

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEȚIU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale arheologice de la St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic elenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din București.

Măntinem dar aceste frumoase expresiuni întrebuințate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au căpătat de vécuri înpămîntenirea...

CAROL I.

... mari și nétéde socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL III.

B—BĂRBAT.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — Strada Berzei — 59

INSCIINȚARE

Fie-care tom se va publica în 4 fascioare.

Prețul unui tom este 12 lei. Se primesc abonamente pentru fie-care tom, însă fascioare separat nu se vînd.

Abonaților li se vor expedia fascioarele îndată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socecă*, București strada Berzei No. 59.

B. PETRICEȚU-HASDEU

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE ȘI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEȚCU-HASDEU

Membre al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale arheologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic elenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni întrebuițate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au căpătat de vécuri împămîntenirea...

CAROL I.

... mari și nétede socotele etimologicești,
adecă tálcuitoré de cuvinte.

Cantemir-voda (Ohron. I, 84).

TOMUL III.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — Strada Berzei — 59

1893.

STRAT ȘI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE.

Dela secolul VII pînă astăzi.	G R E C I Î	SERBIÎ	BULGARIÎ	ROMÂNII	ALBANEȘII
Dela secolul III pînă la secolul VII.		L A T I N I Î			
Dela 1500 înainte de Crist pînă la secolul III.		T R A C I Î			
Circa 2000 ani înainte de Crist.		P E L A S G I Î			

Cine sînt Grecii de astăzi?

De unde vin Albanesii?

Bulgarii și Serbii sînt ei óre în adevér înrudiți mai de aprópe cu Rușii decát cu cei-lalți Slavi?

Românii din Carpați venit'au ei de peste Dunáre în vécul de mijloc, dupá cum ne asigurá uni? și dacá n'au venit de acolo, atunci cari anume sá fie legáturile lor de ném cu Macedo-românii și cu Istriano-românii?

In fine, Grecii, Albanesii, Serbii, Bulgarii și Românii, grámádiți toți pe aceiași Peninsulá Balcanicá, sînt ei óre în realitate nesce

VI

deosebite naționalități străine una alteia, după cum s'ar păre a fi la prima vedere ?

Acestea sînt problemele cele mari de limpedit în studiul de față, probleme pe cari de de-mult le-ar fi deslegat știința, dacă într'una, pe fel de fel de căi pîedîșe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreșit, politica unui Stat pôte și chiar trebui să se folosescă de istoriă la aședarea instituțiunilor interne și a raporturilor externe ale națiunii, tot așa precum profită de astronomiă pentru marină sa și de geometriă pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea verității istorice este ca și când ar cere să dispară din spațiu planeta Marte sa și să se schimbe proprietățile treunghîului.

Eū-unul, dacă aș sci că Români sînt Țigani sa și că Unguri aū descoperit America, mī-ar păre reū, fórte reū, din punctul de vedere al simpatiilor și antipatiilor mele personale; totuși nu m'aș sffii o singură clipă de a spune adevărul în fața tuturor.

După acéstă profesiune de credință, care nu e de prisos, intru d'a-dreptul în materiă.

Orī-unde istoria ne arată vre-o ginte temeinic aședată, pretutindenea sub acéstă ginte ea ne lasă a vedé, sa și măcar a zări pe furis, nesce rămășițe mai mult sa și pușin stăruitoare dintr'o altă ginte mai veche, cucerită sa și cotropită. Orī-ce ginte se compune, ca terenurile în geologiă, dintr'un strat actual și din substraturī succesive anteriore.

Pe Peninsula Balcanică, intru cât ne putem urca ce-va mai sigur pe scara timpului cu ajutorul scriitorilor și al monumentelor, cincī-șese-șapte vécurī înainte de Crist, ne întimpină douē straturī etnice învecinate: ginta grécă și ginta tracică, ambele supra-puse unui substrat comun pelagic.

Cine anume să fi fost Pelasgiī, aceī autoctoni între Marea négră și Marea-adriatică, mai presărași ore-când în Italia, pôte și'n Spania, și din cari în epoca lui Herodot abia mai rămânea licărind o urmă? Acéstă întrebare este, fără indoélă, mai întunecósă decât aceea despre originea Bascilor de astădi; dar cum-că Pelasgiī aū existat într'o vreme, e tot așa de pozitiv ca și existința în timpul nostru propriū a enigmaticului element bascic.

Este probabil că Pelasgii n'au fost nici Indo-europei, nici Semiți, ci mai curând Hamiți. Așezămintele lor în Asia-mică și apoi în Europa sudică sînt în dreptul continentului african, unde Egiptul strălucia ca centru al hamitismului. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surori piramidelor egiptene, cu cari le și asemăna în vechime Pausanias, pe când Semiților, și chiar Indo-europeilor, nu le plăceaū nici odată construcțiunile gigantice. Dacă Pelasgii aū fost Hamiți, după cum credem noi, atunci o personificațiune mitică a lor pe Peninsula Balcanică ar fi Egipténul Danaos fratele lui Aegyptos, cu vr'o 1500 de ani înainte de Crist, să șicem cu 2000 de ani, — acel Danaos al căruia ném clădi minunata cetate ciclopică dela Tiryns.

Orî-cum, fie Hamiți, fie Semiți, fie Indo-europei, Pelasgii n'au fost Greci și n'au fost Traci; însă Tracii și Grecii, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenî o grósă pătură pelasgică și pretutindenî s'au amestecat cu ea, astfel că ei scieaū că nu sînt Pelasgi, dar scieaū tot-o-dată că se trag din Pelasgi, de unde deosebesc fôrte lămurit pe Pelasgi, pe Greci și pe Traci unii de alții, și totuși adesea îi împleticesc la o-laltă.

Cu acest prim raport de strat și substrat se începe istoria Peninsulei Balcanice, și se desfășoră apoi de atunci, la intervale depărtate, prin alte două raporturi analóge:

1. peste cea mai mare parte din stratul tracic, devenit la rîndul seū substrat, se aședă Latinii, dând nascere naționalității traco-latine a Românilor;

2. peste cea mai mare parte din stratul român, devenit la rîndul seū substrat, se aședă Slavii, dând nascere naționalității româno-slavice a Serbilor și naționalității româno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numai némul albanes, unicul supraviețuitor nemijlocit al stratului ante-latin și acela mulțumită căruia noi putem sci astăzi cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci aprópe de loc după puținele date lingvistice și etice împrăștiate pe ici-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavizarea Latinilor — s'au sustras numai Români din Dacia. Repetăm încă odată: *numai Români din Dacia*, căci așa numiții Macedo-români și Istriano-români,

VIII

Armăni din Pind și *Rumerii* din Dalmația, după cum ne vom încredința mai la vale, nu se pogoră din Latiniile de acolo din epoca cea ante-slavică, ci se trag din numeroase cete de Daco-români din Carpați, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecii, din cauza înaltei lor culture literare, de 'nainte cărîia se închinau cu entusiasm Scipionii și Cesarii, Romanii n'au putut și chiar n'au vrut să-i latinizeze. Din ce în ce mai scăpetați sub raportul moral și intelectual, Grecii totuși și-au păstrat astfel străvechea lor naționalitate, o păstrează și o vor păstra și de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavii, cu Albanesii, cu Români, cu cine mai scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduască elenismul palicarilor de astăzi — acel amestec grecisă pe cei ce se însoțeau cu dînșii, dar pe dînșii nu i-a românizat, nici albanizat, nici slavizat. Ca naționalitate, Kir-Iane se trage d'a-dreptul din Leoniții și din Aristotelii, din Temistocli și din Platonii, din acea pleiadă de capete sublime și de inimi uriașe, a cărora resărire pe un peticuț de spațiu într'un peticuț de timp este un fenomen fără păreche în istoria omenirii. Grecii actuali sînt o continuitate directă a vechilor Elinii, tot așa precum Coptii actuali, fără graiul cărora nu s'ar fi putut descifra hieroglifele, sînt o continuitate directă a vechilor Egipteni.

Numai și numai legionarii romani ar fi fost în stare să de-naționalizeze pe Grecii, și ei n'au făcut'o. În Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V, 249) — se învăța mai puțin latinesce decum se învăța grecesce în Roma cea cuceritoare. Mai mult decât atîta; Romanii îngăduiau de bună voe Grecilor să greciseze întreaga parte meridională a Peninsulei Balcanice, în care de altmîntrelea procesul de grecisare se începuse deja sub Filip și sub Alexandru cel Mare. La umbra aquilei capitoline, această propagandă grecescă se întindea pînă la Balcanii. În Tracia propriu zisă, devenită provincie romană cu un secol înainte de cucerirea Daciei, inscripțiunile pînă la Traian, sub Traian și după Traian sînt aproape toate grecesce; ba chiar și legionarii cei mai curați Romani, bună-ora un *Aurelius Mucianus*, cum s'ar zice la noi un „Aurel Mucenu“, își făceau fală de a nu scrie lătineste, ci: *Αὐρελῖος Μουκιανὸς πραιτωριανὸς κωόρτης τρίτης πραιτωρίου* etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; O. Антоинъ, Поѣздка въ Румелию, Petersb.

1880.) Este archeologicesce absurd de a crede că Românii de astăzi din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'au format acolo în acea epocă, și vom vedea mai jos că acesta este absurd nu numai archeologicesce. La nord însă, între Balcani și între Dunăre, apoi pe întregul teritoriū iliric ocupat astăzi de elementul serbo-croat, cu atata și mai virtos în Dalmația cea pe atunci privită ca o parte a Italiei, cultura latină și numai latină se lăția fără nici o pedecă de-asupra substratului tracic, pe care'l metamorfosă și prin care se metamorfosă ea-însăși într'o naționalitate românească trans-danubiană, paralelă cu naționalitatea românească cea cis-danubiană din Carpați, născândă ce-va mai târziu din aceleași două ingrediente — din Latini și din ramura tracică a Dacilor. În Epir, grația unor fericite împregiurări topice excepționale, Tracii scăpaū și de Greci și de Romani, însă numai acolo.

Românii și Grecii împărțiau dară atunci, între secolii III—VII, în două jumătăți aproape d'o potrivă întinderea Peninsulei Balcanice: unii la nord de Balcani, ceî-lalți la sud. Grecii mai aveaū pe de-asupra insulele și fășii grecisate din Asia și din Africa, ba încă și orașele din Dobrogea și de lângă Dunăre, iar Românii, pe lângă Oltenia, Banatul și o parte din Ardél, își tindeaū ramure peste Pannonia, unde mai în urmă îi găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriū ȕisă și de Moldova, să nu căutam acolo pe Romani în acea epocă, în care vijăia pe țermul nordic al Mării-Negre rostogolirea hórdelor resăritene spre gurile Dunării. Dela Nistru și pînă la Olt era o adevărată vale a plângerii, de unde nu scăpai decât numai dóră îfundându-te în creerii Carpaților.

E comic, și totuși este fôrte adevărat, că cel mai vechiu monument al limbei române, un monument istoricesce mai prețios pentru noi decât însăși Columna lui Traian, se datoréză unui catâr; „τῷ ἡμίονω“ despre care vorbesc pe larg doi scriitori bizantini din secolul VI: Theophanes în *Ἱστοριῶν βιβλοὶ δέκα*, și Theophylactus Simocatta în *Ἱστορία οἰκουμένης*. Incepând dela Thunmann și pînă la Cipariu, începând dela Cipariu și pînă la mine, toți pe rînd sintem nevoiți a încăleca pe acel năsdraivan catâr, fără care n'am fi în stare astăzi a dovedi printr'un text ne'ndoios vechea latinizare a Tracilor între Balcani și între Dunăre. Eră pe la

anul 580, sint acum trei-spre-deci vécúri. Chaganul Avarilor pustiã Imperiul Oriental. Doi hatmani romani, Comențiol și Martin, ascunși în codrii Balcanilor, aũ nãvãlit de acolo pe neașteptate asupra barbarilor. Isbãnda era sigurã, sã nu se fi intãmplat catãrul de mai sus, care purta o povarã. Povara alunecãndu-se și cãđend de pe catãr, fãrã s'o bage de samã stãpãnul dobitocului, un alt ostaș strigã cât îi ținea gura sã se întórcã ca s'o rãdice: *τόρνα τόρνα φράτρε* = *tórnã, tórnã, fratre!* Așa đice Teofane, și tot așa povesteste Teofilact, la care insã este forma *retórnã*: *ῥετόρνα*, și se mai adaugã cã aceste cuvinte erau în limba țerei, adecã în graiul locuitorilor din regiunea Balcanilor: „*ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ*“. Intréga óste a lui Comențiol și a lui Martin fiind compusã din Romãni, țipetul „*tórnã, fratre!*“ produse între dinșii o mișcare de spaímã, cãci el însemna retragere: *inturnare* sau *re'nturnare*. Romãni darã aũ fugit, insã „*tórnã, tórnã, fratre*“ ne-a ramas, încãt istoricul trebui sã bine-cuvinteze acea fugã, datoritã unui catãr.

Acésta se petrecea, încã o datã, în a doua jumãtate a secolului al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se așternuse stratul latin, tot așa darã aũ despãrut Tracii sub Latinii la sud în antica Mesia, iar cu atât mai virtos nu puteau sã nu disparã în regiunea Iliriei, unde elementul tracic fusese cel de'ntãiu cucerit și latinisat.

În locul numeróselor dialecte tracice de altã datã, trebuiau sã se formeze trei mari dialecte traco-latine: dialectul daco-latin în Carpați, dialectul meso-latin în Balcani și dialectul iliro-latin spre Adriaticã; trei dialecte cari, dela apus spre rãsãrit, alcãtuiau o prelungire organicã a grupului dialectelor italiene.

Afarã din Epir, Traci nu mai erau nicãiri, adecã nicãiri nu se mai vedeau pe de asupra.

Acum, în secolii VI și VII, se aratã un nou strat: stratul slav. Într'un mod sporadic și fãrã a remãné pe loc, ci numai nãvãlind, prãdãnd, invãrtindu-se și apoi întorcẽndu-se, Slaviã făcuserã cunoscințã cu Peninsula Balcanicã deja cu mult mai de 'nainte, mai ales amestecați pîntre Goți, pîntre Huni, pîntre Avari. În deșert insã slaviștii de altã datã cu generalul Čertkow în frunte și d. Drinow mai încóce (*Заселение Балканского полуострова Славянами*,

Moscva 1873), și-au bătut șiși bat capul de a găsi locuințe compacte statornice de Slavī în Dacia pînă la secolul VI, iar peste Dunăre pînă cu un secol mai târziu.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowii și Drinowii sînt siliți a alerga la următoarele mijlôce :

1°. dînșii ȳeău invasiunile momentane de Slavī, și chīar aparițiunile individuale de cāte un Slav, drept așeđăminte etnice permanente, ca și cānd — de pildă — ar susține cine-va cā România a fost colonisată de Germanī fiind-cā armate austriace aũ trecut pe la noi nu o dată, saũ fiind-cā un Winterhalter a fost sub-ministru la Finance, iar un Van Saanen la Externe ;

2°. dînșii restălmăcesc prin lexiconul slavīc vechea nomenclatură topică și personală a Peninsulei Balcanice, adecă nesce cuvinte al căroră sens nu se scie și, prin urmare, e lesne orīși-cuī, cānd apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tulpină și 'n sufix și fără a se întemeia pe vr'o lege fonetică, să-i dea tot felul de sensurī cu ajutorul unor asemenări curat materiale, de exemplu un *Hasdeu* prin cele trei sonurī *h-s-d* pôte să devină latinul *Hosidius* saũ evreul *Khisdai* saũ olandesul *Heusde* ;

3°. în fine, dînșii resping mărturia contrariă a texturilor celor mai necontestabile, bună-ôră a împăratului Constantin Porfirogenet, și se întemeiază pe vre-o interpolațiune posterióră dintr'un text indiferent, bună-ôră pe pasagiul despre cele „șapte némurī slavice“ în Tracia la Armėnul Moise de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruia cronică a fost refăcută în secolul X, cānd s'a și intercalat în ea pasagiul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nici o dovadă seriósă despre așeđarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII, nu există.

Cele „șapte némurī slavice“ ne întimpină pentru prima ôră la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de ani după „tórănă, tórănă, fratre“.

Pe cānd Românī din Balcanī strigaũ: t ó r n ă , t ó r n ă , fr a t r e , — tot atunci trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravennei în Italia, și trăia Grecul Procopiũ, devenit prefect al Bizanțiului, cele mai sigure doē izvôre despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele mai sigure nu numai prin aceea cā

erau contimpurani, dar mai ales prin călătoriile lor și prin înalta pozițiune politică a amindurora. Pe timpul lui Procopiū și al lui Iornande, adecă în secolul VI, la mēdă-și de Dunăre nu se afla încă nicăiri nici un aședămînt slavice, ci numai la nord, și anume în sus dela gurile Dunării. Iornande, mai ales, descrie pe cât se pôte de limpede marginile topografice ale celor doē marī ramure slavice orientale de atunci: Anșii și Slaviniī. Slaviniī — ȃice el — se intind dela Dunăre pînă la Nistru și apoi spre nord pînă la Vistula, iar Anșii dela Nistru spre resărit pînă la Nipru.

Noī am tradus din textul lui Iornande numai partea care se cuprinde în tōte edițiunile și în tōte manuscriptele. Am lăsat fără traducere pasagiul, pe care slaviștii, cu Schaffarik în cap, îl tăgăduesc sub cuvînt că n'are nici un înșeles: „sinnlos“ (Abkunft d. Slawen, 115). Acel pasagiū însă se găsește atāt într'un manuscript fōrte important, precum și 'n primele edițiuni, și dacā el nu avea nici un înșeles pentru Schaffarik, l'a cāpētat totuși pentru Zeuss, iar dela Zeuss încōce se mai întărește printr'o descoperire archeologică. Pasagiul în cestiune sună într'un manuscript: „a civitate novi et Sclavino rumunnense et lacu qui appellatur Musianus“; în primele edițiuni, începēnd dela a lui Bonaventura Vulcanius: „a civitate nova et Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus“. „Lacus Musianus“ se scie că este lacul Ramsin din Dobrogea. Aci se împacă toți comentatorii. Ceea ce nu plăcea lui Schaffarik este anume: „Sclavinum Rumunnense“. Zeuss, un cap genial ca linguist și ca istoric tot-o-datā, acela care — după expresiunea lui Rösler (Üb. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, în Sitzungsab. d. Wien. Akad., phil.-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — ne minunēză cu atāt mai mult cu cāt mai bine îl cunōscem: „ein Forscher den wir desto mehr „bewundern, je mehr wir ihn studiren“; Zeuss, reproducēnd pasagiul de mai sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593—4), constatā că „Civitas Nova“ se numīa la Bizantinī orașul Nicopole, iar „Sclavinum Rumunnense“ — ȃice el — ar putē să fie actualul sat Slăveni din districtul Romanașii, astfel că textul întreg din Iornande însemnēză că locuinșele Slavinilor se întindeau în jos pînă la gurile Dunării și pînă la Olt: „die nōrdlichen Grenzen der Sklawenen lagen so am Dniester und an der Weichsel, die südlichen an der Donaumündung und der Aluta.“

Și când dicea acestea pe ghicite prin puterea geniului său, Zeuss nu sciea că satul Slăveni de lângă Olt a fost în adevăr un punct foarte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăveni d. A. Odobescu bună-ora, când — profitând de săpăturile altora de mai 'nainte — ne dă în studiul său despre „Antichitățile din Romani” (Scrieri t. 2 p. 414, 447) următoarea notiță: „Mai spre nord „la Slăveni, alături cu calea lui Traian, este o cetate pătrată cu „șanț întreit și cu un turn lângă dînsa, așezate drept pe malul „înălțat al Oltului. În ripa de sub cetate și sub curtea d-lui Mur- „gășenu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s'a scos „mai multe tăblițe de pîtră sculptate cu icónele deului Mitra și „cu inscripțiunile: SOLI. INVICTO. MITHRAE., și un altar pur- „tând cuvintele: ARA. SOLIS....” Și apoi mai jos adaogă: „Iată „acum informațiunile ce ne veniră dela Slăveni (plasa Ocolului): „în această comună Slăveni se află în centrul său ruinele unei *vechi* „*cetății*, care, după cercetările făcute prin bătrânii comunei, nu se „scie de când și de cine este zidită, ale cărei șanțuri se ved a fi „fost numai de pămînt, iară nu de pîtră sau de cărămidă. *Bănuți* „*cu inscripțiuni* foarte vechi s'a găsit adesea de locuitori pe rui- „nele acestei cetăți. Se mai află încă prin această comună, ruinat, „un *drum așternut cu pîtră* mărunță, avînd direcțiune dela miédă- „nópte spre miédă-și prin comună, care se dice a fi fost făcut de „impăratul Traian. (subscr. P. Ionescu . . .).“

În România sînt mai multe sate numite „Slăvesci“, dar — afară de acel sat de lângă Olt — nici o localitate nu pòrtă numele de Slăveni, în care se păstrează atât de viu „Sclavinum“ al lui Iornande, „Sclavinum Rumunense“, adecă Slăvinul românesc, marginea cea apusénă a stăpînirii slavice la noi în secolul VI. Sufixațiunea románescă cea mai obișnuită a nomenclaturei de sate fiind în „-esci“ și în „-eni“, *Slăveni* este o formă posterióră analogică în loc de vechiul *Slăvin*, „Sclavinum“, în care ne întimpină sufixul -în, un sufix mult mai rar, dar foarte caracteristic în numiri topice oltene: Severin, Marotin, Potopin, Scorcodin, Robotin, Sămbotin etc., și 'n cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin și altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru -în este vechiul latin onomastic -mus, -ina, -inum, mai adesea numai

amplificativ ca în „Severinus“ din „Severus“, „Justinus“ din „Justus“, „Constantinus“ din „Constans“, „Paulinus“ din „Paulus“ etc. Topicul „Slăvin“ cată dară să se fi născut din personalul „Slăvin“, o amplificațiune printr'un sufix curat românesc din numele „Slav“ forțe întrebuițat altă dată la toți Slavii: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Моршкинъ, Именословъ p. 179—80; cfr. Венелинъ, Граматы p. 348). Românii, ca și alte popóre, imprumută numi personale de pe la toți vecinii, adesea fără nici o schimbare; pe „Slav“ însă ei l'au românizat în „Slăvin“ printr'o sufixațiune de tot romanică. Mai este de observat că *v* între doë vocale s'a conservat în „Slăvin“ ca și'n „Severin“, căci fonetica numirilor topice și personale diferă în acéstă privință de fonetica vorbelor comune, în cari un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în „cal=ital. cavallo“. Identificarea între Slăvenii de astăzi și între „Sclavinum“ din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textului lui Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologia și prin lingvistică tot-o-dată.

Intregul pasagiū: „Sclavini a Civitate Nova et Sclavino Ru-
„munnsi et lacu qui appellatur Musianus usque ad Danastrum
„et in boream Vistula tenus commorantur; hi paludes sylvasque pro
„civitatis habent“ însemnéză astfel: „Hotarele Slavilor se încep
„în centru dela Dunăre în fața Nicopolei, apoi la stânga dela Olt
„în dreptul Slăvinului românesc, iar la drépta dela lacul Ramsin
„în Dobrogea, mergënd de aci spre nord și spre resărit pină la
„Vistula și pină la Nistru, pe unde nu sînt orașe, ci numai bălți
„și păduri.“

Cele trei puncturi sudice, Iornande le înșiră în ordinea importanței lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; iar la „Sclavinum“ el adaogă epitetul „rumunnense“, „românesc“, tocmai pentru a se feri de confusiune, de óră-ce în pasagiul întreg e vorba de poporul Slavinilor, căroră „Sclavinum“ nu le aparține, ci aparține Românilor.

Acest „rumunnensis“ ne aduce a-minte că sufixul -ensis devenise așa đicënd specific pentru numirile etnice din Dacia: *Αλβοκήνσιοι, Πικρήνσιοι, Τριχορνήνσιοι, Ποτουλατήνσιοι, Σαλδήνσιοι, Κανκοήνσιοι, Κοτήνσιοι, Ρατακήνσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeū, la Dione Cassiū, la Ammian Marcellin și la alți. Cătră aceste numiri

etnice din Dacia, „Namen dakischer Völkerschaften“ după expresiunea lui Pott (Personennamen p. 459), se mai adaugă acum: *R u m u n n e s e s*, — prima mențiune textuală a formei *R o m a n* sau *R u m a n*.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolesce cu sapa în mână și descopere în Dobrogea orașul roman Tropaeum, despre existența căruia nu mai e chip a ne îndoi, îmi pare bine de a descoperi și eă, la un alt capăt al lumii românesce, orașul oltenesc „*S c l a v i n u m r u m u n n e n s e*“; totuși, mai puțin norocos decât vechiul meu elev și acuma iubit coleg, această descoperire eă cată s'o împărțesc cu reposatul Zeuss, ba încă trebui să-i las lui partea cea mai frumoasă. Merg cu altruismul și mai departe: îmi pare reu că împărțela nu s'a făcut mai de 'nainte între Zeuss și între d. A. Odobescu, căruia un Zeuss ar fi trebuit să nu-i scape din vedere când scriea tocmai despre Slăveni.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la răsărit de dînsii lăcuia ramura Anților dela Nistru pînă la Nipru. Acastă prețioasă indicațiune „Vistula“ ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arăta că Slavini erau anume Poloni, iar Anții—Ruși sau mai bine Ruteni. Polonii dară aă fost aceia cari în secolul VI ocupaseră întrăga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt și cari — cu câte-va decimii de ani mai în urmă — s'aă revărsat peste Dunăre pentru a da acolo nascere naționalității bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noi vom reveni mai jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbi.

Ceea ce Procopiū și Iornande sînt pentru inceputurile Bulgarilor, pentru inceputurile Serbilor este împăratul Constantin Porfirogenet. Nimeni nu era mai în pozițiune decât dînsul de a cunoște tot ce se petrecea sau ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată în marginile și la hotarele imperiului. Ei bine, el ne spune foarte limpede că întrăga ginte serbescă, Serbi proprii și Croații cu diferitele lor subdivisiuni, s'a așezat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împăratul Eracliū, adecă ce-va înainte de anul 640, și că se pogorise acolo din părțile Bavariei (*Βαυβαρεια*) învecinate cu Franconia (*Φραγγια* = Francia orientalis), deci nici decum din Rusia, și nici din Galiția, după cum unul după altul și unul dela altul tot repetă

slaviștii, ci anume din ramura cea mai occidentală a Slavilor, adică din ramura bohemă.

Se pare că însuși cuvântul S e r b a fost într-o vreme oarecare un nume generic pentru întreaga ramură bohemă. Așa șișii Sorabii din Lusația, cari își dau ei înșii numele de „Serbi“ întocmai ca și Serbii din Peninsula Balcanică, vorbesc un dialect bohem, amestecat cu elemente polone. Nu e apoi fără însemnătate, că în cronică bohemă rimată a lui Dalimil, scrisă pe la anul 1300 pe baza legendelor poporane, ne întimpină următorul pasagiu despre „Ceh“, fabulosul părinte al naționalității boheme :

W srbském jazyku jest zemie
Ježto Charwati jest imie,
W tej zemi bieše lech
Jemuž imie bieše Čech . . .

Adecă : „În gîntea serbă este o țară, care se numește Croația ; „în acea țară era un boier, care se numea Ceh . . .“ Scriind acestea pe la finea secolului XIII, Dalimil nu putea avea în vedere vre-o altă Serbiă sau vre-o altă Croația decât singurele cari existau atunci și cari există pînă astăzi. Prin urmare, unicul sens legendar, care se poate da într'un mod firesc pasagiului de mai sus, este că la Bohemii era încă prospătă în secolul XIII tradițiunea despre strînsa lor legătură de nîm cu Serbii și cu Croații și despre vechea răspîndire a numelui de Serbi peste întreaga ramură bohemă. Dalimil se împacă pe deplin în această privință cu ceea ce ne spune Constantin Porfirogenet.

Bulgarii priviți ca o coloniă polonă și Serbii ca o coloniă bohemă, iată ce-va cu totul nou, deși rezultă d'a-dreptul din mărturia fântanelor istorice celor mai temeinice.

Acastă mărturie atît de pozitivă n'o vedeau oare predecesorii mei, aceia cari citéază mereu pe Iornande și pe Constantin Porfirogenet? Negreșit că ei o vedeau, dar se sbuciumau a n'o vedé, adică a o încungitura sau a o restălmăci prin fel de fel de terti-puri, numai și numai fiind-că pe cei tendențioși îi nemulțumia că Slavii nu sînt destul de vechi pe Peninsula Balcanică, iar pe cei

nepărtenitori îi incurca o teorie lingvistică cu desăvîrşire falsă, pe care dinşii o îmbrăţişară fără s'o fi cercetat mai de aproape. Vom vorbi numai cu aceşti din urmă, a căroră retăcire e de bună credinţă.

Dobrowsky împărţia pe toţi Slavii în două ramure: o ramură orientală, în care el bagă pe Ruşi, pe Bulgari şi pe Serbi, şi o ramură occidentală, în care el pune pe Poloni şi pe Bohemi. Criteriele acestei clasificăţiuni, aşa cum ni le dă Dobrowsky (*Institutiones linguae slavicae*, Vindob. 1822, p. I), sînt toate fără nici o greutate. Primul criteriu este că Slavii orientali dic „razum“, pe când cei occidentali „rozum“; ultimul criteriu este că Slavii orientali dic „desnitza“, pe când cei occidentali „pravitza“; şi tot aşa sînt celelalte opt din numărul total de zece criterie. După nescase asemenea criterie, Rutenii trebuiesc despărţiţi de Slavi orientali, căci ei dic „rozum“, nu „razum“.

Nu după deosebiri lexice şi nu după forme rare sau isolate se clasifică dialectele unei familii lingvistice, ci ele trebuiesc clasificate după trăsurile cele fundamentale fonetice. Ast-fel, de exemplu, ceea ce caracterisă graiul rusesc şi pe cel rutenesc după toate dialectele şi'n toate monumentele literare, întru cât nu s'a furişat în ele limba bisericească paleo-slavică, este aşa numitul *pleni-son*, rusescе *полнозвучіе*, adecă sonurile liquide *l* şi *r* provocă o reduplicare vocalică a silabei, de ex. „golovă“ în loc de „glòva“ sau „glàva“, „gòrod“ în loc de „grod“ sau „grad“, „koròli“ în loc de „krolı“ sau „kralı“ etc. Acest pleni-son, cu care s'a bălăbănit toţi slaviştii începând dela Vostokov şi pînă la Potebnia, este atât de esenţial şi atât de circulator în graiul Ruşilor şi al Rutenilor, încât isbesce dela cea de'ntăiu clipă urechea orî-cărui ne-Rus sau ne-Ruten. Nici Poloni, nici Bohemi, dar nici Serbi, nici Bulgari, nu cunosc cătu'si de puţin acest fenomen fonetic, de ajuns el singur pentru a constitui o unitate dialectală deosebită ruteno-rusă.

Unitatea ruteno-rusă este aceia pe care Iornande o numia *Antii*, „Antes“, spunându-ne că ei stăpănesc de 'ncolo de Nistru şi că sînt ramura cea mai puternică a ginţii slavice: „fortissimi eorum“, ceea ce e adevărat pînă astăzi.

Alături cu unitatea ruteno-rusă, fără ca să vorbim aci despre dialecte mici, cari lesne îşi pot găsi locul intern sau intermediar din dată ce se va stabili o adevărată clasificăţiune a dialectelor

XVIII

celor mari, ne intimpină alte două unități slavice dialectale: unitatea polono-bulgară și unitatea bohemoserbă.

Pe Polono-bulgari îi caracterisă :

1° Vocala nasală. În vechea bulgară, adevărat în așa numita paleoslavică, această vocală se reprezintă prin literele cirilice Ѡ și ѡ, rostite ca *on* și *en* în francesul „*bon*” și „*fin*”; la Poloni ea se scrie astăzi prin *a* și *e* cu cedilă: *ą*, *ę*. La Bulgarii actuali vocala nasală s'a păstrat numai în unele localități sau în unele vorbe, dar totuși s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de de-mult de Grigorovič, apoi studiat de Miklosich (*Die Sprache d. Bulgaren*, Wien, 1858) și urmărit de Hattala (*Književnik*, t. 2 p. 461 sqq.). Între vocala nasală polonă și între cea bulgară nu există cea mai mică diferență. Nici Ruteno-rușii, nici Bohemo-serbii nu cunosc această particularitate atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din textul publicat de Hattala, noi vedem bulgăresce „*enzik*” = polonul „*język* (*ienzyk*)”, pe când rusesce, rutenesce, bohemesce și serbesce cuvântul sună „*iazik*” sau „*iezik*” fără nici o nasală; bulgăresce „*rānkā*” = polonul „*ręka* (*renka*)”, pe când rusesce, rutenesce, bohemesce și serbesce: „*ruka*”. Vorbele noastre „*poruncă*”, „*rând*”, „*muncă*”, „*răspintie*”, „*oglină*” etc., noi le-am împrumutat anume din vechea bulgară, și sub aceiași formă nasală le-am fi putut împrumuta dela Poloni, numai dela Bulgari și dela Poloni, nici o dată dela cei-lalți Slavi. La cei-lalți Slavi vocala *on* și *en* nu ne întimpină nici în graiul de astăzi, nici în monumentele lor cele mai vechi, afară numai de dialectul sloven, despre care vom vorbi mai jos.

2° Sonul *dz* pe lângă *z* nu există nici la Ruteno-ruși, nici la Bohemo-serbi, ci numai la Polono-bulgari. În grafica cirilică *z* se scria *з* și se numia „*zemlia*”, iar *dz* se scria *с* și se numia „*dziālo*”, fie-care son posedând câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit au ambele sunuri și în alfabetul slavice cel numit glagoliță. Miklosich a dovedit de de-mult, că litera *с* și cea corespunzătoare din glagoliță exprimă tot-d'a-una anume sonul *dz* (*Rad jugoslov. Akad.*, IX, 11—16). Tot așa în texturile cirilice românesce *с* se rostesc tot-d'a-una *dz* și este mai cu samă des în cele moldovenesce: *раск* = *radzā*, *бранск* = *brāndzā*

etc., dar *зѣлог* = *zalog*. Polonesce se scrie *z* și *dz*: „ziemia” și „dzien”. La Bulgarii de astăzi sonul *dz*, ca și vocala nasală, nu se mai aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce, și frații Tzankof (Gramm. d. bulg. Spr. 7) observă cu drept cuvânt: „das *z* in einigen Wörtern wird in manchen Gegenden wie das polnische *dz* ausgesprochen”. In bulgarul *dzvănec* „clopoțel” *dz* sună întocmai ca în polonul *dzwónek* „clopoțel”, rusesc *zvонok*, bohemesc *zwonec*. Nemic analog la toți cei-lalți Slavii, afară de Slovaci, la cari cătră elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-rușii sînt pe jumătate Poloni prin consonantismul lor. La Ruteni *dz* sună numai în cuvintele împrumutate dela Poloni sau dela Moldoveni; iar la Montenegrini este un italianism: „*z* dulce” ca în „razzo” sau „pranzo”.

3° In fine, Polonii și Bulgarii se întălnesc în sonul *ia*, pe care Ruteno-rușii și Bohemo-serbii rostesc *ie*. In alfabetul cirilic acest *ia* e represintat prin litera *ѣ* numită „iatii”. Imprumutând cirilica dela vechii Bulgari, Romănii au conservat lui *ѣ* valoarea-i cea adevărată, pe care Rușii și Serbii au schimbat'o în *ie*. Numai Bulgarii și Polonii ȳic: *vĭara* (вѣра) — nu „viera”, „gnĭazdo” (гнѣздо) — nu „gnĕzdo”, „nevĭasta” (невѣста) — nu „nevĭesta”.

In acest mod, trei particularități fonetice de cea mai mare însemnătate: vocala nasală *on* și *en* (Ѡ, ѡ), duplul *z* și *dz* (з, s) și iatismul în loc de ietism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în opozițiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1° Funcțiunea vocalică a lui *r*. Bohemesce și serbesce se ȳice de o potrivă *trn*, *prst*, *krk* etc., acolo unde toți cei-lalți Slavii trebuie să recurgă la o vocală propriu ȳisă: *tern*, *perst*. Nică Ruteno-rușii, nică Polono-bulgarii nu cunosc acest fenomen.

2° Din tóte dialectele slavice, numai Bohemi și Serbi posedă cantitatea prosodică: vocale lungi și vocale scurte în sensul cel clasic musical al cuvintului. O vocală lungă la Bohemi póte fi scurtă la Serbi și vice-versa, după cum este chĭar în unele dialecte boheme sau serbescă, dar fenomenul în sine e același, și el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de cele-lalte două unități: cea ruteno-rusă și cea polono-bulgară. Compare oră-cine:

<i>Rusul:</i>	<i>Polonul:</i>	<i>Bohemul.</i>	<i>Serbul:</i>
boloto	bloto	bláto	bláto
soloma	słoma	sláma	sláma
zdorov	zdrów	zdráv	zdráv
čerešnja	czereznia	trešně	trěšnia etc.

Despre accentuația polono-bulgară și cea bohemo-serbă noi vom vorbi mai jos.

A pretinde că Rutenii și Rușii au avut și ei o dată vocala nasală sau vocala liquidă și le-au pierdut mai în urmă, sau că Polonii nu avuseseră dintru 'ntăiu pe *dz* și l-au căpătat mai târziu, este a confunda noțiunea concretă de un dialect național cu noțiunea abstractă de o limbă primitivă comună unei ginți. E vorba de Ruteni, de Ruși, de Poloni, de Bohemi, de când Rutenii sînt Ruteni, de când Rușii sînt Ruși, Polonii Poloni și Bohemii Bohemi, iar nici decum nu e vorba de o teoretică epocă anterioară unitară.

Ei bine, de când Rutenii sînt Ruteni și Rușii Ruși, adică dintr'o perioadă cu mult mai veche decât secolul VI — și numai acest secol ne interesează pe noi în studiul de față, — ei n'au nici o urmă de vocala nasală a Polono-Bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de cantitate prosodică etc.

Ori-care ar fi fost, sub raportul fonetismului, ipotetica „limbă primitivă comună“ a Slavilor, ea se diferențiasse în câte-va dialecte mari dintr'un timp immemorial, fie-care mare dialect dobîndind un caracter propriu prin același proces prin care s'au caracterizat mai încôce Bulgarii și Serbii: *stratificatiune*. Acastă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferențierii Slavilor era cât p'aci s'o ghicescă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al lui Ascoli, dar a trecut iute pe d'asupra'i cu următorea observațiune nedesvoltată și neaplicată: „Probabil o iniriure „străină, de alt nēm, a comunicat deosebitelor grupuri de dialecte „și sub-dialecte slavice caracterul cel distinctiv al fie-cărui grup.“ (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145: „Въроятное чужое, иностранное влияние, сообщившее отдельным группам славянских нарѣчій и говоров своеобразный характер“).

Trei straturi de o potrivă slavice așezându-se fie-care în trei regiuni diferite peste câte un altfel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea

ruteno-rus pe Nipru sau pe aŕurea, ŕi din acelaŕi moment fonetismul fie-căruia din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost celtic sau german, substratul Ruteno-ruŕilor va fi fost tătăresc sau fines, nu se scie; cu mai multă siguranță se pôte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, ŕi numai asupra acestuia din urmă noi ne vom opri o clipă.

Litvaniŕi nu sînt Slavŕi, după cum nu sînt nici Germanŕi, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcări succesive din partea altor nēmuri, ei aũ ajuns a fi puțin număroŕi, dar totuŕi se împărțesc în doę mari dialecte: cel litvan propriũ ȕis ŕi cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a dispărut cu desăvîrșire. Leții sau Latiŕii sînt ramura cea mai nordică, lingă Marea-Baltică; Litvaniŕi propriũ ȕiŕi, ramura cea sudică, sînt din vecii vecilor la cõsta Polonilor, în acelaŕi chip în care Bascii sînt la cõsta Spaniolilor sau Bretonii la cõsta Francesilor, adecă: înghițind Spaniolii substratul iberic, aũ rămas neînghiții numai Bascii; înghițind Francesii substratul gallic, aũ rămas neînghiții numai Bretonii; înghițind Polonii substratul litvan, pe care'l cotropiseră la aședarea lor în regiunea Vistulei, numai o parte din acel substrat a rămas neînghițită.

Acea vocală nasală pe care n'o aũ Ruteno-ruŕii ŕi Bohemo-serbiŕi, pe care n'o are nici chiar ramura cea letică a Litvanilor-Litvaniŕi propriũ ȕiŕi o aũ pe deplin dezvoltată, de unde dînșii, ca substrat, aũ dat-o stratului polon.

Comparații :

Vechiu bulgar :	Polon :	Litvan :	Rus :	Ruten :	Bohem :	Serb :
desentŕi	dziesienć	dėsimtis	desiatŕi	desiatŕi	deset	deset
penta	pienta	pėntis	pŕata	pŕata	peta	peta (pintene)
menkũkũ	mienkki	mėnkas	mŕagkiŕ	mŕahkyŕ	mėkky	mek
zentŕi	zienć	gentis	zlatŕi	zlatŕi	zet'	zet
zombũ	zomb	žambas	zub	zub	zub	zub (zimbesc)
mondriũ	mondry	mandrũs	mudryŕi	mudryŕi	moudry	mudr (mãndru)
ronka	renka	rankã	ruka	ruka	ruka	ruka (poruncã)
blonditi	blondzić	blansti	bluditi	bluditi	blouditi	bluditi (blãndã)
ongli	wengiel	anglis	ugolf	uholf	uhel	ugali...

Lăsăm ca alții să urmărescă mai departe ceea ce noi ne mărginim aci de a indica pe scurt, căci nouę ne ajunge a constata conformitatea faptului istoric cu faptul lingvistic. Când Iornande aduce pe Bulgari delat Vistula, iar Constantin Porfirogenet pe Serbi din Bohemia, mărturia lor, atât de ponderosă prin sine însăŕi,

nu numai că nu e în contradicere cu adevărata clasificățiune a dialectelor slavice, ci tocmai se controléază și se întăresce prin acéștiă clasificățiune.

În invasiunile Polonilor peste Dunăre, înainte de aședărea lor acolo, au participat une-orî și cete vecine de Ruteni de peste Nistru, adecă — în graiul lui Procopiū și al lui Iornande — pe lângă „Slavinii“ au fost și „Anții“, din cari unii n'au putut să nu rămână și ei peste Dunăre. Pe de altă parte, la năvălirea Bohemilor în laturea superióră apusénă a Peninsulei Balcanice, i-au însoțit o samă de cete învecinate de Poloni, după cum ne dă a înțelege însuși Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principii serbesci era venit din regiunea Vistulei: „εις τὸν ποταμὸν Βίσλας“. Dar grosul naționalității bulgare s'a format din Poloni cu un amestec pré-mic de Ruteni, iar grosul naționalității serbe s'a format din Bohemi cu un amestec pré-mic de Poloni, în ambele cazuri fără nici un ingredient de Ruși proprii și.

Aceste două straturî slavice, cel polon de o parte și cel bohem de alta, s'au suprapus d'o potrivă stratului anterior românesc, aședat el însuși dela Marea-négră pînă la Marea adriatică peste substratul primitiv tracic, adecă s'au suprapus celor două dialecte latine transdanubjane despărute: cel meso-latin și cel iliro-latin. Români de peste Dunăre au fost slavisați astfel pe de asupra, ceea ce vrea să dică că Slavii de peste Dunăre au fost românisați astfel pe de de-supt: raport de strat și de substrat.

Înainte de a trece mai departe, un cuvint despre Slovenii cei din Carintia și din Stiria, cărora școla lui Miklosich, sau mai bine a lui Kopitar, le atribue limba paleo-slavică, dându'i numele de paleo-slovenică.

Strînsa înrudire dialectală a Slovenilor cu Serbiî este mai pe sus de orî-ce îndoelă, și totuși ei posedă pînă astăzi pe a-locuri vocala nasală ca Poloni și au avut-o deja în secolul X, judecând după textul așa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care'i unesce cu Poloni. În același text frisingian, bună-óră, ne întîmpină contractiunile *tva*, *me* pentru *tvoia*, *moie*, întocmai ca polonesce, și pînă astăzi la Sloveni, ca și

la Poloni, circulază de o potrivă *člek* și *človek* = *człek* și *człowiek*. Numele lor medieval „Sclavini“, identic cu numele medieval „Sclavini“ al Bulgarilor, indică éráși un singur dialect polon, despărțit în două ramure. Epoca despărțirii cată să fi fost secolul VI, póte chíar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpați, adecă din Galiția actuală, ramura cea mai orientală s'a pogorit spre gurele Dunării, unde ní-o arată Procopiú și Iornande. Cea-laltă ramură, mai occidentală, remasă de'ntaiú în Galiția, a început apoi, prin trecătorile munților Tatra și Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secolului VII, după ce adecă o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din acești Poloni cătră Carintia și cătră Stiria, unde ei s'aú amestecat cu Serbií.

Slovenií forméză astfel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară și între acea bohemo-serbă. În timpul petrecerii lor în Pannonia — o vom vedé mai jos — Slovenií s'aú întâlnit cu elementul românesc. Dela acești Sloveni, iar nu dela Bulgari, aú căpétat Ungurií cuvintele lor cu vocala nasală: *péntek* = ПѢТЪКЪ, *rend* = РѢДЪ, *szerentse* = СЪРѢНЦА, *parancs* -- ПОРѢЧЪ etc. Acești Sloveni, la ríndul lor, dela Românií din Pannonia, iar nu dela cei din Dacia, aú căpétat unele particularități linguistice, bună-óra diftongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228).

Este de observat că, după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria în secolul VII a permis Rutenilor a se așeđa în urmă pe malul nordic al Dunării, tot așa Rutenií aú profitat de pogorirea celor-lalți Poloni în Pannonia pentru a urmă și acolo după dinșií, prin aceiași cale a Tatrei și a Beskidului, așeđându-se în unele părți nord-ostice ale Ungariei, unde-í găsím pínă astăzi.

Cát se atinge de cestiunea, dacă limba paleo-slavică este vechea bulgară saú dacă e vechea slovenă, apoi pe noi — întru cât vechea slovenă și vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă fórte puțin în cazul de față: lásám pe slaviști să se certe ei-índe-ei.

Raportul de strat și de substrat constituă substanța unei naționalități. Cătră acéstă substanță se adaogă pretutindení din când în când accidente, adecă o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea cea definitivă

a unei naționalități. Fenicienii au fost un accident la vechii Eleni. În Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor sau al Tauriscilor; în Tracia orientală, elementul german al Bastarnilor. Goții, Gepizii, Longobarzii, apoi Hunii, Avarii și câțiva alții, au fost accidente pe întreaga Peninsulă Balcanică. La Neo-latini din Apus n'a fost decât un accident reversarea elementului germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratului celtic, iberic, etrusc, pe a-locuri chiar pelasgic. Din strat și substrat se naște organismul unei naționalități; prin accidente se prenoesc moleculele acestui organism, se activează circulațiunea, dar organismul rămâne același.

În dezvoltările de mai sus noi n'am vorbit nimic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemii găsiră în Iliria stoluri de Avari, cari au perit fără a lăsa mai nimic fino-tătăresc în naționalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia așezați în Balcani, năvăliră alte stoluri fino-tătăresci, așa numiții Bulgari din părțile râului Volga, cari se arătaseră din când în când și mai înainte în imperiul bizantin, atârnați la hórdele cele cotropitoare ale Hunilor (Zeuss, op. cit. 710—27), și cari de astă dată, devenind stăpâni, deteră „Slavinilor“ lui Iornande și ai lui Procopiu pînă și numele de „Bulgari“. Un nume și nimic mai mult. Bulgarii sînt Tătari numai prin nume, după cum numai prin nume sînt Germanii Francesii: „Franken“; după cum numai prin nume „Anții“ lui Procopiu și ai lui Iornande sînt Scandinavi, căci „Rus“ era numele Varegilor celor veniți în Rusia din Suedia. De aceeași natură ne-reală este numele de „Romani“, „Ρωμαῖοι“, pe care și'l dau Grecii moderni.

Tătăresc între Greci, Slavi și Români nu e aproape nimic pe Peninsula Balcanică, afară numai dóră de unele figure cu nasuri turtite sau de unele căpăține brachy-cephalice, pe cari le studiază antropologii, dar cari nu dovedesc nimic, chiar dacă ele s'ar pute supune unui serios control statistic. La Serbi, la Bulgari, la Români, pretutindenți némurile turanice se desnaționalisau din dată ce se vedeau isolate de restul Tătării. Óre unde mai sînt astăzi Cumanii din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întreagă, Tătarii au fost ca o vijeliă care trece înainte, iar Slavi — Poloni spre răsărit, Bohemi spre apus — au fost o mînosă plóiă care, intrând adânc în pămîntul cel românesc de mai înainte, a făcut să rodască acolo

doe naționalității noue pline de viitor: naționalitatea bulgară și naționalitatea serbă.

Fiind vorba despre numele „Bulgar“, pe care și-l’au însușit mai târziu Slaviniî lui Iornande și ai lui Procopiū, aci este locul de a observa în trecet că pînă ’n timpîi de tot nouî el era cu desăvîrșire necunoscut Românilor. Moșîi și strămoșîi noștri numîiau tot-d’a-una pe Bulgariî Șchîaî. Așa, de exemplu, despre cucerirea Bulgariei de către Turcîi cronicarul oltên Moxa (Hasdeū, Cuv. d. bătrâni, I, 402) ȓice: „Baiazitū prinse pre Șușmanū domnului Șchîailorū de’l tăe, ani 1395, atunce luară Turcii țara Șchîailorū cu totulū...“ Cuvintul „schîaū“, ca simplu epitet, căpētase în gura poporului român înțelesul de „naiv“ sau „rustic“. Mitropolitul Dosofteiu ȓice într’un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): „om p̄rostacū și șchîa u și cu totulū țărănatecū“. Să se bage de samă că în „Șchîaū“, nefiind un nume personal sau topic, ci un termen comun, s’au păzit cu rigōre legile fonetice: „Șchîaū“ derivă din „Sclavum“ prin aceiașî trecere a lui *cl* în *chî* și prin aceiașî vocalizare a lui *v* între vocale ca în „chee“ vechiu „chîae“ din „clavem“, „chîamă“ din „clamat“, „rîū“ din „rivum“ etc. Româniî dară nu cunosceaū decăt numele cel primitiv al ramurei polone aședate în secolul VII peste substratul meso-latin: „Sclavini“ la Iornande, „Σκλαβηνοι“ la Procopiū. Albanesiî, al căroră fonetism se apropîă în acētă privință și ’n altele multe de cel românesc, nici dînșîi nu numesc pe Bulgariî altfel decăt Ștîa, Bulgaria — Ștîinică.

Despre rolul substratului românesc în nascerea și ’n dezvoltarea Slavilor trans-danubianiă aū vorbit mai mult sau mai puțin unîi și alțîi, mai ales reposatul Miklosich, și eū insumî în studiul meū: „O pagină din sintaxa româno-albanesă“ (Cuv. d. bătr., II p. 611—687). Va fi mult, mult, fōrte mult de vorbit de acum înainte. Aci noi vom atinge un singur punct, care va întregi cele ȓise mai sus despre polonismul Bulgarilor și bohemismul Serbilor.

Cele trei unități dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numai prin fonetism, dar și prin accentuațiune. Ruteno-rușîi aū o accentuațiune de tot liberă: accentul pōte să caȓă pe ori-

care silabă a cuvîntului. La Poloni și la Bohemi, din contra, accentul este nestrămutat, și anume: la Poloni tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemi tot-d'a-una pe prima silabă. Așa, de exemplu, numele râului Ialomița poate să fie accentat rusesce în patru feluri: Iâlomița, Ialòmîța, Ialomîța și Ialomîțà; polonesce numai: Ialomîța; bohemesce numai: Iâlomița; — trei sisteme de accentuațiune cu desăvirșire deosebite.

De aci urmază că la Bulgari, după cum este la Poloni, accentul ar trebui să caadă tot-d'a-una pe penultima, iar la Serbi, după cum este la Bohemi, tot-d'a-una pe prima; și întocmai așa ar fi fost, dacă substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguduit accentuațiunea celor două straturî slavice de acolo. Români, ca și Italienii, avînd o accentuațiune pe deplin liberă, aũ altoit'o Serbilor și Bulgarilor. Acéstă libertate de accentuațiune s'a socotit pînă acuma la Serbi și la Bulgari ca un semn de unitate dialectală cu Rușii, pe când în faptă Rușii, precum am vîdut, n'aũ avut de loc a face nici cu Bulgari, nici cu Serbi. Inșă accentuațiunea românescă n'a putut să distrugă peste tot la Serbi și la Bulgari cele două sisteme anteriore, astfel că sistema penultimară cea polonă se mai recunósce pînă astăđi la Bulgari, iar sistema primară cea bohemă se mai recunósce pînă astăđi la Serbi. Și iată cum:

1° Unele sub-dialecte bulgare, bună-óră Zagoriceni și Costurenii, accentéză tot-d'a-una pe penultima întocmai ca Poloni, *èdno, mòmcè, rákà, žènà, dète, òvčar, ùmrel, galèno, četiri, zatvorèni, napravla, mesečina, babičkà, golèmo, kralița* etc. etc., mutând accentul în flexiune éráși întocmai ca Poloni, de exemplu: din *òvčar* „cioban“ *ovčàrkà* „ciobancă“ = polonesce din „*òwczarz* — *owczàrka*“ (Tzonev, *Za udarenieto v bálgarski ezik*, în *Sbornik* t. 6, Sofia 1891, p. 23).

2° La Serbi, sdruncinându-se accentuațiunea bohemă prin înriurirea substratului românesc, a rămas totuși tendința de a accentà pe cât se póte mai sus, astfel că la aũđ se pare ca și când accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabă. Din acéstă causă, ca o dovadă de tendința cea generală, când un nume se construiesce cu o preposițiune, numele póte să devină atonic, urcându-se accentul pe preposițiunea, bună-óră: *nà ranu, nà vodu, prèko brda* etc. (Miklosich, *Lautl.* I, 320), întocmai ca bohemesce: *òb den, pòd nohou* etc., ceea ce la numi disilabice saũ polisilabice e peste putință în cele-lalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoian Bošković, actualul ministru al Serbiei în România, mî-a observat într'o zi că din toți străinii, Slavi și ne-Slavi, Bohemii sint aceia cari învătă mai lesne și vorbesc mai bine serbesce. Și nu e de mirare, de vreme ce numai pe Bohemii nu-i pôte încurca vocala *r*, cantitatea prosodică și accentuațiunea serbescă.

În acest chip băgarea Serbilor și Bulgarilor în unitatea rutenor-rusă a fost pînă acum ca un fel de iluziune optică, datorită împregiurării că Rușii, Serbii și Bulgarii aŭ același alfabet și aceeași limbă bisericescă.

Limba bisericescă mai cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a formă limba rusescă cea literară, dându'i un aspect foarte depărtat de graiul rusesc poporan și apropiând'o într'un mod artificial de graiurile slavice trans-danubiane, și aceeași limbă bisericescă a fost în curs de secolii limba oficială și literară a Serbilor, astfel că — la prima vedere — rusesce, serbesce și bulgăresce se pare a fi mai-mai tot una, deși în realitate aceste trei graiuri aparțin la trei unități dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă și prin accentuațiune, întru cât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechiu dialect polon, serba un vechi dialect bohem.

La Bulgarii, fără îndoelă, înriurirea românescă se resimte mai puternic decât la Serbii, ceea ce însemnă una din trei:

1° Saŭ că stratul serbesc a fost, în provinciile pe cari le-a ocupat, mai numeros decât stratul bulgar în cele-lalte provincie ;

2° Saŭ că Meso-latinii aŭ fost mai compacti și mai energici sub Bulgarii decât Iliro-latinii sub Serbii ;

3° Saŭ că Serbii n'aŭ încetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgarii s'aŭ vędut de o dată despărțiți de trunchiul Polonilor, așa că cei de'ntaiŭ aŭ putut să reziste mai bine decât cei-lalți acțiunii substratului românesc.

Câte-trele cauzele aŭ putut să concurgă la producerea efectului ; cauza a treia însă ni se pare a fi fost cea mai decisivă : grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon și prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea și așezarea Slavinilor peste Dunăre, fóstele lor locuințe dintre Olt și Nistru au fost ocupate de către porțiunea cea mai apusénă a Anților, anume de către Ruteni, cari s'au grăbit a apuca Moldova, unde au și rămas în curs de mai mulți secolii, luptându-se sau înfrățindu-se acolo cu Pecenegii, cu Comanii, apoi cu Români. Pe lângă Ruteni, cată să fi fost și stoluri de vechii vecini ai Polonilor Litvani, polonesce „Litwa“, un ném mult mai sêlbatec decât Slavi și a cărora atingere de atunci cu Români, deși fórte scurtă, totuși ne-a lăsat o amintire supărăciósă în cuvîntul „litfă“ sau „liftă“: „litfă rea“, „liftă spurcată“. Acéstă „litfă“ sau „liftă“ la Moldoveni și la Munteni nu se póte trage decât numai din acea epocă, de óră-ce cu Litvania propriu ȕisă Români delă Dunăre n'au fost nici o dată în vecinătate. Prin Ruteni dară și prin cei-lalți, cõtinuitatea între Slavini, adecă vechii Bulgari, și între Poloni a fost astfel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul românesc a putut să lucreze fără nici o pedecă asupra stratului bulgăresc, și a lucrat atât de viguros, încât nu numai a modificat gramatica și a sgu-duit accentuațiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trásurile cele mai caracteristice ale vocalismului românesc: pe *ea*, pe *oa* și pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* și *oa* la Bulgari noi nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numai că Bulgarii, întocmai ca Români și contra tuturor legilor foneticeii slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte ori *a* perde accentul: *slătka* și *slătka*, ca la noi *bărbă* și *bărbăt*.

Incepënd de pe la finea secolului VII și pînă pe la începutul secolului X, adecă într'un interval de cel puțin două sute de ani, s'au cristalisat naționalitatea polono-română a Bulgarilor și naționalitatea bohemo-română a Serbilor, deja după ce se tradusese Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba acelei traducerii nu se recunósce încă puternica lucrare a substratului românesc asupra stratului slav. În acest interval de timp, la finea secolului IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat nascere Moravo-românilor pe de o parte, pe de alta Macedo-românilor și Istriano-românilor.

Noi înlăturăm cu totul pe făimosul *Notarius anonymus Belae*

regis și cele-lalte fântâne în cari se afirmă că Maghiarii la intrarea lor în Pannonia au găsit acolo pe Slavi, mai corect pe Sloveni, și pe Români. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi *h u n f a l v i s a t e*, — puțin ne pasă. Ca punct de plecare, nouă ne ajunge un text istoric mai pe sus de toate texturile: existența Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Rösleri nu vor fi în stare să'l restórne, și nici măcar să'l restălmăcască în felul lor. Acei Români cum óre ar fi putut ei să nemerască în Moravia, dacă nu i-ar fi împins într'acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

Astăzi, în urma cercetărilor lui Miklosich și ale lui Bartoš (Moravské Valašsko, în Osvěta, 1880 p. 369—86), neminea nu se mai indoesce că Valachiile din Moravia sînt adevărați Români, cu desăvîrșire slavisați de nu se mai scie de când, dar mai păstrând încă multe cuvinte românesce, unele sub forma românescă cea mai veche, de exemplu „glag = chiag“, din latinul rustic „clagum = coagulum“, cu nemuierea lui *cl* în *chĩ*, sau „merenda = merindă“, latinul „merenda“, cu netrecerea lui *e* în *i*. Moravo-românii au conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graiul românesc, bună-órá „tropa“ = francesul „troupe“ = spaniolul „tropa“. Un Moravo-román, Beneš Kulda, a publicat în doé tomuri basmele româno-morave (Morawské národní pohádky, Praha, 1874—5), în cari cititorul se isbesce mereú de asemeni românismii. Epoca slavisării acestor Români din Moravia este așa de veche, încât nici un document morav nu-i deosebesce de ceilalți Slavi de acolo. În actele morave din secolul XI abia se mai găsesc câte-va numi personale românesce, precum „Crisan“, „Bukan filius Neg“ și „Kokor“ într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I, 125), cari însă nici acelea nu sînt pe deplin sigure. Aședarea dară a acelor Români în Moravia trebui urcată cu vr'o doi secolii mai sus, întalnindu-se astfel din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord și orient, Ungurii au trebuit firesce să împingă pe Români de acolo în cele doé direcțiuni opuse puncturilor de intrare, adecă spre occident și spre sud. Spre occident au fost împinși Români pe cari îi găsim apoi în Moravia, cu totul despărțiți de restul românimii și slavisați fără

nică o greutate; spre sud, adică peste Dunăre, au fost împinse alte cete de Români, din care unii, cei din Bosnia mai ales, și-au păstrat mult timp naționalitatea și s-au serbisat d'abia după secolul XV (Miklosich, *Wander. d. Rumunen*, 3—6), alții — Istriano-românii — au nemerit tocmai pe la Triest, unde au putut să reziste bine-reu serbisării, mulțumită stăpânirii italiene de acolo; în fine o samă, numărul cel mai mare, trecând prin elementul serbesc și prin cel bulgăresc, s-au strecurat în Macedonia, în Epir și în Tesalia, unde nu s-au desnaționalizat din cauză că acolo se începuse deja lupta între Greci și între Slavi, astfel că nici Grecii nu mai erau tari, nici Slavi nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Românii sciură cu dibăciă a se însoți: când cu Grecii contra Slavilor, când cu Slavi contra Grecilor, căutând mai pe sus de toate a se consolida ei-înșiși, iar după ce se consolidară, peste vr'o doi secoli și mai bine, ei au isbutit a fundă imperiul româno-bulgar al Asanilor.

Așa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor și a Moravo-românilor datéză de o potrivă din secolul X, nefiind ei toți alt ce-va decât nesce Daco-români împinși din Pannonia spre sud și spre apus prin năvălirea maghiară: Tocmai acesta rezultă și din cronica rusescă a lui Nestor, scriitor din secolul XI, care dăce sub anii 886—898 (ed. Miklosich p. 12): „au trecut lângă „Kiew Ungurii, pe delul ce se numesce cel unguresc, și ajungend „la Nipru au aședat corturile lor, căci umblă și ei cu corturi ca „Cumanii, și venind din părțile resăritului s-au repeșit peste „munți mari și au început a face răsboi cu Români și cu Slovenii „cară locuia acolo, fiind-că de 'ntăiu locuiseră acolo Slovenii, apoi „Românii au cuprins pământul Slovenilor, de aci Ungurii au „gonit pe Români și au remas cu Slovenii, pe cară „i-au supus, și de atunci se chiamă Țera-Ungurescă, și au început „Ungurii a face răsboi Grecilor, predând Tracia și Macedonia „până la Tesalonica, și au început a face răsboi cu Moravii și „cu Bohemii” In acest prețios text nu numai se constată că Ungurii au găsit pe Români în Pannonia: „počașa voievati na živușcaja tu Vlahy” și că i-au alungat de acolo: „Ugri prognaša Vlahy i naslediša zemlju”, dar se mai constată tot-o-dată că mișcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele două direcțiuni: spre sud către Balcani și spre apus către Moravia: prima mișcare ne-a explicat deja mai sus originea Românilor trans-

danubiani de astăzi, iar a doua mișcare pe aceea a Moravoromânilor.

În cronică lui Nestor trebuie despărțită cu stăruință partea cea delă început, în care nu se află nici o indicațiune cronologică, de partea cea următoare, unde evenimentele sînt înșirate an după an, anume delă anul 852 încóce. Prima parte, o stângace țesetură de legende, n'are aprópe nici o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune de 'ntăiú că „Vlachii“ au alungat pe toți Slavii din regiunea Dunării, făcendu-i să plece spre nord, apoi mai jos ne povestesc că apostolul Andreiú a găsit pe Slavi tocmai la Novgorod, de unde rezultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunării se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor ei erau deja așezați la Novgorod, iar prin urmare numele „Vlachilor“ nu se mai póte aplica nici chiar la vechii Români, astfel că șcóla lui Schaffarik se vëdu silită a prefăce pe acei „Vlachii“ în Galii și a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavi și Celți. Încă odată, prima parte a cronicii lui Nestor e aprópe o galimatiă. Cu totul alt ce-va este partea cea cronologică. Aci călugărul delă Kiew, înșirând lucruri apropiate de timpul seú și despre cari el avea informațiuni precise, devine unul din isvórele cele mai prețioase pentru istoria medievală a Europei orientale. De acéstă natură este și relațiunea de mai sus a lui Nestor despre mersul Ungurilor pe lingă Kiew, despre trecerea lor prin Carpați, despre intrarea în Pannonia, despre lupta cu Slovenii și cu Românii, despre gonirea Românilor. Acéstă relațiune resistă oricărui restălmăcirii rösleriane.

Primul text, care mențióneză pe Macedo-români, este din anul 976, adecă numai vr'o opt-đeci de ani după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) și ne spune, că atunci un principe bulgar a fost ucis de „nesce drumășii români“: „παρά τινων Βλαχῶν ὀδιν-τῶν“. Românii cei fugăriți din Pannonia nu erau încă așezați nicăiri într'un mod statornic, ci alcătuiau d'o-cam-dată cete de bejenari fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schinbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al căruia text s'a descoperit abia de vr'o đeci ani, ne întimpină următorul pasagiu:

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς (ἔστι) καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Ἑεὸν ἔχον πίστιν ὀρθρὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ, ἢ γίλον, ἀλλὰ ἀγνοζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι· ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάντ' ὀμνύμενον καὶ ἑκάστην ὄρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ γίλους καὶ ἀθετοῦν ἑαδίως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σογιζόμενοι διὰ τούτων ἀπαταῖν τοὺς ἀπλουστέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρὸς τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἐάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ὥκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὄντων ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὄχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὄχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων· ὅθεν ἀγανακίησαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξεληθέντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ὥκησαν τὴν Ἑλλάδα....

(Vasilievski, Событы и рассказы византийскаго боярина XI вѣка, Petersb., 1881, p. 106—2, 169).

În acest pasagiū, este o parte pe care Kekaumenos a luat'o din lecturele sale clasice, bună-ora despre Bessi din Strabone (VII, 5 § 12) și despre lupta lui Traian cu Decebal din Dione Cassiū

Să sciți dela mine, voi și ai voștri, că al Vlachelor nēm e necredincios la culme și stricat, nici lui Dumnezeū ținēnd credința dreptă, nici împēratului, nici rudei saū amicului, ci silindu-se a-i amăgi pe toți. Marī minciunoși și tălharī vestiți, ei sint pururea gata a jura prietenilor cele mai grozave jurăminte, și a le călca apoi cu ușurință, făcēnd frății de cruce și cumetrii, meșteri de a înșela prin ele pe cei proști. Nici o dată n'aū fost ei cuī-va cu credința, nici chiar vechilor împērați ai Romanilor. Împēratul Traian îi atacase, ȳ-a strivit de tot și ȳ-a robit, uciđēnd pe împēratul lor Decebal, al căruia cap a fost înfipt într'o sulită în mijlocul orașului Roma. Ei sint așa numiți Daci și Bessi. De 'ntăiū lōcuieră în vecinătatea Dunării și a fluvialui. Saū numit astăzi Sava, unde acum lōcuesc Serbi, în locuri tari și grele de străbătut, pe cari răđemāndu-se, fățăriāi iubire și supunere cătră vechii împērați, pe cānd din întăririle lor nāvāliai și pustiāi provinciele Romanilor, încat aceștia, perđēnd răbdarea, precum am spus'o, ȳ-aū strivit. Atunci fugind de acolo, ei s'aū respāndit în tot Epirul și Macedonia, cei mai mulți s'aū aședat în Elada....

(ed. Gros, IX, 419); este o parte însă, în privința căriia el nu putea să aibă decât informațiuni personale, și anume:

1° în secolul XI Româniî lăcuiaă în Epir, în Macedonia, și fôrte mulți în Elada;

2° acei Româniî scieaă să ameușcă și să înșele prin viclenia pe toți dușmanii lor;

3° ei venira acolo, fugind dintr'o regiune învecinataă cu rîul Sava, adecă nu din Dacia, ci din Pannonia.

De cătră cine fuseseră alungați Româniî din Pannonia? aceta Kekaumenos n'o sciea, și de aceea el o atribue într'un mod vag „vechilor împerați“, cădend astfel în doă nepotrivelî:

1° ar fi fost absurd ca „vechiî împerați“ să fugărescă pe Româniî din Pannonia tocmai în interiorul imperiului, adecă să-i adăpostescă în loc de a'i goni;

2° din cauza acelei fugăriri Româniî veniseră a se aședa pină în Elada, unde iarăși ar fi absurd de a'i căuta sub „vechiî împerați“.

Pasagiul din Kekaumenos se pôte înțelege pe deplin numai întregindu-se prin cronica lui Nestor: invasiunea maghiară a fost aceea care alungase pe Româniî din Pannonia.

Tuturor istoricilor noștri a ramas necunoscut un prețios cri-sov dela împeraatul bizantin Basiliu Bulgaroctonul, care — după ce nemicise primul imperiu bulgăresc — ne spune în anul 1020 că „în întreaga Bulgariă se află împrăștiati Româniî, iar lingă rîul „Vardari, adecă în Rumelia, lăcuesc o samă de Unguri“: τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν (Голубинский, История церкви, Москва 1871 p. 263).

Acei Româniî din 1020 nu erau Meso-latiniî cei găsiți de Slaviniî în Balcaniî în secolul VII și despăruți apoi prin amestec cu dinșii, ci erau Româniî cei alungați de cătră Unguriî din Pannonia pe la 900—950, pe cari gonindu-i Maghiariî, „*Τούρκοι*“ în cronicile bizantine, o samă din acești Maghiariî au ramas și ei în Rumelia.

Mențiunea Ungurilor la un loc cu Româniî în crisovul împeraatului Basiliu Bulgaroctonul e fôrte caracteristică. Pretinde-va un Hunfalvy, pentru a nuși perde procesul cu Româniî, cum-că și acei Unguriî lăcuiaă peste Dunăre tot din epoca lui Aurelian,

ca și colonia cea unгурescă de lângă Ochrida, pe care o menționează Anna Comnena: *οἱ περὶ τῆν Ἀχρὶδὸν οἰκοῦντες Τοῦρκοι?*

Despre acești Unguri vorbește și Anonimul regelui Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perdând pe căpitanul lor, ei din prostiă nu s'au mai întors în Ungaria: „stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam“. Dinșii au ramas dincolo de Balcani din prostiă, fie și așa, de óră-ce nu avem nici o probă contrariă; Români însă, alungați din Pannonia de némul acestui „stultus populus“, au trebuit să rămână peste Dunăre de nevoe.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanță extremă pentru istoria Peninsulei Balcanice în vécul de mijloc. Pe Români din Dacia, țari prin cetatea munților, Arpad și urmașii sei n'au fost în stare să-i sfărame sau să-i gonéscă, ci chiar din contra au fost aprópe tot-d'a-una bătúți de dinșii; pe Români însă cei de pe șesul Pannoniei, reu adăpostii și póte și reu organizați, Maghiarii i-au alungat, și de aci următóarele doé consecințe:

de 'ntaiú, cătră naționalitatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latini, s'a mai altoit acuma un element daco-latin, de astă dată nu ca substrat, ci numai ca accident, dar accident fórte însemnat prin înrudirea sa cu substratul.

al doilea, s'a născut naționalitatea macedo-română, care în curs de vr'o doé-sute de ani, dela secolul X pină la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăți, de o parte pină la pólele Balcanilor, de alta pină la nordul Eladei.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteau a se mai adăuga cătră acei Macedo-români cete noué de Români din Dacia, sau din cei eșiți cu dínșii tot din Pannonia și cari se opriseră printre Serbi.

Să nu fi fost năvălirea Ungurilor, nu s'ar fi plămădit acel puternic imperiú româno-bulgar al lui Ioniță Asén, care dete Bizanțului prima adevărată lovitură de mórte.

Când alăturéză cine-va dialectul daco-român sau al *Românilor* propriú đși cu dialectul macedo-român al *Armânilor* și cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu póte să nu constate următóarele:

1° Aceste trei dialecte diferă între ele mai puțin decât dialectele provinciale din Italia și din Franța, iar prin urmare e peste putință ca rumperea continuității între ele să fie veche. Separațiunea s'a operat foarte târziu, după ce totalitatea unei singure limbi românești fusese deja pe deplin formată, crescută și consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între secolii III—IX, în curs de șese-sute de ani, în țera unde Traian își pusese piciorul trecând podul dela Severin și de unde apoi elementul românesc s'a întins treptat în Ardél, în Banat, în Pannonia.

2° Dialectul daco-român presintă o dezvoltare liniștită organică, în care nu ne întimpină contrastul între un pré-mare conservatism pe de o parte și între o pré-mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-români și cu atât mai mult la Istriano-români. Un asemenea contrast este rezultatul unei sguduirii. Orî-ce sguduire desequilibră. Dialectul macedo-român și cel istriano-român s'a sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mișcat simetricese, rămânând nestrămutat în aceleași condițiuni teritoriale, climaterice și etnice.

Faimósa teoriă a lui Rösler este o ipotesă anti-linguistică și anti-istorică tot-o-dată. Anti-linguistică, de vreme ce ea se întemeiază pe absoluta nescire a legilor de formațiunea dialectelor. Anti-istorică, fiind-că ea uită în genere că popórele din vécul de mijloc se împingeau dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord, și uită în specie că Români erau atunci ciobani, iar migrațiunile ciobanilor sint tot-d'a-una éráși dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor și de epoce întunecóse din viața lor, orî ce studiu exclusiv istoric duce la încheeri greșite; la încheeri greșite, nu mai puțin, duce orî-ce studiu exclusiv linguistic. Pentru a nemeri adevérul, saú încaí a ne apropia de adevér, trebui neapérat un studiu paralel istorico-linguistic. Când un text istoric se întăresce printr'un fapt linguistic saú vice-versa, ambele urmărite pe o cale strîns metodică, atunci și numai atunci adevérul e găsit.

Isprăvind, mă 'ntreb' acum: isbutit'am óre a limpeđi problemele cele mari, puse în capul studiului de față?

Primul strat etnic cunoscut al Peninsulei Balcanice întregi aŭ fost Pelasgii, o ginte ne-semitică și ne-indo-europeă, sēmēnând la apucături mai ales cu vechii Egipteni.

Peste substratul pelasgic, amestecându-se cu el, s'aŭ așeđat, cu vr'o 2000 de ani înainte de Crist, doē ginți indo-europee deosebite: Elinii și Tracii.

Grecii de astăzi, cu tōte ingredientele străine primite în cursul vécurilor, sînt o continuitate directă a anticilor Elini; iar o continuitate directă a anticilor Traci sînt Albanesii de astăzi, cari însă represintă numai unul din numărōsele dialecte tracice.

Afară de Albanesi, toți cei-lalți Traci, împărțiți într'o mulțime de popōre mari și mici, aŭ fost desnaționalisați sub dominațiunea romană, și anume Tracii cei sudici, dela Balcani în jos pină la Elada, aŭ fost grecisați, Tracii cei nordici aŭ fost latinisați.

Latinisarea Tracilor nordici, făptuită între secolii III—VI, aŭ produs trei dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între Dunăre și între Balcani, dialectul iliro-latin între Balcani și între Adriatica, dialectul daco-latin în Carpați.

În secolul VII, aprōpe în același timp, un popor slav ic de ramura polonă s'a așeđat peste Meso-latinii, cu cari amestecându-se a dat nascere națiunii romāno-slavice numite mai târđiū Bulgari, iar un popor slav ic de ramura bohemă s'a așeđat peste Iliro-latinii, cu cari amestecându-se a dat nascere rēmului romāno-slavic al Serbilor.

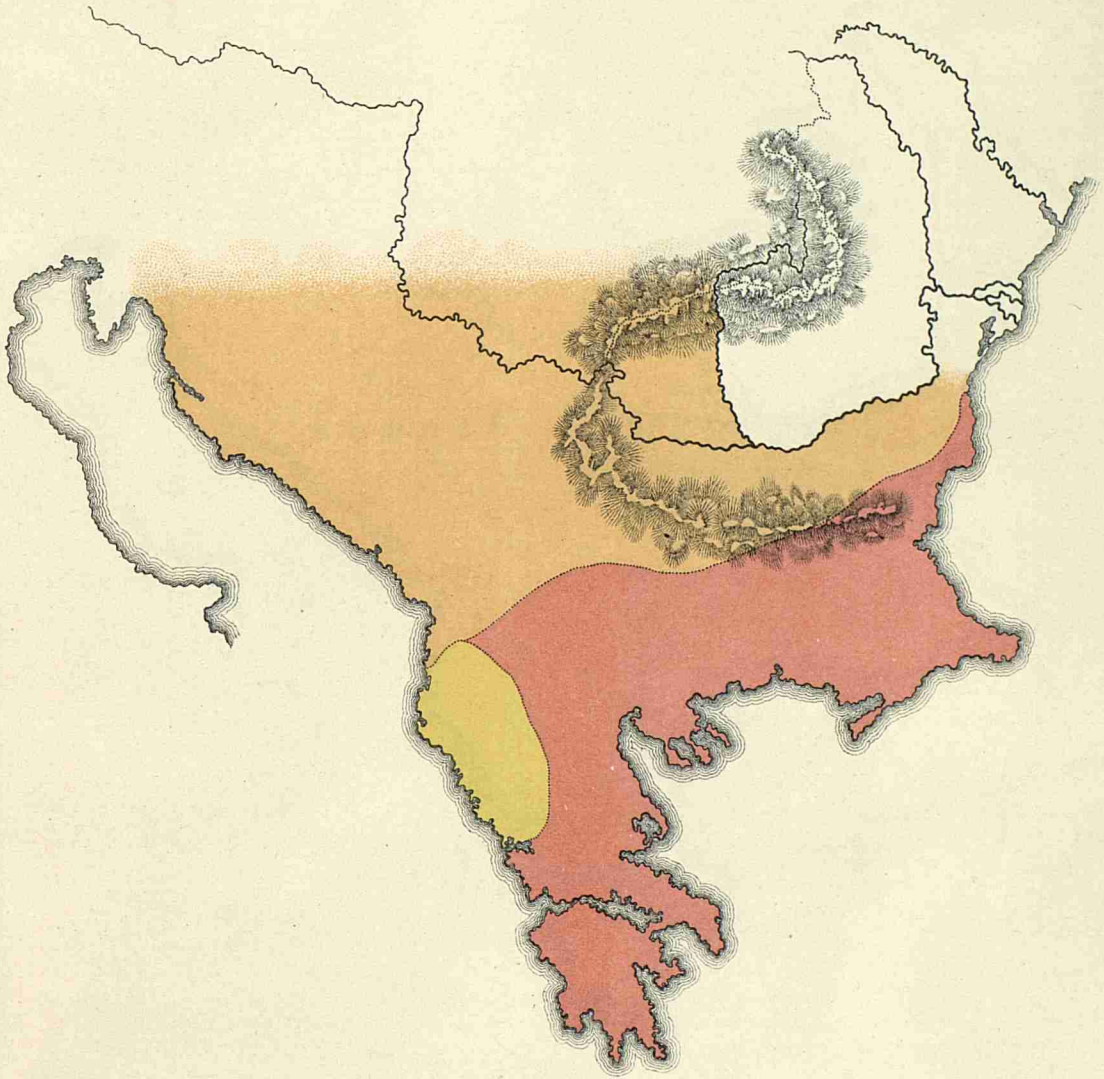
Înainte și 'n tot timpul acelor mișcări polono-boheme, Daco-latinii lōcuiău netulburați în Oltenia, în Banat și 'ntr'o parte a Ardélului, de unde cu încetul își întinseră crengile asupra Pannoniei, pe când în Moldova și pină la Olt se învîrtiaŭ — parte Tătarilor, parte Slavilor — Pecenegii, Comanii, Rutenii, și chiar Litvaniilor.

Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicēscă saŭ să alunge pe Romānii cei din părțile Daciei propriū ġise, dar a reușit să împingă o samă de Romāni din Pannonia spre Moravia, unde ei n'aŭ întărđiat a fi slavisați, iar pe cei-lalți Romāni tot din Pannonia i-a gonit peste Dunăre, unde dinșii parte s'aŭ slavizat, parte s'aŭ păstrat în Istria, partea cea mai mare aŭ alcătuit simburile Macedo-romānilor de astăzi.

În acest mod, după secolul X, afară de Daco-latinii cei vechi remași în Carpați, cari aŭ păstrat numele de *Romāni*, menționat

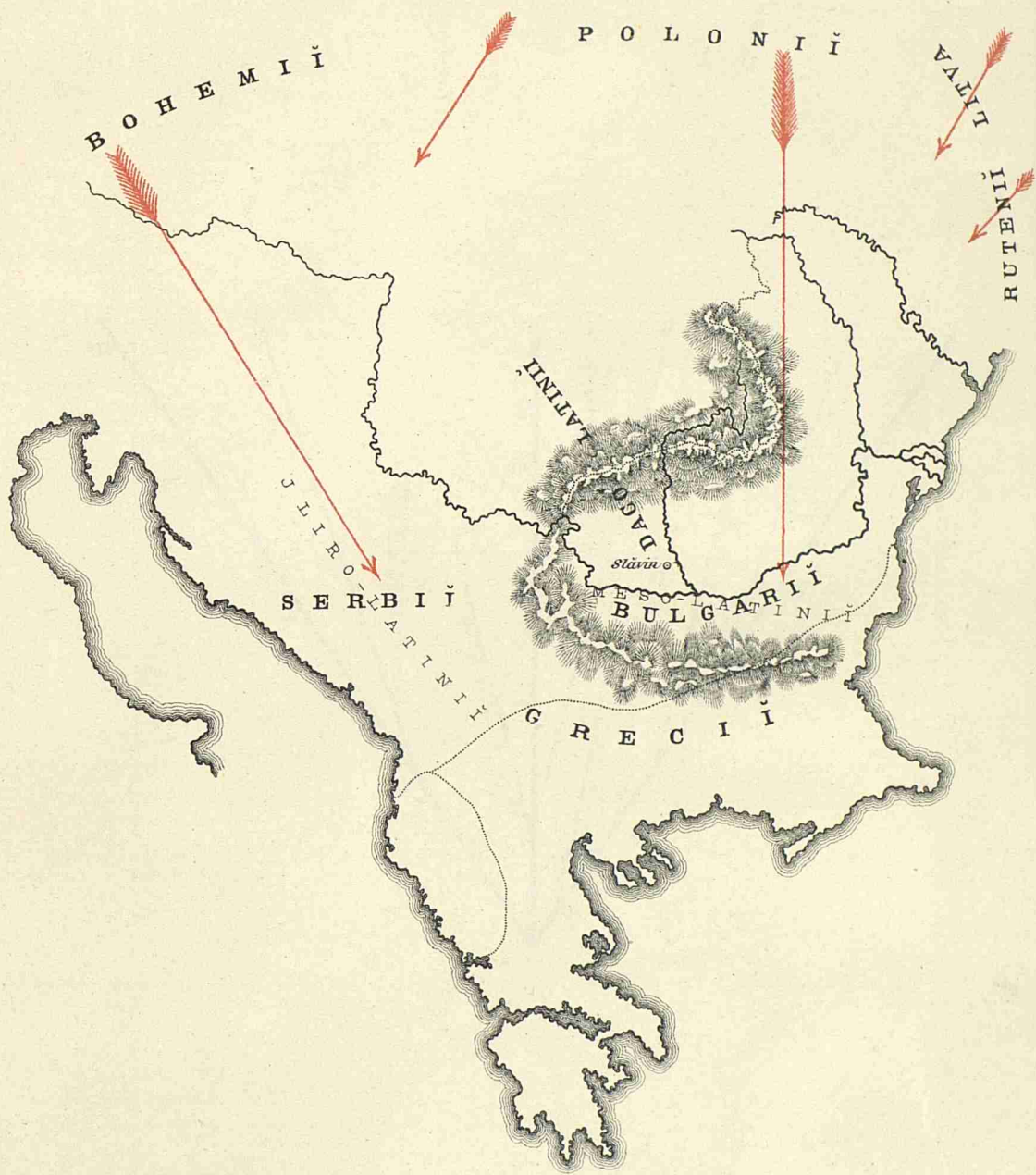
deja la Iornande, s'aũ ivit doẽ odrasle ale lor peste Dunãre : *Armaniã* la sud de Balcani și *Rumeriã* lingã Triest.

Sint acum trei-deci de ani și mai bine de când, printr'o monografiã despre *Io* în titlul Domnilor romãni și bulgari și printr'un studiu intitulat „*Perit'auã Dacii?*“ eũ începusem un șir ne'nterupt de cercetãri apãlitice asupra istoriei romãne. Lucrarea de fațã, o scurtã sintesã a acelei lungi analise, este ultimul cuvint al meu asupra unor mãrețe nedomeriri, cari m'aũ sbuciumat peste un pãtrar de secol. Cãutãnd tot-d'a-una adevãrul numai pentru adevãr, fãrã nici un folos egoist și fãrã nici o tendințã șoviniștã, sint fericit de a constata cã nu m'am contrașis nici o datã în trãsurile cele fundamentale, deși m'i-a plãcut tot-d'a-una a mẽ completa și une-orĩ a mẽ rectifica eũ-insumi în amãrunte. Dar fericirea mea cea mai mare este, cã rezultatul definitiv al muncei mele nu împinge la desbinare, ci îndemnã la infrãțire. Tõte popõrele balcanice, Romãni, Greci, Albanesi, Serbi și Bulgari, ne apar acuma ca o singurã familiã strins inruditã, ca un *συμπόσιον* de frați, de veri și de cumnați.

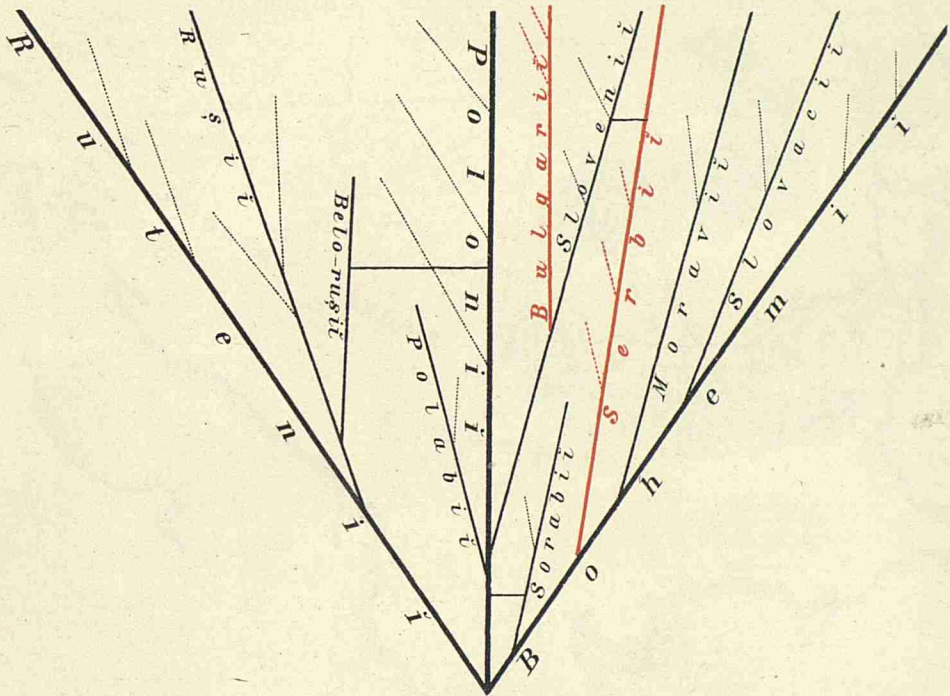
*Peninsula Balcanică între
secolii III-VII.*

- Români
- Greci
- Albanesii

*Descălecarea Serbilor și
Bulgarilor în secolul VII.*

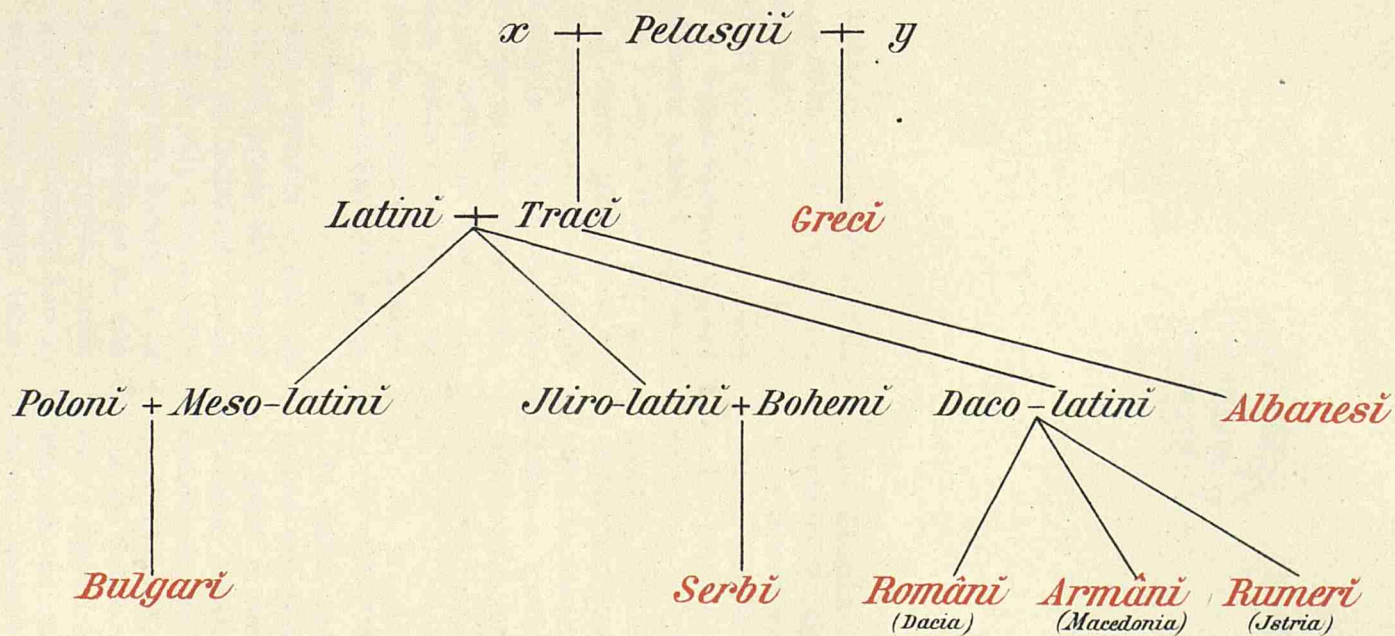

*Locul Serbilor și Bulgarilor
intre Slavi.*

*Gonirea Românilor din Pannonia
de către Unguri în Secolul X.*

Genealogia poporelor balcanice.

B

B, b; lettre et consonne. A doua literă a alfabetului, represintând o consónă labială lină.

Ca literă, în grafica română cirilică se scriea **Б, б**: **Баркѣл Басараба, бѣркат**. În alfabetul slav ic acest **Б = b**, ca și litera a treia **В = v**, s'aũ format ambele din varianturile paleografice ale aceluiași **B** (*Β̄̄τα*, beta), care la vechii Greci se rostia ca *b*, dar în epoca bizantină era deja cu desăvîrșire scăđut la sonul *v*. În alfabetul neo-grec lip-sind un semn pentru *b*, acest son se transcrie prin **μπ**, și așa îl transcrieau altă dată și Macedo-românii: **μπαρ-μπάτου, μπρόσκα**.

Fisiologicesce, consóna *b* este pe de o parte labială, adecă din aceiași ordine fonetică cu consónele labiale *p, m, v, f* și *ũ* (*w*), cărora între vocale le corespunde labialul *u* și semi-labialul *o* (= *au*), iar pe de altă parte este lină (mediă, sonórá, slabă), de același grad cu consónele line *g, d, v*. De aci urméză pentru trecerea lui *b* în alte labiale și 'n alte line, adecă în alte sonuri de aceiași ordine sau de același grad, o posibili-

B

tate teoretică, care însă nu în tóte graiurile se realizéază în același mod, ci se deosebesce după caracterul propriũ al graiului.

La Români fonetismul în genere resultând, în trăsurile sale cele fundamentale, din lucrarea convergente a elementului etnic latin și a elementului etnic tracic, prin aceste două elemente se explică la noi și transformățiunile lui *b*, din cari cele principale sînt două:

I.

Șovăirea între b și v.

În latina, începînd din secolul II, tocmai din epoca lui Traian, se începe în graiũ o confusiune între *b* și *v* (Corssen, Ausspr.² I, 131 sqq.), două consóne de aceiași ordine și de același grad tot-o-dată, ambele fiind labiale line, cu deosebirea însă că *b* e o consónă propriũ ȓisă, explosivă sau momentană, pe când *v* este o conso-novocală, sonantă sau continuă, astfel că trecerea lui *b* în *v* e tot-d'a-una o slăbire, iar trecerea lui *v* în *b* o întărire. În inscripțiunii latine ne întim-

pină de o potrivă: debitum și devitum, libenter și liventer, viridis și biridis, viginti și biginti, volo și bolo, vixit și bixet, veteranus și beteranus, ba chiar tripletul: verba, verva și berba. Ca rezultat al acestei confuziuni, resimțit în toate dialectele neo-latine, mai mult sau mai puțin, a fost o tractare foarte neregulată a ambelor sunuri, latinul *b* trecând în *v* sau latinul *v* trecând în *b* sau unul și altul conservându-se, fără vre-o normă statornică. În loc de regulă dară se pot constata aci numai ôre-cari tendințe, precum sînt:

1°. Inițialul *v* urmat de o vocală tinde a se întări în *b*: berbec = vervecem (ital. berbice, fr. brebis), beșică = vesicam (portug. bexiga), bătrân = veteranum, bôce = vocem (ital. voce, boce), biet = vietum, bêtă = vitam (span. beta) etc.; dar în același timp: vecin, venin, verde, verme, vespe (portug. bespa), viță, vorbă, și o mulțime de altele.

2°. Medialul *b* între vocale isbutese a slăbi în *v*, vocalisându-se apoi de tot: cal = caballum (ital. cavallo, fr. cheval), nuor = nubilum (it. nuvolo), tăun = tabanum (provenț. tavan), șuer = sibilo, treer = tribulo, cot = cubitum (provenț. coto și covado), seū = sebum (it. sevo) etc.; totuși: roiș = rubeum (portug. ruivo), sgaibă = scabiem, cuiș = cubium (it. covo), unde mănținerea lui *b* pare a se datori numai metatesei lui *i*, ca și 'n aibă = habeat; iar pe de altă parte: stavăr = stabilem, avăr = habilem, unde *v* nu s'a vocalisat, întréga silabă „văr = bilem“ fiind tractată ca sufix.

3°. Medialul *v* după o liquidă se întărește în *b*: selbatec = silvaticum, cêrb = cervus, corb = corvum (it. corvo și corbo, fr. corbeau), nalbă = malvam, pulbere = pulverem, șerb = servum, albiă = alveum etc., și numai. ex-

cepțional: arvă = arvam și silvă = silvam.

4°. Medialul *b* de 'nainte a unei liquide isbutese a slăbi în *v* și apoi a se vocalisa: faur = fabrum (fr. orfèvre), făurar = Februarium (fr. février), uît = oblito (span. olvidar).

5°. În derivatele din „habeo“ graiul conservă la olaltă în flexiune formele cu *b*, cu *v* și cu vocalisarea: aveți și ați = habetis, aibă = habeat.

v. V.

De altmintrelea latinul *b*, întru cât nu'i urmăzează un *i*, e mai persistente la Români decât la toți ceilalți Neolatini. El nu trece nici într'o altă consonă și nu înlocuesce nici o altă consonă afară de *v*; în cele două-trei excepțiuni ca: „corfă = corbem“ și „bolf = bulbum“, trecerea lui *b* trebuie explicată a-parte, ca și înlocuirea lui *gu* prin *b* în „limbă = linguam“ și în „întreb = interrogo (interroguo)“, pe când o asemenea înlocuire nu ne întâmpină în „lingore = languorem“ sau în „ung = unguo“.

v. *Bolf. — Întreb.*

Să cercetăm acuma pe *b* sub raportul elementului tracic.

II.

Trecerea lui bi în ghi.

Toate dialectele române cunosc, mai mult sau mai puțin, trecerea labialelor în guturale de 'nainte a lui *i*, fie când labiala este inițială ca în: ghine din bine, ghie din vie, kicior din picior, hire din fire, nie (nyie) din mie, — fie labiala medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandahir din trandafir, dornire din dormire, — fie labiala urmată de finalul *i* scăzut la *î* ca în: cerghi din cerbi, luki din lupi, dorni din dormi, — fie, în sfîrșit, vocala *i* trecută în *î* și apoi dispărută ca în: kétră = kîétră, herb = hîerb etc., cari în ve-

chile texturii se scriu: *пнатрж* sau chiar *пннатрж*, *фннркс*. Trecerea cea mai importantă este a celor două labiale explosive *b* și *p*, fiind cea mai răspândită în graiu prin numărul cuvintelor în care ne întimpină și cea mai variată tot-o-dată prin complicațiuni fonetice ulterioare: *bi-ghi-bghi-bgi*, *pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; picior = kicior = pkicior = pcicior = cicior). Ajunge dară a supune unui studiu critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărți pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăși acesta să se limpedească cestiunea celor-lalte labiale guturalisate, cari sînt de o importanță secundară.

Despre acest fenomen, întru cât îmi pociu aduce a-minte, au scris mai pe larg Miklosich, Lambrior, Onciul și Șăinenu, din cari primii trei n'au cunoscut în privința-i prețiosisimul text al lui Cantemir, iar câte-patru nu puteau să cunoscă adevărata măsură de circulațiune în totalitatea dialectelor românești a formelor celor guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, și mai ales statistica fenomenului, nu e de mirare că concluziunile lor sînt cu desăvirșire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deșert caută pentru guturalizarea labialelor române paraleluri neolatine occidentale. E cu totul alt-ceva când Neapolitanii sau Sicilianii dic „chianta” pentru „pianta” sau „ghianco” pentru „bianco”, căci neapolitano-sicilianul *ghi* și *ki* nici o-dată nu reprezintă pe primitivul *bi* și *pi* ca la Români, ci tot-d'a-una pe *bl* și *pl*: ghianco = blanco, chianta = plantam, chiaga = plagam, chiano = planum, chiantu = planctum, chieno = plenum, chiu = plus, chiummo = plumbum etc. Guturalizarea grupurilor consonantice

bl și *pl*, ba și *fl*, este romanică occidentală, fie italiană, fie chiar spaniolă, dar tocmai Români n'o au de loc; pe când guturalizarea grupurilor consonovocalice *pi*, *bi*, *fi*, pe care o au Români, e tocmai ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoi Miklosich se înșelă (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea „dîne” pentru „ghine” sau „tîicior” pentru „kicior”, după cum se rostesc numai acolo unde elementul românesc este amestecat cu Ungurii, pe când Moldovenii, Muntenii și Macedo-românii rostesc foarte lămurit *ghi* și *ki*, nu *dîi*, nici *ti*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura că Români n'au pe *ghi* = *bi* și pe *ki* = *pi* decât de pe la finele secolului trecut: „ils n'ont „pu commencer que dans la seconde „moitié du XVIIIe siècle“. Cu alte cuvinte, numai după 1750 toți Macedo-românii și toți Moldovenii au început de o-dată a dice *ghine* și *kicior*! Apoi Lambrior sciea că acest fonetism nu este numai moldovenesc și macedo-românesc: „Ce phénomènes ob-„serve dans tout le domaine „roumain, mais il n'est pas par-„tout également développé; en Mol-„davie, en Bessarabie et en Bouko-„vine, c'est l'état normal du „parler populaire et même de la con-„versation familière; on le trouve spo-„radiquement en Valachie et en „Transylvanie et il est con-„stant dans le dialecte macédo-rou-„main...“ Și toate astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) își pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de colonii macedo-române, „un adaos de populație română din peninsula balcanică”, va fi altoit Daco-românilor guturalizarea labialelor; și

acéstă ipotesă suride de asemenea d-lui Şăineanu (Ist. filologiei p. 70—72), ambii creşând că fenomenul e specific trans danubian şi necunoscând faptul statistic că pînă şi între Macedo-români sînt unii cari nu guturaliséză labialele, anume sub-dialectul macedo-român din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se ştie: bine, corbî, picîor, lupî, iar nu: ghine, corghî, kicîor, lukî.

Din punctul de vedere curat fisiologic, trecerea lui *bi* în *ghi* sau a lui *pi* în *ki*, palatalisate apoi în *gi* şi *ci*, putea să se 'ntâmplescă în orî-ce limbă. Aşa, bună-óră, o aû în extremul Orient Tibetanîi, la cari „*via* se prononce *cia* (tcha), *bia*—*gia* (dja)“ (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însă este o posibilitate abstractă, şi alt-ceva realizarea concretă. În Europa întrégă, întru cât am putut cerceta, afară de Peninsula Balcanică nu se găseşte nicăiri *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*. Nu fisiologia dară, adecă nu elementul antropologic trebuî să ne preocupe, ci urmărirea cauzei locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiu p. 151) ştie: „Mulieres quoque mol-davae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas „*bi* et *vi* in *gi*, ut: bine (bene) = gine, „vie (vinea) = gie; „*pi* in *ki*: pizma (invidia) = kizma, piatra (petra) = kiatra. „*Mi* initiale in *ng* literam, vix aliis „pronunciabilem, ut: mie (mihi) = ngie „etc. Qui semel e viris etiam ei pronunciationi asvetus fuerit, vix ac ne „vix quidem ab ea liberari potest, et „ceusorex suo ore semper prodit se „nimis diu in matris sinu moratum „fuisse, qua de re etiam tales vulgo „fior de baba, filii vetulae, per contemtum dicuntur.“

Cantemir dară constată, că atât

ghi = *bi* şi *ki* = *pi*, precum şi *ni* = *mi*, era la Români un fonetism străin graului bărbătesc, caracterisând în specie graul femeiesc, aşa că bărbaţii cari rostiaû astfel erau porecliţi cu despreţ: „feciorî de babă“. Şi aserţiunea lui Cantemir se întăreşte pe deplin prin faptul pozitiv, necontrover-sabil, că nu se află nici un vechiî text românesc, fie din orî-ce provincie şi fie de o proveninţă orî-cât de rustică, în care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* sau *ki* pentru *pi*, ba nici *ni* pentru *mi*. Sînt texturi cu rotacismul *r* din *n*, sînt texturi cu duplul *z* (*s* şi *s*) sau cu *r* şi *rr*, sînt texturi cu *hi* pentru *fi*, sînt texturi cu *χ* şi *rχ*, dar texturi cu *ghi*, *ki* sau *ni* pentru *bi*, *pi* şi *mi* — nu există, căci letopise-ţele, zapisele, cărţile bisericesci, pisa-niile de pe morminte etc. aû fost scrise tôte de bărbaţi, nu de femei, nici de „feciorî de babă“.

v. *N. — R. — F. — H.*

Una din pré-putinele excepţiuni este actul moldovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87) în care sînt descrise hotarele unei moşii: „şi de acolo suptû margine în capu kicîorului din mijloc lângă mocirla Căcaţii într'o moviliţă, cari iaste suptû gropa bouli alătore cu vale Căcaciei, şi acolo s'au făcut bour într'un gîugastru lângă cel vechîu, şi apucă kicîorul din mijloc la delû în pădure...“ Să se observe însă că în acest text kicîor nu este un cuvînt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuia scris întocmai, chiar dacă l'ar fi scris însuşi Cantemir.

v. *Chicîor.*

Datele statistice, culese prin învăţători şi prin preoţii de prin sate, probéză pe de o parte marea răspândire teritorială a acestui fonetism,

iar pe de alta: originea lui cea femească pretutindenea.

În districtul Brăilei peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitori-Albotesci, Lacul-Redii, Cotu-lung, Ruseți, Tichilești, Sutesci, Filipesci, Viziru etc.) se dice: ghine, kicior. În unele locuri fenomenul mai conservă caracterul său femeesc, iar bărbații, printr'o reacțiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Așa învățătorul I. Păișescu din comuna Stăncuța ne scrie: „La noi *ghi* pentru *bi* se rostesc mai cu samă de femei când ocăresc copii: să'l mănânce corghii! Apoi *ki* se amestecă cu *pi*, ținându-se nu numai kept pentru pept, dar și impide pentru închide, pin pentru chin, pirie pentru chirie.“ În comuna Latinul bărbații au învins pe *ki*, încât toți țin picior, nu kicior, dar femeile la rîndul lor au învins pe *bi*, încât toți țin ghine, nu bine.

În districtul Ialomița dela un capăt pînă la cel-alalt (comunele Dudesci, Perieții, Coșereni, Ograda, Borănesci, Reviga, Grindu, Cosumbesci, Larga, Picoa-Petrii, Poiana, Broșteni, Ciochina, Copuzu, Gârbovii, Slobozia, Pribegii, Iazu, Petroiu etc.) se dice ghine, kicior. O mustră de graul țărănesc de acolo, comunicată de învățătorul Th. Theodorescu din comuna Lupșenu: „Da „*ghine*, Mariio! tu stai și eu nu mai „pocu dă fόμε. Du-te și fă ce-va dă „măncare; hierbe niște carne d'ăfa dă „oie cu varză; da s'o hferghii *ghine* „că-i cam bătrână.—A cumpărat arândușu nostru niște cai negri ca *corghi*. „—Când am trecut lacu, ni-a vinit apa „pîn'la kept, ș'o scoică ni-a sgăriet „kelea dăla *kicioru* stâng. As-nópte a „întat *luchi*'n zăvadă...“ Nicî aici totuși lupta între rostirea bărbătescă și între cea femească nu s'a isprăvit încă de tot. În unele comune (Socariciu, Țândărei etc.) circulază de o potrivă

la plural: lupi și lukî, popi și pokî, dar tot-o-dată reacțiunea bărbătescă a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiu (rakiu) sau pirie (kirie). În comuna Căcu se aude de o potrivă kicior și picior, kept și pept etc., dar se dice numai bine, nu ghine. În comuna Malu, după cum îmi scrie învățătorul Ion Canciu: „cior țin numai femeile când „își mângăie copilul, iar ómenii mari „nu întrebuinteză decât forma kicior“, adică femeile, după ce altoiră bărbaților pe *ki*, s'au diferențiat ele înseși apoi mai departe palatalisându'l în *ci*.

În districtul Teleorman rostirea bărbătescă a învins aproape pretutindenea pe cea femească, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în cari au biruit femeile. Așa învățătorul Cr. Voiculescu din Viișóra ne scrie: „Pe „la noi se dice: este *ghine* se te duci „cu *ghioli*, *corghi* sînt negri, tu *sorghu* „ciorbă, *lukii* mănăncă un *kicior* de „cal, *pokii* cerșesc, *keptenele* meu „este rar“.

În districtul Rîmnice Sărat (comunele Sgărciții, Bălăcenu, Obilescă, Corbu, Jirlău, Dedulesci, Buda, Tămboescă, Vișani etc.) guturalizarea labialelor e mai generală decât chiar în districtele Buzeu și Prahova. În adevăr, în Buzeu sînt multe comune (Săgéta, Petrósă, Gherasenii, Lipia, Stălpu, Fundeni, Zernescii-Călnău, Tăbăresci, Boldesci, Pogonele, Cilibia, Sărulesci, Găvănesci etc.) în cari pe lingă formele *ghi* și *ki* se aude tot-o-dată *bi* și *pi*. În Prahova de asemenea; ba chiar pe a-locuri (Scăieni, Mălăiesci etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numai *ki* pentru *pi*.

În districtul Muscel formele *ghi* și *ki* sînt foarte răspândite (comunele Cetățeni, Rădesci, Valea-mare, Nămăesci, Țițesci, Poienari, Voinesci, Bălilescă, Cotesci etc.), dar în același timp se aud

și formele *bi* și *pi*, iar în unele locuri (comunele Băjesci, Mățaș, Văleni etc.) există numai *ki*, nu și *ghi*; apoi la plural nu se ține mai nici o dată cerghî, lukî, ci cerbî, lupî. În acest district, ca și 'n nordul Moldovei și 'n partea răsăritenă a Transilvaniei, lupta între elementul bărbătesc și între cel femeiesc se manifestă mai cu deosebire prin forme de compromis, prin acele „syllexis“ despre care eu am vorbit cel de'ntăiu altă dată (Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) și am găsit apoi o confirmațiune la Weigand (Olympo-Walachien p. 44). Circulând în același timp femeescul *ghi-ki* lângă bărbătescul *bi-pi* și ambele fiind de o potrivă tari, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* și *pki*. Invățătorul G. Tuțuianu din comuna Valea - mare : „P'aicea se rostesc *ghi* în loc de *bi* „în multe cuvinte, așa se ține ghine „în loc de bine, cerghî în loc de cerbî, „corghî în loc de corbî, dar mai ales „se aude și *b* înaintea lui *g*, cari con- „topindu-se sună amîndouă slab, pre- „cum : bghine, cerbghî, corbghî, orbghî, „neghiobghî etc. Tot asemenea se în- „tîmplă și cu *ki* în loc de *pi*, așa se „ține kicîor în loc de picîor, kimniță „în loc de pivniță, kept în loc de pept, „okincî în loc de opincî, dar mai ales „se pune *p* înaintea lui *k*, spre ex. : „pkicîor, pkimniță, opkincî etc. La plu- „ral : popkî, lupkî, vulpkî.“

În districtul Dimbovița *ghi* pentru *bi* se aude numai la ciobani (comuna Pietroșița), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea și din gura țeranilor. De asemenea numai *ki* pentru *pi* se găsește în districtul Romanați. Invățătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne scrie : „Poporul din această localitate ține kept, „kepten, dar nu lî kî sau pokî, ci lupî „și popî“. Tot așa în districtul Dolj (comunele Cetatea, Vela, Ciupercei, Tin-

țarenî, Băilești, Risipiți, Dobridor, Poiana, Coțofeni-din-față, Maglavit, Gubancea, Plosca, Pelesci, Brésta, Adu-nații-de-Geormane, Plenița, Séca-de-câmp etc.). Alături cu *ki* circulază însă forma cu *pi* și cea silectică *pki* : pkiatră, pkept, pkeptene.

Din districtul Valcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie ; „Aici păs- „toriî de oi ține ghine în loc de bine, „cerghî pentru cerbî etc. În glume ține „și săteniî kept pentru pept, kicîor „pentru picîor“. Adecă – după vorba lui Cantemir – bărbații își bat joc de „fecîori de babă“, a cărora rostire femeescă a fost învinsă prin cea bărbătescă.

Formele cele de compromis *bghi* și *pki*, adesea palatalizate apoi în *bgi* și *pci*, cari rezultă, după cum am spus, din neputința formei femeiesci de a goni cu totul pe cea bărbătescă, sînt răspândite mai cu deosebire în districtele Sucéva și Némț (comunele Fărcașa, Tătăruși, Broșteni, Borca, Botesci, Bodești-Precistei, Șaru-Dornei, Dorna-Gura-Negrii etc.), unde se aude : bghine și bgine, corbghî și corbgî, cerbghî și cerbgî, pkicîor și pcicîor, opkincă și opcincă, pkiatră și pciatră, pkept și pcept, iar în unele vorbe labiale se perde : corgî, cergî, cicîor, ciatră, cept ; de asemenea lupcî și popcî. Cât se atinge de lupkî, popkî, copkil, stupkină, apoi așa se rostesc în Moldova întregă.

Același fenomen ne întîmpină și 'n Transilvania, nu numai în regiunea Năsăudului cea învecinată cu Moldova, dar și în părțile Făgărășului (comunele Voila, Vistea, Lisa etc.), unde se ține : bghine, albghină, corbghî, cerbghî, pkept, pkicur, pkele, pkerd, popkî etc. Tot așa și în Maramurăș, în Selagiu, în așa numita țeră a Oașului, unde totuși guturalele tind a se palatalisa : bgine, pcicîor (preut E. Bran, Selagiu, com. Barseul-de-jos). În regiu-

nea Sibiului (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numai formele nesiectice și nepalatalisate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașului (com. Vaidarecea, Ohaba, Mărgineni, Copăcel etc.). Pretutindena însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătești *bi* și *pi*.

În multe localități, după cum am văzut-o deja mai sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se impună, dar s'a impus totuși femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se naște o întrebare firască: de ce ore *ki* a fost mai tare decât *ghi*? Răspunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Într'o mare parte din districtul Dolj (comunele Drănicu, Gogoș, Comoșteni, Bulzești, Galicuița, Vela, Ișalnița, Murgaș, Șimnic, Căpreni, Bodăești, Calopăr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nici *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvânt: *kept*, une-orî *kept*.

În comuna Ploieșciori din Prahova labiala se guturalisază numai în trei cuvinte: *kept*, *kipotă* și *keptene*, iar în comuna Mălăiești numai în două: *kept* și *keptene*.

În comuna Bălțații din Teleorman numai în singurul *kept*.

De asemenea în comuna Micloșani din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunoște de loc guturalizarea labialelor, afară numai și numai în două vorbe: *kiept* și *ciaptere* = *kiaptere* (Miklosich, Rumun. Untersuch. I, 23—4).

Aceiași guturalizare este cu desăvârșire necunoscută sub-dialectului macedo-român din Meglen, afară iarăși de cele două vorbe: *kiept* și *kiaptere* (Weigand, op. cit.)

Nemic mai femeiesc ca noțiunile de „pept” și de „peptene”, și tocmai

mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arătat aproape pretutindena mai forte decât *ghi*, iar vorbele isolate *kiept* și *kieptene* au isbutit a se furișa pînă și la Istriano-români.

De aci rezultă că:

1. Guturalizarea labialelor există în toate dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chiar cel istriano-român;

2. Ea este foarte veche, de oră-ce se urcă mai sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nici într'un cas nu poate fi mai nouă de secolul X;

3. În toate aceste dialecte ea ni se înfățișază ca un element de tot femeiesc, persistând în cele două cuvinte *kept* și *keptene* chiar acolo unde nu s'a putut încuiba în restul graului;

4. Ori-unde s'a introdus la noi și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a întimpinat o crâncenă rezistență din partea elementului celui bărbătesc a conservării labialelor.

Dar cum ore să se explice o asemenea restrăbunescă desbinare lingvistică între cele două sexuri în sinul unei singure națiuni?

Pretutindena unde o naționalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbă la început o limbă cu totul alta decât elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiii născuți din căsătoriile cele bilinguice, băieții se deslipiau mai curând „a matris sinu” după expresiunea lui Cantemir, sustrăgându-se astfel înriuririi mumelor, pe când fetele, rămânând tot-d'a-una sub această înriurare, conserva cu stăruință tradițiunea graului femeiesc, pe care vécurile o puteau șterge numai treptat-treptat, așa că la urma urmelor—după ce se plăsmuise

deja din amestec o singură limbă pentru bărbați și pentru femei — trebuia totuși să mai trecă mult timp pînă să dispară orî-ce deosebire fonetică.

O divergință între graiul bărbătesc și graiul femeiesc se constată pînă astăzi pe o scară foarte întinsă la Caraibii, a cărora naționalitate se născuse sînt acum câțiva secolii prin cucerire, bărbații din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; și Adam Lucien (*Revue de Linguistique*, XII, 275—304) observă: „La science „saisit sur le vif, dans le double „parler caraïbe ramené à ses origines, le phénomène instructif de la „formation d'une langue par l'effet „d'une conquête qui, d'une partie des „hommes de la nation conquérante et „d'une partie des femmes de la nation „vaincue, fait une nation nouvelle“.

Dintr'o cauză analogă la Eschimoșii din Groenlandia numai femeile schimbă pe *k* în *ng* și pe *t* în *n* (Sayce, *Introd. to the Science of language*, I, 205).

Tóte naționalitățile latine extra-italice s'aũ zãmislit din amestecul bărbaților romanii cu femeile barbare. Despre Spaniolii, naționalitatea extra-italică cea mai veche, noi avem în acéstă privință un text special categoric la Tit-Liviũ (XLIII, 3): „Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus romanis et ex hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum...“

La Români — pe cari Tit-Liviũ i-ar fi numit „novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus“ — la Români elementul cuceritor, adecã cel bărbătesc, fiind Latiniĩ, iar elementul cucerit saũ femeiesc fiind Daciĩ, fenomenul lingvistic *ghi* = *bi*, *ki* = *pi*, *ni* = *mi*, intru cãt el este fe-

meiesc, nu pôte sã fie decãt o remãșitã dacicã, nici decum latinã.

Și aci ni se presintã o dilemmã:

1. saũ cã în limba dacicã labialele se guturalisaũ de 'naintea lui *i*;

2. saũ cã în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostiaũ altfel decãt aceleași grupuri în fonetismul dacic, adecã se rostiaũ în așa fel încãt pentru auđul Dacilor ele cuprindeã un element diferențial gutural.

Prima ipotesã trebuie înlãturatã cu desãvîrșire, de vreme ce în nomenclatura personalã, în cea localã și în cea botanicã a Dacilor ne întimpinã foarte des labiale neguturalisate de 'naintea lui *i*, bunã-órã:

Berebistes, nu Beregistes;

Bicilis, nu Gicilis;

Pieporus, nu Kieporus;

Clepidava, nu Clekidava;

Tibiscum, nu Tigiscum;

apoi Capidava, Piroboridava, Pinum, caropithla, rhathibida etc.

Traciĩ de peste Dunãre, despre cari noi scim cã ei numiaũ tesaurul „pitu-“, nu „kitu-“ (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: *Θραῖκες τὸν θησαυρὸν πικύην λέγουσιν*), de asemenea nu guturalisaũ labialele, dupã cum nu le guturalisetzã nici posteritatea lor actualã Albanesiĩ.

Remãne darã în picidore numai ipotesa a doua, și anume: Daciĩ rostiaũ pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam așa dupã cum Creoliĩ prefac sonurile franceze, spaniole și portugese (Schuchardt, *Kreol. Studien*, passim), saũ dupã cum Alsacieniĩ, chiar cãnd aũ invetãt în școlã franțuzesce, totuși pronunță:

Mon bėti François

Toi fouloir que che t'apprenne

Gomment audrefois

Che falsais à la Prussienne

Ou pien à la Tyrolienne...

(Nisard, *Hist. d. livres popul. I*, 73).

Fonetismul latin nu era tocmai ușor pentru o ureche ne-romană. Așa vechii Greci aveau pe *ti* (*τι*), și totuși pe latinul *ti* îl rostău ca *tzi*: „optimus = optimus“. Așa Celții aveau pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecău cu *f*: „vulgor = fulgur“, „figil = vigilia“ (Sittl, *Verschiedenheiten d. lat. Spr.* p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisării labialelor, fonetismul dacic se întâlnește întru cât-va cu cel latin. Se știe că Romanii confundați pe *f* cu *h*: *faedus* — *haedus*, *fordeum* — *hordeum*, *folus* — *holus*, *fariolus* — *hariolus* etc. (Corssen, *Ausspr.*², I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era nu numai dacic, dar și óre-cum latin, încât a putut să se introducă fără rezistență în graiul românesc: el figură adesea în vechea noastră literatură și nu se atribuie de cătră Cantemir „feciorilor de babă“. În fond însă acest fonetism nu este la Români latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spanioli în „*hierro* = *ferrum*“, „*hacer* = *facere*“ etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, *Due lettere* p. 29). Concordanța latino-dacică într-o parte, ca și concordanța latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, sau mai bine zicând a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de 'naintea lui *i* pôte ea singură să deslege o enigmă din Hesychius. Acest culegător de glose din secolul IV aduce pluralul: „*serghi*“ în loc de latinul „*cervi*“ sau „*cerbi*“: „*σεργιοί — λαγοί*“, întocmai ca la Români în „*cerghi*“, moldovenesce „*șerghi*“. El nu ne spune de unde a luat-o, dar nefiind nici grecă, nici italică, este învederat că această glosă nu pôte să fie decât tracică. Tot de provenință tracică, directă sau indirectă, ni se pare a fi guturalizarea labialelor de 'naintea lui *i* în dialectul

neo-grecesc așa numit tzaconic, pe care însă aci noi ne mărginim a-l menționa numai.

v. *Cerb*.

Despre trecerea sporadică foarte interesantă a lui *b* în *m*, érași un fonetism tracic,

v. *Buzeu*.

În fine, cată să observăm că majoritatea cuvintelor române cu inițialul *b* sint de originea turanică și de cea slavică. O mare parte circulă în graiul rar sau numai ca provincialism și nu se ramifică. Cuvintele curat latine, în genere foarte circulătoare, bună-óră *bade*, *bata*, *béu*, *barbă*, *bine*, *braț*, *boiu* etc., formă abia vr'o cincideci de familie. Inițialul *b* este sărăcăcios atât în vocabularul latin precum și 'n cele romanice occidentale; la Români însă el este bogat prin mulțimea elementelor străine, unele foarte trebuincioase.

¹·**Ba**, adv. et conj.; 1°. non, pas, point; 2°. mais, d'autant plus. În ambele sensuri *ba* exprimă o opozițiune, dar în primul sens opozițiunea este negativă, în sensul al doilea restricțivă, iar o restricțiune este și o afirmațiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare toate accepțiunile lui *ba* se pot reduce la patru: 1°. „— Te duci? — *ba*“ este o negațiune simplă. 2°. „Te duci acuma? — *ba* mă voi duce mai târziu“ este o restricțiune, în care se negă ducerea „acum“, dar se afirmă ducerea „mai târziu“. 3°. „Te duci? — *ba* nu“, este o negațiune afirmată prin *ba*, adică o negațiune dublă. 4°. Contrariul „nu te duci? — *ba* da“ este o dublă afirmațiune, care însă, cuprindând în sine un element de opozițiune, e mai puțin categorică decât simplul *da*.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una mai

energic decât sinonimul n u. Când e vorba de o alternativă, el se lăgă de afirmațiunea ce-i precede prin conjuncțiunea a ũ în graul vechiu, prin o r i în cel de astădi, rare-or i prin s a ũ.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32 :

... cunoaște de	... agnosce si
iaște haina feço-	tunica filii tui est,
rului tău au <i>ba</i> ...	an n o n ...

Ibid. Numeri XIII, 21 :

... de sântu in-	... si sunt in
tr'ansulū copaci	ea arbores an
au <i>ba</i> ...	n o n ...

grecesce în ambele locuri: η o ũ.

Șapte taine, 1644, p. 15 : „va fi lucrulū cu prepusū, oare botedzați sântū au *ba*...”

Pravila Moldov. 1646, f. 87 : „stă pre sama giudețului să giudece acel lucru și acia vină de caria să teme muțaria, poate să fie de chizeșie au *ba*...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 27 b : „au putia-vii acasta tăgădui? saū putia-vii că acasta nu iaște așia să dzici *ba*?...”, unde în contextul grecesc lui *ba* îi corespunde „οχ”.

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 140 : „Și cum cu singură numai tăcēria spre robie și suppunere vēcnică ne vom lăsa? *Ba*, fraților, odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm...”

Costachi Negruzzi, Sobieski și Romānii :

„— Incă o dată vē întreb, vē inchi-nați or i *ba*?

„— *Ba*...”

Alexandri, Boier i și ciocoi, act. III, sc. I : „Mojicul nu pōte să đicā *ba*, când poruncesce guvernul...”

Basmul „Porcul fermecat” (Ispirescu, Legende p. 50) : „de unde o să scie tata, daca noi am intrat aū *ba*...”

În basmur i, când e vorba de ceva

peste măsură frumos, fie om, fie femeie, fie lucru, este stereotipă locuțiunea : „La sōre te poți ũita, dar la dīnsul saū la dīnsa *ba*”.

Balada „Cucul și turturica” :

Pentru dumnēta
Eū n'aș đice *ba*,
Dar đic și đic *ba*
Pentru maicā-ta...

Doinā din Banat :

Strigā mōrtea la ferēstrā :
Spoveditu-te-aī, nevōstā ?
— Ce-aī tu, mōrte, a 'ntreba
Spoveditu-m'am or i *ba*?...

(S. Liuba, c. Maīdan).

Doinā din Ardēl :

Pin' eram la maīca fatā,
Cāți voīnici mē intālīnāū,
În i zimbāū și mē 'ntrebaū :
Maī sugi tu țīfā or i *ba*?
Dōmne, albā țī-i fața!
De când m'am înstrāinat,
Cāți voīnici mē intālīnesc,
Cu toțīl mē jeluesc,
Cātrā min' așa grāesc :
Car i tu petre, đeū or i *ba*?
Dōmne, nēgrā țī-i fața!...

(J. B. Trans. 177).

II°. *Ba* ca o restricțiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viața lui Nifon, 1652, ed. Erbicēnu, p. 58 : „boiar i nu se putia voi pre cine vor pune domnū, că un i zicia să fie cesta, iar alții *ba* c e l a , și era gālcvā...”

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2 :

... abateți-vā la casa slugi i voas- tre și odihnițū și spālațū picioarele voastre, și māne- cāndū vețū mēr-	... declinate în domum pueri ve- stri, et divertite, et lavamini pe- des vestros, et mane surgentes
---	--

ge la calé voas-
tră; și ziseră: *ba*
în uliță vomû
odihni...

abibitis in viam
vestram. Et di-
xerunt: Nequa-
quam, sed in
platea diverte-
mus...

în contextul grec: οὐχί.

A. Odobescu, Scrieri I, 162:

„— Dar ce, măre, să măi fie și asta? strigaû uniî din drumeți, ne'ncercați la sama cailor. Or că strechiã a dat într'inșiî? .

„— *Ba* așa a's bahmețiî dela noi; — rêsponse cu mândriã un bătrân lipcan tătar din Bugiãc...“

Laurian-Massim: „Ast om nu pré vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furiî te pradã. *Ba* te și omórã. — Nu'ți rêsponde datorìa. *Ba* te și bate...“

Același sens are repetatul *ba*: „*ba* așa, *ba* altfel“, fôrte obicinuit în graful poporan și prin care lucrul nu se mărginesce într'o singurã sferã, ci în mai multe sfere posibile, tôte însã determinate.

I. Créngã, Scrierile I p. 109: „aveai mușterei de nu eraî bucuros: *ba* să'î duci la Pétrã, *ba* la Fãlticeni, *ba* pe la ȧrmaróce, *ba* la mănãstirea Némțului, *ba* la Secu, *ba* la Rișca, *ba* în tôte părțile pe la hramuri...“

Ibid. p. 139: „slujind cu credință *ba* la unul, *ba* la altul, pînã la vrista de trei-deci și mai bine de ani...“

Jipescu, Opincaru, p. 115: „pě dracu l'aû zãrit ómeni ca o nãlucã, *ba* ca o mogãndéță, *ba* că era cu córne, *ba* că ședea în casã pustife cu spahiile, cu muma păduri, cu joimãrița...“

Th. Speranția, „Ițic gãndesce“:

Ba că'î trecã, *ba* că'î mérgã,
Ba că'î asta, *ba* cutare,
Ba chiar Ițic o să fie
Un bancher, un lucru mare...

Basmul „Aleodor împérat“ (Ispirescu,

Legende p. 43): „Aleodor voi să se codéscã óre-cum, *ba* că trebile împérației nu'l iértã să facã o cãlãtorie așa de lungã, *ba* că n'are cãlãuz, *ba* că una, *ba* că alta...“

Basmul „Inșirã-te mãrgãritar“ (ibid. p. 64):

„— Iatã, stãpãnã, ce fãcuși d-ta!

„— Cum se póte una ca asta? ȧ rêsponse dómna.

„Și pãngara de ciorã începù a se cioróvoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba* că n'o fi...“

III°. *Ba* servind a mai întãri o ne-gațiune: *ba* nu, *ba* nicî —, *ba* *ba*...

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Scii pentru ce? — *Ba* nu. — Ah! trebuî să ȧ-o spun,

Destul e de când chin în sufletu'mi adun!...

Același, „Cãrlaniî“, sc. 4:

„Miron: Ha! am înțeles. ȧți teni nevasta?

„Terinte: Eû? *Ba* nicî gãndesc...“

Basmul „Treî frați împérați“ (Ispirescu, Legende p. 270):

„— Poți tu să citești ce dice aici?

„— *Ba* nicî bóbã...“

ȧichindél, Fabule 1814, p. 228: „Darã ce se adunã cu Hristos? banî? *ba*, *ba*, că el nicî au adunat, nicî au avut banî...“

Balada „Cucul și turturica“:

Ba, cucule, *ba*,
Nu te-oiu asculta...

A. Pann, Povestea vorbei I, p. 83:

Și altul are cap, da,
Dar ca-al meu *ba-ba-ba*!

Basmul „Cîobãnașul cel istet“ (Ispirescu, Legende, p. 246): „Mai vêduse el caî bunî, inșelați și infrinați frumos; mai vêduse și fiî tineri de bo-

ierî îmbrăcați cu haîne scumpe; auđise că unii dintr'înșii sînt limbuți, desmerdați, luători în ris și înfumurați de nu le ajunge cine-va cu strămura-re la nas; dar ca și aceștiia, *ba, ba, ba!*..."

IV°. *Ba* întărind o afirmațiune, mai cu samă în *ba* încă sau *ba* și sau *ba* chiar „et même, mais encore“, și în *ba* să ȑicî sau *ba* că să ȑicî „bien plus“ etc. În genere însă, tocmai din cauza caracterului seŷ fundamental restrictiv, *ba* dă afirmațiunii pe care o însoțește o nuanță ironică: *ba* tocmai, *ba* cum nu, etc.

Costachi Negruzzi, Aŷ mai pătit'o și alții: „se deprinde a bé cafea turcescă și a fuma dintr'un cŷbuc lung, *ba* încă află multă poeziă în forma șlicului și a haînelor lungi...”

Țichindél, Fabule 1814, p. 339: „pentru acéia nu mă muncéște cuge-tul, *ba* încă din protivă mă bucur...”

Ibid. p. 18: „au văzut străgoae prefăcându-se în găini și strigoni în pri-colicî, apoi așa se duc noapté și mănca inimile oamenilor celor adormiți, *ba* încă să auzim ce povestește și baba Socolana...”

I. Créngă, Scrierile I p. 4: „nunta se făcu, și baba își luă cămeșa de sócră, *ba* încă netăiată la gură...”

Doină din Ardél:

Când eram la mama fată
Mă culcam destul pe vatră,
Pe vatră și pe cuptoriu,
Ba și jos a-uneori...

(J. B., Trans. p. 443).

Cu și sau încă sub-înțeles:

Frunđă verde sălcioră,
Trage-o cătană să móră,
Ș'așa trage de cu milă
Că móre 'n țeră străină,
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320).

„În locuțiunii particulare *ba* să ȑicî, *ba* să mai ȑicî, cine-va adaoge la cele spuse, afirmând că acestea's și mai pe sus de ce spune. Ex.: Ce om învêțat! *Ba* să ȑicî, frate. — Reŷ mai este domnul! *Ba* că să ȑicî, ȑeŷ!” (L. M.). În aceste locuțiunii se sub-înțelege: „și mai mult”. Tot așa, cu sensul de „à-fortiori“, în doîna din Ardél:

Eŷ pe dél, mândra pe vale,
Frică mi-î să nu mă 'nșale;
Înșela-va pe dracul..
Ba pe badea sâracul!

(J. B., Trans. p. 95).

În idiotismul *ba* că chiar, fórte respândit mai ales în Moldova, *ba* dă afirmativului „chiar“ o accepciune ironică: „à d'autres!”

Costachi Negruzzi, Cărlaniŷ, sc. 4: „Miron: Par'că'î numai Vochița în tot satul.

„Terinte: Vochița, femeea mea! *ba* că chiar...”

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

„Afrodita: Dumnelui care se culcă o dată cu găinele și se trezesce o dată cu cucoșii!

„Mândica: *Ba* că chiar!... Mai diniórea s'o trezit și dumnelui...”

Același, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

„Gahița: Du-te de veđi paveoa cea nouă.

„Damian: *Ba* că chiar! hodoronc-tronc...”

Cu același sens se aude în Muntenia exclamațiunea: *ba* ce! scurtată din: *ba* ce se potrivește.

„Ți-e frică de mine. — *Ba* ce!” (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcțiune cu subjonctivul:

„De când am tăiat copilului bine nasul, *ba* să mai facă ce mai făcea,

de atunci *ba* să mai dea pe la mine". (L. M.).

Aceiași accepțiune ironică în legătură cu afirmațiunea ne întimpină în „*ba* aia 'i vorbă”.

Basmul „Numai cu vitele se scöte sărăcia” (Ispirescu, Legende p. 209):

„— Da unde să mai mă daū? respunse Sărăcia.

„— Eși afară, dacă n'ai loc, și te du „în oțelele puscei vr'unui vînător, că „acolo ți-e locul.

„— *Ba* aia 'i vorbă! mai pune'ți pofta în cuū!...”

De asemenea afirmațiunea „*ba* ȕ e ũ” e numai pe jumătate seriösă, une-orī de tot glumetă, mai ales când se pune în formă interogativă.

Doină din Ardel:

Cât de mare 'i pămîntul,
Ce 'i mai reū ca uritul?
Ba ȕ e ũ, mai rea 'i dragostea,
Care uscă pașiștea...

(J. B., Trans. p. 9).

Alta:

Suflă vîntu 'n paiē ude,
Eū strig, mândra nu m'auđo.
— *Ba* ȕ e ũ, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Alta:

Frunđă verde ș'un bănuț,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț...
— *Ba* stă, ȕ e ũ, dacă 'i mändruț!
Frunđă verde ș'o frăguță,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguță...
— *Ba* stă, ȕ e ũ, dacă 'i mändruță!

(Ibid. 465).

Filimon, Cîcocii vechi și noui p. 111:

„— Hei! dacă e așa, lasă-mē pe mine; o să te fac să mănānci un miel fript hoșesce.

„— *Ba* ȕ e ũ! și ce fel frig hoșii miei!...”

Alexandri, „Iorgu dela Sadagura”, act. I sc. I:

„Damian: Nu veđi că cucóna Ga-
hița 'i damă de moda nouă, care cu
cât îmbătrānesce, se socöte mai ti-
nēră?... Ce dracu 'i vorbesci tot de
lēcuri?

„Gāngu: *Ba* ȕ e ũ?... Iaca dracul!...”

În Bucovina, pöte întru cât-va și pe
aūrī, sint familiarī idiotismī:

ca mai *ba* „pas du tout”;

nicī mai *ba* „impossible!”;

ba ca m da „tout de mēme”.

Basmul „Hargatul nāsdrāvan” (Sbiera,
Povești p. 243): „Preutul sări îndata-
mare și unde nu mi'l înhațā pe lupul
de morariū cu un par de pe cuptoriū,
și mi'l frēcā așa de tare încāt abia
aū scāpat numai cu un pic de suflet
din mānile morților, și de-acū înainte
ca mai *ba* să se iübescā el cu cumā-
trā-sa...”

Basmul „Sfinta Vinere” (ibid. p. 309):
„Dupā acēsta biēta fatā nicī mai *ba*
sā zolēcā ea spre ȕiua de Vineri...”

Basmul „Ceī trei tālhari” (ibid. p.
269): „Óspeții lui Petrea se cam pri-
cepurā ce făcu el, și de aceia ȕișe unul
din ei cātrā celalalt:

„— Nicī mai *ba*!

„— *Ba* ca m da! Tot om păpa-o...”

La Macedo-romāni *ba* se întrebun-
țezā, deși mult mai rar decāt la Daco-
romāni (Dr. Obedenaru, Texte p. 133);
cuvîntul însă, ori-cum ar fi, nu e de
loc romanic, și n'are a face nicī cu
italianul *oi bo*, nicī cu francesul *pas*,
cu cari il alăturā deja Lexiconul Bu-
dan; tot așa n'are a face cu latinul
vah și cu francesul *bah*, de unde il
trag Laurian și Massim. El este din
punct în punct slavicul *ba*, conjunc-
țiune și adverb, cunoscut Rutenilor,
Bohemilor și Polonilor (Cihac, II, 3).
La Poloni și la Bohemi, mai cu de-
sebite, el funcțiunează întocmai ca la

noi. Iată câte-va exemple polone după Linde: *ba bez małanie prawda* = *ba* puțin lipsesce ca să fie adevărat; *ba latwo to mówić, ale trudno czynić* = *ba* e ușor s'o spuī, dar e greu s'o faci; *nie wie, ba i wiedzieć nie chce* = nu scie, *ba* nici nu vrea să scie; *nowy smutek, ba nie nowy* = întristare nouă, *ba* nu nouă; *ba toć się nie godzi* = *ba* asta nu se cuvine; *ba prawie!* = *ba* ți-ai găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slavicul *ba* cu latinul *va* *h*, cu greco *βᾶ* și cu sanscritul *ba*, tóte pré depărtate prin sens: așa sanscritul *bā*, mai corect *vā*, nu însemnéază alt ce-va decât „saū“.

Pe lângă simplul *ba*, Poloniī mai aū pe compusul *ba i*: „*ba i* bardzo!“ „*ba i* prawie!“ întrebuintat ironic cu sensul de „ce spuī!“ saū „ce are a face!“ Acest *ba i* a trecut și el la Români, în specie la Moldoveni, devenind negativul băiū, dissilabic, care funcționează ca un fel de verb cu înțeles de „nu pot“ saū „nu vreū“.

Basmul din Bucovina „Délul roșu“ (Sbiera, Povești p. 201):

— Haī, întră de grabă în lăuntru! İi đise dracul.

— Baiū! nu vreū, ca să nu mă vadă...”

Basmul tot de acolo „Cucoșelul și mīța“ (ibid. p. 295): „Dar baba n'aū vrut, ci ĩ-aū đis baiū!“

Costachi Negruzzi, Cărlaniī, sc. 12:

„Lionescu: Ia stăi puținel, dragă Vochițo!

„Vochița: „Baiū, baiū, nu se pôte...”

Acest baiū se aude pe a-locuri și la Munteni sub forma baiēū, pe care Dr. Polysu a luat'o drept compozițiune din *ba* și *eū*: „*ba eū* = *ich nicht*“.

v. Nu. — *A-ba!* — *Abo!* — *Ama!*

²·Ba. — v. *Bale*.

Băba-Cója, n. pr. f. artic.; t. de Mythol. popul.: ogresse qui tue les enfants non baptisés.

S. F. Marian, Nascerea la Români, p. 33: „Româniī din unele părți ale Transilvaniei încă cred că există un spirit necurat și reutăcios, care omórá pe copiii ceī nebotezați și care se numesce *Baba-Cója*. *Baba-Cója*, care corespunde ființei mitologice germane *Frau Brechta* mit dem *Klumpfuss* și care e regina tuturor spiritelor celor necurate și rele, are, după credința Românilor transilvăneni, un picior de fer, unghiī de aramă la degetele mânilor și un nas lung de sticlă. Ea omórá pe copiii nebotezați, iar sufletele lor le închide în tufișe de soc, unde petrec apoi pînă ce le putreșesce corpul. Din cauza acésta apoi Româniī nici când nu strică saū sapă bucuros soc“ (cfr. Wlislöcki, Siebenbürg. Rumänen p. 8)...“

Asemănările *Babeī-Cója* cu „*Frau Brechta*“ a Germanilor, ca și cu a noastră *Avestiță* (v. ad voc.), ca și cu ebraicul „*Lilith*“ și cu alte mituri analóge, n'o împedecă de a avé o origine cu totul deosebită. Ea este o creațiune specifică serbo-românescă din epoca conlocuirii Serbilor și Românilor în Pannonia.

Cea mai teribilă *ba bā* în mitologia serbă este *Kuga*, la deminutiv *Kužița*, adjectival *kužna*. Ea personifică în genere pe „cūma“, „pestis“, dar o locuțiune proverbială dovedesce că are o misiune specială de a omori pe copii; și anume, când cine-va căștigă ceva hoșesce, se đice: „*kupi kao Kuga dietzu*“, adecă: „a cumperat'o ca *Kuga* pe copil“ (Karadžić). Dintre toți Slaviī, pe *Kuga* n'o aū decât Serbiī cu veciniī lor Sloveniī, adecă ramura cea

pannonică a Slavilor. Matzenauer (Cizi slova p. 393) îi găsește paraleluri numai la Germani, la cari în diferite dialecte vechi, în Bavaria, în Helveția, pe Rin, koge înseamnă stîrv „cadaver“ și epidemia „contagio“. Serbii din regiunea Bavariei fiind pogoriți în secolul VII în Pannonia, unde s'au întâlnit cu crînga cea mai occidentală a Românilor — veđi studiul introductiv la volumul de față —, se explică de ce *Baba-Cója* = serbul *K u g a*, *K u ž i ŭ a*, *k u ž n a* = germ. *k o g e* n'a străbătut dincóce de Carpați la ramura cea orientală a Românilor. Dela Germani cuvîntul a trecut la Serbi, dela Serbi la Români, apoi la Serbi și la Români el s'a ramificat în doę tipuri mitice deosebite, dar strîns înrudite.

v. *Babă*. — *Soc*.

Babác s. **babăcă**, s. m.; t. famil.: père, papa. Sinonim cu *t a t ă*. Se aude numai în Moldova printre orășeni. Deși Italianii au pe *b a b b o* „tată“, totuși moldovenescul *babac* sau *babacă* vine d'a-dreptul din turcul *b a b à* „père“, cu același sufix desmierdător ca și 'n „duducă“ din turcul „dudu“, ambele din epoca Fanarioților.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Cunosc pre *babaca* d-sale...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 7: „Dumneluși îi slugerii Gangu, un prieten vechiu a *babacă*-teu...“

În Moldova se aude și forma *b a b a e* cu deminutivul *b ă b ă i ț ă*, analogă cu *d u d u e* și *d u d u i ț ă*; de asemenea *b ă b ă c u ț ă* ca și *d u d u c u ț ă*.

v. *Babalíc*. — *Băbăiță*. — ¹ *Turc*.

Băba-Dochia. — v. *Babele*.

Babàe. — v. *Babac*. — *Băbăiță*.

Babalíc (pl. *babalíci*), s. m.; 1° t. famil.: homme âgé et vieillot; 2° poutre qui soutient un moulin. În primul sens e sinonim cu *m o ș n é g*, *g h i u j*, *v i j*, un om nu numai bătrân, dar care e și bătrânicios, de unde se poate țice în glumă *babalic* și la un tîner. Cuvîntul nu e vechiu la Români. venind din turcul *b ă b ă l i q* „homme âgé“, dar totuși s'a răspândit în graiuri și s'a înrădăcinat tot-o-dată la țeră prin sensul metaforic de o parte esențială a unei mori.

1°. *Babalíc* „homme âgé“.

„*Babalíc* se țice la un bătrân sau și tîner cu apucături bătrănesci. Ce mai face *babalíc*ul cela de moș Ion? Pe Ion nu'l veđi nici o dată eșind cu flăcâii de sama lui; îi un adevărat *babalic* de o sută de ani...“ (E. Mironescu, Covurluiu, c. Óncea).

2°. *Babalíc* „poutre de moulin“.

În Tecuci, în Tutova, în Covurluiu, pe lingă *babalic* se mai aude și forma *babaluc*.

„*Babalíc* e un picior pe care stă móra“ (C. Ciuren, Vasluu, c. Zăpodeni).

„*Babalíc*, un lemn fórte gros, ce se bate în pămînt și se aședă pe dînsul móra de vînt, care are la centrul seú de desupt un lemn tare aședat vertical spre a intra în o bortă făcută în *babalic* ce-va mai lărguță de cât lemnul ce intră în ea, ast-fel ca să pótă întórce stăpănul móra după vînt. *Babalíc*ul supórtă tótă greutatea morii. Cu multă trudă se drege o móra când i se strică *babalíc*ul...“ (E. Mironescu, Covurluiu).

„Deosebitele părți ale morii poporului le numesce ast-fel: *babalác*, la mijlocul *babalác*ului douę copchilițe care ține masa în capul *babalác*ului...“ (D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu).

Numele de „copiliță“ sau „copilițe“

ce se dă une-orî lemnului său lemnelor d'asupra *babalicului* ne explică metafora de moșneg dată acelei părți care susține mōra întrēgă: în ochii poporului *babalicul* este într'o mōră ca un fel de patriarc cu familia lui.

Cum însă un cuvînt curat turcesc a putut să străbată în nomenclatura cea morărescă, care la Români e cu mult mai veche decît înriurirea otomană? S'a furișat printr'un qui-pro-quo. În loc de *babalic* se dicea înainte *babă*, și 'n multe locuri se mai dice și pînă astă-zi: „*babă*, o grindă săū tălpōe ce întră în construcțiunea unei mori” (Costinescu). Vechiul termen *babă* se potrivîa și mai bine cu copilița pe care o ține în brațe. Prefăcînd pe *baba* în *babalic*, poporul nu sciea că înlocuesce o vorbă slavică printr'una turcescă, ci voîa numai să masculiniseze termenul cel vechiu, cređînd că genul bărbătesc corespunde mai bine cu tăria ce se cere dela pîciorul morii.

v. *Babă*. — *Băbălu*. — *Copiliță*. — *Mōră*.

Babăn. — v. *Băban*.

Babănă (pl. *babane*), s. f.; t. pastor.: vieille brebis, brebis stérile. Cuvînt cio-bănesc fōrte întrebuițat în Moldova și 'n locul căruia în Muntenia se obicînuiesce mai mult *botōșă*. E format din *babă* prin sufixul augmentativ -an (v. *-an*), ca și cum s'ar dice: „*babă mare*” sau „*babă de tot*”.

„*Babane* se numesc oile atunci cînd sînt știrbe” (N. Petricénu, Iași, c. Popesci).

„Ōia cînd e bătrână se dice *babană* sau *hăștiōgă*” (Mironescu, Némț, c. Taslău).

„*Hărștiōgă* se numesc ōia bătrână, căriia îi mai dice și *babană*, care n'are

dinți și nu mai pōte produce miei...” (D. Alboténu, Covurluiū, c. Mastacanî).

v. *Babă*. — *Botōșă*. — *Hărștiōgă*. — *Ōiă*.

Babă-Novac, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aū amestecat la un loc, ca și cînd ar fi o singură individualitate, pe haïducul *Baba-Novac* și pe generalul *Baba-Novac*, între cari, în adevăr, este nu numai identitatea de numi, dar și alte puncturi de asemănare: amîndoi Serbi, amîndoi dușmani ai păgănilor; dar unul personagiū curat legendar, care în orî-ce cas va fi trăit cu mult înainte de anul 1500, iar cel-alalt un personagiū de tot istoric, brațul drept al lui Mihaiū cel Vitez în luptele contra Turcilor, contra Polonilor și contra Ungurilor, prins și ars de viu de cătră acești din urmă la 1601.

Balada „*Novac și corbul*”:

Fost'a, cică, un Novac
Un Novac, *Baba-Novac*,
Un vitez d'al lui Mihaiū
Ce sār'a pe șapte cai
De striga Craiova vai!
El un fecioraș avea
Și tot ast-fel îi dicea:
Fecioraș Gruiuțul meu,
Ascultă de ce'ți dic eu!...

Lăsăm la o parte pe *Baba-Novac* cel istoric, despre care se pōte citi mai ales la contimporanul seū Spontoni (Historia della Transilvania, Venezia, 1638), și ne vom opri o clipă asupra lui *Baba-Novac* celui legendar, care numai el aparține pe deplin literaturēi poporane la Români și la Serbi, pînă la un punct și la Bulgari (Miladinovtzi, Bălgarski narodni piesni, p. 209—11), tot-d'a-una în însoțire cu fiul seū Grue. Nicî o

baladă românească despre *Baba-Novac* nu este o traducere și nici măcar o imitațiune a vre-unei balade slavice trans-danubiane, deși aceleași sînt caracterele celor doi eroi și motivele epice, adecă un fond comun pe care Serbii, Românii și Bulgarii l'au utilizat pe trei căi neatarnate una de alta. Să luăm, bună-óră, următorul fragment din balada română :

In munții Catrinului,
In pădurea Pinului
Odihnia *Baba-Novac*
La umbra unui copac,
Și prin vis el tot vedea
Pe feciorul seú Gruia.
Iat'un corb că se ivia
Și pe créngă se punea
Chiar d'asupra capului,
Capului Novacului.
Corbulețul ușurel
Avea'n ciocu-l un inel,
Care jos cădea din el
Chiar în barba lui Novac,
Lui Novac *Baba-Novac*.
Adormitul se trezia,
Și inelul cât vedea,
Scotea haîne novăcesci
De punea călugăresci,
Scotea cuca de Novac
Și punea un comanac...

și apoi purcedea la scăparea lui Grue. Să alăturăm acuma și un cântec bulgăresc din Macedonia, în care motivul și caracterul sînt aceleași, dar cu totul alt-fel este modul utilizării: „Infloresce de timpuriú flórea trandafirului! Sub trandafir se așterne un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă șéde moș Novac, bea și mănăncă, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată însă că sosesc trei porumbéi, se lasă din sborul lor pe trandafir, cade jos flórea trandafirului, iar ei vorbesc așa: Ascultă, ascultă moș Novace! Tu bine mănănci și bine bei, mielul rumén e fript, vinul galben e

turnat, pe când piere scumpul teú fiú, scumpul teú fiú de 'mpreună cu cea de 'ntăiú a lui iubită, de 'mpreună cu băiețelul lor..." (Verković, *Pesme Makedonski Bugara*, t. I p. 205). Caracterul lui *Baba-Novac*—căci fie-care erou din epopeea poporană presintă o figură tipică a-parte—se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următórea baladă serbă: „Novac și Radivoé béú vin la récóre lingă fluviul Bosna la cnezul Bogoslav, iar după ce béuseră în voe, étă că acesta începe a grăi așa: Spune'mi drept, fártate moș Novace, spune'mi pe față, de ce óre te-ai apucat tu, frate, tocmaila bătránețe, când nu se mai cade, a'ti frange gátul, a rétăci pe déluri, a duce traiful mișelesc de hoț? Bătránul Novac îi răspunde: ascultă-mé, fártate cneje Bogoslave, să'ti povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mé'utrebí. Precum scii și'ti aduci aminte, când Irena zidfa orașul Semendria, atunci m'a pus și pe mine la muncă de í-am argățit trei ani, cărând lemne și petre tot cu căruța mea și tot cu boii mei, iar la sfirșitul acelor trei ani nu aveam nici un ban în pungă, măcar ca să'mi pocíu cumpéra nesce opinci. Acésta n'ar fi fost nemica, dar mai este ce-va, frate. După ce isprăvisé cetatea, ea începu a mai zidi și turnuri, cu porți și cu ferestre tot aurite, aruncând bir asupra ómenilor câte trei litre de aur de fie-care casă, ceea-ce face, frate, câte trei sute de galbeni! Cine avea bani, îi da; cine da, rămána; numai eú, sármanul, neavénd ce să'i daú, mi-am luat tárnăcopul cu care argățisem, și luând tárnăcopul mé dusei în haíduciă, căci nu mai era chip a mai rămáne în țera afurisitei Irene. Și fugii spre Drinul cel rece, apoi spre Bosna cea petrósă, și când mé apropiaí de muntele Romania, iată că întálnii acolo în

cale nuntași Turci, ducând o fată Turcică. Toți nuntașii trecură în linisce, numai Turculețul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrând să mă lase în pace, scose un biciu întreit, ferecat la trei capete, și mă lovi peste spate. De trei ori î-am spus chiar ca la un frate: mă rog ție, Turculețule mire, să aibă noroc și vitejiă, bucuriă și fericire, dar plécă înainte, că-tă-ți de drum, căci dóră mă veđi bine că sînt om sărac. Turculețul însă nu vru să mă ascuite, ci mă bătea din ce în ce mai tare, pînă ce a început să mă cam dóră, și atunci furia mă cuprinse, apucaî tărâncopul de pe umăr, lovii pe Turculețul ce mi se gurguța călare, și'l potrivii atât de bine, încat căđu jos la pămînt. Apoi mă repeđii la dînsul, îl mai lovii de vr'o două-trei ori pînă ce'l despărții de suflet, băgaî mînilor în buzunarele sale, scoasei trei pungî pline, le așeđai la mine în sîn, îi descinsei sabia dela brău, lui îi-o descinsei și mie mî-o încinsei, îi pusei la cap tărâncopul meu, ca să aibă Turci cu ce să'l îngrope, încălecaî pe murgul seú, și plecaî drept spre muntele Romania; iar nuntași Turci se uitaú la mine și nu voiaú să mă iea la gónă, orî că nu voiaú, orî că nu cuteđau. De atunci, frate, sînt étă patru-đeci de anî de cánd petrec pe muntele Romania mai bine decum petreceam a-casă; staú aici de pândesc calea din dél în vale, aștept pe tinerii Turci ce vin dela Saraievo, le răpesc argint și aur, catifea și mândrul postav, cu care mă îmbrac apoi pe mine și pe tovarășii mei; sciú cánd să atac, sciú cánd să fug, sciú cánd să mă bat, și nu mă tem de nimeni, afară numai de Dumneđeú!..." (Karadžić, Spske narodne pjesme, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Români, ca și la Serbi și la Bulgari, *Baba-Novac* este un tip de

haiduc-patriarc, un haiduc patrifamilias:

La grădina cu cerdac
Lui Hagi-Baba-Novac
Care pórta comanac,
Lungă mesă e întinsă
Și de óspeți mulți cuprinsă.
Dar la mesă cine șede?
Pe 'mprejur cine se vede?
Șede bătránul Novac
Ce trăesce-acum d'un vec,
Cu cincî-đeci de finișori,
Tinerei mândri bujori,
Și cincî-đeci de finișóre,
Tinerele garofióre.
Toți cu bine petrecea,
Pe Novac il fericia...

Vechiu de ție, dar de o putere gigantică; lung-rėbdător, dar gróznic la mânia; drept, dar rėsbunător. Un altfel de caracter are fiul seú, despre care

v.² *Grue*.

O particularitate interesantă este că numele de *Babà*, turcesce „tată”, se dá lui *Novac* numai la Români, și nu la toți Români. În baladele serbe îi ține locul epitetul *Starina*, care e sinonim cu *Babà*, de vreme ce însemneză „bătrán”. În baladele bulgare ne întimpină *Debel-Novak*, adecă „Novac cel gros”. Acésta dovedesce că redacțiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, și 'n specie cele publicate de Alexandri, sînt tóte posterióre epoei lui Mihaiú-Vitezul, căci numai atunci s'a putut face o fusiune între legendarul haiduc și între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuia să fi fost în epopeea nóstră cea poporană numai *Novac* fără *Babà*. S'ar puté bănui că pe *Babà* l'a adaos dela sine Alexandri, dacá n'am găsi acest epitet și în excelenta colecțiune bucovinénă a lui S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdac
Luî H a g i *Baba-Novac*...

Fără *Babà* totuși sînt varianturile de peste Carpați, cele mai multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiî. Dr. At. Marie-nescu a cules peste 30 de balade cu *No vac*, în cari toate lipsesce *Babà*. Una se incepe așa:

Plecat'a Dómne! plecat
Un fecior de împèrat
Și de viță de vitéz,
Cel *No vac* ca porcăraș
În cel codru 'ntunecat
Și de nime neumblat,
Porciî dinapoi minând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ȓi saũ doè
Ci-a umblat el, ȓèũ, și nouè
Ȑile mândre tot de vérã,
Și a noua ȓi 'n de-sérã
Cel *No vac* mult s'a mirat
Cã în codri el a dat
De un lac cu lapte dulce,
Ce tot crește și nu curge,
Unde șoîmil se adapã,
Unde ȓinele se scaldã
În tot anul de trei orî
Când aũ ele sèrbãtorî!...

(Col. I. Tr. 1882 p. 354).

Chîar în unele varianturi din Țera-Românescã ne întimpinã numai *No vac*, bunã-órã în acele din Brãila:

În vrãmile de de-mult
N'aũ fost pușcã nici sãbîi
Pe *No vac* a'l prãpãdi.
Sus la munte, la cerdac,
La cerdacul lui *No vac*,
La mèsã de os de pesce
Bea *No vac* și libovesce,
Numãî Gruia 'î supèrat,
Nebèut și nemãncat...

(Șeȓetóra 1892 p. 107).

În Oltenia, de asemenea, se conservã în grafu simplul *no vac* cu înȓeles de „uriaș“, un înȓeles pe care cuvîntul nu'l are în limbile slavice, unde

el însemnèzã „tînèr“, „*veavias*“, tocmai antitesã cu *Babà* și cu serbul *Starina*. În districtul Romanãȓi circulèzã pînã astãȓi legende despre un gigant numit *No vac*, care cu un plug avènd înjugaȓi doi bivoli albi a tras o brazdã chîar prin Olt, „mai adãugènd cã Oltul face și acum valurî pe unde a trecut acèstã brazdã“ (A. Odobescu, Scrieri, II p. 420).

v. *Brasdã*. — *Novac*.

Babàr (pl. *babari*), s. m.; t. famil.: homme marié, pris en ridicule. Format din *babà* cu sufixul *-ar*. La Cihac (II, 4): „*bãbar*, homme efféminé“ este greșit ca formã și ca sens, cãci primul *a* nu trece în *ã* și cuvîntul nu însemnèzã „efféminé“, ceea ce se ȓice romãnesce muierce, muierotcã, a femeiat (v. *Afemeiat*).

A. Pann, Povestea vorbeî II p. 145: „Cã așa ȓic și astãȓi la însuraȓi: Eșȓî în catastihul nostru, te-am scris în rîndul *babarilor*...“

v. *Babã*. — *-ar*.

Babaș, s. m.; restes de la cire fonduè. Ceea ce rãmãne în fagur dupã ce s'a scos din el cèra. Termenul cel mai obiçnuit în popor este *voștinã* saũ *boștinã* saũ *hoștinã*, pe lingã care circulèzã ca sinonimi *jintiȓã* și *babãș*. „Productul albinelor: miere, *jintiȓa* saũ *babaș* și *cèrã*“ (I. Chiricã, Tutova, c. Cãrjãoni).

D. Șãlnènu (Dict. germ. 30, 33) dã acestuî cuvînt douè forme: *babãș* și *bãlbaș* și'l trage din turcul *bal* „miel“ (cfr. Cihac, II, 546); tot d-sa (El. turc. p. 12) definesce însã pe *bãlbaș* prin „un fel de bèuturã saũ mãncare cu miere“, ceea ce nu e de loc *babãș*, în care nici o urmã de miere nu se pomenesce. Sînt douè cuvinte cu totul deosebite. *Babașul* fiind o

storsură, o remășiță, un ce așa dîcînd fără putere, Românul i-a format un nume metaforic din *ba b a b a* prin sufixul deminutival *-a ș*. Sînt nesce formațiuni poporane curat romănesci, pentru cari e de prisos a căuta cu orîce preț o derivațiune străină, cu atât mai virtos că în terminologia noastră apicolă, destul de bogată, elementele turcesci lipsesc cu desăvîrșire.

v. *Albină*. — *Babă*. — *Bostîndă*. — *Jin-tiță*...

Babatiă. — v. *Băbătiă*.

Babăuă, s. f.; t. enfantin: nom fantastique pour épouvanter les enfants.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 342: „Când devin copiii pré obraznici, când prind a fi neascultători, atunci îi amenință cu *Babaua*, spaîma copiilor...”

Asemenea reduplicării silabice, avînd un sens familiar aprópe același, se pot nasce pe căi neatărnate la popórele cele mai eterogene (v. *Babă*). În cazul de față însă, între Români și între Italieni ne întîmpină o identitate perfectă de fond și de formă, pe care n'o găsim pe aîurî. Mumele din Sicilia sperîă pe copiii lor întocmai ca Romăncele: „*b a b b a u*, nome vano per far paura a' bambini“ (Traina); tot așa în Veneția: „*far b a b a o*, certo scherzo per far paura ai fanciulli, coprendosi il viso“ (Boerio); tot așa în dialectul sard: „*b a b a o*, paura, terrore, voce colla quale s'impauriscono i ragazzi“ (Spano); tot așa în mai multe dialecte italiene secundare. Noi nu ne sfîim dară a privi acest cuvînt ca o moștenire curat italică.

v. *Copil*.

Băbă (pl. *babe*), s. f.; 1° grand'

mère, vieille femme; 2° femme mariée en général; 3° personnage de certains jeux enfantins; 4° sobriquet pour les hommes faibles et sans énergie; 5° sorcière, sage-femme, guérisseuse; 6° t. de Myth. popul.: vieilles femmes légendaires, malfaisantes et bienfaitantes; 7° t. de Zool.: a) espèce de poisson, b) épithète de la cloporte; 8° t. de Botan.: a) sorte de champignon, b) épithète d'une variété de saligot; 9° t. de Construction: poutre, étai, soutien; 10° sorte de gâteau. În diferitele sale sensuri și prin mulțimea derivatelor de tot felul, *babă* este una din vorbele cele mai circulătore în grafu.

Reduplicarea silabică *ba-ba*, ca și alte reduplicări analóge de sonuri labiale și dentale: *ma-ma*, *pa-pa*, *ta-ta*, *na-na*, *da-da* etc., alcătuesc în tóte grafurile omenesci, pînă și în cele mai străine unul altuia, un fond primordial comun, antropologic, din care s'a format terminologia familiară pentru părinți și némuri. Acest fond primordial comun s'a diferențiat însă pretutindenea prin trei factori: 1° schimbări fonetice și metatetice, astfel că din „*baba*“ s'aú putut face „*abab*“, „*aba*“, „*bubu*“ etc.; 2° diferita aplicare a aceleiași reduplicări, astfel că „*baba*“ într'un grafu însemnéză pe mămă, în alt grafu pe tată, aîurî pe unchiu etc.; 3° diferita desfășurare ulterioară a sensurilor la trecerea termenului din cercul familiar în cercul cuvintelor comune, astfel că „*baba*“ a putut să ajungă în unele grafurî la sensul de preut, iar în altele la acela de copil. Numai la Slavî, după tóte dialectele lor, primitivul *ba-ba* a căpătat înțelesul de „grand'mère“ și apoi de „vieille femme“, iar dela Slavî d'a-dreptul, mai ales dela Poloni, aú împrumutat pe *babă* Romăni, fără ca s'o aibă Neo-latiniî din Occidente.

Tóte accepțiunile cuvîntului *babă* în limba noastră se găsesc de asemenea și în cea polonă, deși unele din ele lipsesc altor dialecte slavice.

Cu sensul cel fundamental slavice de „bunică” *babă* se mai aude la Români din Selagiu (Tribuna din Sibiu, 1890 No. 85); mai pretutindenea însă acest sens a despărut, rămânând în locuși acela de „femeie bătrână”. Disparițiunea s'a început cam în secolul XVII.

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, f. 10 b (Sept. 8): „Deci Mărița s'au măritat și au făcut pe Salomi *baba*, fără Sovi s'au măritată ș'au făcut pre Elisavetă maica lui Ioan Crăstitelu...” unde la cuvîntul *baba*, autorul temându-se că nu va fi înțeles în sensul său de „grand'mère”, adaugă la margine sinonimul: „moașa”.

În sens de „femeie bătrână”, care este cel mai răspândit, *babă* e în antitesă cu *moș* sau cu *moșnég*, o antitesă care ne întimpină la tot pasul în literatura poporană.

I. Créngă, Scrierile I p. 63: „Era o dat' o *babă* și un *moșnég*. *Baba* avea o găină și *moșnégul* un cucoș; găina *babeii* se ouă de câte două ori pe fie-care ți, și *baba* mânca o mulțime de ouă, iar *moșnégului* nu'i da nici unul...”

Proverb din Banat: „Moșii sînt buni și *Babele* rele” (Marian, Inmormintarea p. 393).

v. *Babele*.

Strigătură din Bucovina:

Cât e moșul de bătrân
Tot doresce măr din sîn;
Cât e *baba* de bătrână
Tot doresce voe bună...

(Marian, Nunta p. 362).

Între jocurile întrebunțate la „priveghiu” în Bucovina unul se chiamă: *Moșnégul* și *Baba*. Îl descrie pe larg

d. S. F. Marian, Inmormintarea la Români p. 209—10.

A. Pann, Povestea vorbei III, p. 150:

De-ar avé și *baba* ca ómenii barbă,
Atuncea I-ar țiice: ce mai moș de trébă!

Fără antitesă cu *moș*, *babă* se aplică mai în specie: pe de o parte la femeie bătrâne sărace, iar pe de alta la cele vicióse.

Ion Neculce, Letop. II p. 343: „băcăliile sta vărsate pre ulițe de era sătului și copiii; stafide, smochine, alune era destule pre la toate *babele*...”

Nic. Costin, Letop. II p. 64: „măcar că era érna, érá bieții oameni și *babele* și altă sărăcime pustiia casele și fugia în lume plângând...”

Ion Canta, Letop. III p. 182: „și o *babă* săracă ce torcea în furcă săși agonisescă hrana și comandul său, trebuia la acea vreme să deé și ea bani la vácărit...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 218: „dar și multe blăstămuri au luat dela săraci pentru vácărit, ales dela *babile* cele văduve...”

Un cãntec de nuntă:

Așa jócă *babele*,
Când le cad maselele,
Când se scurg ulcelele...

(G. D. T., Poes. pop. 392).

Strigătură de joc din Selagiu, c. Gârceiu:

Cine dracu-o și vėgut
Iepure vara cosind,
Iepuróic'adunând fin,
Puii după ea greblând
Și *baba* de danț fugënd...

După clasificățiunea într'o glumă poporană din Ardél, din copilă se face

nevastă, din nevestă *babă*, din *babă*
— că t ă r a m b ă :

Dragele badii copile,
de v'ar puté badea cresce
să vè facă tot neveste,
din neveste *babe*
slabe
și din *babe* cătărambe!

(R. Simu, c. Orlat).

O variantă pentru *baba* c ă t ă -
r a m b a este: *baba* c a r a b a (Conv.
lit. t. IX p. 190).

v. *Carabă*.

Epitetul de „slabă” ne întimpină și
în balada „Corbea”, unde muma haț-
ducului este :

Babă slabă și 'nfocată,
Dar la minte înțeleptă...

(G. D. T., Poes. pop. 519).

Pină n'ajunge cătărambă, o *babă*
nu se crede încă a fi bătrână, după
cum nu e bătrân nici „moșul” pină
n'ajunge „ghiu” saü „vij”. De aceea ex-
presiunea „*babă* bătrână”, ca și „moș
bătrân”, nu e un pleonasm.

Cântecul „Plugului” :

Și-a strîns fine
Și vecine
Și toți finii
Și vecinii
Și vr'o trei *babe* bătrâne
Care sciü rîndul la pâine...

(G. D. T., Poes. pop. 146).

Altul din Bucovina :

Ci sîntem din Câmpulung
Unde trag fetele 'n plug
Ș'o *babă* bătrână
Dinapoî le mină
Cu un biclu de lână ..

(S. F. Marian).

Ómenilor becisnicî saü nevol-
nicî, fără energiă, li se dă în bătae

de joc epitetul de: ce *babă*! ce mai
babă! curată *babă*...

Balada „Badiul” :

Alei! frate Badiule,
Cum te calcă *babele*!
Cât dicea, se repeșia,
Stălpul hornului smuncia,
Pe Badiu că'l sloboșia...

În graiul familiar bărbatul dice ne-
vestei sale *babă*, chîar dacă e tînără.
Cântec poporan la I. Créngă, Scie-
rile I, p. 108 :

Când cu *baba* m'am luat,
Opt ibovnice-aü oftat:
Trei neveste cu bărbat
Și cinci fete dintr'un sat...

Doînă din Ardél :

Eü iubesc, *baba* iubesc,
Casa ni se pustiesce...

(J. B., Trans., p. 413).

„Jocul păpușilor” din Bucurescî :

(... țepurele)
Decât la tine pe mėsă,
Mai bine la *baba* a-casă,
Să-î facă din blană un mașou
În chip de dar la anul nou...

(G. D. T., Poes. pop. 124).

„Scie cât *baba* mea”, adecă pré-puțin,
este o locuțiune proverbială.

A. Pann, Povestea vorbeî I, p. 10 :

Scie sfătuirî să dea
Cât scie și *baba* mea...

Jipescu, Opincaru, p. 74: „N'ar strica
să hișe și doftorî dē ghite, că mulți
din ai d'adă sciü mai numa cât *baba*
mea, vorba ăluia ..”

Altă locuțiune proverbială la Țichin-
dél, Fabule, 1814, p. 309: „după ce
s'au întâmplat ce-va, atunciă fie-ce
babă poate proroci”.

A îndrăgi ce-va de o dată și peste măsură, se țice la Moldoveni: „a se arunca în el ca *babele* în cățeii și motani”.

Cost. Negruzzi, Cum am învățat românește: „Pe când uitasem că suntem Români și că avem și noi o limbă; pe când ne lipsia și cărțile și tipografia; pe când toată lumea se aruncase în dasii și perispomenii ca *babele* în cățeii și motani...”

Alte proverburî:

„Pentru o *babă* surdă popa nu tócă de doă orî” (Pann, III, p. 123).

„In urma dijmarilor multe bārfesc *babele*” (ibid. I, p. 169), adecă după ce trecuse primejdia saū nāpastea.

„A cășunat ca *baba* la mormint” (ibid. III, p. 4), se sub-înțelege pentru pomană.

Baba cālătóre
N'are serbătóre.

(Pann, II, 86).

Blāstem proverbial: „Du-te unde a dus mutul iēpa și cālugārul *baba*” (R. Simu, Trans. c. Orlat).

O variantă a acestuî proverb: „Să te ducî unde a dus mutul ēpa și Ţiganul cārlanul” (Pann, Povestea vorbeî II, p. 118).

O altă variantă la Th. Speranția (Contimporanul, 1882, p. 804):

Unde mutul dus'a róta, pe urlați pe unde-a dus
Surdul iēpa, să te ducă naiba naibeî tot pe
sus...

A vorbi d'a-dreptul, fără a ocoli, fără a chibzui mult, se țice une-orî: a vorbi „ca *baba-órba*” saū „ca *baba* chióra”, care adecă taiă drumul d'a-dreptul.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Bietu taica, șontorog cum era el, da vorbîa omului drept, ca *baba órba*, nu se šiia...”

A. Pann, Povestea vorbeî I, p. 25: „Nu vorbi pe de'ntregul ca *baba* chióra,

că se găsesce vre-unul de'ți umflă céfa de pumnî...”

Alt ce-va este jocui copilăresc „d'a-*baba-órba*”, despre care vorbesce I. Créngă, Scrierile I, p. 55: „Atunci Dănilă légă strins, c'un ștergar gros de călți, ochiî și urechile dracului, ca la *baba-órba*...”

„*Baba-órba*, joc în care unul din jucători, legat la ochi, caută să prinđă pe vre-unul din cei-lalți jucători” (L.M.).

Despre ființa mitologică numită *Baba-órba*, a se vedé mai jos.

Un alt joc copilăresc se chiamă *baba-mija*.

Pontbriant: „*Baba-órba* = Colin-Maillard, *baba-mija* = cligne-musette”.

v. *Ajumitul*.

Alt joc copilăresc „*Baba-gaia*”, în care o cloșcă își apără puî contra gaiei saū eretelui. Iată dialogul între ele după o variantă muntenescă (G. D. T., Poes. pop. 198):

- Ce cauți, *babo*?
- Acul Dómnei.
- O fi ásta (arétând piciorul drept).
- Ptiu! nu e ásta!

(Cloșca aruncă departe bățul ce i-a dat gaia și apoi țice):

- Treî, treî
colăceî,
- pîn'o veni *baba-gaia*
cu tigaia!
- Treî, treî
colăceî,
- pîn'o veni *baba-gaia*
cu tigaia!

(După venirea gafei).

- Mi că'ți-oiú lua un puîșor!
- Mi că'ți-oiú scóte un ochișor!...

v. *Gaia*.

In jocul copilăresc „de-a luminărica” rolul principal aparține copilului care

se face *babă*. Inceputul dialogului după o variantă (G. D. T., Poes. pop. 198):

- Unde-ai plecat, *babo*?
- La biserică, maică!
- Dar ce să faci acolo?
- Ia să mă 'nchin și eu?
- Ia-ne și pe noi, *babo*.
- Haideți și voi cu mine,
Dar să nu mă dați de rușine.
- Nu, *babo*, ferescă 'mnegeu!

Copiii cei crescuți pră mult timp pe mânele mumelor și ale bunicelor pórta din vechime în popor desprețuitorea poreclă de feciori de *babă*, despre care vorbește deja Cantemir, Descriptio Moldaviae ed. Papiu p. 151.

Babele sînt privite ca ființele cele mai „d'a dracului”, de unde vine obicî-nuita însoțire a cuvîntului *babă* cu epitetele cele pejorative: *clónța*, *cotorónța*, *hîrcă*, *talpa-îadului*, *hónghină* etc.

Bolintinénu, „Mihnea“:

Aci se fac misterele
De *babe* blestemate
Ce scot la morți arterele
Și hârcele uscate...

I. Créngă, Scrierile I p. 142: „Toc-mai așa s'aú întâmplat și cu flăcăul acesta, că pînă la vremea asta nici el dela sine, nici prietenii, nici *babele* — cătu's ele de-a dracului, de prefăcute și iscoditoare — tot nu l'aú putut face să se însóre...”

Ibid. I p. 97: „Știrba-*baba-clónța*, sciind că împératul are obiceiul a bé în tótă séra o cupă de lapte dulce, ȳa pregătit acuma una ca să dormă dus pînă a doua ȳi diminéță...”

Basmul „Poveste țerănescă.” (Ispirescu, Legende p. 260): „Stănd el acolo și uitându-se la *cotorónța de babă*...”

v. *Clónța*. — *Cotorónța*. — *Hîrcă*. — *Hónghină*...

Ca ființe „d'a dracului”, *babele* sînt

nu numai m ó ș e, dar și doftoróice de tot felul și vrăjitoare tot-o-dată.

„La m ó ș a, care moșesece, în părțile Reciței se ȳice *babă*, în ale Bocșei *baică*” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

v. *Baică*.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 420: „În Banat m ó ș a, numită altmintrelea și *babă de buric*, după ce a tăiat buricul pruncului nou-născut pe un bêt de corn, anume ca micuțul să fie mlădios și tare ca cornul, îl învêlesce într'un petec de pânză...”

v. *Buric*.

Dicționarul româno-latin bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*Babă*. Avia. Anus. Vetula.”

„*Babă*. Obstetrix.”

La Macedo-români (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.) o femeia bătrână în genere se numește m ó ș a, iar *babă* se ȳice numai despre „sage-femme.”

v. *Móșă*.

Două proverbe privitoare la rolul medical al *babelor*:

Lécul fie or nu fie,
Colacul *babei* se scie
(Pann, Povestea III p. 140).

„*Babele* nici nu'l scólă după bólă, nici nu'l lasă ca să móră” (ibid.).

„Când pe un om îl chinuesce duhul cel reú, atunci în ȳiua Sfintului Ión Botezătorul de mánecate merge cu dînsul o *babă* la apă curgétore și bate cu o vargă de alun în apă, strigând: Mihăilă, Gărsăilă, Uniilă, veniți la *baba* de ȳi faceți tréba! Apoi vin acești trei sub chip de caini și aduc după dînșii alți mulți ca spuȳa. Atunci *baba* îi întreabă: care din voi toți chinuiți pe X? Unul răspunde că el, ca să slujescă stăpănului seú. De aci *baba* îi poruncesce ca să lase pe om

în pace și să péră toți..." (pr. I. Călugăreanu, Tecuci, c. Movileni.)

Țichindél, Fabule 1814 p. 46: „să zică și ei ca *baba* acéia caré au zis: o, fătul mieu! bine e și înainté dracului a aprinde când și când câte o lumină..."

Costache Negruzzi, Toderică: „s'a coborît într'o ocnă părăsită, care Ț-o arătase o *babă* vrăjitoare, și s'a dus, s'a dus, s'a tot dus pe sub pământ, pînă a ajuns la pórta Iadului..."

Basmul „Porcul fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „într'o Ți věđù trecënd pe acolo o *babă* clónță vrăjitoare..."

„*Babele* scot ochii sfinților ca să fermece cu ei, să orbescă pe vrășmașii lor, sau să facă pe bărbații ca să nu vadă tóte ale femeilor“ (C. Ionescu, Dolj, c. Adunații-de-Geormane).

Unele din asemenea *babe* doftoróe și vrăjitoare ajung în popor a fi atât de vestite, încât numele lor resună din gură în gură: *baba* cutare.

Țichindél, Fabule p. 18: „Insă *baba* Brândușe, vrăjitoré cé bătrână, precum și *baba* Fruga, vestită descântătoare, spuné atâté și atâté moduri de spaimé cât cutremur mare te lové..."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Intrébă, dacă nu mă cređi, pe *baba* Anghelușă, scii, cea care face dresuri de obraz, o cunoscii..."

A. Pann, Povestea vorbeii, I p. 53:

Căută o *babă*, auđind că ele
Il întrec pe dînsul la drăcii și rele,
Ș'a găsit pe una Vișana anume,
Intăia drăcoiă dracilor din lume...

Heliade, „Sburătorul“:

Or ce să fie asta? întrebă pe bunica,
O sci vr'un lec ea dóră... a fi vr'un Sburător!
Or alde l'alde *baba* Comana or Sorica,
Or du-te la moș Popa, or mergi la vrăjitor!...

Chiar *babele* cele bune, cari nu se închină necuratului, totuși sint cel puțin cărturărese sau daŭ cu bobii sau prevestesc viitorul după semne.

Țichindél, Fabule p. 17: „Când strigă vre-o canie sau vre-o cfoară găiaște, se sparie *babele*, căci acéia însemneză moarte, adecă că va muri cine-va..."

Doină din Ardél:

Ucigă-te crucea, drace!
Ce nu daŭ *babelor* pace?
Să mai facă rugăciuni,
Să nu tot pórte minciuni!...
(J. B., Trans. p. 466).

De la Vrancea, Trubadurul p. 22: „Sciŭ c'o să te faci bine, voinic sănătoșel, și c'o să ajungi om mare? Așa mŭ-a spus din bobii *baba* bălbăita..."

O altă îndeletnicire favorită a *babelor* este de a boci la înmormintări. Bócetele forméză în literatura poporană o adevărată poesiă băbescă, câte-o-dată de o frumsețe rară.

v. *Bócet*.

De aci însă orŭ-ce plâns femeiesc, ba și bărbătesc, se califică ironic ca bocire băbescă.

Jipescu, Opincaru p. 84: „Numa *babili* bocesc, fără să puie uméru la leoca carului să'l scóță din făgaș..."

Babele jócă un rol însemnat în mitologia poporană.

Pricina vîntului după uniŭ este un moș, după alții o *babă*.

„Poporul de aice crede că vîntul ese dintr'o gaură ce este la capul pămîntului, pe care o astupă o *babă* órbă cu un ghem, și când se strînge vînt mult aruncă ghemul, și bate vîntul pînă când *baba* găsesce ghemul éráși și astupă gaura..." (St. Galicea, Dolj, c. Goicea-mare).

v. *Moș*. — *Vînt*.

Baba-Relea, în basmul din Bu-

covina „Fata Cîudei“ (Sbiera, Povești p. 56), este o ființă care locuiește „pe un ostrov de Mare“ și are doi mînzî năsdrașanî, unul cu doă și cel-alalt cu trei inimî, pe carî nu-î pot întrece nici caii Smeilor.

v. *Relea*.

Locuțiunea proverbială din Ardel: „Tôrceți, fete, tôrceți c'a murit *Baba-Clónța*“, este întemeiată pe un basm, în care *Baba-Clónța*: „lungă, sécă, ghebósă, cu nesce dinți lungi ca și colți delagreblă“, e totuși o ființă mitică bine-făcătoare, care ajută altă dată la lucru pe fetele cele nenorocite (Reteganu, Povești I p. 51—9).

O *Babă-órba*, ca ființă mitologică, ne întimpină în descântece, bună-óră următorul „de desfăcetură“ din Bucovina:

M'am tálnit cu *Baba-órba*,
Baba-órba de mine s'a apropiat,
 De mîna dréptă m'a luat,
 În grópă cu spinî m'a aruncat
 Și cîas de mórte că m'a dat...
 Hași, cîoră négră,
 Négră, pântănógă!
 Cățî mătă,
 Négră priscorniță!
 Iea-ți urile,
 Făceturile
 Ș'aruncăturile:
 Făceturile din lună nouă,
 Făceturile dela sfîrșit,
 Făceturile dela ivit,
 Făceturile mucede,
 Făceturile putrede...
 Ibi! haltă négră,
 Ponégră!
 P'icî vinovata mea,
 Cară-te de-acolea,
 Și durerile îți iea!...

(Marian, Inmormintarea p. 17).

Baba-Dochia saŭ o *babă* óre-care saŭ mai multe *babe* sînt pricina Ńilelor celor nestatornice și vijelóse dela începutul lui Marte, despre carî circu-

leză în popor, la noi și pe aŭrî, o mulțime de legende.

v. *Babele*.

Când cine-va nu apucă folosul la timp, poporul îi ăice: „a trecut *baba* cu colacul“, întocmai ca în Venetia: „Don' Ana spassizza“, „dómna Ana trece“, când e fóme.

În Banat, Țichindél, Fabule p. 120: „ajută fratelui tău întru toate, și în bună vréme la lucruri bune și de folos, căci toți purtăm o sarcină a neștiinții și a slăbiciunei, să nu'l faci să'ți zică: după ploae căpenégul, și: au trecut *baba* cu colacul...“

Tot așa în Țéra-Románescă: „I-a trecut *baba* cu colacii“ (Pann, Povestea vorbei III p. 141.)

Despre originea acestuî proverb, care aparține vechei mitologie italice,

v. ²*Ana* (p. 1151).

În zoologia poporană, „câinele-*babe*“ este un fel de vierme pėros“ (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistri-cióra), anume „oniscus asellus“, „cloporte“; iar în Banat: „*Baba* e un pesce scurt și lat cam de 0.6 dm., în Caraș sînt și mai mari, are soldți; ómenii noștri cređ că pescele acesta este făcut din scóică“ (S. Lăuba, c. Maïdan).

v. *Câinele-babe*.

În botanică, dinții-*babe* (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus) saŭ colțul-*babe* (Dr. Brândză) se chiamă o plantă din familia rutaceelor, „tribulus terrestris“, numită și pădu-cherniță, cu fructe spinóse, de unde vine numele nemțesc de „Teufelsdorn“, „spinul dracului“ (Nemnich).

Un fel de ciupercî pórtă numele de *babă* saŭ *urechea-babe*.

„Urechíușele sînt nesce ciupercî de forma castronului, de mărimea unei jumătăți de cójă de nucă, de o culóre galbenă negricióasă, se fac pe lemnele

putrede uscate. *Babele*, tot de aceeași formă și mărime ca urechiușele, dar pe partea concavă de o culoare roșie, iar partea convexă albă; cresc pe crăci uscate putrede; se mănâncă“ (P. Michăilenu, Mehedinți, c. Vinjumar).

„Urechea-*babeii* are forma întocmai ca urechea unui om; este roșie pe din afară, iar pe dinăuntru alburie; crește pe putregăurile buturugelor“ (St. Stănescu, Dimbovița, c. Bîlcărescu; Dumbravă, Némț, c. Uscății).

v. *Ciuperca*.

În tehnica poporană, *babă* însemnează: „trunchiu sau căpătăiu de lemn de sprijinit greutatea sa sau corpuri voluminoase; o grindă sau tălpoe ce intră în construcțiunea unei mori“ (Costinescu). Acastă din urmă semnificațiune îndemnează pe Laurian și Massim a crede că *babă* este la noi de origine latină: „fiindcă în casele Romanilor bătrânele purtau de regulă greutatea casei, vorba *babă* va fi trecut în imaginațiunea Românului dela însemnarea de bătrână la cea de purtătoare de greutatea, și de aci la însemnarea și mai generală de rașem de greutatea, temelie, fundament, talpă sau tălpoe. Ori-cum ar fi însă, această din urmă însemnare nu ocurge, precăt scim, în limbile slavice...“ Laurian și Massim se 'nșelă: bohemesce și polonesce *baba* este un lemn gros, un trunchiu de bătut în pământ sau în apă, pe care Francesii și Germanii, printr'o metaforă foarte înrudită, îl numesc „domnișoră“, *demoiselle*, *Jungfer*.

v. *Babalic*.

Între aluaturii, un fel de cozonac cu stafide, introdus din Polonia, se numesce *babă*, mai ales în părțile Moldovei.

S. F. Marian, Nunta la Români p.

236: „u cōce mai multe cuptore de pâne, colaci, cozonaci, mălaie, plăcinte, *babe*, învîrtite și alte copturi...“

Dela Poloni pînă și limba francesă a căpătat pe „*baba*, pâtisserie dans laquelle sont mêlés des raisins de Corinthe“ (Littré).

O particularitate sintactică interesantă, care s'a putut deja observa din mai multe texte de mai sus, este că nu numai numele propriu, dar și adjectivul ce urmăzează după articulatul *baba* se articulază de asemenea: *baba* órba, *baba* chióra, *baba* bálbăita, *baba* gaia, *baba* clónța, *baba* hîrca, *baba* cotorónța etc.

În fine, o mulțime de localități în România pórta numele de *Babă* sau *Babe*, apoi *Baba-rea*, *Baba-róga*, *Băbană*, *Băbeni*, *Baboiu*, *Băbesci*, *Băbuța*, *Băbușa* etc. (Frunțescu), din cari unele au legende lor. Numai în districtul Buzeu ne întimpină: *Baba-Ana*, *Baba-Chira*, *Baba-Dobra*, *Baba-Sorca*, *Baba-Zamfira*, isvorul *Babei-Dobroe*, *Piciorul-Babei*, *Pirciu-Babei*, *Virfu-Babei* etc.

„Înainte de 1830, *Baba-Ana* era o vastă lésă de mărăcinii, avend la drumul Mărginenului o cărcumă, unde vindea *baba* Ana, care a dat numele seú întregii comune“ (B. Iorgulescu, Județul Buzeu p. 16).

Derivatele din *babă*: *băbărcă*, *băbătie*, *băbornic*, *băboiu*, *baș*, *băbușcă*, *băbuță*, *băbar*, *băban*, *babană*, *babiță* etc.

v. *Femeică*. — *Băbesc*.

Băbele, s. f. plur. artic.: 1°. t. du calendrier popul.: giboulées de Mars, jours d'emprunt; 2°. t. de Mythol. popul.: légende de Niobé.

Laurian-Massim: „*Babele*, cele de'n-tăiu 9 zile din luna lui Marte. Est-

timp am avut bune *Babe*, érá cele de an ce rele mái furá!"

De la Vrancea, Trubadurul p. 152: „Și nu trecu mult, cam între sfîrșitul lui Făurar și începutul *Babelor*, p'un ger în nescirea firescului..."

Prin obiceiuita antitesă între *babă* și *moș* (v. *Babă*), după cele 9 țile ale *Babelor* urmăză *Moșii*.

S. Mangiucă, Călindar 1882: „În al 9-lea mărtișor es *Babele* și se pun *Moșii*. *Moșii* — ăice poporul — bat cu boțile pămîntul să între frigul și să éså căldura..."

v. *Moșii*.

Înainte de începerea *Babelor* și în cursul lor, femeiele din popor și chiar orășencele își aleg saú își menesc fiecare în glumă câte o ăi viitoare ca s'o represinte pe dînsa, bună-óra ăiua de joi saú de miercuri etc., și dacă ăiua cea alésă se brodesce a nu fi viscolósă, femeea se laudă că e *babă* bună, iar dacă e o ăi urită — cele-lalte femeii o mustră că este *babă* rea.

În loc de *Babele* se ăice și ăilele *Babeii*, adecă ăilele cari urmăză după 1 *Marte*, când numai atunci, în ăiua de Sánta Eudochiă după calendar, este adevérata *Babă*: *Baba-Dochia*, un personagiú mitic căruia îi aparțin cele opt ăile urmátore, numite după dînsa *Babele*.

Baba-Dochia cea mái vestită este aceia de pe muntele Célhău în Moldova, pe care o menționase deja Cantemir și pe care a poetisat'o apoi bătránul Asachi (Doquie et Trajan, Iassy, 1840). Este o bucată de pėtră naltă de vr'o cincii coții, crescută chiar din stâncă, avénd de departe forma unei femeii de stil egiptén hieratic și din mijlocul căriia isvoresce apă, iar de jur în jur sînt mái multe petróie máimici în chip de turmă. Acesta este *baba* care se láudase că nu'í pasă de *Marte*,

care și-a luat 9 cojóce și și-a minat turma la munte, care a ăis în batjocură „de-o vrea Dumneđeú, de n'o vrea!" , care s'a urcat pînă la mijlocul Célhăului tot lepėdând de căldură cojoc după cojoc, iar în ăiua a noua, resbunându'si *Marte* cu un ger pe neașteptate, a făcut'o să plângă cu amar și a împetrit'o plângétore acolo împreună cu oițele, de unde *Babele*, cele 9 ăile ale *Babeii Dochia*.

Cu óre-cari varianturi în legendă și cu deosebiri firesci în figura și 'n pozițiunea blocului celui reprezentativ de pėtră și ale petróielor de pe 'nprejur, acéstă *Babă-Dochia* se regăsesce pretutindenea la Románi: pe Bucegi ca și pe Célhău, la isvorul Argeșului ca și la isvorul Ialomiței, în Banat ca și în Oltenia.

Babele forméză subiectul unui excellent studiú al d-lui L. Șăinenu (Romania, XVIII, 108 — 127), în care e cules aprópe tot materialul relativ la cestiune și ni se dá tot-o-dată un început de clasificățiune: 1°. Germanilor și Slavilor proprii ăiși, adecă celor neamestecați cu Románi, *Babele* sînt cu totul străine; 2°. Popórelor neo-latine din Occident e familiar sensul cel calendaristic al *Babelor*, dar legendele de acolo, pe lîngă alte particularități, ne înfățișéză trăsura caracteristică de a nu fi în legătură cu nici un fel de statuă saú idol; 3°. Numai popórele de pe Peninsula Balcanică: Románi, Bulgari, Serbi cu Slovenii, Albanesi și Grecii, însoțesc mitul cu o reprezentațiune plastică, astfel că la ei toți fondul se reduce la următorul prototip comun: sciind că a trecut iérna, o *babă* crede că póte să înfrunzeze pe *Marte*, își ride de dînsul, ese cu oile saú caprele la munte, frigul o apucă fără veste și furiosul *Marte* își resbună împetrint'o cu turma

care stringe peștele cu care se nutrește" (L. M.). Pelicanul se cheamă baba la Ruși, la Poloni și la Bulgari din cauza aspectului său grav și bătrânicos; la Bohești însă și la Serbi el poartă numele de neiesyt său nen asit, adică „care nu se satură”, întocmai ca numele german al acestei păsări Nimmersatt „nici o dată sătulă”. În vechile texturi române prin *babiță* se înțelege o pasere de Mare în genere.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Levit. XI, 15:

... și struțul și bogza și <i>babița</i> și câte's asemene ei...	... et struthionem et noctuam et larum et similia ei...
--	---

și tot acolo, Deuteron. XIV, 15:

... și struțul și ciuhul și <i>babița</i> et struthionem et noctuam et larum...
---	---

A. Odobescu, Scrieri I, p. 154: „Pe ostrovul învecinat un stol de *babițe* sta adormite...”

v. *Babă*. — ³*Babiță*.

²**Băbiță**, s. f.; t. de Méd. popul.: sorte de maladie infantile, diarrhée qui accompagne la première dentition. Cuvântul se întrebuintează mai ales la plural: *babițe* sau *babiți*.

S. F. Marian, Nascerea la Români, p. 398 sqq.: „*Babița*, numită altminterlea și *baghiță*, *baighiță* și *baghiță*, pl. *babiți* și *baghiți* sau *baighiți*, e un fel de morb pre care îl capătă mai cu seamă copiii, cărora nu le-au crescut încă toți dinții. Copiii ce pătinesc de acest morb, spun Româncele că li se umflă pântecul, capătă dureri crâncene de stomah și pântecare mare, din care cauză apoi îngălbinesc și slăbesc așa de tare, că mulți și mor dacă nu sint îngrijiiți și vindecați de grabă. Morbul acesta se poate vindeca, după părerea

celor mai multe Românce, prin așa numitul „descântec de *babiți*”. Descântătoarea, care voesce a vindeca copilul ce pătinesc de acest morb, iea o ulcică nouă, tórnă într'insa apă n'ncepută, apoi nouă petricele albe, crude, cu deosebire sarea-măței, precum și mălău merunțel său păsat. După acesta pune ulcica, astfel umplută, la foc ca să férbă și anume: Lună diminéța înainte de răsăritul sórelui, apoi tot în acea ți, înainte de améđi precum și înainte de apusul sórelui. Tot așa face ea Miercuri și Vineri...”

Mijlócele băbesci de a vindeca *babițele* sînt fórt variate, precum și descântecul ce le însoțesc. Unul din acestea din urmă se începe așa:

Ieșiți,
Periți!
Babiți mîncăciose
Babiți puturose
Babiți cu arsură
Și cu bătură
Și cu pocitură,
Babiți cu-ostinelă
Și cu gălbínélă
Cu mîncare multă
Și cu trudă multă,
Babiți cu ne-odihnă,
Babiți cu mult plâns
Și cu foc nestîns.
Ieșiți,
Periți!
Din vírvul capului,
Din crierii capului,
Din crescutul capului.
Ieșiți,
Periți!
Babiți seci...

(Marian, Descântece p. 32).

Cuvîntul ne-a venit d'a-dreptul dela Bulgari, la cari el se întrebuintează în același sens tot la plural: *băbitzy*, și este în strînsă legătură cu vorba curat bulgară *babek* sau *baba* „estomac”, însemnând literal „pântecare”. Prin urmare, el n'are a face cu *babă*

„vieille femme“, cu care'l asociază Cihac (II, 4), scriindu'l tot-o-dată greșit: *băbiți*. Dela Români cuvîntul a trecut la Ruteni: Băbiția „Art Krankheit“ (Żelechowski). In Lexiconul Budan ne întimpină formele băble și băbiță, explicate prin „profluvium alvi, Durchlauf“. Dacă ele în adevăr există unde-va în graiul poporan, atunci nu sînt decît romanisări din *băbița* prin sufixele -iă și -iță, ambele de origine latină.

v. -iă. — -iță.

La Bulgarî mijlocele băbesci contra *băbițelor* sînt aprópe aceleași ca și la Români. Iată începutul unui descântec bulgăresc (Sbornik t. V, 1891, Narodni umotvorenija p. 115; cfr. ibid. t. I, 1889, p. 82):

Drislivi bābitzi,
Piklivi bābitzi,
Izleste, bābitzi,
Ot lep bābitzi,
Ot voda bābitzi,
Ot stut bābitzi,
Ot slāntze bābitzi etc.

v. *Copil*.

³**Băbiță**, s. m.; t. de Botan.: sorte d'éponge dont on fait des amadou et des mèches, agaricus betulinus.

„*Băbițe* sînt un fel de bureți, cari se mănăncă și din cari ciobanii scot prin ferbere în cenușă așa numita iéscă ce le servește la scăpărat. Din *băbițe* neferte pe la munte se fac fiti-luri pentru candelile dela biserică: sînt mult mai durabile decît cele de bum-bac sau cânepă“ (Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu).

Despre ciuperca numai b a b ă,

v. *Babă*.

¹**Baboiu**, s. m.; t. de Zool.: poisson d'étang, perca fluviatilis. Acest pește fiind de diferite mărimi, în unele graiuri fie-care mărime are câte un

nume deosebit; așa la Germanii din Elveția felul de tot mic se chiamă „hürlic“, felul mai mare „kretzer“, felul și mai mare „rechling“ sau „stichling“, felul cel mai mare „barsch“ (Rolland, Faune popul. III, p. 183). La Români se pare că felul cel mai mic se ȳice plevușcă, ce-va mai mare petroșel, și mai mare *baboiu*, și 'n fine coștriș.

Poienar-Aaron-Hill: „alevin, plevușcă, *baboiu*, petroșel, pescișori mărunți“.

Costinescu: „*Baboiu*, pește mic, mărunț, pescișor, petroșel“.

„Peșcele coștrăș sau *baboiu*“ (I. Chirică, Tutova, c. Cărlăoani).

Laurian și Massim (Gloss. 37) citéză locuțiunile: „un *baboiu* de pește, am prins numai doi *baboii* de pește“, în cari *baboiu* are înțelesul general de „pește nu mare“ sau „nu toc-mai mare“.

Din *baboiu* se forméză deminutivul b a b o i a ș.

Cântec din Bucuresci:

Foicică Iérbă mare,
Ha! la pește de vîndare:
Știuculița cincî parale,
B a b o i a ș u l opt parale,
Pescișorul al mai mic
Ocaua c'un firfirie...

(G. D. T., Poes. pop. 299).

Cihac (II, 477) crede că *baboiu* se întrebuintéză numai la plural, ceea ce e fals; apoi îl trage din maghiarul b á b „poupée, mannequin, nymphe d'un insecte“. Este învederat că Româniș puteau să acate sufixul augmentativ și pejorativ -oiu numai dóră la un cuvînt care există deja de mai 'nainte în limba romănescă sau pe care l'au împrumutat chiar atunci din afară; din afară însă Romăniș n'au împrumutat pe maghiarul b á b „păpușă“, și

prin urmare *baboïu* nu pöte fi decât o metaforă curat romänescă din *babă*, fără nici un amestec unguresc. Pescele „perca fluviatilis“ este sur, de unde 'i vine și numele cel grecesc *πέγκη*; dela sur pînă la băträn și apoi la *babă* — metafora e gata.

v. *Babă*. — *Costrig*.

²*Baböïu*. — v. *Bäboïu*.

Baboïăș. — v. *Baboïu*.

Baböïț. — v. *Bätlan*.

Babörniță. — v. *Bäborniță*.

Bäbură, s.f.; grosses gouttes de pluie. „*Babură* se ñice la picăturile de plöiă mari, cari une-orï sînt mestecate cu grindină, iar când e timpul așa se ñice că *bäburéză*“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Acest cuvînt este format după modelul altor douë vorbe mult mai respändite, analöge prin sufix și prin sens tot-o-dată: *picură* „plöiă mică și rară, pluie fine“ și *chicïură* „brumă grösă ce se prinde érna de arburï, givre“ (Costinescu), în cari amîndouë ne întimpină același atonic *-ură* și aceiași noțiune fundamentală de „apă ce se lasă jos din atmosferă“. Modelându-se după *picură* și *chicïură*, *bäbură* s'a format d'a-dreptul său din *babe* „giboulées de Mars“, prin adosul sufixului celui caracteristic, său chiar din *bură*, *buréză* „bruine“ prin reduplicarea frântă intensivă a primei silabe. E cu putință chiar ca poporul să fi avut în vedere ambele elemente, formänd pe *babură* prin așa numita contaminațiune saü fusiune de douë teme din *babe* și *bură*, un mijloc la care, în creațiunea cuvintelor nouë, nu o dată recurge etimologia poporană (cfr. Cuv. d. bătr. I p. 418,

436, 437). În orï-ce cas, este o vorbă curat romänescă förte expresivă, apröpe onomatopoetică.

v. *Babele*. — *Bură*. — *ură*.

Babuşcă. — v. *Bäbuşcă*.

Babüt. — v. *Bäbut*.

Bac! interj. — v. *Bäcäesc*.

Bäca! interj.; provinc.: voyons! Veđi bine! Se aude numaï în Banat. Este turcul *baka* „regarde!“ care s'a furişat și la Serbi (Karadžić).

Ţichindöl, *Fabule* 1814 p. 279: „...dară iaste în Alcoran scris — iarăși întrebă Dervişul — că toți Turciï sânt frați unul cu altul? — *Bäca!* cum nu ar fi, decă iaste? răspunse Sultanul...“

v. ¹*Turc*.

Bacăl }

v. *Bäcan*.

¹**Bacän** }

² **Bacän**, s. m.; t. de Comm.: bois de Brésil. „Un lemn roşu, cu a căruï apă fértă se roşesc ouële etc.“ (Costinescu).

Tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom.): „*Bacan*, de 14 oca 1 leu vechü“.

Arabul *bakkam*, trecut în limbile turanice (Miklosich, *Türk. Elem.* I, 19). Deja la Cumanï: *bachan* (Kuun, *Codex Cumanicus* p. 290).

v. ¹*Cuman*. — ¹*Turc*.

Bacăü, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de même nom. Capitala districtului cu același nume în regiunea nord-vestică a Moldovei. Se rostescë tot-d'a-una cu primul *a* clar: *Bacăü*, în documente scrise în limbï străine: *Бакоръ*, *Bakow*, *Ba-*

cov, Bacovia, Bacovium etc. Deja la 1341 exista în Serbia un sat cu acest nume: Бакко (Daničić, Rîčnik iz književnih starina, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulțime de localități numite B a k ó, B a k a, B á k, B a k o v (Hornyanszky, Geogr. Lex. d. Ung.), dintre cari „claustrum de valle B a k o w a“ se citează deja la 1411 (Fejér, Cod. Diplom. Hung. X, 5 p. 207); cu toate acestea vorba nu e de loc slavică, ba nici neapărat unгурescă, dar tot-o-dată n'are a face nici cu ȕeul B a c c h u s, cu care o înrudiaă la noi latinomanii de altă dată. Silaba b a c se găsește în ori-ce limbă, și întru cât semnificațiunea *Bacăului* nu e cunoscută, o etimologie sigură e peste putință. Singura ipotesă plausibilă se poate rădema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacăul* era deja un oraș însemnat. Nemic nu arată și nu e probabil că el se va fi întemeiat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldovei în 1350. Înainte de venirea Românilor din Maramurăș, aci stăpâniaă Cumanii (v. ²*NémŃ*), pe când în partea orientală a Moldovei se întinseseră Rutenii (v. *Berlad*). *Bacăul* dară ar pute să fi avut ca oraș o origine cumanică, și atunci numele lui s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas orașul B a k ũ de lângă Marea-Caspică.

Prin *Bacău* se înțelege nu numai orașul, dar și districtul întreg, bună-ora la Ion Neculce, Letop. II p. 246: „aă vândut un sat la *Bacău* anume Pântănelele...”

Crisov dela Stefan Vodă Tomșa din 1614 (Condica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): „câmpia lui Dragoș voevod la *Bacău*“ — o câmpie despre care a se vedé crisovul lui Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

v. *Trotuș*. — *Câmpia*. — *Dragoș*.

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descrie *Bacăul* și regiunea lui în următorul mod: „Orașul *Bacău* a fost într'o vreme reședința Domnilor Moldovei, mai ales atunci când trăia Margareta, fiica voevodului unгурesc Ștefan din Transilvania și soția lui Alexandru-vodă (mórtă la 1410). Pe atunci se înălța în partea sudică a orașului un palat domnesc, care acuma zace în cenușă. Posițiunea orașului e cea mai desfătată, scăldat la resărit de riul Bistrița, care se revărsă cu violență din munții Ardélului, la méđă-đi privind o întinsă câmpie acoperită cu dese sate romănesci, despre crivět pină la Carpați avënd vestita vale a Bistriței, numită astfel după riú, și 'n fine despre apus, la depărtare de o legă, munți și deluri, întrerupte prin văi, cale de trei ȕile pină la Transilvania. Aerul e cel mai sănătos; păduri frumoșe prin natură și prin artă, stejărișe, fére sêlbatece și paseri mulțime, riuri pline de pesci delicioși necunoscuți în Italia, apoi belșug de vite, de grâne, de póme, unt și miere...”

Despre Dómna Margareta, prima nevéstă a lui Alexandru cel Bun și aceia sub care *Bacăul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririi,

v. ²*Baiă*.

Un alt moment important în istoria *Bacăului* a fost episcopatul catolic de acolo, „episcopia cé unгурescă din târg din *Bacău*“ după cum îl numesc Duca-vodă și Antonie Ruset (Fóia pentru minte, 1845 p. 25, 37), un episcopat fundat la 1401 de cătră papa Bonifaciú IX și despre care pe la finea secolului XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: „Biscopul de *Bacău* are titlul: al bisericelor ca-

tolice din totă țera Moldovei. Autoritatea lui se întinde și asupra Bugiacului, unde locuiesc nu puținii catolici, anume în Cetatea-albă, în Țeghinea și în cele șapte sate hănesci..." Lista episcopilor catolici dela *Bacău* se poate vedea la Benkő, Milcovia, II, 24—35.

v. ² *Siret*.

În secolul XV *Bacăul* mai avea încă o altă însemnătate, cea mai mare din punctul nostru de vedere, fiindcă, după cum vom vedea mai jos, ea a lăsat pînă astăzi o urmă în graiu. Pînă la anexarea către Moldova în 1475 a districtului Putnei (Letop. I p. 128), *Bacăul* era oraș de hotar despre Muntenia și chiar despre Ardél. Aci trebuia să se vămuească mărfurile. În tratatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun țice (Arch. ist. I, 1 p. 131): „Exportațiunea postavurilor la Unguri și la Munteni este slobodă, anume pentru exportațiunea muntenescă se va plăti în Suceva dela 1 grivnă 3 groși, și la fruntariă la *Bacău* dela 1 grivnă 2 groși, și apoi la întorcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orîși-ce, se va plăti în *Bacău* dela 12 cântare $\frac{1}{2}$ rublă de argint..."; și mai jos: „importațiunea cerei muntenesci și brașovenesci e liberă, plătindu-se vamă dela o pîtră de cêră în *Bacău* 1 groș..." Tot astfel sună tratatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ștefan-vodă (Kaluzniacki, Dokumenta moldawskie, Lwów, 1874 p. 25) și dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 37). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacău* vorbesce un crisov al lui Ștefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): „orî-care neguțitor va veni fie de orî-unde și-și va depune mărfurile în *Bacău*, să dea călugărilor (dela Tazlău) vama cea mare de grivnă, iar de mărfurile tre-

cetóre să se ȳea după lege vamă de car..." adecă o vămuire mare după valóre și o vămuire mică după greutate. Un alt crisov dela Ștefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacău* o autoritate judiciară, compusă din judecătóri (sudtzi) avënd la dispozițiunea lor „globnici“ și „slugi“, agenți pentru executarea sentințelor.

Din acea epocă s'a născut și a rămas în graiul românesc o locuțiune proverbială foarte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie; „a'și găsi băcăul“, o traduce prin: „trouver son diable“ și o trage din cuvîntul unguresc bakó „bourreau“. Tot așa d. Șăinenu (Dict. germ. 30): „a'și găsi băcăul = seinen Meister finden, ung. bakó, călău“, precum și d. Măndrescu (Elem. unguresci p. 134). Acéstă locuțiune, care nu însemneză nici odată „a perit“ sau „a murit“, ci numai „a pățit'o“, „ș'a găsit cine-va omul care să'l pună la loc și să'l învețe minte, a cădüt cine-va într'o nevoie din care învață minte“ (Laurin-Massim, Gloss. p. 38), n'are a face de loc cu nici un fel de „calău“. Apoi nu se rostesc „băcăul“, ci tot d'a-una „bacăul“, cu *a* clar. Este o locuțiune de aceeași natură ca și: „orb cu întrebarea a nimerit Brăila“ (Pann, Povestea vorbeii II p. 4), a nimerit'o adecă măcar-că e orb și măcar-că „Brăila“ e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu inițiala mică „a nimerit brăila“, ș'apoi să ȳcaute originea bună-óră în germanul „Brille = ochilari“, tocmai ceea ce caută un orb! „Ș'a găsit *Bacăul*“, nu „băcăul“, vrea să ȳică pur și simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit și scotocit, n'a putut să mai mörögă înainte. Născut în secolul XV, când pe călători și mai ales pe

negustorî îi îngroziaii cele două vămi, „mî-am găsit Bacăul“ este un adevărat monument istoric.

Chiar după ce *Bacăul* încetase de de-mult a fi oraş de margine cu cele două vămi, totuşi apropierea acestei regiuni de hotar şi poziţiunea'î cea foarte muntosă, care înlesnea hoştiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de mai mult timp să fie organizat curat milităresce, cu sate scutite de dări şi însărcinate a ţine strajă.

Iată în această privinţă un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): „Io Alexandru Iliăş voevoda etc., scriem domniia mé tuturor slugilor domniei méle căţi veţi înbla cu slujbele domniei méle la ţinutul *Bacăului*, dămu-vă ştire, déca veţi vedé carté domniei méle, iară voi să aveţi a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burleşti, numai să aibă ei a'şi plăti cîsla lor cât vor hi scrişi la catastiv în vistéruil domniei méle, nici iliş să nu dé nici sulgu nici unt nici cără nici lup nici o angherie căte sint pre alţi mişei a domniei méle, pentru căci domniia mé űam lăsat să űie strajă pre apă Tazlăului celui mare, cum űin şi alte străji, şi de toate să li se űie în samă de căte se űin şi altor străji, şi nime întru nimic să nu'î învăluîască preste carté domniei méle, inak ne bădet. Sam gospodin velél. Io Alexandru Iliăş voevoda. (L. S.). u Ias lét 7141 mart 15. — Poiană“.

Bine scris şi întrebunţat aprópe aprópe în sensul seú cel adevărat, acest preţios idiotism ne întîmpină la Costache Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Cahin-caha am trecut prin Roman, am găsit *Bacăul*, şi am înaintat spre Tîrgu-Ocneî...“ Norocul lui Negruzzi că la *Bacău* nu mai erau vameşii de altă dată, ba nici măcar

străjerii lui Alexandru-vodă Iliăş, căci atunci el n'ar fi đis: „am găsit“, ci: „mî-am găsit *Bacăul*“.

„A'şi găsi *Bacăul*“ este ceea ce în folkloristică se numesce „blazon populaire“: porecle satirice sau ironice ce se dau de cătră popor diferitelor localităţi şi a cărora origine se perde une-orî în vechimea cea mai depărlată. Un alt blazon al *Bacăului*, care n'a isbutit a se respândi şi a deveni proverbial, se cuprinde într'o colindă „a plugului“ din Moldova (Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Unî sîntem dela *Bacău*,
Unde mămăliga e un leú,
Cea de făcăleţ
Un sorocovét,
Cea de pe căldare
Doş-deci de parale!...

v. *Gherghiuşa*. — *Giurgiu*. — *Tîrgovişte*.

Bacceà, s. f.; t. famil.: vieux décrépit, vieille décrépite. Termen burges, necunoscut la ţeră. D. Şăinenu (Elem. Turc. II) crede că *bacceà* ar puté să fie din *babcea*, un diminutiv din turcul *babà* „tată, bunic“.

v. *Boccea*.

Baccevàn, s. m.; maraicher, marchand de légumes. Zarzavagiú. Turcul *bagčeban* „jardinier“, de unde la Bulgari *bahčevan* (Miklosich, Türk. Elem. I, 17). Cuvînt întrebunţat de cronicarul Enachi Cogălnicenu în acelaşi pasagiú cu o mulţime de alte turcisme:

Că boierul de divan
A s'aglungă *baccevàn*
Şi să strige pe socac
Vanzând tot prajî şi spănac;
Acésta de nu le vine
Şi vor să tráescă bine,
Apuce-s' de bácialie,
Că'î mai mare boierie;
Ş'acésta de nu le place,
Pe hamal vază ce face...

(Letop. III, 284.)

Românii au luat cuvîntul nu d'a dreptul dela Turci, ci dela Bulgari, vestiți la noi ca zarzavagii. Nu scim, dacă se mai întrebuintează unde-va în graiu.

v. *Zarzavagiă*.

Băce. — v. *Bade*.

¹**Baciu** (pl. *baci*), s. m.; maître berger, fromager. Se rostesc monosilabic. „Acela care într'o stână saă cășăriă îngrijesc de brânduri și face cașul“ (Costinescu).

P. S. Aurelian, Sistemele de cultură p. 21—2: „*Baciul* este însărcinat cu facerea brânzei, a urdei și a untului. El cu tôte că nu poruncesc cîobanilor, nimeni însă nu pôte să ıea ce-va din produsele stânei fără incuviințarea sa. El ține cheile și îngrijesc de stana oilor. El duce la cășăriă pe cal produsele stânei. Simbria sa este deciuéla din tôte produsele ce fabricéază, precum și îndestularea. *Bacii* bunii sînt forte căutați...“

v. ²*Scutar*.

Balada „Gélip Costea“:

Dur la mine, *baciilor*,
Baciilor voinicilor,
 Voi la turme să'mi tot stați,
 Bine sama să'mi luați...
 (G. D. T., Poes. pop. 513).

Balada „Dobrișén“:

Cîobanii lui Dobrișén
 Sînt boieri ca de divan,
 In tofege reșimați
 Și 'n caftane imbrăcați;
Bacii lui pörtă cîrlige,
 Töt cîrlige de argint
 Cum n'am vëdüt pe pămînt...

(ibid. 474).

Balada „Șalga“:

La pordéua 'n mieđul nopții
 Nemerit'au hađuci,

Nemerit'au, năvălit'au,
 Paloșele zinghenit'au,
 Pe cîobanii legatu-ni'au,
 Dulăi împușcatu-i'au,
 Iar pe *baciul* cel mai mare
 Il fereca și mai tare
 Cu cötele la spinare...

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu, Legende p. 209): „Pe tömnă se pomenesc cu un alt argat că'ı aduce un burdușel de brânză. — *Baciul* dela stână, ție el, a adunat laptele dela öia finului, l'a făcut brânză și l'am adus a-casă...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 18: „Dar câte una una căruțele sosesc la țarla saă la stana, unde vîntorii au să petrécă nötea; un bordeiu acoperit cu paie, câte-va saiele și olumuri pentru vite, o cétă de dulăi țepenii lătrând cu învierșunare, și în tötă împrejurimea un miros greü de öiă, de cöpă și de rachiü, ıată adăpostul și straja ce le pôte oferii *baciul* dela Rădana saă cel dela Rencü...“

In monumente istorice, cuvîntul *baciu* ne întimpină deja de pe la finea secolului XIII. Intr'un crisov al țarului serbesc Stefan Uroș I (1293—1302), într'o lungă listă de Români (a ce Блаци), figuréază și unul cu numele *Baciu*: Бачк (Documente Hurmuzachi, I, 2 p. 797). Apöi într'un crisov al lui Stefan cel Mare din 1488 (Melchisedec, Chron. Romanului, I p. 147) se menționéază doi Tatarii din cei așeđați din vechime pe pămîntul Moldovei: „*Baciul* cu copiii și fratele seü Ninga holteful“ (Татарк на нмла Бачюа сь челедію и брата его Нинга Холткюа):

De unde vine cuvîntul?

Mai întăiü de tôte, trebui să separam pe *baciu* „cîoban“ de bade „frate“, cu care'l amestecă Cihac și alții și pe care Bănățenii, dar numai Bănățenii,

il rostesc une-orî b a c e, căci în graful lor dentala urmată de o vocală môle tinde regulat a se preface în palatală, ce-va cu desăvîrşire provincial, necunoscut celor-lalţi Români şi datorit în regiunea Banatului exclusiv influinţei serbe.

v. *Bade.* — *D.* — *T.*

Din dată ce rămâne numai *baciu* „cioban“, urmază a se constata că el există la toţi Români, pretutindenea cu sensul bine determinat de „cel mai mare dintre ciobani“, acela care e însărcinat în specie cu facerea caşului, iar la Macedo-români „*baciu* se numesce acela care îngrijesce să strîngă seul la zalhana, adecă acela care dirigează, care dă ordinul celor-lalţi argaţi“ (Dr. Obedenaru, Dict. MSS. în Acad. Rom.).

Pentru a face de aci un pas înainte, cată să observăm că :

1° la Albanesi *baciu* „cioban“ nu se află de loc, încât Miklosich (Etym. Wtb. 6) numai dóră din grăbire de condeiu a putut să admită pentru acest cuvînt posibilitatea unei originii albanese ;

2°. între cuvintele române ciobănesci nu se află de loc nici un termen unguresc, pe când Ungurii, din contra, au împrumutat dela Români pînă şi pe *berbecs* = berbec (=berbicem) şi pe *pakular* = păcurar (=pecuarium), astfel că românismele în terminologia pastorală ungurescă fiind un fenomen necontestabil, nu Români au putut să lea dela Ungurii pe *baciu*, ci tocmai Ungurii l'au luat dela Români, dându-i formele de *bacš*, *bacsa*, *bacso*, „maître-berger“.

La Slavii, după recunoşterea unanimă a slaviştilor (Miklosich, Matzenauer etc.), *baciu* este o vorbă străină. Ea nu se găsesce decât acolo pînă unde s'a putut întinde înriurirea românescă, şi anume :

a) La Români cei slavisaţi din Moravia, de unde şi 'n limba bohemă şi la Slovaci „*bača*, *bače*, Oberschäfer bei den Walachen in Mähren“ (Jungmann, Slownyk český, I, 59);

b) la Români cei polonisaţi din Silesia de lângă Teschen : *bacza* (L. Malinowski, Zarysy życia na Szląsku p. 51);

c) la Serbi, într'un mod provincial, *bač* şi *bača* „Senner, pecoris custos“, pe când termenul serbesc cel răspândit este „stanar“; apoi *baciia* „locus et casa mulgendis aestate ovibus“, po lângă termenii mai întrebuiţaţi „stan“ şi „katun“ (Karadžić);

d) în fine la Bulgari *bačilo* „bergerie“, mai puţin răspândit decât sinonimul „mandră“.

v. *Băciă.* — *Brândză.* — *Jintiţă.* — *Urdă...*

Aşa dară Ungurii şi Slavii au căpătat pe *baciu* d'a-dreptul dela Români; de unde însă il vor fi avînd Români? căci latin sau romanic el nu este, şi nu este nici dacic sau tracic.

Cuvîntul nostru „cioban“, sinonim cu romanicul „păcurar“, deşi persian de origine, totuşi ne-a venit noue foarte de de-mult prin Turani, nu însă despre meşi-şi dela Turcii Osmanlii, după cum işi închipuesce Cihac (II, 566), ci despre resărit: dela acele triburi din vécul de mijloc, cari l'au lăsat de asemenea Ruşilor şi Polonilor şi dintre cari Pecenegii şi Cumanii în specie au trăit printre Români secolii întregi. În toate dialectele turco-tătare tulpina *bak* însemnă „regarder, surveiller“, de unde prin sufixul -ci: *bakci* „surveillant“. La Români acest cuvînt a dobândit forma *baciu* şi sensul restrîns de „surveillant de la bergerie“, cu cari ambele, ca un fel de pecete curat românescă, el a trecut apoi la Slavii şi la Ungurii. În secolul X, când

s'a făcut despărțirea între Daco-români și Macedo-români, sensul strict cîobănesc al *baciului* se pare a nu se fi fixat încă pe deplin, și de aceea în dialectul macedo-român cuvîntul însemnează „surveillant de la boucherie“.

O mulțime de localități în România pîrtă numele de *Baciu*, între cari și o insulă în Dunăre lângă Turnu-Măgurele. De asemenea augmentativul *Băcioiu*. Cât privește localitățile *Băcesci* și *Băceni*, numele lor ar pute să derive tot așa de bine din *Băc*.

v. ²*Baciu*. — *Cioban*.

²*Baciu*, s. m., t. de jeu enfantin: le premier ou le plus habile au jeu d'osselets. Cel mai dibaciu dintre copiii cari se jîcă „în armén“, una din varietățile jocului „în arșici“, se numește *baciu*.

Ispirescu, Jocuri de copii p. 79: „Al cui ichiu cade mai întăiu beiu, este *baciul*, adecă cel ce trebuie să dea întăiu“.

Ion Ghica, Scrisórea XV: „Teodoros era meșter de frunte în lóte jocurile de copii. Reputația lui de giolar era mare dela Antim pînă în Lucaci. Avearea noastră în arșice se suia într'o vreme pînă la două mii tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în do-nițe. El đicea totdeauna pe

Opus pocus imperator,
Tangăr mangăr nacaftu,
Tacaftu melengher Buf!

Și le potrivía așa de bine, că Buful cădea totdeauna pe ceialalți jucători, și rămănea tot el *Baciul*...“

Arșicele în jocurile copilăresci fiind numite mîele și capre, ca și când ar închipui o turmă, se înțelege dela sine pentru ce jucătorul cel mai de

frunte pîrtă numele de *baciu*, adecă de „maître-berger“.

v. ¹*Baciu*.

Baclavă (plur. *baclavale*), s. f.: es-pèce de pâtisserie ou de gâteau, mas-sepain. „Plăcintă turcă saú grécă, cu miere saú zahar, cu nucí saú mig-dale“ (Costinescu). Turcul *baklava* cu același sens.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: „Un Domn grec, a cărui nume ingrata istoriă a uitat a ni'l păstra, era un mare mîncău de plăcinte. Caímac, gúgúșe, alivenci, íaurt, seralii, *baclavale*, plăcinte, învîrtite etc. se îngropaú în stomahul lui ca într'un abis fără fund...“

v. ¹*Turc*.

Bacón, s. m.; t. de Bot.: tabac femelle, *Nicotiana rustica*. „*Bacon* saú *Baconiță*“ (Dr. Brândza). Rusese dialectic *bakun* (Будилловичъ, Перво-бытныя Славяне, I p. 82). Cuvîntul pare a fi străbătut la noi cu ocupațiunile rusesci.

v. *Dohan*. — *Tutun*.

Bacóniță. — v. *Bacon*.

Bacșiș (plur. *bacșișuri*), s. n.; pour-boir, pot-de-vin, étrennes. Turcul *bag-syş*. Cuvînt introdus la Români chiar înainte de epoca Fanarioților. *Bacșișuri* se daú la subalterni, daruri la cei de o potrivă saú la superiori.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 164: „Acésta ce aú făcut Inicerii și n'aú vrut să dea războiu Șvezilor, aú făcut'o orí că nu se îndura de Craiul căle da mult *bacșiș*, orí că agîunsăse Craiul cu daruri la capetele Inicerilor...“

Ion Neculce, Letop. II p. 218: „[Iliăș Alexandru] era și darnic, *bacșișuri* da mari, că era om bun...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „și așa trecând la Iași au sosit la Copou și au conăcit acolo șezând până a treia zi, mergând Domnul în toate zilele de se împreuna, triimețându-i de toate tefaricile ce se afla în Iași, dând și *bacșișuri* îndestul la oamenii Pașii...”

Ibid. p. 223: „le găsisă orz de agiuns, dându-le și câte un *bacșiș* de cheltulală pentru bună venire...”

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 306: „apoi Dascalul scoalei Slovenești asemenea face orații printr'al său ucenic pe limba Romănescă, și toți aceștia mergând pe rândulă sărută mâna Domnului șiși ieu *bacșișul* lor...”

Ibid. p. 314: „la partea slujitoréscă se rânduesc *bacșășurile* dela Visterie cu catastif Domnesc...”

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1: „Să dai degrabă curcanii la bucătărie săi puie 'n frigare, și să spuî lui Gheorghî bucătarul ca să miî ruminéscă frumos, că i-oîu da *bacșiș* bun...”

v. ¹ *Turc.*

Badană.—v. *Bilinea.*

Băde, s. m.; 1° t. famil. qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; c) quand on s'adresse à un paysan plus âgé que l'on veut honorer; 2° Nom de baptême. Deși masculin, cuvîntul se declină femeiesce: articulat *badea*, genitiv și dativ singular *badîi*, vocativ *badeo*, plural n'are. În Banat se rostesc *bace*, cu trecerea silabei *de* = *die* în ce sub înriurirea foneticeî serbe, fără a

se confunda însă cuvîntul vre-o dată cu *bacîu* „maitre-berger”.

Dicționarul Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„Bacs. Opilio.

„Bacse. Frater maior natu”.

Tot în Banat se aude și forma *baia*, care se explică érašî prin fonetism serb: „baîam = badem” etc. (Karadzić).

Forméză o mulțime de deminutivi: *bădiță* cu scurtatul *biță*, *bădică* cu scurtatul *bică*, *bădiucă*, *băducă*, *bădicuță*, *bădilă*, și are o formă colaterală *badîu* cu deminutiviî ei, despre cari tôte a se vedé la locurile lor.

Rar în orașe, acest cuvînt e fórte des pe la țeră. Ca nume pe care un frate saü vër îl dă fratelui saü vëru-luî maî mare, se întrebuintéză maî mult deminutiviî *bădică* și *bădiță*. În texturi literare, întru cât ne aducem a-minte, *baile* cu acéstă nuanță nu ne întimpină de loc. Nuanța a doua însă, ca nume pe care féta îl dă iubituluî ei, *bade* este de o circulațiune extremă, astfel că numai în micul volum de doîne și strigăturî culese de dd. Bârsan și Jarnik el se găsesce peste 150 de ori, afară de formele cele deminutivale; câte odată *bade* se repetă maî de multe ori într'o singură bucată, bună-óră:

Badea meü, tînër băiat,
Nici mustața nu i-a dat;
Badea meü tînër copil,
Roșu ca un trandafir;
Din obraz îi pică sânge,
Unde 'l vëdî inima 'mî plango.
Fața luî ca trandafirul,
Trupul luî ca rosmarinul.
Cum e bradul arătos,
Așa-i *badea* de frumos;
Cum e bradul 'nalt din munto,
Așa-i *badea* meü de frunte!...

(J. B. 39).

saŭ :

Foiă verde nuc'amară,
Badea 'i mănios de-asără!
 Că n'am șest cu el afară!
 Foiă verde flori de fragă,
 Iértă *badeo*, iértă dragă...
 (ib. 165).

saŭ :

Floriciă din grădină,
Badea dorul nu'mi alină;
 Floriciă de pe luncă,
 Dorul *badii* mă usucă;
 Floriciă din ogoră,
 Dorul *badii* mă omoră;
 Floriciă de isvor,
 Vino, *bade*, altfel mor...
 (Sevastos, Cânteco moldov. 1:9).

Este de observat că, în poesia poporană, când despre flăcău se țice *bade*, atunci aprópe tot-d'a-una i se răspunde despre fétă prin *mândră* :

Ce stai, *bade*, tot pe prag
 Și te uîți la noi cu drag?
 — Mărită-te, *mândra* mea,
 C'apoi nu m'oiu mai uita!
 — Și tu, *bade*, creți ca eu
 Mă topesc de dorul tei?
 — *Mândră*, de nu țî-ar pësa,
 Acum nu m'ai întreba!
 — *Bade*, mie mi-l de tine
 Chiar ca lupului de căne!
 (ib. :29.)

saŭ :

Reu e délul cu cucute
 Și *badea* cu *mândre* multe...
 (ibid. 407).

saŭ :

Suflă vîntu 'n paie ude,
 Eú strig, *mândra* nu m'aude.
 — Ba deú, *bade*, aud bine,
 Dar nu pot veni la tine...
 (ib. 56).

saŭ :

— Poți tu, *mândră*, țice deú
 Că nu te-am sărutat eú?

— Ba eú, *badeo*, nu pot țice,
 Că mi-a plăcut gura dulce...
 (ib.).

saŭ :

Ese *mândra* la porțiță
 Numa 'n iie și 'n cretință,
Badea trece pe uliță;
Mândra trage cu ochiul,
Badea sucesce clopul;
Badea trage cu géna,
Mândra scóte năfrana...
 (ib. 72).

saŭ :

— Resai lună și sui sus
 Și du la *mândra* respuns,
 Saú să éasă saú să sciú
 Pe la ea să nu mai viú.
 — Resai lună și sui sus
 Și du la *badea* respuns
 Să iúbescă 'n altă parte,
 Că pe-ai ci nu se mai poate...
 (Sevastos, Cânteco mold., 103).

Pentru acest important paralelism s'ar puté aduce sute de exemple.

În graul poporan, „femeiă *mândră*“ saú „fétă *mândră*“ înseamnă *frumósă* nu numai fisicesce, dar și moralmente (v. *Mândru*). Tot așa cor relativul *bade* trebiú să exprime, din punctul de vedere fisic și moral, o calitate caracteristică a bărbatului saú a flăcăului, o calitate ne-femeescă, prin urmare nu frumusețea, ci *virtutea*, prin care el apără și proteje pe femeia. Pentru țerancă *bade* este „le maitre“, dar „le maitre“ ales de bună voe, nu prin impunere, adecă „le patron“.

Tot ca „patron“, dar numai prin etichetă, nu prin simțimint, se întrebuințéază *bade* când ne adresăm cătră un țeran mai în vristă, care nu e slugă a noastră și pe care voim a'l cinsti.

I. Créngă, Scrieri I p. 151:

„— Ba nu, *bade* Ipate, n'ai bí grijă;

nu țî-oîu mai cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ș'apoi ce țî-oîu lua eû din casă, nu-țî face trebuință d-tale.

„— Apoi na, zise Ipate. Măsură-î vorba cu îmblăciul. Balan să-țî alégă din gură, ce spuî, dacă nu vorbești deslușit.

„— Apoi dă, *bade* Ipate...”

În „Urarea plugului”:

A ho! a ho!
 Plugul *badei* cu 12 boî,
 Boî bourei...
 La luna,
 La septemăna,
 S'a dus *badea* să vedă
 Grăul de'î resărit,
 Dar era de secerat;
Badea l'a secerat,
 În giređî l'a adunat...

(G. D. T., Pocs. pop. 141).

P. Ispirescu, Păcăliturile internaționale (Col. I Tr. 1882 p. 158): „Un Român călătorîa. Ajungēnd într'un sat, unde își aducea aminte a cunósce p'un Sas, trase în gasdă la acesta, fiind-că înserase.

— Bună vremea, *jupăne*.

— No, bine aî venit, *bade* Ióne.

— Bucuroși la óspeți, *jupăne*?

— Bucuroși, bucuroși, *bade* Ióne“.

În acest dialog, *jupăn* și *bade* sînt termenî corelativî; dar *jupăn* „seigneur“, pe care'l întrebunțeză sătēnul față de orășēn, arată lipsa de intimitate, pe cānd orășēnul prin *bade* vrea să între tocmai în intimitatea sătēnului, vrea să'î grăescă așa đicēnd sātēnesce; cu alte cuvinte, țēranul este cu un respect rece, orășēnul cu o amicîă prefăcută.

Ca nume propriu, *Bade* e fōrte obicnuit printre sātēni, mai ales în Țēra-Romānescă; altă dată era nu mai puțin respāndit pe 'n orașe și chiar printre boerime. Fiind același cuvînt cu apelativul *bade*, se articulēză și

se declină întocmai ca și acela, avēnd și el o formă colaterală *Badiu*, precum și formele deminutivale *Bădică*, *Bădiță*, *Bădicuță*, *Bică* și *Biță*.

La 1430, sub Dan-vodă, trăia marele vornic *Badea* (Arch. ist. I, 1 p. 73).

La 1529, sub Moise-vodă, marele stolnic *Badea* (ibid. p. 30).

La 1575, sub Alexandru-vodă, un alt *Badea*, tot mare stolnic (ibid. p. 50), și sub același Domn la 1577 (ib. p. 143) un simplu gramatic *Badea*.

Intr'un zăpis din 1607 (Doc. rom. I No. 20, în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* fecórorul Mușatii den Nagomireștii de jos ot sud Mușcel dat'am acesta al meu zăpis ca să fie de bună adevărată credință la mână dumnîalui *Badii* armașul...“, amîndoi contractanții purtānd același nume de *Bade*.

Intr'un zăpis din 1636 (Doc. rom. I No. 85 în Arch. Stat. din Buc.): „î-am vāndut o moră, care moră am luat dela *Badé* de Argeș 2 rote într'o casă...”

Intr'un zăpis dimbovițēn din 1638 (Doc. rom. I No. 274 în Arch. Stat. din Buc.): „mărturie anume Coresie i Ignat i Gudé i Ion brat Cores i Comanū i Dragomir ot Fiiani i Nécșul i Opré i Micul i Vasilie i *Badé* i Liia...”

Intr'un zăpis piteștēn din 1645 (Doc. rom. II No. 8 p. 5 b, în Arch. Stat. din Buc.): „*Badé* den Grosi și Ion și Bobolé și Micul și Stancūl și Stan și Mihaî Dumitru al *Badei*“.

Intr'un zăpis din 1657 (Doc. rom. I No. 132 în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* Lancé i Negré i Aldé Cărstocé i Radul Lancé i Aldé Vlādău ot Rucărū...”

La 1699 Constantin-vodă Brāncovēnu (Cond. Mss. Brāncovenescă p. 7 în Arch. Stat. din Buc.) vorbesce despre o rudă a sa: „*Budé* logofăt den Brāncovēni“.

În același timp trăia făimosul mare

boier *Badea Bălăcenu*, făcut conte de către Austria, un titlu pe care Români îl metamorfozară în „contoș“.

Ion Canta, Letop. III p. 146: „era mulți și de ai noștri amestecați cu Leșii, și *Badea Bălăcenu Contoș...*“

Filimon, Ciocoii vechi și noi, p. 331, scoțând pe scenă două omeni din popor, pe unul îl face *Vlad*, pe celalalt *Bade*:

„— Nevoe mare, măi Vlade! eă de aș fi ca *Vodă*, în loc de a osândi pe tălharî la ocna părăsită, le-aș tăia măi bine capetele.

„— Da de ce, măi *Badeo*?...“

Femininul din *Bade Bădésă*, după cum se chiamă și un sat în Argeș (Frunțescu).

O mulțime de localități în Țera-Românească poartă numele de *Bădeni*, *Bădiceni*, *Bădiță*, *Bădițesci*, *Bădesci*, dintre cari una este istorică deja din secolul XIV (v. *Bădesci*).

Apoi patronimicul *Bădescu*, ca nume de familie, e foarte răspândit la Români.

În Moldova numele propriu *Bade* este astăzi rar; însă numirile satelor ca *Bădeni* și *Bădeuți*, dintre cari acesta din urmă e din secolul XV (v. *Bădeuți*), dovedesc că el se obișnuia într-o vreme mai mult decât astăzi.

La 1421 între boierii lui Alexandru-vodă cel Bun figurază *Dumitru Badevică*, adică fiul lui *Bade*. La 1443, între boierii lui Ștefan-vodă ne întimpină marele vornic *Badea* (Documente Hurmuzake, t. 1 p. 833 și 880).

În Transilvania numele propriu *Bade*, cu ortografia ungară *Bagye*, a fost tot-d'a-una și a rămas foarte circulator printre Români; iar din diminutivii lui s'aă format numele a două familii boieresci din Făgăraș, una *Biță* = *Bădiță* în Veneția-de-jos, și cea-

laltă *Bica* = *Bădica* în Voevodeni-mari (N. Densușianu în Col. I. Tr. 1883 p. 443—4).

La Slavi onomasticul *Bade* nu există de loc. Tote exemplele citate de *Moroskin* (Славянскій именованъ p. 6) sînt luate din nomenclatura curat românească în colecțiunea de documente moldo-muntene a lui *Venelin* și în așa numitul Sinodic al lui *Sevastianov*.

Ca apelativ, *bade* este de asemenea cu desăvîrșire străin Slavilor, iar la Ruteni — sub formele *badjo* și *badica* — el este un invederat împrumut dela Moldoveni, cu atât mai virtos că nici nu l'aă decât numai Rutenii din Bucovina și Huțanii. Slavicul *batia*, de unde maghiarul *bátya* (Miklosich, Etymol. Wtb. v. *bašta*), cu sensul fundamental de „tată“, nu putea să devină *bade*, de oră-ce Români nu prefac nici o dată pe *t* în *d*; ș'apoi dela noțiunea de „père“ și chiar de „frère“ era cam greu a ajunge la aceea de „amant“. Chiar dacă fonetica română ar permite trecerea lui *t* în *d*, ceea ce nu este, totuși această trecere nu s'ar fi putut întempla la Români anume cu slavicul *batia*, căci analogia cuvîntului *frate* ar fi apărut o formă cu *t*, nu cu *d*. În scurt, Ungurii și Slavii n'aă a face în cestiunea de față.

v. *Bastindă*.

Noi am vădit că *bade*, fie ca frate mai mare, fie ca țeran respectabil, fie ca amant, are la Români înțelesul general de „amic mai cu autoritate“. Cu obișnuita șovăire romanică între *b* și *v* (v. *B*), *bade* este d'adrechtul latinul *vadem* (vas -vadis) „celui qui garantit pour quelqu'un, celui qui répond de quelqu'un devant la justice“, sinonim cu „fidejussor“ și cu „sponsor“. În dreptul roman imperial, *sponsores* înlocuiră aproape de tot pe *vades*, cari însă n'aă încetat

de a trăi în gura poporului. În latinitatea medievală se mai întrebuintă forma *vadius*, precum și verbul *vadare* „fidejubere pro alio“ (Du Cange); dar în dialectele romanice occidentale cuvântul n'a rămas. Românul *bade* = *vade* este o prețioasă remășiță juridică din acea epocă a colonizării Daciei Traiane, când provincialii, departe de contactul puterii centrale, expuși la tot felul de vexațiuni administrative, aveau neconținut trebuință, fie bărbați, fie femei, de cine-va mai cu vedă ca să chezeșuască și să se facă răspunzător pentru dinșii: „se dare vadem pro amico“, „vadari amicitiae nodulo“. De aceea *bade* la Români exprimă o nuanță de iubire, pe care n'o are nici „frate“, nici „nene“, nici cei-lalți termeni analogi din nomenclatura familiară. Noi credem că numai lipsa acestui cuvânt în limbile romanice occidentale a împedecat pînă acum pe linguiști de a observa din capul locului că românul *bade* nu este alt ce-va decât latinul *vadem*; să nu uităm însă nici o dată că Români singuri formeză întreaga ramură romanică orientală, a căria formare înfățișează o mulțime de particularități specifice.

Bude nu însemnează o rudă de sînge, ci o rudă de alegere, o rudă convențională de același fel cu fărțat (=ca și frate) și cu surată (=ca și soră). Între fărțăți și surate există însă o egalitate de condițiuni, doi fărțăți fiind de o potrivă între ei, două surate de asemenea fiind una ca și alta, pe când *bade* e tot-d'a-una mai mare față cu acela care-i dăce astfel, adecă pentru acela care, ca să aibă un apărător sau ocrotitor, „illum vadem constituit“.

v. *Badiu*. — *Fărțat*. — *Surată*. — *Nene*. — *Lele*...

Badie, s. f.; ?

În balada „Rada“ din colecțiunea lui Alexandri:

Și țî-oiu da eu ție
Ruble chiar o mie,
Papuci în *badii*
Aduși din Indiî..

D. Șăinenu (Elem. turc. 116) scöte de aci singularul *badie*, pe care'l explică prin „coș, cutiă“ și'l trage din persianul *badia* „cruche“.

Noi ne temem foarte mult că „în *badii*“ va fi o greșelă de tipar sau o greșelă de auz, una din doă. „Papuci în cutiî“ n'are nici un sens, de vreme ce în cutiî se pöte aduce orișice și n'ar fi vre-o deosebită laudă pentru papuci. Apöi dela noțiunea de „cruche“, „ulcior“, pînă la aceea de „coș, cutiă“ e cam departe. Nu cum-va „în *badii*“ ar trebui cetit în *badii*, plural dela un adjectiv în *badiu*? În acest cas cuvîntul ar fi tot turcesc, dar din arabul *bédi* „nouveau, rare, merveilleux“, ceca ce ar avé un sens cât se pöte de potrivit: „papuci minunați, rari, de modă nouă“:

Papuci în *badii*
Aduși din Indiî..

v. ¹ *Turc*.

Badiu, s. m.; 1°. t. familial ayant toutes les significations de *bade* (v. ce mot); 2°. nom de baptême; 3°. nom propre d'un bandit légendaire. Se rostescce dissilabic. Majoritatea numilor masculine terminându-se în *-u*, *badiu* este o formă mai nouă analogică în locul formeî vechî organice *bade*, despre care veđi mai sus. Se articulează *badiul* și se declină în consecință. Formeză deminutivi: *bădișor*, *bădic*, *bădiț*, *bădicuț*. Ca nume personal se întrebuintează

tot-d'a-una articulat: *Badiul*, cu femininul Bădiulésă. E mult mai rar în circulațiune decât *badle*, de care se isbesce câte-o dată în același cântec poporan, ori îl înlocuesce numai pentru hatîrul rîmei saŭ al ritmului; bună-óră :

Foiă verde-a macului,
Pentru voia *badiului*
Dat'am trupul dracului..
(J. B., Trans. 11.)

saŭ :

Frunză verde frunzuliță,
Rădică-te, neguriță,
De pe perî, de pe gutui,
De pe casa *badiului*...
(ibid. 161.)

saŭ :

Foiă verde de dupleu, .
Insoră-te, *badiul* meu,
Și trăesce, badeo, 'n bine,
Și gândesce și la mine..
(ib. 404).

Cu sensul de frate mai mare și cu acela de termen de cinste ca în „bade — Ion“, „bade-cutare“, forma *badiu* nu ne întimpină aproape nici odată.

Intre mai mulți moșneni moldoveni dela 1554, cari cumpără un pămînt dela Alexandru-vodă Lăpușnenul (Arch. ist. I, 1 p. 67): „*Badiul* i Dobre i Ion Leul...“

Intr'un act mîntenesc din 1601 (Doc. rom. I, No. 57 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Badul* Cândé ot Nucet împreună cu soru-mé...“

La 1580, între chinezii români din Ardél *Badiul*, cu ortografia unгурescă *Bagynul* (Kemény în Kurz's Magazin, II p. 329.)

Ca nume personal, e mai cu deosebire respândit în popor banditul *Badiul*,

Cărciumarul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor,

Spatiul Ovreilor
Și gasdul holteilor...

cu nevastă-sa Bădiulésă,

Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochi mari de puic'alésă...

O lungă baladă despre acest *Badiul*:

Ascultați, boieri, la mine,
Să vă spuîu pe *Badiul* bine...

circulează, cel puțin în patru variante, în Moldova, în Bucovina și 'n Țora-Românescă. Varianturile cele mai interesante sînt cele publicate de dd. G. D. Teodorescu și S. F. Marian. Acéstă baladă s'a născut învederat în regiunea dunărenă a României,

În cel mare sat serbesc
Jumătate românesc,

după variantul din colecțiunea lui Alexandri; dar fondul istoric este a-nevoie de limpedit. *Badiul* e un nume curat românesc, dar acela care'l scapă în baladă din mâinile Turcilor, nepot după uni, frate după alții, este când „Neculcea“,

Fecioraș de Sîrb bogat,
Mare veste 'n Țarigrad,

când un „Marcu“,

Marcuî Bulgarului,
Frățiorul *Badiului*,

când un „Carabăț“. Apoi Alexandri observă că: „Acéstă baladă se cântă pe o arie cam serbescă, cu trăgănaturi de glas orientale, și lăntarii a-daugă la sfîrșitul ariei un sofu de suspin pe cuvintele turcesci: Bruî aman, aman!“ Pré-veche nu este nici într'un cas. *Badiul* nu e un haïduc, ci un hoț obicînit, de o putere fizică îngrozitoare, dar fără nici o trăsură

eroică, fără nici o scânteie nubilă, fără nemic din ceea ce caracterisează pe Toma Alimoș, pe Baba-Novac, pe Grue Grozovan, pe Codrén, pe Mihule etc.

v. *Haïduc*. — *Hoș*.

Maî multe localități în România pòrtă numele pe Bădulesci, Bădic, Bădulésă, iar un munte în Gorj se chiamă chîar *Bădău*, negreșit după vre-o tradițiune, pe care noi n'o cunoscem.

Ca nume de familie, e fòrte respândit la Români patronimicul Bădulescu.

v. *Bade*. — *Băldăran*.

Băe. — v. *Baiă*.

Băea. — v. *Băia*.

Băer.

Băeră.

} v. *Băer*.

Băftă. — v. *Boftă*.

Bag (*băgat*, *băgare*), vb.; faire entrer, faire aller, faire avancer. A da lui *bag* înțelesul fundamental de „mettre, placher“, după cum fac Pontbriant, Cihac și alții, ca și când ar fi sinonim cu *pun*, este a nesocoti accepțiunile cele maî de căpeteniă ale acestui verb, cari sînt tóte de o natură causativă. *Bag* n'are nici un sinonim, afară de *vîr* „enfoncez, fourrer“, dar și cu acesta se întălnesc numai în unele accepțiuni strict materiale, bună-óră:

Mare șerpe s'au află

Și în sîn mi s'au *băgat*.

• Cu glas tare am strigat

Și de maica m'am rugat,

Ca să vîre mîna 'n sîn,

Să mă scape dela chin...

La puicuță m'am rugat,

Mîna 'n sîn ea m'au *băgat*

Și de șerpe m'au scăpat...

(Sevastos, Căntece moldov. 180).

Acî „a *băga* mîna în sîn“ și „a *vîri* mîna în sîn“ este tot una; din dată însă ce eșim dintr'un cerc fòrte restrîns, în care se pòte întrebuița *vîr*, sinonimica încetěză și nu se maî pòte pune nemic în loc de *bag*, nici chîar în accepțiuni materiale, după cum vom vedé îndată din exemple.

v. *Vîr*.

Bag exprimă în modul cel maî general, sub raportul moral ca și sub cel material, noțiunea de „faire entrer“, și este în antitesă cu *scoț*, al cărui înțeles fundamental e de asemenea causativ: „faire sortir“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 4: „trufa amu întru propaste *bagă* omul, iară smereniă deîn cădere scoate pre el...“

Gavrîl Protul 1652, ed. Erbicénu, p. 84: „săpă până ajunse de moaștele sfântului, decîi le scoase afară și le *băgă* într'un secriu de lemn...“

Doîna din Ardel:

Foiă verde, verde mac,

Ochîi lelii care 'mî plac,

Dulceșorî și mieriorî,

Mă chiamă sub prunișorî

Să me scóță din florî;

Nu sciū scóte-mă orî ba,

Orî maî tare m'o *băga*!...

(J. B., Trans. 36.)

Alta:

Dragostile nevestescî

Mî te *bagă* pe fcești,

Și te *scoț*

Pe unde pot,

Pe sub strășină prin pod!...

(ibid 393.)

„De unde l'am *băgat* eū, nici dracul nu'l pòte scoate“ (L. M.)

În tóte aceste texturî și 'n altele analóge, *bag* se traduce d'a-dreptul prin „faire entrer“, iar opusul *scoț* prin „faire sortir“.

În Psaltirea lui Coresi din 1577 *bag* corespunde în contexturile latin și grec:

ps. XLII:

...mă năstăviră și <i>băgară</i> -mă în păduré sfânta a ta...	...me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum...
--	---

grec: ἡγαγόν με.

ibid. ps. LXXVII:

...și'i <i>băgă</i> în păduré sfinției sale...	...et induxit eos in montem sanctificationis suae...
--	---

grec: εἰσήγαγεν.

ibid. ps. LXXXIV:

...să <i>bage</i> slavă în pământulū nostru...	...ut inhabi- tet gloria in ter- ra nostra...
--	---

gr.: τοῦ κατασκηρῶσαι.

ibid. ps. CVI:

...și <i>băgă</i> acîia flămânzii...	...et colloca- vit illic esurien- tes...
---	--

gr.: κατόκισεν.

Ei bine, *bag* traduce pe quadruplul „adducere“, „inducere“, „inhabitare“ și „collocare“, în cele patru texturi de mai sus, numai pentru că el exprimă noțiunea generală de „faire entrer“: „me firent entrer dans la montagne“, „faire entrer la gloire dans le pays“, „fit entrer les affamés“.

Tot așa numai prin „faire entrer“ *bag* se înțelege corect în Codicilele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XXII, 19:

... eu era cea ce'i <i>băga</i> în tem- niță și ucidé pri- în gloate cea ce credé intru tiire..	...ego eram con- cludens in car- cerem, et cae- dens per synago- gas eos qui cre- debant in te...
---	--

unde în Noul Testament din Belgrad 1648: „am tras în temniță“, iar în

Biblia Șerban-vodă 1688: „puind în temniță“.

În Noul Testament 1648, Luc. XXII, 54:

Și prinzându'l pre elū, duseră ră'l și'lū <i>băgară</i> în curté popei celui mare...	Comprehenden- tes autem eum, dixerunt ad domum principis sacerdotum...
--	--

grecesce: ἡγαγον. Tot „duseră'l și'lū *băgară*“ și în Biblia Șerban-vodă 1688, adecă traducătorii români au crezut de cuviință de a traduce verbul din original printr'o gradațiune: duseră și *băgară* = „menèrent et firent entrer“.

La Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 374 b: „Domnul Iristos, carele pentru voi au intrat ũ acolo pentru ca să vă *bage* și pre voi...“ = „entra pour vous y faire entrer“.

Tocmai din cauza acestui înțeles fundamental, *bag* se construiesc mai cu samă cu în și apoi pe a doua liniă cu la, adecă cu „in“ și „ad“, cele două prepozițiuni ale verbilor de mergere.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III p. 5: „striinii și cea fără case în casele noastre să-i *băgăm*, golii să-i îmbrăcămū...“

Carte oltenescă de judecată din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 57): „se-au mărturisit Lungul nainté judecăției, cum n'au *băgat* nici el nici frate-său pre Stănilă în moșia Moldovenului, ci fără lucru au intrat el într'ăca moșie, iară Moldovenul se-au mărturisit în nainté acelu boțarin că nici l'au *băgat* el într'ăca moșie nici frate-său...“

Pravila Moldov. 1646 f. 83 a: „Cela ce's va *băga* muțarīa în hīarā sau o va închide unde-va ca într'o temniță...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes.

XXIX, 23 (cfr. XXXIX, 17; XXXIII, 17—18 etc.):

...luîndu Lavană
pre Lia fata lui,
o au *băgat* în
lăuntru la Ia-
cov...

...sumens (La-
ban) Liam filiam
suam, intro-
duxit ad Ja-
cob...

grecesce: *εἰσέγαγεν*...

Cantemir, Chron. I, 93: „aicé știm
că în multe gânduri am *băgat* pre ce-
titorîul nostru...”

Ibid. I, 152: „doară l'ar puté în-
toarce dintr'acé nedréptă socotôlă ce's
băgasă în cap...”

Același, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad.
Rom.) p. 155: „Dărilor de pre an, de
bună voe, fără lipsă și fără hănat
strîngându-le, să le numere, cunpă-
niască, în pungî *băgându-le* să le lége
și să le pecetluască...”

Nicolae Costin, Letop. II, p. 20:
„Vezirul atuncia aruncând vina lui
Lascarachie, l'aŭ luat de lângă Duca
Vodă și l'aŭ *băgat* în fieră...”

Nicolae Mustea, Letop. III p. 13:
„în loc de cinste și de milă, l'aŭ *băgat*
în fere și l'aŭ trimis mazil la Țari-
grad...”

Ibid. p. 44: „și ducându'l drept la
Tighina cu mare pază, acolo *băgându'l*
în cetate cu tot ce aŭ avut, aŭ pus
Enicerî vartă de'l păzia...”

Țichindél, Fabule 1814 p 469: „Lesne
vă îaste voao a ride, că încă nu știți
ce e muîaré ré; ăa *băgați* și voi capul
în ciubărul cu apa, apoi veți vedé...”

I. Văcărescu p. 330:

Gât de lup unîa arătase,
Cocoșel negru 'n sinu'i *băgase*...

Ion Créngă, Scrierî I p. 208: „Dar
pîna atunci, na'tî o palmă ca să țîi
miute ce țî-am spus. *Băgat*'aî în cap
vorbele mele?...”

A. Odobescu, Scrierî I, p. 431:
„Dómne, veniră străiniî în moșia nó-

stră și spurcară mânele lor cu mite,
și îndrăzniră a vinde, a cărcumări
sfintele tale, și a goni pe moștenii, și
în trudele și ostenele lor a *băga* pe
străini...”

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumănu
cu ce pörtă și cu ce *bagă* 'n gură, cu
aia s'alege p' lumea asta...”

O colindă din Ilfov:

Câniî și-a legat,
P'alții l'a certat,
În cas' ne-a *bagat*...

(G. D. T., Poes. pop 19)

Doîná din Ardél:

Trage'ti, lele, cununa
Cam pe ochi, cam pe sprincene,
Că mă *bagi* în multe rele...

(J. B., Trans. 18.)

Proverbî:

„Nu'tî *băga* 'n cărd cu dracul“ (Pann,
I, 25).

„A *băga* mâna în miere și a nu'tî
linge degetele, nu se póte“ (ib. III, 30).

„Nu te *băga* în tărițe, că te mă-
nâncă porciî“ (ib. III, 48).

„De drag ce'mî e, l'aș *băga* de p'er
în sîn“ (ibid. II, 92).

Idiotismî din Laurian și Massim:
„De frică toți se *băgară* în gaura de
șerpe. Imî *bagi* un fer ars în inimă.
Nu măi bate copilul, că'l *bagi* în alte
alea = în epilepsia. Pe toți v' *bag* în
draci! Vrea să mă *bage* în păcat. A
băga în cap ce-va cu'va, nu va să
șlică număi a face pe cine-va să în-
țelégă ce-va, ci și a'l face să cróđă
ce-va ce nu e, a'tî inspira o idee fixă,
a'l infumura, a'l ameti. Am *băgat* și
eŭ în coș = am început a măcina, am
căp'etat rînd la móră. Cine'sî *bagă* în
clîn cu nebunul, e măi nebun ca dîn-
sul. Pîna nu *bagi* în plug cu cine-va,
nu'l poți cunósce. Cine'sî *bagă* în cărd
cu mișei, ca mine să pațe. Nu vréu

să'mi *bag* cu tine nici în cîur nici în cîurel“.

v. *Clin.* — *Cîur.* — *Coș.* — *Cîrd...*

Frumoasă locuțiune ardelenescă: „a *băga* țiuva în nópte = opus diurnum usque ad noctem protraho“ (Lex. Bud.).

„*Bag* pe cine-va în gura diregătorilor, adecă îl păresc = accuso, incuso, defero“ (ibid.).

„Imi *bag* nasul în ce-va, adecă mă amestec“ (ib.).

Locuțiunea „a *băga* în bôlă“ sau „a *băga* bôla în“ cu varianturile și ramificațiunile ei:

Mitropoliitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 292 a: „Cum-u lăngoaria cumplită trupului, așa și mărirea deșartă iaste cumplită sufletului, că multe boale *bagă* într'ansu...“

Basmul muntenesc „Iléna Simțiana“ (Ispirescu, Legende p. 20): „ochii ăia marii, frumoși și vioi de te *bagă* în bôle, mînușita ăia micuța și picțorușul ca de țină...“

Basmul bucovinén „Pepelea“: „Cum l'au zărit popa, s'au *bagat* în tóte bôlele și s'au temut să'î deschidă pórtă...“

Doină din Ardél:

Măi bărbate
Blăstamate,
De când în ai seménat,
Bôlă 'n ó se mî-ai *băgat*...

(J. B. Trans. 457).

Alta:

Că destul m'am supérat
Și nemic n'am căpétat,
Făr' viața mî-am scurtat,
Bôla 'n ó se mî-am *băgat*...

(Ibid., 215).

Alta:

Ochii tei mē *bagă* 'n bôlă,
Sprincenele iar mē scólă;
Ochii tēi mē *bagă* 'n frică,
Sprincenele iar ridică...

(Ibid. 23).

Ion Créngă, Scrieri I p. 196: „m'ai *băgat* în tóte grozile morții, căci cuprins de amețélă, nu mai scieam unde mă găsec...“

Ibid. p. 9: „Fă cum sciï, numai să nu ne *bagi* și pe noi în belea...“

Proverbial:

Eū fac, eū trag,
P'altu 'n belea nu *bag*.

(Pann, II, 102).

v. *Belea.* — *Bôlă.*

Une-orî *bag* se construesce de o potrivă cu în și cu la pentru a exprime aprópe aceiași noțiune: „a *băga* în mână“ și „a *băga* la mână“, „a *băga* în ureche“ și „a *băga* la ureche“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XVIII, 25:

... și Saulū au
socotit să *bage*
pre David în mî-
nile celor stre-
ini de féliu...

... et Saul co-
gitabat injicere
eum in manus
alienigenarum...

grecesce: *ἐμβαλεῖν*.

Cantemir, Chron. I, 281: „Emilian atăta de bine și vitejéște s'au purtat, cât în mare dragosté slujitorilor întrând, îndată l'au numit împărat, în protiva căruia Gallie cu oaste mergénd, silița să'l *bage* la mână...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes. IV, 23 (cfr. XV, 26):

... *băgați* în u-
rechi cuvintele
méle...

... auribus
percipite ver-
ba mea...

Jipescu, Opincaru p. 59: „*Băgați* bine la urechē, codănei tati: limba asta d'o vorbiți voi acuma, așa am apucat'o ieū dēla părinți miei...“

Laurian și Massim (Gloss. 40), pe carî reū îi încurcă atât etimologia precum și clasificățiunea sensurilor lui *bag*, explică totuși fórte bine deosebirea cea funcțională între ambele con-

strucțiunii în și la: „Expresiunile cu în sint mai energice decât cele cu la; deci expresiunile „a *băga* în închisóre“ și „a *băga* la închisóre“ diferă între sine ca și expresiunile: „a scăpa dela închisóre“ și „a scăpa din închisóre“. Cea ce scapă de la închisóre n'a fost încă în închisóre, ci numai pe cale de a fi pus în închisóre, pe când cel ce scapă din închisóre a stat de fapt mai mult sau mai puțin în închisóre. De asemenea un judecător decide prin sentență să *bage* pe cine-va la închisóre, dar prin sentență nu 'l și *bagă* de fapt în închisóre, ci numai executorul sentenței *bagă* pe condamnat în închisóre. Tot așa „a *băga* caii în ariă“ va să dică a'i duce în faptă și într'un moment dat în ariă, pe când prin „a *băga* caii la ariă“ însemnă numai său: a'î da cui-va ca să treiere cu ei, său: a'î prinde de pe câmp și a'î avé la dispozițiunea sa pentru tot timpul treieratului. Prepozițiunea în exprimă dară relațiuni materiale și imediate, iară la relațiuni ideale și mediate sau de pãrtate“.

v. *În*. — *La*.

Cu la întrebuintarea lui *bag* e mult mai rară decât cu în.

Urechea, Letop. I p. 100: „î-au amăgit [pe Leși] ai noștri de î-au *băgat* la codru, fiind copacii înținați pre lângă drum, î-au surpat asupra lor...“

Ibid. p. 114: n'au vrut să dea războiu, socotind să'î *bage* la locuri strimte și zăbovindu'î să'î flămâzescă...“

Șapte taine, 1644, p. 102: „spată de imbe părțile ascuțită *bagi* la inima lui, de'l va giunghia pre dânsu și truște și sufletéște...“

Ibid. p. 141: „Preotulă ce va pără pre oameni și-i va *băga* cu gura lui la vre o nevoe...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. XLIX:

Limba'îi iaste mincinoasă
Și gura lăduroasă,
Ședzind glăești rău de frate
Ca să'lă *bagi* la greutate...

Ion Neculcea, Letop. II p. 390: „dela o vreme *băgându-se* la strimtori, vrând să trecă părăul în ceia parte spre câmp, n'au mai putut ține războiul...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 57: „boierii îl sfătuia să'î *bage* [pe Leși] în târg pre la gazde...“

Ion Canta, Letop. III, p. 142: „îi *băga* la închisóre, porontind să plătescă dela casele lor acea datorie...“

Ion Créngă, Scrieri I p. 234: „la grea nevoe m'a *băgat* iar spanul...“

„Îl *bagă* la umbră = în temniță“ (Pann, II, 28).

Afară de în și la, *bag* se mai construesce într'un mod excepțional cu pe, cu sub, cu între.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 16: „Aduceți-vă a-minte, zice Hristos, că n'amă venită să *bagă* pace pre pământă, ce spată...“ = „faire entrer la paix sur la terre“.

Basmul „Smeul cu șapte capete“ (Ispirescu, Legende p. 203): „El însă o cam *băgase* pe mânecă, dară se prefăcea că nu'î pasă...“, unde *bag* pe mânecă este un idiotism cu sensul de: încep a mă teme.

„*Bag* apă pe mâni, adecă torn, fundo, infundo“ (Lex. Bud.).

Ion Créngă, Scrieri I p. 185: „se îmbracă pe ascuns într'o pele de urs, apoi încalecă pe cal, ese înaintea fecioru-seu pe altă cale și se *bagă* sub un pod...“

Laurian-Massim: „Verbul *băgare* se construesce cu între, când obiectul pasiv al verbului însemnă desunire, neînțelegere etc., cum: nu scii decât *băga* zizania între ómenii; ai *băgat* discordia între frați; inimicul *băgase* desuuierea și împărechiarea între cetă-

țeni;—și ca reflexiv cu însemnare de a se amesteca: tu, care ești fătă mare, nu te *băga* între copile; cine se *bagă* între porci, îl mușcă câinii“.

„A *băga* despre cine-va sau asupra cui-va vorbă rea, adecă îl defaim, îi stric numele cel bun“ (Lex. Bud.).

În însoțire cu vină, *bag* a căpătat în graiu o interesantă accepțiune curat juridică.

Noul Testament 1648, Mat. XII, 10:

Și iaca un om
era acolo având
măna uscată, și
întrebară pre el
zicând: oare ca-
de-să în sămbătă
a vindeca? ca să'l
a vindeca? ca să'l
bage în vină...

Et ecce homo
manum habens
aridam; et inter-
rogabanteum, di-
cetes: Si licet
sabbatis curare?
ut accusarent
eum...

Ibid. Mat. XXVII, 12:

Și cându-i *băga*
vină mai mari
popilor...

Et quum ac-
cusaretur
a principibus sa-
cerdotum...

Doină din Ardel:

Toți aū casă și moșie,
Numai eū trag la urgie;
Nimēnui vină nu' *bag*,
Fără prostului de cap...

(J. B., Trans., 180).

Alta:

— Spune'mi, bade, din inină,
Bagă mi maică-ta vr'o vină?
— Eū îți spuū dela inimă
Că nu'ți *bagă* nici o vină...

(Ib. 271).

A *băga* în vină = „faire entrer quelqu'un dans la faute“; a *băga* vină = „faire entrer la faute dans quelqu'un“.

Cu același sens, mai energic, însă tot-o-dată mult mai rar, se dice: a runc vină asupra cui-va = jeter, lancer la faute sur quelqu'un“.

v. *Vină*.

Dar însoțirea cea mai caracteristică

a lui *bag* și cea mai în circulațiune este aceea cu samă; mai des: *bag* în samă și *bag* samă, mai rar: *bag* de samă.

Bag în samă înseamnă literalmente: „faire entrer dans le compte“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 7: „acésté toate *băga*-le în sémă și le socotia...“

Urechea, Letop. I p. 187: „aū perit atunce 47 de boieri, fără altă curte ce nu s'aū *băgat* în samă...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I p. 21 a: „de nu vom *băga* în samă mila lui, nice vom lua a-mente îndelungă răbdarîa lui...“

Ibid. II f. 73 a: „dēca vādzu că nu-i *bagă* cuventele nice într'o samă, negri de mânia...“

Ibid. I f. 2 a: „să nu *bage* în samă nice frica, nice moartia...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 14: „de să vor afla deîn ceî răi, cum am zis mai susū, nici într'un chip să nu li să *bage* în sémă păra și märturia lor...“

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicenu, p. 44: „și porunci să nu'l mai *bage* niminîa în samă, nice să'l socotiască, nice să'l cinstiască...“

Mitropolitul Dosofteu, 1673, ps. LXXXV:

Și mișelulū mieū sufletū cercarā
Și de tine'n samă nu *băgarā*...

Ibid. ps. XXI:

Și oasele toate 'mi numărarā
Și nice 'ntr'o samă mă *băgarā*...

Cantemir, Chron. I, 348: „întăi au început frigurile a'l ispitî, el socotind că cu ostenința drumului le va putē scutura, n'au *băgat* în samă...“

Același, Ist. Ierogl. p. 148: „Iară alalte de singe nevinovat vārsătoare jiganiū, fiete-carîa trunchiu de meser-

niță și prăvălie de carne deschisese, în toate părțile găunghind, zugrumând, tăind, despoind, aruncând, împărțind, și nici de grasă în samă *băgând*, nici de vitioană cevaș milă având...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII :

Acest sărac sub cer au strigat
Și Domnul în sémă l'au *băgat*...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 202 : „văzând ceilalți boieri cum se poartă trebile, și Domnul căzut cu totul la mese mari și zefeturi și primblări și la alte desfătări a lumii, luasă cu toțî un mare obraz și nu'l *băga* în samă și făcea ce le era voea lor...”

I. Văcărescu, p. 153 :

Lira mea dragă,
Urc'al teū glas!
In sémă *bagă*
Și an și ceas l...

Ion Créngă, Scrieri I p. 49 : „Tot mănăstiri să croesci, dacă vrei să te *bage* draciū în samă...”

Expresiunea „*bag* în samă” se referă cătră „*bag* samă” întocmai ca „*ieaū* în socotelă” cătră „*ieaū* socotelă”. În primul cas noi avem a face numai cu o parte din ce-va, în cazul al doilea cu totalitatea. Negreșit, în us se face o confusiune între ambele locuțiuni, rămânând însă între ele orîși-cum acea deosebire esențială că *bag* samă este mai energic și că pôte să fie întrebuințat într'un mod absolut, atât de independente încât funcționează chiar ca o interjecțiune.

Codicele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XIX, 19 :

...și *băgară* sama prețului loru,
și aflară cîinci înturerece...

...et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam LM...

în Biblia Șerban-vodă 1688 : socotiră.
Noul Testament 1648, Mat. XVIII, 23-4 :

...asamănă-să împărăția ceriului omului craiū, carele vru să *bage* samă cu slugile lui. Deci începându elū a *băga* samă...

...assimilatum est regnum eorum homini regi qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et quum cœpisset rationem ponere...

și la margine : „să *bage* samă” este explicat prin „să le ia samă”.

Ibid., Paul. ad Tim. I, 4 :

Nece să *bage* samă povestilor menciunoase...

Neque intenderent fabulis..

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicenu, p. 90 : „el trecu cu meșteșug ca într'ascunsū și nu' *băgă* nimianī samă...”

Pravila Mateiū Basaraba, 1652, p. 68 : „Pedepsiré celuia ce înblă cu bani răi iaste mai mare cându 'l vor ști c'au înblat de multe ori și i s'au zis și n'au *băgat* sémă...”

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. LXXII :

Cătū de moarte ei nu *bagă* samă
Și de boală cu lesne se 'ntramă...

Același, Synaxar 1683, f. 94 b (Oct. 30) : „întăi o spândzurară și o arsără cu făclii de vântū, și ia *băga* samă foculū ca apa, și adeveriia la toțî cum viade pre svântulū ingerū roorându-o și răcorindū para făcliilor...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 42 : „văzându-se Câmpolungenii sub altă stăpânire, trimițând la dinșii Cantemir Vodă cu poftă ca să dé ajutor țării cu o samă de berbeci, iară ei n'au *băgat* samă, ce încă cu rușine au scos pre trimișii lui Cantemir Vodă...”

Axinti Uricarul, Letop. II p. 158 : „Iată că trimite Hanul și Pașa jaste

ca să vă scoată din țară dela Moldova, dară voi să nu *băgați* s a m ă, ce să vă stringeți la un loc..."

A. Văcărescu p. 35:

De aceia de ț-e temă,
De dreptate *bagă* s é m ă...

A. Pann, Povestea vorbei, II, 97:

Și caută 'n lume bărbat să găsească
Ca pe o muiere să'l îmbrobodască.
Ea să fie mare, ce o vré să facă,
Bărbatu'l la tote ca mutul să tacă;
Și dacă găsește vre un lă-mă-mamă:
Nu vede, n'aude și nu *bagă* s a m ă,
De părere bună, pe care 'ntălnesce
Își laudă casa și se fericesce...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII:
„... vorbind singur, fără să *bag* s a m ă
la un bun bătrân, care mă privia cu
mirare...”

Doină din Ardél:

De lacrămî n'aș *băga* s a m ă,
Că le șterg cu-a mea năframă,
Dar mi'î milă de obraz
Că rămâne fript și ars...

(J. B., Trans. 101, 151).

Impersonal: „nu se *bagă* s a m ă =
man merkt es nicht, es macht nichts“
(Dr. Polysu).

Bag s a m ă se póte întrebuița in-
terjecțional, ca un singur cuvînt *bag-*
s a m ă, cu înțelesul de „apparemment,
à ce qu'il paraît“.

Lexicon Budan: „*Bag* s a m ă, in-
terj., fors, forsitan, ut adverto, ut
opinor, ni fallor, mihi videtur. *Bag-*
s a m ă, nu e nemine a-casă = ut ad-
verto, nemo est domi“.

Basmul Ardelén „Fiuțul oiî“ (Tri-
buna din Sibiu, 1887 No. 4): „nu mai
voiră a da față cu Fiul-oiî, că *bag-*
s a m ă se cam teme de el...”

Pe când *bag* în s a m ă și *bag* s a m ă
se desvóltă d'a-dreptul, într'un mod

organic, din sensul cel fundamental al
lui *bag* „faire entrer“,—locuțiunea cea
a treia: *bag* de s a m ă, s'a născut
pe o cale indirectă din *bag* s a m ă
prin construcțiunea substantivală *bă-*
gare de s a m ă, o construcțiune fórte
corectă, căci ceea ce verbal eü *bag*
s a m ă este neapérat substantival o
băgare de s a m ă, dar o construc-
țiune de unde numai printr'o incorec-
titudine s'a putut trage noua formă
verbală: *bag* de s a m ă, de vreme ce
verbul *bag* nu se construesce nici o
dată cu de.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673 ps. XIII:

Pentr'acela, Doamne, le trimite spaímă
Cindü nu li-a hi'n vîaste să *bage* de s a m ă...

Țichindél, Fabule 1814 p. 181: „care
nu va *băga* de s é m ă la bună vréme
de lucrul cel trebuincios, aceluia i se
va piârde binele dinnainté uși...”

A. Odobescu, Scrierî III p. 24: „*Bagă*
de s a m ă că a' a face cu un mem-
bru al Academiei...”

Bag de s a m ă este o construcțiune
cu totul de prisos, de vreme ce tot-
d'a-una póte să fie înlocuită prin *bag*
s a m ă.

v. *Samă*.

Un verb causativ cu sensul de „faire
entrer“, din dată ce se pune în forma
reflexivă de „se faire entrer soi-même“
recapătă prin acésta sensul simplu de
„entrer“, căci „mă fac eü pe mine a
întra“ saü „se face el pe sine a intra“
este identic cu „eü intru“, „el întră“,
elementul pasiv identificându-se cu cel
activ. Astfel reflexivul mă *bag* ince-
téză de a avé un caracter causativ.

I. Văcărescu p. 11:

Strigând întreb: Cine este?

Cin' aicea s'a *băgat*?

Cin' aici fără de veste

A 'ndrăznit de a întrat?...

În doina din Ardél:

Frunză verde lapte acru,
Mă *băgai* slugă la dracu...
(J. B., Trans. 193).

însemneză „je suis entré au service du diable“.

De asemenea în frazele citate de Laurian și Massim: „Fiind-că nu mai aflu alt mijloc de traflu, m'aș *băga* argat la cel din urmă țeran. Eū nu mă *bag* respunđător pentru un om mișel ca tine. Dacă nu ești băgat la cine-va, *bagă-te* la mine (sub-înțeles: argat, servitor etc.). Mă *bag* pentru tine, căci pentru altul nu m'aș *băga* (sub-înțeles: respunđător sau alt ce-va analog). A se *băga* la vaci = a se *băga* văcar; a se *băga* la oi, a se *băga* la vitei, a se *băga* la drumul de fer, a se *băga* la milițiă etc.“

Șapte taine, 1644 p. 109: „de nu va ține mente nemică să fie vădzut în vis, atunce să va fi *băgat* diavolulū de-i va fi făcut pacoste...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 533: „ei să nu se lépede, ce să sté de față la vréme cândū trebue să se *bage* chezași...“

Pe dată însă ce forma nu e reflexivă, *bag* își păstrează caracterul seū fundamental causativ: te *bag* slugă, îl *bag* argat, vė *bag* la vaci, însemneză: „je te (le, vous) fais entrer“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. CXXVIII:

Să n'aibă cu sîcéria 'n ce trage
Săcerătorī ce vorū vria să *bage*...

Doină din Ardél:

Cine m'a *băgat* cătană,
Nu'i mai trebue pomană...
(J. B., Trans. 304).

Reflexivul mă *bag* diferă totuși de simplul întru printr'o nuanță fórte

importantă, datorită tocmai formei reflexive, care materialmente se confundă cu forma reciprocă: când noi dicem „ei se *bagă*“ și „ei se cértă“, numai gramatica deosebesce în prima frasă un verb reflexiv „ei se *bagă* pe sine“ și 'n cea-laltă un verb reciproc „ei se cértă unī cu alții“. Prin formă dară reflexivul mă *bag* capătă o nuanță de amestec în afacerile altora, pe care neutrul întru n'ore. De aci mă *bag*, cu sensul peiorativ de „a se amesteca“, în locuțiunile citate de Laurian și Massim: „Tu ești fétă mare și nu ți se cade a te *băga* cu copile. Nu vė *băgați* cu mișeiī. Eū nu mă *bag* cu tine. Cine se *bagă* cu copiiī, mai copil e. El se *bagă* în tóte. Faceți ce sciți, că eū nu mă *bag*. Se *bagă* în păreți. Ce te *bagi* în mine? etc.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „se temé de Jidovi, că așa se *băgase* Jidovii: cine va ispovedi Hristos, lepădatū să fie de beserecă...“

Urechea, Letop. I p. 172: „atăta groază le-aū dat [Ungurilor Petru Rareș], căt la vreme de primejdie ce era și pribag la dănșii și'și perduse Domnia, și după ce s'aū dus la Turci lăsându'și Doamna și cuconiī în Ciceū cu toată averea, atunce Ungurii, necum să se *bage* să'i jăcuéscă, ce încă i-aū păzit...“

La Macedo-romăni *bag* funcționează — dic Laurian și Massim — „mai ales cu însemnarea de punere, așeđare, culcare: puliulu se *bagă* pre arbure; nu *băgați* mâna la capu; *bagă-te* în pat“. Cu alte cuvinte, la Macedo-romăni aū predominat construcțiunea lui *bag* cu pe asupra construcțiunii cu în și cu la; aci este tótă deosebirea. Construcțiunea cu pe am vėđut'o mai sus și la Daco-romăni, dar fórte rar. Ambele dialecte despăr-

ținându-se în secolul X, sensul cel fundamental causativ al lui *bag* „faire entrer“ a trecut treptat la Macedo-română aproape de tot la sensul derivat de „placer“, dar n'a despărut cu desăvârșire. Macedo-românii dic ca și noi: „a *băga* lingura tru cénac = în cenac“, „a *băga* mâna tru ólá = în ólá“ (Petrescu, Mostre I p. 39). În textele culese de Dr. Obedenaru (ed. Bianu, p. 87) noi citim:

Tóte sbórăle a calluí Perpilița iși le <i>băgă</i> tu minte ghine...	Tóte vorbele calului Perpelita și-le <i>băgă</i> bine în minte...
---	--

Asupra originii lui *bag* s'au emis pînă acum părerile cele mai curioase.

Lăsând la o parte „*bag* ab obsoleto v a g i o unde et v a g i n a“ (Lex. Bud.); cu atât și mai virtos etimologia cea celtico-francesco-inglesă propusă de Sasul Schuller (Argumentorum episcrisis, Cibinii 1831 p. 79); ne vom mărgini cu Cihac, Laurian-Massim și Miklosich.

După Cihac (II, 638) noi am împrumutat pe *bag* dela Neo-greci, cel mult din epoca bizantină, anume din: „*βάζω*, *βάνω* (*βάλλω*) mettre, placer; mgr. *βίξειν* mittere, ponere, immittere, injicere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere (Du Cange), *βάζω μέσω* mettre dedans, introduire; *βάζω εις τὸν νοῦν μου* se mettre dans la tête, se proposer; *βάζω γνωσῖν* faire attention; *βάζω εἰς τὸπον* estimer, tenir compte; *βάζω ἄδικα ἀπάνω* accuser quelqu' un à tort; *βάζω μάρτορα* prendre quelqu' un à témoin; *βάζω εις τὸ ποδάρι* substituer.“ Noi am reproduș părerea lui Cihac în tótă întregimea ei, căci ea, dacă dovedesce ce-va, apoi negreșit nu că Româniî aũ luat pe *bag* dela Neo-greci, ci numai dóră că Neo-greciî l'aũ luat dela Români. În adevăr, nici o-dată nici

într'o limbă un *z* (*ζ*) nu trece în *g*, și prin urmare, lucrul fiind foneticesece peste putință, fie în cuvinte moștenite, fie în cele împrumutate, din grecul *v a z o*, ori-și-cum l'am suci, nu e chip să ėsă românul *bag*; un *g*, din contra, putënd prin palatalizare să trecă în *z* (*ζ*), mai cu samă în limba grecă, unde elenicul *ἄζω* vine din *ἀγ* (*ἄγιος*, *ἀγίζω*, *ἄγος*), decî medio-grecul *βάζω* pôte să se tragă din românul *bag*. Afară de acésta, Româniî posedând ambele sonuri *b* și *v*, cari șovăesc la noi numai în vorbe de origine latină (v. *B*), nu aveat nevoie de a preface pe medio-grecul *v* (*β*) în *b*, ci l'ar fi conservat ca și 'n „văpsea = *βάψμιον*“; pe când Medio-greciî fiind lipsiți de *b*, pe românul *b* din *bag* trebuiaũ vrënd-nevrënd să'l prefacă în *v* din *βάζω*. Nici Greciî însă n'aũ luat dela Români, nici Româniî dela Greci. Analogiile între funcțiunile lui *bag* și ale lui *βάζω*, analogiî necontestabile, se datoréză numai împregiurării că neo-grecul *βάζω* n'are a face cu *βάλλω*, ci este o desvoltare semasiologică a vechiului grec *βάζω*, care era un causativ din *βα* „a merge“: „*βα* gehen, *βάζω* lassen kommen, bringe“ (Curtius). Neo-grecul *βάζω* însemnând dară în fond „faire entrer“, ca și românul *bag*, accepciunile cele ulteriore ale ambilor trebuiaũ să se întâlnească mai mult saũ mai puțin, și ele s'aũ întâlnit. Dacă vr'o înrudire genetică există, apoi pôte numai dóră, după cum vom vedé mai jos, între *bag* și între vechiul grec *βαδίζω* „aller“, dar o înrudire fórte depărtată.

Laurian și Massim (Gloss. 42) propun următórea etimologiă: „Noi credem ca fórte probabil, că *băgare* derivă din latinul *p a n g e r e*, mai simplu *p a g e r e* = grec. *πάγγυμι* (aorist *ἐπάγγυμι*), cu însemnările: a înfige, a

îndesa, a stabili, a pune. Din acest înțeles al verbului latin *esse* foarte natural și ușor înțelesul general al verbului românesc *băgare*, și prin urmare din partea logică nu este nici o dificultate. Să considerăm dară partea formală a vorbei. Și mai întâiu, că din verbe terminate la infinitiv cu *-ere*, atât Latinul cât și Românul pot forma alte verbe terminate cu *-are*, este ce-va foarte cunoscut: din „dicere“, „sedere“ etc. se formeză în latinesce „dicare“, „sedare“; așa și în românesce „așezare“, „scăpare“ etc. comparate cu „ședere“, „încăpere“. In puterea acestui proces, din *pagere* Românul a putut forma *pagare*. Remâne acum a explica trecerea lui *p* în *b*. Legea lui Grimm de substituțiunea consonantelor se aplică nu numai dela o limbă la alta de aceeași familie, ci și la aceeași limbă în diferitele epoce ale vieții sale, deși în unele limbi cu mai puțină rigore decât în altele. De ce dară tocmai limba noastră, așa de bătrână, ar face o excepțiune dela această lege? De ce, în puterea acestei legi, în latinesce aceeași vorbă ar fi trecut prin totă scara labialelor, încât să apară și cu *p* și cu *f* și cu *b*, cum: *pario* = produc, nasc; *fero* = duc, și „bero“ în *salu-ber* = purtător sau aducător de salutare? Și de ce și în limba română labiala din aceeași vorbă să nu fi putut percurge măcar unele din gradele aceleiași scări, încât să apară cu *p* în pământ, cu *b* în *băgare*? Trecând peste eresiele lingvistice cele incidentale din această argumentațiune, cari în orî-ce cas sînt mai mici decât eresiile lui Cihac, ne mărginim a răspunde la întrebarea prin care încheiă Laurian și Massim: „de ce?“ De ce? pentru că așa este: așa este faptul pozitiv că nici odată, dar absolut nici odată, latinul *p*

nu trece la Românii în *b*, și deci *băgare* n'are a face cu *pagere*.

Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 8) înrudă pe românul *bag* cu albanesul *ba ig* „a purta“, privindul ca un element tracic în limba română. Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 285) a nimicit această etimologiă în următorul mod: „Nu mai puțin prin formă ca și prin sens românul *băgare* nu se potrivește cu albanesul gheghic *ba ig*, în care *-ig* este numai o desință verbală, iar tulpina e *bar* (sanscrit *bhar*), care s'a păstrat în albanesul toschic *mbar* (la Xylander *μπαίγ* și *μπαρέίγ*, la Hahn *mbā* cu sensul de ținare, pe care'l are și *μπαίγ* la Xylander). Un cuvînt atât de des și atât de multisemnificativ ca *bag* trebuî să fie foarte vechiu și baștinaș în limba română“.

Din cele trei etimologie de mai sus, cea mai serioasă este cea pe care o dau Laurian și Massim, nu pentru că a nimerit adevărul, ci pentru că înlesnesce nimerirea lui prin următoarele două puncturi: *a)* *bag* este un element curat latin în graful românesc; *b)* *bag* poate să derive dintr'un verb latin de a treia conjugățiune: *-ere*, nu neapărat din prima: *-are*.

Trecerea din a treia în prima conjugățiune servește în latina, între altele, a forma verbii causative. Astfel *dicare* este un causativ din *dicere*, *sedare* un causativ din *sedere*. Nu toți causativii de felul acesta figurează în latinitatea cea clasică; o samă cată să fi fost proprii numai latinității rustice. Sensul cel fundamental al lui *băgare* fiind causativ: „faire entrer“, noi îl derivăm d'a-dreptul din latinul rustic *vadare* „faire aller en avant“, causativ din *vadere* „aller en avant“, înrudit -- poate -- cu vechiul grec *βάδος* și *βadiζω*. Să se observe că *vadere* în

sinonimica latină se deosebea de ire prin aceea anume că însemna o mergere energică, înlăturând și biruind pedecela (Barrault et Grégoire). Singurul punct de justificat în această etimologie este trecerea latinului *d* la Români în *g*.

Din „occido” românesce „ucid” și „ucig”, apoi „ucigaș”. Din „putridus” și „mucidus”—„putred” cu „putregaș” și „muced” cu „mucegaș”; din „purced” gerundiul poporan „purcegând”. În aceste exemple ne întîmpină d’ocam-dată numai șovăirea între *d* și *g*, o șovăire însă foarte interesantă prin aceea că *d* tinde a deveni *g* tocmai de ’nainte a lui *a*, adică a vocalei celei tematice din prima conjugățiune. O trecere însă perfectă există în „strig”, „strigare”, din latinul „strido”, „stridere”, unde este tot-o-dată trecerea din *a* treia în prima conjugățiune, dar o trecere întîmplată deja pe terenul românesc, nu pe cel latin, și de aceea ne-causativă. A trage pe „strigare” din „exquiritare, par syncope critare—gritare—exgritare transposé en extrigare”, după cum o face Cihac (I, 266), este ce-va mai pe sus de orî-ce a-berrațiune lingvistică posibilă. Prin sens și prin formă, „strig” este din punct în punct latinul „strido”.

În flexiunea lui „strigare” din „stridere” orî-ce urmă din *d* a dispărut. Tot așa în *băgare* = *v a d a r e* „faire aller en avant” causativ din *v a d e r e* „aller en avant”. Din simplul *v a d e r e* Românii au conservat numai imperativul „vă = vade!”, des încă în vechile tipărituri și ’n care inițialul *v* n’a trecut în *b*, deși a trecut în *băgare* = *v a d a r e*, după cum n’a trecut în „vechiu = vetulus”, deși a trecut în „bătrân = veteranus”, două vorbe din același „vetus”.

v. *Băgare*. — *Băgat*. — *Strig*.

Bagă, s. f.; t. de Comm.: écaille de tortue. „Tăstă de brôscă țestôsă” (Șăinenu). „Un fel de os din care se face diferite lucruri și scule, precum tabachere, inele, brățare etc.” (Costinescu). Turcul *b a g a* cu același sens.

A. Odobescu, Scierî I p. 451: „Ornamentele săpate nu se păstrară decât pentru unelte eclesiastice mai mici sau pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică. Aceste obiecte nu se executău mai nicî odată în pētră, ci mai adesea în metale de preț, în os, în corn, în fildes, în sîdef, în *baga* orî în deosebite lemne...”

v. *Fildes*. — *Sîdef*. — ¹*Turc*.

Bagatel, s. m., sau **bagatela** și **bagateă**, s. f.; bagatelle. Un franțusism sau pōte italianism (*b a g a t e l l a*, span. *b a g a t e l a*), intrat în limba română deja în secolul trecut și care, dacă va rămâne în graiu alătura cu *flēc*, cu *m o f t* și cu alte *chițibușuri*, este o adevărată *bagatela*. Românii se încercară dintru ’ntăiu să’l turcescă, dându’i forma de *bagatea*, la plural *bagatele*.

Critil și Andronius, Iași 1794 p. 29 „ačasta nu este decât o *bagatē*, aū zisū Erosū; și de socotești, și acestē niște *bagatēle*...”

Ibid. p. 42: „nu’lū înpacă decâtū cu mîncarē, nu’lū veselește decâtū cu gîlucăreî și cu *bagatēle*...”

I. Văcărescu p. 317:

Dar an nu bēuși paharul?
Ba doă pahare rele:
Doi feciorî nu’s *bagatele*!...

A. Văcărescu p. 34:

Atăta numai îți zic,
Să n’o numeri drept nimic
Și drept *băgatelă* chiar
A mē omorî ’n zadar...

Țichindél, Fabule 1814 p. 407: „nu e lucru mic, înse pre lângă acesta ce vom zice, e *bagatel*...”

A. Pann, Erotocrit p. 82:

Acum o să se cunoască acel dulce cântăreț,
Că trebuî să se arate din toți vitéz mai
isteț,
Căci dacă pe acei țece a putut să 'nvingă el,
Astă luptă o să-i pară că e un joc *băgătel*...

Alexandri, Iași în carnaval, act II
sc. 6:

„Lunătescu: Cât îi acea socotelă?

„Cati: Trei-șeci și doi de galbină.

„Lunătescu: O *bagatelă*!...”

v. *Fléc*.

Bagdadiă, s. f.; plafond. Se întrebuințază numai în Moldova. Ne-a venit dela Turci. Cihac (II, 545): „turc bagdā di stuc ou plâtre à la manière de Bagdad; de la même origine esp. baldaqui, baldaquin, it. baldacchino etc. de l'it. baldacco, nom de la ville de Bagdad (arabe bagdādi), où ces étoffes précieuses, ces brocarts se fabriquaient”. Este istoricesce interesant numai în legătură cu alți terminî arhitectonici intrați la Români prin limba turcă, cari sînt multe și între cari figuréză și sinonimul *tavan*, mai respândit în graiu.

v. ¹*Turc*. — *Duşumea*. — *Bagdat*.

Bagdât, s. m.; t. de Géogr.; Bagdad. Altă dată cel mai vestit centru al civilizațiunii mahometane, *Bagdatul* trăesce pînă astăzi în literatura și chîr în memoria popórelor orientale și a celor legate cu Orientul.

Ion Neculcea, Letop. II p. 422: „de o parte era tîrgul *Bagdatul* și de altă parte era apa Efratului...”

Cantemir, Chron. I, 258: „precum să zice prost cuvîntul turcesc: soco-

téla smintită și dela *Bagdat* să poate întoarce...”

Există în România o familiă *Bagdat*, apoi un sat în Brăila *Bagdatul*-nou, ba și Slobođia-*Bagdat* în Rîmnic-sărat.

v. ¹*Turc*.

Bagéc, bagég, s. n., sau **bagécă, bagégă**, s. f.; lucarne, le bas du tuyau de la cheminée. „*Bagiagă* este locul pe unde ese fumul în pod” (I. Dimitriū, Vasluju, c. Mircesci). Se întrebuințază numai în Moldova. Este turcul baĝa cu același înțeles, cuvînt trecut de asemenea la Bulgarî, la Serbi, la Albanesi și la Neo-greci (Miklosich, Türk. Elem. I, 17).

Alexandri, Paraclisierul: „în fund o portiță se deschide în zaplaz; în drépta o șură ca *bagecă* spre scenă...” Și la pag. 1767 explicațiunea: „*bagecă*, gura de jos a coșului”.

v. ¹*Turc*.

Băghiță, — v. *Babiță*.

Baghiunetă (pl. *baghiunete*), s. f.; t. milit.: baïonnette. Franțusism cunoscut în limba română aprópe de doi secolî, deși nu sub forma actuală *baïonetă*. L'au întrodus la noi armata rusescă a lui Petru cel Mare, sau póte mai de 'nainte Poloniî lui Sobieski. Polonesce *bagnet*, de unde se explică *g* în forma românescă.

Nicolae Costin, Letop. II p. 68: „Moscaliî cu mare îndrăznire au început a'îgoni și a'î giunghia cu șpege și cu *baghiunete* ce sînt în gura flintelor...”

A. Odobescu, Scierî III p. 601: „virful *baïonetelor* și tăișul săbiilor ajung pe luptători...”

v. *Șpagă*.

Bagiöcură. }
 Bagiöcurèsc. } v. *Batjocură.* —
Batjocuresc.

Bagrin, s. m.; t. de Botan.: 1° Robinia pseudo-acacia, acacia blanc; 2°. Cytisus laburnum, aubours. *Salcâm*, *Acaț*. Oltenesce *dafin*. *Bagrin*, une-ori *braghin* și chiar *magrin*, se ȳice în Banat atât la salcâmul ordinar, precum și la salcâm-galben (S. Liuba, c. Maïdan). Se mai aude tot acolo pentru cel de'nțaiu și termenul *brebene* (M. Juica, Srediștea-mică). *Bagrin* este serbul *bagrena* (Karadžić), care însă nu se scie de unde vine, negreșit prin transpozițiune dela numele unei alte plante. Din *bagrena* Românii au făcut *bagrin* prin analogiã cu *anin* sau *arin*.

v. *Salcâm.* — *Braghinã.*

Bahadîrcã, s. f.; provinc.: bé-gueule. „Bãbornițã ce face pe virtuösa bãtrânã prefãcutã“ (Șãinenu, Elem. turc. 12). Acest moldovenism figurözã, dupã cât scim, numai în dicționarul frances-român al lui T. Codrescu. Intru cât privesce graiul românesc, *bahadîrcã* n'are a face de loc cu Turciï, ci ne-a rãmas d'a-dreptul dela soldații muscali din epoca ocupațiunilor militare, cel mult de pe la finea secolului trecut. Rusesce femininul *богатырка*, rostit *bagatîrca*, însemnözã eroinã în sens ironic sau comic, adecã tocmai „bégueule“, pe când masculinul „*bagatîr*“ se ȳea ca „eroü“ numai în accepciune seriösã. Rutenesce *bahatîrca* „femeiã bogatã“ (Zelechowski).

v. ¹ *Muscal.*

Bahamët. — v. *Bahmet.*

Bahlüü, n. pr. loc. m.; riviere en Moldavie, affluent de Jijia. Isvorînd în

districtul Botoșani, *Bahlüü* trece prin Iaș, primesce în sine patru riulețe sau përaie, din cari unul se chiamã *Bahlüieț*, și se vérsã în Jijia la Tuțora. In documente scrise cu cirilica: **БѢЛЮИ**, bunã-örã într'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1 p. 103).

Ion Neculcea, Letop. II p. 449: „au mers podghézul pe *Bahlüü* în gïos, au trecut *Bahlüü* pre la Cãcarãzeni și au luat pre la Șanta și au trecut codrul la *Vaslüü*...“

Am reprodus într'adins acest pasagiü, pentru a se vedé cã originea numelui *Bahlüü* pare a fi în cea mai strînsã legãturã cu a celor-lalte localitãți avënd același sufix toponimic -lúï, între cari cele mai cunoscute sînt *Vaslüü*, *Covurlüü*, de aci *Teslüü* și altele, nu numai în Moldova, dar și 'n Muntenia.

v. *-lüü*.

Cu tôte astea, pe de altã parte, este a-nevoiã a despãrți pe *Bahlüü* de un cuvînt comun existente pînã astãđi pe a-locuri în graiul poporan, și anume *balhüü*.

„*Balhüü*, sinonim cu *moçirlã* și cu *nãmol*, numesce poporul pãmîntul înmuïat peste mësurã cu apa ce vine de pe scursura unei vãi mari sau micë; când ómenii trec prin astfel de locuri cu carul sau numai cu vitele slobode, se înnomolesc sau se scufundã, încãt abia cu mare greutate es afarã. Când *balhüü* nu e adînc, ci numai de 1—2 decimetri, atunci se chlamã *șlëf* sau *turbucalã*“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Nu cum-va *Bahlüü* și *balhüü* sã fie unul și același cuvînt, diferențiat printr'o ușörã metatesã?

v. *Covurlüü*.

Bahmët (plur. *bahmeți*), s. m.; petit cheval de race noghai, cheval tar-

tare. Tătarii Nogaî din Crim și din Bugeac aveau nesce cai mici, dar foarte iuți și tari, pe cari îi numeau *bahmat* și cu cari făceau invasiunile lor în Rusia, în Polonia și 'n Moldova, astfel că termenul *bahmet*, ca nume tehnic al acelei varietăți de cai, a pătuns tot-o-dată la noi și la vecinii noștri. E ciudat că Cihac (II, 4) vrea cu orî-ce preț ca acest cuvînt curat tătăresc să fie la noi un slavism, deși relațiunile noastre cu Tătarii erau directe, fără nici o mijlocire din partea Slavilor; ba încă *bahmeții* cei mai vestiți erau din Bugeac, adică chiar de pe teritoriul României. Vechii scriitori poloni (ap. Linde, v. Bachmat) ne spun că *bahmeții* aveau picioare scurte, erau grosolanți, începeau a fi buni de călăria numai dela patru ani în sus, dar întreceau la gônă pe cei mai frumoși armăsari.

Balada „Grue Grozovanul“:

Dacă vedea și vedea,
El în grabă se ducea
Chiar la grajdul Hanului,
Hanului Tătarului;
Când la grajdul el ce zăria?
Un *bahmet* ce tot săria,
Un căluț cam pătrărel,
Eștia 'n vără cincărel...

Cuvîntul se rostia și trisilabic: *bahamet*.

Balada „Fata cadiului“:

Și te du în grajdul meu
De'ți alege-un puț de smeu
Din cinci-șeci de *bahameții*,
Bahameții cu perii crești...

A. Odobescu, Scrieri I p. 161: „Erau tot călușei rôtunde de Dobrogea și *bahmeții* sbîrliți de Bugeac, abia tot pătrărei și cincărei...”

v. *Bugeac*. — *Cal*.

Băhnă (plur. *bahne*), s. f.; maré-

cage, marais. „*Băhnă*, loc mlăștinos pe care crește papură și stof“ (A. Ciurénu, Vaslulu, c. Zăpodeni). *Mocirlă. Mlaștină. Smirc. Băltócă. Bulhac...*

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa., XXXV, 7:

...acolo veselie pasărilor, odăi de turme de tre- stie și <i>băhnă</i>ibi laetitia a- vium, caulae a- rundinis et pa- ludes...
---	--	--

Alexandri, Boierî și Cîcoi, act I sc. 12: „stejarul cel drept crește pe munte, în aer viu și 'n țelină sănătoasă, iar nu în *băhnă*...”

O mulțime de localități, unele foarte vechi, poartă numele de *Băhnă*, *Băhniță*, *Băhnișoară*, *Băhnașeni*.

Sfîtocul mănăstirii Tisména, MSS. 1646 (Doc. Rom. II No. 3 p. 5, în Arch. Stat. din Buc.): „Vladul vovod feciorul Vladului vovod, lét 7019 (1501) dat'au sfîntei mănăstiri sat anume *Băhna* toată cu tot hotarul...”

Satul *Băhnă* deja înainte de 1360 sub Vladislav Basaraba (Venelin, p. 6, cfr. ibid. 129).

Este polonul *bagno*, bohemul *bahno* „marais“.

v. *Băhlesc*. — *Băhnire*. — *Băhniș*. — *Băhnos*.

¹**Băhniță**. — v. *Băhnă*.

²**Băhniță**. — v. *Bahorniță*.

Bahorniță, s. f.; t. famil.: femme dépravée. Un lung registru de sinonimi figurază la Jipescu, Opincaru p. 56: „când e 'ndârjit Rumănu pe femeia lui, îi țice ce'î ghine 'n gură, adică: muiere, muierușcă, calu dracului, dracu 'npețat, vulpe 'n patru labe, scorpîie, țasmă, puțu de lele, teleleică, talpa iadului, petrecută, hăcuită, tîritură, papină, pațachină, fleoțță, tîrfă, be-

şondră, başoldină, *bahorniță*, magmuză, ploscașă...”

Este serbul *bahoritza* „sorcière”, *bahoriti* „ensorceller” (Karadžić), înrudit pe de o parte cu slovenul *bahárijá* „fanfaronnade”, *bahulja* „femme vaniteuse” (Murko), iar pe de alta cu bohemul *báchora* „superstition, fable” (Jungmann), adecă un cuvînt propriu ramurei slavice serbo-boheme. Pe serbul *bahoritza* Românul s'a mărginit a'l preface în *bahorniță* prin analogie cu sufixul din *băborniță*; se pôte însă ca și la Serbî să fie saŭ să fi fost forma *bahornitza* de vreme ce este la Slovenî *bohornitza* „sorcière” (Matzenauer, Cizí slova p. 115).

Alături cu *bahorniță* circulază cu același sens *bahniță*, care ar puté să fie o simplă contractiune românească din *bahorniță*, dacã nu cum-va este mai curând o vorbă slavică deosebită, căci bohemesce *bachna* înseamnă „femeia burtosă”, de unde pôte să existe *bahnitza* chiar în vre-un dialect serbesc.

Basmul „Inșir' te mărgăritar” (Ispirescu, Legende p. 63): „o fată a unei *bahnițe* de Țigancă ce-și ținea Țilele prin curtea hoierului cu ce se îndurau stăpâni...”

v. *Baborniță*.

Băia-de-aramă.

Băia-de-fer.

} v. 1·*Baiă*.

1·*Baiă* (plur. *băi*), s. f.; 1°. bain, baignoire; 2°. mine, minière, carrière. În primul sens, sinonim cu scaldă, nu și cu feredeu, care este o varietate a *băii*; în sensul al doilea, sinonim cu ocnă. Forma organică, pe care au păstrat-o în parte Bănățeni, este *bană*.

I. *Baiă* „bain”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 3: „întru *bae* și în scaldătura apei aduce vindecare...”

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. IV, X, 27:

Și surpară casa lui Vaalū și orânduiri pre fa să fie *bae* până în zioa acasta...

Et diruerunt titulos Baal, et posuerunt eum in latrinam usque in diem hanc...

Țichindél, Fabule 1814 p. 286: „Șase luni [Omer] toate *băile* noroadelor le-au încălzit cu acéste cărți...”

Colindă muntenescă:

O tu, dalbă Ținișoră,
O tu, mândră lebejoră,
În *baiă* te-ou îmbăia,
Cu tine că m'ou scalda,
În *baiă* de lapte dulce,
De-aceia nu te'i mai duce...

(G. D. T., Poes. pop. 89).

Poporul descrie une-orî *baiă* astfel încât s'ar crede cine-va strămutat în anticitatea romană. Așa în basmul „Brósca țestosă” (Ispirescu, Legende p. 37):

„—La noi este obiceiul, adăogă Țina, ca înainte de a merge la cununiă, să ne îmbăiam.

„—Ne vom îmbăia la palaturile tălului meu, răspunse el.

„—De ce să mai facem p'acolo te-vătură? să ne îmbăiam aci.

„Și făcend un semn cu mâna, apa eleșteului se trase într'o parte și într'alta, și în locul lui se vedură nisce palaturi strălucite de podóbe, încât la sóre te puteai uita, dară la dînsele ba. Aurul cu care erau poleiți stâlpii și ciubucele de pe lângă strășină, licăria de-ți luaŭ ochii. Țina luă de mână pe fiul împératului și intră în palat. Veđi că el rămăsese cu ochii bleojdiți, ca

unul ce nici dînsul, deși era fecior de împărat, nu mai văduse asemenea scumpeturi. Și fiind *băile* gata și apa încropită numai ca laptele când îl mulge dela oia, intrară fie-care în câte o *baiă* și se îmbăiară. Fiul împăratului nu cuteza să calce pe pardoséla *băii* și pe velințele cele de mare preț ce erau așternute prin palat, de milă să nu le strice frumusețea. *Baia* era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, și adusă din meșteșug așa încât închipuia fel de fel de flori, de paseri și câte nagode tóte. Apa ciurua din țevi aurite și o luaă cu năstrape și cu căușe de aur. Ștergarele erau de mătase și în țesătură cu fir de cel bun și cu mărgăritare. După ce eșiră din *baiă* și se îmbrăcară, trecură prin grădină, unde mirosul florilor îi îmbăta...

Ca termen bisericesc, *baiă* este vasul care servește la botez, „fontes de bap-tême“.

Omiar delă Govora, 1642, p. 121: „Unulu e tatăl vostru în ceriu, o mumă pre voi v'au născut: *baia* botejuniei; une țite vă hrăniră pre voi...”

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 196: „Î-au dăruit nu numai sănătatea trupului, ci și a sufletului, botezându-se de sfintul Silivestru; s'au botezat drept aceia în *baia* a doua a nașterei...”

v. *Ciupă*. — *Feredeș*. — *Scaldă*.

II. *Baiă* „miniére, carrière“.

Dicționarul MSS. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 427):

„*Banyě*. Fodina.

„*Banyě* de aur. Aurifodina.

„*Banyě* de argsent. Argentifodina.

„*Banyě* de arame. Aerifodina.

„*Banyě* de plumb. Plumbifodina.

„*Banyě* de fier. Ferrifodina.

„*Banyě* de cositor. Stannifodina.“

Geografia Ardélului Mss. circa 1650 (Cipariu, Archiv. 1869 p. 435): „unii lucră la argint viu, aur, argint, arame, plumb, her, oțel, și pre alocuré sânt orașe de *băi*...”

Astăzi în Muntenia numai numele tirgușorului *Baia-de-aramă* în Mehedinți și al satului *Baia-de-fer* în Gorj păstrează suvenirea vechilor miniere de acolo.

Constantin Brâncoven, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguțitorii dela *Baia-de-aramă*“, ȳice: „...cari moșie și rumăni au fost zălogit Iăchim spătărelul drept aramă oca 700 la Dédul Duca, și acei bani ce s'au dat pre aramă au fost ai Costii neguțitorii, și când au fost la zi, neputănd să dé arama, au fost dat toate zăpisele de această cumpărătoare la mâna Costii...”

Același (ibid. p. 109): „Și iar am dat și am adaos Domniăa mé satul ce se chiamă *Baia de fer* din sud Gorjiu...”

Mitropoiitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 21 b (Sept. 17): „le tăiară gleznile dela piçorul cel stângu și'î dăderă la ocne la *băi* să pață rău...”

În secolul XVIII sensul cel montanistic al cuvintului *baiă* a fost deja uitat în Moldova și 'n Muntenia, fiind înlocuit prin turcul *madem*, iar episcopul Amfilohie Hotiniul (Gheografie, Iași 1795) s'a încercat chiar a introduce pe francesul minieră.

v. *Madem*.

Vilva-băilor este o ființă mitologică, despre care se povestesc în Ardél.

Frâncu și Candrea, Moții p. 67: „Găina e un munte situat la méđă-đi-apus a Munților apusenii și are o înălțime de 1744 metri peste nivelul mării. La pólele lui e Vidra-de-sus și numirea sa se ascunde în întunericul

mitic. Vidrenii spun că în timpul când și în munții Bihariei se lucrau *băile*, o găină de aur eșă din *băi* spre a se așeza în vârful muntelui pe cuibul seü în care erau oële sale de aur. Vidrenii atrași de frumusețea ne mai pomenită a găinei, în mai multe rânduri s'au încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur dela Roșia. De atunci ne mai putându-se găsi aur în *băile* din acest ținut, Moți-aü încetat de a le mai lucra, fiind-că găina din poveste era *Vilva-băilor*, și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat..."

v. 1·*Vilvă*.

Cuvîntul *baiă* a avut în lingvistică o sôrtă fôrte ciudată. Cihac îl pusese de'ntăiu între „elemente latine“ (I, 21), apoi s'a resgândit și l'a băgat între „elemente slavice“ (II, 5). Laurian și Massim îl consideraü ca latinesc, și totuși îl aședă în „Glosariul“ lor adecă între „vorbe străine prin origine sau formă“. Și tötă încercătura vine numai și numai din împregiura rea că și Slavii nordici — Ruși, Poloni, Bohemii — aü cuvîntul *bania* cu același înțeles. Dacă nu l'ar avé Slavii nordici, de sigur nu s'ar afla un singur glas care să tăgăduescă originea *baii* din latinul *balnea*. Să cercetăm.

În epoca imperială singularul *balneum* nu se mai întrebuița apröpe de loc, ci numai pluralul *balnea*, care tindea astfel în graiul poporan a trece la prima declinațiune, întocmai ca „folia“ din „folium“, românul „fóia“ = italianul „foglia“ = spaniolul „hoja“ etc.

De altmintrelea, chîfar dacă latinesc s'ar fi întrebuițat numai *balneum*, și tot încă Româniü l'ar puté avé în forma feminină, după cum aü pe „albiă“ din latinul „alveus“, de unde la Italieni și la Spaniolü „alveo“.

Punctul nostru de plecare va fi dară latinul rustic *balnea*, cu accentul pe silaba inițială: *bàlnea*. Al doilea punct este grupul consonantic *-ln*. El ne întimpină de asemenea în adjectivul „alpinus“, de unde Româniü aü făcut „anin“ (v. 1·*Anin*), iar prin urmare — după fonetica românescă — din *balnea* trebuia să se facă *bànea*, de unde apoi d'a-dreptul *bàniă* și *baiă*. În *bania* = *balnea* a de 'naintea lui *n* n'a trecut în *â*, după cum n'a trecut nici în „anin = alpinus“. Decî, în privința tranzițiunii regulate a sunurilor nu există nici o umbră de dificultate. Nu mai puțin nici în privința desfășurării sensurilor, căci deja pe terenul italic *balneum* trebuia să fi căpătat înțelesul secundar de „ocnă“, de vreme ce acest înțeles ne întimpină și 'n italianul *bagno*, de unde francesul *baigne* și spaniolul *baño*. Acest înțeles de „carrière“ sau „minièră“ cată să se fi desfășurat din aspectul părților inferioare ale *băilor* greco-romane, mai cu samă din așa numitul „hypocaustum“.

Pentru slavul „bania“ nu s'a găsit pînă acum nici o origine slavică propriă. Este o vorbă împrumutată. De unde să fie? Ambele noțiuni cuprinse în *baiă*, cea igienică și cea montanistică, sînt de acelea cari lesne se respândesc ori-cât de departe pe calea culturală, trecînd pe nesimțite dela un popor la altul. După căderea imperiului roman, Italia n'a încetat nici o-dată, mai mult sau mai puțin, de a exercita o acțiune industrială, comercială, tehnică asupra Europei întregi. Din țerile slavice, cea acțiune trebuia s'o resimță mai ales Bohe-mia, cea mai veche ea-însăși prin civilizațiune. Bohemul *ban* sau *baně* „bain et mine“ ar puté să fie un împrumut din italianul *bagno*, pe

care Bohemiî îl vor fi transmis apoi într'un sens Polonilor ca *bania* „bain“, într'un alt sens Ungurilor ca *bánya* „mine“, călătorind de aci cuvîntul dela Poloni la Ruși. E cu puțință însă, și e chiar de creșut că Unguriî, cari la venirea lor în Europa găsiseră *băi* lucrate de vécuri în Ardél, să fi luat cuvîntul dela Români. Posibilități de felul de mai sus sînt multe, în fața cărora se rădică o singură imposibilitate, și anume aceea ca Româniî să fi împrumutat dela Slaviî sau dela Unguriî un cuvînt, care unguresc sau slavice nu este, pe când la noi, prin sens și prin formă, ca și prin tradițiunea *băilor* romane din Dacia, el se constată a fi o continuitate directă din latinul *balnea*. Cestiunea originii externe și a filiațiunilor interne ale termenului *bania* la Slaviî mai rămâne de-o-cam-dată o problemă; cât se atinge însă de latinitatea *băii* la Români, ea ni se pare a fi scosă din orîce îndoelă, deși Macedo-româniî au perdut acest cuvînt, păstrat în gîrul lor de Serbiî și de Bulgariî. Turciî — ăice Cihac (I, 21) — au de asemenea „*bana* bains d'eaux chaudes naturelles“; se pôte, după cum Turciî prin împrumut au o mulțime de cuvinte dela Italieniî.

v. ². *Baiă*. — ¹⁻². *Băiaș*. — ¹⁻². *Băiat*.

². *Băiă*, n. pr. loc. f.; t. de Géogr.: ancienne ville, aujourd'hui village en Moldavie. Se rostese și se declină întocmai ca *baia* „bain“.

Ion Neculce, Letop. II p. 255: „găsit'au atunce un podghiaz mare la *Bae* și s'au lovit hatmanul Velicico cu dînșiî...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 13: „mergând spre cei ce era în Sucéva, i-au lovit pe șesul *Băi*...“

Astăși *Baia* este o simplă comună

rurală în districtul Sucéva, cu vr'o 3000 locuitori. La 1684 Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 172) o numără încă între orașe, punend'o în ținutul Dorohoiului înainte de Ștefănesci; peste puțin însă, sub Cantemir (Descr. Mold. p. 17), figuréză deja ca tîrg numai Ștefănesciî, iar despre *Baia* nici o vorbă.

Și totuși *Baia*, sub forma veche *Baniă*, cu cirilica *Баня*, este una din localitățile cele mai vechi în Moldova, întemeiată după unii de Dragoș-vodă, după alții de o coloniă săsescă din aceiași epocă.

Cronica slavo moldovenescă de pe la 1510 (Bogdan, Vechile cronice p. 183):

И Драгошь
воевода насади
пръвое мѣсто [Бо-
оурени] на рѣкѣ
на Молдавѣ и по-
томъ насадиша
мѣсто Бани и п-
ные мѣста по рѣ-
камъ и по крини-
цамъ...

Iar Dragoș-vo-
dă a descălecat
întăiul loc pe apa
Moldovei [Bou-
reniî], mai apoi
a descălecat lo-
cul *Baia* și alte
locuri d'a-lungul
apelor și isvó-
relor...

Nicolae Costin, Letop. I p. 91: „Sucéva tãrgul l'au descălecat niște cojocarî: sociu se chiamă ungurește cojocar, ără Sucéva cojocărie. Așjderé și tãrgul *Baia* l'au descălecat niște olari Șași: olărie săsește se chiamă *baia*...“

Cantemir, Hron. II p. 113: „hronicul moldovenesc cel vechiu pomenește de niște Ruși ce-au fost lăcuind la Sucéva și la *Bae* mai de 'nainte de veniré lui Dragoș-vodă...“

Ibid. p. 377: „dintr'aceste létopisețe, carile acmu prin mánule noastre să poartă, macar că chip și socotélă de adevărată istorie nu pot avé, însă pre cât arată că și mai de 'nainte de înturnaré Moldovenilor dela Ardél să să fie aflat niște cojocarî Unguriî la Sucéva și niște olari la *Bae* și de un Iațco Rus la satul carele de pe nu-

mele aceluî Rus și acum să fie chemând Ețcanii, aceste de au fost așe adevărate, putem zice că de mirat lucru este, cum Ungurii și Rușii, oameni streini fiind, s'au putut stăvi și a să ține pre acéle locuri, iară cei de moșie nici cum..."

Cu tótă supărarea lui Cantemir, *Baia* încă pe la jumătatea secolului XV, înainte de Ștefan cel Mare, era o localitate curat săsescă, având un regim municipal compus din Sași.

Printr'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1, p. 102), Alexandru-vodă Iliăș hărăzesc monastirii Pobrata următoarele drepturi în târgul *Baia*:

...ице есми дали.
с колю шлатъ-
зы и прѣгары
шт Бани. цобы
имали шт нѣх
маннѣ. на кажды
год. по двѣна-
дѣскѣ колод. со-
лод. и четири ко-
лод. пшеницы. и
тон цобы давали
на каждыи год.
нашемѣ монasti-
рю безабава. про-
тож. каре коли
Гасоке шт Бани.
имет штстоупи-
ти. шт сконѣ.
токмал. бѣд
коли. тогда Га-
соке. нам имет
платити. љ. роу-
бли сребра...

...am mai dat,
cu voia șol-
tuzului și
părgarilor de-
la *Baia*, ca dela
móra lor să aibă
a lua mănăstirea
noastră pe tot
anul câte 12 mē-
surî de orđ și 4
mēsurî de grâu
fără nici o zăba-
vă; iară dacă
Sașii din *Baia*
vor călca vre-o
dată acéstă toc-
mélă, atunci acei
Sași ne vor
plăti 60 ruble
argint...

De aci însă nu urméză, negreșit, că Sașii au fost chiar întemeietorii ai *Băii*, al căriia nume *Ban̄a* nu e de loc săsesc.

Inflorirea *Băii*, ca și a Bacăului, se datoră Margaretei, prima soțîă a lui Alexandru cel Bun, papistașă și Un-

guróică. Ea fusese înmormintată aci într'o biserică, unde Marco Bandini (ap. Kemény in Kurz's Magazin II, 15) i-a vėđut încă mormintul la 1646 cu următórea inscripțiune: „Anno MCCCCX hoc templum in honorem Beatissimae Mariae Virginis dedicatum, ab Illustrissimo Principe Alexandro Vayvoda aedificatum est una cum Monasterio Moldaviensi, cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen“.

Inainte de acea epocă și pînă mult mai târđiú, afară de olăria despre care vorbesc Nicolae Costin și Cantemir, *Baia* era renumită prin făinăriă.

Intr'un crisov din 1448, Domnul moldovenesc Petru-vodă đice că: „lîngă orașul *Baia* au fost din vechime morile domnesci pe timpul fraților și al părinților sei“ (Ulianitzki, Матеріалы для исторіи p. 7).

La 1402 Alexandru cel Bun hărăzise mănăstirii Moldovița doē mori întregi și o jumătate de móră la *Baia*, și 'n același timp patru case de Tătari tot de acolo, negreșit remășițe din vechea împoporare cumanică a Moldovei (Wickenhauser, Moldawa p. 55).

Acéstă donațiune a fost întărită aprópe peste doi secolî — la 1581, 1593, 1595 — de cătră Iancu Sasul, Aronvoda și Ștefan Răsvan, cari mai adaugă că mănăstirea Moldovița, pe lîngă mori, stăpânîa în *Baia* și o veche berăriă (ibid. p. 88, 94, 95).

In timpul lui Ștefan cel Mare *Baia* a fost arsă, ilustrându-se prin victoria acestui Domn asupra Ungurilor.

Urechea, Letop. I p. 119: „[Matiiăș craiul] au lăsat calea despre Sucévă, unde'l aștepta Ștefan-vodă, și au luat spre *Bae*, unde au sosit luna Dechem-

vrie 14 (1466), și acolo la *Bae*, cum nu vré avé nici o grijă de nici o parte, își lăsă oastea fără nici o pază, la băuturi și la jacuri. De care lucru având Ștefan-vodă știre și prinzând limbă marți Dechemvrie 15, aū aprins târgul asupra lor, când ei era fără nici o grijă; și fiind ei beți, i-aū lovit Ștefan-vodă...”

Sulzer (Gesch. d. trans. Dac. I, 140 sqq.) s'a ocupat mult cu *Baia*. El a găsit în localitate mormintul unui Sas dela 1652: „Dominus Joannes Wolff de Banyá”, care pare a dovedi că Sașii cei din secolul XV se mântinură în *Baia* pînă 'n timpul lui vodă Vasile Lupul. Sulzer s'a încurcat însă, când se apucă a căuta la *Baia* urme montanistice, presupunënd că vechii Romani scoteau de acolo aur.

Numele cel adevărat al păriiului, care curge lingă *Baia* și se vėrsă apoi în Moldova, nu este Topolița, după cum se rostesc astăzi (Frunțescu), ci Toplița, nume ce i se dă în crisóve începënd dela Alexandru cel Bun (Wickenhauser, op. cit. p. 81, 93). Toplitza slavonesce însemnéză tocmai baiă: „топлица, термичѣ ѿдѣла, thermæ” (Miklosich, cfr. Karadžić ad voc.). În țerile slavice o mulțime de localități pörtă acest nume, pe care Germanii îl prefac în Toplitz. Numele *Baia* nu este dară decât o traducere a numelui păriiului Toplița și însemnéză „bain”, nu „mnière”.

v. ¹ *Baid.* — *Toplița*.

³ *Baiă.* — v. *Bade*.

⁴ *Baiă.* — v. *Baicu*.

Baiăb, s. m.; t. de Jardin.: plant d'ognon. Baronzi, Limba Română p. 128: „*Baiăb*, usturoiu de sãmîntă”.

„*Baiăb* se chiamă usturoiul acela al căruia bulb nu e împărțit în căței, ci oțova, adecă tot una dela periferă pînă la mijloc. Cuvîntul *baiăb* se întrebuinteză numai întovărășind pe substantivul usturoiu: usturoiu *baiăb*. L'am aūdit în impregiurimile Tîrgului-Frumos” (Th. Speranția).

Baiăb pare a fi de o origine de tot romanică, ca și aiū, cėpă, usturoiu. Spaniolul *babosa* „ognon ou bulbe qu'on garde pour planter” (Fonseca), să fie óre de aceeași origine latină rustică cu al nostru *baiăb*? Cuvîntul spaniol presupune un prototip „*babosus*” sau „*bavosus*”; cuvîntul român derivă, după noi, dintr'un prototip de asemenea adjectival *babeus*, cu conservarea lui *b* prin metatesa lui *i = e* întocmai ca în „*aibă = habeat*, roīb = *rubeus*, sgaibă = *scabies*”.

v. *Usturoiu*.

Baiăbafir. — v. *Bașbafir*.

Baiăbarac (pl. *baiăbarace*), s. n.; t. rust.: sorte de vėtement court, pourpoint. Un fel de ilic. Ca nume de haînă țerănescă scurtă, fie femeescă, fie bărbătescă, dar numai pentru copii sau flăcăi, *baiăbarac* se aude la sătenii din Moldova, din Țera-Romănescă, parte din Ardél, și la Huțanii sau Români cei rutenisați din Galiția, dela cari a trecut și la alți Ruteni (Żelechowski, Ruthen. Wtb. I, 9).

„*Baiăbarac*, o haînă scurtă la țerance și la copiii dela țeră” (I. Serbulescu, Mehedinți, c. Butoiesci).

„*Baiăbarac* în Moldova, prin județele Iași și Botoșani pe cursul Miletinului, se numesce o haînă, scurtecică așa cam pînă la brău. E sinonim cu laibărul, cu acea deosebire însă că laibărul pôte să fie și din noū, pe când *baiăbaracul* se face dintr'o haînă

veche mai lungă, care a fost scurtată“ (Th. Speranția).

În Transilvania *baibarac* s'a prefăcut în *buibălac* sau *buibălău* „surtuc pentru femeii croit strâns la trup“ (Tribuna din Sibiu 1890 No. 86).

Intr'o doină ardelénă:

Frunză verde Iasomie,
Spusu-mi-a măicuța mie,
Că mi-a face buibălac
Și m'a da după diac...

(Gaz. Trans. 1888 No. 173).

Ca nume propriu personal, sau mai bine ca o poreclă ironică, în ghicitorea despre „dovléc“:

Pe valea lui *Baibarac*
Sede Vlad mort și umflat.

(Țara-nouă 1887 p. 157).

Un fel de *baibarace* se aduceau din Turcia, judecând după tarifa vamală din 1761 (Cogăln., Arch. ist.): „*Baibarace* noue, de 7 un leu“.

Cuvîntul e foarte vechiu în limba română și a avut o sôrtă curioasă de scădere semasiologică. *Baiborak* era numele tătăresc al unei stofe orientale prețioase, care se aducea din Crim prin comerțul genoves și avea în secolul XV un deposit în Moldova. Din acea stofă se făceau haîne. Una din condițiunile de alianță între Domniile Moldovei și între regiile Poloniei era de a trimite în fie-care an la curtea regescă câte 400 bucăți de *baiborak* (Linde ad voc.). Din palat și dela boierii cuvîntul a trecut la bordeiul țeranului, unde însă *baibaracul* cel scump de altă dată s'a prefăcut într'o veche haină scurtată, care adecă fost-a ce a fost, dar a ajuns un lucru prost.

v. *Coftirică*. — *Ilic*. — *Băibărăcăriă*.

Baibazir. — v. *Başbafir*.

Baică, s. f.; provinc. : sage-femme. M ó ş ă. Cuvînt întrebuițat într'o parte a Banatului.

„La m ó ş a, care moşesce, în părțile Reciței se dice *babă*, în ale Bocșei *baică*“ (S. Lîuba, Banat, c. Maïdan).

S'a format din *babă* prin analogiă cu *taică* și *maică*.

v. *Maică*.

Baicenu, n. pr. pers. m.; ancienne famille noble moldave. — v. *Baico*.

Baico s. **Baïcu**, n. pr. pers. m. Un nume de botez și de familie foarte respândit altă-dată la Români, la Bulgari și la Serbi — fără a se putea sci care dela care a luat, sau dacă nu cum-va uni și alții vor fi căpătăt din vre-o limbă turanică medievală — era și *Baïu* sau *Baïă* cu deminutivii sei *Baïlă*, *Baïce* și *Baïcu* sau *Baïco*.

Între Români din Serbia, cari între anii 1293—1302 aparțineau mănăstirii Hilandar, unul se chiăma *Baïlo* (Docum. Hurmuzache, I p. 797; cfr. *Daničić*, *Rječnik iz starina* I p. 22).

La 1453, Alexandru-vodă Ilișă dăruiesce mănăstirii *Pobrata* trei dintre Tătarii cei așeđați din vechime în Moldova, între cari unul se chiamă *Baico* (Arch. ist. I, 1 p. 103, 142).

Între boierii moldovenesci la 1448—53 era *Ion Baičan* (Ulianitzki, *Матеріалы для исторіи* p. 72; Arch. ist. I, 1 p. 103).

Între numi personale într'un crîsov muntenesc din 1536 (Cuv. d. bătr. I p. 239): *Baïa*.

Într'un zapis muntenesc din 1604 (Cuv. d. bătr. I p. 136), între boierii marturii: „*Baico* logofăt ot Drăghinește“.

Un Român din Gherghiță la 1642 *Baico* (Venelin, 323).

Zapis muntenesc din 1681 (Doc. Rom. I No. 174 în Arch. Stat. din Buc.): „ace delniți anome care o a țănót *Băicu* ot Voinește și o am vândut eu Stančol fečorul Bărangăi...”

Zapis muntenesc din 1686 (Doc. Rom. I No. 183): „Opré a lu Ion i *Baiculă*...”

„Poiana *Băicului*”, un sat în Moldova (Frunțescu); apoi „calea *Băiului*” și „*Băiul-mic*” cu „*Băiul-mare*” în Muntenia (ibid.).

Numele personal *Băicu* se întrebuințează pînă astăzi printre Moții din Ardeł (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117).

Au existat și formele feminine *Băia* și *Băița* (Venelin).

De aci numirile de familie *Băican*, *Băiculescu*, *Băilescu*, precum și cele topice *Băiesci*, *Băicenii*, *Băicoiu*, *Băiculesci*, *Băilescii*.

În dialectul turec djagataic *bai* însemnează „*homme riche, seigneur*” (Vámbéry). Tot așa se dicea în limba cumanică: „*bay, dives*” (Kuun, Codex Cumanicus p. 299). Póte de aceeași origine este numele celebrului khagan al Avarilor *Băian* (626), precum și al regelui bulgar *Băian* (762) din dinastia cea turanică.

v. ¹. *Coman.* — ². *Bale.*

Băicu. — v. *Băico.*

Băidir, s. n.; cache-nez, sorte de chale, long mouchoir de cou en laine ou en coton. Vorbă întrebuințată în Moldova, póte și pe arii.

„Țeraniî la frig își învălesc gâtul cu *băidir*, o lungă fâșiă din bumbac sau lână colorată” (D. Arghirescu, Covurlu, c. Moscu; Tutova, c. Iepurenii).

Cuvîntul este învederat oriental turanic, dar nu turcesc,

v. ¹. *Coman.* — *Băibarac.* — *Băier.*

Băier s. *băieră* (plur. *băiere*, *băieri*, *băieri*), s. n. et f.; 1°. lien, cordon, tirant, nœud; 2°. amulette. „Ață mai mult sau mai puțin grósă, cordea, fâșiă etc., cu care se prinde, se légă, se închide ce-va, sau de care spîndură ce-va: cămeșile țeranilor noștri au la guler două *băiere* sau cheietori. În special, sgarđă ce se pune la gât, mai ales la copii, ca preservativ în contra deochiului sau altor rele, ori ca avînd puterea de a vindeca rele: de când am pus *băiere* copilului, ba să se mai deochie! purtați, cum vîd, *băiere* de friguri. Metaforic, *băierele* în inimeî: mi s'au rupt *băierele* inimeî” (L. M.).

„*Baer, baerile*, împletiturî de lână colorată cusute cu amîndoe capetele de partea deschisă a straiței spre a o puté anina după grumaz. *Baere* se numesc și niște împletiturî mai subțiri de lână, descântate de vre-o muțere sciutóre, cari se pun la grumazul copiilor bolnavi spre a redobândi sănătatea. În fine, poporul numesce pre aici *baere* și urechile inimeî, nemțesce Herzklappe. Frase: Cósă *baerul* la straița. Am fost la baba Eva să'mi facă un *baer* la copil, că e biciag de gîochiu. Tușesce așa de tare, încât cređi că i se rup *baerile* inimeî” (M. Juică, Banat, Srediștea-mică).

„*Băier*, o ață de lână care servește în loc de tórtă la gălețile dela stână. *Băier* la straiță, la desagî, la pungă, la peptare lungi, ațele cele de pele cu canafi legate la pept și trase pe sub-suori și îmbinate la spate prin o măr-gică” (S. F. Marian).

I. *Băier, băieră* „lien”.

Băiere la haîne țerănesci, mai cu samă la fete, „căpetaiu de cingétóre etc. ce rămâne afară peste nodul de

strinsură saŭ de innodare; cheotórea de ață, de sfórá, de găitan la o haînă, o cămésă etc.“ (Costinescu).

Doină din Ardél:

Frunďă verde frunďuliță,
Eși, mândruțo, la portiță
Numa 'n *baieri* și 'n crătintă...
(R. Simu, c. Orlat).

„Să nu'și facă fata *baieri* lungi la ițe, că fetesce mult“ (R. Simu, c. Orlat).

Baiere la pungă, de unde locuțiunea proverbială „a stringe *baierele* pungei = a nu pré cheltui, a face economiă.“

Ion Créngă, Scrieri I p. 43: „Și trecénd pe lingă un negustoriu cu pungă de vinďare, dá ġinsacul pe o pungă de cele pe talger, cu *baerile* lungi, de pus în ġit...“

- Jipescu, Opincaru p. 58: „sě face că'ți dá povată cum să nu chieluiești, pină'ți taie pė nesimțite *băierili* punġi...“

Alexandri, Ģinerele lui Hagi-Petcu, act I sc. 5:

„Petcu: Īa veđi'l, Adelo? Chġar acu'mġ đicea că bărbatu-teu te rui-néză...“

„Verdulescu: Dar! o spuneam... însă tu n'ai decât să strġngi *baerile* punġii...“

Ibid., sc. 14: „Iți place să trăesci ca un hațuġu, trăesce fėtul meġ; și eġ de ađi înainte 'mġ-oġu strġnge *băirile* punġii...“

Băierele i n i m e ġ, „entrailles“, partea cea ascunsă, așa đicénd legată saŭ innodată a inimeġ:

„A ofta din *băerile* inimeġ“ (Jarnik, Sprachliches, 16).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „Mi se rupe, uġte, *băerile* inimeġ de milă pentru dumnėta...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 256:

„simțġndu-mě atunci la largul meġ, rideam din *băierile* inimeġ...“

Descăntec oltenesc de „aplecate“:

Să săriți
Să resăriți
Din *băierile* inimeġ,
Să vė ducetġi la fete de împėrat
Că v'ăștėptă cu faclġi aprinse
Cu mesele 'ntinse...

(F. Popescu, Romanașġi, c. Cilieni).

Metaforic, o „ġntrebare fare *băiere* = fără nod, fără ascunďėtură“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 228: „Dulăii câtă-va vrėme în gānduri stānd, și la ġntrebare fără *băiere* ca aceġa ce să-ġ răsponză socotġnd, mai tărđiu ġntr'acesta chip ġi zisără...“

Printr'o metaforă analogă, la A. Odobescu, Scrieri II p. 268: „se ġnfundă în *băierile* unei movile...“

Băiere la un vas:

„Cānd este trebuġnță de muls oile, le bagă ġntr'un ocol care se numesce strungă, din strungă oile ġes în spătări unde staġ mulgariġ, vasul unde mulge laptele se numesce gālėtă, pe a căriġa *băieri* stă așėdat un vas mic de lemn care se numesce cupă“ (P. Sălăġianu, Nėmț, c. Hangu).

Băiere la gāt:

Basmul „Fėt-frumos“ (Ispirescu, Legende p. 146): „Acest copil avea un *baer* atārnat de gāt. Și dacă ġl luă, vėđu că ġntr'ġnsul era o scrisóre...“

ġn acest sens, la Macedo-romāni *băieru* se chiamă „salba de galbenġ saŭ mārġén etc.“ la gātul fetelor (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.).

ġci *băierul* trece deja la a doua accepțiune, și anume:

II. *Băier*, *băieră* „amulette“.

Pravila Mateġu Basaraba, 1652, p. 315: „ceġa ce poartă *baere* sau nă-

rocul ū cesta ce zic oamenii că are năroc omulū, sau vorū căuta de vor socoti zioa în caré se-au născutū bună iaste au ré, aceia să se canonéscă ani 5...”

Ibid. p. 597: „Carele se va făgădui să fie preotū, aceluia nu’i se cade să fie vrăjitorū sau cinpoitorū sau să aibă niscare învățături réle sau cititorū de stéle sau să facă *baere*...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 215 a (Dec. 13): „iară svântulū Orestū, déca să vădi că’i creștinū și elū, căce să lovisă de străjiarūlū, că având cruce în *baerū* la pieptū, i să vădzu crucia...”

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 295: „în vréme ce noi gūrământurile cu iscăliturī și cu peceți întăriam, atunciā el cu mijlocul vrăjitorūlū despre Crivéț la vrăjitorīi ceī mai dela Delta un *baer* trimisése...”

Mărgăritare a lui Zlatoustū, 1691, f. 6: „chiamă pre draci și’ț scriu *baere* și te despoae de mântuire ta...”

Hronograf 1798 (Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 889: „unul din boeriī lui, numele lui Theocist, carele avé un *baer* la grumazi și în *baer* era zugrăvit Domnul nostru Isus Hristos...”

Peste Carpați se aude și o formă *baior*.

„*Băior* = *baier*. Se obicīnuesc însă ambele forme; o colindă cu forma *baior*:

Tri păcurereī,
Tri turme ghe uāi,
S’o suit la muntie
Să’și vađă mai multie:
Fatā ghe maīor
Cu galbān *baior*...”

(V. Vaīda, Selagiu, în Trib. 1890 No. 85).

Sub forma *baior*, cu sensul de un fel de „ață”, dela Romāni d’a-dreptul aū împrumutat cuvīntul Poloniī, for-

mānd din el deminutivul *bajorek* (citesce: *baforek*), termen cu desăvīrșire isolat în limba polonă: „*bajorek*, nitki złote kręcone, Fadengold” (Linde). „La Poloni — ȳice Matzenauer (Cizi slova p. 101) — *bajorek* este fără nici o indoélă străin”, dar nu’i găsesce vre-o origine, comparāndu’l pe brodite cu italianul „*bagliore* = fulger”! Dela Poloni cuvīntul a trecut apoi la Rutenī: „*baiorok* Fadengold, grobe mit Draht umspinnene Saite” (Żelechowski).

Baier, *baior*, *baieră*, cuvīntul este fórte vechū și fórte respāndit la Romāni. Ūl aū Daco-romāniī, Macedo-romāniī și chiar Istriano-romāniī: „*baieră*, perili în *baieră* = *Haarflechtband*” (Miklosich, Unters. I, 19). Dar de unde vine?

Deja Lexiconul Budan il alătura cu italianul *bavero*. Laurian și Massim (I, 114) revin asupra acestei etimologie, desvoltānd’o în următorul mod: „Spaniolul *babera* = sgardă de căciulă și *babero* = șervețel ce se spīndură la gātul copiilor spre a le preserva veștmintele de bale; italianul *baviera* = sgardă de cască saū fāșiā la căciulă, care la trebuință se aduce peste gură, și *bavero* = guler de manta”. Decī *baier* saū *baieră* este pentru Laurian și Massim un derivat din: „*bale*, al căruia singular *bauă* — ȳic ei — a căutat să dea și în limba noastră, ca și în surorile ei, *baieră* și *baier*”. Puteaū să mai adaoge pe francesul *bavette*, care nu se deosebesce decât prin sufix: „*petite piéce de toile qu’on attache sur la poitrine des petits enfants pour recevoir la bave*” (Littré). Puteaū să mai adauge pe medio-latinul *bavara* și *bavarum* „ad excipien-dam in infantibus bavam” (Du Cange). Oī-cāte însă ar fi mai adăogat, totuși

dela noțiunea de bale pînă la acea de *baier* sau *baieră* e de tot departe.

Cihac (II, 546) desparte fără nici un motiv pe *baieră* „entrailles“ de *baieră* sau *baier* „ceinture, ruban, cordon, tirant“. Ambele după dînsul sînt turcesci osmanlii; dar cel de 'ntăiu vine din „bagyr, baghr foie, cœur, intestins, entrailles“, iar cel al doilea din: „bāgh, bāgh y lien, nœud, bande, courroie“. Se scie că pentru Cihac nici un fel de legi fonetice nu există, în-cât după dînsul turcul *gh* lesne pôte să trecă la Români în *î*. Dar, cel puțin sub raportul semnificațiunii, cum ôre de uîță el și nu menționează măcar în cîodă pentru românul *baier* sau *baieră* sensul cel fôrte caracteristic de „amulette“? In sfîrșit, prin ce minune pôte să fie osmanliu un cuvînt românesc de tot poporan, comun tuturor dialectelor române și care trebuî să fie în orî-ce cas mult mai vechfu decăt cunoscînța Românilor cu Otomanii? Greșela lui Cihac a repetat'o și d. Șăinenu (Elem. turc. 12), dar cu o rezervă ôre-care, admitînd turcismul numai pentru *baieră* „entrailles“, după cum o făcuse deja mai de'nainte Miklosich (Türk. Elem. I, 17).

Latin *baierul* nu este. Turcesc nu pôte să fie; dar totuși e turanic, adecă remas la noî dela Pecenegi sau dela Cumanii de prin secolul IX, înainte de separațiunea Românilor în cele trei ramure. In dialectul turc oriental sau așa numitul djagataic, care se deosebesce de turcul occidental sau osmanliu mai mult decum se deosebesce limba română de cea italiană, bai există pînă astădî cu ambele înțelesuri esențiale de „lien“ și de „amulette“: bay „lien, charme, enchantement“ (Vámbery, Čagataische Sprachstudien p. 243). Din turanicul bai Români trebuia să facă de'ntăiu pluralul *baieri*,

după care s'a format apoi un noî singular analogic: *baier* sau *baieră*, *baier* sau *baieră*, întocmai după cum din vechiul grec γρίψ prin pluralul „gripturi“ Românul a ajuns la singularul „sgriptor“. O paralelă și mai interesantă ne oferă cuvîntul „pajură“ sau „pajoră“ sau „pajeră“, care nu este decăt persianul „pažan = falco milvus, milan royal“ (Borhâni qâtiu ap. Vullers, Lex. Pers. I, 357), adus nouă ca și *baier* de cătră Pecenegi sau Comani sub forma „paž“, de unde Români, iarăși prin pluralul „pajuri“, au căpătat singularul „pajură“, „pajoră“, „pajeră“. Sub forma *baier*, desfășurată d'a-dreptul din pluralul *baieri*, au împrumutat dela noî cuvîntul Rutenii: „Baier, Schnurband, aus Wolle geflochten“ (Zelechowski).

Cam în aceeași epocă medievală, în care străbătuse la Români orientalul bay „amulette“, cei-lalți Neo-latini primiaū tot din Orient sinonimul „talisman“; și este curios că și acolo pluralul a jucat un mare rol în formațiunea cuvîntului, căci „talisman“ nu vine din singularul arab „telsam“, ci prin forma plurală „telsamān“. Să mai adăogăm că și latinul amuletum era de provenință orientala asiatică (Grünbaum în Z. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. XXXI, 342).

v. Pajură.

Din *baier* „lien“ și „charme“ s'a format la noî verbul *desbaier* „déliier“ și „deshabituer = délivrer d'un charme“, contras în *desbăr*. Pe acest *desbăr* Cihac (II, 94) îl trage din slavicul *brati* „prendre“!

v. Desbăr.

Băilă.—v. *Baicu*.

Băioș.—v. ²*Baiu*.

Bairac (pl. *bairace*), s. n.; t. milit.: étendard. Stég. Prapure. Flammură. Purtătorul *bairacului* se numea bairactar. Ambele cuvinte se întrebuintău în epoca fanariotică, dar numai atunci când era vorba de oștirea turcă sau organizată la noi după modul turcesc. Astăzi bairactar a dispărut de tot, iar *bairac* se mai aude numai dóră în sens ironic.

Lefile boierilor în 1776, ed. Rășcan p. 74: „4 Bairactari dela 4 stéguri de Levenți câte 7 pol lei unul...”

Alexandri, Sandu Napoillă: „pe când cu unirea, sciți, mai an țert, și eă am purtat *bairacul*, și eă am gıucat hora unirii în colț la Petrea bacalul...”

După Laurian și Massim (Gloss. 46) se aude și forma *bairac*.

Turcul *bairak* „étendard”, *bairakdar* „porte-enseigne” (Șăinenu).
v. *Sangiac*.

Bairactar. — v. *Bairac*.

Bairam, s. n.; t. de Calendrier turc: le bairam, fête solennelle chez les musulmans. „Serbătore cu care musulmanii termină ramadanul său ajunul lor” (L. M.). „Pascile turcesci” (Cantemir).

Cuvintul s'a întrodus la Români în secolul XVII din cauza peșcheșului, pe care Doșniii români se făcură atunci datorii de a trimite tot-d'ă-una Sultanului cu ocasiunea acelei serbătore, când se mai făceau tot-o-dată daruri și la alți Turci cu vedă.

Constantin Brâncovenu, Condica de venituri 1694—704, p. 516: „S'a dat pentru un cojoc de ris ce s'a luat dela cojocar, care s'a dat poclon împăratului la *bairam*...”

Se rostia și *bariam*.

Amiras, Letop. III p. 136: „n'a putut să stringă haraciul ca să'l tri-

miță după obiceiul la *bariam*, și măriindu-se împărăția l'a mazilit...”

Darurile ce se dedeau la *bairam* sau *bariam* Turcilor aședați sau petrecători în România purtau în specie numele de bairamlıc sau bariamlıc.

Brâncovenu, Condica p. 560: „977¹, tal. s'a dat pentru bairamlıcurile ce s'a dat Turcilor de aici la *bairam*...”

Ibid. p. 712: „bariamlıcurile Turcilor celor de aici ce li se dă la *bariam*...”

Turcul bayrām „jour de fête”, bayrāmlyq „concernant le jour de fête” (Șăinenu).

v. ¹.Turc.

Bairamlıc. — v. *Bairam*.

¹.**Baiu.** — v. *Băiez*.

².**Baiu** (plur. *baiuri*), s. n.; peine, tourment, angoisse. Cuvintul unguresc baj, trecut la Români de peste Carpați, foarte rar de dincóce, dar frumos și energic.

„Multă hibă și mult *baiu* pe capul nostru” se dice pe la Năsăud (Gazeta Transilvaniei 1887 No. 261).

„*Baiu* = belea, năcaz, supărare, nevoe. Se mai folosește în sensul: am de lucru = am *baiu* cu săpatul; mă dore, m'e reu la cap = am *baiu* cu capu; ce *baiu* aș = ce'ți lipsese? ce'ți pasă? ce *baiu* aș cu...? În acest înțeles din urmă într'o doină:

Fă inimă cum vei vré,
Nici un *baiu* nu ți-oú avé...

„Frasa: ce'ți *baiu* (cu -u articulat) mai are înțelesul: ce este? ce'i de făcut?” (V. Vaída, Selagiu, în Tribuna din Sibiu 1890 No. 85).

Locuțiuni din Lexiconul Budan:

„Nu'mi face atâta *baïu* = scârbă, val, peste-mână;

„Am mult *baïu* = trébbă, lucru;

„Am *baïu* cu cine-va = price, cîondră;

„Câte odată se întrebuintează în loc de *bóla*“.

Doină din Ardél:

Aoleo, măi hoț de dor,
N'am topor
Să te omor,
Niçi secure să te taïu,
Să nu mai am niçi un *baïu*!...

(J. B., Trans. p. 93).

Alta:

Niçi de pită n'ar fi *baïu*,
Dar nu sciï face mălaïu...

(Mândrescu, Elem. mag. 38).

Chiuitură din Selagïu (c. Gârceiu):

— N'albă nîime grije me,
Că io joc cu vară-me;
— N'albă nîime *baïu* mnîeu,
Că io joc cu văru-mnîeu...

Alătura cu substantivul *baj*, unï Ardelenï aï luat dela Ungurï și adverbul *bajos*.

„Băioș = cu anevoe, anevoios, cu greü, abïa că“ (V. Vaïda, Selagïu).

³*Băiu*, interj.; pas moi! moi non!
Intrebuintată numai la prima persónă, acéstă interjecțiune, care se aude mai ales la Moldovenï, exprimă mai cu energiă noțiunea de eü nu vréü saü eü nu pocïu.

Doină din Moldova:

Puiculiță albă dragă,
Hai să'ți daü mândruțo salbă!
— *Baïu, baïu*, nu mai vréü,
Că mi'î drag puïuțul meü.

— Să'ți daü salbă și mărgele,
Să'ți ieü cercei și inele.
— *Baïu*, marfa dela voi.
Nu se pórtă pe la noi!...

(Sevastos, Căntece moldov. 172).

Pentru alte exemple, precum și originea cuvîntului,
v. ¹*Ba* (p. 2251).

Bajöcură }
Bajöcurêsc } v. *Batjocură.*—
Batjocuresc.

Balabân. — v. *Bălăban*.

Balabüstă, s. f.; t. famil.: Juive mariée, femme d'un Juif. Tot-d'una se ïea ironic, bună-öră *balabusta* în „Jocul păpușilor“ (G. D. T., Poes. pop. 126).

Th. Speranția, „Ițic călare“:

Un Ovreiü cu *balabusta*
Cum sub sară sta la masă,
Dintr'o dată 'mbucătura
Dela gură jos o lasă...

Alexandri, „Herșcu Boccegiul“:

Mititică *balabustă*,
Dragă nîeu,
Pórtă rochiï fără fustă,
Đic și đeu...

D. Șăinenu (Dicț. germ. 32) đice că cuvîntul e chiar evreesc. După o comunicațiune orală din parte'ï, este *baal-habaitha* „maîtresse de la maison“.

v. ¹*Jidov*.

Balamă (plur. *balamale*), s. f.; charnière, fiche, penture; figur.: *balamale*, facultés mentales. „Ferul țintuit în ușă, în pórtă, în oblóne etc., prin care acestea se închid și se deschid“ (Costinescu). Turcul *baglama* cu același sens (Șăinenu).

Ion Créngă, Scrieri I p. 321: „cumpără unelte de teslăriă, doê lătunóie gróse, patru *balamale*, câte-va piróne...”

Intrebuințarea cea mai caracteristică a acestui cuvînt, prin care el s'a românizat de tot, este pluralul *balamale* luat figurat în sens de facultăți mentale.

Alexandri, Kir Zuliaridi, sc. 20:

„Afrodita: Ce ai? ce ții?”

„Papă-lapte: Nimica... mi-o slăbit *balamalele*...”

„Afrodita: Ești bolnav?...”

Ion Ghica, Scrisórea XI: „bine ai făcut de nu te-ai potrivit lui, e om bătrân, ș'apoî i s'aú cam slăbit *balamalele* capului...”

„Figurat: a se înmuia *balamalele* semnifică a perde puterile, a îmbătrâni; de ex.: bîetului moșnég i s'aú înmuat *balamalele*, nu mai merge dîrz cum mergea o-dată” (E. Mironescu, Covurluú, c. Óncea).

Tot așa: „a scóte pe cine-va din *balamale* = a scóte din minte, a zăpăci”.

v. ¹ *Turc.*

Balamiș-bálmoș. — v. *Balmoš.*

Balamúc. — v. *Balamut.*

Balamút (pl. *balamuți*), blagueur, radoteur. Flecăr. Farfară. Bărfitor. Nu însemnéză de loc pe „tont căruia abia scoți vorba” (L. M.), ci din contra pe un om care vorbește mult, dar prost, încurcându-se în vorbă și încurcând pe alții. Este un cuvînt slav, întrebuințat la Ruși, la Bohemî și la Polonî.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 452: „dară voî, *balamuților*, pentru ce rănjiți spre mine?...”

Intr'un crisov dela Radu-vodă din 1618 despre vilele dela Cotnar (Condica

Mss. Asachi în Arch. Stat din Buc., t. 1 f. 199, cfr. t. II f. 51), după o veche traducere sună: „vii drepte cumpărături lui Dumitrache Chiriță postelnic 2 falce care sint în dîfalul *Balamuțului*...””, după originalul slav în însă: „въ горъ Бѣламѣцѣмъ”, adică „în délul *Balamuților*”.

Din *balamut* Românul a format *balamuc* cu sensul de „casă de nebuni”, „Irrenhaus” (Șăinenu). Treccerea cea neorganică a finalului *t* în *c* se datorește înriuririi cuvintelor *năuc* și *hăbăuc*.

v. *Balamuțesc.*

Balamuțesc (*balamuțit, balamuțire*), vb.; radoter, blagueur, parler de but en blanc. Flecăresc. Vorbesc în bobote. Bărfesc.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 590: „mai bărfia de zicé că nesfârșita muncă are sfârșenie și dracii iară vorú să'ș vie la a lorú cinste; mai *balamuția* zicândú că nu e raiful nice e făcut de Dumnezău; mai bărfia zicândú că Adamú...”

v. *Balamut.* — *Bărfesc.*

Balamuția, s. f.; radotage, blague. Bărfelă. Flecăriă. Vorbă de clacă.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 471: „au fostú începutú a filosofi și a ijderă multe bărféle și hule împotriva pravoslaviei, dreptú aceia acestú sfântú săború surpându-i *balamuțiile* ca unuí ereticú și întărindú pravoslavia, pre dinsulú și pre soții lui déderă'lú anathemei...”

v. *Balamut.* — *Balamuțesc.*

Balàn. — v. *Balan.*

Balâncă s. *balângă*, s. f.; clochette attachée au cou des bêtes. Sinonim cu *talancă* sau *talangă*.

„Balangă, clopotul ce se atârnă la gâtul calului“ (Baronzi, Limba română p. 101).

T. Stamati, Pepelea (Alisandria, Iași 1868 p. 108): „se găuca de-a mijorca, de-a brăzdița, de-a puța-cața, de-a bostanul, de-a halea-malea sau în duș, de a sita-la-cumătra, de-a boul, de-a *balanca*...“

Formele *balancă* și *talanca*, care nu sînt decît unul și același cuvînt, se explică printr'o reduplicare dissimilativă *balancă*-*talanca* întocmai ca în „balmeș-talmeș“. Forma cu *b* în ambele casuri este cea primitivă, forma cu *t* fiind rezultatul dissimilațiunii ulterioare. Nicî *balancă* dară, nicî *talanca*, n'au a face cu slavicul palitza „băton“, de unde le trage Cihac (II, 241). *Balancă* aparține învederat acelei tulpine latine rustice *ball*-cu sensul de mișcare necontentită, „s'agiter“, „herumschwingen“ (Körting, Römänisches Wtb. p. 96), care e foarte răspîndită și ramificată în toate dialectele romanice.

v. *Talancă*. — *Balmoș*.

Balăș (pl. *balășuri*), s. n.; rubis balais. O pîtră scumpă varietate de rubin. Cuvînt arab, introdus în Europa în vîcîul de mijloc, de unde mediolatinul *balascius*, italianul *balascio*, spaniolul *balax* etc. Forma română indică o provenință italiană.

Zapis muntenesesc din 1644 (Condica Mss. a mănăstirii Hurezul 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 372 a): „Adecă eu Preda spatâr sină Tudosie iz biv vel ban, nepot banului Predei ot Cipturoaia, scriu și mărturisesc cu acesta al meu zapis să fie de mare credință la mîna jupănului Chiriță, cum să se știe că m'am tocmit cu dumnului de Țam vîndut parté mé de moșie den Jdegla a 7 parte, și den Čubrova ȳară

a șase parte și din Čuperceni a patra parte de mî au dat bani gata 9000 și o pîrécîie de cercei cu *balăș* drept bani 3000, fac cu tot 12000...“

A. Odobescu, Scrieri I p. 134: „Ici se vedeau sipeturi de sîdef pline cu ghiordane, cu cercei, cu lefturi de smaragduri, de *balășuri*, de rubini, de zamfir...“

v. *Nestimată*.

Balășă — v. *Bălășă*.

Balăur. — v. *Bălaur*.

¹**Bălă** (plur. *bale*), s. f.; 1°. bave, salive; 2°. écume de bête fauve, monstre. În primul sens se întrebuintează numai la plural: *bale*; în sensul al doilea, numai la singular: *baltă*.

I. *Bale* „salive“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XXI, 13:

...și să nebulnița la ușale cetății și să sprijinița întru mînilor și cadé pre ușale cetății și *balele* lui cură preste barba lui...

... et tympanizabat ad ostia civitatis, et collabebatur in manibus suis, et cadebat ad portas civitatis, et salivae ejus defluebant in barbam ejus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 43): „Acéstă pasire dară cu mare mînie, mai mult din stomahul tulburat decît din rostul fără sfat, într'acesta chip cuvintele de odată cu *balele* își stropița...“

Ibid. p. 218: „cu capul viperii să închina, cu ochii vulpei căuta, cu trupul dulăului să clătina, și ca cum de duh rău tulburat ar fi fost, cu fălcile căscate, cu buzele lăsate și cu *balele* aspumate, cuvinte cu stropi și stropi

cu cuvinte amestecate, într'acesta chip a împrăștia începutu..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), starea I:

Toate poruncile tale,
Adevăr sint, nu sint *bale*...

A. Odobescu, Scierii III p. 187: „La gură împrejur s'a durat mușoroiu și *balele* cătrănite pe care Ucigă-l-tóca le scuipă din văgăune..."

Glumă poporană: „— De ce'i curg boulu' *balele*? — Că nu póte să scuipe“ (G. D. T., Poes. pop. 249).

Ghicitórea despre „melc“:

Imi port casa în spinare
Și din gură 'mă pică *bale*.

(Țara-nouă 1887 p. 159).

Balada „Balaurul“:

Și unde'l spêla,
Nistrul se 'nchiega
De *bale* de șérpe,
Pustiia l'ar bate...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Balada „Miul Sglobiul“:

Pe margini de drum
Nu e fir de fin
Nici de iérbă verde:
De fóme, de sete
Rođ zăbalele
Și'mi béu *balele*...

(Ibid. p. 497).

II. *Bală* „écume de bête fauve“.

Basmul „Voinicul fără tată“ (Ispirescu, Legende p. 131): „Și cât ai dice meu, făcu micî fărăme pe necuratul smeū, *bala* draculu i..."

Basmul „Gheorghe cel vitéz“ (ibid. p. 133): „Iată că un balaur, *bala* draculu, venia mare spre dinsa ca un vârtej..."

Basmul ardelén „Frunză-muză“ (Telegraful din Sibiu 1886 No. 133): „Vino

o-dată jos, *bală* spurcată de zmeu! duse Frunza-muză bun vitéz, căci acum n'o să'mi mai scapi cu minciunî de ale tale..."

Poesiă ardelénă circa 1800 (Tribuna din Sibiu 1886 No. 128):

Maî bine m'aș fi 'ngropat
Decât m'am fost însurat
De-am luat acéstă *bală*
Care mă face obială...

Jipescu, Opincaru p. 24: „Noi Rumâni hiind răsniți incoa și 'ncolo de *bala* de dușmanî, par'că nu sintem dèplin, par'că ne pîere ce-va..."

Ibid. p. 37: „Streinu, pîntru hirea ta, e *bală* nebotezata..."

Costinescu: „Acesta este o adevărată *bală* = este o pângăriciune, o spurcăciune. O *bală* = femeia desfrînată și murdară“.

Strigătură din Ardél:

— Ce cați, bădiță, pe luncă?
— Cat o vacă ș'o junincă
Ș'o *bală* de ibovnică...

(J. B., Trans. p. 414).

Lexiconul Budan, cel de'ntău, trage pe *bală* din latinul bellua „fără selbatecă“, și pentru hatîrul acestei etimologie scrie cuvîntul *béla*: „*béla* spurcată = diavol“, deși nici o-dată și nicăiri Românul nu rostese *béla*, ci tot-d'a-una și pretutindenî numai *bală*. După Lexiconul Budan s'au luat apoi toți pînă la unul: Laurian și Massim, Cihac, Șălnénu, Pontbriant etc., toți cu *béla* și toți cu „bellua“. Ori-cine va alătura în texturile de mai sus pe *bală* cu *bale*, lesne se va încredința că este una și aceeași vorbă la singular și la plural, căci singularul *bală* nu însemnă alt-ceva decât „écume, bave“, și anume:

„*bală* spurcată = bave immonde“;

„a de v ă r a t ă *bală* = véritable bave“;

„*bală* (femeiă) = femme baveuse“;

„*bală* nebotezată = mécréant baveux“;

„*bală* de dușman = ennemi écumant de fureur“;

„*bala* dracului = écume de diable“; și așa mai departe, în corelațiune cu:

„*bale* de șerpe“,

„*bale* cătrănite pe cari Ucigă'l-tóca le scuipă“,

„duhul reū cu *balele* aspumate“, etc.

Cuvîntul dară n'are de loc a face cu latinul bellua, ci numai cu romanul rustic bava, care nu se găsește în latinitatea clasică, dar s'a păstrat pretutindeni în limbile neolatine, afară de reto-romana: italianul bava, sardul baa, spaniolul baba, portugezul bava, provençalul bavar ca verb, francesul bave:

Rentre dans l'ombre où sont tous les monstres flétris

Qui, depuis quarante ans, bavent sur nos débris...

(V. Hugo).

Din latinul rustic bava Româniî trebuiaŭ să facă *ba* și *bauă*, la plural *bale*, întocmai după cum din medio-latinul „zava“ ei aŭ făcut „za“ și „zauă“, la plural „zale“; apoi înriurirea pluralului a înlocuit pe singularul cel organic prin forma analogică *bală*, întocmai după cum și pluralul din „zale“ a produs pe un singular inorganic „zală“.

Elementul -le în *bale* este specific românesc. Cu acest element specific românesc aŭ împrumutat dela noi cuvîntul chiar la plural Serbo-croațiî: „bale, f. pl. der Rotz, mucus“ (Karadžić), de unde apoi s'aŭ format la dinșiî: *balav* sau *balavaț* „bălos“,

baliti „a îmbăla“, balo și balo-nia „*bală* de om“, „der Rotzige, mucus“, tóte fără nici o legătură cu celelalte limbi slavice. Deja Miklosich (Rumun. Untersuch. II, 71) a recunoscut că Serbiî împrumutără cuvîntul dela Români și că la Români el se trage din latinul bava. Și totuși Cihac (II, 7) ne asigură că Româniî aŭ luat pe *bale* dela Serbi. Cu o asemenea metodă lingvistică, el ar fi putut susține că Francesiî aŭ împrumutat pe „merci“ dela Români!

v. *Bălos*. — *Imbălez*. — *Bălaur*.

²**Bală**, s. f.; t. de Comm.: balle, gros paquet de marchandises. Italianul balla, de unde și la Germani Ballen.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 263: „Și isprăvindule aceste toate, și stringănd și lăna, s'aŭ apucat de lucrul postavului, și aŭ început a face fel de fel de postav, și aŭ făcut și o *bală* de postav pré frumoasă de aŭ trimes'o la Impărăție...“

v. *Postav*.

Balâc, s. m.; t. de Zool.: Raia torpedo, torpille. Cunoscutul pesce electric, care se chiamă și calcan.

„*Balâc* sau *pesce-c'un-ochiu*“ (A. Mogoș, Rîmnicu-sărat, c. Obilescî).

Turcesce *kalkan-balyk*. Numele „pesce c'un ochiu“ aduce a-minte sinonimul italian „occhiatella“ (Nemnich).

v. ¹*Turc*. — *Calcan*.

Balăcdiș, s. m.; t. de Comm.: fa-non de poisson. „Os sau dinte de pesce, *balyk* poisson, diș dent“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 116).

Tarifa moldovenescă din 1761 (Cogălnicenu, Arch. ²II, 244): „*Balăcdiș*, oca 50 bani“.

v. *Balâc*.

Bâlbaș. — v. ²*Baloș*.

Balc. — v. ²*Bale*.

Balcâz, -ă, adj.; gros et gras, corpulent. „Vorbă turcescă cunoscută numai unora din orășeni din România liberă: mare și gras, vorbind de omeni“ (L. M.).

Cuvîntul lipsește la d. Șăinenu în „Elemente turcesci“, ceea ce ne face a crede că nu l'a găsit în dicționarul dialectului osmanliu. Turanic este în orice cas.

Ion Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. Lit. XIV, 367): „Nica lui Costache cel răgușit, *balcâz* și răutăcios, nu mai avea stăpânire asupra mea...“

Ibid. 374: „Irinuca avea bărbat și o fată *balcâză* și lălăe, de'ți era frică să innoptezi cu dînsa în casă...“

v. ¹*Turc*.

Balcénu. — v. ²*Bale*.

Bâlde. — v. *Baldovin*.

Baldovin, n. pr. pers. m.; Baudoin. Acest nume personal, care nu era rar la Români, s'a furișat la noi în véculele mijloc, în epoca Cruciaterelor, din Occident, căci este învederat germanul *Baldewein* sau *Baldwin*, italianul *Baldovino*, francesul *Baudoin*.

La 1399 boierul *Baldovin* era logofet la Mircea cel Mare (Venelin, 18).

În vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci figuréază *Baldovin* (Arch. ist. I, 1 p. 89).

La 1520, sub Négoe Basaraba (Condica Mss. a mănăstirii Vieroș în Arch. Stat. din Buc., f. 58 b): „până în hotarul lui *Baldovin*...“

Un boier muntenesc *Baldovin* ne întimpină la 1557 (Arch. ist. I, 1 p. 40).

La 1578 (Condica Mss. a mănăstirii

Nucet 1753 în Arch. Stat. din Buc., p. 24): „din Anișani Stan logofet și Tudor logofet și *Baldovin* și din Drăgoești Badé...“

La 1653, sub Mateiu Basaraba (Cond. Mss. Vieroș f. 143 b): „Radul feçorul lui *Baldovin*...“

De aci apoi formele scurtate Balde sau Bâlde.

Intr'un zapis din 1596 (Doc. Rom. II No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Bâldé brat Puia“.

O varietate de struguri se numește bældóe sau bældovae (Jipescu, Opincaru p. 54).

Bâldana, un sat în Dimbovița; apoi câte-va sate Baldovinesci, toate însă în Muntenia (Frunțescu).

Numele personal *Baldovin* și scurtatul Balde se întrebuintău și la Serbi (Danicic, Rječnik I p. 23), de unde patronimicul *Baldovici*.

¹**Bâle.** — v. ¹*Bală*.

²**Bâle,** n. pr. pers. m. Un nume personal foarte poporan altă-dată la Români și foarte interesant prin ramificațiunile sale.

Forma primitivă este *Bală*.

Deja la 1222, într'o lungă listă de Români (Блаци) așezați atunci în Serbia, ne întimpină: „Bucorū, Radū, Bratina, Bala“ (Miklosich, Monum. Serbica p. 12).

Sub această formă *Bală* numele se întrebuintéază pînă astăzi la Români din munții apuseni ai Ardélului (Frâncu-Candrea, Moșii p. 117).

Intr'un act din 1389 privitor la Români din Banat, între alții unul se chiamă *Balea*, „Balya“ (Documente Hurmuzache, I p. 320).

În părțile Ardélului, un boier din Făgăraș la 1666 *Ballya* de Braza (Pușcariu, Date istorice p. 184), apoi în

Maramurăş un Balin la 1589 şi un alt Balin la 1470 (ibid. p. 7, 9).

În crisovul lui Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73; ibid p. 142): „Coico *Balé* paharnică“.

Într'un crisov dela Stefan-vodă din 1518 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. I p. 30, t. II p. 636): „*Bale* Plopescul“.

Între Româniî menţionaţi într'un crisov muntenesesc din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 258) unul se chiamă *Balé*.

Zapis muntenesesc din 1601 (Doc. Rom. I No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Ion, *Balé* i Stančul...“.

Zapis moldovenesc din 1627 (Arch. ist. I, 1 p. 14): „Necula peh fečorul popei *Balei* de Braşov...“.

Zapis muntenesesc din 1657 (Doc. Rom. II No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „fostu-se-au înfrăţitu *Balé* moşul Tatului cu Micul vornicul...“

Zapis muntenesesc din 1673 (Doc. Rom. I No. 305 în Arch. Stat. din Buc.): „ot Ruşi *Balé* postelnic i ot Bucfumeni Cărsté logofăt...“

Între Româniî aşezaţi în Serbia pe la 1300 este un Balosin şi trei fii ai lui Balin (Hurmuzache, Documente, I p. 797).

Un sat Balosineştii în Tutova la 1617 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 395).

În vechiul pomelnic al mănăstirii Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 73): „Tatenŭ, Mărie, Balosinŭ...“

Într'un crisov muntenesesc din 1624 (Venelin, Vlacho-bolgarskiŭa gramaty p. 286) se vorbesce despre „*Balé* fiiul lui *Balé* din Balotesci“.

Într'un alt crisov din 1631 (ibid.) figuréză „Balotă din Urlaţi“ şi „*Balé* fiiul lui Silevestru“.

La 1431 Alexadru cel Bun hărăzese un sat lui Balotă şi lui

Oancé (Ulianitzki, Матеріялы для исторіи р. 34).

Într'un zapis muntenesesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „Roman Minescol şe Radonirŭ şe Balotă...“

Crisov dela Vasile-vodă din 1645 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 15 b): „fečorul Vărvareŭ nepot lui Ignat Balotă...“

Să se observe însă că numele personal Balotă, de unde mai multe localităţi Balotesci, pôte să nu derive din onomasticul *Bale*, ci se trage mai probabil din bală „monstre, écume de bête fauve“, întocmai ca „Racotă“ din „rac“ sau „Calotă“ din „cal“ (v. *Arnotă*).

Zapis din 1652 (Doc. Rom. I No. 322 în Arch. Stat. din Buc.): „fečorii noştri anume Negul i Balomir...“

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73): „Balomireşti“.

Alţi Balomiresci în Moldova la 1615 (ibid. p. 158).

Un sat Bălescii în Muntenia se menţioneză la 1429 (Venelin). Pînă astăzi există o mulţime de sate Bălescii şi Băleni, în legătură cu cari este şi familia boierescă Băleni; apoi o insulă în Dunăre numită Gura-Balei, un munte *Ba'e* în Dîmboviţa, un pârîu *Bale* în Rîmnicul-sărat, isvorînd din muntele Bălen. Satele Bălilescii, Bălinescii şi Balomirescii indică formele personale Bălilă, Bălin şi Balomir, din cari aceste două din urmă ne-au şi întimpinat deja în texturile de mai sus. Numile personale Balică şi Baliţa sînt deminutivi tot din *Bale*.

Balc se numia, între alţii, fiiul lui Sas-vodă din Moldova din dinastia cea maramureşenă, întors apoi în Ungaria şi, împreună cu fratele seŭ Drag, fundator al familieŭi conţilor Drăgfy, jucând acolo un rol însemnat între

anii 1365—1398, cât va timp și voevod al Transilvaniei (Pușcariu, Date istorice p. 116—7). În actele epocii el se numește *Balc* și tot-o-dată *Baliță* (*Balicza*), ceea ce dovedește că și *Balc*, contras din *Balic*, nu era decât o formă deminutivală a numelui *Bale*.

Un boier moldovenesc „*Baliță*” fiul lui *Bârlea*” ne întimpină la 1404 (*Ulianitzki, Матеріялы для исторіи* p. 15).

Din *Balc* vine numele patronimic *Bălcescu* cu cel topic *Bălcesci* și numele vechei familii boieresci din Moldova *Balcenu*, din care „*Ion Balcan*” mare păharnic la 1436 (*Ulianitzki, op. cit.* 54). O formă intensivă din *Balc* este *Balcan* (v. *Bărcan*). Vom vedea la locul său că tot o formațiune din *Bale* este și cunoscutul nume de familie *Balș*.

Față cu această întinsă ramificațiune a numelui *Bale* la Români, etimologia lui nu poate a nu fi interesantă. El ar trebui să fie slav, dacă am judeca după forma *Balomir*; dar tocmai acest „*Balomir*”, atât de slav în aparență prin finalul „*mir*”, nu se găsește în nomenclatura Slavilor; iar *Bale*, *Balin* și *Baliță* se află rar și numai la Serbi, la Bulgari și la Moravi, adică numai în regiunile cele atinse de înriurirea românească. Aceasta ne face a admite o origine cumanică. În limba djagataică *ba* înseamnă „copil”, „ostaș”, și tot-o-dată „puș” în verbul *balalamak* „a avea puș” (*Vámbéry, Čagat. Sprachst.* 243). Cuvântul există și la Cumani, după cum se constată prin deminutivul „*balazuc* = *pulastrum*” (*Kuun, Codex Cumanicus* p. 130). Până și *Balomir*, departe de a fi slav, ne duce la nomenclatura turanică, aducându-ne a-minte pe „*Balamir rex Hunnorum*” la Iornande. Elemente cumanică în onomastica română se vor constata foarte des.

v. ² *Asun*. — *Băico*. — *Balică*. — *Balș*. — *Bole*. — ¹ *Coman*...

Băleg (*bălegat, bălegare*), vb.; fienter. Se rostesc și *balig*. „De regulă ca reflexiv: a se *bălega* = a’și lepăda *balega*, a scote excremente, vorbind de vite, și mai ales de boi sau cai; metaforic se aplică și la om în înțeles spiritual: a se desonora cu vorbe spurcate și rușinoase” (L. M.)

Basmul bucovinén „*Petrea Făt-frumos*” (*Sbiera, Povești* p. 40): „*Calul mânca jăratec și băliga galbeni...*”

Tot așa de corect ar fi: „se *bălegă*...”

Ghicitórea despre „*Sfredel*”: „Am un boi, el mănâncă, el se *baligă*, el mătură” (*G. D. T., Poes. pop.* 245).

Ion Neculce, Letop. II p. 364: „iar caii se *bălega* tot apă, că altă n’avea ce *bălegu*...”

v. *Balegă*.

Bălegă s. *baligă* (plur. *balige, baligi*), s. f.; bouse, fiente, excrement. „Excrement de vite, mai virtos de boi și de cal: lutul de lipit casele se calcă și se frământă cu *balegă* de boi; *balega* de cal nu e așa bună pentru acest scop. Metaforic: un om môle și lipsit de orice tăria de corp sau de suflet. Prin eufemism: *balegă* de vită botezată = excremente de om” (L. M.)

Dicționarul *Mss. bănățen* circa 1670 (*Col. I. Tr.* 1883 p. 427):

„*Balegă*. *Stercus jumentorum*.”

„*Baleg*. *Stercus emitto*.”

Cuvântul e foarte des în *Biblia Șerban-vodă* 1688, *Exod. XXIX, 14*:

...Iară cărnurile
vițelului și pială
și *balega* veș arde
cu foc afară den
tabără...

...carnes autem
vituli, et pellem,
et fimum com-
bures igni extra
castra...

Ibid. ps. LXXXII, 11 :

Periră de tot în Aendorū, făcură- se ca <i>balega</i> pă- mântului...	Disperierunt in Aendor, facti sunt ut ster- cus terrae...
--	--

la Coresi, 1577: „ca gunoïulū pă-
mântului“.

Ibid. Ezech. IV, 15 :

...iată am datū ție <i>balege</i> de boi pentru <i>balegile</i> cele de omū...	...ecce dedi tibi stercora boum pro stercori- bus humanis...
---	---

Ibid. Sirach, XXII, 2 :

Cu <i>balega</i> scâr- nelorū se asa- mână léneșulū...	Stercori bo- um de sterquili- niis comparatus est piger...
--	---

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683
f. 234 (Dec. 23): „purtațū pedestri
de-acei fără rândū muncitorī 30 de
dzăle, și traș prin gunoae și prin
baligă...“

Ibid. f. 196 (Dec. 4): „Și dirépta cé
de Hristos tāmăduită—o, minunată-țā-ī
bărbățāia smereniī, Ioane! — acīaīa o
imā cu *balegile*, și nu 'ī era gréțā...“

Samuil Clăiu, Invățătare, Blaj 1784
p. 41: „Alțīi īī umplé nările de
scārnă și de *balegă*, alțīi īī stórcé
īn față burețī plīnī de bale de om și
de boū...“

Basmul bucovinén „Finul lui Dum-
neđeū“ (Sbiera, Povești p. 187): „Era
o dată un om atât de sărac cât n'a-
vea nimicā la casa sa; el trebuīa,
sărmanul, să cócă *baligă* de vită ca
să'și hrănescă copīi...“

Ion Créngă, Scrieri I p. 253: Deū,
nu șuguescī, măi Buzilă? Da amarnic
mai ești la viețā; când te mănī, faci
sānge 'n *baligă*...“

Cāntec de glumă la un copil care
plānge:

Ris cu plāns,
Balegă de mānz,

Iépa fuge,
Mānzul sugē!

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La Macedo-romānī se đice cu același
sens *balegă* (Dr. Obedenaru) și *balică*
(Weigand).

Este una din vorbele cele cōbānescī
lāsate la Dunăre prin invasiunile po-
pórelor turanice din vécul de mijloc.
īn diferite dialecte tātare circulézā
pīnă astāđi cu același sens balgas,
balhas, balgaș, etc. (Castrén,
Nordische Reisen II, 138, 156). Dela
Romānī a trecut cuvīntul la Serbi:
balega (Karadžić) și la Albanesi:
baigă (Gustav Meyer, Wtb. 23).
Rutenul *belega* saū *baloh* (Žele-
chowski) póte să vinā d'a-dreptul din-
tr'un dialect tātăresc.

v. ¹ *Coman.* — *Bălegar.*

Balgīū

Balgibașā

} — v. ² *Baloș.*

Balhuīū, s. n.; marais. — v. *Bah-
luīū.*

Balică, 1° n. pr. pers. m.; 2° une
ancienne famille noble moldave. Ca
nume personal, cunoscut īn Moldova,
īn Muntenia și 'n Ardél, *Balică* este,
ca și Balițā, un deminutiv din
onomasticul *Bale*, despre care a se
vedé la locul seū.

Zapis muntenesc din 1628 (Doc. Rom.
I, No. 298): „Sā se știe cum au venit
acești megiași deīn Macsen anume
Bogdan i *Balica* i Stan i Radul...“

Crisov muntenesc din 1670 (Condica
Mss. a mănăstirii Hurez īn Arch.
Stat. din Buc. 1754, f. 320) pe satul
Craňovița īn Dolj: „care sat și cu ru-
mānī și țiganī aī jupānésīi Stancāi ce
aū fost jupānesă *Balicăi* paharnic, din

brésla de zéstre, de tată-său Fiera logofătul Leurdénul...”

Intr'un crisov dela Constantin Brâncovénu din 1693: „*Balica* Pleșoianul“ (Cond. Brâncovenescă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 26).

Constantin Brâncovén, 1693, *ibid.* p. 19: „și cu mulți boiari mărturii iscăliți în zapis, anume Necula căpitan Glovovénul i Rafail clucerul dela mănăstiré Topolnița i Iancu ȳzbașa i Stoica sinu Iancului ȳzbașa i *Balica* ot Orbești...”

Numele personal și de familie *Balica* se întrebuintéază și la Români de peste Carpați, unde l'a purtat, între alții, la începutul secolului trecut un vestit căpitan Nichită *Balica* în armata de Curuți a lui Francisc Rakoczy (Frâncu-Candrea, Munții apusenî p. 30).

În Moldova, délul *Balica* și pârîul *Balica* în județul Vasluu.

Némul boieresc moldovenesc *Balica*, de de-mult stîns, era strîns înrudit cu dinastia Movilescilor, căci hatmanul Isac *Balica* ținea în căsătoria pe Șchiăuna, sora lui Ieremia-vodă și a lui Simeon-vodă.

Crisov din 1583 dela Petru-vodă Șchiopul (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. I f. 110, cfr. t. II f. 436 b): „Facem știre tuturor cui să cade că viind înainté domniei méle rugătorîul nostru părintele Gheorghie episcopul de Rădăuți și cu frații săi Toader și Eremie vornic și Simion aprod și cu sora lor Șchiăuna giupănésa *Balica* hatman, și sora lor Gréca, ficiorii Movilii logofăt mare...”

Acest text dovedesce că în actul din 1615 (Arch. ist. I, 1 p. 128): „Isac *Balica* hatman“ este numit „fiu“ al mumei lui Ieremia Movilă nu pentru că ar fi fost frate cu acesta, ci numai cumnat.

În același sens Moise-vodă, fiul lui

Simeon Movilă, într'un crisov din 1634 (Arch. ist. I, 1 p. 72) ȳce: „varul domniei méle răpousatul Isac *Balica* ce au fost hatman...”

Mănăstirea Frumósa din Iași fusese dintru'ntăiu o bisericuță făcută de hatmanul *Balica*.

Ion Canta, Letop. III, p. 163: „era o biserică mică de pétră făcută de un *Balica* Hatman...”

Din acéstă causă locul învecinat, adecă șesul la médi-ȳi de Iași, se numia *Balica*.

Ion Neculcea, Letop. II p. 404: „[Grigorie Vodă] au șezut cu corturile și cu toată oastea lui în câmp la *Balica*...”

v. ² *Bale*.

La 1649, printre Căzaciî Zaporojeni din Ucraina serviaū doi Români Ion și Simeon *Balica*, căzăcesce *Balichenco* (Bodfianski, *Рецрпа войцка запорожскаро* p. 59, 146), și un alt Român Iosif *Balica* (*ibid.* p. 62).

v. — *enco*. — *Căzac*.

Baliméz (plur. *balimezurî* și *balimezi*), s. m. et n.; t. milit.: canon de siége. Tun de cel mai mare calibru. Cuvînt de de-mult dispărut din grafu. Turcul *baljemez-top* „canon de gros calibre“ (Șainénu).

Ion Neculcea, Letop. II p. 230: „[Vezirul] tot stricând și arzînd prin Podolia cetățile și tãrgurile cu *balimezurile* și pușcele cele mari, și Hanul cu Tãtariî robînd toată Podolia...”

Ibid. p. 290: „cãte-va pãrechî de bivoli pentru rădicarea *balimezilor*...”

Axenti Uricarul, Letop. II p. 164: „aū lãsat tunurile care adușase întãiu, și aū adus și mai mari *balimezurî* și cumbarale...”

v. ¹ *Turc*.

Balin. — v. ² *Bale*.

Balindêț. — v. *Bolindêț.*

Baliță. — v. ²*Bale.*

Bâlmeș. — v. *Balmoș.*

Bâlmoș s. **bâlmăș** s. **bâlmuș** s. **bâlmeș** s. **bâlmăj** s. **balamiș**, subst. n.; sorte de talmouse, mot familier surtout aux bergers. După cum variază formele cuvîntului, cam tot așa se deosebesce și modul de gătire a *balmoșului*, care însă pretutindenea își păstrează caracterul seü cîobănesc.

„*Bâlmăj* se țice la caș dulce, fiert în lapte dulce, scorbit cu puțină făină“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Dr. At. Marienescu (Familia 1873 p. 240): „Se adună lapte din tôte gălețele în o căldare, se pune de fierbe, și acuma se face întăiul caș și se taiă în bucățele mărunte. Se adună lapte din noü din tôte gălețele în căldare, și când fierbe, se aruncă în ea bucățelele de caș, și după ce a fiert, îl scot sub numirea de *bâlmăș* sau *bâlmăj*, și 'l pun pe șuba unui pëcurar ca să se recescă și stórcă.“

„*Bâlmeșul* este unt cu brândă și cu oue“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănesci).

„*Bâlmușul* se face din lapte, făină de grâu, unt și câte o dată și grăsimă“ (M. Dimitriü, Covurluü, c. Smulți).

„La cîobani *bâlmușul* se compune din unt pus pe foc sau jântuit și la fierberea lui se bagă făină de păpușoiu și sare și se face întocmai ca mama-liga“ (pr. C. Alessandrescu, Némt, c. Bistricióra).

Basmul ardelenesc „Stan Bolovan“ (Reteganu, Povești IV p. 16): „Acum sê puse Stan la pândă în staur în mijlocul oilor, de bună samă după ce cinară un *balmoș* păcurăresc...“

Locuțiunea proverbială „a se întinde ca *balmoșul*“ la Tichindél, Fabule 1814

p. 400: „Muïaré de cinste și înțelêptă, de va fi și în haïne proaste înbrăcată, e vrédnică de cinste; iară cé deșartă, țifărășită, zădarnică și fără de lucru, caré cu șușeire haïnele de mătasă i se întorc și crieri, sloboade graiurile întinse ca *balmoșu*: unde nu se vorbêște rău de alții, acolo nu rămâne șa...“

Laurian-Massim: „*Bâlmeș*, bucată de făină cu lapte și unt. Metaforic, mai ales în unire cu *tâlmeș*, amestecătură de lucruri disparate, pisătură și muïetură vorbind de solide: a face pe cine-va *tâlmeș-bâlmeș* = a' l rupe în bătăia. Originea vorbeii ar fi grea de urmărit, căci și tonul ei nu e bine fixat, ci unii pronunță *bâlmeș*, alții *bâlmüş*.“

Lexicon Budan: „*Balmoș* = eine mit Milchrahm oder Butterheften schmackhaft zubereitete Kukurutzmehlspeise.“

Costinescu (Voc. II, 597) nu cunoșce pe *bâlmeș*, ci numai pe „*tâlmiș*, un fel de plăcintă din brândă, oue, unt; bucate gătite prost.“

Alexandri, Păpușariul: „Aï fost și tu când aï fost, pe când te hrăniăi cu *balamiș-bâlmuș* de la cumêtra, și aveai 12 perine mari umplute cu frunđari...“, unde „*balamiș-bâlmuș* de la cumêtra“ este o locuțiune proverbială cu sensul de „morceau pour la bonne bouche.“

Același, Pétra din casă, sc. 1:

„Zamfira: Ți-am mai spus, Ióno, că nu's destul de legate dulcețile...“

„Ióno: De le-oüu mai pune pe jara-tic, mă tem că din belte s'or priface în *bâlmuș*...“

Cuvîntul fiind curat cîobănesc, nu Româniil'au împrumutat dela Unguri, după cum crede Cihac (II, 478), ci Ungurii l'au luat dela Români împreună cu mai mulți alți termenii cîobănesci (v. *Baciu*). Tot dela Români

l'aŭ primit Ruteniŭ sub formele *bal-mus*, *balmuš*, *bamuš*, *banuš*, „Kukuruzpolenta auf Rahm gekocht“, ba încă și cu sensul cel metaforic: „pobiti na balmus = tüchtig zusammenschlagen, gräulich misshandeln“ (Želechowski). Deja Kaluźniacki (ap. Miklosich, *Wander. d. Rum.* 12) observă: „*balmuš*, nur bei den Huculen und bei den Ruthenen der Bukovina, ein mit Schmetten gekochter Brei, vom rumun. *balmuș*“. Cât se atinge de bohemul *bal eš* „met farineux ordinaire“, pe care'l citéză Cihac, apoi este o vorbă exclusiv moravă, „usus moravicus“ (Jungmann), iar prin urmare căpătată dela Româniŭ cei slavisați din Moravia.

În limba română sînt mai multe formațiuni așa dicînd reduplicative cu simpla schimbare a inițialeŭ. Așa sînt, între altele, „tanda-manda“, „tranca-flénca“, „balancă-talancă“, pe lîngă cari se aședă dela sine „*balmeș-talmeș*“, căci în tóte ne întimpină de o potrivă o inițială dentală *t* față cu o inițială labială: *b*, *f*, *m*. Tot așa, cu labiala inițială *p*, este în „Păcală-Tăndală“. Dacă nu pururea, dar cel puțin în generalitatea casurilor, e organică forma cea cu labiala (v. *Balancă*). În privința *balmoșului* primitivitatea formei cu *b* asupra celei cu *t* e necontestabilă. Cuvîntul, fórte vechiu la Români, ne-a ramas dela Pecenegi sau dela Cumanŭ, soții noștri cei turanici din vécul de mijloc. În dialectul djagataic el se păstrează pînă astăzi: *bulamuk* și *bulamač* „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ (Vámbéry, *Čagat. Sprachstud.* 249). Așa dară *talmeș*, mai bine *talmoș*, este o formațiune posterióră curat românescă din turanicul *balmoș* = *balumuč*. Deja Costinescu și apoi Cihac aŭ observat apropierea lui *talmeș* de francesul

talmouse „pièce de pâtisserie sucrée, dans laquelle il entre de la crème, du fromage et des œufs“ (Littré). *Talmouse* există la Francesi deja în secolul XIV. Să fie óre o asemănare întâmplătoare? sau o migrațiune a cuvîntului românesc? Ne mărginim a pune întrebarea, fără a responde. O etimologie seriósă a francesului *talmouse* nu s'a dat încă pînă acuma.

v. *Talmeș*. — *Bălmășesc*. — ¹·*Coman*.

Balomir. — v. ²·*Bale*.

Balotin. — v. ²·*Bale*.

¹·**Baloș**. — v. *Balș*.

²·**Baloș**, s. n.; miel. Cuvînt care se află numai la Dr. Polysu ca sinonim cu *miere*, de unde l'a reprodus apoi d. Șăinenu (*Elem. turc.* 12), grupându'l la un loc cu următoarele vorbe de aceiași origine turcescă:

balbaș „un fel de bătură sau mîncare cu miere“, la Cihac *balbaș* „hydromel“, citând tarifa de vamă;

balgiu „vîndător de miere și de balbaș“, de exemplu la Ion Neculcea, *Letop.* II p. 413: „[Grigorie Vodă] pre Turciŭ *balgiu* din țară foarte îi înfrânase și se temea de dănsul, de nu putea face zapt întru nimică...“;

„*balgibașa* „trămisul Hanului pentru luarea dăjdiei de miere“, de exemplu la Nicolae Muste, *Letop.* III p. 29: „aŭ prins atunce și pe *Balgibașa Hanului*...“;

tóte acestea din turcul *bal* „miel“, *balgy* „vendeur de miel et d'hydromel“.

Să se observe o mică eróre din partea d-lui Șăinenu: în România Turciŭ *balgiu* nu erau „vîndători“, ci tocmai din contra „cumpărători“ de miere, cari umblau pe'n districte pentru a

aprovisiona cu mîerea Pórta Otomană, asuprind pe ómenî, și íată de ce Grigorie vodă Ghica se vîduse silit a înfrîna abusurile acestor Turci, cari nu puteau face nici un reu dacá ar fi fost „vîndători“.

Faptul istoric este cá, pe la începutul secolului XVII, Ieremia-vodă Movilă „s'au legat — dice Miron Costin, Letop. I p. 217 — mîiere sá dea Hanilor în toți ani“. De aci „Balgibașa Hanului“, carele venia din an în an sá'sî primescá tributul de mîiere. Acest Balgibașa nu avea întru nemic a face cu „Turciî balgiî“, nesce negustori cari veniau nu din Crim, ci de peste Dunáre pentru a speculá cu mîierea pe propria lor socotéla, cáci Moldova nu era datóre de a da mîiere Porței Otomane.

v. *Desetină*. — *Mîiere*. — v. ². *Ban* (p. 2424).

Bálotă. — v. ². *Bale*.

Balsám (plur. *balsame*, *balsamuri*), s. n.; t. de Comm.: baume. Cuvînt ebraic care, prin greul β á λ σ α μ ο ν și prin latinul *balsamum*, a străbátut în tóte limbile europene, încát Romániî puteau sá'l íea ori de unde. Este la noi un neologism, dar destul de vechiu.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 425: „și pánzâ cumpără și cu unsori de *balsamii* unșe trupul...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683 f. 214 a (Dec. 12): „înfășurá cu pándze curate cu unsori de mirosuri scumpe“, iar la margine ca explicațiune: *balsame*.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 182: „feciorul lui Șeremet s'au rásbolit și degrabá i s'au tãmplat moartea, și grijându'î trupul cu *balsam*, l'au dus la țara lui...“

I. Văcărescu p. 18:

De miróse îmulțite
Balsam viú din ele dând,
Zefir dulci suflári trimite
Íci și colo se jucând...

A. Pann, Erotocrit p. 14:

La rana lui Erotocrit vorbele lui Polidor
Ídatá se prefácurá într'un *balsam* vindecátor...

A. Odobescu, Scrieri I p. 381: „O atmosferá de *balsame* rëcoróse ínvia suflarea, și șopta frunzelor, ușor cletinate de o liná adiere, se íngána singurá cu susurul greierilor ascunși în frunđiș...“

v. *Mirósmă*.

¹. **Balș** s. **Bálșe** s. **Bálșa** (plur. *Balși* și *Bálșesci*), 1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble moldave. Vom vorbi de'ntáiu despre némul boieresc al *Bálșescilor*. Se rostescé nu numai monosilabic *Balș*, dar și dissilabic *Balșe* saú *Balșa*; buná-óră:

Intr'un act din 1615: „Ghiorghie *Balșe* (Балше) vtorii logofet“ (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr'un crisov dela Grigorie Ghica din 1737 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 55 b): „vornicul Ion *Balșe*“; de asemenea într'un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): „Máricuța fata Lupului *Balșe* sulger“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „aú trinis Petriceico Vodá pe Neculai Rá-coviți logofátul și pe Ionașco *Balșia* (Балша) Vornicul...“

Dupá o tradițiune, care circula în secolul XVII, *Bálșescii* ajunseserá la boieriá mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: „Dela a doua domnie a lui Alexandru vodá Lápușnénu aú început Domniî a se așáza mái cu temeiu în scaun în Íași; și când aú purces dela Poartá cu a doua domnie, zic sá'l fie ínvățat Turciî sá taie boieriî sá'î slábescá, și pe cuvântul Vezirului aú táiat atáta mul-

țime de boieri, și au trimis și au ales din curtenii de țară pre Racovițești și pre Sturzești și pre *Balșești* și pre alții mulți...”

Ca „curtenii de țară”, adică boierime districtuală, *Bălșescii* ne întimpină deja sub Stefan cel Mare, care la 1490 înțâresce unuia din ei satul Drăgușani: „*поткръдани сазък напиемъ Балши*”.

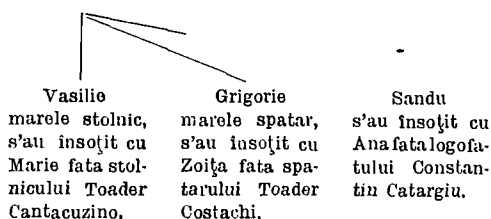
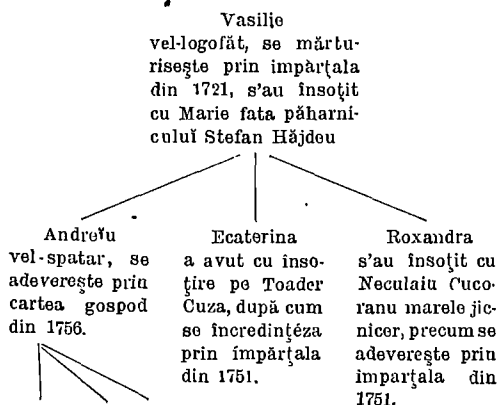
Genealogia regulată a *Bălșescilor* nu se începe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balș*, din ai căruia doi fii, Lupul și Gheorghie, s’au tras cele două ramure cunoscute lui Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiu p. 115): „*Balszestii, duplices*”.

Din prima ramură era vornicul Ionașco *Balș*, pe a căruia fetă o ținea unul din fiii lui Brâncoven.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: „iară în anul 7214 (1706) făcut’au nuntă Brâncovanul Vodă cu un fecior a lui anume Dinul în târg în București de au luat o fată de aice din țară dela noi din Moldova a lui Ioan *Balș* Vornicul, și au dus’o acolo la București...”

După genealogia autentică, pe care ne-a împărțășit’o d. Mihail *Balș*, toți *Bălșescii* de astăzi se trag din ramura a doua, și anume din însoțirea lui Vasile *Balș* cu Maria fetă păharnicului Stefan Iasdeu, nepoța lui Petricecuvodă (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată acastă parte a genealogiei:

Némul *Bălșescilor* este, negreșit, unul din cele mai vechi și mai istorice în Moldova, fără a ave nevoe de a’și căuta un fantastic lăgăen nici în vechea familie contală unгурescă „Balassa de Gyarmath”, nici în ilustra familie provențială „de Baulx”, din care o ramură se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric și este cunoscută în istoria serbă sub formele Балша și Балша. Cu toate sbuciumările istoricului serb Mijatović (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălșescii* din „de Baulx”, acésta este tot așa de arbitrar ca și când i-ar aduce cine-va din orașul portuges Balsa!

Balș, cu formele colaterale *Balșe* și *Balșa*, este un nume curat românesc, derivat din vechiul nume foarte răspândit Bală sau Bale prin același sufix onomastic -șă ca și în numile proprie „Lupșa din „Lup”, „Popșa” din „Popă”, „Capșa” din „Cap”, „Comșa” din „Coman” etc. Intre Moșii din Ardél există pînă astăzi numele de familie *Balșa* (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117), care n’are a face cu *Bălșescii* din Moldova. Tot așa n’are a face cu dinșii satul *Balș* din Romani.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316, în Arch. Stat. din Buc.): „Radul căpitan din Fărcaș și Stan clucer din *Balși*...”

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Dumitru postelnic ot *Balși* i Preda postelnic ot Milești...”

Șerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a

mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): „precum au fost avut și mumă-sa Nidéliă pără de față cu Vartolomeiu sluj. la conacul domniei mele la pod la *Balși*...”

O altă formă colaterală a aceluiași nume este *Baloș*.

La 1433, între boierii lui Alexandru cel Bun era și marele păharnic *Baloș* (Uljanitzki, *Матеріалы для истории* p. 35).

O hotarnică din 1689 pe mai multe moșii din Fălciu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): „Loghin fiĉor Cărstei nepot lui *Baloș* și cu nepotu-său Iordache fiĉor lui Gheorghie și cu nepotu-său Ion fiĉor Uléchi, cum au vândut parte moșului lor lui *Baloș* gîmătate de sat...”

O altă formă veche *Balașin* se cuprinde în numele satului *Balașinești*, menționat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

v. ²*Bale*.

²*Balș*, n. pr. loc. — v. ¹*Balș*.

Baltă (pl. *bălți*), s. f.; amas d'eau dormante, étang, lac, marais, marécage. Semnificațiunile cuvîntului sînt destul de bine arătate de Laurian și Massim: „1°. Masă de apă mai mare sau mai mică, care prin vărsarea unui rîu în lunca sa se grămădesce în bazinele din acea luncă, și care apoi, când secă rîul, secă și ea în parte sau de tot. *Bălțile* sînt de ordinar foarte pescóse; suprafața lor este sau deschisă sau ascunsă în parte ori în tot de papură, trestie și alte plante palustre foarte dese, în cari trăesc mulțime de paseri aquatice. 2°. Cu însemnare de lac: *Balta*-albă e un lac sărat. 3°. Locul pe unde se póte vîrsa un rîu și formă *bălți*: pe iernă mulți își bagă vitele în *baltă*, unde acestea

află pășune și în timp de iernă; *baltă* a înflorit de minune. 4°. Masă de apă formată din plóiă.”

Trăsura cea caracteristică a unei adevărate *bălți* este de a fi o apă stătătoare bogată în vegetațiune, adecă tocmai ceea ce era la Romani „palus”, de unde se scie că, prin forma latină rustică „padulem = paludem”, s'a născut al nostru „pădure”.

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa. XLII, 15:

...voiu pune râurile spre ostroave și <i>bălțile</i> voiu usca...	...ponam flumina în insulas, et paludes siccabo...
---	--

grec.: ἔλη.

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683 f. 242 a (Dec. 27): „î-au dusu în pădure de luncă cu *bălți*, unde era locul plin de viespi și tăuni și țanțari și mușine...”

Ion Neculcea, Letop. II p. 380: „eșfa Rușii de prin *bălți* și de prin pădurii de'i ucidea...”

Balada „Mierla și sturđul”:

Peste cap se da
Și mi se făcea
Se făcea d'o *baltă*
Cu papură naltă,
Cu papură grósă,
Naltă și stufósă...

(G. D. T., Poes. pop. 455).

Doină muntenescă:

Foicică, fóiă lală,
Fóiă lată de pe *baltă*,
Bine mai trăiam, surată...

(ibid. 271).

Doină din Árdél:

Frunđulița incolțosco,
Iubesco, bade, iubesco
Trestie mândră din *baltă*,
Subțirea, verde și naltă...

(J. B., Trans. p. 47).

Cantemir, Hron. I p. 150: „În ce chip limpede apa isvorului din curgeré sa, în piștelniță și în *bâlți* stătătoare oprindu-să, să strică...”

Adevărata *baltă* nu e mică, nu este o piștelniță, o mlaștină, o baltocă, un balhuțu, ci e mare ca și un lac, de care se deosebesce mai mult numai prin aspectul seū păduros.

Miron Costin, Letop. I p. 23: „aū și murit în Cetatea-albă, și o *baltă* ce este acolo Vidov pe numele aceluī Ovidius este...”

Urechea, Letop. I p. 195: „Apoi singur Ion Vodă cu vr'o 600 de oameni s'aū lipit la *baltă* la Cahul unde era oastea turcésă...”

Costachi Negruzzi, Cântec vechiu:

„— Nu sciū, care e *baltă* unde-aū perit atata călărime leșésă în vremea Domnului Constantin Cantemir? am întrebat pre călăuzul meu.

„— N'a fost nici o-dată *baltă*, ci numai un loc hleșos, plin de mlaștine, colo de vale.

„— Unde mi se înglodaseră roțile trăsuriī?

„— Așa...”

Bâlțile fiind în genere foarte pescóse, forméză o însemnată ramură de venit teritorial, care ne întimpină mereū în vechile crisóve, unde *baltă* e privită une-orī chiar mai pe sus de sat.

Gavril Proțul, Mss. 1682, ed. Erbicénu, p. 136: „și o am adaos [Curtea-de-Arges] și cu *bâlți* cu péște, cu sate și cu Țiganī...”

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 37: „să'i fie lui ocină toată moșia satului Ulmulețului ot sud Teleorman cu vii și cu *baltă*...”

Cântec de nuntă din Bucovina:

Codriī
Cu urșiī,
Măgurele,
Cu férele,
Bátcele
Cu ciutele,
Stâncele
Cu caprele,
Rediurile
Cu vulpile,
Bâlțile
Cu pescéle,
Satele
Cu fetele,
Câmpiile
Cu florile,
Poienele
Cu ținele,
Dumbrăvele
Cu isvórele...

(Marian, Nunta p. 167).

În România tot lungul Dunării forméză o imensă zónă de *bâlți*.

Legiuirea Caragea 1818 p. 26: „Clăcașul să nu poată să vâneze pește în heleșteul stăpânului, dar în *bâlțile* Dunării să vâneze pește, dând câte un pește la zece...”

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 52): „Hanul s'aū dus în sus pre *baltă* cătră Cerneți...”

Același (ibid. p. 107): „se tindea Brăileniī până la orașul Flociī pe *baltă* în sus, și despre Rîmnic și Buzău se tindea până în apa Buzăului de stăpânia pământul și satele, și pusese subași prin sate și scaun pe *baltă* de lua vamă din tóte cele ce eșia din *bâlți* și lua dișmă de pre moșiile țării. Așișderea Dărstoreniī s'aū tins de aū luat tóte *bâlțile* dela oraș în sus până la Gréca, și între *bâlți* pre unde este uscat făcuse tot sate turcești cu subași...”

De aci, aședată între Dunăre și Carpați, România întrégă este privită de cătră popor ca: „dela *baltă* pînă la munte”.

Jipescu, Opincaru p. 126: „traiu tău
dă vécuri aşedat dela *baltă* pînă din-
colo dă munte...”

Doină muntenescă:

Mărioră dintre *bălji*
Cu dragostea 'n patru părţi...

(G. D. T., Poes. pop. 312)

în opoziţiune cu:

Albo, Albo dela munte...

Locuţiunile proverbiale aŭ în vedere
mai ales natura cea stătătoare a *bălji*
şi bogăţia de peşte.

Ion Créngă, Scrierî I p. 141: „ba
s'a însura la tómnă, ba la iórnă, ba
la primăvară, ba la vară, ba iar la
tómnă, ba vremea trece, flăcăul începe
şi el a se trece mergînd tot înainte
cu burlăcia, şi însurătórea remănea
baltă...”

Ibid. p. 230: „Fost'aŭ şi d-ta la ti-
nerete, nu Ńic, dar acum iŃi cred; dă!
bătrăneŃe nu's? cum n'or sta trebile
baltă!...”

Proverb: „Are *baltă* peşte“ (Ţara-
nouă 1887 p. 536).

Altul: „rîde virşa de *baltă*“ (Don-
cev, Curs de limba română 1865 p.
59), sinonim cu: „rîde dracul de po-
rumbre negre“.

Glumă din Ardél:

Tótă fata
Sare *baltă*,
Numai ştirba
Scóte limba,
Da şi órba pipăia,
DrăguŃ, să saio şi ea!

(J. B., Trans., p. 434).

Descântec de „Iele“:

Vă duceŃi în locurî depărtate,
In *baltă*, trestie, pustietate,
Unde popă nu tócă,
Fata nu jócă...

(G. D. T., Poes. pop. 380).

Despre un om bét: „i se oblăncese
picíórele ca cânepa când o scoŃi din
baltă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre cine-va care cîntă prost:
„cîntă ca un boŭ de *baltă*“ (ibid.).

v. *Bătlan*.

După credinŃa poporului, *baltă* este
o reşedinŃă favorită a dracului; de aci
vorba: dracul din *baltă*, la Cantemir
(Descr. Mold. ed. Papiŭ p. 141) „dra-
cul in valle daemones appellat,
quos aquas habitare credunt“, unde
vale este sinonim cu *baltă*, ca şi la
Urechea, Letop. I p. 203: „mare să-
cetă s'aŭ făcut în Ńară, cât aŭ săcat
toate izvoarele, văile, *bălji*, şi
unde prindea mai 'nainte peşte, acolo
ara cu plugul...”

Ghicitórea despre „buric“:

Cuibul berzei
In mijlocul *bălji*.

(G. D. T., Poes. pop. 218).

Ghicitórea despre „stele“:

Dela *baltă* pin' la munte
Tot zale mărunte.

(ibid 246).

Aceiaşi ghicitórea şi despre „furnicî“
(Ţara-nouă 1887 p. 162).

A. Odobescu, Scrierî I p. 174: „căđu
înŃepenit într'o *baltă* de sânge...”

Mai multe localităŃi în România saŭ
locuite de Români pórta numele de
Baltă, dintre cari cele mai importante
sînt: oraşul *Balta* în Podolia lîngă
Nistru, „Cetatea-de-*Baltă*“ în Ardél şi
têrgul *Bălji* în Basarabia.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p.
269: „Iar la *Balta* nemerind nişte
Mărzacî cu câtă-va Tătărime, şi vă-
zând pre Căzacî opriŃi acolo cu atăta
avere, aŭ omorit şi pre Căzacî şi pre
Turcî, şi luând averea şi-aŭ căutat de
trébă...”

Urechea, Letop. I p. 122: „două cetăți mari la Ardél, anume *Balta* și Ciceul...“; tot acolo p. 171: „cetatea de *Baltă*...”

Balada „Jicmond Craiul“:

Cetatea de *Baltă*
Dintre toate 'i naltă,
Naltă 'n foisgóre,
Măruntă 'n pridvóre...

(Țara-noua 1887 p. 190).

Doină din Basarabia:

Maica s'a luat prin țeră
Să ne strângă grămăgioră,
Să ne deie 'n *Bălți* la școlă,
Mai bine-am muri de bolă!
Moscălesce să 'nvățăm,
Și la ôste să intrăm...

(Alexandri, Poes. pop. 2 404).

Românul *baltă* este d'a-dreptul slavul *blato*, cu același vocalism ca în românul „daltă“ din slavul „dlato“ (cfr. gard = *градъ*). Cuvîntul există în toate dialectele slavice. Dela Români, cu vocalismul nostru caracteristic *bal-* = *bla-*, cuvîntul a trecut la Albanesi *baltă* și la Neogreci *βάλτη* sau *βάλτοσ*. E și mai interesant că Rutenii, deși aveau deja această vorbă din fondul slav comun sub forma *boloto*, totuși au mai imprumutat apoi dela Români pe *baltă* (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 11).

v. *Băltăreț*. — *Băltocă*.

Balț (plur. *balțuri*), s. n.; 1°. bande, bandelette, bandeau, lacet, lacs; 2°. voile, surtout voile de fiancée.

Lexicon Rudan: „*balț*, laqueus, die Schlinge“.

Laurian-Massim: „*balț*, 1°. cerc de fer cu care buțile rôtelor se lęgă la capete sau pe la mijloc; 2°. la Macedo români legătură de cap, mai ales albă; 3°. în genere laț, ochișu, fașă

cu care se prinde, se lęgă, se încinge și se strînge ce-va“.

Dr. Obedenaru (Dicț. macedo român Mss. în Acad. Rom. t. I p. 37): „*Balțu*, pl. *balțuri*, se țice o legătură albă de cap de femeie, de unde verbul *îmbălțare* = a se lega la cap“.

Acceptiunea cea mai interesantă este aceia de „voile de fiancée“, prin care *balț* e sinonim cu *hobot*, *sovon* sau *zovon*, *tulbent*, *nimiteț*, *potilat* și *procov*, termenii întrebunțați cu același sens în diferite regiuni ale României, *balț* mai ales în munții Bucovinei, în unele părți ale Transilvaniei și la Români din Ungaria.

„*Balț* = vëlul de mirôsă, petola albă ce împodobesce creștetul miresei“ (V. Vaida, Tribuna din Sibiu 1890 No. 85).

Descântec de „Iele“ în regiunea Năsăudului:

În virful munților,
În crușile brașilor,
În cununa fetelor,
În *balțul* mireseilor...

(Șărnănu, Ielele p. 12).

S. F. Marian, Nunta la Români: „În Selagiu duce nănașa în presara cununiei *balțul*, cu care are să se *îmbălțeze* mireșa, la casa mirelui și aice îl dă ea nunelor ca să' l tîvescă. Nunele, luându'l, îl tîvesc cu primă mîeriă. Fac apoi din altă primă tricoloră, precum și din sasău sau bärbenog (Vinca minor), după cum se numesce planta acesta în Chior, o cunună pe care o cöse pe *balț*, astfel ca atunci când vor pune-o miresei pe cap să vină tocmai d'asupra frunții...”

Balțul pôte să fie alb, adesea e roșu, une-orî de altă culóre.

Deja Cihac (I, 21) a recunoscut în *balț* pe latinul *balteus* sau *balteum* „ceinture“ și a adus următoarele paraleluri romanece: „it. esp. port.

balteo baudrier; it. balza bordure, frange, précipice, balzo rebondissement; esp. balza bannière, balzo nœud; port. balsa, balza haie vive, bannière, balso câble; bresc. balsa bord, entraves, queue d'une robe; ferrare balz tortis de paille; parm. balz bord; piém. baltia brandilloire; reggiano belza entraves". Nu toate paralelurile acestea sînt corecte: după obiceiul seû, Cihac amestecă la un loc elemente eterogene (cfr. Körtling, Roman. Wtb. v. balsa et balteus), ba mai adaogă încă că *balz* se rostesc în popor *bilz* și *giltz*, ceea ce e fals; noue ne ajunge latinul *balteum*, de unde vine d'adrechtul românul *balz*. Lătinesc *balteum* era un termen curat militar: nu „ceinture“, ci „ceinturon“, cingătoare pentru armă, une-orî „sangle“, chingă de cal. Vélul de mirésă în specie se chiăma lătinesc „flammeum“.

Dela Români aû împrumutat pe *balz* Ruteni: „*bàletzi* Kopftuch der Frauen“ (Zelechowski).

v. *Hobot.* — *Bălțat.* — *Bolindeț.*

Bămă s. **bâmiă** s. **bâmbă** (pl. *bambe, bame, bamiu*), s. f.; t. de Botan.: *Hibiscus esculentus*, gombaut, corne grecque. „Leguminosă de forma unei tecii de ardeu, plină de semințe“ (L. M.).

A. Pann, Povestea vorbei, I, 125:

Pe patlagolele 'n roșu îmbrăcate
și pe cele 'n viiăt, ce sînt veninate;
Bamiile încă, loboda și știrul
Să se afle față să 'mplinescă șirul...

Turcul *bami* (Șăinenu).

v. *1^oTurc.*

1^oBan (plur. *Bani*), s. m.; 1°. d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même

province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, intermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se dicea generalmente vel *Ban*, slavonesce *кѣлики Банъ*, adică „mare *Ban*“, și așa deja în documentele cele mai vechi.

În Moldova boieria de *Ban* saû vel *Ban* se întroduse abia pe la începutul secolului trecut saû cu pușin înainte.

Gheorgachi Logofet, 1762, Letop. III p. 292: „...vel Postelnic, vel Spatar, vel *Ban*. Însă acestă boierie a Băniei în vechile vremi n'aû fost, și nu de mult s'aû adaos și acestă boierie, făcându-i-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic și vel Comis. Și fiește-care boierie se păzia și se cinstia la rândușala sa...“

Introducerea cea statornică a boieriei de vel *Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a luș Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, dice așa: „pre Lupul Bogdan iar l'aû pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel *Ban*; și de atunci se așază acestă boierie cu temeșu în Moldova de este așezată la rând, că mai înainte vreme, deși era la vre-un Domn, une-orî ședea mai sus, iar alte orî mai gșos: dupre cum le fusăse alte boierii, așa ședè și cu Băniea la divan; iar de aci înainte i s'aû așezat rândul după Spatarul cel mare, și i s'aû făcut și venit boieriei căte un ban de drobul de sare dela Ocnă...“

Era o imitașione nominală fôrte scăđută a treptei de mare *Ban* din Muntenia, unde acestă boieria a fost în adevèr „mare“ și n'a încetat nici odată de a sta în fruntea tuturor celorlalte.

Cantemir, Hron. II p. 372: „până astăzi *Banii* în țara Muntenescă, măcar că supt ascultare și voia Domnului sânt, însă după privilegiile — poate fi — carile d'inceput au fost având, și la boierie sânt mai de frunte, și altă putere au peste Olt, nu numai a giudeca, ce și cu moarte pre vinovați a căzni, și tot acel vechiu titlu de *Ban* își țin...”

Înlăturându-se inovațiunea cea din Moldova, istoria *Băniei* ne înfățișează patru perioade:

1°. Până pe la 1300 *Banul* Severinului era singurul suveran al Olteniei;

2°. De pe la 1300 până pe la 1600, de 'ntăiu *Ban* al Severinului, apoi *Ban* al Craiovei (Ist. crit. 2^a I p. 81 § 21), une-orî *Ban* al Mehedintului ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedince” (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 224), câte o-dată *Ban* al Jiului ca într'un crisov din 1533 (Condica Mss. a mănăstirii Govora 1753, în Arch. Stat. din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164), *Banul* scădu la a doua tréptă după Domnul Țerei-Românesce, dar ora mai tot-d'a-una din dinastia Basarabilor (v. *Banovei*), rudă fórte de aprópe al Domnului, care 'l numia și'l lăsa să fie stăpân peste cele cincî județe ale Olteniei, având o curte a sa princiară deosebită la Craiova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 până pe la 1700 *Ban* al Craiovei = un fel de vice-rege al Olteniei, numit de cătră Domn dintre ómenii cei mai de frunte, mai ades dintr'o veche familiă boierescă, rar din străinî, exercitând în marginea celor cincî județe o aútoritate administrativă și judiciară aprópe suverană;

4°. De pe la 1700 încóce până la

stingerea vechii organizațiunii ierarhice, *Ban* al Craiovei = primul boier al Țerei-Românesce, une-orî Fanariot, figurând în fruntea sfatului domnesc, reședend tot-d'a-una în Bucuresce și bucurându-se de o autoritate curat nominală asupra Olteniei, unde administrau de fapt „ispravnicii” de județe sub o supremația a unui „caimacam al Craiovei”.

Cu tótă scăderea treptată a importanței politice, *Banul* remase pînă la urma urmelor un personagiú atât de mare, încât chiar în ultima perioadă dede nascere la locuțiunea proverbială: „voia la dumnóta ca la *Banul* Ghica” cu sensul de: poți să faci tot ce'ți place.

O colindă muntenescă, în care se închipuesce vorbind un „Lixandru-vodă”:

Slujósce'mi, slujósce
Pin' la Săn-vásii
Să 'mpart boierii,
Că te-oú ridica
Ban la Craiova,
Și tu că'i báni
De te'f ferici...

(G. D. T., Poes. pop. 48).

unde e fórte interesant verbul bănesc corespunător lui „domnesc”.

Balada „Radu Calonfirescu”:

Banii Suverinului,
Caimacaniú Oltului
Și boierii tîrgului
Stău la drépta Domnului
Cam în fața cortului;
Iar la stânga Domnului,
Domnului și *Banului*
Șed Buzosciú
Și Căplesciú...

(Ibid. 478).

Sînt casurî când aú fost tot-o-dată doi *Banii* de Craiova, deși nu se scie cam ce fel anume să fi fost între dinși

despărțirea de atribuțiunii. Așa sub Vlad-vodă Tepeș, la 1486, erau *Bani* „jupan Dimitru Ghizdavăț“ și „jupan Dêtco“ (Col. I. Tr. 1876 p. 469). Așa éráși la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în același timp de „Voda logofăt“ și de „Sidor“, amindoi de o potrivă *Bani* de Craiova: „Бани краюкски“ (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că această reduplicare a Băniei se făcea numai în timpuri grele, atunci când unul din *Bani* trebuia să fie concentrat asupra administrațiunii ostășesci a Olteniei, pe când cel-alalt rămânea cu administrațiunea civilă, adecă cam în același mod cum se rînduiau în Moldova câte doi părcălabi la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc (v. *Părcălab*).

Un specimen de „carte de judecată“ dela un *Ban* de Craiova:

„† Jupan Dragomir vel *Ban* crălevskii. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tisménei și părintelui Stefan igumenul, ca să aibă a ținé pre Radul den Tismana rumănu să fie sfintei mănăstiri și cu toț feçorii lui, pentru că acest rumănu Radul ce scrie mai sus au fost de moșie al sfintei mănăstiri, iar Vintilă post den Glogova și Ghiné post den Cătun ei au zis că iaste rumănu al lor den Bae; de-acia s'au părăt acești bolari ce scrie mai sus cu părinții den mănăstire înnaînté Hrizei *Banul* Dumnezeu 'l pomenescă de față, și s'au adevărat că iaste rumănu sfintei mănăstire; iar de-acia l'au tot ținut mănăstiré cu pace; iar acum iar s'au sculat acești bolari ce scriu mai sus de-au venit înnaînté noastră cu pără de față cu părintele Stefan igumenul, zicând că iaste rumănul lor, iar noi am căutat și am judecat pre lége deréptă și am adevărat cum iaste

rumănu sfintei mănăstire și dat a firumănu și de Hriza *Banul*; noi încă am dat să fie rumănu Radul și feçorii lui și tot nómul lui sfintei mănăstiri în vecú neclătit, ș'au rămăsu Vintilă post și Ghiné post de lége și de judecată, ș'au zis și ei înnaînté noastră cum să nu mai scornescă pără, ce să fie rumănu Radul sfintei mănăstiri, cum scrie mai sus; iar cine va mai scorni pără de acum înnaînté să nu se cróze. Ačasta scriim, inak da nést po našemu rečeniú. Pis u Tismana în 12 lét 7151 (1643). (L. S.)“ (Doc. Rom. II No. 11 în Arch. Stat. din Buc.).

Nevésta saú véduva unuí *Ban* se đicea Bănésă.

Un zapis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „s'au scris eu Iléna Bănésa Buzasca împreună cu fiú-mieu Matei acesta al mieu zapis ca să fie de mare credință la mână Vladului spătar ot Oteteliș, cum să se știe că au botezat fiú-mieu Matei un cocon al dumnialui de ș'au pus numele lui Matei, deci cându au fost la tunsoare hărăzit'au coconului partia noastră de moșae den Ciuperceni den vadul Diului, moșăia noastră den moș den strămoș al nostru dela *Banul* Vladul...”

Un zapis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu jupănesa Mariia Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Milescul...”

De aci mai multe localități în România numite Bănésă, precum și satul din Teleorman Storo-bănésa, mai bine Stara-Bănésa „Bănésa cea bătrână“.

Ierarchia curții princiare la Români era modelată întrégă după tipicul bulgar din epoca Asanilor, adecă după ierarchia bizantină slavizatá: logofet =

λογοθέτης, vornic = дворяникъ, spatar = παθάρης, stolnic = столникъ etc. Numai *Ban* se sustrage acestei ierarhii, fiind o demnitate supra-ierarhică cu mult mai veche.

Intre anii 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinului figura câte o dată în titulatura Domnilor Țerei-Românești; bună-ora:

În crisovul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în Archivul municipal din Brașov (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 189): „Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino“, iar pe pecete: „WEYVODA TRANSALPINVS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS“, adică „*Banul* de Severin“ mai pe sus de „Duce de Făgăraș“.

În două acte din 1390 și 1391 Mircea cel Mare se intitulă: „Woyuoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes“, iar pe pecete: „WAIWODA TRANSALPIN BAN DE CZWRINIO“. (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă traducerea lui *Ban* prin „Comes“ (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al marelui Mircea din 1411: „BANI SEVERINIENSIS“ (ibid. 473).

Tot dinsul, într'un crisov slav din 1406 (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 22), își dă titlul: „stăpân al Băniei de Severin (СѢВЕРИНСКОМЪ БАНСТЪКЪ ГОСПОДИНЪ)“.

La 18 Iuliu 1387 istoria ne arată pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy intitulându-se „Banus Sewrinensis“, fiind că administra regiunea Mehădiei și a Almașului din Temeșiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); și 'n același an la 27 Iuliu, aproape tot atunci, Mircea cel Mare hărăzea sau întăria mănăstirii Tisména mai multe proprietăți

în Oltenia propriu zisă (Arch. ist. III. p. 191), adică era „Banus Sewrinensis“ în totă puterea cuvintului. Noi am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpânirii *Banului* de Severin înainte de 1400, și chiar ce-va mai încôce, era Oltenia și porțiunea orientală a Temeșianeii cam pînă la riul Caraș. Rare-ori însă, bună-ora în ultimul pătrar al secolului XIII și 'n primul pătrar al secolului XIV, apoi în al treilea pătrar din secolul XIV și 'n primul pătrar al secolului XV, afară de intervaluri de tot scurte, Basarabiile reușiau a cuprinde întregul acest teritoriu. Cele mai de multe ori regiunea Mehădiei și mai ales al Almașului rămănea sub stăpânirea Ungurilor, cari îndată rînduiau acolo pe un „Banus Sewrinensis“ din partea lor, pe când altmîntrelea țiceau în diplomele lor că „honus Banatus Sewrinensis vacat“.

Primul „Banus Sewrinensis“ de acest fel al Ungurilor, întru cât se poate constata prin documente, a fost un „Leukus“ la 1233; și aproape la același timp se referă următorul pasaj din cronică orientală a lui Fazelullah-Rasid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): „În primă-veră anului 1240 principii mongoli trecură munții Galiției pentru a intra în țera Bulgarilor și Ungurilor. Ordă, carele mergea spre dreapta, după ce a trecut țera Oltului, îi ese înainte Bazarabam cu o armată, dar e bătut...“ Adică: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel ținguresc Leukus, iar de altă parte spre resărit era Românul Basaraba-ban.

Negreșit, nu atunci pe la 1230 în ajunul năvălirii mongole, ci cu mult mai de 'nainte se vor fi înființat „*Banii* de Severin“, și anume cei românești,

de óră-ce cei unguresci n'aũ fost nici o-datã decãt un fel de reacțiune contra Basarabilor, un titlu așa dicând de contrabandã. Nu este o socotelã încãrcatã de a crede cã Bãnia cea oltenescã trebuia sã fi existat deja cel puțin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosniei își dedia titlul de *Ban* și de mare *Ban*: БАНЪ КРАИКИ. Pe la 1253 ne întîmpinã un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). În Slavonia, Croația și Dalmația *Bani* apar pe la 1150; în Serbia, așa numiții *Bani* de Maciava, „Bani Machovienses“, pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeșiana n'a fost nici o datã Bãniã, ci numai din cauza legãturei sale cu Oltenia, cãrii îi aparținuse în parte din timp în timp, și-a cãpãtat numele cel modern de Banat, pentru prima órã abia în secolul XVI sub forma de „Banat de Lugos și de Caransebeș.“

v. 2. *Bãnat*.

În Ardél, de asemenea, n'aũ fost *Bani*; Romãni de acolo cunosceãũ însã pe cei unguresci pe de o parte, bunã-órá la 1275 „Alexander Banus Comes Scibiniensis et de Doboka“ (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), iar pe de altã parte cunosceãũ pe *Bani* Basarabi din Oltenia, ast-fel cã suvenirea *Banilor*, ca și când ar fi existat chiar în Ardél, s'a pãstrat în poesia poporanã, de exemplu:

Eũ sînt Nița *Banului*
Din țara Ardélului...

(Pompiliu, Balade p. 61).

„*Banul* din Ardél“ e cunoscut și'n poesia poporanã epicã a Serbilor:

... bana Hrdelića,
Hrdol'skoga bana...

(Bogisić, Narodne pjesme p. 9).

La Serbi însã titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orice principe sau om puternic, iar în Ragusa și'n Muntenegru el se întrebuințează pînã astãzi cu sensul de „seigneur“ sau „monsieur“ (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgarii n'aũ avut pe *Bani*, dar aũ cunoscut pe cei din Oltenia și pe cei din Serbia, încãt în poesia epicã bulgarã *Ban* e aprópe sinonim cu Craiu, bunã-órá:

Sé sobrale, sé nabrale
Do tri Bana, do tri Kralia,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli...

(Miladinovci p. 240).

sau:

Sednala je Kraliovitza,
Kraliovitza Banovitza
Na visoki-te palati...

(ibid. 258).

adece: „s'aũ adunat, s'aũ nemerit vr'o trei *Bani*, vr'o trei Crai, la orașul Tesalonica, la cele șapte turnuri de acolo“; și: „ședea Crãesa, Crãesa Bãnesa, în cele nalte palaturi...“

Dan Basarab, fratele marelui Mircea, trãesce pînã astãzi în poesia poporanã bulgarã, mai ales în colinde, sub numele de „Dan-Ban, Dan-Vodã“:

Dane Bano, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de mai sus rezultã cã înființarea Bãniilor peste tot se urcã istoricesce cel puțin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, și alții dupã dînsul, pretind a gãsi pe *Ban* la Croați deja în secolul X în βάνος și βοεάνος din Constantin Porfirogenet; dar elemen-

tul vocalic în aceste două forme indică învederat pe slavicul *koie-* în *koie-kati* „pugnare“, *kon* „iniles“, *koiekođa* „belli dux“, de unde *koiank* = *βοάνος*, *βοεάνος* este o formațiune serbescă tot așa de corectă ca *koiank* „bellator“ dela *kon* „pugna“. O observațiune analogă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 287): „*βοεάνος*, *βοάνος*, deutet eher auf sl. *vojan*, vgl. ngr. *βοεβόδος*“. Să mai adăogăm pe bohemul *vojan* „ostaș“ (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbește de loc despre *Ban*, deși de almintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbii de pe atunci.

La Bizantini, prima mențiune despre *Ban* la Serbii ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizi slova p. 104) sub forma *μπάνος*, singură care corespunde lui *банк*.

De unde ôre vine cuvîntul ?

Pentru a-l latinisa cu orîce preț, Laurian și Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet prin *bovan* „avut în turme de boi“, iar pe de altă parte se acată de glossa lexicografului alexandrin Hesychius din secolul IV: „*βάννας*, βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις, ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων“. Ei uită că: 1. dintr'un latin *bovanus* trebuia să se facă la Români *bouan*, nici o dată *bovan*; 2. *βοεάνος* din Porfirogenet, după cum am constatat-o mai sus, este *voian*, iar nu *Ban*; 3. „*παρὰ Ἰταλιώταις*“ la Hesychius însemnă pe Grecii din Italia sudică, nici decum pe Latini; 4. între epoca romană și între prima aparițiune istorică a *Banului* este o multi-seculară întrerupere, care nu pôte fi nesocotită pentru simplul hatâr al unei etimologie de tot arbitrare.

Ban latin nu este și nu pôte fi. E adevărat însă că Serbii l'au pri-

mit dela Români, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca „*cio-ban*“ bună-ôră, străbătea în vécul de mijloc în regiunea dunărenă mai cu samă prin mijlocirea celor două mari popore turanice năvălitoare, Pecenegii și Cumanii, cari veniau în Carpați după o lungă ședere la cöstele Persiei. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noi, este plin de persianisme (Kuhn, Codex Cumanicus, passim). Ei bine, nemic nu pôte fi mai persian ca *Ban*: *bān* (= zenticul *van*) „*possessor, dominus, vir magnus, illustris*“ (Vullers, I, 184). Dela Persiani *bān* a trecut la toți vecinii lor, Turanii și ne-Turanii. Așa la Armenii compusul *marz-bān* era titlul capului oștirii (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alanii din Caucas, când au înaintat în Europa împinși de Iluni, unul din principii lor se chema „*Sangi banus*“ (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spațiu geograficesce ne'nterupt, pecenegul său cumanicul *Ban* „*Domn*“ nu putea să călătorască decât plecând din România, prima stațiune balcanică a Pecenegilor și a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nici o îndoelă că Oltenii avuseseră pe *Banii* înainte de a'î fi căpătat Serbii. Ce-va mai mult; gonită prin invasiunea maghiară, ramura românească cea aședată de vécuri în Pannonia, după cum am arătat-o în studiul cel introductiv la volumul de față, se revărsase în parte în secolii X—XI tocmai asupra Bosniei și Dalmației, adecă acolo unde ne întimpină cele mai vechi *Banii* ale Serbilor. De aci rezultă că în acea

epocă—o epocă în care o mare parte a României era cuprinsă de Pecenegi, ast-fel că contimporanul Suidas dice: « Δάκες, οἱ νῦν Πατζινακίται λεγόμενοι — în acea epocă Oltenia avea deja *Bani* titlul pe care prin Româniî cei din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lângă titlul *Ban*, Româniî au avut din aceiași vechime numele personal Ban cu derivatele Bănilă, Bănică, Bănaș, Banciu, Băncilă, Banș etc., despre cari se va vorbi mai la vale.

v. ^{2,3} *Ban*. — *Banoveș*. — *Bănesc*. — *Băniă*. — ² *Bănișor*. — *Basarabă*...

² *Ban* (plur. *bani*), s. m.; 1° monnaie en général; 2° sou, denier, billon. „In genere, monetă de orî-ce fel și valôre; în specie, o monetă de aramă de cea mai mică valôre“ (L. M.). In sensul general, *banul* este „numisma“ sau „pecunia“, iar pluralul *bani* însemnă chiar „divitiæ“; în sensul special este „denarius“ sau „obolus“; acesta se pôte vedé mai bine din următôrele contexturi:

Noul Testament Belgrad 1648, Matth. XVIII, 28 :

... era lui dătoriu cu osută <i>debani</i> debebat ei cen- tum denarios..
---	--	---------------------------------------

ibid. XXII, 19 :

Arătați'm <i>banul</i> dăjdei. Iară ei a- dusăra lui un <i>ban</i> ...		Ostendite mihi numisma cen- sus. At illi obtu- lerunt ei dena- rium...
---	--	--

ibid. XXVIII, 12 :

... <i>bani</i> mulți dé- deră vitéjiloră...		... pecuniam copiosam dede- runt militibus...
---	--	---

Silvestru, 1651, p. XIV :

<i>Banii</i> săi nu 'i dă în camătă ..		Pecunia m su- am non dedit ad usuram...
---	--	---

unde la Coresi, 1577: „argintulă său.“

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. XXX, 13 :

... doao-zeci de <i>bani</i> didrahmul..		... viginti oboli ipsum didrach- ma...
---	--	--

ibid. Jes. Nav. XXII, 8 :

... cu <i>bani</i> mulți aū mersu la ca- sele loră..		... in divitiis multis abierunt in domos suas...
--	--	--

Prin *ban* se înțelege obicînit mijlocul metalic legal de transacțiunii, și ceea ce represintă acel mijloc, după cum sint, bună-ôră, *bani* de hărtiă.

Caragea, Legiuire 1818 p. 13: „Când tocmindu-ne dăm lucru pã *bani* numai, saū pã lucru numai dar prețuit în *bani*, saū și pã *bani* și pã lucru mai puțin la preț decât *bani* saū de o potrivă, atunci această tocmelă se numește vânzare...“

In același sens *banul* constituă o avuțiă metalică.

Ion Neculce, Letop. II p. 277: „când este mânia dela Dumnezeu, atunce nici mintea nu slujește, nici prietenii, nici *bani*...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 335 a: „în trei lucruri dzace avuțiia, în *bani*, în veșmente, în pietri scuinpe; pentracé Domnulă aceste trei lucruri arată de spune, că *bani* să strică de rugină și cheltuindu-să vrémia 'i svârșește, veșmentele moliile le mănăincă, pietrile cele scuinpe ce nice ruginescū nice moliile le mănăincă, de furi și de tâlhari pierū, și toate trecū...“

In acest sens, *banul* = avere personală, în cântecul din Moldova:

Și dacă oū cheltuiesc,
Eū singur agonisesc;
Ce aveți cu *banul* meū,
Judeca-v'ar Dumneșeū?..

(Sevastos, Cânteca mold. 258).

Ca avuțiã metalicã, *banul* e nu numai de aramã, ci mai ales de metaluri scumpe, de aur și de argint.

Ureche, Letop. I p. 162: „el le-a dat lor 70 galbeni, *banii* de aur...”

Cantemir, Hron. I p. 194: „într'un rând mi-au adus Theodori Pãrcãlabul de Galați un *ban* de argint...”

În privința tranșacțiunilor prin mijlocul *banilor*, fraza se construiește cu prepozițiunea pe: a cumpãra pe *banii*, a vinde pe *banii*, a face pe *banii*...

Nicolae Costin, Letop. II p. 47: „pãgãniile își cumpãrã robi pe *banii* și în al șeptelea an îi ertã...”

Axinti Uricarul, Letop. II p. 167: „niște cai ce se cumpãrãse pe *banii* crãești...”

Țichindel, Fabule 1814 p. 142: „alergați plãtiți preoților sã se facã pe la toate bisericile rugãciunii și bdenii, socotind cã și sfinții pre *banii* fac minuni...”

Expus la contrafacere sau la desprețiere, *banul* este bun sau reu.

În Pravila lui Vasile Lupul, 1646, ne întimpinã un capitol întreg: „Pentru calpuzani ceia ce fac *bani* rãii și pentru certaria lor”, unde între altele (f. 40 a) se dice:

„*Banii* cei rãii sãntu de trei feluri mestecãturã, ce sã dzice aurul cel curat ce are fi sã fie ei' spurcã și amestecã, argintul așijdere, unul amestecã cu arame, altul facu chãr de arame și numai cã ce' spoescu de-asupra cu argintu, acãsta' una; a doo, s'are fi și curați o samã de *bani*, ei fac mai miç de ce nu așungu la cumpãnã, ce pãgubãscu oamenii ceia ce'i iau; a treia, așijdere sã chãmã mençunoșu pentru cãce chipul și scriptura ce pune pre dãnșu iaste minçunoasã, nu iaste facutã den svat cu învãțatura cui-va, ce pre furiș ca un lucru rãu, drept-acãia de-are fi și cu-

rați cu nemicã mestecați, și de-are fi și de plinũ la cumpãnã, totu-i un lucru mençunos și sã chãmã minçunos, soțu furtușagului. *Banii* cei buni și direpți au patru lucruri pre'n pre gũrul lorũ: întâi cãce ce face *bani* sã aibã putere și voe dela împãrãție sau dela Domnulũ locului aceluia, al doile sã sã facã în locũ vestitũ cum are fi în mijloculũ tãrgului sã vadzã toțũ, al treile sã aibã chipũ și scripturã cinstitã și frumoasã, iarã sã nu fie facutã acãa scrisoare în vre-un chipũ grozavũ și de rușine; al patrule iarãș sã fie și la cumpãnã de plinũ, nemicã sã nu'i lipsiascã...”

Cu schimbãri mai mult ortografice, același capitol figurẽzã în Pravila lui Mateiu Basaraba, 1652, p. 67.

Puțin timp dupã Vasile Lupul, tocmai un Domn din Moldova se apucã a fi calpuzan, facẽnd *banii* rei, a nume Istrate Dabija.

Nicolae Muste, Letop. III p. 10: „fãcea șalãii de aramã, cari numai aice în țarã imbla, 4 șalãii la un *ban* bun...”

Doẽ zapise moldovenesci din 1665 (Arch. ist. I, 1 p. 79—80): „*banii* proști șalãii în zilele Dabijii vodã...”

v. Bãnar. — Bãnãriã. — Calpuzan. — Tarapanã.

În graiul de altã datã, fie-care categorie de dãri fiscale purtã numele colectiv articolat de *bani* urmat de specificarea dãrii la genitiv: *bani* birului, *bani* haraciului, *bani* vãcãritului, *bani* baĩramului etc.

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „multã strinsoare fãcea pentru rãmãșița *banilor* birului...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „Închisãse pe Ruginã Sulgerul și pe Stefan Luca Visternicul pentru *bani* nãpãștilor...”

Amiras, Letop. III p. 127: „pãnã

s'a implini rămășița cea păsuită și *banii* pocloanelor..."

Ion Neculcea, Letop. II p. 458: „[Constantin Mavrocordat] a scos *banii* stégului pe țară, de tot omul câte 105 parale..."

Nicolae Vodă Mavrocordat, 1745 (Condica MSS. a Hușilor în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 124): „î-am ertat ca să fie scutiți de *banii* pe ceștilor, însă să nu fie oamenii de țară sau din cei ce au lipsit din țară și acum să întorcă iarăș la urmă în țară, ce să fie oameni streini cum zăcem din țara unguriască sau dintr'alte părți..."

Lefile boșerilor 1776 ed. Rășcanu, p. 25: „*Banii* grosului dela cei ce se vor închide, când se vor slobozi..."

Cea mai mare unitate monetară era punga de *banii*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 128: „Fost'au să dea Lupul Vornicul și vr'o 60 pungi de *banii* la Vezirul din veniturile țării ce ieș Domnii din ocne și din vămi; ce alți *banii* nu pré era fără cât copleice și dutce câte de patru *banii* și timfi de cei noi moschicești..."

Constantin Basaraba, 1695 (Condica mănăstirii Hurezul, MSS. 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 76): „Am dat domniia mé la sfântul mormânt trei pungi de *banii*, a decă taleri 1500..."

Ion Neculcea, Letop. II p. 205: „După ce s'au dus Vasile Vodă la Poartă, fau închis Turcii în Edecule și 'l părta Domnul Muntenesc și Domnul Moldovenesc și Racoți Craful Unguresc și sta tare asupra lui să 'l omoare Impărăția, și giuruia 3000 de pungi de *banii*..."

Ibid. p. 413: „Turcilor Agi ce venia dela Poartă cu trebii, căruia era să deo punga de *banii*, îi da cinciseșe tot ca să 'l laude..."

Ureche, Letop. I p. 146' „Trimis'au la Impărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitori, pedes-trime dărăbanii, de au dus birul zece pungi de *banii*..."

v. *Pungă*.

Monetele străine cele mai variate circulau la Români (Peyssonnel, Commerce de la mer noire 1787 t. II p. 189) și purtau în popor numi deosebite, din cari unele s'au păstrat până astăzi în literatura poporană, deși însăși moneda a dispărut de mult din circulațiune.

Ealada „Badilul“:

Îa întră 'n odaia mea,
Umple cu galbeni pöla,
Tot cu galbeni venetici
De câte-o sută și cincî,
Cu mahmudele turcesci,
Cu rubiele-arăpesci,
Cu gröșe lipovenesci,
Cu dinari moldovenesci
Și cu grivne muntenesci;
În casă când vei intra,
Să te faci a mătura,
Banii prin casă că 'i vërsa.,
(G. D. T., Poes. pop. 541.)

Doină din Moldova:

Și salba 'i de gologani
Făcută de doi ciobani,
Salba 'i de sorocoveți
Făcută de logofeți,
Și salba 'i de irmilici
Făcută de doi voinici,
Și salba 'i de icosari
Făcută de doi primari,
Și salba 'i de galbenași
Făcută de coconași...

(Sevastos, Cântece moldov. 15.).

Cu sensul general de „monnaie“, *ban* a dat naștere la o mulțime de idiotismî.

Locuțiuni proverbiale adunate de P. Ispirescu (Tocil., Rev. I, 1 p. 450):

„Stringe *banii* albi pentru țile negre.“

„*Bani* aŭ și Țiganii.“

Bani din mână îl scapă
Ca cîturul cum ține apă.

„Cu *bani* faci *bani*.“
„*Banii* la *bani* trag.“

Banul bani unde zăresce,
Colo se rostogolesce.

„*Banii* nu aduc procopselă, ci procopsela aduce *bani*.“

„*Banii* strîngătorului pe mâna cheltuitorului.“

„*Banii* sint rötunđi, bată'î să'î bată!
îți scapă printre degete și se duc d'a-
dura.“

„*Banii* pe om îl învêță.“

„*Banul* e ciocoïu de uși multe.“

„*Banul* este ochiul dracului.“

„*Banul* muncit nu se prăpădesce.“

„*Banul*, pasere cu aripă.“

„*Banul* te bagă afund, *banul* te scöte.“

Apoi :

„Din petró sécă scöte *banul*“ (Pann, II, 86), o figură tot atât de energică precum era la vechii Romani ȃicötörea conservată de Sf. Augustin : „Frangere lunam et fac fortunam“.

Cu toptanul,
Și *bani* la anul.

(Pann, II, 86).

„Marfă gata *bani* așteptă.“

(ibid. 87).

„*Banul* reŭ nu se perde = omul fără merite, neînsemnat, nu se prăpădesce, nu este amenințat, nu möre lesne bolnăvindu-se“ (Costinescu).

Locuțiunea observată de Jarnik (Sprachliches p. 19) în basmurî : „a trăi pe lîngă cine-va ca *banul* cel bun.“

Alta tot din basmurî (ibid. p. 23) : „o mie de vorbe un *ban* nu face.“

Ion Créngă, Scrierî I p. 38 :

Frate, frate,
Dar pita'î cu *bani*, bărbate!

sub forma mai obiçnuită : „frate frate, dar brânđa 'î pe *bani*“.

Același, Scrierî I p. 3 : „avea strinse și părăluțe albe pentru ȃile negre, căci lega para o a cu ȃece nodurî și tremura după *ban*...“

Ibid. p. 279 : „cine are *bani*, bea și mănăncă, iară cine nu, se uită și rabdă...“

Ibid. p. 185 : „*bani* de cheltuélă, straie de priminélă...“

Alți idiotismî :

A face *bani*.

Cântec din Moldova :

Rachîuașul tare'mî place,
Bani nu sciŭ de unde-olu face;
Oïu face cum oïu puté
Și i-oïu plăti cu vadé...
(Sevastos, Căntece mold., 257).

A se umple de *bani*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 16 : „um plutu-s'a ŭ Leșiî de *bani* și de haïne și de cai...“

A mănca *bani*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 38 : „rămăind asupra lui din *bani* țării măncați multe pungî de *bani*...“

A bé *bani*.

Doînă din Ardél :

Cucul cîntă, mîerla ȃice :
Nu 'ți bé *bani*, măi voînice!..
(Familia 1884 No. 50).

A înghiți *bani*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 91 a : „pentru să n'aibă a răpști ce-va că nu-î soséște, iară elŭ și *bani* mirului vră să înghiță...“

Lăcomia de *bani*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 35 : „ce

vor să isprăvescă pravilele unde domnește lăcomia *banilor*?...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 88: „cu anevoe va fi Vezir dacă nu va fi lăcom la *banii*...“

A se sătura de *banii*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 21: „aū topit *banii* ce aū luat dela Turci pentru cetatea Cehrinul și i-aū turnat în gură să se sature de *banii*...“

A spune *banii*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 112: „îi purta tot legați pre ulițe bătându'i să și spu e *banii*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „femeile și fetele, slujnicele din casă, le bătea să spu e *banii* și odoare și haîne mistuite...“

A ierta *banii*.

Ureche, Letop. I p. 108: „le-aū întors Pocutia cu toate târgurile și le-aū ertat și *banii*...“

A unge cu *banii* ochii cui-va.

Ureche, Letop. I p. 197: „având mare cunoștințe între Căzaci, aū mers la dânsii, pre unii cu giuruința implându'i, pre alți cu *banii* ungându-le ochii...“

A ajunge cu *banii* la cine-va = a mitui.

Nicolae Costin, Letop. II p. 17: „zic unii să fie agiuns Vezirul cu *banii* la Popovici, că acum le perise Turcilor nădejdea de a lua cetatea...“

Dare de *banii* = mituire.

Nicolae Costin, Letop. II p. 9: „ș'aū scos capul cu daré de *banii* dela moarté ce i să gâté...“

Cantemir, Hron. II p. 45: „macar cevaș neprocopsind, de nevoe i-aū căutat lui Theodosie a pleca la pace și cu dare de *banii* vrăjmășia varvarilor a îmblânzi...“

A'și porni firea asupra *banilor*.

Cronica muntenescă (Magaz. ist. IV, 370): „Radul Vodă încă nu socotia

nimica de unele ca acestea, ci numai își pornise firea asupra *banilor*, pre svatul unor marghioli ca aceia...“

Vestit din *banii*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 25: „Ursachie ce aū fost Visternic mare, cel vestit de bogat și din *banii* la toți în toate țerile...“

Strinsóre de *banii*=strimtorare.

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „rămas în mare nevoe și supăr și strinsoare de *banii*...“

A da *banii* pe mîere = a batjocuri.

Melchisedec, Chronica Hușilor, I p. 87: „Unul din articulele de speculă ale comerciului turcesc în țéră era mîerea. Agenții antreprenorilor turci, răspândiți prin țéră, arvuniaū de timpuriū mîere de pe la locuitorii ce aveaū prisăci (stupine), cu condiția ca la termenul pus cătimea angajată să fiă la dispoziția Turcului rinduit. Românul însă, neexact în daraverile lui ca și astă-đi, puțin gândia la angajamentele sale, fiă chiar și cu Turcii, cari nu'l cruțaū,—pină ce da de điuă necazului. Dacă, din naturala apatiă saū din cauza timpului nefavorabil stupilor, mîerea nu era la timp pusă la dispoziția Turcului ce o pretindea, atunci vai! Se începeaū schingiuirile fără cruțare. Românul dator alerga în tóte părțile, rugându-se de mîere, ca să scape de Turc, ce se ținea de el grapă; da pină la cămașă, numai să scape. De aci expresiunile: „a lua *banii* pe mîere“; „a da *banii* pe mîere“, aū devenit proverbiale la Români. Chiar astăđi đicerea: „a da *banii* pe mîere“ însémnă: a'î face un atac, o necinste, o maltratare...“

„A da cui-va *banii* pe mîere = a 'l mustra, a 'l critica în față, a 'l învăța minte, a 'l bate“ (Costinescu).

v. ²Baloș.—Mîere.

Banii d'a-gata.

Ion Créngă, Scrieri I p. 49: „Tot

mănăstiri să croiescă, dacă vrei să te bage dracii în samă, să'ți vie cu *banii* de-a gata la picior și să te faci putred de bogat...”

Alt ce-va este *banii* gata, expresiune foarte desă în vechile zapise și care însemna „numéraire”. De aci și locuțiunea „fecior de *banii* gata” despre un om care n'are grijă de a lucra, ci cheltuesce averea moștenită dela părinți.

Ca monetă specială, *banul* este și a fost tot-d'a-una cea mai mică sau aproape cea mai mică monetă de aramă, care prețuesce atât de puțin, încât expresiunea „nici un *ban*” însemneză „mai nimic”.

Négoe Basaraba, 1512—21 (Arch. ist. I, 2 p. 129): „de n'ai haîne, tu dă măcar o costandă sau un *ban*...”

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 28 b: „noi acum o fărămă de pâine sau un *banii* ne scumpimă a da...”

Doină din Ardél:

Mândra când e rumenită
Cu cinci-sute nu 'i plătită;
Dar când se desrumenesce,
Nici doi *banii* nu mai plătesce...

(J. B., Trans. 440).

Léxicon Budan: „*Ban*, o jumătate de crețzar.”

Adevărata valóre economică a *banului*, ca și a *banilor* în genere, a șovăit tot-d'a-una după timpuri și s'ar puté limpeși numai prin prețul lucrurilor în diferite epoce; nu e greș însă a constata, prin studiul vechilor documente, valórea nominală a *banului*, adecă raportul lui proporțional câtră alte feluri de *banii*, cari circulaū la Români.

Vom da un simplu specimen de o asemenea lucrare.

Ion Neculce, Letop. II p. 463: „Soctotit-aū măria sa Constantin Vodă și

pentru parcălabiile de pe la târguri, având obiceiū parcălabii de luaū osebit de cei două-zeci de *banii* și câte două oca de vin de bute de vin sau de horilcă sau ori-ce fel de băutură ar fi fost, și parcălabii nu lua numai acele două oca, precum era obiceiul, ci luaū niște tidve mari câte de patru cinci oca, de jăcuia oamenii și neguțitorii, spărgându-le buțile. Iar măria sa Constantin Vodă aū stricat acel obiceiū rău să nu mai fie, să nu mai iée parcălabii tidve și oca de vin și de horilcă, ci numai să iée parcălabiile drept pe obiceiū câte doi potronici de car...” de unde rezultă că „obiceiul” era de a lua numai „câte 2 potronici” sau „20 *banii*”, iar prin urmare un *ban* era a 10-a parte dintr'un potronic.

Potronicul, pe de altă parte, era tot una cu costanda, după cum se vede din alăturarea unui text din Neculce cu un alt text din Nicolae Muste (Melchisedec, Cron. Huș. I, 82), și deci un *ban* era de asemenea a 10-a parte dintr'o costandă.

Din Lefile boierilor Moldovei în 1776, ed. Rășcanu, se vede la tot pasul, că un *ban* era a 120-a parte dintr'unleū și a 330-a parte dintr'un galben; bună-óră:

p. 25: „Lei 70 *banii* 60 dela 47 Leficii câte 1 pol ($1\frac{1}{2}$) leū unul”, adecă: $47 \times 1\frac{1}{2} = 70$ lei — $1\frac{1}{2}$ leū (=60 *banii*);

p. 26: „Lei 5 *banii* 60 adică 2 galbeni zări dela fiește-care carte gospod”, adecă: 1 galben = $2\frac{1}{2}$ lei (=300 *banii*) + 30 *banii*.

Zăpis muntenesc din 1640 (Arch. ist. I, 1 p. 24): „acest loc l'am cumpărat noi dela Dumitru cojocarui drept ughă 5, iar noi l'am datu părintelui Thanasie drept *banii* gata 700, iar pentru 300 de *banii* i-am lăsat să-i fie poménă...”, de unde urméză că într'un

ughiu era 200 de *banii*, de vreme ce 5 ughi corespundea cu 1000 *banii*.

Zapis muntenesesc din 1683 (Arch. ist. I, 1 p. 62): „O bute de vin vedre 60, vadra câte *banii* 30, facu taleri 15 costande 12...” ceea ce se lămurește în următorul mod:

15 taleri à 52 *banii* unul fac 780 *banii*;

12 costande à 10 *banii* una fac 120 *banii*;

total 900 *banii* = prețul a 60 vedre câte 30 *banii* vadra.

Deci, un *ban* era:

a 10-a parte dintr'o costandă saū dintr'un potronic;

a 52-a parte dintr'un taler;

a 120-a parte dintr'un leū;

a 200-a parte dintr'un ughiu;

a 330-a parte dintr'un galben...

O parà era ce-va mai mult decât *banul*, căci Sulzer (Gesch. d. transalp. DAC. III, 352) ne spune că un taler avea 40 de parale.

Câte o dată vechile texturi alătură monetele una cu alta sub raportul volumului.

Miron Costin, Letop. I p. 17: „un *ban* de alamă galbăn iarăși la acea cetate năruită am aflat, cât un ort de mare...”

Ibid. p. 25: „iar *banul* ce s'aū aflat mai jos de Roman așa era de mare cât șăștacul cel de patru *banii* leșești...”

În același mod se pôte desluși raportul *banului* către ort, către zlot, către florint etc., ceea ce noi vom face treptat la locurile cuvenite.

v. ⁴ *Aspru*. — *Bătut*. — *Copeică*. — *Costandă*. — *Ducă*. — *Florint*. — ² *Galben*. — *Gata*. — *Grivnă*. — *Lescae*. — ² *Leū*. — ² *Ort*. — *Pară*. — *Potronic*. — *Rublă*. — ² *Șalău*. — ² *Taler*. — *Ughiu*. — ² *Venetic*. — *Zlot*...

Afară de *banii* străini, Româniū avu-

seră din când în când o bănăriă proprieă, în privința căriia reproduc aci textual notița, pe care mi-o comunică scumpul meu amic d. D. A. Sturdza, părintele numismaticăi române. Monetele, despre cari se vorbește, represintate pe cele trei table alăturate, se află tôte, dăruite de către însuși d. Sturdza, în colecțiunea Academiei Române, afară de doē.

„*Banii* moldovenesci și muntenesci sînt dintre mărturiile cele mai pipăite a trecutului vieței nōstre națiōnale și aū o importanță cu atât mai mare, cu cât șirul lor începe aprōpe cu timpul fundării Principatelor, cu cât tocmai timpurile cele mai vechi sînt mai bogat represintate, și cu cât probleme istorice și culturale nedeslegate încă se lēgă de examinarea lor.

„Între aniū dela 1348 pînă la 1551 — în timp de 200 de ani — aū domnit în Moldova 28 principii, dintre cari 14 sînt represintați prin *banii*. Între aniū dela 1272 pînă la 1552 — în timp de 300 de ani — Muntenia a avut 32 domni, și dela 12 dintre dînșii posedăm *banii*. Acesta este întăiul fapt important de constatat.

„Examinând acest material monetar, cât a ajuns pînă în zilele nōstre și a intrat în colecțiuni cunoscute, se constată mai departe, că nu ne aflăm dinaintea unor bucăți de *banii* izolate, simple curiosități. Academia posedă peste 2000 bucăți de monete moldovenesci și peste 400 bucăți de monete muntenesce. În această colecțiune se numără peste 350 *banii* dela Petru Mușat, peste 350 dela Alexandru cel Bun, peste 130 dela Stefan Locustă, peste 120 dela Vlad I, peste 87 dela Mircea I, peste 69 dela Vlăduț.

„Aceste sînt dovedii incontestabile, că Moldova și Muntenia aveau, chiar

din începuturile lor, *banii* proprii, înfățișând un întreg sistem monetar.

„În Moldova ca și în Muntenia tipul unității *banilor* celor mai vechi se legă de tipul *banilor* Europei Apusene, numit—grossus.

„Seria Moldovenescă începe chiar cu Bogdan I (1348—1365) și e întreruptă prin deosebiri de mărime și de greutate numai de seriile lui Stefan cel Mare (1457—1504) și a lui Stefan Țis Stefăniță (1517—1527). Mai târziu, în al 16-lea și al 17-lea secol, aflăm o schimbare mare, căci Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) are *banii* de un tip propriu; iar Alexandru Lăpușneanu (1552—1561, 1563—1566) și Despot (1561—1563) imităză *banii* ungurești, și Eustratie Dabija (1662—1666) *banii* leșeci.

„Seria Muntenescă începe cu Vlad I (1360—1375); dar Mircea I (1386—1418) și fiul său Mihail (1418—1420) au un tip original și cu totul nou; asemenea mai târziu Mihnea cel Reu (1658—1659).

„Precum tipul celor mai vechi *banii* românesci e acel apusen, asemenea și legendele lor sînt latinesci.

„Acésta se constată pe toți *banii* moldovenesci dela 1348 pînă la 1546, cu patru excepțiuni, și anume: legendele latinesci sînt înlocuite cu legende slavone pe *banii* lui Alexandru II (1448—1449, 1451—1455), Bogdan II (1449—1451), Bogdan III (1538—1540) și Stefan Locustă (1538—1540).

„Legende latinesci se citesc pe *banii* muntenesci dela Vlad I, Radu-Negru, Dan I (1385—1386), dar cu Radu II încep și urmăză neîntrerupt legendele slavone.

„*Banii* cu legende latinesci se țin de arta monetară italiană; *banii* cu legende slavone represintă o artă monetară propriă.

„Aceste constatări ne conduc la ur-

mătoarele întrebări: — Care a fost sistemul monetar în Principatele Române? De unde a fost el adoptat și în ce împrejurări? De unde legendele latinesci? De unde legendele slavone? De ce sigiliile și documentele (afară de forte rare excepțiuni) sînt în limba slavonă, pe cînd *banii* sînt în limba latină? De unde arta monetară italiană, care se resfrînge și asupra ornamentării din sigilie? Cum și de ce s'a rupt șirul unei dezvoltări normale și s'a modificat sistemul monetar ca tip și ca formă?

„Precum cei mai mulți *banii* românesci nu pîrtă pe dinșii vre-o dată, de asemenea numai *banii* lui Alexandru II pîrtă pe ei denumirea lor — și anume aceia de groș. Mai scim încă din Cronica lui Nicolae Muste, că bănuții de aramă ai lui Dabija-vodă să numău șalăi. Mai avem încă denumirea generică de *ban*.

„Era denumirea de groș constantă pentru *banii* tip de argint? Se numău bănuții de aramă în toate timpurile șalăi? Dacă groșul era unitatea *banului* de argint și șalăul represintantul bucății celei mai mici de aramă, cum se numău divisiunile și subdivisiunile în jos și în sus? Dacă aceste denumiri se află în Moldova, cari erau denumirile usitate în Muntenia? Cari *banii* se numău—*ban*? și cum s'a generalizat acésta denumire pînă a fi usitată pentru moneta curentă a țerei?

„Dacă pășim la însăși examinea *banilor* românesci, constatările noastre nu sînt mai puțin interesante.

„Pe *banii* moldovenesci—capul de boiu cu stéoa între córne este constant, dacă facem abstracțiune de *banii* lui Despot, cari sînt tot atât de fantastici ca și viața acestui venetic cutrierător de lume. Dar afară de capul

de bour se mai află pe *banii* moldovenesci scutul împărțit în două jumătăți, pe una cu grinzi transversale, pe alta cu flori de crin, asemănat cu scutul familiei Anjou, care domnia în Ungaria. Aceste embleme ale scutului se modifică însă adesea. Crinii sînt înlocuiți cu un pumnal și un buzdugan, cu un cap de bour, cu corone, cu o cruce și o rosetă, cu crucea cu patru brațe și cu crucea cu șese brațe. Ce semnifică toate acestea? Nu scim, precum nu scim nici ce semnifică literele isolate, care apar pe *banii* lui Alexandru cel Bun și ai succesorilor lui.

„Pe *banii* muntenesci cei vechi ca și pe sigilie, vulturul e tot atât de constant ca și capul de bour pe *banii* și sigiliile moldovenesci. Vulturul e foarte bine caracterizat prin cap și cioc, prin statură și aripi. Numai mai târziu vulturul se preschimbă cu înțelul în corb. Decadența artei monetare merge mână 'n mână cu decadența Statului. Pe monetele cele mai vechi muntenesci, vulturul stă pe un coif cu totul eraldicesc dezvoltat în formă. Acest coif nu se vede pe sigilie, dar el adesea lipsese și pe *banii* și e înlocuit prin un postament cu crucea. Pe *banii* lui Mircea I coiful cu vulturul e superpus unui scut, pe care sînt grinzi transversale și flori de crin, embleme ale casei Anjou. Florile de crin sînt însă înlocuite pe unele bucăți cu o cruce sau cu semi-luna. Crucea cu patru brațe se află pe *banii* de ai lui Vlad I, Mircea I și Dan I.

„Cu mijlocul secolului al 17-lea *banii* românesci dispar. Un secol după acesta, *banii* românesci sînt atât de rari, încât chiar acei ai lui Ion Vodă cel Cumplit devin anticități. E cert că *banii* țerei au dispărut cu armata și cu cetățile ei. Apăsarea din afară, care a micșurat pozițiunea politică a Principatelor, s'a

făcut simțită și pe câmpul economic; atât e de adevărat, că toate mișcările din viața unui popor sînt strîns legate unele de altele. Lucrurile au ajuns la începutul secolului al 18-lea atât de departe, încât unul din capii de acușiune a Porții în contra lui Constantin Brâncovanu a fost, că a îndrăznit să bată medalii propriie ale sale.

„Din cele expuse reiese o mulțime de cestiuni istorice importante, care mai toate au rămas pînă acum fără răspunsuri. Dar chiar șirul domnilor, represințați prin *banii*, stă încă deschis. Astfel numismatica românescă presintă și de aci înainte încă un câmp larg de cercetări.

„Intrînd în clasificarea *banilor* românesci, constatăm mai întâiu două divisiuni principale — *banii* cu dată și *banii* fără dată.

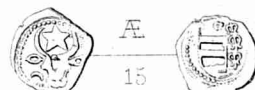
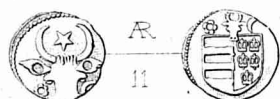
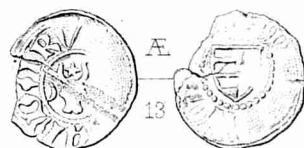
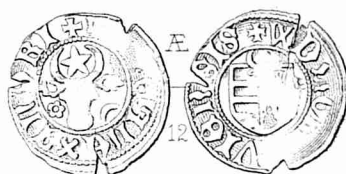
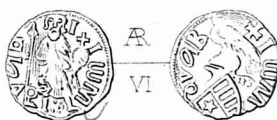
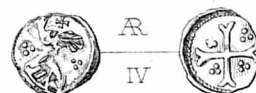
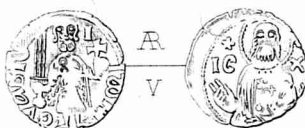
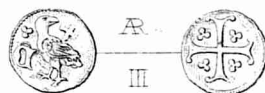
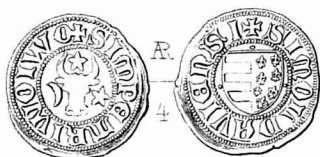
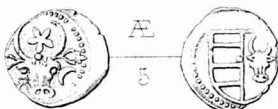
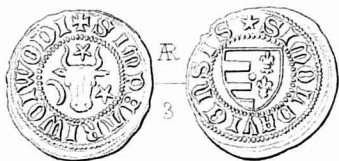
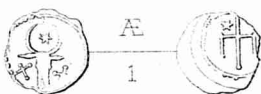
„*Banii* cu dată sînt:

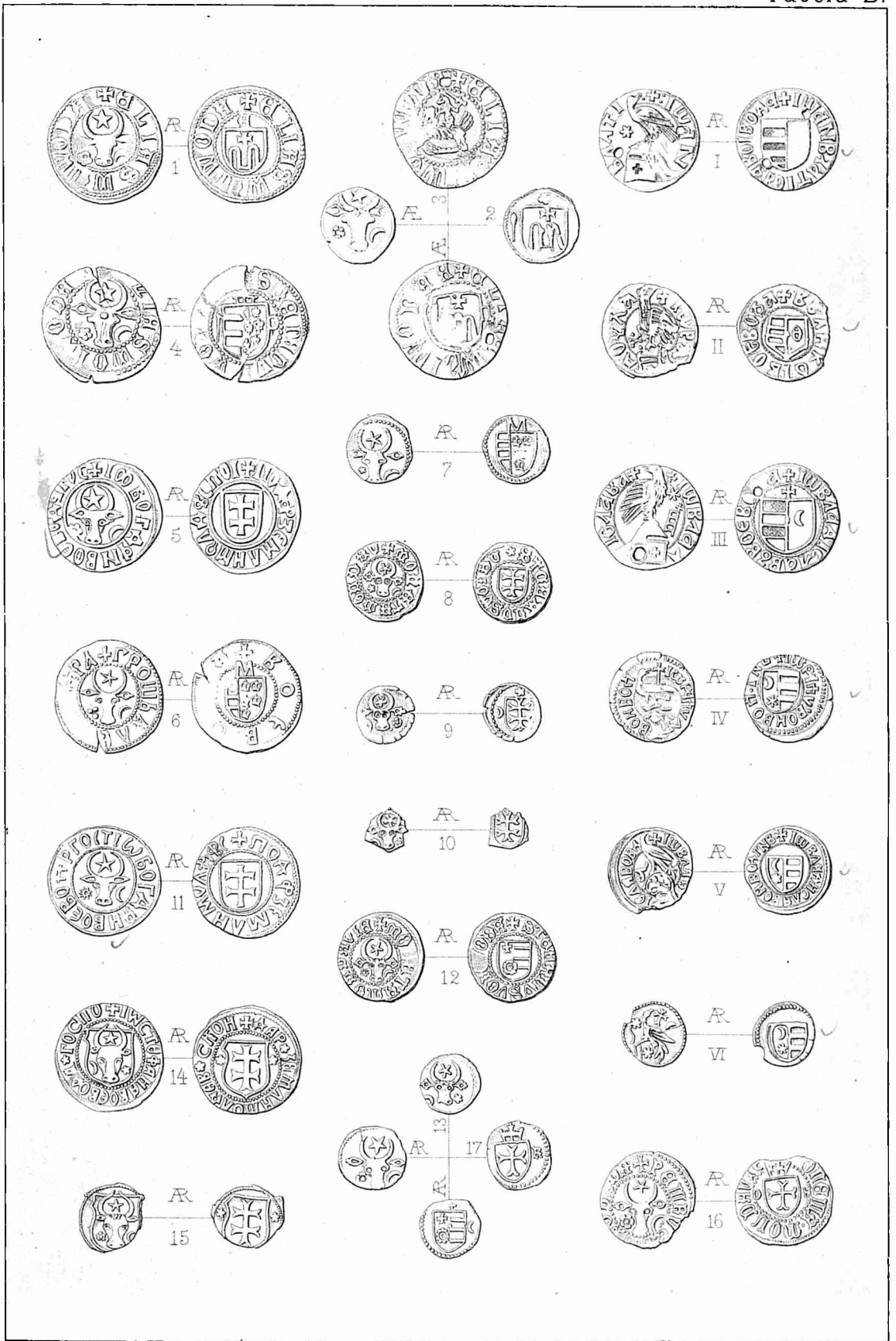
„Pentru Moldova — dela Alexandru Lăpușnénu, dela Despot, dela Ion Vodă cel Cumplit, dela Răzvan, dela Eustratie Dabija; — pentru Muntenia — dela Mihnea cel Reu.

„Dacă *banii* cu dată presintă dela sine o clasificare ușoră, întimpinăm mari dificultăți la *banii* fără dată.

„Semnele care deosebesc între dînșii *banii* fără dată sînt: legendele latinesc și legendele slavonesc — literele mai vechi și literele mai noue.

„Pășind cu multă prudență în compararea literelor de pe *banii* românesci între dînșii și cu acei ai țerilor vecine, ne putem da o samă exactă de schimbările succesive în formă și desemn și putem isbuti a'î înșira mai întâiu după numele domnilor ce pörtă, și apoi după cum prin forma literelor unii *banii* preced sau succed altora. În această clasificare sîntem ajutați de întrebunțarea în *banii* cu legende latinesc de așa nu-

A 1 2

A

3

A

4

A

A

6

5

A

7

A

III

A

8

A

II

I

A

mitile litere monacale, întru cât acest soiū de litere nu trec peste jumătatea secolului al 15-lea, și prin urmare *banii* având legende cu litere monacale nu pot depăși această limită.

„Acastă întâia clasificare făcută, a doua e mai lesnicioasă, căci nu avem decât a introduce *banii*, așezați după vechimea și succesiunea lor, în rîndul diferiților domni, precum aceștia se presintă după nume și dată.

„Călăuzindu-ne de aceste principie, *banii* moldovenesci și muntenesci fără dată capătă următoarea primă clasificare:

„*Bani* Moldovenesci—14 tipuri dela 14 domni:

„3 dela Alexandru: 2 cu litere latinesci, 1 cu litere slavone;

„3 dela Bogdan: 1 cu litere latinesci, 2 cu litere slavone;

„5 dela Stefan: 4 cu litere latinesci, 1 cu litere slavone;

„1 dela Iliș, cu litere latinesci;

„2 dela Petru, cu litere latinesci;

„1 dela Roman, cu litere latinesci.

„*Bani* Muntenesci—12 tipuri dela 12 domni:

„1 dela Dan, cu litere latinesci;

„4 dela Radu: 1 cu litere latinesci, 3 cu litere slavone;

„4 dela Vlad: 1 cu litere latinesci, 3 cu litere slavone;

„2 dela Mircea, cu litere slavone;

„1 dela Mihail, cu litere slavone.

„Afară de *banii* curenți, câți-va domni au bătut medali, și anume: Mihail Vitezul, Constantin Brâncovanu și Constantin Hangerli.

„Aceste premise puse înainte, pășim la descrierea cronologică a *banilor* și a medaliilor cuprinse în cele trei stampe alăturate.

A Moldova.

I. *Domn necunoscut.*

1. *Av.* Intr'un cerc de perle capul de bour, între corno o stea cu șese rațe, de-a drépta și de-a stânga o cruce;

Rev. Intr'un cerc linear o cruce, în dr. sus o stea cu cinci rațe.

Tab. A, 1.

II. *Bogdan (1348—1365).*

2. *Av.* † BOGDAN VOIEVODA între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bour, între corno o stea cu cinci rațe, în drépta semi-luna, în stânga o rosetă cu cinci frunțe.

Rev. † WD MOLDAVIENSI, între două cercuri de perle; în mijloc un scut cu un buzdugan și un pumnal.

Tab. A, 2.

III. *Petru Mușat (1375—1391).*

3. *Av.* † SI M PETRI WOIWODI între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bour, între corno o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.

Rev. ♂ SI MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. două flori de crin una sub alta.

Tab. A, 3.

4. *Av.* † SI M PETRI WO[W]O între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bou, între corno o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.

Rev. † SI MOLDAVIENSI între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șapte flori de crin așezate în doué rînduri de 3 și de 4.

Tab. A, 4.

IV. *Roman (1391—1394).*

5. *Av.* † MONEA ROMAN între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corno o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunțe.

Rev. WAW[W]ODA MOL între două cercuri de perle; în mijloc un scut impar-

țit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 6.

6. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. roseta, în st. semi-luna.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 5.

V. Stefan (1395).

7. *Av.* .. ste PAN WOIOD .. între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. mo NEA Ⓢ TA WO între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. două frunze trilobate așezate una sub alta.

Tab. A, 7.

VI. Alexandru cel Bun (1401—1433).

8. *Av.* MONE: ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șese corone așezate în două rânduri de trei și de trei. De-asupra scutului un cap de bour.

Tab. A, 8.

9. *Av.* † MONE ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri de trei și de doue. Deasupra scutului o rosetă cu cinci frunze.

Tab. A, 9.

10. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. Într'un cerc linear o cruce cu patru brațe, între brațele de sus câte o coronă cu trei flori; între brațele de jos, din dr. o stea cu cinci rațe, în st. semi-luna.

Tab. A, 10.

11. *Av.* Ca și la No. 10.

Rev. Într'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri câte două și jos una singură. De-asupra scutului capul de bour, în dr. roseta cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Tab. A, 11.

12. *Av.* † ... E ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. (coronele). Deasupra scutului un cap de bour.

Tab. A, 12.

13. *Av.* ANDREV .. între două cercuri lineare, în mijloc capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. (?)

Rev. .. M... între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, în st. gol.

Tab. A, 13.

14. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. Într'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în doue, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șapte corone așezate în două rânduri de 4 și 3. În câmp de-a dr. A.

Tab. A, 14.

15. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. (?)

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. trei corone una sub alta. De-asupra scutului o rosetă.

Tab. A, 15.

VII. *Iliș (1433)*

16. *Av.* † ELIAS WAIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † ELIAS WAIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu o cruce și un W. De-asupra scutului A.

Tab. B, 1.

17. *Av.* † ELIAS WOIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un lup sau un câne sau un urs călare fiind în dr. o spadă, sub cal balaurul.

Rev. † ELIAS WOWODA A între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu o cruce și un W.

Tab. B, 3.

18. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut cu o cruce și un W. În câmp sus o rosetă, în dr. un buzdugan.

Tab. B, 2.

VIII. *Iliș și Ștefan (1435—1444)*

19. *Av.* ... ELIAS WOIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. SDEPANV. WOI... între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șese corone așezate în două rânduri verticale de câte 3. De-asupra scutului o coronă; în câmp în dr.?

Tab. B, 4.

IX. *Alexandru (1448—1449, 1451—1455)*

20. *Av.* † ΓΡΟΜΗ ΠΛΘ... ΔΡΗ între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o frunză trilobată, în st. semi-luna.

Rev. † ΕΘΕΘΑΙ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri verticale de 3 și 2. De asupra scutului M.

Tab. B, 6.

21. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea, în dr. o rosetă cu cinci rațe, în st. semi-luna.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri verticale de 3 și 2. Deasupra scutului M.

Tab. B, 7.

X. *Bogdan (1449—1451)*

22. *Av.* † ΙΘ ΒΟΓΔΑΝ ΕΘΕΘΑΙ ΓΟΓ între două cercuri lineare, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † ΗΟΔΡ ΖΕΜΛΗ ΜΟΛΔΑΒΕΚΟΙ între două cercuri lineare, în mijloc un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 5.

XI. *Ștefan cel Mare (1457—1504)*

23. *Av.* † ΜΟΝΕΤΑ ΜΟΛΔΑΒ între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. STEHANVS VOIEV între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 8.

24. *Av.* Un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut cu crucea cu șese brațe. În câmp sus o rosetă cu cinci frunze, în dr. semi-luna.

Tab. B, 9.

25. *Av.* Un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rev. Un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 10.

XII. *Bogdan (1504—1517)*

26. *Av.* Τ ΙΘ ΒΟΓΔΑΝ ΒΟΘΒΟΔΑ ΓΟΓ între două cercuri lineare, în mijloc capul de

bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. un sóre, în st. semi-luna.

Rev. † ПОДАР ЗЕМЛИ МОЛДАВЪ între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 11.

XIII Ștefanită (1517—1527)

27. *Av.* † MONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † STEHANVS VOIEVODA între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grinzi transversale.

Tab. B, 12.

28. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. semi-luna, în st. roseta cu cinci frunđe.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grinzi transversale. În câmp, în dr. o cruce, în st. semi-luna.

Tab. B, 13.

XIV Petru Rareș (1527—1533, 1541—1546)

29. *Av.* † PETRVS VOIEVODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. o rosetă cu cinci frunđe, în st. semi-luna.

Rev. . . ONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu patru brațe, deasupra o coronă cu trei flori; în câmp, în dr. D, în st. R.

Tab. B, 16.

30. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. roseta, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu patru brațe, sus pe scut o coronă cu trei flori, în st. R.

Tab. B, 17.

XV Ștefan Locustă (1538—1540).

31. *Av.* † ІО СТЕФАНІА ВОІЕВОДА Ⓜ ГОСПО intr'un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu capul de bour, între corno o stea cu cinci rađe,

în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunđe.

Rev. † ДАР Ⓜ ЗЕМЛИ МОЛДАВЕ Ⓜ СКОИ între un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu o cruce cu șese brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 14.

32. *Av.* Intr'un cerc linear un scut cu capul de bour, între corno o stea cu cinci rađe, în dr. o rosetă cu cinci frunđe, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu șese brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 15.

XVI Alexandru Lăpușeni (1552—1561, 1563—1566).

33. *Av.* PATRONA MOLDAVI între un cerc linear exterior și altul întors interior, în mijloc Madona cu pruncul, în dr. S, în st. M.

Rev. ALEXANDER D. G. W. MOL Ⓜ 1558 intr'un cerc linear interior și unul întors exterior; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scutișor cu capul de bour în mijloc; în dr. sus trei grinzi transversale, jos trei rosete așezate pe diș din sus în jos; în st. sus crucea cu șese brațe, jos două flori de crin așezate pe diș din sus în jos.

Tab. C, 5.

XVII Despot (1561—1563).

34. *Av.* HERACLIDIS · DESPOTE PATRIS · PATR. între un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc capul lui Despot încoronat spre st. cu trupul loricat, în dr. 6, în st. 3.

Rev. VINDEX · ET · DEFENSOR · LIBERTAT · PATR : între două cercuri lineare; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scut oval cu capul de bour; în dr. sus un turn, jos un leu eraldic spre dr., în st. sus un arbore cu un șerpe încolăcit, jos un pește cu un inel. Deasupra scutului vulturul cu două capete și aripele întinse.

Coll. Doboczky, Tab. C, 1.

35. *Av.* Ⓜ HERACLIDIS Ⓜ DESPOTE Ⓜ PATRIS Ⓜ PATRIE Ⓜ 1563 între două cercuri de perle, în mijloc bustul lui De-

spot încoronat spre st. cu trupul toxicat, în mâna dr. spada, în st. globul cu crucea.

Rev. ☞ VINDEX ☞ ET ☞ DEFENSOR ☞ LIBERTATIS ☞ PATRIE ☞ între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit în 16 câmpuri câte 4 de-a rîndul, în centru scutișor cu capul de bour; în întâiul rînd din dr. spre st. — o cetate cu turn, un arbore cu șerpele impleticit, scutul corvinian împărțit în patru cu crucea simplă, cu patru grinzi transversale, cu corbul și cu trei globule, vulturul cu două capete și aripele întinse, — în al doilea rînd—un leu eraldic spre dr., un pește spre st., arborele cu șerpele, o coronă în câmp cu două rosete, — în al treilea rînd—o coronă în câmp cu două rosete, vulturul cu două capete și cu aripele întinse, cetatea cu turnul, arborele cu șerpele, — în al patrulea rînd — scutul împărțit în patru cu crucea, cele patru grinzi, o stea și trei globule, crucea cu șese brațe, leul eraldic spre dr. și peșcele spre st.— De-asupra scutului vulturul cu două capete și aripele întinse. Peste acestea o coronă.

Tab. C, 2.

36. *Av.* PATRONV MOLDAV între două cercuri de perle, în mijloc Madona cu pruncu; în camp, în st. M, în dr. S, jos S.
Rev. IOHAN. D. G. WAIWODA. 1563. între două cercuri de perle, în mijloc scutul corvinian, în centru alt scut cu corbul cu inel în plisc, de-a dr. sus trei grinzi transversale, jos două capete încoronate, de-a st. sus crucea cu șese brațe, jos leul eraldic spre st.

Tab. C, 3.

37. *Av.* ☞ PATRONA * ☞ MOLDAWI între un cerc linear exterior și de perle interior, în mijloc capul laureat al lui Despot spre st.
Rev. IOHANN. D. G. WAIWOD. 1562 între un cerc linear exterior și de perle interior, în mijloc capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu șese frunze.

Tab. C, 4.

XVIII. *Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574).*

38. *Av.* ⚡ТГЧ . МОΛΑΘΕΓΙ între două cercuri de perle, în mijloc capul bărbos al

lui Ion Vodă spre st., cu căciula de blana și gâtul loricat.

Rev. ИКЧГ . ГХ6РГІГ . МОΛ . ΔΟΡΓΙ între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe; în câmp în dr. ⚡, în st. ΠΓ, adică 7081 sau 1573.

Tab. C, 6.

XIX. *Stefan Răsvan (1595).*

39. *Av.* STEPH. BOIBOD. MOL. DOB., în mijloc capul bărbos și încoronat spre st.
Rev. GROS. ARG TIRIP... ΔΜΟ|ΟΣΔΑ ΒΙΑ *|*1595| Sus într'un scut rotund un cap de bour, în dr. și în st. două crengi cu o rosă. Jos între 15 și 95 un scut cu un pumnal, cu câte o semi-lună de-a dr. și de-a st. În câmp de o parte și de alta de acest scut câte o cruceliță.

Tab. C, 7.

XX. *Eustratie Dabija (1662—1666).*

40. *Av.* IOHAN. ISTRAT. D. B. V. V. între un cerc linear în afară și un cerc de perle în lăuntru. În mijloc un călăreț în galop spre dr.; sus corona princiară, jos capul de bour.
Rev. SOLIDVS. SAC. B. M. D. 18 între un cerc întors din afară și un cerc linear în lăuntru. În mijloc două bastoane de comandament încrucișate, pe care o căciulă cu trei pene.

Tab. C., 8.

B. Muntenia.

I. *Vladislav (1360—1375).*

1. *Av.* + M LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în care în dr. 4 grinzi transversale, în st. un câmp gol.

Rev. + TRANS | ALPINI între două cercuri de perle, în mijloc un coif închis, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A., 1.

II. *Radu Negru (1375—1385)*

2. *Av.* + M RADVL . . WAW între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în care în dr. trei grinzi transversale, în st. două flori de crin opuse una alteia.

Rev. + TRANS | ALPAI între două cercuri lineare, în mijloc un coif închis ornat, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, II.

III. Dan (1386).

3. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle vulturul spre dr. cu capul spre st. În câmp în dr. o frunză trilobată și D, în st. o cruce.

Rev. Într'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între fiecare braț o frunză trilobată.

Tab. A, III.

IV. Mircea-cel-Mare (1386—1418).

4. *Av.* ИГѢ М | РЧА БО. În mijloc domnitorul în picioare cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o spadă, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. Într'un cerc de perle Domnul Christos binecuvântând cu dr.; în câmp la dr. o stea cu cinci rațe, de desubt IC; la st. o stea, de desubt XC.

Tab. A, V.

5. *Av.* ИГѢ М | РЧА Б într'un cerc de perle. În mijloc domnitorul în picioare cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o lance, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. + ИГѢ М | РЧА Б într'un cerc de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. o stea cu cinci rațe, în st. 4 grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un vultur întors spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VI.

6. *Av.* ИГѢ М | РЧА БО; în mijloc domnitorul ca No. 5.

Rev. + РОГІН | СІАНБ într'un cerc de perle; în mijloc scutul ca la No. 5, însă partea din dr. a scutului goală.

Tab. C, III.

7. *Av.* Într'un cerc de perle un scut cu grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului vulturul întors spre dr. cu capul spre st. În câmp la dr. trei globule, la st. trei globule, sus o cruce.

Rev. Într'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între brațe în dr. sus o floriceică, între cele-lalte câte trei globule.

Tab. C, IV.

V. Mircea II.

8. *Av.* ИГѢ МІЗЧ | А БОѢБ într'un cerc linear; în mijloc vulturul întors spre dr. pe un postament cub însemnat cu crucea, capul vulturului spre st. În câmp la dr. P.

Rev. + ИГѢ МРЗЧА БОМБѢ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. patru grinzi transversale, în st. Θ.

Tab. A, VII.

VI. Mihail (1418—1420).

9. *Av.* ИГѢ М | ХАА Б; în mijloc domnitorul cu plete și barbă în picioare, în mâna dr. o lance, în mâna st. un glob cu crucea.

Rev. + ИГѢ МХАА БОІ; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. câmpul gol, în st. trei grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un coif ornat, pe el vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VIII.

VII. Vlad Dracul (1430—1439, 1442—1446)

10. *Av.* + ИГѢ АН | ВЛАТИ într'un cerc de perle în afară și un cerc linear în lăuntru, în mijloc un coif ornat spre dr. d'asupra căruia vultur întors spre dr. cu capul spre st. În câmp din dr. o stea cu șese rațe.

Rev. + ИГѢ АН ВЛАТИГАА БОІВОДА într'un cerc linear exterior, în mijloc un scut împărțit de-alungul în două, în dr. patru grinzi transversale, în st. câmpul gol.

Tab. B, I.

VIII. Radu (1425—1427).

11. *Av.* + ИГѢ РА | ДОУЛА între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament. În câmp în dr. ×.

Rev. + ВБЛИКЫ ВОБВОДА între un cerc linear exterior și un cerc de perle interior, în mijloc un scut împărțit de-alungul în două, în dr. trei grinzi transversale, în st. O.

Tab. B, II.

12. *Av.* + ИГѢ Р | АДОУЛЬ între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament.

ment cub cu trei globule. In camp in dr. o cruce.

Rev. + ВѢАНКЪ БОГВОДА ·· intre un cerc linear și unul de perle, in mijloc un scut împărțit de-a lungul in două, in dr. trei grinzi transversale, in st. Θ. Deasupra scutului o globulă.

Tab. A, IX.

IX. Vlad Tepeș (1456—1462, 1476).

13. *Av.* + ИГВ ВЛАА | ИГЛАБА in afară de un cerc linear intern; in mijloc un coif spre st. cu cruce in partea inferioară, d'asupra lui un vultur întors spre st. cu capul spre dr.; in câmp la st. o scară cu cruce in vîrf și o stea cu 6 rațe.

Rev. + ИГВ ВЛААИГЛАБЪ БОГВОДА in afară de un cerc de perle intern; in mijloc un scut împărțit d'alungul in două, in dr. două grinzi transversale, in st. o semi-lună. D'asupra scutului o cruce.

Tab. B, III.

X. Radu Marele (1494—1507).

14. *Av.* ИГВ РААВА | БОИВОА in tr'un cerc zimțuit extern și unul linear intern; in mijloc un coif ornat, d'asupra vulturul întors spre dr. cu capul spre st., cu crucea cu un braț mai lung pe aripă.

Rev. + ИГВ РААВ. БОИВОА. ГNB intre un cerc de perle exterior și un cerc linear interior; in mijloc un scut împărțit d'alungul in două, in dr. semi-luna d'asupra unei stele cu șese rațe, in st. trei grinzi transversale.

Tab. B, IV.

XI. Vlăduț (1510—1512)

15. *Av.* + ИГВ ВЛАА | ИГЛА БОБА intre două cercuri lineare; in mijloc un coif ornat spre dr., d'asupra lui vulturul întors spre dr. cu capul spre st.

Rev. + ИГВ ВЛААИГЛА БОИВОА ГNB in tr'un cerc de perle extern și un cerc linear intern; in mijloc un scut împărțit d'alungul in două, in dr. semi-luna d'asupra unei stele cu șese rațe, in st. două grinzi transversale.

Tab. B, V.

16. *Av.* In tr'un cerc de perle un vultur întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament cub cu o stea cu șese rațe. In câmp in dr. o stea cu șese rațe, in st. crucea și semi-luna.

Rev. In tr'un cerc de perle un scut împărțit de-alungul in două, in dr. semi-luna de-asupra unei stele cu șese rațe, in st. trei grinzi transversale.

Tab. B, VI.

XII. Mihaiu Vitezul (1593—1601)

17. *Av.* MICHAEL: VAL: TRANS: WAIW: SCRÆ: M: CONS: PER: intre două cercuri de perle; in mijloc bustul bărbos al domnului, pe cap o căciulă de blană cu surguclu și petre scumpe, pe umere in manta ornamentată cu guler de blană.

Rev. TRANSYL: LOCUMT: CIS: TRAN: PAR: EI SUP: EXER GE: CAP intre două cercuri de perle; in mijloc in 8 rînduri — | : A : D : | VIGILAN | TIAVIRTU | TE: ET ARMI | S: VICTORI | AM: NACT | SVS | :1600: | :1600: | . Jos o liniă întorsă.

Colecțiunea imperială din Viena.

Tab. C, I.

XIII. Mihaiu Radu (1658—1659)

18. *Av.* + IO MICHAEL. RAD D G VAL. TR PR intre două cercuri lineare; in mijloc bustul principelui încoronat și loricat spre st., in mâna dr. sceptrul, in mâna st. sabia. In camp in dr. 16, in st. 58.

Rev. + SI DEUS NOBISCUM QUIS CON NO intre două cercuri întorse, in mijloc vulturul cu două capete și aripele întinse, d'asupra o coronă.

Tab. C, II.

Pină aci d. D. Sturdza.

Să cercetăm acum originea *banului* românesc intru cât acesta intră in sfera Linguisticii.

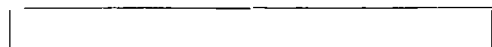
Nici un Domn românesc n'a cărmuit mai mult timp ca Alexandru Basaraba, tatăl lui Vladislav-vodă și al lui Radu-Negru, bunicul marelui Mircea. Dela 1310 pînă la 1360, in curs de o jumătate de secol, „nobilissimul mare voevod și domn al întregii Ungro-vlachie“ (ὁ εὐγενέστατος μέγας Βοϊβόδας καὶ αὐθεντής πάσης Οὐγγροβλαχίας), după cum îl numia sinodul patriarcal din Constantinopole (Acta Patriarchatus I, 384), acest principe pöte fi pri-

vit ca adevăratul întemeietor al Voievodatului său Hospodaratului românesc în locul Băniei de Severin de pînă atunci. Și totuși tocmai dela Alexandru Basaraba nu s'a găsit pînă acum nici o monetă, adecă nici o bucată metalică lucrată, purtând o legendă sau o efigie, un „chip“ sau o „scriptură“. Dovedește oare acésta că pînă la 1360 Românii, și 'n specie Olteni, nu vor fi avut *banii* românesci? Iată o cestiune strîns legată cu însăși originea cuvîntului *ban*.

Pentru trebuința micului schimb intern de tóte zilele, pe care o satisface arama, monetă poporană prin excelință, de unde la vechii Romani pînă și galbenii purtau numele de aramă: „etiam aureos numos aes dicimus“ (Digesta), se obișnuiau pretutindeni în unele epoce bucăți metalice informe, destul numai ca ele să fi fost cîntărite și să aibă d'asupra un semn convențional recunoscut: „aes signatum“ (Plin.). Acest fel de *banii* nu s'a păstrat aproape nicăirea, și chiar dela popórele cele mai puternice abia dacă se vede câte un specimen pe ici și pe colea în colecțiunii numismatice. Dintre vecinii noștri, la Ruși pe la 1250 umblău încă *banii* de peie: „pour les Russiens, la monnaie qui a cours entr'eux, est de petites piéces de cuir, marquées de couleurs“ (Rubruquis, ed. Bergeron, I, 91). Tot atunci *banii* de peie circulau și la Poloni (Miechovius ad ann. 1298). În scurt, lipsa monetei române propriu zise înainte de Vladislav Basaraba (1360) nu este o probă de lipsa pînă atunci la Romani a vreunui fel de *banii* cu semnul autorității suverane, adecă al Banului de Severin, iar prin urmare nici lipsa unui cuvînt cu sensul de „monnaie.“

A recurge la pei, ca Ruși și Poloni, nu era nevoie. Vechea lucrare a aramei în Oltenia, anume la Baia-de-aramă din Mehedinți tocmai lângă scaunul Băniei, dovedește că acei *banii* nu erau decât nesce bucăți de aramă cu o stampilă óre-care, „aes signatum“ în sensul literal al cuvîntului; iar termenul *ban*, identic cu titlul suveranilor de atunci ai Olteniei, face a crede că acea stampilă, negreșit cu scrisoarea cirilică, va fi fost БАН sau numai Б sau БН sau vre-o monogramă, póte o figură rudimentară.

Acei *banii* nu erau bătuti, „frapés“, după cum se dicea în urmă despre moneta propriu zisă, ci erau tăiați. Forma lor cată să fi fost pătrată, fiind modul cel mai ușor de a tăia o bucată metalică. Astfel în secolul XIV rubla rusescă (însăși vorba rublă însemnează literalmente „tăiat“) era o fâșie lungă de argint, având următórea formă:

(Karamzin, t. IV nota 250). O monetă de aramă trebuia să fi fost mai mare, iată tot. Tradițiunea *banilor* pătrați pare a se fi conservat pînă astăzi tocmai într'o porțiune a vechii Băni de Severin, căci la Bănățeni actuali bucăți de aluat „tăiate în quadrat“ se chiamă bânutei (M. Juică, c. Srediștea-mică), ceea ce nu se potrivește de loc cu moneta modernă. Disparițiunea ulterioară a unor asemenea *banii* de aramă lesne se explică: pe de o parte, prin pierderea caracterului și chiar a aspectului monetar din dată ce s'a generalizat *banii* cei rötunđi, iar pe de altă parte prin usul aramei pentru unelte de gospodăria. În zilele noastre, când Baia-de-aramă din Mehedinți dorme de vécuri, se importéază din Au-

stria numai prin Vîrciorova vr'o 30,000 ocă de aramă în fie-care an, atât de mare este căutarea acestui metal. Cu tóte astea, nu e cu neputință ca să se descopere într'o ți vre-un *ban* de cei pătrați, asupra cărora noi atragem aci atențiunea archeologilor.

Cumcă *ban* nu însemnă alt ce-va decât „moneta Banului“, acesta rezultă din analogia cu italianul „ducato“, cu englesul „sovereign“ etc., și tot-o-dată se întăresce într'un mod curat documental. La 1272 un act din Croația, unde stăpâna atunci un Ban, ȕice: „pro quinquaginta pensis denariorum banalium“ (Schoenvisner, Notitia rei numariae, 167). Intr'o diplomă a regelui unguresc Carol-Robert din 1323 noi citim: „ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam Banus tempore Domini Belae Regis cudi fecerat“, și mai jos: „et pro duobus antiquis banalibus similiter unus novus denarius“ (Catal. nummor. Inst. Szécheniani, II, 164). În terminologia numismatică din vécul de mijloc, „denarius banalis“ sau simplu „banalis“ era dară moneda Banului Croației și a oricărei țeri unde se afla în frunte un Ban, iar prin urmare și a Olteniei; ba încă cu atât mai virtos a Olteniei, unde Banii au existat mai mult timp decât în regiunile serbe. În adevăr, termenul *banalis* cu sensul de moneta nu s'a înrădăcinat nicăiri, trecând repede pe auri prin limba oficială fără a lăsa vre-o urmă în graiu, pe când la Români din Dacia Traiană *banul* a ramas pentru tot-d'a-una.

Dar cum óre să se explice faptul, că pe acest *ban* îl au Români din Ardel, din Crișiana, din Maramurăș, din Moldova, departe pînă la Nistru și chiar de dincolo, deși el e născut și crescut în Oltenia? Problema este de cea

mai mare însemnătate pentru istoria întregii Românie carpatine în vécul de mijloc.

Pînă astăzi Oltenii întrec pe toți Români prin ușurința cu care emigrăză. În multe sate poporațiunea la dinșii se îndoesce la fie-care 20 de ani (I. Ionescu, Mehedinți p. 200, 674), așa că n'ar mai avé unde să încapă după un timp óre-care, dacă nu și-ar scutura din când în când prisosul prin revérsare asupra altor regiuni. Acest fenomen de înmulțire peste măsură pe de o parte, de mișcare în afară pe de alta, fiind un rezultat al naturii teritoriale, nu este ce-va modern, ci cată să fi fost orîși-când. Sint acum aprópe șépte-sute de ani, în secolul XIII, deși suferise tocmai atunci mai multe invasiuni tătare, Oltenia totuși gema de mulțimea norodului, după cum o constată trei bulle papale, din cari cea din 1236 ȕice: „multitudo gentium terrae Ceurin“, cea din 1238: „terram quae Zemram nominatur in qua dudum desolata excrevit populi multitudo“, cea din 1239: „populi multitudo supercreverit“ (Theiner, Monum. Hung. I, 150, 165, 171). Tot astfel, firesce, trebuia să fi fost și 'n secolii anteriori, al XII-lea și al XI-lea; și iată de ce Români dela Baia-de-aramă se respândiau în tóte direcțiunile, ducend cu dinșii pretutindenea pe caracteristicul *ban*, chiar pe acolo unde nu se sciea nimic despre Banul de Severin.

Din Moldova, cuvîntul s'a furișat la Poloni de peste Nistru, unde se aude în învecinata Podoliă, nu mai departe, și se aude ca o vorbă străină, nici de cum polonă. Termenul polon general pentru *ban* este *pieniadz*, paleo-slavicul *пѣниазь*. Orî-cine va ȕice *ban* în Volinia, cu atât și mai mult

în regatul polon propriu Țis, la Posen sau în Galiția, va vorbi Polonilor chinezesce. Lexicograful Linde (Słownik ed. 1854, I, 51) a găsit pe ban „ein Pfennig“ în două texturi polone din secolul trecut, într'o comedie și într'o fabulă, unde cuvântul constituă un podolism. Ei bine, Cihac (II, 8—9) afirmă că Românii au luat pe *ban* dela Poloni, și 'n același timp îl înrudesce și cu *baiă*, o căsătoria de greșeli mai fabulă și mai comedie decât comedia și fabula cele polone cu *ban*.

v. ¹*Ban*. — *Bănarit*. — ³*Bănat*. — *Bănesc*. — ^{1,2}*Bănișor*. — *Bănet*. — *Bănos*. — *Bănuț*...

³**Ban**, n. pr. pers. m. Numele personal *Ban*, de unde formele derivate *Bănilă*, *Bănică*, *Bănău*, *Banciu*, *Băncilă*, *Bănachi*, *Banș*, poate să fie același cuvânt cu *Ban* „vice-roi“, iar prin urmare de origine pecenegă, sau poate să nu fie alt ce-va decât o scurtare din *Șerban*, după cum „Dan“ e scurtat din „Bogdan“, „Din“ din „Costandin“ etc. Ori-cum ar fi, este un nume românesc vechiu și foarte poporan.

v. *Șerban*.

Crisov dela Alexandru Lăpușnenul, 1554 (Arch. ist. I, 1 p. 66): „*Banul* stolnicel i Vlaicul moșul i Dragotă...“, unde numele *Ban* n'are a face cu titlul *Ban*, care nu exista pe atunci în Moldova. De asemenea la Miron Costin, Letop. I, p. 270, sub domnia lui Moise Movilă: „au ales Moise-vodă pre Cehan Vornicul și pre Roșca Vișternicul și pre *Banul*...“

În vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 342): *Banul* și *Bană*.

În crisovul dela Mateiu Basaraba din 1639 (Venelin, p. 309 sq.) se men-

ționează un moșnen *Banul* și doi țerani numiți fie-care *Banciu*.

Jipescu, Opincaru p. 34: „îmi spunea alde leica Ana, fata lui *Bănău*...“

Act muntenesc din secolul XVIII (Condica MSS. a mănăstirii Vieroșul 1780 în Arch. Stat. din Buc., f. 265 b): „Dumnelui *Bănică* Budișténul biv treti logofăt...“

Zapis moldovenesc din 1611 (Doc. Rom. I No. 172 în Arch. Stat. din Buc.): „și Goian din Jadova și Gheorghie Măndré de *Bănila*...“

Despre aceiași localitate vorbește Ion Neculce, Letop. II p. 263: „în *Bănila* pe Turculeț cel mare cu Moldoveni, în Hliniță pe Botez tij cu Moldoveni...“

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No. 260 în Arch. Stat. din Buc.): „sântem frați pre delnița lu *Bănachi* și al *Șarban*...“

Altul din 1632 (Doc. Rom. I No. 171): „Dumitru cu feçorii, Stoica cu feçori, *Banciu* cu feçori...“

Crisovul muntenesc din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Banciu*.

Zapis muntenesc din 1663 (Doc. Rom. I No. 23): „Eu Părvul, eu Stan *Băncilă* ot Boténi...“

Altul din 1630 (Doc. Rom. I No. 97): „Theodosie diiacon de *Bănolești*...“, adică *Bănulesci* dintr'o formă patronimică *Bănulescu*.

Apoi o mulțime de sate *Bănesci*, *Bănciulesci* etc., din patronimicele *Bănescu* și *Bănciulescu*.

Numele personal *Ban*, articulat *Banul*, se întrebuițează și la Românii de peste Carpați. Sub forma *Bane* el se obicnuesce la Moți (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117). Vestitul mitropolit Gavriil, exarc al Moldovei și Țerei-Românesci la 1808, era Ardelén din Bistrița, având numele de

familia Bănulescul (Новороссійскій Календарь 1848 p. 379).

După cum din „Bal“ s'a format „Bals“, tot așa din *Ban* Româniî din Ardel făcură Banș, numele a doi țeranî fruntași de lingă Sibiu din 1383: „Negru Banș“ și „Radu Banș“ (Fejér, Cod. dipl. X, 1 p. 134).

v. *Bals*.

Bulgariî, la cari s'au furișat mai multe numî personale românesce cîr articulate, bună-ôră „Radul“, „Négul“, „Vidul“, saũ vocativul „Baleo“ din „Bale“, au luat dela noi și pe Bance (Miladinovtzi, Balgarski pîesni p. 529), care nu e de loc slav. Serbiu nu'l au. La Bohemi însă există numele personal Ban cu deminutiviî Bane k și Ban ě š (Palacký, Popis gmen în Časopis Česk. Mus., VI, 60), póte dela Româniî din Moravia. Rusul Moroșkin, în al seũ Onomastic slav (Именословъ p. 7), citește „Banul“ în loc de „Bandk“ într'un act polon din 1222, citește „Bančula“ în loc de „Binčula“ într'un act serbesc din 1240, citește „Banič“ în loc de „Rannich“ într'un act bohem din 1052 etc. Prin nesce asemenea contrafaceri nu e greũ de a alcătui orice fel de Onomastic! Faptul în adevăr interesant este, că într'un act morav din 1248 ne întimpină „Stephanus filius Nycolay cognomento Ban“ (Boczek, Cod. diplom. Moraviae, III p. 85).

În documente din Ungaria, numele personal *Ban* e fórte rar, și este anevoie de a lămuri naționalitatea acestora ce l'au purtat, bună-ôră țerantul Ban din 1237 într'un act unde figurează alătura un „Formos“, un „Porck“, un „Olup“, un „Bugur“ (Fejér, Cod. dipl. IV, 1 p. 80), saũ țerantul „Ladislaus Ban“ din 1437, unul din capiî rescólei în care erau amestecați la

o-laltă Români și Unguri (Kemény în Kurz's Magaz. II, 367).

v. ¹ *Ban*. — ² *Bale*. — ¹ *Coman*. — *Pecenég*...

¹ ² **Banăt**. — v. ¹ ² *Bănat*.

Bănă, s. f.; t. macédo-roumain: vie. Deși cuvîntul s'a păstrat numai la Macedo-români, totuși noi nu-l putem trece cu vederea, fiind exclusiv românesc, cu desăvirșire necunoscut popórelor învecinate.

Cuvîntul daco-român viéță se întrebuintează și la Macedo-români, dar mai mult cu înțelesul de „fintă“, pe când în sensul propriu el se înlocuesce tot d'a-una prin *bană*.

Iată câte-va exemple din texturile macedo-române culese de reposatul Dr. Obedenaru (ed. Acad. p. 12, 31, 66):

Basmul „Amirăũlu cu zîna“:

Amirăũlu trecea ună *bană* mușată cu nivésta'li, și nu se spune cu gura...

Impératul trăia o viéță frumoasă cu nevésta-sa, cum nu se spune cu gura...

Ibid.:

Amirăũlu bănătu ună ahtare *bană* doi-spră-đe-ce de ani întregi...

Impératul duse o viéță ca asta doi-spre-đe-ce ani întregi...

Basmul „Picurarlu Perpilița“:

Ahtare turlie de *bană* trapse trei ani de ȓile...

Astfel de viéță duse trei ani de ȓile...

De unde óre va fi venind acest *bană*, cu desăvirșire necunoscut astăđi Daco-româniilor?

Rösler (Sitzungsb. d. wien. Akad., hist. Kl., L p. 588) îl trage din persianul *zeban* „vivre“, uitând că la Persiani finalul *an* este o simplă desință a infinitivului, întocmai ca nemțesce *en* în „leben“, tulpina cuvîntului fiind numai *zeb*, de unde e tot așa

de peste putință a ajunge la *bană* ca și din germanul *leben*.

Miklosich pe de altă parte (Rumun. Untersuch. II p. 25) bănuiesc înrădăcirea lui *bană* cu albanesul *bă* „faire“, întemeiându-se pe formula albanesă de salutare: „*tš bān?* = comment vous portez-vous?“ care însă n'are nici o însemnătate, căci corespunde pe deplin românului „ce mai faci?“ sau englesului „how do you do?“ Albanesul *bă*, ca și românul „*fac*“ și englesul „*do*“, măcar că figurază în acea întrebare stereotipă, totuși în afară de ea nu funcționează nici o dată cu sensul de „*vivre, exister, être*“. Cu un asemenea temei, *bană* s'ar putea trage și mai bine din grecul *βαίνω* „*merg*“, fiindcă nemțește noțiunea de mergere se cuprinde în formula corespunzătoare „*wie geht's?*“, ba și englesesce „*how goes it?*“! Să mai adăugăm că în albanesul *bān* din *bă* finalul *n* este flexionar, iar nu aparține tulpinei ca în românul *bană*.

Prin urmare, nici cu persianul *zaban*, nici cu albanesul *bă*, acest cuvânt n'are a face. Grecii nu'l au; Slavii, Litvanii, Germanii și Celții nu'l au; Turcii, Ungurii și celelalte graiuri turanice nu'l au nici ei; așa dară, încă o dată, ce să fie?

Substantivul *bană* nu poate fi foarte vechiu la Români; el este cel mult din perioada medievală, căci clarul *a tonic* de'naintea nasalei, ne întimpină în unele vorbe împrumutate dela Slavii sau dela Turanii, de exemplu „*rană*“ sau „*cîoban*“, dar nici o dată în cuvintele cele moștenite, adică din epoca nasterii grafului românesc, unde trebuia neapărat să fie *-ân-*, ca în „*lână*“, „*mână*“ etc. Verbiî însă cu *-ân-*, chiar acei din fondul curat latin, au proprietatea de a putea forma la noi substantivii abstracti cu termina-

țiunea *-ană*. Astfel din „*ademanare* = lat. *admanuare*“ noi găsim „*ademană*“ în Psaltirea din 1651, ps. XXV: „*dirépta lor plină-î de ademană* = *dextera eorum repleta est muneribus*“. Tot așa, prin urmare, substantivul macedo-român *bană* nu este decât o formațiune ulterioară din verbul *bănare* „*vivre*“.

Iată câte-va exemple de acest *bănare*:

Că ieū înî plāngu ș' lăcrāmez
Că nu știū ca cum va s' bānez...

sau:

Di uruteți să nî-afirim
Pină s' bānām și pină s'him...

(Dr. Obedenaru, 113, 116).

Basmul „*Fecior-mușat*“ (V. Petrescu, *Mostre I* p. 11): „*fόμεa îli aduse aminte că era dator să bānez...*“

Ca exclamațiune de mulțumire: „*să nîi bānez!* = *ich danke dir dafür*“ (Bojadschi, 162).

Este de observat că sinonimul daco-român al macedo-românului *bană* e de asemenea o formațiune foarte târzie, anume „*viță*“, care nu e nici decum latinul „*vita*“, după cum credea Cihac (I, 318), ci se trage la noi deja pe terenul post-latin din adjectivul „*viu*“, întocmai ca „*dulcătă*“ din „*dulce*“, „*albătă*“ din „*alb*“ etc., sau ca italianul „*vivezza*“ din „*vivo*“. În acest mod derivațiunea lui *bană* din *bănare*, necesară sub raportul fonetic, se justifică nu mai puțin și din punctul de vedere logic.

Macrobius (Saturn. I, 12) ne-a transmis o locuțiune latină: „*annare perennareque*“, însemnând: „*a trăi și a vecui*“. Din acel *annare* „*vivre, passer l'année et les années*“, termen curat rustic, de tot străin clasicității,

prin intensivul *ab* se capătă a b a n n a r e „vivre longtemps“ sau „vivre depuis longtemps“, căci prepozițiunea *ab*, prin rolul său în „*ab antiquo*“, „*ab ovo*“, „*ab initio*“, mai ales în „*abavus*“, „*abnepos*“, „*abmatertera*“, „*abpatruus*“ etc., își dobândise nuanța de lungă durată. Rusticul a b a n n a r e a devenit apoi b a n n a r e prin pierderea inițialului *a*, o aferesă obicinuită în latina vulgară deja în epoca lui Plaut (Schuchardt, *Vulgärlat.* II, 380) și pe care, între altele, o exemplifică al nostru „*prier*“ din „*aprilis*“. O paralelă și mai perfectă pentru aferesa din b a n a r e = a b a n n a r e este daco-românul b o r e s c „vomir“ din latinul rustic a b h o r r e s c o „avoir envie de vomir“; o paralelă asupra căriia noi ne vom opri o clipă.

Lexiconul Budan dăce că b o r e s c vine din latinul v o m o „prin schimbarea lui *m* în *r*“, o schimbare fără exemplu pe suprafața globului pământesc. Laurian și Maxim (Gloss. 86) nu erau tocmai contra acestei minunate etimologie, dar adăugau tot-o-dată ce-va și mai minunat, anume că „borire ar pute fi în loc de forire, compus c o f o r i r e“, ceea-ce nu mai are nici măcar un înțeles. Cihac însă (II, 23) n'a brodit'o nici el cu mult mai bine, trăgând pe b o r e s c din slavicul b l i u v a t i, fără a ne spune, prin ce fel de tranzițiunii fonetice un b l i u v a t i pôte să se transforme în borire.

B o r e s c nu este și nu pôte fi decât a b h o r r e s c o.

Chiar latinul clasic a b h o r r e o însemna gréță, „*actio vomiturientis*“, „*Verabscheuen besonders mit Ekel*“ (Reisig, *Lat. Sprachwiss.* § 388). Dar e și mai aprópe, negreșit, inchoativul vulgar a b h o r r e s c o, care ne întimpină în glosare medievale și care s'a păstrat la Spaniolii și la Portu-

gesi: a b o r r e s c e r sau a b o r r e c e r cu sensul de „*répugner*“, precum și în limba sardă: a b o r r é s c i r i și a b o r r é s s e r e. Sinonimul latin a b o m i n o căpătase și el o accepțiune foarte apropiată de b o r e s c, bună-óră în tractatul de medicină al lui Constantin Africanul, vestitul cap al șóclei din Salerno: „*abominatio et vomitus aut ex cibi sunt quantitate aut de qualitate.*“ E mai ales caracteristică la Români forma participială b o r i t în locuțiunile cele citate de Laurian și Maxim: „*ciocoșu borit*, „*Țigan borit*“ etc., cari se pot traduce foarte bine italienesce prin „*abborrito*“ și spaniolesce prin „*aborrecido*“, „*exécéré*, „*détesté*, „*abominé*“, în dialectul milanes chiar „*borito*“. În unele dialecte franceze se dăce cu același sens a v o u r r y „*homo aperte et palam nequissimus*“, în vécul de mijloc a b o r r i s sau a b h o r r i s (Du Cange ed. *Carpent.* I, 27).

B o r e s c „vomir“ din a b h o r r e s c o „*répugner*“ și b a n a r e „vivre“ din a b a n n a r e „*passer des années*“, nimic nu pôte fi mai limpede și mai învederat, fie ca formă, fie ca semnificațiune; în filologie totuși, ca și în filosofie, ceea ce este limpede și învederat se nimeresce tot-d'a-una tocmai la urma urmelor, spiritul omenesc fiind par'că osândit de a da multe tircóle înainte de a fi în stare să recunóscă adevérul.

După cum Daco-românii au perdut pe b a n a r e, tot așa Macedo-românii nu mai au pe b o r e s c, ci numai pe v o m din latinul v o m o, pe care l'au conservat și la noi Români din Banat cu forma participială v o m u t.

Este învederat că Daco-românii trebuia să fi avut și ei prin moștenire pe b a n a r e înainte de a se fi despărțit în secolul X de ramura macedo-

română. Disparițiunea acestui termen se explică la noi prin ciocnirea sa cu vorbele ban, bănat, bănuiesc etc., împrumutate mai în urmă dela vecinii și pe cari nu le auzim de loc Macedo-românii, așa că numai la dînșii nici o confuziune de omofoniă nu era cu putință.

Cuvîntul a putut să existe și în dialectele romanice occidentale, de unde îl va fi gonit concurența medievală a o mulțime de omofone de provenință germanică: ban, bannire, bannalis etc. (cfr. Körting, Rom. Wtb. 99). E cu putință totuși ca bănare să nu fi fost din capul locului decât numai în ramura romanică orientală, care în atâtea și atâtea privințe își are o fisionomie și sa proprie independente.

v. *Traău*. — *Viță*. — *Boresc*.

Bănciu }
Băncu } .—v. ³. *Ban*.

Bândă (plur. *bande*), s. f.; bande, crampon de fer. Luat din germanul *Band*, fie d'a-dreptul, fie prin mijlocirea francesului *bande* sau a italianului *banda*, acest cuvînt înlocuesce pe vechiul românesc *bantă* sau *béntă*, cu care se și confundă, circulând însă numai prin orașe, grația ferarilor străini, aproape de loc prin sate. Peste Carpați se întrebuintează și forma *pantă*, luată din maghiarul *pánt*, și pe care graiul, éráși prin confuziune cu *béntă*, îl vocalisază mai adesea în *péntă*, după cum și din *bandă* se face une-orî prin aceiași confuziune pluralul *benți* în loc de *bande*.

Philimon, Ciocoi vechi p. 154: „un sipet mare legat în *bande* de fer alb peste pele de căprioră albastră...”

v. *Bantă*. — *Pantă*.

Bândol. — v. *Bandoră*.

Bândor (plur.: ?), subst.; ventre, estomac. Acest sinonim cu pantece, *ventre*, *stomah*, ne întimpină numai în Biblia Șerban-vodă 1688 p. 613:

...iată eu osă-
 bescu voao umă-
 rulū, și voū ră-
 sipi *bandoru* pre-
 ste obrazele voa-
 stre, *bandorulū*
 sărbătorilorū vó-
 stre...

...ecce ego se-
 paro vobis hu-
 merum, et dis-
 pergam ventri-
 culum super
 facies vestras,
 ventriculum
 solemnitatum ve-
 strarum...

în contextul grec: *ἔνστρον*.

În unele dialecte polone *bandoh* (asibilat: *bandzoch*) este sinonim cu „brzuch”, „ventre” (Zawiliński în *Rozprawy Akad. Krak. VIII*, 226). Unguresce *bendö* „ventre”. Dar cum să se explice finalul *-r* în *bandor*?

v. *Burtă*. — *Pantece*. — *Stomah*. — *Vintre*...

Bândoră și bândură, s. f.; sorte de chiffon. D. V. Vaida (Tribuna din Sibiu, 1890 No. 85) spune că așa se numesce în regiunea Selagîului: „pân-
 țatură de calitate dură în formă de ștergar, se folosește spre a înlătura pulberea despre obiecte”. Pe de altă parte, cuvîntul se aude și pe la Năsăud sub forma *bândură* cu sensul de cârpă sau legătură în care țeranii pun mai ales brânză, de unde deminutivul *bândurică* la G. Coșbuc, „Draga mamei”:

Măduvă de soc,
 Fir de busuloc,
 Să fərbă la foc
 În apă curată
 Bine străcurată,
 Pin' va aburi,
 Pin' va clocoti,
 Pină_ce vor fi

Ierbile 'ncălcite,
Arse și topite;
Iar apoi ș'apoi
Fira le va scóte,
Le va pune tóte
Intr'o bândurică,
Intr'o cârpă mică,
Ș'apoi le va duce
Unde'î drumul cruce...

(Tribuna din Sibiu, 1886 No. 120).

Se pare că tot aci, sub forma masculină, vine bucovinénul bândol, cu sensul de obiélă sau cârpă servind drept ciorap, în ghicitórea despre „Cismă și picíorul” (Sbiera, Povești p. 321): „Stăi, négră, să-ți bag *bandolul*”.

Cuvîntul fiind cunoscut numai peste Carpați, puțin respândit chiar acolo, și avînd tot-o-dată nesce forme străine foneticeî române, el nu este vechiu și s'ar puté bănui că se trage din germanul Bändel sau Bündel „legătură”.

În privința ghicitórei bucovinene, noi credem că prototipul ei trebuî să fi fost: „Stăi, négră, să-ți bag obiéla”, unde există o antitesă, care s'a putut nasce numai la Româniî din Bucovina, vecinî de aprópe cu Ruteniî și cu Poloniî. Polonesce adjectivul feminin „biala”, rutenesce „bila”, însemnéză albă. Astfel în ghicitórea de mai sus, intru cât figuréză în ea „obiéla”, se cuprinde un joc de cuvinte: „stăi, négră, să-ți bag o albă”; o antitesă poporană întocmai ca în ghicitórea despre „Scrisóre”: „câmpul alb, oile negre”. Jocul de cuvinte a dispărut prin întroducerea vorbeî bândol.

v. *Obiélă*.

Bandrabură. — v. *Bandraburcă*.

Bandraburcă (pl. *bandraburci*), s. f., t. d'Hortic: pomme de terre, Sola-

num tuberosum. Unul din numerósele numî românesceî provinciale ale cartofului.

„La țeranî cartófele, numite barabule și *bandraburce*, se gătesc cu borș, cu carne, prăjite, cu usturoi și cu oțet” (G. Siretenu, Botoșani, c. Rânghilescî).

„*Bandraburci* sau picíoci” (I. Andriescu, Iași, c. Zabolotenî).

Se aude și o formă metatetică *brandaburcă*.

C. Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 34: „Cartoful: picíocă, crumpenă, crumpiriî, gramciriî, pere de pămînt, ghibirónce, barabule, baraboîu, țermer, *brandaburce*, napî, bologene, hadaburce, picíorcă, mere de pămînt, póme de pămînt”.

Cihac (II, 9) aduce în paralelă bohemul bándor și brambor, rutenul bandurka și mandoburka, citând tot-o-dată și o formă românescă nedeminutivală bandrabură.

v. *Barabulă*.

Baniță (plur. *banîțe*), s. f.; boisseau, mesure de blé. „Mésură de capacitate pentru lucruri uscate: făină, grău, orđ etc., cuprinđend 20 de ocale” (L. M.). Sinonim cu dimirliă, care însă ar trebui să fie de fer, pe când *banîța* póte fi de lemn, și cu ferdelă, care se aude rar și mai ales în vecinătatea Sașilor sau a Ungurilor.

Caragea, Legiuire 1818 p. 26: „*banîța* de ocă doaozecî și doao...”

Balada „Tudorel”:

Și da Tudor, și mai da:
Nu da baniî cu punga,
Ci da saciî cu mâna,
Léscăî cu dimirliă,
Parale cu *banîța*...

(G. D. T., Poes. pop. 670).

A. Pann, II, 56 :

... să cer a'l împrumuta
C'o *baniță* de făină, or de mălaiu, ce'i avé...

P. Ispirescu, Câtea 'n varță (Col. I. Tr. 1882 p. 124): „Când se ducea și el, ca toți ai lor, prin sate să cumpere grâu sau alte bobe, ca să facă negoț, apoi nu era destul că se tocmia cu bietul Român tocmelă ca la ușa oborului, nu era destul că rădea *banița* cum îi plăcea lui, nu era destul că lua 21 *banițe* în chilă în loc de 20, apoi se țigănia pînă i se ură Românului, cerînd să'i mai adaoge pe d'asupra cîte o jumătate de *baniță*...”

Philimon, Cîcoiî vechi p. 115: „Pe mine m'a împrumutat cu două *banițe* de mălaiu, și sînt trei ani de când tot i le plătesc...”

„La cîmp se duc bucatele în *baniță* sau ferdelă, care este de lemn, rotundă și cu fund; în acésta se aședă oiele cu bucate, strachinele, castronele și lingurile, și se duc de femeî în cap...” (preut Istănescu, Vâlcea, c. Recea),

„La móră *banița* sau dimerlia este aceea cu care se mësóră pâinea ce se macină; menticul—cu care se iewa vama” (C. Teodorescu, Vasluu, c. Lipova).

„Pe la noi se ȓice o chilă de loc tarlaua, adecă suprafața de arat care coprinde sîmînța de grâu din 8 *banițe*, adecă o chilă de Dobrogea...” (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

Ghicitorăa despre *Baniță*:

In pădure născuî,
In pădure crescuî,
A-casă dacă m'aduse,
Curva satului mă puse.

(Șeștótorea 1892 p. 27).

Cap cît o *baniță*, locuțiune pro-

verbială despre un cap voluminos, dar sec.

Delavrancea, Trubadurul p. 117: „Capul lui mare ca o *baniță* se rézémă p'un gât înfundat în umeri...”

„Mama-pădurii cu capul cît *banița* și c'o gură pînă la urechi” (T. Teodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Cîntec poporan din Covurluî :

Cu capul cît *banița*,
Cu căciula cît róta...

(G. Teodorescu, Galați, Mavromolu).

Proverb: „*banița* nu se umple cu vorbe = lucrul nu se face cu vorbe” (Laurian-Maxim).

In literatura poporană se obicinuesce antitesa între mărimea *baniței* și micimea lingurei.

Doînă din Ardél:

Cine a 'mpărțit uritul?
Că bine nu l'a 'mpărțit!
Că mie mi s'a venit
Uritul cu *banița*,
Dragostea cu lingura...

(Bibicescu, Poes. pop. 197).

Balada „Gruța lui Novac” tot de acolo :

Dă-mi suflet cu lingura
Să-ți dau bani cu *banița*...

(Ibid. 289).

Sufixul cel netonic -iță, străin limbilor romanice, face deja a bănuî că termenul *baniță* ne-a venit pe de'n-tregul dela Slavî, ca și „dòniță”, „răriță”, „pivniță”, „mèrță = mèriță” etc. Idiotismul polon: „Głowa jak bania = ein Kopf wie ein Fass” (Linde), identic cu al nostru „capul cît *banița*”, întăresce acéstă etimologiă. Ast-fel cu-vîntul român n'are a face d'a-dreptul cu medio-latinul *banna*, *benna*, *bennata* „mensura aridorum” (Du

Cange), ci numai prin mijlocirea vre-unui dialect slavic, probabil a celui paleo-serbic, care îl va fi căpătat din Occident pe calea terminologiei comerciale.

v. *Dimerliă*. — *Majă*.

Banoveț, adj. et subst.; appartenant à la caste nobiliaire des Bassaraba. Deminutiv slavice din titlul Ban prin sufixul -eț adaos la forma adjectivală *Banov-*, de unde la Serbi și la Bulgari femininul *Banovitză* = *Banov-itza* „nevêsta Banului”. *Banoveț*, în grafica paleo-slavică **БАНОВЕЦЪ**, este o formațiune analógă cu paleo-slavicul **СЫНОВЕЦЪ**, polonesce „synowiec”, literalmente „petit-fils”. S’ar puté traduce prin „petit Ban”. În biografia patriarcului Nifon, scrisă de ’ntăfu pe la 1517, ne întimpină după copia manuscrisă din 1682 (ed. Erbicénu p. 60): „un ném carele era mai alesu și mai temătoru de Dumnezeu, căruia era numele de moșie *Banoveții* adecă Băsărăbești, elu [Mihnea-vodă] cu multe amăgele și șutele și cu gréle jurământuri să lega cu bofarii cari era de acel ném că nu-î va omorâ...” Toți Băsărăbescii fără deosebire erau *Banoveți*, adecă Bănișori sau ném bănesc, iar numai unul dintre dînșii, anume Domnul țerei, era Ban sau marele Ban. Fiii Domnului, ca și cei-lalți Băsărăbesci, erau numai *Banoveți*. Există însă un indice că pînă și Domnul țerei, întru cât era *Basarabă*, putea fi numit *Banoveț*. Este vorba de un pasagiū fôrte interesant, publicat greșit în textul lui Windek, biograf contimpuran al împăratului Sigismund. Vorbind despre protecțiunea acordată de cătră acest principe lui Vlad Dracul, Windek ȓice: „eines Suns Pangratz des Weissen, der do von etlichen Jahren ein Herre

„was gewesen derselben Landen, und „hatte geheissen Merziweyden. „Des Pankratzens Sun machte der „König zu einem Herren in demselben „Lande der grossen Walachey und der „Kleinen...” (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). O fântână istorică atât de importantă numesce aci fôrte lămurit de doș ori pe Mircea cel Mare Pangratz și Pankratz, adăugându-î epitetul de cel alb: „der Weisse”. Ce să fie ôre acel „Pankratz” sau „Pangratz”? Nu pôte fi decât o lectură greșită în loc de *Panwatz*, adecă *Banoveț* rostit nemțesce cu schimbarea lui *b* în *p*. Editorul n’a sciut să descifreze în manuscript pe *w*, prefăcându’l o dată în *kr* și a doua ôră în *gr*. Așa dară Mircea cel Mare era cunoscut contimpuranilor seî și sub numele de *Banovețul* cel alb. Epitetul de „alb” se explică pe deplin prin antitesă, de vreme ce Mircea era fiul lui Radu-Negru, adecă al *Banovețului* celui negru. Pasagiul din Windek încetéză astfel de a mai fi o cimilitură.

După forma feminină *Banoviță* se numesce pînă astăđi un sat în Mehedinți între Cerneț și Severin (I. Ionescu, Mehedinți p. 555 sq.).

v. ¹*Ban*. — *Basarabă*. — *eț*.

Banoviță. — v. *Banoveț*.

Banș. — v. ³*Ban*.

Bântă s. **béntă** (genitiv *bentei*, plur. *bente*; rar: *benți*, *benți*); s. f.; bande, lien. „*Bântă*, *bată*, *fășia*, *legătură*, *șină*, orî-ce lucru care este mai mult lung decât lat” (Costinescu). „*Bandă*, a) *legătură*, *bétă*, *fășia*; b) *cerc*, *cercăn*, *margin*, ce impresóră sau mărginesce un ce, mai ales o țesătură; în acest înțeles și sub forma *bântă*

saŭ *béntă*, plur. *bente* saŭ *bențî*: *bențile cămeșei*“ (Laurian-Maxim). Toți trag acest cuvînt din germanul *Band* „legătură“; ba Cihac (II, 9) îl identifică încă cu *sbanț* „bande de fer“, care este la noi un termen cu totul modern de ferărie, schimonosit din germanul „Eisenband“ contras în *sband*, pe cînd *bantă* saŭ *béntă* e o vorbă poporană foarte răspîdită în întreaga Daciă Traiană, întrebuițată mai adesea la plural *bente*: *bente* la uși, *bente* la lădi, *bente* la căruță, *bente* la măneci, *bente* în sens de obeși etc.

A. Pann, Moș-Albu II p. 15:

.... că de ce nu l'a prins viu
Să'l lege, să'l pule 'n *bente* și să'l ducă la
zapciū?...

Delavrancea, Intre vis p. 25: „Cîntărețul se făcu negru-verde, și respunse, încheindu-și *banta* dela mîna dreptă...“

Act muntenesc din 1630 (Doc. Rom. I No. 97 în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Paraschiva muiaré lu Ion fečorul Manei *Bentii* dein Fuléștii...“, unde *bantă* formeză o poreclă personală, ca și 'n numele de familie boierescă *Bantăș*, despre care a se vedea mai jos.

Deminutivul din *bantă* este *bențiță*.

A. Odobescu, Scrieri I, 418: „un fel de semi-cerc de fir susținut de *bențițe* late tot de fir...“

Augmentativul este *bântău*, ca în numele unei localități din districtul Dimbovița (Frunțescu).

Forma cu *d*, *bandă*, la plural *bande*, nu e de loc poporană, ci numai literară, cel mult orășenescă, singură care are a face cu germanul *Band*, direct saŭ indirect.

v. *Bandă*.

Așa dară vorba *bantă*, sub forma organică *béntă*, trebuî cu desăvîrșire despărțită de *bandă* pe de o parte, de *sbanț* pe de alta, precum și de maghiarismul din Ardél *pantă* saŭ *péntă*. Pentru a-i descoperi mai lesne originea, noi cată s'o studiam în paralelism cu sinonimul *bétă*, moldovenesce *bată*, la plural *bete*, cu care o și confundă une-orî lexicografii, ba și graful poporan.

Cuvîntul *bétă* se aplică numai la îmbrăcămîntea țărănescă, fie la femeî, fie la bărbați. El însemneză: „ceinture, lisiere, bande, rabat, poignet, épaulette“ (Cihac).

A. Pann, (III, 24), la locuțiunea proverbială:

Îl luă pe loc de *bete*
Ș'afară pe ușă'l dete,

explică în parentesî *bete* prin *brău*.

O altă locuțiune proverbială caracteristică cu *bete* este la Jipescu, Opincaru p. 129: „în loc dă boierule or cucóne, cum i-ar hi'n plac, or pórtă condeiu la urechie ca să'ți đicem logofete, or logofete brîndă 'n *bete*, ca șcaval în buzunar, lapte acru 'n călimări...“

Tot acolo p. 142: „dă ie iernă, pune pale 'n opincî, sê 'ncinge cu *betili* piste antiriū, și pînă să sosescă la oraș mai abate pē la cîte o cărciumă...“

Ghicitoare despre „Ghem“ (Sbiera, Povești p. 320):

Bete peste *bete*,
Cinci miî încheiete.

Ghicitoare despre „Flocă“:

Am o fétă încinsă cu *bete*,
Ș'o strigă din cetate
Șapte lei și jumătate.

(G. D. T., Poes. 1, pop. 240.)

Balada oltenescă „Mocanca și Vrân-
cénca“:

Băete, băete,
Cu ciucurî la bete!...

(Col. I. Tr. 1883 p. 240).

Hora „Barbul“:

Foicică ș'un burete,
Vine Barbul dela fete
Cu mijlocul plin de bete,
Cu cămășă de bumbac
Cum e Barbului pe plac...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

Doîna „Murgului“:

Sora mea'î o fătă mare:
Când vine vr'o serbătore
Se spălă, se premenesce,
Iea oglinda, se gătesce,
Se 'nceinge frumos cu bete
Și se duce 'n sat la fete...

(Ibid. 351).

Cântec moldovenesc:

De-ai fi om, mi te-ai pricepe:
Dragostea din ce se 'ncepe?
Din inele și din bete,
Véra din busuoc verde!

(Ședětórea 1892 p. 112).

Cihac (I, 24) a constatat foarte bine originea românului *bétă* din latinul *vitta* „legătură“, de unde italianul *vetta*, provențialul *veta*, spaniolul și portugezul *beta* (cfr. Körting, Wtb. No. 8788), cătră carî să mai adăugăm pe reto-romanul *vëtta* (Alton, Ladin. Idiome p. 370). Provenința latină a lui *bétă* este dară mai pe sus de ori-ce îndoelă. Intre *bétă* și *béntă* deosebirea logică fiind numai cea de specializare, aceeași noțiune fundamentală aplicându-se în *bétă* numai la o stofă pentru haîne, pe când în *béntă* predomnesce accepțiunea de metal pentru unelte sau gospodăria, prima ipo-

tesă etimologică ar puté să fie că *béntă* nu e decât o nasalisare din *bétă*. Acestă ipotesă însă cade prin legea fonetică a limbei române că vorbele latine nu se nasaliséză de loc, nici prin proces curat fisiologic, nici pentru diferențiere de funcțiune; din contra, de'naintea lui *t* chîar nasala cea organică tinde a dispăre, ca în „căt = quantum“, „cătră = contra“ etc. Trebui căutată, prin urmare, o altă cale.

După cum în *bétă* = *vitta* latinul inițial *v* urmat de scurtul *i* tonic a trecut la Români în *bea-*, prin aceeași tranșiune fonetică *béntă* nu pôte fi decât latinul *vincta*, rustic *vinta* cu obicînuita perdere a lui *c* între *n* și *t* întocmai ca în „unt = unctum“. Lîngă latinul *vinctura* „bandage“, care ne întimpină la Pliniu și la Celsiü, trebuia să fi fost o formă participială aprópe cu același sens *vinctum*, ca „fissum“ lîngă „fissura“, „pistum“ lîngă „pistura“ etc. In adevăr, substantivul masculin *vinctus* se află la Varrone: „aut funiculo, aut vinctu“ (De r. rust. I, 8,6). Cu atât mai normal era neutrul *vinctum*. Dela pluralul *vinta* = *vincta* se trage d'adrechtul românul *béntă*, precum din pluralul neutral „folia“ s'a tras „fóia“. Să se observe că verbul *vincire* se întrebuițe chîar în latina clasică tocmai în casurile în carî Românul aplică *béntă*, de ex. „lacertos auro vinciat“ la Tibul, „ferrum quo rotae vincuntur“ la Quintilian etc.: *bente* la rôtă, *bente* la mîni saü la picîore, și altele.

Așa dară din latinul rustic *vinta* „legături“ Românul a format *béntă*, în care é după consóna labială trece la nominativ singular în *a*: *bantă*, după aceeași normă ca în: „masă = mész“, „vargă = vérgă“, „fată = fétă“, ba și *bată* din *bétă*. Străvechîul

bantă, moștenit din Roma, s'a întâlnit apoi la noi mult mai târziu cu neologismul germanic *bandă* și cu variantul maghiar al acestuia *pantă*. Asemănarea fonetică și logică lesne a făcut ca toți acești termeni să începă a se confunda unul cu altul, confundându-se tot-o-dată într-o dată și cu *betele* dela haîne. Metóda științifică e singură în stare a stabili între ele o distincțiune sigură: *bandă* și *pantă* nu sînt nici vechi, nici proprie graiului țerănesc, căruia îi aparțin numai *bétă* = lat. *vitta* și *béntă* = lat. *vincta*, două vorbe latine separate, deși născute din aceeași radicală (Corsen, Ausspr.², I, 540—2).

Din *béntă*, sau mai bine din pluralul *bete*, s'a născut la noi prin privativul *s* = *ex* verbul denominativ *sbănțuire*, apoi *sbănțuitură*, cu sensul de „a se destrăbăla” = „a eși din *bente*”, după cum este în cele două pasaje din A. Alexandri, pe cari nu le-a înțeles Cihac: 1° „Mă mir cum nu s'o săturat de *sbănțuit*? Eri a fost la fteatru, și'n astă séră merg la bal...” (Chirița în Iași); 2° „Bată-te-ar gardu, coțofană! Numai la *sbănțuituri* ți-i gându, ghidi, ghidi pupază bălțată!...” (Drumul de fer). În aceste două pasaje Cihac găsește sensul de: „garnir de bandes de fer, garnir, ajuster en général”!

În vécul de mijloc, când se formase naționalitatea serbă peste substratul românesc trans-danubian, românul *bantă* a trecut la Serbi cu sensul de „margină”. Schaffarik l'a aflat în vechea serbescă transcris grecesce: *βάντα* „terminus” (Das serbische Schriftthum, I, 156), fără ca să fie cu puțință vr'o etimologie slavică a acestui cuvînt. La Serbiî modernî acel *βάντα* a pierdut pe inițialul *b*, devenind *anta*, și se mai aude numai în Sirmia:

„*anta*, u Srijemu, der Markhaufen, cumulus terrae terminalis” (Karadžić, Lex. ad. voc.).

Într'un timp mai încóce, aŭ împrumutat dela Români pe *bantă* veciniî Ruteni, la cari, sub formele *banta* și *bantina*, el se întrebuinteză cu două înțelesuri: *bentele* de lemn ce unesc căpriorii acoperișului casei, și — prin analogie — *bentele* cotețului pentru găine, „Hühnersteige” (Želechowski, I, 12).

v. *Bantăș*. — *Bétă*. — *Bértă*. — *Beteliă*...

Bantăș (plur. *Bantășesci*), n. pr. m. pers.; une ancienne famille noble moldave. *Bantăș* n'are a face cu maghiarul *bántani* = *bântuesc*, ci este o formațiune onomastică românescă din substantivul *bantă*, forma organică *béntă*, prin același sufix *-ăș* ca în numele de familie *Brahăș* dela „brahă = bragă” (Cuv. d. bătr. I, 26); tot așa o familie boierescă din timpul lui Ștefan cel Mare se țicea *Sacăș*, o altă din epoca Movileștilor *Orăș*, apoi *Matcăș*, *Bóncăș*, *Bardăș*, într'un crisov muntenesc din 1568: *Brânzeș* (Cuv. d. bătr. I, 250), etc.

v. *Bantă*. — ²-*eg*.

Bantășescii se încusciră în secolul XVII cu trei familie boieresci ajunse la Domniă: Dabija, Duca și Cantemir. Muma nemuritorului Dimitrie Cantemir era fiica lui Tóder *Bantăș*, adică o *Bantășóe*. Tot atunci trăia Artemie *Bantăș* și Constantin *Bantăș*, toți rude depărtate între dînșii, dar porgitorii din același ném (Vita Constantinii Cantemiri, Moskva 1783, p. 378—82).

În crisovul dela Miron-vodă Barnovski din 1628 (Cond. MSS. a mănăstirii Bărnova, f. 29 b, în Arch. Stat. din Buc.) se menționează „Dumitru *Bantăș*

feçorul Sofronii nepot Grécăi strănepot lui Căpotă, din uricu de întăritură dela Bogdan voevod...“

În actul de împărțelă din 1689 (Cond. MSS. Asachi, t. 1 f. 319 în Arch. Stat. din Buc.), frații „Andreiu *Bantăș* clucerul“, „Mihalachi *Bantăș*“ și sora lor „Anița soțul lui Constantin vodă“ Cantemir, vorbesc foarte lămurit despre „strămoșul lor Vicol neguțitorul de Lăpușna“, care stăpânise în acele părți satul Pojoreni.

Prin urmare, boșeria *Bantășescilor* nu se urcă mai sus de jumătatea a doua a secolului XVI, trăgându-se dintr'un nēm neguțitoresc din Basarabia.

La 1711, Dimitrie Cantemir pibe-gind în Rusia, cei mai mulți *Bantășesci* din cele trei ramure s'aũ retras și ei acolo după dînsul, intrând în nobilimea rusescă. Din ramura lui Constantin *Bantăș*, carea prin alianță își adaoșe porecla *Kameniski*, s'a nascut la 1738 Nicolae *Bantăș-Kameniski*, unul din cei mai laborioși scriitori ruși ai timpului seũ (митрополитъ Евгеній, Словарь писателей, t. I p. 16—19). Fiul acestuia, Dimitrie *Bantăș-Kameniski*, s'a distins prin lucrări istorice, dintre cari cea mai remarcabilă este o istoriă a Ucrainei în trei tomuri: *Исторія Малої Россіи* (Moscu, 1830).

Se pare că astăzi *Bantășescii* s'aũ stins în Rusia, după cum s'aũ stins nu de de-mult și 'n Moldova.

v. *Abaza*. — *Cantemir*. — *Herescu*. — *Milescu*...

Bantășoe. — v. *Bantăș*.

Băpcă. — v. *Batcă*.

Barabân {
Barabână } . — v. *Rus.* — *Tobă*.

¹**Baraböiu** s. **Barlaböiu**, s. m.;
 1°. t. de Botan.: Chaerophyllum bulbosum, cerfeuil bulbeux (Dr. Brândză);
 2°. espèce de danse rustique. Se mai țice *barlaböiu*, iar după Cihac și *barboiu*. Plantă leguminösă.

„Când *baraböiu* e tînăr, rădęcina lui e dulce; cotorul și frunțele sēmănă cu ale tînereii cucute. Copiții se duc primă-véra la *baraböiu*. *Baraböiu* și brändușele plac mult copiilor“ (E. Mi-ronescu, Covurlușu, c. Óncea; D. Basi-lescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Baraböiu figuröză adesea în capul cãntecelor poporane, mai tot-d'a-una a celor satirice saũ de joc.

Cãntec din Bucovina:

Frunğă verde *baraböiu*!
 Lelea cea cu cămeșoșu
 Și cu coșile 'napoi,
 Par' că'i fėtă de strigoșu ...

(Col. I. Tr. 1883 p. 140).

Altul tot de acolo:

• Frunğă verde *baraböiu*!
 La móră la Dorohoșu
 Merge-un car cu patru boi
 Incãrtat cu păpușoi;
 Dinapoșa carului
 Merge 'n fuga calului
 Cîocoșușul satului ...

(Col. I. Tr. 1882 p. 152).

Doina „Cîocoșul“:

Frunğă verde *baraböiu*,
 Mě 'ntãlnii cu un cîocoșu.
 — Bună cale, măi Române!
 — Mulțãmim, cîocoșu de căne!...

(Alex., Poes. pop.² 250).

O variantă:

Frunğă verde *barlaböiu*,
 La móră la Torontoșu
 Vine-un car cu patru boi ...

(G. D. T., Poes. pop. 296).

Alexandri, Florin și Florica, sc. 3 :

Frunză verde *baraboiu*,
Am ajuns și eu cîcociu,
Sus, Florine, sus!...

Cîntec poporan din Moldova :

Foiă verde *baraboiu*,
Este horă 'n sat la noi,
Și's poftiți mai mulți flăcăi...
(Șeștătoarea 1892 p. 75).

Tot de acolo :

Frunzulănă *baraboiu*,
Ce nu vii, bade, la noi?...
(Sevastos, Cînt. Mold. 139).

Altul :

Frunzuliță *baraboiu*,
Ne-ați făcut maica pe doi,
Unul Miercuri, altul Joi,
N'ați avut parte de noi...
(Ibid. 109).

Hora „Barbul“ :

Foiă verde *barlaboiu*,
Ce cați, Barbule, la noi?
Ați nu sînt fete la voi?...
(G. D. T., Poes. pop. 329).

„Intre jocurile țerănesci de aice unul
pórtă numele de *Baraboiu*“ (P. Sălă-
genu, Némț, c. Hangu).

Jipescu, Opincaru p. 52, între jocuri
țerănesci pune și: „nunésca, or frun-
zuliță *bârlaboii* și la dreapta câte doi“.

v. *Barabulă*.

2. *Baraboiu*. — v. *Barabulă*.

Barabulă (plur. *barabule*), s. f.; 1°, t.
de Botan.: *Solanum tuberosum*, pomme
de terre; 2°. bagatelle, pas grand'
chose. Unul din mulțimea de numi
poporane ale cartofului. Se aude și

deminutivul *barabușcă*. Se ȳice de
asemenea *baraboiu*, ca și la planta
„cerfeuil bulbeux“. Este o formă re-
duplicativă din latinul *bulbus* (= gr.
βολβός), vechiu termen botanic întrebunțat în genere despre rădăcine bul-
bóse, „racines bulbeuses“. De aci la
Unguri *barabolya* „cerfeuil“, la
Ruteni *бульба, барабоя, барабин, барабоя*
despre „pomme de terre“ (*Żele-
chowski*), la Români *barabulă* și *baraboiu*
despre ambele de o potrivă,
precum și *bulughená* tot de acolo.

„Pe la noi la cartofi se ȳice *barabule*,
bulughene și *picuce*“
(Suceva; c. Broșteni; C. Alessandrescu,
Némț, c. Bistricioara).

Simu a lui Ión, Tribuna din Sibiu
1885 p. 914: „Cartofii se mai numesc:
mere, pere, alune de pămînt, bóbe,
baraboii, *barabuște*, picăoc, peruște,
crumpene, grumbe, ghiștine,
hiribe...“

Ghicitori despre *Barabulă* :

1°. Ce puî una, găsesci doê;
Ce puî doê, gălesc nouê.

2°. Mê dusei în pădure,
Săpaî ouê de bobice,
Săpaî noê,
Lăsaî doê,
Că bobiciî iar se ouă.

3°. De desupt prescure,
De-asupra pădure.

(Șeștătoarea 1892 p. 28).

Forma *baraboiu*, luată aci mai
potrivit despre „pomme de terre“ de-
cât despre „cerfeuil“, se întrebunțeză
și cu sensul de „un ce de puțină im-
portanță, un nemic, o secătură“ (L. M.).

Doimă din Ardél despre „popa Ionică“ :

Pentr'un blid de *baraboii*
Ne-a cununa și pe noi..

(Familia 1885 p. 428).

Strigătură din Moldova:

Frunză verde *baraboiu*,
 Câte fete 'n sat la noi
 Nu plătesc un *baraboiu*:
Baraboiu 'i de mâncat,
 Fetele 's de lepădat!

(Șeștărea 1892 p. 105).

De și *barabula* este nouă în Europa, fiind introdusă abia după descoperirea Americii, totuși în literatura poporană română ea a ajuns deja a deveni o ființă mitologică, a căria legendă a povestit-o în următorul mod d. S. F. Marian (Albina Carpaților 1879 p. 327):

„A fost când a fost o fată, care nici odată nu vrea să asculte de maica sa. Acesta a blăstemat-o zicând:

„Fire-ai a dracului să fii! — Și tot-deuna, când n'o asculta, îi spunea cuvintele acestea.

„Dar' ecă într'o zi vine dracul și, luând fata, o duse acolo unde locuia el, și a luat-o de muieră.

„După nouă luni născu nevasta o copilă.

„Dracul, cum e rîndul dracilor, se tot ducea de-acasă, și pe cine-l întâlnea și putea, îl îndemna spre fapte rele.

„Nevasta lui însă rămânea singură a-casă, și cât e diulica de mare plângea legănând copila.

„Intr'o zi, nimerind din întâmplare un vînător pe-acolo și vedînd-o că plânge, o întrebă:

„— Ce-ți este ție, nevastă, că plângi așa de tare? și cum de te afli tu pe-aceia?

„Nevasta a început a plânge și mai tare, pentru că de când o luase dracul dela părinții ei și o dusese la dînsul a-casă, nu mai veduse ființă de om. Apoi îi istorisi din fir în pîr totă viața sa. În urmă îi zise:

„— Voinice! du-te de grabă de-aici, depărtază-te de pe-acest loc necurat,

căci simt că-mi va veni îndată bărbatul și, de te-a afla aici, are să ne omóre pe amîndoi!

„Dar încă nu sfîrșise bine cuvintele acestea, când și sosi dracul și zise plin de mînie:

„— Acum te-am prins, netrebnicu, cu acest om nelegiuit!...

„Dar vînătorul nu-l lăsă să vorbească multe, ci scoțînd de grabă o sfîră, prinse pe dracul cu ea de grumaz, și îi zise:

„— Mai de grabă te-oiu omori eu pe tine, împelițatule!... Cum ai cutezat tu a lua acéstă fată cu trup cu tot dela părinții sei ș'a țî-o țîné de muieră?...

„Éră dracul spăimîntat strigă:

„— Stăi, omule! nu mă omori, că-ți dau ție muieră acésta dimpreună cu fiica sa!

„Atunci vînătorul l'a lăsat de grumaz și voi să se depărteze de-acolo împreună cu muieră și cu fiica acesteia.

„Însé dracul îi opri zicîndu-le:

„— Stați!... nu vă depărtați așa de grabă, că după drept numai jumătate de copilă e a muierii mele, ér cealaltă jumătate e a mea!

„Și rostind cuvintele acestea, scóse de grabă un paloș și cât ai clipi din ochi tăia copila drept în dóe din virful capului în jos. Jumătate din copilă și-o luă șie-și, ér cealaltă jumătate o dete vînătorului ca să se ducă cu dînsa și cu maica sa unde vor voi.

„Nevasta se topia de plîns, că dracul i-a omorit copila și și-a oprit jumătate dintr'însa. Nicî n'avea ce face, căci ce s'a 'ntâmplat odată nu putea să se mai îndrepte.

„După ce sosi nevasta a-casă la părinții sei, a îngropat jumătatea de copilă sub talpa țînterimului și locul unde a îngropat-o l'a numit mormîntul

moróicei, pentru-că a fost de simbră cu mamonul.

„La câtă-va vreme s'a vădut apoi pe mormintul acesta resărind și crescând o buruénă cu mai multe odrasle, pe care erau florí albe, vinete și roșii. Și săpând buruéna acésta, află că din inima, plămânele și maiul (ficatul) fetei s'aú făcut o mulțime de *barabule*, unele ca óușle de găină, altele mai mari, și gustându-le să vedă cum sînt, află că-s bune de mâncat. Deci luându-le le-a numit *barabule*, pentru că din bucată de copilă aú crescut.

„Vedénd dracul, ce lucru se făcu din jumătatea de copilă a nevetei sale, îngropă și el jumătatea lui, cugtând că și din aceia se va face așa ceva.

„Dar n'a fost după cum a gândit necuratul, căci din jumătatea lui a crescut o buruénă mare, cu frunze late și cu flóre mărunță, și când a căutat în pămînt să vedă ce este, n'a aflat nimic.

„Dracul, năcăjit peste măsură, nu sciea ce să facă cu frunzele buruenei crescute. În urmă însă le strînse, le puse să se usuce, și apoi le dete unuia și altuia învățându-í ca să le fumeze. De-atunci apoi aú prins cei mai mulți ómeni a fuma frunze de-acestea, carí s'aú numit *tutun*, *titíun* și *tabc*, pentru că s'aú făcut din jumătatea de copilă a tatălui.

„Ér nevasta n'a mai supérat de aci înainte pe maica sa, ci a învățat încă și pe alte fete să asculte de maicele lor, să nu pățescă și ele ca dinsa. Așa a rămas apoi învățatură din ném în ném și frică de diavol pentru fetele neascultátóre de maicele lor.

„Fiind-că *barabulele*, după cum arată legenda acésta, se trag din o parte de viță și sémîntă de diavol, Românií

din ținutul Dornei nici când nu le 'ntrebuințeză ca bucate la ospetele lor publice, cum sînt bună-óra: cumetriile, colácimile, nunțile, comandările, și nici odată nu le daú de sufletul morților.

„*Barabulele* se 'ntrebuințeză de cătră Românií nu numai ca nutremint pentru sine și pentru vite, ci și ca medicament. Așa, decă cine-va are gálci, frige o *barabulă*, apoi o turtesce și-o pune la gálci și așa se vindecă. Decă cine-va se arde, se frige, saú se opăresce, rade una saú mai multe *barabule* pe-o rădětóre; acéstă rásură, punéndu-se pe partea arsă, friptă saú opărită, îndată trage focul afară. Când íl dóre pe cine-va capul, se légă cu felii de *barabulă*. Când are cine-va vre-o bubă rėutáciosă pe trup, încă se légă cu *barabule* rase, cu carí apoi se vindecă.

„Vițele de *barabulă* se mai numesc în limba poporului și *băle* (sing. *bală*) și *beldii* (sing. *beldie*). Érá ogorul, pe care sînt sémenate *barabulele*, se numesce *barabulisce*.

v. ¹*Baraboiu*. — *Bulughénă*. — *Piceucă*.

Barabulisce }
Barabuşcă } . — v. *Barabulă*.

¹*Barac*. — v. *Baragan*. — *Bară*.

²*Barac*, -ă, adj. et subst.; t. de chasse: nom de certains chiens. Acest termen vînătoresc pare a fi destul de respândit în România.

„Canií de vînat se numesc: *Barac*, *Gélap*, *Némțu*...“ (C. Nicolescu, Muscel, c. Văleni).

„*Barac*, *Baracă*, figuréză aci pintre numile cânilor de vînat“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socaričíu).

„In Dobrogea *barac* se đice la un

câne flocos la pěr și cu musteți mari la bot“ (I. Negrescu, Constanța, c. Paraschioi).

Este turcul *baraq* „poilu, vèlu, chien de chasse, grand épagneul originaire de Tartarie et de Sibérie“ (Barbier de Meynard, Dict. turc, I, 256).

v. *Câne*.

Baragàn, 1°. t. de Géogr.: „plaine très étendue et inculte dans le district de Ialomitza, entre le fleuve Ialomitza et le Danube“; 2°. „lieu inculte, désert en général“ (Cihac). Se ȃice și: „câmpul *Baraganului*“. Se rostesc *Baragan* și *Bărăgan*. O admirabilă descriere a *Baraganului* la Alexandri:

Pe cea câmpia lungă, a cărîi tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispere,
Nici casă, nici pădure, nici riù recoritor,
Nimic nu 'nveselesc pe bietul călător.
Pustietatea gólă sub arșița de sóre
In patru părți a lumii se 'ntinde 'ngrozitoare,
Cu érba'i mohorită, cu negrul ei pămînt,
Cu-a sale mari vîrtejuri de coib ce sbóră 'n
vînt...

A. Pann, II p. 44:

La cercetare respunse
Că nici o óiă nu tunse,
Ci'n *Bărăgan* pe câmpie —
Nu ar mai fi fost să fie! —
Păscând le-a zmul's'o cîtulinii,
Mai cu samă mărăciniî...

Balada „Moș Stan din *Bărăgan*“:

La puțul lui Cioropină,
La Silistra a bătrână
Pascu-mi-se
Adapă-mi-se
Treî cărlaîori
Gîugăîori,
Pintenogî de treî picîóre,
Cu steluți de câte-o nare,
Unde-i vede — moș Stan móre!
Moș Stan
Din *Bărăgan*
Împlelîa la un arcan...

(Vulpián, Texturî p. 73).

Variantă:

Îa nea Stan din Piersica,
Care'i om de nimica,
Nepotul lui moș Drăgan,
Moș Drăgan din *Bărăgan*...

(G. D. T., Poes. pop. 638).

In crisovul lui Mihnea-vodă din 1579 (Cuv. d. bătr. I, 254) se vorbesce despre „drumul *Baraganului* (през нст Бѣраганов)“.

Cihac (II, 6) trage pe *Baragan* din cuvîntul rusesc „balaganŭ, baraque d'été des Kamtchadales, échoppe de saltimbanque dans les foires“; apoi renunță el însuși la acéstă posnașă etimologiă slavică, și propune (II, 546) una turcescă: „bî-â-bân, vulg. be-jâ-bân plaine inculte, désert“. D. Șăinenu (Elem. turc. p. 116) dă o altă derivațiune, de asemenea turcescă, saŭ mai bine arabo-persiană: „berr-i-jâ-bân, cuvînt ibrid compus din arabul berr (champ) și din persianul jâ-bân (désert)“, de unde—ȃice d. Șăinenu—de'ntăiu *baraban* și apoi *Baragan*. Câte-trele etimologiile sînt de o potrivă peste putință.

Regiunea întregă învecinată cu Dunărea a fost tot-d'a-una privită la noi de popor ca *baltă*, și tocmai de aceea vîntul sudic se chiamă *Băltăreț*. Acea *baltă*, negreșit, nu era Dunărea, ci numai zona marelui fluviu. Acésta e mai cu samă potrivit în privința județului Ialomița, unde Dunărea se bifurcă prin așa numita „Borce“, ast-fel că într'o epocă óre-care o vastă întindere de pămînt de acolo trebuia să fi fost pururea acoperit de ape stătătóre saŭ mocirle, adecă de ceea ce se chiamă românesce *bară*. *Baraganul* nu este alt ce-va decăt o imensă mlaștină secată, care a rămas nesănătósă și neroditóre.

v. *Baltă*. — *Bară*. — *Băltăreț*.

Precum din „baltă“ se formeză „băltău“ și „băltac“ (Cihac), tot așa o formațiune poporană din bară este barac, de unde, ca desfășurare ulterioară: băraciune. „Băraciune se dice la o apă stătută, împuțită, d. ex.: nu lăsa să befe jitele din băraciune; saū: tătă diua am bēut și io băraciune d'aceia, că nu'î p'acolo nici fântână, nici isvor, numai apă aceea cu băraciune“ (I. Reteganu). Sufixul românese -ac trecēnd în -ag pentru a căpēta o nuanță pejorativă (v. -ag), din barac se face barag; și 'n sfîrșit, prin sufixul intensiv -an (v. ³. -an): Baragan „grand marais, grand étang, grande étendue d'eau stagnante“.

Să se observe că, pe aceeași cale fonetică și morfologică, din numele personal Bără amplificat în Barac, păstrat în numele local „Bărăcesci“ (Frunțescu), s'a format intensivul Bărăgan, bună-ură în crisovul lui Radu-vodă Mihnea din 1615, relativ la nesce moșii din Oltenia (Cond. MSS. a monastirii Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.): „de-acia în lacurile albe de-acia în lacul cu crucé, la puțul lui Bărăgan, în lacul care să chiāmă al satului...“

v. *Bără*.

Este interesant, în fine, că în ghicitoria poporană despre „buric“, o variantă ne spune:

Cuībul berdeī
In mijlocul bălții...

(G. D. T., Poes. pop. 218).

Iar o altă variantă:

Cuībul ciocărlanului
In mijlocul Bărăganului...

(Șeștitoria 1892 p. 62).

v. *Bărc*. — *Bôrce*.

· *Barăgă*. — v. *Barangă*.

Baragladin. — v. *Bêrlad*.

Baraimlâc (pl. *baraimlâcuri*), s. n.; présent offert à la Porte-Ottomane à l'occasion de la fête du Bairam. Despre originea acestui poclon la Români, vorbește Ion Neculce, Letop. II p. 204: „[Vasile-vodă] atunce aū trimis la Poartă poclon de aū mulțămît Împăratului și Vizirului și altor Turci mari, blane de spinări de soboli, pentru binele ce aū făcut de aū așteptat țara, care acest dar n'aū fost nici de un folos țării, că aū rămas obiceiū de dă țara *baraimlâc* de atunce încoace în toți anii...“

Ibid. p. 312, 315: „aū pârît pre Mihaī Vodă pentru două biruri și pentru două *baraimlâcuri*, că le-aū luat din țară când aū fost Domn, și la visteria Împăratăscă nu le-aū dat...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 52: „despre Turci era mare asuprelă, că aū început a cere toate obiceiurile de plin, cumu'î *Bariemlâcul*, Mucarême...“
v. *Bairam*.

Barangă, s. f.; 1°. épithète populaire du loup; 2°. fig. criard, braillard; 3°. nom propre personnel. Termen cunoscut de o potrivă în Moldova și 'n Țera-Românescă.

„Intre ocări se aude la noi: *Baranga* lupul să te iea, dragul mamei!“ (I. Călugăreanu, Tecuciu, c. Movileni).

Intr'un act muntenesc din 1679: „Vasile nepotul *Bărănghi*...“; în altul din 1681: „Ștanțul fecorul *Bărăngăi*“ (Doc. Rom. I No. 73 și 74, în Arch. Stat. din Buc.).

În districtul Argeș există pînă astăzi un sat numit *Bărăngesci* și altul *Bărăngi* (Frunțescu).

„*Barangă* este lupul bătrân, care urlă întâiu, când lupii încep a urla. Tot *barangă* se mai numesce și taurul cel mai puternic și mai voinic,

care conduce ciréda și căruța i se atirná clopotul; de asemenea se ȃice vacei care merge în capul turmei și este de ordinar stérpă. *Barangă* ȃice țeranca copilului care țipă tare: ho, *barangă*, ce sberî așa? Când țeranul sudue pe nevésta sa, strigând la dînsa, țeranca îi ȃice: ce sberî ca o *barangă*? Aceste expresiuni se aud în Argeș, în Muscel și în Vâlcea“ (C. Dobrescu-Argeș).

Fără nasală, la A. Deparațianu, Dorurî și amorurî p. 43:

La lumina stelei, stelei cobîtore,
Când s'ardică ursul în doé picîtoare,
Geme și copaciul scóte din pămînt;
Și lupul cu capul înălțat în vînt
Urlă, când *baraga* întău a urlat...

și 'n notă la *baraga*: „astfel numesc țeranii căpetenia lupilor“. Deparațianu era din Teleorman.

Un cuvînt fôrte interesant, numai țerănesc, care ne-a remas d'a-dreptul dela Comanî. În graul acestora boru însemna „lup“, iar aga „bătrân“ (Kun, Cod. Cuman. 248, 302), de unde bor'aga „lup bătrân“, tocmai sensul lui *baragă*.

Aci este locul de a observa că la Comanî lupul se bucura de o védă cu totul excepțională, și anume lupul *baraga*, acela care

.... întău a urlat...

Cronicarul rus Nestor ne spune că urletul lupului era la dînșii un augur de victoriă. Astfel, în ajunul luptei cu Rușii, hanul comanic Boniac, „când era mîéđi-nópte, s'a sculat, s'a depărtat de óste și se puse a urla lupesce, și atunci lupul i'a respuns, iar în urmă aú început a urla mulți lupi“ (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 172).

v. ¹Coman. — ¹Lup.

Baranță. — v. *Boranță*.

Baraon (pl. *Baraoni*), s. m.; sobriquet donné aux Bohémiens. Una din porecele poporane de despreț ce se dau Țiganilor, modificată din Faraon.

P. Ispirescu, Snóve p. 116, despre „Țiganul lăcătuș“: „Mergend el, ce'i plesni *baraonului* prin cap, că începu să vorbescă cu uneltele lui, că de s'ar întâmpla să se întănescă cu cine-va, să cređă că sint mai mulți inși...“

v. *Faraon*.

Barat. — v. *Bărăția*.

Bără, s. f.; terrain marécageux, bourbeux. O întindere de pămînt mo-cirlos.

„*Bară* se ȃice la un loc bătos cu imală ce se află în drum; de ex.: să nu bagî carul în *bară*, că nu'l scoți nici cu patru boi“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Din *bară* se forméză deminutivul *barac* sau *bărac*, care pe de o parte trece în pejorativul *barag* sau *bărag*, de unde intensivul *Baragan* sau *Bărăgan*; iar pe de alta, se amplifică în *bărăciune*. Tot din *barac* sau *bărac*, prin contracțiune ca în „usc“ din „usuc“ sau în „farm“ din „fărâm“, se nasce *barc* sau *bărc* „étang“, pe care Cihac (II, 546), necunoscend existența vorbeii *bară* la Romăni, îl trage din turcul *birkè* „piscine“.

v. *Baragan*.

Numai în limba română *bară* se vede încungîurat de o familiă lexică destul de numérosă. Pe ajuřia el este pretutindenî aprópe singuratec: serbesce *bara*, bulgăresce *bară*, la Neo greci *πάρα*, cu același înțeles ca și la noi. La Slavii nordici această vorbă nu se găsesce, așa că Miklosich

crede că Bulgarii și Serbii o au numai prin împrumut (Die slav. Elem. im Neugriech. p. 22). Fiind propriu Peninsulei Balcanice, Schaffarik (Slovenské starožitnosti p. 380) privia *bară* ca o remășiță a limbei dacice: „nepochybně ze starogetického gazyka“. Matzenauer (Cizé slova p. 18) constată variantul sloven *bara*, une-orî *barina*, care pare a fi căpătat dela Serbi, și pe bohemul *baržina*, care nu este decât forma slovenă cea amplificată, astfel că termenul tot încă nu încetază de a fi exclusiv balcanic. *Bară* fiind tot-d'a-una cu *b*, nici odată cu *p*, n'are a face cu finalul *-para* în numile orașelor tracice, dar ar pute să fie alăturat într'un mod ipotetic cu finalul curat dacic *-bara* în „Zurobara“ la Ptolemeu.

Dela Români, *bară* a trecut prin Moldova la Ruteni cu același sens de „pămînt mocirlos“, anume între două coline: „bar, feuchter Ort zwischen zwei Hügeln“ (Želechowski).

v. *Bârc*.

Bârba-boiêrului, t. de Botan.: *Nigella Damascena*, nigelle de Damas. Frumôsă plantă, cultivată în grădini. Se mai ȳce și *Chica voinicului* (Dr. Brândză, Prodrôm p. 5). Termenul *barba-boiêrului* se potrivește cu numile poporane franceze *barbichon* și *barbe de capucin*, datorindu-se aceleiași asociațiunii de idei, produsă prin aspectul plantei.

v. *Barbă*.

Bârba-căprei, t. de Botan.: 1°. *tragopogon pratense*, salsifis sauvage ou barbe de bouc; 2°. *Spiraea Aruncus*, barbe de chèvre. Ambele plante pōrtă numi analōge aprōpe în tōte limbile, și chîar în terminologia botanică latină ele se numiaū: *barbuca hirci* și *barba*

caprae (Nemnich). În sensul al doilea, Dr. Brândză (Prodrôm p. 538) indică următorii sinonimi poporani: *barba-popei*, *barba-ȳapului*, *flōrea-smeului*, *cornul-dracului*, *cōda-pricolicilor*, *golicîunea-fetei-pădurii* și *muma-pădurii*.

v. *Barbă*. — *Pricoliciu*. — *Smeu*.

Barba-cot (Statu-Palmă-), s. m.; t. de Myth.; personnage légendaire: vieux nain barbu d'une force épouvantable, habitant le centre de la terre et voyageant monté sur la moitié d'un lièvre boiteux. Piticii, ca și uriașii, sînt unul din elementele cele mai obișnuite ale basmelor la tōte popōrele; dar, începēnd dela grecul Pimeu, *Πυγμαίος*, adecă omul cāt pumnul, *πυμύ*, și pînă la germanul „Däumling“, francesul „Petit Poucet“ și rusul „мальчикъ съ пальчикъ“, adecă ómenii cāt degetul, al nostru *Statu-palmă-Barba-cot* își are o individualitate a sa fōrte caracteristică între toȳi piticii cei legendari. El se luptă tot-d'a-una singur, fără ajutorul altor piticii, avēnd tovarăș nedespărȳit, în loc de cal, numai pe „jumătatea de iepure schiōp“; și totuși biruesce fără nici o greutate pe uriașii cei mai înspăimîntători, pe smuncitorii stejarilor și ai stâncelor, pînă ce, în sfîrșit, îl dobōră și pe dînsul un Fēt-frumos, care nu este uriaș. În Banat poporul îi ȳce *Statu-cot* sau *Staȳi-cot* (Schott, Walach. Mährchen p. 298); în Ardél:

Omul cāt schiōpul
Cu barba cāt cotul,
P'un iepure schiōp cālare,
Cu căpēstru 'ntr'o chiotoare,
Rădemat p'un paū de secară...

(Reteganu, Povești III. 63);

în Bucovina: *Schiōpul cu barba*

căt cot (Sbiera, Povești, 80); în Muntenia Tarta-cot; peste Dunăre Năpalmă-om-două-palni-barbă în Macedoina, Palmă-om-și-barbă-cot în Epir (Papa-hagi); numele însă cel mai obicinuit este: Statu-palmă-Barba-cot.

Alexandri, Poes. pop. 2. 132: „In poveștile populare există o ființă fantastică ce se numește: Statul-palmă, Barba-cot, adecă cu statul înalt de o palmă și cu barba lungă de un cot. El trăește sub pământ și umblă călare pe un iepure șchiop“.

C. Negruzzi, Toderică: „Pe când trăia Statu-palmă-Barba-cot, și în Academia din Podul-Ilóei da lecții vestiții dascăli Păcală și Pepele...“

I. Créngă, Povești I p. 224: „Și o dată scóte sfinta Duminecă obrázariul și sabia lui Statu-palmă-Barba-cot de unde le avea, și dându-le lui Harap-Alb, îi dice: ține acestea, că au să'ți fie de mare trebuință.“

Basmul „Sur-vultur“ (D. Stăncescu, Basme p. 31): „În vreme ce plângea el, numai iaca se pomenește alături cu Tarta-cot, barbă d'un cot, călare p'o jumătate de iepure șchiop...“

Armatura lui Barba-cot, după cum se vede de mai sus, variază în legendă: după unii, este numai „un pațu de secară“; după alții: o sabiă și un „obrázar“, adecă „casque à visière“; după alții — precum vom vedé mai jos — un colosal „busdugan“.

Mersul cel tipic al basmelor cu Barba-cot este următorul: Un Făt-frumos, numit une-orî „Petru Firicel“, alte-orî „Teiu-legănat“, alte-orî „Fiuțul oil“ etc., își asociază treptat pe doi sau trei uriași, a căroră grozavă putere se exprimă prin chřar numile ce le dá poporul: Sfarmă-pétră, Strămbă-lemne, Scutură-

munții, uriași descriși de Alexandri într'o admirabilă legendă:

Urlă 'n vaet urieșii!... Amîndoi cuprinși d'odată

În virtej de nebuniă, se fac Dunăre turbată, Și'n vėzduh încep s'arunce, improșcând ca doi vulcani,

Cel mai groși stejari din codri, cei mai sdraveni bolovanii...

Impreună cu acești tovarăși, Făt-frumos se aședă într'un bunget, de unde în fie-care ți unul pe rând rămâne a-casă ca să gătéscă bucate, pe când cei-lalți plécă la vînătoare. De'ntăiu rămâne unul din uriași; dar tocmai când bucatele erau gata, iată că se ivesce Barba-cot, îl bate, îl dá jos, mănâncă bucatele fierbinți pe pıeptul învinsului, și plécă liniștit călare pe jumătatea cea de iepure șchiop. A doua ți, tot așa o pătesce al doilea uriaș. A treia ți însă Făt-frumos biruesce pe Barba-cot și'l robesce, închidéndu-i barba în despicătura unui copaciú. Piticul totuși scapă de acolo, smulgénd copaciul din rădăcină și ducéndu'l cu sine. Făt-frumos cu uriașii îl urmăresc, pină ce daú de grópa prin care Barba-cot intrase sub pământ, ș'apoí urmăză diferitele peripeții petrecute în „lumea-négră“ pină la „buricul pământului“.

Reproducem aci întregă varianta română trans-danubiană, culésă de d. St. Ciumetti la Călive-Badralexii în Macedonia: „Niște uriași răpesc o fétă de împérat și o ascund în nesce păduri înspăimintătoare, unde pasere nu calcă. Palmă-om-și-barbă-cot află acésta dela un iepure prieten al seú. Iute pune mâna pe busdugan, care cãntăria o mie de ocale și mai bine, și iepurele mergénd înainte, iar el după iepure, ajunge la locuința uriașilor. Era acolo numai unul din ei, care cum îl vėdu, începu să'și bată joc de dinsul.

Amîndoi se luptă, și uriașul e doborît. Când cade uriașul, întréga pădure se clatină, încât al doilea uriaș se repede spre palat ca să vedă ce este pe acolo; dar *Palma-om-și-barbă-cot* îl omóră și pe dînsul. Același lucru se întîmplă și cu al treilea uriaș. Atunci fêta de împărat, scăpată din robiă, îl ȳea de bărbat pe pitic, iar ȳepurele rămăne pe lingă dînșii ca să servescă“.

Despărȳiȳi de Daco-romăni în secolul X, Macedo-romăni, fugënd din Pannonia de'naintea invasiunii maghiare, aũ dus cu dînșii peste Dunăre și pe *Barba-cot* cu ȳepurele; dar în cursul timpului numai atăta le-a remas din ingredientele cele fundamentale ale basmului daco-romăn: restul a fost modificat; ba în unele variante, mai ales acelea din Epir, pe cari le cunoscem dela d. Papa-hagi, a dispărut chiar ȳepurele, iar *Barba-cot* s'a prefăcut într'un pitic bine-făcëtor, un fel de „spiritus“ dîn legendele năstre.

Un pitic, câte odată o pitică de felul lui *Barba-cot*, ne întimpină nu rareori și'n basmele occidentale, fie franceze, fie italiene sau reto-romane, ba și în cele germane. Așa este, bună-óră, basmul flamand despre „Ucenicul ferar“, în care eroul Jan se asociază cu un uriaș ȳinënd un pod pe spinare, apoi cu un altul desrădëcinănd copacii din pămînt, de aci cu alȳi trei, și se opresc cu toȳii într'un castel pustiũ în adăncul unui codru, gospodăring în fie-care ȳi câte unul, întocmai ca în basmul românesc. Aci se încep păȳaniile uriașilor din partea unui pitic roșu cu o lungă barbă, care însă nu era singur, ci avea în ajutor o mulȳime de alȳi pitici, omoriȳi la urmă de cătră eroul povestii (Contes flamands, în Revue d. trad. popul. t. 2 p. 559 sq.).

Este învederat că basmul românesc și cel flamand, ca și cele-lalte occiden-

tale cu aceiași antitesă de un pitic față cu mai mulȳi uriași bătuti de dînsul, aparȳin aceluiași ciclu legendar, ciclu care n'a fost clasificat de Hahn între cele patru-ȳeci de tipuri generale de basme (Griechische Mărchen, I, 45—61); dar trăsurile cele distinctive ale lui *Barba-cot* sint cu totul altfel, și ele nu ne întimpină pe deplin în Europa —dacă nu mă înșel—decăt numai la vecinii năstri Serbi și Bulgari. Profesorul Jagić (Archiv. f. slav. Phil. t. 5 p. 27—32) a descris vr'o șese variante serbesci, în cari mai în tóte piticul pórta întocmai numele *Statu-palma-Barba-cot*: „der Ellenbart-Spannehoch“. Într'unul din ele tovarășii lui Fêt-frumos sint anume uriașii „Strămbă-lemne“ și „Sfarmă-pétră“. Apoi învingerea piticului, închiderea lui într'un copaciu și fuga pînă la gaura sub pămînt, se încheiă prin urmărire și prin trecerea eroului pe „cel-lalt tărîm“. Aci nu este numai același ciclu, ci chȳar același basm. La Bulgari, de asemenea, piticul pórta ca și la noi numele cel compus: „Pedia čiliak—lakătũ brada“, literalmente „om-palmă-barbă-cot“ (Sbornik t. 2, Narodni umotvorenia p. 161). La cei-lalȳi Slavi, afară de Serbi și Bulgari, acest basm — nu ȳicem „acest ciclu“ — nu s'a constatat pînă acuma; și nu scim dacă ce-va în felul acesta există la Sași sau la Unguri, cari ar fi fost în stare de a' l căpëta dela noi.

Este el originar românesc? Dar atunci de unde 'l aũ Romăni, de vreme ce nu se află la cei-lalȳi Neo-latini?

Este el originar serbo-bulgăresc? Dar atunci de unde 'l aũ Serbo-bulgari, de vreme ce nu se află la cei-lalȳi Slavi?

Un basm aidoma ca cel românesc, și anume ca prototipul cel daco-romănesc, nu ca sdruncinata copię macedo-romănă, se găsește în Caucas la po-

porul turanic numit Avari, un rest al gróznicilor Avari din vécul de mijloc și rude cu Pecenegii, urmași ai acelor Avari în regiunea Carpaților.

v. *Avan.* — 1. *Ban.*

În basmul avar eroul, numit „Ureche-de-urs“, se însoțesce cu doi uriași, din care unul smulge paltenii din rădăcină, iar cel-lalt învîrtesce o móră pe genuchi. De aci să ascultăm basmul în resumatul frances de d. Cosquin (Romania, 1876 p. 89): „Les trois amis „s'établissent dans un endroit qu'ils „trouvent convenable et vivent de „leur chasse. Les deux compagnons „d'Oreille-d'Ours sont successivement, „pendant qu'ils apprêtent le repas, „garrottés par un petit homme à „longue barbe qui arrive chevau- „chant sur un lièvre boiteux „et qui mange toute la viande. Mais „l'Oreille-d'Ours empoigne le petit „homme et lui emprisonne la barbe „dans la fente d'un platane. Le nain „s'étant échappé traînant le platane „après lui, les compagnons suivent „ses traces et parviennent à une ou- „verture, sur le bord de laquelle le „platane a été jeté. Oreille-d'Ours s'y „fait descendre...“

În basmul avar se regăsește pînă și „îepurele șchiop“, pe care-l aș numai Români, ba încă numai Daco-români, căci Macedo-români, deși aș păstrat pe „îepurele“, totuși aș uitat că era „șchiop“.

Concluziunea noastră este că pe *Barba-cot* ni l'a lăsat nouă în Dacia lui Traian năvălitorii cei turanici din evul-mediu, mai probabil Pecenegii; iar dela noi el a trecut apoi românizat la Serbi și la Bulgari. Dîcem „românizat“, și sîntem datorii a explica această „românizare“.

În basmul turanic nu ne întimpină de loc noțiunea de *cot*, pe care o

aș toți Români, transmitînd-o și Sla-vilor de peste Dunăre. La noi această noțiune figuréză în tóte numirile cele daco-române și cele macedo-române ale legendarului pitic: *Barba-cot*, „*Stati-cot*“, „*Tarta-cot*“ etc. În „*Tarta-cot*“, compus din „*Tartar*“ și „*cot*“, — „*Tartar*“ = lat. „*Tartaros*“, adecă infern, ca în textul bogomilic circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 465): „în foculú nestinsu și în vermii neadurmiți și în *tartaru..*“, — în „*Tarta-cot*“ noțiunea de *cot* ca termen de măsură n'are nici un înțeles. Lasă că o barbă numai de patru ori mai lungă decât statul nu este ce-va destul de iperbolic în sensul iperboléi din basme, care ar cere un plus cel puțin de „șapte“ saú de „noué“ ori. Noi bănuim dară că acest *cot* este rezultatul posterior al unei etimologie porane; și iată cum:

La Daci, saú mai bine la Traci în genere, cuvîntul *cot* însemna ce-va fórte mic, „un rien, presque rien“. Cu acest sens el s'a conservat la Albanesi în locuțiunea adverbială *m be kot* „pour rien, en vain“, care se aude și la Macedo-români: „în *cotu* = îndeșert, degiaba.“ Existența vorbeii *cot* „très petit“ la Traci nu este o simplă ipotesă, ci se întăresce printr'un vechiu text decisiv. În glosariul cuvintelor tracice s'a scăpat pînă acum din vedere un prețios pasagiú din bătránul Pliniú. Vorbînd despre regiunea numită astăzi Dobrogea, el dîce (Hist. Nat. IV, 18): „În laturea unde fluviul Istru se vérsă în Marea-négră, *Tracia* posedă cele mai frumoșe orașe: Istropolea Milesianilor, Tomi, Callatis numit mai nainte *Acervetis*; mai era óre-când *Heraclea*, și *Bizonea* cea scufundată sub pămînt; mai este *Dionisopolea* dîșă altă dată *Crunos*, lîngă riul *Ziras*; tótă această regiune aș ocu-

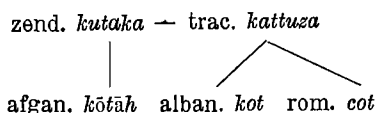
pat'o Sciții cei numiți Plugari; orașele lor sînt: Afrodiasias, Libistos, Zigere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis, și Gerania despre care se povestesc că existase acolo gîntea Pigmeilor cea gonită de cocori și pe care barbarii o numesc *Cattuzi*: „Pygmaeorum gens fuisse proditur, Cattuzos Barbari vocant“.

Pe pitici dară barbarii din Tracia în epoca lui Pliniu Naturalistul îi numiau *cattuzi*.

În acest cuvînt, finalul *-z* este sufixul deminutival albanes *-z* (de ex.: *pak* „puțin“ — *pakăză* „puțintel, doră „mână“ — *dorăză* „mănuță etc.), pe care dela Daci l'aŭ moștenit și Români, mai păstrându'l într'un număr de cuvinte, bună-ôră: *pupăză*, *cócază*, *spetéză*, *cinteză*, *spânz*, *mânz* și altele, unde sufixul tracic *z* s'a acățat și la unele tulpine latine: *pupăză* = *upu-pa + ză*, *spetéză* = *spatha + ză* etc.
v. *-ză*.

În acest chip plinianul *cattuz* se descompune în *cattu + z*, în care *cattu* însemnă ce-va mic, iar sufixul *-z* îl mai deminutivă, întocmai ca în „mititel“ din „mic“ sau „măruntel“ din „mărunt“. Prin urmare, albanesul *kot* în *mbe kot* „pour rien, en vain“ se urcă la vechiul tracic *cattu* „pitic“.

Tracicul *cattu* „pitic“ se confirmă nu numai prin derivatul albanes, dar și prin paralelurile eranice, anume: zendicul *kutaka* și afganicul *kōtāh* „petit“ (Justi, Hb. d. Zendspr. 83), astfel că cuvîntul ni se prezintă cu o genealogie lingvistică ramificată:

Finalul *-aka* în forma zendică este

un sufix deminutival, ca și finalul *-za* în forma cea tracică.

v. *2-ac*.

Concordanța vocalei labiale *u* (*o*) în toate formele eranice și în forma albanesă ne face a bănuși că tot vocala labială cată să fi fost și în forma tracică, și prin urmare în textul lui Pliniu ar trebui citit *Cuttazos* (= *Cuttazos*) în loc de „Cattuzos“.

Înainte de secolul X, atunci când primiseră dela Avari sau dela Pecenegi basmul cel turanic, Români cată să fi avut încă pe acel dacic *cot* cu sensul de „pitic“, care însă la noi nu putea să nu se ciocnescă foneticesc cu latinul *cot* = *cubitum*, și de aceea, printr'o asociațiune de idei foarte obișnuită în așa numita etimologie poporană, iată că din *cot* cu *barbă*, adică „nain barbu“, se născuse *Barba-cot*, adică „barbe d'une aune“; s'a amplificat apoi printr'o altă asociațiune de idei în *Statu-palmă-Barba-cot*; și 'n sfîrșit, astfel pe deplin românizat, a trecut la Serbi și la Bulgari.

Prin amestecul anticului element lingvistic dacic cu medievalul element legendar turanic, ambele cimentate printr'o etimologie poporană curat latină: „*Status-palma-barba-cubitus*“, *Barba-cot* este una din figurele cele mai interesante în mitologia poporană română.

v. *Iepure*. — *Pitic*. — *Uriaș*...

Bărba-împăratului, t. de Botan.:
1°. *Viola tricolor*, *Pensée*, herbe de la Trinité; 2°. *Lychnis coronaria*, *Lychnide*. În primul sens, se mai țice românește *Trei-frați-petați*; în sensul al doilea: *Curcubeu*, *Flórea-cununei*, *Flocoșele* (Dr. Brândză). Ambele plante au flori foarte frumoșe, ceea ce explică pompoșă lor

nomenclatură în mai toate limbile. „Viola tricolor“ se cheamă și unguresce: „Tsászár-szakál“, literalmente: *barba-împăratului*.

v. *Barbă*. — *Curcubeu*. — *Trei-frați-petași*...

Bârba-lui-Aron, t. de Botan.: *Arum maculatum*, gouet commun. Numele cel vechi latin tehnic al acestei plante arum a dat naștere în toate limbile europene la etimologia populară dela biblicul Aron, și anume *barba-lui-Aron*, foarte popularizată prin psaltire.

Coressi, 1577, ps. CXXXII:

Ca myrului în
capu ce deștinge
în barbă, în *barba*
lu Aaronu...

Sicut unguen-
tum in capite
quod descendit in
barbam, bar-
bam Aaron...

Românesce această plantă mai are o mulțime de alte nume: *Rodu-pământului*, *Ungurencă*, *Cocoșoică*, *Mărcet*, *Picioru-vițelului* (Dr. Brândză).

v. ¹*Aron*. — *Arumă*. — *Barbă*. — *Cocoșoică*...

Bârba-lupului, t. de Botan.: *Hel-leborus foetidus*, pied-de-griffon. Numele obicnuit al acestei plante este *bozățel*.

v. *Bozățel*.

Bârba-popei. — v. *Barba-caprei*.

Barbaric (musteța în), adv.; à la barbare, moustache longue et grosse propre aux bandits. Acest cuvânt ne întimpină numai în construcțiunea adverbială cu în, numai în cântecele hațducesci, și numai urmat de: „cum stă bine la voinic“.

Balada „Fulga“:

După Fulga se ținea
Și cu Fulga 'mi tot venia
Tocmai patru-deci și cinci,
Cinci-deci, mare, fără cinci,
Tot voinic și tot levinți,
Străiorii făr' de părinți,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voinic...

(G. D. T., Poes. pop. 510.)

Balada „Vălcan“:

N'ați vădut pe al Vălcan,
Puișor de ortoman,
Om de trebă și chipos,
Copt la minte și la os,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voinic...

(Ibid. 550.)

Balada „Iencea Săbiencea“:

Dar cu ce e îmbrăcat?
Cu șalvari de ciocârlat
Cum se portă la 'mpărat,
Cu saiaoa fiptă 'n brău,
Cu murgul trăgând de frâu,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voinic...

(Ibid. 640.)

Balada „Golea“:

Tot voinic d'ai Oltului,
Cum îi place codrului,
Cum nu' vine câmpului,
Lungi de mână,
Tari de vină,
Tot porniți pentru pricină,
Lungi în cote, lați în spate,
Cu hangere ferecate,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voinic,
Cu mustața cât o codă,
Două la cefă le 'nnodă,
Și face nodul cât pumnul
De se speria păgânul...

(Ibid. 685.)

Ultima baladă descrie lămurit aspectul unei musteți în *barbaric*. Dar de

unde óre să fie cuvîntul? Dela *barbă* nu, căci tocmai o asemenea musteță nu se lăsa în jos ca să se amestece cu barba propriu zisă; ș'apoî haîducii români rare-orî erau bărboși, baladele represintând în genere cu barbe pe dușmanii haîducilor, bună-óră pe Ianuș Ungurénul în „Mihu Copilul“, pe când haîducul ne apare numai cu nesce gróznice musteți, ca în balada „Gruia lui Novac“:

Mustețile i's ca la rac
Și le 'nnodă după cap...

(Șeđătórea 1892 p. 44).

Așa dară d. Damé (Dict. I, 119) se 'nșelă când explică pe *barbaric* prin „avec la moustache mêlée à la barbe“.

Noi credem că *barbaric* este la Români singurul rest al latinului *barbarus*, pe care pe aîurea ei l'aú înlocuit prin „varvar“, luat dela Bizantinî și dela Slavî. Din forma *barbaricus* al nostru *barbaric* nu póte să se tragă din cauza diferinței tonice, ci numai din *barbarus*, sau mai bine din *barbarum*. Construcțiunea exclusivă „în *barbaric*“ mai întăresce încă acéstă bănuélă, de vreme ce tot așa exclusiv cu in se construía latinesce substantivul *barbarum* „à la barbare, d'une façon barbare“, de doé orî la Tacit: „non in barbarum corrupta“ (Ann. VI, 42), „aucto in barbarum cognomento“ (Hist. V, 2). Cătră construcțiunea cea latină „in barbarum“ Românul n'a făcut alt ce-va decât a adaos sufixul -ic, nu ca micșurător, ci ca desmierdător. „Mustéta în *barbaric*“ înseamnă dară: o musteță mare, grósă, spăimîntátóre ca la barbarî.

v. *Varvar*.

Bârba-Sásului, t. de Botan.: *Equisetum arvense*, prêle, queue-de-cheval. Se mai đice românesce: Códă-mânzului, Códă-iepei, Códă-calului, Pêru-porcului, Érba de cositor, Barba-ursului (Dr. Brândză). Óre prin ce fel de asocițiune de idei s'a identificat „Sasul“ cu „calul“, cu „porcul“ și cu „ursul“? Numai dóră pentru a figura în nomenclatura nóstră botanică alătorea cu *Barba-Ungurului*.

v. *Barba-Ungurului*. — *Barbă*. — *Códă*.

Bârba-țapului. — v. *Barba-caprei*.

Bârba-Ūngurului, t. de Botan.: *Dianthus plumarius*, oeillet mignardise.

v. *Barba-Sasului*.

Bârba-ursului. — v. *Barba-Sasului*.

Barbă (plur. *barbe*), s. f.; 1°. barbe d'homme; 2°. menton; 3°. les poils que certains animaux ont au museau; 4°. en botanique, arêtes des graminées et aigrettes des composées, nom de certaines plantes. Sensul de: „ómenî cu *barbe*, mai virtos cu *barbe* albe, bătrâni, și de aci ruginiți, împetriți în ideile vechî și opuși la ideile noué“, sens pe care'l daú Laurian și Massim (I, 117), nu ne-a întimpinat nici în texturî, nici în graul poporan, și ni se pare a fi un simplu galicism. *Barbă* este latinul *barba*, trecut în tóte limbile romanice (Cihac, I, 22). Forma *bârbei*, *bârbî*, *bârbile*, care se găsește la unii scriitorî modernî, de ex. la d. A. Odobescu, e necorectă: în limba literară veche și la cei dela țéră pînă astăđi forma normală este *barbei*, *barbe*, *barbele*.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Levitic. XIX, 27:

Să nu faceți creț den chica capului vostru, nice să stricați fața *barbei* voastre...

Non facietis si-
soem ex coma ca-
pitis vestri, ne-
que corrumpetis
aspectum bar-
bae vestrae...

Ibid., Regn. II, X, 4:

Și au luat An-
non slugile lui
David și au ras
barbele lor...

Et cepit An-
non pueros Da-
vid, et rasit bar-
bas eorum...

Ib., Jerem. XLI, 5:

...80 de oameni
raș la *barbe* și
rumte hainele
lorü...

.....octuaginta
viri, rasi bar-
bas et scissis
vestibus...

I. *Barbă* „păr ce crește pe bărbia și fălcă“ (L. M.). Acesta este sensul fundamental, cuvântul derivând dintr'o radicală indo-europeă *vrđh*, care însemnează „crescere“ și de unde derivă de asemenea slavicul „brada“, germanul „Bart“ etc.

v. *Brad*.

Balada „Corbea“:

Barba 'i crescuse d'un cot,
Pletele ca de netot...

(Tocilescu, Rev. II p. 393.)

Cântec din Ardél:

Trandafir crescut în fin,
Reü imi stă june bătrân;
Trandafir crescut în érbă,
Reü imi stă june cu *barbă*...

(I. B., Trans. 450).

Primii perii ce se arată pe bărbia unui băiat, se numesc *tuleie*.

A. Odobescu, Scrieri III p. 177: „De micuț îl dase Dómna la carte, și când abia începuse *tuleiele barbă* să'i

umbréscă *pețița copilaréscă*, el vorbía pe de rost tóte limbile de pe lume...“

v. *Tuleiu*.

Cu acelaș sens se dîce fulgî de *barbă* (Strelbițki, In scurt adunare numelor, Iași 1789 p. 22).

v. *Fulg*.

Când ese perii în *barbă*, se dîce că resar.

Cantemir, Divanul lumii 1698 f. 94 b: „Iată înainte vestitorii ț'au venit, iată solii ț'au sositü, iată perii albi în cap și în *barbă* ț'au răssărit...“

v. *Resar*.

Dela prima resărire a *barbe*, urméză apoi trepte de creștere, pe cari literatura poporană le caracteriséază prin diferite lungimi, mai cu samă însă: pînă la brău și pînă la genuchî, une-orî mai nedefinit: cât brăul.

Balada „Miul Cobiul“:

Ianoș bătrânul,
Barba cât brăul,
Bată'l tunetul...

(G. D. T., Foes. pop. 491).

Balada „Fulga“:

Fulga moșul, moș bătrân,
Moș cu *barba* pîn' la brân...

(Ibid. 510).

Balada „Dobrișén“:

Nemerit'a,
Poposit'a,
Măre, trei moșnegî bătrâni,
Cu *barbele* pîn' la brâni,
Cu căciulă la subțioare,
Cu vâslele la spinare...

(Ibid. 473).

Balada „Gruia lui Novac“:

— Fa Aniță,
Crișmăriță,
Spune-mi pîrul cailor
Și stamba voinicilor.

— Da'î voinicul cel mai mare
Cu păr galben pe spinare ;
Iară celui mijlociū
Bate *barba* brăile
Și pērul călcăile...

(Șeștōrea 1892 p. 44).

Balada bucovinēnă „Voinicul scăpat“:

Și el tare-a 'mbătrānit
De cānd șede osāndit:
Chica 'i bate călcăile,
Mustēța umerele
Și *barba* genuchile...

(Marian, Bucov. I, 118).

Balada „Manea“:

Am fost june de 'nsurat,
Nici mustața nu 'm-ia dat;
Acum *barba* 'm-ia bate genuchii
Și mustața umeri...

(Bibicescu, Poes. pop. 327).

În basmul „Tinerete fără bătrānețe“ (Ispirescu, Legende p. 9—10), Fētul-Frumos, cānd începe a îmbătrāni, simte de 'ntāiu ca este „cu *barba* albă pină la brău“, apoi „cu *barba* albă pină la genuchi“.

v. *Brău*. — *Genuchiu*.

După cum lungimea *barbei* se mēsōră „pină la brău“ și „pină la genuchi“, tot așa însăși *barba* servă în poesia poporană ca o mēsūrătōre: de sus în jos pentru lacrimi, și de jos în sus pentru sānge.

Doină din Ardel:

Stāi, bade, și odihnesce
Și calul ții potcovesce
Cu potcōve de aramă —
Cu lacrimile sub *barbă*,
Cu țintuțe de argint —
Cu lacrimi pină 'n pāmint.

(I. B., Trans. 267).

Alta:

Cine desparte doi dragi,
Ducă'î corbiū carnea 'n fagi;

Cine face orđ din grău,
Șeđă 'n sānge pină 'n brău,
Să'l mānce viermiū de viū!
Șeđă 'n sānge pină 'n *barbă*,
Mānce'l viermiū de ispravă!...

(Ibid. 281).

Doină din regiunea Năsăudului:

Cānd am fost tatiū mai drag,
M'a băgat Nēmțu 'n șirég,
În șirégul de 'nainte,
Unde focul se aprinde,
Unde nu'î spicuț de grău
Fără sānge pîn' la brău,
Unde nu'î spicuț de iērbă
Fără sānge pîn' la *barbă*...

(Familia 1886 p. 54).

În literatura poporană, diferitele aspecte ale *barbei* se descriū fōrte comic în orațiile de nuntă, cānd e vorba de a se alege un popă care să cetēscă „cartea împēratului“:

Și chemați popa să vie,
Că el lătinesce scie ;
Dar nu vr'unul *barbă*-lungă
Trei țile să nu'î ajungă,
Nici vr'unul cu *barba*-rară
Să ne țile pîn' de séră,
Nici vr'unul cu *barba*-dēsă
S'o citēscă ne 'nțelēsă...

(G. D. T., Poes. pop. 171).

Variantă:

Vr'un popă cu *barba* dēsă
Să ne citēscă cartea-alēsă,
Să nu fie cu *barba* cānită
Să remāie cartea necitită,
Orī vr'unul cu *barba* rară
Să ne țile pîn' de séră,
Ci unul cu *barba* ca fusul
Să ne dea curānd respunsul...

(Ibid. 175).

Despre *barba* cānită la Romāni vorbesce deja cu despreț și cu grōză Ion Neculce, Letop. II p. 245: „[Duca vodă] își cernia *barba*, pe atāta se

cunoștea că nu avea acătare minte saŭ
frica lui Dumnezeuŭ...”

Balada „Mihu Copilul“ :

Ianuș Ungurén,
Vechiul hoțoman,
Cu *barba* sburlită,
De rele 'nvechită,
Pînă 'n brău lungită,
Cu brău 'nvălită...

Costachi Stamati, Muza I p. 234:

Un bătrân cu *barba* țepoasă, ciudată...

Balada „Oprișanul“ :

Mihnea-vodă se scula,
Fața albă își spăla,
Barba neagră 'și peptina,
La icône se 'nchina...

Fără antitesă de „alb“ și „negru“,
în balada „Constantin Brâncovanul“:

Brâncovanul se scula,
Fața blândă își spăla,
Barba albă 'și peptina...

Ion Neculce, Letop. II p. 254: „[Con-
stantin Cantemir] la stat nu era mare,
era gros, burduhos, rumân la față, bu-
zat; *barba* îi era albă ca zăpada...”

Despre *barba* albă e curiosă ex-
presiunea „de păr oiesc“ în balada
„Gruia lui Novac“ :

Impăratul că'l vedea,
Da din graiu așa 'i grăia:
— Du-te, cuc călugăresc
Cu *barba* de păr oiesc!

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643
f. 104 a: „avu svențiia sa legături
gréle și uciseturi dese, de păr și de
svânta *barbă* trasă și schiuopit în
obraz...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681,
Oct. 3 (f. 42 a), despre Sf. Dionisie A-
reopagitul: „căruntă, chicosă adecă

părulă lungă, lungăreță *barba* rări-
șoară...”

Pentru o *barbă* albă cu mărgini
sure saŭ gălbuși, ne întimpină un ad-
mirabil epitet tot la Dosofteiu, Januar.
25, descrierea S-tului Grigorie Teolo-
gul: „nu forte lungă *barba*, ce destul
de désă; pléșivă, alb la păr; *barba*
pre la margini afumată.

Același, Jan. 30, despre S-tul Va-
sile cel Mare: „albă la pără, afu-
mătă marginea *barbei*...”

Cu epitetele de albă, neagră, lungă
etc., *barba* figurează adesea în porecle.

Sub Alexandu-vodă, predecesorul lui
Mihaïu Vitézul, marele vistier la 1592—
1593 era boierul *Barba*-albă (Venelin,
Vlacho-bolgarkia gramaty p. 235).

Intr'un crisov dela Mihaïu-vodă Ra-
coviță din 1726 (Cond. Mss. Asachi, t.
I p. 512, 514, în Arch. Stat. din Buc.)
se menționează un boier „Ianache *Barba*-
lătață“ cu nevêsta sa „*Catrina Barbă*-
lătoaie”.

În vechea noastră ierarchiă, chiar în
prima jumătate a secolului XIX, *barba*
mare era unul din semnele cele dis-
tinctive ale unui boier de tréptă înaltă.
E foarte interesantă în această privință
următoarea narațiune a unui divanit:

Constantin Goleșcu, Călătoria, 1826
p. 161: „La noi, lăcuitoii din multa
juguire ce au avut și neluminare nu'și
cunoaște nici datoria cătră altul, adu-
când închinăciune numai aceluia' de
care să tème, cum stăpânului său, zap-
ciului, ispravnicului de' va cunoaște,
iar cătră oricare om nu-și scoate că-
ciula, fie măcar de cé mai mare tréptă.
Cum mi s'au întâmplat chiar mie să
mă întâlnesc cu mulți lăcuitoii cu că-
ruțe pe drumuri, și nici unul nici că-
ciula și-au scos, nici drumul jumătate
mă au dat, în vrème ce, văzindu-mă
cu *barbă*, m'au cunoscut că sânt
de tréptă Divanului. Iar mai tă.

năr fiind, dar Ispravnic și împrejurat de slujitorii, atunci întâlnindu-mă au căzut la pământ cu capetele goale...”

v. *Boier*.

„A căuta cui-va în *barbă* = a stima, a respecta pe cine-va, a’și stăpâni furia cătră el pentru virsta saū ore-carī virtuți ce posedă” (Costinescu).

Pentru un popă, *barba* este nu numai o podobă, dar încă un atribut atât de esențial, încât: a rade *barba* popēi însemneză: a’l respopi, a’i lua darul.

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „Inșă iată nevoie mare! că zic oamenii: pre popa încălțat cu opinci și pre popa fără *barbă* nu trebuie crezut; și apoi această încă le mai ține *barbele*...”

„Nu mai tacī, popă? că fac de ’ți rade *barba*!” (Laurian-Massim).

v. *Popă*.

Judecând după următorul text, raderia *barbei* se întrebuița une-ori ca pedepsă și pentru poporul de jos:

Ion Canta, Letop. III p. 179: „Acest Domn [Constantin Mavrocordat] cu domnia întâi aū urmat cu obiceiurile altor Domni, iară într’acēsta a doua domnie multă supărare aū făcut țarei cu obiceiuri nouē, și macar-că în doi ani ce aū domnit văcărit n’aū scos, dar aū scos hărtii: pre toată luna și sărac și bogat și tănăr și bătrăn, tot omul să aibă pecete în sin, și pre toată luna cerea capuri, și mulți oameni de frică și de sărăcie fugia prin munți și prin codri, și mulți peria de frig și de foame, și mulți din frunțașii satelor s’aū primejduit cu ulița și le-aū ras *barbele*...”

„A rade *barba* cui-va=a’l înfrunta, a’l bate” (Costinescu).

Deja la vechii Romani, a pune mâna pe *barba* cui-va era privit ca o gravă insultă.

Persius, II, 28:

Idcirco praebet stolidam tibi vellere barb-
[bam Iuppiter...

Horatius, Sat. I 3, 133:

...vellunt tibi barbam
Lascivi pueri..

Martialis, X, 90:

Barbam vellere mortuo leoni...

Se scie legenda din Tit-Liviū (V, 41) despre luarea Romei de cătră Galī: a fost de ajuns ca un Gal să atingă ușurel *barba* senatorului Papirius pentru ca acesta, furios de o asemenea insultă, să’l isbescă cu măciuca: „scipione eburneo in caput incusso iram movisse”. Cu acēstă ocașiune Tit-Liviū ne spune, că pe atunci frunțașii Romei purtaū toți *barbe* lungi: „barbam suam, ut tum omnibus promissam...” De aci „*barba* strămoșilor” la Juvenal, XVI, 31: „barba majorum”.

Cu tōte astea, Românul rīde de *barba* mare saū *barba* lungă.

Proverbiī din colecțiunea lui P. Ispirescu (Tocilescu, Rev. I p. 451):

„*Barba* lasă să se ducă, capul să trăescă”;

„*Barbă* mare,
Dar minte n’are”;

„*Barbă* lungă pină ’n burtă,
Și minte pină ’n gât scurtă...”

Zilot, Cron. p. 20: „ocărta ispravă a Căpitan-pașei și a celor-lalți pași, plini de *barbă* și goi de minte...”

Ast-fel epitetul „*barbă* mare” putea fi luat și ca insultă, ca „sudalmă” după expresiunea vechilor legi romănesci.

Pravila Moldov. 1646 f. 123 b.: „De va dzice neștine altuia: tu ai *barbă*

mare, ăste cuvântu ce să prinde și drept sudalmă și nu dreptu sudalmă, pentru că acéști cuvinte să chiamă ca nește izvoade, și giudețul mai bine crede cumu să fie fără de sudalmă, drept acéia nu să va certa atunce a-cela č'aũ dzis acéiia cuvinte..."

Tot așa, numai cu ortografia schimbată, în Pravila lui Mateiu Basarabă, 1652 p. 81.

Alte dicțtori său locuțiuni proverbiale despre *barbă*:

„Cine scuipă în bătea vîntului, își scuipă în *barba* sa=cine batjocoresce pre altul, pre sine se batjocoresce“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Țichindél, Fabule 1814 p. 90: „să aĩ tu atăta minte în crieri căți perĩ în *barbă*..."

Despre îmbătrânire:

Jipescu, Opincaru p. 56: „Ca s'ajungĩ acolo, hine, va să'ĩ ningă 'n cap nițel și să porți gásca 'n *barbă*..."

De asemenea:

An scuipam în iarbă
Și es-timp în *barbă*...

(Pann, II, 146).

„Cine are *barbă*, să'și cumpere și pieptene“ (ibid. III, 111).

„Tragi nădejde ca spănul de *barbă*“ (ibid. III, 118).

Laurian-Massim (Gloss. 228): „să nu se facă diră prin *barbă*=să nu se deschiđă cale, să nu se facă început, să nu devină un învăț“.

Zilot, Cron. p. 46: „El tot acela era, sărmanul; dar ce folos! că' și dedese *barba* în mânia fiu-seũ, și cum este vorba rumănescă: cum îi cânta, așa juca..."

În graiul tálharilor, „mă mánăncă *barba*“ însemnăză: „vėđ ce-va pe care aș vré să'l fur“.

Basmul bucovinén „Ceĩ trei tálhari“

(Sbiera, Povești p. 268): „Intrând pe ușă în casă, aũ aruncat unul din ei ochii în pod și, zărind o slănină mândră și grósă aninată 'n pod, aũ đis cătră cela-l'alt: Fărtate, mă mánăncă *barba*! — Lasă c'om rade-o! respunse cela-lalt..."

„*Barba* lui Solomon“ pare a juca un rol în vrăjile poporane.

Costachi Stamati, Muza I p. 116:

Iar ca să'l poți omori,
Tot drept în pept să isbesci,
Unde avanul de Han
Pórtă baier fermecat
Ce este puterea sa,
Fiind în baier cusut
Un deget afurisit,
Câte-va fire de pěr
Din *barba* lui Solomon
Și alte lucruri drăcesci...

v. *Solomon*.

II. *Barbă*=bărbă, măiales la femeĩ și la copii.

A. Pann, II, 95:

O văduvă 'n virstă, bătrână, zbărcită,
Cu doi dinți în gură, *barba* ascuțită,
Naș cât pătlăgăua...

C. Negruzzi, „Cum am învățat românesc“: „Mumele uĩmite suspinaũ sub bonetele înhorbotate. Lacrimi de bucuriă isvoraũ din ochii lor, o dată frumoși póte, dar acum stĩnși și împregiurați de un cerc purpuriũ; aste lacrimi, strecurându-se pe lingă sbărciturile nasului ca pe niște uluce firesci, ajungeaũ sub buza dedesubt, unde *barba* întórsa în năuntru le opria ca o stavilă..."

Laurian-Massim: „Ce de bube a scos copilul pe *barbă*!“

III. *Barbă*=periĩ lungi cari cresc sub bot saũ sub cloc la unele animale:

barba maîmuţei, *barba*  apului, *barba* cosoşului...

Cimilitura despre „Capră”: „Cine se nasce cu *barbă*?” (Şeşetórea 1892 p. 63).

Laurian-Massim : „Ce frumósă *barbă* are cocoşul nostru!”

Metaforic se  ice *barbă* despre o parte a unui vas sau vre-un alt lucru pe care poți să apuci ca de *barbă*.

Ghicitórea despre „Fedeleş”:

Urduc-burduc,
De *barbă* ’l duc,
De *barbă* ’l aduc.

(G. D. T., Poes. pop. 227).

IV. In botanică, se deosebesc la unele cereale varietăţi cu *barbă*  i fără *barbă*: gr u cu *barbă*, or  cu *barbă*, „*barba* spicului” (L. M.). Apoi un număr de plante se numesc:

barba-boierului,
barba-călugărului,
barba-caprei sau *barba*-popei,
barba-imp ratului,
barba-lui-Aron,
barba-lupului,
barba-Sasului,
barba-Ungurului,
barba-ursului,

despre cari se vorbesce la locurile lor.

v. ^{1,2} *Bărbat*. — *B rbi *. — *B rbut *. — *B rb e*. — *B rb ri *. — *B rb tuş*. — *B rbier*. — *Bărbos*...

Barb vski, n. pr. pers.; une ancienne famille noble moldave. O veche familie boerăscă din Moldova, care din numele se  primitiv *B rbescu* dela *Barbu* făcuse deja in secolul XVI *Barbovski* pentru a imita finalul -owski al numilor nobilitare polone. Să se observe că numele propriu *Barbu* nu există de loc la Poloni  i nici la ceilalți Slavi.

v. *Barbu*.

Moda de a acéta c te un -ski la

nesce numi curat rom nesci s’a introdus in Moldova din  ilele lui Alexandru cel Bun, incuscrit cu curtea din Cra-covia. Aşa la 1404 ne intimpin  boierul „B rlea Horlovski = de H r-l u” (Uliianitzki, Материалы p. 15), la 1407: „Mihail Dorohunski = de Doroho u”  i „Ilieş Dumitrovski = de Dumitresci” (ibid. p. 16), la 1433: „Jurjea Fratovski = de Fr tesci” (ibid. 34) etc.; iar intr’un act din 1435 ne isbim de o listă intr g  de boieri cu -ski:

Isaia Banovski,
Uclia Zubrovski,
 teful Şerbanovski,
Duma Branistarski,
M ndrea Jumatatinski,
Stanciul Bagaetski,
Stan B rlea Voroni ski,
Vitolt Ripujinski,
Denisco Hropotovski,
Steţco Jurjea Toporovski,
Danco Jurjea Fratovski,
Ilias Negrinski,

 i alți c ţi-va (Uliianitzki, p. 50). Dacă ac st  modă ar fi persistat, intréga boierime a Moldovei lu  un aspect curat polones, deşi in sinul ei nu se află nici un Polon;  i n’ar lipsi, de sigur, istorici cari, pe un asemenea temeu, să sustin  originea slavica a nobilimii la Rom ni.

Cel mai vechiu *Barbovski* cunoscut este marele boier al lui Petru-vodă Rareş, menţionat in crisovul din 1530 (Archiva ist. I, 133) ca „portar al Sucevei (Барбовского портарк сочакского)”, adecă castelan al capitalei Moldovei, demnitatea care se traducea obic nuit prin hatman.

Despre acest *Barbovski* vorbesce Urechia, Letop. I p. 1:7: „[Petru-vodă Rareş] au trimis pre Grozea Vornicul cel mare  i pre *Barbovski hatmanul*, cari era mai credinc si din boierii se ...”

De atunci familia *Barbovski* a scăzut pe nesimțite la trepta de boerinași.

Pe timpul lui Vasile-vodă Lupul trăiau ca „boierii de țără“ în districtul Dorohoiului: Pentelie *Barbovske* și Pătrul *Barbovske* (Condica Mss. a mănăstirii Bărnova p. 51, în Arch. Stat. din Buc.).

„Păntelei *Barbovskii*“ figurează și într'un act din 1656 (Arch. ist. III, 233), unde tot-o-dată se menționează satul *Barbescii*, forma toponimică dela patronimicul *Bărbescu*, de unde s'a polonizat apoi *Barbovski*.

În fine, între boierii moldoveni emigrați în Polonia cu Ștefan-vodă Petriceicu era și: Ion *Barbowskiy* (Arch. ist. I, 53).

Nu scim, dacă această familie mai există astăzi.

v. *Barnovski*. — *ski*.

Bărbu, n. pr. pers. m.; *Balbus*? *Barbu*, mai adesea articulat *Barbul*, la genitiv *Barbului*, la vocativ *Barbule*, a fost tot-d'a-una unul din numile cele mai poporane la Români, mai ales în Țăra-Românească, atât la boierii precum și la țeranii. El nu se află în calendar, și de aceea *Barbii*, printr'o asociațiune curat fonetică, își serbeză ziua onomastică la sânta *Barbara*, cu care însă n'au a face etimologicesce. Românul *Barbu* să fie ore din latinul *Balbus*, un nume foarte obicnuit la vechii Romani? sau nu cum-va se va fi trăgând dintr'un nume vechiu latin nu mai puțin obicnuit *Barba*, cu trecerea finalului *-a* în *-u* prin analogie cu majoritatea nomenclaturii personale bărbătesci? Este greu a ne rosti între ambele ipoteze. În orice cas, *Barbu* nu există la vecinii noștri Slavi, decât numai la Bulgari prin împrumut dela Români, une-orî chiar sub forma cea articulată *Barbul*, fie păstrată intactă,

fie prefăcută în *Barbur*. Ast-fel într'o baladă poporană bulgărească publicată de Bezsonov (Временникъ Моск. Общества исторіи, t. XLIII p. 223—27) ne întimpină la un loc *Radul* și *Barbur*.

Ion Ghica, Scrisoarea XVI: „Pe cel de 'ntăfu îl chema *Barbu* și'i dicea *Bărbucică*...“

Balada „Fata Bărbulesei“:

Sus pe malul Oltului,
La casele *Barbului*,
Barbului boierului...

și mai jos nevêsta lui: *Bărbulesă* (*Bibicescu*, Poes. pop. 261 sqq.).

Hora „*Barbu*“:

Barbule din Resuceni,
Ce cați la noi la Strâmbeni?
Ce cați, *Barbule*, la noi?
Orî nu's fete pe la voi?...

(Vulpian, Text p. 20).

Variantă:

Ce cați, *Barbule*, la noi?
Nu sint fete pe la voi?
— Ba sint, da's cam mititele,
Nu mă pot iubi cu ele...

(Alex., Poes. pop. 2 385).

În Moldova numele *Barbu* a devenit foarte rar, și'l mai pörtă numai döră Țiganii.

Cântecul „*Plugului*“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rimă
Și s'a făcut mic și fărâmă;
Eü de grabă l'am luat
Și la *Barbu Țiganul*,
Care bate cu ciocanul,
Am alergat...

(Analele literare, 1888 p. 43).

Din *Barbu* se formeză patronimicul *Bărbulescu* și toponimicul *Bărbulesci*.

v. *Barbovski*. — *Bărbucă*. — *Bărbucică*.

Barbun (pl. *barbuni*), s. m.; t. de Zool.: barbeau, *Cyprinus barbuis*. Un pește de riu, cu patru fire de barbă împregiurul gurei, din care cauză se numia lătineste *barbus*, *barbo*, *barbuis* (Nemnich), de unde toate numirile sale neo-latine, apoi prin împrumut dela Români serbul *barbun* alătura cu numele curat slav *bradavatitza* și neo-grecul *μπαρμπούνι* (Cihac, I, 22). Forma românească *barbun*, ca și cea venețiană *barbon*, vine din prototipul latin *barbonem*, întocmai ca „păun” din „pavonem”. *Barbunul* nu e tocmai gustos, de unde proverbul frances: „Il ressemble au barbeau, lequel n'est bon ni à bouillir ni à rôtir” (Rolland, Faune popul. III, 148).
v. *Barbă*. — *Pesce*.

Bârbur s. *bârbure* (plur. *barburii*), s. m.: 1°. sorte de broderie sur la partie supérieure d'une chemise de paysan; 2°. tranchant ou fil d'une hache, d'une cognée. Cuvînt păstrat cu ambele sale sensuri, mai cu samă la Români de peste Carpați.

Frâncu-Candrea, Munții apuseni p. 98: „*Barbur*, lărgitura cămeșei bărbătesci dela pept și spate”; iar la pag. 12 cămeșa e descrisă așa: „Cămașa la guler e cusută cu arnicu, mânecile la încheietura pumnului sînt cu pumnișori sau pumnași de mătase ori de arnicu, și e croită cu clină atârnați susuora de pave sau păvițe, cari se împreună la pept și la mijlocul spatelor de așa numitul *barbur*...”

Doîna din Ardel (I. B., Trans. 307):

Maică, pină ce-ou veni,
Tu cămașă mi'i croi,
Dar să n'o coși omenesce,
Ci s'o coși cătănășesce:
Pe *barburul* de 'nainte
Pune plug cu șese vite,
Pe *barburul* dinapoi
Pune plug cu șese boi...

unde d. Jarnik observă în notă (p. 350): „După cât am aflat, *barburul* este o chindisitură în formă de triunghi”, iar în Glosar (p. 20) traduce cuvîntul prin „broderie”, și apoi într'o notă (p. 350) adaugă: „cuvîntul se întrebunțeză și despre alte lucruri, de ex. *barburul* toporului”.

„*Bârbure* se numesce partea din jos a ascuțișului unei securi; la plural *barburii* securilor” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Intru cât privesce sensul de „tranchant”, care e cel fundamental, Jarnik nu se înșelă când afirmă că *barbur* vine din barbă: „barba toporului” sau „barba securii”, o expresiune metaforică de aceeași natură ca „buza” în doîna „Lelea viteză”:

Cine are bardă mică,
Facă'i buza subțirică:
Când s'a repeși prin glôte,
Să deie sârut de mörte...

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

De 'ntăiu cată să fi fost femininul *barbură* = lat. *barbula*, adecă „bărbioră”, trecend apoi la genul masculin prin analogie cu sinonimii tăiș, ascuțit etc. Cât se atinge de sensul „broderie”, el este posterior, datorindu-se unei ore-cari asociațiunii de idei, bună-ora între forma triunghiulară a *barburului* dela cămeșă și între aceia a ferului unei securi:

v. *Barbă*. — *Secure*.

Bârbura, s. f. artic.; 1°. n. pr. pers. f.: *Barbare*; 2°. jour de la *S-te Barbare* et les coutumes populaires qui s'y rattachent. *Bârbura* este o veche formă latină *Bârbura*, păstrată la popor în locul formeii medievale paleoslavice *Varvâra*, care figurază în

calendar. Scăderea lui al doilea *-ba-* la *-bu-* este un fenomen de dissimilațiune, propriu silabelor reduplicate.

Slavici, Novele p. 79: „*Barbura* lui Corbeiu veni să spună din partea Simeinei, că de cu sară nu poate veni...”

Sfânta Varvara se serbeză la 4 Decembrie, urmată de Sf. Sava și de Sf. Nicolae, alți doi sfinți foarte poporanî la Români, ast-fel că cele trei zile sînt privite în popor ca una și aceeași serbătoare prelungită: o singură *Barbură*, „trei zile rele de bube” și în cursul cărora tot-o-dată la țeranii din Banat —dice Simeon Mangiucă (Calendar pe 1882)— „se face turta de dragoste”.

v. *Dragoste*.

„La sfânta Varvara poporul dice *Barbura*. În ziua ei copiii se îmbărburéză cu fructele călinului la barbă, la frunte și la obraji...” (D. Basilescu, Prahova, c. *Drajna-de-sus*).

Jipescu, Opincaru p. 67: „Ce mai aștepți *barbura*? Îmbărburéză-te încăl, în loc de căline, cu cocolose, și puneți și terciu în cap...”

v. *Îmbărburez*.

„*Barbura* sau borbósele, după cum îi dic țeranii, se face în prima zi a sântului Sava (4 Decembrie) și se obicinuesce așa: fie-care femeie înseamnă pe fața copiilor chipul crucii cu degetul arătător muțat în miere sau în zahar disolvat. Scopul acestei operațiuni este, ca la acei copii, cari nu zăcuseră încă de vërsat, să le esă vërsatul dulce ca mierea sau zaharul. Pe de altă parte, nu se dă copiilor de mîncare mere, pere, prune, nucă, cartofi, guli sau bob, pentru ca să nu esă vërsatul mare ca aceste póme” (S. Poppescu, Buzeu, c. *Chișdu-Básca*).

v. *Borbóse*.

La Macedo-români nu există forma *Barbura*, ci numai cea grecescă *Varvara*. Prin etimologia poporană dela

varvar, acéstă sfântă a căpătat acolo un caracter de reutate, pe care nu'l are de loc la Daco-români: ea omóră femeile cari lucréză în ziua ei și pe cari apoi sf. Sava — printr'o altă etimologiă poporană — le însăvonéză, iar sf. Nicolae le 'ngrópă. De aci locuțiunea: „*Varvara* u 'nvărvără, *Sava* u 'nsăvănă, ș'aî *Nicola* u 'ngrupă” (Papa-hagi).

v. *Nicórá*. — *Sava*.

¹**Bardac** s. **bardăciu**, s. m.; t. d'Hortic.: variété de prunier. „*Prunus domestica* și *prunus insititia*, aceste doë specii daă o mulțime de varietăți ce se cultivă în tóte părțile țerei, sub denumirile vulgare de: *Pruni*, *Curcudei*, *Bardaci*, *Avrami* etc.” (Dr. Brândză, *Prodrom* p. 67).

Fructul acestui prun se dice: prună **bardacă**, perjă **bardacă**, sau numai: **bardacă**.

„Soiurile prunului: perj, perj-alb, *bardac*, avram, goldan, prun, curcudel și porumbrel” (preut N. Sandovic, Dorohoiu, c. *Târnauca*).

„.....perj, prun, prasad, motrun și *bardăciu*...” (G. Pohrib, Berlad).

„Varietățile prunelor: *goldane* = prune rotunde, *bardace* = prune cu gât, *avrame* = prune mari galbene” (Stareț Dionisie, Gorj, m-rea Polovragi).

Intrebuintarea cuvîntului în Moldova și tot-o-dată în Oltenia indică respândirea lui și o vechime óre-care. D. Șainénu (Elem. turc. p. 13) crede că *bardac* „prun” este același cuvînt cu *bardac* „ulcior” din turcul *bardak* „cruche”. Nouă ni se pare cu totul alt-ceva. Descrierea acestei varietăți ca „prună cu gât” ne face a bănui că **bardacă** derivă dintr'un prototip slav *bradač* „bărbos”, adecă o prună cu barbă. Acéstă etimologiă *bardac* = *bradač* se împacă cu obicinuita

metatesă a lui *a* de 'nainte a liquidelor în vorbele românesce cele vechi împrumutate dela Slavii: „*baltă* = *blato*“, „*daltă* = *dlato*“, „*scovardă* = *skovrada*“, „*gard* = *gradū*“ etc., iar prin urmare: *bardac* = *bradač*. Cât se atinge de trecerea finalului slav *-č (-ci)* la Români în *-c (-k)*, apoi este un fenomen de analogie dissimilativă întocmai ca în „*berbec*“ în loc de „*berbece*“, „*șorec*“ în loc de „*șorece*“ și altele, adică forma cea cu *-ci* fiind considerată de către popor ca pluralul unui singular cu *-c (-k)*, pluralurile „*berbeci*“, „*șoreci*“, „*bardaci*“ au dissimilat analogicesc câte un singular neorganic ca „*berbec*“, „*șorec*“, „*bardac*“. Prin același procedeu, pluralul feminin „*prune bardace*“ a produs pe singularul *bardacă*. Cu toate astea, într'un mod sporadic se aude și forma *bardaciu*, care ar fi din punct în punct slavul *bradač*, dacă nu cum-va este o palatalizare posterioară, deja pe terenul românesc, din forma *bardac* prin acțiunea inversă a analogiei asimilative cu pluralul, ca în „*cârnaț*“ în loc de „*cârnat* = lat. *carnatum*“ din cauza pluralului „*cârnați*“, „*Dorobanț*“ în loc de „*Dorobant* = germ. *Trabant*“ prin pluralul „*Dorobanți*“ etc. Serbesce un fel de prune se chiamă *bardăclia*, dar numai în Sirmia, la cîstele Banatului (Karadžić). Să fie óre un împrumut dela Români?

v. *Prun*.

² *Bardác*. — ² *Bardacă*.

¹ *Bardăcă*. — v. ¹ *Bardac*.

² *Bardăcă* s. *bărdăcă* (plur. *bardace*, *bărdace*), s. f.; cruche, broc. Cană. Ulcior. „Vas mic de pămînt, ulcea cu tórtă de bėut apă“ (Costinescu). Se ȳice la singular și *bardac* saű *bărdac*.

Turcul *bardak* „pot de terre, cruche“ (Șăinenu); la Români însă cuvîntul fiind foarte răspăndit și de tot țărănesc, nu pare a fi luat dela Osmanlii, ci dela Comani, în graul căroră: „*bardac* = *urceus*“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 300).

Basmul „Poveste țărănescă“ (Ispirescu, Legende p. 263): „Dac' ar fi cine-va să'mi dea și mie un colac să'mbuc și o *bardacă* de apă de isvor să bėu...“

v. *Cană*.

Bărdă (plur. *barde*, rar *bărdă*), s. f.; hache. „Un fel de secure a tãmplarilor, cu tãșul lat și cõda scurtă, cu care lucrăzã numai cu o mână“ (Costinescu). Altă dată se întrebuintă la Români și ca armă de resboiu. Din maghiarul *bárd* „hache“ (Cihac).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Psaltirea LXXIII, 6:

Ca intru o dumbravă de lémne, cu topoară au tãiat ușile lui de odată, cu săcure și cu *bărdă* surpară pre el...

Quasi in sylva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683 f. 203 b: „Dintru cari, unul cu foamă, altul hăcuit și demicat cu *barda*, iară al treile băgat în foc, să săvârșiră...“; și mai jos:

Martinu demicat de *barda* măciléscă Ș'au deschis colnicu cătră viața ceréscă....

Psaltirea lui Corbea, Mss. circa 1700 în Biblioteca Academiei Române, ps. LXXIII:

Cu săcure și *bărdă* l'au surpat pre el, Și l'au junghiat ca pre un nevinovat miel...

Doîna „Lelea viteză“:

Cine are topor mare,
Scôtă-mi'l la foc de sóre;
Cine are *bardă* mică,
Facă'i buza subțirică:
Când s'a repeđi prin glóte,
Să deie sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

Balada „Grue Grozovanul“:

Două cruci numai făcea,
„Dómne-agítut!“ el ăcea,
Bardă 'n mână apuca
Și 'n Tătarî se arunca,
Ca un vînt inviforat
Intr'un lan de grâu uscat...

Cântecul „Plugului“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rimă
Și s'a făcut mic și fărîmă;
Eú de grabă l'am luat
Și la Barbu țiganul,
Care bate bine cu ciocanul,
Am alergat;
El îndată l'a 'njghebat,
Căci cu *barđa* bårduía
Și cu chila chillă,
Așa că singur pe brazdă mergea...

(Analele literare, 1888 p. 44).

A. Odobescu, Scrieri I p. 127: „Acea
ușă se deschidea pe o scară de pétră
închisă între doi păreți și dréptă, care
ducea într'un pridvor, al căruí aco-
periș sta rezimat pe stălpî cîopliți din
bardă...”

Despre ómenî proști și grosolanî:
„neluat în *bardă*, cîoplit numai cu
secura“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

În balada „Corbea“ descrierea spîn-
đurătorii:

Jupánésa Carpena
Adusă din Slatina,
Numai din topor cîoplită
Și din *bardă* bårduită,
Pe la virf cam ascuțită...

(G. D. T., Poes. pop. 520).

Intr'o variantă:

Jupánésa Carpena,
Sor' bună cu Cânepa,
Adusă din Slatina,
Din pădurea Cocala,
Tăiată cu securea,
Bårduită cu *barđa*,
Din teslă frumos luată,
Cu rindéua îndreptată...

(Ibid. 580).

Pluralul *bărđi* e rar; în vechile tex-
turi ne întimpină numai *barde*.

Cântecul poporan „Bradul și teiul“:

Mășteriî că mă ochesc,
La pămînt că mă trântesc,
Cu *bărđile* mă cioplesc,
Cu gélău mă geluesc.,

(Marian, Bucov. I, 192).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Prov. XXX,
14: „nepotul rău are dinți de sabie și
măsălele *barde*...”

v. *Secure*.**Bărdăș.** — v. *Bardă*.

Bardiș (plur. *bardișe*), s. n.; ancien
t. milit.: hache à longue manche. O
armă pe care, în secolul XVII, Ro-
mâniî aú cunoscut'o dela Polonî. Cu-
vîntul e înrudit cu *bardă*.

Miron Costin, Letop. I p. 247: „*bar-
dișe* este un fel de arme: topoare cu
códe lungî...”

Polonesce *bardysz*, ruscesce **бѣр-
дѣшѣ** „lunata securis“ (Linde).

v. *Bardă*.**Bărdoș.** — v. *Bardă*.**Barđ.** — v. *Bardă*.

Bărdă (plur. *barđe* și *berđe*), s. f.;
t. de Zool.: Ardea ciconia, cigogne.
Pasere călătóre, mare, cu ciocul și pi-
cîóre fórte lungî, pene albe pe corp,
de același gen cu cocorul său gruea.

Afară de Muntenia și Banat, pe alurii se ȳice mai mult stărc sau cocostărc.

Berȳele la apropiarea tómnai plécă dela noi spre țeri mai calde și se întorc cătră primăveră.

„Despre cocori și *berȳe* când se întorc în țără pe la Martie, e un semn că nu mai ninge“ (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăesci).

„La 1 Martie sau Mărțișor, ómenii légă copiilor la gât ațe roșii cu alb și cu banii; copiii le păstrează pînă vin *berȳele*, și atunci ȳic: n'ați negrețele și dá'mi albețele“ (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Ciobanu).

În unele locuri României cred, că în călătoriile sale *barȳa* servește pe neciute drept cal pentru șiretul cu c.

„Poporul ȳice că cucul plécă peste mări și se 'ntorce în țără la primăveră ședend pe spatele *berȳei*, care astfel îl transportează“ (D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

La vechii Români *barȳa* era privită ca un fel de pasere sfântă, „avis pia et benigna“ (Nemnich). La Români ea se bucură pretutindenii de aceiași societintă.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 13: „Unii șerpî însă au privilegiul de a fi respectați, de pildă acei de casă. Ei, ca și *berȳele* de pe coperișul casei, și ca rîndunelele de sub stréșină, sînt óspeți neatinși...“

Din legendele și credințele poporane despre *barȳă*, adunate de S. F. Marian (Ornitologia poporană, II, 310 sqq.), sînt mai însemnate următoarele:

1. *Barȳa* fusese dentru'ntăiu un om, căruia Domnul Hristos îi dedese un sac legat, plin de șerpî, brósce și alte jigăni, pentru ca să'l arunce în Mare și astfel să nu mai fie asemeni jivine pe uscat; omul însă a deslegat sacul, lăsând să se împrăștie jigăni pe pă-

mînt; atunci D-ȳeu l'a prefăcut pe el în *barȳă*: „vei umbla prin tóte bahnele și pėraele pînă ce vei aduna éráși la un loc în sac pre tóte jigăniile căroră le-ai dat drumul“. Sacul este gușa cea mare la grumaz, pe care o are *barȳa*.

2. *Barȳa* este „împėrat peste tóte bróscele din lume“.

3. *Barȳa* fusese óre-când om, dar o babă vrăjitoare l'a prefăcut „într'o pasere cu picóre mari și cu gătul lung“.

4. *Barȳa* n'are códă, adecă este bėrcă, fiind-că mersese să aducă lui Fėt-frumos „apă-viuă“ și „apă-mórtă“, cari nu se află decăt numai „între munții ce se bat în capete“, și acolo vírfurile munților isbindu-se tocmai când *barȳa* isbutise să scape, îi apucară códă.

5. Dacă cine-va supėră o *barȳă*, furându-i ouė sau omorîndu-i puii, ea își resbună aducend în plisc un tăciune și aprindend casa aceluı om.

6. *Barȳa* fiind din fire fórte recunosctóre, „în tot anul, după ce 'și-a scos puii, aruncă pe unul jos stăpănului de casă în semn de mulțamită pentru că a lăsat'o să'și facă cuibul pe casa acestuia și pentru că, prin tot timpul cât a stat aice, nu i s'a întamplat nici o neplăcere din partea căsășilor“.

7. Când *barȳa* „își acopere puii, e un semn că în scurt are să plóie“.

8. Dacă cine-va împușcă o *barȳă*, „trebuie să pățescă reu: oii că'i înlemnesce vre-un picior, oii că i se 'ntamplă altă nenorocire, căci e pėcat a omorî o pasere care nu face ómenilor nemic reu, ci din contra numai bine“.

Mersul *berȳei* fiind fórte falnic, de aci proverbul:

S'a 'nfoliat ca varȳa
Și s'a 'ngămfat ca *barȳa*.

(Pann, I. 161).

O alușiune la firea cea resbunătore a *barȚei* ne întimpină în balada „Ior-govan“:

Alții Țiceau ca să'l arȚă,
Ochi'i dór să'i ũea o *barȚă*
Și să'i duc'a-cas' la el,
La copilu'i mititel...

(G. D. T., Poes. pop. 560).

Ghicitorea despre „Buric“:

Cu'bul *berȚei*
In mijlocul bălȚii...

(Ibid. 218).

Pliscul *barȚei* se numește cȚoc și mai ales clobanȚ.

Delavrancea, Vis și vieȚă p. 137: „In sfirșit ajunseră la pădure; și de cum ajunseră, le clănȚaniră dinȚii așa de tare, că par'că cu toȚii ar fi avut cȚocuri de *barȚă*...”

S. F. Marian, Ornit. pop. II, 330: „luând un tăclune aprins în clobanȚ...”

Sonul, pe care 'l produce *barȚa* cu clobanȚul ei, a dat nascere la mai mulȚi verbi onomatopoeiciȚ:

„*BarȚa* tocăne, cocorul curuesce“ (C. Ionescu, IalomiȚa, c. Borănesci).

„*BarȚa* păcănesce“ (G. Poppescu, IalomiȚa, c. Broșteni).

„*BarȚa* tócă saũ tocănesce“ (A. Bărbulescu, IalomiȚa, c. Pribegii).

„*BerȚele* clăpănesc saũ tócă“ (I. Mănescu, IalomiȚa, c. Mărculesci).

„*BarȚa* clămpănesce“ (G. Basoc, Tecuci, c. Homocea).

„*BarȚa* clăpănesce“ (I. Burghlea, Tutova, c. Ivesci; I. Chirica, Tutova, c. Cărjeonii).

ToȚi acești verbi isvoresc din onomatopeele toc, poc și clap.

Poporul deosebesce doă varietăȚi de *barȚă*: „*barȚa* albă și *barȚa* grivă, adecă cea cu aripele negre“ (D. Damian, Rimnic-Sărat, c. Bălăcenu).

Deși termenul *barȚă*, întru cât scim noi, se aplică numai la „cigogne“, totuși el ne întimpină cu sensul de „pelică“ în Biblia Șerban-vodă 1688, Levit. XI, 17—18:

...și stărcul și porfirionu și <i>barza</i> și lebăda...	...et ibi in et porphyrionem et pelicanem et cygnum...
--	--

Ibid. Deuter. XIV, 18:

...și <i>barza</i> și șoimul și câte-i samână lui...	...et pelecaneum et charadrium et similia ei...
--	---

v. ¹*BabiȚă*. — *Batcă*.

De unde ore vine cuvintul *barȚă*?

Etimologia propusă de Cihac (II, 10), care identifică *barȚa* cu poloaul bag „cigogne noire“ și tot-o-dată cu rusul *buzanũ*, nu e serioasă. Tot atât de puțin serioasă din punctul de vedere fonetic este equaȚiunea *barȚă* = bălȚată la Laurian-Massim (Gloss. 66). Eũ însu-mi am avut succesiv asupra acestuĩ cuvint doă ipotese.

Iată prima părere, pe care am emis-o în „Istoria critică“ (ed. din 1873 p. 308: „Dintre cele trei păseri, pe cari Linneũ le confunda într'un singur grup: ciconia, ardea și grus, prima este cea mai albă. Genul ciconia se subdivide la rindul seũ în trei specii, din cari erăși mai albă decât tóte este cea vulgară, numită de Romăniĩ din Muntenia: *barȚă*. In istoria naturală acestă specie se chĩamă: ciconia alba, cigogne blanche. Eleniĩ îi Țiceau *πέλαγος*, în care lesne se recunósce de asemenea constitutivul *ἀργός*, alb. Astfel albéȚa a fost tot-d'a-una trăsura exterioră cea mai caracteristică a *barȚei* printre cele-lalte păseri de cari ea se apropiă prin configuraȚiune. Insuși termenul *barȚă* cată să exprime dară ideea de ce-va alb. Ei bine, îi veȚi căuta în deșert acestă derivaȚiune în tóte lim-

bile de sub sóre. Veți afla numai și numai albanesce: bard „blanc“. Pretinde-va Rösler că Românii au adus *barđa* din Epir? Din norocire pentru noi, albanesce bard are exclusivamente înțelesul adiectival de alb, ér la *barđa* se dice „lelek“, încât este evident că Românii nu aveau ce să împrumute de acolo, ci trebuiau s'o găsească într'o altă limbă, în care era și bard = albus și *barđa* = ciconia, ast-fel că, lăsând la o parte pe cel întâiu, ei și-au apropiat numai pe derivatul seú. Tot așa, bună-óră, părinții noștri au luat în timpii moderni dela Slavii vorba „pagubă“, fără să ȳea totodată și radicala „gubiti“; dacá însă limba slavică nu și-ar fi format „paguba“ din „gubiti“ după cum Albanesiil nu și-au format *barđa* din bard, puteau óre să fi luat Românii ceea ce nu exista?...“

A doua părere despre *barđa* eú am expus'o la 1878 în „Cuvente den bätträni“ t. I p. 269. Iat'o:

„Are afiliațiunii sigure numai cu limbile celtice. În unele dialecte franceze o varietate de *barđa* (ardea garzetta, Buschreih) se chiamă pînă astăzi bardet, deminutiv dintr'un bard = *barđa*. Despre vechiil Gallil, Turnebiú (Diefenbach, Origines p. 241, cfr. Kuhn's Beitr. V, 446) ne spune că la dînșii cântăreții se numău bardi, iar cîocârlia bardaea saú bardala. Să nu uităm că și numele latin al *barđei*: ciconia, în dialectul prenestin conia, însemnézá de asemenea „cântătóre“, dela radicala „can“ (Corssen, Ausspr. 2 II, 248). Să mai amintim că la Celți cuvintul bard presintă o formă armoricană assibilată barz (Belloguet, Gloss. gaulois, 111), deși acéstă tranșițiune, negreșit, este independinte de cea românescă. Óre nu cum-va dintr'un celtic barza se va fi născut actualul spaniol garza (por-

tuges garça) „*barđa*“, pětruns apoi și 'n Italia? Cât pentru trecerea inițialului *b* în *g* la Spaniolil, a se alătura: span. guró din franc. bourreau, span. gorracho = borracho din lat. ebriacus“.

Prima din cele doé ipotese ale mele a fost adoptată de Hugo Schuchardt (Ueb. Hasdeu's altrümán. Texte p. XXIII), care însă, în același timp, suggeră o fórte ingeniósă idee și anume: nu cum-va la nascerea românului *barđa* și a spaniolului garza va fi concurs într'un mod óre-care sinonimul latin ardea: „Dennoch liesse sich das süd-romanische und das ostromanische Wort zusammenbringen, wenn man von lat. ardea ausginge, worauf dort garz (în garzone, vgl. franz. garce) eingewirkt haben würde, hier ein alteinheimisches Wort bard“.

Să supunem procesul unei noue cercetări, utilizând nesce materialuri, pe cari nu le cunoscurăm nici la 1873 nici la 1878.

În Oltenia și'n Banat, adecă în chȳar cuibul naționalității române, s'a pástrat pînă astăzi o formă neasibilată: bard, foneticese mai veche decât *barđa*.

„Cucostirciil pe la noi se dic bardoși, la singular bardoš“ (Banat, c. Jupalnic lângă Orșova).

„Pe la noi *berđei* îi dice bardăș, de ex.: vėđurám bardășiil; era numai bardășiil“ (preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

Fie dară celtic ca în a doua a mea ipotesă, fie tracic ca în cea de'ntăiu, *barđa*, adecă bardă, este la noi un element lexic ante-latin, primit dela Daci, cari la rîndul lor puteau să'l fi moștenit dela Traci, saú să'l fi împrumutat dela Celți, una din doé.

Gásind pe acest bardă în Dacia ca termen autocton, „alteinheimisches Wort“ după expresiunea lui Schuchardt,

legionarii romani n'au uitat totuși pe străbunul latin ardea, din care fonetica românească trebuia să facă arđă.

De aci ambii sinonimi înriurind unul pe altul, prin fusiunea bardă+arđă s'a născut actualul *barđă*.

Ceea ce confirmă din punctul de vedere semasiologic această etimologie, datorită luminosei observațiuni a lui Schuchardt, este că cel-lalt nume românesc al *barđei*: cocostârc, s'a născut și el prin fusiunea a doi sinonimi: cocor și stârc.

Deci:

barđă = bard + ardea : : cocostârc = cocor + stârc.

Barđa a dat limbei noastre istorice câte-va interesante derivate:

1°. Numele personal Barđe sau Bérđe și Barđu.

Intr'un crisov dela Stefan cel Mare din 1502 (Cond. MSS. Asaki t. 2 f. 24, în Arch. Stat. din Buc.) se vorbește despre boierul *Bérzia* (Бѣрзіа).

Crisov dela Miron-vodă Barnovski din 1629 (Cond. MSS. Asaki f. 92): „Gheorghie ficiorul Zbiarâi nepotul Barzului...”

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No 244 în Arch. Stat. din Buc.): „locurile anume, la părul lu Barzu 2 locure...”

2°. Numele personal Barđotă, cu același sufix -otă ca în „Calotă”, „Albotă”, „Bötă”, „Căpotă”, „Arnotă”, „Bașotă”, „Balotă” etc., de unde apoi topicul Bărzotenî, vechiu sat în Valcea a mănăstirii Hurezu (Condica MSS. a Hurezului în Arch. Stat. din Buc., t. 56, 59, 62 etc.); de asemenea doș părae în Tutova: Bărđota și Bărđoțel (Condrea, Dicț. geogr. al Tutovei p. 21).

v. -otă.

3°. Numele local compus Bărzogărlă = *Barđă* + *gărlă*, analog cu

numele local compus „Ciorogărlă = Cioră+gărlă”: Bărzogărlă, o localitate peste Olt menționată în actele mănăstirii Tisména (Doc. Rom. I în Arch. Stat. din Buc., N-rile 54, 55).

4. Intr'o hotărnică din 1764 (Cond. MSS. a mănăstirii Snagovu în Arch. Stat. din Buc. f. 44 a): „piscul *barđei*”, unde este de observat genitivul cu -a în loc de: *berđei*.

v. *Cocor*. — *Cocostârc*. — *Stârc*.

Barđu. — v. *Barđă*.

Barêm s. *bârem*, adv.; au moins, du moins. Se mai aude: *barim* și *barâm*. Sinonim cu *macar*, *batâr*, încaî, cel puțin. Turcul *barim* „du moins” (Barbier de Meynard), de unde Serbi și Bulgarii au luat și ei *barem* sau *barim* (Miklosich), ba și Albanesii *bari* sau *bare* (Gustav Meyer). Cihac totuși (II, 479) vrea cu ori-ce preț să tragă pe *barem* din maghiarul *bâr* „quoique”, de unde numai pe a-locuri în Ardél se aude *bar* (Tribuna din Sibiú, 1890 No. 85).

„In loc de *macar* pe la noi se țice mai mult *barâm* și *batâr*, de ex.: *barâm* o lécă de pâine, sau: *batâr* o lécă de pâine (N. Petricénu, Iași, c. Popesci).

Cântec din Ardél:

Eú mē duc, mândra remâne.
Cum s'o fac s'o duc cu mine?
Barem calea jumătate,
Să n'o las așa departe!

(I. B., Trans. 112).

Tot de acolo:

Bade, inimă de piatră,
Ce nu vii la noi vr'o dată?
Barêm numai pînă 'n casă,
Să mē veđi pe min' mirésă;
Barêm numai pîn' la pörtă,
Să mē veđi pe mine mörtă...

(Ibid. 143).

Balada „Petrea și Măcinica“:

Bate-o-aș, de-o aș puté,
Pină pielea ț-ar crepa,
Ca să mai capete minte
Barâm cât un bob de linte...

(Tribuna din Sibiu 1887, p. 15).

Basmul „Voinicul cel fără de tată“ (Ispirescu, Legende, p. 123): „Voinicului îi păru bine de astă întâmplare, mai cu samă—gândia el—că va fi *barim* o slugă în curte...”

P. Ispirescu, Câtea 'n varđă (Col. I. Tr. 1882 p. 127):

„— Ce să'ți daū, mă, omule? ce să'ți daū acum la mieđul nopții?”

„— Scól' și fă *barim* o azimíoră, că étă sînt pocăltit de tot...”

Basmul „Sfîntul Arhanghel“ (Stăncescu, Basme p. 288): „Tot sînt eū sărac lipit pămîntului, *barim* să găsesc copilului un naș cu dare de mână să ne mai fie și de un ajutor...”

Slavicî, Novele p. 429: „Dac'o fac, să o fac *barem* deplină!...”

Delavrancea, Trubadurul p. 145: „Ei, dar la lăsatul-secului de paște e mai mare păcatul să nu'și facă *barim* dă-tinele moștenite dela părinți. Nu să'și mănânce plăcinta cu brânđă împreună, nu dóră să bată alvița băiatul și fata la aceeași grindă, dar cel puțin ce se cuvine mai mult: doi bulgări de alviță și doē luminări de seū...”

v. *Batâr*.—*Incaî*. 7. *Măcar*.

Barilcă s. **balercă** (plur. *barilce*, *balerce*), s. f.; *baril*. *Buriū*, *Butoiaș*. Deși de origine occidentală, acest cuvînt ne-a venit d'a-dreptul dela Ruși sub forma *barilcă* = барилка sau барилка, care a devenit apoi prin metatesă *balercă*, întocmai cum din rusul *horilcă* s'a făcut *holercă*.

Miron Costin, Letop. I p. 254, vorbind despre luxul unui Polon: „Cîu-

berel cu care adăpa caii era de argint, și cofe, și *barilce*, și ținte la hamuri...”

Axinte Uricarul, Letop. II p. 163: „împlînd tóte vasele câte avea, *barilce* și altele...”

Amiras, Letop. III p. 133: „o *balercă* aū îngropat'o în acea pivniță, zicînd că este vișănap...”

Alexandri, Ginerele lui Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Spune stolnicului să scótă din pivniță o garafă de Comandaria de cea bună... Am adus'o eū însumi dela Chipru... ține opt-sute de lei *balerca*...”

Cîntec de nuntă:

Că mi-oiu face gura leică
Și pîntecele-o *balercă*,
Ca să mai pot bé și holercă...

(Marian, Nunta p. 839).

Orațiă de nuntă din Moldova:

Avînd pentru oșteni
Buțîi cu vin
Și *balerce* cu rachiū...

(G. D. T., Poes. pop. 163.)

Ghicitórea despre *Balercă*: „Am o vacă cu buricul în spate“ (Sbiera, Povestî p. 320).

v. *Buriū*.

Barim.—v. *Barem*.

Barij } — v. *Bariz*.
Bariș }

Bariz s. **bariș** s. **barij** (plur. *barizurî*, *barișurî*, *barijuri*); s. n.; *bar* è ge, „étoffe de laine-légère et non croisée“ (Littré). Cuvînt curat franțu-sesc, întrodus la noi prin comerciū și devenit fórte poporan.

Baican, Strigările precupeților (Buc. 1884) p. 8: „Poftiți să vă dăm pâlăriă, căculiță, cojocèle, sumăeșe, mântăluțe, cismușóre, pantofași, *barizurî*, citurî, materii de lână 'n lână...”

Doîna „Marióra“:

Of! Ieliță Mărióra,
Cu polcuța roșióra,
Cu *barizul* foc și pară,
Mărită-te 'n astă véréa...

(Marian, Bucov. I, 9).

Despre femeî bătrâne, locuțiunea : „a'și da *barizul* pe céfă“ a căpétat înțelesul de : „a perde rușinea“.

Delavrancea, Trubadurul p. 148 : „bătrânele pré sint de tot, pré daŭ pilde rele, pré se ocolesc, pré bombâne, pré se uită chiondorăș, pré 'și daŭ, la vreme de bătrânețe, *barizul* pe céfă și'și pun pólele 'n cap...“

v. *Anghină*.

Bârnee, s. f.; dépouille, butin, proie. Pradá. Jaf. Cuvînt fórte enigmatic : **барне**, care ne întîmpînă în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu), de unde l'a reproduș întocmai Coresi, 1577, ps. CXVIII :

Bucuru-mă eu de cuvintele tale, că aflaŭ <i>barnee</i> multă...		Exsultabo ego supereloquia tua, sicut qui invenit spolia multa...
--	--	--

La Silvestru, 1651 : „ca cela ce află do bândă multă...“

In Biblia Șerban-vodă, 1688 : „ca cela ce află jafuri multe...“

Nici la Coresi, nici în Psaltirea Șcheiană cuvîntul nu e accentat; este învederat însă că tonul cade pe prima silabă, căci dacă accentul ar fi pe a doua, am avé în textul cirilic : **барнеѣ**, nu **барнеѣ**.

Noî credem că acest *bârnee* nu e alt ce-va decât o formă metatetică din paleo-slavicul **барниѣ** „luare“, „collectio, συλλογή“.

v. *Jaf*.

Barnòschi.—v. *Barnovschi*.

Barnòvschi, n. pr. pers. m.; une branche de l'illustre famille noble moldave Movila. O ramură din némul domnesc al Movileșilor, carea a dat și ea Moldovei un Domn: pe Miron-vodă Movilă *Barnovschi* (1626—1630).

Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiu p. 45) dice că acest principe era Polon : „Miron *Barnovski*, natione Polonus“. Polonul Petricki, scriitor contîmpuran, ni'l arată, din contra, nu numai ca pe Român curat, dar încă, înainte de a fi ajuns la Domniă, ca pe cel mai înverșunat dușman al Polonilor : „erat in Castris Osmani, 1621, Bernavius, vetusto in nos odio perque latrocinia Podoliae clarus, magna gratia Valachus“ (apud Engel, Gesch. d. Mold. 262). In resboiul turco-polon din 1621 Miron *Barnovschi*, în capul unei cete de voluntari Moldoveni, îngrozise pe Poloni prin vitejia sa personală. Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1646 p. 32) il numesce : „Bernascius, praedonum gentis suae fax“. „Bernawski, — dice Stanislău Lubomirski (Zegota Pauli, Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej, Krak. 1853 p. 73)—este fórte bine văđut de Sultanul Osman, căruia i-a dat vr'o câte-va țecimî de Poloni prinși vii în resboiu și pe care'l sfătuesce de a merge drept asupra Cameniței“. Tocmai despre acel resboiu vorbesce Miron Costin, Letop. I p. 259, când dice : „După moartea Radului vodă celui Mare, boeri și țera, văzând pre *Barnovschi* ce era Hatman pre aceia vreme, om de țeră și fără ficóri, cunoscut și la Poarta Impărăției pentru slujbele ce făcusă la Hotin în vremea lui Sultan Osman, — aŭ ales cu glasurile tuturor pre *Barnovschi* Hatmanul la Domnie“.

Adevératul ném al acestuî principe, după cum am mai spus, era Movilă, iar *Barnovschi* nu este decât o pore-

clă croită după modelul polon din numele moșiei Bărnova (v. *Barbov-schi*). El-însuși, în mai toate scrisorile sale, își dă numele întreg: „Miron Movilă *Barnovschi*“ (Arch. ist., passim).

Tatăl său, la 1606, sub Ieremia Movilă, Dumitru *Barnovske* era mare-postelnic (Cond. Asaki t. I f. 85 a., Mss. în Arch. Stat. din Buc.). Intr'un zapis din 1583 Ieremia Movilă, pe atunci mare-vornic, și cu toți frații săi, fii ai marelui-logofet Ion Movilă, numesc pe acest Dumitru: „nepotul lor Dumitru fișorul lui Văscan Movila părcălabul“, adaogând că într'o vreme el „a fostu pribag în Țara Romănescă“ (Cond. Asaki t. I f. 456). Văscan Movilă, bunicul lui Miron *Barnovschi* și văr-primar cu Ieremia Movilă, căci nu era frate bun cu dînsul, este cel întâiū dintre Movilescii care 'și dedese porecla de *Barnovschi* și care jucase un rol însemnat sub Despot-vodă. Sommer (Vita Despotae pag. 38, 45, 142) vorbește de mai multe ori despre dînsul, punându'l între boierii cei mai de frunte ai Moldovei: „Proceres qui dignitate et opibus pollebant plurimum: Bernovius, Moczog et Stroicza...“

O frumoasă legendă despre calul lui Miron *Barnovschi* se citește la Ion Neculce, Letop. II p. 203: „Când i-aū tăiat capul lui *Barnovskii*-vodă, calul lui aū și început a sări, cāt n'aū mai putut să'l ție Comisul în mână, și scăpându'l din mână pe loc aū căzut de aū murit. Și văzând Turcii, mult s'aū mirat și aū zis: nevinovat aū fost acest om...“

Miron Costin, Letop. I p. 268: „Se pomenește den zilele lui [*Barnovschi*-vodă] și o iernă ce căzuse în luna lui Mart, cării ierni îi zic: Iarna lui *Barnovschi*-vodă...“

Obiceful de a califica ierenele cele grele cu numele principelui care dom-

nă atunci, a ramas la Români pînă în timpii moderni; bună-ora la Zilot, Cron. p. 10: „Ierna acesta aū fost din cele osebite, că și zăpadă năprasnică aū căduț, și viscole deosebite și geruri aū fost; pentru aceea aū ramas de se pomenește: Ierna de la Hangeriul...“

v. ² *Movilă*.

Bărniță. — v. *Burniță*.

Baros s. **baros** (plur. *barose* și *barosuri*), s. n.; gros marteau de forge. Cuvînt țigănesc luat din grecul *βάρος* „poids“.

Cântecul Vasilcei:

Ciobotari cu 'ntinsorile,
Lăutari cu arcușele,
Țiganii cu *barosele*...

și mai jos:

Români cu toporele,
Țiganii cu *barosele*,
Cobzarii cu cobzele,
Lăutarii cu diblele,
Casapi cu masatele,
Olteni cu palanțele,
Dănciuci cu copăile,
Bucătarii cu cleștile...

(G. D. T., Poes. pop. 135—6).

„Plugurelul“ din Moldova:

Nanu cum îl aușia,
Indată afară eșia,
Cu *barosul* d'a spinare,
Cu ilăul după cap,
Negru ca un drac...

(Analele literare 1883 p. 51).

Cântecul de frică al Țiganului într'o satiră poporană:

Tem-te tu, pilă?
— Nicl țiră!

Dar voi,
Foi?
— Nicî noi!

Dar tu, *baros*?
Tu eşti mai fricos,
Îa dă-te jos!

(Familia 1855 p. 524).

O variantă:

Tu, *baros*,
Să mergi pe jos;
Tu, cleşte,
Mergi bărbătesce...

(P. Ispirescu, Snóve p. 117).

v. *Țigan*.

Barşon (plur. *barşone*), s. n.; 1°. velours rouge pourpre; 2°. sorte de coiffure de femme. Maghiarul *bársony*. Se aude numai la Români de peste Carpați. Sinonim cu *catifea* și cu vechiul *urșinic*.

Cântec din Ardél:

Că'i rochiă de *barşon*,
Ș'astăptă mână de domn;
Rochiă de *catifea*:
Umblă domniî după ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 222).

Strigătură din Ardél:

Câte șule,
Câte mute,
Tóte 's cu *barşon* pe frunte;
Lelea cu *barşonele*
Nu șiți mulge oile...

(I. B., Trans. 424).

Alta:

Șóde vremî am ajuns, Dómnel
Că fetele 's tóte dómne:
Cu laibere de *barşone*
Și cu șurțuri de cartóne,
Părintiî le mor de fómel

(Gaz. Trans. 1888 No. 52).

Pe lângă *barşon* se mai aude în regiunea Turdeî și forma metatetică *braşon* (Măndrescu, Elem. Ungurescî p. 39).
v. *Catifea*.

Basamăc (plur. *basamacurî*), s. n.; eau-de-vie de la pire espèce. Sinonim cu *holercă*, *tăriș*, *pocirlă*. *Basamac* se face din rachiū de bucate—porumb saū grăū—amestecat pe jumătate cu apă, une-orî chiar $\frac{1}{4}$ rachiū la $\frac{3}{4}$ de apă.

Dr. C. Istrati, O pagină din istoria contemporană p. 295: „...otrăvitóre bėturî: *pocirlă*, *tăriș*, *basamac*, rachiū de Moldova, carî omóră clasa nóstră de jos!...”

Basamac circuléză une-orî și ca *po-reclă* pentru bețivî, bună-óră într'un cântec:

Basamace,
Nu te face,
Adă testimelu 'ncócel...

Cuvîntul nu e vechiū, și totuși a ajuns a fi fórte respândit. El se trage probabil dintr'o înjurătură unгурescă trivială.

v. *Horilcă*.

Basamă, adv.; apparemment, à ce qu'il paraît. O contractiune din *basamă*. Sinonim cu *pe semne*. Acest adverb se aude la Româniî din Biharia (Conv. lit. 1887 p. 1004).

v. *Bag*. — *Samă*.

Basaòchiū s. *bazaòchiū* (plur. *basaochi*, *bazaochi*), adj. et s. m.; drôle, coquin, mauvais plaisant. De șanțat. *Basaochiū* se aude numai în Moldova.

Alexandri, Harță rezeșul, sc. 14:

„Harță: Da ce este aici? Ce plângî, Măriucă?

„Măriuca: Cum n'oîu plânge, bădică,

dacă vine *basaochiul* ista, de'mi tăvălesce pânza cu picioarele lui... găocă pe dînsa ca un curcan şuerat..."

Unul din jocurile copilăreşti cele mai obicînuite este enumeraţiunea comică a diferitelor părţi ale obrazului, bună-
 oră la Francesi:

Menton fourchu,
 Bouche d'argent,
 Nez cancan,
 Joue bouillie,
 Joue rôtie,
 Oeil de Picard,
 Oeil de saint Martin,
 Tape, tape, tape sur le robin...

(Rolland, Jeux de l'enfance p. 19).

În Moldova unul din asemenea jocuri sună așa:

Barba bărbăria,
 Gura gurăria,
 Nas năsălia,
 Ochi *basaochi*,
 Sprîncene coţofene,
 Frunte vâlătuc,
 Hap de ţuluc!

„Se aude în judeţele Iaşi şi Botoşani, în Tîrgul-frumos, Harlău etc. La fie-care vers, acela care recită apucă pe copil de barbă, de nas etc., iar când Țice „Hap de ţuluc“ îl apucă de pîrul din frunte“ (Th. Speranția).

Moldovenescul *basaochiu* nu este alt ceva decît injurătura rutenescă bis o v o o k o sau bis o v o k o, literalmente „ochiul-dracului“.

O cîudată etimologie italiană a acestui cuvînt ne întimpină la G. Seulescu (Archiva Albină, Suplem. 1845 No. 11): „*Baza-ochiu*, *basaochiul*: căutătoriu în gîos = b a s s a - o c c h i o“.

v. *Bujavercă*.

Basarab.— v. *Basarabă*,

Basarabă, articulat **Basaraba** (plur. *Băsărăbesci*, modern *Basarabi*); n. pr. pers. m.; 1. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Valachie; 2. nom spécial de l'ancienne dinastie princière en Valachie.

Basarabă este cuvîntul cel mai important din întreaga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine a fost *Basarabi*?

de unde?

de cînd?

o întinsă lumină se va răspîndi asupra perioadei celei mai lungi și totodată celei mai întunecose din trecutul naționalității române.

I. *BASARABI* N'AŪ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir Țicea că pe timpul seŭ nu mai existau de-mult *Basarabi* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greșese.

În adevăr, contimpuranul seŭ Constantin Brâncovenul nu era *Basarabă* în linia bărbătescă, măcar-că, după expresiunea cronicarului: „și-aŭ pus nume de domnie Constantin *Basarabă-vodă*“ (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravéză cu litere mari: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar-că injurătura trivială muntenescă cu „*Basaraba tatei*“ sau „*Basaraba mamei*“ pare a se referi la dînsul, și măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astăzi în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

- De-a halea-malea!
- Încotro Ți-i calea?
- Deschide porȚi!
- A cui porȚi?

- A lui *Basarabă*.
- Ce'i dai vamă?
- Un cățel
Ș'un purcel
Și pe N. de-un picior.

(Th. Stamati, Alixandria 109);

în unele varianturi chiar cu numele de botez: „Costea *Basarabă*“ (G. D. Teodorescu, Poesii pop. p. 197). Tot așa de puțin *Basarabă* era cel-alt contimpuran al lui Cantemir, Șerban Cantacuzin, măcar-că își da numele de: *ІОНА ШЕРБАНЪ КАНТАКОСИННО БАСАРАБЪ*. Și mai puțin *Basarabă* este astăzi o ramură a Bibescilor, măcar-că 'și croesce o fantastică genealogiă tocmăi dela Radu-Negru în ridicula carte a contelui Amédée de Foras: „Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba“! Prin urmare, se poate țice că pe timpul lui Cantemir nu mai existaū urmași recunoscuți din acea ramură a *Basarabilor* care, începând dela Mircea cel Mare și dela frate-seū Dan, își monopolizase, fie ca „Dănesci“, fie ca „Drăculesci“, tronul Munteniei; dar a țice că nu mai există nēm ul Băsărăbescilor e fals, fiind-că acel nēm cuprindea nu o singură, ci o mulțime de ramuri, unele rămase în ființă pînă astăzi.

În secolul XVI numai dintre *Basarabi* se numiaū Marii Bani ai Craiovei, căci numai *Basarabi* aveaū dreptul ereditar la Băniă, ca uni ce erau Banoveți, Bani ereditari, Bani „de moșie“, după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimporan al patriarcului Nifon (ed. Erbicénu p. 60): „un nēm ū carele era mai alesu și mai temătoriu de Dumnezeū, căruia era numele de moșie Banoveți, adecă *Băsărăbeștii*“. Așa dară Buzescii, bună-ōră, pogoritori din Marele Ban Vlad de pe la 1535, erau *Basarabi*; de asemenea *Basarabi* sînt Crețulescii, po-

goritori din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1568 Mare Ban al Craiovei pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretezteze nu fără temeū că numesce pe unul din Băsărăbesci, căci acel Iane își măritase pe soru-sa după Petrașcu cel Bun și era unchiū al fiilor acestuia (cfr. Walther în Papiū, Tesaur, I, p. 9: „matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat“), deci nu un om străin nēm ului Banoveților. Cel de'ntăiū nepotul de soră al celui Iane, Mihaiū Vitezul, făcând Mari Bani pe Grecul Manta și pe Serbul George Raț, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craiovei tot-d'una pe mîna *Basarabilor*. În acest chip, orî-ce familiă de astăzi va puté dovedi prin acte autentice, ca Buzescii saū Crețulescii, cumcă străibunul ei fusese Mare Ban al Craiovei înainte de anul 1600, este o familiă din „nēm ul Băsărăbesc“.

v. *Banoveș*.

Alte ramure de *Basarabi* erau aședate de vécuri în Transilvania, anume în țera Hațegului. La 1398 un „*Bassarabe*“ este acolo chinez la Riușor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). În colecțiunile documentale ale lui Kemény, păstrate în Biblioteca Universității din Cluj, eū am găsit sub anul 1592 la marginea hațegană a Banatului pe nobilul „Franciscus *Bazaraba* de Karansebes“ (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), iar la 1686, chiar pe timpul lui Cantemir, în orașul Hunyad trăia nobilul „Stephanus *Bazzarabai*“ (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăzi se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), și forma femeescă *Basarabésă*, analógă

cu „bănésă“, „vornicésă“ etc., este foarte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate saă un rang, pe când femininul dela numi proprii de familie se forméză obicnuit prin -óia: Bălşóe, Sturđóe etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcaríu (Familiele române p. 49—50), pînă astăđi există doē familii nobile române *Basaraba* în Haţeg, una în comuna Pescéna, cea-laltă în comuna Cornesci.

v. *Haţeg*.

În fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzácescă, printre o mulţime de Románi cari îşi făceau acolo tot-d'a-una ca un fel de şcolă militară şi une-orí ajungeau polcovnici saă hatmani, serviaă cinci *Basarabi*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Peetra всего войска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoi Vasile *Basarabo* în regimentul de Umaní şi Ion *Basarabéi* în acelaşi regiment, a căroră formă nominală cu -oí şi -éi nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de mai sus, cu finalul -i nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Rutenii acăţau pe atunci sufixul deminutival -enco la numele unui tînér care trăia pe lîngă tată-seu saă o rudă mai mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzací o dată cu tînérul.

v. *Căzac*.

În scurt, crengile „némului Băsără-besc“ erau foarte întinse în afară din dinastia propriu đisă: nu era o familie, ci o colectivitate de familii cu tradiţiuni comune, un fel de castă care 'şi avea cuibul în Oltenia şi în Haţeg, nu mai departe, adecă cuprindea Dacia

lui Traian în sensul cel restrîns al cuvîntului, acea Daciă unde se petrecuse lupta între Traian şi Decebal şi unde s'aă păstrat monumente din epoca cuceririi romane. Din acest cuib oltenesc şi circum-oltenesc, unii *Basarabi* în cursul timpului emigraă în diferite direcţiuni, dar tulpina lor rămânea curat oltenescă. Într'un alt loc (Ist. crit., I. 83 sqq.), eu am dovedit că dinastia Muşătescilor din Moldova a fost şi ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astăđi nu'l mai contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabi* şi Asanií; dar acésta nu ne intereséză de o cam dată.

Dacă *Basarabi* ar fi fost numai o familie, iar nu o întregă clasă predominantă, atunci Oltenia şi Ţéra-Románescă n'ar fi căpétat numele „ţerei *Basarabilor*“, pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţi, cronicarul polon contimpuran đice: „MCCLIX. Thartari subiugatis Bessarebenis“ (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek, ed. Linde, 622). În „Istoria critică“ (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate mai multe texturi din secolii XIV şi XV, în cari Ţéra-Románescă e numită „a *Basarabilor*“ saă *Basarabi*: tzarul serbesc Stefan Duşan (1330—1356), papa Gregoriu XI (1370—1378), împératul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Iagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăđi se mai pot adăuga alte fântáne de prin documente publicate mai încóce (Uljanitzki, Материалы для исторіи, Moscva 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Munteni şi Moldoveni, đice: „diferencias pro quibus

inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones“, iar la 1430 ambasadorii poloni vorbesc despre: „woy-woda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabiorum...“ Insuși Mircea cel Mare, la 1403, în două acte de alianță cu regele Vladislav își dă titlul de: „mare voevod și domn autocrat a toată țera basarabescă“. E nu mai puțin caracteristic că Domniî Moldovei, cu Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare în frunte, numiau și ei Țera-Românească Basarabia, sau și mai bine o numiau cu pluralul: *Basarabi*, ca și când ar fi fost *Basarabi* toți locuitorii.

O cauză foarte curioasă a concurs a face ca numărul cel mare al *Basarabilor* să fie așa dîcînd învăluit începînd chiar din secolul XIV. Se pare că era un obicei, ca în fie-care familie din acest nîm numai unul din frați sau veri să pîrte numele *Basarabă*, și încă să'l pîrte în locul numelui seî de botez. Acest obicei se învederează mai întaiu la *Basarabi* din Hațeg, cari apar în istoriă în secolul XIV și — după cum am vîdît mai sus — există acolo pînă astăzi. În secolii XIV și XV ei stăpîniau, între altele, în însușire de „chinezî“ satul Rîușor. Actul din 1398 numesce trei frați: „honestos viros Janustinum et fratres suos Basarabe et Custe Knesios de Riusor“, și mai jos: „saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa“ (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8); numai fratele al doilea pîrtă numele de *Basarabă*, fără nici o indicațiune a numelui de botez. Actul din 1435 constată că chinezii de atunci din Rîușor, Costa, Stanciul și Volcul popă, au trădat Ungaria trecînd în Moldova, și transmite chineziatul în partea „Nobilium Michaelis et Bazaradac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta

Ryusor“ (Fejér, XI, 504). Toți cei menționați, trei fugiți și trei rămași, erau din aceeași familie chinezială a *Basarabilor* din Rîușor, frați și veri; totuși numai unul din șese se numesce *Basarabă*, și éráși un frate al doilea, al cărui nume de botez ne rămîne necunoscut. Fără îndoelă, avem de'naintea noastră un obicei; un obicei, pe care întru cât-va îl putem urmări în aceeași epocă și la *Basarabi* din Țera-Românească.

După mîrtea primului Dan-vodă la 1386, apucînd tronul fratele seî Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crîncenă luptă între cele două crengi domnesci; o luptă care s'a trăgînat pînă departe în secolul XVI. O crengă numită „Drăculesci“ după numele lui Vlad Dracul, fiu al lui Mircea și tată al lui Țepeș, se credea în drept a domni prin faptele adevărat eroice ale membrilor seî; posteritatea însă a lui Dan sau „Dănesci“, de câte ori isbutia pe o clipă a apuca Domnia, pretindea că dînsii singuri se pot numi *Basarabi*. Primii doi „Dănesci“, Dan I și fiul seî Vladislav, se mulțumiau cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p, 19, 73, 142). Dar iată că fiul acestui Vladislav nu se mai scie ce nume de botez va fi avut, căci el se întituléază: „tînîrul *Basaraba* voevoda fiul bunului *Basaraba* voevoda“, ca și când *Basarabi* ar fi fost numai el și tatăl seî (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiul lui Dan II, dîndu'și numele tot așa: „*Basaraba* voevoda“ (ibid. p. 118). Cel mai celebru dintre „Dănesci“ a fost artistul Négoe. Și el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să mai scie de numele seî de botez „Négoe“, ci începe a se scrie pretutindenea: „*Basaraba* voevoda fiul pré-bunului *Basaraba* voevoda“ (ib. 137 etc.). Fenomenul este

cam același ca și la *Basarabii* din Hațeg; ba este chiar același, dacă vom judeca după crisovul lui Dan II din 1428, în care „sînt numiți, ca fii ai domnitorului, Dancul și *Basaraba*“ (Odobescu, Scrieri I, 393), adică este *Basarabă* numai fiul al doilea, întocmai ca în Hațeg.

În Țera Românească urmările acestui fenomen au fost mult mai însemnate decum puteau ele să fie în Hațeg. Din dată ce stăpânul țerei monopolisă numele *Basaraba*, boierii din „némul Băsarăbesc“ erau siliți a lua alte porecle, din cauza cărora cu timpul li se uita originea și putea să se pară că *Basarabii* cei foarte mulți de altă dată s’au stins aproape cu totul. Era și mai reu când veniau la putere „Drăculescii“: atunci ori-cine și-ar fi ținut *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmașă a „Dănescilor“. Ast-fel s’a întâmplat că în secolul XVII căutai pe adevărații *Basarabi* și nu’i mai găseai, căci *Basarabii*—după cum observă foarte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiu în prefața la Biblia din 1688: „cândă era boiari, pentru zavistiia stăpânitorilor celor tirani să chema cu altă nume“.

Obiceul de a reserva numele de *Basarabă* unuia dintre frații său verii în fie-care din cele multe familii de *Basarabi*, obiceiu surprins de noi în Hațeg și în Țera-Românească de o potrivă, a avut drept efect treptata imputinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceiu fusese el-însuși la început efectul unei cauze. Și care cauză? Nu putea să fi fost alta decât tocmai acea mulțime a *Basarabilor*, care făcea ca toți locuitorii din Țera-Românească să ajungă a fi priviți de către străini ca „Bassarabeni“, „Bassarabita“, „Bassarabici“, ba la Moldoveni chiar ca *Basarabi*. Fiind pré mulți, *Basarabii* au

căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, și acel mijloc l’au găsit în obiceul de mai sus, care era un fel de majorat saū mai bine de minorat nominal: o concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reu l’au îmbolnăvit unui istoric ai noștri, deși în fond el este tot ce pôte fi mai sănătos. Vestitul împărat serbesc Ștefan Dușan, vorbind despre coalițiunea tuturor popórelor învecinate cari năvăliseră asupra tatălui seū Ștefan Milutin, numesce între dușmani: „*Александръ цара Българомъ и Басарабъ Иванка таста Александръ цара сүмегъ живицихъ Чръныхъ Татаръ и господство сашко и прочиыхъ сзшнимъ господа*“ adică: „Alexandru țarul Bulgarilor, și Ivenco *Basaraba* socrul țarului Alexandru al învecinaților Negri-Tătari, și domnia Săsescă și alți domni cu dinșii“. În paleografia cirilică lesne confundându-se grupul *ca* cu grupul *ч*, fiind că în acesta din urmă *i* este legat cu *a* printr’o liniuță care’l asemănă cu cirilicul *s*, în loc de „*господство сашко*“ editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise „*господство шско*“, ca și cum ar fi vorba despre Iașii din Moldova saū cine mai scie despre ce, pe când sînt în joc numai Sașii din Transilvania, „dominium Saxonum“, *сашки* fiind în vechea serbescă un adjectiv dela *сашь*, de ex.: „*сашкимъ пстемь* = via Saxonum“ (Daničić, Rječnik, III, 81). Acastă alianță a Sașilor cu Bulgarii contra Serbilor merită a fi urmărită în fântănele istorice săsesce; în ori-ce cas, ea este un fapt. Mergem mai departe. Pe „Ivenco *Basarabă*“ istoricii l’au prefăcut în Domn al Țerei Românece, pe când el era numai socrul Domnului: „*таст Александръ цара*“, iar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menționat deja deosebit în

același text, ci era celebrul Alexandru *Basarabă*, pe care Ștefan Dușan îl numește aci: „țar al Negrilor Tătari“, înțelegând prin acesta „Nigra Cumania“, după cum numău atunci Unguriș România (Ist. crit. I 99). Se scie că tocmai la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regelui unguresc Carol-Robert; și iată de ce în ajutorul aliaților seș Bulgari nu putea să mērgă peste Dunăre el-însuși, ci le-a trimis pe socrul seș.

Când d. Xenopol ȃice (Ist. Rom. II, 77): „Ivancu *Basarab* 1310—1320, este „urmașul și probabil fiul lui Radu „Negru sau Tugomir *Basarab*. Despre „acest Ivancu se spune în legile sir- „besci ale lui Ștefan Dușan că el ca „Domn al Valachiei, ar fi ajutat țaru- „lui bulgar Mihail (1323—1331) în lupta „acestuia contra imperiului bizantin. „Ivancu *Basarab*, urmând exemplului „dat de tatăl seș Radu Negru, mărită „pe fata lui după Alexandru, nepotul „și urmașul în tronul bulgăresc a lui „Mihail etc. etc.“ — în tôte acestea ne surprinde aritmetica autorului, în pu- terea căriia un Domn mort la 1320 merge totuși la resboiu între anii 1323 —1331, după ce de de-mult murise, dar nu ne surprinde de loc mulțimea de greșeli, mai multe greșeli decât cu- vinte, împletite asupra unui text slavice, pe care d. Xenopol nu l'a vēđut nici o dată, și care nu e altul decât cel de mai sus. Este însă fōrte de mirare că același text, așa de lămurit, așa de limpede, n'a fost înțeles de profesorul rus Brun (Ж. Мн. Нар. Пров. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) și de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Așa dară într'o căsătorii a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Țerei Romănesci, ținea pe fēta unui Ivancu *Basarabă*, membru și el al nēmului *Bășărăbesci-*

lor, Banoveț și el, din aceeași castă și el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numai un boier mare, pe care ginerele seș l'a trimis în capul oștirii contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noi scim cine aũ fost *Basarabă*: nu o dinastiă, nu o familiă, ci o numerosă grupă de familii, constituind o castă în tōtă puterea cuvintului, mai ales înainte de secolii XV și XVI, să ne întrebăm: de unde vine numele *Basarabă*?

II. BASARABĂ ESTE O COMPOZIȚIUNE DIN TITLUL BAN ȘI DIN NUMELE DE FAMILIĂ S A R A B Ă.

În prima edițiune a „Istoriei critice“, începător atunci în studii lingvistice, eũ credeam (t. 1 p. 166) că: „*Basarab* este de aceeași origine cu elenicul βασιλεύς principe“ și am căutat a mē urca pînă la radicala sanscrită bhas „briller“; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e bhas, ci bha; 2°. bh, după legi fonetice cunoscute, trebuie să trecă la Greci în φ, nu în β; 3°. forma cea organică a cuvintului românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în ori-ce cas finalul b nu se explică de loc prin greul βασιλεύς. Deja în a 2-a edițiune a „Istoriei critice“ eũ renunțai cu totul la acea etimologie, și o mai citez astăđi numai dōră ca o fasă fōrte trecătoare în cronologia cercetărilor mele asupra lui *Basarabă*.

În cronicē, în unele texturi mai noue, rare-ori în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acesta se pōte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogie cu cele-lalte numi bărbătesci: așa eũ-însuși scieam altă dată *Basarab*, iar d. Odobescu, chīar atunci când traduce un text slavice dela Nēgoe-vodă,

unde de două ori e pus foarte clar nominativul **Басараба**, îl preface de două ori în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Mai obișnuit însă acest *Basarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice și de vechi texturi o lectură greșită și o greșită transcriere a graficei cirilice, în care finalul *bă* se scrie d'asupra rîndului cu un singur **к**, dar prin consona cea supra-scrisă se subînțelege tot-d'a-una și vocala ce o însoțește, adică nu „Basarab“, ci „Basarabă“. Apoi nu o dată în texturi se citește *Băsărabă* sau *Băsărab*, cu cei doi *a* netonici trecuți în *ă*, prin analogie cu fonetica normală a limbei românești, și tot-o dată prin înriurirea pluralului celui poporan *Băsărabesci*, unde toți *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este foarte rară în texturile cele vechi și aproape fără exemplu în cele oficiale, mai ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradițională nu e alt-fel decât articulat **Басараба** sau nearticulat **Басарабж** și **Басарабк**. Ast-fel în colecțiunea de crisoave slave muntenești a lui Venelin:

1472: **Басараба** cu genitivul **Басарабе**, nu cu genitivul **Басарабы**, după cum cere gramatica slavică;

1476: **Басараба**;

1480: **Басарабж** cu genitivul **Басарабе**;

1514: **Басараба** cu același genitiv, foarte interesant, căci nu e slavice, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu poate să provină decât dela un nominativ cu *-ă*, nici o dată cu *-ă*: *babă*—(unei) *babe*, *róbă*—(unei) *róbe*, *bubă*—(unei) *bube*, *tată*—*tate(i)*—*popă*—*pope(i)*.

Forma cea organică este dară *Basarabă*, și în această formă totul arată că ea s'a compus din două cuvinte:

de 'ntăiu, lungimea *Б*—*sa*—*ra*—*bă* e neobișnuită în numi proprii cari nu sînt formate prin sufixele onomastice

„-enu“ sau „-escu“ și cari tot-d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numai de străinul „Cantacuzino“, scurtat și acela la Moldoveni în „Canta“.

al doilea, patru *a*, din cari primii trei sînt pururea clari în vechile monumente: *Ba—sa—ra—*, nu se pot explica decât prin fuziunea a două cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mîntină clar pe *a* cel de la mijloc, prin urmare: *bă—sa—răbă*.

Resultă dar că inițialul *Ba* aparține în compozițiune unui alt cuvînt decât finalul *răbă*, medialul *sa* putînd să aparțină unuia sau altuia din cele două cuvinte în compozițiune.

Ajunși aci, lucrul se limpedește dela sine.

Fiind vorba despre némul cel *bănesc* din Oltenia sau despre cea castă nobilitară a Banoveților din care se alegeau Bani, compusul *Basarabă* este *Ban-Sarabă*; și acesta se întărește pe deplin prin sintaxă și prin fonetică în același timp.

Românesce titlurile se pun înainte de nume sau se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nici o deosebire, ci urmînd unei regule statornice. După nume se pun titluri individuale: *Ion-vodă*, *Ștefan logofet*, *Petru-stolnic* etc.; înainte de nume se pun titluri cari aparțin unei clase de indiviși: *jupânul Ștefan-logofet*, *boșerul Petru-stolnic*, *cuconul cutare*. În *Basarabă* = *Ban Sarabă* titlul figurază foarte corect înainte de nume, căci acest titlu distingea pe toți membrii castei nobilitare din care se alegea capul țerei, pe toți Banoveții. Ast-fel într'un crisoav dela Vlad Țepeș din 1491 figurază patru boșeri purtând toți de o potrivă titlul de „Ban“, deși nici unul din ei nu era „Marele Ban“: ba-

nul Dětco, banul Dédïu, banul Diicu și banul Dragomir (Venelin, 130). Erau patru Banoveți, adică patru *Basarabî*.

Ca titlu de brésłă, nu de persónă, graiul cerea dară ca Ban să se pună de 'nainte numelui: „Ban Sarabă“. Tindënd apoi a se aglutinã ambele elemente, de vreme ce Ban era inseparabil de Sarabă, o lege fonetică imperioasă în limba română impunea mai departe disparițiunea lui *n* de 'nainte a lui *s* din Ban-Sarabă. Trebuia să devină *Basarabă* după cum din „mensa“ s'a făcut „masă“, din „densus“ — „des“, „pensare“ — „păsare“, „pinso“ — „pizez“, „mansum“ — „mas“ etc., căci *n* de 'nainte a lui *s* n'a dispărut numai în flexiunea verbală cu tematicul *d* și *g*: tind — tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina, și ne întimpină și în alte dialecte romanice; la noi însă el formeză o normă.

Așa dară, din punctul de vedere sintactic, ca și din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este Ban Sarabă; și deci, înainte de a se fi putut introduce la Români titlul Ban, adică înainte de secolul X, marea castă oltenească, din care a isvorit dinastia *Basarabilor*, se numia: Sarabă.

Aglutinarea lui Ban cu Sarabă pentru a forma *Basarabă* trebuia să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puțin străinii nu mai deosebiau de pe atunci în compozițiune elementul cel titular „Ban“, de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Rașid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra „țerei Oltului“, numește pe capul a cesteia din urmă „Bazaranbam“ (D'Ohs-son, Hist. d. Mong. II, 627—8), adică „Basarabă-ban“, mai adăogënd o dată titlul în cõda numelui, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul Sa-

rabă, dacă nu în memoria poporului, încăi în tradițiunea proprieă a *Basarabilor* cată să fi rămas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al castei. În adevër, în secolul XIV nu se accentă *Basarabă*, ci *Băsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simția încă titlul Ban. Pe mormîntul lui Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de cătră d. Tocilescu în interiorul bisericei mănăstirii Câmpulung, se citește:

МѢЦА НОЕБРІА СІ ДНЬ ПРѢСТАВІСА ВЕ
ЛИКІИ И СМОДРЬ ЖІВНІ ГДРЬ ІГОНИ
КОЛА ДЛЕУАНДРЬ ВОЕВОДА СНЬ ВЕ
ЛИКІО. БАСАРАЖ ВОЕВОДЖ ВЛАТ
С. ОГ. ЕН. Г. ВЪУНДА ЕМЪ ПДАТ.

(† lura a Noembre 16 zile a reposat marele și autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiul marelui *Băsarabă* voevoda, în anul 6873 indiction 3, fie-i eternă memoria).

În acéstă inscripțiune *Басараж* e prețios nu numai prin inițialul *Bă* = Ban, dar și prin finalul cel nearticulat: *Basarabă* = Ban-Sarabă.

Înainte de a pași mai departe, o parentesă. Asemnarea fonetică între elementul *-sarabă* din numele *Basarabă* și între *Sărb* fiind foarte mare, unii din cronicarii noștri s'aū apucat de timpuriū a face pe *Basarabî* de origine serbescă. În cronica pe care, ori-câte ar spune d. V. A. Urechia (Tocilescu, Revista an. II vol. I, fasc. 1; cfr. Sircu în Ж. Мин. Нар. Просв. t. 239 sect. 2, p. 345), eū persist a o atribui lui Nicolae Milescu, se dice despre boierimea românească: „Unii sînt din Sărbî, alții din Greci, alții din Albănași, alții din Franci, alții dintr'alte

limbă, că și Domnii încă mai mulți din străinii au stătut, cum și *Basarabii* se trag din nēm sărbesc“ (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica lui Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113); „Acest nēm al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu nēmul *Basarabescilor*, care au stătut și stă cel mai slăvit nēm aici în țeră, și pentru căci se trage despre tată din sângele împăraților Serviei, iar despre mumă din sângele împăraților Țarigradului, și pentru căci cel d'întăiu Domn al țerei, de când avem istorie, au stătut *Basarab*, și pentru căci ei cu vrednicia lor stătură destoinică a înfrina pe Turc pe acele vremi când el dedese gróză în tot pămîntul și cădeaŭ supt dînsul împărățiile și crăiile, precum pică pómele când se coc, abia mișcând pomul la rădăcină; iar mai virtos Mircea-vodă cel Bătrîn și Laiotă-vodă, amîndoi *Basarabesci*...“ In așa numita Cronică Cantacuzinésă, la Cantemir și în genealogia Domnilor Romănesci cea publicată de Pray (Dissert., 140) noi vedem aceeași confusiune între *Basarabi* și Serbi; o confusiune care, cu totul necunoscută cronicelor serbesci și fântanelor slavice în genere, este datorită în fond numai numelui celui primitiv:

Sarabă.

Dar ce este acest Sarabă? De unde vine? De când se începe?

Am vădut că e vorba nu de o familie, ci de o castă întregă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradițională, formată prin secolii și ale căriia rădăcinii sînt înfipte în istoriă cu mult mai adânc decăt se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de ani, pe la 1874, într'o notiță pe care o dedei d-lui F. Damé (Annuaire générale de la Roumanie 1879, p. 41), eŭ űiceam: „La caste nobiliaire, du sein de laquelle

on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces *Bassarabi*, nom tronqué en *Zarabi* dans Jornandès“. Astăđi nu voŭu avé decăt a modifica pasagiul în următorul chip: „s'appelait chez les Daces *Sarabi*, nom amplifié chez les Roumains en *Basarabi*“.

Să vedem.

III. SARABI ESTE NUMELE CASTEI NOBILITARE LA DACI.

La Iornande, după tóte edițiunile cele vechi, dintre cari vom pomeni pe cea de'ntăiu din 1515 a lui Conrad Peutinger, apoi a lui Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanului Jean Garet (1679) și a lui Muratori (1723), se citește următorul pasagiu:

„... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum *Zarabos Tereos*, deinde vocitatos *Pileatos* hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur...“

In nouele edițiuni, dintre cari avem de 'naintea noastră pe a lui Closs (1866) și pe a lui Holder (1882), afară de a lui Mommsen (1882), în loc de „*Zarabos Tereos*“ ne întimpină: „*Tarabostes eos*“. In codiciŭ manuscriptŭ, așa cum ű-a colaționat Mommsen, se găsește:

cel Ottobonian: „*tarabostereos*“;
cel Berlines: „*thorabostes eos*“;
cel Laurentian: „*strabostes eos*“;
cel Breslavian: „*zarabostereos*“.

Puțin ne pész în cazul de față, dacă pasagiul de mai sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom saŭ numai prin mijlocirea lui Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se sci, care din codiciŭ manuscriptŭ e mai vechiu și care e mai

noū, de oră ce o copią mai veche după același original pōte să fie mai puțin corectă decât o copią mai nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmai acela pe care nimenea nu l'a băgat pînă acum în saună, este concordanța pasagiului în cestiuie cu un alt pasagiū tot din Iornande, și anume:

„Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia operit capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere iussit...“

Se scie că Iornande, ca și prototipul seū Cassiodor, confundă pe Daci cu Goții; în pasagele însă de mai sus este învederat că se povestesc numai despre Daci, căci în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneū, amic al regelui dacic Berebista din epoca lui Cesar, ambii bine cunoscuți din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ș'apoi, direct sau indirect, relațiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca lui Traian și autor al unei opere perdue despre Daci, nu despre Goți.

În pasagiul al doilea este foarte interesantă mențiunea tiarelor ca acoperemint de cap la nobilii Daci. „Tiara“ nu este un cuvint grecesc, ba Grecii nu scieau nici măcar la ce gen să-l pună, dīcend „ἡ-τιάρα“ și ὁ-τιάρας“. Pentru copistiū ceī latinī ai lui Iornande, acēstă vorbă era atât de neobicinuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scie altfel: „tyaris“, „thyaris“, „thiaris“ și „tiaris“. Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliū (Aen. 247) o explică prin „pi-

leum phrygium“. Ea se întrebuița și la vechii Persi, dar Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să'i găsescă vre-o etimologiă eranică.

La Daci dară exista o clasă nobilitară și sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde latinesce ei se numiau „pileati“, iar în limba dacică se diceau „Zarabi Terei“ sau „Tarabi Terei“. Care din aceste doē lecturi este orea cea mai corectă?

Să presupunem că la Daci saraba însemna „cap“; o presupunere provisorie, pe care mai jos o vom verifica pe calea pozitivă. Nobilii Daci umblau cu capul acoperit cu tiara, adecă erau capete tiarate: „capita tiaris operita“ la Iornande în pasagiul al doilea, întocmai așa și la Dione Crisostom (Or. LXXII): „πιλοῦς ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας“. Intru cât Sarabi ar însemna „capete“, a doua parte a numelui: Terei, cată neapărat să cuprindă o noțiune privitoare la tiară: un adjectiv „tiareus = couvert d'une tiare“ este din punct în punct tot așa de tracic ca și adjectivul recunoscut tracic „bassareus, βασσαρεῖς = couvert d'une pelisse de renard“ din cuvintul tracic βασσάρα „pelisse de renard“ (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic și morfologic perfect:

tiareus: tiara: : bassareus: bassara.

Pentru a demonstra că textul lui Iornande nu pōte fi citit și înțeles altfel decât așa cum l'am citit și înțeles noi, să luăm ipotesa contrariă, întemeiată pe lectura „Tarabostes eos“, și lesne se va vedé că ea duce la absurd.

În acēstă ipotesă „Tarabosti“ se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romani p. 657) prin „neo-persianul

tărbus, căciulă ascuțită, pileus“, și deci se referă la „Pileati“. Inșă „eos“ care urmăzează după „Tarabostes“, în antitesă cu „hos“ care precede pe „Pileatos“, vėdesce că „Tarabostes“ în acėstă ipotesă nu pőte fi clasa cea nobilitară care purta căciule, ci numai restul poporului dacic, ceș pletoși, „Capillati“ din pasagiul al doilea, cătră carī nu se potrivește de loc „căciula“, căci tocmai ei umblău cu capul gol. Pe lingă acėstă absurditate logică, vine apoi absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvint neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Traci său măcar la vechiī Persi.

Am putė să nu mai vorbim despre etimologia cea gotică a lui „Tarabosti“ din „tharbōstai, was zwar egentel, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann“ (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astăđi nimenea nu mai amestecă pe Daci cu Goțiī, una la mână; ș’apoi al doilea, „tharbōstai“ însemnând „săraci“, este absurd ca să fie un nume tocmai pentru casta cea domnitore.

Numai prin lectura „tereos = tiareos“ dispăre acel „eos“ care încurcă ori-ce ipotesă contrariă. Dar culmea demonstrațiunii este că numai prin lectura „Sarabos“ noi ajungem la un cuvint curat dacic, asupra căruia ne vom opri acuma o clipă.

Mai sus noi ne-am mărginit a bănuī că în limba dacică s a r a b a însemna „cap“, după cum se admit presupunerī provisorie chiar în matematicel, cu condițiunea însă, neapėrat, ca să le verifice și să le confirme apoi consecințele. În cazul de față consecințele aū justificat bănuēla, și am avė dreptul din parte-ne de a ne mulțumi cu atăta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem mai departe.

Pentru noțiunea de „cap“, cuvintul indo-europeu primitiv cel mai comun era ç a r a (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăđut în sanscrita la çira și din care d’adreptul s’au desvoltat:

cu k:	cu s:
gr. κίρα, κάρη, κάρ;	zend. çara;
lat. vulg. cara, de unde cara la Sardi, Provençalī, Spaniolī și Portugesī, vechiu frances chiere (Körtling, Rom. Wtb. 171).	armen. sar;
	pers. sar,
	ser.

Se află o mărturie textuală din epoca lui Cesar cumcă Traciī, iar prin urmare și Daciī, aveau pentru „cap“ același nume, dar cu s ca Eranii, nu cu k ca Greco-italii, anume la Strabone (XI, 14): „*Φασί δὲ καὶ Θερραίων τινες, τοὺς προσαγορευομένους Σαράπαρας, οἷον κεραιότομος...*“, în traducere: „nescel Traci poreclii S a r a - p a r e, adecă c a p - tăiătorī...“ (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Daci în specie s a r a „cap“ ni se înfățișeză în nomenclatura topică la orașul „Sarmizegethusa“, capitala Dacilor, „caput Daciæ“, după cum Tit-Liviū numesce Roma „caput Italiæ“ său Larissa „caput Thessaliæ“, ast-fel că acest nume trebuī descompus în Sarmizegethusa. Apoi peste același s a r noi dăm la „Sargetia“, rīteț ce curgea lingă Sarmizegethusa și care tocmai prin acēsta căpeta importanța de a fi și el „caput“, descompunēndu-se în Sargetia. În restul Daciei s a r a se găsește tot în compozițiune, întru cât imi aduc a-minte, numai la finea unor numi locale: Germi-sara și Deusara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- și Sapri- trebuī să fie elemente adjectivale.

Alături cu ç a r a se constată în limba indo-europeă primitivă o formă

amplificată *ç a r a b h a*, cu un *h* care se scie că trece la Greci în *ç*, la Eranî și Latinî în *b*. Așa sînt:

la Greci: *κορυφή* „cap“ cu nasalisa-tul *κόρυμβος*;

la Latinî: *cerebrum* „crier“, a-decã *cerebrum* „aparținînd capu-luî“, nicî decum *cerebrum* „pur-tător de cap“, ceea ce n'are nicî un sens, de vreme ce nu crierul pörtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: „*sarabarae quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta*“ (De Lagarde, Abhandl. 206), adecã *sarabara* „căciulă“, literalmente iarăși „aparținînd capu-luî“, cu același suffix adjectival *-ro-ca* și în latinul *cerebrum*;

în fine, zendicul *çāravāra* „că-ciulă“, „Kopfbedeckung“ (Justi, Handb. 294), urméză și el a fi îndreptat în *çārabāra*.

Așa dară Traciî, pe lîngă *sara* tre-buî să fi avut și ei pe amplificatul *saraba*, și tocmai pe acesta noi îl vedem la Daci ca nume al castei celei nobilitare în prețiosul pasagiū din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tôte puncturile de vedere, cea mai corectă lectură a pri-muluî pasagiū din Iornande remâne aceea din edițiunea lui Pentinger: „*Zarabos Tereos*“ = *Sarabos tiareos*“, și mai hine: „*Sarabas tiareos*“. Intre-gul pasagiū va suna ast-fel: „ut re-fert Dio, qui historias eorum annales-que græco stilo composuit, qui dixit primum *Sarabas tiareos*, deinde vocitatos *Pileatos hos*, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...“

În acest pasagiū „primum“ se rap-pörtă la cuvîntul original dacic: „*Sarabas*“, iar „deinde“ la traducerea lui, fie grécă, fie latină: „*πιλοφόροι*“ la

Dione Crisostom, „pileati“ la Iornande. Sensul dară este: „Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînșii se numîa *Sarabi tiarei*, adecã capete cu căciulî, pe lati-nesce *pileati*, clasa cea de sus, din care se alegeaŭ regî și sacerdoțî“.

Saraba însemnând „cap“, este în-vederat că și fără epitetul *tiareus* acest cuvînt caracteriza deja în deajuns casta. cea nobilitară, ast-fel că mai adesea saŭ chiar tot-d'a-una el urmă să se întrebuițeze singur în gura po-poruluî de câte ori era vorba de „pi-leati“ saŭ „*πιλοφόροι*“, și de aceea *tiareus* trebuia dela sineși să dis-pară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUI SARABA ÎN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂZI.

Noi am vëdut că la Daci *saraba* era nu numai un titlu, dar circula tot-o-dată cu sensul comun de „cap“. Ca titlu, forma cea dacică, ori-care să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Români, după cum se con-servă intact un nume propriū prin tradițiunea familiară, deși tendințele fonetice ale poporuluî supun în restul graiuluî aceleași sonuri la diferite mo-dificări succesive. În compusul *Basa-rabă* = *Ban-Sarabă* dacicul *saraba* ajunge pînă la noi cu vocalismul ne'n-tunecat și cu *b* între vocale. Este ade-vărat că în același pozițiune, după si-laba tonică *-ra-*, *b* s'a păstrat în „scă-răbuș“, deminutiv din „scărăbu = sca-rabeus, *scarabus“. Ori-cum însă, con-servațiunea aceluî *-b-* și a vocalismuluî era cu mult mai anevoe pentru dacicul *saraba* cu sensul comun de „cap“. Aci trebuiaŭ să-și reia deplina lor pu-tere tendințele cele fonetice ale gra-îluî. Precum din „*strabus*“ s'a fă-cut românesce „*strambu*“, italianesce

„strambo“, deja în epoca latină, tot așa s a r a b a ar fi căutat de pe atunci a da o formă nasalizată s ă r ă m b ă. Ei bine, acest s ă r ă m b ă trăește la noi pînă astăzi în gura poporului, și trăește iarăși numai într'o compozițiune: n ă s ă r ă m b ă = ne-s ă r ă m b ă, lucru fără minte, fără cap, ἀκέφαλον, ἀκόρυφον, „minus-caput“.

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe românul нъскржмбъ din slavicul срамъ „pudor“, ca și când ar însemna „impudentia“. Cihac (II, 215) își apropiază această etimologie, traducînd pe „năsărâmbă“ prin „impudence“. Vom vedé mai jos, dacă acesta se potrivește din punctul de vedere al sensului; nu merge însă de loc sub raportul morfologic și sub cel fonetic, căci:

1°. Românii puteau să adauge negațiunea numai la un cuvînt slav ic trecut în limba română, pe când nu este nici o urmă la noi de slav icul „sramă“, iar prin urmare nu se putea formă o negațiune pentru ce-va neexistente;

2°. E peste puțință a presupune că Românii au împrumutat dela Slav i cuvîntul cu negațiunea cu tot, adică „nesramă“, fiindcă această formă substantivală negativă nu se află la Slav i, și este cu totul excepțională la dînșii chiar forma adjectivală „nesramîni = impudicus“;

3°. Slav icul „sramă“ ar fi rămas la Român i „sram“, după cum „hramă“ a rămas „hram“, „gramada — grămadă“, „păstramă — παστραμαῖς“, „dram — δράμι“, „cramă — krama“, „năframă — maqrama“ etc.;

4°. Chiar trecerea masculinului „sramă“ în femininul „sărâmbă“ ar fi ce-va a-normal, de vreme ce limba română femininează numai pe neutrii slavici,

de ex. „baltă = blato“, nu însă pe masculin.

Dar derivațiunea lui n ă s ă r ă m b ă din slav icul „sramă“ este nu mai puțin greșită din punctul de vedere al sensului.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care'l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în n ă s ă r ă m b ă o negațiune, însă anume din latinul „siremps“: „Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nes ı r ẽ m b ă“.

Adjectivul latin „siremps“ era un termen exclusiv juridic, contras din „si-rem-ipse“ și însemnând: „parfaitement égal, absolument semblable“; decî forma negativă nu' i putea da un alt sens decât numai d ă r ă acela de „tout-à-fait différent“, de unde nu ajungem la n ă s ă r ă m b ă, chîr dacă trecerea latinului -p-se în românul -b ă n'ar fi o imposibilitate tot așa de mare.

Cum 6re se traduce n ă s ă r ă m b ă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delénu, care observă foarte bine că acest cuvînt este numai țerănesc: „năsărâmbă, der Possen“ (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adică „farce, bouffonnerie, arlequinade“.

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) „năsărâmbă“ se explică prin „neghiobiă“.

La Laurian-Massim (Gloss. 406) „năsărâmbă“ este: „stultetă, nebuniă, ineptiă“.

Prin urmare, „năsărâmbă“ nu e de loc „impudence“ a lui Cihac.

Ne 'ncredător în vocabulare, eū am făcut o anchetă în graiul poporan, și iată rezultatul:

„N ă s ă r ă m b ă însemneză: prost, prostovan, meteleū“ (avocat P. Călciunariu, Banat, Orșova).

„Năsărâmb se întrebuintează cu înțelesul de: prost, hăbăuc, timpit la minte, fără socotă“ (Dr. I. Roșiu, Banat, Biserica-albă).

„În graul poporului, a face năsărâmbă înseamnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost“ (preot D. Popovici, Banat, Lugos).

„Năsărâmbă înseamnă în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia și pe la Brașov: om prostănac, într'o ureche; iar cu sensul rușinos se dice numai în privința calului, ca și când s'ar dice: prostia calului“ (N. Mănărădianu).

Cumcă năsărâmbă n'are în fond alt sens decât acela de nerod sau neghiob, probă este că poporul îl amalgamează une-oră cu „nătâng“, prefăcându'l în năsărângă, și cu „nătareu“ prefăcându'l în nătărămbă.

„Nătărămb și nătărămbă se aude în Banat și pe la Lipova. Nătărămb este un om care face o prostie, nătărămbă o mușere care nu îngrijește de afacerile sale. Se mai dice și ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o nătărămbă, s'a îmbetat și și-a bătut mușerea“ (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

„Năsărângă, la plural năsărânguri înseamnă ce-va reu, de ex.: acest argat numai năsărânguri îmi face oră-unde îl măiu“ (I. Pop-Reteganu, Transilvania).

„Cuvintele năsărâmbă și nătărămbă se întrebuintează în înțelesul de a face d'ale nefăcute, adică un non-sens, un lucru reu, gâlcăvă, potcă, ce-va nebunesc. Apoi năsărâmbă mai înseamnă a face o față urită cui-va, a încreți fruntea“ (avocat P. Rotariu, Timișoara).

Afară de substantivul năsărâmbă și adjectivul năsărâmb, Lexiconul Budan ne mai dă adjectivul năsă-

râmbos. Ambele forme adjectivale sint însă învederat posterioare și sporadice, ca și formele analogice nătărămb și năsărângă. Forma cea primitivă, singură răspândită în popor, este cea substantivală, mai ales în locuțiunea: a face o năsărâmbă. Cuvântul se descompune dela sine-și în ne-sărâmbă = „ne-cap“, o compozițiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minus-caput, conservat pînă astăzi în Occident. Acest minus-caput „ne-cap“ era tocmai ceea ce înseamnă substantivul nesărâmbă, adică o pagubă sau o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo „dommage, détriment, atteinte“, apoi portugezul menoscabo „mépris, dépréciation“, în fine provençalul mescap și francesul méchef „fâcheuse aventure“, nuanța logică cea mai apropiată de românul nesărâmbă, ast-fel că, bună-ora, în vechea francesă versul lui Gringoire în „Les folles entreprises“:

Tu m'as fait meschief

En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesc: vrînd să'mi faci un pré-mare bine, mi-ai făcut o năsărâmbă.

Așa dară dacicul saraba, „cap“ și tot-o-dată numele membrilor castei nobilitare, s'a păstrat la Români în ambele sale înțelesuri: ca vorbă comună în ne-sărâmbă „minus-caput“ și ca nume în *Basarabă* = Ban-Sarabă.

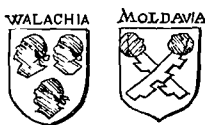
După ce am constatat modul de desfășurare a *Basarabilor* din Sarabi ai lui Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadinsul asupra unor faze din istoria lor între secolii II și XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA
ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărci nobilitare erau ceea ce se numesce în eraldică „armes parlantes“, „figurae paronomasticae“, adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucruri al căroro nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familiei nobile respective. Aşa, bună-óră, dinastia regală a Plantagenetilor avea în marca sa o drobiŭă, modesta plantă numită latinesce „genista“ şi din care se fac mături. Aceste figure paronomastice nu erau o invenŭiune a feudalităŭii, căci ele ne întimpină şi la selbateci: nu este în fond alt-ceva decăt aşa numitul „totem“ al Pieilor-Roşii din America, o asociaŭiune de idei propriă minŭii omeneşci în genere. În acest mod, marca *Basarabilor*, din cauza elementului fonetic *arab*, trebuia să fi fost un cap negru, adecă un cap de Arap. Oricine cunósce istoria blazonului medieval, póte să afirme à-priori pe acest trebui, chiar dacă n'ar exista nici un document în sprijinul afirmaŭiunii.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Ţerei-Romănesci cu trei capete negre, şi tot-o-dată o marcă a Moldovei cu doé capete negre puse în vîrfuri a doé ramuri încrucişate, iar ramurile, „les ramaux“, se scie că însemnéză în limbajul eraldic derivaŭiune, adecă marca Moldovei derivând din aceia a Ţerei-Romănesci (Ist. crit. 2-I, 95).

Iată cele doé mărci:

Hulsius se ocupase în specie cu ŷe-

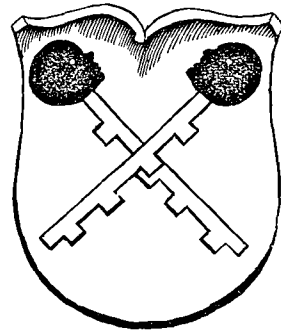
rile romănesci, scriind chîr o carte intitulată „Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae“ (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărci dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orî-care să fi fost însă acea fântână, în cazul de faŭă o întăresc doé fapte positive:

1º. Preceptele blazonului, după cari numele *Basarabă* urmă să aibă ca „armes parlantes“ un cap negru;

2º. Impregiurarea că dinastia Muşăŷescilor din Moldova era în adevér o ramură, o derivaŭiune din *Basarabă*.

v. *Muşat*.

În Cosmografia lui Sebastian Münster (1541), în „Illyricum“ al lui Du Cange (1746) şi pe aiuri cele doé capete negre, pe cari Hulsius le pune în marca Moldovei, sint atribuite Bosniei:

Să fie óre printr'o confusiune între Ban şi Ban, fiind-că în vechea Bosniă principiŭi purtaŭ titlul de Ban ca şi în Oltenia?

Saŭ nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între iniŭialul Bos din „Bosnia“ şi iniŭialul Bas din *Basarabă*?

Saŭ póte va fi fost în adevér aşa óre-când marca Bosniei?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acestei ŷeri. Să nu se uite în orî-ce cas că, din tóte regiunile ser-

besci, Bosnia este aceea unde s'a conservat mai mult timp un element românesc foarte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul X, și cuprinzând nu numai clobani, dar și căpeteni, bună-ora acel „cnez Markul“, adică „Marco“ cu articolul românesc -l, de care se plângeau la 1401 Ragusani că a apucat cu forța și nu lasă din mână orașul dalmatin Almissa (Putzić, Споменици србски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosniei se numea „România-mare“, „Major Vlachia“ (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne întorcem la marca *Basarabilor*.

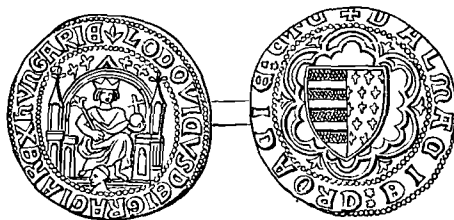
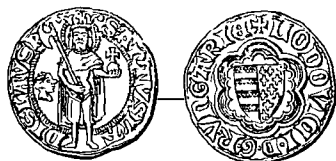
În Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterioară secolului XVIII o colecțiune de blazonuri făcută de unul numit Rubčić, care își dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împăratului serbesc Stefan Dușan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă această indicațiune cronologică ar fi adevărată, atunci noi am ave a face cu un monument eraldic tocmai de pe la 1340. În acea colecțiune, marca Țerei-Românesci este din punct în punct ca la Hulsius.

Tôte acestea, neapărat, sînt deja ce-va; dar în cestiuni de o asemenea natură se cere cu orîce preț un isvor foarte autorizat, când e vorba mai ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul unei țări. Prima confirmațiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscu suzeranitatea Ungariei asupra Țerei-Românesci (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceiași epocă există monete dela regele Ludovic, de diverse mărimi, purtând pe o parte cap negru:

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mî-a atras atențiunea amicul meu d. D. A. Sturdza, același cap-negru nu ocupă scutul întreg, ci se află numai la o parte saă de-desubtul efigiei regesci, ceea ce represintă și mai expresiv triumful cel jubilat al Ungariei asupra lui Vladislav *Basarabă*:

Acest cap negru nu pôte fi marca Siciliei, care va fi avut a face cu familia Anjou a regelui Ludovic, dar în orîce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât mai virtos un cap figurând alături cu efigia regescă, saă chiar ocupând scutul întreg, nu pôte fi marca vre-unui fabricant de monetă. Singura explicațiune serioasă remâne dară „subjectio Valachiae“, după cum presupuneau deja în secolul trecut ar-

cheologii ungurii: „hoc esse Mauri caput, eoque subiectionem Valachiae notari autumant“ (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturie oficială prețioasă, dar numai externă, nu internă, adică nu din partea *Basarabilor*, și de aceea ea tot încă nu ne mulțumesc pe deplin.

Confirmățiunea, pe care o dorim noi, ne vine pe o altă cale, grație unei descoperiri făcute de d. D. A. Sturdza.

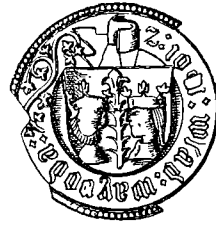
Maî întâi o observațiune preliminară.

Oricine a avut în mână crisoave muntenești, n'a putut să nu fie isbit de împregiurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a țerei, ci două mărci diferite: una cu vulturul, cealaltă cu sfinții Constantin și Elena, întrebuițate când una, când cealaltă, când ambele în compozițiune.

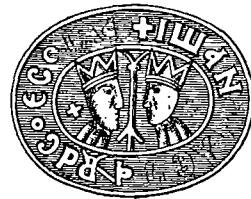
Fată cu această duplicitate, lucrul cel mai natural este de a admite că o marcă era a Statului, cealaltă a dinastiei. A Statului fiind vulturul, care singurul figurază pe sigiliile cele mari atirnite, pe sama dinastiei rămân sfinții Constantin și Elena. Dar sfinții Constantin și Elena ce au ei a face cu dinastia *Basarabilor*? Să se bage de seamă că este tocmai o dinastie, care pînă la a doua jumătate a secolului XVII n'a avut în curs de cinci secolii nici un membru cu numele „Constantin“, ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-lui Sturdza: un act dela Vlad Dracul și două acte dela fratele seî Alexandru, ambii fi ai lui Mircea cel Mare. Actele sînt anteriore anului 1444, iar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea lui Vlad Dracul este:

Pecetea lui Alexandru:

Cătră acestea vom mai adăuga, că intocmai așa se află două capete deja pe pecetea lui Mircea cel Mare într'un act din 1403: „duo capita humana coronis ornata“ (Hurmuzaki, Documente t. I, partea 2, p. 825, nota 4).

Negreșit, aceste capete se deosebesc de Arapii lui Hulsius și ai lui Rubčić, dar ele se deosebesc cel puțin tot pe atâta și de figurele sfinților Constantin și Elena de pe pecetele din secolii XVI și XVII. Numărul capetelor este indiferent, ca și ramura dela mijloc, de vreme ce și la Hulsius este o marcă numai cu două capete și cu ramuri. Indiferență mai este și gătela de cap, de oră-ce se deosebesc între ele în astă privință chiar cele două pecete de mai sus. Acestea fiind indiferente, marca dela 1431 devine tocmai ce-va intermediar între fasa cea de tot veche cu capete negre și între fasa cea nouă cu sfinții Constantin și Elena.

Înainte de a se fi metamorfozat de tot în sfinții Constantin și Elena, cele două capete dela 1431, sau mai corect dela 1403, au trecut printr'o lungire trep-

tarea cării sfinții Constantin și Elena erau o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

Post-scriptum. Cele de mai sus erau scrise, când d. Dim. Sturdza, în ședința Academiei Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — țice d-sa — „din câmpul îndoeililor l'a făcut să între în acel al realității" întru cât privesce capetele de Arapi din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliului dela Constanța, făcută de cătră Ulric de Reichental la 1417, nu numai ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalității de acolo, în arhivul cării s'a și depus atunci manuscrisul original. După 1450, adecă după descoperirea tiparului, opera lui Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea edițiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a retipărit'o tot la Augsburg Enric Steiner, in-folio sub titlul: „Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden". Acéstă a doua edițiune, devenită și ea foarte rară și foarte scumpă, este aceea pe care d. Sturdza a dăruit'o Academiei Române. În cartea lui Reichental numile proprii sînt mai-mai tóte desfigurate, cel puțin în textul cel tipărit; adevărat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpea nici erori de pronunțiațiune, nici acelea de tipar. Între mai multe steme, copiate de cătră Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniți la Constanța, se află și doē steme princiare pe cari le aduseră cu sine reprezentanții oficiali ai României: „die Walachie". Ambele sînt sub o corónă ducală și 'n ambele ne întimpină de o potrivă capete de Arapi, cu deosebirea numai că pe una sînt trei capete negre întorse spre stînga, pe cea-laltă doē figure aproape

întocmai ca cele publicate de Boliac (Daco-romane No. XXII), care nu arată de unde le-a luat, și anume: „doi Arapi întregi, goi, fără legătură, întorși cu spatele unul cătră altul, brațul stîng al fie-căruia fiind rădicat în sus, ast-fel că ambele se unesc încrucișându-se în nivelul capetelor, iară brațele drepte sînt lăsate în jos și picîóarele aū aerul de a danța". În acest mod cercetarea noastră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmațiune, printr'un document autentic din epoca lui Mircea cel Mare și a lui Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atât numărul capetelor precum și proporțiunile corpului erau supuse la variațiuni chîr în sînul dinastiei, iar cu atât mai virtos în totalitatea castei *Basarabilor*.

VI. S A R A B I I A Ū F O S T C U N O S C U Ţ I VECINILOR SUB PORECLA DE A R A B I I.

„Arab" este un element eraldic al numelui *Basarabă*, dar mai ales al formei celei vechi *Sarabă*, de care se deosebesce printr'o singură consónă.

Înainte dară de a fi devenit *Basarabi*, adecă înainte de a'si fi aglutinat titlul de „Ban", *Sarabii* cată să fi avut deja pe pecetea și pe stégul lor capete negre saū un cap negru. Numele și emblema trebuiaū de o potrivă să le dea în ochii tuturor vecinilor un aspect de Arapi, și tocmai acéstă o constatase cel d'întaiū d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă și bulgară, unde foarte adesea Români sînt numiți Arapi (Rybnikov, Народныя былины p. CCCXXX sq.).

Nu voesc a reveni aci asupra celor dezvoltate pe larg în „Istoria critică"; voiu semnala însă ce-va nou.

Căzaciī cei ruteni din Ucraina nu puteaū să aibă a face cu *Basarabi*

dela Olt; dar începând din secolul XVI ei au fost mereu în contact cu cea parte a Moldovei, căriia din timpul stăpânirii muntenești acolo în secolii XIV și XV, de pe când Mircea cel Mare și Vlad Dracul erau Domni pînă la gurile Dunării, îi rămăsese numele de „Basarabiă“, după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: „Giurgul și Brăila sînt eterne suvenirii ale acelor domni muntenești *Basarabi*, cari stăpâniseră o parte a Bulgariei și peste țermul Mării unde s'a lătit numele Basarabiei“ (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz și Dragomanov au publicat în zece variante o baladă populară rutenă de pe la finea secolului XVI, intitulată „Alexe Popovici și furtuna pe Marea-négră“ (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre cea *Basarabiă* dela Nistru.

Primul variant se începe așa :

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă „șéde un șoim luminos și suspină cu jale, „privind îngrijit la Marea-négră. Nu va fi „bine pe Marea-négră, căci furtuna cea rea „se rădică, împrăștiind în trei părți luntrile „cele volnicesci ale Cazacilor: o parte din „ele spre țera Bilarapésică (u Bilarapsiku „zemplu), a doua parte în gârla Dunării, a „treia parte în mijlocul Mării-negre...“

Variantul al optulea :

„Acolo pe Marea cea vinată, pe o pétră „albă, șéde luminosul șoim cu ochii strălucitori; el își plécă în jos capul și suspină „cu jale, privind la sfântul cer, căci întunecul a acoperit jumătatea sôrelui, jumătatea lunei, și se începe furtuna pe Marea „cea vinată, se rădică valuri din fundul mării „și împrăștiă în trei părți luntrile căzăcesci: „duc o parte din ele în Dunărea cea liniștită, „împing a doua parte spre țera Arabésică „(v. Arabsiku zemliu), innécă a treia parte în „mijlocul Mării...“

Variantul al șéselea :

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă, „șéde luminosul șoimuleț, trist și jeltor, „privind departe la lucful Mării-negre. căci „nu va fi bine pe Marea-négră: se rădică din „fundu'i valuri dușmănesci și împrăștiă în „trei părți luntrile căzăcesci, asvărind o „parte din ele în gârla Dunării, împingând „pe a doua parte spre țera Arabésică (u „zemliu Orabsiku), ér pe a treia parte, ne- „sciind ce să'i mai facă, o innécă în mijlocul „Mării...“

Variantul al șeptelea se începe ca și cel al optulea, cu deosebirea numai că în loc de „țera Arabésică“ este „țera Orabésică“ (u zemliu Orabsikulu) ca și în variantul al șéselea :

Variantul al treilea :

„Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină „cu jale luminosul șoim; e trist și privesce „îngrijit la Marea-négră, căci nu va fi bine „pe Marea-négră; s'au întunecat pe cer tóte „stelele, au acoperit norii jumătatea lunei, „și din jos suflă vintul cu furia împrăștiind „în trei părți luntrile căzăcesci: a dus o „parte spre țera Agarésică (v zemliu A- „garsku), a doua parte a înghițit'o gârla Du- „nării, a treia parte — unde să fie? — se 'n- „necă în Marea-négră...“

În fine, în variantul al patrulea „țera Agarésică“ este amplificată în „țera Agaranésică“ (v. Agaranisku zemliu).

Precum vedeți, naufragiul se întâm- plă pe Marea-négră, aprópe de gurile Dunării, față cu țermii *Basarabiei*.

Din „Basarabiă“, prin o schimbare fonetică nesimțită, balada de mai sus, după primul seú variant, a făcut „Bilarapiă“, ceea-ce însemneză „Alba-arabiă“; din această „Bilarapiă“, omițendu-se inițialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a ramas în variantul VIII numai „Arabiă“, de unde apoi în variantul VI și VII a eșit o formă mai coruptă „Orabiă“; în sfirșit, numele „Arabilor“ amintind imagina-

țiunii poporane, prin asociațiunea de idei, pe al „Agarilor“ sau „Agarenilor“, ambele aceste numi aplicându-se d'o potrivă la păgâni și mai ales la mahometani, iată că în loc de „Arabia“ sau „Orabia“ ne întimpină în variantele III și IV „Agaria“ și „Agarania“.

Este o procedură identică cu aceea prin care, într'o epocă mai veche, Serbi și Bulgari a r a b i z a ũ pe *Basarabiă* dela Olt; o procedură însă pe care balada rutenă, grația numărului sale variante, ne permite, ca să dic așa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas toate fazele successive sale transformațiuni. Dacă o scurtă cunoscință cu *Basarabia* cea dela gurile Dunării aũ permis Rutenilor a o preface în *Arabia* și apoi chiar în *Agaria*, cu cât mai virtos Serbi și Bulgari, puși în contact cu *Basarabiă* și mai întâiu ca *Sarabiă* dela Olt în curs de mai mulți secol, trebuiaũ neapărat să urdescă asupra acestor *Arabi* din Dacia o vastă țesătură de complicațiuni! Bezsonov ne-a indicat abia câte va puncturi; restul urmeză să'l studieze alții.

Vom mai adăoga în trecăt, că pînă astăzi numele cel legendar al *Basarabiei* la învecinătii Ruteni este *Bisova Arapia*, literalmente „Arabia dracului“ (Żelechowski, Ruthen. Wtb., I, 31).

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a întâmplat Serbilor și Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple și mai de'nainte tuturor nămurilor învecinate cu *Basarabiă*, adecă toate trebuiaũ de asemenea să'i arabiseze mai mult sau mai puțin; și întru cât începutul *Sarabilor* se infundă în epoca dacică, de pe atunci deja ar puté să ne fi remas în istoria vre-o urmă de acest fenomen.

Sarabiă lui Dione Crisostom, ca

și *Basarabiă* posteriori, își aveaũ cui-bul lor în munții Hațegului și ai Olteniei, căci aci, în giurul Drobetei și al Sarmizegetusei, fusese centrul Statului lui Decebal, iar prin urmare și al castei celei nobilitare. Hațegul și Oltenia sînt tocmai regiunea pe care, sub raportul hidrografic, o represintă riul Jiũu, isvorînd din Hațeg și străbătînd apoi pe lingă Vulcan pentru a șerpui în lung prin întreaga Oltenia. Ei bine, în geografia lui Ptolemeu Jiũul n'are alt nume decăt: *κατ' Αραβων ποταμός*, literal „de Arabibus fluvius“, adecă: „riul care se pogórá din țera *Arabilor*“, pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul — *Αλούτας ποταμός*, Temeșul — *Τίβισκος ποταμός* etc.

Dăm mai jos secțiunea corespondinte din atlantele lui Ptolemeu, luată după prețiosul manuscript din secolul XII, cel mai vechiu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII).

Fiind-că editorii lui Ptolemeu citesc tot-d'a-una: *κατὰ Παβωνος ποταμού*, cată să facem următoarele observațiuni paleografice asupra manuscriptului:

1°. De câte ori prepozițiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'i urmază, manuscriptul îi dá regulat accentul, pe când în cazul de față accentul lipsește pe chartă ca și'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedește că nu pôte fi „*κατὰ Παβ-*“, ci este „*κατ' Αραβ-*“.

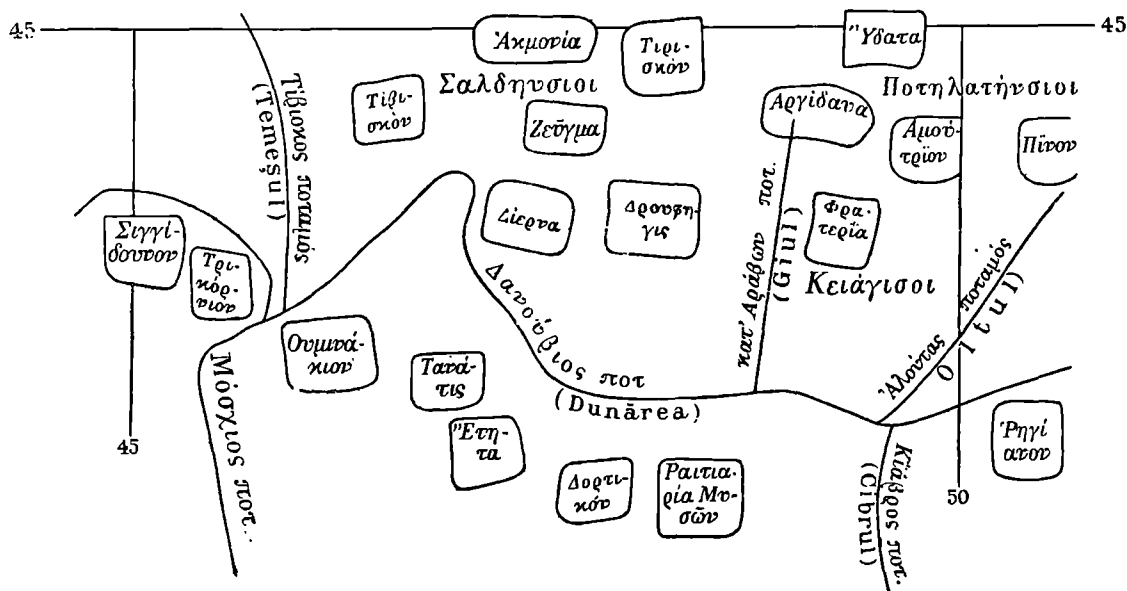
2°. Atât în text precum și pe chartă se vede *-βων* fără obicînuita abreviațiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*.

3°. În text acest *-βων* nu e accentat de loc, iar pe chartă accentul este dubios, căci copistul trage de ntaũu o liniuță din virful lui *β* spre a forma

un *ὄξυς* pe *α* din *ρα*, și după aceea se resgândește și se întoarce spre *ω* accentându-l cu un lung *βαρύς*, o nedumerire care probéază că în original lipsia accentul.

Lectura dară cea mai corectă este: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, unde noi completăm pe *ποτ* prin nominativul *ποταμός*, după cum, tot la nominativ sint puse și cele-lalte riuri.

rabii cu mai mulți secolii înainte de Serbii și de Bulgarii. În orice cas, numai prin *Sarabi* din Dione Crisostom se poate înțelege „*κατ' Ἀράβων ποταμός*“ din Ptolemeu, și acesta este punctul cel esențial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele mai interesante în istoria *Basarabilor*.

Ptolemeu scriea pe la 170, peste vr'o 50 de ani după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el însuși în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a *Sarabilor*. Ptolemeu, trăind departe în Alexandria, putea să culegă numai nesce informațiuni indirecte, extra-dacice, dar tocmai de aceea noi îi datorim cunoștința celei mai vechi transformățiunii a *Sarabilor* în *Arabii*. Gura Jiului fiind pe charta lui Ptolemeu față 'n față cu Misiu din orașul Ratiaria: *Ραιτιαρία Μωσών*, este probabil că fântâna lui Ptolemeu își luase pe *Ἀραβες* din Oltenia dela Misi, cari, ocupând regiunea Slavilor meridionali de astăzi, vor fi numit astfel pe Sa-

VII. ÎMPĂRAȚII FILIP ȘI LICINIŪ AŪ FOST DACI DIN CASTA SARABILOR.

Despre împăratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma își serbase jubileul de 1000 de ani și care a fost cel întâiu împărat creștin, fântănele istorice sînt foarte puține. Toți se unesc a'î da porecla de „*Arabs*“, *Arabul*; dar de ce „*Arab*“? ce fel de „*Arab*“ și de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostrei în Palestina, unde a și fundat orașul Filipopole. Cedren însă dice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia. Cedren trăia în secolul XI, Zonara și mai

târziu cu un secol. Despre fundarea Filipopolei de către împăratul Filip mai vorbesc Cassiodor din secolul V și Iornande din secolul VI, amândoi însă o pun în Europa: „Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit“; ba Iornande (Summa temporum, 283) mai adaugă și numele cel curat tracic al acestui oraș: „Pulpudeva“. Toți însă de o potrivă uită că orașul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult mai de'nainte.

Fântâna cea mai importantă, întru cât e scrisă numai cu un secol după mărtașa lui Filip, este Aurelius Victor. În capitolul 28 din cartea sa „De Caesaribus“ el ține: „M. Julius Philippus Arabs Trachonites, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.“ Deci orașul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a și descoperit-o d. Waddington în ruinele satului Șehebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deși satul Șehebe nu se află tocmai în regiunea numită la cei vechi „Trachonitis“, *Τραχωνίτις*, *Τραχωνίται* „*Αραβες* la Ptolemeu, totuși archeologul francez crede pe deplin confirmată prin această descoperire originea lui Filip anume din acea provincie, adică crede că așa trebuie să fie înțeles textul lui Aurelius Victor: „Arabs Trachonites“.

Mai întâiu, „Trachonites“ sau „trachonites“ — majusculul T aparține editorilor moderni, iar nu paleografeii — poate să nu însemneze alt-ceva decât „hoț“ sau „fecior de hoț“, „nēm de haïduc“; și acesta în două feluri:

1°. Locuitorii Trachonitei erau vestiți departe prin hoțiile lor, după cum

nă-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), și prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orice bandit;

2°. Din grecul *τραχών* se formase în latinitatea vulgară *trachones* cu sensul de ascunzător sub pământ și chiar cu acela de balauri. Wilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachonitei, ține: „Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subteranei meatus, quibus ea regio abundat...“ Într'un glosar din evul mediu: „Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...“ (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Deci, prin „Trachonites“ Aurelius Victor nu trebuia neapărat să aibă în vedere țera Trachonită, ci putea să înțeleagă originea cea hoțescă a lui Filip; sau mai bine, profitând de porecla „Arabs“ el putea să'i acate un epitet în legătură cu hoții din Arabia propriu zisă. Noi ținem de o cam dată „putea“, fără a afirma că așa a și fost. Pentru afirmațiune se cere o probă; și o asemenea probă cine oare poate să ne-o dea mai cu temei decât însuși Aurelius Victor?

Noi am vădit mai sus că pasagiul din Iornande n'a fost înțeles numai și numai fiind-că nu se pusese în alăturare cu un alt pasagiu corespunzător tot din Iornande. Pasagiul din Aurelius Victor, de asemenea, nu poate fi înțeles decât alăturându-se cu un alt pasagiu corespunzător tot din Aurelius Victor, și anume capitolul 28 din cartea sa „De vita et moribus“, unde despre originea împăratului Filip se ține: „Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...“

Iată dară în loc de: „Trachonites“ — „latronum ductoris filius“, „fiul unui căpitan de hoți.“

În acest pasagiu ne mai întimpină un „nobilissimus“ foarte caracteristic. Cum putea ôre să fie „nobilissimus“ un bandit? Şă'apoi fiul unui „nobilissimus“ cum ôre să fi fost „humillimo ortus loco“? Este învederat că pasagiul întreg trebuî să fie tradus: „Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seî, deşi de un ném ilustru, totuşi se făcuse căpitan de hoţi“. Şi atunci „nobilissimus“ din pasagiul al doilea ne va da o cheiă pentru „Arabs“ din pasagiul întâiî, dacă în adevăr „Arabs“, după cum ne vom încredinţa în dată, nu este alt-ceva decât numele „Saraba“ al castei celei aristocratice din Dacia, „virorum nobilissimorum“ din Dione Crisostom.

Pînă aci noi am stabilit numai posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc „Arab“ în sensul geografic al cuvîntului; dar o pură posibilitate. De aci înainte urmază argumentaţiunea, cum-că el a fost în realitate D a c.

Rolul acestuî împărat în privinţa Daciei n'a fost încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul lui Gordian III în răsboiul contra Persiei, Filip nu'si mai bate capul cu Asia, cedeză Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoe şi Arabia, se întorce în Europa, serbeză în Roma jubileul cel mare şi apoi... apoi s'ar păre că nu se mai gîndesce decât numai la Dacia. După ce pierduse cu nepăsare o mare provincia asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nici măcar turburată de barbari. La cea de 'ntaiî ocaziune Filip lasă în Roma pe fiul seî numit de asemenea Filip, înaintează cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, mai ales cu Carpiî, învinge şi liniştesce provincia. Acesta n'ô spune Zosima (I, 20), dar şi mai cu autoritate monetele cu legenda „Victoria Carpica“ şi cu titlu-

rile „Carpicus Maximus“ şi „Germanicus Maximus“, urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfiinţeză în Dacia o monetăria propriă, ceea ce este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provinciei. Pe aceste „monete dacice“ figuréză Dacia ca o femeia între o aquilă şi un leu, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinend într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmai ca pe bas-reliefurile Columnei Traiane, iar în cea-altă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numai pe aceste monete ale lui Filip. Pe unele exemplare Dacia pörtă tiara saî bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noi citim: „Dacia Felix“. Locuitorii Daciei îşi creaseră chiar o eră propriă dela împărăţirea lui Filip, numărând anul 247 ca cel întâiî, şi această eră a durat acolo cat-va timp şi sub urmaşii lui Filip: Deciî, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renascere a Daciei, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o trei ani.

Ce îndemn să fi avut un Arab din Asia de a face tôte acestea pentru Dacia? Întrebarea e cu atât mai legitimă, cu cât pentru restul Imperiului Roman Filip n'a făcut nemic, saî nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşi d. Waddington ne face a bănuî că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împăratul Marc-Aureliî (161—180): „sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une du règne de Marc Aurèle...“ (loco cit. p. 62). Încă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a lui Filip pentru Dacia? Fiind-că acel Arab nu era din

Asia, ci era un Saraba, un „nobilissimus“ din Dacia, din provincia lui Traian; și despre acésta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-lui Waddington și celorlalți istorici ai împératului Filip.

Dintre împérații pe cari i-au luat Roma din Dacia, cel mai celebru a fost Liciniu, cumnatul lui Constantin cel Mare și înverșunatul dușman al creștinilor. Fântânele sînt unanime asupra originii sale: „Licinius imperator est factus, Dacia oriundus“ (Eutrop.); „ἀπὸ Δακίας ὀρμώμενος“ (Socrates Scholasticus). Și se mai adaugă că era un barbar, un om crescut și născut departe de orașe: „agrarius plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis“ (Aur. Victor). Despre Liciniu dară este necontroversabil că a fost „natione Dacus“, ca să vorbim în stilul inscripțiunilor. Ei bine, acest Dac Liciniu dicea că se trage din némul lui Filip Arabul; iar prin urmare una din doē: saū Liciniu a fost Arab din Asia, ceea ce i peste puțință, saū Filip a fost Saraba din Dacia, după cum am vădut că l arētă și faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruia i-a și închinat scrierile sale. În vieța lui Gordian III (c. XXXIV) la sfîrșit, tocmai în pasagiul unde se adresază către Constantin cel Mare, Capitolinus vorbește despre o inscripțiune în care se menționa că Gordian fusese învins de Filip, adecă de împérații Filip Arabul și fiul seū Filip II; apoi adaugă că se dice cum-că Liciniu, când ajunsese împérat, a distrus acea inscripțiune, fiind-că el, Liciniu, „pretindea a se trage din némul celor doi Filipi“: „Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est inactus

imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere“.

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniu era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toți trebuia să scie nu mai puțin că el își urcă originea némului la Filip Arabul, pe care însuși Julius Capitolinus îl numește „Philippus Arabs“; și trebuia s'o scie mai ales Constantin cel Mare, când îi deduse pe soru-sa în căsătorie. Inruidirea însă între Liciniu și între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoi Sarabi. Elementul cel mai rezistent contra dominațiunii romane în Dacia, Sarabi, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ținut tot-d'a-una rețrași, departe de cultura cea curat latină a orașelor: de aci tatăl lui Filip ne este descris ca un hoț de codru, iar Liciniu ca un țerănoiu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabi se destingeaū totuși prin trăsura caracteristică de a fi toți foarte mândri: „superbus“; dice Capitolinus despre Filip. Asupra acestei trăsuri caracteristice noi vom reveni mai jos.

Originea dacică a împératului Filip și sensul poreclei sale „Arabs“ fiind lămurite, nu ne va fi greu acuma de a explica greșéla acelor care îl aduceaū din „Bostra“, o greșéla foarte instructivă prin aceea că pînă și ea, bine înțelésă, servește a confirma adevérul. Ca Dac, Filip era un „Traianensis“, era din „Provincia Traiana“, și o alușiune la acésta cată să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren și de Zonara. Din dată însă ce porecla „Arabs“ era luată în sensul geografic, Bizantinii trebuiaū vrénd-nevrénd să caute anume în Arabia vre-un oraș cu numele lui Traian, și n'au putut să găsescă acolo decât numai unul singur, căci numai unul

singur exista: „Nova Traiana Bostra“, care pe monetele sale poartă legenda: *NEA TPALANH BOΣTPA* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest „*TPALANH*“ nimeni n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de „Arabs“. Ori ce poreclă însă să fi avut, stăruința lui Filip de a rădica Dacia și prețiosul text al lui Capitolinus demonstrează că el era Dac.

Confusiunea între două regiuni *traianense* ca „Dacia“ și „Bostra“ ne amintesc ce-va absolut de aceiași natură la Ammian Marcellin. Dacia era „provincia lui Traian“; Spania era „patria lui Traian“; de aci unul și același „Traianensis“, Paulus Notarius, personajul important sub împăratul Constantin, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: „ortus in Hispania“, iar în cartea XV: „natus in Dacia“. Un alt *qui-pro-quo* cam de același fel ne întîmpină în privința împăratului Carus, despre care nu se știe dacă a fost de origine din Pannonia sau din Africa, fiind-că se confundaseră termenii „Pannonius“ și „Poenus“ (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susține că tatăl împăratului Filip, „nobilissimus latronum ductor“ al lui Aurelius Victor, — o expresiune care, fie ținând în parentesă, ne amintesc cuvintele lui Vopiscus despre împăratul Proculus: „domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus“ (IV Tyr., XII), — d. Waddington susține că acel tată se numea „Marinus“ și că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putință, cu atât mai mult că tocmai acolo nu se știe că el fusese bandit. Noi lăsam dară în picioare tot ce spune d. Waddington despre monete și inscripțiuni cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deși argumentațiunea

sa e departe de a fi sugestivă. Marin sau ne-Marin, tatăl lui Filip a fost un *Saraba* din Dacia, după cum un *Saraba* din Dacia a fost și tatăl cel necunoscut al lui Liciniu, ambii din regiunea cea caracterizată de către Ptolemeu prin „*κατ' Ἀράβων ποταμός*“.

VIII. ALȚI SARABI ÎMPERAȚI ROMANI.

Dominațiunea romană în urma cuceririi Daciei nu exterminase acolo nici poporul de jos, pe cei „păroși“, „capilatos“, nici casta cea aristocratică a „căciulaților“, „Sarabas“, ba nici chiar în sinul acestei caste dinastia cea regescă a lui Decebal. Filip, un *Saraba* ordinar, adecă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 ani, la 261, pe fostul tron al cuceritorului Daciei se urcă un alt Dac, dar nu *Sarabă* ordinar, ci tocmai din dinastia lui Decebal, anume Regillian: „gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis“ (Treb. Pollio, XXX Tyr. IX). Acesta învederează pe deplin puternica persistență a *Sarabilor* în Dacia un secol și jumătate după mórtea lui Traian. Ce-va mai mult; peste vr'o de cece ani după Regillian împăratul Aurelian retrage din Dacia administrațiunea romană și legiunile, lăsând pe ceilalți locuitori în voia furtunelor: dar elementul cel nedomolit al *Sarabilor* rămâne neștrămutat acolo, și, după ce Roma perde cu totul Dacia, doi dintr'înșii mai isbutesc a deveni împărați Romani: la 307 Liciniu, despre care s'a vorbit deja, iar la 305 Galeriu.

Se repetă mereu că împăratul Galeriu a fost născut în Dacia cea nouă sau a lui Aurelian nu departe de Sardia, adecă aproape de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) dice: „Maximianus Galerius în Dacia

haud longe a Sardica natus". In privința lui Galeriu, o fântână mult mai sigură decât Eutropius este Lactantius, contimpuran cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, și carele ne spune foarte lămurit că Galeriu era din Dacia cea veche saŭ a lui Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecînd Dunărea de'naintea unei invasiuni a Carpilor, și prin urmare putea să fie crescut în Sardica saŭ pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius mai adaogă că Galeriu nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, și anume indigen, adeocă *Dac*, de vreme ce fugia de'naintea năvălitorilor străini. Iată chiar textul: „Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpibus in Daciam novam transiecto amne confugerat" (De mort. persecutor. IX). De aci se explică amicia sa cu Liciniu: „veteris conturbernii amicum et a prima militia familiarem", pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în același timp Roma avea doi Daci împerați.

Despre Liciniu noi scim că a fost Sarabă, de órá-ce pretindea a fi din némul lui Filip Arabul. Fost'a óre tot Sarabă și Galeriu?

A-priori se póte răspunde că da, căci este de cređut că în secolul IV, față cu agera sistemă romană de de-naționalizare în curs de doi secolii trecuți, din întregul popor dacic de altă dată numai dóra elementul cel ne'nduplecat al Sarabilor, cu tradițiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romani o numău „barbaries". Poporul de jos, „pletoși", „capillati", afară de cei adăpostii în creeri muntilor sub îndatinata căpeteniă a Sarabilor, cată să fi devenit de de-mult o

singură apă cu colonii romani. Dacă dară Galeriu ar fi fost dintre aceștiia, Lactantius nu putea să'l numescă barbar „a Romano sanguine alienus".

A-posteriori, Galeriu era foarte mândru de originea sa. Pe când alții îl poreclău „cïoban", „armentarius", după cum diceau lui Filip „hađduc" și lui Liciniu „bădăran", însuși Galeriu pretindea a fi dintr'un ném deesc: „diis oriundus" după Lactantius, saŭ un ném de balaur: „matre compressa dracone" după Aurelius Victor.

Considerațiunile de mai sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să credem că Galeriu, ca și prietenul seŭ Liciniu, a fost din casta Sarabilor; dar ce-va și mai hotăritor este însuși numele „Galerius". Dacă nu s'ar sci cu certitudine că acest împărat a fost *Dac*, numele seŭ „Galerius" n'ar avé nici o importanță deosebită; când se scie însă că el era nu numai *Dac*, dar încă se pretindea a fi de o origine ilustră, atunci ne isbesce împregfurarea că „Galerius" însemnăză tocmai „pileatus", derivând din „galerus" sinonim cu „pileus": „galerus est genus pilei" dice Servius într'o scoliă la Virgiliu, și prin urmare nu este alt ce-va decât o traducere latină literală a daciului Saraba.

Mai este ce-va. Din Dione Crisostom noi am vedut că Sarabi erau la Daci o castă nu numai nobilitară, dar și sacerdotală tot-o-dată. Ei bine, Lactantius (De morte persec., XI) ne spune că muma lui Galeriu cea „transdanuviană" era o bogată preotésă păgână a „deilor de munte": „mater Galerii erat deorum montium cultrix, quae sacrificabat paene quotidie et vicarios suos dapibus et epulis exhibebat" (cfr. Van Haag, De Galerio Caesare p. 3).

IX. CONCLUSIUNEA.

Am urmărit pe Sarabii începând din epoca lui Cesar, când casta lor fusese organizată de către regele dacic Berekista, și pînă la epoca lui Constantin cel Mare, când Sarabii Galeriu și Liciniu reușesc a se înălța pe tronul imperial al Romei, toate acestea în curs de vr'o patru secolii.

Am urmărit pe *Basarabii* începând dela lupta lor cu Mongolii la 1240 și pînă astăzi, în curs de șese secolii și mai bine, constatând că ei au fost tot o castă nobilitară ca și Sarabii sub Daci, că purtau la vecinii același epitet de „Arabii“ ca și Sarabii pe timpul lui Ptolemeu și al împăratului Filip, că n'au încetat nici o dată de a avea centrul lor, ca și Sarabii, în aceiași regiune a Jiului, în Oltenia și în Hațeg.

Cunoscem dară o mie de ani din istoria *Basarabilor*, fie sub numele lor cel primitiv de Sarabii, fie după alipirea către acest nume a titlului de Ban.

Ne mai rămâne necunoscut intervalul de opt veacuri dintre secolii V și XIII; dar pînă și acest interval se luminează acum pe neașteptate. Când un lanț solidar de probe peremptorii demonstrează că un fluviu între anii A—C avusese același curs sub același nume între aceleași maluri pe aceiași albiă ca și între anii H—L, mai trebui ore demonstrat că pe aceiași albiă între aceleași maluri sub același nume el avusese același curs în intervalul cel mijlociu dintre anii D—G? O demonstrează însăși logica faptelor, mai probă decât orîce probă. Așa dară:

1o. De vreme ce înainte de secolul V și pe urmă după secolul XII, întăru Sarabii și apoi *Basarabii* n'au părăsit nici o dată Oltenia și Hațegul,

decî: tot acolo au fost ei și între secolii V și XIII;

2o. De vreme ce Sarabii înainte de secolul V și *Basarabii* după secolul XII constituiau ne'nterupt o castă nobilitară, decî: tot o castă nobilitară au fost ei și între secolii V și XIII;

3o. De vreme ce Sarabii înainte de secolul V au fost dat Dacilor pe cei mai mari regi cu Decebal în frunte și deteră apoi Romei cinci împărați: pe doi Filipii, pe Regilian, pe Galeriu și pe Liciniu, toți de o energie măturisită chiar de către dușmanii lor, și de vreme ce după secolul XII *Basarabii* au dat Românilor un lung șir de eroi ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Țepeș etc.: decî: același rol conducător în capul nămului românesc contra furtunelor din afară avuseseră ei și între secolii V și XIII.

În acest mod, pentru intervalul dintre secolii V și XIII ne lipsesc texturi, ne lipsesc documente, ne lipsesc numi proprii, ne lipsesc amărute, dar perspectiva istorică nu ne mai lipsește de astă dată: în Oltenia și în Hațeg, luptându-se contra năvălitorilor și revărsându-se din când în când asupra regiunilor de peregur, trăia pe atunci poporul românesc avînd Domni din casta *Sarabilor*, ascuns în munți ca o comoră depusă de Traian și păzită de urmașii lui Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabii*.

v. *Sărăbar*.

Basarabiă s. **Besarabiă**, s. f.; t. de Géogr.: 1o. actuelle Bessarabie, province entre le Pruth et le Dniéster appartenant à la Russie; 2o. avant 1812, la partie sud-est de la Moldavie avoisinant les bouches du Danube et la Mer-noir; 3o. avant la moitié du XV-e siècle, la Valachie entière.

Sub numele actual de *Basarabiă* se înțelege întreaga regiune a României dela Prut spre răsărit, pe care și-a anexat-o Rușii la 1812 și care se compunea atunci din trei părți: așa numita rață a Hotinului, supusă d'a-dreptul Turciei; o porțiune din Moldova de mijloc; și mai jos, posesiunile tătărescă și turcescă dintre Prut, Nistru și Marea-négră, cari numai acelea se numău *Basarabiă*.

Înainte de 1812, *Basarabia* era sinonim cu Bugiac, aparținând Tătarilor, afară de orașele mărginașe Ismail, Chilia și Akerman, pe cari le stăpâneau Turcii (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens t. 1 p. 376; Peyssonel, Commerce de la Mer-Noire, t. I p. 304).

Cantemir, Chron. II p. 371: „*Basarabia*, saū precum noi acum cu nume tătărăsc îi țicem, Bugécul...“.

Cu acest înțeles, ce-va mai lărgit, ne întimpină *Basarabia* deja în secolul XVI ca un nume vechiu, de óră-ce Polonul Broniowski, care scriea pe la 1579, țice: „*Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit*“ (Broniovius, Tartariae descriptio, ed. 1595 p. 2), vorbind despre întreaga zonă danubiană a Moldovei pînă la Marea-négră.

Tocmai acest teritoriū, așa cum il înțelege Broniowski, în prima jumătate a secolului XV aparținuse Munteniei, aī carora Domni B a s a r a b i erau: „stăpâni pe Dunăre pe ambele maluri pînă la Marea-négră“, iar Țera-Românescă peste tot, dela Severin pînă la Chilia, se chiăma *Basarabiă*, adecă „țera Basarabilor“. La 1396, Vlad-vodă Dracul, resculându-se contra tatălui seū Mircea cel Mare, se intitulă: „Waywoda Bessarabiae nec non Comes de Severino“ (Dogiel, Cod. diplom. I, 623). Insuși Mircea își dă același titlu în unele

acte internaționale (Uljanitzki, Maresialy p. 13, 14 etc.).

În scurt, numele *Basarabiă* este o simplă suveniră a vechii dominațiuni a Basarabilor peste gurile Dunării, atunci când dinșii aū fost cuprins și Dobrogea.

Poporul român din *Basarabia* nu'și dă nici o dată numele de Basarabenī, ci numai pe acela de Moldovenī, după cum face și poporul român din Bucovina. Rușii de asemenea le țic Basarabenilor: Молдованы. Limba este moldovenescă; se vorbește moldovenesce.

v. *Basarabă*. — *Bugiac*. — *Dobrogea*. — *Hotin*...

Băscă, s. f.; toison. Un cuvînt forțe prețios din mai multe puncturi de vedere. Astăđi dialectul daco-român nu are decăt un singur termen lână pentru „laine“ și pentru „toison“, adecă pentru cele doē noțiuni pe cari le deosebă și limba latină prin „lana“ și „vellus“. Macedo-românii, din contra, aū păstrat doē vorbe separate: lână=lat. lanam, și *bască* cu sen-cul de „vellus“ saū „toison“. Acest *bască* a existat óre-când și la Dacoromâni, dar s'a conservat o singură dată într'un singur text, anume în Psaltirea Șcheiană, scrisă înainte de 1500 în Transilvania (ed. Bianu, 1889), unde ne întimpină anume în ps. LXXI v. 6:

Deștinge-va ca		Descendet sicut
ploa spre <i>bască</i> ...		pluvia in vel-
		lus...

La 1577, când Coresi copiă același text care este în Psaltirea Șcheiană, vorba *bască* nu se mai obicinuia în graū, și de aceea dînsul a înlocuit-o prin lână: „deștinge-va ca ploaia spre lână“.

În terminologia cea păstorăscă a Ro-

mânului elementul slav ic nu j ăc ă vre-un rol ; ŝ'apo i la Slav i nu se afl ă nici un cuv i n t care s ă se p ăt ă apropia de *basc ă*. Elementul turanic, prin Pece- neg i ŝi prin Coman i, a l ăsat c ăte ce-va c iobanului rom ăn ; dar nici la Turan i nemic de felul lui *basc ă* nu se g ăse- sce. Marea majoritate a gra iului n o- stru p ăcur ăresc este latin ă pe de o parte, pe de alta autocton ă, anterio ăr ă cuceririi romane, cum s i n t, bun ă- ăr ă : br ăn ă, urd ă, jint ă etc. Nefind latin, *basc ă* s ă nu fie ăre dacic ?

În adev ăr, la Albanes i *bask ă* i n- semn ăz ă i n tocmai ca la noi „toison“ ; ŝi negreŝit Daco-rom ăn i i nu l ău i m- prumutat cine scie c ănd din Epir, ci trebu i s ă fi fost un antic termin co- mun tuturor Tracilor, remas moŝte- nire Albanesilor dela cei trans-danu- bian i, iar noue dela Daci.

Gustav Meyer (Ety m. Wtb. d. alban. Spr. pag. 28) b ănuesce c ă albanesul *bask ă* p ăte s ă fie i n rudit cu vech iul tra- cic *βασάρα*, fiind- c ă Lagarde (Gesamm. Abhandl. 275) deriv ă pe acest *βασάρα* din zendicul vare ăa „p ăr“, ast- fel c ă *βασάρα* ar fi o asimila iune din *βαρσάρα*, iar albanesul *bask ă* din *varsk ă*. Ac ăst ă etimologi ă nu se sus- ŝine, c ăci : 1°. forma dacic ă *bask ă* p ro- b ăz ă c ă ŝi 'n cea albanes ă n ăa fost nici un *r* ; 2°. glosele antice, citate ch i ăr de Lagarde ŝi de Meyer, s i n t unanime a da tracicului *βασάρα* sen- sul precis de „piele de vulpe“. Etimo- logia daco-epiroticului *basc ă*, dup ă noi, este cu totul alta.

În limba indo-europe ă primitiv ă se constat ă o radical ă *va*, care prin deter- minativele *r* ŝi *s* s ăa diferen iat i n sub- radicale *var* ŝi *vas*, ambele i nsem- n ănd „a acoperi, a i mbr ăca“. Din sub- radicala *var* se trag cei mai mul i termeni cu sensul de „laine“ ŝi „toi- son“ ; sanscritul „urna = *varna*“, grecul

ἔπος = *F ăpos*, slav icul „vl ăna“, latinul „vellus“, goticul „vulla“ etc., dar tot- o-dat ă ŝi unele cu sensul de „v ăte- ment“ : sanscritul „varutra“, scandi- navul „veria“ ŝi altele (Pictet, Origines² II, 30—31, 384). Tot a ŝa din sub-ra- dicala paralel ă *vas*, al ăt ărea cu ter- men i i nsemn ănd „vet ăment“, i ntre cari ŝi latinul „vestis“, a putut s ă se desv ăl te pe a-locuri semnifica iunea „laine“ sau „toison“, care ne i n timpin ă i n tracicul *baska* = *vaska* din \sqrt{vas} cu sufixul *-ka*.

Or i-care ar fi i n s ă originea cuv i ntu- lui *basc ă*, noi ne mul iumim a sci c ă el este tracic, f ăr ă a fi vre-o neap ărat ă trebu i n t ă de a ne urca mai sus la un prototip indo-europe ă.

v. *Br ăn ă*. — *C ioban*. — *L ăn ă*...

B ăse. — v. *B ăsesci*.

Basm, une- ăr i *b ăsmu* (plur. *basm e* ŝi *basmuri*), s. n. ; conte populaire. conte bleu, conte f ăerique. Ramura cea mai important ă din literatura poporan ă a or i-c ăr i i na i iun i, *basmul* pentru Rom ăn i i n parte este cel mai bogat isvor de credin i te sau no- i iun i mitologice ŝi de date lingvistice, ast- fel c ă „Etymologicum Magnum Ro- maniae“ e dator a da acestu i cuv i n t un loc de on ăre cu totul excep i onal, cu atat mai v i r tos c ă originea ŝi na- tura *basmului* s i n t p i n ă acum nesce enigine, pe cari sciin i ta contimpuran ă, i n loc de a le limpe i i, le- a i n t ănecat ŝi mai mult prin fel de fel de teorii subiective : ba teoria cea solar ă a lui Max M ăller, ba teoria cea meteorologic ă a lui Adalbert Kuhn, ba teoria cea de migra iune din India a lui Benfey, ba teoria cea animistic ă a lui Tylor, ba c ăte altele, t ăte apr ăpe de o potriv ă false.

Cea de ' n t ăi u adunare sistematic ă

de *basme* în literatura europeană în genere a fost cea germană a fraților Grimm la 1812; tot doi frați Germani, Artur și Albert Schott, au publicat nemțește la 1845 prima colecțiune, și o colecțiune foarte serioasă, de *basme* române în specie, adunate anume în Banat. Românește însă ni se pare că nu s'a dat la lumină nici un *basn* pînă la 1862, când Filimon scose pe „Românul năstrăvan“ în ziarul „Țeranul Român“. De atunci colecțiunile s'au înmulțit și se înmulțesc mereu, bune și mediocre: Fundescu (1867), N. D. Popescu (1874—85), D. Stăncescu (1885), Hințescu (1879), Sbișera (1886), Pop-Retegănuș (1882—88) și alții, iar în fruntea tuturor, ca adeverați maestri: Petre Ispirescu și Ion Créngă. În acest mod noi avem deja destule specimene din Țera-Românească, din Moldova, din Bucovina, din Ardeal și din Banat, ba încă și dela Macedo-români, grație mai ales lui Dr. Obedenaru.

Cuvîntul nostru *basn* este de originea slavică, însă numai ca material brut.

Românii împrumutară pe calea cărutară pe paleo-slavicul *баснь* „fable“, care nici o dată nu însemnăză în Slavii *basnul* propriu zis, „cont“, ceea ce se cheamă ruscesc „сказка“, polonesc „bajka“, bohemesc „bághka“, bulgăresc și serbesc „prikazka“. În limba literară, sub formele *basnă* și *basnu*, cuvîntul cel paleo-slavic a păstrat la noi tot d'a-una sensul seü primitiv de „fabulă“ sau „apolog“ cu nuanța cea obicinuită de „minciună“. Bună-ora:

Noul Testament 1648, Epist. Petri II, I, 16:

...nu îmblând după *basne* cu măestrii am arătat voao...

... non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis...

Biblia Șerban-vodă, 1688, Sirach XX, 21:

Omulă fără hară, basnu fără vreme...	Homo sine gratia, fabula in-tempestiva...
--------------------------------------	---

Cantemir, Chron. I p. XLII, LXV: ...nu istorie, ce basne...	...non historiam, sed fabulam...
---	----------------------------------

Același, Ist. Ieroglif, (MSS. în Acad. Rom.) p. 206 a: „la viclian parola dumnezăiască și *basna* poeticăscă, tot o cinste au...

Miron Costin, Letop. I p. 59: „Acea Alexandrie minciunoasă ce'i pre limba românească, plină de *basne*...“

Țichindél, Fabule 1814 p. 13: „Așa dară ne învață pre noi această *basnă* că nêmul omenesc nu poate fi norocos fără stăpânire...“

A. Pann, Povestea vorbei:

Câte *basne* firoscosii
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eü ca năbădăioșil
Alergam s'ascult cu drag...

Ibid. 175:

Neputënd să se 'nțelégă,
În véc nu se mai împac,
Ajung judecâți să tragă,
De *basnu* 'n lume se fac...

Filimon, Cîicoii vechi p. 236:

„— Ce spuî tu mă, Tomo! exclamă cîicoii cu mirare; sint astea adevărate?“

„— Adevêrul curat, fraților.

„— Bree! dar asta sémênă a *basnu*...“

v. *Basnă*.

Pe acest *basn* graul poporan l'a prefăcut foneticesc în *basn* și l'a dat sensul precis de „cont“, făcêndu'l ast-fel să nu se mai confunde cu noțiunea de „fable“ și mai cu samă cu cea de „mensonge“, căci țeranul, după cum vom vedé mai la vale, crede în

posibilitatea și chiar în realitatea celor povestite în *basme*, încât pentru dinsul *basmul* e departe de a fi minciună, iar când recunoște și el că e minciună, atunci nu este *basm* țărănesc, ci *basm* din lume, ca în orația de nuntă din Ialomița:

Poftiți de 'nchinați o dată,
Vă udați gura căscată,
Ș'o treceți din mână 'n mână,
Să ne dați pe acea dină,
Ca s'o ducem la 'mpêratul
Și să contenim tot sfatul;
Nu gândiți că vorbim glume
Orî niscai *basme* din lume...

(G. D. T., Poes. pop. 172).

Din dată ce nu-i vine a crede într'o narațiune ce i se presintă sub numele de *basm*, țeranul caută a-i da un epitet, prin care s'o înlătore din sfera *basmeilor* propriu țise. Așa este *basmul* cu *cocoșul roșu*, numele unei glume copilărescî ajuns a fi o locuțiune proverbială cu sensul de o flecărie fără sfârșit (v. *Cocoș*). Astfel e, mai cu deosebire, așa numitul *basm* cu minciunile, al căruia însuși numele arată că pentru popor celelalte *basme* nu sînt de loc cu minciuni. În acel *basm* cu minciunile (Fundescu, p. 93) un herghelgiu își perde herghelia într'un dovléc saú într'un pepene și o tot caută în zădar trei țile, apoi pe capul unei albine, înjugate la plug cu un boú, cresce un nuc etc., adecă nu se povestesc lucruri supra-naturale, ci se îndrugă nesce absurdități, iar poporul face tot-d'a-una o mare deosebire între supra-natural și între absurd. În absurd el nu crede, în supra-natural — da.

Transițiunea logică a paleo-slavicului *basni* „fable“ la românul *basm* „conte“ se explică prin strînsa înrudire a ambelor genuri de narațiune.

Latinesce, ca și grecesce, ele purtau unul și același nume: *fabula*, $\mu\upsilon\theta\omicron\varsigma$. Fabula nici nu este alt-ceva decăt o aplicațiune didactică saú etică a particularității luate din *basm* că dobitócele vorbesc ca și ómenii, adecă este un produs al *basmului*, o micșurare a lui, o „fabella“ din „fabula“, după cum o și numesce Quintilian: „Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt“ (Inst. I, 9). Este probabil că din latinul *fabula* Românii, după legile fonetice cunoscute, își vor fi format din capul locului *faură*, care însă ciocnindu-se la noi cu omofónele *faur* „ferar“ și *faur* „Februarie“, a căutat să dispară din graú, înlocuindu-se mai târziu prin *basm* și prin *poveste*, carî nu provocaú nici o confuziune.

Sinonimul *poveste*, întrebuintat mai cu deosebire în Moldova, este de asemenea paleo-slavic: *повѣсть*; la Slavii însă el însemnăză narațiune în genere, chiar o relațiune curat istorică, une-orî roman, nici odată *basm*.

Deja în vechile texturi *basnă* și *poveste* figurăză câte-o-dată alături ca sinonimi, dar nu cu sensul de „conte“, ci cu acela de „légende“, „récit fabuleux“, de exemplu la Urechia, Letop. I p. 96: „ca nește oameni neașazați și mai mult proști și necărturari, ce și ei au scris mai mult den *basne* și den *povești*...“, pasagiú pe care'l putem opune aceluia din A. Pann, Moș-Albu, I, 28:

Scie *povești* pré-frumóse, cum și *basne*,
ghicitorî;
D'aceea il și tot chiamă fetele la șeđători...

Alăturându-se ambele pasage, se vede lámurit marea deosebire între sensul literar și între acela poporan al sinonimilor *basm* și *poveste*. Cu

sensul cel poporan ambele cuvinte figurază la A. Odobescu, Scrieri II p. 511: „treptele de jos ale națiunii, unde *basm*ele, poveștile, cântecele și snóvele au ținut loc pururea de crisóve domnesci și de pisani citoricesci...”

Pentru a diferenția cei doi sinonimi, cuvântul *poveste* trebuie luat, cum se și ăea pînă la un punct în popor, cu înțelesul de orice fel de narațiune, fie legendă, fie snóvă, fie anecdotă, fie „povestea vorbei” după cum ăicea fôrte nimerit Anton Pann, în cari nu ne întimpină nimic miraculos sau supra-natural, pe când *basm* este și remăne numai „conte bleu”, numai „Mährchen”, numai:

Și eă încălecał p'un gătej uscat,
Să fie *basmul* băsmit și 'n alt sat...

(Stăncescu, *Basme*, 164, 323).

Ast-fel, de exemplu, „Păcală” nu este un *basm*, ci numai o *poveste*, căci tóte păcălitorile lui sint fôrte firesci, afară de singurul epizod al fluerului celui magic, care însă este împrumutat dintr'un deosebit *basm*, cunoscut mai pretutindenea și publicat în versiunea germană sub titlul „Der Jude im Dorn” în colecțiunea fraților Grimm (v. *Păcală*). În *poveste* element supra-natural nu există de loc; în *fabulă* sau *apolog* elementul cel supra-natural al vorbirii dobito-celor este o simplă convențiune, o stravestire care nu înșelă pe nimeni, pe care nimeni n'o ăea ad-litteram, și care, deși născută din popor, totuși s'a făcut mai a-casă în literatura cea cultă; numai în *basm* supra-naturalul constituă un element esențial.

După ce am deosebit *basmul* de *fabulă* și de *poveste*, să'l studiam acum în specie, rezervându-ne însă

dreptul de a reveni la *fabulă* ca produs al *basmului*.

v. *Poveste*.

I. Fondul *basmului*.

În literatura poporană *basmul* ocupă întocmai același loc ca romanul în literatura cea cultă, și de aceea unii le cuprind pe amîndoe sub aceeași rubrică de „ficțiune”, o caracteristică cu desăvîrșire necorectă. *Basmul*, ca și romanul, represintă fie-care câte o realitate, realitate în tótă puterea cuvîntului, dar doă realități fôrte diferite, aprópe antagoniste.

Littré (Dict. v. Conte) ăice: „Il n'y a pas de différence fondamentale entre le conte et le roman; l'un et l'autre sont des narrations mensongères ou regardées comme telles. Tout ce qu'on peut dire, c'est que conte est le terme générique puisqu'il s'applique à toutes les narrations fictives, depuis les plus courtes jusqu'aux plus longues. Le roman ne se dit que de celles-ci. Un conte de trois pages ne s'appellera jamais un roman, tandis qu'un roman est, dans toute la rigueur du mot, un conte suffisamment long. La nouvelle ne se distingue pas non plus au fond du conte ou du roman. Dans l'usage ordinaire, c'est un roman de petite dimension dont le sujet est présenté comme nouveau ou peu ancien, ou avec des détails inconnus jusqu'ici...”

Sînt minunați filosofii așa numiți pozitivisti! Pentru dinșii în lumea întregă nu există nimic decăt numai raportul între dimensiuni. Romanul e mai lung, nuvela e mai scurtă, *basmul* e și lung și scurt, câte-trele de o potrivă minciună, „narration mensongère”, adecă: minciună mai lungă, minciună mai scurtă, minciună mai așa sau așa, ăată tótă deosebirea cea macaronică.

Lăsând de o cam-dată la o parte *basmul*, să ne întrebăm: romanul și nuvela sînt ele minciună? Un romancier adevărat, un Dickens, un Balzac, un Thackeray, nu face alt ce-va în privința realității celei concrete decât ceea ce face algebra în privința aritmetice, adică din ceea ce în realitate ne întîmpină la fie-care pas ca figure sau evenimente deosebite, imprăștiate, individuale, romancierul abstrage tipuri de figure și tipuri de evenimente, pe cari le grupază apoi întocmai după cum ele ar fi cu putință de a se grupă dela sine'și în realitate. În loc de operațiunea aritmetică: $1+1$, $1+2$, $1+3$..., romancierul ne dă: $A+B$. Óre $A+B$ să fie o minciună? Tot așa face și nuvelistul, tractând un episod acolo unde romancierul tractază o vastă totalitate. Când un romancier sau un nuvelist ne-ar da tipuri false și când le-ar grupă fals, numai atunci ar fi o minciună, dar atunci nimenea nu'î citește! O minciună nu pòte trăi. Nu va trăi filozofia pozitivistă, dar romanul și nuvela vor trăi, căci ele nu sînt minciuni: ele nu fac decât a reduce aritmetica fenomenelor la algebra tipurilor. Și dacă *basmul* trăește și el, trăește de când e lumea, probă că reproduce și el o realitate.

Nu în lungime consistă deosebirea între roman sau nuvelă de o parte și între *basm* de alta, ci mai întăiu în deosebirea sferelor respective. Romanul și nuvela, începînd dela Daphnis și Chloe a lui Longus, începînd dela Satyriconul lui Petroniù, ba începînd chiar dela specimene chineze, indiene, egiptene și asiriene, aparțin numai literaturii culte, sînt creațiuni exclusiv individuale, nici odată o operă colectivă anonimă a popórelor, după cum este *basmul*. Nu

e deosebire de mai scurt și mai lung, ci este deosebire de cult sau individual și de poporan sau colectiv. Dar această deosebire de sfere nu este încă destul de caracteristică. Un individ de geniù, un Hoffmann sau Edgar Poe, aparținînd pe deplin literaturii culte, pòte să scrie totuși un *basm*, fără a trece prin această în literatura poporană. „Orlando furioso“ al lui Ariosto și „Gerusalemme liberata“ a lui Tasso sînt țesături de *basme*, ca și multe alte opere curate individuale din vécul de mijloc sau din alte epoce, și totuși ele nu sînt poporane, chiar atunci când sînt inspirate din popor, ceea ce trebuia să se fi întămplat fòrte adesea. Și'n literatura cultă, prin urmare, se pòte furișă *basmul*; el va fi însă acolo ca o plantă exotică, care pòte să fie frumoasă, pòte să placă, după cum este la noi, de exemplu, *basmul* cutare sau cutare eșit din fantasia lui Delavrancea. Deosebirea dară, care ne preocupă, trebuia să consistă nu numai în sfere, ci mai ales în natura diferită a celor două realități, din cari una se resfrînge în roman și în nuvelă, cealaltă în *basm*.

În adevăr, omul, ca și alte ființe organice, trăește nu o singură viață, ci două vieți: viața veghiării și viața somnului. Ceea ce facem noi în veghiare, ceea ce lucrăm, vedem, simțim, cugetăm, este o realitate; dar nu mai puțin realitate, deși de o altă natură, este ceea ce facem noi, ceea ce lucrăm, vedem, simțim, cugetăm în stare de somn, adică în vis. Și omul primitiv crede de o potrivă, cu aceeași tăria de convicțiune, în ambele aceste realități. „Ca și copilul — țice fòrte bine ilustrul filolog engles Sayce (*Science of language*, II, 290) — el nu pòte să deosebescă limpede una de alta starea de veghiare și ceea ce vede în vis“.

Romanul și nuvela oglindesc într'un mod algebraic realitatea veghiării; *basmul*, tot într'un mod algebraic, este o oglindă a realității visului.

D. Șăinănu (Ist. Filol. române p. 360) dice: „În timpul din urmă, d. Hasdeu a expus, într'o serie de prelegeri universitare, o nouă teorie despre formațiunea *basmelor*. După d-sa, explicațiunea elementului antropologic său a miraculosului din povești o poate da numai visul, care, asemenea *basmului*, nu cunoște nici timp nici spațiu. Astfel într'ambele aceste elemente, deopotrivă caracterisate prin fenomenul miraculosului, n'ar exista nici o deosebire esențială...” Teoria mea este nouă numai fiind-că omenirea a uitat'o de vr'o cincisprezece secoli, în cursul cărora știința nu s'a ocupat de loc cu literatura poporană. Această teorie pare a se fi născut în școala neo-platonică din Alexandria, și anume în creerul martirei Hypatia, ultima rață a filosofiei antice. Se știe, cu ce nepovestită barbaria calăii patriarcului Ciril sfășiaseră în bucăți pe marea profesore de filosofie a Museului din Alexandria, în momentul chiar când sublima virgină se ducea a'și face cursul despre armonia între Platone și Aristotele. Operele ei, afară de un fragment astronomic, au fost toate nimicite de către sălbatecele fiare, cari cutețau a vorbi în numele lui Crist. Din fericire, cel mai iubit elev al Hypatiei a fost tocmai un episcop creștin, nobilul Synesius. Intre altele, Synesius ne-a lăsat un tractat „despre vise”, „περὶ ἐνυπνίων λόγος”, pe care'l închinase magistrei sale Hypatia „τῇ φιλοσόφῳ”, și n'are spune în trecet, ca ce-va cunoscut deja în școala de atunci din Alexandria, că originea miturilor este în vise: „μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄντες οἱ

μῦθοι” (Synesii Opera, Lutetiae 1623 p. 157). Așa dară, dacă nu teoria mea cu d'amăruntul, cel puțin „le bout d'idée” se datorază Hypatiei.

Rare-orî mi se 'ntâmplă a îmbrățișa vre-o aserțiune a lui Schopenhauer; dar tocmai de aceea sînt pentru mine foarte importante acele puncturi, în cari noi ne putem întalni, căci imi dic atunci eū însumi: dacă un lucru are același aspect pentru un ultra-pesimist și pentru un ultra-optimist, este cea mai sigură dovédă despre veritatea aspectului.

În studiul său „Versuch über Geistesseh’n”, Schopenhauer dice: „A lua visurile drept un simplu joc al cugețării, drept nesce simple imagini fantastice, este a fi lipsit cine-va de reflexiune saū de bună-credință, fiind învederat că visurile sînt cu totul alt ce-va. Imaginile pornite din fantasia sînt slabe, palide, fragmentare, unilaterale, și atât de efemere încat prin fantasia noi abia în curs de câte-va secunde ne putem creā în minte imaginea unui om absent. Pînă și fantasia cea mai viuā n'are nimic comparabil cu acea realitate palpabilă (handgreifliche Wirklichkeit) pe care ne-o dă visul. E cu totul fals de a explica acest fenomen prin aceea că imaginile fantasiei sînt tulburate și slăbite prin impresiunea produsă asupra lor de către lumea exterioră. Chiar în liniștea cea mai adâncă a nopții celei mai întunecose, fantasia nu poate să producă nemic care să se apropie măcar de evidența și de corporalitatea celei obiective ale visului (objektive Anschaulichkeit und Leibhaftigkeit des Traumes). Apoi imaginile fantasiei sînt tot-d'a-una provocate de asociațiunii de idei saū de alte motive, și omul are consciința de arbitraritatea lor; pe când visul, din contra, ni se impune

nouă ca ce-va de tot străin, ca o lume exterioară, independentă de voința noastră și chiar contrariă voinței noastre“.

Schopenhauer conchide că omul posedă pentru vis un deosebit organ, „Traumorgan“, „organul visului“, prin care vede, aude, simte. Dar un singur organ are o singură misiune: ochii de a vedea, urechile de a auzi, mâinile de a pipăi etc., pe când organul visului intrunesc toate acestea, deci nu este un organ, ci un organism, un complex de organe. Omul dară, după Schopenhauer, are două organisme deosebite, prin care trăește în două lumi, în două realități: realitatea veghiării și realitatea somnului. Negreșit, prin strânsa intrunire a ambelor organisme în același individ, elemente din starea de veghiare se resfrâng în somn și, vice-versa, elemente din somn se pot resfrânge în starea de veghiare. Elementul cel mai important de această natură: resfrângerea somnului în veghiare, este *basmul*, care constituă pentru om literatura visului, o literatură întemeiată și ea, ca și aceea a veghiării, pe observațiuni, dar observațiuni nu prin organe corporale, ci prin cel-alt organism, prin „Traumorganismus“ al lui Schopenhauer.

Visul însoțește tot-d'a-una somnul, deși nu tot-d'a-una omul și-l aduce aminte. Și este știut de de-mult că: cu cât omul e mai primitiv, mai incult, mai natură, cu atâta mai bine el își amintescce visul cu toate amărăntele lui.

Alfred Maury a scris o carte întregă pentru a dovedi că visul rezultă din impresiuni exterioare primite de corp în timpul somnului. Descartes, ȝice el, a fost pișcat de un purice și visă că-l străpunge o sabiă. Insuși Maury a pus pe un amic să-l gădile

ușor cu o peniță pe obraz pe când dormia, și visă că este torturat.

Ce urmază de aci? În vis, ca și 'n *basm*, pitecul devine uriaș, totul erezce, totul se mărește, totul ȝea proporțiunii gigantice.

Acastă trăsură caracteristică a visului, și ce-va mai mult decât numai atâta, ni-o descrie cu o admirabilă plasticitate următorul scurt *basm* românesc din colecțiunea lui Ispirescu, intitulat „Sufletul“ (Legende, ed. 1872, p. 119—23):

„A fost odată doi muncitori. Prietini din copilăria, ori-ce găsiău de muncă, lucrau împreună, și nici odată nu se despărțiau. Și ca să nu ședă fără trebă, nu se codăiau la nici un fel de muncă; puneau mâna și la una și la alta, numai să nu se lenevescă. Dacă într'un loc nu găsiău de muncă, ei se duceau în altă parte. Și la câmp, și în oraș, ei munciau la ori-ce le eșia înainte, numai să trăiască cinștiți și cu frica lui Dumnezeu. Mergend odată pentru muncă la un sat, și fiind timpul frumos și nóptea recoroasă, merseră, merseră pînă în reversat de ȝio. Ajunseră într'o poiană verde și frumoasă, cu fel de fel de floricele; se puseră a se odihni și a trage câte un pui de somn, mai cu samă că erau și oboșiți de drum. Pe unul dintr'înșii, cum puse capul jos, îl fură santul; celalalt însă, nu știu cum, nu știu de ce, dară nu'l putea fura somnul, nici cât ai da în cremene. Se întorse pe o parte, se întorse pe alta, să adormă nici decum; strinse ochii cât putu, și cu toate acestea nu fu putință nici măcar a arome; par'că ar fi fost cu ochii în sóre. Dacă vedu și vedu, se puse și el pe brânci cu cotele pe pămînt și cu căpul rezemat de mână, și privia la tovarășul seú cum dormia de dulce.

„Era jumătate de oră de când pri-

vă el ast-fel; când de odată se scólă în sus și rămâne cu gura căscată, vędând un porumbel alb care sbura pe d'asupra omului adormit, și pe care nu-l băgase de samă pînă aci. Și fiindcă era așa de jos, cređu că ar puté să'l prinđă cu mânia; dară unde! că porumbul, cât de blând se părea a fi, avea aripă, bată-l nevoia, și sburând mai cât coala, se puse jos. Omul nostru se iea după dînsul; porumbul sbóră mai 'nainte, și tot ast-fel trecură livedea cu floricele și cu iarba verde, pînă ajunse la un crânguleț. Acolo dete peste o căpățînă de cal, pe care plóia și sórele o albise ca osul de fildeș. Porumbelul intră pe gură, și sări afară prin locul ochilor, mai intră și eși de mai multe ori; apoi eșind se scutură și părea a se veseli, luă iară drumul ca mai 'nainte, sburând cât coala și uitându-se la om ca cum i-ar fi đis, vino după mine; și merse și merse pînă la o măgură, unde porumbelul se înălță pînă în slava cerului de nu-l mai puteai vedé. Omul nostru se gătia a se întorce cređend că norii aũ luat pe porumbel, când de odată il vędu că se cobóră în jocuri, iute ca o săgétă; și luă drumul înapoi pînă la tovarășul ce rămăsese dormind. Aci, se puse pe fruntea lui și peri. Atunci se culcă și omul nostru, și îndată adormi, par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea în cap.

„După ce își făcură povara de somn, se sculară și se gătiau a'și urma calea, când omul pe fruntea căruia se pusese porumbelul đise:

„— Ce vis frumos am visat!

„— Ce vis? Și ce ai vędut? đise cela-lalt.

„— Dădusem cu mânia în foc. Se făcea că eram pe o câmpie frumoasă și plină de florí. După ce am âmblat cât-va, am ajuns la un palat numai

de marmoră. Am intrat acolo, și așa de bine ce'mi părea, ca cum ar fi fost al meũ. Am intrat pe ușă, m'am preumblat prin tóte odăile, săriam pe ferestre și iară intram. Era acolo nisce scaune și paturí numai de mătase. O-glinđi mari cu cercevele de aur, păreții poleiți, și părea că era al meũ. Cu tóte astea nu sciũ, de ce, dară trebuia să plec. După ce am mers o bucată bună de drum prin iarba verde și 'naltă, care da un miros de te 'mbéta, am ajuns la o movilă mare și am intrat într'insa printr'o crăpătură. De pe cele ce vedeam, mă așteptam să vęd cine scie ce minuni, când colo nu găsiĩ decât un chĩup d'alea marile, și vechiũ, și muced, de nu'ți venia să puĩ mânia pe el. Apoi mĩ-am luat inima în dinți și am đis: fie ce-o fi; și am ridicat capacul; când acolo, ce să veđi? jaratec. Am băgat prin buzunări, am luat în căciulă, am luat cât am putut să duc, dar nici pomenélă nu era să se goléscă chiupul. Și nisce bani, nu mai de aur; și străluciau de'ți lua ochiĩ. Am plecat și l'am lăsat așa, cu gând să te gălesc și pe tine ca să mergem să'l golim; sciũ că eram rupt de osteneélă; m'am întors pe la palat, dară n'am mai intrat în el, fiind că mă grăbiam; am ajuns de unde plecasem, apoi nu-mĩ aduc aminte ce am mai făcut, și m'am deșteptat.

„Pe când acesta își spunea visul, cela-lalt zimbăia. Apoi după ce sfiři de spus, îi đise:

„— Měi vere, ceea ce n'ai putut să faci tu singur, aĩdem să facem amĩndoĩ. Vom merge să luăm banii. Ce đici tu?

„— Da ce mă, nebun ești tu? Ce bani să luăm? Eũ îți spusei că am visat, și tu, tronc, te pomenesci vorbind. Dar de unde să ieĩ banii?

„Tovarășul seũ îi vorbi așa de se-

rios încât îl încredință și primi să meargă cu el, dară cam cu îndoială și cam ciorovându-se.

„Porniră, deci, tot pe drumul ce apucase porumbelul, și, ba că a fi una, ba că a fi alta, ba că tunsă, ba că rasă, ajunseră la căpățina de cal, și o arătă cu degetul celui ce visase, dîcându’i:

„— Iată palatul teū de marmură în care ai umblat și atîta te-ai veselit. Omul cu visul se uită cam cu cîda ochiului la tovarășul seū, și se gîndi: el este nebun sau își rîde de mine. Pînă a nu apuca să mai dîcă ce-va, se luă după tovarășul seū, care pornise înainte; el era fîrte hotărît a nu mai urma pe tovarășul seū dacă ’și-ar rîde de dînsul mai mult, spuindu’i ast-fel de minciuni, și a se despărți de dînsul.

„Mai merseră însă ce merseră și ajunseră în pîlele movilei. Apoi omul dîse celui ce visase:

„— Aci este.

„— Ce este?

„— Ei bine, comóra... Dar, ia stăi, ce-om găsi pe jumătate.

„— Totul, dacă vrei! era să dîcă; dară, luându-și sama, începu la glumă: ei bine, pe din doē; nu sîntem noi tovarășii la muncă?

„Nu făcură de ce pași în crăpătura și dădură peste chîpul cel vechiū, muced și mîncat de rugină. Pînă a nu se atinge de dînsul, se uitară unul la altul și începură a rîde de bucuriă. In sfîrșit ridicară capacul și rêmaseră înmărmuriți, cînd vëdură că chiupul era plin cu vîrf numai cu banî de aur, și fiind-că erau ômeni de omeniă, împărțiră frătesce și se legară între dînșii a fi tovarășii pînă la mîrte“.

In acest *basm*-vis sau *vis-basm*, *basmul* și visul sînt minunat de bine

caracterisate prin cele loē ale lor trăsuri comune fundamentale:

1°. In vis totul capătă forme mai mult decăt iperbolice: o căpățina de cal din realitatea veghiării devine un palat în realitatea somnului; aceiași ultra-exagerațiune în *basm*.

2°. Ceea ce visază omul pîte să se adeverească în starea’i de veghiare, după cum s’a adevărit chîpul cel cu galbeni în crăpătura movilei; visurile dară, ori cît de ciudate în aparență, pot fi cređute, pot fi ceea ce Virgiliū numîa „vera somnia“, pot descoperi ceea ce nu se vede sau nu se scie; de aci ori-ce popor crede în vise, și tot așa el crede în *basm*, pe carî — la noi și pretutindenî — le începe mai tot-d’-una prin afirmativul „fost’a-fost“, ba în limba sanscrită însuși *basmul* se chiamă *itihasa* = „iti ha asa“, adecă „așa a fost“ (Pott, Etym. Forsch. 2·II, I p. 430).

Plecând de aci, nu este greū de a urmări mai departe strînsul paralelism omni-lateral între vis și între *basm*; un paralelism sdrobitor pentru teoriile cele solare, meteorologice etc. etc. despre originea *basmului*.

3°. In *basm*, ca și în vis, spațiul se șterge: dormind în Bucuresci, omul se visază la Paris, și peste o clipă la New-York, tot așa precum eroul *basmului* străbate ca săgéta pînă la buricul-pămîntului, peste nouē mări și nouē țeri, în lumea-albă și ’n lumea-negră, fără a se pré-plînge de obo-selă.

4°. In *basm*, ca și ’n vis, se șterge nu numai spațiul, dar și timpul: în cîte-va minute visătorul trăsce mai mulți ani; eroina *basmului* umblă atîta încât își tocesce toiagul și papucii de fer, dar totuși ajunge la țel tîneră și frumósă ca și ’n ziua plecării.

5°. In *basm*, ca și ’n vis, sborul

este un mijloc foarte îndemânatec de locomoțiune.

60. In *basm*, ca și 'n vis, omul vede deși sau ține și petrece cu sfinții.

70. In *basm*, ca și 'n vis, ne întimpină monstri, cu cari ne luptăm și pe cari mai tot-d'a-una îi învingem.

80. In *basm*, ca și 'n vis, deosebirea de limbă nu există, toți se înțeleg unii cu alții, ba vorbesc omenesce până și dobitocele.

90. In *basm*, ca și 'n vis, metamorfozele cele mai extravagante sînt ce-va foarte normal.

100. In fine, în *basm* ca și 'n vis, suferințele și nenorocirile cele mai cumplite se încheie sistematic printr'un bun desnodămînt, printr'o nuntă, printr'un banchet, căci coșmarul în ipnologie este o excepțiune.

Nu se pôte găsi un singur element al *basmului*, care să nu 'și aibă obârșia în vis; și dacă știința n'a observat pînă acum acest perfect paralelism, dacă ea a alergat la tot soiul de teorii mai mult sau mai puțin absurde, dintre cari cea mai absurdă este neapărat aceia a lui Dr. Gaster despre nascerea *basmelor* din cărți și mai ales din cărți evreesci (Lit. populară română p. 545 sqq.), cauza este că știința, cam tot-d'a-una și cam în toate, începe ca Don-Quixote prin excentricități, și numai la urma urmei, tot ca Don-Quixote, se pocăește și 'și vine în fire.

Toți omenii, cei inculți însă mai viu decît cei lalți, au visat, visază și vor

visa pînă la sfîrșitul pămîntului: de aceea și *basmul* nu s'a născut intr'o epocă sau intr'o țară ore care, ci pretutindenea s'a născut o dată cu nascerea omenirii.

Stările psihice ale omenilor primitivi, ca și ale copilului în genere, fiind puține și aprópe cu aceleași variațiuni sau asociațiuni de idei, visurile lor—fie la Indiani, fie la Hotentoti, la Japonesi, la Zelandesi, la oricine—s'ar puté restringe la un număr foarte mărginit de norme comune identice, pe cari etnologii ar trebui să le adune și să le grupeze, ceea ce nu s'a făcut încă pînă acuma. Iată de ce și *basmel* se asemănă într'un mod atît de uimitor la némurile cele mai diverse, chiar atunci când și acolo unde e absolut peste putință de a admite vre-o umbră de împrumut dela ném la ném; și iată de ce, în același timp, totalitatea *basmelor*, fie ele indo-europee, fie turanice, fie africane, fie americane sau australiane, se pôte restringe la un număr foarte mărginit de norme comune identice. O ingenioasă încercare în această privință s'a făcut de către Hahn (Griech. Märchen, I, 45 sqq.), care a reușit a împărți întregul tesaur antropologic de *basm* numai în patru-șeci de prototipuri, ba și chiar patru-șeci sînt încă pré-multe. După indicațiunile mele, elevul meu d. C. Litzica dela Școla Normală Superioară a redus prototipurile lui Hahn la următoarele două-șeci și opt:

- I. a) O flință supra-omenescă se căsătorește cu una umană, punând la nuntă o condiție; b) Omul calcă condiția și flința supra-umană îl părăsește; c) Omul plécă după ea și o regăsește sau nu.
- II. a) Bărbatul lasă pe nevastă, fără nici o vină; b) Ea îl așteaptă cu credință; c) Intorcerea lui și veselia.
- III. a) Copiii cei noi-n scufi sînt furați și duși departe; b) Mama e acuzată că l-a ucis; c) Ca urmare e pe depsa mamei; d) Copiii sînt regăsiți de tatăl lor și vine împăcarea.
- IV. a) O femeie perde soțul care plécă în lume și se însoră iar; b) Femeea îl regăsește, dar nu se pôte apropia din cauza nevastei de a doua; c) Pentru daruri minunate nevasta a doua o lasă să vie la el; d) A 3-a noapte el o aude cum i se plînge și o reia.

- V. a) O virgină cere daruri dela un bărbat; b) Il înșală de două ori, dar a treia oară e prinsă și se mărită cu el.
- VI. a) Părinții dorind un copil, la naștere, din vre-o cauză, îl făgăduiesc dracului; b) Dracul vine la termen, dar copilul fuge; c) Dracul îl caută; d) Dracul e învins.
- VII. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul ce a născut, dar scapă ambii și se reintorc după cât-va timp la tatăl fetei.
- VIII. a) O fată de împărat e expusă spre a fi mâncată de un monstru; b) Un erou omorâ monstrul; c) Urmează căsătoria.
- IX. a) O mamă vitregă isgonește pe fica bărbatului său, pentru că e mai frumoasă; b) Reușește s'o omore; c) Un erou o găsește mortă, o învie și pedepsește pe vitregă.
- X. a) Fratele și sora fug de vitregă; b) Unul sau chiar ambii sînt schimbați în fiare, dar scapă curând de vrajă și redevin omeni.
- XI. a) Spre a face o isbândă se încercă trei frați, dar reușește cel mai mic; b) Invingător, scapă pe cei mai mari; c) Aceștia voind să'l perdă, spun că ei au reușit; d) Fratele mai mic vine travestit, se descopere și îi pedepsește.
- XII. a) Sora cea mai mică e disprețuită de două surori mai mari; b) Apare de două ori la curte îmbracată împărătească; c) A treia oară e recunoscută și o ia de soție fiul împăratului.
- XIII. a) Doi frați gemeni se duc spre a găsi noroc; b) Unul cade în pericol; c) Celalalt alerga de'l scapă.
- XIV. a) Un erou omorâ pe toți smei afară de unul; b) Acesta se 'nțelege cu mama sau sora eroului spre a'l perde: ea se face bolnavă și'l trimite după lécuri; c) Eroul scapă și-l pedepsește.
- XV. a) O soră are mai mulți frați schimbați în animale; b) Plécă după oi, îi găsește și îi scapă.
- XVI. a) Adevăratul copil său nevasta sînt trimiși la tată sau mire, însoțiți de o sluga; b) Pe drum copilul sau nevasta ori se rătăcesc ori schimbă locul cu sluga din cauză vre-unui pericol; c) Ajungînd la destinație, sluga trăește ca copil ori nevasta; d) Minciuna e descoperită și pedepsita.
- XVII. a) Eroul are trei surori căsătorite după fiu de împărați schimbați în fiare; b) Eroul i' cercetă pe fiecare; c) Ajungînd în pericol, cumnații îl scapă; d) Scăpînd el, îi scapă și pe dinșii.
- XXVIII. Eroul nu pôte căpêta mîna iubitei decît de va executa întreprinderi grele sau va deslega enigme.
- XIX. a) Eroul răpescce o femeie cu sau fără voia ei; b) Răpirea pôte să fie sau să nu fie urmată de căsătorie.
- XX. a) O flință mai bătrînă, de natura demonică, oprește pe o flință tînără de a deschide o ușa; b) Ea nu ascultă; c) El vrea să o omore, dar nu pôte.
- XXI. a) Forța fizică a eroului este ascunsă într'un loc; b) O rudă, mamă, soră sau nevastă, află locul, și demonii îi ia'u puterea; c) Eroul recapetă puterea singur, sau cu ajutorul nevastei, dacă nu e vinovată, și pedepsește pe culpabilii.
- XXII. a) Eroul scapă dela mörte niște fiare; b) Ajungînd în pericol, fiarele îl scapa.
- XXIII. E vorba de un pitic de o tărîie extraordinară, viclen și malițios.
- XXIV. a) Un amic răpescce pentru erou o fată și-i o duce; b) Pe drum păsările îi spun că acasă îl așteaptă pericol și 'l învața cum să scape, dar să nu spue nimenui; c) El scapa, dar divulgă secretul și e metamorfozat; d) Eroul sau mirésa îl scapă.
- XXV. a) Eroul în călătoria e silit să se facă slugă; b) De două ori se arată el sub adevăratu-i chip, apoi se străvestește; c) A treia oară lucrul se descopere și eroul își reia locul.
- XXVI. a) Eroul prinde pe demonii în cursa ce-i pregătiau lui; b) Il robesce și le iea comorile.
- XXVII. Un om slab, dar șiret, prin ifos face să i se supună niște forțe diabolice.
- XXVIII. Un om merge în infern, și după multe lupte, vine iar în lume cu comori și cu nevasta.

Hahn a făcut, firesce, câte-va scări din vedere. Așa, ca să nu dăm decât un singur exemplu, el a uitat cu totul acel prototip în care o țeitate

călătorește pe pămînt pentru a pedepsi sau a respăti pe omeni; un prototip foarte respădit pretutindenii și reprezentat admirabil la Români, între al-

tele, prin *basmul* „Azima călătore“ (v. *Azimă*). Cătră cele douăzeci și opt de prototipură din tabelul de mai sus, cercetările ulterioare, negreșit, vor mai adăuga un număr oarecare, în orice cas nu pré-insemnat, și atunci noi vom avé fondul complet al *basmului*. Un fond atât de mic, și totuși susceptibil de a se multiplica în miș și miș de varianturi! Lucrul nu este de mirare. Scribe, cel mai fecund scriitor teatral din timpul nostru, dicea că toate situațiunile comice se reduc în ultima analiză la șapte. Din acest fond de șapte situațiuni, prin diferite combinaři și complicări, se nasce un milion. Cu atât și mai lesne se pôte multiplica într'un mod indefinit numărul cel cu mult mai mare al prototipurilor de *basm*, și acesta anume amestecându-se fie-care *basm* :

cu elemente din alte *basm*e ;

cu elemente din viața de veghiare, fie actuală, fie istorică ;

cu elemente psihice sau fizice proprie poporului, în sînul căruia se operează amestecul ;

cu elemente topice sau climaterice ale fie-cării țeri ;

cu elemente cărturăresci, datorite contactului clasei inculte cu stratul cel cult al societății ;

cu elemente lingvistice de etimologieă poporană ale fie-cărui grațu în deosebă ;

cu câte altele, cari îmi scapă din vedere ;

și 'n fine, ast-fel modificat printr'un amestec simplu sau multiplu, *basmul* trece prin moștenire la generațiunile viitoare, cari érași îl mai modifică, sau trece prin împrumut la alte națiuni, unde se supune unor noue modificări.

Cât de anevoe este a descurca unele amestecuri, se pôte vedé în studiul meu despre „Povestea numerelor“ (Cuv. d. bătr. II).

Une-oră amestecul lesne se constată, dar totuși remâne o enigmă modalitatea prin care s'a putut introduce. Așa în *basmul* „George cel vitéz“ din colecțiunea lui Ispirescu (Legende p. 139) eroul botéză sabia sa, punându'i numele „Balmut ajutorul meu“. Acest „Balmut“ este învederat faimósa sabiă magică Balmung a eroului epic german Siegfried (cfr. Cox, Aryan mythol. I, 292, 300). Dar cum óre a petrus ea într'un *basm* românesc, auđit în Bucuresci dela „Mihalache Constantinescu din mahalaua Delea-veche“ ? Urméză a se cerceta. Și câtă bătae de cap ! Să se observe că botezarea săbielor pare a fi fost un vechiu obicei exclusiv germanic : sabia „Mimung“ a lui Wieland, sabia „Näging“ a lui Beóvulf“, sabia „Durndart“ sau „Durandal“ a lui Roland etc. (cfr. Schrader, Sprachvergleichung u. Urgeschichte p. 241).

Cu chipul acesta, unul și același prototip pôte să se transforme în trei, cinci, dece, nu numai variațiuni, ci chiar *basm*e diferite în una și aceeași literatură poporană. Iată de ce se cere adesea o muncă colosală și cea mai ageră pătrundere din partea filologului pentru a discerne originea și filiațiunile unui *basm*. Prima încercare comparativă metodică asupra unui *basm* românesc, a fost monografia mea despre „Măzărel împérat“ (Cuv. d. bătr. II, 567—608).

v. *Afin*. — *Aleodor*. — *Arăpușca*. — *Aripa-cămpului*. — *Barba-cot*...

Și totuși, trecënd prin fel de fel de modificări, trăsurile cele caracteristice ale fie-cărui *basm*, câte o dată pînă și amăruntele, se păstréză une-oră din secol în secol cu o minunată statornicia, grațiă pe de o parte spiritului celui pretutindenea fórte staționar și conservator al poporului de jos, iar

pe de altă parte grația veșmîntului stereotip pe care 'l are saŭ la care tinde.

II. Forma *basmului*.

Nu e nici exagerațiune teoretică, nici șovinism național, cînd vom dice că *basmelor* romînesci aŭ fost culese și publicate mai bine decît cele franceze, germane, englese etc., cîte aŭ apărut pînă acum la lumină; și meritul nu este de loc al editorilor noștri, ci se datorază pe deplin la trei împregiurări: 1°. Daco-romîni n'aŭ dialecte și sub-dialecte; 2°. limba literară nu s'a prę depărtat la noi de graiul poporului; 3°. nu pętrunseseră la noi erezia așa numitei școle mitologico-comparative din Occident de a se da importanță numai fondului *basmelor* și de a se nesocoti cu desăvîrșire forma lor. Mulțumită acestor trei împregiurări, *basmelor* romînesci, chîiar în colecțiunile cele mai mediocre, ni se infățișează cu imbrăcămîntea lor originală întręgă, neciuntită și nedescolorată, înțelėsă și gustată de toți Romîni și unde ne isbim din capul locului de patru particularități ale formei, cam rare în colecțiunile *basmelor* străine:

1°. locuțiuni metaforice;

2°. formule:

a) inițiale;

b) finale;

c) mediale.

I. Locuțiunile metaforice ale *basmului*.

Dr. Urban Jarník (Sprachliches aus rumän. Volksmärchen, Wien, 1877) atrase cel de 'ntăiu atențiunea asupra bogăției elementului metaforic în *basmelor* române, publicând și explicând un număr de specimene. Elevul meu d. I.

D. Valaori dela Școla Normală Superiőră a completat pentru mine lucrarea lui Dr. Jarník în următorea listă de vre-o 230 metafore relative la 86 de noțiuni:

1. Abundanță: Norocu 'i curgea gāră (Cręngă Nr. 7 p. 153).
Ii curgeaŭ lacrimile păriu (Conv. lit. VI. 6—232 ap. Jarník).
2. Adevęrat: Bine ar fi, măi Chirică, de-ar fi tóte cu lapte cîte le spu (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarník).
3. A se amoză: Așa-i că ți-a căđut cu tronc la inimă? (Creangă 7. 166).
I se aprind lui Ipate călcăile (Cr. 7. 163).
A început a le sfirii inimele unul după altul (Cr. 7. 167).
4. Asociația: Și-a pus boii în cărd cu dracul (Cr. 8. 250).
Cu capra ți-ai pus în cărd? (Conv. lit. IX. 9.—343 ap. Jarník).
Cu mine ți-ai pus boii în plug? (Ibid. 342).
5. A bate joc: Ei il luaŭ cam peste picior despre avuțiile lui (Isp. I, 51 ap. Jarník).
6. Bętrân: O babă gārbovă de bętrânețe (Cr. 8. 139).
Femeia lui era bętrână ca nu sciŭ cine; să spun: era ca sf-ta Vineri (Conv. lit. IX. 5—185 ap. Jarník).
Un pusnic bętrân, bętrân ca D-đeu (Ibid. 186).
7. Belea: Vrei să ne aprindem pae 'n cap? (Cr. 1. 9).
Iată în ce chichion am intrat (Cr. 5. 84).
8. Bucuriă: Rîdea inima babei de bucuriă (Cr. 1. 4).
I se parea c'apucă pe D-đeu de

- un picior (C. Tr. 1876. 176 ap. Jarnik).
9. Bucuros: Ei îi dau fata cu mâneceî largi (Cr. 7. 165).
10. Bun: Un băiat bun, drept și nevinovat, de să'l puî la rană și să se vindece (Column. Traian 1876. 369 ap. Jarnik).
Un stăpân ca pânea cea bună (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarnik).
Bărbatul meu e bun ca pânea cea bună (Ibid. 33 ap. Jarnik).
11. Căință: O rodea la ficatîi călcarea poruncei tatăluî lor (Col. Tr. 1876, 172 ap. Jarnik).
Vê vor eși ele tôte pe nas (Cr. 8. 260).
12. Cértă: Nu te pune 'n póră cu împératul iaduluî (Cr. 3. 49).
13. Comunitate: Têranii carî n'avusese nici în clin nici în mâneacă cu dînsul (Isp. I. 144 ap. Jarnik).
14. A dispăré: Parcă a intrat în pămînt (Cr. 2. 24).
S'a dus pe urlatî după ceîa-laltî (Cr. 3. 60).
Ia pe unchiaș de unde nu îe (Isp. I. 56 ap. Jarn.).
Ia caiî de unde nu-e (ibid. 151).
Ia iapa daca aî de unde (Conv. lit. IX. 12—456 ap. Jarn.).
15. A dormi: Se pune Enache pe gene (Cr. 1. 6).
Adórme mórte de puteaî să tai lemne pe dînsul (Cr. 8, 215).
Muîerea cóce somnul pină după nouê césurî (Stănc. 22, ap. Jarn.).
Se puseră a trage câte un puiî de somn (Isp. I, 119 ap. Jarn.).
După ce-și făcură povara de somn, se sculară (Isp. I, 121).
Tu dormî ca un buștén (Isp. II, 1—37 ap. Jarn.).
Adormi par'că l'ar fi lovit cine-va eu muchea 'n cap (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Nu fu cu putință nici măcar a aromi, par'că ar fi fost cu ochiî în sóre (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
16. Drac: Par'că ești cel de pe comóră de sciî tôte cele (Cr. 7, 150).
17. Durere: Cu inima arsă (Cr. 5, 79).
18. Fără grijă: Trecea prin pădure fără să'l dóră măcar capul (Isp. I, 10 ap. Jarnik).
Trăi acolo ca 'n sinul mă-sei (Isp. II, 263 ap. Jarnik).
Îi (veî) trăi pe lingă noi ca banul cel bun (Conv. lit. XI. 1. 33 ap. Jarnik).
19. Flămând: Imî gârăiaî mașele de fôme (ibid. 23).
Imî ghiorăiaî mașele de fôme (Cr. 8, 257).
Îi chiorăia mașele de fôme (Isp. II, 1, 76 ap. Jarnik).
Par'că nu mâncase de o lună de țile (Col. Traian. 1872, 257 ap. Jarnik).
Mê róde la inimă de fôme ce'mî e (Cr. 8, 259).
Dór nu v'aú mas șóreciî în pân-tece (ibid.).
20. A flecări: Îi mergea gura ca pupăza (ibid. 230).
Nu'mî tot spuneți cai verđi pe păreți (Conv. lit. XI, 1, 34 ap. Jarnik).
Incepu să'î spue verđi și uscate (Cal. Bucur. 1876, 48 ap. Jarn.).
Ce-or mai fi dondănit și cât or mai fi dondănit (Cr. 8, 255).
Ómenîi vorbesc vrute și nevrute (C. lit. X, 10, 330 ap. Jarn.).
Iți va toca câte 'n lună și 'n sóre (C. lit. VI 1, 27 ap. Jarn.).
Spunea ala 'n d'ala (Isp. II, 1, 141 ap. Jarnik).
21. Frumos: O fată scrisă de frumósă (Sbiera 2, 23).

- La sóre te puteai uita, dar la
dinsa ba (Isp. I, 76 ap. Jarn.).
Par'că era făcută de zahăr (Isp.
I, 86 ap. Jarnik).
- Iți era mai mare drag să te uiți
la el (Cr. 5, 76).
- Mărul numai nu ȃicea : mână-mă,
surióră (Conv. lit. VI, 6, 230
ap. Jarnik).
- Amîndoi aveați pe vino 'ncóce
(Col. Tr. 1876, 277, ap. Jarn.).
- Ruptă din sóre întocmai ca Iléna
Cosinzéna (Conv. lit. IX 1,
30 ap. Jarnik).
- Frumósă de mama focului (Cr.
8, 276).
- Ca un boboc de trandafir (Isp. I,
128 ap. Jarnik).
- De'ți era dragă lumea să te uiți
la el (Sb. 152).
22. A fugi : Pe aici ți-e drumul (Col.
Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
O iea la papuc (Cr. 3, 47).
Iși luă picióarele pe umeri (Conv.
lit. VI, 6, 229 ap. Jarnik).
O apucă la sănătósa (Isp. I, 66
ap. Jarnik).
Iepurii o croiră la fugă (Cal. Buc.
1877, 10).
O tuli la fugă, o tuli d'a fuga
(Isp. I, 67 ap. Jarnik).
23. A medita : A se așterne pe gân-
durí (Cr. 3, 45).
24. Gol : Punga pute a pustiú (ibid.).
25. A împinge : Îi făcu vînt în cazan
(Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Îi făcură vînt pe pórtă afară
(Col. Tr. 1876, 370 ap. Jarn.).
26. A nu se 'mplini : Insurătórea ré-
mâne baltă (Conv. lit. XI, 1,
22 ap. Jarnik).
27. Indrăsnélă : Cercați marea cu de-
getul (Cr. 8, 260).
28. A îndura : Inghițiră gălușca (Isp.
II, 2, 24 ap. Jarnik).
- Tăcea și 'nghiția nodurí (C. lit.
IX, 12, 453 ap. Jarn.).
29. A înșela : L'am boit (ibid., 454).
L'am potcovit bine (ibid.).
30. A întinde curse : Frații mei imi
cocea turta (Isp. I, 89).
Iși puseră 'n gând să-í o cócă
(Isp. II, 42, ap. Jarnik).
Miroși cam ce papară i se gătesce
(Isp. I, 137).
Védu ce plăcinte i se pregătesce
(Col. Tr. 1876 No. 28).
Simțise că frații seí îi pórtă Sam-
betele (Isp. I, 42, ap. Jarnik).
31. Invěțătură : Cartea a 'nvěțat'o
tótă din scórtă 'n scórtă (C.
lit. IX, 23).
Invěțase cartea pînă la brăú, a-
dică se făcuse burduf de carte
(Snóve I. 27 ap. Jarnik).
32. A învinge : Îl mánca uritul (Cr.
5, 73).
Uritul îi venia de hac (Conv. lit.
XI, 1, 21).
Am eú ac de jocul teú (Isp. I,
40 ap. Jarnik).
A încáleca pe nevoiă (Cr. 5, 78).
Să iasă d'asupra ca unt-de-lem-
nul (Isp. I, 21).
33. A iubi : Se uita la dînsul ca la
sóre (Isp. I, 72).
Drag ca ochii din cap (Conv. lit.
XI, 1, 25).
Ca lumina ochilor (Cal. Bucur.
1877, 23, ap. Jarnik).
Par'că 'mí vine s'o sorb cu ochii
de dragă ce 'mí e (Conv. lit.
XI. 1. 30).
O prăpădia din ochi de dragă ce'í
era (Créngă).
Se iubiau ca niște hulubași (C.
lit. XI, 1, 30).
34. In zadar : De florile mărului (Isp.
II, 2, 67 ap. Jarn.).
Sarí în sec (ibid. 62),
Dar de géba, să te pul și 'n pi-

- cióre și 'n cap, tot nu poți (ibid. 1, 118).
- De géba mai bați apa 'n chiuă să se alégă unt (Conv. lit. X, 10, 378).
- Umblă 'n gol (Ibid. XI, 1, 22).
- Ce s'a făcut s'a făcut, věđu el acum că o mie de vorbe un ban nu fac (C. Tr. 1876, 173).
35. Lămurit: Vēđ ca un copil de 7 ani (Sbiera 3, 40).
36. De lucru: Nicī a casă n'am de cósă (Cr. 2, 24).
37. A lega: M'a legat snopī (Isp. II, 1, 57 ap. Jarnik).
- El o legă de copaciū cobză (Ibid. I, 66).
- Î legară fedeleș (Snóve, 1, 18 ap. Jarnik).
38. Mare: O turtă cât tóte đilele de mare (Isp. I, 180).
- O gură largă cât o șură (Conv. lit. VI, 1, 28 ap. Jarnik).
39. A mânca: Dă-le colb ș'apoī te apucă de trébă (Cr. 7, 153).
- Mánca și bea pină chiuia ș'apoī cu pălăria după lună asvărliă (C. lit. IX, 5, 192 ap. Jarnik).
- Mánca de par'că i se bătea lupī la gura luī (Isp. II, 1, 119 ap. Jarnik).
- Mánca așa de iute și cu așa poftă de'tī părea că nicī pe o măsea n'are ce pune (C. lit. IX, 5, 340 ap. Jarnik).
40. Măniă: Nu sciī cine-ī mămuca, n'ai mánca nicī o dată mórea ei (Cr. I, 8).
41. Meșter: Baba meșteșugósă la trebile sale cum e sfredelul draculuī (Conv. lit. XI, 1, 31 ap. Jarnik).
42. Milă: Le plânge lumea de milă (Cr. 5, 78).
43. Moleşire: Ea a fost crescută numai în bumbac (Isp. I, 126, ap. Jarnik).
44. A muri: Mai mult nu veī mai bea apă (Sb. 2, 26).
- Voiū adormi somnul ăl vecinic (Isp. I, 18, ap. Jarnik).
- Era să dea ortu popī (C. Bucur. 1876, 8 ap. Jarnik).
- Și póte acum o fi óle și ulcíoře (Cr. 6, 136).
45. Nebun: Trebue să'ī lipséscă vr'o dógă (Isp. II, 2, 42).
- A mánca laurī (Ibid. I, 97 ap. Jarnik).
- Nu umbla cu gărgăuni 'n cap (C. lit. X, 3, 108 ap. Jarnik).
46. Necas: Găsi prilej a'ī face pe obraz (Cr. I, 12).
- Capra țī-a veni de hac (Ib. 2, 32).
- I-oīū face eū una de șī-a mușca labele (Ibid).
- Eī las, că'tī găsesc eū acuş lécul (C. lit. XI, 1, 23 ap. Jarnik).
- Stăi măi tu că țī-o fac eū ție pe piele (Isp. II, 1, 80 ap. Jarn.).
- Cu răbdarea fī frigī pielea (Cr. 8, 223).
47. Nenorocire: Îl páscea păcatul și 'l mánca spinarea (Ibid. 1, 24).
48. Nevinovat: Se așéđă în cămara sa ca cum usturoiū n'ar fi mánca și gura nu i-ar fi mirosit (Cal. Buc. 1876, 41 ap. Jarnik).
- A se face mort în păpușoiū (Cr. I, 13).
49. Obosit: Mi-a trecut ciolan prin ciolan (C. lit. IX, 7, 283 ap. Jarn.).
- Ostenit ca vai de el (Isp. II, 2, 43 ap. Jarnik).
50. Obraznic: Daū prin băț de obraznicī ce eraū (Cr. 2, 19).
51. A ocări: Mánca-l'ar bránca să'l mánance (C. lit. X, 3, 106 ap. Jarnik).
- Mánca-v'ar fripte ăl de vē are (Isp. II, 1, 140 ap. Jarnik).

- Incepuî să țip și să'l daŭ tuturor reilor, strigând că nu mă mărit (Cal. Bucur. 1877, 39 ap. Jarnik).
- Am s'o daŭ dracului de pomană (C. lit. XI, 1, 32 ap. Jarnik).
- L'aŭ dat în burduful dracului și l'aŭ lăsat pe sama lui (Ib. 22).
- Mama smeului se dă de césul morții, că nu putea descoperi adevărul (C. Tr. 1872, 258).
52. A ofta: Oftă din greŭ (Cr. 5, 74).
Oftă din baerile inimei (C. Buc. 1877, 39 ap. Jarnik).
53. A se opune: Cela nu se pune de pricină (Cr. 3, 42).
54. Për: O apucă de cânepa dracului (Cr. I, 13).
55. Cu amăruntul: Află șiretenia pricinei din fir pînă 'n ață (C. Tr. 1876, 431).
Cunoscea ca 'n palmă tóte cotiturile munților (Conv. lit IX, 1, 21 ap. Jarnik).
56. A perde: Dacă vėđu că s'a spelat pe mână de vasul cu botez (C. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
Să te ștergî pe bot despre dinsul (C. lit. IX, 12, 459 ap. Jarnik).
57. A plăcé: Ochiî lui căđu tronc pe un boŭ (Isp. II, 1, 115, ap. Jarnik).
Se uita la dinsa ca la un cireș copt (Ib. 16, 89).
58. Poftă: Îi lăsa gura apă (Créngă).
59. Nepotrivre: Se potrivese ca nuca 'n părete (C. lit. IX, 12, 456 ap. Jarnik).
60. Priceput: El trecuse și prin ciur și prin dirmon (Isp. I, 49 ap. Jarnik).
Am vėđut și eŭ hoiturî mari (Cr. 7, 149).
61. Prost; Tu numai nu daî în gropî de prost ce ești (Cr. 3 52).
Omul nostru era om de aceia, căruia 'i mănăncă câiniî din traistă (Conv. lit. IX. 12, 453 ap. Jarnik).
- Vorbescî de tine, care nu sciî nici cum se mănăncă mămăliga (C. Tr. 1872, 257 ap. Jarnik).
- D-vóstră se vede că pasceți bobocii de nu vė pricepeți al cui fapt e ăsta (Cr. 8, 233).
62. A nu puté: Dac'ar fi fost în banii lor, s'ar fi lepădat de spân (Cr. 8, 210).
63. Repede: Căt ai îm buca o dată (C. Tr. 1876, 269 ap. Jarnik).
Nici căt ai da 'n cremene (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Căt te ștergî la ochî (Fund. I, 18 ap. Jarnik).
Numai căt te-ai freca la ochî (Isp. II. 1, 139, ap. Jarnik).
Cum ai strînge ochiî (C. lit. VI, 1, 20 ap. Jarnik).
Cum ai clipi cu ochiî (Ib. IX, 5, 188).
- Căt ai bate 'n palme (Ibid. XI, 1, 25 ap. Jarnik).
Cum ai bé o lingură de apă (Ib. IX, 5, 188 ap. Jarnik).
64. Reŭ: Baba cânósă la inimă (Cr. 4, 65).
Nevasta era pestriță la mațe (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarnik).
65. Sărac: Săracă lipită pămîntului (Cr. 4, 70).
N'avea după ce bé apă (Isp. I 49 ap. Jarnik).
Doë 'n teiu nu putea lega și el (Ib. II, 1, 53 ap. Jarnik).
Eraŭ așa de săracî că nu se ținea sdrénță de sdrénță (Cal. Buc. 1876, 16 ap. Jarnik).
66. Sete: Imî sfirie gătjejul de sete (Cr. 8, 257).
67. A sforăi: Și unde nu începe a mâna porciî la jir (Cr. 8, 226).
68. Sgărcit: Lega paraua cu 10 noduri și tremura după ban (Ib. 1, 3).

69. Silință: Se făcea luntre și punte
(Isp. I, 124 ap. Jarnik).
70. Singur: Se vede singură cuc (Col.
Tr. 1876, 175).
71. A spune: Îți spun verde și curat
(C. lit. VI, 1, 29 ap. Jarnik).
Ți-oi spune românesce pe șleaț
(Isp. II, 61 ap. Jarnik).
Să nu spuneți nici lae nici bălae
(C. lit. IX, 7, 286 ap. Jarnik).
72. A urî: Nu'l pôte mistui (Cr. 8, 210).
Mi'i negru de 'nainte ochilor.
73. A supera: Să nu mă scoți din să-
rite, să nu mă faci să ies din
răbuș afară (Cr. 7, 152).
74. A se supune: Incet-încet nora s'a
dat la brazdă (Cr. 1, 7).
75. A tăce: Tace ca pământul (Ibid.
2, 23).
Îedul cel cu minte tăcea molcum
în horn, cum tace peștele în
borș la foc (Ib. 2, 25).
76. A se teme: Tremura ca varga de
frică (Ib. 2, 23).
Îi sărise inima de frică (C. Tr.
1876, 426 ap. Jarnik).
Tălharii rămăsese ca scriși pe pă-
rete (Ib. 431).
Se făcea pârul măciucă (Isp. I, 31).
I se făcuse inima cât un purece
(Ib. 64).
Se făcură ca pământul (Cal. Buc.
1874, 49 ap. Jarnik).
Se făcu verde de frică (Ib. 16, 50).
Ceea ce am aușit mi-a băgat gróza
pînă la mēduva óselor (Isp.
I, 130 ap. Jarnik).
Tremura carnea pe dînsul (Cr.
2, 23).
Mi s'a suit pârul în vîrful capu-
lui; cred că ți s'a încrâncina
și ție carnea (Cr. 5, 77).
Ei cum vedură pe Práslea, o sfe-
cliră (Ib. 16, 48).
77. Țepân: Găsi pe toți morți bușteni
(C. Tr. 1876, 429 ap. Jarnik).
78. A da a înțelege: Dascălul bătea
șeuă să pricepă iapa (Isp. II,
1, 61).
79. Tortură: Făcea șile fripte bărba-
tului (C. lit. IX. 12, 453).
De ce mă chinuesci ca pe hoții de
cai? (Ib. 3, 36 ap. Jarnik).
80. Trist: Nu'i erau boii a-casă (Cr.
6, 111).
Par'că ți s'a 'necat corăbiile pe
mare (Isp. I, 51 ap. Jarn.).
Posomorîți ca vremea cea rea
(C. lit. X, 3, 105).
Posmăgit ca cum i-ai fi luat boii
și l'ai fi lăsat cu carul în drum
(C. Bucur. 1877, 47 ap. Jarn.).
81. A se trudi: Mi-am stupit sufletul
cu dînsul (Cr. 8, 230).
82. A umbla în zadar: Să umblați așa
frunza frășinelului (Cr. 8, 188).
Mergînd ast-fel în dorul lelei (C.
Bucur. 1877, 44 ap. Jarnik).
Pe cînd umbla tîind cîinilor
frunză (Isp. I, 132).
Să nu mai umble ca un pierde-
vară după icre verși (Isp. II,
1, 78).
83. A umbla puțin: După ce merse o
bucățică cât dai cu praștia
(Cla. Buc. 1877, 5).
84. A ucide: Să'ți scurteze cărările (Cr.
8, 199).
Lovi pe smeș, îi luă mirul, apoi
îi tăia capul (Isp. II, 2. 58 ap.
Jarnik).
Îl lovi cu copitele drept la mir
(Cal. Buc. 1877, 10 ap. Jarn.).
Ciomăgel, scii colea, tocmai bun
de pălit la mir (Ib. 34).
85. A valoră: Chirică băiatul scie cât
le pôte calul (Cr. 6).
Dascăl d'ăia terchea-berchea trei
lei perechea (Isp. II, 1, 66 ap.
Jarnik).
86. Veseliă: Veseliă și petrecaniă ca'n
diua de pasce (C. lit. VI, 1, 24).

Acéstă listă este departe și pré departe de a fi completă. Așa la cele șépte metafore despre „Adormire“ s'ar măi puté adăoga din *basme* și număi din *basme* altele multe, dintre carī noi ne aducem aminte vr'o doé fôrte interesante :

„l'a furat sfântul“, când adôrme cine-va liniștit și are un vis plăcut ;

„l'a furat aghiută“, când somnul e neliniscit și visul amenință a deveni coșmar ;

în fine, dacă cine-va se sbucîumă a adormi și nu pôte, atunci : „l'a uîtat sfântul“.

Chiăr cu materialul astăđi publicat, măi ales cu *basmele* din Ardél și din Banat, lista de măi sus s'ar puté îndoi și întrei. Noi o dăm însă ca o simplă indicațiune a elementului metaforic în *basme*, observând tot-o-dată că unele locuțiuni, bună-óră : „la sóre te poți uîta, iar la dinsul saũ la dinsa ba“, nicî nu ne întimpină unde-va în graũ afară din cercul *basmelor*.

2º. Formule.

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 401—406) a fost pînă acum singurul la noi care s'a ocupat cu formulele *basmelor*, dând câte-va specimene de „începutul *basmelor*“, de aci interioére „din *basm*“ și apoi „sfirșitul *basmelor*“.

a) Formula inițială.

Măi la tóte popórele *basmele* se încep cu ce-va în felul lui „așa a fost“ saũ „a fost o-dată“, afirmând adecă realitatea celor povestite. Câte-o-dată însă formula e măi lungă, saũ pentru a fi și măi afirmativă, saũ pentru ca povestitorul să arate într'un mod acoperit că dinsul nu e tocmaĩ sigur de cele spuse, deși ascultătorii trebuie să

fie siguri, saũ măi ales : pentru a asocia la un loc măi multe imagini disparate, a cărora capricioasă grupare se asemănă cu începutul adormirii, atunci când omul nu viséză încă, dar începe deja a vedé ce-va confus. Astfel o formulă inițială celtică din Bretania đice : „Nu este nicî o îndoélă că altă dată cine avea doi ochi nu era orb, cine avea unul singur era chîor și trebuia să facă drumul de doé orî ca să vedă și la drépta și la stanga“, și apoi urméză *basmul* (Revue celtique, III, 337). La Români începutul cel măi obicînit este : „A fost o dată ca nicî o dată, că de n'ar fi nu s'ar povesti“ ; adesea însă formula e măi complicată, de exemplu : „A fost o dată ca nicî o dată,

pe când era lupul cățel
și leul se făcuse mîel,
de se jucaũ copiii cu el“.

(G. D. T., Poes. pop., 401);

saũ : „A fost o dată ca nicî o dată,

când se coccaũ oule în ghiță
și nóptea se făcea de diminéță“.

(Fundescu, p. 97);

iar une-orî începutul e de tot lung, bună-óră : „A fost o dată ca nicî o dată, că de n'ar fi nu s'ar măi povesti ; de când făcea ploșșorul pere și răchita micșunele ; de când se băteaũ urșii în códă ; de când se luaũ de gât lupii cu mieii de se sărutaũ înfrățindu-se ; de când se potcovia puricele la un picior cu noué-đeci și noué de oca de fer și s'arunca în slava cerului de ne aducea povesti,

de când se sciea musca pe părete,
măi mincinos cine nu crede“.

(Ispirescu, Legende p. 1).

Asupra caracterului acestor din urmă

formule noi vom reveni mai jos cu ocaziunea formulelor celor finale.

b) Formula medială.

Formulele mediale sînt tot-d'a-una rimate, producînd ast-fel o neașteptată plăcută diversiune în mijlocul prozei. D. G. D. Teodorescu a reprodus asemenea formule din *basmele*: „Féta din dafin“, „Țugunea feciorul mătușei“, „Impératul și crivéțul“, „Cruce cruculița mea“, „Poteca cu dorul“, „Păpușica licărea“, „Năramza cea frumoasă“, „Capra cu trei ieși“, „Noue viteji“, „Femeia lenevósă“, „Șoimeii și ogăreii“, „Doi împérați“ și „Carakiz vitézul“. Cele mai interesante sînt din „Țugunea“, și anume:

„Dintre trei frați, cel mai mic, Țugunea, e ologit de muma a trei simei, ca să nu'i pótă omori. Plecând câte-și-trei, el se rógă la Dumneđeü

să'l fac'o albină
să trecă pe mare
ca printr'o grădină.

„Țugunea fură vinele din casa simeiilor și plécă ca să'i întimpine. Fie-care simeü, ajungënd la podul sub care era ascuns vitézul, vede că i se poticnesce calul, și Țice:

— Hii, cal de simeü,
de paraleü,
ce saü
și'ndărit te dai?
De cine Ți-e Ție frică?
că mie nu mi-e de nimeni,
decăt numai de Țugunea,
feciorul móle-al mătușii;
și nici de el nu mi-e frică
că vinele'i sînt a-casă,
și dór nu i-o fi adus p'aicea
cióra osciorul
și vîntul perisorul!

„Țugunea (arétându-se):

— Ba am venit eü,
ca un vitéz ce sînt.

Cum vrei să ne măsurăm ?

In săbiü să ne tăiam,
orî luptă să ne luptăm ?

„Smeul :

— Mie tot una 'mî face!

„Țugunea :

In luptă,
că e mai dréptă,
dela Dumneđeü lăsată.

Se luptară,
se luptară,
și de veră
pînă 'n séră.

„Smeul (cătră un corb) :

Corbule, corbule,
adu nițel seü in unghișoră
și'n cioc nițică apșoră:
cu seul să ungi
și cu apa să uđi
flacăr' asta
albastra,
ca s'o imoi și s'o stingi,
că Ți-oii da să mănânci
un stîrv de om!

„Țugunea (cătră corb) :

Corbule, corbule,
adu nițel seü in unghișoră
și 'n cioc nițică apșoră:
cu seul să ungi,
cu apa să uđi
flacăr'asta
roșiă,
ca s'o imoi și s'o stingi,
că Ți-oii da să mănânci
doué stîrvuri de cai paralei
și trei stîrvuri de simei!

„Femeia smeului mai in vîrstă se face :

o viă mănósă
la strugurii frumoasă:
unii înfioresc,
alȚii rodesc,
alȚii se parguesc,
altora le cad bóbele de cópte.

„Cea mijlociă dintre femeile smeilor
se face :

o livede de perî :
perîi înfloreasc,
uniî rodesc,
perele se pârguiesc,
multe se coc,
multe se răscoc.

„Cea mai mică se face asemenea :

o fântână
lină
cu apă puţină,
apă limpegioră
ca o lăcremioră.

„In călătoria ce face, Țugunea se în-
tălnesce cu :

o droiă de țintări,
uniî mai micî, alțiî mai mari ;

apoi cu un năsdraivan de om, care

alerga pe câmp
cu nouă pietre de móră
și nouă de rijnicioră,
și fugia așa de iute
c'ajungea iepurele la nodă
și'l apuca de codă ...“

Câte o dată aceiași formulă medială
se repetă de mai multe ori în cursul
basmului, așa că povestirea întrégă se
pare a fi împletită cu versuri, de pildă
în *basmul* ardelenesc „Ganul Țiganul“
(Reteganul, Povești, I, 59—79), unde
se tot repetă formula :

Scumpă masă
De mătasă,
Iea aminte
De te 'ntinde,
Cu mâncări,
Cu țigări,
Și cu vin
De pelin,

când Ganul vrea să prândescă ; apoi
după prând :

Îan adună,
Masă bună,
Bucături
Și sfărmituri
La o-laltă
Pin' de d'altă-dată!

De aci formula cătră miraculosul ca
care face bani :

Scump cal
Din Ardél,
Dă'mî bani,
Gologani,
Taleri lați,
Galbeni spolați ;

iar când Ganul Țea numai o parte din
bani, despre remășița lor Țice calului :

Sôrbe banii,
Gologanii
Ce-aū remas,
Iar pe nas !

Și 'n fine formula cătră ciomagul fer-
mecat, care bătea pe orî-cine după po-
runcă :

Jilovétă,
Legată cu ată,
Să te 'ntorci și să te suci,
Și mintea la loc s'o duci ;

iar ca să se opréscă :

Acum lasă ș'odihnesce,
Căci asta mult folosesce...

Asemenea formule mediale ne întim-
pină din când în când în *basmel*e tu-
tutor popórelor ; dar ele sînt pretutin-
deni fără alăturare mai rare decât cele
inițiale și cele finale, nu se presintă
nicăiri ca ce-va tipic, ș'apoi une-ori
se află în unele varianturi și lipsesc
în altele din același *basm*, de exemplu
sînt multe în *basmul* „Țugunea“ din
colecțiunea cea inedită a d-lui G. D.
Teodorescu și lipsesc de tot în același

basm „Tugulea“ din colecțiunea lui Ispirescu.

c) Formula finală.

Formula medială este un accident al *basmului*; numai formula finală, ca și cea inițială, fie ambele cât de scurte, închipuesc o particularitate stereotipă a acestui gen din literatura poporană, corespunzând cu cele două capete ale visului: adormire și deșteptare. Tocmai de aceea formula cea inițială consistă adesea dintr'o grămădire de imagini disparate, analoage cu confuziunea de idei prin care se caracterizează începutul adormirii; iar formula cea finală se deosebește printr'un ton de ne'ncredere, de îndoelă, de nesiguranță, cu totul străin întregului cuprins al *basmului*. Deșteptându-se din vis, omul se simte de odată în realitatea veghiării, care'l face să nu mai fie pe deplin sigur de realitatea somnului; tot așa isprăvind *basmul*, pe care'l povestise cu cea mai viuă credință în cele spuse, omul tocmai atunci vede că lumea în care petrecuse nu se pré potrivește cu lumea la care se deșteptă, și tranșiunea dela o stare la cea-laltă se manifestă printr'o glumă, printr'o păcălălă, printr'un scepticism aparent, care nu este decât un fel de ciocnire momentană între cele două stări, fără ca prin această să se sguide credința cea statornică a poporului în adevărul *basmului*.

Formulele finale ale *basmelor* române, fie în proză, fie în versuri, fie amestecate, sînt multe și felurite.

Bună-óră:

În „Balaurul cel cu șapte capete“ (Ispirescu, Legende, 204):

„Eram și eu p'acolo și dedeam ajutor la nuntă, unde căram apă cu ciu-

rul, érá la sfîrșitul nunții

aduseră un coș cu prune uscate
să arunce în cele guri căscate...”

În „Ciobănașul cel isteț“ (ibid. 252):

Încălecaí p'un mărăcine,
Să m'asculte ori-și-cine.

În „Poveste țerănescă“ (ib. 265):

„Am fost și eu acolo și am văđut
tóte chefurile, căci de n'aș fi fost, de
unde aș fi știut eu să vă povestesc:

O lingură scurtă,
Pe la nasul cui n'ascultă“.

În „Tugulea“ (ib. 332):

Încălecaí pe un lemn
La bine să. vă îndemn,
Încălecaí pe un cocoš
Să vă spulu la moș pe groș.

În „Sucnă-murgă“ (Sbiera, Povești, 98):

Și am fost și eu la nuntă
De v'am spus'o voé frintă.

În „Mintă-créță“ (ibid. 107):

„La nunta lui Sucnă-murgă m'am
întîmplat și eu. Of! ce bucate alese
mai era la acea masă, tot numai frip-
turi și copturi ca acelea de le-ai fi în-
ghițit și cu ochi! Da încă vinurile
acelea! Le-ai fi bėut pe tóte de nu
te-ai fi temut de v'ro amețela! Mie
m'au plăcut mai ales un fel de frip-
tură de rață; am mîncat din ea cât
n'am mai putut, și pentru că imi plă-
cea așa de tare, am vîrit un picioruș
în buzunar ca să'l am de merinde pe
drum când m'oiu întórce a-casă. Când
veniám a-casă, cam pe la mijlocul căii,
am fost flămîndit și m'am apucat să
rod piciorușul acela. Tocmai când imi
era carnea mai dulce, m'a întălnit un
om învėțat, care imi spunea că a în-

vătărat carte pe la toți înțelepții lumii, și a început a mă tot ruga și a mă cehăi ca să-mi dau și lui să mănânce, că era fript de fôme. Tot necăjindu-mă el ca să-mi dau și să-mi dau, m'am cam supărat și i-am asvirlit cam repede piciorul acela. El, sărmanul, în loc să-l prindă în mână, a ținut mâinile în buzunar. Piciorul de friptură nu i s'a putut viri în buzunar, ci l'a lovit amarnic peste un picior, de merge bietul și pînă acuma șchîop. De nu mă credeți, ia să vă uitați numai la cutare învățat și-l veți vedea șchîopătând pînă astăzi din pricina aceea!"

În „Fata Rumpel-haïne“ (ibid. 147):

„La nunta fetei acesteia m'am tîmplat și eu de față. Era o nuntă alésă, boierescă, și nuntași pozderiă! Toți erau voioși și chiuiași și jucau de răsuna pămîntul sub dinșii! Pînă și mirésă era voiosă, măcar-că nu-i pré era ei de măritat! Dar la masă, ce bucate și ce bături, cât te-ai fi descins și-ai fi tot mîncat și bîut, numai de-ai fi avut unde băga atăta! Între toate bucatele erau nisce plăcinte atît de gustose, cât făcea poznă, nu alta! Mai ales eu nu mă puteam sătura de ele, așa de tare îmi plăcea! Era călduțe și molcuțe cât le-ai fi mîncat și cu ochii! O plăcintă de acestea am băgat'o în sîn ca s'o am de merinde pe drum, când m'oîu înturna acasă. Când pe la mijlocul căii, mi-a venit poftă de plăcintă și am scos'o din sîn și voiam s'o mănânc. Atuncia numai ce mă trezesc ia cu cutare om, drept în față. Vădîndu-mi plăcinta în mână și plăcîndu-î și lui, se vede ca și mie, unde n'a prins a mă ruga și a mă pofti ca să i-o dau lui numai decît și numai decît, că, de nu i-oîu da-o, el îi în stare să crepe de poftă, nu alta! Tot îmbulzîndu-mă cu cererile și pofttele sale, n'am avut dela o vreme încotro

și i-am aruncat'o ca s'o prindă. El însă, în loc să întindă mâinile și s'o apuce, închide ochii și plécă capul în jos. Atuncî plăcinta lîop, tocmai în virful capului, și pentru că era molcuță și călduță, i s'a lipit tot pîrul de dînsa. Dînd el s'o îea, și-a smuls toți perii de pe cap de-a rămas pleșuv pînă astăzi. De nu mă credeți, ian să vă uitați numai la capul lui, când vă veți întîlni cu el, și vă veți încredința că vă spun adevărul!"

În „Tălharul cel vestit“ (ib. 261):

M'am suit pe o prăjină
Și v'am spus clar o mincună!
Și-am încălecat pe-o șea
Și v'am spus'o toat' așa!
Plătiți-mi-o!
— Să țî-o plătescă Dumneșeu
Din pré mare darul seû!

În „Crăésă dînelor“ (Reteganul, Po-
vești, II, 21):

Iar eu mă sui pe o șea
Și o spusei așa,
Șéua a fost cam ruginosă
Și povestea mincinosă!

cu varianta (ibid. III, 26):

Eu mă sui pe-un cuț
Și pînă 'n alt rînd nu v'o mai spu;u;
Mă sui pe-o custură ruginosă
Și pôte că povestea fu cam mincinosă.

În „Făt-frumos cu pîrul de aur“
(Fundescu, 76):

„... se făcu bucuriă mare și masă
împărătescă. Eram și eu p'acolo, și
cărăm mereu la vatră lemne cu fri-
garea, apă cu cîrurul și glume cu căl-
darea, pentru care căpetai

Un năpărstoc de cîorbă
Ș'o sfîntă de cocîorbă
Pentru cei ce s' lungă vorbă!"

In „Balaurul cu douăsprezece capete“ (ibid. 126):

Și 'ncăleca! p'o lingură scurtă
S'o baḡ în gura cu! ascultă:
Lingură de prun ori de tei,
Plină cu minciuni de care vè spusei!

La Macedo-români formula finală cea mai obișnuită este: „ași, pârmitih nii sciam, pârmitih vâ spuși; nu sciũ cum feci, ma nu vâ ariși = așa *basm* scieam, așa *basm* vè spusei; nu sciũ cum făcu!, dar n'am ris de voi“ (Dr. Obedeanu, Texte).

Românii din Moravia au unele formule finale foarte frumoase, de exemplu:

„Și de multă veselie nuntașii dedeaũ mereũ din pistole; unul, din greșelã, în loc de glonț m'a băgat în pistol pe mine, a tras și m'a aruncat drept aice“.

O formulă rimată: am fost și eu acolo, s'a mâncat pâne de orđ, dar tu, Marcule, să nu spu! minciuni“:

jedli tam chleb ze rzi,
a ty, Marku, nelži.

(Kulda, Morawské pohádky, passim).

Numai dora Italianii s'ar pute pune la întrecere cu Românii prin bogăția formulilor finale ale *basmului*. D. Stanislao Prato (Quattro novelline livornesi, Spoleto, 1880 p. 85 sqq.) a adunat din ele o mulțime de specimene, din cari noi vom reproduce vre-o câte-va. În Toscana *basmul* se încheie obișnuit prin:

Stretta la foglia, larga la via,
Dite la vostra, chè ho detto la mia...

saũ:

Stretta la foglia, e stretta l'ugna,
La mia novella non è piu lunga...

In *basm* marchegiane:

Fecero le nozze e le nozzarelle,
A me'n me dettero cuèlle,
Me dettero 'n biscotti,
El buttai sotto 'l tauli,
Me dettero 'n confetto,
El buttai sotto 'l letto...

Pe la Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo,
Uno alla gallina
Che m'insegnò la via,
Uno al porco
Che m'insegnò la porta,
Uno ne mangiai,
E uno ne missi là,
Che ancora ci sarà...

Pe la Neapole: „Fecero tante feste e festini con un gran pranzo e tanta carne che si mangiarono; io stava sotto la tavola, mi gettarono un osso, e mi ruppero il vomero del naso“.

Pe la Veneția:

Se la volè più lunga,
Tagieve el naso e feve 'na tromba;
Se la volè più curta,
Tagieve el naso e feve 'na zuca...

D. Prato aduce apoi în paralelã câte-va formule finale franceze, spaniole, scotlandese și ruse, cari toate se acațã de nuntã, desnodãmintul cel obișnuit al *basmului*, povestitorul afirmând cã a fost și el pe acolo, cã a mâncat câte și mai câte, dar la urma urmelor a pãțit'o. În descrierea acelor bancheturi din formula cea finalã a *basmului* nimenea însã nu întrece pe Celți, despre cari d. Luzel (Revue celtique, III, 338) dice: „On sait que les contes populaires, quelque merveilleux qu'ils soient, se terminent presque toujours par le mariage du prince et de la princesse, du héros et de l'héroïne,

et, à cette occasion, il y a des fêtes, des jeux et des festins surtout, dans la description desquels se complaisent d'ordinaire les conteurs. Pauvres diables, qui, le plus souvent, ont dîné de patates frites avec des pommes de terre, comme ils le disent avec une résignation et un accent mélancolique fort touchants, et qui, en imagination du moins, se promènent dans des palais de marbre et d'or, au milieu des enchantements d'un luxe tout oriental, et prennent part à des festins interminables...“ Dacă d. Luzel cunosea adevărată natură a *basmului*, el nu s'ar fi mirat, căci ar fi înțeles că fenomenul este absolut analog cu flă-mândul care-și aduce a-minte după deșteptare despre bielșugul bucatelor mâncate în vis. Astfel asemănarea formulelor finale la diferite popoare sub raportul banchetului de nuntă își are o explicațiune curat antropologică, fără a fi la mijloc un împrumut sau o filiațiune etnică. Sint de tot rare sau chiar excepționale acele formule, pentru cari s'ar pute constata sau măcar a bănuși cu temei o origine istorică, după cum ni se pare a fi una singură românească, și anume cea mai răspândită, cea mai tipică din toate:

Încălecați pe-o șea
Și v'o spusese așa,

pe care Julia Hasdeu (Théâtre, légendes et contes p. 369) l'a tradus franțuzesce:

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

Acastă formulă circulază pretutindeni la Daco-români, începând dela Nistru și pînă la Tisa. O urmă a ei s'a păstrat și la Macedo-români, bună-

oară în basmul „Fiul de împărat și cheleşul“ (Petrescu, Mostre, II, 44):

Eram și eu acolo când se făcea numta și
haraua,
Și vineam pe un cal cu șeuă...

Ce să fie ore acest „încălecați pe-o șea“ sau „cal cu șeuă“?

Judecând după o novelă a lui Boccaccio (Decamer. lib. VI), în vechea italiană *basmul* se numea „novella a cavallo“, „povestire d'a 'ncălarele“: „Un cavaliere dice a madonna Oretta di portarla con una novella a cavallo“. Boccaccio a profitat de această expresiune metaforică pentru a croi asupra'i o anecdotă, în care i se dă un sens literal. În fond însă acea „novella a cavallo“ este identică cu al nostru „încălecați pe-o șea“, și constituă o particularitate comună italiano-română, iar prin urmare trebuie să se urce la epoca romană.

O urmă a aceleiași metafore ni se pare păstrată în formula finală a *basmelor* dela Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo...

Latinesce „inequito“, adică încalec, construit cu dativul, însemna a ride de cine-va, a'l lua peste picior. Astfel la Arnobiu: „frustra inequitas nobis = degiaba îți ridi de noi“; la Macrobiu în Saturnalele: „Medicina audet inequitare philosophiae = medicina cutedă a'și ride de filosofie“. Formula finală românească cea cu încalec s'ar pute traduce exact latinesce prin: „inequitavi et sic vobis narravi“.

Metafora dară „încălecați pe-o șea“, „novella a cavallo“, „inequitavi“, adică

„am glumit sau am mințit“, este o veche moștenire latină.

Să se observe că ideea latinului „inequitare“ s'a păstrat la noi și 'n verbul „înșel = insello“, literalmente „pun șéua pe cine-va“, „il încalec“, un verb care de loc n'are a face cu slavicul *мѣшлатъ* „usure“, de unde'l trăgeaŭ Miklosich și Cihac.

III. Deceurile.

Noțiunea despre *basm* nu va fi completă, dacă nu'î vom restitui un gen literar poporan, care'î aparține din toate puncturile de vedere.

Am vădŭt mai sus că fabula este un produs al *basmului*; nu însă un produs nemijlocit. D'a-dreptul din *basmul* propriŭ ȃis, adecă din unul din cele două-decŭ și opt sau mai multe prototipurŭ din clasificățiunea lui Hahn, fabula nu pôte să derive, căcŭ *basmului* îi lipsesce cu desăvîrșire orŭce tendință, pe când fabula este tot d'a-una tendențioasă, tot d'a-una îndreptată a ajunge la un scop determinat, la așa numita „morale de la fable“. Intre *basmul* ordinar și între fabula ordinară trebuŭ să fie o specie intermediară, în care *basmul*, fără a'și perde caracterul seŭ, să aibă totuși o tendință, să ȃintescă la un țel, să fie un „conte à thèse“. O asemenea specie există și chŭiar e fôrte respândită, deși folk-loriștii nu ŭ-au găsit încă un termen propriŭ, numind'o d'ocam-dată „le pourquoi“, „das Warum“, „the why“, ceea ce românesce nu se pôte exprime decât prin: de ceul.

De ceul este un *basm* merit a da soluțiunea unei probleme. Prin forma sa interogativă el se apropie de ghicitorie; prin fond însă, prin mijlocele pe cari le întrebunțeză, prin elementul cel supranatural, de ceul face pe deplin

parte din *basm*. Un deceŭ, fie cât de scurt, nu se va confunda nicŭ o dată cu ghicitorile; pe când, din contra, un deceŭ ce-va mai lung are pînă 'ntr'atâta aspectul unui *basm*, încât colecțorii il publică fără nicŭ o șială între *basm*ele propriŭ ȃise; și nicŭ n'au unde aŭrea să'î afle locul în întreaga sistemă a literaturii poporane. Așa *basmul* publicat de Ispirescu (Legende p. 205—210) sub titlul: „Numai cu vitele se scôte sărăcia din casă“, nu este decât un lung deceŭ: de ce vînătorii sŭnt săraci, iar cŭobanii bogatŭi? Și mai interesant e deceul: de ce ómenii mor? pe care tot Ispirescu (ed. 1872 pag. 102—105) l'a publicat ca *basm* sub titlul „Glasul morții“. Câte un deceŭ înrudit ne întimpină mai-mai în toate limbile. Reinhold Kôhler (Archivio per le tradizioni, I, 71) alăturase patru versiuni din țerile cele mai diferite: una svediană, una austriacă, una bascică și una slavică: „perchê gli uomini non sanno piŭ quando devono morire?“ În asemenea casurŭ nimic nu împedecă pe popor de a acăța la cele doă capete ale deceului formula inițială și pe cea finală, ba încă de a găsi unde-va loc și pentru vre-o formulă medială; și atunci ce deosebire mai există óre între *basm* și între deceŭ, afară numai de caracterul cel tendențios al acestui din urmă?

Câte-o dată doă sau mai multe deceurŭ sŭnt cimentate într'o singură bucată, întocmai după cum une-orŭ un singur *basm* se cimenteză din doă sau mai multe. Iată, de exemplu, un *basm* moldovenesc despre Maica-Domnului (Șeșetórea, 1892 p. 177—179):

„A fost o dată un om mare, cu toporul mare, și s'a dus în pădurea mare, ca să facă lemn mare, și l'a scos în câmpul mare, ș'a făcut biserică mare, cu nouă uși, cu nouă altare, cu fere-

strele spre sfântul sóre. In altarul cel mare şedea Sînta-Maria-Mare; in altarul cel mic şedea Sînta-Maria-Mică; in altarul de mărgăritar şedea Maîca Domnului 'de cetîa şi slujîa. Căta in cărţi, căta in tóte părţile, ca să vadă pe fiu-seû, pe Dumne-deû. Pe fiu-seû D-đeû nu l'a vėđut, ci a vėđut pe Ion, Sînt-Ion, nanaşul lui D-đeû. De cât loc l'a vėđut, înainte îa eşit cu pěr galben pină 'n pămînt, năfrămîi înainte i-a întins, calea i-a cuprins:

„— Heî Ióne, St. Ióne! n'ai vėđut, n'ai întîlnit pe fiul meû, pe fiul teû, pe D-đeû?

„— De vėđut nu l'am vėđut, de patimă am auđit, că il chinuiră căniî pągăni de jîdanî spurcaţi nebotezaţi; coronă de spinî pe cap pusu-î-aû, cu brău de ciulinî încinsu-l'aû, in sus svirlitu-l'aû, trei rănî făcutu-î-aû, trei pahare de sange cursu-î-aû, căniî pągăniî de mare bucuriă bėutu-l'aû; cât bėut, bėut, cât măi mult irosit.

„Maîca Domnului când a auđit, a sciut un munte mare ascuţit, ca o sîmcea de cuţit şi s'a dus acolo ca să'şî puie inima să'şî facă samă singură; când a ajuns acolo, s'a topit ca céra muntele şi s'a sleit ca aurul.

A sciut un bulătău mare fără fund; când a ajuns a fost prund, a fost rămas numaî o lécă de bălţiţă, din care a eşit o broscuţă.

„— Of maică! ce te văicărescî, ce te tânguescî aşa tare?

„— Cum nu m'oiî văicăra şi cum nu m'oiî tângui după fiul meû, după D-đeû?

„— Maică! nu băga sama, nu te văicăra aşa tare, că şi eû am avut 12 puîşorî, ş'a venit o rôtă forforôtă şi îa călcat pe toţi odată, şi numaî unul a scăpat, care a fost măi mititel, şi de drag ce mi-a fost, î-am pus numele Busuîoc.

„— Ia să'l vėd şi eû, broscuţă.

„— Busuîóce, vin la mama 'ncóce!

„Tare era supėrată Maîca Domnului, dar când l'a vėđut

cu nisce picióre băscăreţele,
cu nisce mări lăboşele,
cu nisce ochi boldiţei,

a zimbit a ride, şi a luat Maica-Domnului pe bróscă, ş'a asvirlit'o cu piciorul şi-a đis: „bróscă unde n'a fi, apa să nu fie bună de bėut“.

„Şi s'a luat Maîca Domnului şi s'a dus înainte; s'a întălnit pe drum cu meşterul de lemn şi l'a întrebat Maîca Domnului:

„— De unde viî, meştere de lemn?

„— Da vin că m'o chemat jîdanî să le fac o cruce de răstignit; eî aû đis s'o fac uşóră ca s'o putem purta, dar eû am făcut'o mare, că este lemn destul.

„Maîca Domnului l'a blăstemat aşa:

să lucrî cu anu
şi să capeţi banu.

„Şi a pornit tot înainte Maîca Domnului şi s'a întălnit cu un űigan; űiganul de departe a đis:

„— Bună calea, maică!

„— De unde viî, meştere de fer?

„— Da vin că m'o pus jîdanî să fac piróne; mi-o dat fier puţintel şi încă am măi furat din el, ca să nu fie pirónele gróse ca să'l dóră de tot pe fiu-teû.

„— Să dai odată cu ciocanu
şi să capeţi banu.

„Şi s'a dus tot înainte Maîca Domnului, ş'a ajuns la jîdanî unde s'a chinuit Domnul Hristos, şi-a intrat in casă la jîdanî. Jîdanî tocmaî atuncî se puneau la masă. Atuncî aû strigat jîdovî:

„— Ce cauți? pe fiu-teu, pe D-zeu? El este al șeptelea părete; cât sânge i-am bătut, cât i-am irosit, atunci va învia el de unde este dela al 7-lea părete, când va cânta cocoșul ista că-î fiert, și-a bate din aripă și-a cânta; și când a mișca păstrăvul ista că este fiert, și-a eși din blid afară. Atunci eî uitându-se la Maica Domnului, cucoșul a înviat și a eșit din blid afară și a cântat, și păstrăvul iarăși a eșit din blid afară și a înviat; eî uitându-se în blid, păstrăvul a dat din coddă și i-au stropit; și cocoșul a bătut din aripă ca să cânte și iar i-au stropit pe obraz, și de atunci pestriți au rămas și eî pe obraz. Domnul Sfint a eșit de unde a fost, și s'au luat pe drum Jidani după Maica Domnului de daă cu fuga și svârliău cu bolovani. Maica Domnului lua bolohanii și-i svirlia înapoi, și din bolohani se făceau ouă roșii. Și a întrebat jidani ce sînt acelea? Maica Domnului a țis că: sînt ouă roșii, căci astăđi este điuă de Paști și va fi cât va fi lumea“.

Acest *basm* se alcătuesce din începutul unui descântec, urmat de cinci deceuri deosebite, și anume:

de ce apa fără brósce nu e bună?

de ce lemnarii câștigă banii cu a-nevoe?

de ce ferarii câștigă banii ușor?

de ce Evreii au pistrui pe obraz?

de ce la Paști se mănâncă ouă roșii?

Elementul cel tendențios al deceului rezultă din amestecul celor două realități: realitatea stării celei neconsciente din somn, de unde isvoresce *basmul* propriu țis, și realitatea stării celei consciente de veghiare, care împune minții omenesci la țot pasul tendința de a rezolvi probleme. Deceul este fiu al ambelor acestor realități, aparținend pe jumătate visului și pe jumătate aievei. El se nasce din înso-

țirea în părți egale a visului cu aievea. Când *basmul* propriu țis și copilul seă deceul ajung de o potrivă la un însemnat grad de dezvoltare într'o societate deja relativ destul de înaintată, elementele lor se fusionéză, sistematisându-se într'un complex numit mitologie, în care sînt doă pătrimi neconsciente provenite direct saă indirect din *basmul* propriu țis, o pătrime conscientă datorită caracterului celui tendențios al deceului, și o altă pătrime conscientă rezultată din opera ulterioară de sistematisare. Prin jumătatea cea neconscientă, sustrasă liberului arbitriu, toate mitologiile se asemănă una cu alta, și ele nu se deosebesc decât prin jumătatea cea conscientă, care le apropiă de natura literaturii celei culte.

Deceurile în genere, fie românesci, fie străine, sînt de o varietate extremă și de o extremă ingeniositate. Ele daă o soluțiune poporană neașteptată problemelor celor mai mari ca și problemelor celor mai mici, și poporul are o deplină credință în deceu, ca și 'n *basm*, ca și 'n vis, măcar că nu crede în fabulă, acest produs deja pré depărtat al *basmului*.

De ce sînt pete în lună?

v. *Avel*.

De ce luna și sórele se întunecă?

v. *Vircolac*.

De ce Sasul n'ar sfintă, ci numai pe Dumneđu?

v. *Cărnat*. — *Sas*.

De ce păianjenul e blăstemat?

v. *Păianjen*.

De ce câni și pisicele nu se 'mpacă?

v. *Câne*.

De ce suflă vîntul?

v. *Vînt*.

De ce capra ține coddă în sus?

v. *Capră*.

De ce iepurele are buza crăpată?

v. *Iepure*.

De ce bradul are o cruce în vîrf?
v. *Brad*.

De ce ursul n'are cîodă?...

Iată un deceu, asupra căruia ne vom opri pentru a arăta, în ce chip o problemă analoagă capătă pe calea curat antropologică câte-o analoagă soluțiune la popore diferite.

La Români ursul n'are cîodă, fiind-că l'a înșelat vulpea făcendu'l să 'și-o bage din lăcomiă într'un riū ca să se prinđă pesci de cîodă, și apa înghețând de ger, ursul abia a putut să scape berc. De aci, când o pate cine-va din lăcomiă vre-o pacoste, se țice proverbial: de aia n'are ursul cîodă.

În Franța ursul este o raritate, dar sînt fôrte populari iepurii. Iepurele n'are nici el cîodă. De ce? Când arca lui Noe plutia pe apă, dracul o tot găuria mereu, ca dîră-dîră să se 'n-nece. Noe tot astupa găurele cu piron. Isprăvind pironul și vîdînd că dracul a mai făcut o gaură, Noe s'a repeđit de a tăiat cîoda iepurelui, băgînd'o în acea crîpătură. Față cu un piron cum nu s'a mai vîdît, dracul a fugit, iar iepurele a ramas fără cîodă (Revue d. trad. pop. V, 244).

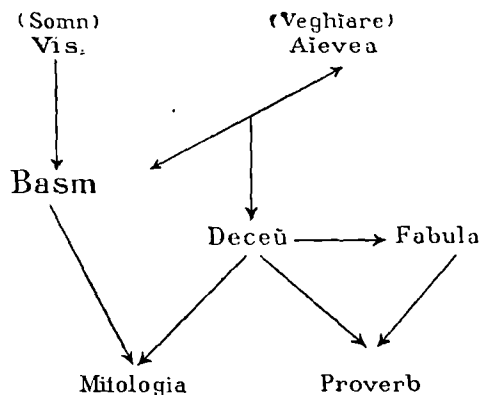
Din Franța să sîrim tocmai la Zulușii din sudul Africei. Acolo nu sînt nici urși, nici iepuri, dar este un fel de bursuc fără cîodă. De ce? Fiind-că la zidirea lumii, atunci când tôte dobitocele merseră la Dumnezeu ca să'și cîeră fie-care câte o cîodă, numai bursucul din lene nu s'a dus singur, ci a trimis în locu'î pe altul ca să 'o aducă, și acela nu 'a adus'o. De aci în Africa sudică proverbul despre ómenii leneși: „de aia n'are bursucul cîodă“ (Revue d. trad. IV, 110).

Din deceul românesc, proverbul: „de aia n'are ursul cîodă“ despre ce lăcomi; din deceul Zulușilor, proverbul: „de aia n'are bursucul cîodă“ despre ce

leneși; este învederat că Româniî nu s'a înțeles cu Zulușii; dar natura cea antropologică a deceului este ast-fel, încât chîar la capetele opuse ale lumii el pôte să dea o soluțiune asemînată unei probleme înrudite, iar acea soluțiune să devină apoi un proverb aprópe identic.

Proverbul, care nu este în principiū decăt conclusiunea unei povestiri, persistînd chîar atunci când însăși povestirea s'a uitat de de-mult, își are originea de 'ntăiu în deceu, și apoi în fabulă ca produs direct al deceului.

În acest mod filiațiunile categoriei literare poporane a *basmului* se pot represinta prin următórea genealogiă:

v. *Cimilitură*. — *Dicțore*. — *Somn*. — *Vis...*

— **Basmă** (artic. *basmaoa*, plur. *basmale*), s. f.; mouchoir, foulard. „Bucată de materiă de bumbac saū de mătasa“ (Costinescu), care servă: a) a șterge nasul, b) a se lega saū a se acoperi la gât, c) a cuprinde și a purta órecarî lucruri mărunte. *Basmalele* sînt mari saū mici, mai tot-d'a una colorate. Sinonim cu *năframă*, *testemel*, *tulpă*, *pan*, cari sînt tot de origine comercială orientală ca și *basmaoa*=turc,

basmă „toile peinte“, de unde cuvântul a trecut și la Serbi (Cihac).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. 2: „Nu’ți mai uda *basmaoa* de geaba!... Schimositurile aceste mă strâng de gât!... In toate ȳilele tot țipete și bocete!...”

Același, Iași în carnaval, act. II sc. 1: „Înger cu bonetă și cu pipilote, care ’mă indulcesc vięta și’mă tivesc *basmalele*!...”

A. Pann, Povestea vorbeii, I p. 67:

Response altul: pré bine, bravo! așa vom
[urma,
Să legăm pe cărciumarul la ochi bine c’o
basma...

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 414:
„De partea stângă a ușei stă Io Petru Voevod, purtând într’o mână o *basma* roșie cu borduri de fir și în cea-laltă o cruce cu trei rescruți...”

„Plugușorul“ din Bucovina:

Lingă grău mi s’a plecat,
Trei spice ’n mână a luat,
In *basma* mi le-a legat,
In curea că le-a băgat
Și spre casă s’a ’nturnat...

(G. D. T., Poes. pop. 150).

Balada „Mitul“:

Ș’a căđut
Un șérpe reu
Ce-a ’ncăput
In sînul meu,
Mijlocelul m’a cuprins
Și de inimă s’a prins:
Ține tu *basmaoa* mea,
Infășoră mâna ’n ea
Și apucă procletul,
Că’mi repune sufletul...

(Ibid. 684).

La popor, *basmaoa* caracterizează mai mult pe femeie decât pe bărbat.

Colindă din Dobrogea:

Ea tot cósă și ’nchindesce,
Și frumos măi potrivesc,
Intr’un guler ș’o *basma*
Albă-dalbă ca ȳiua:
Guleru’i a fraților,
Basmaoa-a surorilor...

(Burada, Călet. 108).

Doină din Ardél:

Spune, dragă, maică-ta,
Dacă vrea să mi te dea,
Nemic ȳestre eú nu’ți Ieăú;
Papuci, dragă, eú îți daú,
Ș’o rochiță, ș’o *basma*,
Numai să mă uit la ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 370).

Basmaoa négră, fie la bărbăți, fie la femei, exprimă ce-va trist în poesia poporană.

Doină din Bucovina:

Puiculița mea cea dragă
E ’nvălită ’n *basma* négră;
Ce să fac s’o desvălesc,
Inima să’mi recoresc?...

(Marian, Bucov. II, 100).

Alta:

Chiar a-séră a venit,
Cu suman negru cernit,
Cu *basma* négră la git,
Cum mi’i mie măi urft...

(Ibid. 143).

In credințele poporane *basmaoa*, măi ales cea de cununiă, póte servi ca un prevestitor de nenorocire pentru soții cari se depărtéză pe un timp unul de altul.

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână“ (Ispirescu, Legende p. 95): „Ia să îți tu *basmaoa* mea, care am avut’o în ȳiua de cununiă, și eú ștergarul cel vėrgățel ce m’-ai adus de ȳestre; și

când vom vedé pe ele câte trei picături de sânge, să ne întorcem a-casă: acesta să fie semnul că mórtea s'a apropiat de unul din noi..."

In balada „Inelul și năframa“ același rol jócă sinonimul năframa :

— Draga mea, sufletul meu,
Ține tu inelul meu,
Pune'l în degetul teú:
Când inelu-a rugini,
Să scii, dragă, c'oîu muri!
— De mă lași plângénd a-casă,
Na'ți n a f r a m a de mătasă
Pe margini cu aur trasă:
Aurul când s'a topi,
Să scii, frate, c'oîu muri!

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

Ce-va analog ne întimpină la deminutivul basmaluță. Intr'un cântec din Moldova, orfanul o trimite în mormint la maică-sa :

Frunțulénă sălcioră,
Apușoră Bistrióră,
Face-te-ai négră cernélă,
Sá'mi cernesc o b á s m á l u ț á,
S'o trimet l'a mea măicuță
Pe șuerul vintului
In fundul pámintului...

(Sevastos, Cânt. 80).

De asemenea în următoarele alte doine din Moldova:

Scii, bădiță, ce-am visat?
Un vis mare minunat:
B á s m á l u ț a ta cea nouă
Am visat'o ruptă 'n două...

(Ibid. 62).

Și:

Că de'î zăbovi o lună,
Me'î găsi pe dél nebună,
B á s m á l u ț a ta pe mână
Culegénd la mătrăgună...

(Ibid. 60).

v. *Maramă*.

Basmaluță s. *băsmăluță*, s. f.; petit mouchoir, petit foulard. Deminutiv desmierdător din *basma*, de care de altmintrelea nu se deosebesce prin sens.

Doină din Bucovina:

Légă'ți doru 'n *basmaluță*
Și'l sădesce 'n grădinuță,
Ca să crească merișor,
Și mănecând, ț'a fi ușor!...

(Marian, Bucov. I, 22).

v. *Basma*.

Basmagiū s. *basmangiū* (pl. *basmagiū*, *basmangiū*), s. m.; fabricant de mouchoirs, marchand de mouchoirs. „Acela care fabrică saū vinde *basmale*“ (Costinescu). Turcul *basmaği* „imprimeur sur indienne“ (Șăinenu).

v. *Basma*.

Basmangiū. — v. *Basmagiū*.

Basn s. *băsnu* s. *băsnă*, une-ori **băznu** (plur. *basne*, *basnuri*, *baznuri*); 1°. fable, apologue; 2°. fiction, men-songe. Paleo-slavicul *баснь*, cu aceleași doé înțelesuri, pe cari Româniî le-au păstrat formei celei foneticesce intacte *basn*, pe când formei modificate *basmi* s'a dat accepțiunea specială de „conte bleu“.

Cu sensul al doilea, *basn* e sinonim cu minciună, născocire, scornitură, flecărie, vechiu măneciă și altele, tóte în antitesă cu adevărul.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Nov. 25 f. 164 b: „batgîocuredzâ pre ai noștri mari dumnădzăi, numind facerile lorū *basne* și măneciî...”

Cantemir, Chron. I p. 121: „Cine este acela carele zice, că numele acestuî ném, adecă a Moldovénilor și a Munténilor, este de pe numele hatmanuluî de Râm Flac, *basne* zic...”

Ibid. p. 151: „capul mort, dela carele izvorăia zisa mai dinainte puturoasa *basnă*...”

Ib. p. 208: „când slaba omului socotélă cu tot dedinsul să pune pentru ca cé adevărată istorie din *basne*, ca grăul din neghină, să alégă...”

Ib. II p. 191: „O! cât de grozav stă minciuna în scaunul adevărului! O! cum să dovedește *basna*, măcar că câtă-va vreme ar trece până a să dezvăli!...”

Miron Costin, Letop. I p. 4: „de unde sânt dară aceste *basne*, că sânt moșii țării aceștiia din temnițele Rămului?...”

Nicolae Costin, Letop. I p. 65: „Caută-te acum, cetitorule, ca într'o oglindă și privesce de unde ești, lepădând dela tine toate cele-lalte *basne* câte unii au însămnat de tine den nesciință răta-ciți, alții den zavistie...”

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 52: „Filosofilor nu credé, că ei cuvintele sale nu cu dovediri Dumnezeesci, ci numai cu nisce *baznuri* le întâré...”

Zilot Românul, Chron. p. 88: „Jeluierea nu avea loc, pentru că toți era căptușiți de hrăpire și mituire. Dreptatea? ȕicea că a perit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumneđeū, resplătirea? ȕicea că sînt tóte nimicuri și *basne* călugăresci...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 16:

Îmi frec ochii, mă uit bine, văđ că s'a fost
[inserat,
Ș'alătura un foc mare, de fete încunjurat,
Care din sat se strînsese la șeđătóre cu furci,
Și de glume, *basne*, risuri, hohotia ca niște
[curci...

Din contra, cu sensul de „fabulă” sau „apolog”, din cauza moralei finale *basn* póte să devină sinonim cu adevăr sau cu înțelepciune.

Cantemir, Chron. I p. 345: „O! cât este de frumoasă și adevărată *basna* lui Esop, care zice: că cănela cu carne în gură trecând pe punte s'a văzut în apă...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 41: „taurul *basnei* acestia foarte cu înțelepciune să poartă...”

Locuțiunea proverbială: „a se face de *basnu* în lume” (Pann, I, 175) = „devenir la fable du monde”, sinonim cu „a se face de rîs”.

v. *Basm.* — *Băsnesc.*

Băsnă }
Băsnu } — v. *Basn.*

Bastară, s. f.; sorte de brouillard pendant l'été. Cuvînt, pe care 'l cunoșcem dintr'o singură informațiune și asupra căruia nu ne putem rosti de o cam dată.

„*Bastară* se numesce cęța în timpul verei, fórte periculósă semănăturilor” (A. Bărbulescu, Ialomița, c. Pribegii).
v. *Cęță*.

Bastón (plur. *bastóne*), s. n.; bâton. Bătă, băt, toiag, de cari tóte *bastonul* se deosebesce prin aceea că e mai fin, mai elegant, mai meșterit, și 'l pórtă numai orășeni. Este italianul *bastone* (fr. *bâton* = span. *baston* etc.), introdus prin comerciū la noi ca și la Neo-greci: *μπαστούνι*, pare-se în secolul XVII, căci pe la începutul secolului XVIII poporul dete deja po-recla de *Baston* unui mare boier din Moldova, Iordachi Rusăt *Baston*, medelnicer sub Constantin-vodă Mavrocordat (Ioan Canta, Letop. III p. 177), pe fiul căruia, sub Teodor-vodă Calimah, Enachi Cogălnicénu (Letop. III p. 244) il numia simplu: „feciorul lui *Baston* stolnic”.

v. *Ruset*.

În „Cuvântul Sfântului Sisoe“, scris la 1770 și legat la un loc cu „Alexandria“ din 1714 (v. *Alexandria*, p. 860, b): „și i înpunse coasta cu paloșul, și o bătu foarte tare, și o bătu cu *bastoane* de usturime...“

Ion Ghica, Scrisoarea XXII: „La a laurii și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap gugioman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; bașboierul purta hanger la brâu; boierii cei halea stau împregiurul Domnului cu *bastóne* lungi în mână...“

Delavrancea, Trubadurul p. 190: „Cu *bastonul* și cu mâinile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spate, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetișor...“

v. *Bătă*.

Bastonăș (pl. *bastonașe*), s. n., petit bâton. Deminutiv din *baston*.

v. *Baston*.

1. Baș, s. n.; t. de Commerce: agio, change. „*Baș*, ceea ce se lasă schimbătorului pentru schimbatul unei monete“ (Costinescu). Cuvânt turcesc, ca și *zaraf* „changeur, banquier“. Din turcul *bâș* are și neo-gréca cu același sens: $\mu\pi\acute{\alpha}\sigma\iota$ (Cihac, II, 547).

v. *1. Turc*.

2. Baș-, préfixe pour marquer un degré de supériorité: archi-. Este turcul *baș* „tête, chef, le premier“, introdus la Români d'o-dată cu titulatura ierarhică otomană, în care acest *baș* se aglutinează cu numele diferitelor funcțiuni, precum:

1°. *Baș-buluc-bașa*, cap peste țece plutóne.

După Aședămîntul lui Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ap. Rășcan, *Lefile boierilor Moldovei* p. 8 etc.) erau în

Moldova un *Baș-bulubaș* „a Curții Gospod“ și un alt *Baș-bulubaș* „a Hătmăniei“, din cari cel de'ntăiu avea 360 lei pe an, iar cel-alt 180.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „Pe Costache Purice încă până a nu sosi Grigorie Vodă la Iași, cu bună pază închizându'l la Cetățue, șázând până aú venit Domniea în Iași, și atunci l'aú scoborit în curte la *Baș-bulucbașa* de Simeni...“

v. *Bulucbașă*.

2°. *Baș-ciauş*, „colonelul unui regiment de ieniceri“ (Șăinénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 220: „luară pre Duca-vodă de l'aú dus de l'aú închis la *Baș-céuş*...“

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „Domnul din oamenii Pașii pe altul pe nimeni n'aú îmbrăcat, fără numai pe *Baș-céuş*...“

v. *Céuş*.

3°. *Baș-ciohodar* „întăiul cămăraș al palatului“ (Șăinénu).

Ion Ghica, Scrisori p. X: „Pe feciorii de boier, când făceau vre-o neorînduélă sau vre-o necuviință, îi poftia la cafea, în odaie la Cămăraș, la Tufecibașa sau la *Baș-ciohodar*, și acolo li se trăgea câte-va nuiele la tălpi ca să le vie mintea la cap...“

Același, Scrisoarea I: „repositul Măciucă, Dumneđeú să'l ierte, *Baș-ciohodar* și mâna dréptă a lui Vodă, cum s'ar ție astăđi întăiul aghiotant domnesc...“

v. *Ciohodar*.

4°. *Baș-conacciú*, cap peste cei însărcinați cu îngrijirea conacelor pentru Turcii călători.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „și Domnul încă aú poroncit de s'aú rânduit conacile, orânduindu-se *Baș-conacciú* pe Constantin Canano...“

v. *Conac*.

5°. *Baş-aga*, cap al unei cete de Turci.

Balada „Badîul“:

Mândra cât se arăta,
Baş-aga o a se 'mbêta...

(Alex., Poes. pop. 2. 125).

v. *Agă*.

6°. *Baş-beşli-aga*.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Pentru mântinerea ordinii, Kehaia-Beg în Valachia și Iusuf-Paşa în Moldova orînduise în fie-care plasă câte un beşliu cu 10 neferi, în oraşele principale câte un Beşli-Aga cu 50 de neferi, și la Iași și București câte un *Baş-Beşli-Aga* cu câte 200 de neferi..“

v. *Beşlégă*.

7°. *Baş-i-buzuc*, turcesce *baş-i-bozuc* „milice irrégulière“, literalmente „cap sucit“ (Şăinenu).

A. Odobescu, Scrieri III p. 603: „În răsboiu ostaşul turc, fie Nizam, orî *Başibuzuc*, fie Seiđ orî Paşa, rămâne pururé o fiéră sêlbatică..“

Başibuzuc, cu sensul de bêtură, la Delavrancea, Paraziții p. 156: „Dacă îi este sete, întră într'o bragagiriă. Eî, să gust, ce *başî-buzuc* aveți? Suge un fund de tinichea..“

8°. *Baş-buză*, bragă de cea mai bună calitate.

„Jocul păpuşilor“ în București:

Hai la bragă,
Soră dragă,
Bragă bună, *baş-buză*:
Cine bea, rămâne grea...

(G. D. T., Poes. pop. 121).

v. *Bragă*.

O dată introdus în graiu prin mai mulți termenî turcesci ca cei de mai sus, prefixul *baş* n'a întârziat a se acăța, cu același sens de „archi-“, la

unele vorbe vechî românesci; de exemplu:

1°. *Baş-boier*, „cel întâiu boier al țerei.“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaturî și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap gugîuman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; *baş-boierul* purta hanger la brău..“

v. *Boier*.

2°. *Baş-marghiol*, ștregar de frunte.

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Necola Neculcea,
Din oraș din Tulcea,
Fecioraș de Sirb,
Baş-marghiol de tirg...

(Burada, Călét. 134).

v. *Marghiol*.

3°. *Baş-Țarigraden*, fruntaș din Constantinopole, Constantinopolitan get-beget.

O colindă muntenescă:

Iar voi, corăbieri,
Baş-Țarigradeni,
Trageți și tăceți...

(G. D. T., Poes. pop. 86).

v. *Țarigrad*.

4°. *Baş-fir*.

v. *Başbafir*.

5°. *Baş-neghib* „măitre-sot“ (Pontbriant).

6°. *Baş-neguțitor* (Laurian-Massim).

Și altele.

În același mod, *baş* s'ar puté anina la o mulțime de termenî românesci: *baş-ciocoiu*, *baş-cărturar*, *baş-mișel* etc., unde ar fi une-orî mai expresiv decât sinonimul archi-, de care diferă printr'o nuanță ironică.

v. 1. *Turc*.

³·Baş, adj.; épithète du coq qui chante le premier, qui annonce le premier la nuit. In bogata monografiă a lui Rolland despre cocoş (Faune popul. VI, 1—122), eă n'am găsit nici un termen special pentru cocoşul *baş* și nemic analog cu credințele poporane române relative la acest cocoş *năsdrăvan*.

„Poporul crede că este o *tóca* în cer, după care cântă cocoșii. In fiecare sat este un cocoş, care cântă când este numai de trei zile. Acest cocoş aude cel de'ntăiu *tóca* din cer, și după ce cântă el, apoi încep a cânta și ceilalți cocoși. Acel cocoş se numește *cocoş baş*“ (S. Ionescu, Buzeu, c. Gherasenii).

In Moldova este mai obicnuit pentru un asemenea cocoş epitetul de *năsdrăvan*.

S. F. Marian, Ornit. II, 243: „Despre acei cocoși, cari cântă tocmai la miezul nopții, cari cântă de doăspre-dece ori după olaltă, érá mai mult nu, poporul ăice că sînt *năsdrăvani*. Intr'un sat nu se găsesc decât puținii cocoși *năsdrăvani*, trei pînă la patru, mai mulți nu. Aceștia încep mai întăiu să cante, și numai după dînșii cântă apoi și ceilalți cocoși de rînd; însă cocoșii de rînd n'au darul de-a puté cânta de doăspre-dece ori după olaltă, prin urmare ei nu ne pot numéra cele doăspre-dece ore din nópte. Cocoșii *năsdrăvani*, spune mai departe poporul, că de aceea se trezesc drept la mezul nopții și cântă de doăspre-dece ori după olaltă și a-nume înaintea celorlalți cocoși, pentru că ei aud atunci pe ingeri cântând în cer. Ei se cunosc pe aceea, căci, după credința poporului, îndată ce ies din găóce, și încep a cânta. Asemenea se mai ăice, că numai acei cocoși pot fi *năsdrăvani*, cari au pene negre sau

roșii, ér ceia-lalți nu. Poporul crede, că muerea, care taiă vre-un cocoş *năsdrăvan*, trebuie să pătescă ce-va reu: ea ori își perde glasul și nu pôte mai mult vorbi, ca să fie auđită și înțelėsă de alții, ori că i se sclintesce vre-un picior și rămăne apoi șchíópă în *tótă* vieța.“

E sigur că epitetul *baş* n'are a face cu turcul *baş*, care se pune la noi (v. ²·Baş) tot-d'a-una de'naintea substantivului, și care—tot-o-dată—este fără exemplu în terminologia română curat țerănescă. Cu *tóte* astea, fără a fi turcesc osmanliu, acest *baş* este totuși turanic, și pôte să fie de asemenea turanică și credința poporană despre *cocoş baş*.

Noi am vėđut într'un alt loc (v. *Barangă*) că dela Cumanii a remas Romănilor numele lupului care urlă cel de'ntăiu în capul unui haitic. Tot dela Cumanii cată să fie și epitetul *baş* al aceluí cocoş prin care se începe cântatul cocoșilor într'un sat. In adevér, în limba cumanică, ca și turcesce, *baş* însemna „cap“ și „început“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 31).

v. *Başotă*. — ¹·Coman. — *Tóca*.

⁴·Baş, adv.; justement, exactement, à point. Cuvînt întrebuintat, pare-ni-se, numai în Banat.

„Baş este un adverb cu sensul de *chiar*“ (Liviú Iancu, Banat, c. Visag).

Doină din Banat:

Când te vėd, bade, la sóre,
Inima mi-i ca o flóre;
Când te vėd, bade, la lună,
Inima nu mi-i *baş* bună,
Și cu dor mare aștept
Să te pocu strînge la plept..

(Hodoș, Poes. pop. 1131).

Alta tot de acolo :

Frunță 'n meri,
Frunță sub perî,
Pe mine mă cer doi veri ;
Nu mă cer baș de de-mult..

(Ibid. 117).

Este adverbul serb baš „chiar, tocmai“ din paleo-slavul БѢШК „omnino“ (Miklosich).

v. *Chiar*.

Baş-agă. — v. ². *Baş*.

Başardină s. **bașoldină** (plur. *bașardine*, *bașoldine*), s. f., femme âgée de mauvaise vie. Nu se pré țice despre fete, ci mai ales despre o „muțere grasă bătrână“ sau „cotoronță“ desfrînată (Șăinenu, Semasiologia p. 253). Dr. Polysu : „*Başardină* = das Mensch, die Bestie“. Este un cuvînt țerănesc fôrte respândit. Cihac (II, 481) îl trage din maghiarul baszos (citesce: bosos) „débouché“ prin forma maghiară intermediară baszárka (citesce: bosarco) „gibecière, valise, casaque fourrée“. D. Șăinenu (Elem. turc. 116) îi caută o origine turcă, și anume în : „baš kad yn, la première dame d'un harem et surtout de celui du Grand Seigneur ; cuvîntul, care însemneză întâia favorită a Sultanului, ar fi dobândit în gura poporului un sens pejorativ, altminterea lesne de explicat“. Nu e de loc „lesne de explicat“ : nici *bașardină* din bosarco, nici *bașardină* din bașcadin. D. Șăinenu, pe de altă parte, identifică tot-o-dată *bașardina* cu beșóndră, un sinonim în adevăr, dar care derivă d'a-dreptul din românul trivial „beș-“ prin analogiă sufixală cu sinonimul buléndră, însemnând literalmente „grande péteuse“.

v. *Beșóndră*. — *Bosorcă*. — *Buléndră*.

Jipescu, Opincaru p. 56, are o bogată gradațiune a acestuî cuvînt : „Când e 'ndirjit Rumănu pē fēmeia lui, îi țice ce'i ghine 'n gură, adică : muțere, muțerușcă, calu dracului, dracu 'npelițat, vulpe 'n patru labe, scorpie, iasmă, puțu de lele, teleleică, talpa iadului, petrecută, hăcutită, țirtură, papină, pațachină, fleorță, țîră, beșóndră, *bașoldină*, bahorniță, magmuză, ploscașă, verigașă, hărlavă, țigóre, îngălată, trântoriță, tartoriță, hōncă, tōntă, mototolă, hōșcă, cūmă...“

D. Jipescu a scăpat din vedere sinonimul cel mai important : scorțotină, derivat din latinul scortum, care însemnă în același timp „peau d'animal“ și „femme de mauvaise vie“ : „scorta appellatur meretrices“ (Paul. Diac.). În „scorțotină“ este de observat sufixul primar -otă : „scorțotă“ întocmai ca în „pipotă“, și apoi mai ales sufixul secundar -înă, sufix caracteristic de vreme ce el ne 'ntimpină de asemenea în sinonimiî :

papină,
pațachină,
bașardină.

Din cele două variante : *bașardină* și *bașoldină*, forma cea mai veche este învederat *bașardină*, nu numai pentru că e cea mai în circulațiune, dar mai cu samă fiind-că nu oferă în graiul nici o analogiă după care s'ar fi putut modifica, pe când *bașoldină* a suferit confuziunea poporană posterioară cu șold „hanche“, ca și când s'ar țice : „femme aux grandes hanches“.

Separând sufixul -ină, tulpina cuvîntului remăne bașar-, căci -d- ar pute să fie restul unuî alt sufix anterior.

Ei bine, acest *bașar-* „femme de mauvaise vie“ se regăsesce pe deplin în de de-mult cunoscuta glosă tracică βασαράρα „femme de mauvaise vie,

bacchante“ : „*λέγονται Βασσάραι αἱ Θράκισαι Βάκχαι*“ (Hesych., Suid., Etym. magn.), cu forma colaterală *βασσαρίδ* : „bassarides omnes bacchae dictae sunt“ (Schol. ad Pers., I, 101), fiind-că bacchantele tracice se îmbrăcau cu piei de vulpe, iar vulpea se numia la Traci *bassar* : „vulpes Thraces bassares dicunt“ (ibid.; cfr. Henric. Steph., Thes. ad voc. *βασσάραι*). Acest nume al vulpii Tracii îl împrumutaseră dela vechii Egipteni, la posteritatea cărora, în limba coptică, pînă astăzi *bașor* însemnă vulpe. Forma egiptenă cu *-s-*, regăsită de Brugsch (Dict. hierogl., ad voc.) și 'n ieroglife, ne face a susține că tot cu *-s-*, ca și la noi în *bașardină*, era cuvîntul tracic, pe care Grecii, lipsindu-le acest son, l'a transcris prin *-σσ-*, căci altmîntrelea, dacă ar fi fost simplul *-s-*, ajungea grecesce transcrierea prin simplul *-σ-*.

Este foarte prețios paralelismul nu numai sufixal, dar mai cu samă cel logic între cei doi sinonimi românesci: *bașardină*, moștenit din limba tracică prin Daci, și *scorțotină*, remas din latina prin Romani. *Bașardină*, ca și *scorțotină*, avuseseră de o potrivă dintru'ntăiu sensul de „peau“, dela care au trecut apoi la acela de „femme de mauvaise vie“.

Vom mai adăoga, că prin Greci această vorbă tracică se pare a fi străbătut și 'n latina vulgară, căpătând însă acolo o nuanță de sens foarte curioasă și cu totul diferită, cea de „țîță de vacă“ sau de „vacă țîțoasă“ : „bassarides vaccae mulsariae uberes, Bassarides etiam sacerdotissae Bacchi“ (Du Cange, ed. Carpent. I, 612).

v. *Curvă*.

Bașbafir s. **baibafir** (plur. *bașbafire*, *baibafire*), s. n.; t. de Comm.: fil

d'or pur. La ceprazari se dice simplu *baș-fir*. *Bașbafir* = *baș-baș-fir*, o formă reduplicată, care ne întimpină numai în graiul poporan poetic, unde ea s'a mai diferențiat apoi în *baibafir*, ba se aude și *baibazir*.

Colindă din Muntenia :

C'o furcă dalbă la brău,
Căier verde de mătase,
Tot cu 'mpletitura 'n șése.
P'un fuscior
De argințel
Trage fir
De *baibafir* :
Tórce fașă lui Ilristos...

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 31) observă în notă : „*baibafir* și *bașbafir*, fir de aur, bun, excelinte, de prima calitate“.

Altă colindă muntenescă :

Cu cîoltar de fir,
Fir și *bașbafir*...
(Ibid. 46).

Alta :

Și mă pórta bine,
Cum mi se cuvine,
Cămășă de in,
Guler *baibafir*,
Nasturi de arginți
Cu fir potrivitiți...
(Ibid. 80).

Alta :

Cămășă de in
Cusută cu fir
Și cu *bașbafir*...
(Ibid. 79).

Balada „Moșnegul“ din Muntenia :

Busdugane pentru fin
Și miresei *baibafir* :
Dar bogat că se făcea,
Avuțiă se stringea...
(Ibid. 620).

v. ¹. *Baș*. — *Fir*.

Baş-beșli-âgă
Baș boièr
Baș-bulucbâș
Baș-buzà

} - v. ².Baș.

Başcă s. **bășcă**, adv.; en outre de, en dehors de, séparément. In deosebi. Se dice și: de *başca*, de *bășcă*. Este turcul *başka*, cu același înțeles (Șălnénu).

Zapis muntenesc din 1715 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul, f. 593 a, în Arch. Stat. din Buc.): „care scrie mai sus, sânt cele doao livezi *başcă*, cumpărături ale popei lui Ioan...”

I. Créngă, Harap-alb (Povești p. 266): „Stăpănu-teu, ca stăpănu-teu; ce ți-a face el, asta 'i deosebit, de *başca*, ți se împăratul...”

Marion, Viața la mahala p. 143: „o vie de vr'o opt pogone și ce-va, *başca* crama și casele...”

„*Bășca* = de chilin; a desbășcă și = a despărți unul de altul“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Se dice și d'a-*başcă* sau d'a-*bășcă*.
v. ¹.Turc. — Chilin. — Deosebî.

¹.**Bășcă**. — v. *Bășca*.

².**Bășcă** s. **băștă** (pl. *băscî* și *băște*), s. f.; 1°. t. milit.: bastion; 2°. souterrain, voûte, sous-sol. Din forma germană *Bastey* Poloniei și-au făcut *baszta* (citesce: *bașta*), de unde d'ad dreptul românul *băștă*, apoi *bășcă*, în care trecerea lui *t* în *c* se datorază acțiunii analogice a pluralului *băștî* = *băscî*.

I. *başcă* sau *băștă* „bastion“:

Miron Costin, Letop. I p. 217: „între acele *băștî* au scos Zamoiskiî oaste leșescă împotriva grosimei tătărescî; năvălia Tătării cu totă óstea asupra Leșilor, ce Leșii sta neclătiți și din *băștî* da din tunuri...”

Ibid. I p. 240: „au scos Jolkovski toată oastea leșescă pe pilda lui Zamoiskiî când cu Cazi-Gherei Sultan, și au tocmit oastea cât ajungea glonțul pușcii, făcând și doă *băștî* de pământ, una la un corn de oaste, alta la alt corn, câte cu patru pușci...”; și mai jos: „Schindir Pașa tot cu acea năvală au lovit la *başca* cea den jos, și îndată au intrat Enicerii în *başcă*; sărit'au Leșii de lângă șanțuri și au apucat de au scos o samă de pedestrime ce era în *başcă*, érá mai mulți au perit, și pușcele tus-patru au luat Turcii...” unde prin „pușcă” se înțelege „canon”, iar nu „fusil”.

Tot la Miron Costin, p. 250, ne întimpină și forma singulară *băștă*: „făcuse Leșii în cele trei zile o tabie, adecă o *băștă* den-afară de șanțuri...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLVII:

Sionul a crivățului mari coaste,
Cetatea cea cu *băștî* și șanțuri nu proaste,
A împăratului decât toți mai mare,
Care stăpânește pre cer și pre mare..

II°. *bască* sau *băștă* „voûte“:

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 128: „Tóte aceste încăperi, precum și deosebitele *băscî* sau cămării boltite...”

Ibid. p. 130: „întără în *başca* rőtundă cu păreții și pardoséla de petró, unde le aștepta Chiajna...”

Astăđi în popor *başcă* are mai ales sensul de prăvăliă sub pămînt.

v. *Boltă*. — Prăvăliă.

Baş-céuș
Baș-ciohodăr
Baș-conacciu
Bașibuzuc

} - v. ².Baș.

Başoldină. — Başardină.

Başotă (plur. *Başotesci*), n. pr. m.; nom d'une ancienne famille noble moldave. La Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiu, p. 115) în lista familiilor boieresci din Moldova: „Baszotestii“. Paharnicul Sion (Archondologia, ed. Ghibănescu p. 31) țice că pe la jumătatea secolului XVI Alexandru-vodă Lăpușnenul rădicase pe „țeranul Tóder *Başotă* de o dată hatman“. De unde va fi luat'o Sion? nu se scie. Numai pe la începutul secolului XVII, sub Movilescii, *Başotescii* ne apar ca boieri mari și foarte avuți.

Intre boierii lui Moise-vodă Movilă, Miron Costin (Letop I p. 263) pune: „Buhuș visternicul, Furtuna comisul, *Başotă* logofătul...“, și pe același *Başotă* mai jos, p. 269, ni' arată ca hatman sub Miron-vodă Barnovski. Din ambele pasaje se vede că acest *Başotă* de două ori fusese la Constantinopole în afacerile țerii, unde a fost și închis într'un rînd.

Un act moldovenesc din ianuariu 1631 e subscris de trei *Başotesci*: „Pătrașco *Başotă* biv-logofăt“, „Iurașco *Başotă* biv-dvornic“ și „Gheorghie *Başotă* biv-vistîarnic“ (Arch. ist. I, 71); în același an, pe la august (ibid. 112), Petrașco *Başotă* funcționează ca marevisternic și capetă dela Moise-vodă Movilă un sat „pentru a sa dréptă și credincioasă slujbă cătră domnia-mea și pentru că a dat în visteria domnescă 200 galbeni unguresci, cari bani s'aũ cheltuit cu merticul Turcilor Balgi și cu alte nevoi ale țerii...“

Iurașco *Başotă* ne apare ca hatman în crisovul lui Alexandru-vodă Iliș din 1632 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 91 a, în Arch. Stat. din Buc.).

Între boierii lui Constantin-vodă Duca

era: „Pătrașco Zosin *Başotă* vel stolnic...“

Cel de pe urmă pogoritor al vechiului ném boieresc al *Başotescilor* a fost în țilele noastre marele logofăt Anastasie *Başotă*, fondatorul institutului liceal cu același nume pe moșia Pomirla din districtul Dorohoiu.

Başotă aparține la o categorie de numi proprii foarte interesantă, formată prin sufixul atonic -otă, precum:

Călotă,
 Ălbotă,
 Bălotă,
 Bărđotă,
 Ărnotă,
 Căpotă,
 Bòotă,
 Mășotă,
 Hărgotă,
 Bòrfotă,
 Răcotă,
 Cîcòotă etc.,

în cari -otă se adaogă de o potrivă la tulpine masculine ca „Rac-otă“ sau la cele feminine ca „Barđă-otă“. Cele mai multe din asemenea tulpine fiind numi de animale: cal, arn (= țap), boũ, barđă, ciócă etc., *Başotă* nu se pòte trage decât din epitetul poporan baș al cocoșului care cântă cel de'n-tăũ (v. ³*Baş*). În acest mod, pe o cale cu totul independinte, din aceeași tulpină și din același sufix s'aũ născut numele personal *Başotă* în Moldova și același nume personal *Başotă* în Ardel. Un Ardelén Vasile *Başotă*, fără nici o înrudire cu Moldovenii *Başotesci*, este autorul studiului geologic „Munții apusenii ai Transilvaniei“ (Blaș, 1883).

v. -otă.

Băște (pl. *băști*), s. f.; bête à laine.

La singular nu se pré aude, persistând totuși în numele de familie *Baște*, articulat *Baștea*, la Rucăr. Pluralul *băști*, termen exclusiv ciobănesc, e destul de răspândit, cel puțin în Muntenia.

„Oia cu clopot se ȳice: oia de *băști*“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socariciu).

„*Băști*-belu se ȳice la berbecul cel cu clopot; iar la toți berbecii și oile când le mână dela urmă se ȳice *băști*“ (G. Secărenu, Dâmbovița, c. Runcu).

Forma organică este *bêște*, cu obișnuita trecere a tonicului *e* în *a* după o consonă labială: *bată* = *bétă*, *vargă* = *vérgă*, *masă* = *mésă*, *fată* = *fétă* etc. *Bêște* este unicul rest în limba română din latinul *bestia* „animal“, care mai avea în latina rustică două forme colaterale *besta*, una cu *e* scurt și cealaltă cu *e* lung (Körting, Rom. Wtb. 113).

Și în limbile romanice occidentale *bestia* a căpătat une-oră sensul restrins de „bête à laine“, bună-óră la Reto-romani biscia „oia“, biscer „păcurar“, de asemenea în dialectul italian din Comasco *bescia* „oia“ (Diez, Etym. Wtb. 2. 10).

v. *Bel.* — *Berbec.*

Băștină (plur. *băștine*), s. f.; t. jurid.: propriété héréditaire à titre perpétuel. Se întrebuițeză mai adesea construcțiunea adverbială și adjectivală: de *băștină*, mai rar din *băștină* „à titre héréditaire“, sinonim cu *pe veci* sau de *veci*, dar cu cea deosebire că acesta din urmă nu cuprind în sine noțiunea de „moștenire“.

Alexandri, Boierii și ciocoii, act I sc. 3:

„Lipicescu: N’auđi, bade Arbure? Ie sama c’aići nu te afli la Arburenii.“

„Arbore: Cred și eu, ciocoroflëndură... Acolo ’i *băștina* de rădăși, ș’aići e roiu de ciocoii...“

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 466: „In acel pămînt de *băștină* română, mulți străini au știut a se prefira și mai cu samă a se încuibă în cetății...“

Ibid. t. III p. 14: „Din copilăria și eu am trăit cu Tămădăienii, vînătorii de dropii din *băștină*, cari nēm de nēm lor au rătăcit prin Bărăgan...“

Costinescu: „De *băștină* = nestrămutat, neînstrăinat, nemışcat din loc de ani nepomeniți; locuitorii de *băștină* = locuitorii cari nu s’au strămutat din locul, din satul orii din orașul, sau din țera ce locuiesc nici o dată...“

Cuvîntul *баштина*, de unde vine d’au dreptul românul *băștină*, este numai serbo-bulgar. Slavii nordici nu’ au de loc. El se trage din bulgarul *кашта* „tată“, însemnând literalmente avere remasă dela tată“, „patrimonium“. La Bulgarii însă *băștina* nu și-a dezvoltat un sens juridic bine determinat de „dominium“, pe cari la Serbii, din contra, ni’ înfățișeză în monumentele lor cele mai vechi (cfr. Daničić, Rječnik, I, 30—31). Dintre acestea noi vom utiliza aci pe cele mai importante două: Zakonnikul împăratului Ștefan Dușan de pe la 1349 și crîsovul tot de pe atunci dela același împărat, dat mănăstirii Arcangelilor dela Prisren și pe care eu l’am studiat altă dată pe larg în întregul său (Arch. ist. III, 85—196).

În Zakonnik ne întimpină mai întâiu următoarele cinci șș-ri despre *băștină*:

§ 40. **Бластеле и бластелничити иже се обрѣтаю с дрѣжаве моеи. Грехли и Грѣци, што естѣ комс да то имѣ прѣ дрѣжаве моеи с баштинѣ до**

Boerii mari și boerii mici, cari se află în Statul meu, Serbii și Grecii, câte li s’au dat lor de *băștină* înainte de domnirea mea prin crîsov și le-au stă-

ДѢНЪСЪ, ДО СЕГО СЪКОРА, ТѢ БАШТИНѢ ДА СЪ ТРЪЖДЕ...

§ 41. И КЪСИ ХРИСОВУЛИ И ПРОСТАГМЕ ШТО ЕСТЬ КОМУ СЪТВОРИЛО ЦАРСТВО МИ И ШТО КЪСХОШТЕТЪ КОМУ СЪТВОРИТМИ, И ТѢЗИ БАШТИНѢ ДА СЪ ТРЪЖДЕ, ЯКОЖЕ И ПРЪКІНЪХЪ ПРАКОВЪРНЫХЪ ЦАРЪ, И ДА СЪТЪ КОЛНИНИМИ ИЛИ ПОДЪ ЦЕРКОВЪ ДАТИ ИЛИ ЗА ДУШУ ОТДАТИ ИЛИ ПРОДАТИ КОМУ ЛЮБО...

§ 42. Кон властелинъ иматъ дѣтцѹ или нематъ, и ѹмретъ и понѣгове смърти баштина пуста останетъ, аште се обрѣштетъ отъ нѣгова рода до третіею братѹчеда, тѣ да иматъ еговѹ баштинѹ.

§ 43. И баштинѢ вхсе да сѣтъ свободне отъ всѣхъ работъ и поданккъ царства ми, развѣ да давяютъ конѣ и воиску да коюютъ по закону.

pănit pînă astădî, pînă la această adunare generală, acele *baștine* să rămână stabile.

Și toate crîsovele și daniile, câte le-a acordat cuî-va împărăția mea, și câte va vrea să mai acorde cuî-va, și acele *baștine* să fie stabile, întocmai ca ale împărățiilor binecredincioși predecesori, și să fie liberă peste ele, sau a le inchina bisericeii, sau a le da pentru suflet, sau a le vinde cuî-va-și...

Care boer are (o avere cu dreptul de a trece la) copii, dar nu are copii, și după mórtea lui *baștina* va rămâne deșertă, dacă se va găsi din némul seú pînă la a treia generațiune fratornă, acela să aibă *baștina* sa.

Și toate *baștinele* să fie libere de toate muncele și dările cătră împărăția mea, afară numai ca să mērgă la resbofu după lege.

§ 44. И ДА НѢСТЪ КОЛНЪ ГОСПОДИНЪ ЦАРЪ ИЛИ КРАЛЪ ИЛИ ГОСПОЖДА ЦАРИЦА НИКОМУ СЪЗЕТИ БАШТИНѢ ПО СИЛѢ, НИ КЪПИТИ, НИ ЗАМЪНИТИ РАЗВѢ АШТЕ СИ КТО САМЪ ПОЛЮБИ...

Și să nu aibă voie domnul împărat, sau regele, sau dómna împărătesă de a lua *baștinele* prin forță, nici a cumpera, nici a schimba, afară numai cu învoirea proprietarului...

Din aceste cincî §-furi se constată, că *baștina* în sensul Zakonnikului lui Ștefan Dușan:

1-o. Emană și se confirma dela împărat;

2-o. Era cu dreptul de a se vinde, de a se dărui, de a se schimba, în fine „cum jure utendi et abutendi“;

3-o. Se da numai nobililor (властелини);

4-o. Era liberă de diferite obligațiuni fiscale;

5-o. Indatoriă pe proprietar numai la serviciul militar;

6-o. Era apărată contra arbitrariului chiar din partea puterii suverane...

Însă această *baștină* perfectă, singură cunoscută în Zakonnikul lui Ștefan Dușan și care prezintă drept condițiuni principale distinctive: nobleța proprietarului, obligațiunea serviciului militar, scutela de orice greutate fiscală și lipsa de presiune din partea capului Statului, ne apare în chrisovul monastirii Archangelilor însoțită de o altă specie de *baștină*, mai mult sau mai puțin imperfectă, și despre care se pôte judeca după următoarele câte-va exemple:

...Такое приложи царство ми Орландоу мицовикиа з кафиномъ, с винограды, с млины,

...De asemenea a dause împărăția mea pe Orland al lui Miță cu *baștina*, cu vii, cu mori, cu ômeni,

и людми и съ
всѣмъ що си има
оу градоу и съ
ієговѣмъ селомъ
б а щ и н н и м ъ
селчани...

și cu tot ce are
în oraș, și cu al
seu sat de *baștină*
Selciani...

Iată dară o *baștină*, pe care monarcul o supunea tótă de 'mpreună cu titularul la o a treia față, fără ca să fi întrebat măcar pe Orland al lui Miță, dacă el se învoește sau nu cu atare dispozițiune. Este vederat, că o proprietate ereditară de acéstă natură nu era supusă numai obligațiunii serviciului militar, care n'ar fi putut aduce nici un folos mănăstirii, încât trebuie să admitem necesarmente, cuncă Orland al lui Miță era constrîns la alte îndatoriri, la un tribut în bani sau în natură către Stat, și aceste obligațiuni sau acest tribut, mult sau puțin, era aceea ce Stefan Dușan transmitea acum prin cesiune călugărilor dela Prizren, deși Orland al lui Miță rămănea tot proprietar ereditar, adecă tot cu dreptul de a lăsa averea sa la copii, și deși condițiunea sa primitivă nu se schimba de loc, cu acea numai diferență că în locul Statului el și posteritatea sa deveniră contribuabilii către mănăstire.

Următorul pasagiu confirmă cu deplinătate aserțiunea noastră :

Носъ з брати-
мъ и з дѣтню—
да имъ царство-
мн земля оу Лю-
тоглавѣхъ—ниви-
іе и ливаде и мѣ-
линъ и винограда
на рѣцѣ Милкоу-
совъ, и да си и-
маю снѣзи все оу
б а щ и н о у и
дѣтца нхъ, и да
имъ нѣ ине ра-

Lui Nos cu fra-
ții și cu copiii îi
dă împărăția mea
pămînt la Liuto-
glave, holde și li-
vești și o móră și
o viiă lângă rîul
lui Milcus, pe cari
acestea tóte să le
aibă de *baștină*,
ei și copiii lor,
și să nu aibă
alte clăci de cât

боте развѣ зда-
ниа и бѣдѣе день
и лѣха винограда,
и да имъ нѣ ни-
кое приплате жоу-
пъске...

numai o țî pen-
tru zidăria, lucrul
câmpului și cu-
lesul vitei, și să
nu plătescă ni-
mic către județ...

Stefan Dușan acórdă aci o proprie-
tate ereditară la nesce bîeți zidari,
„lor și copiilor“, făcendu-î contribu-
abilii nu cu serviciul militar, precum
era în respectul proprietății ereditare
celei perfecte sau nobilitare, ci cu o
cantitate de muncă la câmp, la viiă
și la clădirea edificiilor; care muncă,
datorită în principiu Statului, împé-
ratul o cedeză acum mănăstirii Ar-
changelilor. Este de observat, că cri-
sovul scutesce pe acești zidari într'un
mod excepțional de contribuțiuni de
„jupă“ sau districtuale, ceea ce do-
vedesce, că generalitatea unor asemenii
proprietăți ereditare neperfecte sau
„roturières“ era supusă la un număr
mult mai mare de obligațiuni fiscale.

Tot în acest sens, deși nu atât de
explicit, se mai pronunță următoarele
pasage :

И приложи цар-
ствоми влади-
мира черпники
и бонка петрови-
ки съ всомъ б а-
щ и н о м ъ що си
имаю оу градоу,
и іеще имъ при-
дасмо церковне
земліе от посоу-
га поуесте...

Și mai adause
împărăția mea
(mănăstirii Ar-
changelilor) pe
Vladimir olariul
și pe Boico al
lui Petru cu tótă
baștina lor, câtă
este în oraș, mai
dându-le lor pă-
mînturile biseri-
cesci nelăcuite
dela Posug...

И благословни-
іемъ игоумена хи-
ландарскога и все
братіе приложи
царство ми прѣ-

Și cu binecuvîn-
tarea egumenu-
lui de Chilandar
și a tuturor fra-
ților, mai adause

КОУ СНОБИ И З
БАШИННОМЪ...

împărăția mea
pe Pěrvu cu fiii
și cu *baștina*...

In fine, mai era încă o a treia specie de proprietate ereditară, anume cea preoțescă, despre care găsim următoarea unică alușiune destul de obscură în Zakonnikul lui Stefan Dușan:

§ 31. И ПОПОВЪ
БАШИННИЦИ ДА
СИ ИМАЮТЬ СКОЮ
БАШИННУ ЗЕМЛЮ
И ДА СУ СВОБОДНИ.

§ 31. Și preuții
cei cu *baștine*
să'și țină *baști-
nele* și să fie li-
berii...

Zakonnikul lui Stefan Dușan menționează aci proprietatea preoțescă cea ereditară, fără însă a da un alt amărunt, afară numai că un popă proprietar ereditar „este liber“, o expresiune foarte vagă, ce ne lasă în confușiune asupra caracterului și gradului unei asemenea „libertăți“, care firește nu putea fi decât numai relativă, și pe care noi nu scim dacă trebuie s'o înțelegem în privința individului ca un drept personal, sau în cea a teritoriului ca un drept real.

Crisovul mănăstirii dela Prizren ne procură următoarele pasaje mai mult sau mai puțin prețioase asupra *baștinei* celei preoțesci:

И ІЕЩЕ ПРИЛОЖИ
ЦАРСТВО МИ СЕЛО
РАБЧА С ПОПОМЪ
ГЛАВТОМЪ И С ПО-
ПОМЪ РАЙКОМЪ С
НИХЪ РОДОМЪ И
СЪ НИХЪ БАШИН-
НАМИ...

Și încă mai
dărui împărăția
mea satul Rab-
cea cu preutul
Glavatși cu preu-
tul Raicu cu né-
mul lor și cu
baștinele lor...

И ІЕЩЕ ПРИЛОЖИ
ЦАРСТВО МИ СЕЛО
БРОДЪ И ДРОУГИ
БРОДЪ С ПОПОВИ
ДИКАНОВИКИ И С
НИХЪ РОДОМЪ И С
НИХЪ БАШИНА-

Și încă mai
dărui împărăția
mea satul Vad,
și un alt Vad cu
preuții Dicanesci
și cu némul lor
și cu *baștinele*

МИ И СЪ ЗАСЕ-
КОМЪ ГРЪМЛАНИ.

И ПОПОВЕ ЛАТИ-
НЬСЦИ КОИ СОУ ОУ
ШКАИ ТЕРЕ ДРЪЖЕ
ВИНОГРАДЕ БА-
ШИННЕ, ДА ДАІЕ
ВСАКИ ПОПЪ ЧЪБРЪ
ВИНА ЦЕРКВИ, А ИМЕ
РАБОТЕ ДА ИМЕ
НЪСТНИ ПОДАНКА.

lor și cu cotunul
Gromlenii...

Și preuții lăti-
nesci (catolici),
cari sînt la Și-
clea, posedînd
acolo vițe de *ba-
ștină*, să dea fie-
care preut câte
un ciuběr de vin
bisericeii (Archan-
gelilor), iar altă
muncă să nu ai-
bă, nici altă dare.

Din aceste trei pasaje se vede că, de vreme ce proprietarii ereditari din clerul catolic erau obligați a da numai câte un ciuběr de vin fiscului său aceleia cui suveranul îi cedase dreptul fiscal, apoi naturalmente cu atîta și mai neînsemnată trebuia să fi fost în cazul analog obligațiunea clerului predominant ortodox.

Așa dară, putem stabili acum, în deplină cunoscință de cauză, că *baștina* în imperiul serb al lui Stefan Dușan presinta următoarele trei varietăți gradate:

1o. Proprietatea ereditară nobilitară, scutită de ori-ce sarcine, afară numai de obligațiunea serviciului militar;

2o. Proprietatea ereditară preoțescă, supusă unor sarcine pecuniare sau în natură, însă foarte mici;

3o. Proprietatea ereditară așa dîcînd roturieră, subordinată unui mare număr de munce și dări.

Ca o consecință logică a naturei acestor trei *baștine* era, că suveranul nu putea ceda niměnuși drepturile sale asupra proprietăților ereditare nobilitare, căci numai Statul avea trebuință de prestațiunea simplă și pură a serviciului militar, singura obligațiune a unor așa proprietăți; pe cînd, din contra, drepturile suveranului asupra pro-

prietăților ereditare preoțesci și roturiere consistând în nesce utilități curat economice, puteau trece și treceau prin cesiune la ori-care particular, după cum ne-o arată acesta crisovul lui Ștefan Dușan în privința lui popa Raicu, a popilor Dicanesci, a preoților catolici dela Șiclea, a olarului Vladimir, a lui Orland etc., trecuți de'mpreună cu toate *baștinele* lor pe sama mănăstirii Archangelilor de lângă Prizren, care căpătă astfel dreptul de a percepe dela ei ceea ce se datoră în principiu Statului, însă nu mai mult decât atâta, și fără ca ei să părădă cătuși de puțin calitatea lor primitivă de proprietari ereditari.

Trecând dintru'ntăiu dela împărat către un particular, un asemenea drept de a primi un folos óre-care dela proprietăți ereditare nenobilitare respective putea trece apoi mai departe, tot prin cesiune, dela un particular la altul, deși crisovul lui Ștefan Dușan nu ne prezintă într'acesta exemple clare, căci următorul pasagiu, prin care un mare boier cedă mănăstirii Archangelilor dreptul său de a exige anualmente câte 18 vulpi dela unul Dabija, nu se scie dacă se rapórtă la proprietatea ereditară saú la acea usufructuară a contribuabilului:

И съ младостию
и хотѣннїемъ цар-
ствами приложи
кесарь гръггорь
церкви царствами
архангеловъ дѣви-
жика каматника.
Да даіе за годни-
це нї лисиць...

Și cu mila și
voința împărăției
mele, dărui cesa-
rul Gregoriu bi-
sericeii împărăției
mele a Archan-
gelilor pe Dabija
cămătar, ca să
dea pe an câte
18 vulpi...

Orî-cum să fie, acest pasagiu ne arată, că în unele transacțiuni teritoriale între particulari se necesită au-

torisațiunea, adecă „mila și voința” suveranului.

Trecând la Români, noi putem urmări *baștina* numai în actele scrise românesce și 'n traducerea românescă veche de pe documentele cele scrise slavonesce.

a) Acte scrise românesce:

1°. Act muntenesesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 66): „am vândut moșia deîn Glodéni, părțile nostré, câte să va alege den *baștina* dela moșii noștri...”

2°. Zapis muntenesesc din 1659 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroșul f. 134 a, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Andronie ot Pitești scriu și mărturisescu cu acest al meu zapis, ca să fie de mare credință la mâna dumnélui jupan Manta vel căm., cum să să știe că î-am vândut dumnélui parté mé de moara câte (sic) înîi vin, însă trei ciricuri ot Pitești în apa Argeșului, unde să hotărăște cu Goleștii, drept bani gata ug 130, și o am vândut dá a mé bună voe fără nič o silă, cu știré vecinilor tuturor de pre împrejurul locului, ca să fie dumnélui stătătoare și coconilor dumnélui, că moșia au fost de *baștină*, și când au fost de am vândut această moară, fost'au mulți boiari mărturii...”

3°. Zapis muntenesesc din 1692 (Cond. MSS. a mănăstirii Hurezul p. 668 b, în Arch. Stat. din Buc.): „fečoriî Radului țigan și ai Marinei grasei, care țigani au fost ai noștri de *baștină* și de la moși...”

4°. Zapis moldovenesc din 1755 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. V p. 64, în Arch. Stat. din Buc.): „un fičor a lui Mihăjachi ține o fată moșancă de *baștină* di pe Rusăști...”

5°. Zapis moldovenesc din 1759 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. III p. 284);

„dat'am danie aceștii sfinteî episcopii o fată de țigan anume pre Catrina fata lui Toader Stângă țiganul, cariî sînt din dreptî țiganiî noștri ce avem pârîntăștii den *baștenă*.”

6°. Act dela Grigorie-vodă Ghica din 1762 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. III p. 312): „să cercetați foarte cu amăruntul și în frica lui Dumnezeu, după scrisorî: atâta de cumpărături și *baștină* cât și de danii...”

7°. Act moldovenesc din 1766 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. V p. 10): „jăluind Simeon Turbatul, cumcă în satul Brădiceștii are di pe pârîntii seî șepti pămănturi *baștină*; așijdere și Tacul Frățița iarășî au jăluit, că tot într'acel sat Brădiceștii are *laștină* pămănturi...”

b) Acte traduse din slavonesce.

1°. Crisov dela Négoe Basaraba din 1517 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 124, în Arch. Stat. din Buc.): „îaste moșie de *baștină* a sfinteî mănăstiriî, și încă și de cumpărătoare din zilele Radului voevod...”

2°. Crisov dela Radu-vodă din 1526 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 24): „pentru că îaste a lor bătrână și dréptă moșie și de *baștină*, pentru această am dat lor și domnița mé ca să le fie lor moșia de *baștină* și o habnică lor și feçorilor lor, și să nu să vânză de dănșii, ci să le fie acelor ce vor rămăné dintru dănșii, și de nimené să nu se clătéscă...”

3°. Crisov dela Mircea-vodă din 1539 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 43): „îaste a lui bătrână și dréptă moșie de *baștină*, și hotărâtă și alésă cu 24 de boiari și cu hotarnic sluga domnieî méle Stanciul Scurtul...”

4°. Crisov dela Alexandru-vodă 1574 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroșul, p.

162 b, în Arch. Stat. din Buc.): „am cetit domnița mé cărțile domnilor celor bătrâni ale Codrii logofătului și ale fraților lui, carté răpoosatului Radului voevoda Tepeș, și carté răpoosatului Basaraba voevoda cel bătrân, și am văzut și am adevărat foarte bine cumcă îaste a slugilor domnieî méle Codrii logofătul și a fraților lui dintru acest sat jumătate de *baștină* de la moși dela strămoșii lor de când îaste țara rumănescă...”

5°. Crisov dela Milnea-vodă din 1578 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul f. 20 b, în Arch. Stat. din Buc.): „sânt ale sfinteî mănăstiri bătrâne și drepte moșii de *baștină*, câștigate și date de răpăosatul Gherghina parcălabul...”

6°. Crisov dela Radu-vodă din 1616 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul f. 38 b): „să'î fie lui aceste prăvălii și pivniță ce sânt mai sus zise, de *baștină* și o habnice...”

7°. Crisov dela Radu-vodă din 1617 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul f. 453 a, în Arch. Stat. din Buc.): „din câmp, din pădure, din apă, din silișté satului și de pres' tot hotarul, și cu moșia de peste Olt câtă îaste parté lor, pentru că această moșie ce s'au zis mai sus au fost a lor bătrână și dréptă moșie și de *baștină*...”

8°. Crisov dela Vasile-vodă din 1632 (Cond. Mss. a mănăstirii Bărnova f. 30, în Arch. Stat. din Buc.): „din uric de *baștină* č'au avut moașele lor Anna și Marina dela bătrânul Stefan-voevod, care acé siliște se înparte în cinci părți...”

9°. Crisov dela Mateiü Basaraba din 1645 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul f. 92 a): „boiariului domniî méle jupan Diicul vel spatar ot Buiceștii, ca să'î fie lui acești mai sus ziși rumăni din Urșani și din Bărzoteni și cu toți ficiorii lor și cu toate delnițele lor de peste

tot hotaru și cu tot venitul, de *baștină* și o habnicî, și feciorilor lui, nepoților și strănepoților...”

Unul din epitetele cele mai obișnuite ale *baștinei* este „bătrână și dréptă” (b, 2; b, 3; b, 5; b, 7), fiind căpătată „dela părinți” (a, 5; a, 7) sau „dela moși” (a, 1; a, 3; b, 4), iperbolic: „de când este Țéra-Románescă” (b, 4). Ca sinonim cu *baștină* figuréază une-orî adjectivul o habnic (b, 2; b, 8). La vîndarea unei moșii de *baștină* erau de față vecinii (a, 2), iar în unele casuri vîndarea era chîiar oprită: „să nu se vîndă, ci să le fie acelora ce vor rămáne dintre dînșii” (b, 2). Stăpânirea unei asemenea moșie se întemeia pe „un uric de *baștină*” (b, 8). Afară de pămînt puteau să fie de *baștină* case (b, 6), Țiganiî (a, 3; a, 5), ba chîiar și rumâniî (b, 9), adecă țeranîi cei liberi, supuși numai la unele dări, întocmai ca în legea serbescă a lui Stefan Dușan. Ori-cine va întreprinde un studiu monografic asupra *baștinei* la Români, lesne va completa prin sute de documente aceste câte-va date, cari nu sînt de o camdată alt ce-va decît nisce simple indicațiuni (v. ². *Bătrân.* — *Moșia.* — *Reșăș* etc.) Noi ne mărginim din parte-ne a constata identitatea juridică cea fundamentală a *baștinei* române cu *baștina* serbescă din legile cele de pe la 1348—49 și tot o-dată înrădăcinata respândire a acestui termen în graiul poporan atît la Muntenî precum și la Moldovenî.

Este învederat că *baștina* la noi s'a introdus nu mai târziu de secolul XIV, căci după mórtea lui Dușan se începe iute sdruncinarea și apoi căderea Statului serbesc, care de atunci încóce nu putea să mai exercite nici o înrîurire destul de simțită asupra vecinilor.

Pe la 1270 împératul serbesc Stefan Milutin ținuse în căsătorie pe fiica „Domnului Românilor”, după mărturia

contimporană a Bizantinului Nicefor Gregoras (VI, 9). Nepotul lui Milutin, împératul Stefan Uroș, a luat apoi de nevastă — spun cronicile serbesce — pe fiica lui Alexandru Basaraba (Glasnik, V, 69; cfr. Hasdeu, Ist. crit. ², 83). În acest interval de strînsă încuscire între Serbia și România, cam între 1270—1350, cată să se fi întămplat introducerea la noi a termenului juridic *baștină*. Să observăm în trecét, că unul din vechile manuscripte ale Zakonnikului lui Stefan Dușan a fost găsit anume în mănăstirea Bistrița din Oltenia (Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu, p. 38).

Intrat în graiul poporan înainte de 1350, cuvîntul *baștină* a devenit în scurt timp atît de românesc, încât după 1360, de când se încep la noi primele crisóve scrise slavonesce, gramaticii îl respingeau sistematic din stilul cel oficial al cancelariei domnesci. Iată de ce mai sus noi l'am putut cită numai după zapise scrise românesce și după traducerea cea románescă a crisóvelor, crisóve în cari — dacă nu cum-va va fi vre-o excepțiune ce ne scapă din vedere — el nu ne întimpină nici odată; nici o dată. Acolo unde românesce figuréază *baștină*, acele crisóve întrebunțéază alți două termeni, prin cari diferă cele muntenesce de cele moldovenesci și cari aū rămas de o potrivă aprópe cu totul străinî graiului poporan, deprins de secolî și mulțumit cu *baștina*. Cei doi termeni în cestiune sînt:

în Muntenia — o habă, de unde adjectivul o habnic sau o havnic;

în Moldova — uric.

De unde o habă? și de unde uric?

În Lexiconul paleo-slavic, în care sînt trecuți toți termenii din crisóvele slavo-române, cel puțin din colecțiunea lui Venelin, Miklosich a uítat sau n'a vrut să pună pe o habă „*УХАБА*”; pe uric

însă îl pune (Lex. 1063), identificându-l cu paleo-slavicul *u r o k ŭ* „оурокъ“, care vrea să țină „sententia“, și cu maghiarul *ō r ō k* „aeternus“; iar după Miklosich, firesce, repetă Cihac (II, 441) aceeași etimologie, cu desăvârșire greșită, și uită și el ca și Miklosich pe *o h a b ā*.

Muntenescul *o h a b ā* însemnă „hrană“, din bulgarul *o h a p - , u h a p* — „a mușca“, acțiunea de „mușcare“ și aceea de „măncare“ confundându-se întocmai ca în paleo-slavicul *кжс* „mordere et edere“ (Mikl. Lex. 329). Așa în crisocele muntenești, începând bună-oriă dela ale lui Mircea cel Mare din 1387 și 1399 (Venelin, *Благо-болгарския граматик* p. 19, 26), expresiunea „*да ест на хѡабѡ*“ sau „*да имыте къ охабѡ*“ n'are alt sens decât: „să fie pentru hrană“, „să aveți pentru hrană“, „entretien, subsistance“. Numai prin acordarea acestui mijloc de hrană într'un mod ereditar cuvîntul *o h a b ā* a putut să capete înțelesul de „ereditate“.

Moldovenescul *uric* are o origine și mai curioasă, dar foarte sigură. Unul din cele mai vechi crisocele moldovenesci existente este acela dela Roman-vodă din 1392 (Arch. ist. I, 18). El se începe în următorul mod:

Из велики са-
модержѡвнѡи ми-
лости божи гос-
подникъ и ѡ Рома-
нъ коевода. обла-
даи землю мол-
давскою шт пла-
нины до моря.
Дадъ есмѡ. и с
монѡмъ сынѡми
Олександрѡ и Бог-
данѡ. сазѡѡ на-
шемѡ Иванышу
Витѡзю. за его

Eŭ, marele au-
tocrat cu mila lui
Dumnezeŭ domn
Ion Roman voe-
voda, stăpânind
țera Moldovei de-
la munte pînă la
Mare, din preună
cu fiii mei Ale-
xandru și Bog-
dan, am dat slu-
gei nōstre Ianăș
Vitezul, pentru
a lui credincioasă

вѡришю сазжѡс.
г. села на Серетѡ.
емѡ оу рѡкѡ со
оуѡкѡмѡ доходо-
мѡ. оу вѡкѡ...

slujbă, 3 sate pe
Siret, lui în mână
cu tot venitul pe
veci...

Expresiunea atât de lămurită: „*оу рѡкѡ со оуѡкѡмѡ доходо-мѡ оу вѡкѡ*“, adică „în mână cu tot venitul pe veci“, se transformă deja în crisocele lui Alexandru cel Bun, de exemplu în acela din 1419 (Arch. ist. I, 110), în: „*оурикѡ со оуѡкѡмѡ доходо-мѡ на вѡкѡ*“, adică: „uric cu tot venitul pe veci“, unde construcțiunea „*оу рѡкѡ*“, „în mână“, devine un singur termen juridic „*оурикѡ*“ cu sensul de „donațiune domnescă“; apoi mai târziu acest *uric* trece la semnificațiunea generală de „act domnesc pe o moșie sau pe o altă proprietate“, încurcând ast-fel pe Miklosich și pe Cihac, din cari cel puțin acesta din urmă, vorbind la 1879, ar fi putut să bage în samă crisocele lui Roman-vodă, publicat deja la 1865.

În cronologia elementelor slavice în limba română, *o h a b ā* și *uric* sînt cu mult mai noue decât *baștină*; iar în geografia acelor elemente, numai *baștină* este adevărat răspândit și foarte poporan, atât în Moldova precum și în Muntenia, deși nu pare a fi străbătut în Transilvania, unde înriurirea serbescă propriu ținută a fost în tot-d'a una aproape nulă: cel puțin în Lexiconul Budan din 1825 și în Dicționarul lui Bobb din 1822 *baștină* nu se află, iar în Vocabularul lui Budai-Delėnu de pe la 1820 (Mss. în Muz. ist. din Buc.) acest cuvînt este indicat anume ca *moldovenesc*.

Despre elementul juridic slav în România există un studiu al lui Dr. Pič: „Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht“ (Prag, 1886), tradus și franțuzesc: „Les lois roumaines et

leur connexité avec le Droit byzantin et slave" (Bucur. 1887). Cestiunea proprietății ereditare este abia atinsă acolo pe o jumătate de pagină, iar despre *baștină* nici o vorbă.

v. *Girebiă*. — Serb.

1. **Bat** (*bătuț, batere*), vb.; battre=1° sens fundamental: frapper plusieurs fois de suite ou consécutivement: a) de près (rosser, flageller, taper, tré-pigner, heurter, cogner, épousseter, tisser etc.); b) de loia (canonner, bombarder, darder, projeter); — 2° sens secondaires: a) vaincre; b) punir; c) secouer; d) viser; e) danser; f) tinter.

Cuvîntul latin rustic *batuo*, pe care clasicitatea îl înlocuia prin „icere“, „ferire“, „verberare“, „caedere“, „pulsare“, „mulcare“, „tundere“ etc., a rămas la toți Neo-latiniți, iar dela Români a trecut și la Serbi: *барати „schlagen“* (Karadžić), pe când mai toți ceilalți sinonimi au dispărut de o dată cu latina cea clasică. În diverse dialecte romanice, din acest *batuo* s'au desfășurat o mulțime de sensuri secundare și terțiare; dar pretutindenea el a conservat același sens fundamental, și anume: noțiunea continuă sau frecventativă a lovirii: *bat* însemnăză lovesc nu o dată, ci lovesc de mai multe ori în șir, fie șirul ne 'nterupt, fie el despărțit într'un mod periodic prin intervaluri, de exemplu: îl *bătea* totă ziua, îl *bătea* în toate sâmbetele. Plecând dela acest sens fundamental, să căutăm a clasifica după putință pe românul *bat*, lăsând de o parte paralelurile neo-latine occidentale.

Pînă acuma o asemenea clasificare nu s'a făcut, și nu e de mirare, de vreme ce nici Littré n'a fost în stare de a clasifica pe francesul *battre*. Sub raportul fraseologiei, un bogat material se găsește la Laurian-Massim, pe care întreg noi îl vom utiliza mai jos,

dar un material grămădit într'o cîndă desordine.

v. *Lovesc*.

I. Sensul fundamental.

În *bat*, fie cu accepțiunea proprieă, fie cu cele figurate, acțiunea se operăză printr'un instrument saũ un organ saũ un mijloc, care este numit saũ care numai se sub-înțelege: *bat*=lovesc de mai multe ori în șir cu mâna, cu bățul, prin scris, din gură, cu piciorul saũ din picior etc.

Acest sens fundamental ni se pre-sintă sub două aspecte paralele: *bat*=lovesc de mai multe ori în șir de aproape, și *bat*=lovesc de mai multe ori în șir de departe, cari aspecte, ambele saũ fie-care în parte, dau na-scere la ulteriorele sensuri secundare.

Fară a avé în vedere vre-unul din cele două aspecte, saũ mai bine ȳis avându-le în vedere pe amîndoă împre-ună, se ȳicea în graiul vechiu *bat* *res-boiũ*=mă lovesc cu cine-va saũ cu ce-va de mai multe ori în șir, când de aproape, când de departe, fie în privința materială, fie în acea morală.

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „voiniculũ nu numai pre elușũ să se mântuiască *bate* războiũ și se chinuiaște, ce și cetățile întru țarie să pue...“

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 91 a: „fi bărbatũ vartos și *bate* războiũ..“

Ibid. f. 114 b: „cé mai de apoi a poftelor celor ce cu sufletulũ războiũ *batũ*, într'acesta chipũ iaste...“

Samuil Claîn, Invățături (Blaj, 1784) p. 25: „atunci de toate părțile tare războiũ *bate* Diavolul cu trupul...“

Biblia Șerban-vodă, 1688, Regn. I, XXV, 28:

... războiul	...praelium
domnului meu	domini mei Do-
Domnul va <i>bate</i> ...	minus praeli-
	atur...

unde sensul locuțiunii române nu este de loc „praelium praeliare“, ci mai curând „bellum bellare“, sau simplul „bellare“ ca la Tacit în: „non ad pugandum, sed ad bellandum“.

v. ¹ *Resboiu*.

1°. *Bat* de aproape.

De 'ntăiu sub forma activă.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. X, 17:

...și în săboarale lor vor <i>bate</i> pre voi...		...et in synagogis suis flagella- bunt vos...
---	--	---

Ibid. Matth. XXI, 35:

... pre unul <i>bă- tură</i> , iară pre al- tul omorără...		... alium ceci- derunt, alium occiderunt...
---	--	---

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II p. 82 a: „Iată'ți trupul înaintia ta gol, *bate*'lă cu tofage, arde'lă cu focă, înecă'lă cu apă, tae'lă cu sabie...“

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 306):

Și'i voi *bate* cu tofage
Pre de latură să n'allarge,
Și cu varga ai voi *bate*
Prin străbătăi și păcate..

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „Husein Pașia în multe chipuri supăra pe Petriceico Vodă, pe bieții boerii cei mari îi *bătia* la talpe...“

ibid. 25: „Țiindu'l un an în temniță și *bătându'l* la talpe...“

„A *bate* la talpe“ a devenit în graiul actual o locuțiune proverbială cu sensul de „a risipi“, „a cheltui cu destrăbălare“, de exemplu la Ión Ghica, Scrisórea IV: „cei mai mulți s'au adăpostit prin curțile boieresci ca grămătică, vătafi de curte, stolnici, trăind pe bere și pe mâncare fără grijă de ziua de mâne; când puneau mâna pe câte o pară, o *bătea* la tălpi pe

must, pe cărnați, cu lăutari la Filaret...“

v. *Talpă*.

Ion Neculcea, Letop. II p. 239: „[Duca-vodă] au făcut un băț în opt muchi de *bătea* pre boierii și pre zlo-tași cu bățul...“

Cântec din Ardél:

Cătu 'i copila de mică,
Bate-o ș'o pune la furcă,
Că iubesc
De pârlesce,
Și la lucru nu gândesc!
(J. B. Trans. 389).

Altul:

Vai, leliță, cum te-aș *bate*!
Dar mi's mânila legate...
(Ibid. 78).

Colindă muntenescă:

Când e capul vécului,
Sfirșitul pământului?
Când o *bate* fiu pe taică,
Fiică-sa pe măică-sa;
Când o *bate* fin pe naș,
Fină-sa pe nașă-sa;
Atunci capul vécului,
Sfirșitul pământului...
(G. D. T., Poes. pop. 29).

I. Créngă, Scrieri I, 70: „o prinde ș'o *bate*, ș'o *bate* pină o omóră în bătăe...“

Proverbul omului leneș:

Ast lucru l'aș face 'ndață,
Dar n'am cine să mă *bata*.
(Pann, I, 107).

Activul *bat* de aproape poate să fie luat și într'un înțeles de tot amical în expresiunea: a *bate* pe u meri, întru cât acțiunea lovirii nu este dușmănescă sau durerósă, ci e desmierdătoare.

Laurian-Massim: „Nu numai că nu

mă-a ȃis nemica reuă, dară încă mă-a
bătut cu mulțumire pe umeri...”

Cântec oltenesc :

C'a-sără-am venit la voi
Și te găsiți între doți;
Unul te bătea pe spate:
Jurași, măndro, că ți-e frate;
Altul te bătea pe p'er:
Jurași, măndro, că ți-e v'er...

(Vulpian, Text p. 40).

Tot așa „a bate pe spate” în pri-
vința unui animal, mai ales a calului.

Colinda „Solul” :

... un cal legat,
Legat și n'frănat...
Și pe el mi'l țin
Vr'o cinc' vorniceî,
Vr'o cinc' comișei:
Doi de dirlogeî,
Doi de dalbe scări,
Iar al cincilea
Frumușel mi'l bate,
Mi'l bate pe spate
Și mi'l neteșesce
Și mi'l potrivեսce...

(G. D. T., Poes. pop. 45)

Cu un alt sens, în locuțiunea pro-
verbială: „gura bate spatele.”

Basmul „Teiu-legenat” (Tribuna din
Sibiu, 1885 p. 26): „Strămbă-lemne a
fost așa cum v'am spus încât pentru
puteri, pătimă însă de limbuțiă. Nu'î
pêsa lui de fața cu care grăia nemic,
și gura 'î umbla ca o pârpariță, cât cu
trébă, cât fără trébă. Așa nu 'î bine,
căci briciul pré-ager se știrbă și
gura bate spatele” = limbuțiă aduce
după sine bătaia.

v. *Spate*.

„A bate cu capul în pămînt =
a se umili cu pocăință”.

Omiliarul dela Dél, 1644, p. 41: „au
venit osândit și cu fața rușinată și cu
capul său în pământ băté...”

„A bate în palme” are patru accep-
țiuni deosebite:

a) a aplauda, lovind de mai multe
orî palmele mânilor una de alta.

Biblia Serban-vodă, 1688, Jerem. V 31:

... și preoții bătura în pal- mele lor, și no- rodul meu au ȃu- bit așa...	... et sacerdo- tes applause- runt manibus suis, et populus meus dilexit sic...
--	---

Cu același sens la Coresi, Omiliar
1580, quat. XIII, pag. 2: „toate lim-
bile bateți cu mânilor, strigați lu Dum-
nezeu cu glasă de bucurie...” în psalmul
XLVI, care în traducerea lui Silvestru,
1651, sună: „toți oamenii bateți cu
mânilor...”

Balada „Sórele și luna” :

Puternicul soare,
Ca puternic mare,
Unde-o auđia,
Bine că'î părea,
'n palme că bătea...

(G. D. T., Poes. pop. 413).

b) a chiăma o slugă, lovind de ase-
menea de mai multe orî palmele mâ-
nilor una de alta, deși intențiunile în-
tr'un cas și în cel-alalt diferă cu de-
săvîrșire.

Balada „Dobrișén” :

Și când ochiî deschidea,
Zare 'n casă că'mi vedea,
Lumina și zarele
Cum resare soarele;
El în palme că 'și bătea,
Slugulița că 'și chiăma
Și din gură că 'î ȃicea...

(G. D. T., Poes. pop. 475).

Portbriant: „Acéstă slugă e nesufe-
rită, trebuie să bat de ȃece orî în palme
ca să vie = il faut que je l'appelle
dix fois pour qu'il vienne.”

c) ca expresiune metaforică despre
scurtîmea timpului celui întrebuintat
pentru o lucrare; un timp însă mai
lung decât acela cuprins în metafora
analogă: „cât ai clipi din ochi.”

Basmul „Fata Cîudei“ (Sbiera, Povești, p. 63): „Cât *bați* în palmi, aș și fost la curțile Smelui și aș intrat în casă...“

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 4: „Cât se pôte mai de grabă. Hai, să te ved. Cât oiu *bate* 'n palme, să fii înapoși...“

I. Créngă, Scrieri I, 153: „și câte alte lucruri de gospodăria, făcute de mâna lui Chirică cât a *bate* din palme...“

d) In fine, expresiunea „a *bate* palmă în palmă“ înseamnă a isprăvi o tocmelă, a se înțelege deplin asupra unei învoeli.

Delavrancea, Vis și viêtă, p. 46: „Și *bătu* palmă în palmă cu negustorul. Tocmela se făcuse...“

v. *Palmă*.

Bat cu piciorul său *bat* din picior „taper du pied, trépigner“, este obicînit un semn de mâniă sau de supărare, ca și *bat* cu pumnul.

I. Créngă, Scrieri I, 57: „Scaraoschi îngrijit și mânios grozav, chiamă înaintea sa totă drăcimea și *bătu* din picior, strigând...“

Doină din Ardél:

Maică-ta 'i femeie rea :
Ea *bate* cu pumnul 'n mėsă
Că 'i trebe noră alėsă,
Bate cu picioru 'n prag
Că 'i trebe noră pe plac,
Și *bate* cu pumnul 'n vatră
Că 'i trebe noră bogată...

(Familia 1883, p. 215).

Laurian-Massim: „focosul armăsar *bate* tot într'una din picioré; n'am decât să *bat* din picior la ei, și toți se bagă în gaură de șerpe...“

v. *Picior*.

Bat în ușă sau *bat* la ușă, la pörtă, la feréstră...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Act. Apost., XII, 13:

Și *bătând* Pătru în ușa țărnațului, merse o fată...

Ibid. Matth. VII, 8:

...și cine caută afla, și celui ce *bate*, i să deschide...

Pulsante
autem eo ostium
januæ, processit
puella...

...et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur...

Proverb: „La pörta surdului poți să *bați* ori-cât de mult“ (Pann, I, 94).

Laurian-Massim: „a *bate* la tóte ușele = a se îndrepta și solicita la toți ca să capete ce-va...“

Cântec poporan:

— Cine *bate* la feréstră,
Nevéstă, nevéstă?
— Omule, pisica noastră...

Sint unele lucruri, cari nu se pot înfige fără a fi lovite de mai multe ori în șir, adecă *bătute*, deși *bat* nu trece prin acésta la sensul de înfig.
v. *Înfig*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar, 1643, II f. 73 a: „întinsără'l pri'nsu la pământ și picioréle 'i *bătură* în grosu...“

Gavril Protul, Viața lui Nifon, Mss. 1682 (ed. Erbicénu p. 104): „pre făcătoaria de minuni icoană a sfântului mucenic *bătut*'au însuș Négoe-vodă cu cuișoare un măr de aur curat...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Ghen. 23 f. 276 a: „pe'ntre diagete le *bătură* țăpușu de heru înfocate...“

Ibid. Noevr. 4 f. 103 a: „prin cap și prin plămâne, prin mănuntăi să le *bată* cue de heru...“

Anton Pann, Povestea vorbeii, II, 119:

. respunde dracul
Că pân'aci l-a fost lacul,
Și că aci e hotarul
Unde și-a *bătut* el parul.

Slavicî, Novele p. 29: „Părintele

trimise pe Cozonac în vale după nuiele, *bătu* doi pari în pământ, între pari tot în depărtare de o palmă *bătu* bețicașe mai subțirele...”

Acastă acțiune de a *bate* având de scop ca lucrul cel bătut să stea tare, de aci cuvîntul se aplică la alte lucruri bătute în același mod, cu ciocanul său cu orî-ce fel de uneltă, în vedere de a le întepeni într'un loc.

Laurian-Massim: „a *bate* cercurila o bute; a *bate* o bróscă la o ușă; a *bate* o feréstră etc.”

Tot prin bătaia cu un ciocănaș se ascute cósă, de unde termenul *bat* cósă, se *bate* cósă.

Proverbul din Bucovina, comunicat de d. S. F. Marian:

La tótă casa
Bate cósă,
Numai la mine
N'are cine.

De asemenea se *bat* secerile (L. M.).

Despre *bat* bani,

v. *Bătut*.

Bat se întrebuintează în privința orî-cărui lucru, pe care cine-va îl lovesce de aprópe de mai multe orî în șir cu o uneltă determinată și cu un scop determinat: a *bate* un drum, a *bate* o ariă, a *bate* gráne, a *bate* haîne, a *bate* lâna, a *bate* scaunesău scórțe, a *bate* pánza, a *bate* pomiș, a *bate* oue, a *bate* laptele, a *bate* stupii, a *bate* síta său cîurul, a *bate* mazere, a *bate* carnea etc. etc., în cari tóte se păstrează intact sensul cel fundamental al cuvîntului *bat*, de vreme ce el se cuprinde în natura acțiunii, iar nici de cum în acea a uneltei său a scopului.

Costinescu: „a *bate* aurul, argintul, arama, ca să se facă dintr'insele foî subțiri.”

Laurian-Massim: „Iea acest veșmint

și 'l *bate* bine de pulbere; in ul, cã-nepa, le topesci întâiũ, apoi le *bați* ca să se alégã ce e bun de tors; lâna însă o *bați* înainte de a o băga în straië, ca să se afine și să se curățe de pulbere; porumbul s'a cules și s'a *bătut*; pune grãu în cea piuă și 'l *bate* bine; am *bătut* cei doi peri și mî-aũ dat douë care de pere; când *bateți* pomiș, luați aminte să nu-î vătãmați, rupendu-le ramure; veniți să *batem* nucii; a *bate* nucile, perele etc. = a le da jos, *bătënd* pomul cu ce-va; *bat* despre liquide său vasele ce le cuprind = a amesteca *bătëndu*-le: a *bate* oue; pune vin, piper și ardeiu în același vas și *bate*-le bine să se amestece; *bate* laptele ca să scótã unt; în același înțeles: a *bate* putineiul; a *bate* stupii ca să éșã albinele și să se scótã mîerea; a *bate* síta, ca să éșã din ea liquidul său fãina; a *bate* cîurul, ca să éșã din el grãunțele; a *bate* grãunțe său bóbe, ferte mai virtos, spre a le reduce în stare liquidã: a *bate* mazere, fasole, linte...”

Lexicon Budan: „*Bat* grãu, secarã etc. = înblãtesc.”

Proverb:

Laptele pînã nu 'l bați
Smãntãna nu poți să scoți.

(Pann, II, 34)

I. Créngã, Scrieri I, 118: „degiaba mai *bați* apa 'n chiuã să s'alégã unt, cã nu s'alege nici odatã...”

Proverb: „*Bate* nucile pînã nu picã frunța” (Hințescu, 125).

Cu același sens proverbul: „*Bate* ferul pînã e cald”; și altul: „ferul reũ cât să 'l *bați*, e degébã” (Pann, II, 57).

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* ferul pînã e cald, și fă tot lucrul la vremea lui...”

De departe calu'și *bate*,
De aprópe ochi'ți scoate.

(Pann, II, 111),

ceea-ce Laurian-Massim explică: „de de-
parte bun saú frumos, de aprópe reú
saú urít.“

Balada „Rada“:

Pe tine te vreu
Bărbat să te ieú,
Că 'i o dicitóre
De însurătóre:
Cine *bate* D un ă r e a,
Nu mi'l *bate* muíerea!.

(Alex., Poes. pop. 2. 122),

adecă un voinic, care nu se teme a
trece Dunărea în not, *băténd* valurile.

v. *Dunăre*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII:
„*Bate* șéoa să 'nțelégă épa, căci
femea'idracul: șéde în dél și právale
carul în vale...“

Alexandri, Ginerele lui Hagi-Petcu,
act I, sc. 6:

„Petcu: Véd cu multămire, beízade,
că vė place a nu șidé cu mánile sub-
suorí.“

„Radu (în parte): *Bate* șéoa socrul,
dar mē fac că nu pricep...“

Acest proverb există în mai multe
limbí. Rolland (Faune popul. IV, 155)
citéză pe cel vechíu frances: „qui ne
peut battre le cheval, batte la
selle ou le bast“ și pe cel italian: „Si
batte la sella per non battere il
cavallo“, unde însă ne întimpină o altă
nuanță de sens.

v. *Sea*.

Variantă:

Bate samarul
Să pricépă măgarul.

(Pann, II, 144).

Figurat, a *bate* cu cuvintele = a
lua socotélă, a cere samă cu asprime.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 284:

Și vor să ne amărască
Pentru Țara Románescă,
Băténd cu cuvintele:
Ce am făcut pungele?..

Sub forma pronominală, se *bat* póte
fi reciproc, reflexiv saú pasiv.

a) reciprocul se *bate*, când doi saú
mai multí se lovesc de mai multe orí
în șir unul pe altul.

Laurian-Massim: „Cocoșul se *bate* cu
gâina; bărbatul se *bate* cu muíerea;
frații nu se *bat* unul cu altul; Ro-
mânií se *bătură* cu Turcií; popórele
învățate cu pacea a-nevoe se *bat*; ber-
becií se *bat* în capete...“

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

... <i>bate-te</i> cu	...πολέμησον
ceia ce să <i>bat</i> cu	τοὺς πολεμοῦν-
mine...	τάς με...

Noul Testament din Bălgrad, 1648,
Luc. XIV, 31:

Sau care craíu	Aut quis rex
mergândú să sã	iturus commit-
<i>batá</i> cu altú craíu	tere bellum ad-
au nu va șádé	versus alium re-
mainte să sã sfã-	gem, non sedens
tuíascã...?	prius cogitat...?

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes.
XXVI, 20:

Și să <i>bătură</i>	Et pugnave-
păstoríi Gherari-	runt pastores
lor cu păstoríi lui	Gerarorum cum
Isaac, zicând cum	pastoribus Isaac,
a lor íaste apa...	dicentes suam
	esse aquam...

Ibid., Exod. XIV, 14:

Domnul se va	Dominus pug-
<i>bate</i> pentru voi,	nabit pro vobis,
și voi veț tãcé...	et vos tacebitis..

Pravila Moldov. 1646, f. 63 a: „Totú
omulú are putére să se *batá* cu vrăj-
mașulú cela ce vine asupra lui să 'l
ucigã...“

Cantemir, Chron. I, 239: „precum Romani să biruască, aşe Dacii să nu să dé, dintr'âmbe părțile vitejeşte să *băté*...”

Ion Neculce, Letop. II p. 300: „Svedul rămasă a se *batere* în două părți. Și Moscul cu oastea lui iar *bătea* în două părți, cu o samă de oaste se *bătea* la Narva cu Șvezii, iar pe altă parte dede oaste lui August Craiului Leșesc...”

Zilot Românul, Cron. 67:

Corbul să scôță ochi la alt corb nu se poate, Turcul pentru creștin cu Turcul nu se *bate*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dos la dos, spate la spate, se *bat* desnedejdut, Lovirile li 's grozave încât nu-i de pomenit...

Iancu Văcărescu p. 411:

Căutătura 'ți va războiū,
Zimbirea 'ți cere pace;
Și să mă 'mpac cu tine voiū,
Dar să mă *bat* îni place!

Balada „Pétru Haïducul”:

Impérate
Înălțate!
Îmi dai oaste să mă *bat*?
Orî la ce tu m'ai chiămat?..

(G. D. T., Poes. pop 611)

Proverb: „se cértă ca Țiganiî și se *bat* ca orbii” (Pann, III, 23).

O locuțiune proverbială la Jipescu, Opincaru p. 153: „să pun ca lupi ligniți împrejurul mămăligi și 'mbucă cu așa poftă, dê pare că să *bat* doi nebunî la gura lor...”

Altă locuțiune proverbială despre timpuri fabuloase: „când se *băteau* urșii în códe” (Ispirescu, Legende p. 1), adecă pe când urșii mai aveau códe, pe cari nu le mai au.

v. *Basm.*

O admirablă metaforă poporană din Moldova: „Pe când se *bate* și u a cu

n ó p t e a = pe la amurg, pe'nserate” (S. F. Marian).

O locuțiune ironică: „a se *bate* cu o bucată, cu o plăcintă etc. = a 'și pune tóte puterile ca s'o mănânce tótă” (L. M.), ca și când plăcinta s'ar opune din parte'i, *băténd* și ea pe cel ce vrea s'o mănânce.

b) reflexivul se *bate*, când cine-va se lovesce pe sine-însuși de mai multe ori în șir.

Laurian-Massim: „A se *bate* cu pumnii în cap = a fi desperat; a se *bate* cu pumnul în pept = a arăta că vrea a 'și resbuna...”

Costinescu: „A se *bate* în pept = a se lăuda și amenința pe cine-va.”

„A se *bate* în pept” mai are și accepțiunea religiósă de pocăință.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 182 b: „apostolii rămasăra gîos și cu mare jale căota spre ceriu și să *bătia* în pieptu și lacrămi pre fetele sale vârsa...”

v. *Pept.*

c) pasivul se *bate*, când cine-va este saū urméză a fi saū să fie lovit de mai multe ori în șir.

Noul Testament din Bălgrad, 1648; Luc. XII, 48: „Iară cela ce n'au știut, și făcând lucruri care să cuvine pre bătae, *bate-s* ă-va puțin...” = „va fi bătut.”

Mitropolitul Antim, Predice, ed. Bianu, p. 192: „să se inchiză ca Petru în temniță cu lanț de gât, să se *bată* cu tofege ca Pavel...” = „a fi bătut.”

Caragea, Legiuire 1818 p. 85: „Căți să vor vâdi martori mincinoși, să se dé prin târg *bătându-se* și să se trecă în condicile judecătoriailor...” = „fiind bătuti.”

Zilot Românul, Cron. p. 99: „și, o! minune! óste înfricoșată ca ácăsta — remase róbă, *băténdu-se* de două părți: și de peste Dunăre și de din-

cóce, fără nădejde de scăpare de nicăiri...“=„fiind bătută“.

2°. *Bat* de departe.

Armele cele aruncătoare *bat* la distanță, având drept țintă un lucru, o ființă, o oștire vrăjmașă sau o cetate, pe care le lovesc de mai multe ori în șir prin glonțe sau alte proiectile și unelte.

Laurian-Massim: „tunul *bate* mai departe ca pușca“.

Tunul său pușca fiind însă nisce simple instrumente la dispozițiunea omului, ele pot să nu fie menționate anume, menționându-se numai agentul.

Urechea, Letop. I pag. 135: „aș trimis (Albert Craiul Leșesc) solii la Stefan Vodă de î-au dat știre să se găteze să meargă cu dănsul să *bată* Chilia și Cetatea-albă...“

Miron Costin, Letop. I p. 283: „aș luat Sultan Murat Bagdadul cu mare vărsare de sânge dela Perși, după patru luni den ce zi începuse a *batere* orașul...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „atuncé *băté* cetatea cé vesită a Francilor Critul, adecă Candița, pre care apoi o aș și luat'o acel vezir...“

Ibid. p. 9: „Atuncé aș *bătur* și târgul Liovul un Caplan Pașă...“

Cantemir, Chron. I, 362: „(Gotthi) nici arme având de trébă, nici până atunce a *bate* la cetate fiind deprinși, de cetate s'aș lăsat...“

N. Muste, Letop. III pag. 14.: „In Cameniță era numai oamenii cei de loc, și vr'o 7000 de Drăganî la Porți, și cum aș tăbărit Turcii lângă cetatea Cameniței, n'aș zăbovit zece zile, *bătând* din pusce, s'aș și închinat...“

Ibid. p. 8: „Aș lăsat Vezirul pre un Sarascher cu oști și un Sultan cu vre-o trei zeci de mi de Tătari să *bată* cetatea Leva să o dobândescă...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 138:

„aș și sosit Moscalii și aș început a *bate* cetatea, care aș și luat'o până în trei zile...“

Ibid. p. 164: „aș pogorit din cetatea veche tunurî, și le-aș tocmis să *bată* asupra casei Craiului...“

Prin analogiă cu acțiunea omului de a *bate* de departe, cuvântul se aplică la unele elemente, cari lovesc de asemenea de mai multe ori în șir dela distanță, deși lovirea poate să nu fie decât o simplă atingere sau chiar o desmierdare.

Expresiunea cea mai obicinuită în această privință este: *bate* vîntul.

Urechea, Letop. I p. 203: „atâta prav aș fost căt să stringea troiene la garduri când *bătea* vânt, ca de omăt era troiene de pulbere...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II, f. 31 b: „deca vădzură că le *bate* vântu bunu de-a meargeria cătră loculu de unde era ei, svătuiră să meargă...“

Cântec moldovenesc:

Vîntul *bate* vâlurule
Și 'mi aduce dor și jele..

(Sevastos, Cânt. 79).

Balada „Jiřanul“:

Bate vîntul, viscolesce,
Și de gazdă n'am nădejde:
Gazda mea e 'n Valea-rea,
Mî-o căznesce potera...

(Col. I. Tr. 1873 p. 53)

Doina „Pleopul“:

Foiă verde de sipică,
Vîntul *bate*, frunză'ți pică,
Veselia mi se strică...

(G. D. T., Poes. pop. 354).

Colinda „Tóder Diaconul“:

Nici popă tocând,
Nici clopot trăgînd,
Nici paseri cîntînd,
Ci vîntul *bătînd*
Și ape curgînd...

(Ibid. 37).

Cântec din Ardél :

Bate'mî vîntul dinspre munţi,
Vine'mî dor dela părinţi;
Bate'mî vîntul dinspre dél,
Vine'mî dor dela Ardél...

(I. B., Trans. 200).

Cântec moldovenesc :

Bate, vînt e, pîntre munţi :
Adă'mî dor dela părinţi ;
Bate, vînt e, pîntre brađi :
Adă'mî dor şi deia fraţi ;
Bate, vînt e, pîntre flori :
Adă'mî dor dela surori...

(Sevastos, Cânt. 80).

Tot aşa o doină din Ardél la d. Bibicescu (Poes. pop. 108).

Figurat: de unde *bate* cui-va vîntul = în ce fel de dispoziţiune se află omul.

A. Văcărescu, p. 37 :

Ci dar mă rog să mă ierţi
De vreme ce 'n doă părţi
Ţi se 'nduplecă cuvîntul:
Din contro îţi *bate* vîntul...

Locuţiune proverbială despre risipi-
torî la Jipescu, Opincaru, p. 109 : „Da
la hăi Bucurescî, nu cunosc eū pe un
boier, care a risipit douo sutişore de
mîi dé galbini? Ti! A *bătut* vînt de
vară piste ele, n'a mai aştep-
tat bruma...”

v. *Vînt*.

Tot aşa: *bate* grindina saū pé-
tra, *bate* plóia, *bate* bruma, *bate*
lumina saū sórele saū luna, *bate*
céţa etc., în unele casurî prepoziţio-
nal: *bate* cu grindina, *bate* cu céţa
şi altele.

Proverb: „După ce pomul îl *bate*
grindina, îl *bate* şi omul dându'î cu
prăjina“ (Pann, I, 144).

Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed.
Bianu p. 251):

Şi *bătu* cu
grindire vinile
lorū şi sicamene-
le lorū cu bru-
mă...

Occidit in
grandine vineam
eorum, et moros
eorum in pruina.

Cântec din Ardél :

Codrule cu frunđa lată,
Bruma cađa, nu te *bată*...

(I. B., Trans. 199).

Mitropolitul Dosofteiū, Psaltirea 1671
(ed. Bianu p. 262):

Murîi le-aū *bătutu*-le cu brumă
Şi de dobitocū n'aū rămas urmă...,

unde este de observat forma moldove-
nescă poporană cu pronumele repetat:
„le-aū *bătutu*-le.“

Corbea, Psaltirea circa 1700 (MSS.
în Acad. Rom.):

Veî găti lor faţa
Ca să-î *bată* céţa...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bi-
anu, p. 43: „par'că vĕş corabia Apo-
stolilor că se luptă cu multă selbătăcie
în turburarea Mării, de o parte o *bat*
valurile, de altă parte o *bat* vîn-
turile şi o turbură...”

Colindă muntenescă :

Plĕcă Ion botezând,
Sfânt-Ilie fulgerând,
Sfântul Petre ploî *bătĕnd*...

(G. D. T., Poes. pop. 34).

Delavrancea, Paraziţîi p. 126: „Cos-
min stă trântit, cu faţa în sus, în
odăiţa din fund. O lumină tristă îî
bate în gémurî: cele din urmă unde
gălbui ale apusului...”

Ibid. p. 173: „Câte-va picături de
plóe *bat* în gémurile Hagiului...”

Proverbul Ţiganului :

Tot la noi în saţră
Bate vînt şi pĕtră.

(Pann, II, :7).

Laurian-Massim: „Un sóre violent ne *bătea* în față; un vînt cu plóia ne-a *bătut* tótă nóptea pe cale; pune-ți-vé pělăriile în cap, că vé *bate* só-rele; luna *bătea* în feréstră; un dulce vînt *bătea* în pánzele nóstre; bruma a *bătut* reü viile...”

Este invederat că la *bat* forma pronominală, intru cât este vorba de o acțiune de departe, nu póte să fie reflexivă și nici chiar reciprocă, ci numai dóră pasivă, bună-óră: „gránele s’au *bătut* de pétră=aü fost bătute”, care însă și aceea se întrebuintează fórte rar.

II. Sensurile secundare.

1°. *Bat* = biruesc.

Cine *bate*, fie de aprópe, fie de departe, este saü se presupune a fi mai fórte decât adversarul seü, căci altfel ar fi bătut. De aci *bat* = lovesc de mai multe ori în șir trece d’a-dreptul la sensul de biruesc, dovedesc, în vîng. Totuși mai adesea se adaoage într’un asemenea cas adverbul „reü”: a *bate* reü.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 55 a: „crucia íaste armă vonici. lorü, că într’ansa nedejuindü, întră în rázboü și cu putéria ei *batü* și izbăndescü...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „dănd Creștiniü rázboü Turcilor și Tătarilor, í-aü biruit și í-aü *bătut* peste putere, cât aü scăpat de acolo Vezirul cu fuga...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 131 a: „Nu vei biruínța dobândi până nu te vei vitejiáste *bate*...”

Același, Chron. I, 318: „îndată cu oaste le-au eșit înainte, pre cariü ráu *bătându*-í până peste Dunăre í-au gonit...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 193: „Și de acolo aü mers (Moscul) la cetatea Vozia de s’au *bătut*, ș’atata í-aü *bătut* de ráü, cât s’au omorit mul-țime de Turci...”

Laurian-Massim: „leul *bate* pe urs; la Călugăreni Romániü *bătura* înfricoșat pe Turci; nimenea nu te póte *bate* în cărți; tu *bați* pe toți la jocul de mince; cartea mea *bate* pe a vóstră; cine a *bătut* și cine a fost bătut? — de astă dată am *bătut* eü...”

v. *Biruesc*.

2° *Bat* = pedepsesc.

Bătënd pe cine-va, fie de aprópe, fie de departe, noi îl pedepsim saü credem a ’l pedepsi pentru o faptă órecare. De aci *bat* se íea fórte des drept pedepsesc.

Pravila Moldov. 1646 f. XVIII b: „Cändü va fura neștine de va sparge vre un zid sau ușe sau secreiü saü altă asémenia acestora, de va fi făcutü ácasta dzua și de va fi omü de rod bunü, să ’lú scoața den loculü lui o samă de vréme, ácasta să înțelége de va fi omü de ociná să ’l scoața den ocinile lui cáta-va vréme cátu va fi voia gíude-țului; íară de va fi omü mai de gosü, să ’l *bată* ca pre unü furü și să ’lú trimiță la ocná cáta-va vréme...”

Pravila lui Mateiu Basaraba, 1652 p. 201: „și’í purta pre mágari, despu-iați, *bătându*-í prein toate ulițele...”

Este interesant în acéstă Pravilă, pe p. 152, capitolul: „Cändü și cum poate bărbatulü să’ș *bată* muřare și în ce chip.”

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. XXVI, 31; Marc. XIV, 27:

... *bate*-voü pistoriul, și să va rásfira turma oilorü...

... percusiám pastorem, et dispergentur oves gregis...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 18: „Tătariü sánt lupi apucători, pradă, robescü, *batü* și cáznescü pe Creștinü...”

Miron Costin, Letop. I p. 241: „Íară a doua zi l’aü legat hinu-seü și l’aü

dus legat la Schindir Paşa. O! să 'l
bată Dumnezeu hină ca acela!..."

Cântec din Ardél:

Tot de reu parte-am avut:
Dumnezeu m'a tot *bătu*t!...

Altul:

Nu sciū Ńilele mi-s rele,
Orî m'ê *bat* faptele mele;
Nu sciū locu 'mî este reu,
Orî m'ê *bate* Dumnezeu!
Nu m'ê *bate*, sfinte Dómne,
Nu m'ê *bate* cu canóne,
Dacă nu m'ai fost *bătu*t
Când faptele le-am făcut...

(Ibid. 194).

Bat = pedepsesc este mai cu deosebire des și caracteristic în invocațiunile din blestemele poporane și 'n jurăminte.

Doină din Ardél:

Să te *bată*, badeo, *bată*
Noue bóle dintr'o dată,
Noue bóle
S'o lingóre
Din arat
Pină 'n cărat,
Din culesul cânepii
Pină 'n ruptul cămășii!...

(I. B. Trans., 265)

Cântec din Banat:

Bată-mi-te, neico, *bată*
Rădăcina fagilor
Și trei Ńile-a paștilor!
Bată-mi-te, neico, *bată*,
Bată-mi-te vînturile,
Vînturile, ploile,
Să 'ți remănă ósele!

(Hodoș, Poes. pop. 129)

Doină din Moldova:

Ea prinse a se giura:
Să m'ê *bată*-anaftema
De-am mai dat gură cuiva
Afară de dumnéta!...

(Alex., Poes. pop. 2-313)

Doină din Ardél:

Bată-mi-te, leleo, *bată*
Inima mea întristată!
Bată-te, leleo, pe tine
Cele patru-Ńeci de Ńile
Ce le-am postit pentru tine!
Să te *bată*-un dor și drag
Să seŃi tótă Ńiua 'n pat...

(J. B. Trans. 259).

Doina bucovinénă „Nevésta cu prunc mic“:

Ardă'l focu blăstemat,
Că s'a dus și m'a lăsat!
Ardă'l focu, ticălos,
Că m'a fost necredincios!
Bată'l la crimile mele,
Bată'l la cugetele grele,
Bată'l mila de la mine,
Când l-a fi 'n lume mai bine!...

(Marian, Bucov. I. 108).

Doină din Moldova:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat și făr' de sfat!...

(Alex., Poes. pop. 2-259).

Balada „Blăstemul“:

Să te-aglungă dorul meu
Unde-a fi drumul mai greu!
Să te *bată* jalea mea
Unde-a fi calea mai grea!...

(Ibid. 17).

v. *Ard.*

Une-orî asemenea blăsteme și jurăminte sînt fórte ușóre saú chiar glu-mețe.

Cântec moldovenesc:

Frună verde liliac,
Bată'l vina de gândac,
C'au mîncat frună de fag..

(Sevastos, Cânt. 88).

Cântec din Valcea :

Suiă mândra pe colnic
Resucind la borangic,
Și pe fus n'a pus nemic,
Pe cer cătând dup'un nor:
Bată-te pustia dor!

(G. D. T., Poes pop. 278)

Doina „Femeia cu doi bărbați“ :

Îmi usucă inima
Ș'a uscat'o dragostea,
Bate-o-ar pârda lnică!..

(Ibid. 307.)

Doină din Ardel :

Dorul rîde și se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta cruce!..

(Familia 1884, p. 443).

Satira poporană „Nevasta frumoasă“ :

Șovîrnog
Și tîrfalog
Șede lungit lingă foc
Și 'și uscă obielele
Și 'și cîce lulelele,
Bate-mi-l'ar stelele!..

și mai jos :

Omule, ție nu'ți cânt,
Vide-te-așpus în mormînt;
D'așa merge cântecul,
Bată-te 'ntunerecul!..

(Marian, Satire pop. 19—20).

Cântec moldovenesc :

Frunđu lăna puflu de nuc,
Bate-te-ar pustia, cuc,
Ți-am plătit să 'mi cântî un an,
Nu mi-ai cântat nici de-un ban..

(Sevastos, Cânt. 18.)

1. Créngă, Scrieri I, 172 : „Eü sciü ce vra să ȓică durerea de inimă, *bat'o pârda lnică s'o bată!..*“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I, sc. 2 : „*Bată-te cucul să te bată!* Haï, du-te de te pune la pândă...“

Blăstemele cu pustia, pârda l-

nică, vina, cucul, sint tot-d'a-una puțin seriose.

v. *Cuc.*

Câte-o-dată rămâne numai forma cea stereotipă de blăstem cu *bată*, pe când în realitate este un fel de bine-cuvîntare, de exemplu: *bată-te norocul să te bată!*

Bată'l Dumneđeü d'amor
Că m'a prăpădit de dor!
ȓio, nópte më muncesce
Trupul reü îmi chinuesce...

Jipescu, Opincaru p. 157 : „o să ghie binili buluc piste noi, c'o să ne *bată* fericea: póte pe lumea ailantă...“

Proverb :

Unul umblă și străbate,
Și pe alt fericea *bate*.
(Pann, II, 42).

v. 2. *Ferice.*

E fórté cîdat blăstemul la Zilot Românul, Crou. 49 :

Cum se mănâncă ca cîinii
Nesățioșil de Greci,
Bată'i căștigarea pîinii
Cu grozavul foc de vecil!..

Un energic pleonasm tot la Zilot Românul, p. 41 : „de aceea dar și Dumneđeü, vėđénd neintórcerea și împetrirea inimei nóstre, pré-puțin ne-aü lăsat în chipul de liniște, și apoi éráșî cu asemenea și mai rele bătăi ne-aü *bătut...*“

În următorul cântec din Ardel se însoțesce la un loc trei accepțiuni d'ale lui *bat*: reciprocul „a se *bate*“, apoi „*bat* de departe“, și *bat* „pedepsesc“ din blăsteme :

Înălțate
Impérate,
Pune pace, nu te *bate*,
C'or cădê pe capu'ți tóte:
Nu te-or *bate* tunurile,
Ci te-or *bate* la crimile,
Lacrimile mațelor
Ș'ale suriórelor..

(I. B., Trans. 316).

v. *Pedépsă.*

3°. *bat* = clatin.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de aproape cuprinde în sine necesarmente noțiunea de clătinare; și astfel, printr'un sens secundar, trece în sfera acestei noțiuni, cu aplicațiunile ei cele materiale ca și cele morale de o potrivă, fie sub forma activă, fie sub acea pronominală.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. LXXVI, 7: „Noapte cu inema mé scrăbia-mă și *băté*-se duhulū mieu...“, și tot așa în Psaltirea Șcheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 239), acolo unde contextul slavice are: „*кльцати* вѣдухъ мѣн“, verbul *кльцати* însemnând mai ales „palpiter, trembler“, de unde — prin forma slavică nasalizată *кльцати* — vine românul „clătănesc“, iar prin urmare: „*bătea*-se duhul meu = mon esprit palpita it“. În psaltirea mitropolitului Dosofteiu, 1680: „să izbîia sufletulū mieu“, ceea ce exprimă aceiași idee.

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 38 b: „dormind, numai vinele cele vii mi să clătescū și să *batū*...“

Lexicon Budan: „Mi se *bate* inima, adecă *svicnesce*; cor palpitat, trepidat, micat“.

Conachi, p. 223:

Ca să'mi laud desfătarea, trebuie să gust
pe-a ta;
Doresc să'mi simt inimioara *bătendu*-se
supt a ta...

A. Văcărescu, p. 28:

Pieptule, ce pînă ađi
Nu sciusei decât să arđi,
Aflând acum unde mergi —
Bate în césuri întregi...

A. Odobescu, Scrieri III p. 93: „inima'ia *bătu*t cu tării la acele splendide priveliști...“

Ochîul se *bate* când *svicne-*

sce. După credința poporană, e un semn reu când se *bate* ochîul stâng.

Balada „Ioviță“:

Ochîul cel stâng ți se *bate*:
Sciū că vor fi nisce fapte,
Orî nisce pēcate multe.
Orî nisce đile sfirșite...

(Marian, Bucov. I, 149).

Alexandri, Iașii în carnaval, act I sc. 1: „Nu ride, soro, că, đeū, nu'î de șagă. De câte-va đile mi se *bate* ochîul stâng, și sint sigur că are să se 'ntamplē în curând vr'o blestemățiă grozavă...“

v. *Svicnesc*.

Laurian-Massim observă: „Ochîul, sprincéna, peptul, vîna, inima se *bate*. Expresiunile de formă pronominală đic mai mult ca cele de formă simplă. Inima se *bate* — este o expresiune cu mult mai energică decât inima *bate*: inima se *bate* numai când e atinsă de bucuriă mare, de spaîmă, de frică, de orî-ce alte sentimente viue și tarî; inima *bate* tot-d'a-una în starea ei normală. De asemenea vîna, pulsul *bat* în starea lor ordinară, se *bat* însă numai în paroxismul frigurilor...“

Clătinarea, care e indiferentă în casurile de mai sus, adecă pōte să fie normală sau anormală, este susceptibilă de două nuanțe mai definite, mai caracterisate, și anume: α) sensul terțiar de sbucium mare, o clătinare rea sau grea sau neplăcută; și β) sensul terțiar de o mișcare repetită într'o parte și 'n alta, o simplă frequentativitate, un neastîmpēr.

α) *bat* = sbucium.

În această clasă întră mai multe locuțiuni privitoare la sguđuirea, sbuciumarea, turburarea momentană a minții: gāndurile *bat* pe om, cu getul il *bate*, apoi el

însuși își *bate* capul său *bate* capul altuia.

Balada „Ioviță“:

Nici nu beu, nici nu mănânc,
Că m^ă *bate*-un gând adânc...

(Marian, Bucov. 144).

Doină din Ardél:

Bată-te, bădiță, *bată*,
Nu te *bată* alte rele,
Numai gândurile mele:
Gândurile dintr'o noapte
Te *bată* pină la mörte,
Gândurile dintr'o ți
Te *bata* cât îi trăi...

(Tribuna din Sibiu, 1835 p. 1093).

Cântec din Ardél:

Căți frăgari pe la Arad,
Atâtea gânduri m^ă *bat*;
Căți frăgari pe la Ineu,
Atâtea gânduri am eu!...

(I. B., Trans. 139).

Basmul „Cele doue-spre-zece fete de împărat“ (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine m^ă *bate* gândurile să mă duc în lume să 'mă caut norocul...“

Jipescu, Opincaru p. 71: „De, vere Moțailă, m^ă *bat* gândurili, fel și chip; nu 'ndrăznesc să 'ți spuîu; n'are cum hi măi sucit...“

Ibid. p. 156: „părcălabu nostru, mânca-l'ar tăuni, tot cere, plătim și iară ne apucă cu veste d^e răvaș galben! M^ă *bate* gându să bănuim că ne 'nșală ca p^e copii și ne papă bani...“

v. *Gând*.

Doină din Bucovina:

Pe cel d^el, pe cea lupcină,
Este-o créngă de sulcină,
Bate vîntul ș'o clătină
Din vîrf pin'la rădăcină.
Nu'î pricina de crenguță,
Da'î pricina de mămuță,

Și nu *bate* vîntul crénga,
Bate cugetul pe mama
Că nu m^ă las' a lubi
Cu cine m'aș potrivei...

(Marian, Bucov., II, 82).

Doină „Nevasta“:

Tacă 'ți gura, măi bărbate,
Că, d^eu, cugetul îmi *bate*
Din străin să'mi fac un frate
Ca să 'mă cate
De dreptate...

(Alex., Poes. pop. 2. 308).

v. *Cuget*.

Țichindél, Fabule 1814, p. 6: „tot gândește și iscodéște și 'și *bate* capul cum ar face rău altuia, până când cade el însuși în rău...“

Ibid. p. 23: „De ăaste leneș, nu va el să 'și *bată* capul ca măi departe să ajungă cu minte...“

I. Créngă, Scrierî I, 263: „Și apoi duc^endu-se împ^eratul în tr^eba lui, ăa lăsat să 'și *bată* capul cum vor sci...“

Unei asemenea sbuciumări morale îi corespunde o sbuciumare analógă materială, fie a omului, fie a altor ființe sau lucruri mișcătore.

Cântec din Ardél:

Săracele fetele,
Mult își *bat* picior^ele
Pe t^ote r^ăz^orele
S'adune c^epă cior^es^că,
Fața să și-o rumen^es^că...

(I. B., Trans. 499).

I. Créngă, Scrierî I, 246: „De n'ar fi și unul ca mine pe acolo, deg^eba v^e măi *bate*ți picior^ele duc^endu-v^e...“

Se *bat*=se sbuciumă valurile unuî rîu sau talazurile Mării.

Intre danțurile și jocurile poporane, unul se numesce: Cum se *bate* Dunărea (Jipescu, Opincaru, p. 52).

v. *Dunăre*.

Laurian-Massim: „A’și *bate* capul cu ce-va său cu cine-va=a se frământa, a asuda: mult mî-am *bătut* capul să pricep ce spuî; mult ne-am *bătut* capul cu acésta, fără s’o putem scóte la capét. In același înțeles se đice, când e vorba de labóre intelectuală, și: a’și *bate* mintea cu ce-va. A *bate* capul cuî-va=a sta de dînsul, a nu’î da pace, a’l supéra cu o cerere: mult am *bătut* capul bîetei muîeri; muîerea îmi *bate* capul de lunî de đile ca s’o duc la bal...”

v. *Cap.*

Din același sens de turburare se desfășóră:

a) vinul său beutura *bate* la cap;

b) fumul său cărbuniî său diferite mirosurî și gazurî *bat* la cap.

Basmul „Petre Fét-frumos“ (Sbiera, Poveștî p. 36): „El îî mai đă și cealaltă ploscă cu rachiû să befe și dintr’acésta. Ea aû luat’o și aû beut și dintr’acésta, ș’apoî î-aû đis: Heî! acésta’î altă beătură: *bate* mai tare la cap...”

Locuțiune proverbială despre om bét: „L’a *bătut* cărbuniî la cap=a suflat în fundul ólei“ (Pann, I, 111).

Laurian-Massim: „vinul beut îeri m’a *bătut* reû la cap; cărbuniî ne-aû *bătut* la cap=a imbéta, a ameti”.

Fiind însoțit de noțiunea de ne’n-demână său de stricăciune, tot aci se clasifică *bat* în următóarele locuțiunî din Laurian-Massim: „a se *bate* cu mórtea=a fi în agoniă; a se *bate* în parte=a se *bate* și lupta așa că nici unul nu învinge pe cel-alt; boul se *bate* la céfă de jug=jugul *bate* pe boû la céfă; calul se *bate* la spate de șea=șéua *bate* pe cal la spate; cóstele calului se *bat* de opritorî=opritorile *bat* cóstele calului; pόμεle se *bat* de pă-

rețiî carului = părețiî carului *bat* pόμεle; absolut: calul se *bate*=se cosesce, se lovesce cu picóorul de picóor; scos din apă pescele se *bate* pe uscat pînă móre; tótă nóptea m’am *bătut* în pat fără să pot închide ochiî; paserile și alte animale înjunghiate se *bat* mai multe minute pînă să móră; cismele mă *bat* reû la picióre...“, locuțiunî din carî unele se pot întrebuiňa numai sub forma pronominală.

β) *bat* = neastîmpér.

A *bate*, fie de aprópe, fie de departe, exprimă o acțiune tot-d’a-una frecuentativă; de aci apoî aplicarea acestuî cuvînt la orî-ce mișcare repetită sau fără astîmpér.

O pasere *bate* din aripî:

Balada „Novac și Corbul“:

Un corb negru, corbișor,
Ce sbura încetișor
Și din aripî tot *bătea*
Și cu jale croncânta...

(Alex., Poes. pop. 2 145).

I. Văcărescu, p. 452:

Ai vėđut p’o rămurea
Turturel cu turturea
Bot în bot se sărutând
Și din pene des *bătënd*?...

Locuțiunea proverbială: „se *bate* ca pescele pe uscat“ (Pann, II, 49). = ca o ființă pusă afară din elementul ei propriu, deși acest proverb, exprimënd nu numai neastîmpér, dar mai vîrtos suferință, aparține mai mult sensului terțiar α.

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII:

Paserile de cerî
Și peștîl cel din mări,
Carî cărările *bat*
A mărîlor și străbat...

Laurian-Massim: „Am *bătut* toate căile și cărările fără să pot afla ce căutam; câte țeri și mări a mai *bătut* și acest om! calul *bate* câmpii, pădurile, bălțile; această vacă *bate* laturile = umblă retăcită de altele; totă ziua *batem* podurile; *bat* ușele = umblu fără căpătăiu din casă în casă; vânătorii *bat* pădurile sau câmpii, cu ómenii sau cu câni, ca să scornescă vînatul; de aci și absolut, fără obiect direct: câni mei *bat* de minune; în deșert doue-șeci de ómenii au *bătut* trei zile, că n'au putut prinde nici măcar un iepure; proverb: a *bate* câmpii = a vorbi altele de ce se cade; a *bate* podurile = a umbla fără căpătăiu și fără lucru, de unde ca substantiv compus: un *bate-poduri* = un perdeveră, care nu se mai astîmpără de pe drumuri...”

„E un *bate-lela* = c'est un freluquet“ (Th. Codrescu, Dialoguri 1880, p. 234).

„A *bate* crășmele = „hanter les tavernes, les mauvais lieux.“

Balada „Mușerea cosașului“:

Merge bărbatul la cósă,
Mușerea'i rămâne-acasă:
Bărbatul *bate* cósă,
Mușerea *bate* crășma...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 266),

unde „a *bate* cósă“ are un alt sens, despre care s'a vorbit mai sus la sensul fundamental 1.

Laurian-Massim: „Iar veđi cum se *bate* limba șerpelui în gura lui; a *bate* din buză sau din buze = a 'și face să tremure buza, și în sens metaforic a fi mânios, a rămâne dușos de ce-va, a perde și duce dorul de ce-va: dacă nu mănânci acum, mult ai să *bați* din buze de mâncare...”

I. Créngă, Scrieri I, 46: „lișițele, nefiind chîțore nici mórte, au sburat; to-

porul s'a cufundat, și Prepeléc a ramas *bătend* în buze...”

Poienar-Aaron-Hill: „Le chien frétille de la queue = cănele *bate* din códă...”

Fie cu sensul terțiar α , fie cu sensul terțiar β , se ȳice în privința sexuală: pescii se *bat* = „sînt în căldura de împuare“ (L. M.), „lépédă sămînța sau icrele lor“ (Costinescu); „berbecii *bat* oile, caii *bat* iepetele, taurii *bat* vacetele“ (L. M.), deși în privința taurului expresiunea cea obicînuită este *gonesce*. Numai despre armăsar se ȳice tot d'una că *bate*.

Colindă muntenescă:

Tot stave de jugani galbeni.
Stavele cine le *bate*?
Bate-le negrul nebun
Ce 'i cu cósma viforită
Și cu códa biciu făcută...

(G. D. T., Poes. pop. 74).

Despre expresiunea „a *bate* pe berbec = chătrer un bélier“,
v. *Bătut*. — *Berbec*. — *Întorc*.

4°. *bat* = țintesc.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de departe are neapărat în vedere o țintă, pină la care lovirea trebuie să ajungă la distanță; de aci se nasce sensul secundar de țintire, de năzuire, fie materială, fie morală. Macedo-românește pină astăzi: „*bate*-să“ însemnă „caută“ sau „doresce“, „are în vedere să fie sau să facă ce-va“ (Dr. Obedeanu, Texte, p. 60). Acest sens ne întîmpină une-ori întocmai așa în vechile texturi daco-române.

Moxa 1620, p. 388: „Varda *bătia* să fie împărat și păziia dein zi în zi...”

Ibid. p. 392: „Romanu de eluș să făcia a purta grijia împăratului, iară dentru adăncul inimiei lui elu *băté* să fie împăratu...”

În aceste pasaje: „*bătea* să fie împărat“ însemnează ținția sa și năzuia să ajungă la împărăția.

Cu un sens apropiat, tot la Moxa: „iară Mihail deca văzu că vine Leul cel cu năravă de fiară, se duse de voe-și și lăsa scaunul celui ce-i *bată* mulți pizma...“ = către care se îndreptăză invidia.

E nu mai puțin interesant pasajul la mitropolitul Dosoftei, Synaxar 1683, Dec. 15, f. 221 a: „incepu a' lingări cu cuvinte măgulitoare, ispitind că va slăbi bărbăția Svântului, ce de vrăme că, *bătându* vâzduhul pildelor, n'avu pre Svântul înduplecat în cuvintele lui, pentracia învâța de' tăiară capul...“, unde „a *bate* vâzduhul pildelor“, după cum rezultă din context, vrea să dică: „a tinde prin vorbe dulci să incurce sa și să ametească.“

Lexicon Budan: „*bat* bucuria de ce-va = aliquid cum laetitia exspecto.“

Laurian-Massim: „a *bate* cu prepozițiunea cu = a fi plecat tare spre cineva sa și ce-va, a avé mare plăcere, a afecționa; de ex.: vulpile *bat* cu găinele; copilul *bate* cu tată-seu; n'am vădut om care să *bată* așa de mult cu alunele și nucile; fetele *bat* mai mult cu mama, băieții cu tatăl; copilul nostru *bate* tare cu cartea; mai rar în acest înțeles *bat* se construiește cu după sa și spre: *bate* după muieră = umblă după muieră...“

Descântec de dragoste:

Cum se *bate* totă lumea,
 Tôtă omenimea,
 Tôte sufletele,
 Tôte vitele,
 Tôte paserile
 Tôte lighioile
 După apă bună și curată,
 Așa să se *bată*
 Toți feciorii,
 Toți volnicii

După dragostile mele,
 După frumusețile mele,
 După mândrețele mele,
 După vorba mea...

(Marian, Vrajă p. 49).

Altul:

Cum se *bat* Grecii
 Di pe oue,
 Și berbecii
 Di pe sare,
 Și viteii
 Di pe lapte,
 Și pruncii
 Di pe țigă,
 Așa să se *bată* flacăii
 Di pe mine...

(ibid. 49).

Același sens de ținire are *bat* construit cu la în următoarele exemple din Laurian-Massim: „cartea *bătea* la tine ieri, astăzi *bate* la mine; nu știu de ce lumea *bate* așa la dinsul; limba cântarului *bate* la o parte...“

De asemenea fără la, tot din Laurian-Massim: „acum înțeleg unde *bătea* vorba ta.“

Lexicon Budan: „mă *bat* spre ce-va = mă silesc, mă nevoesc, năzuesc.“

Tot sensul de ținire au următoarele exemple din Laurian-Massim cu prepozițiunile după, la și pre: „a se *bate* după plăcinte“ = a le rîvni; „vă *băteți* la câștig și fugiți de perdere; muscele se *bat* la mîere; toți se *bat* pre Domniă, pre ministere, pre funcțiuni; mulți se mai *bat* pre mâna acestei frumoșe și avute veduve; moștenitorii se *bat* pre remasul mortului...“

Mitropolitul Dosoftei, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 489):

Că Domnul pre ca i nu se *bate*,
 Nice pre vitiaji cu statură nalte,
 Ce Domnului acela om place
 Ce'i plinfaște porunca cu pace...

Tot acolo, p. 183, fără prepozițiune,
„mulți se *bat* să surpe“ = *năzuesc*:

Sintă cu mulțai strinși asupra'mi să mă dia
de râpă,
Și să *bată* dela nălțame să mă surpe 'n pripă...

Afară de exemplele de mai sus, tot
aci aparține *bat* construit cu obiectul
direct sau cu prepozițiunii în următo-
rele trei casuri:

a) Laurian-Massim: „A *bate* ochiul =
a face impresiune bună, de ex.: acest
om nu 'mă *bate* ochiul; acest cal imi
bate mai mult ochiul ca cel-alt; mie
unuia lucrul nu 'mă *bate* ochiul...“

b) „a *bate* la...“ = „exercer une at-
traction...“

Jipescu, Opincaru p. 130: „unu vas
e mai smântuit, una olă mai coptă, o
pârnaie mai arătósă: unu *bate* la ochi,
altu la pungă, altu la cap...“

c) „a *bate* în...“ în privința culorilor,
franțuzesce „tirer sur le...“

A. Pann, Erotocrit, II, 17:

Era îmbrăcat cu haîne albastre 'n roșu
[*bătënd*...]

„A *bate* în verde = tirer sur le vert“
(Cihac).

„Fața frunzelor începea să *bată* în
galben“ (L. M.).

5°. *bat* = joc.

O trăsură caracteristică a jocurilor
poporane la Români este că mai tóte
sint *bătute*, adecă jucători, și mai
ales flăcăii, *bat* virtos și des cu pi-
ciórele în pamînt. De aci întrebuintărea
lui *bat* în privința deosebitelor jocuri, a-
jungënd la o schimbare totală a sensului
celui fundamental. Nu vorbim aci de-
spre jocuri copilăresci: „a *bate* m in cea,
a *bate* popicul, a *bate* pórca etc.“
(L. M.), căci în acelea sensul cel fun-

damental al cuvîntului se păstréză,
bătëndu-se în realitate obiectele jocului
cu mâna, cu băț sau cu altele.

Laurian-Massim: „a *bate* = a juca
cu joc, *bătënd* tare și iute în pamînt
cu picíórele: a *bate* hora, a *bate*
brăul etc., de unde *bătuta*, joc cu
mişcare repede și animată“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 124:
„strins'aũ mehterii și tabulhanagii a
țării, și punea de *bătea* chindie în
tóte zilele în curte...“

Locuțiune proverbială: „a *bătut*
țurca tótă ziua și n'a făcut nici o
trébă“ (N. Andriescu, Covurlușu, com.
Cuca).

„Un copil când nu vrea să asculte
pe părinții sei, se dice: *bate* ciam-
buru său *bate* dragaica...“ (S. Ve-
lișcu, Iași, c. Bădeni).

v. *Bătuta*. — *Brăul*. — *Chindia*. — *Ciam-*
bur. — *Dragaica*. — *Horă*. — *Țurcă*...

În acest mod, a *bate* joc înseamnă
literalmente „danser“. Pină aci totul
este limpede; dar se nasce acum în-
trebarea: din sensul „danser“ cum óre
a putut să se desfășóre acela de „se
moquer; persifler, ridiculiser“, pe care
il are la noi locuțiunea *bat* joc?

Pentru a respunde în cunoscința de
causă, cată să studiăm mai întâiu na-
tura jocului poporan la Români. Iată,
bună-óră, cum descrie d. Th. Burada
o horă (Almanah musical 1877 p. 57):

„În lăuntru cerului stău lăutarii
țigani, avënd unul scripca, iar altul
cobza; ei umblă necontentit pe lingă
dănțuitoari, înveselindu-și și spunënd din
când în când versuri șegalnice pentru
flăcăi, și adese ori atingëtóre pentru
bărbații însurați. Așa, de pildă, lău-
tarul, trecënd pe lingă o copilă din
cercul danțului, îi cãntă:

Dis'a badea c'a veni
Luna 'n cer când s'a ivi...

„Și apoi :

Pentru tine am tras toate,
Ș'apoi Țic! că nu se poate?
Am să mor, n'am să trăiesc
Pin' ce-o să te dobândesc...

„Pe urmă, apropiindu-se de badea în altă parte a cercului, îi arată mândra cu ochiul, și Țice în trecăt :

Să te duci, voinică, duci
In livada cea de nucă,
Că te-așteptă nu sciu ce
Și-i găsi o florice...

„Badea și cu fata se întâlnesc cu ochii: copila se roșește, plécă capul în jos, uitându-se în pământ, iar voinicul ridică capul și 'și răsucesce musteța; lăutarul continuă mai departe, și alăturându-se de vre-un bărbat îi cântă :

Sărmanul bărbatul prost,
Bun odor la casă-a fost,
Orî-ce vede
Nu mai crede...

„Bărbatul se mânia, dănțuitorii rid cu hohote și se uită la femeia odorului lângă care s'a oprit lăutarul Țicând :

Ilenuța dela Piatră,
Cu percica retezată,
Ce-ai fermecat lumea totă,
Vin să te sărut odată!..“

Așa se petrece când cântă lăutarul; adevărata însă bătătoare de joc este atunci când flăcăii cei jucători încep a improvisa ei-înșii câte o epigramă din cele așa numite „strigături“ sau „chiuituri“, prin care Țeau peste picior pe unul din jucători, sau pe o fătă, sau pe o nevestă cu bărbatul ei, sau pe cine-va din cei ce asistă la joc.

Privind la un rival fără musteță, jucătorul îi chiue :

Dragu-mi-î fectorul spân,
Ca'i și tînăr și bătrân!..

Vedënd o babă, pe care are necaz că'l vorbise unde-va de reu :

Ucigă-te crucea, drace!
Ce nu dai babelor pace?
Să mai facă rugăciuni,
Să nu tot porțe minciuni!..

Zărind afară din horă pe un preut :

Fă-mă, Dómne, cum îți place,
Numai popă nu mă face:
Să mâncă pită
Bombăită
Și colac
Dela săraci!..

Pentru a păcăli pe o fătă :

Tótă féta
Sare balta,
Numai știrba
Scóte limba,
Da și órba pipăia,
Drăguț, să saie și ea!..

saū :

La mândruța jucăușă
E gunoful după ușă;
La mândruța 'n joc bărbată
Curtea nu e măturată;
La mândruța 'n joc voinică
Spală óla tu, pisică!..

și ca să nu se supere féta :

Păseruică de pe culme,
Iértă-mă, mândro, de glume,
Că nu'î om să nu glumescă
Și să nu păcătuescă!..

Sînt mii de asemeni „strigături“ ironice saū sarcastice, prin cari jocul poporan la Români se deosebesce cu desăvirșire de sentimentalismul cîntecelor analóge la Italiani și la cei-lalți Neo-latini.

Iată de ce a *bate* joc, la noi și nu-mai la noi, este nu atăta „danser“ pe cât „se moquer, persifler, ridiculiser“, singurul sens, cu care acéstă locuțiune

s'a răspândit în graful poporan și a dat apoi naștere cuvintelor batjoc, batjocură, batjocuresc.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XXIII, 35:

Și sta oamenii
de previia, *bătân-*
du-și gioc ū de
elū...

Et stabat po-
pulus spectans,
et deridebant
eum...

Ibid. Matth. XXVII, 31; Marc. XV, 10:

Și *déca's bă-*
tură gioc ū de
elū, dezbrăcară
de pre elū veș-
mântulū...

Et postquam
illuserunt ei,
exuerunt eum
chlamyde...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 13: „frămsété lumiei și grija bună-tăției cu céia ce înșală pre noi draculū și-ș ū *bate* joc ū...”

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 71 a: „și'lū vor da pri'insū lim-bilorū și'ș ū vor *bate* gioc ū di'nsulū...”

Ibid. I, f. 363 a: „să vedemū pre alți oaspeți la masă și să dzicem: dară ačasta ce iaste? de carii ne-am răsū și ne-am *bătut* gioc și ne-au pârut că săntū fără de mente și nebuni...”

Miron Costin, Letop. I. p. 338: „ce le este lor [păgânilor] a *batere* joc ū pre creștinī?...“

v. *Batjoc*.

6°. *bat* = resun.

Sînt unele instrumente musicale, și tocmai dintre cele mai primitive, carī nu funcționează fără a fi lovite; iar pentru ca ele să execute o bucată, trebuī ca lovirea să fie de mai multe ori în șir, adecă să fie o adevărată *bătae*. Acéstă *bătae* se produce cu un bețișor la *toba*, cu o pînă de gască la *cobză*, mai ales însă cu degetele, ca la *te-lincă*, la *fluer*, la *flaut*, la *trișcă*,

la *caval*, la *cimpoiu*. Numai ase-menea instrumente *bat*, pe când cele fără *bătae* *dic*, o deosebire pe care o observă foarte bine deja mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 273):

Bateți tîmpăna și dzăceți în lăute...

De asemenea la Ion Neculce, Letop. II p. 252: „zicea surlele și trâm-bițele și *bătea* dobele...”

v. *Dic*.

Axinte Uricarul, Letop. II p. 166: „mergea Chihaelele Pașilor, și pre urmă mergea mehterhanelele *bătând*...” , adecă „musica militară”.

v. *Mehterhané*.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „In câte zile aū fost zăbava Pașii aici, mehterhanéoa Domnului, după obiceiul ce este de *bate* în tôte zilele n-*bet*...” , adecă éráși *musica militară*.

v. *Nubet*.

Proverb:

Bate toba în Moldova
Și s'aude la Craiova...,

un proverb, care descrie de minune resunetul diferitelor invasiuni, mai cu samă a celor căzăcesci și apoi rusesci, de câte ori treceaū Nistrul și mai târ-*giu* Prutul.

Basmul „Fata săracului” (Ispirescu, Legende p. 75): „Dară *bate toba* la *urechea surdului*. Adecă, de! Ce să *dic*? Ar fi fost și ei, pôte, mai în-găduitori și mai cu răbdare, dar burta le da ghies și 'i făcea de multe ori să fie ne'nțelegători...”

Cântec din Ardél:

Auđi, mândră, *doba bate*...
Mai remăi cu sănătate!...

(I. B., Trans., 298)

Altul :

Când mă puu să odihnesc,
Doba 'mî *bate* să pornesc,
Doba 'mî *bate* de pornit,
Nu cată că 's ostenit!...

(Ibid. 302)

v. *Dobă*.

La Macedo-români se țice de asemenea: „a *bate* fluorul său fluera = a sufla în fluier, a cânta cu fluierul“ (L. M.), din cauza bătăii cu degetele pe gaurele fluierului.

Tot atât de neapărată este bătea, în sensul cel obișnuit al cuvîntului, la clopot, pe care 'l *bate* limba, și la tócă, pe care o *bate* ciocanul.

Colindă din Dobrogea :

Bre, dascăle Constantine,
De tocat vremea ne vine;
Eși afară,
Sui pe scară
La dalba clopotnicioră,
De trei ori tu *bate* 'n tócă
Să s'audă 'n valea sécă,
Noue ori tu *bate* 'n clopot
S'audă norodul tot...

(Burada, Călt. 47)

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 105: „Clopotele bisericeii domnesci din tîrgulețul Bucureștilor *băteau* cu glas jalnic și treptat...”

Delavrancea, Paraziții p. 301: „răspunsei c'un glas ce 'mî tremura ca și cum cine-va ar fi *bătut* tóca pe beregata mea...”

v. *Clopot*. — *Tócă*.

Dela clopot și dela tócă se trece d'a-dreptul la glasul pe care 'l scóte un césornic, când *bate* césul.

I. Văcărescu p. 527 :

Ce auđiri d'o dată!
Ce tainic glas ascult!
Simt césul c'o să *bata*
Ce 'l așteptam de mult...

Doină din Ardel:

Când *bătea* césul la unul,
Eram gata ca păunul;
Când *bătea* césul la doi,
Eram cu mândr'amindoi;
Când *bătea* césul la trei,
Ne jucam ca doi copii...

(I. B., Trans. 239)

Alta :

Când va *bate* mieđ-de-nópte,
Trécă-te sudori de mórte...

(Ibid. 259)

v. *Cés*.

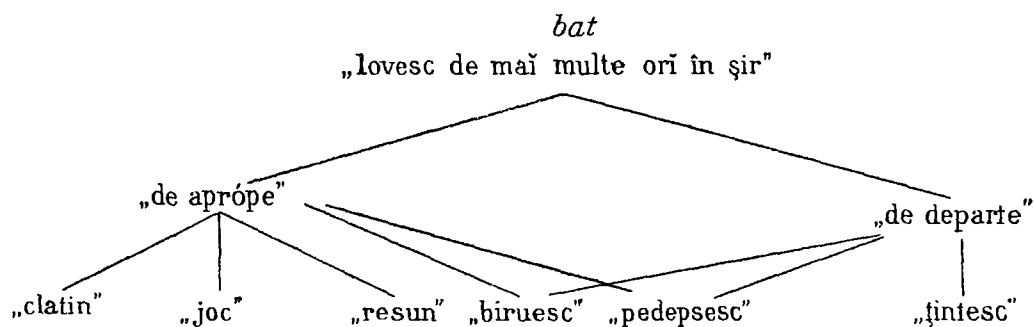
Ast-fel *bat* căpěta treptat sensul secundar de resun, în care noțiunea cea fundamentală de bătae materială dispăre de tot în: „cănele *bate*“ sinonim cu „cănele la tră“. Și despre vulpe se țice tot că *bate*.

v. *Câne*.

Figurat, e fórte energetică expresiunea „a *bate* cu gălcévă urechile“ în Pravila lui Matei Basaraba 1652, p. 483: „nu cum-va să mērgă la înpăratul său la domnă să *bată* cu gălcăvă urechile lui...” = „cu plāngerii, cu judecătii“.

În acest mod, din sensul cel fundamental al lui *bat*: „lovesc de mai multe ori în șir“ se desvóltă de 'ntăiu cele două aspecturi: „lovesc de aprópe“ și „lovesc de departe“; apoi din ambele aspecturi de o potrivă se desfășórá sensurile secundare „biruesc“ și „pedepsesc“; în fine, din aspectul „lovesc de aprópe“ se nasc sensurile secundare „clatin“, „joc“ și „resun“, iar din aspectul „lovesc de departe“ sensul secundar „șintesc“, fără a ne opri aci asupra unor sensuri terțiare, arătate sub cele secundare.

Biografia cea semasiologică a cuvîntului se resumă ast-fel în următorul tabel:

v. *Abat.* — *Bătălău.* — *Bătaia.* — *Bătălia.* — *Bătăiaș.* — *Bătăios.* — *Bătător.* — *Bătătură.* — *Bătănuș.* — *Bătélă.* — *Bate-lisce.* — *Bătucesc.* — *Bătut.* — *Desbat.* — *Sbat.* — *Străbat...*

² **Bat.** — v. *Bét.*

³ **Bat.** — v. *Bătesc.*

Batâc, s.; „bourbier, marais”. Cu-vînt înregistrat de Cihac (II, 547), de unde l'a luat și d. Șăinenu: „*batac* = loc smîrcoș” (Elem. turc. 14), derivându'l ambii din turcul *ba thak* „bourbier”, fără nici un text sau vre-o altă probă, care să dovedească că el circulează în adevăr sau a circulat vre-o dată în graiul românesc.

v. ¹ *Turc.*

Batâl (plur. *batali*), s. m.; t. pastor.: *bélier châtré*, *mouton*; *bouc châtré*. Berbec întors. Berbec bătut. Câte-o dată țap bătut.

„Când un berbec este scopit, se numește *batal*. Acesta o fac numai locuitorii cari se ocupă cu crescerea oilor, pentru a ave pe lîngă carne bună și seî mult, căci un berbec nescopit nu se îngrașă așa de tare” (M. Busuioc, Suceva, c. Pașcani-Stolniceni).

„*Batal* este berbecul întors, iar cel lăsat de rudă sau de prăsilă se chiamă *ta ur...*” (I. Vișoianu, Muscel, c. Mățău).

„Dacă berbecii se castrază, se dic *batali*, și oile dacă îmbătrănesc — *babane*” (V. Mircea, Iași, c. Copoș).

„*Batal*, berbecul dela doi ani în sus” (C. Păsculescu, Brăila, c. Suțesci).

„Și la țap scopit se dic *batal* (G. Munténu, Covurlușu, c. Jorăsc).

Jipescu, Opincaru p. 48: „Ce'ti pare mai blând, mai plăpând ca oițili, berbeci, mieorili, *batali...*?”

D. Săinenu (Elem. turc. 14) căuta de 'ntăiu originea acestui cuvînt în turco-arabul *battâl* „oisif, aboli, veielii”; apoi renunțând cu drept cuvînt la această etimologie, admise (Dicț. rom.-germ. 36) că *batal* „*bélier châtré*” se trage din verbul *bat*, și anume din *bat un berbec* „*châtrer un bélier*”.

Să începem prin a urmări filiațiunile lui *batal* la Români.

Peste Carpați, după Lexiconul Budan, ne întimpină augmentativul *bătălău* cu sensul de „mulierosus, effeminatus, ein weibhafter Mann”, în care sufixul augmentativ -ău s'a adaos la tulpina *batal*.

Afară de *batal*, Româniî aū pe vătuiū cu femininul vătue.

Costinescu: „Vătuiū = iepure mic.”

Stamati: „Vătuiū = berbec scopit.”

Lexicon Budan: „Vătue = capră tînără, capra novella, eine junge Ziege.”

În vătuiū, separându-se sufixul -uiū, remâne tulpina *vat*, avënd același sens fundamental de „slab, ne-

putincios, castrat“ ca și 'n *batal* și aplicându-se de asemenea la „berbec“ și la „țap“, pe lângă cari se mai adaoage „iepurele“.

După fonetica română, inițialul *b* nu scade nici o dată la *v*, pe când inițialul *v* se întărește foarte adesea în *b*, și acesta deja din epoca formațiunii graiului românesc (v. *B* p. 2227). Prin urmare, în *batal* (= bat + al) alătura cu vătuiu (= vat + uiu) tulpina cea prototipică est vat-, nu bat-, adecă *batal* represintă o formă primitivă vatal.

În această formă merită o deosebită atențiune sufixul -al. Cum-că acest sufix a existat o dată în limba română, dovadă este cuvîntul fătălău „hermaphrodite“, compus întocmai ca bătălău, adecă dintr'o tulpină fetal = fetă + al. La vechii Români se află o singură vorbă cu sufixul -allus, anume *hirquitallus* „pârciu.“ La Traci însă un sufix -al- pare a fi fost foarte răspândit, judecând după numi proprie ca: *Dizala*, *Diszatal*, *Attalus*, *Σαδίλας*, *Zantiala*, *Μοκκατράλης* etc. (cfr. Dumont, *Monum. figurés*, 1877, 66, 78–81). Probabilitatea este dară, că în *batal* = vatal, ca și 'n fetal, noi avem a face cu un sufix remas Românilor dela Daci.

Să trecem acum d'a-dreptul la vechiul grec βάταλος, a cărui asemănare fonetică și logică cu bătălău o observase deja *Lexiconul Budan*.

De câte ori acest cuvînt ne întimpină în texturi elenice (cfr. *Henr. Stephanus*, ad voc.), tot-d'a una îl însoțesce o explicațiune despre ceea-ce însemnă, probă că era o vorbă puțin cunoscută în literatură. Neputându'i găsi o origine grecăscă, Elenii pretindeau că el s'a născut dela numele propriu Βάταλος al unui flautist, care cel de'ntăiu va fi eșit pe scenă încălțat femeiesce, deși este lucru

mai firesc, vice-versa, că tocmai din aceea cauză i se va fi dat flautistului porecla de Βάταλος „effeminé“. În orice cas, elenicul βάταλος n'are alt sens decât pe acela al românului bătălău: οὐκ ἄνδρας, μαλακός, αἰσχρὸς πρὸς τι etc., la *Plutarc*, la *Climente Alexandrinul*, la *Hesychius*, la *Suidas* și la alții; adecă: „ființă slabă, nebărbătescă, môle, nevoiașă, pasivă.“ Ce-va mai mult; un indice ne face a crede cum-că în graiul cel poporan la vechii Greci βάταλος era chiar al nostru *batal* „bélîer ou bouc châtré“. Vestitul *Demosten* avusesse în vieța sa două porecle: în tinerețe poporul îi dăcea βάταλος, la bătrânețe: ἀργάς. Porecla cea bătrănescă ἀργάς însemnă „șerpe“, arătându-se prin ea că *Demosten* era său avea renumele de a fi viclencă un șerpe. Dar atunci nu cum-va tot un nume de animal va fi fost și porecla cea tinerescă βάταλος? „Pe *Demosten*, dîce *Libanius* (ap. *Phot.*, *Myriobibl.* ed. 1612 p. 1480), îl numău Βάταλος fiind că în tinerețe el fusese neputincios: ἀσθενής, și subred: νοσώδης“, adecă un adevărat „eunuc“, un *batal*. Ast-fel între cele două porecle: ἀργάς și βάταλος, se stabilește o perfectă corelațiune.

Cuvîntul nefiind indigen la vechii Greci, iar la Români el neputînd să fie decât numai o moștenire dacică de 'mpreună cu o mare parte din terminologia noastră curat pastorală, rezultă că în limba Tracilor în genere, a celor nordici dela Dunăre ca și a celor sudici de lângă Elada, există vorba vatal- cu sensul de „dobitoc scopit“, fie berbec, fie țap, fie alt animal domestic, de unde a căpătăt'o apoi atât vechii Greci precum și colonia latină din Dacia.

Ca observațiune în trecăt, finalul -al într'un cuvînt de o origine sigură dacică ne întimpină nu numai în *batal*,

dar și al nostru mal = albanesul malî. Dacă Românii ar fi împrumutat pe „mal“ dela Albanesi, am avé „maî“, nici odată „mal“, căci muîatul -lî trebuia la noi să dispară cu orice preț, urmând unei norme fonetice fără nici o excepțiune. Tracicul l în -al cată dară să fi fost o liquidă foarte dură, ce va ca polonesul „l barré“, fără a fi fost reduplicat.

v. *Bătălău*. — *Vătuiu*.

Batalamă (plur. *batalamale*), s. f.; quittance, rețu. Inscrisul prin care se adeveresce că datoria s'a plătit. O ciudată scurtare din turcul *battal-ettm êk* „abolir, anéantir“. Se dice cu o nuanță comică: dă'mî o *batalama* la mână; dă'mî *batalamaua*, nu'mî ajunge numai cuvîntul din gură. Locuțiune proverbială: „A face capul *batalama* = a zăpaci, verwirren“ (Șaînenu). In epoca fanariotică, din turcul *battal* se mai formase verbul *batalisesc* „abandonner“ cu substăntivul *batalisire* (Dr. Polyzu), a cărora durată în graiu a fost mai mult decât efemeră.

v. ¹. *Turc*.

Batală s. **vatălă** (plur. *batale, vatale*), s. f.; t. de tisser.: ros, tavelle du métier. O parte a stativei sau a resboiului de țesut. Sinonim cu *brăglă*, care se întrebuintează mai ales peste Carpați, pe când *batală* sau *vatală* circulază pretutindeni în Moldova și în Muntenia. Se aude mai ales la plural, ca și *brăgle*, fiind-că se compune din nesce bețe paralele, între cari la mijloc se prinde așa numita *s p a t a* a resboiului.

„*Batale* sau *vatale*, uneltă în care stă aședată *s p a t a* pentru bătea sa îndesirea firelor țesute...“ (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișesc).

„In *vatale* se pune *s p a t a* cu tor-

tul“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricioara; N. Petricenu, Iași, c. Popesc).

„Pe la noi brăgtele dela resboi se chiamă și *vatale*“ (Făgăraș: Ios. Stoica, c. Ohaba; G. Dobrin, c. Bucium).

Mărginile *batalei*, prin cari se reține *s p a t a*, apucată ca într'un jug, se chiamă în unele locuri *fălcî* (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru), în altele *mâni* (P. Michaelescu, Brăila, c. Cécăru).

Cihac (I, 23), fără a'și fi dat osteneala de a afla cu precisiune ceea-ce este *batală*, i-a căutat originea după simpla asemănare fonetică cu *bat*, deși tocmai ea nu bate de loc, această sarcină aparținând numai *s p a t e i*. Din aceeași cauză Cihac a confundat *batala* cu *bătélă* „trame“, cari n'au a face una cu alta, *batală* fiind o parte de instrument, iar *bătélă* o parte din țesetură. Singurul lucru bun la Cihac în această privință, este că el constată ambele forme *batală* și *vatală*, recunoscând tot-o-dată că Bulgarii au luat pe *vatală* dela Români, pe când d. Șaînenu (Dicț. rom.-germ. 411) crede, din contra, că Românii au luat *vatala* dela Bulgari.

v. *Bătélă*.

Să examinăm cestiunea.

Chiar dacă *batală* ar avé funcțiunea de a bate, pe care n'o are, totuși forma colaterală *vatală* ar împedeca înrudirea acestui cuvînt cu verbul românesc *bat*, al căruia inițial *b* nu pôte să trecă în *v* (v. *Batal*). Finalul -ală, pe de altă parte, ne amintesce neutrii slavici cu sufixul instrumental -ao (= -ao), trecuți regulat la Români în femininul -ală: „cesală“, „zăbală“, „tînjală“ etc. (v. ¹. ². -ală). In terminologia românescă a țesutului vorbele slavice, mai ales cele de provenință serbescă, sînt numeroase în genere; iar în specie cu același sufix -ao ne întimpină acolo femininul „sucală“ = serbul neutru „su-

kalo“, literalmente „torcătoare“ dela *сѣкати* „tărcere“. In fonetica serbescă inițialul *v* represintă adesea pe paleo-slavicul *ѡ*; și, între altele, trec la Serbi în *v* anume derivatele paleo-slavicului *ѡвѣт* „apuc“:

vat = *ѡвѣт*,
 vatanie = *ѡвѣтанье*,
 vatati = *ѡвѣтати*,
 vatiti = *ѡвѣтити*,
 vatlika = *ѡвѣтанка*...

In vechea serbescă trebuia dară să fi fost, ca nume al bărglei dela resboiul: *vatalo* = *ѡвѣтало* „uneltă care apucă spata“, după cum în realitate o apucă, de unde prin împrumut s'a născut apoi d'a-dreptul al nostru *vatală*, pe care fonetica românescă l'a întărit după aceea pe a-locuri în *batală*, deși variantul cu *b* a ramas puțin răspândit. Dela Români, sub forma cea feminină care nu pôte să fie slavică, ba încă tocmai sub forma feminină cea articulată românesce: *vatala*, aŭ împrumutat cuvintul Bulgariei: *ѡвѣтала*, la tavelle du métier de tisserand“ (Bogorov). In acest mod, la Români acest termen este serbesc, la Bulgari însă el e curat românesc.

Genealogia cuvintului este dară:

serbul *vatalo* = *ѡвѣтало*

românul *vatală* (*batală*)

bulgarul *vatala*.

Bulgarii întrebuintează in graŭu și pluralul românesc *vatale*, moldovenesce *vatali*, pe care 'l citează Cihac.

v. *Bărglă*. — ². *Resboiu*. — *Vatală*.

Bataliôn (plur. *bataliône*), s. n.; t. milit.: bataillon. Un galicism, care a străbătut la noi de pe la începutul secolului XVIII prin terminologia militară rusescă.

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „șese *batalioane* de pedestrima ale Svedului

și câte-va stéguri de călărime ce se numescă șvadroane, din-a-drepta din fruntea oștii s'aŭ rupt și de nevoe la pădure s'aŭ tras...“

v. ¹. *Rus*. — *Stég*.

Batalisesc }
Batalisire } . — v. *Batalama*.

Bătă. — v. *Bantă*. — *Bătă*.

Batâr s. *bătâr*, adv.; au moins, du moins. Sinonim cu *barem*, *măcar*, *incaî*, *cel puțin*. Cuvint destul de răspândit în popor. Este maghiarul *ám bátor*, *bátor* „quoique, quand même“ (Cihac). Peste Carpați se aude și o formă lungită *batărăș* (Măndrescu, Elem. Ungur. 39).

Noul Testament 1648, f. 205 a: „nu pentru destoinicia faptelor, *batâră* că să cuvine să facem fapte bune...“, unde *batâr* - c a însemneză „deși“, „quoique“.

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „moșiă acestia, ca să scape de răsul și batjocura pruncilor, aŭ început unul câte unul a'și rade barba, până ce nu aŭ mai ramas nici *batâr* unul să se îngroape cu barbă...“ = „nici *măcar*“.

Ibid. p. 335: „nu ăste într'o mie de capete *batâr* unul, carele n'ar fi în stat șapte rânduri într'o zi să țină în minte...“ = „cel puțin unul“.

Balada „Petrea“:

Batâr capul mi'ți lua,
 Aduceți-mi pe Țurca,
 Să-mi pun șeua pe dînsa,
 Să-mi recoresc inima...

(Marian, Bucov., I, 50).

Cântec din Ardél:

De când s'a dus bădița
 Mi'î pustie ulița:
 Mi'î pustie
 Numai mie,

C'a ȝis cã n'o sã mai viel
Turturea fãrã soȝie,
Eũ tot creȝ c'o sã mai vie
Batãr la sãnta Marie,
Cãndu 's coptȝi struguri 'n vie...

(I. B. Trans. 129).

Altul :

Ce focul, bade, te ține
De nu vil sãra la mine
Batãr la doẽ-treĩ țile ?...

(Ibid. 237).

În limba nãstrã literarã *batãr* este
și mai rar decãt *barem*.

v. *Barem*.

Bãtãrãș. — v. *Batãr*.

¹ **Bãtcã** s. *bãpcã*, s. f.; *denier*,
vielle monnaie. Termen eșit de mult
din întrebuintãre și în privința cãruia
Cihac (II, 4) are dreptate cãnd ȝice cã
e strãin: unguresce *bapka* și *batka*
„*denier*“.

Dicționar bãnãțen MSS. circa 1670,
(Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*Bapke*. *Grossus*, *obolus*, *denarius*.
„*Batkè*, *idem*.“

Este unul din cei fãrte mulȝi ter-
menĩ strãini numismaticĩ, carĩ prin
comerțu se furișezã atãt de lesne în
orĩ-ce limbã.

v. ² *Ban*.

² **Bãtcã** (pl. *batce* s. *bãtce*), s. f.;
chaploir, *petite enclume dont se ser-
vent les faucheurs*. O micã nicovalã
pe care se ascute cãsa, adecã se *bate*
cãsa.

S. F. Marian : „*Batcã*, un instrument
de oțel sãu de crițã, pe care se *bate*
cãsa. *Butuc* de *batcã* se numesce
lemnul pe care se înțepenesce *batca*..“

„*Batcã* este un instrument pe care
se ascute cãsa, *batẽndu-se* cu un

fel de cãocan“ (P. Sãlãgianu, Nẽmț, c.
Hangu).

Cuvĩntul *batcã*, prin acelașĩ sufix
ca în *hapcã*, vine d'a-dreptul din
bat, întocmai dupã cum termenul fran-
ces corespundẽtor „*chaploir*“ se trage
din vechiul frances „*chapler* = *battre*“
(Littré).

v. ¹ *Bat*. — *Cãsã*. — *cã*.

³ **Bãtcã** (pl. *batce* s. *bãtce*), s. f.;
souricière. Cursã sãu cãpcanã de
prins șãrecĩ. La intrarea șãrecelũ în
cursã, gãurica pe unde intrase se în-
chide cu sgomot printr'o *bãtae*, de
unde și cuvĩntul *batcã*, format întoc-
mai ca și cel precedent.

v. ² *Batcã*. — *Bãtae*.

⁴ **Bãtcã**, s. f.; t. de Zool.: sorte
de poisson. „Pe la noi un fel de pesce
se chiamã *batcã*“ (I. Dan, Braila, c.
Slujitorĩ-Albotescĩ). Sã nu fie óre o
formațũne femininã dela *batoc*?

v. *Batoc*.

⁵ **Bãtcã**, s. f.; t. de Zool: *pélican*,
pelecanus onocrotalus (S. F. Marian).
Babițã. Nu ne putem rosti asupra
originĩi acestuĩ termen, pe care Cihac
(II, 4) il crede a fi un deminutiv din
babã, dar nu explicã trecerea lui *b*
în *t* în fonetica romãnescã fãrã nici o
înriurire a analogieĩ sãu a etimologieĩ
poporane.

v. *Babițã*.

Batẽiu. — v. *Bãtescĩ*.

Bãte-lãla. — v. ¹ *Bat*. — *Lela*.

Bãte-pãdurĩ. — v. ¹ *Bat*. — *Pod*.

Bãtere (plur. *baterĩ*), s. f.; l'infin. de
bat: *action de battre dans toutes ses*
acceptations; *battement*. Se pãte între-

buința ca substantiv abstract în toate sensurile verbului bat: *baterea cetății, baterea dușmanului, batere de cuiu, batere de joc, batere de palme sau din palme, batere din picioare, baterea țepeii, baterea berbecului, baterea untului etc.* etc.; în multe însă din aceste expresiuni figurază mai potrivit și mai energic sinonimul *bătae*, ast-fel că ambele cuvinte urmază mai bine a fi studiate împreună.

v. ¹. *Bat.* — *Bătae*.

Batin. — v. *Bătesc*.

Batistă (plur. *batiste*), s. f.; mouchoir de poche, batiste. Sinonim cu *basma*, dar numai de buzunar, apoi de stofă mult mai fină și servind tot-o-odată și la facerea rochilor. Rar pe la săteni, cuvântul totuși s'a răspândit și pe la țără. Este francesul *batiste*, după numele unui fabricant (Littre).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, *Legende* p. 53): „... se dete jos și se tăvăli în noroiu pînă se făcu una cu tina, apoi suindu-se di se miresei săl sărute. Bîata fată, ce să facă? Scose *batistă*, îl șterse nițel la bot și'l sărută...“

Doină din Moldova:

De 'napoi bade-ai veni,
Eü mintenul țî-olu blăni,
Și cămeșă țî-olu călca,
Și *batista* țî-olu spăla...

(Sevastos, *Cânt.* 272).

C. Negruzzi, *O alergare de cai*, II: „Fața ei era atât de slabă, atât de schimbată! Pelița ei sēmăna cu *batista* subțire, fără pic de viață; o mörte se vestia în ochii ei schinteietori...“

A. Odobescu, *Scrieri* III, p. 520: „Nemeșilor unguri, fiind poftiți la prânzul împărătesc, nu se cuvine să se desculțe de cisme pe sub masă, nici

să bage degetele în bucate, nici să'și sufle nasul fără *batistă*...“

Delavrancea, *Paraziții* p. 237: „Ea apăru la feréstră; întinse o mână, o aduse la gură ușurel și lung, apoi o destinse repede; scutură o *batistă* albă... Mă chiamă?...“

Ibid. p. 288: „Vintul pe care 'l făcea ea în fugă, îi flutura rochia ușorică de *batistă* albă cu bobite negre...“

v. *Basma*.

Batjioc. — s. *Batjoc*.

Batjiöcoră }
Batjiöcură } — v. *Batjocoră*.

Batjiöcoresc }
Batjiöcuresc } — v. *Batjocoresc*.

Batjoc s. **batjiöc** (plur. *batjocuri*, *batjiöcuri*), s. n.; dérision, risée. Acastă formă substantivală nu ne întimpină de loc în dicționare, deși ea nu este rară în vechile texturi, și n'a despărut de tot nici din graul poporului, fiind în același timp mult mai energică decât sinonimul *batjocoră*, căruia i-a dat naștere.

E de totă frumusețea idiotismul „joc și *batjoc*“ la Cantemir, *Chron.* I p. 205: „înti'un chip oare-carile de *gioc* și de *batjioc*, câte și câte feliiuri de schimonositură și din zi în zi altele și altele una după alta schimbări și mutări în faptele și lucrurile omenești...“, unde se pipăe așa dicënd cu degetul originea cuvântului *batjoc* din locuțiunea verbală *batjoc*, despre care noi am vorbit pe larg la locul seü.

Vom începe prin pluralul *batjocuri*, din care s'a născut d'a-dreptul substantivul *batjocoră*, iar mediat sau imediat verbul *batjocoresc*.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. CXVIII, 22:

Îa dela mine inputare și batjocurile...	Aufer a me o p. probrium et contemptum...
---	---

unde este de observat grafica *batjocurile*, „БАТЪЖОКСРИЛЕ“, în care prin litera **Ѡ** (*ü*) se mântine separațiunea între elementele cele constitutive *bat* și *joc*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643. I p. 73 a: „știu ce mă va tãmpina dela dãnși, ce *batjocuri* și ce *ocãri*.“

Ion Neculce, Letop. II p. 382: „ca niște oșteni pãgãni ce era, tot stricãciunii făcea cu fel de fel de rîsurî și *batjocuri* a fete fecioare și a femeii înțãlepte...“

Singularul *batjoc* se construiescã mai tot-da-una cu *în* și cu *de* la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 20 (f. 75 a): „Iarã omulũ, vãdzãndũ cã 'l iã în *batjoc*, nu'î mai rãspunsã...“

Ibid. Noemv. 4 (f. 104 b): „Și 'l dusãrã legat la Vavilonũ de *batjocũ*, ș'au murit acolo în robie...“

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 192):

Ce tu, Doamne, de dinșii vei rãde,
Cînd în lațũ cu pãgãni s'or prinde,
De vorũ fi de *batjocũ*, de *ocarã*,
Și li-a eși viastfa peste țarã...

Ibid. p. 223:

Iarã cînd mã 'mbracũ în strecãloare,
Le sînt de *batjocũ* în sãrbãtoare:
Cela ce blaũ la crãșme mã cîntã...

v. ¹. *Bat*.—*Batjocorã*.—*Batjocoresc*.—*Bãtae*...

Batjocorã, batjiocorã, s. batjiocurã, batjiocurã (plur. *batjocore* s. *batjiocore*, *batjocure* s. *batjiocure*, *batjocuri* s. *batjiocuri*), s. f.; *dérision*, *persiflage*, *raillerie*, *risée*, *outrage*. Cuvîntul s'a nãscut printr'o formã singularã

analogicã din pluralul vechiului substantiv neutru *batjoc*: *batjocuri*, conservãnd același plural; iar din *batjocorã* s'a format apoi verbul *batjocoresc*. Natura compusã a lui *batjocurã* din *bat* și *joc* fiind pré invederatã, în vechile texturi, din carî unele sînt reproduse mai jos, ne întimpinã cãte o-datã scrierea **БАТЪЖОКОУРЪ** = *batjiocurã*, ca și cãnd ar fi douẽ cuvinte despãrțite prin obicînuitul **Ѡ**, **Ѡ** (*ü*). Aglutinarea completã a ambelor elemente a produs forma poporanã *bagiocurã*, *bagiocuresc*, cu pierderea lui *t*, care formã însã e de tot nouã. A fost o zãpãcire nepilduitã din partea lui Cihac (II, 638) de a trage acestã familiã de cuvinte atãt de neoșã românescã din grecul „*Βαγνίζω* insulte, „outrager, offenser par des paroles, „*βαγνίσιμα* insulte, outrage, offense, „*βαγνιστής* impostor (Du Cange), cfr. „*βαγίζω* pleurer, crier“! Și fiind-cã Cihac pretindea, cu tonul cel mai afirmativ, cum-cã: „*batjocuresc* n'a „pas du tout l'acception de se moquer „de quelqu'un, mais bien et seulement „d'insulter quelqu'un par des paroles „et même par des faits“, sã începem prin:

Sinonimicã.

Sinonimul cel mai des al lui *batjocurã* este *rîs* „*risée*, *dérision*, *moquerie*“.

Omiliarul din Dël, 1644, p. 186: „cãnd pui mãna ta întãi în frunte, dupã acẽia în umãrul drept sau în stãng, și atunci pui pre pãntece, ce cruce faci atunci? nu iaste aciãsta cruce, ce mai vrãtos *batjocurã* și *rãs* faci...“

Pravila Moldov. 1646, f. 108 a: „Cela ce sã va însura deș va lua muãria cãlugãrițã, acẽia nuntã nu e destulũ cã iaste de *rãsu* și de *batjiocurã* și urãtã tuturorũ, ce încã sã cãrtã și cu moarte...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652 p.

152: „Trebue să fie mărturiile, carele vorü vré să arate vrăjmașiia bărbatului, să fie destoînici de-a să créderé, să nu fie rudă sau oamenii mueriï, nice să fie de răsü și de *batjocură*: oameni de carii să nu 'i bage ni-menilé nice într'o séma...”

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 21: „pre toți îi hulim, pre toți îi grăim de reü, pre toți îi părîm, pre toți îi luăm în rîs și în *batjocură*, tuturor le țicem că sint nebuni și fără nici o socotélă...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 209: „așa s'au rușinat aicîa, cât nu e vrédnic numai de răs și de *batjocură*, ci încă și de jalé cé mai de pre urmă...”

Ibid. p. 174: „începe a sări asupra celor mai bunî decât dânsul, și așa rămâne de răs și de *batjocură* și némurilor din urmă...”

Ibid. p. 60: „ca să scape de răsul și *batjocura* pruncilor, au început unul câte unul a'și rade barba...”

Zilot Românul, Cron. 88: „Și așa ajunseră casele dumnélor rîs și *batjocoră* némurilor, și încă începură a se și uri și a se pîri unî pre alți...”

Biblia Șerban-vodă 1688, Job. XII, 4:

... dreptulü
omü și fără de
prihană s'au fă-
cutü întru *bat-*
jocură...

... justus vir
et sine crimine
venit in deri-
sum...

Ibid. Job. XXXIV, 7:

Cine e omü ca
Iovü, bândü *bat-*
jocură ca apa?...

Quis vir ut Job,
bibens subsan-
nationem si-
cut aquam?...

I. Créngă, Scrierî I p. 84: „(moș-négul pețind pentru purcelul seü pe féta împératului), multă vorbă, mult rîs și mare nedumerire se mai făcuse

la palat și în tóte părțile despre o astfel de *batjocură* ne mai pomenită...”

Tot aci, în legătură directă cu rîs, vine sinonimica lui *batjocură* cu înas-cară.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 47: „Deci unî de mânie și de necaz să aprindă, fără alți cu *batjocură* în laude și cu mascara în pofală o lua...”

Dela acéstă noțiune fundamentală de „dérision“, „risée“, *batjocură* trece apoi la sensul de ocară, rușine, necinste...

Coresi, Psaltirea 1577, ps. XLIII, 14:

Pus'ai noi *bat-*
jocură vecinilorü
noștri, întărâ-
tare și ocărare
ce săntü impre-
jurulü nostru...

Posuisti nos
opprobrium
vicinis nostris,
subsannatio-
nem et deri-
sum his qui sunt
in circuitu no-
stro...

Ibid. ps. LXXVIII, 4:

Fumü *batüjo-*
cură vecinilorü
noștri...

Factisumus in
opprobrium
vicinis nostris...

Șapte taine, 1644, p. 239: „să nu fie bărbatulü de 50 de ai și fata de 12, sau muîaria de 50 și bărbatulü de 20 de ai, că acéia nu ıaste nuntă, ce ıaste o *batügiocură* și o ocară și din nafară de dreptate și lucru plinü de rușine și numai ce ıaste de răsü și de gra-ıurile oamenilor și de inustrare și ponoslu în tot cıas...”

Silvestru, 1651, ps. XXI, 7:

ıară eu săntü
viıarme și nu om,
batgocură oame-
nilorü și ocară
năroduluiü...

Ego autem sum
vermis et non
homo, oppro-
brium homi-
num et abiec-
tio plebis...

Ibid. ps. XXX, 14:

... Că audziū <i>batjocura</i> a mul- ți...	... quoniam au- divi vit u per a- tionem multo- rum...
---	---

Ibid. ps. LXVIII, 8:

... pentru tine am suferit <i>bat- jocura</i> și acoperi rușinīa fața mă...	... propter te sustinui ex pro- bationem, o- peruit confusio faciem meam...
--	---

Ibid. ps. LXXIII, 12:

Dă vecinilorū noștri de șapte ori în sǎnulū lorū <i>batjocura</i> ce <i>batjocoriră</i> pre tine...	Redde vicinis no- stris septuplum in sinum eorum opprobrium ipsorum quod ex- probaverunt tibi...
--	--

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, Oct. 29 (f. 94 a): „și ocără idolii lui toțū, defăimāndu'ī pre rândū: carele din ce *batjocurā* 'ī scornitū...”

Cantemir, Cron. I, 284: „[Valerian] biruit fiind la bătae, viu au căzut pre mǎna lui Sapor împăratul Persilor, unde Sapor în mare *batjocurā* și o cară țindu'l, când vrē să incalece pre cal, în loc de scăueș supt picīore il silița de să supunē...”

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „*batjocura* și fără-cinșté rabdă, ca să te proslăvești tu și cinște să ȧi...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 483: „De nu vrē fi fost Petru cel Mare împăratul Moscalilor, până astăzi se vrē închina Moscalii picīoarelor de măgariu, căci începuse călugării lor a le purta prin țeră; însă pre el l'au luminat Dumnezeu: le adună și le îngropă, ca să nu se facă acēstă rușine și *batjocurā* Creștinilor...”

Delavrancea, Paraziții p. 119: „Toțī vor insulta pe un nenorocit? Ce

crimă a comis pentru ca să merite o asemenea *batjocoră*? Cosmin fu coprins de o milă nemărginită...”

Balada „Darie și potera”:

Stinsu-mi-s'ar fi lumina
Măi 'nainte de-a 'ți da mǎna,
Decât să remǎtu vėdană
Fără casă, fără hrană,
Fără milă de bărbat,
Spre *batjocura* din sat...

(Marian, Bucov. I, 11).

E fōrte interesant următorul pasagiū din Codicele Voronețian circa 1500 (ed. Sbiera p. 10, Act. Apost. XIX, 31):

Urii ce era di- întru Asia înce- pători, fiindu lui iubiți, tremēseră la elu de lu ru- gară se nu 'ș dé siñre întru zbo- riște întru <i>bat- jocurā</i> ...	Quidam autem et de Asiae prin- cipibus, qui erant amici ejus, mi- serunt ad eum rogantes ne se daret in the- atrum...
--	--

unde în Noul Testament din 1648: „să nu ȧasă în teatru”, iar în Biblia Șerban-vodă 1688: „să nu dia pre sine la privélă”. Este învederat că în Codicele Voronețian expresiunea „întru zboriște întru *batjocurā*” are vechiul sens teologic pejorativ despre reprezentațiunile scenice ca nesce lucruri nerușinate, nesce mascarale.

v. *Mascara*.

În același înțeles se rostesc vechile legi romănesci despre ne-cinștea lăutarilor.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 191: „Alăutarulū, carele zice cu vioara și alăuta pre la țărgure și pre la zborure și pre la nunte, nu poate să ȧa fată de omū bunū saū de boiarū, că unii ca aceȧa sǎntū *batjocurā* lu ī Dumnezeu și oamenilor...” unde este de observat și construcțiunea lui *batjocurā* cu dativul.

În acest mod *batjocură* devine anti-tesă cu cînste.

Urechea, Letop. I p. 139: „mai apoi nice ai săi nu'l băga în samă, ce era în zavistia celor de casă și în *batjocora* tuturor; așa și cînstea den zi în zi micșurându-i-se, de inimă rea puțin de n'aŭ murit...”

Țichindél, p. 452: „sau spre vecinica cînste și mărire, dacă sânt bunî, sau, dacă sânt răi și netrêbnici, spre vecinica *batjocură* să rămână...”

Laurian și Massim stabilesc destul de bine o gradațiune între *bătatea de joc* și între *batjocură*, cari amîndoue își aŭ punctul de plecare în rîs, dar *bătatea de joc* nu este decât „o satirisare, care pôte fi cât de împungătoare și amară, însă nu țintese nici decum la despreț, umilire și desonorare, cari sînt tot-d'a-una motivul și ținta *batjocurii*: imî place rîsul, dar nu sufêr *batjocura* dela orî-cine ar veni...”

Este fôrte poporană locuțiunea: a fi de *batjocură*, a rămâne de *batjocură*, care figurază și în înjurături: fire-ai de *batjocură*! rămânere-ai de *batjocură*! De asemenea: a ajunge de *batjocură*, a ține pe cine-va de *batjocură* etc.

Urechea, Letop. I p. 180: „nu numai călca obiceiul țerii și jacurî făcea, ce și legea cu totul rămăsese de *batjocură*, decî cu toții 'sfătuindu-se, mai cu dèdinsul Tomșa hatmanul, ca să scôță pre Despot-vodă den domnie...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 12: „Vulpoiul nu numai nu omenêște, ci încă trêce cu vedêre și de *batjocură* ține pre domnul său, adecă pre Leu...”

Basmul „Porcul cel fermecat” (Ispirescu, Legende p. 52): „Ea nu mai voia să mănânce, nu se mai gătia, nu mai eșia la plimbare; voia să se lase să môră, mai bine decăt să ajungă de *batjocura* lumii...”

Cu un sens apropiat, se pôte dice: în *batjocură*.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „cu veșmânt mohorât înbrăcat în *batjocură* și pre cruce fără milă cu ascuțite piroane țintuit...”

Tot acolo adverbial: cu *batjocură*: „mulți deîntro voi vor zice mie cu *batjocură*: nu avem a ascultare acêste cuvinte...”

Spre *batjocură*:

Viêța lui Nifon, MSS. din 1682, ed. Erbicenu p. 64: „preților de prin satele lor tuturor le-au tăiat nasurile spre *batjocura* bisericii...”

Laurian-Massim: „A se face, a ajunge, a fi *batjocură*; a se face, a ajunge, a fi de *batjocură*: nu voiu să fiu *batjocura* nimenuî; nu vrem să ne facem de *batjocura* lumii. Între expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi *batjocură*, și expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi de *batjocură*, este o diferință de înțeles, așa că expresiunile fără prepozițiunea de sînt mai energice și dic mai mult decăt cele construite cu de: cine se va face de *batjocură*, merită prin purtarea sa *batjocura*, dar expresiunea în sine nu implică că *batjocura* meritată i se și aplică în faptă de cătră cine-va; din contra, cine se face *batjocură*, acela nu numai merită prin a sa purtare, dar și sufere în faptă *batjocura*...”

Acêstă observațiune despre *batjocură* fără de este fôrte justă.

Un exemplu:

Zilot Românul, Cron. p. 109: „boierii și consuliî ajunseră *batjocură*...”

Ibid. p. 118: „se unirà cu duhurile lor și la fără-de-legi și la despuîerea norodului și la trufia drăcêscă, care Fanarioții o aŭ avut strămoșêscă, din care apoi scădură de tot și ajunseră *batjocură* Grecilor...”

În ambele aceste pasaje, locuțiunea

„de *batjocură*“ ar fi fost nu numai mai puțin energetică, dar încă ar fi expres nu tocmai noțiunea de „bafoué“, ci mai curând pe aceia de „bafouable“.

În fine, cuvântul funcționează cu sensul cam de „caricature, parodie“ în locuțiunile citate de Laurian-Massim: „nu mi-ai făcut cămășă, ci *batjocură* de cămășă; tu nu ești om, ci *batjocură* de om...“ = cămășă de ris, om de ris...

v. ¹. *Bat.* — *Batjoc.* — *Batjocoresc.*...

Batjocorêsc s. batgiocorêsc, batjocurêsc s. batgiocurêsc (*batjocorit* s. *batjocurit*, *batjocorire* s. *batjocurire*), vb.; prendre en dérision, tourner en ridicule, persifler, bafouer, se gauser, outrager. În graiul poporan se aude și forma de tot asimilată *bajocoresc* (*bajocuresc*) sau *bagiocoresc* (*bagiocuresc*), în care nu se mai recunosc cele două elemente lexice constitutive *bat* și *joc*, din cari s'a născut acest verb: fie prin mijlocirea substantivului feminin *batjocoră*, după cum ni se pare a fi mai probabil; fie din pluralul *batjocuri* al substantivului neutru *batjoc*; fie, în stirșit, d'a-dreptul din locuțiunea verbală *batjoc*, prin același element formativ *oresc* ca în „josoresc“ din „jos“. Ori-cum ar fi, noțiunea cea fundamentală a lui *batjocoresc* este „se moquer de“. Numai printr'o desvoltare ulterioară, întocmai ca și 'n *batjocoră*, el ajunge a fi sinonim cu *necinstesc*.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad. Galat. VI, 7:

Nu vă amegireți, Dumnezeu nu să <i>batjocurește</i>	Nolite errare: Deus non irridetur...
--	--------------------------------------

Silvestru, 1651, ps. II, 4:

Celū ce viețu- iaște în cerū ră-	Qui habitat in coelis irride-
-------------------------------------	----------------------------------

de-i-va, și Domnulū *batgiocori*-i-va pre ei..

Ibid. ps. LVIII, 9:

Îară tu, Doamne, răde-vei de ei, *batgiocori*-veri toate limbile..

bit eos, et Dominus subsannabit eos..

Et tu, Domine, deridebis eos, pro nihilo habebis omnes gentes..

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 80: „Cela ce va grăi omului cuvinte bune, și le va grăi cu hiclesugū de 'l va *batjocori*, a decă va grăi peste piezi, acela se va pedepsi ca un suditorū...“, unde amîndoi sinonimi: *batjocoresc* și grăesc peste piezi exprimă admirabil în graiul curat poporan ideea de ironiă.

Cu aceeași nuanță de sens la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev-24 (f. 150 a): „îară filosofii al *batjocurii*, aruncându-i întrebări și ciumilituri...“

Ibid. Ghen. 27 (f. 287 a): „și cu spinii al incununa, și cădiă în genunchii de 'i să 'nchina *batjocurindū*, și tot fiallul de *batjocură* făcându-i..“

Biblia Șerban-vodă 1688, Num. XXII p. 29:

Căce m'ai *batjocorit*, și de-aș fi avut cuțit în mâna mé, te-aș fi junghiat..

Quia illusti mihi, et si habuissem gladium in manu, jam transfixissem te..

Ibid. Neem. II, 19:

... ne-au *batjocuritū* pre noiși veniră spre noi..

..subsannaverunt nos et venerunt super nos..

Ibid. Paralip. XXX, 10:

... și să făcură ca cândū arū *batjocuri* pre ei și i-arū măscări.. unde *batjocoresc* ne apare ca sinonim

... et fuerunt sicut irridentes eos et subsannantes...,

cu măscăresc „dire des polissonneries, des saletés“.

Țichindél, Fabule 1814 p. 255: „să *batjocorește* vecinu de vecin, satu de sat, țara de țară, și toate noroadele unul de altul...“

Ibid. p. 186: „însăși aceia cariî béu la pomană pentru sufletul nostru, ne *batjocoresc* și rād de noi...“

Ibid. p. 200. „ce folos vom avé noi să spunem nenorociré noastră acelora, cariî ne vor rād e și ne vor *batjocori*...“

Poienar-Aaron-Hill: „Persifler, a *batjocori* = a lua pe cine-va în rîs = a'și bate joc de dînsul spuindu'î lucruri lingușitóre pe care el le crede adevěrate = a vorbi cu ironie, în băt ae de joc...“

Dela sensul „se moquer“ se trece imediat la acela de „ne pas respecter, mépriser“.

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 43 b: „omeniasca minte cereștile socotiască, țară pămînteștile să *batjocuriască*...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev. 22 (f. 141 a): „Deci Tivurtie și Valerianū *batjocuriră* idolii, dzăcândū: aceștia nu's dumnedzăi, ce sânt draci...“

Ib. Oct. 13 (f. 626): „astātu naintia boiarinului Lukianū, și defăimāndu'lū și *batjocurindu'lū* și nebăgāndū samā nice'ntr'one micā îngrozăturile și răstiturile lui...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XXVII, 42:

Și văzu [Goliath] pre David, și *batjocori* pre elū, căce elū era copilașu...

Et vidit Goliath David, et contempsit eum, quoniam ipse erat puer...

Nic. Mustea, Letop. III p. 36: „Domnul pururea să fie iubitor adevărului și să se ferescă la voroave să nu fie

deșirat, că Domnul la cuvânt nestătător și la făgăduință pentru slujbe cu credință indoită, așa prietiniîl voruri și 'l vor părăsi, cum neprieteniîl vor *batjocori*...“

Zilot Românul, Cron. p. 91: „Acest Mitropolit Ignatie era foarte împodobit cu învățături și cu alte daruri firesci; dar de trufă mult se stăpănia, și deosebit era ficlén foarte; iar pe d'asupra tuturor, multa învățatură, care la mulți se întâmplă vătămătóre de suflet, îl surpa și pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor Apostolesci, pentru că mai naintea altora *batjocoriia* posturile, până și cel mare postal sfințelilor Pasci, cu măncaarea de carne.“

Jipescu, Opincaru p. 132: „Căt ăi trăi, hine, nu *bajocori* omeniia, înțelepciunea și prisosu...“

Desprețul aduce ocară și rușine, cari aceluia ce le îndură din partea altora i se par a fi nedreptate și clevetire saū defăimare.

Coresi, Omiliar 1580, quat. X p. 15: „de ce vor ocară și vor *batjocuri* Jidovii, și mai auzită și mai arătata să fie acé minune...“

Ibid. quat. VI p. 7: „și da-vorū elū păgānilorū, și *bătjocuri*-vor elū, și vor rāni elū...“, unde este de observat grafica: БѢТЪЖОКСИ, în care pe de o parte a a trecut în ă, ceea ce ar indica o deplină asimilare a ambelor elemente constitutive bat și joc, pe de altă parte însă, din contra, bat este separat de joc prin ѡ (ü), care 'i dă aparința unui cuvînt deosebit.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad Rom. II, 23:

Carele cu légé te lauzi, cu călcaré legiei pre Dumnezău *batjocurești*...

Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum in honoras...

Ibid. Luc. XX, 11:

Îară elū trimése și altă slugă; iară ei și acela'lū bătură, și *batjiocorindu* 'lū trimisără'lū desărtū...

Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hinc quoque cecidentes, et afficientes contumelia, dimiserunt inanem...

Ibid. Matth. XXII, 6:

... alții prinșără slugile lui, *batjiocuriră*-i și-i omorără...

... reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt...

Silvestru, 1651, ps. XLI, 11:

... mâ *batjiocorîa* pre mine pizmașii miei, zicându ei mie în toată dzua: unde iaste Dumnezăulū tău?...

... exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicunt mihi per singulos dies: ubi est Deus tuus?...

Ibid. ps. LXX, 24:

... s'au rușinat și s'au *batjiocoritū* carii caută răulū meu...

... confusi fuerint et erubuerunt qui quaerunt mala mihi...

Ibid. ps. CXVIII, 51:

Făloșii foarte mâ *batjiocoriră*...

Superbi inique agebant usque valde...

Biblia Șerban-vodă 1688, Deuter. XXXIII, 8:

... l'au *batjiocoritū* pre elū la apa priciū..

... jurgati sunt eum super aquam contradictionis...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 176: „tôtă diua clevetim, *batjioco-*

rim, ocărim, injurăm, și ne pohitim unul altuia reul și paguba...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXI:

Toți cari m'au văzut, m'au *batjiocurit*,
Din buze-au grăit, din cap au clătit...

Țichindél, Fabule 1814 p. 231: „cu limba lor cé șerpescă rău cuvintéză și mușcă învățătura și luminaré norodului, clevetind și *batjiocorind*...”

Costachi Conachi p. 221:

Te-am vădūt supt un cer negru, ce trăsniia, ce fulgera,
Luptându-te cu furtuna ce mările rădica:
Batjiocorîi stânci și petre că nu te-aū putut opri
Și te lăudaî în brațe'mi că stihii poți birui...

A. Odobescu, Scrieri I p. 446: „Atunci îl cunoscură toți, — spune cronica — și'l *batjiocorîa* și mari și micî, și'l suduia muierile și copiii...” unde este fôrte fină distincțiunea cea psihologică între *batjiocorîa* din partea bărbaților și suduia din partea muierilor și copiilor.

Batjiocoresc pus la mijloc între ocăresc și măscăresc la mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 129, în următorul pasagiū important sub raportul folk-lorului românesc: „... ce nēm injură ca noi de lege, de cruce, de cuminicătură, de morți, de pomene, de lumănare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de tôte tainele sfîntei biserici? și ne ocărim și ne *batjiocorim* înșine legea! cine din păgâni face acésta? saū cine'și măscăresce legea ca noi?...”

O energică reduplicare la Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 192: „O, faptă spurcată și lucru scârnav! O, *batjiocură* de *batjiocurit* și ocară de ocărit!...”

Supinalul „de *batjocorit*“ într'un cântec din Banat:

Gândit'ai, bade, gândit,
Că Io flóre țî-am gâsit
Ție de *batjocorit*!
Dar Io's flóre dintr'o fragă,
La tótă lumea is dragă...

(Hodoș, Poes. pop. 120).

Variantul din Ardél:

Tu, bădiț, aș'ai gândit
Că sint flóre de pe rit
Ție de *batjocorit*;
Dar mi's flórea florilor
Din grădina domnilor...

(J. B., Trans. 235).

Batjocoresc, în genere, este rar în poezia poporană. Totuși el ne intimpină într'un mod fôrte caracteristic în balada „Marcu“ din Ardél, care ne arată că, după credința poporului românesc, ori-cât de „reū“ ar *batjocori* cine-va pe altul, pînă și atunci când îi calcă pe mună-sa sub picîorele cailor, totuși culmea *batjocorei*, adecă așa cum nu se pôte „mai reū“, este numai atunci când îi fură pe nevasta.

Cărpiniș, pădure désă,
Mărculeț s'a dus d'a-casă,
Și Turcul a d'oblicit
Și la el d'a-drept a vint,
Și reū l'a *batjocorit*:
Cetatea predata-l-a,
Măicuța călcatu-l-a
Cu copita calului
Tocma 'n capul pieptului!
Fóia verde lemn sucit,
Și păgânul încânit
Cu-atât nu s'a 'ndestulit,
Mai reū l'a *batjocorit*:
Nevasta robitu-l-a,
Departé pornitu-l-a...

(J. B., Trans., 485).

Cu același sens curat poporan la Delavrancea, Paraziții p. 138: „S'a în-

călđit în casa lui, s'a săturat la masa lui... și el, el care trăesce, ce a făcut? I-a dat foc casei? I-a răpit averea?... I-a *batjocorit* vieța, apoi i-a pus un revolver în mână și i-a dis: ori te impuscî, sau să'ți veđi casa casă de prostituție!...”

Construcțiunea cea normală a lui *batjocoresc* este cu acusativil: *batjocoresc* pe cutare sau cutare lucru. În vechile texturi ni se înfățișeză însă alte două construcțiuni de observat.

a) *batjocoresc* de cine-va:

Nic. Costin, Letop. I p. 46: „n'aū ascultat oamenii să se întoarcă dela răutățile lor, ce încă își *batjocuria* de Noe de ce făcea corabie în munte...”

Ibid. p. 51: „iară Dumnezeu cum și-a ū *batjocorit* de deșarta socotelă a lui Nevrod...”

Ibid. p. 128: „craiul Șvedului își *batjocuria* de Turci, și n'aū vrut să mérgă...”

b) *batjocoresc* cu i-va:

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIII p. 8: „pre toți spre Hristos rădică-i vrăjmașul Diavolul, și ucenicii făcu-i să se lépede, iară voinicii a se *bătjocuri* lui, și cei ce trecé pre el ū huléscă...”

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. X, 2:

... ca să povești în urechile filor ū voștri și ale fečorilor fi- lor voștri, câte am <i>batjocorit</i> E- gypténilor...	... ut narretis in auribus filiorum vestrorum, et fi- liis filiorum ves- trorum, quaecun- que illusi Ae- gyptiis...
---	---

în contextul grec de asemenea la dativ: *τοῖς Ἀγυπτίοις...*

v. *Batjoc.* — *Batjocoră.* — *Batjocorit...*

Batjocoréz (*batjocorat*, *batjocorare*), vb.; persifler. O formă excepțională, în

loc de normalul batjocoresc, la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev. 25 (f. 164 b): „o pré înălăptă femăe ce s'au ivit într'aciaste dzăle de batjocurédzâ pre ai noștri mari dumnedzâi...”

v. *Batjocoresc*.

Batjocoricîos. — v. *Batjocoros*.

Batjocorit s. batgiocorit, batjocurit s. batgiocurit, — *ă*, adj.; le part. passé de batjocoresc: pris en dérision, tourné en ridicule, persiflé, bafoué, outragé. *Batjocorit* funcționează ca adjectiv în toate sensurile verbului batjocoresc, având aceeași sinonimică.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VIII p. 15: „amără-se amu, căce batjocuritu fu; amără-se amu, căce legatū fu...”

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 77 a: „Iară cei nemilostivi și nemiluitori vor hi ocărăț și batgiocuriti...”

Ibid. f. 103 b: „în vartă prespre toată noaptea răsū și batgiocurit de slujitori, și în multe chipuri dosădit...”

Noul Testament din Bălgrad 1648, Matth. II, 16:

Atunci Irod văzându că fu batjocuritu de maghi, să manie foarte...

Tunc Herodes videns quoniam illi usus esset a Magis, iratus est valde...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 12 (f. 16 a): „Iară înălăptă bătrână dzăsă: dară ce osândă sau rușine 'm va fi căce 'm vor rușina și 'm vor ocără čolanele decumū dzăci, că încă 'm va fi cinste căce 'm voiu lăsa batjocurite oasele pentru credința svântă...”

Ibid. Oct. 1 (f. 39 b): „Iară Maximian, vădzându-să batjocuritu și ocărăț de Svântulū, nebagându'i samă

muncile, învăță de 'l scoaseră afară...”

Urechea, Letop. I p. 175: „care poate fi om ca acela, să'și vază mușerea silită și batjocorită, și să sufere?...”

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. II, X, 5:

...era oamenii		...erant viri in-
batjocuriti foarte..		honorati valde..

Cantemir, Chron. I p. 64: „rușinați și batjocoriti vor rămâne, de nu să vor scula să'ș răscumpere necinstea...”

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 40: „Și cu picioarele în fieră ocărăț și batjocorit, așa au poruncit de l'au adus înaintia sa...”

Țichindél, Fabule, 1814 p. 240: „el nu numai ce au fost gonit, ocărăț, batjocorit, scuipat, ci și picătura cé mai de pre urmă a sângelui său o au vărsat'o...”

A. Odobescu, Scrieri III p. 246: „Rănică Vulpoiul își petrecu viața furșindu-se prin tufe și prin vizuină, huițuit și batjocorit de toți...”

Delavrancea, Paraziții p. 233: „Ei rîdea, rîdea, făcend din inima mea o minge, pe care o asvirlău din mână în mână. Oh! unde erau câmpiile, în cari mă născusem, pentru ca să pot plânge în voe, neauțit de nimeni? Unde era mama ca să mă mângae și să m'adormă? Amintirile acestei fericiri stinse erau niște junghiuri cari se înfigeau adânc în inima mea batjocorită...”

v. *Batjocoresc*.

Batjocoritòr, — *óre*, subst. et adj.; celui ou celle qui persifle, qui raille, qui bafoue, qui outrage, railleur, moqueur, outrageant etc. Acela sau aceia care batjocoresce pe cine-va sau ce-va, luându'l în ris sau înfruntându'l cu despreț.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652 p. 627: „Nu se cade cui-va ca să strice

ce-va deîn toate cărțile deîn Légé Véche sau deîn Légé Nouo, și mai alesu deîn tr'ale sfinților învățatori, sau să le dé *batjocoritorilor* de cărți...“, unde cuvintul figuréză ca substantiv.

Ibid. p. 614: „Cliriculū, cându-î che-mat la nuntă, și nu se va scula să fugă mai nainte până nu întră înșelătoarele și *batjocoritoarele* jocure, atunce nu i se ia darulū numai cât...“, unde cuvintul figuréză ca adjectiv.

Mitropolitul Dosofteiu, Parimiar 1673, Gîoi I (f. 10), Esa. III, 4:

... și *batjocori-tori* vor stăpâni lor...

...et illuso-res dominabuntur eis...

Biblia Șerban-vodă 1688, Ep. Petri II, III, 3:

... vor veni în zilele céle de apoi *batjocuritori*, după ale lor pohte umblândū...

... venient in novissimis die-bus in decepti-one illuso-res, juxta prop-rias concupis-centias ambulan-tes...

P. Ispirescu (ap. Damé, Dicț. 126): „Mă ultam cu milă și la *batjocoritori* și la *batjocoriți*...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 543: „Tot ast-fel odinióră, la césul îngrozitor al ispășirii de veci, călăii Mântuitorulū nostru cutezase a'l insulta cu cunună de spinii și cu numele *batjocoritor* de Rege al Iudeilor...“

Laurian-Massim: „Cuvinte *batjocori-tóre*, fapte și mai *batjocoritóre* am avut să sufăr chiar din partea celora căroră le-am făcut bine...“

v. *Batjocoresc.* — *Batjocoros.*

Batjocoròs, -òsă, s. batjocoricìòs, -òsă, s. et adj.; celui ou. celle qui aime à persifler, à railler, à bafouer, à outrager etc. *Batjocoros* se deosebesce

de *batjocoritor* prin aceea că cel de 'ntăiu arată numai tendința cătră *batjocoră*, pe când cel-alt o și aplică.

Silvestru, 1651, ps. I, 1:

Fericit bărbatū, carele nu îmblă în sfatulū necurațilorū și în că-lia păcătoșilor n'au stătut, și în scaunulū *batjocoroșilorū* n'au șezutū...

Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit...

În contextul paleo-slavic: „ГШЕНТЕА“, ceea-ce mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1680, a tradus perfect prin „pierzătorilor“; e tot așa de bine tradus în Biblia Șerban-vodă, 1688: „scaunul ucișășilor“; în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu p. l): „șederile pierdzătorilor.“

Ibid. ps. XXXIV, 16:

... și cu *batjocoroșii* *batjocorind* și scărșnind spre mine cu dinții săi...

...subsanna-verunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis...

E fôrte curiosă forma *batjocoricòs* în Omiliarul din Dél, 1644, p. 69: „pre păcătoșii chiamă capre, ca nește osândiț și nedestoînici cinstei lui, că cum sânt caprele sirépe și *batjocuricioase* și put rău, sârind și inblând pre sus hrânindu-să cu mâncare amară, așa și păcătoșii îmblă fără frică preste prila-zurile a toată fără-légé, sirépi și neplecați poruncelor lui Dumnezeu...“

v. *Batjocoritor.*

Batjocorire (pl. *batjocoriri*), s. f.; l'infin. de *batjocoresc* pris comme substantif: action de persifler, railler,

bafouer etc. Se p \acute{o} te \acute{i} ntrebuin \acute{t} a ca substantiv abstract \acute{i} n t \acute{o} te sensurile verbului *batjocoresc*: *batjocorirea* celor slabi, *batjocorirea* obiceielor, *batjocorirea* celor sfinte etc.; dar circuleaz \acute{a} rar, iar la plural mai nici o dat \acute{a} .

v. *Batjocoresc*.

Batjocoritur \acute{a} (pl. *batjocorituri*), s. f.; *d \acute{e} rision sans port \acute{e} e, persiflage dont on ne tient pas compte*. O batjocor \acute{a} trec \acute{e} t \acute{o} re sau f \acute{a} r \acute{a} nici o \acute{i} nsemn \acute{a} tate, de ex.: nu se p \acute{o} te b \acute{a} ga \acute{i} n sam \acute{a} o asemenea *batjocuritur \acute{a}* sau or \acute{i} ce fel de *batjocoritur \acute{a}* . Ac \acute{e} st \acute{a} form \acute{a} este indicat \acute{a} numai \acute{i} n *Lexiconul Budan*.

v. *Batjocor \acute{a}* . — *ur \acute{a}* .

Batjocur... — v. *Batjocor...*

Bat \acute{o} c (plur. *batoc \acute{i}*), s. m.; t. de Zool.: *Gadus morhua*, morue, poisson s \acute{e} ch \acute{e} . Un fel de pesce, care fiind uscat se chiam \acute{a} \acute{s} i nem \acute{t} esce *stockfish*, adec \acute{a} „pesce-b \acute{a} \acute{t} “. Acest paralelism nu dovedesc \acute{e} de loc, cum c \acute{a} rom \acute{a} nul *batoc* s'ar trage neap \acute{e} rat din slavicul *баторъ* „bic \acute{i} u“, dup \acute{a} cum crede \acute{a} Miklosich \acute{s} i Cihac, de vreme ce slavicul *batog \acute{u}* n'a trecut \acute{i} n limba rom \acute{a} n \acute{a} \acute{s} i de vreme ce, tot-o-dat \acute{a} , la Slav \acute{i} , afar \acute{a} numai de vecin \acute{i} no \acute{s} tri Serb \acute{i} , nici un fel de pesce nu se chiam \acute{a} *batog \acute{u}* . La Serb \acute{i} forma este \acute{i} ntocmai ca cea rom \acute{a} nesc \acute{a} : *батор* (Karad \acute{z} ic), cu acela \acute{s} i sufix deminutival -oc ac \acute{a} \acute{t} at la tulpina *bat* „battre“, pe care dela Rom \acute{a} n \acute{i} a \acute{u} \acute{i} mprumutat'o \acute{s} i Serb \acute{i} : *батати*, f \acute{a} r \acute{a} ca s'o aib \acute{a} ce \acute{i} lal \acute{i} Slav \acute{i} . No \acute{i} nu ne s \acute{f} im dar \acute{a} a da dreptate lui Laurian \acute{s} i lui Massim, c \acute{a} nd ei contest \acute{a} slavismul lui *batoc*.

v. ¹ *Bat*. — ⁴ *Batc \acute{a}* . — *Pesce*.

¹ ² ³ **Bat \acute{a} chin \acute{a}** , — v. ¹ ² ³ *Pa \acute{t} achin \acute{a}* .

Bat \acute{a} g \acute{o} ni \acute{a} . — v. *Bazaconi \acute{a}* .

B \acute{a} ur, adj.; laborieux, travailleur. Cuv \acute{i} ntul se \acute{i} ntrebuin \acute{t} ez \acute{a} numai la Rom \acute{a} n \acute{i} din mun \acute{i} l apusen \acute{i} a \acute{i} Transilvaniei, de unde l'a \acute{u} scos dd. Fr \acute{a} ncu \acute{s} i Candrea (Mo \acute{s} il \acute{i} p. 88): „*baur* = harnic, muncitor“. S \acute{a} fie \acute{o} re germanul Bauer „paysan“, care \acute{i} nsemn \acute{e} z \acute{a} \acute{i} n fond „muncitor“, ca \acute{s} i francesul „laboureur“? Dar cum \acute{s} i de unde un asemenea germanism tocmai \acute{i} n gra \acute{i} ul Mo \acute{s} ililor \acute{s} i tocmai \acute{i} nr'un adjectiv cu totul \acute{i} n afar \acute{a} din cercul terminologie \acute{i} cele \acute{i} industriale sau comerciale? \acute{S} 'apoi \acute{i} ns \acute{a} \acute{s} i conservarea at \acute{a} t de intact \acute{a} a fonetismului german \acute{i} nr'o vorb \acute{a} \acute{i} mprumutat \acute{a} pe calea poporan \acute{a} nu este probabil \acute{a} . Grupul vocalic dissilabic -*au*-ne \acute{i} ntimpin \acute{a} la Rom \acute{a} n \acute{i} \acute{i} n *aur*, *taur*, *graur*, *laur*, *b \acute{a} laur* etc., ast-fel c \acute{a} prin vocalism *baur* ar put \acute{e} s \acute{a} fie la no \acute{i} indigen; \acute{i} ns \acute{a} latinul *b \acute{a} bulus* din epoca lui Traian la Apulejus, de unde foneticesce ar e \acute{s} i rom \acute{a} nul *baur* prin vocalizarea cea normal \acute{a} a medialului *b* \acute{i} ntre vocale \acute{s} i prin trecerea lui *l* \acute{i} n *r* \acute{i} n aceia \acute{s} i pozi \acute{i} tiune, acel *b \acute{a} bulus* \acute{i} nsemn \acute{e} z \acute{a} „limbut, palavragi \acute{u} “, \acute{s} i prin urmare este f \acute{o} rte departe de no \acute{i} tiunea de „laborieux“. Renun \acute{t} am dar \acute{a} de o cam dat \acute{a} a g \acute{a} si originea lui *baur*. S \acute{a} ad \acute{a} og \acute{a} m ca dd. Fr \acute{a} ncu \acute{s} i Candrea a \acute{u} uitat a ne spune, dac \acute{a} acest adjectiv se \acute{i} ntrebuin \acute{t} ez \acute{a} \acute{s} i la feminin.

B \acute{a} u, t. enfantin: syllabe par laquelle les tout petits enfants croient effrayer quelqu'un. O onomatope \acute{i} , a cari \acute{i} reduplicare produce un alt termen copil \acute{a} resc: *baba \acute{u} a*, despre care s'a vorbit la locul se \acute{u} . Prin *b \acute{a} u* copi \acute{i} vor s \acute{a} sperie pe ce \acute{i} mar \acute{i} ; prin *baba \acute{u} a* ce \acute{i} mar \acute{i} sper \acute{i} \acute{a} pe copi \acute{i} .

Delavrancea, Vis \acute{s} i vi \acute{e} \acute{t} \acute{a} p. 7:

„... peste capul fetei cu cosițe de aur cădea barba albă a împăratului ca niște șuvõe de apă, — și fata, despîcând în două barba lui, mai lungă decît ea, scotea capul, ca printr'o gaură de cămașe, și dicea rîdînd: *Baî, tată! baî!...*“

Ibid. p. 10:

„— Dar, măria ta, ce ai?”

„— Ce să am, ale pustii de bătrâneți; nu mă mai țin genuchii ca să'mi joc copila; ce n'aș da să'mi mai facă *baî* prin barbă!...”

v. *Babaua*. — *Copil*.

Bazaconiă (plur. *bazaconii*), s. f.; 1°. iniquité, injustice; 2°. farce, blague, bêtise. Astăzi cuvîntul mai circulază numai cu sensul al doilea și numai în Moldova.

Laurian-Massim: „*Bazaconiă* și *bezaconiă*, necuviință, prostiă, nebuniă, disă sau faptă necuvenită sau protestă...”

D. Șăinenu a studiat acest cuvînt din toate puncturile de vedere în următoarea notiță (Semașiologia p. 218):

„*Bazaconie*, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakonite* „iniquitas, injuria“ (*bezū* „sine“, *zakoniie* „justitia“), are, în vechile tipărituri, sensul exclusiv de „fără-de-lege, nedreptate, neleguire“.

„Psaltirea lui Coresi din 1577:

„Ps. XXXVIII: „... Că *bezaconiile* mele prénălțară-se capul meu, ca tar greu păsără spre mine... = Nam iniquitates meae transcendunt caput meum ut onus grave...”

„Ps. CXXX: „Și el izbăvește Israil de toate *bezaconiile* lui... = Et ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus ejus.”

„Pravila de Govora din 1640, p. 13: „Iară ce iaste de muțare, cu mult mai bine să întrebî pre acéști și să isco-

dești de cât pre bărbat, că ajung acéști și în mai mari *bazaconii*, că fac farmece și vrăji și pierd sufletele cuconilor la vreme de naștere, și încă fiind și în trupul lor, și beu oarecari erbi cele ce înseși le știu“.

„In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450):

„Inpărate, noi simtem dela țara grecască și am avut împărat la Machidonie pre Araclie și împărătesă Seramida; și văzură acolo omeni răi și să face multe răotăți, și să vîrsa sângele omenesc și războe și multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii“.

„In edițiunile moderne ale cărții populare acest pasaj sună astfel: „Impărate, noi simtem dela țara grecască și am avut împărat elinesc dela Machedonia pre Eraclie împăratul și împărătesă lui Semiramida. Și văzură acolo atăta strâmbătate și războae și multe *bazaconii* și sânge vîrsat“.

„In limba modernă cuvîntul, sub forma *bazaconie* sau *bațagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna faptă hazlie, istorie cîudată, gogomăniă, prostiă, câteodată numai cu o ușoră nuanță pesimistă.

„Jipescu, Opincar, p. 45, 115: „Aicî în oraș alte *bațagonii*: caleștile îți hauiesc capu“. — „Că pe dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândetă, ba că era cu córne, ba că ședea în casă pustie cu spaliile, cu muma păduri, cu joimărița: tôte *bațagoniile* astea sint scóse d'al de n'are de lucru“.

„De la Vrancea, Sultănica, p. 260 (Odinióră): „Pe loc împăratul porunci la doi cetași să întorcă călugărul din cale, ca să'î spue și lui *bazaconia* de ghicitóre, pe care n'a dovedit'o nici cîobanii, nici mocanii, nici țurcanii, nici itanii“.

„Créngă, în povestea „Stan-pățitul“ Conv. lit. XI, 22): „Atuncî dracii s'aŭ

împrăștiat ȳute ca fulgerul în tóte păr-
țile. Unii din ei au apucat spre păduri
se vadă de n'a puté trebăului ceva și
pe acolo: dór a face pe vr'un om să
bărfescă împotriva lui Dumneđeű,
pe altul să chinuiască boii; altuia
să'ı rupă vr'un capét saű alt-ceva de
la car, altuia să'ı schilodéscă vr'un
boű, pe alții să'ı facă să se bată până
s'or ucide, și câte alte *bazaconii* și
năzbutii de care iscodește și vrăjește
dracul“.

„Alexandri, în cânticelul comic „Sandu
Napoiă“ (Teatru, p. 40): „Bre! bre:
adică multe am vėđut în viața mea!...
c'am vėđut Ieniceri și rėzmeriți; am
vėđut ciurma, holera și lăcustele, dar
incă așa *bazaconie* n'am chitit c'oiu
agiuje să vėđ... Auđi? reforme? îm-
bunătățiri?...“

„In „Kera Nastasia“ (Teatru, p. 104):
„El învață acum de șase luni la șcôla
publică și știe o mulțime de *bazaconii*,
știe constituțiunea și convențiunea și
drepturile cetățenești și paternitatea...“

„In opereta „Craiű-Noű“ (Teatru, p.
226): „Acu... nepóta ca nepóta; dar
altă *bazaconie*!... In ziua, când au spă-
lat putina Anica cu Leonaș, am găsit
lada sămășiei deschisă, brósca stricată
și în năuntru 40,000 lei lipsă“.

„In „Iorgu dela Sadagura“ (Teatru, p.
993): „Ce spui, cucónă Gahițo?... Ar-
gații mei au făcut vr'o *bazaconie* la
d-ta în casă?... nu mă 'nebuni!...“

Pină aci am reprodus pe d. Șăinenu.
Acum să mai adăogăm ce-va.

In pasagiul de mai sus din Créngă,
bazaconiă e pus ca sinonim cu năz-
butiă, un moldovenism fórte intere-
sant, tot de originea slavică, dar pe
care Cihac (II, 32) nu l'a înțeles de loc,
derivându'l din paleo-slavicul bui „in-
sipidus, temerarius, crudelis, petulans“.
Pe năzbutiă Moldovenii l'au luat a-
nume dela Ruteni, la cari din negati-

vul ne și din verbul zbuti „a se des-
face de ce-va“ s'a format nezbutni
„nicht verwirklicht, unerfüllt“ (Zele-
chowski, Ruth. Wtb. II, 511), o belea
de care nu póte cine-va să scape.

In fine, să observăm că la Bănățeni
bazaconiă, sub forma *bozocóne*, au
luat sensul de „farmece, făcături ori
vrăjiturı“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan),
adecă „fără legi“ din punctul de vedere
teologic.

v. *Fără-lege. — Năzbutiă.*

Bazamóc; t. de Botan.:? G. Ba-
ronzi (Limba română p. 128), într'un
capitol intitulat „Botanica română“,
pune între alte numi de plante: „*Ba-
zamac*“, fără nici o explicațiune. Să fie
óre un adevărat termen botanic româ-
nesc? De unde? Nu scim.

Bazăochiu. — v. *Basaochiu.*

Băznu. — v. *Basnu.*

Băbăcă. — v. *Babac.*

Băbăe (sans pluriel), s. m.; t. famil.:
petit père, petit papa. Termen poporan
orășenesc în Moldova. Formă desmer-
dătóre din *babacă*, nu prin vre-un
sufix deminutival, ci prin procesul cu-
rat fonetic de a înlocui pe durul -că
prin vocala dulce -e, întocmai ca în
„dudue“ din „duducă“. Din *băbae* se
forméză apoi deminutivul *băbăiță*,
ca din „dudue“ — „duduiță“.

Acest termen familiar e moldove-
nesc; totuși un sat din Vlașca se chiamă
Băbăiță (Frunțescu).

v. *Babac.*

Băbàn (plur. *băbani*), s. m.; vieux
rabougri (Cihac). Nu e sinonim cu *bă-
bar*, căruia îi place societatea *babe-
lor*, ci însemnéză pe acela care trăesce

el însuși ca o babă sau are înfățișare și apucături de babă. E mai curând sinonim cu băbărcă, când se aplică la un bărbat.

Ca nume propriu personal, într'un crisov dela Eustratie-vodă Dabija din 1663 (Doc. Rom. II No. 6 în Arch. Stat. din Buc.): „și Țigan anume *Băban* cu femeia și cu feciorii lor...”

În districtul Rîmnicul-sărat un sat se cheamă: Lacul-lui-*Baban* (Frunțescu).
v. *Babă*. — *Babană*. — *Băbărcă*. — *-an*.

Băbăr. — v. *Babar*.

Băbăscă. — v. *Băbăscă*.

Băbăiță. — v. *Băbae*.

Băbălăi, s. plur. m.; t. de Botan.:? „*Băbălăi*, cu flórea galbenă, cresc în nalți” (Cărare, Iași, c. Cucuteni).

Băbăluc, s. m.; 1°. poutre qui soutient un moulin; 2°. vieux temps, antiquité, temps jadis. În primul sens cuvîntul se întrebuintează în Moldova, mai adesea însă sub forma *babalic*; cu sensul al doilea se aude numai în Banat, fiind moștenit acolo din epoca dominațiunii turce.

„Piciorul pe care stă móra se ȳice *băbăluc*” (I. Corciovă, Tutova, c. Docani).

„Așa ne-am pomenit din *băbăluc* însemnăză la noi tocmai cum am ȳice: așa ne-am pomenit din moși-strămoși” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

v. *Babalic*. — *Bătrân*.

Băbărcă (plur. *băbărce*), s. f.; t. famil.: 1°. vieille peau, vieille ridée; 2°. barbon, petit vieillard.

Cu sensul al doilea acest cuvînt este ȳndicat numai de Pontbriant, deși nu este rar în graiul familiar despre un

moșneg cu o înfățișare de babă, mic, slab sau spân. Este și mai pejorativ decăt sinonimul *băban*.

Cu primul sens, care e cel fundamental, *băbărcă* este o babă neplăcută, supărăciósă, dar mai puțin rea decăt o *băborniță*. De *băborniță* se teme și fuge omul; pe *băbărcă* o desprețuesce numai.

Lexicon Budan: „*Băbărcă* se ȳice în chip de batjocură muierilor celor trecute, das Mütterchen, die Vettel”.

Laurian-Massim cred că: „în *băbărcă* pare a se fi combinat și conceptul de sbărcire, și de aci în batjocură: babă sbărcită, babă fórté bătrână”.

Despre adevărata derivațiune a acestui cuvînt, care etimologicesce n'are a face cu sbărcire,

v. *Băborniță*.

Băbăret (sans pluriel), s. n. collect.; les vieilles femmes. Format din babă nu prin sufixul -et, de unde ar fi „băbet”, ci d'a-dreptul prin analogiă cu colectivul *tinăret* „les jeunes gens”, astfel că elementul fonic -r- în *băbăret* constituă un curios ȳmprumut din „tinăret=tinăret”, unde acest -r- este organic. Însemnăză babele peste tot, ca și când ar fi un sex deosebit, cu tóte ale lor, mai cu samă cu apucăturile cele rele.

Jipescu, Opincar u p. 150:

„— Ce-o hi, cuscre Zăbirneo, și ghisili astea? Să hiie adăvărate videniili, or că se shiiește așa și'i nălucește mintea rumănului nóptea, când se plimbă prin cap fără frău?”

„Zăbirnea, ricăindu'și hălăciuga țesti, dă cu socotiéla că ie mai bine se ispițiéscă pe popa or pe logofātu satului, se caute dînși la cărtți, că póte se hiie ce-va. Or se dea cu bobi la al de lea Comănița și se'i descănte de césu rău.

„Foloștină dă cu părerea că *băbăretu*

nu pôte nimic înainte sfântului. Vere, strigă țel, ce țî-o hi scris dela ursitoare, aia ai sê pațî...”

v. *Babă. — Tîneret. — et.*

Băbăria (plur. *băbării*), s. f.: sortilége, maléfice, enchantement, superstition de vieille femme. Sinonim cu *boscónă*. Se întrebuintează mai ales la plural. Derivă din *babă* prin sufixul romanic compus *-ria* (= *ar+ia*), care figurează foarte des în numi colective cu sensul pejorativ, de ex. la Francesi: „bigoterie“, „diablerie“, „fourberie“, „juiverie“ etc., cu formele corespunzîntî în toate dialectele neo-latine. Prin sens și prin sufix, *băbăria* nu se deosebesce de francesul „*sorcellerie*“.

v. *R.*

Jipescu, *Opincaru* p. 76: „Cuî i-s dragî tare sêrbătorili, cine-ascultă dē iresurî, dē *băbării*, rēmāne și descultș și dator la toțî căini și mort de fōme...”

Ibid. p. 105: „să se tipărăscă néoș romānesce dēspre tōte obiceiurili vōstre, la clacă, la nuntă, la sârbătorî, dēspre *băbării* și credințe, dēspre nevoi...”

v. *Babă. — Băborniță. — iă.*

Băbărnă. — v. *Băbărnac.*

Băbărnac s. **bobărnac** (plur. *băbărnace, bobărnace*), s. n.; 1°. t. famil: *chiquenaude, croquignole*, fig.: *affront, reproche*; 2°. nom d'un jeu d'enfant. Rostirea cea obicinuită este *bobărnac*, cu *ă* scăđut la labialul *o* din cauza celor doi *b*, forma cea organică fiind *băbărnac*, care se mai aude une-orî în grai.

Dr. Polysu: „*Băbărnac* s. *bobărnac* = der Nasenstüber“.

Laurian-Massim: „*Bobărnac* = iovitură peste nas saũ la alt loc cu degetul de mijloc pus așa sub degetul

cel mare încat scapă de sub acesta cu violență. A da, a lua *bobărnace*. Proverb: a da *bobărnace* = a imputa, a mustra, a tăia nasul; a lua *bobărnace* = a primi imputări, muștrări etc.“

Delavrancea, *Paraziții* p. 306: „Își ștergea ghetetele cu batista, dedea neconținut *bobărnace* gunoierilor de pe haîne, și după *bobărnac* sufla de trei orî, scurt și repede...”

Basmul „Cele două-spre deuce fete de împărat“ (*Ispirescu, Legende* p. 232): „Grădinarul fu bun bucuros să'l primescă, când il vėđu așa curățel, căci dobândise pină atunci câte-va *bobărnace* dela fetele împăratului că bagă argați tot ce este mai uricîos...”

P. Ispirescu, *Snove* p. 33: „Stăi acum să'ți dau un *bobărnac*, dișe Românul Nēmțului, și bea'ți berea; eũ însă imi voiu bé vinișorul meũ de Drăgășani, ca să nu mai stric orđul pe gășce...”

„De-a *bobărnacul* este un joc copilăresc, care se jōcă cu cincî petricele saũ gōnțe“ (P. Oltenu, *Trans., Hațeg*).

„De-a *bobărnacul* se jōcă cu mai multe petricele, aruncāndu-le în sus spre a le prinde cu dosul manei“ (C. Corbenu, *Olt, c. Alimănesci; I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelesci*).

În acest joc copilăresc, care pare a fi propriũ regiunii Oltului, *bobărnacul* însemnă că petricelele, dacā nu sint prinse cu dibăciā, pot căde pe nasul copilului.

Bobărnac, organic *băbărnac*, n'are a face cu bob „fève“, de unde 'l trage Cihac și Laurian-Massim din cauza simplei asemenări fonetice între bob și între forma cea labialisată.

Sensul cel fundamental al cuvîntului este o pedepsă ușoră, dar rușinosă, și acest sens ne duce d'a-dreptul la o vorbă conservată pină astăzi, pare-ni-se,

numai în Banat: b**ă**b**ă**r**ă**n**ă**, labialisat bob**ă**r**ă**n**ă**.

„Bob**ă**r**ă**n**ă** se țice la arest. Când duce pe cine-va la închisore, privitorii, dac**ă** voesc s**ă**’l hu**ı**du**e**s**c**ă, strig**ă** dup**ă** el: ha**ı**t la bob**ă**r**ă**n**ă** cu tine!” (S. L**ı**uba, Banat, c. Ma**ı**dan).

A fi hu**ı**duit merg**ê**nd la bob**ă**r**ă**n**ă** și a primi *bob**ă**r**ă**n**ă**ce* este de o potriv**ă** și subir un affront**ă**.

Costinescu, Vocab. I, 118, aduce și un verb: bob**ă**r**ă**n**ă**cesc pe cine-va: „nasarder, croquignoter”, care se aplic**ă** tot aș**ă** de bine la hu**ı**duirea cea b**ă**n**ă**țen**e**s**c**ă: „ha**ı**t la bob**ă**r**ă**n**ă**!”

*B**ă**b**ă**r**ă**n**ă**ce* este invederat o formațiune deminutival**ă** din b**ă**b**ă**r**ă**n**ă**, cuv**ı**nt despre a c**ă**ru**ı**a origine

v. Cob**ă**r**ă**n**ă**. — Bob**ă**r**ă**n**ă**cesc.

B**ă**b**ă**ti**ă** (plur. *b**ă**b**ă**ti**ı***), s. f.; t. fam. mil.: ch**ê**re vieillote (en parlant de la femme mari**e**e, pas d’une veuve). Sinonim cu b**ă**buș**c**ă, b**ă**buș**ă**, b**ă**buc**ă**, care ins**ă** are o nuanț**ă** m**ă**ı puțin desmierd**ă**to**re** și nu se întrebui**ț**ez**ă** nic**ı** o dat**ă** despre o v**e**duv**ă** sau o femeib**ă** f**ă**r**ă** b**ă**r**ă**bat, ci numai despre nev**e**st**ă**.

Laurian-Massim: „B**ă**b**ă**ti**ă**, în înțeles de resf**ê**țare sau compasiune: bun**ă** b**ă**tr**ă**n**ă**, bi**e**t**ă** b**ă**tr**ă**n**ă**”.

Pontbriant (Dicț. 60) scrie greșit acest cuv**ı**nt „b**ă**b**ă**fi**ă**” și’l confund**ă** ap**oi** cu bob**ă**tae, traduc**ê**ndu’l prin „grande flamme”.

I. Cr**e**ng**ă**, Poveș**ti** I, 111: „De glumeț, glumeț era moș Nichifor, nu’i vorb**ă**, dar de multe ce d**ă**du**e**se peste d**ı**nsul, se f**ă**cuse cam ursuz. *B**ă**b**ă**ti**ă*** lui, de la o vreme inc**o**ce, nu sci**u** ce avea, c**ă** incepuse a sc**ă**rț**ı** ba c**o** d**o**re ceea, ba c**ă**’i e f**ă**c**u**t de n**ă**jit, ba c**ă**’i e f**ă**c**u**t pe ursit**ă**, ba c**ă**’i e f**ă**c**u**t de pl**ă**nsor**ı**, și tot imbla din bab**ă** în bab**ă** cu desc**ă**ntece și cu oblojele, inc**ă**t lui

moș Nichifor acestea nu’i pr**e** ven**ă**u la socot**e**l**ă**...”

C**ă**ntec poporan din Bucovina:

O, saraca *b**ă**b**ă**ti**e**,*

E**u** sci**u** ce’**ı** trebue ț**e**:

Un cojoc mare mișos

Ș’un fecior care’**ı** frumos...

(S. F. Marian).

Acest cuv**ı**nt este f**o**rte interesant din punctul de vedere al formațiunii sale. El se descompune în bab**ă** și în duplul sufix -**ă**ti**ă**, adec**ă** -oti**ă**, compus din sufixul secundar -i**ă**, av**ê**nd aci sensul f**o**rte rar de amplificatiune, și din sufixul primar deminutiv apr**o**pe desp**ă**rut din gra**u** -ot, același ca în „mititel=mic-ot-el”, „puțintel=puțin-ot-el”, „pip-ot**ă**” etc. (v. *Bașot**ă***). *B**ă**b**ă**ti**ă*** presupune dar**ă** o form**ă** deminutival**ă** anterior**ă** b**ă**bot**ă**, c**ă**tr**ă** care s**’**a adaos ap**oi** amplificativul -i**ă**. Despre femeib**ă** b**ă**tr**ă**n**ă** se țice *b**ă**b**ă**ti**ă*** cu acelaș -i**ă** pe care ’l vedem în termenul poporan b**ă**r**ă**b**ă**ri**ă** c**ă**nd se vorbesce despre un om b**ă**r**ă**bos.

v. Bab**ă**. — B**ă**buș**c**ă. — B**ă**buc**ă**. — B**ă**buș**ă**. — B**ă**r**ă**b**ă**ri**ă**. — -i**ă**. — -ot...

B**ă**b**ă** s. bob**ă** s. bub**ă** (plur. *b**ă**b**ă**u**ă** s. b**ă**b**ă**uo, bobou**ă** s. bobouo*), s. n., t. rust.: manteau grossier à longs poils. Sinonim cu saric**ă**. Un fel de cojoc țer**ă**nesc cu flo**ci** pe din afar**ă** sau p**er**os pe din afar**ă**. Laurian-Massim, c**ă**nd afirm**ă** (Gloss. 77) c**ă** acest cuv**ı**nt e „necunoscut de’nc**o**ce de Carpați”, se înș**e**l**ă**: el ne întimpin**ă** at**â**t în vechile tip**ă**ritur**ı** muntene și moldovene, precum și ’n gra**u**l poporului.

Glosar rom**ă**no-slavic circa 1600 (Cuv. d. b**ă**tr. I, 271): „Bobou = port, z**e**chie”.

Mitropolitul Teofil, Cazania 1642 f.

217 a: „când vei lua deîn mâinile lui Hristos cununa cé neveştejită a birui-rei tale, pentru zăbla e și *boboao* veș-mântul celū fără moarte...”

Ibid. f. 438 b: „în locul brăului cel de aur se va încinge cu ață, și în loc de veșmente luminate vor pune pre dinsele drăștine și *bobou* de jale...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1682, prefața: „Săhastrii aschitacii, cariî aca mai zăbavnica și mai trudnică măcenicie a științii luptară, cariî petrecură în *boboăă* (БОБОАЖ) și 'n piei de capră, lipsițū, scârbițū, pățățū rău...”

Corbea, psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII:

Și am pus îmbrăcămintla'mi *bobou*,
Și m'am făcut lor pildă ca un bou...

Satira poporană din Ardél „Mândra și Iuda”:

— Câți feciori ai sărutat
Pină a nu veni 'n Iad?
— Aū fost doi
Cu călțuni noi,
Ș'aū fost cinci
Cu opinci,
Ș'aū fost nouē
Cu *bobouē*,
Iar Ńece
Cu chepenege...

(S. F. Marian, Satire p. 160).

„Locuțiunea: umblă cu cămașa ca *boboul*, însemnăză: cu cămēșa négră. Într'un cântec se Ńice:

Aruncă'ți, bade-o, *boboul*,
Nu juca ca bou!...”

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

Notiță dela G. Bariț: „*Boboul* este o șubă, îmbrăcăminte d'asupra mare, port din districtul Făgărașului...”

„*Bubăii*, la plural *bubouă*” (I. Georgescu, Trans., Făgăraș, c. Scoreiu).

„*Sarica* se numesce și *bobou*” (D. Pop, Trans., Făgăraș, c. Copăcel).

„Deosebitele feluri de țesături țerănesci sînt: plocad, procov, saci, desaghi de pēr, straīu, *băbăii*, velințe...” (G. Secărenu, Dimbovița, c. Runcu).

„*Băbăii* este o țesătură țerănescă din pēr de capră și puțină lană...” (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

Lexicon Budan: „*Bubăii* = sarică, ein von einer Seite zottiges Oberkleid”.

Pisone, Dict. 39: „*Băbăii* = zeche, țundră, manteau grossier pour les paysans; îmbrăcat cu *băbăii* = vētu d'un manteau grossier”.

Cihac (II, 485) cunósce numaī forma *bubăii* și trage cuvîntul din maghiarul *gubó*, care are același înțeles. Eū însumi aprobasem altă dată această etimologie, explicând'o (Cuv. d. bătr. I, 271) prin asimilațiune consonantică regresivă peste silabă: $g + b = b + b$ și alăturând'o cu o altă equațiune tot din Cihac: „romănul *bumb* = maghiarul *gomb*”.

După Laurian-Massim (Dict. I, 79) *bubăii* vine din *bombyx* = βόμβυξ „verme de mătasă”, însemnând „veșmînt *bombiceu*”. În sprijinul acestei etimologie Laurian-Massim ar fi putut aduce multe din medio-grēca și din medio-latina, bună-óră formele βάμβαξ și βαμβάκιον, *bambacium* = tela facta ex bambace, „meum *bombicum* et meas pellicias” etc. (Du Cange).

Astăđi, grațiă noului material adunat, nici ipotese Laurian-Massim, dar nici acea a lui Cihac, nu ne mulțumesc, căci:

1°. Cuvîntul se constată a fi fost respândit în România întregă, nu numaī peste Carpați, și deci originea maghiară devine, nu Ńic imposibilă, dar mai puțin probabilă.

2°. Termeniî cîobănesci, între cari putem să punem și pe *băbău*, aî trecut generalmente dela Români la Unguri, iar nu vice-versa.

3°. Analogia fonetică cu „bumb = ung. g o m b“ e riscată, de vreme ce femininul român „bómbă“ în loc de „hóbă“ lasă a crede că și masculinul „bumb“ nu este decât o formă nasalisată pentru „bob“, nasturul fiind mic și rotund ca un „bob“ printr'o metaforă nu departe de aceea care ne întimpină în francesul „bouton“ sau în germanul „Knopf“.

4°. Graful românesc nasaliséză uneori o vocală, dar mai nici o dată din contra nu suprimă o nasală organică, și prin urmare *băbău* nu pare a se trage dintr'un *bămbău*, adecă din greco-latinul *b o m b y x*, de unde vine al nostru „bumbac“.

5°. Intre doi *b* trebuia neapărat să se mântină vocala labială *u* (*o*), așa că maghiarul *g u b o* nu putea să trecă la Români în *băbău*, ci ar fi ramas exclusiv *bubău* sau *bobou*.

De unde dară vine cuvîntul?

Sub raportul formeî, față cu cele trei varianturi vocalice: *băbău*, *bobou* și *bubău*, este sigur că cel mai vechiu e *băbău*, iar celelalte se datoréză treptat numai acțiunii labialisatôre a celor doi *b*.

Sub raportul sensului, *băbău* însemneză o manta lungă, uricîosă și përosă.

Sciindu-se nuanța cea pejorativă propriă cuvîntului *babă*, mai ales atunci când i se dă un sufix bărbătesc că în „babaș“, „băban“, „băboiu“, — lungul, uricîosul și përosul *băbău*, printr'o metaforă lesne de înțeles, nu este alt ce-va decât *babă* cu sufixul augmentativ -ău: sintem dară departe de *g u b o*, ca și de *b o m b y x*.

Acéstă etimologiă, atât de simplă, se mai întăresce prin împregiurarea că în multe localități flăcâii și bărbații cei tineri se feresc de a purta *băba*, rezervându-le bătrănilor.

Așa despre Ardeleniî din Rășinar, d-na Aurelia Goga (Silv. Moldovan, Țara noastră p. 127) dice: „Mai pörtă cei mai bătrăni vara așa numitul *bobou*, o haînă lungă, négră, cu mânecile fôrte lungi, făcută din pănură de casă; *boboul* se pune numai pe umeri, fără a' îmbrăca pe mâneci, fiind acelea fôrte lungi. Cei tineri nu pörtă *bobou*“.

Apoi la Ardeleniî dela Avrig (ibid. 174) mamele îmbracă pe copii cu o „sarică mică“ numită *bubou* și *buboaș*.

Un om sau un copil cu *băbău* are pe deplin înfățișarea cea informă a cozonacilor numiți *babă*, când sînt bine crescuți (v. mai sus p. 2278), sau a acelor figure de pëtră în felul „Babeî-Dochia“, fôrte numerôse pe movilele din Rusia meridională și pe cari poporul le numesce *babe*.

v. *Babă*. — *ău*. — *Sarică*. — *Seghe*. *Țundră*...

Băbenesc. — v. *Băbenu*.

Băbeni, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. In Moldova, pare-mi-se, nu există nici un sat numit *Băbeni*, ci numai în Muntenia, și mai ales peste Olt.

Act din 1573 (Doc. Rom. II No. 36 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eu Evtemie egumenul ot Bistrița cum să se știe č'am cheltuit pre iazul de moară dela *Băbeni*...“

Zapis oltenesc din 1644 (Doc. Rom. I No. 309 în Arch. Stat. din Buc.): „Adécă noi fičori Zahariîai log ot *Băbenii* anume Prêda post și Iscrul post și Zahariîa, scris'am acesta al nostru

zapis ca să fîia dé mare credințe la mîna pîriintelui Stefan déla mînăstire ot Coziia, cum să să știe că am vîndut ocina déla Frăsinet parté nostră toată...”

Alt zapis din 1645: „dela fecőrii Zahariei log ot *Băbeni* anume dela Zahariia și dela Ionu peh și Iscrul...”

Opisul veniturilor mînăstirescî din 1827: „mînăstiré *Băbenii* sud Slam Râmnic, închinată la velă ot Ioanina”.

Băbeni, plural dela *Băben*, însemnéză literalmente „locuitor din Baba” saú „venit din Baba”. Ar fi interesant de a urmări localitatea B a b a, de unde se trag *Băbenii*.

v. *Băbenu*.

Băbenu (plur. *Băbeni*), n. pr. m. pers.: nom d'une famille noble valaque. La feminin *Băbencă*. *Băbenii*, boierî de a doua mînă saú mai mult moșneni, se par a fi fost din districtul Vălcii, vecini cu Oteteleşeni.

În lungul și interesantul testament al vornicului Ilie Oteteleşenu din 1732 (Cond. Mss. a mînăstirii Hurezul, în Arch. Stat. din Buc., f. 571): „pétece de moșie de pen prejur ce mai am de cumpărături: Gergeni jumătate din parté mătușii méle Ilinca, în Zbărcio-geni dela Barbul Cojocariul, în Mereșani dela Stroe *Băbenul* din *Băbeni* i dela Radul Berendei...”

Crisov muntenesc dela Mihaïu Racovița din 1742 (Cond. Mss. a mînăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 19): „și s'au scris hrisovul acesta în anul dintăi într'a doao domnie a domniei méle aici în orașul scaunului în București de Mihai logofăt *Băbenul*...”

Intr'un alt crisov din același an (Cond. Mss. a mîn. Nucetul, în Arch. Stat. f. 61): „Mihai logofătul feciorul Tomei *Băben*”.

Adjectivul băbenesc, probabil „pro-

prietate a unui *Băbenu*, ne întimpină în următorul zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a mînăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 69 b): „Adică eu Marco den Vulpești, feciorul lui Slav, scris'am acest al meu zapis să fie dá credință la mîna jupănului Fierăi vel logofăt, ca să să știe că am venit eu dá a mé bună voe la dum-nelui dá m'am vîndut rumăn drept trei mii dá bani gata, șă m'am vîndut eu dá a mé bună voe șă cu toți feciorii miei șă toată parté mé dá ocină, care o am cumpărat dála mătușă-mé Călină dán funiia bă ben éscă...”

v. *Băbeni*. — *Slăvitescu*.

1-Băbesc, -éscă, adj.: de vieille, appartenant aux vieilles; altmütterlich, altweiberhaft. De felul cum fac, saú de felul cum cred babele. Tot d'a-una se întrebuintéză cu o nuanță de despreț.

Laurian-Massim: „port *băbesc*; vorbe *băbesci*”.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Paul. ad Tim. I, IV, 7:

Îară de cuvin-	Ineptas autem
tele spurcate și	et aniles fabu-
<i>băbești</i> te lépă-	las devita...
dă...	

În contextul grecesc: γ ρ α ω δ ε ι σ μύθους...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 70): „Că voroava frumoasă la cei cunoscători de n'ar mai sfiși, încă mai plăcută ar fi; iară cei necunoscători mai tare dulcétă în basnele *băbești* decât în sentențele filosofești află...”

Același, Chron. I, 299: „... să ispitéscă: custura este în técă? și de este, oare sabie slujitoréscă? și tăiósă este? au tîmpă custură *băbască*, și numai de covăți răzătoare este?..

Aci se póte observa că femininul *bă-*

bescă se rostesc pînă astăzi în Moldova *băbasă*, întocmai ca la Cantemir.

A. Odobescu, Scrieri t. III p. 245: „Așa îl învățase jupăneșa Albina, care se pricepea la tot felul de farmece *băbesci* . . .“

v. *Babă*. — *Băbesce*. — *Băbescă*.

Băbesc (*băbit*, *băbire*), vb.; 1°. asister les femmes qui sont en travail d'enfant, exercer la profession de sage-femme; 2°. être vieille femme, vivre comme une vieille femme.

În primul sens, *băbesc* = serb. *babim* „obstetricem ago“ se țice în Bănat, unde substantivul *babă* are înțelesul de „sage-femme“. Sinonim cu al nostru *moșesc*.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bebesck* = obstetricor“.

În sensul al doilea cuvîntul se întrebunțeză la toți Români.

Laurian-Massim: „A *băbi*, a petrece etatea de *babă*, a fi *babă*. De ex.: mulți ani a mai *băbit* și astă muiere!“

v. *Babă*. — *Moșesc*.

Băbescă, s. f.; t. de Botan.: variété de raisin. Se întrebunțeză mai ales în regiunea Tecuțului, unde se țice și „*pómă băbescă*“. Nu este alt ce-va decât adjectivul *băbescă* substantivat prin sub-înțelegerea „*pómă*“. Rostirea obicînuită moldovenescă este *babască*.

„Varietățile *pómei* negre sint: *băbască*, tare, *păsérescă* și *córnă* (C. Dămăcescu, Tecuțu, c. Visuresci).

„Un fel de strugure se numesce *pómă băbască*“ (A. Negri, Tecuțu, c. Poiana).

„*Póma băbască* este cu bóbele mari negre“ (G. Bunescu, Tecuțu, c. Brăhășesci).

„*Băbescă* este o *pómă* négră cu bó-

bele rare...“ (I. Chirvăsuță, Tecuțu, c. Ionășesci).

E interesant sinonimul: *pómă crăcană*.

„*Pómă băbescă* sau *crăcană*“ (preut I. Călugărenu, Tecuțu, c. Movileni).

v. *Băbesc*. — *Crăcană*. — *Strugur*.

Băbesc, adv.; „en vieille femme, comme une vieille“ (Pontbriant). A face, a vorbi, a se purta ca o *babă*. Ești fétă tinără și totuși te 'mbraci *băbesce*. Nu mai vorbiți *băbesce*!

v. *Babă*. — ¹*Băbesc*.

Băbică (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din *babă*. Sinonim cu *băbucă*, dar cu o nuanță și mai desmierdătoare. Cihac și Laurian-Massim nu cunosc pe *băbucă*, ci numai pe *băbică*.

v. *Băbucă*. — *ică*.

Băbicu, s. m.; n. pr., t. de Géogr.: village dans la Petite-Valachie. Comună mare în districtul Romanați: „Mai multe măguri încongiură satul, și aprópe de Olt se observă nișce ruine, de sigur romane“ (Locusténu, Dicț. 35).

v. *Babă*. — *Băbicu*.

Băbire }
Băbit } — v. ²*Băbesc*.

Băbiță (plur. *băbițe*), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din *babă*. Sinonim cu *băbuță*, dar cu o nuanță și mai desmierdătoare. Cihac și Laurian-Massim nu cunosc pe *băbuță*, ci numai pe *băbiță*.

v. *Băbuță*. — *iță*.

¹**Băboiu**. — *Băboiu*.

²**Băboiu** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieille virago; femme âgée,

grande, robuste et méchante. Sinonim cu hârcă. Format din babă prin sufixul augmentativ -oïu de gen bărbătesc, întocmai ca „fêtoiu“ din „fêtă“, probabil chiar după analogia acestui din urmă.

I. Créngă, Povești I, 97: „Hîrca, nu dór că șoptia și îmbla cătinel ca să n'o audă împêratul, ci avea grijă să n'o audă din odaia de alături un credincios al împêratului, care în tóte zilele îmbla cu dînsul la vînat. Și cum s'a depărtat *băboiul* de acolo, nenorocita drumetă a ingenunchiat lingă patul soțului ei...”

v. *Babă*. — *Fêtoiu*. — *-oïu*.

Băborniță (plur. *băbornițe*), s. f.; t. famil.: vieille sorcière, vieille femme laide et acariâtre. *Băborniță* prin sufixul -niță, ca și băbărcă prin sufixul -că, s'aun format de o potrivă dintr'o tulpină babură, care se recunoște și la Serbi éráși într'o compozițiune: baburina (Karadžić), pe când simplul babură s'a pierdut și acolo, dar s'a păstrat în dialectul sloven: babùra „ein verächtliches Weib“ (Murko).

O băbărcă este mai puțin rea și slută decât o *băborniță*. Cihac (II, 4) grămădesce la un loc: „băbăchie, băbărcă, băbătie, băbică, băbiță, *băborniță*, băbușcă“, tóte cu aceiași explicațiune de „vieille femme“, deși numai „băbică“ și „băbiță“, mai bine băbucă și băbuță, se pot considera ca echivalente, iar celelalte tóte (observăm că „băbăchie“ nu este decât o variantă fonetică pentru „băbătie“) se deosebesc fie-care una de alta prin nuanțe de sens foarte caracteristice, cari românisează așa dîcînd prototipul slav baba.

Imaginea poporană a iadului:

Increduții satului
Tăiau lemne dracului,
Și juratul satului
Căra apă dracului,
Iar vornicul satului
Ținea talpa iadului;
Băbornița dracului
Ce lea mana vacilor
Era calul dracilor:
Doi-spre-dece mi-o ținea,
Șeua pe dînsa punea...

(Marian, Satire popor., 72).

Alexandri, Chirița în provincie, act II sc. 4:

Vai! *băborniță* bătrână,
Bine că te-am pus la mână,
Cum te-oïu mai suci!...

I. Créngă, Povești I, 99:

„—Dómne, stăpână, Dómne! Ce-am vădut eú! Femeea ceia are acum o tipsiă de aur și o cloșcă de aur, cu puii tot de aur, așa de frumoși de 'ți fug ochii pe dînsii!

„*Băbornița*, cum aude acésta, pe loc trimite s'o chime, dîcînd în gândul seú: după ce îmblă ea, nu se mănâncă...

„Și cum vine străina, h ó n g h i n a pune mâna și pe tablaua cea de aur...”

Rădulescu-Niger, Rustice, III, 11: „Toți se scutură, se spală; toți alergă de pe unde erau la muncă și se înșirue, jos pe érbă, de 'naintea a doue rînduri de făși de zăblaú. E masa obștăscă. O *băborniță* le-aruncă din grabă o halcă de mămăligă, la față nu pré aidoma aurului; un isprăvnicel le împarte rachiú...”

v. *Babă*. — *Băbărcă*.

Băbucă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv desmierdător din baba. Sinonim cu băbuță, dar însemnând o vristă mai înaintată. Termen desmierdător pentru femeii bătrâne drăgălașe.

Albina Carpaților 1879 p. 332: „Când se vede mirésă așeșată în mijlocul casei pe un scaun cu perină, atunci drept că nici n'ar sci pe ce lume e, de n'ar trezi-o *băbuca* cea bătrână, care aduce o cêpă frântă și i-o dă pe la ochi ca să plângă nițel...

În Moldova se aude și o formă mai desmierdătore *băbue*, după analogia lui „dudue“ din „duducă“.

v. *Babă*. — *Băbușă*. — *Băbușcă*.

Băbue. — v. *Băbucă*.

Băburéză, vb. impers.: il pleut à grosses gouttes.

v. *Babură*.

Băbușcă (plur. *băbușce*), s. f.; 1°. t. famil.: petite vieille, chère vieillotte; 2°. petit oiseau chanteur vieilli, qui ne chante plus; 3°. t. de Zool.: très petit poisson en général, alevin, perca fluviatilis; 4¹. t. de Botan.: sorte d'herbe. Deminutiv din *b a b ă*, în genere cu o nuanță desmierdătore. În primul sens e sinonim cu *băbușă*, cu *băbucă* și cu *băbătiă*; în sensul al treilea, cu *baboșu* său *baboiaș*, cu *plevușcă*, cu *petroșel* etc.

1°. *Băbuscă* „chère vieillotte“.

Vorbind bărbatul cătră său despre nevastă-sa:

I. Créngă, Povești I, 75: „Slavă ție, Dómne! țise moșnégul, că pot să duc și babei mele o mângâiere! Mai sciți eș! Póte orî că Dumneșeu orî că dracul i-a dat în gând, ieri nópte, de una ca asta. Și cum ajunse a-casă, țise: iaca, măi *băbușcă*, ce odor țiam adus eș!...“

Ibidem I, 111: „...biéta *băbușca* lui era une-orî și răzbucurósă în sufletul eș să 'l vadă cum l'a vedé urnit de a-casă. Se vede lucru, că și moș Nichifor era făcut pe drumur!...“

Ibidem p. 135:

Sărmana *băbușca* mea,
Fie bună, fie rea,
Am să țin casă cu ea!...

P. Ispirescu, snóva „Câtea 'n vérđă“ (Col. I. Tr. 1882 p. 127): „Ce'i faci tu fómey? că Sêrbul nu putea dormi. Incepu iar să strige:

„— Babo, *băbușcă!* Scól' de'mi dă ce-va de mâncare, că mă sfirșesc de tot...“

Vorbind prietenesce cătră său despre o femeică bătrână în genere:

La Jipescu, Opincaru p. 44, o con-vorbire de țerani:

„— ...Îți cat la obraz, c'acú țî l'aș terfeli!

„— Dă'i dē'l lasă, *băbușco!*

„— Că ia tacă'ți fleónca și ție, Stárceo! Nu veđi că 'mi crapă hierea 'n mine dē supêr și dē ciudă?...“

Balada „Voicu“:

— Uiuu, *băbușca* mea,
Ce mai cauți pe-acolea?
— Am venit l'al meu fecor,
Ca să'l leu să mi'l insor...

(Sevastos, Cânt. mold. 309).

Despre bătrână mică și drăgălașă, la Rădulescu-Niger, Rustice, III, 39', tablou de copii:

Se jóca de-a boierii, și tot ca ei se cêrtă;
Ca doue mici *băbușce* se pup, apoi se érta;
Și fuga vin la mine ca basme să le spun..

2°. *Băbușcă* „petit oiseau vieilli“, termen desmierdător ca și în sensul de mai sus.

G. D. Teodorescu, Poesii populare p. 123: „*Băbușcă* se numesce sticletele, scatiul și orî-ce pasêre îmbătrânită, care nu mai cântă...“

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu, Legende p. 209): „Și d'atunci a remas de vinătorii sint sārăci, fiind-că 'și perd

vremea prin colțiș de pétră, prin mă-răcină, umblând tótă ziua pînă să im-pusce și ei câte vr'o *babușcă* de nu sciū care păserică..."

3°. *Băbușcă* „alevin“.

Laurian-Massim: „*Băbușcă*, pesce mic și mărunț = baboïu, plevușcă.“

Acéstă formă în loc de baboïu se întrebuinteză mai ales în Dobrogea (N. Ludovic, Dobr., c. Niculițel), unde se aude însă și b a b o i u (G. Eftușescu, Dobr., c. Ciobanul).

4°. *Băbușcă* „sorte d'herbe“.

Termenul se aude mai cu samă în partea de jos a Moldovei.

„*Băbușca* este un fel de érbă cres-cénd fórte désă, pînă la înălțime de 11 c.m.“ (preut G. Rotariu, Tutova, c. Grăjdeni; C. Bumbar, Tut., c. Bur-sucanî; D. Arghirescu, Covurluū, c. Moscu; preut T. Jalbă, Tecuciū, c. Corod).

Să mai adăugăm în trecét că între numiri de oi la Valachiī din Moravia se aude *babușca* și b a b a n a (T. Bura-da, Călăt. la Rom. din Mor. p. 13).

v. *Babă*. — *Babană*. — *Baboïu*. — *Bă-bătiă*. — *Băbucă*. — *Băbuță*...

Băbūt. — v. *Car*.

Băbuță (plur. *băbuțe*), s. f.; t. fa-mil.: femme mariée âgée, mais co-quette. Deminutiv desmierdător din babă. *Băbuța* e mai tînără decât bă-buca; ba încă fetele mari sînt dis-puse a privi ca *băbuță* pe ori-ce femeia mărîtată.

Cântec din Moldova:

Frunță verde de-alunică,
Ce să facem noi, fetică?
Căți flăcāl ni se rădică,
Toți *băbuțele* 'i apucă;
Să ne stringem fete multe,
Să dăm răvașul la Curte;
Să éasă răvașul bun —
Să dăm la b a b e surgun...

(Sevastos, Cânt. mold. 154).

În jocul copilăresc „d'a-luminărica“:

— Und' te duci, *băbuța*?
— La bisericuță.
— Să mergem și noi?
— Haide, măculiță!
Dar nu care-cum-va
Să faceți pe drum ceva.
— Nu, *băbuțo*, nu ...

(G. D. T., Poes. pop. 193).

v. *Babă*. — *Băbucă*.

Băc, s. m.; n. pr. pers.; nom de famille. Între numele de familie la Moșiī din munții Ardélului, Frāncu și Candrea (Romāniī din munții apusenī p. 117) pun: *Băcu*. De asemenea în Moldova există în districtul Sucevei nume țerănesc de familie: *Băcu* (Șe-đetőrea 1893 p. 13). *Băcu*, adecă *Bă-cul*, este forma articulată din *Băc*.

Un deminutiv din acest nume este Băce, articulat Băcea, format ca „Petre“ din „Petru“, „Sturđe“ din „Sturđ“ etc. Act moldovenesc din 1610 (Arch. ist. I, I p. 22) despre nesce sate dela munte: „oameni buni și bătrāni din megiași, anume Vasilie din Ure-cheni și Pătrașco aprodul de acolé și Băcīa (БѢЧІА) cel mai bătrān de acolé...“; iar mai jos: „Băcé (БѢЧѢ)...“

Un augmentativ său intensiv din *Băc* ar puté să fie numele personal Băcan. Zapis muntenesc din 1662 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc., f. 69): „Adică noi me-giașiī ot Unghīiani anume Mané, Bă-can i Stan ot tam, care am fost ho-tarnici la moșiia satului Vulpeștiu cu Radu logofat Dudescul...“

v. *an*.

Din Băcan, dacā nu din vre-un nume topic Băc, vine vechiul sat Băcanī în Moldova. Ion Neculce, Le-top. II, 265: „strinsu-s'au toți feciorii lui Gavriliță și cu alți boierī mulți de

țara de gios la nunta lui Ioan Paladi, la Băcani din sus de Bărlad...”

Póte de asemenea din *Băc*, ca o formă amplificată sau compusă, se va fi trăgând numele personal Băcălae. Zapis muntenesc din 1692 despre o moșia din Romanai (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 110): „din măgura Ciobanului la poiana Dracei, din poiana Dracii pe den sus den grindul lui Băcălae până la Fântănele...”

În fine, tot din *Băc*, de nu cum-va din Baciu (v. ¹*Baciu*), derivă numele mai multor sate Băcesci și Băceni, ba și Băcioă, atât în Moldova cât și în Muntenia.

Acest *Băc* să fie óre slavicul быкъ „taur“? La Slavii Băc ca nume propriu personal nu e rar, mai ales în Rusia și în Bohemia (Moroșkin, Славянский именословъ p. 31). Cu toate acestea, *Băc* la Români ar pute să fie foarte bine de originea turanică, dela Pecenegii sau dela Comani, căci în dialectul djagataic б е к însemnă „tare, îndesat“, de unde — după cum se va vedea mai jos — graiul românesc a format pe băcsaiu, băcsău, băcsesc și băcuță.

Atât în Moldova, cum și în Țera-Românească, se află sate cu numele *Băc* (Frunțescu), afară de riul *Băc* în Basarabia, despre care se vorbește pe larg la locul său. Ca și numele personal, acest nume topic póte să fie slavice, dar ar pute să fie și de vre-o altă provenință, fie-care cas concret trebuind a fi supus unei cercetări a-parte.

v. ²*Băc*. — *Băcilă*. — *Băcioc*.

²*Băc*, s. m.; t. de Géogr.: Byk, petite rivière en Bessarabie, très remarquable sous le rapport archéologique. Riul *Băc*, care s'ar pute dice mai mult riulet, își iewa inceputul în

partea cea muntósă a Basarabiei de sus, trece pe lângă Chișinău și se vórsă în Nistru lângă satul numit Gura *Băcului*. E mocirlos, și 'n multe locuri scade de tot în timpul verei. Se pare însă că în trecut *Băcul* era mai mare.

Miron Costin, Letop. I, 345: „Rămăind Ghica-Vodă numai cu boierii, n'aú cutezat să mai zăbăvescă la Lăpușna, ce aú purces pre *Băc* spre Tigheina până la Luțeni...“; și mai jos: „s'aú mutat și Ghica-vodă de pre *Băc* spre Botna...”

v. *Botna*.

Pe timpul când partea de jos a Basarabiei aparținea Tătarilor și se numia Bugiac, *Băcul* era foarte apropiat de hotarul tătăresc, și une-orii Tătarii îl și usurpaú dela Moldoveni.

Nic. Costin, Letop. II, 49: „Tătarii, cari s'aú fost tras de și-aú fost făcut Găaun-Mărzea și cu alți Mărzaei sate la ținutul Lăpușni, din gios de Chișinău, pe de imbe părțile de *Băc*, încă aú lăsat locul țării și aú lipsit de acea stăpânire...”

Dacă noi am avé în vedere numai monosilaba B-ă-c, originea acestui nume ar remăne foarte obscură, căci mai în tótelimbile se pot afla asemenea monosilabe, ba chiar în terminologia geografică, de exemplu germanul Bach, vechiul engles beck „păriu“. Din fericire, există un mijloc metodic de a găsi etimologia *Băcului*. Cea mai veche mențiune despre acest riu, pe care o cunosc eú, ne întimpină în crisovul lui Alexandru cel Bun din 1420, publicat de Venelin (Влахо-болгарския граматы p. 61), unde de doue orii acest riu este numit Băcoveț: „на Быковци“, ceea ce în lătură orice altă origine a cuvintului decât numai acea din slavicul быкъ „taur“, căci Băcoveț este o formațiune exclusiv slavice din быкъ prin

forma adjectivală бѣковъ „al taurului“ cu sufixul deminutival -ецъ. Astăzi un pârîu ce se vîrșă în *Băc* se chiamă *Băcoveț*. Póte că și crisovul lui Alexandru cel Bun va fi avut în vedere anume acest pârîu; în casul de față însă acesta este indiferent, de vreme ce deminutivul *Băcoveț*, fie el nume al rîului, fie al pârîului, nu póte să derive decât din slavicul Бѣкъ. *Băcoveț* înseamnă literalmente „al taurășului“, iar simplul *Băc* — „taur“. Acest nume, negreșit, trebuia să fi avut din capul locului o legendă a sa, după cum are, bună-óră, isvorul „Vaca-babei“ din Némț, satul „Bourenii“ din Bucovina etc.; o legendă din timpul când, după cum vom vedé mai la vale, Basarabia de jos era ocupată de triburi slavice. Un vechiu nume de rîu *Băc*, Бѣкъ „taur“, se găsesce și 'n Rusia meridională, tocmai în vecinătate de un alt rîu numit „apele oilor“: Овечьи-воды (Книга Большоѣ чертежъ, Москва 1846 p. 88), care cată să fi avut și el o legendă a sa, de astă dată cu „oia“ în loc de „taur“.

v. *Boureni*.

Intr'un crisov dela Пиаș-водă, scris la 1436 în Vasluïu (Hurmuzache, Documente t. I part. 2 p. 870), se citește nu *Băcoveț*, ci *Băc*:

...и на Иткнѣ
межъ Кротолчи
пониже, гдѣ ка-
мень стоитъ, по-
выше Оцелоко
мѣсто, и близъ
Бѣкъ по той сто-
ронѣ на долини
що падаетъ протик
Яквашека Кешене-
ка оу крзници,
гдѣ ес Татарска
селища, протик
лѣска...

...și pe Ichel in-
tre Crotolci mai
jos, unde stă pé-
tra, mai sus de
locul lui Oțel, și
linga *Băc* de ceia
parte în valea ce
se pogórá în fața
Chișinăului lui
Akbaș spre fân-
tăna, unde sînt să-
liștele tătăresci,
în fața păduricii...

Partea finală e tradusă latinesce de d. profesor Kałuźniacki așa: „et prope a Byco ex hac parte secundo fluvio, qui contra Acbasevum Chesenevium in Fontinam cadet, ubi coloniae Tatarorum sunt, luco ex adverso...“

Dacă numele *Băc* n'ar fi slavice, deminutivul cel poporan din el ar suna *Băculeț*, ca în „lăculeț“ din „lac“, „riuleț“ din „rîu“, etc.

Slavice însă este aci numai numele, și nu prin nume *Băcul* are o importanță istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă immemorială, cu mulți secolii mai veche decât prima aparițiune a Slavilor pe țermii Dunării.

Acel monument se chiamă în popor *Cheile Băcului*.

Iată textul lui Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiu, p. 15): „Kissnou, ad flumen *Bycul*, non magni momenti urbecula. Haud procul ab ea conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linea dispositorum, ac si humana industria illuc essent collocati. At hoc credere impedit et ipsorum lapidum magnitudo, et spatii, per quod extenduntur, longitudo. Continent enim aliqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono eorumque series trans Tyratem usque ad Crimæam pergit. Vernacula lingua kieile *Bykului* vocant, diabolorumque opus esse rustica refert simplicitas, obstruere amnem *Bycul* conjuratorum. Certum, aliquot principes alveum hujus amnis, qui longo tractu inter montes decurrit, obstruere tentasse, quo vicina loca, non nisi secandis fœnis apta, in lacum converterentur, at nunquam opus potuisse perficere“.

Adecă:

„Chișinău, lingă riul *Băc*, este un târgușor fără înseamnăte. Nu departe de el se vede un șir de petróie fórte mari, aședate în liniă dréptă, ca și când le-ar fi pus acolo meșteșugul omenesc,

deși acesta nu se poate crede atât din cauza mărimii lor, precum și din aceea a mărimii spațiului pe care ele se întind. În adevăr, unele din acele petróie sînt nesce patrate de trei sau patru coți, și șirul lor, trecînd peste Nistru, merge pînă la Crîm. Locuitorii le numesc cheile *Băcului*, și naivitatea țărănescă crede că ele sînt opera dracilor, cari au voit printr'insele să astupe riul *Băc*. Ce e dreptul, unii principii plănuseră de a face un lac prin astuparea albiei acestui rîu, care curge pe o lungă întindere între munți pe un pămînt bun numai pentru finețe, dar acel plan nu s'a pus nici o dată în lucrare....“.

În povestirea lui Cantemir este o lipsă.

El nu ne spune: de unde anume se începe șirul de petróie? Dela Chișinău? sau nu cum-va înainte de Chișinău de la Prut?

Legenda despre astuparea *Băcului* prin acele petróie, legendă audită la Chișinău, face a conchide că unde-va pe aproape de acolo acele Chei treceau de pe un mal al *Băcului* pe celalalt mal, adică obstruia rîul.

Cît se atinge de afirmațiunea că șirul de petróie înainteză nu numai pînă la Nistru, dar încă trece Nistrul mergînd pînă la Crîm, acesta urmază a se cerceta în Rusia meridională; putem totuși să spunem mai de 'nainte că ori-ce s'ar constata pe acolo, rezultatul nu va sgudui conclusiunile studiului de față.

În urma lui Cantemir, cestiunea Cheilor *Băcului* a fost atinsă nu o dată.

La 1781, Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, I, 405), după ce reproduce cele din Cantemir, țice că acel mur a putut să fi fost construit sau de Avari, sau de Romani, sau de Goți, adică nu

se rostesc de loc, mulțumindu-se a protesta că nu este o operă a dracului: „Bei einer von diesen Gelegenheiten sind diese Steine sicherlich dahin gekommen, und weil es seither niemanden daran gelegen war, sie wegzuschaffen, dorten liegen geblieben, ohne dass man den Teufel darbey zu beunthigen nöthig gehabt hätte“.

Puțin după aceea, colonelul rusesc Meier din timpul împărătesei Ecaterina vorbesce despre Cheile *Băcului* ce-va alt-fel decât Cantemir. El le numesc (Описание Очаковскія земли, Петерб. 1794 p. 126): „cărare de petrá, care dintr'o parte atinge *Băcul*, iar din cealaltă merge pe o întindere destul de mare și se perde lingă Orheiu“ (каменная стезжа, примыкающая съ одной стороны къ Быку, а съ другою по довольно великомъ продолженіи теряющаяся подъ Орхъемъ). Meier crede că această construcțiune a fost făcută de Ion Huniade spre a trage hotar între Moldova și Basarabia,— o ipotesă cu totul absurdă, asupra căriia noi nu ne vom opri. Meier vorbesce despre Cheile *Băcului* numai de pe audite și fără a se fi uitat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi vădit că Orheiu este despărțit de *Băc* prin alte două riuri: Ichel și Reut.

La începutul secolului nostru, Grecul Dimitrie Philippide, altfel dis călugărul Danil, vorbesce și el despre această construcțiune, pe care o asemenează cu zidurile ciclopice, țicînd că Români o numesc nu numai Cheile *Băcului*, dar și „Cheile Reutului“: „Κεῖ Μπύκουλουῖ καὶ Κεῖ Ρέοντουλουῖ“ (*Γεωγραφικόν τῆς Ρουμανίας* p. 57). Ca și colonelul Meier, Philippide n'a înțeles ceea ce audise dela alții. El nu sciea bine românesce, după cum dovedesc „Κεῖ“ în loc de „Κεῖλε“. Spunîndu-i-se că poporul numesc zidul în cestiune „Cheile

riului“, lui Philippide i s'a părut că e vorba de „Cheile Reutului“, ceea ce constituă o imposibilitate topografică, de vreme ce între *Băc* și între Reut se află la mijloc râul Ichel, și deci înainte de „Cheile Reutului“ ar fi trebuit să fie „Cheile Ichelului“.

De aci poetul Constantin Stamatî, care locuia chiar în Chișinău, într'o notiță scrisă rusește despre anticitățile Basarabiei (Записки Одесс. Общ. Ист. 1850, t. II p. 812), țice: „Ca la trei verste mai jos de Chișinău se vede un șir în linia dréptă de lespeđi fôrte mari, îngropate pînă la jumătate în pămînt, pe cari locuitorii le numesc cheile rîului *Băc*. Acest șir de petre se începe dela Prut (оръ Прута), construit în chip de părete (въ видѣ стѣны), trece prin codrii Căprianei și taiă în lat întreaga Basarabiă. Locuitorii însă din timp în timp desgrópă acele petre, astfel că vechiul zid se distruge (древняя стѣна сія уничтожается)...“

Apoi căpitanul Zaščuk, în cea mai bună descriere statistico-geografică a Basarabiei (Бессарабская область, Peter. 1862, t. 2 p. 240), pe care o scrisese din însărcinarea guvernului rusec ca ofițer de Stat-major, țice: „Dela actualul Chișinău în direcțiunea către Prut prin codrii Căprianei se întindea o dată un șir de lespeđi pe jumătate îngropate în pămînt. Acele lespeđi s'au mai conservat încă în unele locuri, iar despre altele mai povestesc țeranii, cari le-au luat rinduri-rinduri pentru trebuințele lor. Nu cred că cine-va se va apuca a dovedi că acele petre formaū ôre-când un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apêrat contra invasiunii răpitorilor vecinî. Acele petre mergeaū fără întreprupere prin păduri, prin bălți și prin rîpe. După tótă probabilitatea, ele ser-

vău, ca și șanțurile de pămînt, drept semne de hotar...“ Și Zaščuk adaugă în notă: „In delimitările posteriore ale unor moși monastirescî din Basarabia, mai ales ale celor din zóna cea pădurósă a districtelor Chișinău, Orheiu și Iași, se menționéză în acte șiruri de petre saū lespeđi, împlântate în pămînt și rêmase din timpuri vechi“.

Cu vr'o 40 de anî înainte de Zaščuk visitase Basarabia diletantul rus Svinîn (Свининъ), care n'a făcut nici o cercetare științifică la fața locului, dar căruia i se vor fi povestit minuni despre Cheile *Băcului*, așa că în capul bietului călător se făcuse o adeverată arababură: el ne spune că ele forméză un crescet de munți, unii trecënd peste 1000 picîore de înălțime (apud Zaščuk p. 43; cfr. Зап. Од. Общ. t. VI p. 179).

Tot ca munți fôrte nalți figuréză Cheile *Băcului*, sub ciudata desfigurare în „Каи Добыкуло“, în articolul lui Stürmer despre Basarabia, publicat la 1838 în Enciclopedia rusescă (Енциклопедическiй Лексиконъ t. 2 p. 304—308).

În fine, după o notiță manuscrisă, rêmasă dela tatăl meu, se constată că el-însuși a văđut acele „blocuri de pêtră înfipte în pămînt“ aprópe de Chișinău, pe moșiile Petricani și Ghidighiș,—singura indicațiune topografică precisă, pe care o avem pînă astăzi.

Din cele de mai sus, înlăturându-se mărturiile cele confuze ale colonelului Meier și a călugărului Daniil, precum și fantasmagoria cea orografică a lui Svinîn și a lui Stürmer, al căroră folos este numai dóră de a se sci că pe timpul lor se vorbea despre Cheile *Băcului*, ne vor rêmâne următoarele date:

a) Acest zid se începea la Prut, înainte de acolo spre rêsărit prin vestiții pînă astăzi codri ai Căprianei,

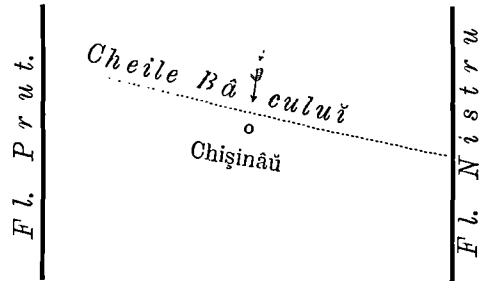
trecea la nord de Chișinău prin satele Ghidighiș și Petricani, cari se află lângă Băc, și mergând înainte se isbîa de malul Nistrului;

b) Din zidul cel primitiv locuitorii de pe 'npregiur răpiau treptat petroie ce le era de trebuință, așa că construcțiunea se desființa mereu pe nesimțite și, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur amenințată de a ajunge peste puțin la o nimicire totală;

c) Expresiunea lui Cantemir: „în linia dréptă“ nu trebuie să fie înțelesă literal, de oră-ce dela Prut pînă la Nistru, adecă dela apus spre răsărit sau vice-versa o liniă dréptă nu pôte să trecă prin satele Ghidighiș și Petricani tot-o-dată, căci aceste două sate sînt aședate unul în privința celui-lalt într'o direcțiune aprópe dela nord spre sud.

Prin liniă dréptă, „recta linea“, Cantemir înțelege că petroiele nu sînt aruncate într'un mod neregulat, ci că înfățișeză ce-va avénd un rost, o direcțiune. Dar ce fel de direcțiune anume? Iată o întrebare de cea mai mare importanță în cazul de față. Pentru a lega Prutul cu Nistrul trecénd pe lângă Chișinău, sînt cu putință trei direcțiuni: 1° o liniă ne'nchinată dela vest spre est; 2° o liniă închinată dela sud-vest spre nord-est; 3° o liniă închinată dela nord-vest spre sud-est. Cursul rîului Băc este în acéstă din urmă liniă: dela nord-vest spre sud-est. În aceiași liniă este raportul între cele două sate Ghidighiș și Petricani. În sfîrșit, tot aceiași pozițiune are Chișinăul față cu punctul unde rîul Băc se vérsă în Nistru. Putem dară afirma fără nici o sfielă, că construcțiunea numită Cheile Băcului tăia în două părți Basarabia nu printr'o liniă dela vest spre est, nici printr'o liniă dela sud-vest spre nord-est, ci printr'o liniă dela nord-vest plecân-

du-se spre sud-est, ceea-ce se pôte repesinta grosso modo prin următórea figură, în care săgéta indică apróximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al Băcului pe malul celalalt:

Acuma, preliminarele fiind limpede, să cercetăm originea Cheilor Băcului.

Legenda poporană înregistrată de Cantemir, despre dracii cari au grămădit bolovanii pentru a împedeca cursul Băcului, este de o natură antropologică. Pretutindenii, fie la Români, fie la Germani, fie la sêlbateci, se găsesc asemenea legende. Ori-ce construcțiune fórte veche și neobicinuită prin mărimea sa și prin pozițiunea sa, omul primitiv o crede a fi opera demonilor. Ast-fel la Nemți se numesc „ziduri ale dracului“, „Teufelsmauern“, numeroase remășițe de castre sau fortificațiuni romane, împrăștiate în Bavaria, în Württemberg și pe aiurea (Grimm, Deutsche Myth. p. 75, 500, 975). Profesorul Brandes (Die Teufel in den geographischen Namen, Lemgo, 1866) a strîns o mulțime de exemple de atari „construcțiuni drăcesci“. Bună-óră: nu departe de Molk pe Dunăre, între Linz și Viena, sînt blocuri de petroie, despre cari poporul țice că le-a zidit dracul pentru a astupa Dunărea; sau: la Harz lângă Blankenburg se vede un zid de stânci, lungit cale de un cés și despre care se povesteste că 'i făcut de dracul pentru a despărți moșia sa proprie de

moșia lui Dumneșeu. Așa dară, fie un fenomen natural, fie o lucrare a brațelor, destul numai ca o grămadă de blocuri să fie antică și extra-ordinară, pentru ca omul primitiv s'o atribue dracului. În privința Cheilor *Băcului* în specie, orîce ar țice Cantemir, este învederat că ele nu pot fi un joc al naturei, căci nu sînt stînci sau roce, nu constituă o formațiune geologică, nu formeză masse prelungite, ci sînt nesce blocuri izolate, aduse de așurea, aședate unul lingă altul și adâncite într'un teren, care în apropierea Băcului este aprôpe pretutindenea fôrte môle și chiar mocirlos.

Dar atuncî cine ôre le-a zidit?

În crisovul dela Alexandru cel Bun din 1420, citat mai sus, ne întimpină:

И хотары тѣмь
селомя, що сѣтъ
на Быковци. Киш-
новкрзарева мо-
настырѣ на верхѣ
пасикѣ Ячнєковы
повєрхѣ городища
на верхѣ Лозовы
на мостѣ Грѣлан-
ничѣ отъ малон
на великую крѣни-
цѣ, а отъ великон
крѣницы верхомь
на Терновскоу по-
лѣноу отъ Копри-
яновы полѣны
моловати емѣ на
Быковци отъ ма-
лого лоужка и къ
Поросѣчон, а отъ
Поросѣчен на оу-
стнє Питѣшка на
Тигомирова сєли-
щє...

Iar hotarele ace-
lor sate cari sînt
pe *Băcoveș*: dela
Chișinăul mănă-
stirii Vărđar în
sus la prisêca lui
Acibec, pe virful
gradiștei în sus
la Lozova, la po-
dul lui Grălan, de-
la fântăna mică
pină la cea mare,
iar dela fântăna
mare în sus la
poena dela Ter-
nova, dela poe-
na Căpriană mer-
gênd pe malul lui
Băcoveș și dela
luncușora mică
cătră Peresecina,
iar de la Perese-
cina la guralui Pi-
tușoc la săliștea
lui Tigomir...

Venelin, după obiceiul seū, nu și-a dat osteneța de a reproduce exact

44,169. III.

textul, astfel că lectura și traducerea de mai sus nu pot a nu fi în mare parte ipotetice; sigure însă, în orîce cas, sînt următóarele patru puncturî:

a) Între anii 1420—1435, intervalul între crisovul lui Alexandru cel Bun și între acela al fiului seū Iiaș-vodă, Chișinăul era împărțit între doi stăpâni: pe de o parte o coloniă tătărăscă, din care era prisêcarul Aci-bek, tătărăscesce „Domn sărac“, și în fruntea căriia se afla Ak-baș, tătărăscesce „cap-alb“; pe de altă parte, o mănăstire numită Vărđar sau a lui Vărđar;

b) Posesiunea lui Ak-baș privia spre Nistru, de vreme ce moșiele enumerate în crisovul lui Iiaș-vodă ating nu numai riul *Băc*, dar și riurile Ichel și Reut; iar posesiunea cea mănăstirêscă privia spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriană, care se află între Prut și între Chișinău;

c) Numele Chișinăului este scris în crisovul lui Iiaș-vodă: Кешєнев, ceea ce dovedesce că era o localitate curat tătărăscă, unde se afla o capelă pe mormintul vre-unui mare Tătar, căci tătărăscesce keșen è înseinnéză „capelă pe mormint“;

d) Spre apus de Chișinăul cel mănăstiresc, adecă în direcțiunea Căprianêi, hotarul mergea „pe virful gradiștei“: „по верхѣ городища“.

Ce înseinnéză ôre городище, forma rutenă din paleo-slavice граднище, de unde al nostru gradiște?

În România sînt o mulțime de localități numite „Gradiște“ (Frunțescu, Dict. top. 222). Româniî din Ardél numesc așa în țera Hațegului locul unde fusese Sarmigethusa, — nume pe care Ungurii îl traduc prin „Várhely“ dela „vár=cetate“, iar Nemții prin „Lagerdorf“ dela „lager=taberă“ (Windisch, Geogr. d. Siebenb., Pressburg 1790, p.

130). Chiar în Basarabia sînt vr'o două-trei localități numite pînă astăzi Horodiște, mai ales frumosul schit așezat, în districtul Orheiului, pe vîrfurile unui munte în fața Nistrului (Skalkowski, Описание Новороссійскаго края, t. I p. 190). La Miklosich (Lex. palaeosl. 140) градница se explică prin *φρούριον*, castrum, iar sensul cel fundamental al primitivului градъ se dă la dînsul ca: „τοιχος, murus“. Dela acel градъ limba românească are familia de vorbe: „gard“, „ingrădesc“, „sgardă“, „ogradă“ etc. Sufixul slav ic augmentativ -ница, trecut și la Români ca -iște în „miriște“, „porumbiște“ și altele, indică în nomenclatura topică locul unde fusese ce-va altă dată sau pe unde mai este ce-va învechit. Ast-fel gradiște vrea să țină: locul unde a fost sau este o zidărie veche, o ruină, neapărat de o întindere însemnată, cel puțin cât o cetățue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică foarte bine „Horodisce“ prin „territorium ruinosum lapideum“ (Tartariae descriptio, Colon. 1595 p. 1). E bine, în apropierea Chișinăului neexistând nici o zidărie de felul acesta afară numai și numai de Cheile Băcului, este evident că tocmai despre o parte din ele se vorbește la 1420 în crisovul lui Alexandru cel Bun: „hotarul merge pe vîrfurile gradiștei dela priseca lui Acibec în sus pînă la Lozova“. Să se observe că în acest pasagiu, dacă ar fi vorba numai de vreun castru așezat pe o înălțime, textul ar fi țin: „на верхъ городница“, cu prepozițiunea „на“ ca în restul crisovului: „на верхъ пасикъ“, на верхъ Лозова“, „вѣтъ великон крѣпницъ верхомъ на“, pe când prepozițiunea „по“, întrebuințată numai despre городница, arată că aci gradiște nu era un punct, ci o liniă, un mur, un lung zid, d'asupra căruia înaintă hotarul între două puncturi.

Orice gradiște presupune o existență cel puțin de un secol a împregiurării care dete nascere acestui nume. Prin urmare, menționate ca „gradiște“ deja pe la 1420, Cheile Băcului cată să 'și urce originea mai sus de anul 1300, ba și de 1200. Să cercetăm dară, ca ce fel de popor înainte de 1200 — 1300 ar fi putut să clădescă uriașul mur care, dela Prut pînă la Nistru, tăia ore-când în lat Basarabia actuală aproape în două jumătăți.

Ar fi ridicol de a atribui executarea unei asemenea construcțiuni unui popor, care n'a locuit mult timp în porțiunea sudică a Basarabiei, ci numai d'ora a pustiit'o în trecet, sau unui popor care ocupase nu numai această regiune, dar își întindea stăpânirea și mai sus la nord, astfel că ar fi fost din parte'i a înstrăina el-insuși tot pămîntul dincolo de zid. De aci rezultă ca ce-va de bun simț, chiar fără probe istorice, că constructorii Cheilor Băcului au fost:

a) un nēm așezat statornic, în curs de mulți ani, în Basarabia mai jos de Băc pînă la gurile Dunării;

b) un nēm pe care nu l'interesă Basarabia pe sus decât numai întru cât el trebuia să se apere de năvăliții străini din acea parte.

Prin aceste două criterii eliminative cercetarea se ușurează foarte mult, de ora-ce se exclud din ea Cumanii, Pecenegii, Ungurii etc., cari nu întrunesc condițiunile de admisibilitate. Dar mai este un al treilea criteriu, nu mai puțin important.

Tătarii, când cuprinseseră partea de jos a Basarabiei, au numit'o *Bugias*, ceea ce în toate dialectele turce însemneză „unghiu“: „boudjaq = angle, coin; sifri boudjaq = angle aigu; gueunié boudjaq = angle droit; gueut boudjaq = angle obtus“ (Barbier de Meynard).

Dar de ce „unghiu”? Dacă e vorba de Basarabia actuală întregă, nici o asemănare cu un „unghiu”. Dacă e vorba numai de Basarabia de jos, apoi unde ore anume trebui să te pui pentru ca să ’i poți închipui forma de „unghiu”? Dacă te uiți dela Nistru spre Prut sau vice-versa, nu vești nici un fel de „unghiu”. Dacă te uiți dela gurile Dunării sau dela Akkerman în sus, și mai puțin.

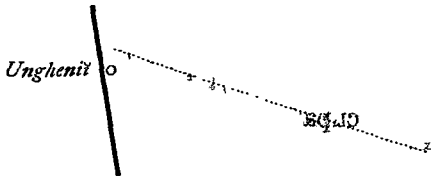
Cantemir cel întâiu, dacă nu m’nsel, spusese că Bugiacul sémână cu un unghiu, ba încă un unghiu ascuțit: „Budziak Tartarica lingua angulum significat, eo quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe sese protendat, et in acutum angulum desinat” (Descr. Mold. 19). Totuși chiar pe charta făcută de însuși Cantemir se desminte cu totul vre-o asemănare de configurațiune între Bugiac și vre-o categorie de unghiu. Pe Cantemir l’au întrecut însă învățații ruși. Unul din ei, Nadeždin (Зап. Од. Общ. Ист. т. I p. 252) țice: „țermul Mării-negre între gurile Dunării și între gura Nistrului presintă prin figura sa geografică un adevărat unghiu”. Un alt învățat rus, Venelin (Граматы p. 74) ne lămuresce că, pentru a dobândi această figură, trebui să se uite cine-va anume din Galați. O comediă întregă!

Orî-cum s’ar uita cine-va la Basarabia, fie peste tot, fie în parte, nu va pute descoperi în configurațiunea teritoriului ei nici o asemănare de unghiu. Ceea ce spun Nadeždin și Venelin, este o curată fantasiă. Ș’apoi să presupunem că partea de jos a Basarabiei ar avé în adevăr forma de unghiu. Ce ar urma de aci? La o țără atât de întinsă, configurațiunea totală se pôte recunósce numai dóră pe o chartă, sau urcându-se cine-va în balon

și uitându-se de sus în jos „à vol d’oiseau” dela o mare înălțime. Tătarii nu aveaș chărți și nu aveaș balóne. Pentru ca dînșii să fi dat Basarabiei sudice numele de unghiu, trebuiă să fi fost vre-o împregiurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de către orî-cine fără chărți și fără balóne. Trecând Nistrul, la intrarea lor în Basarabia, ce fel de împregiurare teritorială anume întimpină ore pe Tătarii? și noi vorbim aci nu de Tătarii cei proprii dîși „Bugecenî” de prin secolii XVI și XVII, ci avem în vedere pe Tătarii cei aședați pe acolo cu mult mai de’nainte, pe acei Ak-bași și Aci-bekî cu „săliștile tătăresci” de lângă Keșenè, pe cari îi găsise deja la Băc Alexandru cel Bun pe la 1420. Aceștiia, nu alt cine-va, fuseseră în partea locului primii fabricanți ai nomenclaturei tătăresci topice, pe care Tătarii cei posteriori au găsit-o gata și n’au avut decât să și-o aproprieze.

Chiar la începutul studiului de față noi ne dădurăm ostenela de a constata direcțiunea, pe care o aveaș Cheile Băcului: ele se începeau la Nistru lângă gura Băcului pe malul cel nordic al acestui rîu și mergeau de acolo pe lângă Băc pînă la Chișinău, în apropierea căruia, unde-va nu departe de satul Ghidighiș, petróiele treceau Băcul, ca și când ar fi vrut să ’i astupe cursul, și apoi depărtându-se întru câtva de malul sudic al Băcului înaintaș prin codrii Căprianei pînă la Prut, oprindu-se... unde?... Priviți pe o chartă în această direcțiune, și nu va fi greu să dați indată peste satul Ungheniî. „Ungheni” însemneză locuitoriî dela unghiu, întocmai după cum „Munteni” se chiamă locuitoriî dela munte, „Câmpeni” locuitoriî dela câmp, „Valeni” locuitoriî din vale etc. Prutul, cotind pe lângă Ungheni ca și pe aiu-

rea, nu formeză acolo nici o figură de unghiu; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit Cheile *Băcului*, pământul închis între Prut și între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghiu în totă puterea cuvântului, un unghiu foarte ascuțit, pe care nu putea să nu-l observe din capul locului oricine se apropia de el și pentru care „Ak-bașii” și „Aci-bekii” nu aveau nevoie de chărți sau de balóne. Iată de unde numele Bugiac.

În acest mod noi căpătăm un al treilea criteriu, și anume:

c) Cheile *Băcului* sînt anteriore epocii când s'a dat numele de „unghiu” porțiunii meridionale a Basarabiei.

De aci putem să ne urcăm d'a-dreptul la năvălirea Bulgarilor către gurile Dunării în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantini Nicefor și Teofan, amîi după fântane contimpurane evenimentului (cfr. Krumbacher, *Gesch. d. byzant. Litt.* p. 127), pe cari însă Nicefor le-a utilizat în această privință cu mai multă exactitate, după cum se unesc a recunoște toți, începînd dela Schafarik (*Slow. starož.* p. 573 nota 52) pînă la Jireček (*Gesch. d. Bulg.* p. 129). Ore ce ne spun Nicefor și Teofan? Cam pe la anul 650 principele bulgar Asparuch, despărțindu-se de cei-lalți frați ai sei din regiunea Volgei și a Donului, a venit să se așeze la Dunăre între Nistru și între Prut, în țera numită de locuitorii Onglu: «*Ὀγγλος*» sau «*Ὀγγλος*», adecă din punct în punct cuvîntul paleo-

slavic *жпгъ* (citesce: onglu), -care însemneză „unghiu”, întocmai ca și numele posterior tătăresc „Bugiac”. Nici în privința pozițiunii geografice a acestei țeri, nici sub raportul numelui «*Ὀγγλος*», nu există controversă. Se știe însă că Bulgarii lui Asparuch nu erau Slavii, ci Turanii din ramura finesă, și prin urmare nu dinșii au numit o nglu Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de mai înainte de către Slavii. Mai adăugăm că șederea Bulgarilor între Prut și între Nistru a fost de foarte scurtă durată, urmînd fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

Așa dară înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavii, exista deja Cheile *Băcului*; ș'apoi pe atunci, firesce, ele exista nu prin acele slabe remășițe despre cari vorbesc Stamati și Zașćuk, ba nici chiar așa cum le văzuse Cantemir, ci exista în deplinătate, ca un adevărat zid ciclopic de blocuri de piatră pătrată, nalt de trei sau patru coți, întins dela Prut pînă la Nistru și tăind latul Basarabiei actuale în două jumătăți. Orice popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasari și Bender, trebuia să dea peste acest zid, care l ducea drept la unghiu sau drept în unghiu.

Călăuziți pînă aci, să mai facem un pas înainte.

La Ammian Marcellin (XXXI, 3) se află un prețios pasagiu despre pregătirile regelui Athanaric contra Hunilor, cari îl bătuseră deja o dată în Galiția actuală pe malul Nistrului nu departe de Carpați, trecuți pe neașteptate printr'un vad al acestui fluviu, destul de mic pe acolo. Scăpat în munți și apoi pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepuse atunci un plan mareț: a rădica un zid înalt care să unescă Prutul (Gerasus=la Ptolemeu Hierasus)

cu Dunărea și din dosul căruia dinsul să se pôtă apăra contra năvălirii dela nord a Hunilor. Iată textul: „a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium, Taifalorum terras praestringens, muros altius erigebat: hac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans et salutem. Dumque efficax opera suscitatur, Hunni passibus eum citis urgebant...” In adevăr, Hunii fiind gróznici numai călări, se zăpăciau de'naintea unui zid; dar zidul lui Athanaric, chiar să fi fost destul timp pentru a'l realisa, totuși rămânea nefolositor, pe cât timp Hunii din Galiția puteau să străbată la Dunăre prin Basarabia și să trecă de acolo în refugiul lui Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutului. Resultă dară că din partea Basarabiei Athanaric se credea asigurat, și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atunci *Cheile Băcului* cele dela Nistru pînă la Prut, astfel că el nu întreprinsese alt ce-va decăt anume a prelungi linia acelei fortificațiuni dela Prut pînă la Dunăre. Se pôte chiar dice că opera lui Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zidăriei din Basarabia, căci asemenea construcțiuni erau cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

Astfel dară pe la anul 370 aceste *Cheie* erau deja în ființă, și ne vine rîndul de a ne întreba: înainte de acea dată, atît de depărtată, cine óre au putut să fie constructorii lor?

Dintre popórele, cari în anticitate au ocupat mai mult sau mai puțin Basarabia sudică, cel mai remarcabil și cel mai caracteristic au fost Bastarnii. Cu doi secolii înainte de Crist ei apar în istorie ca aliați ai regelui macedonén Perseú contra Romanilor, pe când despre Germani nu se sciea încă nimica. Polybiú, Plutarc, Appian și alții îi de-

scriú ca teribili prin mulțime, prin statură uriașe și prin vitejie. În răsboiú Bastarnii erau călăreți și pedestri tot-o-dată. Cuibul lor, din care ei se reverseau din când în când și unde se întorceau éráși, era la gurile Dunării în țera dintre Prut și Nistru. Strabone (lib. VII, c. 1, 1; c. III, 17; etc.) dice lámurit că ei se învecinau cu Tyrigeții, cari ocupaú regiunea la resărit de Nistru, și că o parte dintr'înșii stăpăniau gurile Dunării cu insula Peuce, din cauza căriia o ramură de Bastarni purta numele de Peucini. Istoricii germani, cu Grimm (*Gesch. d. deutschen Spr.* 458) în frunte, sint plecați a crede că Bastarnii erau Germani. Niebuhr însă (*Kleine Schr.* I, 386) admite posibilitatea ca ei să fi fost Celti germanizați: „wenn man nicht die Möglichkeit gelten lassen müsste, dass ein gallisches Volk, ohne seinen Namen zu verlieren, bis zum Tausch der Sprache mit Deutschen hätte gemischt werden können”; și acesta ni se pare a fi părerea cea mai apropiată de realitate. În adevăr, scriitorii cei mai vechi, Polybiú, Plutarc, Tit-Liviú și alții, ni-i arată ca Celti; ba Tit-Liviú (XL, 57) dice anume că „ei aveau aceiași limbă și aceleași moravuri cu Scordiscii”, al cărora celtism este recunoscut de cătră toți: „Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere”. Numai scriitorii posteriori ni-i presintă ca Germani, căci în epoca gotică, fără îndoelă, ei s'au și fusionat pe deplin cu Germanii, părăsind tot-o-dată gurile Dunării. Pe noi însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primii doi secolii înainte de Crist, atunci când Bastarnii locuiaú în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripțiune pontică dela Olbia în apropiare de Crîm, o inscripțiune tocmai de pe la anul 218 înainte de Crist, îi numesce

förte limpede Celți: «Γαλάται», după cum e silit a mărturisi însuși Zeus (Die Deutschen p. 61): „Galater, unter denen man nur die nahen Bastarnen verstehen kann.“ Pe atunci, repet încă o dată, Bastarnii locuiau deja la gurile Dunării, de unde făceau invasiuni spre răsărit pînă la Crim. Inscriptiunea de mai sus ne spune că Sciții și toți locuitorii de pe 'mpregiur nu se temeau de nemine ca de acești Celți. Intăriți la sud prin stăpânirea insulei Peuce, nu cum-va Bastarnii vor fi fost aceia cari au căutat a se întări la nord prin Cheile *Băcului*? Din partea lor ar fi avut un sens chiar acea prelungire a Cheilor *Băcului* pînă la Crim, despre care vorbește Cantemir și pe care noi am lăsat-o afară din dezbateri în studiul de față. Să nu uităm apoi că tocmai Celții — nu Slavii, nici Germanii — au fost în vechime clăditorii speciali ai monumentelor de pîtră brută: „corm-lechi“, „peulvani“, „menhiri“, „barow'i“, „galgal'i“ etc., și să ne aducem a-minte, față cu destrucțiunea actuală a Cheilor *Băcului*, ceea ce spune Boucher de Perthes (Antiquités celtiques, I, 506) despre destrucțiunea petroielor celtice din Occident: „Allant un jour pour revoir des monuments que j'avais admirés quelques mois auparavant, je les ai cherchés en vain; ils avaient disparu. La sappe, la mine et la civilisation avaient fait en trois jours ce que le temps et la barbarie n'avaient pu faire en trente siècles.“

Deci singura concluziune la care ne este permis pînă acum a ajunge printr-o cercetare științifică metodică, este că originea Cheilor *Băcului*, anterioră erei creștine, se datorază naționalității celei celtice a Bastarnilor: dinșii și-au fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, inconșurată din trei părți de Prut, Nistru,

gurile Dunării și Marea-négră, iar din partea a patra apêrată de o zidăria gigantică, din care — după o durată de două miș de ani—secolul viitor nu va mai găsi nici o urmă:

nec locus ubi fuit Troja...

Despre Basarabia, cele mai noue scrieri, remarcabile prin numărul paginelor, sînt două: o „Istoriă a Basarabiei“ rusesce de d. Alexie Nacu în 2 tomuri, și un mare studiu oficial asupra Basarabiei, negreșit tot rusesce, de vestitul spion Batiușkov. În ambele — nici o vorbă despre Cheile *Băcului*. Batiușkov ca Batiușkov, căci lui cel puțin i se aplică vorba lui Montesquieu (Esprit d. lois XIV, 2): „Il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment“; dar d. Nacu, ca Român, mai bine ar fi făcut să studieze anticitățile Moldovei de peste Prut, decât să ne spună (I, 13) că: „Prin unire cu Rusia Basarabia intră în cercul culturei europene“, și apoi mai departe că: „sub umbra autocrațiilor protectori, perfecționându-se în regiunea cugetării și a spiritului, Basarabia înainteză cu pași repeși pe calea civilizațiunii“. Apoi de! „Italiano tedescato è un diavolo incarnato“.

v. *Budjac* — *Cetate*. — *Chișinău*. — *Gorgan*. — *Gradiște*. — *Jidov*. — *Movilă*. — *Șanț*. — *Troian*.

³**Băc**. — v. *Băca*. — *Băcăesc*. — *Băldăbăc*.

¹ **Băca**, adv.; à la culbute, la tête la première. A da *băca*, a face *băca* = a căde busta cu capul în jos.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 340: „Dacă un copil se apropiă de vre-un obiect de care ar puté să se împedee și să pice, saũ vrea să se sue într'un loc de unde lesne ar puté

să cađă și să se sdruncineze, atunci Românele din Bucovina, făcându'l atent ca să se ferescă, spun: *băca!* feră că'i da *băca!* nu te sui că acuși îi da *băca!*..."

Alexandri, Chirița în Iași, act III, sc. I: „Carnacsi! că era să facă *băca!*...”

Băca este compus din amplificativul -a ca în h o p a, ț u p a, etc. și din elementul interjecțional b a c, prin care, ca și prin varianturile sale vocalice b o c și b u c, se exprimă o lovire sgototósă, bună-óră la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX:

Ochiul lui la cel săracu
Căută să'i dea în cap b a c ũ (БАКА)..

O formă lungită *băcală*, cu o nuanță de sens, se aude în Moldova: „Bacală = belea pe cap, de care nu te mai poți discotorosi: cade bacală, pkič bacală = cade necaz pe capul omului“ (Șeđătórea 1893 p. 126).

Băca ne apare în balada muntenescă „Burulénu“ ca nume personal al unui vestit bandit, dușman și ucigaș al acestui boier (v. *Burilén*):

Băca riđénd fi đicea:
Burulene dumnéta,
Nu mai țecăni cu pușca!
Veđi că érba s'a udat
Și víeșta ți s'a scurtat.
Iară *Băca* ce'mi făcea?
Măna 'n cismă că'mi băga,
Un pistolaș că'mi scotea,
Un pistolaș ruginit
De cincă luni neslobođit.
Cum a tras, foc a luat,
Pe Burulénu l'a pușcat...

(Vulpian, Texte p. 18)

v. *Băcăesc*. — *Boc!* — *Buc!*

2. *Băca*, s. m.; n. pr. pers. — v.

1. *Băca*.

Băcál. — v. 1. *Băcan*.

Băcálă. — v. 1. *Băca*.

1. **Băcán** s. *băcál* (pl. *băcani*, *băcali*), s. m.; épicier. „Neguțitor în mărunt de feluri de obiecte pentru hrană, orez, undelemn, mezele etc.“ (Costinescu). Cuvîntul ne vine prin Turci din arabul *bakka*l „marchand de legumes et d'autres comestibles“ (Șăinenu, Elem. turc. 11); prin urmare, forma cea originală s'a conservat la Moldoveni în *băcal*, rostit mai adesea *bacal*, pe când Muntenii și Ardelenii aű romanisat'o în *băcan*, ca și când ea ar avé suffixul a n, ca în „lipscan“.

Constantin Brăncovénu, Condicta Vistieriei 1693, ed. Aricescu p. 175: „unt ce aű dat *băcani*, care s'aű trimis la Dărstor la Capi-chehaiaoa Hanului...”

A. Pann, Povestea vorbeii, II, 8:

Îl îndreptă pe feréstră, dându'i în mână un
ban,
Đicéndu'i: na, ține asta și mergi colea la
băcan
Să-ți dea mezelicuri, păine și o carafă de
vin...

C. Negruzzi, Scrisórea XXV: „am să'l daű calfă la vr'un lipscan saű la vr'un *bacal*, să 'nvețe neguțitoria...”

Delavrancea, Trubadurul p. 62: „furnicele strîng, economisesc ca *băcani*, bob cu bob, firimitură cu firimitură...”

Negoțul de *băcan* a fost tot-d'a-una privit ca mai lucrativ și mai sigur decât alte feluri de negoț. De aceea, după Așeđămîntul moldovenesc al lui Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ed. Rășcan p. 14), în Iași „starostele de *băcali*“ plăția poclon anual Agiei câte 30 lei, mai mult cu 10 lei decât toți cei-l'alți staroști.

Cuvîntul, deși turcesc, saű mai bine arabesc, totuși a fost întrodus la noi

prin Greci, cari se par a fi fost cei întâi *băcani* în România.

Intr'un act moldovenesc din 1669, scris în Iași, sînt menționați: „Drosé ce am fost staroste de blănarî, și Petco *băcalul* și Gheorghie But *băcal...*“, apoi ambii *băcali* sînt iscăliți grecesce: „Γοργις Μπουτιης μαρτηρας — Πετηκος μπακαλης μαρτηρας...“ (Arch. ist. I, p. 136).

Băcan și Grec ajunseseră la noi într'un timp a fi ca și sinonimi.

C. Negruzzi, Muza dela Burdujeni, sc. 10:

Dău, cuconiță, păcătu mare!
Eü vöd că Grecul aista are
Lucruri plăcute, bune bucate,
Tot cam sărate și chipărate;
Sciü că stomacul mî-ar fi tot plin
Dacă *bacatul* mî-ar fi stăpân...

Laurian-Massim: „*Băcănesă* = 1° care ține o *băcăniă*; 2° mușterea unui *băcan*“.

v. *Băcăniă*.

² **Băcăn**, s. m.; t. de Comm.: couleur rouge extraite du bois de Brésil. „*Băcan*, lemn bun de văpsea roșie, și în specie roșul cu care mușterile își dîreg și roșesc fața“ (Laurian-Massim).

I. Créngă, Scrieri I, 112: „iaca se trezesce la spatele lui cu jupân Strul din Tîrgul Némțului, negustor de *băcan*, inuri, ghilélă, suliminélă, boiă de pîr...“

Delavrancea, Paraziții p. 161:

— „Ce prostiă! Oue roșii? Nu e mai bine să le mîncăm prospete? Oue roșii, oue ținute.“

— „Să roșim puțintele.“

— „Dacă roșim puține, ardem focul degiaba, cumpărăm d'a surda *băcamul*. Cheltuélă zadarnică...“

Ibid. p. 152: „Vardiști naționali cu cöde de cocoș mușate în *băcan*...“

Costinescu: „*Băcan*, un lemn roșu

cu a cărui apă fértă se roșesc ouele etc.“

Despre originea cuvîntului,
v. ² *Băcan*.

³ **Băcăn**. }
Băcani. } — v. ¹ *Băc*.

Băcăesc (*băcăit*, *băcăire*), vb.; tinter. A produce un resunet prelungit și monoton, dar puternic. Frasa citată de d. Damé: „*băcăie* inima“ nu este corectă, căci la inimă și la cîsornic, al cărora resunet nu este nici prelungit, nici puternic, ci numai monoton, se aplică verbul *tăcăesc*. *Băcăesc* derivă din elementul onomatopoetic *bac*, de unde și locuțiunea adverbială *băca*.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paul. ad Corinth. I, XIII, 1:

De voiu grăi
cu limbile oame-
nilorū și cu ale
îngerilorū, și dra-
goste nu amū, fă-
cutu-m'am ara-
mă răsunându au
tâmpănă *băcă-
indū*...“

Si linguis ho-
minum loquor et
angelorum, cari-
tatem autem non
habeam, factus
sum velut aes so-
nans, aut cymba-
lum tinniens...“

în contextul grecesc: ἀλαλάζον.

v. *Băca*. — *Tăcăesc*.

Băcăelă (plur. *băcăeli*), s. f.; o băcăire care nu se mai isprăvesce sau care se uresce. Are un sens mai frecventativ decât substantivul *băcăit*, care este și el mai frecventativ decât *băcăire*.

v. *Băcăesc*.

Băcăire (plur. *băcăiri*). — v. *Băcăesc*. — *Băcăelă*.

¹ **Băcăit**. — v. *Băcăesc*.

² **Băcăit**. — v. *Băcăelă*.

Băcălăe. — v. ¹Băc.

¹Băcăliă. — v. Băcăniă.

²Băcăliă. — v. Văcăliă.

Băcăncă s. **bocăncă** s. **bocóncă** (plur. *băcănci*, *bocănci*, *boconci*), s. f.; t. rust.: sandale, chaussure très ordinaire. Numele acestei încălțămînți foarte primitive vine, ca și lucrul însuși, dela Unguri: maghiarul *b a k a n c s* sau *b o k a n c s* (Cihac), de unde și forma românescă plurală *băcănci* și *bocănci* sau *boconci*, după care s'a format deja în urmă pe cale analogică substantivul *băcăncă*, *bocăncă*, *bocóncă*. Serbii au luat și ei dela Unguri: *баканча* „soulier à cordons, sandale” (Pavlovitch).

Act dela Gaspar-vodă Grațiani din 1620 (Cond. Mss. Asaki în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 225): „pișet gospodstvo-mi slugam nașim părcălabo ot târgul Romanului i șoltuz i părgare ot tam, decă veț vedé carté domnii-méle, iară voi să aveț a lăsa în pace satul Tămășénii ce iaste a sfintei mănăstiri a Gălătei de podvoade și de cai de olac și de toate angariile și gloabă ce să vor face, ca să aibă a'i judecaré rugătorii noștri călugării dela sfânta mănăstire, să le fie de *băcănci* (*бѣкънчы*) și de îmbrăcăminte, iar cu târgul și cu ținutul nimic să nu'i trageț, numai să'ș plătéscă cislă...”

Același ordin este repetat de Antonie-vodă Rusăt la 1675: „să le fie de *bocănci* (*бокѣнчи*) și de îmbrăcăminte...”
Cântec cătănesc din Ardél:

Dusu-m'au la măgăzină,
Deteră'mi și pușca 'n mână,
Și nădragi vînăți frumoși;
Abia 'i port de petecoși,
Și *boconci* frumoși purtați
Ce-au remăs de cea-laltăi...

(Tribuna din Sibiu 1886 p. 1086).

„*Boconci* sînt nesce scarpă d'asupra cu pele și talpă de lemn” (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

„Papucii mari se numesc *bocănci*” (I. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

Rădulescu-Niger, Rustice III p. 33: „Uite'l pe Costandin gătit și mândru, cu cîoreci albi strînși pe picior, cu *bocănci* noi cu tălpile gróse și bătute 'n ținte...”

În bătae de joc, Românii numiau *bocăncarii* pe cătanele austriace.

Doină din Moldova:

Nu m'ie cîudă de Muscali,
Nici de Nemții *bocăncarii*,
Cât m'ie cîudă de cîocol,
Că te lasă la nevoi...

(Alex., Poes. pop. 2° 246).

v. ¹Ungur.

Băcănésă. — v. ¹Băcan. — *esă*.

¹Băcănesc (*băcănit*, *băcănire*), vb., teindre en rouge avec du bois de Brésil. Laurian-Massim: „a se *băcăni* = a se drege cu roșu, a'și da roșu pe față, se dice de muieri”. A *băcăni* ouele.
v. ²Băcan.

²Băcănesc, -escă, adj.; d'épicier, appartenant à un épicier. Lucrul *băcănesc*. Socotelă *băcănescă*. Se dice însă mai obicinuit: de băcan, de băcănésă.
v. ¹Băcan.

Băcăniă s. **băcăliă** (plur. *băcăni*, *băcăli*), s. f.; épicerie, droguerie. Cuvîntul are trei accepțiuni: 1°. prăvălia unde se vînd coloniale; 2°. „tot ce se pune în bucate spre a le face gustóse și mai ales înțepătóre la limbă” (Laurian-Massim); 3°. profesiunea de *băc a n*.

1°. *Băcăniă* ca prăvăliă.

Caragea, Legiuire 1818 p. 26: „Clăcașul să nu poată să deschiză *băcănie* pe moșie de nu să va tocmi cu stăpânul...”

A. Pann, Povestea vorbeii, I, 64:

... un mare ulcior luând
Și pe gură un burete înlăuntru lui băgând,
Se duse la *băcănie* cu dînsul numai decăt
Și poruncesce să'l umple cu unt-de-lemn pînă
'n gât;
După ce'l umple băcanul, el atunci cu
graū semeț
Îl intrăbă ca să'i spuie: cum îl vinde? cu
ce preț?...

Jocul „de-a găscă” în Bucovina:

Că făceam 12 alămăe
Și le dam la *băcălie*...

(Marian, Inmorm. 218).

2°. *Băcăniă* = marfă ce se vinde de un băcan.

Balada „Chiva”:

La Brăila 'n vale
Șapte bolozale
Și șapte sandale
Descarc la zambóle
Și'ncarc la stambóle,
Descarc *băcălii*
Și 'ncarc dimerlii
Tot de grău mărunt
Și de arnăut...

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Când era la câte un ziafet, își sufleca mânecile și iată cum frigea mîelul: îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pântecule, îl cosia la loc și'l acoperia cu pelea, după aceea îl băga într'o grópă plină de jaratec cu curpeni de viță selbatecă, unde 'l lăsa pînă când pocnia ca un tun; atunci îl scotea, îl învălia într'o pândă și'l ungea cu un fel de salță inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoiul pisat și cu *băcăniă*, cu lămăe și cu sare...”

3°. *Băcăniă* = profesiunea de băcan. Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 284:

Că boierul de divan
A s'agfungă baccavan
Și să strige pe Socac,
Vănzând tot praji și spănac;
Acésta de nu le vine
Și vor să trăescă bine,
Apuce-s' de *băcălie*,
Că'i mai mare boierie...

Prin Români, *băcăniă* a trecut și la Unguri: *bakonyás* cu același sens (I. Szinnyei în Ungaria din Cluj, 1893 p. 286).

v. ¹*Băcan*. — *iă*.

Băcănióră (plur. *băcănióre*), s. f.; petite épicerie. Deminutiv din *băcăniă*.

Opisul veniturilor mănăstiresci din 1827 (Doc. Rom. II No. 2 p. 3 și 11, în Arch. Stat. din Buc.): „arenda unei *băcănioare* 180 taleri”, pe când „băcănia cea mare” era arendată cu 900.

v. *Băcăniă*. — *óră*.

Băcău. } — v. *Bacău*.
Băcăuàn. }

Băce. — v. ¹*Băc*.

Băceni } — v. ¹*Băc*.
Băcesci }

Băciă (sans pluriel), s. f.; t. pastor.: endroit de la bergerie où demeurent les bergers et où l'on fabrique le fromage. *Băciul* fiind cel mai mare dintre ciobanii și principala'i sarcină fiind facerea brânzei, de aci *băciă* se chiamă partea stăneii unde se face brânză și unde șed ciobanii.

„Colibă în care locuiesc cîobanii și unde se fabrică brânza se țice *băciă*“ (Mehedinți, c. Isverna, preut R. Popescu).

Dela Români cuvîntul a trecut nu numai la Serbi: „bačija = locus et casa mulgendis aestate ovibus“ (Karadžić), dar încă și în dialectul bulgar occidental bačija (бачија), cu accentul pe *i*, se chiamă totalitatea sarcinelor de îngrijire a unei turme de oi, iar verbul bačvam (бачвам) „băciuesc“ = a lua din lapte și din altele partea ce se cuvine după datină celui însărcinat cu îngrijirea turmei (Marinov în Сборник т. X p. 221).

Este de observat că în acel dialect bulgar există o mulțime de elemente lexice curat românesce de origine latină, dintre cari vom aduce aci următoarele trei, luându-le numai din literele *a* și *b*:

aranția (аранија) „o mare căldare“ (Marinov, op. cit. p. 218) = românul arămiă „grand chaudron en cuivre“ din lat. aeramēn = ital. rame = portug. arame etc.

v. ² *Arămiă* (p. 1468).

bunica (буника) „o buruénă de léc, pe care babele o întrebuintează și pentru fermece“ (Marinov, op. cit. p. 228) = românul bunică „grand-mère, vieille femme“, deminutiv femeiesc din „bun“ = lat. „bonus“.

v. *Bunică*.

bucimiș (бучимиш), planta „Conium maculatum“ (Marinov, op. cit. p. 229) = românul bucimiș, numele aceleiași plante, din „bucium“, formă labialisată din organicul „bucin“ = lat. „bucinum“.

v. *Bucimiș*. — *Băciuesc*.

Băcilă, s. m., n. pr. pers. Unul din interesanta listă de numi proprie, personale sau mitice, cu sufixul -ilă, ca

„Frățilă“, „Plesnilă“, „Bușilă“, „Vintilă“, „Zorilă“, „Murgilă“, „Serilă“, „Flămânda“ etc. *Băcilă* pôte să fie o amplificațiune din numele personal Băc, mai curând însă din Băciu.

În țera Făgărașului se află trei familii române boieresci purtând fie-care numele ereditar *Băcilă*: una în satul Ludișor și două în Ucea-de-jos (N. Densușianu, Monum. p. ist. Făgăr. pag. 152—3). La 1630 trăia acolo boerul Oprea *Băcilă* (ibid. 20; cfr. Pușcarîu, Familiele nobile române p. 177).

v. ² *Băciu*. — ¹ *Băc*. — *-ilă*.

¹ **Băcioc**. — v. *Băciuliă*.

Băcioc (plur. *Băciocesii*), s. m.; n. pr. pers.: illustre familie noble moldave, depuis longtemps éteinte. Némul *Băciocesilor* apare în istoria Moldovei sub Ion-vodă cel Cumplit, în timpul căruia unul din ei cumpărase o moșă, pe care l-a întărit-o apoi la 1585 Domnul Petru cel Șchiop, când acel *Băcioc* era părcălab de Hotin. Să se observe că, după vechea ierarhie boierescă din Moldova, părcălabul de Hotin ocupa locul imediat după cei doi mari-vornici și înainte de hatman (Letop. I p. 104). Ba chiar un fost mare-vornic putea să fie numit părcălab de Hotin, atât de importantă era această funcțiune. În adevăr, același *Băcioc* fusese deja mare vornic al țerei de jos sub vodă Iancu Sasul între 1580—84 (Записки Одесск. Общ. Ист. т. IV p. 313).

Crisovul cel din 1585 e publicat numai într'o traducere din slavonesce (Codrescu, Uricariul t. II p. 254), în care numele e scris *Bucioc* în loc de *Băcioc*. Tot așa la Miron Costin ne întîmpină érași *Bucioc*, adecă cu vocala *ă* labialisată în *u* prin acomodatiune cu *b*. Forma cea corectă însă, singură

care se află în crisoave originale și 'n iscălituri, este *Băcîoc*: Бѣчок.

Act moldovenesc din 1619 (Arch. ist. I, 2 p. 6): „Coste *Băcîoc* vel dvornic dolnei zemli...” și tot așa în iscălitură: „*Băcîoc* dvornic“.

Tot forma *Băcîoc* se recunoște în transcripțiunea polonă *Byczek* la Sobieski și în transcripțiunea francesă *Bicho* la Joppecourt, pe cari le vom vedé mai la vale.

Etimologia acestui nume pôte să fie una din patru:

a) polonul *byczek* (rusesce бычекъ = бычокъ, bohemesce býček) „taurillon“ și „scarabaens typhoeus“, în care cas originea *Băcîocesclor* ar fi polonă, de vreme ce cuvîntul ca vorbă comună n'a trecut la Români;

b) deminutivul *băcîoc* din *bacîu* „maître-berger“, în antitesă cu augmentativul *băcîoiu*;

c) un deminutiv din numele personal țerănesc *Băce*, deminutiv el-însuși din numele personal țerănesc *Băc*.

d) vechiul cuvînt *băcîoc* „măciucă“.

v. ¹*Băcîoiu*. — ¹*Băc*. — *Băce*. — *Băciuliă*.

Prima ipotesă trebui înlăturată, de vreme ce nu este probabil ca Petru cel Schiop să fi incredințat unui Polon, fie chiar numai de origine, tocmai cetatea Hotinului, vechiul bulevard al Moldovei contra Poloniei.

A doua ipotesă este slabă prin lipsa în graiu a deminutivului *băcîoc* din *bacîu*, din care se face numai deminutivul *băcîucă*.

A treia ipotesă nu este mai tare, căci nici deminutivul *Băcîoc* din numele personal *Băc* nu e dovedit.

Remâne dară numai ipotesa a patra, contra căriia nu se rădică nici o obiecțiune.

Filul părcălabului de Hotin *Băcîoc*

a fost vestitul mare-vornic Costea *Băcîoc*.

La 1603, sub vodă Ieremia Movilă, el avea boeria de clucer (Зап. Од. Общ. IV, 343).

Pe la 1617 *Băcîoc* comandă 2000 călăreți în serviciul pretendentului Alexandru Movilă, pe care însă n'a zăbovit a'l părăsi, trecînd cu ôstea cu tot la Radu-vodă Mihnea, numit domn al Moldovei: „se retira clandestinement et desbaucha bien deux mille chevaux qui le suivirent“, ȳice contimporanul Joppecourt (Papiu, Tesaur t. 2 p. 66); apoi peste puțin „le traistre *Bicho*“ a tăiat Movilescilor între Cotnar și Botoșani drumul de retragere în Polonia, și astfel a fost principala cauză a căderii lor în mâna Turcilor (ibid. p. 73).

Domnia lui Gaspar-vodă Grațiani găsesce pe *Băcîoc* mare-vornic al țerei de jos.

Miron Costin, Letop. I, 237—8, povestind alianța lui Gaspar-vodă cu Poloniei contra Turcilor: „Nu putea de tot slobod să hie în gîndul seü de boieri, cariï socotind cea de apoi să nu vie vre o peire țerii, nu 'i pristănia boierii, dintre care mai cap era țerii pre atunce *Bucîoc* Vornicul țerii de jos; Vasilie Vodă era Visternic mare la acea domnie. Ce în multe felii se ispitia să omoare o sémă de boieri, ca să hie singur slobod în faptele sale. Ce așa aavea nu se cuteza să'ï omoare pentru țeră, că era *Bucîoc* la țeră ales din toți, érá lui Vasilie-Vodă 'i-aü dat pricină că nu dă sémă de o samă de bani a Visteriei, măcar că era hin de cununie, l'aü băgat în temniță și l'aü pus și la muncă, ér pre *Bucîoc* aü socotit să 'l otrăvescă. Și într'o zi oprindu'l la masă, și-aü scornit voie bună, închinănd la *Bucîoc* cu veselie, aü pus de 'i-aü dat otravă. În loc s'aü simțit *Bucîoc* otrăvit, și

s'au și sculat dela masă și s'au dus la gazdă, având erbi împotriva otrăvii date dela un Doftor prietin (v. *Doftor*), că aștepta el una ca aceea dela Gaspar-vodă. Indată cât au luat erbi, au și început a vărsare otrava cu mare cumpănă de vieță. A doua zi s'au făcut răsbolit și Gaspar-vodă, dând vina stolnicilor că au făcut bucatele cotlite. Văzând grijă de vieță *Bucioc* Vornicul, numai ce'i căută a pristănire cătră sfatul lui Gaspar-vodă ce avea așezat cu Leșii..."

Se înșelă cronicarul, când crede că *Băcioc* s'a făcut polonofil numai de gróza lui Gaspar-vodă. El fusese de de-mult înțeles cu Polonii, precum o constată contimporanul Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1636 p. 33): „cum *Byczek*, nobili Moldavo, Regias partes jam pridem secuto..." Chiar atunci când trădase pe Alexandru Movilă, *Băcioc* nu combătea de loc pe Poloni, ci numai coteria Movilescilor.

Miron Costin, I, 241, vorbind apoi despre peirea lui Gaspar-vodă, dice: „Iară bietul *Bucioc* Vornicul în Brăniște au căzut la un hin al seú anume Toader Brănișteriu, unde lăcuia acel Toader, singur nemerit don răsipă fără slugi pre lângă sine, precum vremea aceia în răsipa oștii așa aduce, și cu multă rugăminte și giuruită cătră hinu-seú s'au oploșit în viclenă făgăduința lui. Iară a doua zi l'au legat hinu-seú și l'au dus legat la Schindir-Pașa. O! s'al bată Dumnezeú hin ca acela! Și dacă l'au dus la Schindir-Pașa, îndată au apucat de l'au întâpat pe *Bucioc* săracul, cela ce pururea sfătuia pre Gaspar-vodă spre bine, și de mare nevoie i-au căutat a'i pristănire la sfatul lui Gaspar-vodă..."

În fine, tot la Miron Costin, I, 282: „într'acestaș an (1637) și-au sfârșit

vieța și Dómna lui Vasilie-vodă cea de'ntăi, fata lui *Bucioc*. După moartea Doamnei au trimis Vasilie-Vodă pre Catargiul în țera Cerchezescă și de acolo i-au adus Doamnă pre fata unui Mărzac de ai lor..."

Din acea căsătorie cu „fata lui *Băcioc*“, anume Tudosca, fusese primul fiu al lui Vasilie Lupul, Ioan, pe care vroise cu orice preț să 'l facă Domn în Muntenia în locul lui Matefu Basaraba.

D. V. A. Urechia, într'o notiță despre „Biserica din cetatea Némțu“ (Anal. Acad. seria II t. 11 p. 115, 137), asigură că vornicul *Băcioc* ținuse într'o a doua căsătorie pe o „femea din némul Cantacuzin“. D. I. Tanovicénu (Archiva din Iași 1892 p. 14 sqq.) arată imposibilitatea acestei căsătorii și susține pe base documentale cum-că acea nevastă a doua a lui *Băcioc* era „Candachia“ fiica lui „Petrașcu mare logofet din 1610“ și că ea avusese doue fete: Alexandra căsătorită cu vistierul Mălaú și Catrina măritată după vistierul Iordache Cantacuzino. Greșela d-lui Tanovicénu ni se pare a fi numai că pe marele logofet Petrașcu îl face din némul boieresc Șoldan.

v. *Șoldan*.

După tragica mórte a vornicului *Băcioc*, averea lui a fost confiscată.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1621 (Arch. ist. I, 112):

... четыре фалчи
за киноград что
с гор Мхндра
и с Ласлахс с Кот-
нарк, что тѣи ки-
нограді бѣше Ко-
стекі Б ж ч о к
дворник и изги-
бли от него и въ-
си инших отнини
его за вхнщрен,

... patru fălcă
de viiă în délul
Măndrului și în
délul Laslăului la
Cotnar, care viiă
fusese a vornicu-
lui Costea *Băcioc*,
confiscată impre-
ună cu alte averi
ale lui pentru tră-
dare, sculându-se

за что он съ
Гашпар воєвода
взвдвизалск на
Търки и много Тър-
ки посккошкъ њ
Ласох, и потом
поимано его и на
пал изевит бистъ њ
Гкиндер пашѣ...

el cu Gaspar-vo-
dă contra Turci-
lor și ucidând
mulți Turci în
Iași, iar după a-
ceia a fost prins
și pus în țepă
de cătră Schin-
der-pașa...

Urcându-se pe tronul Moldovei Va-
sile Lupul, ginere al vornicului *Băcioc*,
acea avere cată să fi fost restituită
familiei, căci sub urmașii acestui prin-
cipe un *Băcioc*, probabil fiu al vornic-
ului, figurează între boierii cei mari.

Intr'un zăpis din 1662 (Cond. Mss.
a mănăstirii Bărnova, în Arch. Stat.
din Buc. f. 51 b) el iscălesce: „Miron
Băcioc vel stolnic“.

Miron Costin, Letop. I, 331: „Se ră-
dicase pre acele vremi un tâlhariu
anume Detinca, carele aeve imbla fără
sielă în ținutul Hotinului și a Cernă-
uților și poroncia satelor. Decî aș tri-
mes Stefan-vodă [Gheorghie] pre *Bu-
cioc* Stolnicul cu o sémă de slujitori,
și l'aș spart, și toți oamenii i-aș ri-
sipit...“

Tot ca ostaș, Miron *Băcioc* ne apare
sub domnia lui Ghica-vodă cel bătrân
în lupta acestuia contra lui Constantin
Basaraba Cărnul pe apa Jijia.

Miron Costin, I, 344: „acolo multă oaste
de a noastră aș perit, și mai mulți de
apă; aș căzut și vii căți-va pre mâna
lui Constantin-vodă, și mai ales den bo-
ieri: *Bucioc*, Buhuș Slugerul cel mare
și Gavriiliță Costachi vel Jigniceriu pre
atuncî, pre carii dacă i-aș dus la Con-
stantin-vodă, îndată i-aș boierit și i-aș
slobozit fără de nice o pază érá la bo-
ieriile lor...“

De atuncî *Băciocesii* — pare-ni-se —
dispar din istoriă.

În zilele noastre memoria vornicului

Coste *Băcioc* s'a re'mprospătat prin
o dramă a d-lui V. A. Urechia.
v. *Boier*.

Băciöiu (sans pluriel), s. m.; t. pas-
tor.: maître-berger, propriétaire de la
laiterie. Augmentativ din bacîu prin
sufixul -oiu = onîu, în opozițiune cu
deminutivul băciucă (Laurian-Mas-
sim). În Banat se rostesc *băciöniu*, cu
n nemuiat.

„Stăpânului peste cei-lalți ciobanî,
carele iea dela oi, adecă stringe și în-
chégă laptele, îi đic *băciönîu*“ (I. Bom-
băcilă, Banat, c. Teregova).

„Primul între păcurarii se numesc
vătaș; cei ce mulg — mulgași; cei ce
mînă oile la muls — strungași; pro-
prietarul laptelui se chiamă *băciönîu*“
(M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O localitate din Muscel se chiamă
Băciöiu.

v. ¹. *Bacîu*.

Băciócă. — v. *Băciuliă*.

Băciöniu. — v. *Băciöiu*.

Băciúcă. — v. *Băciöiu*.

¹⁻². **Băciuesc** (*băciuit*, *băciuire*) vb.;
1°. t. past.: avoir la surveillance d'une
bergerie ou bien d'une ferme; 2°. t.
famil.: venir souvent ou rester long-
temps dans le même lieu, hanter.

Cu primul sens, *băciuesc* însemneză:
a face tréba saș meseria de bacîu.

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Běcsuiesk*
= villicor“.

Satira poporană din Bucovina „Oia
Țiganului“:

Pe când *băciuia*
Dada și storcea

Untul dintr'un caș,
Cașul din urdaș,
Urdașul din unt...

(Marian, Satire p. 320).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se află nu numai la Pontbriant, după cum credea Laurian-Massim, dar și 'n Vocabularul foarte important al lui Costinescu, care observă că e un termen familiar: „A *băciui* = a sta, a se opri des la o casă, la o familie, la o persoană ôre-care“.

Care să fie ôre raportul cel logic între ambele sensuri?

v. *Băciă*. — *uesc*.

1.² *Băciuire* }
1.² *Băciuit* } 1.² *Băciuesc*.

Băciuliă s. **bociuliă** (plur. *băciuliă*, *bociuliă*), s. f.; t. de Botan.: parte arondie d'une plante, soit bulbe, soit sommet. Sinonim cu *măciuliă*.

„In Bucovina: *Băciuliă* = căpățîna usturoiului ce crește în pămînt“ (S. F. Marian).

Doină din Ardel:

Magheran de cel tufos!
Draguțul mi-î mănios;
Magheran cu *bociuliă*!
Dracul sci de-a lui mănîe,
C'a merge-astară la boi
Ș'a sări gardul la noi...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 467).

Ca tot-d'a-una când o vorbă românească are un variant cu *bă* și un altul cu *bo*, primul este cel mai vechiu, iar cela-lalt se datorază numai acțiunii celei labialisatôre a lui *b*. Forma cea organică este dară *băciuliă*.

E învederat că acest cuvînt s'a născut dintr'o tulpină *bac-*, sufixată într'un mod analogic cu sinonimul *măciuliă*; iar prin urmare, credem noi,

acea tulpină nu pôte fi decât latinul *baculum* sau mai bine *bacillum*, care însemna „băț, toiag“ aprôpe sinonim cu *mateuca*, de unde vechîl portugez *massuca*, francesul *massue* și al nostru *măciucă* (Körting, Roman. Wtb. 481).

Acéstă etimologiă se confirmă și se limpedesce tot-o-dată pe deplin prin dialectologia română de peste Carpați.

În Biharia — țice Miron Pompiliu — *bocioc*, *bociocă* însemnăză *măciucă* (Conv. lit. 1887 p. 1005).

In acest mod, dintr'o formă română primitivă *băcel* = *bacillum* se formase de'ntăiu *băcioc* și *băciocă* prin analogiă cu sinonimul *măciucă*, și apoi numai după aceea s'a operat formațiunea analogică ulterioară: *băciuliă* = *măciuliă*.

v. *Măciuliă*.

Băcovăț. — v. ² *Băc*.

Băcsăiu s. **bucsăiu**, s. m.; 1° „ramassé, trapu, gros et court, se dit surtout des enfants“ (Damé); 2°. sorte de polenta frite dans de la graisse de porc.

In primul sens, Laurian-Massim: „*Bucsăiu*, mic, scurt și gros; cuvînt, pre cât scim, necunoscut dincôce de Carpați; se aude însă și în acéstă parte: *bucșă* sau *bocșă*, *bocză*, *bogză*, aplicat la o femeică grôsă, îndesată și mărunță...“

Înlăturăm aci din discuțiune termenii *bucșă* și *bogză*, doue cuvinte cu totul deosebite, pe cari Laurian-Massim le amestecă cu *băcsăiu*; și înlăturăm cu atât mai virtos pe *bocză*, o formă care nu există nicăiri și care este chîiar foneticesece imposibilă, de vreme ce *c* de 'nainte a lui *z* nu pôte să nu trecă în *g*.

v. *Bogză*. — *Bucșă*.

„*Băcsăiu* = îndesat. Un *băcsăiu* de fată = o fată scurtuță și grosă; un *băcsăiu* de băiat“ (Th. Speranția, Iași, c. Șipote).

In sensul al doilea:

In graul din Biharia: „*Bocsăiu* = turtă de mălaiu copt, d'abia scosă din cuptor, ruptă bucățele, cari se ung cu grăsime de porc“ (M. Pompiliu în Conv. lit. 1887 p. 1005).

„*Băcsăiu* = mămăligă-friptă în unsore; se dice și: găgău“ (R. Simu, Trans., c. Orlat). La Damé: „*Bocșăiu* (Trans.), galette de farine de maïs, qui se mange chaude avec du saindoux“.

Ambele sensuri ale cuvintului revin la un singur sens fundamental: îndesat, adică mic, gras și tare totodată, fiind de aceeași origine cu verbul băcsesc sau bucsesc, precum și cu termenul botanic băcsău sau bucsău, despre cari a se vedea mai la vale.

v. *Băcsău*. — *Băcsesc*. — *Găgău*. — *Balmeș*. — *Mămăligă*.

Băcsăilă s. bucsăilă, s. m., enfant dodu. Sinonim cu *băcsăiu* și cu *băcsăios*, dar cu o nuanță mai ironică, datorită sufixului intensiv -ilă. Se află înregistrat numai la Costinescu: „*Bucsaïu*, *Bucsăilă*, copil îndesat, gras și scurt“.

v. *Băcsăios*.

Băcsăios s. bucsăios, -osă; adj.; ramassé, trapu. Același sens cu substantivul *băcsăiu* sau *bucsaïu*, dar întrebându-se ca adjectiv, de ex.: „fată un băiat foarte *băcsăios*“ în loc de: „*băcsăiu* de băiat“. La d. Damé este numai forma: *bucșăios*. La Costinescu: „*bucsăios* = îndesat, scurt și gras, se dice copiilor“.

v. *Băcsăiu*.

Băcsău s. bucsău, s. m.; t. de Bo-

tan.: 1°. *Typha latifolia*, massette d'eau; 2°. *Sparganium ramosum*, ruban d'eau. Două plante de genul Typhaceelor, pe cari poporul la noi, ca și pe aiuri, obicinesce ale confunda. Sinonimi: papură, busdugan, pôte și spetéză, care aparține însă mai mult genului forte apropiat al juncaceelor (Dr. Brândză). Spaniolesce și portugesesce „*typha latifolia*“ se chiamă *espadana* (Nemnich), ceea-ce concordă cu al nostru *spetéză*.

Laurian-Massim: „*Bucsău*, o specie de papură, numită și *spetéză*, probabil după latele sale foi ce sémână ore-cum cu *spata*, precum numirea de *băcsău* pôte veni dela împregiurarea că aceste foi sînt dese“; și dicînd acésta Laurian-Massim se referă la cele ce spuseseră despre *băcsăiu*.

v. *Băcsăiu*. — *Băcsesc*. — *Busdugan*. — *Papură*. — *Rogoz*. — *Spetéză*...

Băcselă s. bucselă (plur. *băcseli*, *bucseli*), s. f.; tassement, presse, serrement, comblement. *Băcselă* însemnéză o îndesire prelungită, nu momentană ca în *băcsire*.

v. *Băcsesc*. — *Îmbăcselă*.

Băcsesc s. bucsesc (*băcsit*, *băcsire*; *bucsit*, *bucsire*), vb.; mettre ensemble, bourrer, remplir jusqu'au bord, tasser, serrer, combler, Indes. Tic-sesc. Se întrebuintéză cu același sens compusul *îmbăcsesc*.

Laurian-Massim: „*bucsire* sau *băcsire*, cu înțelesul de a îndesa, și mai ales ca reflexiv: a se *băcsi* = a se îndesa, a se lipi și intră unul prin altul: mi s'a *băcsit* pèrul; orđul e *prébăcsit* său *îmbăcsit*, compusul *îmbăcsire* și *îmbăcsare* fiind încă și mai des usitat ca simplul *băcsire*...“

Balada „*Corbea*“:

Dar să nu uifți, maica mea,
O pèniță de supt șea,

Nici pré lungă,
Nici pré scurtă,
Cusută cu fețe multe,
Băcsită cu petre scumpe,
Și cioltarul de argint...

(G. D. T., Poes. pop. 521).

Delavrancea, Trubadurul p. 20: „slăbisem ca niște mōște, de capul meu nu remăsese decât pērul vulvoiu, îmbăcsit de prof...”

Ibid. p. 166: „Negru, uscat și ars în obraji, cu ochii mari și albi, cu luleua stinsă și pleoștită într'o parte a gurei, când pipăe aruncă scrumul în sus, și 'și desvălesce, din buzele mari și din barba și mustățile cărunte și îmbăcsite de cenușe, dinții lați și petrecuți pe din două c'o largă strungăreță...”

„S'au băcsit în mine și m'au strîns de nu mă puteam rēsufla. Cărciuma era băcsită de lume; podul era băcsit de șōreci; era cu nările băcsite de colb; era cu urechile băcsite de lână” (Th. Speranția, Iași, c. Sirca).

Basmul bucovinēn „Ion Săracul” (Sbiera, Povești p. 160): „Eū am o ariă bucșită de șireți și de stoguri. Într'astă nópte să mi le îmblătesci tōte...”

Altul „Finul lui Dumneșeu” (ibid. pag. 187): „Pe lingă sārăcia lui măi avea încă și o casă bucșită de copii...”

S. F. Marian: „Bucșit = plin, îndesat; de ex.: un sac plin de grăunte, că nu măi au unde încăpē, se ȃice că e bucșit; un porc, saū un vițel, care din cauza păduchilor hitionesce, se ȃice că e bucșit de păduchi și de aceea nu se pōte îndrepta”.

În Bucovina dară ne întimpină o formă palatalisată *bucșesc* în loc de *bucsesc*, după cum am văduț măi sus (v. *Băcsăiu*) o formă palatalisată *bocșăiu* pentru *băcsăiu*, palatalizare care se datorēză acomodațiunii cu gu-

turalul *c*. De altmintrelea formele cele palatalisate n'au aci nici o importanță pentru etimologiă, ci numai desbinarea vocalică între *băcsesc* și *bucsesc*, *băcsăiu* și *bucșăiu*, ceea ce presupune că există ôre-când și o formă *băcsău*, deși astăȃi se aude, pare-ni-se, numai *bucșău*.

Pe lingă forma cea bucovinēnă *bucșesc* să măi adăugăm o formă bănățenă: „bușit = plin, îndesat” (S. Lăuba, Banat, c. Maȃdan), în care guturala, după ce produsese palatalizarea sibilantei, a despărut apoi ea-însăși.

În fine, chiar forma *băcsesc*, puțin stropșită, se regăsesce tocmai la Moții din fundul Ardélului: „a se *begsi* și a se *imbegsi* = a se înghioldi” (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 98).

Care este ôre vocalismul cel organic?

Negreșit acela cu *băc-*, în care *-ă-* a trecut apoi în vocala labială *u*, pe când vice-versa dintr'un *buc-* nici un motiv fonetic nu putea să provōce trecerea lui *u* în *ă*.

Care este acuma sensul cel fundamental?

Când alăturăm pe cei trei membri ai familiei: *băcsesc*, *băcsăiu* și *băcsău*, pe lingă cari se va măi adaoga la locul seū *băcuēță*, înțelesul comun tuturorora, după cum au nimerit'o deja Laurian-Massim, este acela de *îndesat*.

Avem dară forma cea măi veche și cunōscem și sensul cel fundamental; să măi amintim că familia acestui cuvînt este fōrte poporană, cunoscută peste tot în Dacia Traiană.

Să trecem acum la etimologiă.

Cihac nu scie pe *băcsesc* = *bucsesc*, nici pe *băcsăiu*, cu atăta și măi puțin pe *băcuēță*, dar pe *bucșăiu* îl cunōsce și 'l trage (Dict. II, 485) din maghiarul *buckó*, *buckós* „ramasē, trapu, gros et court”, cari se citesc

„buțco“ și „buțcoș“, de unde pînă la *bucsaïu*, chiar dacă n'ar fi o formă mai veche *băcsaïu*, este mai departe decât dela „puț“ pînă la „pușcă“.

Laurian-Massim (Gloss. p. 97) pe de o parte confundă pe *băcsesc* cu *bucșă*, pe de alta caută pentru amîndoï o origine comună în latinul *buxus* „plantă ce crește foarte în *băcsată*“, uîtând că forma cea organică este *băcs-*, ér nu *bucs-*, și silindu-se a uîta că latinul *x* (*cs*) nici o dată nu se conservă în graiul românesc, ci tot-d'a-una, fără nici o excepțiune, trece în *s* sau în *ps*, ast-fel că derivațiunea din latinul *buxus* este absolut imposibilă, chiar dacă sensul acestuia ar fi mai apropiat de *băcsesc*.

La Greci, la Slavi, la Unguri, eu am căutat în deșert originea acestui cuvînt.

El trebuie să fie la noi o moștenire dela vre-un trib turanic din vécul de mijloc: Pecenegi sau Comani. Turcii Osmanlii nu ne dau nici o soluțiune, dar în turca cea orientală sau djagataică adjectivul *bek* însemnéză „compacte, solide, très dur“, adecă în *desa*, sensul cel fundamental al lui *băcsesc*, iar în dialectul uiguric *bak* „lien, corde“, unéla pentru a strînge, a în *desa* la un loc (Vambéry, Čagat. Sprachstud. 252; Etymol. Wtb. 192). Totuși prin singurul *bek* sau *bak* nu s'ar explica finalul *s*. Aci ne vine în ajutor principiul analogiei, de vreme ce sinonimul lui *băcsesc* este *ticsesc*, după care era lucru firesc de a se forma un verb din turanicul *bak* sau *bek*. Este ceea ce se numesce în Linguistică contaminațiune sau fusiunea a două teme:

băcsesc = *bak* + [*tic*] *sesc*, după cum francesul „girouette = gyro + [*r*]ouette“ sau „massacrer = masso + [*s*]acrare“; după cum italianul „tam-

bussare = *tamb*[urare] + [*b*]ussare“ sau „stamberga = stan[za] + [*al*]bergo“ (cfr. Caix, Stud. di etim. p. 199—203).

Verbul *băcsesc* o dată format, graiul poporan nu putea să considere pe *băks* alt-fel decât ca tulpină față cu obicînitul element verbal formativ *-esc*, și din acea tulpină *băcs* s'au născut apoi *băcsaïu* și *băcsău* prin sufixele nominale curat românesci *-aïu* și *-ău*.
v. *-aïu*. — *-ău*.

Din cele de mai sus rezultă că *ticsesc* este la Români mai vechiu decât *băcsesc*. În adevăr, cunoscînța noastră cu Slaviï e mai veche decât aceea cu Pecenegii și cu Comanii. Etimologia lui *ticsesc* a fost bine nimerită de Cihac (II, 405). Din slavicul *těsc*, *тѣскъ*, Româniï au făcut verbul denominativ *tescuesc*, de unde apoi prin metatesă *tecsuesc* sau *ticsuesc*, formă întrebuintată pînă astăzi peste Carpați (Lexic. Bud.), și în fine contrasul *ticsesc*.

v. *Imbăcsesc*. — *Ticsesc*. — *Băcuiéță*. — *Coman*.

Băcsire s. *bucsire* (plur. *băcsiri*, *bucsiri*), s. f.; l'infin. du verbe *băcsesc* ou *bucsesc* pris comme substantif. Acțiunea de a băcsi sau bucsi, de a în *desa* la un loc. Sinonim cu *ticsire*. Se întrebuintéază mai mult compusul *îmbăcsire*.

v. *Băcselă*. — *Băcsesc*. — *Imbăcsire*.

Băcsit. — v. *Băcsesc*. — *Imbăcsesc*.

Băcuiéță, s. f.; t. rust.: taie d'oreiller employée comme sacoche ou besace. Cuvînt păstrat în Transilvania. „*Băcuiéță* se dice la fața de perină când este folosită în loc de sac, cum fac bună-óră muierile când merg la tîrg, căci merindele, cibótele și ce-va haîne, ele le pun într'o fața de perină

curată, cusută, pe care o iewă sub-suoră orî pe cap, iar la cas de lipsă scot din ea cele trebuincioase; numai pe cât timp face serviciul sacului, fața de perină se chiamă *băcuieță*“ (I. Pop Reteganu).

Băcuieță, feminin dela *băcuieț*, este o formă adjectivală întocmai ca „lunguieță“ dela „lung“ și presupune un adjectiv *băc*, care, în adevăr, a existat în graiul românesc cu sensul de îndesat, umplut, ticsit, adecă tocmai ceea ce trebuî să fie o fața de perină pentru a deveni *băcuieță*.

v. *Băcsesc*.

Băcului (Cheile). — v. ². *Băc*.

Bădălă, s. m., n. pr. pers. *Bădală* este un nume de familie în Bucovina (A. Pumnul, Fund religionar p. 39). Vine din *Bade* prin sufixul foarte interesant și foarte rar -ală, ca în „Păcală“, „Cicală“, „Tăndală“ etc.

O formă *Bădălan*, amplificată prin sufixul augmentativ -an, ne întâmpină în colinda moldovenescă „Plugușorul“ din colecțiunea d-lui G. Ghibănescu :

Și încărcară
Două-spre deici cară
Cu povară,
Și plecară
La moară
La Bădălan,
Unde-am măcinat și an...

(Analele literare 1888 p. 37).

Apoi cu scăderea lui *bă* la *bo*, găsim între numi proprie de familie din munții Sucevei: *Bodolan* (Șeșetorea 1893 p. 13).

v. *Bade* — ^{1,2}. *ală*. — *an*.

Bădan (plur. *bădane*), **bădăiu** s.

bădău, **budăiu** s. **budău** (plur. *bădaie*, *budaie*), **budăc** s. **budacă** (pl. *budace*), **budărcă** s. **budășcă** (pl. *budărci*, *budășce*), **bădăiu** s. **budăiu** (pl. *băduie*, *budue*), s. m.; t. rust.: baratte, tinette à beurre, cuve, baquet. Un fel de putineiu, întrebuințat la oïobani mai în specie pentru facerea untului, iar la sătenii mai ales pentru ducerea bucatelor la câmp, une-orî pentru fabricațiunea rachiului, pentru păstrarea făinei etc. Cuvîntul se aude nu numai în Transilvania, dar și'n Moldova, iar în Bănat și'n părțile Hațegului el a păstrat în multe localități forma cea mai veche: *bădan* cu derivatul *bădăniu*. *Bădan* se aude și'n Oltenia.

„...mulge laptele; apoi îl bagă în troce, unde se alege smântâna; smântâna luată de pe lapte o bagă în *bădăiu* și acolo o bate de se alege unt din ea; iar care vrea să o păstreze, o bagă în botice...” (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru).

„Zărul se ferbe și se alege din el urdă dulce; din acésta, băgată în *bădăiu* său hurdaiu, se alege untul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarece).

„*Bădăiu* este un fel de vas cât o cofă de mare“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricióra).

„*Bădăniu* = vasul în care se pune smântâna spre a scôte untul din ea“ (M. Juica, Banat, c. Srediștea-mică).

„...*bădăniu* cu mătcă de bătut smântâna ca să facă unt...” (S. Lîuba, Banat, c. Maïdan).

„*Bădăniu* (cu *n* nemuiat) se numesce la oïobani hurdoiu în care se bate zara și se alege untul“ (P. Olténu, Trans., Hațeg; M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O locuțiune proverbială: „ca măța din *bădăiu*“ la Țichindél, Fabule 1814

p. 59: „Ca hârțul din tărățe și ca mâța din *bădăiu*, nu trăbue fraților căutat: Iaste preotul cu barbă; fie cu barbă, ori fără barbă, acéia să fie la noi tot una; ci trăbue căutat: are preotul nostru în cap din destul învățatură...”

„După ce a fert vinul și s'a limpedit, se trage de pre logor. Din logor, ȕis și groșală pre aici, se face răchiă =vinars de logor; remășițele cliucului ce aũ remas în tésce se ȕic comină și cominiță, se pun în căđi saũ *bădane*, și dintr'ınsele se ferbe răchia de loză. *Bădan*, *bădane*, se ȕice și la nesce vase mari, în cari se pun prunele spre ferbere“ (M. Juica, Banat, c. Srediștea-mică).

„...o bădaniță de lemn ori un burduș din o pele pănușită pentru păstrat fănina...” (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Cuvântul dară nu este de loc așa de rar, cum îl presupunea Laurian-Massim (Gloss. 38), când ȕiceaũ cu un aer de îndoelă: „*Bădăiu?* s. m., aflat numai în dicționarul lui Bărcianu și explicat prin germ. Butterfassel, putineiu?”

Ș'apoi exemplele cele de mai sus nu sânt decât o parte din totalitatea materialului.

Ca mai în tóte cuvintele românesci cu inițialul *bă-*, s'a produs și aci o labialisare vocalică *bu-*, născându-se formele fóрте poporane: *budăi*, *budăiu* cu deminutivul *budăieș*, *budac*, *budacă* cu deminutivul *budăcică*, *budarcă*, *budașcă*, *budușu*, remase cu totul necunoscute lexicografilor noștri, afară numai de două, pe cari le găsim la d. Fr. Damé (Dicț. I, 163), unde ele sânt indicate ca „din Transilvania“, și anume:

„*Budașcă*, s. f.; 1°. tинette plus large que haute; 2°. se dit d'une femme petite et grasse“.

„*Budușu*, s. n., maie, huche:

Îa și cea sită din culu
Și fărina din *budușu*...

(P. Pop.)

= décroche le tamis et prend la farine dans la maie“.

Lingă *budușu* cată să existe și o formă *bădușu*.

În adevăr, G. Baronzi, Limba română p. 126, între „ȕiceri culese din cărți vechi precum și din gura poporului“, aduce: *bădușu*, dar fără nici o explicațiune.

D. Damé cunoște și forma *bădan*, pe care o numesce „oltenescă“, ceea ce este fóрте apropiat de adevăr.

Forma *budăiu* saũ *budăi* se aude mai ales în Bucovina și 'n munții Moldovei.

Basmul bucovinén „Sfînta Vineri și fata sărmană“ (Sbiera, Povești p. 308): „întórcce tóte lucrurile din casă cu dosul în sus: strachina, covata, căldarea, óla, *budăiul*, cociorva, lopata...”

„Vasele pentru gătirea bucatelor sînt: ulcică, craston, *budăi*...” (T. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

„Vasele pentru ducerea bucatelor la câmp sînt: ólă, cofă, *budăi*, traistă...” (T. Bălănescu, Némț, c. Băltătesci).

La Românii din părțile Ungariei, bună-óra în Biharia, circuléză deminutivul „b u d ă e ș = balercuță“ (M. Pompiliu în Conv. lit. 1887 p. 1005).

Forma *budac* cu femininul *budacă* e fóрте respândită în Moldova, unde se aude în regiunea Bărladului și *budarcă*.

„Laptele muls îl strecórá prin strecătóre, strecătórea e așeđată pe hărzob și hărzobul pe *budacă*; în *budacă* se închăgă laptele, băténdu'l cu brighidău ca să se amestece cu chăgul; după ce s'a închegat, îl scóte din bu-

dacă...“ (E. Canu, Dorohoău, c. Sirbii; I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

„*Budaca* este o puțină largă în gură și strîmtă la fund“ (I. Andriescu, Iași, c. Hermeziu; V. Popescu, Tecuci, c. Boghesci).

„Inchegătorea de închegat laptele se chiamă *budac*. După ce s'a muls laptele, îl strecoră, îl pune în *budac* și i dă chiag...“ (D. Arghirescu, Covurlui, c. Mosc).

„Cîobanii în *budacă* închiagă laptele de se face cașul“ (pr. C. Ionescu, Iași, c. Sinesci).

„Termenul general pentru toate uneltele cu cari se servesc cîobanii la lucrul brânzei, este *hodrobeie*, iar uneltele în specie sînt: găléta, cupa, *budaca*, hărzob, strecătorea...“ (pr. E. Rugescu, Iași, c. Bădeni).

„*Budaca* servă la închegat și strins cașul“ (pr. G. Talpalar, Tîrgu-frumos; T. Rosescu, Némț, c. Bistrițora).

„Cîubărul în care se face cașul se țice *hărdău* și *budacă*“ (V. Mircea, Iași, c. Copo).

„După ce aș străcurat cașul în *budac*, îi dă chiag, apoi îl bate cu brighidăul...“ (Carare, Iași, c. Cucuteni).

„O *budacă* mică se țice *budăcică*“ (V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănesci; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceni).

Forma *budașcă*, transilvănenă după d. Damé, se aude și în Țera-Românească.

„Pentru ducerea bucatelor la câmp servesc: cofiță, *budașcă*, putineiu, botă, lăcriță...“ (A. Mogoș, Rîmnic-sărat, c. Obilesci).

Forma *budarcă*, pe cât scim, se întrebuințază numai în Tutova (pr. M. Topolov, c. Costesci; N. Ghenghea, c. Puntîșeni).

În unele localități circulând în același timp formele *bădău* și *budacă*, s'a produs o diferențiere logică, și anume *bu-*

dacă a ramas ca nume de vas, „tinette à beurre“, iar *bădău* a început a se țice la bețul de fărmat cașul în *budacă*, „moulinet, mousoir“, al căruia nume cîobănesc cel mai obișnuit în Moldova este *tăușer* sau *tăușer*.

„Vasul unde mulge laptele se numește gălétă, pe a căruia băeri stă aședat un vas mic de lemn care se numește cupă; apoi laptele se pune într'un vas numit *budacă*, unde pune chiag, după care laptele se închegă; laptele cel închegat baciul îl rupe cu mâinile și l tot strînge grămadă pînă când se formeză un bot, apoi scurge zerul în căldare, îl fierbe și din el ese urda, iar cașul cel rămas în *budacă* îl farmă cu un lemn ce i țice *bădău*; remășița din caș se numește jîntuit, pe care l pune în *budacă*, îl bate cu un lemn numit *brididău* și din acest jîntuit ese untul...“ (P. Selagenu, Némț, c. Hangu).

Cu această nouă semnificațune, forma *budău* s'a amplificat apoi în *budă-lău*, ambele varianturi circulând însă numai în munții Moldovei.

„Untul se bate cu *budă-lău*“ (Dumbravă, Némț, c. Resboieni; G. Leonescu, Némț, c. Hangu; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceni; V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănesci).

Confruntând acum numeroșele forme ale cuvîntului, este foarte lesne de a restabili prototipul *bad*, de unde prin cele două sufixuri augmentative -an și -ău, cari constitue în fond unul și același sufix (v. -ău), se nasc *bădan* și *bădău*, apoi din cel de nțău: *bădău* = *bădănu* și *bădanită*, în sfîrșit prin obișnuita scădere a lui *bă* în *bu*: *budău* sau *budău*, iar printr'o nouă sufixațune: *budac*, *budacă*, *budarcă*, *budașcă*.

Dela Români, prin forma cea derivată *bădănu*, cuvîntul — negreșit într'o

epocă destul de veche — a trecut la Serbî: *badanî* „die Kufe, labrum“ (Karadžić) și la Sloveni: *bedenî* „cadus“ (Habdlich); de aci, fie prin Români, fie prin Serbî, la Unguri: *bodony*, *bödöny* „Fässchen, Tönnchen“; dar n'are a face cu germanul *Bütte*, care se înrudește numai cu românul *bute*.

v. *Bute*.

Ne rămâne dară prototipul românesc *bad*, care nu pöte fi alt ce-va decât latinul vulgar *badus* „amphore, grand vase, mesure pour liquides“, greul *βάδος* în glosarul lui Hesychius. Se crede, și este permis a crede, că Grecii și Romanii împrumutaseră acest cuvînt dela Semiti, nu însă neapărat dela Evrei, ci mai probabil dela Fenicienî. După Iosef Flaviu (Antiq. Jud. VIII c. 2 § 9) regele Salomon trimitea regelui fenician din Tyr unt-de-lemn și vin anume în aceste vase numite *bad*: „σίου μὲν αὐτῶ κατ'ἔτος πέμψας διαμυρίους κόρους, καὶ τοσούτους ἐλαιίου βάδους· ὁ δὲ βάδος δύναται ξέστας ἐβδομήκοντα δύο. τὸ δ'αὐτὸ μέτρον καὶ οἶνον παρεῖχεν...“ Ori-cum ar fi, în latinitatea din vécul de mijloc cuvîntul circula sub formele *badus* și *batus*, tot-d'a-una cu același saũ apröpe cu același sens ca în variantele române de mai sus, adecã „amphorae species vel pelvis“ (Du Cange, vv. *Badus*, *Batus*, *Abatis*).

Aci își are locul o cestiune. Latinesce *badus* = *βάδος* era masculin întocmai ca și *cadus* = *κάδος*, de care foneticesce diferă numai prin inițială și cu care se înrudește prin sens. De ce dară din *badus* Româniî aũ făcut *bad* (*bădan*, *bădău*, *bădănu*), pe când pe *cadus* l'a trecut la feminin în „cadă“?

Cihac (II, 37) crede că Româniî n'aũ luat pe „cadă“ dela Latinî saũ dela Grecî, ci dela Slavî, de vreme ce în

dialectele slavice acest cuvînt se află pretutindenea la feminin. Argumentul se pöte förte bine întörce, adecã: Slavii n'aũ luat pe „cadă“ dela Latinî saũ dela Grecî, ci dela Români, de vreme ce numai românesc el este feminin. Asemenea argument nu e argument. Forma slavică a cuvîntului este *kadi* (paleo-sl. *кады*, rusul *кадь*, polonul *kadz*, bohemul *kad'* etc.), un învederat împrumut din deminutivul grecesc *κάδιον*, și de aceea este feminin, ca și 'n *τετραδάκιον* = *τετραδιον*. Din acest slav *kadi* nu putea să se nască românul *kadă*. Dintre toți Slavii numai la Serbî este forma *kada*, pe care ei, prin urmare, n'aũ luat'o dela Grecî, nici dela cei-lalți Slavî, ci lesne puteaũ s'o fi căpătat dela Români. Este probabil că 'n latina rustică a existat o formă feminină *cada* alături cu masculinul *cadus*, după cum vom vedé mai jos pe masculinul „*galetus*“ alături cu femininul „*galeta*“, și atunci se explică desbinarea de gen între *bad* și *cadă*.

În ori-ce cas, ambele aceste vorbe sînt la noi de provenință romanică, deși nu numai *badus*, dar și *cadus* pare a fi semitic prin prima'i origine: ebraicul *kad*, כַּד „*vasis genus*“ (Lenormant, *Les premières civilisations*, II, 426). Există însă un al treilea sinonim, de sigur ne-semitic, anume *gălétă*, pe care Cihac (II, 113) îl face érašî slav *galea*, fiind-că 'l aũ Bohemiî. Din *galea* „*coif*“ (cfr. Körtling, *Lat.-rom. Wtb.* 353) latina rustică își formase un deminutiv *galeta* cu sensul de o măsură de capacitate. Din dialectele neo-latine îl păstrează pină astăzi portugesa. În latinitatea medievală era un termen förte respândit: *galeta* saũ *galleta* „*mensura vinaria*“, une-ori masculinul *galetus* „*mensura frumentaria*“ (Du Cange). De acolo l'aũ căpătat Bohemiî prin împrumut; Româniî însă nu aveau

decât să moștenescă din latinitatea rustică forma *galleta* cea cu *l* reduplicat, de unde vine d'a-dreptul al nostru *gălétă*.

v. *Bădăcă*. — *Cofă*. — *Putină*.

Bădăniță. — v. *Bădan*.

Bădălân. — v. *Bădală*.

Bădână. — v. *Bidinea*.

¹**Bădăniu**. — v. *Bădan*.

²**Bădăniu**, s. m.; t. de Botan.: *Amygdalus communis*, amandier. Cuvântul se aude numai în Banat. Din turcul *badem*, de unde și serbul *badem*. În unele dialecte tătărești *badan* (Nemnich).

„Pe la noi migdalului i se țice *bagim* și *bădăniu*“ (M. Juică, Banat, c. Srediștea-mică).

Sinonimul *bagim* nu este decât o variantă fonetică din *badem*, printr'o palatalizare proprie graiului bănățenesc, care și din „*bade*“ face „*bage*“.

v. *Migdal*.

Bădăran (plur. *bădăranî*), s. m.; rustre, roturier, maroufle, hobereau. La feminin se țice *bădărancă*.

Laurian-Massim: „*Bădăran*, aplicat numai la persoane: nepilit, necioplit, grosolan. *Bădăran* boțierit — homo novus, parvenu“.

Costinescu: „*Bădăran* = grosolan, îngâmfat prost, care între ai sei trece de persoană cu merite, care sub maniere ridicole afectează pe nobilul, pe avutul, pe omul de spirit, maroufle; boier de țără prost, îngâmfat și mândru, hobereau“.

Poënar-Aaron-Hill, la vorba „roturier“: „mojic, grosolan, *bădăran*“.

A. Pann, Povestea vorbeii, III, 144:

De unde scie cîo banul,
Mojicul și *bădăranul*
Ce fel să te priimescă
Și ce fel să te cinstescă? ...

G. Baronzi (Limba română p. 89) compară pe *bădăran* cu francesul *badaud* și italianul *badare*. Vom vedea mai la vale că această etimologie pe ghicite nu e tocmai departe de adevăr.

Cihac (II, 477) lăgă pe *bădăran* pe de o parte cu *bade*, pe de alta cu *baciu*, doue cuvinte fără nici o legătură între ele și ambele de o potrivă fără nici o legătură cu *bădăran*, în care sub raportul fonetic trebuî explicat tematicul *-r-*, iar sub raportul logic nu se pôte a se perde din vedere sensul cel esențial de: o fință care superă, umilesce, insultă prin chipul ei de a se purta cu alții.

Prin acest sens *bădăran* se apropiă de *cîocoiu*, cu singura deosebire că *cîocoiu* s'ar puté țice un *bădăran* orășenesc, adecă mai cîoplit, pe când *bădăranul* este un *cîocoiu* de la țără, adecă mai neobrăzat.

Nu vom urmări aci originea cea foarte interesantă a cuvântului *cîocoiu*, pe care Cihac (II, 55) îl trage din slavicul *члосккк* „om“ (!). Ne va fi de ajuns de astă dată a constata că în secolul trecut *cîocoii* se număau perceptorii, după cum o arată însuși Cihac prin două texturi, și că o formă mai lungă a aceluiași cuvînt, anume *cîocotniță*, pe care Cihac n'o cunoșce, avea în România același înțeles deja în secolul XVI, după cum ne-o spune un Grec contimpurén cu Mihaïu Vitezul: „*τ ζ ο κ κ ό τ ν η τ ζ ε ε σ , έ κ έ ν ο ι ό π ο υ μ α ζ ώ ν ο υ ν ι ά ά φ ε ν τ ι κ ά τ έ λ η* = ceux qui perçoivent les impôts des hospodars“ (Legrand, Poèmes en grec vul-

gaire p. 26; cf. Cuv. d. bătr. I, 273). Cîcioii dară erau dintru'nțău un fel de mici funcționari administrativi, trimiși din oraș la țeră. Ore *bădăranii* să nu fi fost vice-versa nesce mici funcționari administrativi veniți dela țeră în oraș? Dacă va fi așa, atunci neapărat rolul lor cel oficial cată să fi fost foarte vechiu, mult mai vechiu decît al cîccoilor, de vreme ce nu i se găsec urmele în documente, ci numai în studiul lingvistic. În scurt, *bădăranul* trebuî să fie la noi un rest din vécul de mijloc.

Cuvîntul se descompune în tulpina *bădar*, la care s'a acățat sufixul augmentativ -an. Acest sufix, după cum am arătat'o la locul seü (v. -ăü), este același cu -ăü, ambele forme luând adesea o nuanță pejorativă. *Bădăran* dară nu se deosebesce în fond de *bădărău*, o formă care nu mai circulază în graiul comun, dar s'a păstrat ca poreclă saü nume de familie, mai ales în Moldova.

Un act din 1757 (Cond. Mss. a Episc. Hușilor, t. IV f. 25 a, în Arch. Stat. din Buc.): „Iar de 5 ani s'au sculat acești oameni anume Andrei vornicul și Iordachi Focșe și Constantin Bădărău și popa Ioan Hirtă și Toader Găuscă și alte rudenii a lor de împresoară locul episcopii moșie Cărligații...”

La 1778 (ibid. f. 131, 132, 135) figurază tot acolo redeşul Vasilie Bădărău și frate-seü „Constantin Diacon brat lui” cu „Catrina Bădăroae”.

Apoi un sat în districtul Iașilor se chiamă la plural Bădărăi (Frunțescu).

Avem dară:

1°. tulpina *bădar* -;

2°. sensul cel fundamental de mic funcționar administrativ din țeranî, un sens atăt de bine conservat în locuținea proverbială: *bădăran* boșerit;

3°. epoca medievală.

În latinitatea din vécul de mijloc, *badellus* saü *baderius*, doue forme de o potrivă întrebuintate, însemna pe un fel de aprod, „apparitor, serviens, sergeant”. Să luăm din Du Cange (ad voc.) următoarele texturi:

1272. „... a civitate Lugdunensi removeret gentes domini regis, vicelicet judicem, vegerium, badellos et alios exercentes jurisdictionem nomine dicti domini regis in civitate Lugduni...”

1338. „... quod nos habebimus probos et fideles badellos seu servientes...”

1312. „... baderius seu maynerius curiae dicti loci non levet nec levare debeat de labore suo, de aliquo gagmento, nisi duntaxat duos denarios...”

1308. „... dicti consules habebunt potestatem eligendi annis singulis baderios sive messegerios, homines bonae famae, ad custodienda blada, vineas etc.”.

Forma cu *r* a remas la Români în *bădăran* și *bădărău*; forma cu *l* s'a conservat în tôte dialectele neo-latine occidentale: ital. *bedello*, provenț. *bedels*, span. și port. *bedel*, frances *bedel* saü *bedeau*. Despre cuvîntul frances în specie se pot vede o mulțime de texturi la Godefroy (Dict. de l'anc. langue fr. I, 608—609), din cari rezultă că *bedeli* erau mici funcționari municipali din țeranî, „paysans”, însărcinați de a face „les offices qui ne sont pas si honnestes” și al căror nume devenise și acolo un termen de injuriă, căci purtarea lor era superăcîoasă pentru popor: „baillifz ne prevos ne autres ne tiegnent trop grant plenté de serjant ne de bediaus, pource que le peuple ne soit grevé...”

Scheler (Dict. d'etym. 1873 p. 45) ȃice că romanicul *bedel* vine: saü din vechiul german *petil* „emissarius” = anglo-saxonul *bydel* „messenger”,

saŭ din vechiul german butil „prae-co“, de unde modernul german Büt-tel. Acésta duplă etimologieă scapă de o potrivă din vedere forma medio-latină cu *a*: *badellus*, și pe acea cu *a* și cu *r*: *baderius*, de unde și terminul juridic „*baderia* = *districtus et officium baderii, seu apparitoris, vel fructuum custodis*“, bună oră într'un text din 1192: „*qui post eum baderiam illam tenebunt*“ (Du Cange). Cuvântul vine din latinul rustic „*badare* = *hippitare, oscitare*“ (Isid.), de unde italianul *badare* „*faire attention, être attentif*“. Sensul fundamental cată să fi fost: a sta nemișcat, a veghea ațintit, a observa, de unde apoi sensul secundar de a căsca. Din sensul cel primar s'a născut *badellus* și *baderius*, mai bine *badarius* „*surveillant*“; din sensul cel secundar francezul *badaud*, italianul *badalone* etc. In orî-ce cas, românul *bădăran* înlătură posibilitatea unei originii germane pentru cele-lalte variantuui neo-latine.

v. *Cîcoșu*.

Bădărănesc, -*escă*, adj.; de manières rustiques, roturier. Vorbe *bădărănescă*. Purtare *bădărănescă*. Obraz *bădărănesc*.

v. *Bădăran*. — *Bădărănos*.

Bădărăniă (plur. *bădărăniî*), s. f.; rusticité, balourdise, grossièreté. „*Calitate, stare, faptă saŭ ăisă de bădăran*“ (Laurian-Massim). Lasă-te de *bădărăniă*! Să nu mai vîd aceste *bădărăniî*!

v. *Bădăran*. — *iă*.

Bădărănos, -*osă*, adj.; rustaud, grossier, maladroit. Asemenea unui *bădăran*, fără a fi tocmai *bădăran*. Nu fi *bădărănos*.

v. *Bădăran*. — *Bădărănesc*.

¹**Bădău**. — v. *Bădan*.

²**Bădău**, s. m.; n. pr. pers. O formațiune din numele personal *Bade* prin sufixul -ău. Ne întimpină într'un vechiu zapis muntenesc (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 96 și 986). Apoi la Moșii din Ardél (Frâncu-Candrea, Munții apusenți p. 117), între numile de familie: *Bădău*. v. *Bade*. — *-ău*.

Bădeni, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. *Bădeni* este pluralul dela *Băden*, însemnând literal „*din Bade*“ saŭ „*dela Bade*“. Numele de *Bădeni* îl pòrtă mai multe localități atât în Moldova precum și 'n Țera-Românescă, dar nici unul nu se chiamă *Bade*, ceea ce face a conchide că așa se număău dintru 'ntău tocmai aceste sate, remânênd apoi în locul termenului primitiv topic termenul cel derivat etnic: „*Bădeni* = toți cei din satul *Bade*“.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulțime de moșii confirmate fostului mare logofet Stoica: „*Bădeni* (БѢДѢНИ) a treia parte cu delul.“

Din *Bădeni* s'a format în Moldova prin sufixul polon -ski curiosul *Bădenski* saŭ *Badenski* (v. *Barbovski*), nume de familie destul de vechiu al unor moșneni neoși Moldoveni, dintre cari merită a nu fi uitat archimandritul Andronic *Badenski*, cunoscut pină acum numai după o interesantă notiță de d. C. Erbicenu (Despre Eteria saŭ Zavera, Buc. 1893): „născut la 4 Iulie 1820 în județul Vasluțu, fiu de rezeș, ca laic se numă Andrei, purta familia *Badenski*“, apoi mort „la 12 August 1893 și s'a înmormintat la mănăstirea Noul-Némț“ în Basarabia. După informațiunile căpătate

de d. Erbicénu dela d. G. Samurénu, starețul *Badenski* era un muncitor prodigios, scriind mereu, dar nepublicând nemica: „După sine a lăsat 40 volume foarte mari în folio manuscrite, în cari tratéză pe larg despre Monastirile Némțului, Secul, Schiturile Pocrov, Sihăstria, Monastirile Rîșca, Slatina, Bistrița, Horaița, ambele Agapii, Varaticul, Metropolia de Iași, Episcopiile de Roman, Huși și Rădăuți, Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, Episcopia Benderului și Achermanului; viața starețului Paisie (trei volume); viața starețului Vasile dela Poiana Mărului (Rîmnicul-sărat) Eparhia Buzeului; despre St. Nicodim Sănțitul și Monastirea Tismana unde se află reliquiele lui; despre patriarhul ecumenic Nifon, în urmă Mitropolit al Ungro-vlăhiei; despre St. Grigorie Decapolitul, al cărui cinstit cap se află în Monastirea Bistrița. A mai scris despre: doi eretici Moldoveni, furători ai Monastirii Némțului, Sofronie Vărnăv, otrăvit de o jidancă la un otel din Bărlad, și Naum Romano, care în urmă avu un sfîrșit tragic. Apoi despre secularizarea Monastirii Némțului. A mai scris: Scurtă istoriă a ierarhiei Moldovei (1861); Călătoria la Muntele Sinai și în Egipt; Călătoria în Palestina și Sinai; Călătoria la Constantinopol, Muntele Atos și Tesalonic; Călătoria la Odesa și Chiev; apoi despre Petru Movilă, Pahomie Episcopul Romanului, care a adus degetul cel mare al mănii drepte din Schitul Pocrov (lingă Némț) la Lavra Pecerschi lingă Chiev; despre Schitul Goloscev, unde se află Patronul Sf. Ioan dela Sucéva și o părticică din reliquiele lui; despre Stareții Monastirii Némțului Timoteiū (dela Orheiū), Natanail, Neonil (rus), Gherasim (rus), Dometian, Ilarie și Dositei Metropolitul Moldovei (mort la 1707 în Moscva ca Metro-

polit al Azovului); Istoria politică a Moldovei dela Iuga Voevod pînă la Căimacămia lui Todiriță Balș (tratată după o mulțime de acte și documente autentice din Monastirea Némțului, din cari unele pe pergament); Istoria Nouei Monastirii Némțului din Basarabia dela 1861—1893; Istoria Icônei făcătoare de minuni din Monastirea Némțului, dăruită de Ioan Paleologul la 1401 lui Iosif Metropolitul Moldovei; Catagrafia averilor Monastirii Némțului foarte pe larg; Vietele Sănțitor din România; Felurite încercări poetice, polemice și canonice (contra jurnalelor: „Bondarul“ și contra „Stelei Dunărei“); Inscriptiile dela Aerul dăruit de Impărătesa Elisabeta a Rusiei (1741—1761) bisericeii Sf. Gheorghe dela Némț; Amintiri despre Ierarhii Români Meletie Burdujanul, Iustin Edeșis și Veniamin Costache, la înmormintarea căruia a servit și Părintele Andronic (1846)...“

Este învederat că aceste manuscrite ale starețului *Badenski* ar trebui urmărite și utilizate, mai ales în tot ce se întemează pe vechiul archiv al mănăstirii Némțului, distrus printr'un incendiū pe la 1861.

v. *Bade*. — *ski*.

Bădén. — v. *Bădeni*. — *Bădilă*.

Bădènski s. **Badènski**. — v. *Bădeni*.

Bădèsci, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de plusieurs villages en Valachie. *Bădèsci* este pluralul dela patronimicul *Bădescu* = fiul lui *Bade*, însemnând prin urmare „nēm al lui *Bade*.“ În Moldova nu sînt sate cu acest nume, ci numai *Bădeni* și vestitul sat *Bădeuți*, despre care a se vedé la locul seū.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1590 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul în Arch. Stat. din Buc., f. 154 b): „satul anume Crăciunii i *Bădeștii* și Jupăneștii...”

Dintre sate cu acest nume, cel mai istoric este: „*Bădesci*, comună în județul Muscel plaia Nucșóra, cu 600 locuitori, cuprinde și 1200 pogone pădure. A fost proprietatea lui Necolae Basarab-voevod și la 1352 prin crisov o dăruiesce mănăstirii Câmpu-lung, precum o dovedesce pisania de pre pétra mormintală a acestui Domn, dar care astăzi nu se mai vede, fiind póte astupată saú strămutată din loc” (Frunțescu, Dicț. top. 16).

Prețioasa pétră mormintală, găsită de d. Gr. Tocilescu și a căriia inscripțiune noi am reprodus-o la cuvîntul Basarabă (v. mai sus p. 2554), dovedesce într'un mod definitiv că „Nicolae-vodă” de pe la 1352 n'a fost alt cine-va decât celebrul Domn Alexandru Basarabă purtând duplul nume „Nicolae-Alexandru”, și că mormintul lui se află anume în interiorul bisericeii mănăstirii Câmpu-lung, iar nici decum la *Bădesci*. Cu tóte acestea, remâne nu mai puțin adevărat că *Bădenii* sînt satul românesc cel mai vechiu printr'o mențiune documentală precisă: el exista deja sub același nume la 1352, atunci când abia se întemeia Domnia Moldovei.

v. *Bade* (p. 2307).

Bădescu. — v. *Bade*. — *Bădesci*.

Bădeuți s. **Badeuți** (artic. *Bădenții*, *Badeuții*) s. **Bădeuț**, **Badeuț** (artic. *Bădeuțul*, *Badeuțul*), s. m.; t. de Géogr.: un village historique en Moldavie. Nu este de loc satul din districtul Botoșani, formând o singură comună cu satele Ștefănesci și Stanca

(Frunțescu), ci un mare sat în Bucovina, pe riul Sucevița, nu departe de Rădăuți, cu vre-o mie de locuitori.

Cântecul jocului „de-a gâsca” din Bucovina (Marian, Inmormînt. 217) dice despre botul gâscei:

Că făceam din el un pod
și 'l puneam la *Badeuț*
Să trecă la Rădăuț...

Urechia, Letop. I p. 133, vorbind despre bătălia între Stefan cel Mare și între Muntenii la Rîmnic în 1480, urmază: „Zic unii să se fi arătat lui Stefan-vodă sfântul mucenic Procopie îmblând désupra răboiului călare și intrarmat ca un vitéz, fiind într'agiuitor lui Stefan-vodă și dând vâlvă oștii sale. Este de crezut acest cuvânt, că dacă s'au întors Stefan-vodă cu toată oastea sa, cu mare laudă ca un biruitor, la scaunul seii la Sucévă, au zidit biserică întru numele sfântului mucenic Procopie la sat la *Badeuți*, care trăește și până astăzi...”

Printr'un crisov din 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132), acea biserică a fost închinată episcopiei din Rădăuți.

Apoi sub 1538, tot Urechia, Letop. I p. 164: „Prădând și stropsind țera Sultan Suleiman Împăratul turcesc, și fiind țera bejenită spre munți, s'au strins vlădicii și boierii țerii la sat la *Badeuți*, den sus de Sucévă, de s'au sfătuit cu toții, ce vor face de acea nevoie ce le venisă asupra. Mai apoi de toate și-au ales sfat ca să trimiță solii la Împăratul...”

Pe atunci, sub Petru-vodă Rareș, *Bădeuții* cată să fi avut o deosebită importanță, de vreme ce pe mappa contimpurană a Sasului Reychersdorfer acest sat este indicat ca și când ar fi fost un orașel: *Badeorcze* = *Badeovce* (Moldaviae chorografia, ed. 1595)

ceea ce explică pentru ce tocmai acolo se strinseseră „vlădicii și boierii țerei“.

Biserica din *Bădeuți*, așa cum este ea astăzi, o descrie d. Olinski-Olinescu (Bulet. Societății geografice române, 1894 p. 92): „este zugrăvită pe din lăuntru a-la-fresco și în dedicația aflăm pre Stefan într'o mantă roșie înfrumusețată cu flori de aur, ținând în mână biserica, înaintea lui pe băiatul Bogdan, în parte soția lui Stefan cu o fiică. Stefan e plin la față și cu barbă...“

Acastă biserică din *Bădeuți* pare a fi fost îngrijită în trecut cu nesce preuți de frunte, de vreme ce unul din ei, „pop Sidor ot Badeuț“, era atât de vestit prin caligrafia, încât pe dinsul l'a însărcinat Vasile-vodă Lupul a scrie la 1640 frumosul Evangeliar, care se află la Trei-ierarhi din Iași (Melchisedec, Notițe istorice p. 177).

Wickenhauser (Gesch. d. Kl. Solka p. 217) căuta pentru *Bădeuți* o etimologie gotică, care însemnă: „der Ort an der W a t e (Furt)“, sat pe v a d, deși în acest cas ar fi fost mai aproape pînă la latinul v a d u m. *Bădeuți* însă n'a să face nici cu W a t, nici cu v a d u m.

În Bucovina și 'n partea învecinată din Moldova și din Basarabia o mulțime de sate pîrtă numi cu sufixul -uți, care ne întîmpină chiar la orașele „Cernăuți“ și „Rădăuți“, dar este ce-va neauđit în restul Moldovei, în Ardél și 'n Muntenia. Acest sufix se găsește dară numai acolo unde Români sînt amestecați cu Rutenii, și nu este alt ce-va decît un interesant compromis între sufixul românesc deminutival -uț, ca în „micuț“, „albuț“, „berbecuț“, „Petruț“, „văcuță“, „bărbuță“ etc. și între sufixul deminutival compus al Slavilor în genere și al Rutenilor în specie -o v e t z (= ov + etz),

obicinuit mai cu samă în nomenclatura topică. Ast-fel, bună-ora, al nostru Rădăuț, la plural Rădăuți, se chiamă rutenesce Radovetz, la plural Radovtzi, Toporouți=Toporovtzi, Climouți=Klimovtzi, Vascouți=Vașcovtzi. Tulpina numelui celui topic cu un asemenea sufix pôte fi slavică sau pôte să fie românescă. Nu departe de *Bădeuți* se află vechiul sat Frăteuți, rutenesce Fratovtzi, a căruia origine nominală din „frate“ e mai pe sus de ori-ce îndoelă; și tot așa de sigură este originea nominală a satului *Bădeuți* din românul bade.

v. *Bade*. — -uț.

Bădiân, s. m., t. de Botan.: anis, badiane, Anisum. Plantă aromatică din familia ombilliferelor, care se întrebuintează la fabricarea unui fel de rachiu. Din cauza popularității rachiului, a devenit ore-cum poporan și acest termen, împrumutat dela Nemți sau dela Unguri sau de pe așuria, căci se află mai pretutindenea (Lex. Bud.).

v. *Anason*.

Bădic. — v. *Bădică*.

Bădică (sans pluriel), s. m.; 1°. t. famil. diminutif qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant, à son courtisan ou de son courtisan, quelquefois aussi à son mari; c) quand on s'adresse familièrement à un paysan plus âgé que l'on veut honorer, ou quand on parle de lui; 2°. nom de baptême. Deminutiv din bade, păstrând aceleași înțelesuri, dar cu o nuanță desmierdătore, care însă e mai slabă decît în sinoni-

mii bădiță și mai ales bădișor. La genitiv: *bădicăi*. Articulat: *bădica*.

1°. Termen comun.

a) Intre frați.

I. Créngă, Povești I, 22 :

„— Ei, vedeți? ȕise éráși cel mare; dacă mă potrivesc eú voue!

„— Nu'í mămuca, nu'í mămuca.

„— D'apoi cine'í, dacă nu'í ea? Cá dór și eú am urechi. Mě duc să 'í deschid.

„— *Bădică! bădică!* ȕice éráși cel mic. Ascultați-mě și pe mine!...“

b) Despre amant saú curtesan.

Doína „Ionică“ :

Fóia verde foicică!

Nu te duce, măi *bădică* :

Oltu'í mare, luntrea'í mică,

Să nu te 'nneceí, Ionică... .

(G. D. T., Poes. pop. 323).

Cântecul „Alba dela munte“ :

Inima'mí de dor e arsă,
Că *bădica* 'í dus d'a-casă
Să'mí coséscă fin cu rouă,
Frânge-i-s'ar cósa 'n două... .

(Alex., Poes. pop. 2. 267).

Cântecul „Fa leliță“ :

Drag ímí e *bădica* nalt,
Că sărută desmierdat :
El se plécă de ești mică
Și în brațe'í te ridică ;
Dar *bădica* mititel
Mí-e urít și fug de el... .

(Ibid. 366).

Variantă din Ardél :

Dragu-mí'í bădița nalt,
Că sărută desmierdat :
El se plécă de ești mică
Și în brațe te ridică ;
Iar *bădica* mititel
Mí'í urít și fug de el,
Că cu nasu 'n brău te 'mpunge
Și cu gura nu te-ajunge... .

(Familia din Pesta, 1894 p. 516).

În această variantă e fórte caracteristic antagonismul între *bădică* și *bădiță*.

c) Nevésta cătră bărbat.

C. Negruzzi, Cărlanii sc. 8 :

„Terinte : Vochițo! Vochițo!

„Vochița : Cum íi, *bădică*? Íată-mě-s.

„Terinte : Vrem să 'ți spuú, nevěstuícă, că eú și cu cumětru ne ducem pín' la tîrg...“

d) Ca termen familiar de respect.

I. Créngă, Povești I, 147 :

„— Da de unde ești tu, măi țică? și ce cauți pe-ací, spaúma cánilor?

„— De unde să fiú, *bădică*? Ía sint și eú un băiet sárman, din tótă lumea, fără tată și mamă, și vreuă să íntu la stăpân...“

Radulescu-Niger, Rustice, III, 164 :
„Acu doú-spre'ce aní, voi toți, fețií meí, abia érați níște bucățele de ómeni și vě hárjoniați în bătătură cu duláii, or fáceați turte de țěrnă și pápuși din hlujaní de pápușoiu. Pe-atunci alde *bădica* Bercea éra fruntaș în satu nostru, om cu tot rostu la muncă și la chef, om cu patru plugurí...“

Se întrebuintézá une-orí și forma scurtată *bădic* cu vocativul *bădicule*.

S. F. Marian, Nunta p. 702, dintr'o orațiă din Transilvania :

„— ... da d-vóstră vě duceti pe tăr-fáriă?

„— Acolo, acolo, *bădicule*.

„— Dumneđeú să vě ajute!...“

Din *bădică* se face un al doilea deminutiv *bădicuța*, cu o nuanță mult măi desmierdátore.

C. Negruzzi, Cărlanii sc. 8 :

„Miron : Ía, Domnico, o să ne ducem la tîrg cu cumětrul... .

„Domnica : Cum? te ducí și mě

lași? Nu scii, bădicuță, că nu pot sidé un cés fără dumneta?...“

2°. Nume propriu personal.

În Muntenia, la 1524 (Arch. ist. I, 104), printre boierii Curții: „*Bădica* comis“.

Act oltenesc din 1660 (Doc. Rom. I No. 93 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădica* ot Cădéni și Gligori brat ego fečorii lui Cămărzan...“

Forma feminină: Bădicésă.

Act muntenesc din 1572 (Doc. Rom. I No. 84 în Arch. Stat. din Buc.): „și au fost mărturie Bran i Nan i Stoica al Bădicéseii...“

Se pare că tot din *badică* său din *bădic* s'a u format numile personale Bădicîu cu intensivul Bădicîan și nasalisatul Bădincă.

Zapis muntenesc din 1680 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 110 b): „am cumpărat o vie în délul Gorgotei dela *Bădiș* și dela frații lui Mité și Cărsté...“

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat. din Buc.): „și deîn Devesel unchേശul *Bădicîan* și Vladul...“

Într'un crisov muntenesc din 1501 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 12 b), între mai multe numi de Țiganî: „Nénîul și *Badinca* cel bătrân, Radul cu sălașul și *Badé*...“

v. *Bade*. — *Bădiță*. — *Bădisor*. — *Bică*.

Bădicésă

Bădicîu

Bădicîan

Bădicuță

v. *Bădică*.

Bădilă, s. m.; n. pr. pers. *Bădilă* s'a format din *Bade* prin același interesant sufix -ilă ca în „*Băcilă*“, „*Frățilă*“ etc. (v. *Băcilă*).

Act moldovenesc din 1680 (Doc. Rom. I No. 60 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădilă* ottam și Betelie și Ursul Corne...“

Crisov muntenesc din 1737 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 93 b): „un unchേശ Necola i Négoe *Bădilă* i Toader i Ion Lupescul...“, iar într'un crisov din 1733 (ibid. f. 92) același moșnén se numesce „Négoe Bădénul“.

Equațiunea între *Bădilă* și între Bădén pare a arêta că acesta din urmă ar fi mai corect Bădan, adecă cu sufixul intensiv -an, după cum intensiv este sufixul -ilă.

v. -an.

Forma femeescă deminutivală *Bădilița*, numele unui pârîu în districtul Sucevei (Șeșetórea 1892 p. 155).

Bădilă cată să fi circulat o dată și ca vorbă comună, ca o simplă formă intensivă din *bade*, de vreme ce se deminutivéză în *bădilucă*, sinonim cu *badică*, *bădiță*, *bădișor*.

v. *Bade*. — *Bădală*. — *ilă*. — *Bădilucă*.

Bădiliță. — v. *Bădilă*.

Bădilucă (sans pluriel), s. m.; t. famil.: amant, chéri. Un deminutiv foarte remarcabil, căci el nu se trage d'a-dreptul din *bade*, ci din derivatul *Bădilă*, deși acesta nu se mai întrebuințéză decât numai ca nume personal.

Cântec din Moldova:

Foiă verde mieđ de nucă,
Măi bădiță, *bădilucă*!
Dac'ai avut gând de ducă,
De ce m'ai prins ibovnică?..

(Șeșetórea 1894 p. 19).

v. *Bădilă*. — *ucă*.

Bădincă. — v. *Bădică*.

Bădișor (plur. *bădișori*), s. m.; t. famil. diminutiv qu'on emploie: 1°. quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; 2°. quand on veut aduler un individu plus fort; 3°. ironiquement, quand on parle à quelqu'un qui nous importune. *Bădișor* este un deminutiv din *bade* mai desmierdător decât *bădiță*, care la rîndul seü e mai desmierdător decât *bădică*. Tocmai de aceea, fiind culmea expresiunii de desmierdare, *bădișor* se întrebuințază apröpe exclusiv în raporturile fetei cătră iubitul ei; iar când vorbesc doi bărbați, el capătă o nuanță de exagerațiune ironică. Așa, de exemplu, una și aceeași locuțiune: „lasă-mă, *bădișorule!*“ exprimă iubire din gura unei fete, dar ce-va desprețuitor din partea unui bărbat.

Doină din Ardél:

Bădișor,
Depărțișor,
Nu'mi trimite-atăta dor
Pe părău și pe isvör...

(Bibicescu, Poes. pop. 37).

Cântec din Bucovina:

Bădișor cu pėrnă creț
Și cu ochișorii verđi!
Eü tare m'aș mărita,
Dar nu pot de dumnă-ta...

(Marian, Poes. pop. II 150).

Ca o gradațiune de desmierdare după *bade*:

Doină din Ardél:

Ară badea cu plugul
Alătura cu drumul;
Merge mândra cu prânđul.
— Ha! mândră, să odihnim
Și mai târđiü să prânđim.

— *Bade*, *bădișorul* meü,
N'am venit să odihnesc,
C'am venit să'ti povestesc...

(Tribuna, 1885 p. 182)

Alta:

Bade, *bădișorul* meü!
De-am călcat cuvintul teü,
Să mă bată Dumneđeü!
De-oü fi călcat vorba ta,
Să mă bată Precista!...

(Bibicescu, Poes. pop. 65).

Alta:

Ba eü, *bade*, *bădișor*,
Nu mă prind de al teü dor,
Că'i cu totul infocat
Și mă arde 'nflăcărat...

(Ibid. 28).

unde însă cele trei versuri din urmă sînt mai curînd cărturăresci decât popularane.

Ca gradațiune după *bădiță*:
Cântec din Bucovina:

Măi *bădiță*, *bădișor*,
Nu trimite-atăta dor
Pe părău și pe isvor...

(Marian, Poes. pop. II, 151).

Ca un termen de lingușire saü îmbunare:

Snóva „Țiganul sfint“ din Bucovina (Sbiera, Povești p. 283): „Intălnind pe un om de aceștia, l'aü întrebat Țiganul, dicënd: *Bădișorule!* mă rog, ıan să'mı spuı și mie, ce casă este aceia...“

In balada „Savelcuța“, variantă ardelenescă pentru „Inelul și Năframa“ din colecțiunea lui Alexandri:

Frunđă verde de bujor,
Fost'a fost un *bădișor*:
El de tınér s'a 'nsurat,
Mândră fėtă și-a luat...

(Familia din Pesta, 1886 p. 320).

acolo unde la Alexandri:

Fost'a fost un crăișor...

Aci *bădișor* pare a indica că acea variantă se datorază unei fete, și chiar balada întrégă, forțe duiósă și lipsită tot-o-dată de orî-ce element eroic, pare a fi o operă femeescă. Prin acésta nu se exclude posibilitatea ca subiectul acestei balade să existe și'n alte limbî, căci este vorba numai de redacțiunea cea românescă.

v. *Bade*. — *Bădică*. — *Bădiță*. — *Crăișor*...

Bădiț. — v. *Bădiță*.

Bădiță (sans pluriel), s. m.; t. fam. diminutiv qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant. Diminutiv din *bade*, mai desmierdător decât *bădică* și mai puțin decât *bădișor*, *bădiță* este mijlociū între amindoué, de unde rezultă că se întrebuinteză când în locul unuîa, când în locul celuî-lalt.

Intre frați:

I. Créngă, Povești I, 44: „Și ajungând în sat, se duse drept la frate-seū, ca să'î ducă bucuriă.

„— Bine v'am găsit, *bădiță*!

„— Bine ai venit, frate Dănilă! Da mult ai zăbovit în tîrg!

„— Apoi dă, *bădiță*; m'am pornit cu graba și m'am întălnit cu zăbava...“

Pe când *bădișor* nu se dice între bărbați decât numai dóră ca termen ironic, *bădiță* se întrebuinteză în semn de familiaritate sau de afecțiune chiar când nu există la mijloc nici o înrudire, apropiindu-se prin acésta de *bădică*.

Balada „Balaurul“: . . .

Cel balaur din păcate
Înghițise giumātate
Trup cu arme ferecate,
Trupușor de voinicel
Ce striga mereū din el:
Sai, *bădiță* ortomane,
Că m'ajunge la ciolane!
Sai, *bădiță*, de mē scōte
Că m'apuc fiori de mōrte..

Bădiță exprimēnd o nuanță mai rece decât *bădișor*, o fētă sau o femeiă pōte să'î întrebuinteze chiar atunci când nu iubesce de loc pe un bărbat.

Balada „Năluca“:

— Copiliță, stăi să beū,
Recori-te-ar Dumneđeū!
— Ba, *bădiță*, ba nu vreū,
Că mē tem de dragul meū:
El m'a đis să mē feresc
De străini ce'î întălesc...

Aci *bădiță* este într'un fel de antagonism cu dragul.

Căntec moldovenesc:

— Frunđulénă lozióră!
Ce-ai în gură, Mărióră?
— Trandafir și tălióră.
— Dă'mi și mie, Mărióră,
Ca să mē scol dela bólă.
— Ba, *bădiță*, nu țî-oiu da
Așa cum cređi dumnēta,
C'astă vară n'aū plouat
Ș'am plătit de le-aū udat
Cu banî de pe sărutat...

(Sevastos, Cănt mold. 56).

Căntec din Bucovina:

Pin' ce'î fata mititică,
Bate-o, mamă, și'î dă frică,
Că după ce cresce mare,
Svirle furca pe cărare
Și tot strigă 'n gura mare:
Vină, *bădiță*, mai tare...

(Marian, Poes. pop. II, 211).

În balada „Păunașul codrilor“ féta dice *bădiță* ca sinonim cu frate toc-mai când își arată rēcéla față cu iubitul ei:

— Mândro, mândrulița mea!
Vin' de'mi stringe brăul meu,
Apëra-te-ar Dumnegeu,
Că'mi slăbesc puterile,
Mi se duc averile!
— Ba nu, nu, *bădiță* frate,
Că vi'i lupta pe dreptate...

În următórele texturi se pôte urmări șovăirea sensului lui *bădiță* între *bădică* și între *bădișor*.

Doină din Ardél:

Arde focu 'n paie ude,
Strig la mândra; nu m'aude.
— Ba te-aud, *bădiță*, bine,
Dar nu pot eși la tine
Că-s dușmanii lingă mine.
Vin, *bădiță*, mâne séră
Că-s dușmanii duși în țară;
Vino pe la mieđ de nópte
Când dușmanii dorm pe mórte.
Vin, *bădiță*, pe din dos
Că e pórtă de rogoz:
Când pul mâna, pică jos.
Vin, *bădiță*, prin grădină
Că ți-am pus o rogojină...

(Bibicescu, Poes. pop. 67).

Satira poporană din Bucovina „Jurămîntul drăguțului“:

— Hai, hai, hai, *bădiță*, bine:
Tu mai ai pe óre-cine!
— Ba eú, mândră, m'ólu jura,
De mai am pe cine-va
Să mor, dragă, innecat
În vin fierț și pipérat...

(S. F. Marian, Satire 32).

Doină din Banat:

Măi *bădiță*, nu 'ntreba:
Ce'i mai reú ca frigura?
Frigura te mai trezesce,
Dar dorul te prăpădesce...

(Hodoș, Poes. pop. 30).

Doină din Ardél:

Și gândeșc atunci în mine,
Dómne! cum ar fi de bine
Să'ți fiú fluier, măi *bădiță*:
Să mē pul l'a ta guriță...

(Bibicescu, Poes. pop. 33).

Doină din Bucovina:

Frunđă verde peliniță,
Merg la apă c'o cofiță,
Mē 'ntálnesc cu-al meu *bădiță*:
Vêd, *bădiță*, eú pré bine
C'ai bé apă dela mine...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Doină din Ardél:

Vin', *bădiță*, când gândeșc,
N'aștepta să te doresc...

(Bibicescu, Poes. pop. 38).

Cântec din Bucovina:

Măi *bădiță*, pēr sucit,
Șeși la noi dac'ai venit...

(Marian, Poes. pop. II, 131).

Ca termen ironic despre amant, în satira poporană din Bucovina „Cumetrița“:

Și *bădița*,
Cu lălița,
Se duse la cumetrița...

(Marian, Satire 66)

Bădiță fiind un termen mai mult de afecțiune decât de amor, un frate pôte să dică *bădiță* surorii sale, întocmai după cum un tată saú o mumă desmêrdă pe copil dicéndu'i „taică“, „mamă“, — un obiceiú fórte caracteristic în graiul țerănesc.

Radulescu-Niger, Rustice, III, 99:
„— Iar ție, Dokio *bădiță*, — grăi fetei (frate-seú Corbea) — o să'ți aduc o vulpe cum nu s'o mai vêđut.

„— Bércă mătiucă,—rîse Dokia.
„— Ba cu cȳda de-un stîljen...”

și mai jos :

„— Eaca! Da ce ai, Dokia *bădiță*,
că par'că nu mijesce a ȳiuă în ochi-
șorii tei?... Ori ai visat apă 'n iastă-
nȳpte?

„— Apoi c'ai gicit... Apă și nuntă,
că par'că se făcea nunta că trece pe-o
apă adîncă și mare... grăi Dokia, cu
grija...”

„— Ia lasă, Dokia *bădiță*; asta-
î semn c'o să facem nuntă mare și ție,
la nuntă o să'ți dau să bei apă în loc
de vin...”

După cum bădică se scurtéază în
bădic, tot așa *bădiță* are o formă
mai scurtă *bădiț*.

Cântec moldovenesc:

Badiță de pe isvor,
Nu'mi trimite-atăta dor,
Că's copilă tinerè:
Dorul teū nu'l pot ținè.
Mai bine, *bădițul* meū,
Răsădesce'l dorul teū,
Răsădesce'l prin liveȳi
Să se facă mere verȳi...

(Sevastos, Cânt. mold. 177).

Doină din Banat:

Vai bade, *bădițul* meū,
Ascultă ce'ți spun și eū:
Decât să te vèd sub stég,
Mai bine în pat betég...

(Hodoș, Poes. pop. 215).

Doină din Ardél:

Bădișor ca badiul meū
Nu'î cât ține Dumneȳeū,
Făr' mai este-un brad a-munte
Ca *bădițul* meū de frunte;

Dar nici bradul
Nu'î ca badiul,
Că bradul mi-î clencuros,
Nu'î ca badiul de frumos...

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La vocativ: *bădițule* din *bădiț*, ca
bădicule din bădic, iar din *bădiță*—
bădițo.

Doina muntenescă cu refrenul „*Bă-
dițo, bădițo!*”

Frună verde lemn plouat,
Of, *bădițo, bădițo!*
S'a dus neica, m'a lăsat,
Of, *bădițo, bădițo!*

(Vulpian, Texte p. 25).

Din *bădiță* se forméază un al doilea
deminutiv mai desmierdător *bădițel*.
Doină din Ardél:

Măi *bădiță*, bădițele,
Mi-ai furat mințile mele,
Și cu dorul m'ai lăsat
Tot în jale și bănat...

(Familia din Pesta 1886 p. 263).

Cel mai vechiu deminutiv din bade
nu este nici bădișor, nici *bădiță*, ci
bădică, pe care dela noi l'aū moș-
tenit Huțuliî. La Huțuliî: *bădika*, de-
minutiv *bădičko* (БАДИКА, БАДИЧКО),
cu strămutarea accentului pe prima
silabă, însemnéază „frère aîné, homme
âgé, maître de la maison” (Zelechowski,
Ruth. Wtb. I, 9). La cei-lalți Ruteni
cuvîntul nu se află. Noi am spus că
Huțuliî aū moștenit dela Români,
căci cercetările profesorului Kałuźniacki
(ap. Miklosich, Wander. d. Rumunen
p. 49) aū dovedit că ei nu sînt alt
ce-va decât Români rutenisați și, prin
urmare, tot ce aū remas românesc în
graful lor se urcă sus în vécul de
mijloc. În epoca despărțirii lor de restul
Românilor, pȳte să fi existat deminu-

tivii *bădiță* și *bădișor*, dar înrădăcinat și răspândit era numai *bădică* cu sensul cel fundamental de „patron“.
v. *Bade*. — *Bădică*. — *Bădișor*. *Biță*.

Bădițel. — v. *Bădiță*.

Bădiulésă s. **Bădulésă**, n. pr. f.: 1°. femme du bandit légendaire *Badiul*; 2°. t. de Géogr.: nom d'un ancien village. *Bădiulésă* este în genere forma feminină dela numele personal *Badiu*; în poesia poporană însă așa se chiamă în specie nevêsta vestitului hoț cu acest nume.

Balada „*Badiul*“ din Bucovina:

Tot umblând
Și întrebând
De curțile *Badiului*
Și de soțiora lui,
De vestita *Bădiulésă*
Cu ochii de pulc'alésă...

(Marian, Poes. pop I, 12b).

Aceiași baladă din Muntenia:

Bădiulésă mult frumósă,
Cu port de cărciumărésă,
Cu stat ca de jupănésă,
Cu ochi mari de pulc'alésă,
Unde este *Badiul* teú?...

(G. D. T., Poes. pop. 539).

Aceiași baladă din Moldova:

Badiul greú se resucía
Și din gură 'ncet dicea:
Bădulésă mea frumósă,
De mi-ai fost tu credinciosă,
Mergi degrabă la cămară
De tea galbeni din comóră...

O altă *Bădiulésă*, dacă nu chiar aceeași, a lăsat numele seú unui vechiu sat din regiunea dunărenă.

Zapis muntenesc din 1689 (Doc. Rom. II No. 8 p. 22 b, în Arch. Stat. din

Buc.): „noi megiiășii den sat den *Bădulésă* den județul Teleormanului anume Zărnă nepotul Porcii cu verií miei...“; și mai jos: „moșie alésă a *Bădulései* toată pre sémnele și pre hotarele céle bătráne...“; și: „acéstă moșie a *Bădulései*...“

v. *Badiu*. — *-esă*.

Bădiușor, n. pr. pers. Deminutiv din numele personal *Badiu*.

Nu e dus *Badiul* la vie
Ca d'acolo 'n pas să vie,
Ci a-séră, pe 'nnoptat,
Bădiușorul s'a 'mbătăt,
Somnul greú l'a apucat..

(G. D. T., Poes. pop. 540).

v. *Badiu*.

Bădócă (plur. *bădóce*), s. f.; boite, cassette, nécessaire. Cuvînt cunoscut noue numai la *Moții* din *Ardél* (*Francu-Candrea*, *Munții apusení* p. 98): „*bădócă* = o cutiă de lemn pentru mărunțișuri“. Nu ne putem rosti asupra originii acestui cuvînt, întru cât nu cunoșcem nici gradul seú de răspîndire, nici variantele sale fonetice și logice, nici forma acelei cutií. Să nu fie óre înrudit cu *bădan*, adecă cu latinul vulgar *badus*? Intr'un text italic din evul-mediú acest *badus* ne întimpină cam cu sensul de „cutiă pentru mărunțișuri“, deși de aur, nu „de lemn“: „scutellam argenteam, et scatonnes tres, garales duos, *badum aureum unum*“ (*Du Cange*, v. *Badus*). Acest text însă e dubios. Tot ce e sigur în *bădócă* din punctul de vedere etimologic, este numai dóră sufixul deminutival -o c.

v. *Bădan*. — *-ac*.

Bădugă, s. f.; t. de Méd.: toux phthisique. Termen bănățenesc. „*Bădugă* se numesce tusea urită ce scuiță un of-

ticos; Crișeniî îi ȕic h a r a " (S. Liuba, Banat, c. Maïdan). Este slavicul БѢДА „periculum, flagellum“ (Miklosich) cu sufixul nostru pejorativ -ugă, întocmai ca în răpçugă.

v. *Hără.* — *Tuse.* — *-ugă.*

Bădulëscî, n. pr. m. plur., t. de Géographie: nom de certains villages. Numele mai multor sate în Muntenia (Frunȕescu). Mai corect ar fi *Bădiulescî*, de vreme ce derivă din numele personal Badiu, prin patrimonialul Bădiulescu = Bădulescu.

Zapis muntenesc din 1656 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 121): „Adică noi 6 megiiași din *Băduleștî* pre nume Stan și Mihăilă și Cărsté și Vlad...“

v. *Badiu.*

Băgare (plur. *băgări*), s. f.; l'infin. de bag pris comme substantif: action de faire entrer, de faire aller, de faire avancer. „*Bagare* = fapta, lucrarea de a băga, de a vîri, de a face să între“ (Costinescu). Infinitivul *băgare* exprimă ca substantiv tôte noțiunile verbului bag în antitesă cu scótere. Intrebunțarea'î însă cea mai caracteristică, în care nu se pôte înlocui printr'un sinonim, este compusul *băgare de samă*.

Zilot Românul, Cron. p. 108: „(Ionvodă Caragă), după *băgarea* de sémă ce au făcut în anul de'ntăiu, pricepënd că firile boerilor cu răzmirița s'au prefăcut cu totul și sînt gata a'î plini relele voințe ale sale spre hrăpire, în al doilea an se desbracă de ficlăna și lingușitorea pele a vulpii și se îmbracă cu fiorelnicul și fricosul cojoc lupesc...“

I. Créngă, Poveștî I, 64: „Boierul se uită cu *băgare* de sémă la cucos, vede în clonțu'î o punguță, și ȕice vetezului...“

Ibid. I, 115: „D-ta, moș Nichifor, ești om purtat, sciî mai bine decât mine; dar totuși te rog, să măi cu *băgare* de sémă, ca să nu'mî prăvăli nora...“

v. *Bag.* — *Băgat.* — *Băgătură.*

Băgat, -ă, adj.; le part. passé de bag pris comme adjectif: enfoncé, fourré, introduit, mis dedans. Sensul cel fundamental al verbului bag fiind cauzativul „faire entrer“, participiul *băgat* se întrebunțeză relativ rar ca adjectiv, căci el nu pôte să exprime noțiunea de causalitate, ci numai rezultatul causalității: „entré“, și ast-fel se află fórte adesea în concurență cu mai mulți sinonimi, pe când verbul bag are un singur sinonim vîr, ba și pe acesta exclusiv în accepțiunile strict materiale.

Așa:

„cuil *băgat* în părete“ = înfipt;
 „trăsura *băgată* în curte“ = intrată;
 „musafrul *băgat* în casă“ = adus;
 „sabia *băgată* în tēcă“ = vîrită, etc.

O întrebunțare însă, în care *băgat* se pôte înlocui cam cu anevoe, este compusul *băgat în samă*.

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1673, ed. Bianu p. 189:

Și leiloră le despică
 Fălcile cu cari strică:
 Fă-i ca apa ce-i vărsată,
 Ce nu-i în samă *băgată*...

I. Créngă, Poveștî I, 279: „Și mai fost'au poftiți încă:

Crai, crăese și 'mperați,
 Ómenî în samă *băgați*,
 Ș'un păcat de povestariu
 Fără banî în buzunariu.
 Veseliă mare între toți era,
 Chiar și sărăcimea ospeta și bea...“

Mult mai des se întrebuințează însă negativul ne**bagat** în samă, după cum și infinitivul substantivat b**ă**-gare de samă, circulază mai puțin decât ne**bagare** de samă.

Cu toate acestea, *băgat* circulază mult în graiu în antiesă cu scos: *băgat* în temniță, *băgat* în draci, *băgat* în b**o**lă, *băgat* în spa**im**ă, *băgat* în cap, *băgat* în datorii, etc.; de asemenea în idiotismul: *băgat* slugă la cine-va, argatul *băgat* la cutare, *băgat* la stăp**ân**.

Rădulescu-Niger, Rustice III, 22: „După conacu al doilea, s**o**rele par'că e un cuptor fără fund, în care 's *băgate* toate pădurile p**ăm**întului, așa dogor**é**lă ce bate de sus pe lumea de jos. Pină și vintu are în gura lui suflare de foc!..“

v. *Bag*.

Băgător, **óre**, adj. et subst.; celui ou celle qui enfonce, qui fait entrer. „*Băgător* = care bagă sau prin care se bagă“ (Costinescu). Cuvântul e puțin întrebuințat, afară numai de compusul „*băgător* de samă“.

Țichindél, Fabule 1814, p. 282: „Omul *băgătoriu* de samă și înțelept, carele toate mai înainte le prejudecă...“

v. *Bag*.

Băgătura (plur. *băgături*), s. f.; 1°. enfonçure, coin; 2°. gousset de chemise; 3°. t. de Méd.: ophthalmie variolique. În primul sens se dice mai des înfundătură; în sensul al doilea clin; în sensul al treilea, cuvântul pare a fi numai b**ăn**ățenesc, însemnând semnele de v**ê**rsat la ochi.

Dicționarul Mss. b**ăn**ățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*Băgătură* = Impositio.

„*Băgătură* = Laesio oculorum propter variolas“.

Laurian-Massim: „*Băgătură*, s. f. cu cele mai multe din însemnările verbului bag, și mai mult încă: 1°. înfundătură; 2°. clin de veșmînt“.

Lexicon Budau: „*Băgătură* într'un veșmînt, de ex. la c**ăm**ేశă sub-su**o**ră, der Zwickel“.

v. *Bag*. — *Băgat*. — *ură*.

Băgău, s. m.; culot de pipe, chique. Maghiarul bagó cu același sens (Cihac). Deși figurază și în dicționarul lui Pontbriant, totuși pare a fi întrebuințat numai peste Carpați în loc de scrum.

Strigătură din Arde**l**, cu un învederat joc de cuvinte trivial:

Fetele din Arpă**ta**c
Mereu pipă la t**ă**bac,
Îar cele din Satu-n**o**u
Se întrec după *băgău*...

(I. B., Poes pop. 452),

unde editorii observă în notă (p. 481): „*băgău* este scrumul ce rămâne în pipă (lulea)“.

v. *Scrum*. — ¹. *Ungur*.

Băhaniă. — v. *Bidiganiă*.

Băhă, s. f.; déni, refus d'avancer. Sinonim cu t**ă**g**ă**dă, dar cu un înțeles mai puțin general. Este o improvizare de a înainta, de a merge înainte, fie sub raportul material, fie sub cel moral.

Cantemir, Divanul lumii 1699, f. 83 a: „au pildă nu ai avut? au învățatură sau învățătoriu țau lipsit? au nebun ai fost, și ac**é**ști**a** a cunoaște înțelepciune n'ai avutu? carile a t**ă**g**ă**dui și *băhă* (б**а**х**а**) a prinde nu vei putia, căci ție înțelepciunea duhului, caria iaste viață, ț**i** s'au dat...“.

„Dă *băha* — însemneză pe aici: nu vrea să m**é**rgă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Există și ca nume propriu personal, neapărat pentru a caracteriza pe un individ obișnuit a prinde *băhă* sau a da *băha*.

Act din 1779 (Cond. MSS. a Episc. Hușilor, t. V f. 139, 141, în Arh. Stat. din Buc.): „Toader Bătcă căpitan i Păvăl *Băha* i Simion Beșliaga...”

Cuvîntul circulând pînă acum în graiul românesc de peste Carpați și figurînd tot-o-dată în limba cea curat moldovenescă a lui Cantemir, e învederat că este sau că a fost oarecînd destul de răspîdit și că nu e de loc nou. Este totuși foarte anevoe de a constata adevărata i origine. La Serbi, tocmai în dialectul dela Ragusa și numai într'acela, *bah* (bah) însemnă „dăni”, „das Lâugnen, infitiae” (Karađžić), și se scie că regiunea Ragusei pînă în secolul XV era plină de Români (Miklosich, *Wander. d. Rum.* 3—6). Al nostru *băhă* să nu fie oare înrudit cu latinul vulgar *bafa* sau *befa*, trecut la Italiani în *beffa*, la Provențali în *bafa*, la Francesi în *beffe* (Körting, *Roman. Wtb.* 108), pretutindenî cu sensul de „nesocotire, batjoc, luare în rîs”, care nu e pré-departe de „dăni”? În acest cas, finalul *-fă* a devenit la Români *-hă* într'un cuvînt dissilabic cu inițialul *b* întocmai ca în *buhă* = *bufă*, portugezul *bubo* = spaniolul *buhó*, unde tranzițiunea lui *f* în *h* nu este nici germanică la Spaniolî, după cum crede Diez (*Etym. Wtb.* II². 106), nici slavică la Români, după cum afirmă Cihac (I, 30), ci presintă pur și simplu fenomenul dissimilațiunii prin guturalisarea uneia din cele două labiale: în latina clasică era *bubo*, de unde rusticul *bubo* este primul grad de dissimilațiune, iar ulteriorul provincial *buhó* constituă un al doilea grad, acesta din urmă operat anume la Spaniolî și la Români, adecă în

singurele dialecte neo-latine, în cari de o potrivă *b* și *h* se încumetresc sistematicesce în unele condițiuni (v. *B* p. 2241). Este de observat, că și în italiana s'a întamplat o a doua dissimilațiune, de o altă natură, dar tot prin guturalisarea uneia din labiale: din *bubo* — *gufo*.

v. *Tăgaddă*.

Băhărăn. — v. *Băhărăucă*.

Băhărăucă (plur. *băhărăuce*), s. f.; femme grasse, corpulente, replète. Se dice și *băhărosă*. Cuvînt moldovenesc. În districtul Sucevei: „*Bahărăucă* sau *bahărosă* = femeia grosă, încalată” (Șeșetorea 1893 p. 126). Ambele forme feminine presupun termenî corespunzătorî pentru bărbați:

băhărăn,

băhăros.

În ambele forme este un nume, fie substantiv, fie adjectiv, născut din slavicul *bahor* „pantece”: bohemesce și slovaccesce *bachor* „der Bauch, der Wanst” (*Jungmann*), de unde și polonesce adjectivul *bachurowaty* „bau-chig” (*Linde*).

v. *Balcăz*.

Băhăros. — *Băhărăucă*.

Băhlăsc. — v. *Băhlit*.

Băhlire. — *Băhlit*.

Băhlit, -ă, adj.; croupi, ranci. Sinonim cu *stătut*, cînd se vorbește despre apă, dar cu o nuanță tot-o-dată de *muced* sau *ranced*. Frasa din I. Créngă: „Apa era *băhlită* și ne-am fi putut îmbolnăvi”, d. *Damé* o traduce: „l'eau était croupie...”

Șeșetorea 1893 p. 149: „*Băhlit* =

stătut, învechit și puturos, apă stătută într'un vas necurat“.

Cuvîntul se aude numai în Moldova.

Cihac (II, 14) reproduce locuțiunea: „a miroși a *băhlit* = sentir le relent, corner“, pentru a trage apoi concluziunea că *băhlit* este bohemul tuchly „qui sent le relent“ = rusul *тухлый* „pourri“ și că, deci, *băhlit* vine din *tăhlit*.

Dar în ce fel de limbă ôre sonul *t* se identifică cu *b* ?

Băhlit este învederat o formă participială dintr'un verb *băhlesc*. Finalele verbale *-lesc* și *-nesc* une-ori se confundă, ceea ce scie însuși Cihac, când reproduce alătura (II, 44) varianturile fonetice *scormonesc* și *scormolesc*. Eî bine, verbul *băhnesc* există în faptă, după cum éráși o scie însuși Cihac, care 'l citéză (II, 5): „*băhnesc* = devenir marécageux; *băhnire* = croupissement de l'eau“; iar prin urmare forma participială *băhlit* vine d'a dreptul din *băhlesc* = *băhnesc*. *Băhlesc* = *băhnesc* nu pôte fi alt ce-va decât o derivațiune din *bahnă*, ca și „mocerlesc“ din „mocerlă“. Și tocmai analogia cu sinonimul *mocerlesc* pare a fi concurs a preface pe *băhnit* în *băhlit*. Apă *băhlită* înseamnă literalmente apă de *bahnă* „eau de marais, eau bourbeuse“.

v. *Bahnă*. — *Băhniș*.

Băhnăr (plur. *băhnări*), s. m.; marécage, borbier, marais. Sinonim cu *băhniș*. Se aude mai ales în Moldova de jos. Este format din *bahnă* prin sufixul neutral *-ar* ca în „furnicar“, „bălgar“ etc., care înseamnă că *băhnărul* cuprinde în sine *bahnă*. Două sate în districtul Vasluju pörtă numele de *Băhnări* (Chiriță, Dict. geogr. 16).

v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — *-ar*.

Băhnesc }
Băhnire } — *Băhlit*.

Băhniș (plur. *băhnișuri*), s. m.; marécage, borbier. Sinonim cu *bahnă*, din care derivă prin sufixul *-iș* ca în „desiș“, „petriș“ etc., dar însemnând o întindere de pămînt mai mare și totodată o adîncime mai mică. *Băhniș* este mai mult un loc *băhnos* decât o *bahnă* propriu ăisă.

Miron Costin, Letop. I, 280: „Vasile Vodă dacă aũ sosit la Praova, știind den limbă de gătirea lui Matei Vodă împotriva sa, și cu oști câte-va, și străine și de țeră, aũ făcut sfat acolo la Ojogeni, socotind și trecătorile apelor, și locuri închise cu păduri den toate părțile, și *băhnișuri*...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Maccab. I, IX, 42, 45:

..și s'au întorsu la <i>băhnișul</i> Iordanului...	... et reversi sunt ad ripam Iordanis...
..și apa Iordanului de 'ncoace și de 'ncolé și <i>băhniș</i> și dumbravă...	... aqua vero Iordanis hinc et inde et palus et saltus...

„Locul unde se găsesce lut galben se ăice lutăriă; unde cresce érba — șes; unde cresce rogoz — *bahnă* saũ *băhniș*“ (Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinescii).

Din *băhniș* se forméză deminutivul *băhnișórá*, după cum se numesce și un sat în districtul Némț (Frunăescu).

v. *Bahnă*. — *Mocerlă*. — *-iș*.

Băhnișórá. — v. *Băhniș*.

Băhnit. — v. *Băhlit*.

Băhnos, -*osă*, adj.; marécageux, bourbeux. Ce-va ca *bahnă*. Sinonim cu *mocirlos*, *nămălos*, *mlăștin*os. Pămînt *băhnos*. Luncă *băhnosă*.

v. *Bahnă*. — *Băhniș*.

Băhnuri, s. n. plur.; champ bourbeux. Un plural neutru din femininul *bahnă*, întrebuintat în unele regiuni din Moldova pentru a specifică o varietate de câmp care se asemănă cu *băhniș*.

„Deosebitele câmpuri lucrate și nelucrate pe aici se numesc: lanuri, părloge, sărături, șesuri, nirește, băhnuri, plajște etc“. (G. Vicol, Botoșani, c. Brihuesci).

v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — *-uri*.

Băhtiselă (plur. *băhtiselă*), s. f.; ennui, embêtement. Sinonim cu substantivul *urît*. Cuvînt orășenesc din epoca fanariotică, de când se introdusese cu același înțeles și *plictis*.

v. *Băhtisesc*.

Băhtisesc (*băhtisit*, *băhtisire*), vb.; ennuyer. Se întrebuintează numai ca reflexiv: *mă băhtisesc* = *mi se uresce*. Sinonim cu *plictisesc*. Vorbă introdusă în orașe pe timpul fanarioților, deși nu e grecescă, ci este turcul *bakhtsyz* „malheureux“, *bakhtsyzlyk* „disgrâce, infortune“.

v. ¹.*Turc*. — *Plictisesc*.

Băilēsci (rostit trisilabic), s. m. plur.; t. de Géogr.: nom propre d'un village dans la Petite-Valachie. O mare comună în districtul Dolj, nu departe de Dunăre, vestită printr'o bătălie din 1828, în care 20,000 de Turci au fost bătutî de generalul rus Geismar numai prin vitejia Românilor.

Ión Ghica, Scrisórea II, povestirea polcovnicului Ioniță Ceganu: „Ne-am

bătut cu Turcii patru-spre-șapte luni mereu, ziua și noaptea, sub conducerea lui Geismar și a lui Roth; vedeam în toate zilele morțea cu ochii, că ne puneau Muscalii tot înainte la avantposturi. Geismar, îndată cum a trecut Oltul, a trimis pe generalul Roth înainte să coprință Calafatul, și el s'a dus de s'a așezat la Cioroiu. Când s'a pomenit d'o dată că îl ieia Pașa dela Diî cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15,000 de Suvarii cu 30 de tunuri, care, după ce bătuse pe Roth lângă Maglavit de-l topise, se aruncase asupra lui Geismar, îi tăiasă drumul și spre Cioroiu și spre Calafat, îi luase toate vitele și tot proviantul din magasiile dela Galicea și le trecuse la Vidin. Muscalii speriați, când îi răsbise Turcii la *Băilesci*, fugiau în toate părțile strigând cât puteau: *nazat! nazat! Turețki duh!* când farmazonul nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu sciea că pe muscălesce *nazat* va să ăică îndărît, înapoi, alergă printre șirăgurile noastre strigând: *auđiți băieți, ghinărarul poruncesce să mergem la sat*“. Alt sat nu mai era decât *Băilesci*, de unde Turcii băteau cu tunurile în Muscalii de 'î prăpădiau; noi am dat năvală la sat, ne-am repeđit la del și am pus mîna pe tunurile turcesci; atunci Ciapanoglu, cređend că sîntem putere mare și că fuga Muscalilor era numai o stratagemă, s'a speriat și a luat'o la fugă spre Calafat, lăsând toate provisiile și munițiile. Le-am luat în ziua aia două-șeci-și-patru de cară cu iarbă și patru sute de cară de zaherea. Roth, vedënd că fug Turcii dinaintea noastră, a luat curagiu, s'a întors, s'a pus și ei pe góna Turcilor. Astfel s'a căștigat cea mai vestită bătălie din totă campania. Lupta a ținut trei zile și trei nopți; am alergat după Turci pînă i-am bă-

gat în Dunăre. Bașibuzucii omoraū pe agalele cari voiaū să 'i rețină să nu ȳrēcă Dunărea și să 'i întȳrcă la bătăliă spre Calafat. Să scii, Domnule, că fără Ciupagea al nostru, mâncaū Muscalii o păpară de n'o mai uitaū nici o dată..."

Despre originea numelui *Băilescă*,
v. *Băico*.

Băilăscu. — v. *Băico*.

Băinți s. **Bainți**, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. Numele satului bucovinén *Băinți*, în regiunea Siretului, este o formă rutenescă din românul *Băiță* (v. *Băiță*). Satul există deja și avea și o biserică sub Ștefan cel Mare la 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132). După acest sat, o veche familiă boierescă din Moldova s'a numit *Bainski* sau *Bainski*, adăugându'si din modă terminațiunea polonă *-ski* (v. *Barbovski*), deși era un ném curat românesc. Un rol istoric a jucat Vasilie *Bainski*, pe care la 1683 Ștefan-vodă Petriceicu l'a trimis să prinďă pe Duca-vodă.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 34: „Baenskie și cu ceilalți boieri ce era trimiși cu dănsul, prinzând de veste cum cu Duca-vodă oaste nu 'i, și cine și era il urise, și slujitorii toți era îndoiți, puținei Siimeni ce era, și așa fără veste aū sirguit de l'aū lovit pre Duca-vodă Dechemvrie în 25 marti în zioa de Crăciun, la vremea ce aū șezut la masă..."

Și mai departe, p. 35: „Iară lui Petriceico-vodă mergând veste de bătea Căzacilor și Moldovenilor din Bugeag, după ce aū șezut în scaun în Iași numai 15 zile, i-aū căutat a eși din Iași și luând calea spre Sucévă, unde aducând și nepotul seū Vasilie Baenskie

pre Duca-vodă, s'aū impreunat la mânăstire la Dragomirna amândoi, și așa de acolo l'a trimes în țara Leșască la robie..."

Ion Neculce, Letop. II p. 243: „Petriceico-vodă dacă aū sosit în Iași, îndată aū slobozit podghézurii Căzaci și Leși cu Demidețki și cu Constantin Turculeț polcovnicul și cu *Bainski* sardarul, să mērgă să lovēcă pre Duca-vodă la Domnești..."

Bainski era „serdar“, adecă general peste totă călărimea din Orheiū, Lăpușna și Soroca. Cantemir vorbesce și el despre dīnsul, numindu'l rudă de aprȳpe cu Petriceicu-vodă și unchiū al hatmanului Lupu Bogdan, carele ținea în căsătoria pe sora lui însuși Cantemir (Cantemir, Opere, ed. Acad. Rom. t. VII p. 80; cfr. Исторія Константина Кантемира, Москва 1783 p. 82). Aci noi vom limpedi numai felul de înrudire cu Petriceicu-vodă: *Bainski* era însurat cu Maria, fiica lui Gheorghie Hasdeū (Pumnul, Moșiile mânăstiresci din Bucovina p. 57; cfr. Arch. ist. I, 1 p. 54), care dīnsa era nepȳtă lui Petriceicu-vodă, și de aceea Nicolae Costin numesce pe *Bainski* „nepot“ al acestui principe.

v. ². *Bogdan*.

Băișag. — v. *Băieșag*. —

Băiță, s. f.; 1°. petite mine, petite carriere; 2°. t. de Géogr.: village en Transylvanie. Deminutiv din *baiă* „mine, carriere“ prin sufixul *-iță*, *băiță* nu este sinonim cu *băioră*, deminutiv prin sufixul *-oră* din *baiă* „bain“, deși ambele forme deminutive s'ar putē întrebunța de o potrivă în fie-care din cele două sensuri. În sensul al doilea, desvoltat din cel de n-tău, *Băița* este numele unui sat în regiunea auriferă a Transilvaniei, nu departe de Zlatna.

Balada „Pintea Vitézul“:

In cetate în *Băița*
Sintu'mi doi robi în temniță,
Unu 'l Pintea hoțomanul,
Unul e Stan Ungurénul...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 110).

Francu-Candrea, Munții apusenî p. 39:
„In localitățile unde Româniî sint amestecați cu Nemți, la Săcărâmb, Hondol și *Băița*, lucrătorii minierii au o sărbătoare numită: Kirvaî la berbece. La *Băița* sărbătorea se ține în ziua de Regina, hramul bisericeî romano-catolice, iar la Săcărâmb în ziua de Teresia. Româniî se adună într'un birt, iar Nemțiî într'altul. Petrecerile țin câte două și trei zile. Se alege un berbece dintre cei mai frumoși, care, împodobit cu ederă, cu flori și cu panglică, se pune la licitațiune prin jocuri de sortî, compuse din trei bile mici cu fețe și punctate. Punctele sint pină la 8, și s'era pe la 9 ore, când se termină jocul, cine are mai multe puncte acela câștigă berbecul. A doua zi plēcă pe strade cu berbecul condus de vătaf, cu lăutariî în frunte, jucând și chiuind: Kirvaî la berbece! După terminarea procesiunii se întorc la birt și se începe încercarea de a lovi berbecul cu toporul în cap. Unul îl ține de corne și îi feresce capul, iar cel care dă, dacă nu 'l nemesce, plătesce ca pedépsă o anumită taxă. Pe urmă berbecul se junghe, și pelea și un picior e al aceleuia care l'a câștigat, iar carnea se frige și se consumă împreună. Din baniî adunați se plătesc lăutariî și beutura. După o petrecere de trei zile și trei nopți, întră iarăși cu toți pe sub pământ...“

In exclamațiunea: „kirvaî la berbece“, „kirvaî“ este o ciudată românisare din germanul Kirchweihe

„fête anniversaire d'une église“; o românisare ciudată nu numai sub raportul formei, dar și mai mult încă sub al înțelesului, căci în strigătul de mai sus acest cuvint jōcă rolul de indemn, ca și când ar fi: „haî la berbece!“ Este un specimen foarte interesant de modul cum se pot introduce în graiu unele elemente străine. Ce-va mai mult; acest kirvaî dovedesce că un obicei străin, cu numele cu tot, pōte să trecă dela un popor la altul fără amestec etnic, după cum în Ardél nu se amestecă nici o dată Româniî cu Nemțiî.

v. ^{1.2.}*Baiă*. — ^{2.}*Alivenci* (p. 901). — *Băinți*.

Băicàn

Băicèni

Băicòiu

Băiculèsci

Băiculèscu

— v. *Baico*.

Băielă (plur. *băieli*), s. f.; peine, angoisse, désagrément. Năcaz. Supër. Cuvintul se găsesce la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muzeul istor. din Buc.). E sinonim cu baîu, din care s'a format prin sufixul -élă pentru a arêta o stare mai prelungită.

v. ^{2.} *Băiu*.

Băiaș. — v. *Băieș*.

^{1.} **Băiat**. — v. *Băiez*.

^{2.} **Băiat**. — v. *Băiet*.

Băieruță (plur. *băieruțe*), s. f.; 1°. petit cordon, petit tirant; 2°. petite

anulette. Deminutiv din baieră, având ambele înțelesuri ale acesteia.

v. *Baier*.

¹**Băiesc** (*băit, băire*), vb.; 1°. être employé à la monnaie; 2°. travailler aux mines, exploiter les carrières. Verbul *băire* s'a format din organicul *băiare* (= *balneare*) pentru a diferenția sensul „miner“ de sensul „baignet“; se întrebuintează însă numai în unele regiuni din Ardél și din Banat, ca un fel de cuvânt tehnic băieșesc.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bényesk* = Nummos cudo“.

Frâncu-Candrea, Munții apusenți p. 41, termenii proprii minerilor: „A *băi* = a exploata“; și „*băire* de la ȃiuă = lucrare pe suprafață la lumina ȃilei“.

v. *Băiez*. — *Băiēs*. — *Băieșag*. — *-esc*.

²**Băiesc**, *-escă*, adj.; minier, qui a rapport aux mines. Cuvânt trecut în Lexiconul Budan și întrebuintat, probabil, în regiunea cea auriferă a Ardélului. Laurian-Massim: „*băiesc* = ce se atinge de o baie de metale“.

v. *Baiă*. — *Băișag*.

Băiesci. — v. *Baico*.

***Băieștră**, s. f.; panier à provisions. v. *Băieștrar*.

Băieștrar (plur. *băieștrari*), s. m.; marmiton, aide de cuisine. Vechiu cuvânt, pe care l'a înlocuit rîndaș sau rîndaș-de-bucătărie.

Zapis moldovenesc din 1820 (Doc. 78 pach. XV în Acad. Rom.): „Adecă eă Simion bucătar, rob a dumisale vel visternic Costachi Rusăt, daă adevărat și în credință zapisul meu la cinstită măna dumisale cucoanei Catincăi Canta, precum să fie știut că cu voé noastră

am făcut tocmală cu dumnéei cucoana de am luat pe trii ani un *băieștrar* a dumisale ca să'l învăț bucătăriei în trii ani...“

Băieștrar înseamnă pe băiatul care aduce proviziunile din piață într'o coșniță, ca și când s'ar ȃice coșnițar, cu același sufix *-ar* ca în „măcelar“, „cărbunar“, „ferar“ etc. Cuvântul cuprinde dară în sine tulpina *băieștră* „panier à provisions“, care duce drept la un prototip latin rustic. În mediolatina „*banastum* = cista rotunda et oblonga, ad modum sportae dossuariae efficta, quae ex palea contorta atque in orbem ducta rubis caninis delolatis et tenuatis consuitur; hac uti solent rustici ad pisa, fabas, frumenta aliaque id genus portanda vel reservanda“ (Du Cange). În vechea francesă (Godefroy, I, 566) ne întimpină formele *banastre*, *bennastre*, *benaistre* „sorte de panier, corbeille“. Iată un text frances medieval:

Et de corbeilles et de vans

Et de paniers et de banastres...

Spaniolesce *banastra* „grand panier, grande corbeille de forme arrondie“, iar *banastero*, adecă cu sufixul *-arius* ca și'n românul *băieștrar*, „celui qui fait ou qui vend ou qui porte de grands paniers“. Fără sufixul *-st*, cuvântul *benna* este indicat deja în vechea rusticitate latină ca un împrumut dela Celți: „*benna* lingua Gallica genus vehiculi appellatur“ (Paul. Diac.); un împrumut însă atât de vechiu, încât devenise poporan deja în epoca lui Catone (De re rust. XXIII). În legenda medievală a lui St. Rémy (ap. Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 112) *benna* înseamnă „un grand vase ou panier dans lequel on mettait des denrées et des bouteilles

de cervoise". Din benna se făcuse în graful latin poporan bennistra și bennastra prin analogie cu sinonimul canistrum, canastrum, canastra (Körting, Roman. Wtb. 163), derivat din grecul *κάναστρον* sau *κάναστρα* și care însemnă de asemenea „panier à provisions". Din forma bennastra aū isvorit apoi varianturile neo-latine occidentale, iar din forma bennistra = beniistra — românul băiestră, ca din „magistra" = măléstră, și 'n sfîrșit *băiestrar*.

Este una dintre cele mai interesante remășițe, astădî pôte perdută, a latinătății rustice la Români.

v. *Bădău*. — *Bădăran*. — *Coșniță*. — *Cuptă* — *Rîndaș*...

Băieșag s. **băișag** (plur. *băieșaguri*, *băișaguri*), s. n.; profession de mineur, travail aux mines. Formă împrumutată din maghiarul *bányoság*, în loc de termenul curat românesc *băieșit*, de care nu se deosebesce prin sens: meseria sau munca de *băiaș*.

Frâncu Candrea, Munții apusenî p. 32: „Dela Baia pe Arieș în sus, la gura Cârpenișului, începe adevăratul ținut al *băișagurilor*..."

Aceiași, Rotacismul la Moți p. 84: „Bucium-sat, Bucium-isbita, Bucium-muntari, Bucium-șasa, Bucium-poieni și Bucium-valea-albă, acestea sînt unele din cele mai frumoșe și renumite sate din apropierea Abrudului și sînt cunoscut sub numirea colectivă: Bucumanî. Locuitorii acestor sate mai toți se ocupă cu *băișagul* și, împreună cu cei ai Abrudului, încă din vechime se bucură de anumite drepturi și libertăți..."

v. *Băieș*.

Băiez (*băiat*, *băiare*), vb.; baigner.

Sinonim cu spěl când e vorba de persônă, și mai ales cu scald în privința copiilor. Corespunde italianului *bagnare*, franc. *baigner*, span. *bañar* etc., tôte din prototipul latin *balneare*.

Forma cea organică a presintelui indicativ singular cată să fi fost: eū *băiu* = *balneo*, tu *băi*, el *băid*.

Colindă muntenescă:

Maî din jos de vadul lor,
Vadul lor ș'al domnilor,
Scaldă-se sfintul Ion:
Scaldă-se, *băieză*-se,
Cu vin bun botěză-se...

(G. D. T., Poes. pop. 30).

O deosebită importanță în graiu a căpétat în specie participiul acestui verb, despre care

v. *Băiet*.

Băieș s. **băiaș** (plur. *băieși*), s. m.; 1°. celui qui fait le service du bain, baigneur; 2°. ouvrier mineur; 3°. celui qui fait du mortier; 4°. ouvrier monnayeur; 5°. Bohémien orpailleur; 6°. Bohémien qui fabrique des ustensils en bois.

În primul sens, cuvîntul e cel mai răspândit, avênd trei accepțiuni: „a) *băiaș* = cel ce are sau posedă o baie de scaldat; b) cel ce îngrijesce un stabiliment de baie; c) cel ce servește la baie" (Laurian-Massim).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se întrebuinteză mai ales în Ardél.

Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „Mineur": „*băiaș*, ocaș, cîocănaș, care sapă la o mină spre a scôte materiă minerală..."

Frâncu-Candrea, Rotacismul la Moți p. 12, 15: „Locuitorii munților se împart după numire în Moți, cărora le mai dic și Topi, în Mocani, *Băieși* și Crișeni... Acei dintre munteni,

carî se ocupă, după cum se dice pe acolo, cu băieşagul său lucrarea minelor, se numesc *Băieşii*...”

Cu acelaşi sens cuvîntul circulă altă dată în Ţera-Romănescă, pe când se lucra în încă minele din Oltenia.

Crisov dela Mateiu Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezu, f. 171, in Arch. Stat. din Buc.): „şi fară să fie domniei sale moşie la Baia-de-fer, însă din parté Stancîului *băiaşul* o fune mare, într'acé fune mare stânjeni 774...”

La acest sens se referă ghicitórea poporană din Bucovina: „Când şede un *băiaş* mai mult in munte? — Când e in mormînt” (Sbiera, Poveşti p. 322).

In Moldova, între numî de familiă Ţerănescî se aud: *Băeşu* şi *Băişanu* (Şedétórea 1893 p. 13), acesta din urmă fiind format prin sufixul intensiv -an.

v. -an.

Bănăţenescul vechîu *bănîeş* in Dicţionarul Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bényesh* = Nummos cuden, Zingarus vagabundus”, presintă două semnificaţiuni:

a) lucrător la bănăria, „taraphangiü” cum se dicea la noi sub Fanarioţi, negreşit prin asociaţiune de idei între monetă şi între minele de metal;

b) Ţigan de lae, confundat cu aşa numiţi altă dată Ţiganî a urari, carî spēlaü aur din năşipul riurilor şi căroro li s'a đis *băieşî* prin asociaţiune de idei cu lucrătorii in mine de aur.

v. ¹ *Aurar*.

Printr'o altă asociaţiune de idei, a-nume acea între cuptóre săpate in pămînt şi între grópele de mine, s'aü numit *băieşî* tot in Banat şi in Haţeg Ţiganîi său chiar ne-Ţiganîi carî lucréză la mortar şi la facerea uneltelor de lemn.

„Aice se află cuptóre de var; ómenii carî se ocupă cu scóterea petrei de

var se numesc *băiaşî*, iar meseria lor băieşitul. Tot *băiaşî* se numesc şi un fel de Ţiganî carî se ocupă cu facerea fuselor, lingurilor, trocilor, corfelor, lopeţilor etc. Aceşti Ţiganî confundă in graü pe *v* cu *ü*, de ex. ei đic điva in loc de điuă, ũa da in loc de *va da*” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Ţiganîi *băieşî* se numiaü la noi altă dată lingurarî.

v. *Lingurar*.

„*Bănăşü* = *băiaşü* fac fuse, lopeţi şi trocí” (P. Olténu, Trans., Haţeg).

v. ¹ *Baiă*. — *Băişag*. — *aş*. — *Ciocănaş*. — *Ocnaş*...

Băieşesc, -escă, adj.; minier, appartenant aux mineurs. In munţiş Arđelului se aud unele vorbe *băieşescî* necunoscute pe câmpia. Portul *băieşesc* se deosebesce de al celorlalţi muntenî.

v. *Băieşesce*.

Băieşesce, adv.; à la façon des mineurs. Aşa cum fac său cum đic băieşii. L'am văđut imbrăcat *băieşesce*. „*Băieşesce* = more metallurgorum” (Lex. Budan).

v. *Băieş*.

Băieşit. — v. *Băieş*. — *Băieşag*.

Băiét s. **băiat** (plur. *băieţi*), s. m.; petit enfant mâle, garçon; adolescent, gars, gamin; courtaud de boutique, commis, apprenti. Laurian-Massim: „*Băiat* = 1°. copil ce are încă lipsă de îngrijirea plină de solicitudine a cuiva: născétórea unuî *băiat* e datóre să'l nutréscă cu laptele ei; *băieţi* tei se jócă cu ai mei in curte; ai copii? am şi eu un *băiat* şi o *băiată*; mă *băiete* cuciete... — 2°. in înţeles mai larg se đice şi la ómenî mari, mai tinerî său mai mici ca noi: săriţi, *băieţi*! daţi, bă-

ieși, de foc; ascultă-mă pe mine, *băiete*; *băieții* noștri dorm și nu se scólă să înjuge boii...; mai ales în însemnare de subordonat, argat etc.: secerățî, *băieți*, cu inimă; toți *băieții* dela noi mî-au fugit; *băiatul* meu din casă m'a furat și m'a despoiat... — 30. în opozițiune cu *fétă*, ca franc. „garçon“ cu „fille“, distinge sexul copiilor: *băiat* a născut soru-ta? ba *fétă*; *băieți* ai sau fete? și *băieți* și fete; *băieții*, nu fetele, se jôcă cu mincea...”

Pe când copil, prunc, sugar, cócă, se aplică la amîndouă sexele de o potrivă, *băiat* se dice numai despre cel bărbătesc; cu tóte astea, Românul privind sexul bărbătesc ca pe cel mai de frunte și mai dorit la un copil, uneori într'un mod excepțional *băiat* se iewa cu înțelesul de „enfant“ în genere, de exemplu:

Coresi, 1577, ps. CXXX, 2:

Să nu plecaretū
mândriia, ce în-
nălțară sufletulū
mieu, ca *băiatulū*
spre mumă-sa...

Si non humi-
liter sentiebam,
sed exaltavi ani-
mam meam: si-
cut ablactatus
super matrem
suam...

unde la mitropolitul Dosofteiu, 1680: „ca înțarcatulū supra maică-sa“, iar la Silvestru, 1651: „ca înțarcatulū la maică-sa“.

I. Créngă, Povești I, 118:

„— ...de *băieți* nu mai trag nădejde, pentru că baba mea e o sterpătură: n'a fost harnică să mî facă nici unul...

„—Nu te supăra, moș Nichifor, ăise Malca, că póte așa a fost ca să fie dela Dumneđeū, pentru că așa scrie și la noi în cărți despre unii că tocmai la bătrânețe aū făcut copii...”

Băiat este termenul cel mai propriū pentru un copil de sex bărbătesc, începînd din légén.

S. F. Marian, Nascerea la Români

p. 348: „In Bucovina copiii dela nas-cere și pînă la un an se numesc fără deosebire de sex cócă, deminutiv cocuță. Celelalte numiri ale copiilor sînt, și anume pentru *băieți*: *băiat* (mai adesea *băiet*), *băiețel*, și când e mai mare *băietan*; *băiețan*, care e fórte usitat în Bucovina și ca nume de familiă; apoi *băiețandru*...”

A. Odobescu, Scrieri III p. 21: „Eram *băiat* de trei-spre-dece ani când am învățat să dau cu pușca...”

Doină din Ardél:

Când d'a-casă am plecat,
Eram tinerel *băiat*,
Tinerel fără mustață,
Și acum barbă stufosă:
Nu m'or mai cunósce-a-casă...

(I. B., Poes. pop. 300).

Alta:

Merg mumânile gemînd
Și tătâniū suspinînd
Și din graū așa grîind:
Vaī de mine, reū mē tem,
Reū mē tem și mē blăstem,
C'am un *băiet* tinerel
Ș'oiu remănē fără el!..

(Ibid. 304)

Cu sensul de „adolescent“ saū de pârçiu, „hirquitallus“ după cum se ăicea lătinesce prin aceiași asociațiune de idei:

Cîntec din Ardél:

Am iubit un biet *băiat*,
Nici mustața nu l-a dat,
C'ala 'i bun de sărutat...

(Bibicescu, Poes. pop. 338).

Altul:

Pe supt dél, pe supt pădure,
Merg fetițele la mure
Și *băieții* la nufele,
Să se 'ntălnéscă cu ele...

(Ibid., 220).

I. Créngă, Povești I, 162: „Îa în Duminica viitoare, stăpâne, să mergem în sat la horă. Eă oiu sta de-o parte cu *băieții*, iar dumnéta să te prindă în joc lingă o fată...”

Ibid. I, 306: „Iară ó meniî ce privău, și mai ales *băieții*, leșinau de rîs...”

Ibid. I, 20: „Să n'ăi nici o grijă, mămucă, — apucară cu gura înainte cei mai mari. Noi sintem o-dată *băieți*, și ce-am vorbit o-dată, vorbit remâne...”

De aci *băiat* se iea ca sinonim cu voinic sau ștregar.

În unele „orații de nuntă” ne întimpină neologismul *băiat* militar:

— Bună diminéță,
Cinstiți socrî mari!
— Multăm dumnévóstră,
Băieți militari...

(G. D. T., Poes. pop., 173).

Și totuși pentru țeranul român „a fi *băiat*”, cu sensul de voinic, nu este de loc a fi soldat, ci a trăi în libertate, după cum o exprimă fórte bine frumoșa doină ardelenéscă:

Fóia verde ș'o alună,
Italia 'î țéră bună,
Fără mie 'mî pare rea,
C'am ședut doi ani în ea
Departé de mândra mea.
Căt te uți în lung și'n lat,
Nu mai veđi pămînt uscat,
Ci tot ape turburele
Umblând corăbii pe ele,
Tot corăbii ferecate
Ce pe mare staü plecate
Și's cu tunuri încăcate,
Tunuri mari și tunuri micî,
La tot tunul cincî voinicî:
Hei, mare! apă sárată!
Mai lasă-m' afar o dată
Să mai veđ pămînt uscat,
Să mai fiú o dat *băiat*!...

(I. B., Poes. pop. 321).

După popor, nu soldatul e *băiat*, ci numai dórá haïducul.

Balada „Vălcan”:

Moș călugăr, de ești bét,
Du-te de te culcă 'n sat,
Orî te du la mănăstire
De'ți citește pe saltire,
C'am aci nisce *băieți*
Ienicerî, turlaci și beți,
Și dacă'l veî deștepta,
O să dai din rasa ta...

(Ibid. 567).

Băiet, *băieți* este în armată un termen de familiaritate din partea unui superior: „Înainte, *băieți*!” „la rînd, *băieți*!” „*băieți*, ascultați porunca...”

Ion Ghica, Scrisórea II: „auđiți, *băieți*, ghinărarul poruncése să mergem la sat...”

Rare-orî însă se întrebuintéază la singular, căci atunci din familiaritate trece la intimitate.

C. Negruzzi, „Aprodul Purice”:

De va vré Dumneđu astăđi să putem ca
să scăpăm
De primejdia acésta înu care ne aflăm,
Să scîi, Purice *băiete*...

Este curiosă apropiarea între *băiat* și creștin, adecă „om bun”, în doina din Ardél:

Măi *băiete*, măi creștine,
Când te 'nsori, gândește bine,
Să nu pățesci ca și mine!...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 90).

Cu sensul de voinic, *băiat* se póte aplica și la un animal domestic, care ne este drag.

A. Odobescu, Scrierî I p. 381: „Surugiul, spre a îndemna cai, învirtă une-orî biciul a-lene peste capul lor, ș'apoi le adresa din când în când, cu glas domol, strigătul prelungit de: haï, *băieți*!...”

Băiat cu sensul de flăcău, om ne'nsurat:

I. Créngă, Povești I, 139: „Era o dată un flăcău stătuț, pe care 'l chema Stan. Și flăcaul acela din copi-

lăria lui se trezise prin străină, fără să cunoscă tată și mamă și fără nici o rudă, care să 'l ocrotască și să 'l ajute. Și, ca *băiet* străin ce se găsea, nemernicind el de colo pînă colo pe la ușele ómenilor, de unde pînă unde s'a oploșit dela o vreme într'un sat.."

Ibid. I, 114: „Și cum era moș Nichifor strădalnic și iute la trebile lui, repede svirle nisce coșolină în căruță, așterne de-asupra o păreche de poclăđi, înhamă țepușórele, își ea cojocul între umere și biciul în mână, și tiva *băiete!* N'apucase jupánul Strul a ajunge bine a-casă, și moș Nichifor și trăsese căruța de 'nainte a ușei..“ unde *băiat* se aplică chiar la un moș.

În sfirșit, *baiat* însemnă pe slugă de sex bărbătesc, nu însă bătrână, și mai cu samă pe cal fă.

A. Pann, Povestea vorbeii, II, 55:

Un țeran viind o dată cu trebă la
[Bucuresci,
Și trecend pe dinnaintea bolților
[bogăseresci,
Băieții ce stau la ușa și unii pe
[alți se 'ntrec
Ca să cheme și să 'ndemne pe căți
[pe uliță trec,
Începură tot-d'o-dată a 'l striga..

Nemic nu póte fi mai limpede și mai ușor ca etimologia lui *băiat*, și totuși s'a găsit și aci un mijloc de încurcătură. Lexiconul Budan, p. 44, a dat verbului *băiesc* o semnificațiune falsă: „băiesc sau băiez vre-un prunc la țită, adecă cresc, hrănesc, verpflegen, versorgen, erziehen ein Kind“. Intemeindu-se pe acéstă semnificațiune falsă, Diez (Etym. Wtb. I 2.45) bagă forma participială *băiat* în aceeași familie cu italianul *balio*, *bailo*, *balivo*, francesul *bailli* etc., tóte din latinul vulgar *bajulus* „custos, paedagogus“; și acéstă etimologiă o repetă apoi Cihac (I, 21), ba încă n'o

resping nici Laurian și Massim (Gloss. 45), cărora le pèsă puțin de adevér, numai și numai să fie o etimologiă latină. Profitând de aceeași falsă semnificațiune, Miklosich (Slav. Elem. im Rum. 14) identifică pe românul *băiesc* cu slavicul *бѣити* „allaiter“. Eî bine, nicăiri la Români *băiesc*, sau mai bine *băiez* cu participiul *băiat*, n'are alt sens fundamental decât pe acela cuprins în *baiă*; și întru cât *baiă* însemnă „bain“, *băiez* e sinonim cu scald, spěl, iar *băiat* cu scaldat, spelat. Ca punct de plecare, să luăm pe mitropolitul Varlam, Cazania 1643; II f. 108 a: „roagă pre fiul tău, ce l'ai *băiat* și l'ai înfășat și l'ai aplecat, să ne agiute..“ Dacă *băiat* ar însemna aci „crescut“, ar fi absurd de a pune după el: „și l'ai înfășat și l'ai aplecat“, căci înfășarea și aplecarea fac abia o mică parte din creșterea copilului. Textul nu póte să însemneze alt ce-va decât: „l'ai *băiat* (= scaldat) și l'ai înfășat și l'ai aplecat“.

Tot așa în texturile poporane chiar de peste Carpați. Bună-órá:

De când, maică, m'ai *băiat*,
Cu amar m'ai blestemat
Cu mânilé cãtră sóre
Să trãesc cu supărare,
Cu mânilé cãtră lună
Să u'am nici o voiă bună..

(J. B., Poes. pop. 183),

unde se cuprinde aceeași idee ca în:

Frunđulénă lemn uscat,
Când mămuca m'a scaldat
Of! că reu m'a mai scaldat
Cu apușórá din vad
Să umblu din sat în sat,
Cu apușórá din iaz
Să fiú lumii de nãcaz..

(Sevastos, Cânt. 21).

saŭ :

Dacă m'ai scaldat
Și dac'am țipat,
Reu' m'ai blăstemat,
Blăstem cu păcat:
— Tacî că te-am scaldat
Cu apă de Prut
Să fii tot urît,
Cu apă de luncă
Să fii tot de ducă...

(G. D. T., Poes. pop. 438).

Apoi :

Mândră maic'am mai avut!
Copil mândru m'a făcut,
M'a băiat cu flori de munte...

(I. B., Poes. pop. 362),

unde se vorbește despre o scaldă „cu flori de munte“ într'însa, după cum se obișnuiește a se pune flori sau ierburî într'o baie pentru copii, iar nici decum despre „crescere“ cu flori de munte! Se știe că'n scaldătorea copilului se pune busuioac, bujor, viorele, lemnul-Domnului și „felurite flori, ca să fie dragălaș ca florile“ (S. F. Marian, Nascerea p. 84). De aci, ca un fel de comentariu la „m'a băiat cu flori de munte“, o altă doină tot din Ardeal ne spune:

Nu 'i de vină cununa,
Că 'i de vină maică-mea
De ce m'a făcut așa:
Frunză verde lemn de brad,
Că pe mine m'a scaldat
Tot în rosmarin și flori
Să fii dragă la feciori,
În rosmarin de cel verde
Să fii dragă cui mă vede...

(Reteganu, Trandafir p. 80).

Unde aci să fie vre-o altă idee decât cea de baie?

La Laurian-Massim ni se ține: „băiez = a da țită unu' copil, a' îngriji, a' crește, a' priveghia, de ex.; nu' ține bate joc de ceia ce te-a băiat“. Acest unic exemplu înseamnă însă pur și

simpliciter: „nu' ține bate joc de ceia ce te-a scaldat când erai prunc“. Chiar în București, o femeie bătrână când muștră pe cine-va pe care 'l îngrijise de mic, îi ține: „eu te-am spelat, nu m'ai spelat tu pe mine“, încât ar trebui să conchidem că și a „spela“ vrea să ține a „cresce“.

Se poate dară afirmă cu o deplină certitudine că băiat n'are a face întru nimic, nici direct, nici indirect, cu latinul *bajulus*, ci numai cu latinul *balneare*, însemnând literalmente „spelat“ sau „scaldat“.

Mai înseamnă apoi desmierdat, și etă cum :

La țărani, scaldarea este o parte esențială în creșterea copilului, și tocmai atunci când îl scaldă, pentru ca pruncul să nu plângă și să nu ține de frica apei, mama îl gîuguieluce mai mult ca ori-când altă dată. De aceea băiez a căpătat în unele locuri sensul secundar de desmierdat, care nici acesta nu se ține cătușă de puțin cu noțiunea de „bajulus“, ci numai cu cea de „balneare“.

„Când plâng copiii cei mici, mama îi baie, adecă îi neteșce pre față cu mâna, ține: tacî, țuce'l mama!“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Să terminăm acum printr'o comparație.

O dătină foarte interesantă din primii anișori ai copilului este țunderea părului.

La Români, d. S. F. Marian (Nascerea, p. 409 sqq.) a consacrat acestui obicei un deosebit capitol, din care extragem următoarele: „În ajunul țilei pentru tuns sau rețezat, tatăl sau mama copilului, care are să fie rețezat, se duce și poftesce pre nașul său naș sa ca să vie pe a doua ție și să-și rețeze finul, căci ei singuri nu se cade să 'l rețeze, pentru că dacă l'ar rețeza,

după ce va crește mare și se va căsători iar arde casa. Dacă nașul e împedecat de a veni, poate să vie și soția lui, și din contră. In cas însă când sînt amîndoi împedecați, poate veni și unul străin ca să reteze. Acesta se numește apoi jumătate de naș. In cazul din urmă însă nănașul adevărat mai tot-d'a-una se supără pe cumetrii sei: de ce s'au grăbit așa de tare, și au chemat pre un străin ca să tundă pre finul? Din cauza acésta apoi cei mai mulți părinți chiamă pre un străin la tunderea părului numai atunci, când nașul său nașa copilului au murit in restimpul dela botez și pînă la tunderea acestuia. In ziua tunderii, părinții mai avuți dau și puțină masă, la care poftesc, pe lingă nănași, încă și unele dintre némurile cele mai de aproape, precum și vr'o doi trei megieși...“

La Italiani, acest obicei al tunderii a dat nascere termenului *t o s o „tuns“*, care însemnă la dinșii întocmai ceea ce este la noi *băiat*. Astfel italianesce copilul se chiamă „le tondu“, la Românii „le baigné“, două noțiuni diferite, dar luate d'o potrivă din traful concret, nu dintr'ó generalitate abstractă ca aceea de „élevé“.

v. ¹. *Baiă*. — *Băietă*. — *Cocon*. — *Copil*...

Băietan (plur. *băietani*), s. m.; adolescent, tout jeune homme. După o clasificățiune de vîrste făcută de C. Stamat, Muza I p. 535, *băietan* e sinonim cu zăblău și copilandru, fiind intermediar între copil și flăcău:

„Pruncu	pînă la trei ani.
„Copilul	pînă la doisprezece ani.
„Băetan	} pînă la douăzeci ani.
„Zăblău	
„Copilandru	

„Flăcău	} pînă la douăzeci și cinci ani.
„Holteiu	
„Bărbat	pînă la patruzeci ani.
„Bărbătoi	} pînă la cincideci ani.
„Matur	
„Uncheș	} dela cincideci ani înainte.
„Moșneg	
„Ghiuj	
„Harcă	femea foarte bătrână“.

I. Slavici, Nuvele p. 306: „Unul dintre boitari, un *băietan* ca de șeptesprezece ani, intră in cărciumă și căută pe Ghiță...“

I. Créngă, Povești I, 156: „Ce să cer, cucóne? Ia când țiu da grăul in giređi, să am voiă a lua numai atata grău cu paiă cu tot, cât oiă puté duce in spate eă și cu un *băietan* al meu...“

„Dintre comparațiuni poporane: un bărbat nalt și frumos ca un brad; un flăcău ca un bujor; un *băietan* nalt și subțire ca o cucută...“ (pr. G. Grosu, Iași, c. Voinesci).

O povestire țerănescă din Moldova: „... un *băietan* frumos de nu mai era altul ca el, inși duse: ie sama, Petrache! ține la dreptul! Nu lua nici dela sărac pentru boier, nici dela boier pentru sărac, căci inaintea lui D-đeu ei sînt de-o potrivă! — Vorbele flăcăului erau așa de blănde...“ (Șeđetőrea 1894 p. 161).

O altă povestire in grăul țerănesc din Moldova: „Ci-că intr'un sat era o crășmă pustii; v'o căti-va feti s'o apucat s'o grijască ca să facă in ășădzători, adică să s'adune mai multe feti la tors. După cî-o grijit'ó și s'o adunat fetili intr'ó sară și flăcăii; și fetili torcè, iar *băietanii* mai spunè položanii. Numai iaca că intr'an casă doi *băietani* nalți, sdravinii și frumoși, și sta așa mai dî-oparte, și nu prè vorghè. O fată adornișă pi cupțioriu, iar una dintri ceelanti, cari

torcè, nu știu cum o scăpat fusu gîos și s'o dus di-adura până lângă chiclórili *băietanilor* celor doi. Atunci, è când s'o plecat să 'și iei fusu, o vădzut că chiclórili celor doi *băietanî* era numa ca fusili, și 'ndata s'o și priceput că acie 's străgoi, și pi semni că crășma cee era casa lor. Atunci è a spus încet la celelanti feti și la *băietanî*, și s'o sfătuit cum să fugă..." (S. Teodorescu, Iași, c. Miroslava).

Băietan este augmentativ din *băiat* prin sufixul -an.

v. *Băiét.* — *Băiețandru.*

Băiétă (plur. *băiete*), s. f.; fille. Feminin din *băiét*.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 348: „... *băiată*, *băiețică*, se întrebuințază mai mult în Transilvania; copilă, copiliță, și după ce a crescut mai mărișoră: *copilandră*; pruncă, pruncuță, pruncușoră; fetiță, fétuță, fetișoră, după ce a crescut mai mare fétuică, fetișcană, iar când i-a sosit timpul de măritat fétă, fétă 'n flóre, fétă-mare și fétoc sau fétoiu, dacă e naltă și robustă...”

Doină din Ardél:

Ghițule,
Drăguțule,
Resări-ți-ar numele
Prin tóte grădinile,
Să resară florile,
Să le stringă fetele,
Fetele, nevestele,
Mai cu drag *băiețele*...

(Bibicescu, Poes. pop. 32).

v. *Băiét.*

Băietòr, -óre, adj. et subst.: celui qui baigne, qui lave les petits enfants. Acela sau aceia care *băiezá*, adecă scaldă sau *spélă* pe prunc; și

fiind-că această sarcină aparține în specie femeii care îngrijesce pe copil, se întrebuințază aprópe exclusiv femininul *băietóre*: „die Kinderwärterinn, die Amme“ (Lex. Bud.). Cu tóte astea, masculinul *băietor* ne întimpină într'un frumos pasagiù la mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 104 a: „... curățiaște, fericiăște-mă pre unù ponegritù, o! părinte și fiule și duhule troiță sfântă! tu 'mî dá ingerù lumină-purtăreț, mințai sporitoriu, *băietoriu* (БѢТОРІЮ) și socotitoriu...” unde sensul este: „cel ce *spélă* pe cel ponegrit“.

v. *Băiez.* — *Băiet.*

Băiețan. — v. *Băiețăș.*

Băiețandru (plur. *băiețandri*), s. m.; grand garçon, gamin. Sinonim cu *băietan*, ca și cu *copilandru*, după analogia căruia pare a fi format.

Ion Ghica, Scrisórea II: „eram abia *băiețandru* ca de vre-o opt-spre-dece ani, când m'am scris la căzaci cu bietul Tudor al nostru...”

v. *Băiét.* — *Băietan.* — *Băiețăș.* — *Copilandru.* — *ëndru.*

Băiețăș (plur. *băiețășî*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2°. chéri. Sub raportul formeii, *băiețăș* nu póte fi un deminutiv d'a-dreptul din *băiét*, căci atunci ar fi *băietaș*, ci s'a modificat prin analogiă cu sinonimul *băiețel*, de unde s'a furișat în el inorganicul *ț* pentru *t*. Prin aceeași influință analogică s'aù format *băiețandru* și *băiețoiu* în loc de *băietandru* și *băietoiu*; ba pînă și *băietan* se rostesce une-orî *băiețan*. Sub raportul sensului, nu se deosebesce de *băiețel*, întrebuințându-se de o potrivă despre copii mici și despre

adolescenți sau chiar flăcăi în totă firea.

Balada oțenescă „Mocanca și Vrâncența” :

Și cel Vrâncenaș,
Mândru *băiețaș*,
Vrâncența 'și lua,
A cas' o ducea,
Nunta își făcea...

(Col. I. Tr. 1883 p. 241).

Cântec poporan dela 1848:

Frunză verde lemn uscat,
Unde 'i drumul la Banat,
Cu Ungurul să mă bat?
Foiă verde arțăraș,
Spune 'mi, spune 'mi *băiețaș*,
Unde 'i drumul la oraș?
Frunză verde măr sălciiu,
Unde 'i drumul la Sibiu,
Unde-a fost bătaea 'ntăiu?..

(G. D. T., Poes. pop. 489).

v. *Băiet.* — *Băiețel.*

Băiețel (plur. *băiețeli*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2° chéri; 3° t. de Choréogr.: sorte de danse populaire; 4°. t. de Botan.: nom d'une fleur. In primele doue sensuri, *băiețel* este sinonim cu *băiețaș*, dar mult mai întrebuintat.

Laurian-Massim: „*Băiețel*: 1°. în înțeles propriu: are un *băiețel* frumos ca un îngerel; 2°. în înțeles metaforic, ca expresiune de desmiardare în loc de iubit: de când te-ai dus, *băiețele*, n'am mai pus la gât mărele...”

Balada „Corbea” :

Foc la case de i-oî da,
Altele și-o ridica,
Mai frumoșe ca astea;
Pe dómna de i-oî fura,
Altă Dómna c'o afla
Mai frumoșă ca asta;
Să 'i fur și eü *băiețelul*
Ca să 'i ardă sufletelul
Și să nu se mai gândescă
P'altul să mai pedepsescă..;

după această amenințare, haïducul

Pe scăriță se suia,
La iatac că nimeria,
Și 'n iatac că mi 'și găsia
Légênul copilului
Și odrasla Domnului.
Corbea pe copil lua...

(G. D. T., Poes. pop. 535).

Balada „Păunașul codrilor” :

— Cale bună, Românaș!
— Mulțumim, măi Păunaș.
— Măi băieto, *băiețele*,
Măi voinicice, voinicicele,
Dă-ne noue pe mândra
Ca să scapi cu viéța ta.
— Ba eü mândra nu țî-oiu da
Pin'ce capul sus mî-a sta...

„Dragă *băiețele*” formeză refren la un cântec quasi-poporan, pe care l'au respândit lăutari:

Du-te, du-te, n'ai mai fi,
D r a g ă *băiețele*,
Să n'am de cine dori,
D r a g ă *băiețele*...

(G. D. T., Poes. pop. 237).

De asemenea într'un cântec adevărat poporan :

Frunzuliță trei smicele,
D r a g ă *băiețele*,
Légă calul de zăbrele,
D r a g ă *băiețele*...

(Ibid. 321).

„După cântec, și un danț țerănesc de aci se numesce *Băiețelul*” (Th. Cioban, Tutova, c. Frunțișani; D. Ursu, Sucéva, c. Ruginósa).

„Intre jocurile țerănesci, unul se chiamă *Băiețelul*” (pr. C. D. Gheucă, Iași, c. Galata; I. Chirica, Tutova, c. Cârjeóni; I. Șuşnea, Covurluïu, c. Măluscenî).

„Unul din danțurile de aice se nu-

mesce *Băiețelul*“ (N. Sandovicî, Doro-
hoiu, c. Tirnauca).

„*Băiețelul* este un joc de brău“ (N.
Busuioc, Suceva, c. Stolniceni).

Iată și aria jocului țărănesc *Băie-
țelul*, așa după cum a transcris-o d.
Vulpian (Jocuri de brău No. 29) dela
Moș-Paraschiv din Bărlad :

În sfârșit, *băiețel* se chiamă și un
fel de flóre (I. Neculau, Némț, c. Ser-
besci).

Dar ce fel de flóre ?

v. *Băiét.* — *Băiețaș.* — *Brău.*

Băiesc, -*escă*, adj.; „en garçon“
(Cihac). În antitesă cu *fetesc*, dar
tot așa de rar întrebuintat. „*Băiețesc*
= ce are asemănare, raport cu manie-
rele saū mintea băiétului“ (Costi-
nescu).

v. *Băiét.*

Băiețesce, adj.; en garçon, comme
les garçons. În antitesă cu *fetesce*.
A se juca *băiețesce*. A petrece *băiețesce*.
v. *Băiét.*

¹**Biețică**. — v. *Băiétă.*

²**Băiețică** (sans pluriel), s. m.; t.
famil.: vieux garçon. Se ȃice ironic la
un om în vrîstă, dar scurt la stat saū
care vrea să 'șî dea aerul de a fi
tinăr.

I. Ghica, Scrisórea XI p. 283: „Na
și ție, *băiețică*, ȃicea [polcovnicul] unui
bătrân bondoc, vërsându 'i érbă în corn
și alice în basma. Veȃi să nu mă daī
érá de rușine ca măi dëunăȃi, de-aī

lăsat bunătate de lup să trecă pre
lângă tine și să se ducă sănătos...“

v. *Băiét.* — *ică.*

Băiețime, s. f.; les garçons en gé-
néral, (Cihac).

v. *Băiét.* — *ime.*

Băiețoiu, (plur. *băiețoi*), s. m.; grand
bambin. Laurian - Massim: „*Băiețoiu*,
formă augmentativă din *băiét*: *băiét*
mare; se ȃice măi ales în despret: *bă-
iețoilor* să le tai nasul, că apoi se pré
intind; un *băiețoiu* ca tine nu s'ame-
stecă cu *băieții*; frate-teū e *băiét*, ba
băiețoiu...“

v. *Băiét.* — *Băiețaș.*

Băióra (plur. *băióre*), s. f.; petit
bain. „*Băióra* = baiă mică“ (Laurian-
Massim). Derivat din *baiă* prin sufixul
deminutival -*óra*. Nu e sinonim cu
băiță, care se întrebuinteză numai
despre baiă în sens metalurgic.

v. ¹*Baiă.* — *Băiță.* — *óra.*

Băios, -*ósă*, adj.; riche en minerai,
métallifère. Cuprinȃend băi de metalurī
lucrate saū nelucrate. Cuvîntul se află
în Lexiconul Budan. „*Băios* = plin de
băi cu metale“ (Laurian-Massim).

v. ¹*Baiă.*

Băigăt s. **buigăt** s. **bulgăt**, -ă, adj. ; délirant, troublé, confus. Sinonim cu *băiguit*.

Basmul ardelenesc „Doftorul Tode-raș” (Reteganu, Povești II p. 77) : „Deci umbla ca *buigat* de cap prin cea pădure săcrătă, ar fi voit să deie ce-va bidiganiă de el și să'l mănânce...”

D. Reteganu ne mai comunică din Ardél următoarele exemple de întrebuintarea acestui cuvînt: „Bag-séma, e *buigat* orî ce 'i cu el: 'o luat Dumne-đeu mintea. Dar nu fi *buigat*, că nu 'i așa. De când 'o murit mułerea, imblă tot *buigat*, sălecuțu de el.

De frigure zacî în pat,
De dragostî umblî *buigat*...”

Despre importanța acestei forme,
v. *Băiguesc*.

Băiguélă s. **Buiguiélă** s. **bulgu-ielă** (plur. -ełi), s. f. ; délire, confusion, trouble, radotement. Costinescu: „*Buiguelă*, *buiguire*, *buiguitură* = vorbire într'așurîa”. Poienar—Aaron—Hill, la cuvîntul „délire”: „*bulguială* = așurire, mișcare mare, turburare ce o ațîță în suflet patinele silnice”.

v. *Băiguesc*. — *Băiguire*.

Băiguêsc s. **buiguesc** s. **bulguesc** (*băiguit*, *buiguit*, *bulguit*; *băiguire*, *buiguire*, *bulguire*), vb. ; délirer, radoter, divaguer, extravaguer. Costinescu : „A *buigui* = a vorbi într'așurea, a așuri, a spune lucruri extravagante, fără nici un înțeles”.

Biblia Serban-vodă, 1688, Lament. Jerem. III, 20 :

.... și va <i>buigui</i> (εβουρση) asu- pra mé sufletul mieu... et recolet super me anima mea...
---	---

grecesce: και καταδολεσχήσει επ' εμε τ' ψυχή μου....

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681, Oct. 22 f. 76 b : „casele și zidurile schimbate, și oamenii schimbaț, ai părîa că doară visadză saũ *buiguiăște*...”

Ibid. Noemvr. 24 f. 154 a : „și l'au invățat să crédză întru Hristos, și să nu mai dzacă că 'i nărocũ și cialia ce-a să pațá omulũ, cumũ *buiguiã* întâi, ce să crédză în adevăratulũ Dumnedzau...”

Cantemir, Ist. ieroglif (Mss. în Acad. Rom. f. 80) : „până într'atata pre muritorî *buiguesțî*, imbețî și nebunestî, cât și spre tabăra adevărului desfránate oștile nebunelor sale socotele a 'ș slobozi nu să rușiniază...”

Ibid. f. 200 : „când capul să amețiaște, picioarele dovedesc ; și când mădularile *buiguesc*, lipsa crierilor arată...”

Cantemir, Chron. II p. 348 : „și altele câte *buiguiăște*, tuturor sânt știute ; ce aceste cât de crude minciunî să fie, din istoriã trecutã s'au dovedit...”

C. Stamati, Muza I p. 136 :

Gólă aũ incunglurat
Ca o furiã din lad
Focușorul ce ardea,
Pe Scaraoschi chemând,
Și vorbe diavolesci
Băiguind din dinți scrișca,
Din ochi scãnteĩ slobođla...

Cantec din Moldova :

De urit zac pe piclóre
Și nici capul nu mă dóre,
Băiguesc ca de lungóre...

(Seđstórea 1802 p. 50).

Se întrebuinteză și sub forma reflexivă.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar, 1683, na văznesenie f. 72 b : „cereștile a celorũ fără trupũ șiragurî, de minune inșpaímându-sã, sã *buiguiã* mirațũ și de tremurũ cuprinșũ...”

Ibid. Mai 21, f. 43 b, Esai. LX, 5 :

<p>.... și te veî tîame și te veî <i>băigui</i> cuinema... grecesce: καὶ ἐκστῆσῃ καρδία...</p>	<p>.... et time- bis, et stupebis corde...</p>
--	--

Lex. Bud.: „m ă *băiguesc* de ca p = deliro, in phantasiā incurro“.

Forma *bulguesc* e fôrte rĕspândită în viul graiu: o cunosc atât Laurian-Massim (Gloss. 103) cum și Cihac (II, 32), care indică câte-trele varianturile fonetice: *băiguesc*, *băiguesc*, *bulguesc*. La Sava Bărcianu nici nu există altă formă decât *bulguesc* „betäubt sein, irrereden, phantasiren“; de asemenea la Poienar-Aaron-Hill, la cuvîntul „déli-rer“. „a *bulgui* = a se afla în mare mișcare sau turburare din lăuntru“; iar la Budai-Delĕnu (Dicț. Mss. în Muz. ist. din Buc.): „*băiguesc*, *bulguesc*“. Față cu cele trei varianturi, este în-vederat că cuvîntul n'are a face cu slavicul *всѣ* „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, căci de acolo nu se pôte explica nici *ă* în *băiguesc*, nici *l* în *bulguesc*; dar nici cu latinul „vagor, quia tunc divagatur mens“ (Lex. Bud.) éráși n'are a face, căci de acolo nu se pôte explica *i* în *băiguesc*, nici *l* în *bulguesc*. Sub raportul vocalismului, *u* după *b* fiind o labialisare din *ă*, iar sub raportul consonantismului un *ž* corelativ unui *l* fiind o muîare din acesta, prototipul românesc comun pentru cele trei varianturi trebuî să fie: *bălguesc*. În acest prototip sufixul verbal cel tot-d'a-una denominativ-uesc arată că tulpina cuvîntului este o formă nominală *bălg*, pentru care noi nu găsim o origine mai potrivită decât latinul *valgus*.

Ne sciind ca ce fel de puață de sens va fi avut *valgus* în latinitatea rustică, sîntem siliți a lua ca punct de plecare clasicitatea. Lătinesc *valgus* în-

semnă „oblique, de biais, de travers“, de unde și adverbul *valgiter* la Petroniū în „commovebat *valgiter* labia“ = „strămbă gura“, „*bălguia* din buze“. Acest sens general se constată de Nonius: „*valgum* est proprie intortum“ (ap. Corssen, Ueb. Aussprache, I². 544). Se pare că la vechii Romani *valgus* se aplica fôrte des la buze, căci, afară de textul de mai sus din Petroniū, iată un altul din Plaut (Mil. glor. II, 1, 15):

Itaque hic meretrices labiis dum ductant
[eum,
Majorem partem videas *valgis* saviis...

Acéstă aplicațiune a lui *valgus* la gură a supraviețuit aprópe singură în medio-latina, judecând după următoarele texturi din Du Cange::

„... mille *valgia* et contorsiones labiorum“;

„*Valgia* pro retorsione labiorum quam facimus quando deridemus aliquem...“;

„*Valgiare*; *valgire*, labia habere extrorsum prominentia...“;

În fine, într'un glosar medieval latino-frances: „*valgia*, moè“, adecă francesul modern „*moue*“, care însemnéză gură strămbă, „scălămbătură, strămbare din gură pentru a 'și bate joc sau spre a 'și arĕta nemulțumirea“ (Poienar-Aaron-Hill).

Față cu aceste texturi este a-nevoe de a nu recunósce identitatea cea fundamentală de sens între latinul *valgus* și românul *bălg*: dela o extravagantă strămbare curat materială din buze, graiul românesc n'a făcut decât a trece în sfera morală la *băiguire* din gură = „parler de travers“, „*valgiter* loqui“. Dela *băiguesc* din gură s'a operat apoi d'a-dreptul transițiunea logică la „m ă *băiguesc* de ca p“, „băi-

guit de minte“, băiguit de fire“ și alte locuțiuni, cari ne întimpină în vechile texturi.

Afară de valgus, păstrat în denominativul bălguesc, Româniî cată să mai fi moștenit din latina și o formă vulgară participială valgatus, de unde ardelénul băigat = bălgat, despre care se vorbește la locul seû.

v. *Băigat*. — ^{1,2}*Băiguit*. — *Băiguire*...

Băiguiciune. — v. *Băiguire*.

Băiguire s. buiguire s. bulguire (plur. *băiguiri*, *buiguiri*, *bulguiri*), s. f.; l'infin. de băiguesc pris comme substantif: délire, extase, trouble, divagation. Sinonim cu substantivul băiguit și cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681, Sept. 28 f. 34 b: „acélla č'au vădzut Ieremiîa în *buiguire*...“

Ibid. Noemvr. 23 f. 149 a: „nu în visul, ce în *buiguire* să vădzu la scaunul de gudețu ședzând...“

Ibid. Oct. 16 f. 68 b: „o femîae de cinste, luminată cu Duhulul lui Dumnedzău, fu în *buiguire* de istăplenie...“, unde „istăplenie“ este paleoslavicusul истѣпленіе „extase“.

Ibid. Noemvr. 4 f. 106 a: „*buiguire* m'au lovită astădz, nuî această cetătia, m'am rătăcită...“; și mai jos: „cercă și n'afă pre nime cunoscută, și iarăș dzasă: blagoslovit Dumnedzău, mare *buiguire* m'au lovită...“; și apoi: „aică voi să ședz până cândă Dumnedzău va rădica de pre mine buiguiciunla...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 98): „Comedie ca această și *buiguire* într'acesta chip, din gura papagaii în mințele tuturor dihaniilor răvârsindu-să...“

Ibid. f. 202: „Deci vrăjitorii jertfa

priimind, descântecul *buiguiri* le citiră...“

Sava Bărcianu: „*Bulguire* = das Irreden, Phantasiren“.

v. *Băiguesc*.

¹**Băiguit s. buiguit s. bulguit**, le part. passé de băiguesc pris comme substantif: délire, extase. Sinonim cu băiguire și cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681, Oct. 26 f. 83 b: „Acîastă le adeveriîa acelu svințitū Ilustrie, că le-au vădzută a vidomă au în *buiguit*...“

Ibid. Ghen. 20 f. 270 a: „și trecândū 2 dzăle, să războli Petrū acesta Patrîchie și cădzu în *buiguit*, și să vădzu unde îiau sama de păcate...“

v. *Băiguesc*.

²**Băiguit s. buiguit s. bulguit, -ă**, le part. passé de băiguesc pris comme adjectif: délirant, confus, troublé. Sinonim cu băigat.

Miron Costin, Letop. I p. 354: „[Stefăniță-vodă] n'au ascultat, și adăogându-se boala, și ales toamna fiind, așa de greū l'au cuprins herbintela, cât până la Tighinea au stătut frănitic, adecă *buiguit* de hire...“

Nic. Costin, Letop. I p. 65 (cfr. p. 9): „toate celelalte basne, câte unii au însămnat de tine den neștiință rătăciți, alții den zavistie care în lume din nemuri n'au lipsit nici o dată, alții den *buiguite* scornituri și deșerte...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681, Oct. 5 f. 45 b: „ș'au eșituș din sâmtăre și ședfa *buiguită*, cu ochii stlăpițu în susū la podul casii și mișcăluindū cu budzele șoptă ne'nțălésă și ne'ncheiată...“

Același, Psaltire 1673, ps. CXV:

Ce eū, *buiguită* de minte,
Dzășu de totū omulū că minte...

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „Iară tu frate, împedecat de bătrînețe și *buiguit* de cărunțețe fiind, pre prorocul ce nu'ți știi știința, locul și țara, vii să'ți încarci asupra'ți ocară...”

Ibid. f. 100: „În care vréme pardosul vârgat și rîsul cu negru picat, cu alaltî ai lor de preună, cel de demult în inimile sale ascuns vicleșug ce avea, la ivală și într'a tuturor privală a'l scoate începură, și ca cum de urgiia pizmei nebuniți și *buiguiți* ar fi fost fără nici o rușine...”

I. Slavicî, Novele p. 63: „Cîsurile treceaî, și în trecerea lor ea tot mai mult se ameția, încât, sosind ziua de Sambetă, ea umbla *buiguită*, fără de a'și mai puté da samă despre vreun gând hotărit...”

v. *Băiguesc.* — *Băigat.*

Băiguitôr s. buiguitôr s. bulguitôr, -óre, subst. et adj.; extravagant, confus, fantasque. Acela saî aceia care băiguesce. Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „*délirant*”: „*bulguitôr*=care vorbesce aîurea”.

Miron Costin, Letop. I p. 341: „Mihnea-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temelu, drept fantastic, adecă *buiguitôrîu* în gânduri...”

Cantemir, Chron. II, 177: „unii *buiguitôrî*, cariî pentru începătura némului Moldovenesc cu basne aî muruit hărtiia...”

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „număi pre cât a mia proastă și acmu de bătrână *buiguitoare* socotială iaste...”

Doină din Banat:

Busuțoc chitat ca noru,
Mă mâncași, mândro, cu doru;
Dar nu' dor ca dorurile,

Ci e dor *bulguitôr*,
Că tresar nóptea din somn;
Daû cu mâna după tine:
Daû de păreți, val de mine!
Sărutaî și perina,
Gândind că ești dumnéta...

(Hodoș, Poos. pop. 162).

v. *Băiguesc.*

Băiguitură s. buiguitură s. bulguitură (plur. *-uri*), s. f.; trouble, radotement, balbutiement. Sinonim cu băiguélă, cu băiguire, cu băigui-ciune, dar exprimând în specie o stare mărunță frecuentativă.

Cantemir, Chron. II p. 356: „Așé basne și blojeriturî și *buiguiturî* sânt, câte cătră aceste Simeon Măzacak prepune și adaoge...”

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 263): „Șoimul după ce prin multă vréme nu cu puțînă dosadă bolbăiturî și *buiguiturî* ca acésta dela Hameleon ascultând, mai mult a'l mai răbda nu putu...”

Ibid. f. 79: „Cucunozul acéștiă toate în loc de basnă și în *buiguiturî* de bătrănéțe le lua...”

v. *Băiguesc.*

Băimac s. buimac, -ă, subst. et adj.; 1° ahuri, confus, abasourdi, trouble; 2°. t. macéd.: bancal; 3°. t. de Géogr.: nom propre topique.

Cu primul sens:

Laurian-Massim: „*Buimac*=lassus, fessus, turbatus animo; amețit, obosit”.

Costinescu, Vocab. I, 130, 132: „*Buimac*=amețit, amestecat, încurcat, fără orânduélă”.

Ca sinonimî, se mai pot adăoga: zăpăcit, uluit.

Două pasage din I. Créngă cu traducerea de d. Damé:

„Oamenii săriră, *buimaci*, care din cetro... = les gens accoururent de tous côtés, étourdis...“;

„Era *buimac* de cap și hămisit de fôme de atâta umblet... = il était abêti et defaillant de faim...“

Cu sensul al doilea și cu vocalismul cel organic, cuvîntul s'a păstrat la Macedo-români.

Dr. Obedenaru, Dicț. maced. (Mss. în 'Acad. Rom. t. I p. 57): „*Băimac* = om său cal care își lovesce genunchii umblând“, adecă se încurcă la picioare.

Cu sensul al treilea, un sat și un del în districtul Bacău se chiamă *Băimac* după numele pârului *Băimac* (Ortensia Racoviță, Dicț. 111), conservând ast-fel în onomastica topică forma cea veche a cuvîntului, întocmai ca la Macedo-români, pe când în graiul comun din Moldova nu se mai aude decât forma ulterioară *buimac*.

Ideea cea fundamentală, cuprinsă în ambele sensuri secundare de mai sus, este aceea de prostiță, nici decum aceea de aîurare, „délirant, radoteur“, după cum pretinde Cihac (II, 32), confundând acest cuvînt cu bălguit (v. *Bălguesc*). Chiar însă dacă s'ar potrivi sensurile, totuși *buimac*, adecă *băimac*, n'ar avé a face cu slavicul *бѣн* „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, de vreme ce *u* în forma *buimac* este o învederată scădere din primitivul *ă*, datorită acțiunii celei labialisatôre a lui *b*. Prototipul fonetic *băimac* a fost necunoscut atât lui Cihac, precum și lui Laurian și lui Massim, cari tocmai de acela se pleacă și ei spre derivațiunea din slavicul *b u i*.

Presința lui *băimac* la Macedo-români, mai ales cu o deosebită nuanță de înțeles, este foarte importantă, dovedind vechimea acestui cuvînt, față

cu care ni se presintă următôrele două ipotese:

1°. o tulpină *băim* cu sufixul *-ac*;

2°. o compozițiune nominală *băi + mac*.

În ambele ipotese ne întimpină unul și același element comun *băi*, care ne duce la tulpina latină vulgară *babe* sau *babi* cu sensul de „prost“: *babeculus* la Petroniū, *babulus* la Apuleiū, *baburrus* și *babiger* la Isidor, *babugus* și *babillio* la glosatoriî medio-latini (Du Cange), tôte însemnând „stultus“ sau „hebes“, de unde cu același sens de „prost“ spaniolul *babieca*, proventalul *bavec*, italianul *babbeo* sau *babbione*, *babuasso*, *babbuino* etc. Latinul *babe* sau *babi* trebuia să devină la Români *baî*, ca „aî = habes“, „suū = subeo“, „beî = bibis“ etc., și apoi cu perderea accentului: *băi*.

În ipotesa *băim-ac*, tulpina *băim* se pôte explica printr'un latin vulgar *babinus*, cu același sufix ca în italianul *babuino*, trecend la noi finalul *n* în *m* ca în „*bucium* = *bucinum*“, „*tărîm* = *terrenum*“, „*mulțamesc* = *mulțanesc*“ (v. *An*) etc.: din *babinus* se nasce astfel prin intermediarul *bavinus* o formă românescă *băin* = *băim*, care se scurtéză în *băim* ca în „*curîm*“ din „*curîm*“, „*usc*“ din „*usuc*“, „*fărîm*“ din „*fărîm*“.

În a doua ipotesă: *băi + mac*, elementul *băi* fiindu-ne deja cunoscut, ne apare alătura elementul *-mac*, care este din punct în punct latinul *maccus*, unul din termenii cei mai poporani în antica Romă, căci figură în așa numitele jocuri Atellane. *Maccus* însemnă „sot, niais, imbecile“, și anume cu nuanța ironică, întru cât ride cineva de prostia altuia. Din dialectele neolatine, cuvîntul s'a păstrat în limba sardă: „*maccu* = *pazzo*, *matto*, de-

mente", cu augmentativul *maccone* „gran pazzo“ (Spano), și la Români în mócă „idiot, stupid, care nu e bun la nemica, sau care tot ce face—face reu și pe dos, face cu greu și mai cu greu isprăvesce, care e de risul lumii: un mócă de om, o mócă de muiere“ (Laurian-Massim). Latinesce *maccus*, deși masculin, totuși se aplică și la femeii, de ex.: „*maccus virgo*“ (Munk, De fab. Atell. 144 sq.); la Români femininul mócă are întocmai aceeași în-trebuințare bi-sexuală.

v. *Mocan.* — *Mocărțan.*

Dacă *băimac* se descompune în *băi + mac*, atunci el represintă un prototip latin rustic *babimaccus*, compus din doi sinonimi însoțiți pentru a da idee o nuanță intensivă, ca și când s'ar țice: prost-prost. Este fenomenul de reduplicare logică, cunoscut în toate graiurile și din care un frumos exemplu e italianul „*badaluccare*“, compus din „*badare*“ și din „*allocare*“, ambele însemnând de o potrivă a sta la pândă (Caix, Studj di etim. 5).

Cum óre să ne rostim acuma între cele două ipoteze?

Noi ne plecăm mai mult către cea de'ntău diu ele, și iată de ce. Tulpina *băim* = *babinus* existase în limba română, într'un mod independinte de or'ce sufix, într'o formă verbală sau nominală din care a remas în graiu adjectivul *buimatec* (= *băimatec*) corespunzător unu latin *babinaticus*, compus din *băim* și sufixul *-atec* ca în „*selbatec*“, „*nebatec*“, „*prostănatec*“, „*roșiateg*“ etc.

v. *-atec.*

Alexandri, în admirabila'i legendă despre Stat-palmă:

Iată însă mândrul sóre că se 'ntunecă d'un
nor!
Urișii stău buimaticii, fumegând d'a lor
sudóre:

Rădic ochii, și pe ceruri vöd trecënd in sbor,
drept sóre,
Fët-frumos cu Trestiana pe-un cal sprinten
sburător...

Pe cât timp existența tulpinei *băim* este astfel constatată, capătă o nouă tăriă ipotesa cea cu sufixul *-ac*; dar nu încetază totuși de a fi numai ipotesă, căci i se póte opune posibilitatea ca *băimac* să se fi compus din aceiași tulpină *băim* și din cuvîntul *mac*, adecă: *băim + mac*, un cas în care compozițiunea ar fi fost chîar înlesnită prin identitatea între consóna cea finală și între consóna cea inițială ale celor două elemente: *băim-mac*.

Or'care ipotesă s'ar admite, *băimac* este la noi una din rămășițele cele mai interesante ale latinității rustice; o rămășiță conservată la Daco-români și la Macedo-români de o potrivă.

Derivatele cele poporane din *băimac*, afară de

1°. *buimatec*,
sînt:

2°—4°. *Buimăcesc*, cu formele verbale *buimăcure* și *buimăcit*.

Laurian-Massim: „*Buimăcesc* = a fi *buimac*, a lucra ca *buimac*“.

Costinescu: „A se *buimăci* = a se ameți, a se năuci...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 3: „Că, dčü, sînt de jelit! M'am *buimăcit* de istov de-o bucată de vreme. Nu'ți dî lăsată de Dumneđeu în care să nu cadă câte o poroncă, când cu coróier, când cu teléga dracului...“

Aceiași, Florin și Florica, sc. 11:

„Florin (*buimăcindu-se*): Așa vroiam să spun, stăpána ta, nu a me, adică stăpána me, nu a ta.

„Florica (rîdënd în parte): S'o *buimăcit*...“

Basmul ardelenesc „Fiica a noué mame“ (Tribuna din Sibiu, 1885 No.

13): „Feciorul buimăcit, ca omul când își pierde ce are mai drag și mai scump pe lume, nu auzi vorbele smeului, ba era p'aci să nu bage de seamă că Fiica-a-nouă-mame îi face semn cu capul să o aștepte la isvor...“; iar mai jos: „Feciorul, buimăcit și amărit pînă în suflet, cum e omul în năcaz...“

Alt basm ardelenesc „Marțolea“ (Tribuna din Sibiu 1885 No. 198): „Apoi se puse éráși pe căutate, și dând de ușa casei, intră în lăuntru, dar éráși tot de clătite dădea preste tot locul pe unde pipăia; ajungînd la pat, află o grămadă de băieți... tot lucruri ce mai 'nainte nu le văduse.— Am greșit casa a bună samă, grăi ea din noă, buimăcită...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 330:

Bogatu 'n scurtă vreme
Lipsit de 'nțelepciune ajunge-un rătăcit:
Îi place lingușirea și de păcate geme;
Remas bun, cumpătare! E trândav, buimăcit!...

5°. „Buimăciă = calitate sau faptă de *buimac*“ (Laurian-Massim).

6°. Buimăcélă.

Costinescu: „buimăcélă, buimăcîre, = starea persoanei buimăcite, uluite, amețite; amețelă, încurcătură în trebi; fapta de a se buimăci“.

I. Créngă, Povești I p. 46: „Așa dîcînd, pornesce, și mergînd prin pădure, s'a rătăcit; după multă trudă și buimăcélă, în loc să éșă la drum, dă de un heleșteu...“

Același termen mai are și o accepțiune poporană medicală:

„Între bóle de om, trohnăria se dîce buimăcélă“ (V. Hornescu, Iași, c. Băiceni).

v. *Năuc*. — *Uluit*. — *Zăpăcit*.

Băimătec s. **buimătec**, *ă-*, adj.; trouble, confus, abasourdi.

v. *Băimac*.

Băimăcélă s. **buimăcélă** (plur. *băimăceli, buimăceli*), s. f.; 1°. trouble, confusion, étourdissement; 2°. t. de Méd. popul.: catarrhe, rhume de cerveau.

v. *Băimac*.

Băimăcêsc s. **buimăcêsc** (*băimăcit* s. *buimăcit*; *băimăcîre* s. *buimăcîre*), vb.; troubler, étourdir, ahurir.

v. *Băimac*.

Băimăciă s. **buimăciă**, s. f.; trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac*.

Băimăcîre s. **buimăcîre** (plur. *băimăcîri, buimăcîri*), s. f.; l'infin. de *băimăcêsc* pris comme substantif: trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac*.

Băimăcit s. **buimăcit**, *-ă*, adj.; le part. passé de *băimăcêsc* pris comme adjectif: trouble, confus, abasourdi.

v. *Băimac*.

Băja! interj.; t. enfantin: avis de prendre garde à quelque chose qui brûle. „*Băja*, se dîce la copii când se apropie de ce-va ferbinte“ (pr. T. Petricu, Vasluju, c. Miclesci). Pare a fi o simplă onomatopeia a bătăirii focului: *baj* cu amplificativul *-a*.

v. *Băca*. — *Băzăesc*.

Băjăgnă, s. f.; besace, saccoche. In regiunea Năsăudului: „*Băjăgnă* = desagă“ (Gaz. Transilv. 1888 No. 54). Este în fond același cuvînt cu sinonimul *desagă*, dar pe când acesta ne-a venit prin intermediul bizantinului *δισάκιον*, *bejăgnă* indică o proveniență occidentală, negreșit indirectă, din latinul *bisaccium*, de unde francesul

besace, italianul *bissaccia* etc. De unde însă finalul -nă?

v. *Desagă*.

Băjenâr }
Băjenîă } —v. *Bej...*

Băjescu.—v. *Băjesci*.

Băjesci, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. *Băjesci* este un nume topic născut din pluralul patronimicului Băjescu, care la rîndul seü presupune o formă nominală Baje sau Baje, aparținînd onomasticeî slavice: la Bohemî Bažata sau Bažek este un nume personal fôrte obicînit; la Ruși în documente vechi: Бажень și Баженко (Moroškin, Славянскій именованье p. 6).

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulțime de moșiî confirmate fostului mare logofet Staico: „*Băjești* (Бъжещи) cu morile“.

Băjbăc s. **bojbăc** (plur. *băjbăci*, *bojbăci*), s. m.; celui qui s'exprime difficilement, qui n'a pas les mots à sa disposition. Acela care vorbește dibuînd cuvintele său pe pipăite. Deși cunoscem numai forma masculină, totuși credem că se pôte dice și la feminin: băjbăcă sau bojbăcă. Derivă din tulpina verbului băjbăesc, dar nu prin sufixul -ac, ci prin imitațiunea finalului din onomatopoeicul „băldăbăc“ pentru a da astfel termenului o nuanță mai comică. *Băjbăcul* nu e acela care bălbăește sau care găngăvesce, ci acela care nici o dată nu nimeresce cuvintele cele proprii pentru a exprime o idee, și de aceea vorbește încurcat și lungesce vorba, ca dora-dora să le brodescă. Exemplu:

prietenul meü e așa de băjbăc, încat trece un cés pînă ce'mî spune ceea ce i se 'nvirtesce pe limbă.

v. *Băjbăesc*.—*Băldăbăc*.

Băjbăelă s. **bojbăelă** (plur. *băjbăeli*, *bojbăeli*), s. f.; marche à tâtons, mouvement dans l'obscurité en cherchant quelque chose. „*Bojbăelă*, bojbăire, căutare a ce-va prin întunec, pe pipăite, fără a vedé“ (Costinescu). Tôtă nóptea auđiam un fel de *băjbăelă* în odae de alături. E sinonim cu băjbăit, băjbăire, băjbăitură, dar arătând o stare mai prelungită.

v. *Băjbăesc*.

Băjbăesc s. **bojbăesc** (*băjbăit*, *bojbăit*; *băjbăire*, *bojbăire*), vb.; 1°. tâtonner, chercher à tâtons, aller à tâtons, se mouvoir dans l'obscurité en cherchant quelque chose; 2°. avoir la difficulté de s'exprimer, chercher et ne pas trouver facilement les mots en parlant.

În primul sens:

Costinescu: „A *bojbăi* = a căuta ce-va prin întunec, a dibui cu ochiî închisî în cale“.

Balada „Corbea“:

Aicea când am intrat,
Ce-am vedut când m'am uitat?
Băjbăia șerpăicele
Și erau ca acele,
Bróscele ca nucile,
Năpărci ca undrelele...

(G. D. T., Poes. pop. 518).

Basmul din Bucovina „Ceî trei tălharî“ (Sbiera, Povești p. 272): „își legă ochiî bine cu un tulpan și începu a *bojbăi* ca prostul prin casă ca să pună mâna pe unul dintr'înși...“

I. Créngă, Povești I p. 267: „Păsărilă atunci se lășesce cât ce pôte, începe a *bojbăi* prin tôte buruîenele...“

Th. Speranția, „Țiganul la fugă“:

Un Țigan intrase nóptea
Într'o curte unde-va,
Ca să cumpere, se vede,
O găin', un puflu, ce-va;
Și umblând el pe'ntunerec,
Băjbăind incetinel,
Hop că omul cel cu casa
Dă d'odată peste el...

A. Vlăhuță, Nuvele p. 33: „...închise cărțile și se duse în dormitor. Era întuneric și cam frig acolo. *Băjbăind*, merse la patul lui...”

Ibid. p. 55: „Unii spun c'au vădut un om umblând încet pe deluri, uitându-se pe jos, *băjbăind* prin burueni și respunzând trist cui îl întreba ce caută...”

Ibid. p. 133: „Părvu stete puțin în întuneric și ascultă, stăpânindu'și resuflarea. Apoi ieși iar în tindă, călcând rar pe virful degetelor, *băjbăi* în ungher sub rașniță, găsi toporul...”

Nu numai omul *băjbăesce*, ci se poate dice tot așa de bine că: *băjbăesc* șocrecii, *băjbăesc* furnicile etc.

Având două forme: *băjbăesc* (= *bijbăesc*) și *bojbăesc*, e evident că cea mai veche este *băjbăesc*, scădută apoi la *bojbăesc*, adecă din *ă* sau *i* la *o* sau *u*, printr'o acomodațiune de labialisare cu învecinatul *b*, întocmai ca în „buigu-esc“ din „băigu-esc“, „buimac“ din „baimac“, „bucsit“ din „băcsit“, „budulu“ din „băduiu“, „bobărnac“ din „băbărnac“, „bobău“ sau „boboū“ din „băbău“ etc.

După Cihac (II, 15) *băjbăesc* este același cuvînt ca *băzăesc* și însemnă: „bourdonner, chuchoter, murmurer, grommeler, agacer, irriter, piquer au figuré, fouiller, fureter“, adecă are vr'o nouă sensuri, dintre cari nici unul nu se potrivește pe deplin. E păcat că d. Damé (Dict. roumain p. 113 și 147), luându-se după Cihac, traduce

și el pe *băjbăesc* prin „bourdonner, fourmiller, grouiller“, deși — printr'o ciudată neconsecință — sub forma *bojbăesc* el dă numai sensul cel adevărat: „chercher à tâtons, tâtonner“. Cihac citează numai două texturi: unul din I. Créngă: „*bojbăind* prin toate buruienele“, pe care noi îl dăm mai sus pe de'ntregul, și altul din Alexandri: „când auți dracii șoptind și prin ólá *bojbăind*“, în cari amîndouă este numai și numai sensul de „tâtonner, chercher à tâtons“. Și toate astea, Cihac le face pentru a ajunge cu orice preț la polonul *bzikać*, la maghiarul *bizgat*, la germanul *biesen*, cari nici ele n'au a face unul cu altul. *Băjbăesc* n'are romănesce decât sensul general de a căuta fără a nemeri, de unde apoi două accepțiuni derivate:

1°. a căuta fără a nemeri umblând, la G. Baronzi (Limba română p. 100): „A *bisbăi* = a umbla rasnă, rôder, errer“;

2°. a căuta fără a nemeri vorbind, de unde s'a născut interesantul substantiv „*bojbăc* = om ce vorbesce reu, *bojbăesce*; se dice mai cu samă despre dascâl“ (Ședětorea 1893 p. 150).

Cu a doua accepțiune, *băjbăesc* se apropiă de italianul *bisbigliare* „murmurer, chuchoter, rendre un bruit sourd et confus“. Să nu uităm că sub raportul morfologic sufixul verbal romănesc -ăire are întocmai aceiași funcțiune deminutivo-frequentativă ca italianesce sufixul verbal -igliare (v. -ăesc), ast-fel că rămân față 'n față tulpinele *băjb* (*bîșb*) = *bisb*.

Italianul *bisbigliare* este generalmente privit ca o onomatopeică (Littré, v. *Bisbille*). Fie! Onomatopeică în acest cas este și românul *băjbăesc*. Important e că această onomatopeică *bisb*, întru cât ea nu se găsește la Slavî, la Germanî și la alte némuri, este un element comun romăno-italic.

Dar să fie óre în adevăr o onomatopeică? sau nu cum-va va fi având numai o aparență onomatopoeică prin reduplicarea lui *bi*?

Maî întâiu, cată să despărțim pe italianul *bisbigliare* de sinonimul „*ispissare*“ sau „*ispigliare*“, care acela póte să fie o adevărată onomatopeică, fără ca să fie neapărat onomatopoeic și *bisbigliare*.

În dialectul venețian a șovăi, a umbra într'un mod nesigur, a fi nehotărit, a zăbăvi în mers sau în vorbă, se dice *bibiar*: „*bibiar* în t'un logo = fermarsi oziosamente în un luogo, senza saperne uscire“ (Boerio, Diz. Venez. p. 79), adecă ce-va fórté aprópe de *băjbăesc*. În acest *bibiar* s'a recunoscut latinul *bivium* „chemin croisé“, fiind-că un om se opresce pe gânduri nehotărit când dă peste o res-cruce: „*bibiar* = gleichsam zweifelnd am Scheidewege stehen“ (Körting, Roman. Wtb. p. 121). Latinul *bivium* însă, conservat în limba clasică, se scie că este o forma asimilativă din *bisvium* (= *bis* + *via*), care putea să se fi păstrat pe a locuri în latinitatea cea rustică și care, în orice cas, e maî sigur decât *bisviduta*, de unde se trage francesul „*bévue*“ (Körting, Wtb. 121).

Dacă venețianul *bibiar* vine din latinul *bivium*, atunci italianul *bisbigliare*, de 'mpreună cu românul *băjbăesc*, póte să se urce la prototipul latin *bisvium*. Numai prin trecerea mijlociului *v* în *b* cuvîntul va fi căpătat apoi un aer de onomatopeică.

Cât se atinge de consonantismul formeî române, apoi în organicul *bisbăesc* a trebuit fiziologicesce ca *s* naintea lui *b* să trecă în *z*: *bizbăesc* (Miklosich, Lautl. d. rumun. Dialect., Conson. II p. 86), iar ulterióra trecere

a lui *z* în *j* (*ž*) este aci maî legitimă decât în „mijloc = mizloc“.

Așa dară, fie ca onomatopeică, fie ca derivațiune din *bisvium*, *băjbăesc* este la Români un rest din latinitatea cea rustică.

v. *Băiguesc*. — *Băjbăc*.

Băjbăire s. **bojbăire**, l'infin. de *băjbăesc* pris comme substantif: action de marcher à tâtons, difficulté de trouver les mots en parlant.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

¹**Băjbăit** s. **bojbăit**, -ă, le part. passé de *băjbăesc* pris comme adjectif: tâtonné, cherché à tâtons.

v. *Băjbăesc*.

²**Băjbăit** s. **bojbăit**, le part. passé de *băjbăesc* pris comme substantif: tâtonnement.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

Băjbăitòr s. **bojbăitòr**, -óre, subst. et adj.; celui ou celle qui tâtonne, qui marche dans l'obscurité en cherchant quelque chose. Care *băjbăesc*. Nu e sinonim cu *băjbăc*, care se aplică numai la vorbirea cea încurcată prin căutarea cuvintelor.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăc*.

Băjbăitură s. **bojbăitură**, s. f.; tâtonnement. Între sinonimiî *băjbăelă*, *băjbăire* și *băjbăit*, *băjbăitură* exprimă cea maî scurtă durată și cea maî puțină intensitate, cu o nuanță tot-o-dată de despreț.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

Băl, -ă, adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Băl* nu e sinonim cu alb, ci înseamnă o culóre mijlocie între alb și între galben, sau maî bine o armonizare între aceste

doue culorî, o asociațiune între ele; fiind însă o culóre fôrte deschisă, adecă în opozițiune cu închis, cu întunecos, de aceea mai tot-d'a-una se confundă cu noțiunea de alb. Adevăratul alb e în antitesă cu negru, pe când antitesa lui *băl* este laiu. Identificarea lui *băl* cu alb, care adesea ne întimpină în texturî, trebuî dară privită ca o simplă apropiare.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I Tr. 1883 p. 427): „*Běl* = Albus“.

Doină din Banat:

Din colê de Făgețel
Este-un voinic nalt și *băl*
Parcă 'i tras printr'un inel,
Dă-mă, maică, după el...

(Reteganul, Cărțile săténului 1886 p. 15)

Alta tot de acolo:

Bála care 'mî place mie,
Gura ei strugur de vie...

(Hodoș, Poes. pop. 55; cfr. 33).

Alta:

Frunďă verde de dudău,
Ce-am auďit, *bălo*, iău,
Că maică-ta 'i pare reu
Că te iubesc, *bălo*, iău?
Spune, mândro maică-ta
Că atunci io te-oïu lăsa
Când maica ț'o număra
Finu de pe două care
Și iërba din trei hotare...

(Ibid. 137).

Din munții Sucevei: *Bălă*, bălucă = bălae, blondă; oia *bălă*, cu obrajii albi, curați de tot (Șeďetóra 1893 p. 126).

Un boú alb de tot se ăice băloniu; vaca albă — *bălă*; tot *bălă* și bălae este o oia albă...“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

„Oia cu botul alb se ăice *bălă*“ (S. Cincu, Brăila).

S. F. Marian: „*Bălă* = gălbie; oia *bălă* = care aruncă în galben...“

Doină din Ardél:

Păcurar cu oi băluță,
Căpétatu-ți-ai drăguță?
De nu ți vei fi căpétat,
Hai! că neica m'a lăsat...

(Hodoș, Poes. pop. 121).

„La oia albă se ăice băluță, la cea négră — lae“ (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

„Oia cu botul alb se ăice băluță“ (C. Ciurénu, Vasluu, c. Zăpodeni).

„La un căne alb, cïobanii îi ăic băloiu“ (pr. M. Iubaș, Banat, Lugoș).

Băluță, nume de familiă țerănesc în districtul Suceva (Șeďetóra 1893 p. 13).

Despre Băluță ca nume de danț poporan, se va vorbi la locul seú.

La Macedo-romăni, d. Weigand (Die Aromunen p. 297) indică forma *bel*, mai corect *băl* ca la noi, cu două sensuri: 1°. berbec saú căine negru cu o pétă albă pe frunte; 2°. o petricică albă la jocuri copilăresc. Mai interesantă însă și mai sigură sub raportul vocalic este forma *baliu* „animal cu perî albi în frunte“ (Laurian-Massim, Gloss. 48), mai cu samă cal. Numai acéstă formă *baliu* noi am putut'o controla. Ne temem ca cea adusă de d. Weigand să nu fie o greșelă.

Primitivul *băl* a despărut la noi din limba literară, unde se înlocuesce prin derivatele *bălan* (*băl* + *an*), *bălaiu* (= *băl* + *aliu*), *bălăior* (= *băl* + *aliu* + *or*).

Din *băl* prin sufixul -aș se forméză masculinul *bălaș*, din care vine apoi *bălășel* și *bălașcu*, și femininul *bălașă* cu deminutivul *bălășică*.

Despre originea acestui termen, care n'are a face cu slavul *бѣла*,

v. *Bălan*.

²**Băl.** — v. *Imbăl.* — *Bălăcesc.*

Bălăciu, s. m.; nom propre personnel et topique. In ambele sale accepțiuni, numele propriu *Bălăciu* ne întinpină mai ales în Muntenia.

Vr'o patru sate se numesc *Bălăciu*: unul în Teleorman, doue în Ialomița și unul în Valcea, afară de carii un mare sat în Mehedinți se chiamă *Bălăcița* (Frunțescu), ceea-ce indică originea adjectivală a cuvîntului *bălăciu*, presupunându'i o formă feminină *bălăce*, de unde deminutivul *bălăciță*.

Ca nume personal, într'un act oltenesc din 1665 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul, în Arch. Stat. din Buc. p. 64): „și Șandru și *Bălăciu* fratele lui Costandin...”

În crîsovul lui Constantin Brâncovenul din 1693 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 10), pîntre mai mulți boierinași olteni: „î Răduțul sin *Bălăciu* ot Comănești...”

Să fie ôre un derivat din *băl* „blond” prin sufixul *-aci*, ca „stîngaci” din „stîng”? Ceea-ce pare a întări acéstă derivațiune, este că numele personal *Bălăciu* există și la Macedo-români (I. Caragiani).

Din topicul *Bălăciu* se trage numele de familie *Bălăcenu*; din personalul *Bălăciu* — numele de familie *Bălăcescu*, din care se formeză apoi topicul *Bălăcesci*.

v. *Băl.* — *Bălăcenu.* — *Bălăcescu.*

Bălăieș s. **Balăieș.** — v. *Bălăiu*.

Bălăiu s. **balăiu**, *-ăiă (-ae)*, adj.; blond, pâl, blanc tirant sur le jaune. *Bălăiu* derivă din *băl* prin sufixul intensiv *-ai*, care circulază în graiu mai des sub forma feminină *-aiă* de

cât sub cea masculină. De aceea *bălăiu* se aude mult mai rar decât *bălăe*, care corespunde celor-lalte feminine analoge, mai ales cîobănesci: „lunae”, „murgae”, „surae”, „brezae”, „potae” etc.

v. *Lăiu*.

Intensivul *bălăiu* nu se deosebesce de loc prin nuanța de sens de intensivul *bălan*, ambele servind numai a amplifica pe monosilabilul *băl* sub raportul formei, fără a 'i modifica întelesul.

I. Văcărescu p. 353:

Bălăiu 'i perișor lucia l'a ei albețe;
Tăriile 'i din sin ca legi iml daū povețe:
Legi simple ce aū drept firesce a supune,
Nu legi de duh tiran ce 'n jug viclen ne
[pune...]

Balada „Brumărelul”:

Foicică ismă crétă,
Intr'o Joi de diminéță
Tuturor li 'i cu dulcétă,
Numai unul are grétă:
Voinicel *bălăiu* la față...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Delavrancea, Paraziții p. 225: „Pêrul ei *bălăiu*, ca nisce sculurî de bo-rangic, îl lumina obrazii, gâtul și umeril...”

A. Odobescu, Scrieri I p. 113: „Cu încetul tînăra copilă își veni 'n simțirî; ochii ei albaștri clipiră sub lun-gile 'i gene *bălăie*...”, unde pluralul nu e corect, căci din *bălăe* se face *bălăi*, ca din „văpae — vâpăi”, „potae — potăi” etc.

Cîntec moldovenesc:

Dragă mi 'i oița l a e
Și lelița cea *bălăe*,
Dragă mi 'i oița crétă
Și lelița cea istétă...

(Seștorea 1892 p. 213).

unde este de observat antitesa între *bălaiu* și *laïu*, asupra căriia noi revenim pe larg mai la vale.

Delavrancea, Trubadurul p. 32 : „Eram de țece ani. Și deschisesem ochii pe o copilă cam de vârsta mea, cu care adesea-orî colindam viile, spunându-î câte vędute și nevędute. *Bălaea* î diceam eü, căci era albă...”

P. Ispirescu, Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Cum se întórseră a-casă, deteră vacei numele de *Bălaea*. Din ęiuva aceia pare-că norocirea desjugase la casa lor. Nu era lucru pe care să puęe ei mâna și să nu le esă în-de bine. Vaca *Bălaea* fęta, și fęta cu spor...”

Balada ardelenescă „Horén“:

- Ce căutați pe-aicea ?
- Căutăm pe soru-ta.
- Pe soru-mea nu voiu da.
- Dar voiu da męeorî *bălăi*
- Să cante véra pe vâl..

(Familia din Pesta, 1886 p. 307).

Locuțiunea proverbială; în țarcă *bălaea* = s'en est fait“.

D. Stancescu, Basme p. 199: „Vędęnd zmeul că nu e chip să se scape de el, invęță pe mama lui Busuioc să se facă bolnavă și să 'l róge să 'i lase ei căteii să 'i mai ție de urit; iar când o fi el fără căteii, atât i-a fost, că în țarcă *bălaea*, nu mai vede lumina cu ochii...”

Laurian-Massim: „a în țarcă *bălaea* = nu mai sînt mijloce de traïu, nu mai e de unde să se dea îndestulare pentru ce-va“.

Proverb: „nici lupul pre *bălaea*, nici *bălaea* pre lup“ (C. Negruzzi, Scrisórea XII) cu același sens ca: „paza bună trece primejdia rea“.

Bălae se ęice și la o varietate de strugure (Jipescu, Opincaru p. 53); la

d. Damé: „*bălae* = variété de raisin vermeil comme le chasselas“.

Ca nume personal femeiesc, *Bălae* în actul municipal bărlăden din 1633 (Doc. rom. II No. 74, în Arch. Stat. din Buc.): „au venitu înainté noastră Măriica și cu sora ei Grozava nepoatele lui Ion stolnicul, fętele *Bălaei* den Vălénii...”

Forma cea obicínuită ca nume personal femeiesc nu este *Bălae*, ci *Bălașă*.

v. *Bălaș*.

Antitesa între *bălaiu* și *laïu*:

Jarnik, Sprachliches aus rumän. Volksmärchen p. 15: „Să nu spuneți nici lae nici *bălae* = sagnet weder schwarz, noch blond, d. h. weder das Eine, noch das Andere“.

A. Pann, Prov. I, 85: „El nu scie ce e lae, nici ce e *bălae*“.

I. Cręngă, Povești I p. 13:

„— D'apoi când or veni ai noștri?

„— Atunci voi să vę faceți mórte în păpușoiu, să nu spuneți nici laie, nici *bălaie*...”

Ibid. p. 247: „Ochilă vedea tóte cele, ca dracul, și numai inghețaï ce da dintr'insul:

- Că e lae,
- Că 'i *bălae*,
- Că e ciută,
- Că 'i cornută...”

Ibid. p. 285: „Ș'apoi când venia moșnégul de pe unde era dus, gura babei umbla cum umblă melița: că fata lui nu ascultă, că 'i ușernică, că 'i leneșă, că 'i soïu reü, că 'i laie, că 'i *bălae*, și că s'o alunge dela casă...”

Ghicitórea despre „Cantar“:

Lae

*Bălae*Unghiă de gae,
Créstă de ridichiu.

(G. D. T., Poes. pop. 219).

Acı este locul de a limpeđi originea enigmaticului laiu, în privința căruia Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 235) se rostesc forțe corect că este „un cuvînt pastoral, pe care l'au propagat ciobanii români“ (ein durch die rumänischen Hirten verbreitetes Hirtenwort“), adecă Români l'au dat pe de o parte Albanesilor: „lai, laie = oiă cu lână albă și negră“, pe de altă parte Bohemilor, adecă Moravilor: „laika=oiă negră“, și Rutenilor: „laisty=negru“. În locuțiunile românesce „lae de Țigan“ și „Țigan laeș“ sensul este de „négréță“, ca și când s'ar ție: „cétă negră“ sau „din kétă negră“. Gustav Meyer ne scutesce de sarcina de a mai vorbi despre Rösler, care trăgea pe laiu din turcul „lai = boue noire“, și despre Cihac, care grămădise cu ocaziunea acestui cuvînt o gróză de vorbe slavice și germane, ba n'a uitat nici pe latinul latrare! Laiu este curat românesc; dar de unde? Sensul fundamental al cuvîntului nu e „negru“, ci „nenorocit“. Acest sens apare la fie-care pas în literatura poporană macedo-română, și s'a resfrânt acolo și în verbul lăire „maudire“ (Obedenaru, Texte p. 111). Printr'o asociațiune de idei forțe răspândită în familia indo-europeă în genere, noțiunea de „nenorocit“ se desvóltă din acea de „stâng“, și acéta mai cu samă la vechii Români, la cari ambii sinonimi pentru „stâng“: sinister și laevus luaseră înțelesul de „nenorocit“. Din forma latină arhaică laivus (= gr. *λαίος*, *λαϊός*) vine d'a-dreptul românul laiu, după cum din „lavo“ vine „lau“; și horațianul:

O ego laevus...

se traduce literalmente în macedo-româna prin: „o, io laiu!“

v. *Laiu*.

Din *bălaiu* se forméză deminutivul *bălăior*, despre care a se vedé pe larg la locul seú, și termenul deminutiv clobănesc *bălăică*, care presupune pe masculinul *bălăel*.

„O oiă albă se ție *bălăică*“ (G. Basoc, Tecuciu, c. Homocea).

S. F. Marian: „*bălăică*, nume de vițică care aruncă în galben“.

Este remarcabil apoi augmentativul *Balaieș* sau *Bălaieș*, format întocmai ca „*Rareș*“ din „*rar*“, „*Verdeș*“ din „*verde*“, „*Frunteș*“ din „*frunte*“ etc. și întrebunțat de asemenea numai ca nume propriu personal, mai ales în Moldova.

C. Sion, Arhondologia p. 28: „*Balaieș*, Moldovan dela Bogzesci, ținutul Némțului...“

Despre etimologiă,

v. *Bălan*.

¹*Bălân* s. *balân*, -ă, adj.; 1. blond, pâle, blanc tirant sur le jaune; 2° t. de Myth. popul.: nom d'une divinité, probablement Soleil. În primul sens, *bălan* este sinonim cu *bălaiu*, ambele formațiuni intensive, sau mai bine amplificative din *băl*, câte-trele având același înțeles, fără nici o nuanță distinctivă: tot ce s'ar puté ție este numai dóră că *bălan* sună mai energic, ér *bălaiu* mai desmîrdător,—doue particularități fonetice, pe cari nu présciú să le utilizeze poeții, dar cari se pot surprinde în graul poporan.

A. Pann, Erotocrit, II, 82:

Că par'că sînt zgrăvite *bălanele* lui frum-seși...

C. Negruzzi, O alergare de cai, I:

„Dinainte era un om *balan* ce putea să aibă 35 ani. Chipul seǔ era frumos și interesant, dar o întristare desnădejduită se vedea pe fața sa palidă...”

Delavrancea, Paraziții p. 220: „Privii la acea feréstră, dar tocmai atunci cercevele se deschiseră și o femeie tineră, cu pèrul *bălan* risipit în jurul obrajilor, privi drept și lung la mine...”

Bălan despre boǔ :
Doină din Ardeł:

Vai, mâncatu's de străini
Ca érba de boi bătrâni,
Și mâncatu's de dușmani
Ca érba de boi *bălan*...

(J. B. Poes. pop. 191).

„Colinda plugului” :

Boi bourei,
In códă cudâlbei,
In frunte țintați,
In córne 'nferati,
Pe pântece *bălan*,
Pe spate plăvanii...

(G. D. T., Poes. pop. 144).

Ghicitórea despre „Briciu” :

Am un boi *balan*,
Pasce pe munte de ciolan.

(Șeđătórea 1892 p. 92).

Cântecul „Cărașul” din Bucovina :

Frunđă verde de trifoi,
Trece badea pe la noi,
Cu căruțul cu doi boi:
Bădița cu pèrul creț
Și cu ochișorii verđi.
Stăi, bădiță, stăi pe loc
Că-ți e murgul slăbănog,
Și *bălanul* n'are vlagă
Carul singur să-ți-l tragă,
Că-ți e carul încărcat,
Și-ți e jugul despicat,
Despicat în patru părți:
La proțap și la lopăți;
Căci-ți-s boii nemăncați,
Osteniți și 'nsetoșați,

Și dacă-i veți adăpa
Pînă ce nu vor mânca,
Cel *bălan* va sângera,
Îar' cel murg te va 'nșela...

(Marian, Poes. pop. II, 102).

Deminutiv din *bălan* este *bălănel*, la feminin *bălănică*.

S. F. Marian: „*Bălănel*, nume de boǔ, mai ales însă de vițel”.

Bălan despre cal:
Cântec din districtul Bacău :

Frunđă verde de-un lipan!
Drag m'a fost calul *bălan*,
Calul alb și șéua négră,
Șéua négră, frăul verde,
Ține'!, Dómne, nu mi'l perde!...

(Șeđătórea 1892 p. 73).

Cântec din Moldova :

Frunđă verde ș'un lipan,
Ah, aman, aman, aman!
Să puu șéua pe *balan*:
Cine m'a vedé călare,
Toți să'mi dică căpitane...

(Sevastos, Cânt. 287).

Ghicitórea bucovinénă despre „Pléva și grăunțele” : „*Bălan* sare peste gard, dar Galbén rămâne” (Sbiera, Povești p. 320), unde *bălan* și *galben* exprimă doué nuanțe ale aceleiași culori.

Ca termen chromatic despre cai, însă numai despre cai, românul *bălan*, sub forma scăđută *bulan*, a trecut la Poloni și la Ruși: *буланы*, *буланы* „cal *bălan*”, negreșit în epoca cea de înflorire a rasei cavoline în România, despre care noi vom avé a vorbi pe larg la locul seǔ.

v. *Cal*.

Bălan despre oiă :
Balada „Óia năsdrăvană” :

Oiță, oiță,
Oiță plăviță,

Oiță *bălană*
 Cu lâna bărsană,
 De trei zile 'ncóce
 Gurița nu'ți tace..

(G. D. T., Poes. pop. 435).

Bălan despre câne:

I. Créngă, Povești I p. 147: „Țibă!
 Hormuz; na! *Balan*; nea, Zurzan!
 dați-vé 'n laturî, cotarle!..“

Bălan a fost o dată fórte obicînit
 la Români ca nume propriu personal,
 de unde și mulțimea satelor numite
 Bălănesci, adecă „posteritatea lui
Bălan“, precum și patronimicul Bălă-
 nescu. Tot între numi topice figu-
 reză femininul din *Bălan*: Bălănesă
 și Bălănoiă (Frundeșcu).

Dela Români numele personal *Bălan*
 a trecut și la Bulgari (Каравеловъ, Па-
 мятники быта Болгаръ), unde s'a ampli-
 ficat apoi în Balanov, Balanovicî,
 Balanolu, în cari nu se mai recu-
 nósce provenința cea românescă.

Crisov dela Stefan-vodă din 1434
 (Docum. Hurmuzaki vol. I part. 2 p.
 868 și 876):

... на ТУТОВѢ
 двѣ села, гдѣ ес
 Миклаѣ въ Бахнѣ
 и гдѣ ес Баланѣ
 въ Стрѣмба...

... pe Tutova
 doue sate, unde
 este Miclé din
 Bahna și unde
 este *Balan* din
 Strâmba...

Țar în crisovul din 1443 (ibid. p. 882)
 satul lui *Balan*. pórta deja numele
 БѢЛѢНѢЩИ.

Crisov dela Ștefăniță-vodă din 1661
 (Cond. MSS. a Episc. Hușilor, t. IV
 p. 57, 58, în Arh. Stat. din Buc.):
 „*Bălan* din Ivinițăști, ficlorul lui Dră-
 gan de acolo, și cu nepoții săi Zota
 sin Burnar și alți nepoți..“

Din familia boierescă Șincaî din Fă-
 găraș, Stanilă *Balan* de Sinka căpě-
 tase nobleța unгурescă la 1689 sub

principele Apafi (Pușcariu, Date isto-
 rice p. 168).

Intre Români din Epir, menționați
 pe la 1348 în crisovul țarului serbesc
 Stefan Dușan, unul se chiăma *Balanii*:
 „Баланъ з братишмъ и сновн“, adecă:
 „*Balanii* cu frații și cu fii“ (Arch. ist.
 III p. 181); iar în crisovul țarului La-
 zar din 1381 se menționéză satul nu-
 mit „vadul Balaiei“: „село Баланикъ
 бродъ“ (Miklosich, Monum. Serbica p.
 198).

În interesantul „Izvod de vecinii din
 Costești cariî au fost la Ghîanghé și
 la Prăjescul și la Iani sulgârîul“ din
 sec. XVII (Doc. Rom. I No. 76 în Arch.
 Stat. din Buc.), pe lingă „*Bălan* Leurdă“
 ne intimpină și „Bălăun (БѢЛѢУН)
 sin Curé“, o fórte remarcabilă for-
 mațiune prin sufixul -un ca în „căp-
 căun“, „gărgăun“, „văgăună“ etc.

La prima vedere este legitim a
 trage pe românul băl, cu deriva-
 tele sale, din slavicul бѣлѣ, după cum
 o făcuse de'ntăiu Miklosich (Slav. Elem.
 im Rumun. p. 16), cunoscând numai
 forma *bălan*, pe care Cihac (II, 6) o crede
 născută dintr'un tip intermediar be-
 alan, un tip fără urmă în graiul și 'n
 texturi, ba încă fiziologicesce imposibil,
 de vreme ce *e* trece la noi în *ea* ex-
 clusiv într'o silabă tonică, nu alt-fel.

Etimologia din бѣлѣ, în orî-ce cas,
 e mai bună decât cea din latinul
 bellus, pe care o susțin Laurian-
 Massim (Gloss. 49), dar de unde, după
 o lege fonetică rigurósă, nu se putea
 nasce la Români decât bel saü bîel,
 ca în „miel“, „vițel“, „inel“, „mișel“
 etc., nici o dată băl, și cu atât și mai
 puțin bal.

Din slavicul „бѣлѣ“ a remas la Ro-
 mâni verbul belesc; din latinul „bel-
 lus“ — femininul bîea la Olteni; dar
bălan nu este nici latin, nici slav.
 v. *Belesc.* — *Bîea.*

Noi am vedut mai sus că deja pe la 1348 se rostia romănesce *balan*, iar la 1381 *balae*, nu *belan*, nici *belae*. Pînă astăzi în graul poporan formele cu *a* clar: *balan*, *balaiu*, sînt foarte răspândite, ceea ce totuși s'ar pute atribui asimilațiunii cu accentatul *a* din silaba următoare. Nici o asimilațiune însă nu există în forma macedo-română *balîu* „cheval marqué au front d'une étoile blanche“ (Dr. Obedenaru, Texte macedo-române p. 74), compus din *bal* și din același sufix *-îu* (= lat *-eus*) ca în macedo-românul „malîu = lat. malleus“. Este dară sigur că tulpina cea organică a cuvîntului e *bal*, nu *bel*, nici *bîel*, adică nu e nici slavică, nici latină, măcar-că este foarte veche la noi, de oră ce ne intimpină la toți Români fără deosebire.

Să fie ore dacică?

Vom începe prin a limpezi un punct morfologic.

Sufixul *an-* este la noi de originea slavică (v. ²*-an*), adică posterior secolului VII. În *bălan* însă el nu este primitiv, ci substituit unui alt sufix mai vechiu, care — după cum ne vom încredința în dată — nu putea să fi fost altul decât sufixul *-al*, atât de des în onomastica tracică: *Dizala*, *Diztral*, *Attalus*, *Cothālas*, *Sadālas*, *Zantiala*, *Mucātralās* etc. (Dumont, *Monum. figurés de la Thrace*, 78—81). Din prototipul *balal* s'a făcut *balan* printr'o dissimilațiune curat fonetică între cei doi *l*, operându-se în același timp trecerea logică la un sufix foarte potrivit prin aceea că dă expresiunii mai multă energiă, ca în „șoiman“, „corban“, „golān“, „vultan“, „lungan“ etc. Ceea ce confirmă realitatea prototipului *balal*, este raportul seū cātră sinonimul *bălaiu*, în care ne întimpină același sufix primar *-al* amplificat prin sufixul

secundar *-îu*, adică *bălaiu* = *bal* + *al* + *îu*. Cu alte cuvinte, *-aiu* în *bălaiu* este muțat din *-alîu*, nici decum din *-anîu*. Dacă sufixul ar fi *-anîu*, atunci *n* s'ar auzi foarte limpede în dialectul *bănățen*, care 'l păstrează sistematic, de exemplu „întānîu = întāiu“, „cālcānîu = cālcāiu“, „cunîu = cuîu“ etc., pe cānd la *Bănățeni* se rostesc tot d'a-una *bălaiu*, întocmai ca la noi, ceea ce constituă o probă irrecusabilă că *bălaiu* nu vine din *bal* + *anîu*, ci din *bal* + *alîu*, iar prin urmare și *bălan*, cu sufixul *-an* cel furișat prin substituțiune după secolul VII, represintă un prototip anterior *balal* = *bal* + *al*.

Înlăturându-se astfel din *bălan* elementul morfologic cel relativ mai nou *-an*, vom repeta întrebarea: familia lexică *băl*, pe care noi am verificat'o ca foarte veche la toți Români, să nu fie ore o rămășiță dacică?

Macedo-românul *balîu* este important nu numai în privința fonetică, dar și prin legătura sa cu noțiunea de „frunte“: „cheval marqué au front“ (Dr. Obedenaru), „animal cu perī albī în frunte“ (Laurian-Massim). Acastă legătură se învederează pretutindenea și la Daco-romāni, căci întocmai același înțeles are și al nostru „băl = cu botul alb“ (v. *Băl*), adică „băl la cap“, „băl la frunte“.

Din dată ce această particularitate se constată, sîntem strămutați d'a-dreptul la familia lexică albanesă:

1°. *balā* „frunte, cap, virf“;

2°. *balīe* „tulpan alb, cu care femeile își învlesc fruntea“;

3°. *balīoș* sau *balīaș* „cal sau boū cu fruntea albă“;

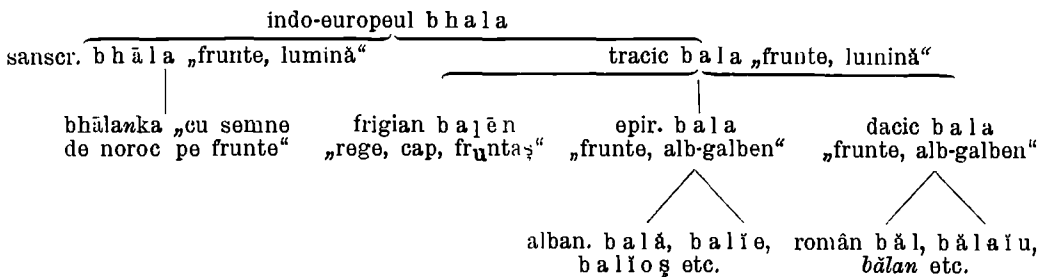
4°. în fine, în dialectul gheghic *balīoș* „alb aruncând în galben“, „blond, rothaarig“ (Hahn, *Alb. Stud. Wtb.* 11),

„roux, des cheveux, bai, des chevaux“ (Dozon, Manuel, Vocab. 8).

Este ciudat că Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 24, 25) desparte etimologicesce sensurile 1° și 2° de sensurile 3° și 4°, afirmând că pe balioș Albanesii l'au împrumutat dela Serbii și uitând că serbul corespunzător bīelaș „equus albus“ (Karadžić) nu numai este un provincialism izolat, întrebuințat anume în regiunea învecinată cu Albania, dar încă un provincialism care, împrumutat dela Albanesii, a păstrat la Serbii abia înțelesul de „alb“ și a perdut pe acela de „frunte“. A despărți unul de altul cele patru înțelesuri, este a scăpa din vedere că ele formeză învederat, prin fond și prin formă, o singură familie de cuvinte, în care sensul fundamental este acela de frunte; un sens cu totul depărtat atât de latinul „bellus“ precum și de slavicul „бѣлъ“, dar pe care însuși Gustav Meyer pentru sensurile 1° și 2° îl regăsește în sanscritul bhāla

„frunte“. Este de adaus că acest sanscrit bhāla înseamnă tot-o-dată „frunte“ și „lumină“, adică noțiunea de alb-galben pe lângă cea de frunte, și că derivatul bhālanka vrea să dică: „acela care are pe frunte semne de noroc“. Astfel pentru sensurile 1° și 2° Gustav Meyer a descoperit adevărata origine a prețiosului termen, carea se întinde însă într'un mod imperios și asupra sensurilor 3° și 4°, adică asupra familiei întregi. Ce-va mai mult decât atâta; tot Gustav Meyer a nemerit originea cea curat tracică a acestui cuvânt la Albanesii, iar prin urmare cea dacică la Români, comparându'l cu glosa frigiană la Hesychius: „βαλήν, βασιλεύς“, adică „balēn = rege, cap, fruntaș“. Ar mai fi putut adăuga că acest βαλήν, ca termen tracic din Asia, ne întimpină deja la Eschyl (Pers. 663).

Așa dară se capătă următoarea genealogie indo-tracică:

Nu vom cerceta aci filiațiunea între indo-europeul bhāla și între numele deului luminei la vechii Celți: Belis, Belenus, Belinus, Apollo Belenus sau Belenus Apollo în inscripțiuni, „le dieu blond, aux cheveux d'or“, al căruia nume este într'o evidentă legătură cu modernul celtic belen „jaune d'or“ (Roget de Belloguet, Gloss, gaulois p. 374). Ne vom mărgini numai a

constata că și la Români în bālan s'a petrificat o urmă de sens mitologic. G. Baronzi, Limba Română p. 23, 82, aduce locuțiunea: „nóptea e murgă, sórele bālan“; dar ce-va mult mai caracteristic este idiotismul: „Bālan să'ti alégă“, „nici Bālan nu'ti alege“, care înseamnă în graiul poporan „numai Dumnezeu ar pute să 'nțelégă“, „nici Dumnezeu nu pôte să pricépă“.

I. Créngă, Scrieri I p. 151 :

„— Ba nu, bade Ipate, n'aibî grijă ; nu ți-oîu măi cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ș'apoi ce ți-oîu lua eü din casă, nu-ți face trebuintă d-tale.

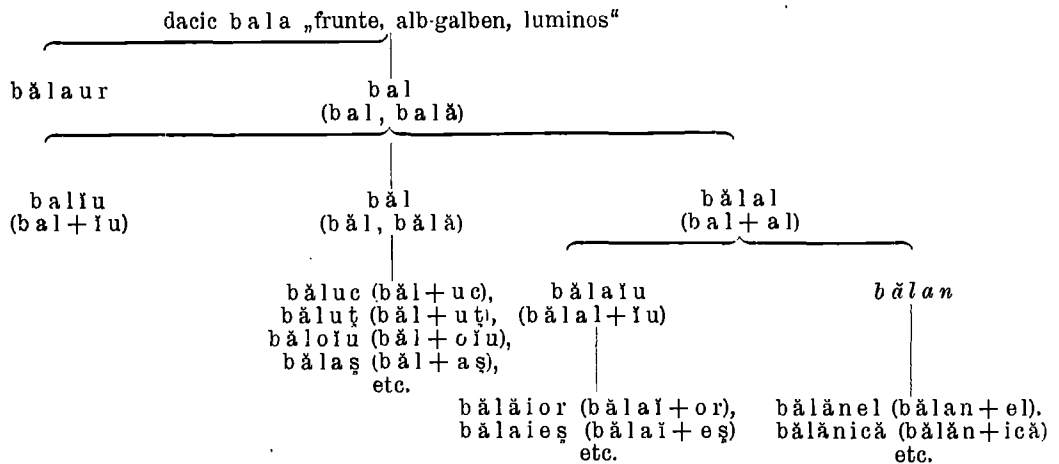
„— Apoi na, ñise Ipate. Măsură-î vorba cu imblăciul. *Balan* să'ți alégă din gură ce spuî, dacā nu vorbești deslușit.

„— Apoi dā, bade Ipate...”

Acest „*Balan* s'alégă” din Moldova este învederat identic cu „*Dumneđeü* s'alégă,” din Muntenia — în următorul pasagiü din Jipescu, Opincarü p. 151 : „Puicana a auđit cu urechili ıeı dēla un boier bătrān, cā parte din ghisurı sınt adēvērate, parte nu, ca și vorbili : unili secı, altili pline. *Dumneđeü* s'alégā !...”

Sā nu uıtām însă cā Romānul ñice în același sens : „nicı dracul nu póte să 'ntelégā”. *Balan* darā însemnēzā nu neapērat pe *Dumneđeü*, ci în genere o putere supra-omenēscā, fie bunā, fie rea, adecā ceea ce vechii Greci exprimaü prin cuvıntul *δαίμων*. Noțiunea fundamentalā în ambele casurı este aceea de „*lumiēre, éclat*”.

În cele de măi sus noi am lāsāt cu totul la o parte pe *bālaur*, membrul cel măi important al familiei *bāl*, măi ales din punctul de vedere mitologic. Credem de cuviință a'ı consacra la locul seü un deosebit studiü. Aci însă mențiunea lui e necesarā pentru a completa următōrea genealogiā specialā dacicā a familiei lexice *bala* :

v. *Bāl*. — *Bālaur*. — *Bālāior*.

² *Bālān* s. *Bālān*, n. pr. pers. et top. — v. ¹ *Bālān*.

Bālāncă }
Bālāngă } — v. *Balāncă*.

¹ *Bālāș* s. *Balāș* și *Bālāșcu* s.

Balāșcu, n. pers. m.; *Bālāșa* s. *Bālāșa*, n. p. f. : Blondin, Blondine. După cum din alb derivă Albaș, care ne întimpinā numāı ca nume personal, tot așa prin același sufix -aș numele personal *Bālāș* se trage din *bāl* „blond”, și n'are a face nicı cu forma ungu-rēscā *Balās* din numele personal „*Blasius*”, nicı cu pétra scumpā *balaș* „*rubis balais*”.

Act oltenesc din 1729 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 336): „având Ion logofăt Podbănicénul heleşteu la Bodbaniţă, şi mai din susul lui au făcut şi *Balaş* căpitan alt heleşteu...”

Act moldovenesc din 1748 (Cond. Mss. a Doljescilor, t. 2 p. 203 în Arch. Stat. din Buc.): „dar acest *Bălăşcu* să apucă pi capul lui că n’au dărămat pe lângă poeni să strici locul cel de fânaţi cu dărămătura, nici la baltă...”

v. *-aş.* — *Albaş.* — *Negraş.*

Masculinul *Bălăş* este mult mai rar decât forma feminină *Bălăşă*.

Act dela Constantin-vodă Brâncovenul din 1694 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 57): „fostu-î-au rămas în urmă 2 fete copile mici anume: Maria şi *Bălăşa*...”

Cronica muntenescă (Magaz. ist. IV, 336): „[soţia lui Constantin-vodă Basarabă] *Balaşa* au făcut o mănăstire ce se chiamă Jitiianul den sus de Craiova lângă Jăiu. Făcut’au Dómna *Balaşa* şi un sicrin mare de argint poleit forte iscusit, în carele au pus trupul svântului Grigorie Decapolitul dela mănăstria, şi alte multe bunătăţi şi odóră scumpe au făcut şi le-au împărţit pre la Svântul-munte şi printr’alte părţi...”

Crisov dela Gheorghe-vodă Stefan din 1654 (Cond. Mss. a episcopiei Huşii t. V p. 1286, în Arch. Stat. din Buc.): „acé parte de ocină din Brădiceşti ăsti driaptă ocină şi cumpărătură immei lui Aleuş, Agafiei, dela *Bălăşa*, dela Tudora...”

Act muntenesc din 1689 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 670): „Adecă eu Necula sin Colţii clucer împreună cu jupănesa mé anume *Bălăşa*...”

Balaşa circuléză ca nume femeiesc

terănesc în districtul Sucéva (Şeşetórea 1893 p. 12).

În Moldova se dice *Bălăşă* şi la o căte bălae: „Numile ciobănesci la haite, adecă la cătele, sint: Dolca, Zalda *Balaşa*...” (pr. C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistrićóra).

Deminutivul masculin *bălăşel* în doina din districtul Sucéva:

Constantine *Bălăşele*,
Vin la mama de mé cere;
De m’a da, de nu m’a da,
Serie ’n carte că ’s a ta...

(Şeşetórea 1893 p. 137).

De asemenea deminutivul feminin *bălăşică* din *bălăşă* alături cu *bălăică* din *bălae*:

„O óiă albă se dice *bălăică*, o capră albă — *bălăşică*” (G. Basoc, Tecuciu, c. Homocea).

Aceste forme deminutivale sint importante pentru a înlătura orî-ce îndoélă despre originea numilor personale *Bălăş* şi *Bălăşă* din *băl*.

Să mai adăugăm că aceste numi personale: *Balaş* şi *Balaşă*, se aud şi la Macedo-români (I. Caragiani).

v. *Băl.* — *Bălăiu.* — *Bălan.*

2. *Bălăş.* — v. *Balaş.*

1. *Bălăur* s. *balăur* (plur. *bălăurî*, *balaurî*), s. m.; 1°. t. de Zool.: variété de Boa, Python Neurorum (Eichwald), grand serpent en général, serpent jaune ou doré; 2°. t. de Mythol. popul.: dragon, serpent ailé, hydre, génie de la gréle, personnification de la tempête. Laurian-Massim: „*Balaur* = 1°. şerpe de mărime prodigiósă; 2°. şerpe şi mai mic de culóre auriă; 3°. în Scriptură balena, leviathan; 4°. dracul, diavolul; 5°. om crud ce se nutresce din sudórea altora“. Costinescu: „*Balaur* = 1°. smeş, un monstru fabulos; 2°. un

șerpă mare cu aripă; 3° termen de astronomie: o constelație de la miazănoapte; 4° figurat: persoană mare, puternică și îngrozitoare“.

Sensul No. 3° din Laurian-Massim este o simplă greșelă. Sensul No. 3° din Costinescu este un neologism. Sensul 5° din Laurian-Massim și sensul 4° din Costinescu vor avea locul lor deosebit, nu aici în cercetarea strict zoologico-mitologică a lui *bălaur*.

Cuvântul merită a fi studiat într'un mod metodic din toate puncturile de vedere, și de aceea noi vom împărți monografia de față în următoarele șase paragrafe: I. formele; II. diferențierea logică între *bălaur*, *drac* și *zmeu*, care aveau dintru 'ntăiu unul și același înțeles; III. caracteristica generală a *bălaurului* în credințele populare române; IV. realitatea zoologică și geografia *bălaurului* în România, de unde se va vedea că acest cuvânt nu însemnează alt ce-va decât băl, bălan sau bălaiu, „blond, doré“, despre a cărui origine dacică se vorbește pe larg la locul său; V. rolul cel mitologic al *bălaurului*, a cărui asemănare nominală cu bale dete naștere unui mit propriu Românilor; VI. legătura vorbelor *bălaur* cu vechiul termen *laur* „dragon“, rămas de la Daci și prin analogie cu care s'a modelat finalul în *bălaur*.

I. Formele:

Fie în texturi, fie în viul graiu, variantele *bălaur* și *balaur* sînt de-o potrivă răspândite.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 30 f. 38 b: „în groapă adîncă l'au băgat, ce era plină de gîngăni veninate și de *bălauri*...“

Nic. Costin, Letop. I p. 87: „nu ca un om faci, ci ca un *balaur* cu mplit omorî oamenilor...“

Cantemir, Chron. II p. 179: „cu ni-

ște groznicî șerpî și *bălauri* pregiur grumazi și pregiur mijloc încinsă și înfășurată...“

Același, Divanul lumii, 1699 f. 16 b: „un om carele într'un munte pustiu lăcuiaște, și într'o gaură de *bălauri* sau într'o peșteră de leu sau de urs sau de pardos viețuiaște, oare ce fiăliu de petrecere va să facă?...“ unde e în contextul grecesc: „*εις μίαν τρύπαν δράκοντος*“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIX:

Sau doar voiu mânca eu carne de taur,
Sau voiu bé sînge de țap ca un crud *bălaur*...

P. Ispirescu, Judecata vulpii (Col. I. Tr. 1882 p. 604): „Omul caută în dreapta, caută în stînga, și dă de o vîgăună, d'asupra cărîi era un petroiu mare. Ce să veți d-ta? Acolo era culcușul unui *balaur*...“

Delavrancea, Paraziții p. 152: „Uite, îmi dicea ctitorul mîniat, ce poftesci? Nu'ți place sfîntul Gheorghe? Ce vi-tejesce stă pe cal? Și cum omora *balaurul* spurcat, par'că ar ucide un verme, nici nu se sinchisesce...“

Balada „Blăstemul“:

Îmi dormîa, orî nu dormîa,
Că iată se pomenîa
C'un *balaur* veninos
Ce'l mușca pînă la os...

(G. D. T., Poes. pop., 438).

Ghicitorea despre „Sabiă“:

Reteveiu
De teiu,
Limbă de *balaur*.

(Ibid. 248).

La feminin *bălăuróică* sau *balauróică*, prin analogie cu sufixul din „zmeóică“.

A. Odobescu, Scrieri I. p. 82: „Ca

o balauróică mi se sumeția împotrivă...”

Forma însă feminină cea veche este bălaură sau balaură.

Act românățen din 1693 (Cond. Mss. brâncovenescă în Arch. Stat. din Buc. p. 8): „poteca Lupoei până în Bălaura, și valé în jos până în Cuibul-Vulturului, dé acolé până în Fântâna-Bălaurii și până în Gura-Bălaurii...”, unde e foarte interesant grupul cel zoologic de numi topice: Lupóia, Vulturul și Bălaura.

Deminutivul este bălăurel sau balaurul.

Colindă muntenescă :

Călușelul lui
Puțul leului,
Șeulița lui
Falca smeului,
Chingulița lui
Doi balauri
Cu capul de smei,
De còde 'nodați,
La gură 'nceștați...

(G. D. T. Poes. pop. 92).

II. Diferențierea logică între *bălaur*, drac și zmeu.

În vechile noastre texturi biblice prin *bălaur* se traduce grecul *δράκων* și latinul *draco*, cari exprimă aceeași noțiune de șerpe înaripat, cu unul sau mai multe capete și cu corne.

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. VII, 9, 10, 12 :

Și aruncară fiște-carele toa-gul lui, și să făcură *bălauri*, și înghiți toia-gul lui Aaron toia-gile lor...

Et projecerunt unusquisque virgam suam, et factae sunt dracones: et absorbit virga Aaron virgas illorum...

grecesce : *ἐγένοντο δράκοντες...*

Ibid. Esther, I :

... și iată 2 *bălauri* mari gata veniră înainte amândoi să să lupte...

gr. : *δύο δράκοντες...*

Ibid. Apocal. XII. 3 :

... și iată *bălaur* mare de foc, având capete șapte și coarne 10, și preste capetele lui steme șapte. Și coada lui trăgia a treia parte den stélele cerului...

... et ecce duo dracones magni parati processerunt utrique ad collectandum...

... et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem; et in capitibus ejus diademata septem. Et cauda ejus trahabat tertiam partem stellarum caeli...

Mitropolitul Dosofteiu, Parimiar 1683, f. 37 a, Esai. XXVII, 1 :

... în dzua acia-ia va supra-duce Dumnădzău sabiia sa cé svântă și cé mare și tare asupra *bălaurului* și iar pele celă îndărăpnică...

In die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum, et fortem super draconem colubrum fugientem...

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 507): „acel începătoriu de rău și adîncu *bălauru*...”

De aci în Patrologia creștină figurază foarte des lupta sfinților cu *bălauri*, dintre cari cel mai vestit, fără îndoială, este *bălaurul* cel omorît de sfintul George.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noem. 10 f. 116 a, legenda St-lui Mil: „pripri pre un *bălauru* întrându în peșteră groznică ca de dzéce stăjenî, și i dzasă: sosăt'au, o *bălaurule!* asupra ta sabiia lui Dumnădzău, și făcândă svântă cruce asupr'î sufla svântulă, îndată crepă *bălaurul*...”

Ibid. Sept. 18, f. 21 b, legenda St-lui

Eumenie: „Acesta pre un groznică *balaur* cu făclii l'au părjolitū și l'au umorătū...”

Fie prin traducerea grăcă, fie prin acea latină, *bălaurul* cel biblic a trecut la Români nu sub numele seŭ evreesc, ci sub acel greco-latin: *draco*, *δράκων*, care însă la noi s'a specializat apoi exclusiv în sensul de drac „diablu”, negreșit mai târziu, adecă în epoca post-latină, de vreme ce o asemenea specializare nu ne întimpină la cel-laltŭ Neo-latinŭ, unde pretutindenea cuvântul a păstrat accepțiunea de *balaur*. Pînă la acestă specializare, Româniŭ cată să fi amestecat noțiunea cea posterioară biblică cu noțiunea cea anterioară italică despre *draco*. „*Bălaurul* peste comoră” era la Români o veche locuțiune proverbială: „quasi thesaurum draco” la Cicerone (Philipp. XIII, 5, 12), saŭ la Marțial (XII, 53, 3): „Ut magnus draco, quem canunt poetae custodem Scythici fuisse luci” (cfr. Apul. Metam. 4, 9; Ovid. Met. IV, 647; Phaedr. IV, 19, 3 etc.). Nu din Biblia dară, ci anume dela Români a trecut în mitologia noastră poporană rolul *bălaurului* de a păzi comore.

v. *Drac*.

Făcend cunoscință cu Slavii în secolul VII, Româniŭ aŭ căpătat pentru *bălaur* un nou nume: *Zmeu*.

Biblia Șerban-vodă. 1688, Psalm. LXXIII, 13—14:

...tu zdrobiș capetele *bălaurilor* în apă. Tu zdrobiș capul zmeului...

...tu contrivisti capita *dracorum* in aqua. Tu contrivisti capita *draconis*...

Grecesce: τῶν δράκόντων, τοῦ δράκοντος...

Mitropolitul Dosofteŭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 492):

Lăudați pre Domnul toți *bălauri*
De pre pămînt și zmei de prin gauri...

Jocul copilăresc „d'a Smeul” (cerf-volant) în Transilvania se numesce pe a-locuri „cu *balaurul*” (R. Simu, c. Orlat).

Și cu slavicul *zmeu*, ca și cu greco-latinul *draco*, s'a întămplat la noi o diferențiere logică, prin care el a încetat aprópe cu desăvîrșire, dacă nu în poesia poporană, cel puțin în basme, de a însemna pe *bălaur* saŭ vre-un alt fel de „șerpe”.

D. L. Șăinenu, Basmele române p. 810: „În mitologia daco-română, Zmeii aŭ o figură cu totul determinată și fundamental deosebită de a *balaurilor*, cu cari se confundă în basmele popórelor balcanice. Zmeii sînt ființe în chip de om, dar cu proporțiuni mai mari: uriași cu o codă solqósă, cari umbă călare pe cai năsdřavanŭ cu mai multe inimŭ. În tóte apucăturile lor ei se apropie de om și de traiul seŭ: Zmeii vorbesc ca ómenii, locuesc în palaturi, aŭ femeii, copii. Intr'un basm muntén, doi Zmei se luptă de 9 anŭ fără a se puté dovedi. Făt-frumos, chemat într'a-jutor, mântuiesce pe unul din Zmeii, tăind pe cel-lalt cu paloșul seŭ. Zmeul scăpat îmbrățișeză pe mântuitorul seŭ și-l duce acasă să-i dea un cal năsdřavan drept mulțumire. Mai adesea însă Făt-frumos e în perpetuă dușmăniă cu Zmeii, cari răpesc fetele de împărați (în chip de vînt saŭ nor) și le țin ascunse în palaturile lor. Une-orŭ fură chiar corpurile cerescŭ (sórele, luna, stelele). De aci lupte continue, cari forméză elementul cel mai familiar în basme, în cari Făt-frumos ese tot-d'una învingător și se cunună cu cea mai tînără din domnițele scăpate. Când lupta devine înverșunată, Zmeul și Făt-frumos se prefac într'o rôtă saŭ pară de foc de diferite culori: unul pară vînetă și altul pară galbenă, saŭ unul flacără galbenă și altul flacără roșie,

rôtă de foc roșie și rôtă de foc verșue, ori rôtă de lemn și rôtă de fer...”

Despre *balaur* în basme, pe de altă parte, d. L. Șăinenu, p. 813, țice: „Intr’o baladă dobrogenă „Zmeul și Zmeoica”, Zmeul imbie pe 3 voinici să-ı scoță punga din puț, în fundul căruia sta Zmeoica, care-ı inghiți. Dar cel mai mic o despica cu paloșul, iar dintr’ınsa es ceı-laltı doı voinici „jumătate mistuiți și jumătate otrăviți”. El ıi vindecă însă cu „apă din cea fântână, pentru lécuri tare bună”. Aci vedem Zmeul aseménat cu *balaurul*, a căruı locuință principală e în fundul puțurilor. Varianta munténă e într’adevăr intitulată „Șérpele”, iar cea din Moldova „*Balaurul*”. Fratele mai mare întră în puț și „Zmeoica ıl imbucă”, iar „când burta ıi despica, țece inși din ea scotea”. Imaginațiunea poporului confundă une-orı aceste două ființe mitice, deși în genere ele apartin la două categorii fundamental diferite: una făcénd parte din ființele umane, iar cealaltă fiind o simplă varietate de șerpı cu forme fantastice. Ne vom opri un moment asupra-ı. *Balaurii* sınt șerpı uriași și puternici, cu solđi galbeni sau verđi și într’aripați, vėrsând foc din gură. Ei aũ câte 12 limbı ascuțite și capete numeroșe: tăindu-se unul, creșce altul la loc. Ei sınt așa de puternici, încat inghit dintr’o dată voinici inarmați sau cerbı cu córne, iar gura lor e așa de mare, că ajunge cu o falcă în cer și cu una în pământ. De aci greutatea supra-umană de a repune un asemenea monstru, a căruı nimicire constituie isbânda cea mai gloriósă a lui Fėt-frumos...”

„Despre Zmeı se țice că de-mult erau nește ómenı fórte mari, ınaripați și cu o putere nemărginită; iar *Balaurii* erau nește șerpı cu câte 12 capete, 12 aripı și 24 de limbı, carı mân-

cau ómenı și tot ce le eșia înainte” (A. Popovici, Vasluıu, c. Doagile).

v. *Zmeı*.

III. Caracteristica generală a *balaurului*.

Ca punct de plecare pentru a înțelegce ce este și de unde vine *balaurul*, ni se pare a fi de o extremă importanță balada, sau mai bine variantul baladeı celeı menționate mai sus de d. Șăinenu, așa cum s’a povestit el d-luı G. D. Teodorescu (Poes. pop. 444—50) în Bucuresci de către Brăilénul Șolcan, care baladă este învederat născută pe malurile Prutului în Moldova de jos sau chiar în Basarabia.

Se începe prin plecarea „voinicului” la vınătoare:

Ca să-mı tot vineze
Cu arme viteze
Délul Piscului,
Codrii Nistrului,
Câmpii Leșiei
Ș’al Șovedrieı...

Pe drum i se pare că zăresce în depărtare:

Focul cum ardea,
Para cum lucia...;

plécă într’acolo, și atunci vede că:

Nu’ı zare de foc,
Ci mare *balaur*
Cu solđii de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind.
Voinic, de’l vedea,
La el năvălia,
Șoimı că trimetea,
Ogarı asmuția,
Iar șérpele sta
Gura de’și cășca
Și vorbe ’ı vorbia:
— Voinic tinerel,

Nalt și subțirel,
 Ce te socotesci
 Și mă tot privești,
 Țiind frigăruică
 De fript păsăruică ?
 Nu's zăre de foc
 Aprinsă pe loc,
 Ci's mare *balaur*
 Cu solđii de aur,
 La sóre sclipind,
 Ca focul lucind!
 Voinic, de'l vedea,
 Pe loc se opria,
 Fiori il lua,
 Iar proclat de șérpe,
 Pustiia l'ar bate,
 Din gură'i dicea
 Și vorbe 'i vorbfa :
 — Voinic tinerel,
 Nalt și subțirel,
 Străin și bogat,
 De arme 'nșesat,
 Ce-asmuți șoimeil
 Și ogăreii ?
 Lasă'ți armele
 Și săgețile,
 Și vin' lângă mine,
 Că ți-o fi mai bine !
 Voinic n'asculta,
 Călare ședea,
 Arme nu'și lăsa.
Balaurul sta
 Și iér îi dicea :
 — Voinic tinerel,
 Nalt și subțirel,
 De nu vrei să vii,
 Spune'mi déca scii
 Ce s'a întâmplat
 Mă-ta când te-a fapt!
 Ea când te-a făcut,
 Ea, când te-a născut,
 Mi-te-a infășat,
 Mi-te-a legănat,
 Și mi-te-a culcat,
 Țiță nu ți-a dat.
 Tu n'ai adormit
 Ș'ai orăcăit,
 Iar ea s'a sculat
 Și te-a blestemat.
 Lapte când ți-a dat,
 Iér te-a blestemat:
 „Sugî, măicută, sugî,
 „Sugî să nu mai plângi,
 „Suge-te-ar căinii,
 „Căinii și șerpil,

„Și *balaurii*;
 „Căinii Nistrului
 „Ș'ai pustilului,
 „Șerpil Leșiei
 „Ș'ai Șovedriei!
 Când te-a blestemat,
 Eū m'am întâmplat
 Subt talpă de pap,
 Și eū te-am luat,
 Că mie te-a dat.
 Vremea c'a trecut,
 Mare c'ai crescut,
 Voinic te-ai făcut.
 Tu că m'ai plecat
 Și ai mânecat
 Tot la vinătore
 Pentru 'nsurătore,
 Vinat să'ți găsești,
 Mésa să'ți gătesci.
 Nimic n'ai găsit,
 Făr' d'ai întâlnit
 Sus pe rămurea
 Mică turturea,
 Dalbă viața ta.
 Ea ți-a tot cântat
 Și mi-te-a rugat
 Să n'o săgetezi
 Și să n'o vinezi,
 Că te-o ajuta,
 Viéța ți-o scăpa.
 Tu n'ai ascultat,
 Cu săgeți ai dat
 Ș'ai venit aici
 În zare s'o frigî.
 Mica turturea
 E chiar viéța ta
 Pirlită la zare
 De *balaur* mare.
 Vremea c'a sosit
 Și te-a poticnit;
 La mine-ai venit
 Că 'mi-estî dăruit
 Chiar de maica-ta,
 Când te adapa
 Și te blestema.
 Dar, de mila ta,
 Eū nu te-oiū mânca,
 Că greū te-o durea,
 Ci m'oiū îndura
 De te-oiū îmbuca!

Voinic, d'auđia,
 Voinic tremura,
 Apoi mărmuria;
 Iar șérpe, cum sta,

Vorba 'și isprăvia
 Și se arunca
 Cal de 'mpiedeca
 Și jos îl trântia :
 Cal se scutura
 Și 'ndat scăpa,
 Iar voinic cădea,
 Șerpe 'l colăcia,
 Gura 'și deschidea
 Și mi'l imbuca.
 Șerpele țivla
 Și mi'l imbuca
 Pîn' la jumătate,
 Că mai mult nu pôte
 De arme 'ncărcate,
 La brău înțesate.
 Voinicul țipa
 Și se văieta...

Din gura *bălaurului* îl scôte apoi pe voinic, venind dela Prut spre Nistru, adecă tot din regiunea Basarabiei,

Un tînăr Hușén,
 Putu de Moldovén...

În timpul luptei, *bălaurul* promite tînărului Hușén :

Petre nestimate
 Și comori bogate
 Sub mine 'ngropate...

După ce'l scôte pe voinic din *bălaur*, tînărul Hușén :

În brațe 'l lua
 Și 'n fugă pleca,
 La Nistru 'l ducea
 La vadul de apă
 Ce vitele-adapă.
 La vad d'ajungea,
 În apă 'l băga,
 De bale 'l scălda,
 Și, unde 'l spëla,
 Nistrul se 'nchiega
 De bale de șerpe
 Pustiia l'ar bate...

În această baladă, care trebuî să fie una din cele mai vechi așa cum este în versiunea de mai sus, *bălaurul* ne

apare, cu trăsurile sale cele mai caracteristice, ca :

A) ființă zoologică :

1°. un mare șerpe din regiunea Basarabiei :

Codrii Nistrului,
 Câmpii Leșiei
 Și'al Șovetriei ;

2°. un mare șerpe galben strălucitor :

Cu solzii de aur,
 La sôre sclipind,
 Ca focul lucind...

B) ființă mitologică :

1° șerpe prin formă și om prin grațu :

Iar șerpele sta
 Gura de'și căsca
 Și vorbe'î vorba ;

2°. un șerpe care, înainte de a deveni *bălaur*, trăise sub pămînt :

Când te-a blăstemat,
 Eü m'am întămplat
 Sub talpă de pat...

3°. șerpe păzitor de :

Petre nestimate
 Și comori bogate.

IV. *Bălaur* ca ființă zoologică.

Din timpii cei mai vechi, Basarabia a fost țera *bălaurilor*, adecă a șerpilor mari și primejdioși. Prima urmă a acestui interesant fapt din geografia zoologică noi am constatat-o de de-mult în „Istoria critică a Românilor“ (ed. II p. 201), când am vorbit despre migrațiunile Neurilor după Erodot, cu șese secolî înainte de Crist, cari fuseseră siliți a fugi din Basarabia sudică de mulțimea șerpilor : ὄφιας γὰρ σφι πολλοὺς μὲν ἢ χάρη ἀνέγαινε“.

Colonelul rusesc Meier, care fusese în Basarabia pe la finea secolului trecut (Описание Очаковския земли, Petersb. 1794 p. 19), crede că Ofusa, „’*Οφι-οῦσα*“, adică „oraș de șerpi“, menționat la Strabone (VII, 4, § 16) trebuia să fi fost cam pe locul Benderului actual, căci—dice el—„între Bender și satul Osmănescii, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanterie Alexopolski, se află o mulțime nenumerată de șerpi (бесчисленное множество)“.

Balada „Grue Grozovanul“ (Alexandri, Poes. pop. ² 77) se începe cu :

Sus, pe câmpul Nistrului,
Sub pôlele cerului,
La cõda Ialpăului,
Unde fat Zmeóicele...

Intr’o notiță manuscrisă a tatălui meu, pe care mi-o trimisese când scrieam „Istoria critică“, eu găsesc următoarele: „La noi în Basarabia tot-d’-a-una s’a cređut în popor că *balaurii* există în realitate în laturile cele păduróse ale Nistrului și că ei sînt nesce șerpi mari, cu cununii de foc pe cap și cu limbii de vâpae în gură, de a căroră atingere se aprinde și arde érba. Naturalistul Eichwald (Журн. Мпн. Народн. Просв. t. XXI, secț. VII p. 31 sqq.) descrie pelea de *balaur*, găsită în codrii de lângă Bălți și pe care o adusese la Petersburg baronul de Mure. Lungimea aceluși *balaur* era de peste 8 picióre, iar grosimea ca la un mare Boa. Cõstele și pãntecele erau de culórea galbenă-albuiă (изжелто-бѣлаго цвѣта)“.

Dela acest „galben-albuiu“, adică bál sau bál an, s’a luat apoi că Românii aũ dat numele de *bálaur* la șerprii cei galbeni în genere.

„Poporul ȃice că *balaurul* este un șérpe fórté mare și de culóre galbenă“

(D. Damianu, Rîmnic-Sărat, c. Bălăcenu):

„*Bálaur* se ȃice la un șérpe fórté mare cu capul galben“ (I. Chiricã, Tutova, c. Cârjeónii).

„*Balaur* este un fel de șérpe galben; nãpãrca un fel de șérpe negru“ (A. Bãrsãnescu, Dolj, c. Vela).

Dela bál an s’a fãcut apoi o firéscã tranșiúne logicã la auriú.

Balada ardelénã: „Drãguța Pinteii“:

Și un șérpe mare *balaur*,
Maicã, cu capul de aur,
S’o bãgat, când dormiam eu...

(Reteganul, Cãrțile sãlénului 1886 p. 106)

Balada „Mizil-craiu“:

Mare șérpe se fãcea,
Șérpe *balaur*
Cu cõda de aur,
Ochi ’n cap ca de taur...

(Țara-nouã, 1886 p. 253).

Balada „Mitul“:

Am simțit în sînul meu
Trupul rece, trupul greú
Al unui spurcat *balaur*:
Șérpe cu cõrne de aur...

Din cele de mai sus înȃlege deja orí-cine că cuvîntul *bálaur*, remas pînã acum o enigmã etimologicã, este o formațiune curat romãnescã din bál, bál an, bál ai u, însemnãnd literalmente: „galben-albuiu“ sau „auriú“, o etimologiã asupra cãriia noi vom reveni mai la vale; dar în același timp prin cele de mai sus ni se mai limpedesce impregiurarea că dialectul macedo-romãn, depãrtãndu-se cu totul de regiunea marilor șerpri de acéstã culóre, a perdut pe *bálaur*, sau—ceea ce este și mai remarcabil—l’a conservat abia numai ca nume propriú personal, pe când în Dacia lui Traian *bálaurul* a

rămas pretutindenea în graiu, fiind la noi un element mitologic și o seculară realitate zoologică tot-o-dată.

v. *Bălan*.

V. *Bălaur* ca ființă mitologică.

S. F. Marian (Albina Carpaților 1878 p. 9—10): „*Bălaurii* sînt ființe fiorose și reutăcioase cu trup de șerpe și graiu omenesc, cari dela nascere și pînă ce împlinesc șapte ani petrec ne'nterupt la întunec sub fața pămîntului. Nici o rață de sôre nu 'i atinge, nici un om pămîntén nu 'i vede. Trupul lor, de o grosime și lungime imaginară, e învălit cu solđi verđi sau galbeni ca aurul. Unii aũ numai cîte un cap, iar alții și pînă la două-spre-deci. Capetele lor sînt înzestrate cu ochi mari și înfocați, cu nări din cari când se înfură împrôscă vâpae, cu urechi și limbă ascuțite, cu dinți și măsele veninoase, și cîte cu două côrne. Unii aũ aripă și picîore, iar alții nu. După al șeptelea an, șerpîi, cari n'aũ fost atinși de nici o rață de sôre și n'aũ fost vęđuți de nici un om pămîntén, es de sub fața pămîntului, se fac *bălauri* și petrec prin pustietăți necălcate de picîor omenesc, prin codri și păduri stâncose din lumea albă și cea negră sau de pe tărîmul de jos. Ei retăcesc prin pescerele munților, prin locuri umede; se ascund în lacuri fără de fund, în ochîuri și iezere, în puțuri sau fântâne. Umblă pe lîngă margi-nile prăpăstiilor, la respântiile drumurilor; se pitulesc sub podurile pe cari trec voinicii Feți-frumoși, Năsdrașvanii și alți viteji și feciori de împerați...”

Apoi în legătură cu fărmeccătorii numiți „Solomonari“, d. Marian (Aurora 1878 p. 55) ăice: „Când voesc Solomonarii să se suie în nori, ieău friul cel de aur și se duc la un lac fără de fund sau la o altă apă mare, unde

sciũ ei că locuesc *bălaurii*, ce sînt meniți ca să'i pórte călare. Sosind la lac, se plimbă puțin încolo și 'ncóce pe mal, rostesc dintr'o carte nesce cuvinte misterioase, și scuturând friul vęd îndată *bălaurii* eșind din fundul lacului și venind la dinșii. Atunci Solomonarii le aruncă friul cel de aur în cap, se suiă călare pe dinșii, se urcă de grabă în nori și aici încep a ferbe ghiăța pînă ce prefac norii în sloi...”

v. *Solomonar*.

I. Créngă, Povești I p. 121: „Iaca și Délul-*Bălaurului*, jupăneșică. În aici a căđut o dată un *bălaur* grozav de mare, care vęrsa jăratec pe gură, și când șuieră, clocotia codrul, gemeaũ văile, fierele tremuraũ și se bâteaũ cap în cap de spaimă; și țipeniă de om nu cuteđa să mai trecă pe aici.

„— Valeũ! și unde 'i *bălaurul*, moș Nichifor?

„— D'apoi mai sciũ eũ, jupăneșică? Pădurea 'i mare, el scie unde s'o fi înfundat. Unii spun, că după ce-a mîncat fôrte mulți ómeni și a ros tótă cója copacilor din codru, ar fi crepat chiar aici în locul acesta. Dela unii am auđit spuind că i-ar fi dat lapte de vacă negră și cu acésta l'ar fi făcut să se rădice iar în cer, de unde a căđut...”

„*Bălaurii* se fac din șerpî pe cari nu 'i vede nime în 9 ani; aceia se duc la iazër la Reteđat și se fac *bălauri*“ (P. Olténu, Trans., Hațeg).

„Când vine séra vre-un nor întunecos picând ghiăța din el, se ăice că acela e *bălaurul*“ (pr. M. Iubași, Banat, Lugoș).

„*Bălaurii*, cari aici se mai numesc și ale, sînt cređuți de popor a fi nisce duhurî rele ce se fac pe cer în timpul

ploii, și că unde se întâlnesc doă ale, încep a se bate și dărimă tot ce întâmpină în calea lor; ast-fel desrădăcinază arbori, dă jos pătule și coșerî, țiea carăle ce se află la lucru și le duc departe..." (M. Ciocălțeu, Dolj, c. Plenița).

v. ³. *Ală*.

Despre prefacerea șerpelui celui obișnuit în *bălaur*, se află și la mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II f. 58 b, legenda sf-tului Teodor Tiron: "...aproape de acelu locu era o pădure mare, și într'acéia pădure era ascunsu un șérpe mare, și de multă vréme lacuia acolo până să făcuse *bălaurii* (БЛАУРЫ) strașnicu, și nime nu cuteđa să triacă pe acialia căi, că și copacii aceiia pădurii era roși și beliți pre unde să trăgé acel șérpe, câtu și mulți oameni de frica lui ș'lăsase țarinele..."

Ceea ce a scăpat cu totul din vederea d-lui S. F. Marian în privința rolului mitologic al *bălaurului*, este „fiertul mărgelii“, care constituă o trăsură foarte caracteristică prin aceea că este proprieă numai mitologiei poporane române.

M. Lupescu (Șeșetórea 1893 p. 244): „*Bălaurii* se fac din șerpî. Într'o anumită ȓi primăvara se strîng la un loc o sumedeniă de șerpî, și mai mari și mai mici, și mai tineri și mai bătrâni, și tóte aceste jivine își amestecă balele la un loc și alcătuesc o pétră scumpă ce o înghite unul dintre ei, cel mai puternic. Operația acésta se numesce fiertul mărgelii. Sérpele ce a înghitit pétra scumpă, după ce a dovedit pe toți cei-lalți șerpî, fuge prin pădurî și prin codri, și dacă 7 ani de ȓile nu vede față de om, atunci din șérpe se face *bălaur*. *Bălaurii* sălășluesc în nori, și mai ales în cei ce aduc pétra..."

„*Bălaurii* se ȓic a fi șerpî foarte

mari. În fie-care an toți șerpîi se adună într'o ȓi hotărită și, luptându-se între ei, le curg din gură un fel de bale, și acela dintre șerpî care le înghite se preface în *bălaur*. Acealuptă când se face, ómenii ȓic că: ferbe pétra cea scumpă. *Bălaurii* sint îmbrăcați cu soldî“ (V. Mircea, Iași, c. Copou).

L. Șăinenu (Basmel române p. 814): „într'o anumită ȓi de primăveră se adună o sumedeniă de șerpî, cari își amestecă balele, alcătuint acea spumă o pétră scumpă saă diamant: ea are însușirea de a potoli fómea și setea la cei ce o ling. Șérpele care a înghitit acésta nestemată, se face *bălaur*, adecă începe a se lungi și îngroșă, îi cresc aripî și dobândesce mai multe capete“.

Și d. Șăinenu își pune aci întrebarea: „Să derive óre numele de *bălaur*, fără analogiă ațurea, dela acésta operațiune genetică?“ adecă dela cuvintul bale?

Noi am vedut deja mai sus că *bălaur* însemnéză „șérpe galben-albuu“ și se trage d'a-dreptul din tulpina băl, bălan, bălăiu. În fond dară acest termen n'are a face cu bale. Poporul român moștenise însă din mitologia greco-latină că *bălaurul* păzesce comóre cu petre scumpe, iar pe de altă parte sciea că orî-ce șérpe e bălos, și ast-fel printr'o asociațiune de idei foarte ingenioasă s'a născut numai la Români mitul despre creațiunea nestimatelor din balele șerpilor și despre prefacerea în *bălaur* a șerpelui care înghite acele bale, un mit imposibil într'o altă limbă, întru cât într'o altă limbă nu se află ambele elemente ale acesteii etimologie poporane.

v. *Bală*.

VI. Laur-*bălaur*.

Cihac, care nici o dată n'a admis că pöte să existe vre-un singur cuvînt românesc trecut dela noi la alt cine-va dintre vecini, ci tot-d'a-una numai Româniî aî luat tôte dela străiniî, Cihac, (Dict. II, 7) susține că al nostru *bălaur* ne-a venit dela Serbiî.

Cumcă la Serbiî blavor (blavor, blor, glavor) este un element neslavic, împrumutat, „Fremdwort“, o constată și Jagić (Arch. f. slav. Philol. I, 431), și Matzenauer (Cizî slova p. 113), și Miklosich (Etym. Wtb. d. slav. Spr. 13), toți recunoscînd că Serbiî aî luat cuvîntul anume dela Româniî; iar Karl Appel (Филологический вѣстник, t. III p. 88) observă förte bine că variantul serbesc glavor în loc de blavor „serpentis genus“ rezultă prin etimologiă poporană din curat slavicul glava „caput“.

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 11) a reeditat părerea lui Cihac, dar amplificînd'o într'un mod förte curios. El susține că Româniî în adevăr aî luat pe *bălaur* dela Serbiî, dar Serbiî l'aî împrumutat dela Albanesiî, cari la rîndul lor l'aî căpëtat dela vechii Romaniî. Și cum așa? Din latinul belua, țice Meyer, s'a născut albanesul bolă „grosse Schlange“, care de 'ntăiu trebuia să fi fost bolvă și care, printr'o altă formă ipotetică bolvură, corespunđătoare unui deminutiv latin érašî ipotetic belvula, trecu apoi la Serbiî în blavor.

Chiar dacă cuvintele bolvă și bolvură cu sensul de „șerpe“ ar exista la Albanesiî, ceea-ce nu este, totuși Gustav Meyer ar trebui să ne explice o împregiurare esențială. El recunoște că la Serbiî blavor se aude numai în dialectul muntenegrin și la Ragusa, pe acolo adecă unde se scie că aî fost pe la finea vécului de mijloc numeroșe coloniî ro-

mâne, după cum arată Miklosich (Wander. d. Rum.), dar de unde e pré de parte pînă la Olt și maî ales pînă la Nistru. Serbiî dară cei dela Ragusa și dela Muntenegru nu puteau să ne dea nouë pe *bălaur* decât numai:

a) sau răspîndindu-l maî întăiu printru cei-lalți Serbiî pînă la Dunăre, ceea ce nu s'a întâmplat;

b) sau transmițendu'l Macedo-românilor, cari — dupa teoria lui Rösler — să'l aducă apoi în Dacia lui Traian, ceea ce de asemenea nu s'a întâmplat, de vreme ce *bălaur* nu există în dialectul macedo-român.

Prin urmare, încă o dată, chiar dacă ar fi la Albanesiî bolvă și bolvură, cari în realitate nu există la dînșii decât numai în ipotesa lui Gustav Meyer, totuși călătoria lui *bălaur* de acolo prin Serbia pînă la noi ar fi o imposibilitate.

Nu maî vorbim despre transițiunea fonetică a netonicului *bo-* în *ba-*, pe care Gustav Meyer nu crede de cuviință s'o explice.

După Hahn (Alb. Stud.) numirile șerpelui la Albanesiî sînt: ghîarpân sau ghîarpăr, astrit, eștărhă, vittore, iulber, prevă și buuroin. Dintre acestea numai cel din urmă se începe cu *b*, și Gustav Meyer, pentru a'și întregi teoria de maî sus, îl trage din ipoteticul latin belvulonia printr'o formă érašî ipotetică intermediară buluronië.

Remâne dară constatat că Albanesiî n'aî de loc pe *bălaur*, iar Serbilor dela Adriatică l'aî împrumutat acei ciobani romaniî din Pannonia, despre ale cărora migrațiunii într'acolo noi am vorbit pe larg în „Strat și substrat“.

La Laurian-Massim (Gloss. 50) cuvîntul *bălaur* a dat nascere la o ciudată grămădire de întrebări, din cari unele se apropiă de adevăr, dar nici una nu'l nemeresce. Iată-le pe rînd:

a) nu cum-va să fie latinul *bellua* „fără“ cu sufixul -ur, ca în „bour“ din „bou“?

b) nu cum-va din latinul *bellua* și din *aurum*, „așa încât *bălaur* ar însemna animal de mărime prodigioasă și de culoare auriă?“

c) nu cum-va „în relațiune de cumnăție cu *balena*, cel mai mare animal?“

d) nu cum-va din grecul *πέλωρ, πέλωρον, πελώριον* „monstru, prodigiū, ce-va nespūs de mare?“

e) nu cum-va „vorba *balăria* să fie cumnată prin origine cu *bălaur*?“

Ar mai fi putut adăoga:

f) nu cum-va este grecul *βελλερο* „*Drache, schlangenförmiges Ungethüm*“ (Benfey, Griech. Wurzellex. II, 304), conservat în numele mitic *Βελλεροφοντης*?

Apoi mai jos: „Scim că *bălaurul* figură pe flamurele Dacilor, ca cel mai mare protector al ginții“.

De aci Laurian-Massim termină dicând: „Cuvintul merită de sigur cele mai seriose investigațiuni.“

Și așa și este.

Singurul lucru, pe care niminea nu l'a băgat în samă, este asociațiunea între *bălaur* și între *laur*.

Förte adesea se dice în literatura poporană „șérpe *bălaur*“, ca și când *bălaur* ar fi un simplu adjectiv, după cum și este în fond, de vreme ce însemnéză *bălan*: șérpe *bălaur* = șérpe galben-albiu. Exemple am văđut deja mai sus în §-ul IV. Să observăm aci în trecét că la d. Gaster (Lit. popul. p. 422) începutul descântecului: „Tu șérpe *bălaură*...“ este o învederată greșélă în loc de „șérpe *bălaur*“, pe care d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 376) a reproduș' o întocmai. O asemenea construcțiune ne întimpină și în vechile

texturi, bună óră la mitropolitul Dosofteiū, Synaxar 1683, Noem. 15 f. 128 b: „s'au tras un șiarpe mare *bălaură* pre-afurișulū ș'au intratū în vistirăiulū celū împărătescū...“

Ei bine, în loc de acest „șérpe *bălaur*“ în descântececele poporane ne întimpină stereotipul *laur bălaur*, — o compozițiune pe deplin analogă cu „Făt-logofét“ sau cu „Leū-paraleū“, cari prin formă intră în ceea ce linguștiī germanī numesc „reduplicare frântă“, „*gebrochene Reduplication*“, ca și când ar fi unul și același cuvint repetat câte de doē óri cu o modificare fonetică inițială în prima parte, dar cari în fond sînt câte doue vorbe deosebite, asociate din cauza asonanței, sau, vice-versa, asonate din cauza asociațiunii.

Descântecul bucovinén de „Invélirea focului“ se începe așa:

Eū, focule, te 'nvėlesc,
Te 'nvėlesc, te potelesc,
Dar tu mi te desvėlesce
Și mi te despotolesce,
Și te fă *laur balaur*,
Cu aripī și solđi de aur,
Cu 99 de capurī,
Cu 99 de ochi,
Cu 99 de limbī,
Cu 99 de piclóre,
Și te du 'n lume, peste lume,
La ursitul meū a-nume,
Și te du peste hotară
Pină peste-a noua țară,
Și 'mī adu ursitul meū
Cel lăsat de Dumneđeū...

(S. F. Marian, Vrăji p. 12)

De asemenea în descântecul de „Încingerea brăului“:

Fă-te *laur balaur*
Cu solđi de aur...

(ibid. p. 17)

Descântec ardelenesc „de deochi“:

Du-te, Petre, p'un dél ascuțit
Cât o sâncea de cuțit,
Și pină în Marea-roșiă,
Acolo este un șérpe,
Laur *bălaur*,
Cu solđi de aur...

(Reteganul, Cărțile săténului 1886 p. 91)

Vraja moldovenescă „de Ursită“ :

Brâne, brânișorul meu,
Fă-te șérpe laur
Șérpe *balaur*,
Cu solđit de aur...

(G. D. T., Poes. pop. 37.)

După cum alătura cu lăurușcă există o variantă rourușcă (Cihac, I, 235), tot așa din laur s'a desfășurat o variantă raur, care ne întimpină într'un descântec muntenesc „de șérpe“ din 1809 (ap. Gaster, Lit. popul. 419): „Plecărăură pe carărăură și se întâlni cu șerpu-răură, șerpu-răura mușcă pă răură, mult să vaicăură...“, unde acest raur sau șérpe-raur face să se modeleze după dînsul, pentru a da descântecului un aer mai misterios, aprópe tóte cele-lalte cuvinte și se modelează la rîndul seú și el după dînsule, producându-se o galimațiă intenționată din partea descântătorului.

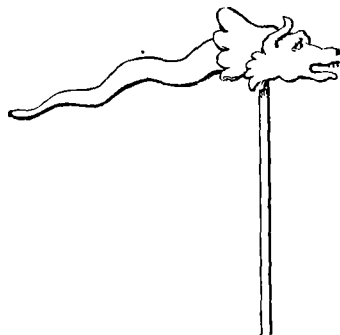
Este învederat că acest laur n'are a face cu termenul botanic laur. Dar atunci ce însemneză el óre? și de unde vine?

v. ¹.Laur. — ².Laur.

La Daci *bălaurul* juca același rol ca aquila la vechii Romani: era emblema națională. Alăturăm mai jos stégul dacic, așa cum ni'l represintă Columna lui Traian.

Nu ne interesază aci, dacă embleme analóge aú existat la vechii Perși, la Sciți și chiar la Chinesii. Despre *bălaurii* în credințele diferitelor epoce și ale diferitelor popóre, cei doritori pot utiliza bogata indicațiune bibliografică

la Liebrecht (Zur Volkskunde p. 70). Noué ne ajunge a sci într'un mod categoric că emblema *bălaurului* o avuseseră Dacií, cu cari ne légă o filiațiune genealogică sigură:

La Daci acest fel de stég, adecă acest *bălaur*, purta un nume din care s'a format latinul *labarum*.

În adevér, cuvîntul *labarum* nu este nici latin, nici grecesc, și nu era cunoscut Romanilor înainte de epoca împératului Adrian, tocmai de atunci de când s'a introdus la dînșii și „dracones“, stégurile cele cu *bălaur*, câte un stég la fie-care cohortă: „dracones etiam per singulas cohortes feruntur ad praelium“ (Veget.). Aparițiunea cea simultană a lui *labarum* și a figurei de șérpe înaripat imediat după Traian, este fórte caracteristică. Cuvîntul *labarum* cu sensul de „grand serpent“ era nu numai dacic, dar și tracic în genóre, de óra-ce se păstréză la Albanesi sub forma *iliber*, trecénd la înțelesul de curcubeú: „*elibéq* = eine Art Schlange“ (Hahn, Alb. Stud., Wtb. 138). Acest albanes *iliber* presupune o formă tracică cu vocalismul scățut: *lubar*.

v. *Curcubeii*.

Forma cea curat dacică a cuvîntului ni s'a transmis prin intermediul latinului *labarum*, adică *làbarum*, italianesce *làbaro*, cu tonul pe prima silabă. Din *làbarum* Romanií trebuiaú neapérat să facă *làur*, după cum din

fàbrum s'a făcut fàur, din tabànum — tăùn, din labrùsca — làurùscă, din hellèborum — alèur etc.

Așa dară termenul nostru poporan cel compus laur-*bălaur* nu însemnează alt ce-va decât „dragon doré“ sau „dragon jaune.“

Finalul în *bălaur* nu este un sufix, ci o compozițiune: băl-laur „flavus serpens“, care după ce s'a aglutinat pe deplin în *bălaur*, anticul laur „serpens“ s'a mai repetat apoi la început în formula cea sacramentală a descântecelor poporane.

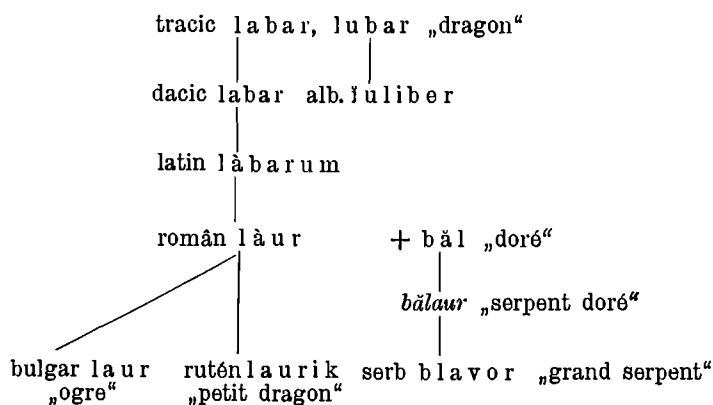
Să se observe că pe laur „dragon“ Români l'au transmis Bulgarilor, la cari în dialectul dela Prilép el se aude în locuțiunea proverbială „к'о ала'у р'идит“ = ca un laur mănâncă, „il avale comme un ogre“ (Stoilov în *Перидическо списание* t. IX, 1894 p. 319).

Este și mai interesantă trecerea romanului laur „dragon“ la Ruteni, cari au format din el deminutivul raulik = laurik cu sensul de „limaçon“, literal „petit dragon, dragonneau.“ Spirala melcului asemănându'l cu un șerpe încolăcit, nemțesce el se chiamă „Schnecke“, același cuvânt cu englesul snake „șerpe“ și cu scandinavul snàkr „șerpe“, ca și când am dice „șerpuleț“ sau „șerpușor“. La această asociațiune de idei mai adăugându-se córnela melcului, córne din cauza căroro Români il numesc „bourel“, adecă „taurillon“, se

nasce o nouă metaforă de „serpent à cornes“, tocmai noțiunea de „dragon“. Ast-fel ruténul raulik = laurik, ca deminutiv din vechiul român laur „dragon“, se justifică pe deplin. Forma laurik, „лаврик“, există pînă astăzi la Ruteni în graiul alături cu metateticul raulik, „равлик“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 395), iar nu este nici de cum o formă ipotetică. Cuvântul, dintre toți Slavii, se găsește numai la Ruteni, și nu i s'a aflat pînă acum nici o etimologie serioasă, căci acea din slavicul „ry creuser“ (Miklosich, Etym. Wtb. 285) nu se împacă nici cu sensul vorbeii, nici cu fonetica.

O compozițiune morfologicesc analógă cu al nostru laur-*bălaur* este ruténul raulik-paulik, epitet stereotip quasi-reduplicat al melcului și care rezultă dintr'o etimologie poporană. „Lauuro = Laurentius“ este un nume de botez foarte obicinuit la Ruteni. Raulik = laurik fiind considerat ca un deminutiv din acest nume de botez, poporul l'a asociat cu paulik, deminutiv din numele de botez Paul. Nascearea compozițiunii este neapărat dintr'o epocă posterioară, când împrumutatul dela Români laur „dragon“ perduse deja la Ruteni sensul său cel original, căci pînă atunci o asemenea etimologie poporană nu se putea nasce.

În acest mod, filiațiunile lui *bălaur* se reduc la următoarea genealogie :

². *Bălaur*. — ³. *Bălaur*. — *Coclaură*. — *Idră*.

². **Bălaur** s. **balaur**, s. m.; 1° homme cruel et redouté, barbe-bleue; 2° Bohémien. Ambele sensuri se trag de o potrivă din *bălaur* „dragon”; dar cel de ’ntăiu are în vedere natura interioară a *bălaurului*: crușimea, iar cel al doilea se referă la natura exterioară: soldii, căci poporul țice în bătăe de joc că pelea Țiganului lucedea ca și când ar avé soldii.

1° *Bălaur* „homme cruel”:

Balada „Vulcan”:

A ’nviat ghăaurul,
El este *balaurul*...

(G. D. T., Poes. pop. 557)

Dionisie Eclesiarhul, Hronograf (Papiu, Monum. II. p. 210): „...slăbind (Pasvandu) au crepat ca un câine spurcat, scăpând țera și Domniî de acest *bălaur* mare. Așa știe Dumnezeu birui pre cei puternici, că pe acest *bălaur* nu l’au putut birui oștile turcești împărătești, iar o bubă l’au biruit...”

2°. *Bălaur* „Bohémien”:

Basmul „Țiganul cu trei suflete” (D. Stăncescu, Basme p. 303):

„Țiganului îi zimbi mustéța.

„— Iacă prilejul! țise el.

„Intră colo țanțoș în curte și țise rudelor care plângeau și se văietau după mort:

„— Ce’mî dați, măi, să înviez pe mortul?”

„— Fugî d’aci, *bălaur*, îi respuse omul, că daî d’a-avirlita cu tine....”

Alexandri, Iașiî în carnaval, act. II sc. 5:

„Lunătescu (cătrecă lăutar): Cântă cu suflet, *bălaur*!

„Alec (mănios): Cine dracu aî adus cîórele aeste?...”

Ibid., act. III sc. 8: „Măi, *bălaur*, cântă țiitura, dar pe gătul scripcei...”

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână” (Ispirescu, Legende p. 109): „Tocmai pe când părerea de reu il ajunsese și mai și, decât pînă aci, erau trecând printr’o pădure mare și désă. D’o dată auđi nisce *bălauri* de lăutarî trăgând din viori de gândiaî că mănăncă foc...”, unde epitetul de *bălaur*, printr’o asociațiune de idei secundară, trece la noțiunea cea mitologică despre limbile de foc ale *bălaurilor*.

v. ¹. *Bălaur*. — Țigan.

³. **Bălaur** s. **Balaur**, s. m.; Dragon: 1°. n. pr. pers.; 2°. n. pr. top.

Ca nume personal bărbătesc, *Bălaur* figuréză în vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci (Venelin, Gramaty p. 342). La 1527 în Țera-Romănescă era mare-logofet *Balaur* (Arch. Stat., M-rea Căldărușani, pach. 51 No. 4). La 1665, între țeranii mănăstirii Hurezului: „*Bălaur* cu fiu-său Mătefu” (Cod. MSS. în Arch. Stat. din Buc. f. 64 a). La 1729 între moșnenii din Oltenia: „*Bălaur* cu nepotu-său Costandin și cu cetașii lor” (ibid. f. 569 b.). Pe la 1330, fratele țarului bulgăresc Mihail purta numele *Bela* ur; și d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 381) se ’ntrebă: nu cum-va să fie cuvîntul românesc *bălaur*?

Ca nume propriu topic, unele localități, și mai ales înălțimi, pörtă numele *Bălaur*, bună-órá delul *Bălaur* în Tutova (Condrea, Dict. Geogr. 17), muntele *Bălaur* și delul *Bălăurel* în Buzeu (Iorgulescu, Dict. 18, 29) etc.

A. Odobescu, Scrieri II, 186: „Când feciorul de împérat trecea pe delul *Balaurului* d’a-stanga Slănicului, leghióna cea înfricoșată, cu o falcă în cer și cu alta în pămînt,

Șerpóica cu solđil verđi,
Să n'o veđi,
Să n'o viseđi,

de grabă se svărcolia, se pitula și se afunda pînă la gurile ȳadului, ca să n'o veđă vitezul vînător..."

v. ¹. ². *Bălaur*.

Bălaură s. **Balaură**, s. f.; t. de Myth. pop.: dragonne, femelle du dragon. — v. ¹. *Bălaur*.

Bală. — v. *Bal*.

Bălăban s. **balaban** (plur. *bălăbanî*, *balabanî*), s. m.; t. de Zool.: Falco subbuteo, Falco albus, hobereau. Un fel de șoim mic, dar foarte reu și îndrăsneț.

Cantemir, Ist. ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 16), enumără păsările rapaci: „precum ȳaste brehnacé, șoimul, uleul, cucunozul, coruul, hîrățul, *bălăbanul*..."

Cuvîntul *bălăban* ca nume de pasere s'a păstrat într'un joc copilăresc din Ialomița: „cu fie-care vorbă arătând la unul din cei adunați: una-lana, ș'o drăgana, ș'o păchița, măgărița, lanțura, parțura, corcodel, lișița, *balaban*..." Th. Theodorescu, c. Lupșanu).

Se póte dice cu siguranță ca *bălăban* ne-a rămas moștenire dela Cumanî. În limba cumanică (Kuun, Codex Cumanicus p. 300): *balaban* „falco“. Cuvîntul însă trebuia să fi fost comun diferitelor dialecte turanice, de óră-ce îl aũ și Turcii: „*balaban*, nom d'un épervier ou faucon blanc à tête épaisse“ (Barbier de Meynard). Apoi dela Tătari l'aũ căpătat Rușii: *балабанъ*, cu același sens sau cu cel apropiat de „falco lanarius“, pe când la Poloni el a rămas numai cu sensul derivat de hărțagos sau bătăuș: „*balaban* — ein Eisen-

fresser, Bramarbas; *balaban*ski = eisenfresserisch“ (Linde).

v. ². *Balaban*. — *Bălăbănesc*. — *Bălăbănos*. — *Blende*. — *Coruul*. — *Șoim*....

². **Bălăban** s. **Balaban** (plur. *Bălăbănesci*), s. m.; nom propre de famille qui correspond au français Hobe-reau. Fie ca poreclă personală, fie ca nume de ném, *Bălăban* e destul de răspândit în România, însemnând literalmente „Șoiman“ sau „Șoimulén“, fie ca voinic, fie cu o nuanță ironică de voinicos.

Balada bucovinénă „Ioviță“:

Balaban și cu Ioviță
Ce'î este nepot de viță
Și fecior de Novăciță!
Și nepotul seũ Ioviță
Bea paharul neurat,
Sta la masă ne'nbiat;
Iară moșul *Balaban*,
Care'l bun de ȳartagan,
Spre Ioviță se 'ntorcea
Și din gur'ășa 'i dicea....

și mai jos:

Venla Turcii ca ploia,
Tătari ca nisipul
De-acoperiaũ pămîntul;
Iar voinicul *Balaban*,
Care'î bun de ȳartagan,
De nime nu se temeă:
Viel viel tot dicea...

(Marian, Poes, pop. 1, 72, 84)

Balada „Novac și *Balaban*“, versiunea munténă:

Balaban se năcăjla,
Măna 'n buzunar băga,
Buzduganul că scotea,
În voinic că'l indrepta:
Mergea pe cer vâjăind,
Ca sfete Petre trăsînd...

(Țara nouă 1887 p. 125)

Cântec satiric din Moldova :

Și spre sat aŭ apucat,
 Și la crîsm'aŭ alergat :
 — Măi Ióne *Balabane*,
 Scól' de-aprinde-o luminare,
 Dă'mi rachiŭ de cincî parale...

(Sevastos, Cânt. mold. 318)

A se vedé varianta bucovinénă la S. F. Marian (Col. I. Tr. 1882 p. 153).

Despre un *Balaban* din timpul lui Duca-vodă, așeđat de'ntăiŭ în Moldova și apoi dus cu negoț la Lemberg în Galiția, unde a ajuns milionar, vorbesc Nicolae Costin (Letop. II p. 37) și Ion Neculcé ibid. p. 246): „Alexie *Balaban*, neguțitorul cel mare, carele aŭ avut și câte-va bude în țara Moldovei mai nainte...”

Dar familia cea mare boierescă *Bălăban*, trecută tot din Moldova în Polonia, era în secolul XVI : „*Balaban*, Geschlechtsname einer berühmten adelichen Familie im Lembergischen“ (Linde). Zubrzycki (Kronika Lwowa p. 172) arată că un *Balaban* trăia în Galiția pe la 1432, iar un altul pe la 1461. Cuvîntul fiind de origine tătărăscă, nu urméză că acei *Bălăbani* să fi fost Moldoveni, șa nici măcar ném unul cu altul, și 'n oi-ce cas ei nu aveaŭ a face cu familia curat moldovenescă *Bălăban*, din care era episcopul din Lemberg Arsenie *Balaban* și fiul seŭ, episcop ortodox tot la Lemberg, Gedeon *Balaban*, după care cât p'aci era să-ŭ urmeze pe scaunul episcopal nepotul seŭ Isaia *Balaban* (Zubrzycki, op. cit. 238), astfel că *Bălăbănescii* erau să devină un fel de dinastiă bisericescă, toți ómenii ambițioși, violenți, iubitori de femeŭ și de vinătóre, mai mult soldați decăt călugări (cfr. Zegota Pauli, Starożytnosci galicyjskie, p. 41 — 3). „In genere — ȕice Wiszniewski (Historia literatury polskiej t. 8 p. 267)—

învecinata biserică moldovenescă, care era la mijloc între Polonia și între Turco-grecia, exercită nu o mică înriurare asupra bisericeŭ rusesci din Polonia : atăt Movilă precum și *Balaban* aŭ fost Moldoveni.” *Bălăbănescii* se așeđară în Galiția de pe la 1520—30, grămădind o mare avuțiă, devenind nobili poloni și căști-gând atăta putere politică, încăt la 1549 Arsenie *Balaban* a apucat așa ȕicénd cu d'a-sila scaunul episcopal din Lemberg, și tot cu d'a-sila, contra tuturor adversarilor, și-l'a apropiat apoi Gedeon *Balaban*. Despre unul din acești *Bălăbănescii* contimpuranul Paprocki (ap. Linde, ad voc.) ȕice : „Ion *Balaban* nu aude, nu vorbește, dar e un mare vitéz”. Se vede că îndrăsnéla, ereditară în acéstă familiă, procurase strămoșului lor porecla de *Bălăban*, adecă „șoim”.

După numele personal *Bălăban*, un sat în Tutova se chiamă *Bălăbănescii*.

Intr'o descriere a „moșiilor din Moldova” de pe la 1850 (Codrescu, Buciumul 1875 p. 89): „*Bălăbănescii*, la ținutul Tutovei, ocolul Tîrgului, moșie cu părți și rădeșescă, în care moșie are parte și d-lui slugerul Vasile Chiru, care face schimb cu căți-va rădeși de acolo, anume capitanul Constantin, polcovnicul Nicolaŭ *Balaban*, capitanul Dimitrie Tașcă și preotul Scarlat *Balaban*...”

Sînt și localități numite d'a-dreptul *Bălăban*, între cari un munte în districtul Buzeŭ (Iorgulescu, Dict. geogr. 18), o movilă în Ialomița (Frunȕescu) etc.

v. ¹*Bălăban*. — *Bălăbănesc*.

Bălăbănelă (pl. *bălăbăneli*), s. f.; état de celui qui se démène en luttant. Sinonim cu *bălăbăniere*, care însă exprimă acțiune, iar nu stare, și cu

substantivul bălăbănit. Degiabă atâta *bălăbănélă* sau bălăbănit, tot nu vei isbuti a scăpa. Priviam *bălăbănéla* sau bălăbănitul șórecelui de a rumpe gratiile cursei.

v. *Bălăbănesc.*

Bălăbănesc (*bălăbănit, bălăbănire*), vb.; ne pas rester tranquille, se démenter, faire des efforts en luttant, lutter contre quelqu'un qui est plus fort, s'acharner à résister. Se aude numai sub forma reflexivă: a se *bălăbăni*.

Laurian-Massim: „a se *bălăbăni* = a se lupta cu ce-va mare și greu, a se lupta cu ce-va mai pe sus de puterile sale: copilul se *bălăbăni*a cu un petroiu de cincî ocă“.

Constantin Golescu, Călătoria 1826 p. 99: „nu ne face cinste să înșiruim pricinile, pentru care unele sate și unii din scutelnici și poslujnici oareș-ce să *bălăbănesc* în lume...“

A. Pann, I, 140:

Așa, cinstite părinte, stau și mă mir ce
să fac!
Că'n loc să'mi mérgă 'nainte, imi sporesce
ca la rac:
Nu poctu de loc să leg două, c'una mă *bă-*
lăbănesc,
Mai mă rup, și mă sparg încă, în loc să mă
mai cărpesc...

Jipescu, Opincaru p. 16: „să se mai *bălăbănescă* țeranu 'n umbletili dreptăți, ali adevărului și ali munci sterpe...“

Basmul „Coman Vinătorul“ (Col. I. Tr. 1882 p. 473): „Se sbătea strigóica și se frămînta ca să scape din laț, cât un lucru mare. Duduia pămîntul și se cutremura prejmetele de trântiturile ei, silindu-se să scape de mórte. Dară Coman, încordându'și tóte puterile, ținu, și ținu bine, ochiul ce făcuse cu bicîl în care era virît capul strigóicei. Se

bălăbăniră ei, se smucia dînsa, Coman n'o slăbi nici în ruptul capului...“

Basmul „Voinicul cel fără de tată“ (Ispirescu, Legende p. 121): „Câte-va țile se *bălăbăni* ea așa cu valurile apelor...“

Cuvîntul vine dela bălăban „faucon“ și înseamnă literalmente: a nu se lăsa în luptă, a înfrunta chiar o putere mai mare, a se purta ca un șoim.

Cihac (II, 5) confundă pe *bălăbănesc* cu *bălălăesc* și cu *bănănăesc*, traducénd pe câte trele prin „balancer, brandiller, brimbaler“ și trăgéndu-le de o potrivă din ruténul valandati „brandiller, aller nonchalamment“. O asemenea etimologiă n'are trebuință de a mai fi combătută.

v. ¹*Bălăban.* — *Bălăbănos.* — *Bălălăesc.* — *Bălăbun.*

Bălăbănesci. — v. ²*Bălăban.*

Bălăbănire } . — v. *Bălăbănesc.* —
^{1,2}**Bălăbănit** } *Bălăbănélă.*

Bălăbănòs, -òsă, adj.; ayant une expression offensive, ensanglanté, cruel, en parlant des yeux. Ochiî *bălăbănòșî*, privirea *bălăbănòsă* = ca la un bălăban, ca la un șoim gata de a sfășia victima.

Jipescu, Opincaru p. 94: „péru aspru, nedărăcit, și 'ntr'una stă vâlvoiu; ochi *bălăbănòșî*, gogonați, și roșiți de neodînă or dè réutate...“

v. ¹*Bălăban.*

Bălăbun, adj. m.; „bavard, babilard, diseur de riens“ (Pontbriant). Cuvîntul se găsește numai la Pontbriant, de'mpreună cu derivatele:

a) *bălăbunélă* „bavardage, caquetage, verbiage, commérage“;

b) bălăbunesc „1°. bavarder, babiller, dire des fadaises; 2°. se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“;

c) bălăbunire „action de bavarder, de babiller, de caqueter“;

d) bălăbunitor „bavard, babillard, diseur de riens“.

Pontbriant trage pe *bălăbun* din бa-лабoнитъ, un cuvânt care există în adevăr cu același sens în limba rusescă; dar întrebarea este: există ore în adevăr *bălăbun* la Români? Laurian și Massim (Gloss. 46) afirmă că dinșii: „nici l'aŭ aflat, nici l'aŭ auđit unde-va“. Eŭ insumi am putut constata că în Bucuresci o familie pörtă numele *Bălabun*, însă numai atâta. Cât se atinge de sensul „se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“, acesta aparține învederat cuvântului *bălăbănesc*: „a se bălăbăni cu somnul“, pe care Pontbriant nu'l cunoște.

v. ¹ Rus.

Bălăbunelă	} — v. <i>Bălăbun</i> .
Bălăbunesc	
Bălăbunire	
Bălăbunitor	

Bălăcărăsc (*bălăcărit*, *bălăcărire*), vb.; gargouiller, dire ou faire des saletés, „baver = souiller par d'indignes paroles“ (Littré). Lexicon Budan: „*Mă bălăcărăsc* = vorbesc spurcăciuni; spurce, obscoene loquor. *Bălăcăritură* saŭ *bălăcăriă* = obscoenum dictum, spurciloquium“. Laurian-Massim: „Precăt scim noi din câte am auđit din gura poporului, acest verb înseamnă: a umbla cu mâna saŭ cu ciocul prin apă, și mai ales prin apă necurată și tinósă, prin tină, prin noroiu: veđi cum ra-

țele *bălăcărăsc* prin lac; nu lăsa copilul să *bălăcărăscă* în cöfa cu apă“.

„A se *bălăcări* = a se certa cu vorbe próste; de ex.: ei se *bălăcărăsc* ca Țiganiŭ“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Este învederat că acest cuvânt n'are a face cu rusul багагырить „jaser“ (Cihac), nici cu italianul baloccare „tromper par des promesses“ (Lex. Bud.), ci este o formațiune curat românescă din bală „bave“, după cum aŭ observat'o deja Laurian-Massim, cari însă n'aŭ explicat elementul sufixal.

Bălăcărăsc nu vine d'a-dreptul din bală, ci din derivatul *bălăcesc*, de unde s'a născut de'ntău substantivul *bălăcăriă* prin sufixul cel pejorativ -riă (= ar + iă), propriu tuturor dialectelor romanice, și apoi de acolo verbul *bălăcărăsc*.

v. *Băbăriă*. — *Jucăriă*.

Laurian-Massim se 'nșelă când inru-desc 'pe *bălăcesc* și pe *bălăcărăsc* cu balegă, despre a căruŭ origine curat turanică noi am vorbit la locul seŭ.

v. *Baliğă*. — *Bălăcesc*.

Bălăcăriă (plur. *bălăcăriŭ*), s. f.; dévergondage, langage obscène, injure sale. Lex. Bud.: „*Bălăcăritură* saŭ *bălăcăriă* = obscoenum dictum, spurciloquium“.

v. *Bălăcărăsc*.

Bălăcărire	} — v. <i>Bălăcărăsc</i> .
Bălăcărit	

Bălăcăritör, -öre, s. et adj.; „diseur d'obscénités, d'injures sales“ (Pontbriant).

v. *Bălăcărăsc*.

Bălăcăritură. — v. *Bălăcăriă*.

BălăcĒnu (plur. *BălăcĒni*), n. pr. pers. m.; ancienne famille noble valaque. *BălăcĒn* înseamnă „om dela BălăcĒiu“. *BălăcĒni* își trag originea anume din satul BălăcĒiu în Teleorman și n'au a face de loc cu Transilvania, de unde ar fi dispuși a'î aduce și pe dînșii partizanii fantasmagoriei despre descălecarea Românilor din Făgăraș.

Amicul meu d. St. GrecĒnu m'ă pus la dispozițiune o genealogiă a *BălăcĒnilor*, scrisă cam pe timpul ZaverĒi de cătră episcopul Iosif Argeșiu, carele țice acolo: „AcĒstă funiă a némului boerilor *BălăcĒni* mi-au spus'o răposatul șătrar Ioan *BălăcĒnul* sin răposatului pitar Hrizé *BălăcĒnu*“. Genealogia în cestiune saŭ „funiă a némului“ este atât de interesantă, nu numai prin cuprins, dar chĒar și prin formă, încât noi nu ne sfim a o reproduce mai jos în fac-simile.

După acĒstă genealogiă, întemeiată pe documente de familiă, punctul de plecare al *BălăcĒnilor* este un Constantin: „pă acest Costantin il arată létopisețu că au fost căpetenie împreună cu alte 2 căpetenii ai oștilor MircĒivodă Coziianul, care aŭ domnit la anul 1387“. Ce fel de létopiseț? — nu scim. Fiul lui Constantin se numia Dragomir; fiul acestuia purta de tot neobicĒnuitul nume de GĒiaĒcu, asupra căruia cată să ne oprim o clipă.

GĒiaĒcu *BălăcĒnu* fiind numai a doua generațiune după fundatorul Constantin, cată să fi trăit puțin după anul 1400. În dialectul bulgăresc din Diulgher, în care ne întimpină unele elemente lexice curat romănesci fôrte interesante, bună-ôră kal „cheval“ în loc de bulgarul konĒi, saŭ minț „raison“ pentru bulgarul um, invederat din pluralul român mințĒi (de exemplu în: bagă'ți mințĒile în

cap, Ȓaŭ furat mințĒile etc.) — în acel dialect gĒiaĒcu (гĒаіку), cu finalul -u cel flexionar romănesc, vrea să țică „prețre“, „свещеник“ (Свѣрник t. XI p. 185). Noi ne credem a fi în drept de a conchide de aci, cumcă în graul romănesc din Muntenia de pe la 1400 cuvĒntul gĒiaĒcu însemna popă. Albanesce se aude de asemenea în dialectul din ScutarĒ gĒiacue „cleric“ (G. Meyer, Etym. Wtb. d. alb. Spr. 80). Forma romănescă gĒiaĒcu și acea albanesă gĒiacue s'aŭ desvoltat ambele printr'același fonetism gĒ = di, dar fie-care pe o cale independinte, din termenul grec eclesiastic δίακονος, δίακος „diacre“, de unde — printr'un alt fonetism și cu o altă nuanță de sens — s'aŭ născut polonul și bohemul žak „écolier, étudiant“ (Linde). Genealogia *BălăcĒnilor* ne restituă ast-fel o vorbă perdută din graul, dar tot-o-dată prin acĒstă vorbă se confirmă până la un punct porțiunea cea veche din acĒstă genealogiă, de vreme ce un nume ca GĒiaĒcu nu putea să fi fost inventat saŭ imaginat. GĒiacu *BălăcĒnu* se traduce prin: „Popă *BălăcĒnu*“. Fost'a el popă în realitate saŭ numai prin poreclă? acĒsta este o cestiune secundară.

Fiul lui GĒiaĒcu se chiăma Nedelcu, formă slavică pentru numele „Dominic“, și avea boieria de vornic. După cercetările d-lui St. GrecĒnu, acest vornic Nedelcu cu soția sa Ana aŭ fundat în Bucuresci biserica Sf. Gheorghe-vechiu la anul 1492, iar portretele amĒnduror soșilor s'ar fi aflând la mănăstirea TismĒna. Fiul lui Nedelcu și nepotul seŭ, Moșul și Spata, aŭ fost de o potrivă spătarĒi. Spata a avut doi fii: pe Dragomir și pe Badea. Posteritatea celui de 'ntăiu e lăsată la o parte, ca ce-va necunoscut, și genealogia urmĒză înainte numai cu linia

lui Badea, al căruia nepot de fiu, numit de asemenea Badea, este un personaj istoric foarte simpatic din epoca lui Mateiu Basaraba.

Bălăcēni au fost, pare-ni-se, cel de'n-tăiu nēm boieresc din Romānia, care a cāpētat dela Austria, adecā dela așa numitul pe atunci „Sacru Imperiū“, titlul de „Graf“ (Sulzer, *Gesch. d. transalp. Daciens*, III, 164; Engel, *Gesch. d. Wal.* II, 84) și l'a romānisat foarte ciudat, introducēnd în graū un noū cuvīnt: *Conteș*, format din amalgamarea latinului „comes“ cu italianul „conte“. Deja la 1654 se citește în cronica muntenescă un „conteș *Bălăcēnu*“ (Șincai, *Chron.* III, 63). Acest „conteș“ nu este alt cine-va decât al doilea Badea, ajuns mai târziu mare-vornic (*Arch. ist.* I. 60).

Pe cānd era încă numai „cāpitan“, Badea *Bălăcēnu* își cāștigā porecla de *Ușurelul*, fiind-cā în interval ce-va ca de 24 ore, „o ȃ și o nōpte“, el ajunsese cālare dela București la Iași cu o scrisōre dela Domnul muntenesc Constantin Basaraba cātrā Domnul moldovenesc Stefan Gheorghie, o scrisōre prin care a scāpat de o mōrte sigurā pe frații Toma și Iordache Cantacuzinesci. Și—dice Ion Neculce (*Letop.* II p. 207)—„i-au pus Muntenii nume de atunce *Ușurelul*, care dupā aceea multā milă au avut dela *Cantacuzinesci*“.

Cālătoria cāpitanului Badea este o adevērată minunāțiā pentru acele timpuri: el trebuia să fi schimbat pe drum o mulțime de cai, „caī de olac“ dupā cum se ȃcea pe atunce, și nu putea să se fi odihnit o singurā clipā.

v. *Olac.*

La 1673, în bātālia dela Hotin între Turci și între Poloni, cānd Domnul moldovenesc Stefan Petriceicu a trecut în partea regelui Ion Sobieski, printre

mulți boieri moldoveni era și Muntēnul conteș *Bălăcēnu*, adecā „*Ușurelul*“, care s'a distins și de astā datā, purtāndu-se în luptā foarte vitejesce (Șincai, III, 113).

Cronica moldovenescă a lui Amiras (*Letop.* III p. 146) ȃce: „Multā vārsare de sānge s'au fācut, și care [Turc] scāpa din șanțuri, din Nistru nu scāpa, iar care scāpa și din Nistru, din oastea ce era în ceea parte nu scāpa, cā era mulți și de-ai noștri amestecați cu Leșii, și Badē *Bălăcēnu* *Contoș*, de'i omorā de mai nici unul n'au scāpat...“

Aceiași cronicā dā lui Badea *Bălăcēnu* epitetul de: „tālhar rāu“, un epitet care pare a fi în legăturā cu epizodul povestit de cronica muntenescă (*Magaz. ist.* V, 103): „Badea Vornicul *Bălăcēn* în zilele lui Antonie Vodā au ucis niște neguțitori Moscoviți, împreună cu cari era și cālugări merși pentru milā la Mosc, pre toți omorīndu'i cu o soție a lui ce'l chiema Buta, averea le o au luat...“

Despre fiul vornicului Badea, vel-aga Constantin *Bălăcēnu*, ginerele lui Șerban-vodā Cantacuzin și cel mai înviersunat dușman al lui Brāncovan, vorbește pe larg Engel (*Gesch. d. Wall.* I, 336—42). Nu numai cronicile muntenesci se ocupā de el, dar și letopișețele moldovenesci; însă nimenea nu'l caracterizā mai nemerit ca Ungurul Cserei (ap. Șincai ad ann. 1690), care 'l cunoscuse personal. Constantin *Bălăcēnu* vroia cu orī-ce preș să ajungā Domn în Țēra-Romānescā, și credea cā va putē să reușescā cu ajutorul Austriei, pe care cu acest scop o îndemna să ocupe Romānia. Adevērat boier, el era foarte ambițios, dar și foarte vitez tot-o-datā. În lupta contra Turcilor, în care l'a vȃdut însuși Cserei, neminea nu s'a bātut mai bine decât *Bălăcēnu*, care a și cādut acolo cu sabia în mână,

și numai mort a încăput apoi în mâ-nile Brâncovanului.

Ion Neculce, Letop. II p. 262: „Aga *Bălăcenu* aŭ perit în război; dar aŭ perit și Sarascherul Turcesc, că l'aŭ lovit un glonț tocmai în gură. Zic că la acel războiu să fie fost mai mult izbânda despre partea Căzaciilor Brâncovanului, cărora le era cap un Moldovan anume Costin Căpitanul de Focșani feciorul Nenului. După ce aŭ aflat Brâncovanul Vodă pe Aga *Bălăcenu* mort în războiu, trimesu-î-aŭ capul la București de l'aŭ pus într'un prepeléc în mijlocul ogrăzii lui, de î-aŭ șezut vr'un an capul în prepeléc, și aŭ învâțat de î-aŭ răsipit și curțile și ograda de aŭ rămas numai jăriște...”

Ca mai toate vechile némuri boieresci, *Bălăcenii* aveaŭ și ei o Cronică a țerei, compilată într'adins pentru dinșii și conservată în familiă. Acastă Cronică, cunoscută sub numele de *Bălăcenescă*, se începea cu anul 1629 și se termina cu 1724, vorbind despre Moldova și despre Țera-Romănescă totodată. O *Bălăcenescă*, care trăia la Viena, a împărtășit'o la 1770 vestitului Samuel Clain, dela care a căpătat'o apoi Șincai, iar dela acesta Engel (Gesch. d. Wall. II p. 84).

În tot cursul epocii fanariotice, *Bălăcenii* represintă în România politica austriacă, din cauza căriia a perit în tortură sub Mavrocordați Ion *Bălăcenu*, fiul lui vel-agă Constantin (cfr. Engel, II, 12), iar în secolul nostru a suferit sub Caragea-vodă un alt Constantin *Bălăcenu*.

Ion Ghica, Scrisórea III: „(Caragea) era neîmpăcat cu boierii cari, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceaŭ vre-o împotrivre, saŭ chiar vre-o simplă observațiă. Ast-fel, pe Banul Constantin Filipescu l'a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de Arnăuți;

pe Banul Grigore Ghica l'a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedé față de om; pe Vornicul Constantin *Bălăcenu*, de care se temea fiind-că acesta avea relațiuni de familiă la Viena, l'a trimis surghiun la Castoria...”

Este de observat în genealogia de mai sus a *Bălăcenilor*, că cele trei fiice ale lui Ión *Bălăcenu*, nepóte ale vestitului Constantin vel-agă: Maria, Ilinca și Smaragda, sînt numite Nemțóicele, fiind-că erau crescute la Viena.

Marca *Bălăcenilor* presintă un scut împărțit în două câmpuri printr'o fășiă de aur, pe care figuréză trei săgeți roșii aședate ca o stea exagonă: pe câmpul de sus, argintiŭ, este vulturul muntenesc pină la picióre, cu crucea în cioc, toate negre, avénd d'asupra din drepta sórele și din stânga luna, ambele roșii; pe câmpul de jos, albastru, în mijloc un leŭ întreg în picióre, cu cumpăna într'o labă și cu sabia gólă în cea-laltă, iar în drepta, la marginea inferióră a scutului, o apă de argint; capul leului, ca și al vulturului, e întors spre drepta.

D'asupra acestui scut este aquila imperială austriacă, cu o corónă con-tală.

Intru cât titlul de conte al *Bălăce*.

nilor nu e fantastic, nu este fantastică nici această marcă nobilitară, care cată să le fi fost confirmată de către Curtea din Viena. Noi credem însă că emblema cea veche, curat românească, a *Bălăcēnilor* au fost numai cele trei săgeți dela mijloc, către cari ei își vor fi adaos apoi pe leul cel justițiar, adecă cu spata și cu cumpēna, stând în fața apei, ceea ce pare a simbolisă puterea lor lângă Dunăre în districtul Teleorman, și 'n sfîrșit, mai târziu, ca semn de alianță cu familia domnitore, s'a suprapus o parte din marca Țerei-Românești.

Agă Constantin *Bălăcēnu* este un personaj epic în poesia poporană. D. P. Gilortēnu (Lumina pentru toți, III, p. 70--72) a publicat o baladă intitulată: „Aga *Bălăcēnu*“, despre care dice că a cules'o dela lăutarul Ión Știrbu Purcel din Budesci, bătrân de 70 de ani, iar acesta o învățase în copilăria dela tatăl seū lăutarul Gheorghe Știrbu de peste Olt. Balada se începe așa :

Pe luncile Ciamriului,
La poiana mărului,
Intre Clejani
Și 'ntre Bucșani,
S'a 'ntălnit s'a 'ntămpinat
Doi Domni cu două oști:
Da pe nume cum îi chiamă?
— Este Aga *Bălăcēnu*
Cu Costandin Brâncovēnu.
Frângea Aga *Bălăcēnu*
Pe Costandin Brâncovēnu.
Când fu sórele coala,
Strigă Serafim Pașa:
„Boeril cine s'o afla
Și s'o adevēra
Să taie pe-Aga *Bălăcēnu*?
Cu Bănia să'l măresc,
Cu bani mulți sa'l dăruesc“.
Nimenea nu se afla,
Nici un boer s'adevēra;
Se afla căpitan Costin,
Agăi *Bălăcēnu* fin.
La Domniă se ducea

Și din gură cuvinta :
„Ai, Dómne măria ta,
Să-mi dăruesci Bănia
Că o să-mi stric nășia“.
Domnul dacă auđla
Bănia că-i juruia.
Atunci căpitan Costin,
Agăi *Bălăcēnu* fin,
A lui cal că 'ncăleca
Și în óste se ducea...

Să se noteze concordanța acestei balade cu relațiunea de mai sus a cronocarului Neculcea, după care principala cauză a înfrângerii lui agă *Bălăcēnu* a fost tocmai un căpitan Costin: „Costin Căpitanul de Focșani feciorul Nenului“.

Balada descrie apoi vitejia lui *Bălăcēnu*:

Nu mi'și taie cum se taie:
Staū Tătarī și Turcī tăiați
Ca și snopii secerăți...

În sfîrșit căpitanul Costin îl înșelă și'l omoră prin trădare, de aci îi taiă capul și:

La Domniă se ducea,
Sus pe scară se urca
Și din gură cuvinta :
„Ai, Dómne, măria ta,
Să'mi dăruesci Bănia,
Că mi-am stricat nășia“.
Domnia dac'auđla
Palme la obraz punea,
La trei césurī cuvinta:
„Bată-to maica Precista,
Să-ți dăruesc eū Bănia,
Că ți-al stricat nășia?
Tu ai tăiat pe nașu-to,
Măne 'l să tai și capul meū!“
Chip la gélat că făcea,
Capul lui Costin tăia...

Este fôrte curios că într'un cântec poporan tocmai din Bucovina un „Constantin *Bălăcēnu*“ ne apare ca un fel de Don-Juan, care scóte fetele din minți:

Costantine *Bălăcene!*
 Cu dulcii ochi și dragi sprâncene
 Și cu gura ca de miere,
 Vin la mama de mă cere.
 De m'a da, de nu m'a da,
 Scrie 'n carte că-s a ta...
 Pe feréstă m'oiu fură
 Ș'oiu veni la dumla-ta...
 Pe ferésta cea din jos,
 Costantine cel frumos;
 Pe ferésta cea din față,
 Costantine chică crétă:
 Chică crétă cât un smoc,
 Gura ta de busuioc;
 Chică crétă mărunțele,
 Gura ta de viorele...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Să se observe însă că în variantul suceven al acestui cântec ne întimpină Bălășel în loc de *Bălăcén*:

Constantine Bălășele,
 Vin' la mama de mă cere...

(Șeștótórea 1898, p. 187).

Vom termina printr'o caracteristică generală a *Bălăcenilor*, pe care o dă un cronicar muntenesc dușman al lor: „*Bălăcenu* Costandin, acolo la Brașov șezând, îi umbla mintea lui cea ce cu vrednicie socotia că este, însă se înșela ca un *Bălăcén*, că *Bălăcenii* tot dé-una își întindea mintea după niște păreri nebune, adecă după vitejii“ (Magaz. istor. V p. 103). În epoca Brâncovanului, care deschide pe acea fanariotică, „vitejia“ începuse deja a fi privită ca o „părere nebună“!

v. *Boier*. — *Bălăciu*. — *Bălăș*. — *Teleorman*...

¹*Bălăceni*. — v. *Bălăcenu*.

²*Bălăceni*, n. pr. plur. top.: ancien nom d'un village en Moldavie. În Dicționarul geografic al districtului Bacău de d-na Racoviță (p. 111, 458), ni se spune că a treia parte din actualul sat Rîpile, în plasa Tazlăul-de-jos, „era numită în vechime *Bălăcenii*; aci se află o cetate pe drépta Trotușului, ale

cării urme se ved încă și adî. Poporul țice că aceste întăriri au fost făcute în timpul războiului dintre Nemți și Turci, pe când cătanele nemțesci purtau pèrul făcut còdă, întocmai ca femeile: Nemții cu còdă“. Apoi d-na Racoviță ne mai spune că Bălăcénul se numesce un „dél în plasa Bistrița-de-sus, de pe marginea comunei Buda spre comuna Buhuș“. În lista „moșilor din Moldova“ cam de pe la 1850 (T. Codrescu, Buciumul, t. I p. 89) satul *Bălăcenii* e pus în districtul Tutovei, nu în al Bacăului. D. Radian (Judetul Bacău p. 612) nu vorbește de loc despre *Bălăcenii*. Se vede a fi o incurcătură, pe care noi lăsăm s'o descurce alții. Numele *Bălăcenii* în Moldova, ba încă „în vechime“, ar fi ce-va interesant, care s'ar explica:

sau prin migrațiunea vre-unei ramure a familiei hoieresci Bălăcenu din Muntenia;

sau prin faptul că numele personal Bălăciu a existat și la Moldoveni, bună-ora în vechiul pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. f. 62): „Лазаръ. Балача. Пракка. Пегра...“

v. *Bălăciu*. — *Bălăcenu*.

Bălăcesc (*bălăcit*, *bălăcire*), vb.; gargouiller, patauger, patrouiller. Poienar-Aaron-Hill: „Gargouiller = a găl-găi, a borborosi, a *bălăci*, a bulbuca, se țice de copii mici cari se jòcă în apă. — Patauger = a *bălăci* în noroiu, a se tăvăli în noroiu. — Patrouiller = a *bălăci* cu mâinile său în alt chip în apă murdară“.

Laurian-Massim: „Rațele *bălăcesc* în lac; copilul *bălăcesce* în apă; nu beți apa din păhar, ci numai vă jucați și *bălăciți* în ea; să fi văduț cum băiatul se juca și *bălăcia* în albiă, când l'am scaldat“.

Costinescu: „A *bălăci* = a spălăci, a lincări cu mâinile în apă necurată; a se muia, a se tăvăli în noroiu, în glod; a se scălda, a se îmbăia făcând nebunii“.

A. Odobescu, Scrieri III p. 157: „Pare că ved' colo pe un biet vinător, bondoc și pântecos, *bălăcind* ca vai de dînsul, pe plóie și pe slótă într'o luncă noroiósă...“

Delavrancea, Trubadurul p. 204: „copiii, desculți și numai în cămăși gróse și ridicate pînă la burta lor, doldoră de prune și de mere, *bălăciau* prin șuvițele de apă...“

Rasmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Legende p. 34): „Ajungénd la marginea eleșteului, se așeđă și el acolo jos, și privind cu nedomerire, ăa așa numai ca să ăică și el că face ce-va, *bălăcia* cu nuéua prin apă, și făcea haz cum săriau stropii de apă, când o lovía...“

Ghicitórea despre „Luntrea“ (G. D. T., Poes. pop. 233):

Am o rață :
Cu clocul *bălăcesce*,
Cu códa primitește...

„Când rațele *bălăcesc* în apă, poporul crede că este a plóia“ (V. Popas, Co-vurluiu, c. S. obođia-Conachi).

Fiind-că Bulgarii au și ei verbul *balakam* „gargouiller“, Cihac (II, 6) afirmă că dela dînșii l'au luat Români, în loc de a constata pe vice-versa, de vreme ce bulgăresce acéstă vorbă nu are absolut nici o etimologie slavică. Laurian-Massim au observat deja legătura între *bălăcesc* și între bale; dar n'au explicat elementul sufixal *-c-*. *Bălăcesc* nu vine d'a-dreptul din bale, ci din forma verbală *băl*, întrebuințată mai mult în compusul *imbăl* „salir, remplir de bave“. Din *băl* se formeză *bălăcesc* intocmai ca din *spěl*

—*spělăcesc*, póte chyar prin analogia formală cu acesta din urmă, de care se apropiă și prin sens.

v. *Bală.* — *Bălăcăresc.* — *Imbăl.* — *Spělăcesc.*

Bălăcesci. — v. *Bălăcescu.*

Bălăcescu (plur. *Bălăcesci*), n. pr. pers. m.: nom d'une famille noble valaque. Este patronimicul din numele personal *Bălăciu*.

La 1737 egumen al Hurezului era Dionisie *Bălăcescul* (Cond. Mss. Arch. Stat. din Buc., f. 270), care era fiu al „Fotei căpitanul *Bălăcescul*“ și frate cu „Mariia jupănesa dumnélui Iane Dâmbovicénul vel clucer“ (ibid. f. 560, cfr. f. 710 b).

Nu scim, dacă din aceiași familie era poetul Constantin *Bălăcescu* din ăilele nóstre, cel cu :

Iea'ti cáciula, fétul meu...

Din patronimicul *Bălăcescu* se formeză prin plural numele topic *Bălăcesci*, după cum se chiamă un sat în Gorj (Frunđescu).

v. *Bălăciu.*

Bălăcire (pl. *bălăcirii*), s. f.; l'infin. de *bălăcesc* pris comme substantif: action de gargouiller, pataugement, pataouillage. Sinonim cu *bălăcélă*, de care se deosebesce numai prin aceea că exprimă o acțiune, iar nu o stare.

Costinescu: „*Bălăcélă* sau *bălăcirea* = fapta d'a *bălăci*; spělătura, scăldătura migălósă a unui vas în apă murdară; scăldătură nebnatecă în apă“.

Pasagiul din A. Vlahuță: „Ce sarbhedă *bălăcirea* într'o mlaștină de convenții și de etichete ridicole“, la Fr. Damé: „quel triste pataugement

dans un marécage de conventions et de ridicules étiquettes“.

v. *Bălăcesc*.

¹**Bălăcit**, -ă; le part. passé de *bălăcesc* pris comme adjectif: patrouillé, gargouillé. Apă *bălăcită* de rațe. Copii *bălăciți* în noroiu.

v. *Bălăcesc*.

²**Bălăcit**, le part. passé de *bălăcesc* pris comme substantif: pataugement. Sinonim cu *bălăcire*, *bălăcélă*, *bălăcitură*: atăta *bălăcit* prin apă li s'a urit și copiilor; pré-mult *bălăcit*.

v. *Bălăcesc*.

Bălăcitură (pl. *bălăcitură*), s. f.; pataugement. O nuanță mai deminutivă decât în sinonimii *bălăcire*, *bălăcélă*, *bălăcit*. Spune copiilor să se lase de *bălăcitură* și să ăasă din apă.

v. *Bălăcesc*.

Bălăcița. — v. *Bălăciu*.

Bălăciușcă, s. f.; t. famil.: boisson trouble. Se ăice cu despreț la vin, rachiū sau altă băutură tulbure, literalmente: *bălăcită*.

Jipescu, Opincaru p. 161: „Când să firșesc aci, imi făcu argatu semn să ghiū să 'mbuc ce-va. Și hincă mă aflu c'o *bălăciușcă*, țoiu dă rachiū în mână, să beū din pln. E! Noroc bun, hine !...“

v. *Bălăcesc*. — *-ușcă*.

Bălăiei }
Bălăică } . — v. *Bălănel*.

Bălăielă. — v. *Bălăiesc*.

Bălăiesc (*bălăit*, *bălăire*), vb.; saliver, écumer de colere. Pontbriant traduce pe *bălăiesc* prin „gronder, bougonner“. Laurian-Massim se 'nșelă ăicând că acest cuvint nu se află decât numai la Pontbriant. A *bălăi* înseamnă literalmente a scôte multe bale din gură, a spumega de mâniă sau de furiă.

Cronica muntenescă din timpul lui Brâncoven (Magaz. ist. V p. 106): „[Radul postelnicul Golescul] mergând l'au găsit pre Haisler turburat de *bălăia* și mănios ca pre un urs impușcat, și nici cum nu se apropiă de vorba lui...“

Din *bălăiesc* se formeză substantivii *bălăielă*, *bălăire*, *bălăitură*, *bălăit*, tôte cu diferitele nuanțe ale sensului „spumegare de mâniă sau de furiă“, și adjectivul *bălăit*, de exemplu: „vorbe *bălăite* = cu spume la gură“.

La Dr. Polyzu în loc de *bălăiesc* este „*bălăesc* = geifern, speicheln“, pe care noi nu l'am găsit în graiū sau în texturi.

Sufixul -ăesc în *bălăiesc* dă acestui verb un caracter onomatopoeic.

v. *Bălă*. — *Bălăiesc*. — *-ăesc*.

Bălăior s. *bălăor*, -*ora*, adj.; blond. Sinonim cu *bălan* și cu *bălaiu*, dar mai desmierdător, fiind format prin sufixul deminutiv -or. Variantul mai obișnuit *bălăior* vine din *bălaiu*, iar variantul mai rar *bălăor* din *bălan*, ca „bătrăor“ din „bătrân“, „gălbăor“ din „galbén“, „rumeor“ din „rumen“ etc. Se întrebuinteză numai despre ómenī, și mai ales femininul *bălăióra* despre femeī, nici o dată despre animale. Prin expresiunile „puica *bălăióra*“ sau „căprióra *bălăióra*“ se înțelege tot-d'a-una o fătă.

I. Văcărescu p. 550:

Esti tainic'a vieții flóre,
Cu cosițe *bălăiore*;
Spune-mi, draga mea, n'ascunde
Pe ce țermuri, pe ce unde
S'afle unul care are
Cu temeiu incredințare...

Maî adesea fața *bălăiioră* se însoțesce
cu pěr galben.

Balada „Păunașul codrilor“:

Pe cel dól, pe cel colnic,
Trece-o puică ș'un voinic,
Puiculița *bălăiioră*
Cu cosița gălbióră...

Doină muntenescă:

Fóia verde ș'o crăiță,
Am avut d'o puiculiță,
Puiculița *bălăiioră*
Cu cosița gălbióră,
Dar dușmanii ni-o luară...

(G. D. T., Poes. pop. 82)

Colindă muntenescă:

O domniță smedióră,
Copilița *bălăiioră*
Ce nici ríde, nici nu jócă,
Ci plânge mórte să'și facă,
Pěr galben dărăpánând,
Față albă sgăriind...

(Ibid. 819).

Bălăior însoțit cu rumen:

Doina ardelénă „Gelosia“:

D'ai lua o *bălăiioră*,
Bălăiioră, rumeióră,
Dar'ar Dumneđeű să'ți móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 64).

Doină din Banat:

Frunță verde sălcioră,
Am avut o *bălăiioră*
Cu numele Mărióră,
Cu ochii de porumbióră
Și cu gura rumeióră...

(Hodoș, Poes. pop. 101).

O fétă *bălăiioră* este pentru Român
idealul frumuseții femeiesci.

Doina „Haiducul“:

Nu më mai mină la sapă,
Că pré e cu buza lată,
Bat'o pustila s'o bată,
Și mi-e frică
Că më strică;
Mină-mă la vînátóre
După fete *bălăiore*...

(G. D. T., Poes. pop. 290)

Balada „Fagul Miului“:

Nuntă mare se 'ntocmesce,
Vestea 'n lume se lățesce
C'a fost Vodă 'n vînátóre
Ș'a vînat o căprióră,
Căprióră *bălăiioră*
Ce-a luat de soțióră...

(Ibid. 509).

Colindă muntenescă:

Sfinta cruce că'și făcea
Și'n vînat că mi'și pleca:
Vînátóre
'nsurátóre
După fete *bălăiore*...

(Ibid. 72.)

Doina „Barbu“:

— Ce cați, Barbule, la noi?
Nu sint fete pe la voi?
— Ba sint, da's cam mititele,
Nu më pot iubi cu ele;
La voi sint mai nălțișóre
Și de chip mai *bălăiore*:
Mi le-aű făcut Dumneđeű
Tocmai de pe placul meu!...

(Alex, Poes. pop. 2. 385).

Doina „Puica *bălăiioră*“:

Frunță verde sălcioră,
Puiculița *bălăiioră*,
Tu n'ai tată, eű n'am mamă,
Amîndoi sintem de-o samă...

(Ibid. 242).

Cântec din Bucovina :

Copiliță *bălăioră*,
Ce-ai cercat pe la isvoră?
Ai dus apă la vițel
Și guriță la flăcăi...

(Marian, Poes. pop. II, 234).

Doamnă din Ardeal :

Foiă verde sălcioră!
Aoleo, maică, mă dore,
Mă dore la inimioră
C'am audit astă-seră
Că draguțul meu se 'nsoră
Și 'și lea una *bălăioră*,
Dar'ar Dumneșeu să móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 73).

Variantul *bălăior* :

Balada „Blăstemul“ din districtul
Suceva :

Voinicel tras prin inel
Și cu trupul suptirel,
Copiiiță *bălăioră*
Cu cosița gălbioră...

(Ședăstorea 1893 p. 5).

Cântec din Moldova :

La Cristesci între hotară
Cânt'un cuc de se omoră
Pentr'o puică *bălăioră*;
La fântâna din răzoră
Beu voinicii de s'omoră
Pentr'o puică *bălăioră*...

(Sevastos, Cânt. 49).

Insoțirea cea aprópe stereotipă a noțiunii *bălăior* cu noțiunea *frumos* în estetica noastră poporană, ne pare a nu fi fără legătură cu originea naționalității române din cele două elemente constitutive fundamentale: element italic și element tracic. Texturile antice sînt unanime a constata că vechii Traci, ca și Germanii, erau blondi, ba încă se deosebiau de Germanii prin culoarea roșietecă, adică aurie a përu-

lui. Aceste texturi sînt adunate de Diefenbach (Völkerkunde Osteuropas p. 110), unde noi vedem pe Traci „*πυλ-ζούς*“, „*εϋθροός*“, „flavos“. „Omnes in Thracia rubri procreantur“, ȕice Julius Firmicus în secolul IV. Romanii și Grecii observaú acéstă particularitate tocmai pentru că la dinșii, în Italia și 'n Elada, ómenii *bălăior* formaú o excepțiune, marea majoritate a ginții greco-italice consistând din ócheși. În prima epocă a plămădirii naționalității române, întru cât legionarii veniaú din Occident fără neveste, sub-stratul etnic se compunea mai cu samă din femeí dacice, adecă din femeí blonde. De aci idealul cel blond al frumuseței femeiesci: *bălăioră*, pe când la bãrbat idealul de frumusețe prezintă un amestec de për negru cu musteța galbenă, ca în admirabila baladă „Mieóra“ :

Mustețóra lui
Spicul grăului,
Perisorul lui
Péna corbului...

Vom mai indica aci, ca obiect de cercetare pentru viitorul etnolog român, următóarele două fenomene, asupra naturei cărora noi din parte-ne ne abținem de a ne rosti :

a) ochii verđi la Români, ca și los ojos verdes la Spanioli, sînt priviți ca o trãsură de frumusețe femeescă, ceea ce ni se pare a fi strãin Germanilor și Slavilor, la cari nici nu existã vre-un termen pentru acest fel de ochi ;

b) în regiunile teritoriale apërate de ingrediente medievale turanice, mai cu deosebire în Oltenia și la munte, aprópe toți copiii, pînã la o virstã destul de înaintatã, sînt fórte blondi, cu përgalben și chiar albuú, care mai târđiú se închide, se întunecã, devine „cha-

tain foncé“, iar nu se conservă deschis ca la Slavii și la Germanii.

v. *Băl.* — *Bălău.* — *Bălan...*

Bălăire }
Bălăit } — *Bălăiesc.*

Bălăitor, -ore, s. et adj.; „grondeur, bougon“ (Pontbriant). — v. *Bălăiesc.*

Bălăitură. — v. *Bălăiesc.*

Bălălăelă s. **bănănăelă** (plur. *bălălăieli, bănănăieli*), s. f.; acțiune de brimbaler, de vaciller, de chanceler, fig. acțiune de flăner. „*Bălălăelă* sau *bănănăelă* = bălălăire, bănănăire, mișcarea într-o parte sau alta a limbii clopotului sau a altui ce-va asemenea“ (Costinescu).

v. *Bălălăesc.*

Bălălăesc (*bălălăit, bălălăire*) s. **bănănăesc** (*bănănăit, bănănăire*), vb.; brimbaler, balancer, vaciller, fig. flăner, perdre son temps. Se întrebuintează de o potrivă ambele forme, cea cu *l* și cea cu *n*.

Poénar-Aaron-Hill, la cuvântul „brimbaler“: „a *bălălăi*, a *bănănăi* = se țice despre clopote când le trage pré-mult“.

Laurian-Massim: „*Bălălăire* = a mișca într-o parte și într-alta, a clătina, a agita, a legăna, se țice mai ales de clopote și de corp: ce *bănănăesci* așa din cap și din mâni? ține-ți capul și nu-l tot *bănănăi*; veți cum *bănănăesc* clopotele...“

Alexandri, Chirița în Iași, act II sc. 4:

„Chirița: Iaca țuțuianu. Și-a pus livréoa. Ian să videm, bine-o lucrat'o jidanu?“

„Feciorul: Mă cam strînge la cote și 'n spate.

„Chirița: Da ce vrei? Să *bălălăesci* ca într'un sucman?... Așa 'i moda 'n Eși...“

A. Vlahuța, Nuvele p. 122: „fântăna părăsită, o grópă astupată c'un maldăr de spinii, asupra căriia a-jale scărțîia, *bălălăind* în bătea vîntului, cumpăna ce tot se mai ținea pe crăcana unei furci butucose...“

Ibid. 198: „Se clătina pe picîore, capul îi *bănănăia* pe umeri, brațele 'i curgeau moi și grele d'a-lungul trupului...“

Delavrancea, Paraziții p. 200: „gros, roșu-verduiu ca un ficat, și fără gât, cu ochii umflați și repeți, mâinile îi *bănănăe* în tôte părțile...“, unde forma *bănănăe* presupune un verb de prima conjugățiune (v. *Bălbăesc*).

Același, Trubadurul p. 90: „Stomacul a rișnit o țicî întregă, gura a clevetit, picîorele au purtat greutatea trupului, mâinile au *bănănăit*...“

Ibid. p. 169: „se pleca de mijloc, *bănănăia* cu mâinile moi în jurul trupului...“

Frasa adusă de d. Damé: „*bănănăia* d'a'ncâtelea, celuiți de rachiū = ils titubaiant à qui mieux mieux, ivres d'eau-de vie“.

Sensul figurat de „flăner“ apare mai ales în substantivul *bălălău*, despre care a se vede la locul seū.

Cihac (Dict. II, 5) confundă pe *bălălăesc* sau *bănănăesc* cu verbul *bălăbănesc*, care se deosebesce cu totul prin sens și prin origine; apoi îl pune între „éléments slaves“, trăgându-l din ruténul valandati „brandiller, aller nonchalamment“, rusul valanditijsja „lambiner, chipoter“, mai grămădind alătura pe balbesū „flâneur“, bolobanū „farceur“ etc., cari n'au a face nici unul cu altul, nici tôte la nn loc cu vorba cea romănescă.

O etimologiă serioasă este indicată de

Laurian-Massim (Gloss. 47): „italianul ballicare, vechiu frances balloyer = a se mișca încóce și 'ncolo, spaniolul balear = vînturare, care póte veni din ballare = săltare“, cătră carî să măi adăogăm dialectalul comasc și piemontes balà, balè „vaciller, branler“ și portugesul baltar „agiter, brandir“. Prin urmare, ca și românul balancă sau balangă cu verbîi bălăncăesc și bălăngănesc, *bălălăesc* se trage d'a-dreptul din tulpina rustică curat romanică ball, care însemnă „s'agiter, hermuschwingen“ (Körting, Roman. Wtb. 96). În *bălălăesc* reduplicarea -lălă- se datoréză sensului celui onomatopoeic al cuvîntului, ca și sufixul -ăesc sau -ănesc, despre care a se vedé la locul seú; iar forma cea neorganică *bănănesc* vine prin propagatiune nasală din prototipul *bălălănesc*, care este un simplu variant al lui *bălălăesc*, întocmai ca în „bombănesc=bombăesc“, „cloncănesc=cloncăesc“, „grohănesc=grohăesc“ etc.

v. -ăesc. — *Balancă*.

Bălălăire s. **bănănaire** (plur. *bălălăiri*, *bănănaire*); l'infin. de bălălăesc ou bănănesc pris comme substantif: action de flăner. Sinonim cu *bălălăélă* și cu substantivul *bălălăit*, tóte expriménd de o potrivă acțiune, nu stare, de vreme ce însăși noțiunea acestui verb însemnéză numai mișcare. *Bălălăirea* clopotelor. *Bălălăirea* mănîilor.

v. *Bălălăesc*. — *Bălălăélă*.

¹ **Bălălăit** s. **bănănit**; le part. passé de bălălăesc ou bănănesc pris comme substantif: action de brimbaler etc. *Bălălăitul* clopotelor. *Bănănitul* mănîilor.

v. *Bălălăire*.

² **Bălălăit** s. **bănănit**, -ă; le part. passé de bălălăesc ou bănănesc pris comme adjectiv: brimbalant, vacillant, chancelant. În loc de adjectivul *bălălăit*, teoreticesce corect, se întrebuintéză măi mult în graú formă gerundiivală *bălălăind*: clopotul *bălălăind*, brațele *bălălăind*.

v. *Bălălăesc*.

Bălălăú (pl. *bălălăú*), s. et adj. m.; 1° balançant, vacillant, chancelant; 2° flăneur.

Primul sens este cel fundamental, cuvîntul fiind o formațiune substantivală din verbul *bălălăesc* prin sufixul augmentativ pejorativ -ăú, ca în „molăú“, „țingăú“, „lingăú“, „lălăú“, „fătălăú“ etc.

I. Créngă, Povești I p. 322: „Ivan atunci se 'ntórce iar cu fața 'n jos, cu capul *bălălăú* într'o parte, și iar cu piciórele afară...“

Laurian-Massim: „*Bălălăú* = care bălălăesce, și de aci = care 'și perde timpul cu nemicurî, un perde-véră, un bate-podurî“.

Alătura cu *bălălăú* ar trebui să existe o formă *bănănáú*, pe care însă noi n'o găsim indicată nicăirî.

v. *Bălălăesc*. — *ăú*.

Bălămă. — v. *Balama*.

Bălăncănesc s. **bălăngănesc** s. **bălăngăesc** (*bălăncănit*, *bălăncănire*; *bălăngănit*, *bălăngănire*; *bălăngăit*, *bălăngăire*), vb.; sonnailer, tinter. Derivat din *balancă* sau *balangă* prin sufixul cel onomatopoeic -ăesc = -ănesc.

Jipescu, Opincaru p. 154: „Măi trecu ce trecu, ș'apăi auđi *bălăncănindă* un clopot dă acióie...“, unde este de observat gerundiul cu -ndă, întrebuint

țat pe alocuiri de țeranii noștri, întocmai ca la Macedo-românii.

v. *Balancă*. — *Bălângăit*. — *Bălălăesc*.

Bălănel, bălănică, adj.; blondelet. Deminutiv desmierdător din *bălan*, întrebuintat despre ómenii și despre unele animale domestice, mai ales însă forma cea feminină.

Jipescu, *Opincaru* p. 100: „Dinsa e femeie naltă, *bălănică*, grăsulie...”

S. F. Marian: „*Bălănică*, bălăioră, bălăică, nume de vițică care aruncă în galben”.

v. *Bălan*.

Bălănesci, n. pr. top. Numele propriu al unor sate, plural din *Bălănescu*, care este o formă patronimică din *Bălan*.

Bălănescii sat pe Tutova sub Stefan-vodă la 1443 (Ulihanitzki, *Marepiatly dla istorii*, p. 61).

Despre *Bălănescii* din districtul Némț, C. Negruzi, *Scrisórea I*: „Să nu trecem cu nebagare 'n sémă pe lângă *Bălănescii*. In iazul acesta, precum odiniórá în fântăna Ipocreni, ades se scaldă Musele...” Și 'n notă: „Pe atuncii locuía acolo prietenul nostru fabulistul A. Domici”.

v. *Bălan*.

Bălănescu. — v. *Bălănesci*.

Bălăngăesc }
Bălăngăire } — v. *Bălăncănesc*.

Bălăngăit, le part. passé de *bălăngăesc* pris comme substantif: tintement. Sinonim cu substantivul *bălăngăire*, dar mai energic.

Delavrancea, *Trubadurul* p. 155: „ar fi dat și cai și căruță numai să nu se despartă de Irina, care 'l privi pînă il perdu din ochi într'un nor de praf și într'un *bălăngăit* depărtat de clopote...”

Ibid. p. 259: „Cine n'ar fi ascultat

cu plăcere întórcerea vitelor dela pășune cu *bălăngăitul* lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute de orăcăitul bróscelor gălăgióse?...”

v. *Bălăncănesc*. — *Balancă*.

Bălăngănesc }
Bălăngănit } — *Bălăncănesc*.

Bălănică. — v. *Bălănel*.

Bălăria (plur. *bălării*), s. f.; gaźcn, mauvaise herbe, sorte de bruyère commune, endroit couvert de mauvaises herbes. Nu e sinonim cu *buruénă*, care are tot-o-dată sensul special de „ierbă de léc” și care nu exprimă ca *bălăria* noțiunea de o colectivitate de ierburi netrebuincióse, un spațiu acoperit cu mai multe asemenea ierburi.

Doina „Frate răsneț”:

Iar acum, de când nu vii,
 Aú crescut tot *bălării*,
 Că de când ne-al părăsit,
 Bucuria mi-a lipsit...

(G. D. T., *Poes. pop.*, 282; cf. *Alex.* 280).

A. Pann, *Moș-Albu*, II p. 12:

Să 'l ascundem, ȃice altul, ufte acoló
 vedeți, —
 Și ducéndu'l, il băgară în *bălării* prin
 scăeți...

Același, *Povestea vorbeii*, III, 44:

C'alta e mirosul flórei
 Ș'alta este al putórei,
 Alt miros dă florăria
 Ș'alt miros dă *bălăria*...

unde locuțiunea este dată ca proverbială.

P. Ispirescu, *Snóve* p. 49: „Am aúdit ađi pe stăpănul viei ȃicénd: Mě, da ce mare a crescut *bălăriile* astea. Sěp-témăna viitóre am să puí s'ó sape...”

Jipescu, Opincaru p. 72: „niminî nu pornește gônă să stărpescă mălura, măzăricea, neghina, *bălăriili*, pălămida, ghimpi și mătrăguna...”

A. Odobescu, Scrierî I p. 148: „În intrul curțîi buriana crescuse naltă, și abia se mai zăria în fund o grópă adâncă și mare, astupată p'a-locurîa cu surpăturî de zid, printre carî resărise boziile și *bălăriile*; atăta mai rămăsese din falnicele case ale vornicului Socol...”

Delavrancea, Parazițîi p. 299: „în fața școleî o veche și murdară pivniță, plină cu gunoîu; în jurul caselor o curte mare cu *bălării*...”

A. Vlahuță, Nuvele, p. 122: „Casa de istov năruiță; nu se mai arăta pe locuî decăt un morman înecat în *bălării*...”

Derivațiunea din slavicul БѢЛІАК, БѢЛІИЕ „planta, herba” (Cihac, Dict. II, 7) ni se pare a fi singură admisibilă. Cuvîntul slav ic a fost cunoscut în vechiul graiu românesc și fără sufixațiunea cea curat romanică peiorativă -riă. Așa la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, ghen. 13 f. 260 b: „la naltetele vârvuri a munțalorî au sosăt și a pustiei nevoî bărbătiăște răbdând, vara pălitî, iarna de răcélă și de ger căznitî, iară hrana aî era samorasle bălii, băutura cu măsură...” unde băliă „érbă” este preces de adjectivul de asemenea slav ic samoraslă „crescătóre de sine, sêlbatecă”. S'ar puté, negreșit, ca la mitropolitul Dosofteiu acest băliă să fie un slavism numai literar, adecă neștrăbătut în popor. Chiăr atunci însă originea vorbeî *bălăriă* ar rămâné tot slav ică, cu simpla deosebire că Românii vor fi amplificat din capul locului pe împrumutatul bylî cu sufixul -riă, prin care se exprimă o adunătură de ceva reî.

v. *Buruénă*. — -riă. — *Samoraslă*.

Bălătùș. — v. *Bălătùșel*.

Bălătùșel, s. m.;? Nu putem precisa nici sensul, nici originea acestui cuvînt, care ne întimpină în ghicitórea din Ardél despre „pêrul, fruntea, ochiî, nasul, gura și barba”:

Am o pădurice,
Din jos de pădurice
Am o poeniță,
Din jos de poeniță
Am doi luceferéi,
Din jos de doi luceferéi
Am o țarcă spurcată,
Din jos de țarcă spurcată
Am o móră ferecată,
Din jos de móră ferecată
Am un *bălătùșel*.

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 918,

unde *bălătùșel* corespunde cu barba.

Bălătùșel este învederat un al doilea deminutiv din bălătùș, care el-insuși deminutivéză pe bălăt. Dar ce să fie acest bălăt, care nu însemnéză „barbă”, ci numai o caracteriséză printr'o comparațiune? După cum pêrul e „pădurice”, fruntea — „poeniță”, ochiî — „luceferéi”, nas — „țarcă” și gura — „móră ferecată”, tot așa barba, saü mai bine bărbia, este „un *bălătùșel*”.

Incă o dată:?

Bălătêsc. — v. *Măr*.

Bălăură. — v. *Bălură*.

Bălbăiare }
Bălbăiat } — v. *Bălbăesc*.
Bălbăiu }

Bălbăesc (*bălbăit, bălbăire*) s. **bălbăiu** (*bălbăiat, bălbăiare*), vb.; balbutier, bégayer, bredouiller. A găngăni.

A vorbi peltic. A vorbi cepelég. A se încurca în vorbire. „A pronunța reu ca copiii ce abia învătă a vorbi“ (Laurian-Massim).

Jipescu, Opincaru p. 153: „își țieu căciula or pālăriiea din cap, fac trei cruci, *bălbăiesc* câte-va cuvinte de rugăciune și apăi țiear o așază pē cap...”

Ibid. p. 110: „Ferescă sfântul *bălbăi* Rumănu...”

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „*Bălbăia* zapciul somnoros și speriat, nu sciea unde să se ascunđă de frică...”

Pe cât timp în limba latină există absolut cu același sens *balbus* și *balbutire*, este mai mult decât curioasă încăpăținarea lui Cihac (II, 7) de a slavisa cu orice preț pe românul *bălbăesc*, trăgându-l din paleo-slavicul БЛБЛЖ „*blaesum esse*“ și din diferite forme neo-slavice, cari tóte sînt foneticesce mai depărtate decât cea latină, de unde *bălbăesc* vine d'a-dreptul prin sufixul nostru cel onomatopoeitic -ăesc. Cihac nu uită sinonimul *bălbuteșc*, aprópe identic cu latinul *balbutio*, dar contestă pur și simplu întrebuintărea lui în popor, deși această întrebuintăre este fórte reală la Români din Ardél. Apoi pe cel-lalt sinonim de aceeași origine: *bolborosesc*, asupra căruia noi vom vorbi pe larg la locul seú, Cihac (II, 21) îl trage éráși dela Slaví, dar de astă dată nu din БЛБЛЖ, pe care'l înlocuesce prin bulgarul *brúbori*. Este învederat că *bălbăesc*, *bălbuteșc* și *bolborosesc*, cătră cari se mai adaogă *bălbút*, *bălbutez*, *bălbos*, tóte necunoscute lui Cihac, forméză la Români o singură familie lexică, ai căriia membri nu se pot desbina unii de alții și nu pot fi despărțiți de latinul *balbus*. Intru cât acest *balbus* represintă el-insuși o tulpină onomatopoeică indo-europeă, din care derivă de asemenea sanscritul *baras*

și grecul *βάβραος* (Curtius, Griech. Etym. 5. 290; Corssen, Krit. Beiträge, 385), tot pînă acolo se urcă și unele din formațiunile slavice cele citate de Cihac, nu tóte însă, căci din-sul după obiceiú grămădesce și aci sub o singură rubrică o mulțime de lucruri disparate; dar pentru Români în specie, în orice cas, este importantă numai filiațiunea cea directă, care ne duce la latinul *balbus*, iar nici decum la filiațiunile cele laterale ante-latine. A procede ca Cihac, este ca și când ar susține cine-va că românul „ochiu“ nu vine din latinul „*oculus*“, ci din slavicul „*oko*“. Negreșit, nemine nu se îndoesce că cuvîntul slavic și cuvîntul latin sînt frați din punctul de vedere cel indo-europeú; însă cuvîntul românesc în parte n'are nevoe de a urmări acea frăție, mulțumindu-se cu sorgintea cea imediată latină.

Cei mai mulți verbi cu -ăesc pot fi scurtați în -ăiú pentru a da tulpinei o nuanță mai energică, trecend astfel din a patra în prima conjugățiune:

băzăesc — băzăiu,
ghiorăesc — ghiorăiu,
scărțăesc — scărțăiu,
fălfăesc — fălfăiu,
găfăesc — găfăiu,
pipăesc — pipăiu,
sbărnăesc — sbărnăiu etc.

Tot așa în loc de *bălbăesc* o formă mai energică este *bălbăiu*.

La Cantemir însă, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 124): „la vîrstă brudie, la limbă *bălbăe*, jigăniuța acesta tuturor în știre a fi să cade...“, *bălbăiu* este un adjectiv cu sensul de *bălbăit*.

v. -ăesc. — *Bălbăită*. — 1. 2. 3. *Bălbăit*...

Bălbăilă, s. m.; type de bégue, type de bredouilleur. La Cihac: „*bălbăilă*,

bègue, bredouilleur“, ceea-ce se exprimă prin simplul bălbăit, pe când *bălbăilă* se formeză din bălbăesc cu a-cel sufix-ilă, care dă tot-d'a-una no-țiunii cuprinse în tulpina cuvântului o nuanță de ce-va tipic saū legendar. Toc-mai de aceea formațiunile cu -ilă n'au plural.

Un *bălbăilă* este nu numai un băl-băit, ci anume un bălbăit cunoscut tuturor, devenit așa ȃicend prover-bial, după cum un „surȃilă“, chiar la Cihac (I, 271), este nu numai „sourd“, ci „sourdaud“. *Bălbăilă* se deosebesce dară atât de bălbăit, precum și de bălbăitor, bălbos, bălbuto.

v. *Bălbăesc.* — *ilă*.

Bălbăire (plur. *bălbăiri*), s. f.; l'in-fin. de bălbăesc pris comme substan-tif: action de bégayer, bégaiement. Fap-ta de a bălbăi. Sinonim cu bălbă-élă, bălbăitură și cu substantivul bălbăit.

v. *Bălbăesc.*

¹ **Bălbăit**, -ă, adj.; qui bégaié, qui bredouille. Se întrebuinteză mai mult substantival. Versul din Emi-nescu:

Bălbăiți cu gura strâmbă...

e tradus de d. Damé: „des bredou-illeurs à la bouche torse.“

v. *Bălbăilă.* — *Bălbăitor.*

² **Bălbăit**, s. n.; bégaiement, bre-douillement. *Bălbăitul* unuī copil. *Bălbăitul* unuī străin, care n'a învățat încă limba țerei.

v. *Bălbăire.*

³ **Bălbăit**, adv.; en bredouillant, en bégayant. Cepelég. Peltic. Băl-bușesce.

P. Ispirescu, Snóve p. 19: „bietul

preot nu că nu sciea să citescă; vor-ȃia cam *bălbăit*, și se temea să nu riȃă lumea de el...“

v. *Bălbăesc.* — *Cepelég.*

Bălbăitor, -óre, subst. et adj.; qui bégaié, qui bredouille. Sinonim cu ad-jectivul bălbăit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. in Acad. Rom. p. 316): „Acmu în vârsta caria mă aflu, nu numai a grăi, ci nici a asculta cuvinte *bălbăitoare* nu prii-nesc...“

v. ¹ *Bălbăit.*

Bălbăitură (plur. *bălbăituri*), s. f.; bredouillement, bégaiement. Sinonim cu bălbăélă, dar cu o nuanță de-minutivală.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. in Acad. Rom. p. 263): „prin multă vréme nu cu puȃină dosadă *bălbăeturi* și buȃguituri ca acésta dela Ha-meleon ascultând, mai mult a'l mai răbda nu putu...“

v. *Bălbăesc.* — *Bălbăélă.* — *ură*.

Bălbòs, -ósă, adj.; bégayant, bré-douillant. Cu labialisarea lui *bă* în *bo*, acest adjectiv s'a conservat la Ol-tenī în numele satuluī Bolboși în Gorj (Frunȃescu, Dicȃ. top. 53); dar și mai bine, fără labialisare vocalică, în numele personal Bălbosé.

Act oltenesc din 1642 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroș, f. 85, în Arch. Stat. din Buc.), pintre mai mulȃi bo-ierinași: „i ot Berivoești Bălbosé...“

Bălbos, amplificat din *balb* (us) prin sufixul -o s, nu însemneză tocmai „bè-gue“ saū „brédouilleur“, ci mai mult „enclin à brédouiller, à bégayer“.

v. *Bălbăesc.* — *Bălbuto.*

Bălbùt, -ă, adj.; qui bégaié, qui brédouille. Formă ardelenescă, trecută

în Dicționarul lui Bobb din 1822: „*balbut* = balbus“. *Balbut* este format din *balb(us)* prin analogie cu „limbut“ (=ital. *linguuto*, provenț. *lengut*) din „limbă“.

v. *Bălbutesc*.

Bălbutare	} - v. <i>Bălbutesc</i> .
Bălbutéz	
Bălbûț	

Bălbutesc (*bălbuit, bălbuire*), vb.; *bógayer, brédouiller*. Nu se deosebesce prin sens de *bălbăesc*. Cihac credea că acest cuvint se află numai în Dicționarul Budan, pe când el se găsește mai de'nainte în al lui Bobb: „*bălbutesc* = *balbutio*“ și în cel manuscris al lui Budař-Delėnu (MSS. în Muz. istor. din Buc.): „*bălbutescu* = *stammeln, stottern, lallen*“. În Dicționarul Budan se aduce și o formă scurtată: *bălbûț*, corespunzătoare lui *bălbăiu* din *bălbăesc*. Apoi la Bobb se mai da că derivate: substantivul *bălbuitor* „*balbus*“ și adverbul *bălbutesce* „*albute*“. În fine, Budař-Delėnu mai are forma *bălbutezu* cu infinitivul *bălbutare*. Este învederat că toate acestea se urcă de o potrivă, direct sau indirect, la latinul *balbutire*, italianesce *balbutire, balbettare* și *balbuzzare*, în vechia francesă *baubeter*.

v. *Bălbăesc*. — *Bălbut*.

Bălbutesce	} - v. <i>Bălbutesc</i>
Bălbuire	
Bălbuitor	

¹**Bălc** (plur. *bălcuři*), s. n.; **bălcă, băucă** (plur. *bălce, băuce*), s. f.; *vallée étroite et marécageuse dans les montagnes*. Se apropie prin sens de va-

găună, dar într'o regiune muntosă sau pădurosă și într'un loc mocirlos. Cihac (II,714) traduce pe *bălc* prin „*flaque, mare*“, fără altă lămurire, numai pentru a'l pute înrudi ast-fel cu albanesul *pelk* „*flaque, étang*“, cu turcul *balçyk* și cu maghiarul *balkány* „*marais*“, cari nici ele nu se înrudesc unul cu altul și dintre cari, după cum vom vedé mai jos, numai termenul cel unghuresc are a face cu românul *bălc*; apoi tot de acolo Cihac trage numile proprie personale și topice *Bălcescu* și *Bălcesci*, cari derivă învederat prin sufixul patronimic *-escu* din numele propriu *Balc* (v. ²*Bale*, p. 2381), cu totul de o altă origine.

Hotărnicia moldovenescă din 1644 (A. I. R. I. p. 87): „...culmé délului Bănilă până într'un ștejar unde am aflat boorul vechiu și de acolo tot culmé în jos pân'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechiu și pân în *bălcul* lui Balhic, și apucă chiçorul din mijloc și pogoară în gura părăului răchiții...“

Într'o urare de colăcărieă din districtul Sucėva:

A trimis carăle în jos la Hărlău
Și aũ fost drumul rău:
Aũ fost drumul grunçuros
Și aũ picat bușile din car jos,
Și aũ umplut fundurile

Unghurile,
Și dőgele
Prelőgele,
Și cercurile
Bălcurile;

Aũ rămas o buticică olőgă
Dintr'un fund și o dőgă...

(Ședetőrea 1892 p. 38).

Într'o povestire țerănescă tot de acolo (ibid. 1895 p. 112): „Ion Ungurėnu, tatăl lui Gheorghe Ungurėnu, săpând nu de mult în dambul dela Gheorghe Suliță, ca să astupe un *bălc*, a dat peste o grőpă arsă...“, unde e-

ditorul explică în parentesă pe *bălc* prin lac.

Forma feminină *bălcă* ne întimpină în terminologia topică a unor localități (I. Ionescu, Agricultură din Putna p. 471); iar forma *băiică* se aude în graiu la Muntenii tocnai cu sensul de mai sus al lui *bălc*.

„Cuvîntul *băiică*, pronunțat și *beică*, înseamnă în regiunea Muscelului o adâncătură strîmtă între deluri acoperite cu păduri, tot-d'a-una cu sensul de loc reu; de ex.: a dat în *băiică*, a intrat în *băiică*, se ȳice vorbindu-se de un om care a condus căruța într'o ast-fel de văgăună“ (prof. M. Vlădescu).

Cu același sens noi am auzit *băiică* în districtul Olt.

Românul *bălc*, *bălcă*, *băiică* este învețerat același cuvînt cu ruténul balka, балка, „vallon“, „Niederung, Thal in der Steppe“ (Żelechowski, Ruth. Wtb. I, 11). Cuvîntul există și 'n unele dialecte rusești cu sensul de „văgăună într'o pădure“: „балка=оврагъ въ лѣсу“ (Опытъ областного словаря, 1852 p. 6), iar masculinul balkan, балканъ, înseamnă acolo o vâlcică aședată la mijloc între un del și o pădure (ibid). Să observăm că și la Români amplificatul bălcian este un nume de munte în Gorj, al unui alt munte în Vâlcea, al unui sat în Némț. După Szinnyi (ap. Gr. Moldovan, Ungaria 1893 p. 286) dela Români aŭ luat Ungurii cuvîntul balkany sau balkán „mocirlă, loc apătos care în vreme ploioasă e ca un lac“, provincialism întrebuintat numai în părțile Ungariei cele învecinate cu elementul românesc.

Se nasce acum întrebarea: óre Români aŭ luat pe *bălc* (*bălcă*, *băiică*) dela Ruteni? sau nu cum-va vice-versa?

Matzenauer (Cizi slova p. 103) con-

stată că ruténul balka „vallis angusta“ nu e de loc slavice, ci cu certitudine străin: „bez pochyby cizi“. Nică românesc însă, adevă romanice sau tracic, el nu este, ci cată să fie și la noi un termen împrumutat. Considerând teritoriul pe care se aude această vorbă, teritoriŭ ocupat întreg într'o epocă din vécul de mijloc de cătră némuri turanice, mai ales de Pecenegi și apoi de Cuman, ni se pare a fi mai mult decât probabil că Români, ca și Ruteni, l'aŭ căpătat d'o potrivă d'a-dreptul dela vre-o seminiță turcă; și atunci ni se explică în același timp termenul orografic Balcan din Bulgaria, care nică antic nu este, nică slavice, fiind curat turcesc: „Der Name Balkan ist türkisch und bezeichnet einfach ein Gebirge“. Acest pasagiu din Jireček (Gesch. d. Bulg. 6) trebuŭ rectificat într'u cât-va. Turcesce balqan înseamnă nu un munte în genere, ci în specie: „chaines de montagnes escarpées“, iar balqanlyk „pays couvert de montagnes escarpées et boisées“ (Barbier de Meynard). Sensul fundamental al tulpinei bălc este „rîpă“, de unde apoi într'un mod firesc s'aŭ desfășurat atât sensul de „vale între munți“ sau „vale între păduri“, precum și acela de „loc acoperit cu munți și păduri rîpóse“.

În forma *băiică*=*bălcă* este interesantă trecerea lui *l* în *ă* (*w*), un cas fórt rar în fonetica română, dar nu fără exemple, bună-óra „piă = lat. pila.“

Deminutivul dela *bălcă* este bălcuță, după cum se numesce o localitate în Putna; iar din masculinul *bălc* se formeză augmentativul bălcoiu, numele unei insule dunărene în dreptul Calafatului (Frunțescu).

v. ¹Coman.

² **Bălc**, n. pr. pers. m. O formă scăzută din vechiul nume românesc Balc, deminutiv din Bale. Ea ne întâmpină în Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, în partea cea din secolii XV—XVI (MSS. în Acad. Rom., f. 60 bis): „Помѣни Господи доуша раба своихъ Бѣлка, Феодора, Гофѣя, Лоуша, Романа...”

v. ² *Bale*.

Bălcân }
Bălcă } — v. *Bălc*.

Bălcesci. — v. *Bale*.

Bălcescu (plur. *Bălcesci*), n. pr. pers.; nom d'une famille noble valaque. La féminin Bălcescă. Literalmente, *Bălcescu* înseamnă: din némul lui Balc. *Bălcescii* sînt o mică familie boierescă de peste Olt, pe care a ilustrat-o unul din membrii sei: vestitul istoric Nicolae *Bălcescu*, fiul pitarului Barbu *Bălcescu*. Despre Nicolae *Bălcescu* a se vedé studiul d-lui Gr. Tocilescu în „Columna lui Traian” 1875 p. 49—82, și notița d-lui A. Odobescu în Scrieri, III p. 489—509.

v. ² *Bale*. — *Bălc*.

Bălcîu s. **bălcîu**, rostit monosilabic (plur. *bălcîuri*, *bulcîuri*), s. n.; foire, marché, fête de village ou patronale. Laurian-Massim: „*Bălcîu* = tîrg ce se face la epoce fixe, mai ales pre la serbătorî.” Cu acest sens, care este cel mai respândit, în Moldova se aude mai mult Yarmaroc, introdus prin Poloni saŭ prin Ruteni, dar care nu este decăt germanul „Jahrmarkt”.

Biblia Șerban-Vodă, 1688, Ezech. XLVI, 11:

Și intrusărbătorî
și intru *bulcîuri*...

Et in solemnita-
tibus et in nun-
dinis...

Tot așa în Biblia din Blaj, 1795.

Mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 103 b: „te găseștă unde 's a ingerilor dzăc de miî, a întâi născuțalor *bulcîulî*, scaunele apostolilor, presidențiele prorocilor, stégurile patriarșilor...” „adecă *bulcîu* este luat cu sensul general de „mulțime”, „assemblée”.

Același, Synaxar 1683, Dec. 12 (f. 213 b): „și să face *bulcîulî* lui, adecă prazniculî lui, în besiarica svântului și vârhovnicu apostolî Petrî...”

Ibid. Dec. 13 (f. 217 b): „Judecară dreptu lucru să-i facă pomianele, dzua de *bulcî* și sărbătoare de bucurie...”

Ibid. Apr. 23 (f. 96 a): „...la Mitilină iaste o svântă besiarică vestită a svântului mare mucenicu Gheorghie, și să strâng la dzua svinții sale multu nărodū de facū *bulcî* și praznicu mare...”

Ibid. Dec. 19 f. 229: „și să face *bulcîulî* lor la măceniciă lui svetyi Filimon”.

Cu sensul de serbare religioasă păgână, ibid. f. 164: „și ș'aŭ obârșitu'și pângăritul *bulcîu*...”

Dionisie Ecclesiarhul, Chron. (Papiū, Monum. II p. 222): „bea horelcă dela marchitanî, măcar să fie fost ocoa un galbiu, dar era cu îndestulare la marchitanî de tôte, că făcea mare negustorie ca la un *bălcîu* mare, și câștiga banî în greŭ...”

Zilot, Cron. 51: „neguțătorîi își întinseră mreșile neguțătorîilor, împrăștiindu-se pe la *bălcîuri* și făcendu'și tot felul de pornire fiesce-care intru a sa neguțătorie...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 22:

Buni-ôră ca o-dată, un sătén la *bălcîu* plecând,
Veni copilul la dînsul și îl întrebă dicénd:

Unde vei să mergi, tatică? el: la *bălcîu*, co-
[pilul meu.
Fiul: cumpără'mi un fluer, de nu vei să
[merg și eu.
Tatăl seî, făgăduindu'î și la *bălcîu* dacă s'a
[dus,
Ca să'î cumpere un fluer a-minte și-a și
[adus...

Ion Ghica, Scrisorî p. XVII: „la malurile vadurilor staî carăle și căruțele, adunate ca la *bălcîu*, câte o săptămână, așteptând să scađă apa să pótă trece...”, unde „ca la *bălcîu* = grămadă, mulțime” este o locuțiune proverbială.

I. Slavici, Novele p. 99: „Dar *bălcîul* e mai ales o serbătore de întălnire și de veselă petrecere. Lumea cea multă, ómenii ce vin ca să vedă și să se arăte, fetele și nevestele tinere gătite ca de nuntă, flăcării sprinteni și gata de a se prinde la horă, călușerii mlădioși și iuți la pas, întréga lume veselă nu se adună decât Duminică...”

Jipescu, Opincaru p. 107: „un sbor, un *bălcîu*, un tîrg, unde streini d'afară dă hotare și dinăuntru își vînd mărfurili lor...”

Poporul numesce de asemenea *bălcîu* unele serbători mitologice; bună-óra: „Ielele, ăice poporul, sînt nesce chipurî femeiescî carî umblă pe vînturî și sînt fôrte sburdalnice; se serbăză și o ăi a lor, numită *Bulcîul-Rusaliiilor...*” (Severin, Tecuclu, c. Codinescî).

Frăncu Candrea, Munții apusenî p. 54: „Crișeniî sub numirea *bulcîu* înțeleg tîrgurile carî se țin în ăi de serbătore; astfel se ăice: *bulcîul* Sân-Tóderului, *bulcîul* Sân-Barbarei, *bulcîul* Sântă-Măriei etc. *Bulcîul* Sân-Tóderului dela Hălmagiú, de care ne ocupăm, se mai numesce și *bulcîul* sărutatului...”

În ce consistă óre acesta din urmă?
„Daca în ăiua de Sân-Tóder e timp

frumos, *bulcîul* dela Hălmagiú geme de neveste tinere, care fiind fecióre s'aú măritat în timpul fruptului. La acest tîrg merg nevestele nóue din comunele Țermure, Ociú, Ocișor, Poenari, Țuhesci, Bănesci, Hălmăgele etc. și la care se asociază și nevestele nóue din Hălmagiú. Trebuie să însemnăm că numai nevestele carî aú fost fete mari merg la tîrg, iar nu și veduvele căsătorite din nóu. Nevestele carî aú sócre merg împreună, iar carî n'aú se însoțesc câte doué și câte trei, fôrte frumos gătite și cu cununile de mirese pe cap. De multe óri le duc sócrii saú chiar bărbații lor cu carul și cu căruțele până la Hălmagiú, unde nu se preumblă de loc singure prin tîrg. Fie-care are în mână câte un ulcioruț frumos împestrițat și umplut cu vinars. Ajungénd nevestele la Hălmagiú, tîrgul are o înfățișare interesantă. Voea bună, risul și gluma e caracteristica acestuî tîrg. Des-de-dimineață nevestele încep a umbla prin tîrg însoțite de sócre saú câte doué și câte trei, carî întălnind consăngenii și cunoscuți, saú vedéndu-î din depărtare, alérgă la ei și'î sărută; iar aceștia le cinstesc cu bani, începénd dela crișari și pină la fiorini. Cu străiniî sînt în mare rezervă, căci a rămăné nesărutată e cea mai mare ocară. Numai când nevasta e pozitiv informată că nu va fi refusată, sărută și pe străin. Sărutatul se întămplă pe strade, prin birturî și prin case pe la cunoscuți. După sărutat nevasta primind cinstea, ea mulțumesce închinând din ulcior. A nu bé însemnă a batjocori nevasta și pe ai seî. A fi sărutat de o nevestă în Hălmagiú la Sân-Tóder, însemnéză a fi un om de frunte și de ómenia. Ómeni prăpădiți, ticăloșiți saú réu îmbrăcați sînt ocoliți...”

După Cihac (II, 486) românul *bălcîu*

saŭ *bulciu* se trage d'a-dreptul din maghiarul bucsú saŭ búcsú, care însemnăză „congé, fête de la dedicace d'une église“. De unde însă în cuvîntul nostru consóna *l*? Analogia cu „belșug“=ung. „böség“ nu póte fi citată, căci pe de o parte există o variantă românescă „biușag“ fără *l*, pe care o aduce însuși Cihac (II, 481), pe când o variantă românescă „băciu“ saŭ „buciu“ nu sa află; iar pe de altă parte, forma „belșug“ saŭ mai bine „bilșug“ a rezultat din fusiunea maghiarului „böség“ cu sinonimul slav ic обилъ „abundantia“, astfel că numai sufixul a remas unguresc. Noi nu respingem înruidirea termenului românesc cu cel maghiar, dar contestăm că cel de'ntăiu a putut să se desfășóre din cel al doilea, ci preferim a crede că ambele d'o potrivă s'aŭ născut dintr'un cuvînt cumanic, a cărui urmă noi o găsim în dialectul turc djagataic: bulčar „lieu pour le ralliement d'une armée“, bolčâs „rendez-vous, congé, terme“ (Vámbergy, Čagat. Sprachstud. 249). În acest mod dintr'un cumanic bulč- aŭ eșit atât maghiarul bucsu cu perderea lui *l*, precum și românul *bulciu*, mai bine conservat nu numai sub raportul fonetic, dar și sub acela al sensului.

v. *Bulciug*. — ¹ *Coman*.

Bălcòiu }
Bălcùță } .— v. *Bălc*.

Băldăbăc, interj.; crac! paf! pouf! vlan! à la culbute, la tête la première. *Băldăbăc* însemnăză tot-d'a-una o cădere repede și neașteptată într'un gol, fie adânc, fie acoperit saŭ ascuns, fie cu apă.

A. Pann, Povestea vorbeii, I, 87:

Nu'î venia prin minte că o să mai pață;
Asvirli securea să dea într'o rață;
Nu innemeresce; rațele sbor, scapă,
Și securea cade *băldăbăc* în apă...

Basmul „Lucéfêrul de diuă“ (Ispirescu, Legende p. 385): „Alergă calul ce alergă, și *băldăbăc!* dete în fântana în care căduse și Siminoc...“

Basmul „Busuïoc și Musuïoc“ (D. Stăncescu, Basme p. 208): „Și nu se mai gândi mult, ci *băldăbăc!* s'aruncă și el în apă. Acolo, dacă cădu, nu se innecă, ci se întâlne cu frate-seu...“

P. Ispirescu, Snóve p. 41: „Păunica luă un bolovan de pētră, și, *băldăbăc!* îl aruncă în puț...“

Marion, Viața la mahala p. 19: „se împiedecă de fuste și *băldăbăc!* în mijlocul odăii peste spatele măcelarului care snopise pe Grec...“

Deși interjecțiunea *băldăbăc* este la noi tot ce póte fi mai poporan, totuși la Cihac ea nu se află. E peste putință a presupune că el n'a cunoscut'o, de vreme ce ea se găsește în autorii cei consultați de dinsul, bună-óră la Anton Pann. Dacă dară el n'o menționăză, cauza este numai și numai că nu putea să'î potrivescă nici o etimologiă, fie măcar atât de fantastică ca „hoț“ din slavicul „zloděi“.

Băldăbăc este sinonim cu báltăc, astfel că Dr. Polyzu, în Vocabularul seŭ cel revēđut de G. Baritz, la cuvîntul БЛАДЪБЕК dice: „veđi БЛАТЪК“, ér pe acesta din urmă îl traduce prin „platsch, plumps“. Este învederat că báltăc derivă din baltă, însemnând literalmente „a căde în baltă“. La prima vedere s'ar puté crede că *băldăbăc* ar fi o amplificațiune din báltăc; privind însă mai de aprópe, lucrul este foneticese absurd ca un *t* să se amplifice în silaba *dăb*, pe când nici chîr simpla trecere a lui *t* în *d* nu există în graiul românesc. Intre *băldăbăc* și între báltăc se póte admite numai o filiațiune sufixală analogică, și anume báltăc s'a format din baltă prin acățarea finalului -ăc ca în *băldăbăc*,

adecă *băldăbăc* a dat naștere lui *băltăc*, iar nu vice-versa. În adevăr, *băltăc*, deși foarte poporan, totuși este cu mult mai rar decât *băldăbăc*, și se știe că analogia pe terenul lingvistic lucrează tot-d'a-una prin modelarea unui element mai rar după un alt element mai des.

v. *Băltăc*.

Grupul fonetic *băc*, de ex.: „a da *băca*“, „a face *băca*“, este o onomatopeică specifică românească pentru noțiunea de „culbute“, „la tête la première“.

v. *Băca*.

Grupul fonetic *băl*, pe de altă parte, este tulpina verbală romanică *ball*, înrudită cu grecul *βάλλω*, păstrată în mai toate dialectele neo-latine occidentale cu sensul fundamental de „s'agiter, herumschwinger“ (Körting, Rom. Wtb. p. 96) și pe care noi am întâlnit-o deja în unele vorbe române.

v. *Balanță*. — *Băldăbesc*.

În acest chip *băldăbăc* pare a nu fi alt ce-va decât o compozițiune: *băl'de-băc*, scurtat din *băl'de-băca*, în care prepozițiunea „de“ jăcă același rol sintactic ca în: „da'i de ripă“, „îți faci de cap“ etc. *Băl'de-băc* va fi însemnând atunci literalmente: „*tomber en faisant la culbute*“. Cele două noțiuni sinonime „*tomber*“ și „*culbute*“ s'au asociat pentru a exprime astfel noțiunea cea comună într'un mod mai energic. Acest soiu de reduplicare semasiologică, același sens fiind repetat prin aglutinarea a două elemente lexice diferite, este un fenomen de compozițiune cunoscut în toate graiurile. Sintacticesee, *băl'de-băc* se apropie de așa numita „figura etymologica“ în gramatica greco-latină.

Băldăbăc, afară de *băltăc*, mai e sinonim cu *tumba* și cu *berbeléc*, de cari se deosebesce:

1°. sub raportul morfologic, *băldăbăc* fiind tot-d'a-una interjecțional, *berbeléc* tot-d'a-una adverbial: „de-a-berbeléc“, iar *tumba* putând să funcționeze ca interjecțiune și ca adverb;

2°. sub raportul semasiologic, *berbeléc* și *tumba* exprimând o acțiune în glumă sau după voință, pe când *băldăbăc* este o cădere foarte serioasă, neprevăzută sau pe neașteptate.

Oricum să fie, este interesant a constata că cei trei termeni sînt deopotrivă romaniți, căci *berbeléc* e în legătură cu *berbec*, însemnând literalmente „*marcher en bélier*“, iar *tumba* e de aceeași origine latină ca și francesul „*tomber*“, spaniolul „*tumbar*“ etc. (cfr. Cihac, I, 24, 290).

v. *Berbeléc*. — *Tumbă*. — *Băldăbesc*.

Băldăbélă. — v. *Băldăbesc*.

Băldăbesc (*băldăbit*, *băldăbire*), vb.; s'exténuer de chaleur, languir à cause d'une chaleur excessive. Acest verb circulază pe alocuri în partea cea dinărénă a Țerei-Românești. Noi îl cunoștem din regiunea Bărganului. El exprimă noțiunea cea fundamentală de „cădere“ ca și'n *băldăbăc*, dar anume „cădere de căldură“.

„*Băldăghesc*, ca substantiv *băldăghélă*, *băldăghelî* = slăbiciunea sau ne'ndămăna pe care o simte omul véra după o căldură pré mare“ (D. Pavelescu, Ialomița, c. Chióra).

Noi am constatat deja de demult că în graiul țerănesc din Ialomița *ghi* înlocuesce pe *bi* întocmai ca în Moldova (p. 2233), astfel că *băldăghesc*, *băldăghélă*, *băldăghelî* reprezintă acolo pe: *băldăbesc*, *băldăbélă*, *băldăbelî*, cari foneticesce, ca și prin sensul de „cădere“, nu pot fi despărțite de *băldăbăc*, măcar-că nu e tocmai ușor de a precisa modul de for-

mațione. Este probabil că etimologia poporană a considerat în băldăbăc pe finalul -ăc ca sufix, și atunci din tulpina băldăb- a format verbul denominativ *băldăbesc*.

v. *Băldăbăc*.

Băldăghesc. — v. *Băldăbesc*.

Bâlde, s. m.; n. pr.: Baudouin. O formă scurtată din *Baldovin*.

Act prahoven din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „Eu *Băldé* brat Puia ot Glodeni martur...”

Din *Bâlde* femininul trebui să fie *Băldoe*, de unde se trage numele unei varietăți de struguri la Jipescu, Opincaru p. 54: „băldoaie”, în parentes: „băldovaie”, cu silaba -ov-păstrată din întregul „*Baldovin*”.

Tot la Jipescu în aceeași listă de varietăți de struguri se găsește „voiculésă”, feminin dela numele bărbătesc „Voicu”, ceea ce presintă o perfectă analogie etimologică. Se pare că *băldoea*, ca și „voiculésă”, sînt nesce struguri ce se cultivaū ore cînd saū se vindeau mai cu deosebire de vĕduva unuī *Bâlde* și vĕduva unuī Voicu.

v. *Baldovin*. — *Strugure*.

Băldimăn. — v. *Beldiman*.

Băldir s. *băldir* (plur. *băldiruri*, *băldire*), s. n.; ventricule, estomac, caillette des animaux ruminants; fig.: homme obèse, ventru, gros pansu. Ra n ță. Burtă. Burduf.

„*Băldir* se ȕice în Ilfov la stomacul vitelor. Figurat, cu ironiă, la un om gras: cătă *băldiru* are!” (Nic. Ţincu).

În Bucuresci se aude și la feminin *băldiră* saū *băldiră* cu sensul figurat ironic de: femeie mare și grasă.

Cuvîntul este învederat turcul bal-

dyr „gras de la jambe, mollet chez les animaux” (Barbier de Meynard).

v. ¹*Turc*. — ¹*Coman*.

Băldiră s. *băldiră*, s. f.; t. iron.: femme grasse et grosse. — v. *Băldir*.

Băldoia }
Băldovăia } — v. *Bâlde*.

¹**Bălegăr** s. *băligăr* (plur. *bălegare*, *băligare*), s. n.; fumier, tas de fumier. Din *balegă* prin sufixul neutru -ar = lat. -arium. *Lexiconul Budan*, Dr. Polyzu, Iser și alții fac la plural *bălegaruri*, ceea ce se aude foarte rar în graiu.

Costinescu: „*Bălegariu* = grămadă de *baligă*, de gunoū, de pămînt gunoos, putred”.

Laurian-Massim: „*Băligariu* = *baligă* multă mestecată cu paie, pusă la un loc și care, după ce putreȕește, se pôte aplica saū la îngrășarea agrilor, saū la facere de foc sub numire de *tezec*”.

Ion Ionescu, Mehedinți p. 426: „*Bălegarul* cărat la ogor trebuie îndată să se împrăștie bine și de o potrivă în tôte părțile, căci de va sta în grămeȕi și 'l va apuca plóea, se scurge mursa din el număi în locul în care a stat, și astfel acesta se îngrășă cu paguba celui-lalt loc ce remăne lipsit de mursa *bălegarului*”.

v. *Mursă*.

Proverb: „Cine se iea după muscă, ajunge la *bălegar*” (A. Pann, J, 117); cu variantele citate de d. I. Zanne, Proverb. I p. 526, unde aduce totodată explicațiunea lui Iordachi Goleșcu: „adecă cine ascultă pe nebunī, în blăstemăȕii îl bagă”. E și mai energic pro verbul corespunȕător italian: „E 'se

n'è andato in cacature di mosche" (Roland, Faune popul. III, 309).

v. *Muscă*.

Basmul „Inșir' te mărgăritari" (Ispirescu, Legende p. 69): „Cioroica, cum veđu minunea asta, se duse de îngropă copilașii în *băligarul* dela grajd..."

Hora „Răvaș":

Și cămășa ȳam s'olat'o,
Pe mărăcinii ȳam uscat'o,
Cu *băligar* ȳam frecat'o...

(G. D. T., Poes. pop. 342).

O urațią de nuntă:

Pe la curțile Dv., boieri mari,
Cele cu var văruițe,
Cu șindrila acoperite:
Că noi avem nește bordeie tupilate,
Cu *băligar* de cal sint lucrate...

(P. Cădere, Némț, c. Bistriclóra).

Zilot, Cron. 13, despre mórtea Fanariotului Hangerli: „l'aú tírít de picioro ca pe un căne din case de sus, jos în mijlocul curții domnesci, aruncându'l pe zăpadă amestecată cu noroiú și *băligar* de cai..."

v. *Baleg*. — *Balegă*. — *Tezec*.

²*Bălegăr* s. *băligăr* (plur. *bălegarți*, *băligarți*), s. m.; t. de Zool.: *Scarabaeus fimetarius*, scarabé bedeau. „Gândac negru care trăește în *bălegar*" (Tutova, c. Epurenii). Așa se ȳice și 'n Bucovina (S. F. Marian). Cuvintul se trage din *balegă* prin sufixul masculin -ar = lat. -arius, fiind ast-fel o formațiune diferită de neutru *bălegar*.

v. ¹*Bălegar*.

Bălegăre. — v. *Baleg*.

Bălegăt s. *băligăt*, -ă; le part. passé de *baleg* pris comme adjectif: fienté, plein de fiente. Pisone: „*Balegat*, ím *bălegat* = mánjit, souillé ou

infesté avec des excréments". În privința animalelor, *bălegat* are sensul propriú de acoperit saú plin de *balegă*; în privința ómenilor, sensul figurat de murdar, soios, scárbos.

Descántec bucovinén „De eșit din ură":

Că eú m'am aflat,
Când am sinecat
Și am mánecat,
Din dos íntinată,
În față *băligată*,
De ură 'ncărcată...

(Col. I, Tr. 1882 p. 333.)

v. *Baleg*.

Bălegăresc s. *băligăresc* (*bălegărit*, *bălegărire*; *băligărit*, *băligărire*), vb.; 1°. amasser du fumier; 2°. engraisser la terre avec du fumier; 3°. remplir de fumier ou de fiente. Derivă d'a-dreptul din *bălegar*, nu din *balegă*, nici din *baleg*. Laurian-Massim: „*Bălegăresc* = 1°. a pune la un loc multă *balegă* și a forma un *bălegar*; 2°. a așterne un agru cu *bălegar*; 3°. a umple tare de *balegă*, a amesteca cu multă *balegă*, de unde metaforic: a înjura cu vorbe próste și spurcate; 4°. a scóte multă *balegă*, a se *bălega* peste măsură, luat în acest înțeles maí mult ca reflexiv și vorbind în specie de boi saú cai, dar aplicându-se și la ómenii, saú în înțeles material: a eși mult afară, saú în înțeles ideal: a se desonora cu fapte și maí ales vorbe spurcate și rușinóse".

v. ¹*Bălegar*.

Bălegărire }
Bălegărit } — v. *Bălegăresc*.

Bălegociu s. *băligociu*, s. m.; sobriquet pour un homme malpropre, saligaut. Murdar, soios, ínsă numai

ca poreclă. Din balegă prin sufixul peiorativ deminutival -ociu, scăduț din -aci u.

Zapis muntenesc din 1674 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 303, în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Dumitru Chivărariul ocină dela Mihăilă fecorul lui Stan *Băligociu* ot Stăncești...”

v. *Balegă*. — *-aci u*. — *-oci u*. — *Murgociu*.

Bălegòs s. **băligòs**, -ă, „1°. plein de fumier, 2°. mou comme la bouse” (Damé). Laurian-Massim: „*Bălegos* = plin de balegă, amestecat cu balegă în mai mare sau mai mică cantitate”.

Este interesant un sat întreg purtând epitetul puțin măgulitor de *Bălegoși*.

Act muntenesc din 1706 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, t. II f. 311 a, în Arch. Stat. din Buc.): „și dintr’acé piatră să apuce pe muche în sus pân’ în dél în hotarul Grabicinii și a *Bălegoșilor*...”

Alt act din 1719 (ibid. f. 319 a): „tréce peste apa Slănicului și să impreună cu moșiile *Bălegoșilor*...”

Apoi într’un act din 1665 (ib. f. 379 b): „din *Băligoși* Ion sin Stan și din Șchéi Tudor...”

v. *Balegă*. — *-os*.

Băleguță s. **băliguță** (plur. *baleguțe*, *băliguțe*), s. f.; diminutiv de balegă fiente (Laurian-Massim).

v. *Balegă*. — *-uț*.

Bălénî, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. Frunțescu (Dict. 22) indică în Moldova un singur sat *Bălénî* în Covurluiu, iar în Muntenia un sat *Bălénî* în Mehedinți, unul în Gorj, unul în Ilfov și două mari sate învecinate în Dimbovița: *Bălénî-pămînteni* și *Bălénî-serbi*. Numai aceste două din urmă prezintă un interes is-

toric, fiind într’o strînsă legătură cu ilustra familia boierescă a Bălenilor, care ne apare ca stăpâni acolo deja în secolul XVI și pôte chiar mai de ’nainte. În topografia din secolul trecut a generalului Baur (Mémoires sur la Valachie, Francf. 1778 p. 161) aceste sate se numesc *Bălénî-de-sus* și *Bălénî-de-jos*, cu interesantul adaos: „deux villages avec des églises et des maisons de Boyards”, — biserici și mai ales case boieresci vechi, cari nu scim dacă mai există încă și astăzi, când ambele sate sînt proprietatea d-lui G. Gr. Cantacuzino. Ar fi important de a se cerceta, ceea ce noue nă-a fost peste putință. Ne întorcem la numele. *Bălénî* este un plural din *Bălén*, care la rîndul seü derivă din *Bală*, adecă *Bălén* înseamnă un om venit din localitatea numită *Bală*. Pe cât scim, în România se află numai două sate cu acest nume, ambele în Mehedinți în apropiere unul de altul: *Bala-de-sus* în plașul Cloșani și *Bala-de-jos* în plasa Motru-de-sus. *Bălénî* de acolo sînt toți moșneni, dar strîmtorați în locurile lor, săraci și siliți a emigra din când în când pentru a’și căuta mijloce de hrană pe aîuri. Este de creduț că *Bălénî-de-sus* și *Bălénî-de-jos* din Dimbovița sînt o veche coloniă din cele două *Bale* oltenesci, decî — direct sau indirect — și *Bălénî* de pe aîuri. În orî-ce cas, acea coloniă devenise în curând o moșă de baștină a familiei *Bălén*u, care și ea se trăgea din Oltenia, fiind o ramură din casta *Basurabilor*. Este de observat că în secolul XVI, și chiar în prima jumătate a secolului XVII, membrii acestei familie se numiau tot d’-a-una „de *Bălénî*”, deși fie-care posedă în *Bălénî* numai câte o părticică și fie-care avea mai multe moși mari întregi în afară. Acesta pare a însemna că toți boierii *Bălénî*

priviaă *Bălenii* ca adevăratul cuib strămoșesc al nĂmului lor. Mai este de observat cĂ 'n vechime ĩntre țeranii din *Băleni* și ĩntre acești stĂpĂni Ă lor exista un fel de intimitate patriarcală, ce va ca ĩn clanurile scotlandese. Așa ĩntr'un act de hotĂrnicie din 1736 (Cond. Mss. a mĂnĂstirii Nucetul p. 158 și 162, ĩn Arch. Stat. din Buc.) o samă de locuitori din *Băleni* mĂrturisind despre hotare ĩn defavĂrea lui Mateiu BĂlĂnu, boierul respunde: „aceștiia sĩnt slugile cele bĂtrĩne dela moșiia mea, și pe unde vor mĂrturisi acești bĂtrĂni, pe acolo sĂ se pue pietrile, cĂ sĩnt odihnit“, urmĂnd apoi iscĂliturile: „Gherghe pĂrcĂlab ot *BĂlĂni* crescut ĩn casa boerĂscĂ,—unchĂș Dumitru ot *BĂlĂni* om de casa boerĂscĂ“ etc.

v. *BĂlĂnu*. — Boier.

BĂlĂnu (plur. *BĂleni*), s. m.; n. pr. d'une illustre familie noble valaque. *BĂlenii*, ca și Crețulescii și alte cĂteva nĂmuri boieresci mai remase pĩnă astĂdĂi, fĂceau parte din casta Basarabilor, cĂci cu mult ĩnainte de anul 1600 noi vedem dintr'ĩnșii „banii Ă Craiovei“, demnitate la care pe atunci nu se putea urcĂ decĂt numai un BasarabĂ (v. *BasarabĂ*). ĩn secolul XVI și mai ĩncĂce, cuibul lor eraĂ cele doue sate ĩnvecinate BĂlĂnii din districtul Dimbovița, pe lĩngĂ cari ĩnsĂ ei stĂpĂniaĂ o mulțime de alte moși ĩn diferite regiuni ale țerei, fiind una din familiile boieresci cele mai avute. Amicul meĂ d. St. GrecĂnu mĂ-a atras atenținea asupra unui manuscript autograf al cronicarului Radu GrecĂnu, aflĂtor ĩn Biblioteca Centrală din Bucuresci și ĩn care, vorbindu-se despre un crisov din 6976 (1468) dela „Radul voevoda Basaraba sin Vlad voevoda“, dat „cĩstit boierului jupan Mihail pentru moșiia Rușii ĩ proci“, se adaogĂ: „dintr-

acesta se trag boierii *BĂlenii*“. Prin urmare, ĩn epoca lui Constantin BrĂncovĂnu *Bălenii* mai aveaĂ ĩncĂ o genealogie a nĂmului lor, unde figurĂ ĩn cap „jupan Mihail“ sub anul 1468. Acea genealogie mai existĂ ea Ăre? ObservĂm cĂ ĩn vechile crisove muntenesci calificățiunea de „jupan“ se dĂ numai boierilor din divanul domnesc.

Este probabil cĂ frate cu „jupanul Mihail“, ĩn orĂce cas o rudă fĂrte de aprĂpe, a fost Gherghina, pĂrcĂlabul faimĂsei cetĂți Poienarii ĩn aceĂși epocĂ, om fĂrte bogat, care, neavĂnd copii decĂt pe marele pĂharnic DrĂghicĂ, mort fĂrĂ posteritate, a fundat din temelie și a ĩnzestrat cu tĂtĂ avearea sa mĂnĂstirea Nucetul din DĂmbovița. ĩn adevĂr, *Bălenii*, dupĂ cum vom constata mai jos, Ău fost tot-d'ăuna ctitori Ă acestei mĂnĂstirii sub cuvĩnt cĂ ea fusese ĩntemeiată de nĂmul lor. Despre acest pĂrcĂlab Gherghina vorbesce pe larg un crisov al lui Radu vodă din 1502 (Cond. MSS. a mĂnĂstirii Nucetul, p. 2 sq. ĩn Arch. Stat. din Buc.): „acĂ jumĂtate de Topoloveni fost'au de moșie a MiliĂ fecĂorul lui Voico al TatuluĂ, iar jupanul MilĂ el au fost fugit preste munte ĩn zilele rĂposatului pĂrintelui domniei mĂle Vlad-voevod CĂlugĂrul de au rĂdicat alt Domn peste capul pĂrintelui domniei mĂle, și au dat Domnul Dumnezeu de au cĂzut MilĂ fecĂorul lui Voico al TatuluĂ ĩn mĂinile pĂrintelui domniei mĂle, decĂ l'au trimis de sĂ'l arunce ĩn cetate Poenarilor, iar Voico al TatuluĂ, tatăl MiliĂ, au mersu ĩnaintĂ dregĂtorĂului domniei mĂle Gherghinii pĂrcĂlabul de au dat și au ĩnchinat ce e mai sus zisĂ jumĂtate de sat den Topoloveni ca sĂ 'ĩ scoatĂ capul fii-sĂu MiliĂ dela cumplita moarte, și ĩ-au scos capul lui...“

Pe la finea secolului XVI, sub Mih-

nea-vodă Turcitul, ne întimpină doi *Băleni*. In crisovul lui Mihnea din 1582 (Arch. Stat., M-rea Câmpulung pach. No. 1): „С колѣри стари по име Пѣтрѣ бан шт Бѣлкѣни, и Дрѣган бан, и Дрѣгич и Кинтиа шт Корнѣцѣни и Строе арм шт Шѣници...“ (6 boierii bătrâni anume Petru ban de Băleni, și Drăgan ban, și Drăghici, și Vintilă de Cornățeni, și Stroe armaș de Mănesci...) Apoi în crisovul din 1585 (Arch. Stat. M-rea Radu-vodă, pach. 39 doc. 2): „boierul Radu clucer ot Băleni“. Din acești doi, banul Petru *Bălenu* era deja „bătrân“ la 1582, și este anevoe a determina timpul băniei sale, ca și felul de înrudire între dînsul și între clucerul Radu *Bălenu*. Este de cređut că cel puțin de pe atunci, dacă nu dintr'o epocă și mai veche, *Bălenii* erau deja despărțiți în doue ramure, din cari una s'a ilustrat prin banul Udrea *Bălenu* sub Mihaïu Vitézul, iar cea-laltă în cursul secolului XVII prin banul Gherghe *Bălenu*, unul din boierii cei mai neastîmperați în întręga istoriă a Țerii-Romănesci, amîndoi meritând a fi studiați mai de aproape. Cele doue ramure sînt indicate ca deosebite în următorul zăpis din 1641 (Cond. MSS. a episc. Buzeu, t. I, p. 485, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Badé postelnic de Băleni ot sudstvo Dămbovița, fratele Udrii Banul, scris'am și mărturisescu cu acest zăpis al meu, ca să fie de mare credința la mână văru-mieu Barbului Iuzbașa de Bădeni, ca să se știe: când au fost în zilele lu Șerban vovod, tămplatu-s'au văru-mieu Iuzbașa robie, iar eu Badé postelnic fost'am vândut lu Dumitru Bălăroïul toată parté mé de ocină deîn Maxin în județul Buzău, și am vândut și parté văru-mieu Barbului câtă au avut și el ocină în Maxin; iar după

acéia încoace, când au fost acum în zilele domnu-nostru Io Mateïu Basaraba vovod, iar eū Badé postelnic m'am tocmit cu văru-mieu Barbul pentru parté lui deîn Maxin de î-am dat Barbului Iuzbașa deîn parté mé de ocină deîn Negrésca, deîn parté Udréscă jumătate, și de moșie și de cumpărătoare de preste tot hotarul cât se va alége; și ne-am tocmit de a noastră bună voe, ca să fie moșie pentru moșie, și la tocméla noastră fost'au boiarî mărturie anume: Gherghe spatar sin Ivașco biv vel dvornic ot Băleni, și egumenul Chirița dela mănăstiré dela Máxinéni, i ot Sărata Dragomir dvornic, i ot Bădeni Crăciun armaș, i ot Vărăști Vladul armașul, i ot Chiojdu Balé logofăt, i Jipa logofăt ot Rătești; acésta mărturisescu ca să se știe și să se creză; și pentru credința pus'am și peceté; i ispisah az Lepădat logofăt u Trăgoviște meșta Ghen. 11 dni vū lét 7149.“

În acest zăpis noi vedem pe de o parte pe banul Udrea cu fratele seū postelnicul Badea *Bălenu*, iar pe de alta pe spatarul Gherghe fiul marelui vornic Ivașco *Bălenu*. Înrudirea între unii și între cei-lalți cată să fi fost foarte depărtată, adecă ei nu erau între dînșii nici măcar veri, după cum cei de 'ntăiu doi erau veri cu Iuzbașa Barbu Bădenu, mai târziu mare-logofăt, care însă putea să fi fost văr cu Udrea și cu Badea *Băleni* numai din partea femeéscă, căci Bădenii era un alt ném, un mare ném boieresc, dar fără vre-o însemnătate istorică.

Înainte de a trece mai departe, profit de acésta ocasiune pentru a îndrepta o greșelă, care s'a strecurat în „Cuvinte den bătrâni“ (t. I p. 140 sq.), unde eū am admis identitatea între Banul Udrea și între „Andreïu călugărul carile amu fostu banū“ din aceiași epocă

a lui Mihaïu Vitézul. Numele „Udrea“ fiind o formă poporană din „Andreïu“, coincidența de timp și de rang justifică acea greșelă. Acuma însă, față cu noul material de care pot dispune, eu nu mă sfiesc a recunoște că „Banul Udrea“ și „Banul Andreïu călugărul“ au fost două persoane cu totul diferite. „Banul Andreïu călugărul“ a trăit încă după anul 1601, când „Banul Udrea“ era deja mort; apoi el avusese o soră Samfira, măritată după un „Hrizea portarul“, pe a căroră fiică numită „Malama“ a ținut-o în căsătoria un „Para postelnicul“, — amănunte genealogice absolut străine lui Banul Udrea, după cum ne vom încredința în dată. E probabil că „Banul Andreïu călugărul“ este același „Andreïu“, pe care în cronicile lui Mihaïu Vitézul noi îl găsim pe la 1594 citat între boierii Divanului ca mare-logofet: „Жнан Андрейо велики логофет“ (Dr. Miletić și Agura, *Дакo-Романиѣ* p. 158; Cond. MSS. a mănăstirii Vieroș în Arch. Stat. din Buc., f. 109) și care înainte de a se călugări, va fi ocupat cât-va timp demnitatea de „Ban“.

Banul Udrea *Bălenu* este unul din cei mai buni hatmani ai lui Mihaïu Vitézul, „hatman“ prin excelență, singurul pe care cronicile îl numesc uneori *χατμαν*, deși acest rang nu exista în Țera-Românească. El nu era un simplu cap de guerillas ca Fărcaș-agă, ci un general în totă puterea cuvîntului, pe care Mihaïu-vodă îl întrebuița în expedițiunile cele mai grele, și mai tot-d'a-una cu isbândă. Așa a fost, bună oră, victoria lui Udrea asupra lui Hafiz-pașă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino dice (Papiu, *Tesaur* I, 300): „Sultanul trimite pe „Afis-pașă, om foarte vitez. Acesta își „aședă tabăra la Nicopole, având 16,000 „ostași buni și 32 tunuri... Mihaïu

„mișcă înainte pe Udrea, cu contingentul de Moldoveni, 1000 Căzaci și 1000 Dorobanți. Udrea trece îndată „peste Dunăre cu óstea și sfărămă „tabăra lui Afis-pașă“:

*Τότε γοργά ἐπέρασεν ὁ Οὐδρας τὸ θουσατόν,
Τὸ τάμπαραν τ' Ἀφῆς Πασιά, φέρνειτο ἄνω
[κάτω.*

*Κ' οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ τὰ πολεμήσουν,
Μὲν ἔδωκαν εἰς τὸ φενγιόν, καὶ τρέχαν νὰ
[γυρίσουν.*

*Καμίλαις, βίον, ἄροματα, τάφηκαν πομπιασμένοι,
Καὶ φεῖραν, σὰν δὲν ἦθελαν, γυμνοὶ κ' ἐντρο-
[πιασμένοι...*

După cucerirea Moldovei, Mihaïu-vodă pusese acolo pe Banul Udrea în capul administrațiunii (Magaz. ist. IV, 297). Nu mai menționăm serviciile mai mărunte, fie în lupte de peste Carpați, fie în acelea contra Polonilor (Heidenstein, 358 etc.). Contra Polonilor, bună-oră, într'o bătălie de lângă Argeș, comandând avant-garda română, el a susținut de trei ori atacul unei armate mult mai numeroase și n'a dat dos decât după ce pierduse 1500 de ómeni, înlesnind ast-fel lui Mihaïu timpul de a se retrage și a se pune la adăpost.

Un oficer polon, Otfinowski (*Powodzenia w Multaniech* opisanie, Krakow, 1601), care fusese el-însuși în acea luptă, a descris-o în versuri, unde mărturisește despre vitejia lui Udrea:

... trzykroć meźnie z nami się potkali ...

Tot așa ne spune Miron Costin (*Letop.* I, 225): „până în de trei ori au dat războiu Leșilor, iar a patra oară au purces în răsipă oastea Udrii.“

Banul Udrea a avut noroc să-l cânte poezii, nu numai grecesce și polonesce, dar și mai cu drept, negreșit, romănesce. Bolintinenu l-a consacrat o poemă întregă, intitulată: „Andreïu

saŭ luarea Nicopolului de Români“. În această operă puțin nemerită a poetului — el singur o numia „slabă“ — Udrea este un tînăr Moldovén, care iubesce pe mindra și avuta Mariă, dar néputénd s'o íea, plécă la resboiu sub stégul lui Mihaïu Vitézul :

„Andreiu se pornesce de astăđi în lume
 „Să'și facă prin arme avere și nume,
 „Căci póte Mariei să fie el drag,
 „Dar lumea'í ciudată... Andreiu e sărac.
 „Andreiu se pornesce; și cine nu scie
 „Că'ți plécă la arme să nu mai revie ?“

În rėsboiu cu Turciï, frumósă Bulbuli, fėta pașei de Nicopole, vede pe Udrea și 'l îndrăgesce, deși el n'o cunósce; travestită apoi în sclav negritén, ea îl însoțesce la întórcere în țéră, unde, acum vestit și bogat, el se grăbesce la Maria, care'í promisese că 'l va aștepta, dar o găsesce măritată și —eroul móre de apoplexiă, iar pe mormintu'í se jertfesce, neapėrat, și credinciósa Bulbuli.

Precum vede'ți, Bolintinénu n'a brodit'o bine: poeticul Udrea nu era nici Moldovén, nici sărac, nici apoplectic.

La 1598, în momentul de a pleca asupra lui Hafiz-pașa, Udrea *Bălénu*, pe atunci mare-armaș, a scris romănesce următorul testament, cu subscrierea și cu pecetea sa, pe care noi îl reproducem după originalul păstrat în Archiva Statului din Bucuresci printre documentele mănăstirii Nucetului :

„Să se știe ce las eu Udré frăține-mieu Badii : Maxinul tot și Negrésca și Mucești și viile toate dela Pripor și Bălteni; și am lăsat suroru-mé Grăjdaniî Leurdeniî cu mori cu tot și cu viile, și Bobeștiî dă sus cu tot, și Stălpeniî parte me toată; iar mănăstiri Panaghii î-am lăsat Lu[ps]lanul tot și Lunga toată și Ghigoiasca toată și Cul-

cațiî tot și Mărceștiî tot și Bărțicu-leștiî tot și Fălfoaștiî tot și Racovița cu Rumăni cu tot; aceste toate le am lăsat sfintii mănăstiri cu mare blestem; și cine va călca aceste să fie blestemat de Domnul Hristos. Avgust 21 dni vŭlét 7106. Udré veliki armaș. (L. S.)“

Acest zapis este prețios nu numai prin limba romănescă, atât de rară în actele cele înainte de 1600, dar mai cu samă sub raportul sigilografic, fiind-că pecetea banului Udrea *Bălénu*, deși foarte grosolană, totuși represintă aci într'un mod necontestabil cele două capete despărțite printr'un arbore, pe cari noi le-am demonstrat deja a fi fost marca cea nobilitară a Basarabilor: veđi mai sus la cuvintul *Basarabă*, mai ales pe pag. 2572—2573 peceteile din epoca lui Mircea cel Mare și Vlad Țepeș. Necunoscénd acest strămoșesc blazon al némului lor, *Bălenii* de astăđi și-au croit un altul de tot fantastic, care se póte vedé pe frontispiciul capelei lor în cimitirul Șerbanvodă.

Pe pecetea banului Udrea d'asupra scutului celui cu ramuri se citesce cu cirilica :

Щ Д Р Ъ
 Л Ш Е Ъ Т О

Rîndul de jos e anevoe de a fi înțeles. Primele două litere **ЛШ** ar poté să fie o scurtare grafică din **ЛРМШ**, și atunci restul s'ar citi: **ЕЪТОР**, slavonesce „secundus“, adecă peste tot „armaș al doilea“, ceea ce ar însemna că pecetea fusese făcută de pe când Udrea nu era încă „**велики армаш** = mare armaș“, după cum îl vedem în subscriere.

Iată acum documentul întreg în facsimile. Să observăm că sub velétul o mână modernă a scris greșit „716“ în loc.de „7106“.

Cu aceeași dată „21 august 1598“ ca în actul precedente, se află în Arch. Stat. (M-rea Nucetul pach. 10 doc. 5) un alt act, nu însă original, ci o veche copie intitulată: „Izvodul zapisului Udrii ce au fost marele armaș, scos după sărbesc pre rumănie“, și fără iscălitura lui Udrea, în locul căriia se citește: „au scris Lupul logofăt“, iar pe dos: „s'au scris pă rumănie de Radul logofăt“. Acest act este transcris, foarte greșit, și în Condica Mss. a mănăstirii Nucetul, compilată de „Radul logofețelul“ la 1745 (Arch. Stat. p. 140). Iată'l: „Scris'am eu jupan Udré vel armaș acésta a mé carte sfintei și dumnezeesti mănăstiri den délul Tărgoviștii ci să chiamă sfânta Panaghia unde iaste hramul Uspeniia pré-sfintei Bogorodiță, ca să'î fie satul Cămpeni, pentru că insum eu am dat sfintei și dumnezeesti mănăstiri acest sat ci scrie mai sus, fiind den ostenéla mé când am fost armaș mare, pentru sufletul meu și pentru sufletul părinților miei și a rudeniilor méle, ca să ne fie vécinica pomenire, iar sfintei mănăstiri de întărire și călugărilor de hrană; și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Ghizdaveții toți cu tot hotarul, și în Luciăni parté lui Bogdan toată den uscat și den apă și den pădure și de pretutindené; și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Belciugovul parté mé toată de peste tot, și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Boldorogestii toți cu tot hotarul, și Cărmicé iar cu tot hotarul, pentru că am dat acéste sate ci scriu mai sus sfintei mănăstiri să'î fie de hrană și de ajutor cu rumăni; iar alte sate, anume Mărculeștii toți cu tot hotarul, și Lupșanul cu tot hotarul, și Culcații parté mé toată, și Maxinul parté mé toată, și Negrésca parté mé toată, și Bălenii parté mé toată, și Racovița toată cu tot hotarul, și

Mătileștii toți, și Fundeni toți, și Cănenii toți, și Brețculeștii toți, și Fălfoeștii toți, și Micșanii toți, și Săcuianii toți, și Leurdenii parté mé toată, și Stălpeni parté mé toată, și Berceni toți, și Gărbobestii de sus toți, și Bobestii de jos toată parté mé, și toți Țigani miei căți am avut eu; și acéste ci sânt mai sus zise sate eu le-am dat în mâna jupănesei méle anume Mușă, ca să le ție după moarté mé și ca să mă pomenescă după moarte; iară de se va mărita ia sau va muri, nimic dentr'ale méle moșii să n'aibă trébă, ci numai să aibă a lua frate-mieu Maxinul și Bălenii parté mé toată, și soru-mé Grăjdana să ia Leurdenii și Berceni parté mé toată, iar alalte sate și Țigani să fie toate la sfânta mănăstire ci scrie mai sus; iar de voiu peri eu la războiu, și cari den călugări nu vor căuta de trupul meu să'î îngroape în sfânta mănăstire, să fie procleți și să fie despărțiți de sfânta mănăstire; și iar cine va vré să spargă acésta tocmélă a mé, iar să fie procleți și a-furisiți și blestemați de 318 sfinți părinți iže vū Nikea (cei dela Nikeia)“.

Acest act ne arată:

1°. colosala avuțiă a banului Udrea, după care putem judeca despre ceea ce avea pe atunci cei-lalți *Băleni*;

2°. nevésta banului Udrea se chiăma Mușă și era încă tânără, dar nu avea copii;

3°. afară de fratele seū postelnicul Badea, banul Udrea mai avea o soră Grăjdana, traducere slavică a numelui „Urbana“, despre care noi scim, după alte documente din condica cea manuscrisă a mănăstirii Nucetul, că dinsa s'a măritat apoi după Leca-aga sau Leca-spatar, un alt vestit general de ai lui Mihaiu-Vitézul (v. *Leca*).

La 1600, plecând peste Carpați, Mihaiu Vitézul a lăsat Muntenia pe mâna

banului Udrea *Bălenu*, pe când Oltenia remase în grija Buzescilor (v. *Buzescu*). Din această epocă s'a conservat interesanta epistolă, scrisă în Kaschau la 1 Maiu 1601, în care Vodă comunică lui Udrea și celorlalți boieri planul seû de a uni Moldova, Țera-Românească și Ardélul sub protecțiunea Sultanului, căci împăratul austriac cu toți ai lui sînt nesce „insipientes et stulti homines“ (Hurmuzachi, Docum., vol. IV, part. I p. 249). Pe când le scriea însă acestea Mihaïu Vitézul, Simeon Movilă cu armata polonă a reușit a surprinde pe banul Udrea și s'a grăbit a'i tăia capul: „per causa di questi trattamenti di Michael in Valachia sono stati decapitati alcuni Boiari suoi seguaci, tra i quali gli primi furono Ban Udra et Kluchar Negre“, scrie Sigismund Batori într'o epistolă din 15 iunie 1601 (Hurmuz., IV, I p. 255). — Despre această catastrofă vorbește, între altele, următorul act din 9 iulie 1601 (Arch. Stat. din Buc., M-rea Nucetul pach. 10 doc. 6): „—Pișet jupan Radul cluciar i jupan Stoica postelnic i jupan Radul postelnic siïu naș knig svétéi bojestvenïu monastir zovomag Panaghïa idej est hram uspenie précistii bogorodițe (scrie jupân Radul clucer și jupân Stoica postelnic și jupân Radul postelnic această carte a noastră sfinteï dumneđeescii mănăstiri numite Panaghia, unde este templul Adormirii Pré-curateï Născătoare), ca să'i fie aceste sate ale Udrei banul, anume Lupșanul tot și Luînga toată și Culcații toț și deîn Mărcești cât va fi parté lui toată și Mărculeștii toț și Fălfoeștii toț și Racovița toată cu rumăni și cu tot venitul ce va fi într'acése sate; pântru ca aceste sate iale sântu ale Udrei ban, iar într'aceïa lui se-au priîns pereciune de Simion vodă, deci atunce când au vrut să piară, el au chemat călugării deîn sfânta mă-

năstire viș pis (sus-scrisă) de Ț-au învățat cumu'l va îngrupa în mănăstire, ș'au dat aceste sate viș piș (sus-scrise) să fie mănăstirei și lui pomană în vecie, deci l'au luat călugării de l'au dus cu mare cinste la svânta mănăstire și l'au slujit și l'au îngrupat în mănăstire cum a zis la moarté lui, ș'am văzut și noi carté lui Simion vodă cum au fost lăsat Udré ban aceste ce's mai sus zise sate cu a lui limbă la moarté lui cu blăstem sfentei mănăstiri, însă cu mare blăstem, aș'au fost dat și Simeon vodă aceste sate mănăstirei, așijdere am dat și noi sfentei mănăstirei viș pis ca să'i fie aceste sate în vecie ocinu și ohab cum au fost lăsat Udré ban la moarte lui, așa să'i fie dat și de noi, amintré să nu fie preste zisa noastră. Pis u stol grad Trăgoviște az Gheorghe ms. Iulie 9 dni vlét 7109“.

(L. S. — L. S. — L. S.)

De aci rezultă că este cu totul greșită aserțiunea lui Miron Costin (Letop. I p. 226): „Udrea după aceea curând a venit și el și s'a închinat la Simeonvodă“. Din contra, tocmai din cauza nestrămutatei sale credințe cătră Mihaïu Vitézul, banul Udrea *Bălenu* a fost decapitat de cătră Simeon Movilă, lăsându-i-se abia numai dreptul și timpul de a face un testament, despre care vorbește cu multă energiă un crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1617 (Cond. Mss. a Nucetului f. 120 b): „acése moșii și sate și Țiganî au fost ale Udrii banul încă de de-mult de cumpărătoare din zilele răpăosatului Mihail voevod, iar Udré banul el atuncé toate aceste moșii și Țiganî ce sânt mai sus ziși fostu-le-au dat și miluit la sfânta mănăstire încă mai de 'nainte vréme fiind el viu și cu suflet, pentru că el feciori de trup n'au avut; iar Udré banul au perit de sabie în zilele lui Simeon voevod, iar Udré banul el

așa au strigat atunci cu mare glas și au zis toate moșiile și satele ce scrie mai sus să fie sfintei mănăstiri, că au fost toate alése de preste tot némul lui, și trupul lui s'au îngropat la sfânta mănăstire..."

Ambele ramure ale *Bălenilor* fiind considerate tot d'a-una de către membrii lor ca un singur ném, descendinte din boierul Mihail cel din 1468, a urmat de aci că mórtea banului Udrea a transmis fundațiunea sa, mănăstirea Panaghia, d'a-dreptul sub patronagiul celor-laltți *Băleni*, ctitori deja ai vechii mănăstiri Nucetul, și apoi la 1692 amindoué mănăstirile aũ fost întrunite prin următorul act foarte interesant pentru genealogia *Bălenilor* (Coud. Mss. a Nucet. p. 68): „Adecă eu Gligorie postelnic sin Ivașco biv vel logofăt nepotul răpăosatului Gherghe banul *Bălénu* împreună cu unchiu-mieu Ivașco vornicul sin Pătru céuș *Bălénu*, prent'acéstă a noastră mărturisim și adăvărăm sfinții sale părintelui igumenului Kir Ignatie și la tot soborul sfintei mănăstiri ce să chîamă Nucetul, la care iaste hramul marelui mucenic Gheorghie, unde și noi ctitori ne numim de la răpăosații moși-strămoși noștri, cum că mai având noi o mănăstire ce să chîamă Panaghîia hramul Uspenie Bogorodița, care iaste făcută și înălțată din temelie de strămoșul nostru Udré banul și au fost tot suptu a noastră chivernisire până acum..."

Din ramura cea-laltă a *Bălenilor*, jócă un rol istoric în cursul secolului XVII succesivele patru generațiuni:

- Ivașco mare-vornic;
- Gherghe ban;
- alt Ivașco mare-logofăt;
- Grigorie de asemenea.

Despre cel de'ntăiu se scie că la 1633, în bătălia dela Dudesci între Mateiu Basaraba și între rivalul seũ Radu-

Alexandru, în fruntea roșilor era „Ivașco Vornicul *Bălénu*“ (Cron. munt. în Magaz. ist. IV p. 317).

Despre fiul seũ Gherghe *Bălénu*, a căruia biografia ar fi foarte interesantă, ne vom mulțumi a reproduce următoarele câte-va texturi din cronică:

La 1659, când Constantin Basaraba Cărnul năvalise în Moldova contra lui Ghica-vodă Bătrănu, el avea cu sine și pe Gherghe *Bălénu*, care a și căđut atunci în robia tătărăscă.

Miron Costin, Letop. I p. 347: „Constantin Vodă aũ luat drumul cel mare spre Scăntee, călărimea care încotro aũ putut, unii pre Bahluu, alții pre Cărligătură; și s'aũ topit mulți Unguri, și den călărime, și mulți aũ dat și de pre iaz în heleșteu, mulți și-au pus capetele și pre codri; érá carăle lui Constantin Vodă toate aũ rămas la mănăstirea Galata den dial. Și așa mult Tătarii n'aũ gonit, ferindu-se de păduri. Atunci aũ căđut la robie Banul de Craiova *Bălénu*..."

Cronica muntenească (Magaz. ist. IV, 353): „și avură răsboiu mare din josul tîrgului lașilor, și cât clipela fura biruiți Ungurii și Muntenii de Tătari, și intrară în ei ca lupii în oi de'i respandiră și'i noroiră în Bahluu; tăiară pedestrimea tótă ca 2000, și călărimea așijderea, și'i robiră din destul; iară căți scăpară prin codri, îi omora Moldovenii, de abia aũ scăpat Costandin Vodă cu puținei ómenî, iar pre Gheorghie Vornicul *Bălénu* il cuprinseră acolo viu, și'l duseră rob la Crim..."

Nic. Costin, Letop. II p. 19, sub anul 1678 despre domnia lui Duca-vodă în Muntenia: „Duca-vodă trăsese din boeri pe unii către sine de'i făcuse ai seî, anume pre *Bălénu* cel bătrănu, pre Staico Păharnicul, avea și căți-va din Greci..."

Cronica muntenească (Magaz. ist. V

p. 5): „Antonie-vodă domnia foarte bine și cu pace despre toate părțile și avea libov către toți boierii, iar vrăjmașul diavolul nu putu răbda, ci și află lăcaș în inimile unor boieri, anume Gherghe Vornicul *Bălenul* și cu ginere seǔ Hrizea Vistiarul...”

Ibid. p. 27: „Făcut’au Șerban-vodă căsătorie unei cocone a lui anume Dómna Alexandra după feciorul lui Ivașco *Bălenul* ce au fost mare logofăt, anume Gligorașco postelnicul. O mare minune au făcut acel Șerban-vodă cu ginere-seǔ Gligorașco! Că tatăl lui, Ivașco, și moșu seǔ Gherghe din Băleni, fost’au mari vrăjmași asupra lui Șerban-vodă și a totă casa părinților lui, iar Dumnezeu ne le-au dat a izbândi după pohta lor, ci îndată au scurtat viața moșu-seǔ Gherghe *Bălenul*, și dăruind Dumnezeu pre Șerban-vodă cu domnia Țerei Românești, iar tatăl lui, Ivașco biv vel-logofăt, sciindu-se vinovat de către Șerban-vodă, n’au putut sta de față, ci încă din Țarigrad au fugit la Moldova, împreună cu Staico păharnicul din Bucșani, și acolo s’au pristăvit și Ivașco logofătul. Jupănesa lui, coconii, încă au fugit la Moldova de aici din țeră. După petrecania lui Ivașco logofătul, iar jupănesa lui, coconii, și cu Staico păharnicul s’au rădicat de au pribegit la Ardél...”

Constantin Filipescu, Cron. (Magaz. ist. II p. 34): „Șărbănu-Vodă (Cantacuzin) aǔ făcut nuntă mare și cinstită, măritând pre fie-sa Smaragda după Gligorie Postelnic *Bălenul*, aducând sol den Ardél pre Betlen Elec despre parté Craiului, și den Moldova dela Canteмир Vodă Velicico Hatmanul, fratele lui Miron Logofăt, cu cari mare veselie aǔ avut; pentru că acéstă fiică a lui Șărbănu-Vodă, fiind și frumoasă și înțeleptă, foarte o iubiă tată-său, și s’au nevoit prin multe vremi ca să’i

găsescă soț aseméné cu ea, de bun ném, frumos, înțelept, și negăsind aice în țară, fiind acest cocon de boier den țară pribiag în Ardél iar pentru frica lui Șărbănu-Vodă, și fiind în casa lui Apafi Mihai Craiu Postelnic, auzindu-i-se politile și frumuseté și înțelepciune, au pus în gând să’l facă ginere, și trimițând pre Costandin Căpitan Filipescul (fiind vâr cu muma lui Gligorie *Bălenul*) acolo unde era lângă Craiu, l’au pornit și l’au adus în țară și i-au dat pre fie-sa nevastă...”

Sub Nicolae Mavrocordat, acest Gligorie *Bălenul* era unul din capi partitului austriac (Magaz. ist. IV, 54 etc.).

Nu mai urmărim istoria *Bălenilor* sub Fanarioți și în secolul nostru.

Maǔ avem însă ce-va de adaos.

Am spus la început că *Bălenii* erau din casta cea Basarabescă, deși familia lor n’a domnit nici o dată, după cum n’aǔ domnit nici Crețulescii și nici Buzescii. Intre dînșii însă și între o ramură domnitore a Basarabilor se vede a fi fost o veche înrudire, căci cronicarul polon contimpuran Heidenstein (Rer. Polonicar. libri p. 362), vorbind anume despre banul Udrea *Bălenul*, dice că era rudă cu Petru vodă Cercel, iar prin urmare și cu Mihai Vitézul: „complures propinquitare ei (Petro Circello) conjuncti venerant, interque eos Udrea exercitus Michaelis praefectus”. Pasagiul întreg este cam obscur.

v. *Boier*.

Bălêrcă. — v. *Barilcă*.

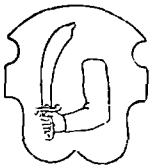
Bălêrcuță (pl. *bălêrcuțe*), s. f.; petit baril, tonnelet. Buriăș. Butoiaș.

Ghicitórea bucovinénă despre „Oul” (Sbiera, Povești p. 321): „Am o *bălêrcuță* cu doué feluri de bęturi în ea și nu se amestecă”.

v. *Barilcă*.

Bălèscî, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom propre de certains villages roumains. *Bălesci*, ca nume de sat, se găsește în Moldova și'n Țera-Românescă. Este pluralul topic dela numele propriu personal Bălesc u, formațiune patronimică din Bale.

Bălesci din Oltenia se menționează deja în crisovul din 1429 dat mănăstirii Tisména de împératul Sigismund (Venelin, Vlacho-Bolgarskiia gramaty p. 56), și în crisovul lui Vlad-vodă din 1493 (Miletić et Agura, ДАКО-РОМЪННТЪК p. 133). Intr'un act oltenesc din 1650 (Doc. Rom. I No. 188 în Arch. Stat. din Buc.) boierul „Opré postelnic ot *Bălesci*“ are următórea pecete:

Act vrâncén din 1676 (Doc. Rom. I No. 79 în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Apostol sínú Dănilă ot Vrančia dela Neculaiu Mertic de *Bălești* o vie...“; și mai jos: „Neculaiu Dărjan ot *Bălești* și Toader Pépine ot tam...“

Despre *Bălesci* din Vasluíu, d. Chiriță (Dict. geogr. 1°) țice: „Se spune că pămîntul rădășesc din bătrâni se împărția în doé rădăși: una a unui rădăș Dima și alta a unui Piciorógă; partea de pămînt a lui Dima se numia Domnesci, iar a lui Piciorógă — *Bălesci*“.

v. *Bălescu*.

Bălèscu (plur. *Bălesci*), s. m., n. pr. de familie. Formațiune patronimică din numele masculin personal Bale.

La 1593, un Român în Rîmnic: *Bălescul* (Doc. Rom. I No. 63 în Arch. Stat. din Buc.).

v. *Bale*. — *Bălesci*.

Bălèț. — v. *Beleț*.

Bălfèu. — v. *Bulfeú*.

Bălgăr (plur. *Bălgari*), s. m.; t. de Géogr.: Bulgare. La mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, dec. 24 f. 236 b: „și'i dzăsă: vedzú oștile a uniia si a alțaiă părț? și elú fface: vădzú, Doamne, iacă Grecii tae pre *Bălgari*...“ Deși pe aceiași fóiă citim: „Nichiforú asupra Bulgarilorú mîarsă...“, totuși variantul cel cu -ă- nu este o eróre de tipar, de vreme ce el reprezintă forma cea indigenă bulgărescă a cuvîntului: Българ. De altmintrelea, Românii pină 'n timpii modernii nu obicînuiaú a numi pe Bulgari nici *Bălgari*, nici Bulgari, ci le țiceaú tot d'a-una Șchiái (= Sclavi).

v. *Brașov*. — *Bulgar*. — *Șchiái*.

Bălgărád }
Bălgrád } . — v. *Belgrad*.

Bălhác sau **bulhác** (plur. *bălhacurî*, *bulhacurî*), s. n., și **bălhócă** (plur. *bălhóce*), s. f.; marais, flaque, borbier. Mocirlă. Smârc. Rovină. Smolniță. Nămol...
1°. Sub forma neutră, cea mai obicînită:

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 153:

„Apele cele mai bune de topit sint tocmai acele în care obicînesc și Moldovenii a topi; așa sint tóte bălțile, tóte bahnene, *bulhacurile* și apele stătátóre...“

I. Créngă, Scrieri I p. 75: „Pornesce el și se duce tot înainte pe niște ponóre, pină ce dá peste un *bulhac*. Și numai ce étă că vede în *bulhac* o scrófă cu doîspre-țece purcei, cari ședeau tologiți în glod...“

Doîna cu blăstem din Moldova:

Și 'ncă te-oîu mai blăstema,
Foc din gură mî-a pica,
Să ai casa racului
În fundul *bulhacului*
Și hrana gândacului
În virful copacului...

(Sevastos, Cânt. mold. 73, 175).

Doîna din Covurluîu :

— Cuculeț cu pene verđi,
Ce nu vii să ne mai veđi?
Véra vii, véra te duci,
Mă mir érna ce mănânci!
— Mănânc putregaîu de fag
Și béu apă din *bulhac*
Și cânt codrului cu drag!...

(P. Bourénu, c. Tirgu-Bujor).

Crisov dela Stefan-vodă Tomșa din 1623 (Cond. Mss. Asaki, t. I f. 25, în Arch. Stat. din Buc.), numile mai multor bălți: „Rătundul i Cărligatul i Cărligătelul i Vlaicul i *Bălhacul*...”

B. Iorgulescu, Dict. geogr. al jud. Buzeu p. 40: „*Bălhacu* (Lacul Călugărilor), lac în cătunul Cotu-Cioriî, format din mai multe bazine legate între ele prin viróge...”

2°. Sub forma feminină :

A. Vlahuță, Nuvele p. 109: „copilul înainte și surióra după el, ș'amîndoi își tăresc piciórele în niște ciobote mari și grele, pline vecinic pe din afară și pe din lăuntru de noroiul *bălhócelor* de prin mahalale...”

Bălhac și *bălhócă* sînt formațiuni de minutivale prin sufixul -a.c. Alătura cu ele mai există o formațiune bălhuîu, cu sufixul -uîu, care are o funcțiune mai mult augmentativă.

„Balhuîu, sinonim cu mocirlă și cu nămol, numesce poporul pămîntul înmuîat peste măsură cu apa ce vine de pe scursura unei văi mari sau mici; când ómenii trec prin astfel de

locuri cu carul său numai cu vitele slobode, se înnolesc său se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuîul nu e adînc, ci numai de 1—2 decimetri, atunci se chîamă șléf său turbucală” (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

v. -a.c. — -uîu.

Cuvîntul dară, sub diferitele sale forme, circuléază în România întrégă, așa că—despărțînd sufixurile—tulpina balh trebuî să fie la noi veche.

Cihac (Dict. II, 8) cunósce numai forma neutră *bălhac* său *bulhac*, pe care, fără nici o rezervă, el o identifică cu báltac din báltă, ca și când trecerea lui *t* în *h* ar fi ce-va fórte obicînit în fonetica română, pe când o asemenea trecere este o absolută imposibilitate.

În aparență *bălhac*, *bălhócă*, bălhuîu, ar poté să aibă a face cu báltă într'un mod indirect, anume prin fenomenul contaminățiunii între sinonimiî, báltă și bahnă, ceea ce e cu totul independinte de legile fonetice ale graîului. Acéstă ipotesă s'ar poté sprijini pe următorul fapt pozitiv:

În districtul Mehedinți se află o plasă numită Blahniță după numele păriului Blahniță. În secolul XV, într'un crisov din 1429 (Venelin, *Блахо-болгарскія граматы* p. 56), aceiași plasă se numia Blatniță: *БЛАТНИЦА, БЛАТНИЧКО СУДСТВО*. Este învederat că aci slavicul *БЛАТ* = báltă a trecut cu timpul în *БЛАХ*—nu prin *t=h*, ci prin confusiune cu bahnă. Să fie óre tot așa pentru *bălhac*, *bălhócă*, bălhuîu? Noi credem că nu.

În adevăr, între „Blahniță=Blatniță” pe de o parte și între *bălhac*=báltă + bahnă pe de alta, analogia e fórte depărtată, dacă vom admite că există o analogiă. „Blatniță”, din paleo-slavicul *БЛАТО*, era la noi un termen admini-

strativ cărturăresc, în care poporul nu mai recunosc pe românisatul baltă, și astfel îi căută o înrudire cu poporanul bahnă, la deminutiv bahniță. Confusiunea era înlesnită aci prin perfecta asonanță între „blatniță“ și între „bahniță“. O asemenea asonanță lipsește cu desăvîrșire între *bălhac* și între bahnă, chiar dacă între ambele vom pune la mijloc sinonimul băltac. În scurt, *h* din bahnă nu ne explică de loc pe *h* din *bălhac*.

În acest mod, originea cuvîntului rămâne d'o cam dată necunoscută. Pentru acei ce o vor cerceta în viitor, noi ne vom mîrgini a indica doue poteci:

1°. Grupul consonantic *-lh-* în *bălhac*, *bălhócă*, *bălhuiu*, adică în tulpina *bălhă*, pöte să represinte pe un primitiv *v*, ca în *silhă* din latinul *sylva*.

2°. În limba proventală adjectivul *balc*, pentru care nu s'a găsit încă vre-o etimologie serioasă, însemneză „umed“, bună-öră în textul medieval citat de Raynouard (Lex. II, 173): „una terra trop balca = une terre très humide“.

v. Bălhuiu. — Bahnă.

Bălhócă }
Bălhuiu } *v. Bălhac.*

Băliă — *v. Bălăriă.*

Bălin. — *v. Bale. — Bălinesci.*

Bălindeț — *v. Bolindeț.*

Bălinesci, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village historique en Moldavie. Sat pe malul Siretului, astăzi în districtul Dorohoü, altă dată în al Sucevei, în epoca lui Ștefan cel Mare aparținuse celebrului logofet Ion Tăutu.

Urechia, Letop. I p. 146: „Bogdan-

vodă dacă aü stătat Domn, aü socotit întăiu să'și întărescă lucrurile cu megieșii și să'și arăte nume bun. Pe învătătura tătăni-seü lui Ștefan-vodă trimis'aü la Împărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorii, pedestrime dărăbanii, de aü dus birul zece pungi de banii, și s'aü închinat cu tötă țera la Sultan Suleiman, Împăratul Turcesc; iară Împărăția, de mare bucurie, cu dragoste i-aü primit, și aü dăruit toți banii Tăutului Logofătului celui mare, și i-aü adus în țera, și s'aü apucat cu acei banii de aü zidit o iscusită biserică în sat în *Bălinești*, pe Siret în ținutul Sucevi, care trăește și până astăzi...“

Biserica logofetului Tăutu, așa cum se află ea astăzi, o descrie d. Filipescu-Dubău (Dicț. geogr. al jud. Dorohoü, p. 14) în următorul mod: „Acastă biserică, construită pe delul de pe lătrea dreptă a Siretului, este în afară de formă lungăreță cu fundurile poligonale; temelială de pėtră naltă de un metru dela suprafața terenului, cu doē rāndurii de petre cioplite la partea superiöră; päreții de cărămidă mare și tare; cimentul cu muruială calcarică formeză un bloc în total; colțurile töte de jos pînă sus de pėtră mare cioplită, precum și brăul de sub streșină de jur împrejur; ferestrele și ușele încadrate cu pėtră mare sculptată în ciubuce; tencuiala în genere a dispărut, zidul pretutindene gol, conținend în trupul seü, din loc în loc, olane smălțuite simetric aședate, pe a căroră fundurii în bas-relief se vede marca Moldovei, adică: zimbrul, stéua, doi delfinii și o femeia. În lăuntrul bisericeii se vede că päreții aü fost în totul zugrăviți cu chipurile Sfinților și tablourii sacre; pe partea din dreptă a paretelui dispărșitor corul de amvonă sînt zugrăvite a-fresco portretele: Lo-

gofetului Ioan Tăutu, a soției sale Margareta și ale filor: Petrașcu, Ioan și Anastasia, în superbul costum Venețian brodat cu aur, cum se vede la portretele ș'a altor Logofeți-Mari, ceea ce ar lăsa a se crede că așa era uniforma demnității ce ocupați; cingetorea cu paftale în petre scumpe, deasupra mantia măreță, cu mânecile despicate și gulerul de samur, iar pe cap tocul cu brodăriă de aur în arcade. Pardoseala în peristil are de ce morminte, pe de-asupra cu lespezi pe cari abia la unele se pot discifra cu greu inscripțiunile slavone; iar la 3 imposibil, fiind stricate..."

Acele inscripțiuni au fost reproduse de episcopul Melchisedec (Notițe istorice 1885 p. 293) după copiile făcute de pictorul bucovinén Bucevschi. Cea mai importantă, negreșit, este inscripțiunea de pe mormintul lui însuși logofetul Tăutu, și tocmai ea a dat loc la o gravă eróre cronologică. Iată-o cu traducerea episcopului Melchisedec:

„СЪ ЕСТ ГРВЕЪ ПАНА ІВАН ТЪСТЪЛА
КІЛКА ЛОГОФЕТА ГДАНА СТЕФАНА ВОЕВОДА.
ИЖЕ И ПРЪСТАВИСЯ КЪТЪ ЗЪ МЪЦА... (1501).
(Acesta este mormintul panului Ioan Tăutul mare logofet al Domnului Stefan voevoda, carele a reposat în anul 7009 luna...)“

Episcopul Melchisedec urmează:

„Aci dăm de o greutate: acest mare logofet Ioan Tăutul móre încă trăind Marele Stefan. Prin urmare, nu este acel Tăutul carele, la începutul Domniei lui Bogdan, în anul 1504, a închinat țera la Turci. Letopisețul nu ne spune numele acestui din urmă Tăut logofetul. Trebuie dar să presupunem, că Ioan Tăutul marele logofet al Marelui Stefan va fi fost tată Tăutului marelui logofet al lui Bogdan“.

Deja mai de nainte, la 1874 (Chronica Romanului, I p. 153) episcopul

Melchisedec se încercase a despica pe logofetul Tăutu în doë personaje diferite, sub cuvint că într'un crisov din 1499 se țice: „ПАНЪ ТЪСТЪЛОКН ЛОГОФЕТ“, ceea ce—țice învățatul prelat—„ne arată că acest Tăutulov era fiul Tăutului precedent“, pe când „ТЪСТЪЛОКН“ nu este de loc un patronimic „Tăutulov“, ci pur și simplu dativul slavice, însemnând „lui Tăutu“.

Tot atât de neîntemeiată este și explicațiunea epitafului de mai sus, în care după cifra 30 s'a șters pe lespele cifra 1. Restabilindu-se această cifră, noi avem 301, adecă anul 7019=1511, iar nici decum 7009=1501.

În scurt, marele logofet Ioan Tăutu, care pînă la mórte se glorifică de a fi fost „al lui Stefan voevoda“, a murit în 1511. În adevăr, cu un an înainte, în februarie 1510, noi îl vedem în capul boierilor lui Bogdan-vodă încheiând în Iași un tractat de pace cu Polonia, unde este numit: „Ioan Tăutul logofet“ (Hurmuzachi, Docum., Suplem. II vol. I p. 2, 6).

Din inscripțiunile bisericeii din Bălinesci se constată că ea fusese zidită înainte de 1500, astfel că pasagiul din cronica lui Urechia nu se rapórtă la însăși întemeierea, ci numai la infrumusețarea templului.

Tot în districtul Dorohoiu se află un sat numit Bălinți, care n'are altă importanță decât numai aceea că cuvintul derivă din același nume personal Bălin, dar printr'un alt sufix. Mai are încă o însemnătate comică. Printr'o inexplicabilă zăpăcelă, póte printr'o glumă a unui zețar dela tipografiă, eminentul agronom Ion Ionescu, în „Agricultura română din județul Dorohoiu“ (Buc. 1866 p. 399), a lăsat să se intercaleze următoarea notiță: „Aici în Bălinți s'a găsit astăđi diminățã

un om bătrân care s'a spîndurat înfi-gînd un par în stréşina casei şi le-gându-se cu brăul de găt..."

Un alt sat românesc Bălinţi se află tocmai în Bănat în regiunea Lu-goşului (Hornyanszky, Geogr. Lexikon 1858 p. 22), ceea ce probéază că su-fixul nu e rutenesc, după cum s'ar puté crede la prima vedere, ci tre-buî să fie o contractiune din uţ: Bă-linuţ.'

v. *Boier.* — *Téutu.*

Bălinţi. — v. *Bălinescî.*

Bălişor,-oră, adj.; blondinet. Unul dintre numerósele derivate din bál, format prin duplul sufix deminutival -iş+or, întocmai ca „albişor“ din „alb“ etc.

În districtul Buzeuî un vechiu sat pórtă numele *Bălişoră.*

Zapis muntenească din 1669 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 481, cfr. p. 455, în Arch. Stat. din Buc.): „6 me-giiaşi pe nume: din Gomoesti Vasilie Cărlig, din *Bălişoră* Radul Valcului, din Răspopi Ştefan Roşul, din Lipia Négul..."

v. *Bál.* — *işor.*

Balmăjesc s. balmăşesc (*balmăjit, balmăşit; bāmăjire, balmăşire*), vb.; embrouiller, mettre sens dessus des-sous, désorienter, tourner la tête. D. Damé se 'nşelă dicînd că acéstă vorbă e un moldovenism şi dāndu'î nesce sen-suri figurate neîntrebuinţate.

Lexicon Budan: „*Balmăjesc* sau *balmăşesc* = permisceo, turbulento“.

Laurian-Massim: „*balmăşire, balmu-şire* şi *balmuşire* = a face ca un bal-meş, a amesteca, a încurca urit, a ameţi“.

Din sensul de „ameţesc“ se desfă-şoră apoi acela de „perd puterea“:

„S'a *balmăjit* = s'a muîat“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Noî am vĕđut deja originea cea tu-ranică a cuvîntului la Romāni. Este in-teresantă întrebarea: rusul *блѣмошный* sau *кзблѣмошный* „étourdi, embrouillé, désorienté“, care este isolat, fără nici o familiă, vine óre d'a-dreptul dela Tu-ranî? sau nu cum-va prin mijlocirea Romānilor?

v. *Balmeg.* — *Bălmătrucă.*

Bălmăjire }
Bălmăjit } — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitor, -óre, adj.; „qui em-brouille“ (Damé). — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitură s. balmăşitură (pl. *bălmăjiturî, balmăşiturî*), s. f.; „pĕle-mĕle, embrouillamini“ (Damé). Lexicon Budan: „*Bălmăjitură* = colluvies, mix-tura“.

v. *Bălmăjesc.*

Bălmăş... — v. *Bălmăj...*

Bălmătrucă s. balmătucă, s. f.; t. culin.: sorte de talmouse. Cuvîntul se aude mai ales în Haţeg şi 'n Bănat.

„*Bălmătrucă* se face în ţinutul Pe-troşenilor din caş cu apă şi făină pu-ţină; alţii îi đic şi unturuş“ (P. Ol-tĕnu, Trans., Haţeg).

„*Bălmătucă* = caş, unt şi puţină făină, fiert în căldare“ (pr. A. Bocîat, Banat, Lu-goş).

„*Bălmătucă*, un fel de mĕncare din brānđă“ (D. Angeloni, Banat, c. Pău-cinescî).

„Între mĕncările rustice de aice: chisăliţă de tărîţă, mazere frāmîntată şi cu zamă, plăcinte, *bălmătucă*, pupî, scoverđi...“ (N. Trimbiţoni, Banat, c. Gradişte).

Sinonim cu balmoș, *bălmătrucă* sau *bălmătucă* cuprinde în sine aceiași tulpină balm-, dar cu sufixul deminutival atonic -otă: *bălmotă*, ca în „pipotă“, „Albotă“ etc., de unde prin a doua deminuțiune: *bălmătucă* = *bălmot-ucă*. În forma hațegană *bălmătrucă*, *r* este inorganic, ca în „salatră = salată“ etc.

Românul oriental *bălmotă*, conservat în derivatul *bălmătucă*, este foarte interesant, căci din Pannonia — negreșit prin migrațiunea medievală a Românilor de acolo spre Epir — el a străbătut și la Albanesi: în dialectul ghehic *bul'met* „grăsime, unt“, cuvânt pentru care Gustav Meyer (Alban. Wtb. 53) nu găsește o etimologie.

v. *Balmoș*. — *ot*. — *uc*. — *Unturuș*.

Bălmătucă. — v. *Bălmătrucă*.

Băloiu, -*oiă*, adj. et subst.; très blond, blond clair. Din *băl* prin sufixul augmentativ -oiu. Se întrebuintează mai ales despre animale domestice: boi, câni etc., în Bănat și'n Hațeg cu sufixul nemuiat -oniu: *băloniu*.

Dicționarul Mss. lugoșen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 405): „*Bëlonj*. Bos albus“.

Zapis muntenesc din 1685 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 241, în Arch. Stat. din Buc.): „oamenii moșneni ot Cărlomănești pre nume: Stan i Négul Scaunul ot Cărlomănești, Ion *Băloiu*l i Négul i Dragomir...“

Băloiu — sat în județul Argeș (G. Lahovari, Dicț. geogr. 32).

Tincu-Velea, Istorióra (Sibiu 1865) p. 143: „despre vechimea Românilor în Vârșeț, afară de spunerile ómenilor celor încă vii, Români, Serbi, pot servi numile vechilor familii românesce de aici: Barbu, Șerban, Văcărescu, Bogdan, *Băloiu*...“

Crisov dela Constantin Brâncoven din 1694 (Cond. Mss. Brâncovenescă în Arch. Stat. din Buc. p. 49): „Radul Goleșcul vel agă ca să aibă a țineré și a stăpâni ale dumisale părți de moșie ce are de moștenire și de cumpărătoare la satul Stoenestii i Baloiasca i den Dălmănești și den Preotésca și den Hrizoae ot sud Prahova...“, unde *Baloésca* înseamnă „a lui *Băloiu*“, ca și „Preotésca = a Preotului“. Este foneticese interesant în acest crisov, că de patru sau cinci ori, de câte se repetă cuvântul, pretutindenea el este cu *a* clar: *Baloiasca*, ceea ce indică rostirea *Baloiu* în loc de *Băloiu*.

În Oltenia danțul poporan *Băluța* se chiamă une-ori „hora lui *Băloiu*“, probabil după numele unui lăutar.

v. *Băl*. — *Bălaiu*. — *Băluță*.

Bălòs, -*ósă*, adj.; *baveux*, *glaireux*, *visqueux*. Laurian-Massim: „*Bălos* = 1°. plin de bale; 2°. cuî curg bale multe; 3°. de natura balelor, de ex.: unii pesci scot prin scame sau pele o materie *bălosă*“.

Dicționarul Mss. lugoșen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bëloș* = *Biliosus*, *Phlegmaticus*“.

„Vinul pòte fi la gust: acru, dulce, pelin, petros și *bălos*“ (N. Mereuță, Tutova, c. Mândăți).

„Cu privire la gust, vinul pòte fi acru, acriù și dulce sau dulcég; aceluî greù la bėut i se ñice *bălos*, și acela care are puțin miros i se ñice că are iz“ (V. Popa, Covurlufu, c. Slobođia-Conachi).

„Poleiu nu se ñice pe la noi, dar se ñice: ghiăță liștavă și poli-ghiță, sau: e *bălos* locul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„Între epitetele poporale ce se dau

dracului este și acela de *bălosul*“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraș).

De aci în descăntece se întrebuințază, între altele, epitetul: „voi *băloșelor*“, cătră duhurī rele femeiescī.

În botanica poporană, un fel de ciupercă, „*agaricus viscidus*“, se numesce burete *bălos* din cauza sucului seū cleios. Se păstrează pe érnă, se ferbe și se mănâncă cu usturoiu.

Nu scim ce să fie:

„*Băloșele* se numesce o érbă ce se întrebuințază pentru dureri de spate“ (C. Nicorescu, Covurluiu, c. Lupesci).

v. ¹*Bală*.

Băloșele, s. f. plur. artic.; t. de Botan. — v. *Bălos*.

Băloș, n. pr. m. O formă scăduță din *Baloș*, derivat el însuși din vechiul nume personal *Bală* sau *Bale*.

Zapis moldovenesc din 1612 (A. I. R., I, 1 p. 71): „Toder Buzdug din Sălăvestre și *Băloș* ot tam...“

De aci numele topic *Băloșesci* (A. I. R., I, 1 p. 47).

v. ²*Bale*. — *Balș*.

Băloșesci. — v. *Băloș*.

Bălotesci. — v. *Balotă*.

¹**Băltăc** (plur. *băltacuri*), s. n.; bourbier, mare, flaque. Costinescu: „*Băltăc* = baltă mică, lac mic, mocirlos“. Format din *baltă* prin sufixul deminutival -ac, neutrul *băltăc* e sinonim cu femininul *băltocă*, format prin același sufix scăduț la -oc, și 'n opozițiune cu augmentativul *băltău*. *Băltăc* și *băltocă* exprimă o nuanță peiorativă, care lipsesce în deminutivul *băltiță* sau *băltuță*. *Băltăcul* inspiră tot-d'a-una desgust.

Basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 343): „Dacă ajunse la fantână, se speria bahnita, vădend fata vie nevătămată, iară pe balaur mort într'un *băltăc* de sânge“.

v. *Baltă*. — *Băltocă*. — -ac.

²**Băltăc**. — v. *Băltăg*.

¹**Băltăg** s. **băltăc** (plur. *băltăge*, *băltăce*), s. n.; hache d'armes, haliebarde, hachette. Laurian-Massim: „*băltăc* și *băltăg*, armă în forma de secure cu doue ascuțisuri, bipennis“. Costinescu: „*Băltăg*, toporel cu cōdă lungă, astădî se pōrtă de unii călători la oblâncul șelei“.

În popor se rostesce mai adesea cu ambii a clarī: *băltăc*, *băltăg*, prin asimilațiunea celui netonic cu cel tonic.

„Armele ciobănesci sînt: bēț sau bătă, cață și *băltăc*“. (N. Coman, Buzeu, c. Macseniu).

„*Băltăg* este un fel de toporaș pus în capul unui bēț de corn“ (T. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Băasca; G. Bottez, Iași, c. Șipotetele).

Băltăgul la Români era arma favorită de care hăiducul nicī chiar la culcare nu se desparte.

Balada „Vălcan“:

Vălcaș ședeă întins
Și cu greū de somn cuprins,
Cu *băltăcul* la călcău,
Cu hangerul căpătău,
Cu mustața resfirată
Și cu barba destramată...

(G. D. T., Poes. pop. 568).

La érnă, eșind din codru și aședându-se în sat, hăiducul scōte și pune la o parte securea *băltăgului*, lăsându'l numai cōdă; apoi la primăvēră:

„Doina hăiducului“:

Dat'a frunza fagului,
Pus'am cruce satului
Și coddă *baltacului*,
Că am gândul dracului
Asupra bogatului...

(Ibid., 289).

Maî întâiu, securea *băltagului* trebuî
bine ascuțită.

Balada „Badea“ :

Legătură mî-a făcut
Băltagul să îl ascut...

(Țara-nouă 1885 p. 521)

Băltagele sînt nu numai cu toporaș,
dar încă țintuite sau ferecate.

„Doîna voînicescă“ din Bucovina :

Și's voînici înarmaî bine,
Nu le pasă, deû! de nime,
Căci au arme oțelite
Și *băltage* țintuite...

(Marian, Bucov. II, 163).

Balada „Dobrișan“ :

Cu gîubele nărânzate,
Cu *baltage* ferecate
Tot cu petre nestimate...

(Vulpian, Texturî p. 49).

Călare, haîducul își acatî *băltagul* la
oblâncul șeleî:

„Doîna voînicescă“ :

Bistrițo, apă de munte!
Bistrițo, șiroiu de frunte!
Ce te făcuși Dunăre
Și te umflași turbure?
De nu pot trece prin tine
Cu *baltagul* la clochine...

(Alex., Poes. pop. 2. 265).

Pedestru, haîducul se rađemă în
băltag, ca popa în cîrjă.

Balada „Codrénul“ :

În *baltag* se rađema,
Coea 'n vale se lăsa,
Coea 'n vale la strîmtóre
Unde trec mocăni cu sare...

și maî jos :

Unde videam săracul,
Îmî ascundeam *baltagul*
Și'î dam bani de cheltuélă
Și haîne de priminélă;
Iar unde zăriam Grecul,
Mult îmî ardea sufletul
Pin' ce'î retezam capul...

Observăm aci o curiositate. În ver-
sul precedente d. Damé (Dict. I, 116)
a citit:

Unde vedeam săracul,
Îmî ascundeam *băltugul*...

ș'apoi fasonéză cuvîntul imaginar *băltug*, căruia 'î dă sensul de „băton“.

În mâna haîducului, *băltagul* este o
armă teribilă.

Balada „Neluca“ :

— Ba, bădiță, ba, nu vreû,
Că mă tem de dragul meû..
— Nu te teme, fata mea,
Că el de s'a supëra,
Cu *baltagul* l'oiu lovi,
Cu pămînt l'oiu învâli...

Cîntec bucovinén „Pescarul“ :

Eû frumos îi mulțemiî,
Dar apoi mă repeđil,
Puseî stînga pe dirlog
Și'î ținuî fugariu 'n loc,
Puseî drépta pe *băltag*
Și'l pupaî pe după cap:
El striga,
Se vâieta...

(Marian, Bucov. II, 59).

Balada „Vidra“ :

Las' să vie că nu'nî pasă,
Eû că l'oiu pofti la masă,
Și de-a maî vré altă hrană,
I-oiu da trei *baltagi* pomană...

Balada „Stancu”:

De ce să mă dau legat?
 Muere's cu cârpă 'n cap?
 Ori Jian cu comanac?
 Sciū poterii ce-am să'i fac:
 Am pus mâna pe *baltag*
 Și m'am virtit rotiliță
 Ș'am scăpat de-o poterită...

(Sevastos, Cânt. moldov. 299).

Hora „Marițica din Ploiești”:

— Albă ești, frumoasă ești,
 Cu bărbatul cum trăesci!
 — Trăesc bine ca cu dracul,
 Că ș'a-sără mi-a spart capul,
 Mi-a spart capul cu *baltacul*...

(G. D. T., Poes. pop. 316).

Despre o gróznică lovitură de *baltag* la o petrecere între voinicî, vorbesce crisovul dela Alexandru-vodă Radu din 1624 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, t. II f. 460, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă mai sus zisă vie fost'au de baștină a lui Coavăr tatăl Vladului, apoi Vladul au fost băut la o masă cu Șărbé fratele Radului, decî au fost lovit pe Șărbé cu un *baltag* peste o mână și i s'au uscat mâna; apoi Șărbé au venit înainté părintelui domniî méle Io Radul voevod în rândul dintăi, împreună cu Coavăr tatăl Vladului, de au dat gloabă domnescă 2000 de aspri gata...”

La curtea domnescă din Moldova, *baltagul* era într'o vreme semnul caracteristic al Agăi, înlocuit apoi prin topuz.

Gheorgachi Logofet, Letop. III p. 292: „până la Grigorie-vodă în domnia a doua, Aga purta *baltag* și cinstea i se păzia la acéstă rânduélă; iar atunci Grigorie-vodă cu testament, care s'au cetit în Spătărie rânduéla Agăi, au suit Agiea după vel-Comis, dându'i Domnul cu mâna lui semu să poarte

topuz, adecă buzdugan, și de atunci s'au numit și vel-Agă...”

Slujitorii palatului domnesc aveau și ei *baltage*.

Ion Neculce, Letop. II p. 332: „Iară Dimitru Saraciul sluga lui Dimitrașco Vodă au năvălit degrabă supt scara despre Doamna, unde era închis Iordachi Rusăt Vornicul cel bătrân, și au lovit lăcata cu *baltagul* de o au stricat'o și au scos pre Vornicul Iordachi afară...”

Negreșit, al nostru *baltac* sau *baltag* este turcul *baltâ*, *baltak* „hache, cognée, hallebarde” (Cihac, II, 546), de unde însă nu rezultă că Românii l'au luat neapărat dela Osmanlii; este mai probabil împrumutul din vre-un dialect turc medieval, bună-ora dela Cumanii sau dela Pecenegi. Vorbim despre împrumutul cel lexic, căci însăși arma, fiind una din cele mai primitive, trebuie să fi fost cunoscută mai de 'nainte Românilor sub un alt nume.

v. ²*Baltag*. — *Baltăgaș*. — *Baltăcel*. — ¹*Coman*.

²*Baltăg* s. *baltăgan*, s. m.; vent très fort, très violent, très perçant. Frumósă formațiune metaforică: vînt puternic = care bate, lovesce, dobórá ca un *baltag*.

„La vîntul cel mare se dice pe la noi *baltagul*” (D. Pop, Trans., Făgăraș, c. Copăcel).

„Vîntului dela răsărit i se dice *baltăgan*” (P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru).

În variantul *baltăgan* s'a adaos sufixul cel intensiv -an, dând astfel cuvîntului o nuanță și mai energică decât în simplul *baltag*.

Întrebuintărea acesteî vorbe în Făgăraș și 'n regiunea Brăilei tot o-dată, dovedesce că ea trebuia óre-când să fi fost respândită în întréga Țérá-Romănescă.

v. ¹*Bältag*. — *Vint*.

³*Bältäg*, n. pr. m. Poreclă analogă cu francesul „Hachette”, și de aceeași natură cu porecele române Măciucă, Bardă, etc.

În campania dela Prut din 1711, într'o nenorocită luptă între Dimitrie Cantemir și între Turci, țice Nicolae Costin, Letop. II p. 118, „a perit și *Baltag* părcălabul de glonț”.

Act moldovenesc din 1778 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. 5 p. 139, în Arch. Stat. din Buc.): „și ne-am dus din sus de satul Obilenii la cotul lui *Bältag* la gura unei gărlite mici...”

v. ¹*Bältag*.

Bältän }
Bältänă } — *Bältäreț*. — *Bältan*.

Bältác, interj.; pouf! paf! vlan! Laurian-Massim: „*Bältác*, expresiune onomatopoeică, prin care se exprimă căderea în apă și sonul ce rezultă din acea cădere, sau mersul greu prin ape, lacuri, noroie sau gloduri, sinonim cu *băldăbăc*, cu diferența că acesta din urmă este mai expresiv ca *bältác*. Reduplicat: a merge *bältác-bältác* = greu și scăpătând din lac în lac”.

E lesne de înțeles că reduplicatul *bältác-bältác* nu mai e interjecțiune, ci un adverb, după cum îl și indică d. Damé (Dict. I, 116), traducându'l prin: „difficilement, avec précaution”.

Cihac (II, 8) a scăpat din vedere pe *bältác*, deși are pe derivatul *bältăcăesc*.

Originea lui *bältác* din *baltă* noi am explicat-o deja la cuvântul *băldăbăc*. Este o formațiune onomatopoeică curat românească, deși tulpina *balt-* derivă din slavicul *blato*, polonesce *bloto*, rusesc *boloto*, de

unde s'ar fi putut forma la Slavii o interjecțiune analogă „*blat-*”, „*blot-*”, „*bolot-*”, nici o dată „*bält-*”; și apoi nici nu există la dînșii o asemenea interjecțiune. Rușii însă au împrumutat pe de 'ntregul cuvântul românesc, fie prin intermediul vecinilor noștri Ruteni, fie mai curând prin dese invasiuni în România în secolul trecut și 'n secolul actual, când Muscalii nu putea să nu țiea dela noi câte o vorbă și s'o ducă departe la nord, unde ea devenia apoi un provincialism rusesc, enigmă pentru viitorul filolog. Astfel în Dicționarul Academiei din Petersburg (ed. 1847, t. I p. 88) noi găsim:

„Бултыхъ, межд. означающее падение въ жидкость: И не замѣтили, какъ онъ бултыхъ въ воду”;

„*Bultăh*, interjecțiunea care însemneză cădere într'un liquid; de ex.: eînicîn'a'au observat când dînsul *bultăh!* în apă”;

și după aceea verbul derivat:

„Бултыхнуться, упасть въ жидкость”.

„A face *bultăh*, a căde într'un liquid.”

Pentru acest muscălesc *bultăh!* = *bältác!* nu e cu putință nici o etimologie slavică.

De multe ori, sub Ecaterina, sub Alexandru, sub Nicolae sau sub vreun alt țzar, Românul va fi exclamat „*bältác!*” la vederea unui Căzac băt cădend în mocirlă, pentru ca acestă interjecțiune să se fi întipărit în mintea Muscalului și să plece cu dînsul la Volga, și pôte chiar la Siberia!

v. *Băldăbăc*. — ¹*Rus*.

Băltăcăesc s. *băltăcesc* (*băltăcăit*, *băltăcăire*; *băltăcit*, *băltăcire*), vb.; barboter, patauger. Laurian-Massim: „*Băltăcăire* și *băltăcire* = a merge prin la-

curi saŭ tină; a sări, a se arunca, a sălta, a se bate prin apă; a merge greŭ printr'un loc băltoș saŭ tinos.“ Costinescu: „A *băltăcăi*, a *băltăci* = a alerga prin baltă înnotând saŭ sburând; a sbura cu peptul pe d'asupra și picidorele prin apă; se dice de paseri.“

Fie atunci când e vorba de păseri, fie despre omeni, *băltăcăesc* saŭ *băltăcesc* nu e tocmai sinonim cu *bălăcesc* saŭ *bălăcăresc*, de cari se deosebesce și prin origine. Ambii termeni au în vedere aprupe aceiași acțiune, dar produsă prin diferite motive și însoțită de diferite senzațiuni. Bălăcesce cine-va jucându-se, cu plăcere saŭ de bună voce, pe când *băltăcăesce* cu desgust, de nevoie și cu anevoe.

Băltăcăesc este format d'a-dreptul din interjecțiunea *băltăc* prin sufixul onomatopoeitic *-ăesc*. *Băltăcesc* este o formă mai rară, care s'a putut nasce pe o cale independinte din substantivul *băltăc*, ca „mocerlesc“ din „mocerlă“. Intre ambele forme se observă o nuanță de deosebire, *băltăcăesc* exprimând o noțiune mai frequentativă.

v. ¹ *Băltăc*. — *Băltăc*. — *-ăesc*.

<i>Băltăcăire</i>	} — <i>Băltăcăe'ă</i> .
<i>Băltăcăit</i>	

Băltăcăelă (pl. *băltăcăeli*), s. f.; action de barboter. Costinescu: „*Băltăcăelă* = lucrarea, fapta de a *băltăcăi*; sburarea cu sgomot ce fac paserile prin baltă“. Sinonim cu substantivii *băltăcăire* și *băltăcăit*, între cari nu există aprupe nici o deosebire, putându-se dice de o potrivă bine, de exemplu: *băltăcăela*, *băltăcăirea* și *băltăcăitul* rațelor: prin stușiș. Nu se aud mai nici o dată în asemenea cas formele: *băltăcăelă*, *băltăcăire* și

băltăcit.

v. *Băltăcăesc*.

Băltăcel s. *băltăgel* (plur. *băltăcele*, *băltăgele*), s. n.; diminutiv de *băltăc* hache d'armes. Termen desmierdător pentru *băltăc* saŭ *băltăc*, chiar dacă acesta este de o mărime obicinuită.

Colindă muntenescă:

Scrisă 'i Marea turbure
Cam cu noue vădurele,
Iar în noue vădurele
Sint cam noue corăbiele
Și stegarî cu stegurele,
Căpitanî cu *băltăcele*...

(G. D. T., Poes. pop. 52)

v. ² *Băltăc*. — *Băltăgaș*.

Băltăcăelă

Băltăcesc

Băltăcîre

Băltăcit

} — v. *Băltăcăesc*. —
Băltăcăelă.

Băltăgân. — v. ² *Băltăc*.

Băltăgaș (pl. *băltăgașe*), s. n.; diminutiv de *băltăc* hache d'armes. Ca și sinonimul *băltăcel*, *băltăgaș* nu însemneză *băltăc* în sens micșurător, ci în cel desmierdător.

Doină din Bucovina:

Mă luaî sêra pe lună
Cu flintuța mea în mână:
Când flintuța mea plesnia,
Un ciocoiu se prevălla!
I-aș mai da ș'un pumnut bun,
Să-î sară punga din sîn;
I-aș mai da ș'un *băltăgaș*,
Să-î sară vr'un gălbenaș...

(Familia, 1873 p. 115)

v. ³Băltac. — Băltăcel.

Băltărău (plur. *băltărae?*), s. n.; marais. Cuvintul ne întimpină, de nu mă 'nșel, numai la d. Damé (Dict. I, 116). Este un augmentativ din *băltan*, cu *n* trecut în *r* întocmai ca în deminutivul corespunzător „băltăreț = băltăneț“.

v. *Băltăreț*. — *Băltărăsca*. — *-ău*.

Băltăreț, *-eță* s. et adj.; 1°. marécageux, qui vient des marais; 2°. qui habite près des marais; 3°. vent qui souffle du sud et amène la pluie, autan. Laurian-Massim: „*Băltăreț* = 1°. locuitor de pre lingă bălți: *băltărețele* (mujerile *băltăreților*) sciu mină luntrile ca și bărbații lor; 2°. de baltă, de pe baltă, de lingă baltă: păsările *băltărețe*“. Costinescu: *Băltăreț* = 1°. care este dela baltă, care vine despre partea unde se află bălți, ape multe; 2°. vîntul care bate despre bălți și care aduce plôia“.

1°. *Băltăreț* ca adjectiv.

„Porcii se deosebesc în: porci de țeră și porci *băltăreți*. Porcii *băltăreți* sînt mai mari decăt cei de țeră, însă sînt foarte plăpândi. Ei aũ urechile lungi și blegoșate, ast-fel că nu vîd în lături“ (T. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca).

2°. *Băltăreț* ca substantiv.

Sensul cel mai obișnuit este acela de „vîntul care suflă despre regiunea Dunării“, o regiune care a purtat din vechime la Români numele generic de *Baltă* în opozițiune cu regiunea Carpaților, numită *Munte*. De aceea e bine la Sava Bărcianu: „*Băltăreț* = der Donauwind“.

Băltărețul suflă despre sud; e cald; se mai numesce și vînt-dela-nimêdi“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„Vîntul care bate despre sud, se numesce *băltăreț*. *Băltărețul* este privit ca vîntul cel mai ardețor; e însoțit mai tot-d'a-una de o plôia caldă; nu e bun pentru recolte. Este în opozițiune cu vîntul despre nord, numit *Munténul*. (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socaricũ; M. Popescu, Olt, c. Crăciuna-de-sus).

În antitesă cu *Muntén* ar trebui să se dică vînt *Băltén*, nu *Băltăreț*, după cum nu se dică „*Muntăreț*“. Forma *băltén* circulează însă foarte rar ca vorbă comună, și nici n'a trecut în dicționare, ci s'a păstrat mai mult în numele personal *Bălténu* și în numele a o mulțime de sate *Bălteni*, atît în Moldova cît și 'n Muntenia (Frunțescu, Dict. top. 27—8). De unde dară sufixațiunea *-ăreț* în *băltăreț*?

Nu s'a putut nasce din colectivul *băltăria*, în care e sufixul peiorativ *-ria*, pe cînd *băltăreț* presupune un sufix primar *-ar*.

Formațiunea *băltăreț* este identică morfologicesce cu *lungăreț*, care vine prin rotacism din *lungan*, adică:

lungăreț = *lungan* + *eț*;

băltăreț = *băltan* + *eț*.

În „*lungan*“ sufixul este intensivul *-an*, a căruia funcțiune e de a mări saũ de a întări o noțiune (v. ³*-an*): de tot lung. Tot așa prototipul *băltan* înseamnă: de tot dela baltă, chiar dela baltă. În graiul comun acest *băltan* nu se mai aude, dar el ne mai întimpină în nomenclatura cea topică, adesea foarte prețioasă pentru desmormintarea elementelor lexice despărute din circulațiune. Așa în Mehedintți este o localitate *Băltana* în plasa Motrul-de-jos, și *Băltane* în plasa Dumbrava (Frunțescu). Ce-va mai mult; deja Cihac (II, 8) observase că numele de pasere *băltan*, numită altfel „*boũde-baltă*“, nu este decăt o formă me-

tatică din baltan, ceea ce confirmă cele de mai sus într'un mod definitiv.

v. *Baltă*. — *Băltărăii*. — *Băltărăsca*. — *Băltan*. — *R.* — *Vint*.

Băltărăsca, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc saū o horă, cunoscută într'o mare parte a României, dar pe care aū scăpat'o din vedere atât d. T. Burada (Almanach musical 1877) precum și d. Vulpian (Musica populară).

„Unul din danțurile țerănesci de pe aici se numesce *Băltărăsca*“ (Teleorman, C. Popescu, c. Cîora; I. Stănescu, c. Odaea; Olt, S. Alexandrescu, c. Negresci; Dolj, P. Chirițescu, c. Poiana; I. Sandulescu, c. Scăesci; I. Ionnescu, c. Ișalnița; Rîmnic-sărat, A. Mogoș, c. Obilesci; Covurluțu, M. Țigăie, c. Foltesci).

Numele *Băltărăsca* este un rotacism în loc de Băltănăsca, adecă dela Băltana saū Băltane în Mehedinți, originea acestui danț poporan fiind probabil din Oltenia, unde este și mai respândit.

v. *Băltăreț*. — *Horă*. — *Joc*.

Băltăriă, s. f.; „grand marécage“ (Cihac), grande masse d'eau stagnante. Din baltă prin sufixul colectiv pejorativ -riă. *Băltăriă* este o mare întindere de pămînt acoperită cu ape stătătoare, pe când o mică întindere, prin același sufix -riă acățat la deminutivul „băltică“, se ȳice bălticăriă.

v. *Baltă*. — -riă.

Băltău (plur. *băltae* s. *băltăe*), s. n.; mare, flaque. Laurian-Massim: „*Băltău* = massă de apă mai mică ca o baltă, dar mai mare ca un băltac“. Figurat *băltău* se aplică la orice liquid, dar tot-d'a-una în sensul reū,

sufixul -ău funcționând obicînuit ca pejorativ.

Basmul „Gheorghe cel Vitez“ (Ispirescu, Legende, p. 134): „Impărătesa plecă singură la împăratul. Pe drum, când ajunse la locul de luptă, vedū un *băltău* de sange și alături o grópă mare unde erau îngropați ómenii împărătesci...“

v. *Baltă*. — *Băltac* — -ău.

Bălte, n. pr. m. Nu ne putem rosti, dacă numele personal *Bălte* are saū nu are a face cu baltă luat ca poreclă: *Baltă*. Din *Bălte*, ca și din *Baltă*, póte să derive de o potrivă patronimicul Băltescu, de unde apoi topicul Băltesci, numele unui sat în Prahova (Frunțescu).

Zapis muntenesc din 1741 (Cond. MSS. a episc. Buz. t. I p. 255, în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Iane dinpreună cu ciata mé anume Tudor i Mire i On *Bălte*...“

Bălteni. — v. *Băltăreț*.

Băltescu }
Băltesci } . — v. *Bălte*.

Băltén. — v. *Băltăreț*.

Băltică. — v. *Băltiță*. — *Bălticăriă*.

Bălticăriă, s. f.; petite masse d'eau stagnante. Cuvîntul se află la Baronzi, Limba română p. 226.

v. *Băltăriă*.

Bălteceă s. *băltecică* (pl. *băltecele*), bourbier, flaque. Ce-va și mai mic, saū numit într'un mod mai desmferdător decăt băltică saū băltiță. La Baronzi, Limba română p. 226, este numai *băltecică*.

v. *Bălțiță*.

Băltecică. — v. *Băltecea*.

Băltină (plur. *băltine*), terrain marécageux près d'une rivière. Loc mlăștinos sau mocirlos lângă un riū. Un fel de bălțiș, dar de o natură mai permanentă.

Acte muntenești din 1672 și 1699 (Cond. MSS. a Episc. Buzeu, t. II f. 26 a și 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „pământuri 4 arătoare dreptu taleri 4, anume unul în lazul Pordeștilor, altul la curmătura Altoei, altul în *băltine* (БЪЛТИНЕ) pe mālul Tăncabeii, altul în gorgane...”

Cuvîntul vine din slavicul *blato*, însă printr'o formațiune curat românească, căci slavonesce ar pute să fie *blatina*, nici o dată *baltina*.

Așa dară, cuvîntul fiind de o formațiune curat românească, este foarte interesant de a 'l întâlni, ca un invederat românism, într'un manuscris slavo-bulgar din anul 1263, tot la plural ca și 'n actele muntenești de mai sus: „БЛ'ТИНЫ” (Gorsky et Nevostruev, Описание славянскихъ рукописей Моск. Синод. Библиот. t. II part. 2 p. 23). Editorii îl explică prin: „въгъауне въ карѣ се скурге ара” (впадины куда стекаетъ вода). De acolo, ca un exemplu unic, fără nici o lămurire, vorba a trecut la Miklosich (Lex. palaeosl. 11).

Băltină e aproape sinonim cu *rovină*, pe care Cihac (II, 319) îl traduce prin „fondrière, marais, boubier”, și pe care graul românesc l'a format din slavicul *rovină*, ровъ „λάκκος, fovea” prin același sufix *-ină*, ceea ce presintă un paralelism morfologic perfect.

v. *Baltă*. — *Bălțiș*. — *-in*. — *Rovină*.

Bălțiș (plur. *bălțișe* s. *bălțișuri*), s.

n.; terrain bourbeux impraticable dans la saison des pluies. Sinonim cu *bălniș*, și de o formațiune analogă prin sufixul *-iș*. Definițiunea dată de Costinescu: „*bălțiș* = baltă mică formată prin ploii” nu e corectă. „*Bălțiș* se țice la un câmp mocirlos” (C. Decusară, Tecuci, c. Țigănesci). „*Bălțiș* însemneză tot una cu *stuhăria*” (R. Coman, Rîmnic-sărat, c. Corbu).

Ambele pluraluri *bălțișe* și *bălțișuri* ne întimpină la A. Odobescu:

Scrieri t. III p. 574: „O luptă destul de crâncenă se încăieră acolo, printre rovinele și *bălțișurile* după mālul Dunării...”

Ibid. t. I p. 377: „un covor de erbă fragedă și mărunță, scaldată p'allocurea de *bălțișe* reslătate ce se adunase din apele de ploii...”

v. *Baltă*. — *Băhniș*.

Bălțiță (plur. *bălțițe*), s. f.; petit lac, marais. Deminutiv desmierdător din *baltă* prin sufixul *-iță*, pe lângă care se aude cu același sens și *băltică* prin sufixul *-ică*, ba încă *băltuță* și *băltucă* prin sufixurile *-uc* și *-uț*.

Zapis munteneșc din 1751 (Cond. MSS. a mănăstirii Hurez f. 564, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă livéde mérge în lung din cîutăriia domnescă până în livadé ce au cumpărat dumnelui vornicul Pascale dela popa Ispas, și în lat mérge din *bălțiță* până în mărăciniî de preste drum...”

Crisov dela Scarlat Ghica din 1752 despre o localitate de lângă Prut din districtul Lăpușnei (Cond. MSS. a Episc. Huși t. 4 p. 83, în Arch. Stat. din Buc.): „să începe moșiia de ăasta parte de Prut din mijlocul șesului din balta Simii din giământate de toană și cuprinde o *bălțiță* Hăjdeu și altă *bălțiță* nouă din sus de Hăjdeu ce s'au făcut,

și în gîos pînă în craciî Lungului..“

Figurat, în doina bucovinենă „Pa-serea străină“:

Am în inimă un spin
Ș'o băltuță cu venin...

(Marian, Bucov. II, 26).

v. *Băltuță*.

Băltoc. — v. *Băltocă*.

Băltocă s. **băltogă** (plur. *băltóce*, *băltóge*), s. f.; mare, bourbier, flaque. Laurian-Massim: „*Băltocă*, aceeași însemnare ca și *băltac*, cu diferența însă că *băltocă* unesce în sine și ideea de profunditate: am scăpătat într'o *băltocă* în care era să mă 'nec“. Etimologicesce, neutru *băltoc*, al căruia plural feminin *băltóce* a făcut apoi să se nască prin analogia singularul feminin *băltocă*.

„Poporul rostesc d'o potrivă *băltocă* și *băltogă*“ (G. Crețu, Iași, c. Teutesc).

Basmul „Stan Bolovan“ (Reteganu, Povești ardelenesci, IV p. 23): „Când a fost lângă sat, dă pe nesce Țiganî pescuind într'o *băltocă*. El, în loc să 'și țină drumul, se bagă 'n *băltocă* și prinde pesci cu Țiganii. Și stă pînă de cătră séră. Dar când merge a-casă cu câți-va pescuți, însă fără de pungă, căci o scăpase 'n *băltocă*...“

Doina moldovenescă:

Foiă verde ș'o gherghină,
Rage-un bou într'o grădină,
Es'o fată și 'l îngână.
Taci, fată, nu mă 'ngâna!
Cât imî trăia soția,
Beam apa isvórelor,
Pásceam érba munților,
Da de când ea mî-a perit.
Beau apa *băltógelor*,
Pasc érba prilógelor...

(Șeșetórea, 1898 p. 236).

v. *Baltă*. — *Băltac*. — *-ac*. — *-oc*.

Băltog }
Băltogă } . — v. *Băltocă*.

Băltos, -*osă*, adj.; marécageux. Laurian Massim: „*Băltos* = plin de bălți, coperit de multe bălți, vorbind de locuri; d. ex. ținut *băltos*“.

v. *Baltă*. — *-os*.

Băltucă. — v. *Băltuță*.

Băltuélă. — v. *Băltuesc*.

Băltuesc (*băltuit*, *băltuire*), vb.; se déverser, inonder, se répandre au dehors (en parlant de l'eau). Se întrebuinteză mai ales reflexiv: a se *băltui*: după atâtea ploî riul s'a *băltuit*, eșind din malurî; dar se póte dice și activ: după atâtea ploî, eșind din malurî, riul a *băltuit* tot impregiurul seú. A *băltui* însemneză literalmente: a face baltă, cu sufixul verbal denominativ - u e s c. Este un termen fórte plastic, care însă se aude rar.

Lexicon Budan: „*Băltuesc*, mă *băltuesc* = inundo, exundo, austreten, überströmen oder schwemmen“.

Substantival: *băltuirea*, *băltuitul*, *băltuélia* apelor.

v. *Baltă*. — *-uesc*.

Băltuire }
Băltuit } . — v. *Băltuesc*.

Băltuță (plur. *băltuțe*), s. f.; petit lac, petit étang. Se deosebesce numai prin sufix de *băltucă*, *băltică*, *băltecică*, *băltiță*, avénd același sens desmierdător.

Țichindél, Fabule 1814 p. 136: „Doao broaște petrecé într'o *băltuță*; însă

acéia uscându-se véra de căldură, au pornit mai departe să caute apă..."

v. *Bălțiță*.

Bălțar (plur. *bălțari*), s. m.; celui qui fait ou qui vend des lacets, des bandes. Laurian-Massim: „*Bălțar*==care face sau vinde balțe“.

Act muntenesc din 1648 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 299, in Arch. Stat. din Buc.): „Badé sãn Războicev i Dragomir *bălțar* ot Furești...“

v. *Bălț*. — ar.

Bălțare. — v. *Bălțez*.

Bălțat, -ă, adj.; bigarré, bariolé, tacheté, grivelé; homme ayant une dent proéminente; fig. inconstant, instable, versatile. Laurian-Massim: „Participiū pasiv din *bălțare*, cuvintul *bălțat* a devenit curat adjectiv, și înseamnă: I, în înțelesul cel mai usual, aplicat la vite: 1. mai des la boi și la vaci cu păr în genere negru, sau de altă față, numai să fie închis: a) incins pe la mijloc cu un brâu sau balț de păr alb; de ex.: vaca noastră a născut un vițel *bălțat*; boii așa *bălțați* sînt mai rari; de aci proverb: a umbla după boi *bălțați*, a vré boi *bălțați* = a dori lucruri anevoe de căpătat; nu ești tu mai *bălțat* ca alții = nu ești mai distins, mai bun; — foarte des ca substantiv, lăsând să se înțeleagă cuvintele boi sau vacă: hăis Joian, cea *Bălțat!* *Bălțata* noastră remâne stérpă și est-timp. — b) mai rar: cu pete albe pe diferite părți ale corpului, pete însă cari să aibă o mare întindere, așa încât să n-fășore părți însemnate din corp, fiindcă la din contra vita n'ar mai fi *bălțată*, ci pestrîțată. — c) dacă boul sau vaca aū în genere păr alb, atunci, ca să merite numele de *bălțat*, cată să

aibă la mijloc, sau pe alte părți, fășii de păr negru sau de altă față închisă. — 2. după aceleași norme se aplică *bălțat* și la cai, cu diferența numai că țepele și caii *bălțați* fiind și mai rari ca boii și vacile *bălțate*, cuvintul *bălțat* nu se ȃice pentru cai în mod absolut, fără substantiv, cum se ȃice pentru boi; *bălțatul*, *bălțata*, luata așa absolut, se înțeleg pentru boi, pentru vacă, érá pentru cal sau iépa cată să se ȃică: iépa *bălțată*, cal *bălțat*. II. în înțeles metaforic și mai rar: 1. de culori cari nu sînt bine precise, întunecat, vinét, în doi perî etc.; 2. de stofe, păreți, tabeluri etc. colorate cu diverse culori, reū și fără artă combinate între dînsele; 3. de opere și produse ale spiritului, în cari intră idei luate dela răsărit și dela apus, fără nici o legătură între dînsele“.

I^o. *Bălțat* despre animale domestice.

Să lămurim mai întâiu că se aplică nu numai la boi și la cai, după cum s'ar înțelega din Laurian-Massim, ci de asemenea la oi și la capre.

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes. XXX, 33, 35.

...Tot ce nu va fi *bălțatū* și alb întru capre și murg întru miei furat va fi cătră mine...

Și împărți întru zăoa acéia țapii cei *bălțați* și cei albi și toate caprele céle *bălțate* și albe...

Omne quodcumque non fuerit sparsum et subalbum in capris, et fuscum in agnis, furto ablatum erit apud me...

Et separavit in die illa hircos sparsos et subalbos, et omnes capras sparsas et subalbas...

Tot așa în Biblia din Blaj 1795: „tot ce nu va fi *bălțatū* și alb în capre și săinū în miei...“

Balada „Iancul mare“ :

Îa voi, Turcilor, să'mi dați
Vr'o cincî-deci de boi *bălțați*,
Cu vîrgi negre pe spinare,
Rotogóle
Pe supt póle...

(G. D. T., Poes pop. 481).

Doîna „Aoleo“ :

Vaca fuge,
Boul muge :
Ho, *bălțato!* na boiastră!
Stați că nu e bóla voastră,
Ci e chiar nevasta nóstră!..

(Alex., Poes., pop. 2. 352).

Pe același motiv satiric, cîntecul
muntenesc „Nașul și finul“ :

Merg cu tónța la obor,
Fug vacile de s'omor,
Gîndesc că e bóla lor!
D'apoi un vițel *bălțat*
A rupt funea ș'a scăpat
Ș'a fugit pin'a crêpat!..

(G. D. T., Poes. pop. 353).

VARIANTĂ :

Iar vițelul cel *bălțat*
A fugit pin'o crêpat...

(Șeșdétórea 1893 p. 236).

Altă variantă :

Ș'avuî ș'un vițel *bălțat*,
Ș'a rupt cornul ș'a scăpat,
Ș'a fugit
Pin'a plesnit...

(Ibid. 1892 p. 139).

„*Bălțat* despre culórea vitelor = jumătate negru, jumătate alb“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„*Bălțat* = care are o vîrgă preste trunchiu“ (P. Olténu, Trans., Hațeg).

„La boi *bălțați* li se dice floreni; când le este numai códa *bălțată* — c u d a l b i“ (I. Bejan, Covurluiu, c. Smulțîi; V. Mircea, Iași, c. Copoî).

v. *Codalb. — Florén.*

„La un cal *bălțat* se dice pag“ (D. Andriescu, Iași, c. Hermeziî).

v. *Pag. — Bălțuică.*

II. *Bălțat* despre alte animale.

La nunta țerănescă, când vornicul miresei aduce o copilă de 4—6 ani, vornicul miresei dice :

Pe d-vóstră vè rugăm
Ca ciuta moțată,
Sub barbă *bălțată*,
Cu țundra négră îmbrăcată,
Cu cisme roși 'ncălțată.
Sè ni-o arătați!..

(Mărian, Nunta, 423, 481).

Une-orî în loc de *bălțat* se întrebuintéază compusul *î n b ă l ț a t* :

La cap cam bițată,
Sub barbă 'n b ă l ț a t ă ...

(Ibid. 420).

unde este interesantă, ca fenomen de analogiă, trecerea din „moțat“ în „bițat“ prin asonanță inițială cu *bălțat*.

Delavrancea, Intre vis și vieță p. 130 : „Grăul înfrățise pe brazdă, trecuse d'o șchiópă, și de s'ar fi dat a fund ciocărlile în stuful lui, și-ar fi ascuns și trupul cât un pumn, și ciocul limbut, și moțul *bălțat* ca și cum ar fi încondeiat de mâna omului...“

A. Odobescu, Scrieri, t. III p. 181 : „dumbrăvence cu aripî verđi, pupăze cu creste *bălțate*, graurî pestrîți, sitari, dropiî și ieruncî, tóte picaî ca fermecate, când eșia el la vinătóre...“

Ibid. p. 42 : „Eraî un spre-dece bur-sucei, cari se svircoliaî, chițăind și mierlăind sub ugerul mamei, uniî negri, alțiî murgî și alțiî *bălțați*...“

v. *Bălțoîu. — Bălțuîu.*

III. *Bălțat* despre ómenî și lucrurî.

Balada „Iancu Jianul“:

Frunghuliță lemn uscat,
Aoleo, ciocoiiu *bălțat*,
Sînt trei ani de când te cat,
Sînt trei ani ș'o săptămână
Pin' te dobândii la mână...

(G. D. T., Poes. pop. 293).

Cântec poporan din Gorj:

— Fie maică!.. Eă mă duc
După ăst voinic hațduc,
Că mă topesc după el,
Mult e mândru voinicel,
Ș'o să'mi facă norocul!
— Arde-l'ar să'l arță focul!
Norocul lui e *bălțat*,
De l'aș vedé spîndurat!..

(Col. I. Tr. 1873 p. 53).

Alexandri, Creditorii, sc. 4:

„Alecui: O! Aglăiță. Aglăiță! Dumne-deu trebuia să te faci împărat ca să scapi lumea de creditorii... Acum sînt sigur că nu m'or mai opri pînă mîni.

„Aglăe: Ba țeă, nu pré... că bate nu sciă cine la ușa.

„Alecui: Încă o lighioe *bălțată*!..“

Basmul „Cele doue-spre-șeci fete“ (Ispirescu, Legende p. 242): „Apoi se cununară și trăiră o viață fericită, cum se trăese pe lumea noastră asta *bălțata*...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 177: „Luī popa Tóder nu'ī pása. Íi venise feciorul, care era soldat în Dobrogea, și nu se mai sfirșiau chefurile de trei țile și trei nopti. Hei, dar tóte aū capăt pe lumea asta *bălțată*. După ce trecură ale trei țile ca trei césuri, feciorul popei se porni iar la Dobrogea...“

Lexiconul Budan ne mai dă pe *bălțat* cu sensul de colțat, adică un om avînd printre dinți unul mai mare, care ese ca un colț între cei-lalți: „cui dens deformiter prominet, dem ein Zahn unförmlich hervorragt“.

Fie într'un sens, fie în altul, în ori-ce cas cu o nuanță ironică, mai multe sate în România pórta numele de Bălțății: în Mehedinți, în Rîmnice-sărat, în Teleorman, în Olt, în Vasluiu (Frunțescu).

v. *Bălțățel*.

Bălțat este o formă participială a verbului *bălțez*, derivat din substantivul *balt* „bande, bandelette, bandeau“ = lat. *balteum* „ceinture, ceinturon, sangle“. De aci, din semnificațiunea cea fundamentală de „încins“, următórea desfășurare de sensuri ulterioare:

1°. púrțând o curea de altă culóre: boi *bălțat*, cal *bălțat* etc.;

2°. nu de aceiași culóre, decî nestatornic, nesigur, reū: om *bălțat*, ciocoiiu *bălțat*, lumea *bălțată*, noroc *bălțat* etc.

În primul sens, *bălțat* se confundă une-orî cu *pestriț*, *vîrgat*, *tărcat*. În sensul al doilea este un idiotism, care nu póte fi înlocuit printr'un alt cuvînt fără a se perde energia și plasticitatea expresiunii.

v. *Balt*. — ²*Bălțat*. — ³*Bălțat*. — ⁴*Bălțat*. — *Bălțez*...

²*Bălțat*, n. pr. m.; sobriquet ayant le sens de Bigarré ou Bariolé.

Zapis moldovenesc din 1757 (Cond. Mss. a episc. Huși t. 4 f. 62, în Arch. Stat. din Buc.): „Adam Luca sulgériul încă l'au cumpérat dela Pavál *Bălțatul* izbașé și dela Ifrim *Bălțatul* și dela Arteni *Bălțatul*, feciorii lui Apostol *Bălțatul* izbașa, și întrebând noi pe a-cești rázeși...“

Din *Bălțat*, prin patronimicul Bălțățescu, vine numele topic al marelui sat Bălțățesci din Moldova.

Ion Neculce, Letop. II p. 426: „aū trimis Grigori Vodă pe sub munte, la Sucéva, la Cămpulung, la Némț, la

Bălțătești și la Grumăzești, la Bacău, la Comănești, de aș strins osite tineri cu sinețe, ca vî'o trei-patru sute, de le da bani lófă..."

Axinti Uricarul, Letop. II p. 186—8, povesteste ciudatul proces pentru Bălțătesci între mănăstirea Hangu și între familia Cantacuzin la 1715, un proces pe care Nicolae-vodă Mavrocordat l'a hotărît în favórea călugărilor și după aceea—ce-va și mai ciudat—a dăruit acea mănăstire cu Bălțătescii cu tot patriarhului Samuil din Alexandria, petrecător pe atunci în Moldova și care s'a și grăbit, firesce, să se răpédă „de aș văzut mănăstirea ce i-aș închinat'o Nicolai-vodă și țara“.

v. ¹.Bălțat.

³.Bălțat, s. m.; t. macédo-roumain: veillée de campagne. Șeđetőre.

Bolintinénu, în „Macedonele“ sale, are o idilă întitulată „La Bălțat“:

În serile de érnă, la Mețova frumósă,
Păstorii se adună cu toții la un loc.
A tinerimii flóre acolo e voióasă.
Lucrésză, cãntă, jócă în casă lingă foc.
Dar pînă să nu jócă, cãntării de dor ei cãntă.
Deci lată cum o dată Bălțat'a început...

În notă, Bolintinénu đice: „Bălțat, nume ce Româniî din Macedonia daș unor adunări de séră între dinșii, ceea ce în România noi chemăm clacă. Ei se adună în scopul de a lucra în comun pentru vre-un nefericit; de multe ori pentru a face trusoul unei fete să-race ce are să se mărite. În aceste adunări ei danță, cãntă saș spun basme, cinéză..."

Numele de Bălțat să aibă óre aci înțelesul de adunare saș petrecere pe-striță, un fel de tutti-frutti? Dr. Obedenaru (Dict. Mss. în Acad. Rom. t. II p. 516) aduce un alt termen macédo-român și mai curios: „Cicna-

prefti origine inconnue = șeđetőre de fete, veillée, réunion de jeunes filles qui a lieu le soir, et où l'on raconte des histoires, on chante, on se dit des devinettes“.

Cuvîntul cicna-prefti ni se pare a nu fi alt ce-va decăt neo-grecul τζικνοπεύτη, pe care Weigel (Neugr. Wtb. 1796 p. 1182) ni'l dă cu sensul de: „der letzte Donnerstag vor Fastnachten, il giovedì grasso“. Dar Grecii óre l'aș luat dela Români? saș Româniî dela Greci? acesta o lăsăm pentru altă dată.

v. ¹.Bălțat. — Cicnesc. — Clacă.

⁴Bălțat. — v. Bălțit.

Bălțați, t. de Géogr. — v. ¹.Bălțat.

Bălțătescu }
Bălțătesci } —v. ².Bălțat.

¹.Bălțătură (plur. bălțături), s. f.; bariolage, bigarrure, balzane. Costinescu: „Bălțătură = peștițătură, amestecătură de feluri de colorii, de picături“. Trebuî a se mai adăuga negreșit: bălțătură = péta saș curéua de altă colóre, care face că un animal se đice bălțat, adecă are o bălțătură pe pěr.

v. ¹.Bălțat.

².Bălțătura, s. f.; t. de Botan.: Marrubium vulgare, marrochemin. Acest termen este indicat de d. Damé (Dict. I, 116). Doctorul Brândză (Prodrom p. 398) ne dă numai sinonimiî: Voronic, Unguraș, Cățușnica selbatecă. Flórea acestei plante, în adevěr, e pe-striță, ceea ce justifică numele de bălțătura.

v. Cățușnică. ¹.Bălțătura.

Bălțățel, -țeă, adj.; ¹. diminutif

de bălțat bigarré; 2°. t. d'Agric.: variété de froment.

Cuvîntul circulază în Oltenia mai ales cu sensul al doilea.

„Numirile grânelor sînt: grâu de Banat, ghirca, arnaut și *bălțățel*“ (G. Ionescu, Dolj, c. Coțofeni).

„...grâu curat sau grâu *bălțățel*“ (P. Ionescu, Dolj, c. Șimnic).

„La grâu *bălțățel* se dice și peștiț“ (D. Poppescu, Romanai, c. Gostavet).

v. ¹. *Bălțat*.

Bălțesc (*bălțit*, *bălțire*), vb.; relâcher, déroïdir, détendre. Reflexiv: a se *bălți* „se relâcher“. Cihac (I, 22) pune acest verb alătura cu *bălțez* „barioler“, ca derivate de o potrivă din *balț*, și are dreptate; dar n'are de loc dreptate cînd îl înrudesce cu italianul *balzare* „sauter, rebondir“, care este cu totul de o altă origine (Körting, Roman. Wtb. ad v. ballizo), și nici prin sensul de „sauter“ nu se pré-apropiă de „relâcher“. *Bălțesc* și *bălțez* s'au desfășurat, fie-care printr'un sufix verbal diferit, din cele doue semnificațiuni ale românului *balț* = lat. *balteum*, și anume:

1°. semnificațiunea de *balț* „bandeau“, aplicîndu-se la bentele de altă culore pe pîrul animalelor domestice, a dus la sensul de *bălțez* „barioler“;

2°. semnificațiunea de *balț* „voile de fiancée“, avînd în vedere că acest vîl se lasă și atîrnă în jos, a dus la sensul de *bălțesc* „relâcher“.

La participiul adjectivat *bălțit* noi vom arăta că diferențierea cea sufizală nu este primitivă și că la început verbul în ambele sensuri făcea parte din prima conjugațiune.

Tot din *balț*, pe o altă cale, s'a format prin sufixul *-uesc* un al treilea verb *bălțuesc*. Laurian-Massim: „*bălțuesc* = a lega și strînge cu

balțe, vorbind în specie de bucele rôtelor“.

v. *Balț*. — ¹. *Bălțat*. — *Bălțit*.

Bălțez (*bălțat*, *bălțare*), vb.; barioler, bigarrer. Reflexiv: a se *bălța* „se barioler“. Costinescu: „A *bălța* = a peștița, a împeștița, a desemna cu feluri de culori, de picături“. Acest verb avusese de 'ntăiu și semnificațiunea de „relâcher“, pentru care mai tîrziu, prin trecere în a patra conjugațiune, s'a diferențiat forma *bălțesc*.

v. *Bălțesc*.

Bălțire. — v. *Bălțesc*.

Bălțit, -ă, le part. passé de *bălțesc* pris comme adjectif: lâche, relâché, détendu, pendant.

În munții Sucevei: „*Bălțit* = lăsat, slăbit într'o parte“ (Șeșetorea 1893 p. 126), adecă întocmai ca *balțul miresei*.

Cihac: „O frînghiă *bălțită* = une corde relâchée“.

Sinonim și etimologicesce aprópe identic cu *lăbărțat*, care nu este altce-va decăt o formă intensivă *răbălțat*, ca „răbufnesc“ lingă „bufnesc“. Grațiază intensivului ră-, verbul *răbălțez* cu derivatele sale a remas în prima conjugațiune cu unicul sens „relâcher“, pe cînd simplul *bălțez*, avînd doue sensuri fôrte disparate, a trebuit să diferențieze din sine la conjugațiunea a patra forma *bălțesc* cu sensul „relâcher“, rezervîndu'și numai pe acela de „barioler“. Astfel s'a născut *bălțit* în loc de primitivul *bălțat*.

În acest mod se rectifică originea lui *lăbărțat* = *răbălțat*, pe care Cihac (II, 163) îl trăgea din serbul *labrda*, dînd acestuia sensul cu totul falsificat de „lèvre pendante“, pe cînd el nu însemnă în realitate decăt „lèvre“,

ironic „museau“, nici o dată „quelque chose de pendant“, iar al nostru lăbărțat este „pendant“, nu „lèvre“. De almintrea se scie de de-mult că serbul labrda, mai obicinuit labrnița, nu este un cuvânt slav, ci un împrumut modern prin Dalmația din italianul labbro, labbrone (Matzenauer, Cizî slova p. 235).

v. *Bălț.* — ¹*Bălțat.* — *Bălțesc.* — *Lăbărțez.*

Bălțitură (plur. *bălțituri*), s. f.; relachement (Сіае). — v. *Bălțesc.*

Bălți, s. f. plur.; t. de Géogr.: nom d'une ville en Bessarabie. Deși numele acestei localități nu este decât pluralul românesc dela Bălță, totuși Rușii au botezat-o БѢЛЦЫ, „Bieltsy“, ca și când s'ar trage din cuvântul slav БѢЛ „alb“. Posițiunea orașelului între doue riulețe mocirlose, care'l preface tòmna și primăvéra într'un cuib de friguri, explică numele seü de *Bălți*.

Doină din Basarabia:

Malca s'a luat prin țeră
Să ne stringă grămăgioră
Să ne deie 'n *Bălți* la școlă,
Mai bine-am muri de bolă:
Moscălesce să 'nvățăm
Și la școlă să intrăm...

unde Alexandri (Poes. pop. 2. 404) observă: „*Bălțile* sînt un sat mare de pe malul Prutului în Basarabia“.

Acéstă notiță are numai doue greșeli: 1°. *Bălțile* nu sînt un sat; 2°. *Bălțile* nu se află „pe malul Prutului“, ci între riulețele Reut și Reuțel, adecă mai aprópe de Nistru decât de Prut.

Sat pînă la 1818, *Bălțile* aü fost vizitate atunci în trecét de împératul Alexandru I, care aci a primit dela frațele seü Nicolae scirea despre nascerea marelui duce Alexandru, devenit în

urmă Alexandru II. De bucuriă, plecând din *Bălți*, tzarul a poruncit ca acest sat să fie pe viitor oraș.

O bună monografiă despre *Bălți* se póte citi la Zaščuk, Бессарабская область t. II p. 156—164.

v. *Bălță.*

Bălțoiu s. *bălțuiu*, -oia s. -uia, adj. et subst.; t. pastor.: animal de couleur bigarrée. Forme poporane augmentative din tulpina *bălț(at)*.

„La un căne *bălțat* ciobanii îi dic *bălțoiu*“ (V. Teodor, Rimnic-sărat, c. Domnița).

„Caprelor se daü numiri de: ciută, roșiă, sultanică, muscurică, *bălțue* etc.“ (I. Bădescu, Muscel, c. Boteni).

La deminutiv: *bălțuică*:

„La o vită *bălțată* ciobanii îi dic și *bălțuică*“ (C. Drăghicescu, Mehedinți, c. Bistrița).

v. ¹*Bălțat.*

Bălțos. — v. *Bălțoșez.*

Bălțoșat }
Bălțoșare } — v. *Bălțoșez.*

Bălțoșez (*bălțoșat*, *bălțoșare*), vb.; rapiécer, rapiéceter, faire quelque chose de piéces et de morceaux. Cărpesc. Petecesc. Formațiune din adjectivul *bălțos*, ca „grețoșez“ din „grețos“, „blegoșez“ din „blegos“ etc.

Jipescu, Opincaru p. 56: „Lucru peticit, crâmpotit și moșmândit ie cărpelă goală, și mai rău se coptorăște spărtura când o dregi cu potlôge *bălțoșate*...“

v. ¹*Bălțat.* — os.

Bălțuesc. — v. *Bălțesc.*

Bălțuiu }
Bălțuică } .— v. *Bălțoiu*.

Bălucă. — v. *Băl*.

Băluesc (*băluit*, *băluire*), vb.; saliver, couvrir de salive. Prin cele două sufixuri specifice românesce: -ăesc și -uesc, s'aŭ format la noi din substantivul bale fina nuanță între verbul *bălăesc* = a scôte bale din gură de năcaz, și între verbul *băluesc* = a acoperi ce-va cu bale, a umple de bale.

Fragment biblic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 470): „dracul fiindu, dece *băluia* (Блудия) minté și firé oamenilor...“
v. *Bălăesc*. — *uesc*.

Băluire }
Băluit } .— v. *Băluesc*.

Bălur. — v. *Bălură*.

Bălură s. f., sau **bălur**, **bălăur** (plur. *băluire*, *bălăuire*), s. n.; t. de Botan.: *Colchicum autumnale*, Tuedchien. Determinațiunea a fost făcută de d. dr. Grecescu, după exemplarul trimis noué din Gorj de d. învățator Hațducescu sub numele de *bălură*.

„*Bălur* se țice la un fel de érbă, care se deosebesce de pir, ciocărlan, pălămidă, boz, troscot, grăul-dracului...“ (P. Ciocălțeu, Dolj, c. Galicțuica; N. Poppescu, Dolj, c. Piscu).

„Ierburile cunoscute pe aici sînt: sadină, pir, știr, troscot, bolbură, *bălăur*, mohor, grașiță și păiuș“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci; Elena Hurmuz, Teleorman, c. Caravanet).

Cuvîntul pare a circula numai în regiunea Oltului, pe ambele sale maluri. Pe aŭri același plantă se numesce

Brîndușă-de-tómnă sau Brîndușei (Dr. Brîndză). Ea are o rădăcină cepósă sau bulbósă; de aceea *bălură* sau *bălăur* ar puté să fie în legătură cu latinul *bulbus* „cépă“; formațiunea însă, în orî-ce cas, este anevoe de explicat, căci deminutivul latin *bulbulus* ne-ar fi dat *bôlbur* sau *bôlvur*, de unde ajungem la *bălur*, *bălăur*, *bălură*, numai printr'o scădere a accentului, care trebuî justificată.

Bălușcă, s. f.; t. de Botan.: *Ornithogalum umbellatum*, ornithogale à bouquet. Dr. Brîndză (Prodrom p. 438) aduce sinonimiî: *lușcă*, *găiniță*, *plisc-păseresc*. Eleniî numiaŭ această plantă *ὄρνιθόγαλον*, „lapte de pasere“, din cauza frumoșei albețe a florilor ei. De aceea și franțusesce ea se țice „la dame d'onze heures“. Este învederat că *bălușcă*, de unde scurtat *lușcă*, vine prin sufixul desmierdător -ușcă din adjectivul *băl* „blond“, însemnând literalmente „blondinette“.

v. *Băl*. — *Lușcă*. — *ușcă*.

Bălùț, -**ùță**, adj. et subst.; blondinet. Deminutiv din *băl* prin sufixul -uț. Prin analogiă cu „drăguță“, forma feminină *băluță* se întrebuintéza și despre bărbați, mai ales ca poreclă.

Zapis muntenesc din 1657 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 373, în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Băluță* feciorul Liei nepot lui Comănicu din Scurtești...“

v. *Băl*. — *uț*.

¹**Bălùță**. — v. *Băluț*.

²**Bălùță**, s. f.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. Un joc poporan, care în Dolj se mai numesce hora lui Băloiu (D. Pompiliu, c. Cioroiaș), iar în Vâlcea Măniósa (I. Ha-

ducescu). Se pare a fi propriu regiunii Oltului pe ambele sale maluri.

„*Băluță* se chiamă unul din danțurile țerănesci de aici“ (B. Ionescu, Dămbovița, c. Săcueni; pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișescii-de-jos; I. Popilian, Dolj, c. Plosca; C. Alimănescu, Olt, c. Bănănesci; I. Popescu, Teleorman, c. Tufeni).

Muzica *Băluței* s'a publicat de d. Vulpian, Jocuri de brâu No. 16, așa cum a fost audită în Valcea :

tesce încet. Lăutarul, saū maī cu samă un jucător gureș, strigă : Hi *băluță*, hi!

Fôe verde busuïoc,
Trageți hora maī in loc,
Ca la noi la Topolog,
La Marița peste Olt!
Fôe verde de richită,
Îa vedeți că e greșită!

saū :

Fôe verde busuïoc,
Pe loc *băluță*, pe loc,
Să maī aibă ș'alta loc!

Allegro agitato.

D. I. Haīducescu descrie în următorul mod pe *Băluța* din Gorj și Valcea :

„Acéstă horă se începe în cerc, adecă de mână rotundă, și se jôcă făcând doi pași înainte cu piciorul drept și doi pași înapoi, cu puțină înclinare spre drepta, astfel că jocul se invîr-

„După ce jôcă așa cât-va timp prinși de mână, conducătorul jocului strigă :

Fôe verde de trifoi,
Și la drepta câte doi!

„Atunci hora se rumpe îndată, jucătorii se întorc la drepta câte doi, o-

bicănit un bărbat și o femeie, mâinile le pun pe după spate, și hora urmază tot în cerc, dar perechi-perechi.

„După cât-va timp capul jocului strigă:

Fôe verde busufoç,
Faceți hora ér la loc!

și perechile atunci se lasă de braț, revin la front și se țieău cu toții de mână, reîncepând hora ca întâiu. După un interval, capul jocului iară strigă: Și la stânga tot așa! saū:

Fôe verde de trifoi,
Și la stânga câte doi!

saū:

Fôe verde ș'o lalea,
Și la stânga tot așa!

„Atunci se face același lucru ca și la drépta, dar cu piciorul stâng înainte“.
v. *Măniôsa*.

Bălvàn s. **bulvàn** (plur. *bălvani*, *bulvani*), s. m.; poutre, pieu, palis. Grindă. Tălpôe. Tarac. Stobor. *Bălvàn* este dublet cu *bolovan*, ambele din paleo-slavicul *бѣлѣванѣ* „stipes vel statua“ (Miklosich), dar *bolovan* ne-a venit prin forma bulgară „bolovan“, care se aplică la pétră, iar *bălvàn* prin forma serbă „balvan“, care se țice despre lemn. Forma *bălvàn* nu circulază decât în Oltenia și 'n Bănat.

„*Bălvàn* = grinda ce se aședă în temelia casei“ (I. Haïducescu, Gorj).

„*Bulvan* = un lemn mare. Părțile de lemn ale casei sînt: *bulvani*, cari se pun pe fundament; în *bulvani* se bag căteii, între căteii se pun bărnele...“ (S. Liuba, Bănat, c. Maidan).

Crisov dela Constantin Șérban-vodă din 1656, Cond. MSS. a mănăstirii Hurezu f. 114 b, în Arch. Stat. din Buc.) „ca-

săle și pimnițile de piatră și toată curté cumu 'ș iaste îngrădită cu *bălvani*“.

v. *Bolovan*.

Bănar (plur. *bănarî*), s. m.; monnayeur, employé ou ouvrier à la Monnaie. În graiul din epoca Fanarioților taraphangiū. Acela care lucrăză la monetăria Statului, care face bani, anume bani bunî, spre deosebire de calpuzan, care falsifică moneta.

Crisov dela Duca-vodă din 1670 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 165 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și au arătat înainté noastră niște zapise făcute de mărturie, întâi un zăpis dela mulți oameni bunî și boiarî anume: Andoca ce au fostu cluciar și Pinté pitariul și Pascal Corlai uricarul și Alexandru *bănarul* d o m n e s c u...“

Zăpis moldovenesc circa 1666 (Cond. Mss. Asachi t. I f. 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Gheorghită zăltariul, tatăl lui Enache zăltariul, și noi chizeșii lui Enache, anume David starostele de neguțitorî, și Tudor cămănariul și Dumitrașcu Brașovanul, și alți neguțitorî vr'o 30 liudi (ômenî), scriem și mărturisim cu acest zăpis al nostru, cum au fostu Enache zăltariul *bănarul*, ș'au căzut la mare vină domniască la măriia sa Evstratie Dabije vodă, pusu-l'au la închisoare în temniță și era să dè măriile sale lui vodă 1000 de talerî; deci noi cu toții am mărsu de l'am luat în chizeșia din temniță ca să 'ș vânză ce are să plătiască banii gospod (domnesci), și așe n'au făcut, ce s'au sculat ș'au fugit la Rașcov în țara căzăcescă...“

Ion Neculce, Letop. II p. 366, pîntre „boierii și slujitorii“ credincioși lui Dimitrie Cantemir, pune și pe: „Ioan *Bănarul* vel Căpitan“. Acest *Bănar* a murit apoi colonel în armata rusescă

(Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1773 p. 378).

v. ². *Ban.* — *Bănăria.* — *Calpuzan.* — *Taraphană...*

¹. **Bănăt** (plur. *bănaturî*), s. n.; „chagrin, déplaisir, peine, ressentiment, ennui, dérangement“ (Damé). Laurian-Massim n'a pus această vorbă nici măcar în „Glosariu“, deși ea este foarte poporană, foarte răspândită și foarte trebuincioasă. Cihac (II, 478) traduce pe *bănăt* prin „soupçon, réprimande; a fi cu *bănăt* = blâmer quelqu'un d'avoir fait quelque chose“, — nesce sensuri pe cari acest cuvânt nu le are și nu le-a avut nici o dată. Venit d'a-dreptul din maghiarul *bánat* „chagrin, affliction, regret“, al nostru *bănăt* a păstrat întocmai aceiași semnificațiune, și nu trebuie confundat cu *bănuesc*, *bănuire*, *bănuélă*, de cari se deosebesce cu totul sub raportul sensului. Sinonimii lui *bănăt* sînt: *năcaz*, *măhnire*, *nemulțumire*, *mai ales supărare* sau *supăr.*

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar, 1683 f. 110 a (Noev. 6): „și nu să putia curăța, arătându greu *bănătî* dela milostivul Dumnedzău și inchipuindū păcatele nelesne curățate...“

Ibid. f. 146 b (Noev. 23): „Dară de vrîame cu tu, împărate, că astădzū eștū și mâine te topeștū ca omul, și luașū atăta *bănăt* că ce nu ț'am cinstitū pre hiul tău, luindū ocară pre tine și nebăgaria sămiî, dară cu cât mai mult să va mânia nemuritorîul împăratū și ș va lua *bănăt*, cândū necurațai pre fiulū svinții sale, pre celū sângurū născut și de o'mpreună ființă, al ocărăscū și 'l defaimă?...“

Ibid. f. 177 b (Noev. 30): „nice țā-induî rău că ce'l lăsarā, nici ai lovi cu cuvântū de *bănăt*, ce cu blāndū și linicelū glasū le dzāsā...“

Ibid. f. 42 (Mart. 17): „nice dānāorā n'au răpștit, nice le-au dzāsū cuvāntū de *bănătū*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 155): „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă, și fără *bănăt* strāngāndu-le să le numere, cumpāniascā, în pungî bāgāndu-le să le lege și să le pecetluāscā...“

Miron Costin, Letop. I p. 218: „După acest rāsboiu și perire a lui Razvan Vodă, s'au așezat Domnia lui Ieremia Vodă fără grijă, nice Bator Jigmond nu s'au mai ispitit să trimiță oștî în Moldova, ce avānd *bănăt* pre Leși de paguba oamenilor seî cu Rāzvan, au trimis solî cu jalobā la Rodolf Impăratul...“

Ibid. p. 305: „nice o oprélă saū vr'un *banat* despre cine-va n'au avut, ce cum aū venit fără grijă, așa când i-aū fost voea aū eșit...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 84: „avea și vātā mare și *bănăt* mare Nicolaî Vodă asupra lui Ilie Spatarul Catargiul pentru supārările ce făcuse aice în țarā pe vremea ce trecuse din țara Muntenescă cu Ilie Cantacuzino Vist de închisāse fără poroncā și luase și banî dela slujitorîi de Focșani...“, unde supărare are înțelesul cel fundamental de „asuprire“.

Ibid. p. 95: „Pus'au [Nicolae Mavrocordat] de aū făcut cărți să se strice daniile cele ce s'au făcut de Domniî mai de curānd cu impușinarea locurilor tārgurilor domnești, că venise jalobele dela căți tārgoveți a câte-va tārğuri cum n'au unde se hrāni; ce pe urmā, mai nainte de ce le-ar trimite prin țarā să le sune, pricepānd acum *bănaturî* despre o samā de boierî, cărora li se didese daniile și miluirile acelor Domni trecuți, socotind să nu 'i măhnescā, aū părăsit...“, unde „pricepēnd *bănaturî* despre o samā de boierî“ in-

semnéză: „aflând că o samă de boieri s'au supărat“.

Ion Neculce, Letop. II p. 204: „Leși văzând așa, au început a scrie cu *bănat* la Vasilie Vodă...“

Ibid. p. 272: „puind Constantin Duca-Vodă pe Lupul Gavriliță Visternic mare, n'au agiuns acei bani două-tri luni de cheltuélă Visteriei, care apoi mai pe urmă l'au și scos din Visternicie cu mare *bănat* pentru acea slujbă curată...“, unde éráși *bănat* nu este „prepus“, ci „supărare“.

De asemenea ibid. p. 408: „arătat' au Dumnezeu greú *bănat* asupra Creștinilor pentru multe păcatele și fărădelegile noastre...“

Nic. Muste, Letop. III p. 37: „De aceste nimăruí cu *bănat* să nu fie, că pentru învățatura și aducerea aminte s'au scris aice...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 136: „care înțălegând Vizirul, i-au pãrut foarte răú și au scris la Caímacamul cu *bănat*, zicând că nu s'au căzut să facă una ca aceia...“

Balada „Féta Radului“:

Mě tânguesc prunilor
De jalea părinților,
Și mẽ vaier brađilor
De *bănatul* frađilor...

(G. D. T., Poes. pop. 84)

Doínă din Ardél:

Ție ți 'i destul de dor,
Și eú după tine mor;
Cându 'i colea de luat,
Amíndoi tragem *bănat*:
Tune 'n tindă și prin casă
Și 'n capul cui nu ne lasă!..

(Jarnic-Barsanu, Trans. 280).

Alta:

Ne-am iubi, nu cutedâm;
Ne-am lăsa, nu ne 'ndurâm;

De luat
Incă 'i păcat,
De lăsat
E mult *bănat*...

(Ibid. 61)

Alta:

Mai bine de-aș fi murit
Decât să ne fi 'ntălnit,
Și mai bine-aș fi schiopat
Când peste prag ți-am călcat,
Decât să trag la *bănat*...

(Familia din Pesta 1886 p. 251).

Alta:

Măi badiță, badițele,
Mi-ai furat mințile mele,
Și cu dorul m'ai lăsat
Tot în jale și *bănat*,
Fără frică de păcat!..

(Ibid. p. 263).

Doínă din Bănat:

Nu mai pórtă nici mărgele,
Nici în degete inele,
Și de dor și de *bănat*
Și cercei i-au aruncat!..

(Hodoș, Poes. pop. 218).

Doínă din Bucovina:

Că te culci sara cu sóre,
Și te scoli la prânđul mare,
Și 'ncă 'ți pare cu *bănat*
Că de nópte te-ai sculat...

(Marian, Bucov. II, 226).

Alta:

De-a fi spre vr'o reutate,
Voiu scrie răvaș de carte,
Pe de laturí
Cu *bănaturí*,
La mijloc
Pară de foc...

(Ibid., 89).

Balada bucovinénă „Gheorghies“:

Moșule, te-aș întreba
De ceva de mi'í erta;

Să nu 'ți fie cu *bănat*,
Unde sună pușca 'n sat?...
(Marian, Bucov. I, 19)

Doină din Moldova:

De se mărita 'n alt sat,
Nu era nici un *banat*;
Dar așa 'i în satul meu,
Sarmanul sufletul meu!
Dela mine-a treia casă,
Of inimioara mea arsă!...

(Sevastos, Cânt. mold. 64).

I. Créngă, Povești p. 127: „Da nu 'ți fie cu *bănat*. om bun, că am șuguit și eu...”

„Povestea unei fete“ (Șeșetórea 1894 p. 153): „îmî țin și eu cu *banat*: pututu-m'aș fi lasat în nedejdea unui liliac ca aista!“

Doină cătănescă:

Frunță verde din trei sate,
Arde-te-ar focul cetate!
Pe trei părți cu lemne verđi,
Nici urma să nu 'ți mai veđi;
Pe de-o parte
Cu uscate,
Că pré mulți ții în *bănate*
Fără nici o dereptate!...

(Jarnik-Bársanu. Trans. 313),

unde pluralul cel excepțional *bănate* s'a furișat numai din cauza rimei.

În cele de mai sus, sint de observat următoarele locuțiuni:

- „a lua *bănat*“ (Dosofteiu);
- „cuvînt de *bănat*“ (ibidem);
- „a avé *bănat* pe...” (M. Costin);
- „a avé *bănat* asupra...” (N. Costin);
- „a trage *bănat*“ (doîna din Ardél);
- „a trage la *bănat*“ (ibidem);
- „a'și ținé cu *bănat*“ (basm moldo-venesc)...

A desființa din graiu, saú măcar din literatură, o vorbă atât de românizată, este o mare copilărie, „să nu fie cu *bănat*“.

Noi credem că ceea ce a înlesnit cu vîntului *bănat* introducerea și respândirea la Români, a fost mai ales asonanța sa cu păcat, de care se apropia și prin sens și grație căruia se părea poporului a fi o formațiune curat românescă.

v. *Bănuesc*.

²*Bănat*, s. m.; t. de Géogr.: Banat de Temesvar. În loc de *Bănat* cărturarii aú introdus la noi termenul *Temeșiana*, uitând că din *Bănat* se face *Bănățén* „habitant du Banat“ și *bănățén* „propre au Banat“, *Bănățencă* „habitante du Banat“, *bănățenesc* „appartenant au Banat“, *bănățenesce* „en dialecte de Banat“, pe când *Temeșiana* rămâne stérpă. Cu tóte astea, nici cuvîntul *Bănat* nu e vechiu. El își póte urca originea cel mult pînă 'n secolul XVI, când pentru prima óră în capul administrațiunii unei părți din *Bănat*, a-nume peste Lugoș și Caransebeș, fusese numit un *Ban*, pe când înainte existaú în acea parte a Daciei numai *Comiți*: „Comites Temesienses“ în actele ungare, începînd de pe la 1203 (Féjer, Cod. diplom. V, I, 293).

v. ¹*Ban*.

Prin urmare *Bănat* a întrat în graiul românesc din terminologia oficială austriacă, care dá acest nume teritoriului cuprins între Murăș la nord, Dunărea la sud, Tisa la occident, iar la orient riul Cerna și o ramură de Carpați întinsă în sus pînă la întălnire cu Murășul; un teritoriú avénd drept capitală Timișóra, numită astfel după riul Timiș, care șerpuesce prin interiorul acestei țeri, așa că numele'i cel mai românesc ar fi „țera Timișului“, „Timișén“, „Timișencă“, „timișenesce“, după cum și trebuia să i se fi đis românesc înainte de introducerea cuvî-

tului *Bănat*. Ori-cum să fie, o dată înrădăcinat în popor, acest cuvânt va rămâne și e bine să rămână.

Cântec cătănesc din Ciclova:

Ei, *Bănat*, țeră frumoasă!
 Remâi, măndro, sănătoasă;
 Remâi acum vrednicită
 Și de mine părăsită;
 De-ai mei frați sint depărtat
 Ca și cerul de *Bănat*;
 Dar veni-voiu eu a-casă,
 Numai Némțul nu mă lasă...

(Tribuna din Sibiu 1886, p. 1080).

Doamnă bănățenescă:

Flóre verde din *Bănat*!
 Să scii, badeo, te-am lăsat;
 Nu te las că ești uril,
 Ci te las că ești pirlit:
 Că tu séra mă iubesci,
 Măne-ți mă povestesci...

(S. Lyuba, c. Maidan).

Doamnă din Ardél:

Las' să rabde, dacă șede;
 Largă'i lumea; ei n'o vede?
 Că de-aici pînă 'n *Bănat*
 Și-ar afla loc aședat;
 Și de-aici pînă sub munte
 Și-ar afla loc óre-unde...

(Gaz. Transilv., 1888, No. 50).

Alta:

Haid' măndră cu mine 'n lume,
 La maica ta nici nu spune;
 Iea'ți haînele de pe pat,
 Haid' cu mine la *Bănat*,
 Că *Banatu*'i țară bună,
 Aflăm popi de ne cunună...

(Marian, Nunta p. 165).

Alta:

Aide măndro, aide dragă,
 Să trecem măgura négră
 La sfințitul sórelui
 Prin frunzișul codrului
 Și prin țera Oltului;
 Când o fi codrul gătat,
 Să fiu cu tine 'n *Bănat*...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 62).

Alta:

Cântă, măndră, trăgănat,
 Să te-aud dela *Bănat*,
 Că's cu trei cai de furat...

(ibid. 290)

Alta:

— Vino, lele, la *Bănat*!
 — Ba eu nu, că am bărbat...

(ib. 385).

Topografia *Bănatului*, statistica lui, împărțirea'ı administrativă după timpuri, archeologia'ı istorică și pre-istorică, toate acestea nu ne pot interesa de loc în cazul de față; ba chiar vicisitudinile sale politice ne preocupă aci abia întru atâta, întru cât ele sint reductibile la o sintesă etnică a némului românesc de acolo, adevă la o generalitate, iar în specie numai acelea din ele cari aruncă o lumină mai viuă saú cu totul neașteptată asupra acestei sintese.

Din toate regiunile locuite astăzi de Români la nord de Dunăre, *Bănatul* și Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în țera Hațegului, sint singurele cari represintă o continuitate ne'nteruptă geografico-istorică a némului românesc, — un cuib de unde se româniză treptat țerile spre apus, spre crivăț și spre resărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereú descărcându'și prisosul, dar rămânénd tot-d'a-una plin.

Și nici nu putea să fi fost un alt cuib, întru cât *Bănatul* și Oltenia au fost cele de'ntăiu porțiunii pe cari le cuceriseră în Dacia legionariı Romei și fără mântinerea cărora ei nu puteau stăpani restul Provinciei Traiane. Ar fi o curată absurditate de a crede cine-va că colonizarea romană a fost mai compactă și mai solidă în Transilvania saú pe ațuri, unde ea era mai

depărtată de Italia și tot-o-dată mai apropiată de lumea cea barbară din Orient.

Deși învecinate, totuși *Bănatul* și Oltenia nu se confunda întru cât-va decât numai pe la Orșova și pe la Mehădia, având o liniă de demarcațiune firască pré bine determinată prin acel crescet al Carpaților care tocmai între ele se lasă în jos și trece Dunărea pentru a se uni de dincolo cu Balcanii. Din această cauză expansiunea elementului românesc din *Bănat* se operă mai în specie spre Pannonia, iar a elementului românesc din Oltenia tindea mai cu samă spre Nistru.

Migrațiuni dela Olt spre Timiș și vice-versa, firesce, s'au întâmplat nu o dată, și una din ele, bună-ora, în timpii moderni, a dat nascere în *Bănat* unei poporațiuni oltenesci, așa numiților Bufani, care nici pînă astăzi nu s'a confundat cu Frătuții săi Bănățeni propriu șiși. Tocmai această însă dovedește că Oltenia și *Bănatul*, deși se întărlău din când în când reciproc prin revărsarea prisosului poporațiunii într'o parte sau în cealaltă, totuși își păstraū fie-care câte o individualitate deosebită.

Lăsând acum la o parte Oltenia, despre care se pôte vedé mai ales la cuvîntul „Basarabă“, să ne oprim cu tot-dinadinsul asupra *Bănatului*, examinând în privința'î mai de aproape:

I. individualitatea dialectală;

II. individualitatea teritorială;

singurele doué cestiuni, cari intră d'adrechtul în cadrul „limbei istorice și poporane a Românilor“.

I. Individualitatea dialectală a *Bănatului*.

Acastă cestiune ni se presintă sub doué puncturi de vedere:

1°. elementul lexic;

2°. elementul fonetico-morfologic.

Este ciudat că pentru ambele aceste puncturi, fruntașii literaturéi române din *Bănat*: Iorgovici și Țichindél, fără a vorbi de scriitorii cei noui de acolo, nu ne oferă aprópe nici un material, căci dinșii n'au scris bânățenescé, ci în limba literară cea tipică, respândită la toți Româniî prin cărțile bisericesci. Tot atât de puțin se pôte culege din gramatica cea scrisă de Bănățenul Diaconovici-Loga.

1° elementul lexic.

Intr'o scrisóre din Pesta dela 1 August 1871, publicată atunci în Columna lui Traian pag. 117, eū điceam între altele:

„Scólele fiind în vacațiune, Biblioteca Universității din Pesta este închisă. Mulțumită amabilității d-lui Dr. Francisc Toldy, profesor, bibliotecar și unul dintre învățații cei mai renumiți ai Ungariei, ea mi se deschise pentru vr'o trei óre. Acest interval, mai mult decât scurt, mi-a procurat totuși ocașiunea de a face doué descoperiri fórte prețioșe, mai cu samă din punctul de vedere al lingvisticei române. Cea de 'ntăiū, este un manuscris cu totul necunoscut, intitulat: Dictionarium Valachico-Latinum...“

Mai târđiū, pe la 1878, același manuscris ademenise în trecét bágarea de samă a d-lui N. Densușianu, care 'l menționéază în interesantul seū raport despre misiunea sciintifică ce i se încredințase din partea Academiei române, Anale, ser. II t. 2 secț. I p. 202.

Nici eū însă la 1871, nici d. N. Densușianu mai în urmă, nu studiarăm manuscriptul în cestiune mai de aprópe, ci numai dóra în pripă, ceea ce ne rétăcise pe amîndoi, astfel că eū îl consideram de provenință transilvană și

anume de pe la 1700, iar urmașul meu îl credea scris la 1742 și cuprindând „166 pag. + 9 foi”; patru aserțiuni — două ale mele și două ale d-sale — de o potrivă inexacte.

În véra din 1883, eu mă opriseam în Pesta mai multe zile pentru a trage o copie de pe o bună parte a manuscriptului. De aci, întorcându-mă în țară, el mi s'a trâmisi chiar la Bucuresci, grația extremei amabilități a capilor Bibliotecii Universitare din Pesta, dd. Dr. Szilágyi și Dr. Szádeczky. În acest mod am putut să 'mi întregesc lucrarea și s'o mai revăd, având originalul de 'nainte a ochilor.

Înainte de 1742, Dictionarium Valachico-Latinum formă un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu ne'ngrijire, așa că ultimele șese foi, începând dela pagina 161, muceșiseră de umeșelă. Ajuns în această jalnică stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în pele la un loc cu 92 foi de hârtia albă. Legătorul însă era atât de nedibaciu, încât din unele foi a tăiat câte un rând scris, sau cel puțin o parte din litere. După ce s'a legat bine-reu, posesorii succesivi au început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre cari unul: „Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolzenburg. Markseg etc.“, iar altul: „Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis MDCCLXX.“ Aceste diverse notițe fiind scrise toate în urma legării, rîndurile lor au ramas intacte la margini. Faptul este dară că Dictionarium, muced deja în parte pînă a nu fi trecut prin fórfecile legătorului, e cu mult anterior anului 1742.

Înainte de a se da la legat, manuscriptul pare a fi colindat prin diferite mâni. Scris de autorul seú cu o cernelă rădăciniă, aprópe gălbuiă, și cu o ortografiă proprieă, mai mult sau mai

puțin raționată, despre care noi vom vorbi mai la vale, el s'a completat apoi din când în când, cu câte un cuvint scris la margine de alt cine-va, ba chiar de alți doi și trei, cu o cernelă generalmente négră sau negriciósă, cu ortografia curat unгурescă și cu o învederată neprecepere a foneticei române. Cel mai vechiu dintr'acești adăugători a scris întregele două pagine 171—172 dela fine. Un altul și'a însemnat numele „Loncsa Josika“ pe pag. 20. Mai sint vr'o câte-va adaosuri cu mâna posesorului dela 1742, care tot el pe primele patru pagine s'a încercat a da sinonimica ungară a cuvintelor române, de ex.: „Abure. Vapor. (Goz. Parah).“

Iată și un fac-simile de pe pag. 16:

Bebérk Obscurior Beburj
 Beaurésh Vill'co
 Bedé vel Bádé Frater major natu
 Begeurú Imporant ^{Barbora. Ugor Fmbis}
 Begetusi Lano sculorú pp uniolas
 Belis B'hon. Phlogmaticus
 Benyesh Humos cudo
 Benyesh Humos cudo em Tringayrystabunda
 Benyeshk
~~Benyeshk~~
 Bélesh. Exorio Decurco
 Béli. Exorianus Decoricus
 Bélini. Exorianus Decoricus
 Béletor. Exorianus
 Bélongy Bos albu
 Bégradul Ungursh Abba Regalis
 Bégradul Turursh. Alba Gracia. Turururú
 Bégradul Adalulij. Alba Julia
 Béj. - Albus Belu Jajul Vambas
 Benyesh. Doleo
 Benyesh. Apo ad aliquo Fracro Curagero
 Benyeshk
 Benyeshk
 Benyeshk
 Benyeshk
 Beracesh. Amicus

În acest fac-simile totul e scris de aceeași mână și cu aceeași cernelă, afară de :

„Vel Băde. Frater major natu“.

„Badicza. Uxor Fratris“.

„Belusagul. Vanitas“ ;

adaosurii doveditoare că acela care le făcuse — și este anume adăugătorul cel mai vechiu — nu sciea bine românește, după cum o scieau și mai puțin ceilalți adăogători posteriori; pe când autorul primitiv posedă limba română în perfecțiune, adică dialectul seilor provincial.

Dacă vom considera acum că :

1. manuscriptul a fost legat nu mai târziu de anul 1742, probabilmente însă înainte de acel an ;

2. pînă a nu fi fost legat, el trecuse prin vr'o doi sau trei stăpâni, cari îl adăuseră pe rînd ;

3. înainte de a fi fost adăus în acest mod, el zăcuse un timp oarecare în umedă, unde cât p'aci era să se strice ;

4. în țesă generală, manuscriptele schimbă pe posesorii lor cu mult mai încet decât cărțile tipărite ;

dacă — ȃic — vom lua în samă toate acestea, atunci va fi o socotăla foarte cumpătată de a pune data dicționarului în cestiune, așa cum eșise din condeiel primului autor, cu vr'o cinci-deci de ani înainte de 1742; adică în a doua jumătate a secolului XVII.

Sub raportul hărtiei, primele 172 pagini, adică Dicționarul propriu ȃis, se deosebesc cu totul de cele 92 foi adăuse la legarea cărții. Aceste din urmă sînt de o hărtie grosă fără nici un semn de fabrică. Cele de'ntăiu sînt de o hărtie fină, avînd ca semn de fabrică : de o parte, două chei încrușate; de alta, acele trei glonțe și două litere, cari aprăpe tot așa figură în documentele române de pe la

începutul secolului XVII și chiar de pe la capătul secolului XVI, de exemplu în actele dela 1596, 1605 și 1636, reproduse în „Cuvente den bătrani“ t. 1, p. 66, 140 și 229. Același semn peste tot, atît glonțele cu literele precum și cheile, ba încă întocmai aceeași calitate de hărtie, ne întimpină într'un zapis inedit din 30 decembrie 1680 al episcopiei de Argeș, aflător în Arhivul Statului din Bucuresci. Iată-ne dară ărași în a doua jumătate a secolului XVII, ca și pe temeiul celor patru considerante de mai sus. Aci însă, ca și acolo, rămăne deschisă posibilitatea ca manuscriptul să fie mai vechiu.

Să se observe, că singurul oraș din Moldova, pe care 'l menționează Dicționarul, este Suceva. Acastă particularitate, la prima vedere, ar permite a urca data manuscriptului pînă la anul 1600 și chiar mai sus, căci de atunci încôce Suceva perde ori-ce însemnătate față cu Iașul, noua capitală a Moldovei. Noi totuși nu punem un mare temei pe acastă împregiurare, de ăra ce autorul putea să fi cunoscut numele Sucevei din fântăne mai vechi, în cari nu va fi găsit nimic despre Iași. Nu avem decăt a cita un exemplu. Într'o carte a lui Paul Conrad Balthasar Han, intitulată „Alt und Neu Pannonia“ și tipărită în Nürnberg la 1686 în 4, se dă următorea enume-rațiune a orașelor Moldovei : „Die vornehmsten Märkte (dann es gibt keine Stadt darinnen) in der Moldau sind „Zuccavia oder Soczova (ein anderer „Author nennets Suchana) da sich der „Fürst aufhält, Niemeck, so allein mit dem Schloss Romaniwiwar, unter allen andern mit einer Maur umgeben, Vassluy, Totras, Barlaw, Varna (?), Orazonia, Cutinari und Cocina“. Pe prima linie Suceva ca reședința princiară, apoi despre Iași — nicăiri, și acăsta la

1686! Iată dară că rămânem și aci de o cam dată plus-minus în a doua jumătate a secolului XVII.

Un criteriū interesant în aparință, este că autorul cunósce deja porumbul: „kukurudz“, pe care primul seū adăugător îl are de asemenea în lista plantelor dela finea manuscriptului: „turcicum triticum—kukuriza.“ În România porumbul, moldovenesce popușoiu, s'a introdus cam pe la începutul secolului XVIII. Mai nainte, rolul acestei cereale juca la noi meul, după cum o spunē un misionar catolic din Moldova într'o scrisóre din 1670: „totus ille populus pane ex milio vescitur“ (ap. Kemény, Ueb. d. Bisthum zu Bakov în Kurz's Magazin t. 2 p. 76). Acēsta însă nu forméză o obiecțiune seriósă contra vechimii manuscriptului. În mai tótă Europa, porumbul a fost bine cunoscut încă din secolul XVI, dacă nu în cultura de câmp, cel puțin în grădinăria (cfr. Hehn, Kulturpflanzen, ed. 3, p. 443—4). Afară de acēsta, în manuscript figuréză „kukurudz“ fără nici o explicațiune. Cuvîntul mamaligă nu e de loc. Vorba malaū, „mēlaj“, e tradusă prin „milliaceus panis“, adecă pâne de meū, „panis ex milio“ după expresiunea misionarului de mai sus. Mai pe scurt, ne aflăm tot în secolul XVII.

Dacă nu timpul, încăi locul unde s'a scris Dictionarium, iar prin urmare dialectul pe care 'l represintă, se póte precisa cu destulă certitudine; și iată cum.

Din Moldova, precum am vēđut, autorul cunósce numai Sucéva.

Din Țera-Romănescă, el indică trei localități, tóte de o însemnătate istorică:

„Argish. Oppidum în Valachia Transalpina“.

„Bukureshty. Oppidum Valachiae Transalp“.

„Kraiova. Oppidum Transalpinæ“.

Pe lângă acestea, o particularitate interesantă:

„Olt. Aluthas fl.“

„Oltan“.

Din Transilvania următórele:

„Bélgradul Ardaluluj. Alba Julia“.

„Deva. Arx in Transylvania“.

„Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad“.

„Koloshvar. Claudiopolis“.

„Sibiny. Cibinium“.

„Strej. Fluvius Haczagiensis“.

Din acest tabel de un-spre-deci numi, noi ne încredințăm deja că partea occidentală a Țerei-Romănesce (Kraiova. — Olt. — Oltan) și a Transilvaniei (Sibiny. — Deva. — Haczeg. — Strej), adecă partea cea apropiată de *Bănat*, era mai familiară autorului, căruia Clujul îi este cunoscut numai sub forma ungurésce Koloshvar, iar Brașovul și Făgărașul de loc.

Dacă trecem acum la *Bănat*, Dictionarium ne dă următorea nomenclatură:

„Kricsova. Nomen pagi“.

„Logosh. Logassium. Oppidum Hung. Infer.“

„Macsově. Pagus în districtu Sebesiensis“.

„Marga. Pagus în fine Portae ferreae“.

„Marmure. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris“.

„Strem. Sirmium. Plateae Caranseb. nomen“.

„Teius. Tilietum. Promontorium Caransebesiense“.

„Timish. Themisus fl.“

„Timishan. Themisiensis“.

„Timishorě. Themisvarium. Themisopolis“.

Să mai adăogăm:

„Krish. Fluvius Chrysius“.
 „Krishan. Accola Chrysiij“.
 „Krishenesk. Chrysiensis“.

Din toate acestea rezultă nu numai că autorul era Bănăţen, dar încă anume din regiunea Lugoşului.

În manuscrisul întreg nu sînt nici cîiri menţionate nesce simple sate sau puncturi topografice fără vre-o importanţă, afară de cele cinci: Criciova, Maciova, Marga, Strem, Teiuş, şi mai încă altele trei, despre cari vom vorbi mai la vale, toate în vecinătatea Lugoşului, precum nu departe de acolo şi Marmure. Căutînd în Hornyánszky (Geograph. Lexikon d. Königreichs Ungarn, Pest, 1858), noi vedem că Criciova (Kricsova) este un sat românesc cu vr'o 900 locuitori; Maciova (Macsova) un alt sat românesc cu vr'o 300 locuitori; Marga, ăisă şi Vama-Margă, ăraşi un sat românesc cu vr'o 1200 locuitori; cîte trele în aşa numitul „cerc al Lugoşului“ (Bezirk Lugos), la marginea Haţegului, de unde vine cunoştinţa mai de aproape cu această singură parte a Transilvaniei.

Autorul dară, cu o perfectă siguranţă, este un Bănăţen din Lugoş.

Şi tocmai acesta ne deschide un câmp de cercetări, căci tocmai regiunea Lugoşului, cuprîndînd Caransebeşul cu hotarul Haţegan, şi tocmai în a doua jumătate a secolului XVII, între 1640—1700, era din partea Românilor teatrul unei remarcabile mişcări literare ăre-cum omogene, adică românescă cu litere latine.

Pe acest teatru ne sînt cunoscuţi pînă aci trei actori: Stefan Fogarasi, Mihaïu Halicîu şi Ion Viski, cătră cari se mai adaugă acum un al patrulea, ba încă cel mai preţios.

Despre Fogarasi, a se vedé Cuvente den bătrâni t. 2 pag. 724—27. Preut din Lugoş, „Symista Oppidi Lugas“,

el a publicat la 1647 în Alba-Julia: „Catechismus Latino-Ungarico-Valachicus“, 48 foi în 8, unde se scrie românescă cu litere latine, de ex.:

„Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel „ă tot Puternik, roditorul tseruluj şi „ă poementuluj etc.“

Halicîu, din Caransebeş lîngă Lugoş, a publicat în Basel la 1674 un vers în onărea amicului seü dr. Franciscus Papai, retipărit apoi în „Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia“, Leipzig, 1774, p. 127—8, de unde l'a reprodus într'un mod cu totul greşit reposatul Pumnul în „Lecturariu românesc“ t. 3 p. 67—8, şi pe care noi îl dăm aci după o copią corectă, făcută de d. N. Densuşianu:

Kent szenetate, szerund la voi, Romanus Appolo,
 La totz, ketz szvente 'n Empereczie sedetz,
 De unde kunostince asteptem, si stin-ce: fericse
 De Amstelodam, pren chetz szte 'n omenie typar.
 Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva;
 Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
 Prindetz maene sorory, ku cseszt nou oszpe: nainte,
 Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze kurund
 Domnybuny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele Domnae
 Cu patse ej fitz, cu payne si szare rugem.

În fine, Ion Viski este o interesantă descoperire a d lui Dr. Gr. Silasi în biblioteca Colegiului Reformat din Cluj, unde d-sa a dat peste un gros manuscris intitulat:

„A luj szvent David kraj si prorokul o szutyte si csincs dzecs de soltari, cari

au szkrisz cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697“.

A se vedé studiul d-lui Silasi în revista Transilvania, 1875, No. 12, 13 și 14, unde d-sa constată că Psaltirea lui Viski a fost „scrisă parte în Sântă-„Măria (Boldogfalva) lângă Hațeg, parte „în Gioagiul-de-jos, în cari comune res-„pectivul pare a fi fost predicator re-„format“.

Ceea ce a scăpat din vederea d-lui Silasi, este că însuși numele scriitorului în cestiune indică o localitate, probabilmente aceia de unde se trăgea el însuși, sau cel puțin familia sa. Viski, cu postfixul unguresc adjectival *i*, însemnă „din Viska“. Ei bine, peste Carpați se află trei sate românesce numite Visca, din cari două în țera Hațegului (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790, p. 111—112), iar unul în *Bănat* lângă Lugoș (Hornyánszky, op. cit. p. 406). În acest mod, dacă nu prin locu unde trăia, încă prin origine, Ion Viski era Hațegan sau Lugoșan, una din două.

D. Silasi crede că Psaltirea din 1697 ar fi o copie după un original „de pre la mijlocul secolului XVII, de nu și mai de mult“. D-sa totuși nu ne dă despre acesta nici o probă decisivă; ș'a-poți puțin ne importă o distanță de câțiva ani în plus sau în minus.

Lângă Fogarasi, lângă Halicju, lângă Viski, ca represintând aceiași mișcare literară curat lugoșenă dintre 1640—1700, mai avem dară acuma pe acela căru i se datoresce Dictionarium Valachico-Latinum și pe care noi îl numim Anonymus Lugoshiensis, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. În adevăr, pe pag. 172 a manuscriptului el scrisese ce-va în curmeziș, de unde se mai pôte recunoște: „...Iacobus Olass.“ Dar ôre să fie acesta numele autorului, iar nu cum-va al vre-unui alt personagiū? Deși în apropiere de Lugoș se

găsesce un sat românesc numit Ollóság, de unde putea să fi fost acel Olass, totuși noi preferim a nu risca o soluțiune, pe care de o cam dată nemic n'o argumenteză.

Fogarasi, Halicju, Viski și Anonymus Lugoshiensis scriu românesc cu litere latine, luând toți de basă ortografia unгурescă, pe care însă ei o modifică de o potrivă într'un mod esențial; de exemplu:

pentru *ă* și *â* sau *i* întrebunțeză pe *e*, fie simplu, fie scurtat;

pentru *j* întrebunțeză pretutindenî același semn ca pentru *ș*, nefăcând nici o distincțiune între ambele sonuri, de și ortografia unгурescă are *zs* pentru al nostru *j*, iar *s* pentru *ș*;

pentru *ea* întrebunțeză pe *a*, iar pentru *oa* pe *o*.

Ortografia cea mai puțin unгурescă este a Anonimului, care pe *s* nu'l scrie unguresce prin *sz*, nici pe *ș* unguresce prin *s*, ci pentru cel de 'ntăiū pune pe *s*, iar pentru cel-lalt compozițiunea *sh*, luată nu dela Englesī, ci din grafica unor dialecte slavice meridionale, veđi bună ôră la Katancsich, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, p. 283.

De altmintrelea transcriptiunea la toți e destul de confusă, scriindu-se același son *k* prin *k* și prin *c*; același son *ce*, *ci* prin *cs* și *ts*; același son *f* prin *cz*, *tz*, *c*; același son *ge*, *gi* prin *ds* și *gs* etc.

Cea mai unгурescă, ba chiar de tot lipsită de simțul foneticeī române, este ortografia continuatorilor 'Anonimului, cari se recunosc dela prima vedere a fi fost Maghiari. Ca specimen mai lung, iată o urare poporană, transcrisă pe prima din foile cele albe adause la legarea manuscriptului:

Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru Noj

amandoj. Și
 Kusztanti lanoj.
 Pentru Mine
 Pentru Tine
 Pentru noj amandoj
 Pentru Kásza
 Pentru Másza
 Pentru drága sápo
 nyásza.

Vom observa în parentesă curioasă coincidență a acestui cântec cu un altul de pe la 1680, citat cu ortografia polonă în „Vita Constantini Cantemirii“ (ed. Acad. Rom. p. 43) :

Constantine,
 Fudze bine,
 Niczi aj Casa,
 Niczi masa,
 Niczi draga dzupiniasa...

Fogarasi scriea la 1647, Haliciu la 1674, Viski la 1697. Pentru Anonymus Lugoshiensis nu se poate fixa o dată precisă. Din toate considerațiunile însă de mai sus, câtă să-l punem mai aproape de Fogarasi decât de Viski, cam pe aceeași linie cronologică cu Haliciu, căruia el poate să-i fie anterior, dar nici într'un cas nu este mai nou decât acesta.

Orî-cum ar fi, Dictionarium Valachico-Latinum este cel mai vechi vocabular al limbei române, adecă traducând din românesce într'o limbă străină, iar nu vice-versa, după cum traduc, de ex., din slavonesce în românesce acele glozare din secolul XVII, despre cari noi am vorbit în „Cuvente den bătrâni“ t. I. p. 260 etc. Și ce vocabular! Peste cincî miî de cuvinte.

D. V. A. Urechiă, dintr'o călătorie făcută la Copenhaga, a fost adus însemnarea, cum-că în Biblioteca Regală de acolo se află un vechi „Vocabularium Valachicum.“ Nu ne aducem aminte, unde anume și în ce fel de termenî a fost publicată acea notiță.

Adresându-ne însă la d. Bruun, eruditul bibliotecar dela Copenhaga, iată ce ni-a respuns într'o epistolă din 22 Octombrie 1883: „Certes, j'ai devant moi „un petit manuscrit intitulé: Vocabularium Valachicum, qui sur 17 pages „contient un vocabulaire d'environ 170 „mots valaques accompagnés d'une traduction latine. Mais ce manuscrit est „composé à la dernière moitié du „XVIII-e siècle par un dilettante danois, qui s'est occupé de beaucoup „de choses littéraires et linguistiques; „la valeur scientifique en est, sans doute, „nulle“. In scurt, manuscriptul dela Copenhaga abia merită de a fi menționat și nu merită de a fi descoperit.

Peste doi secolî după Anonymus Lugoshiensis, noi nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat — după cum se țice pe frontispiciu — „de mai mulți autori în cursul a trei-zeci și mai multor ani“. Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de această natură, făcută de un singur om!

„Dictionarium Valachico-Latinum“, așa cum îl posedăm noi, nu este terminat. Dela cea de'ntăiu pagină autorul începe deja a-și completa opera, adăugând la margine cuvintele cele uitate. Așa în rînd cu „Acě. Filum“ el pune acolo „Ac“, remas fără traducere. Aducem acest singur exemplu, căci aci s'a întămplat ce-va foarte ciudat. Adăugătorul cel dela 1742, găsind pe acest „Ac“, scris după el „zérna“, eșind astfel „A czérna“, sinonim unguresc pentru „ață“, pe când bietul „Ac=Acus“ dispăre cu totul.

Apoi ordinea alfabetică nu e păzită cu stricteță, fiind-că autorul se pregătia, firesce, a recopia manuscriptul întreg, după ce o dată își va fi isprăvit lucrarea.

Multe vorbe sînt scrise numai românesce. Se vede că, întimpinând vre-o

dificultate de a le traduce bine lătineste, autorul își reserva această sarcină pentru urmă. In unele cazuri însă, traducerea lipsesce numai pentru derivatele dintr'un cuvânt tradus deja mai sus, ceea ce indică din partea lexicografului dorința de a merge îute înainte cu adunarea materialului românesc, fără a se opri la tréba secundară a găsirii equivalentului latin. De exemplu: „Ferek. Polio. — Fereketuré. — Ferekétor“.

Intre cuvintele cele lăsate fără explicațiune vedem:

„Tinkova. —

„Zegusheny. —

„Zorlincze. —“

Câte-trele sint numiri de sate de lângă Lugos. După repertoriul lui Hornyánszky, Tinkova numără astăzi 750 locuitori, Zegusheni (Zagushen) vr'o 600, Zorlința (Zorlencz-mare și Zorlencz-mik) peste 3000 împărțiți în doué comune.

Iată dară încă o probă, dacă ar mai fi nevoe după cele date mai sus, despre lugoșanismul autorului.

Și ceea ce adaugă foarte mult la valoarea operei sale, este tocmai că el se ține cu stăruință de dialectul său natal, ca și când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărțile române din secolii XVI și XVII. După cum Psaltirea Șchefană, popa Grigorie din Măhaciú și Codicele Voronețian ne-aú conservat cu scrupulositate un sub-dialect transilvănen stins fără altă urmă, după cum mitropolitul Dosofteiu fonografiază sub dialectul moldovenesc, tot așa cea mai scrupulosă conservare a sub-dialectului bănățen se datoresce lui Anonymus Lugoshiensis pe prima liniă, de aci pe a doua liniă lui Ion Viski, apoi intru cât-va lui Fogarasi și lui Haliciú.

Judecând din cele cincé miș și mai bine de cuvinte despre planul autorului, noi nu ne sfim a afirma că, dacă

lucrarea sa ar fi isprăvită, Români ar avé de doi secolii un cap-d'operă lexicografic, nu numai cu vorbe comune și cu numiri topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: mikutel și mitutel, nime și nimene, prénd și préndzesk, kurt și skurt, tikvé și tiuké, straitzé și traisté etc.;

cu expresiuni copilăresci, de ex.: a-bushile „infantium incessus quadrupes“, papé „panis infantili sermone“, placse „nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam“ etc.;

cu termenii de choreografia poporană, de ex.: Iepuraska „saltus hajdonicus“, un fel de danț hoțesc;

cu interjecțiunii țerănesci, de ex.: hesh „vox gallinas pellentis“, ho „vox continentis pecora“, hop „vox saltantis“, aos „heus“ etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numi pentru șórece: sorecese „mus“, spurk „mus“, shomek „mus“, hercz „mus“...

Ca specimen, publicăm aci întrégă litera *M*, care se începe cu numărul 2390. Am pus cu litere răríte, pentru a atrage atențiunea, cuvintele cele mai remarcabile din punctul de vedere dialectologic.

Macsin. Molo.

Macsové. Pagus in districtu Sebesiensi.

Macz. Intestinum.

Madzéré. Pisum.

Maj. Malleus.

Maj. Maius.

[Maj bine, maj ushor. Melius. Levius].

Majké. Mater.

Mak. Papaver.

Makar. Quamvis. Licet.

Makarkare. Quilibet. Quivis.

Makarcsiné. Quicunque. Quivis.

Makarundé. Ubicunque. Quo-
 cunque.
 Makardeunde. Undecunque.
 Makarënkëtro. Quocunque.
 Mal. Argillosa terra.
 Mamě. Mater.
 Maně. Manna. Ros.
 Maré. Mare. Pelagus.
 Maré. Magnus, -a.
 Marě. Pomum.
 Mare lukru. Admirantis et sper-
 nentis exclamatio.
 Martz. Mars. FERIA 3-a.
 Martzolya.
 Marga. Pagus in fine Portae fer-
 reae.
 Marva ruskě. Malva hortensis.
 Marmuré. Marmor.
 Marmuré. Porta ferrea. Angustiae
 Transylvaniae ex parte Hunga-
 riae inferioris.
 Margsiné. Margo. Finis.
 [Martur. Testis].
 [Marturiě. Testimonium].
 Mas. Mansio.
 Masě. Mensa.
 Maskuré. Sus castratus.
 Maskě.
 Mecsıněturě.
 Měcsinish.
 Měcsěsk. Aenygma propono.
 Měcsiturě. Aenygma.
 Měczě. Cattus. Felis.
 Měczishorě.
 Měczishor. Intestinum parvum.
 Mědzeiijkě. Cicer sylvestre.
 Mědreguně. Mandragora.
 Měgar. Asinus.
 Megěrecz, idem.
 Měgurě.
 Měgyělěu. Convivium natale.
 [Mehneszk. Evanesco. Abscedo.
 Toipesco].
 Měj. Millium.
 Mějran. Amaracus. Maiorana.
 Mějugsěl. Malleolus.

Mějdan.
 Mejmukě. Simia.
 Měkrish. Acetosa.
 Mělaj. Milliaceus panis.
 Mělkom. Silentium.
 Mělkomish. In silentio.
 Mělcs. Limax.
 Melmesiě. Malvaticum.
 Měmukě. Simia.
 Měně. Manus.
 Měn. Maneo.
 Měn. Mitto.
 Měnos.
 [Měndria. Superbia].
 Měnestěrgurě. Mantile. Manuter-
 gium.
 Měnyé. Cras.
 Měnshesk.
 Měnyék. Diluculo consurgo. Prae-
 venio. Maturo.
 Měnyěkě. Manica.
 Menyiě. Ira.
 Menyios. Iracundus.
 Měnunt. Minutus.
 Menuntzěl, idem diminutivum.
 Menuntedz. Minuo. Comminuo.
 Měnkěturě. Devoratio... ssio.
 Měnkěturě. Contentio.
 Měněnk. Comedo.
 Měněnkumě. Contendo.
 Měnushě. Chirotheca.
 Menzalě.
 Měr. Pomus. Pomum.
 Měr věratek. Pomum aestivale.
 Praecox.
 Měr iěrnaték. Malum serotinum.
 Měr bunebrot. Malum spar-
 ceum.
 Měr dulce. Pomum dulce.
 Měr gushat.
 Měr kěnyěsk.
 Měr koděsh.
 Měr kukurbetaricz.
 Měr de svěnt Pietru. Malum prae-
 cox.

Mër mushkëtaricz. Malum A-
 pianum. Muscatellum. .
 Mër flokos. Malum muscosum.
 Mër nevëstesk.
 Mër ordzën.
 Mër pestricz.
 Mër rutilat. Malum orbiculatum.
 Mër sëlsin.
 Mër vërgat. Malum variegatum.
 Merariu. Anethum.
 Méreu. Rectus.
 Merejè. Recta.
 Merg. Eo. Pergo. Progredior.
 Merg naintè. Proficio.
 Merg napoj. Deficio.
 Mërg ënderët. Retrocedo.
 Mergeritar. Margarita.
 Mergsenaretz. Finitimus.
 Mereiesk.
 [Mërëcsin. Spina].
 Mërit. Marito. Nuptui trado.
 Mëritumë. Nubo. Maritum duco.
 Mëritatë. Nupta.
 Mérindë. Merenda.
 Mërië. Magnitudo. Magnificentia.
 Mëros. Superbus.
 Mërniczë. Metreta.
 Mëroshië. Superbia.
 Mërosheskumë. Superbio.
 Mërun. Minutus. Vide Menunt.
 Mërsurë. Profectio. Progressus.
 Mersurë nainte. Profectus.
 Mërshav. Macer. Macilentus.
 Mershavë. Macra. Macilenta.
 Mersheveskumë. Macer fio.
 Merturië. Testis. Testimonium.
 Merturisesk. Testificor.
 Mërtzishor. Martius.
 Mertzenë.
 Mertzinos.
 Mësaj. Mappa.
 Mäsë. Dens molaris.
 Mësh. Soccus.
 Meshinë. Pellis ovina.
 Meserere. Misericordia.
 Meserernik. Misericors.

Meserniczë. Macellum.
 Mesercsiu. Lanio.
 Mëskë. Dromadarius.
 Mesték. Misceo.
 Mestekëturë. Mistio.
 Mësurë. Mensura.
 Mësor. Mensuro.
 Mështër. Magister. Artifex.
 Mershtërgsindë. (?)
 Meshteresk. Magistrum ago. Ar-
 tificium.
 Meshtershig. Artificium.
 Mëtanië. Reverentia. Inclinatio.
 Metenagë. (?)
 Metlikë. Artemisia tenuifolia.
 Mëtor. Purgo.
 Mëtur, idem.
 Mëturë. Scopae.
 Mëturat. Purgatus. Mundatus.
 Mëtrak. Baculus.
 Mëtricsë. Matrix.
 Më. Mea.
 [Meure. Mora sylvestria]
 Mëzdralë.
 Mëzdresk.
 Mezgaj. Inficio.
 Mezgush.
 Micz. Lana agnina.
 Miczar.
 Micsk. Moveo.
 Micskumë. Moveor.
 Micskëturë. Motus.
 Micskony. Pediculus gallinaceus.
 Mjáon.
 Mjèd. Medum.
 Mjedar.
 Mjèdz. Medium.
 Mjèl. Agnus.
 Mjëlushel. Agnellus.
 Mjerë. Mel.
 Mjëriu. Caeruleus.
 Mjerië. Caerulea.
 Mjërcury. Mercurius.
 Mjëu. Meus.
 Mië. Mille.
 Mik. Parvus.

- Mikutèl. Parvulus.
 Mikë. Parva.
 Mikshor. Parvulus.
 Mil. Milliare.
 Milë. Gratia. Clementia.
 Milos. Clemens. Pius.
 Milämi. Misereor.
 Milostiv. Clemens. Misericors.
 Milostiveskumë. Misereor.
 Milostivnik. Misericors.
 Milosté. Gratia. Clementia.
 Milkuiëskumë. Supplicio.
 Milkuit. Supplex.
 Milkuitar. Supplex.
 Milkuialë.
 Miluiësk. Misericordiam facio. Misereor.
 Miluitar. Elaemosynarius.
 Mint. Mentior.
 Minte. Mens.
 Mintsinos. Mendax.
 Mintsunë. Mendacium.
 Mincsë. Pila.
 Mirak. Miraculum.
 Miraz. Prodigium. Spectaculum.
 Mirh. Mirra.
 Mirhuiësk. Mirra ungo.
 [Mrosz. Odor.]
 [Mirele. Sponsus].
 [Mirä-za. Sponsa].
 Mirumë. Miror.
 [Misztujesk. Conquiesco.]
 Misshë. Missa. Sacrificium.
 Mishesk. Caecutio.
 Mishinë.
 Misir. Aegyptus.
 Miskië. Chalybs.
 Mitutel. Parvulus.
 Morë. Jus caulium.
 Mort. Mortuus.
 Mortë. Mortua.
 Morté. Mors.
 Mortëcsuné. Lues. Morticinum.
 [Morticsosz. Mortalis].
 Morment. Sepulchrum.
 Mormeiësk.
 Morun. Huso.
 Mosh. Avus.
 Moshië. Aviticum bonum.
 Moshnyag. Vetulus.
 Moshë. Avia.
 Moskul. Moskovia.
 Moskovitan. Moscovita.
 [Mostele. Reliquiae corporum SS.]
 Mosor.
 Motë.
 Motkë.
 Motzok. Stupidus. Bardus.
 Mozomajnë. Spectrum. Terriculamentum.
 Mozgosesk. Moveo.
 Mujëdz. Mollio.
 Mujat. Emollitus.
 Muèré. Mulier. Foemina.
 Muierësk. Muliebris.
 Muierotkë. Effeminatus.
 Mujerushkë. Foemella.
 Mujt. Obliviscor.
 Muk. Pituita. Mucus.
 Mukos. Pituitosus.
 Mucsk. Mordeo.
 Mucskëturë. Morsus.
 Mucskat. Morsus.
 Mucskëtor. Mordax.
 Mukar. Emunctorium.
 Mulg. Mulgeo.
 Mult, -ë. Multus, -a. Multum.
 Multzany. Deo Gratias.
 Multzeny, idem.
 Multzië. Multitudo.
 Multzime, idem.
 Multzenesk. Ago gratias.
 Muncsësk. Laboro. Torqueo.
 Munkë. Labor.
 [Müncz. Hinulus].
 Muncsitor. Laborator.
 Muncseskumë. Torqueor. Conor.
 Munté. Mons.
 Mur. Morus.
 Murë. Morum.
 Murë. Intestinum...
 Murar. Molitor.
 Murericzë.

Murony.
 Murg.
 Murgseshtë. Advesperascit.
 Muritor, e. Mortalis.
 Murëdz. Macero. Acesco.
 Murat. Maceratus. Acidus.
 Mursë. Mulsum recens.
 Muskë. Musca.
 Muskuliczë.
 Mushkëtaricz. Muscatellum a-
 pianum.
 Mushkyu. Muscus.
 Mushkyu. Musculus.
 Mustaczë. Mistax.
 Mustëcsos.
 Must. Mustum.
 Mustëraczë.
 Mut. Mutus.
 Mut. Muto.
 Mutat. Mutatus. Mutatio.

2. elementul fonetico-morfologic.

Tot ce s'a scris pînă acum mai nou, mai temeinic și mai ne 'ncurcat asupra fonetice și morfologiei sub-dialectului bănățenesc, se datorază d-lui Enea Hodoș (Poezii populare, Caransebeș, 1892 p. 3—9), astfel că noi nu avem decât a reproduce aci literalmente cuvintele acestui june folklorist:

„Graiul țeranului din *Bănat*, ca și graiul țeranului din alte provincie, asemănat cu limba literară, ne înfățișază mai ales abateri fonetice.

„O parte din însușirile acestui grai le găsim în graiul ardelén, sau în cel moldovén, ba chiar în cel macedo român; altele sînt ale sale particulare.

„Insemnăm, din punct de vedere gramatical, următoarele însușiri:

1. „Una din cele mai distinctive caracteristice a graiului bănățén este păstrarea lui *n* de 'nainte a lui *i*. În *Bă-*

nat nu se țice altfel decât: vinie (pentru vie de struguri), călcâni, întâni, cuni, căpătâni, gutâni; tot așa în câteva comune se țice fânină pentru făină sau fărină. La verbe asemenea este păstrat sunetul *n*, de ex.: tu rămâni, țini (dela a ținé), vini, puni, spuni, a încunî, a descunî, am descunîat etc. Pentru sufixul augmentativ -oi și -óie există numai -oni și -ónie: pietroni, pietrónie; sufixul -ónie mai adese e neaugmentativ: ursónie, vulpónie, lupónie, iepurónie; același sufix forméază numi proprie feminine derivate din masculine: din Popescu se face Popescónie (nevêta lui Popescu), Bibescónie, Gruescónie, etc.

„2. Sunetul *n* urmat de *i* sau *e* trece în *ñ* rostit ca în spaniola, sau ca *gn* în unele vorbe din franceza, sau ca *ny* în maghiara; dar deși îl găsim și în limba asta din urmă, totuși nu putem să-l considerăm drept influență a limbei maghiare: graiul bănățén a fost mai ferit de influența acestei limbi decât este graiul din părțile ungurene și unele ardelene. Afară de acesta, în *Bănat* nu s'a prefăcut nici sunetul *t* sau *k* urmat de *e* ori *i* în *ty*, nici *d* sau *gh* urmat de aceleași în *gy* maghiar, după cum s'a prefăcut la Români din Ungaria și la uni din Ardel, unde s'a modificat în sens maghiar, ci în *Bănat* a suferit alte schimbări, cari se vor arăta mai jos.

„3. Sunetele *b*, *p*, *f*, *v* urmate de *i* (iar *v* urmat de *u* în cuvîntul vulpe) rămân neterminate, ca și în limba literară; și nu aflăm în *Bănat* nici pe ghine, nici chită (ca în părțile Sibiului), nici bgyiñe și ptyitã (ca în părțile ungurene), nici bjiñe și pcitã (ca pe la Năsăud); asemenea nu se țice lupci ori luptyi, nici hiu, nici jițal și jin (ca

pe la Blaj) ori în (ca la Braşov), ci numai biñe, pită, lupi, fiu, viţal, vin etc. Însă i clén şi nu viclén.

„4. S'aũ schimbat sunetele *t* şi *d*, urmate de *i* sau *e*, în *ce* şi *ge* (*dje*), de ex.: frunce (frunte), *ce* (*te*), ciner (tiner), verge sau verdje (verde), Megia şi Megica cu tonul pe *i* (Media şi Medica, numirile ce le dă poporul localităţilor cu numele oficial Mehădia şi Mehádica). Valeagenii, cu numele oficial Valeadeni. În cuvintele deget şi dinte sunetul *d* s'a prefăcut în *gh*, şi astfel se pronunţă: ghejiet şi ghince; de altă parte se dice dă pentru de (dar şi: djă), dãn pentru din (dar şi: djin). Sunetele *k* şi *gh* urmate de *e* sau *i* rămân nemodificate.

„5. Sunetul *ce* se schimbă, ca şi în graul moldovenesc, şi ca şi în graul poporului din comitatul Zărândului, într'un sunet apropiat de *ş*, pe care nu-l putem transcrie exact: dulşie (dulce), şie mai faşi (ce mai faci) etc.

„6. În comunele Ţerova, Ilova, Zlagna, Prisian, Poiana, Visag, după cum îmi comunică d. asesor consistorial Ion Ionaş, precum şi elevii din partea locului, în locul sunetului *ş* se pronunţă pretutindenea *s*, de ex.: sasă (şasă), sapte (şapte), cocosu rosu (cocoşu roşu), sade (şade). Invăţătorii din amintitele comune, după cum mărturisesc înşişi, aũ greutăţi cu copiii de şcolă pînă ce îi fac să rostescă pe *ş*. Se pare curios că, pe lângă toate acestea, cele spuse în punctul precedent (5) aũ valoare şi pentru comunele aici pomenite, adecă în loc de *ce* se rostesc acolo un *şie*.

„7. Sunetul *z* se rostescă mai tot-d'a-una ca *dz*, se dice nu numai dzăc

(dic), Dumnedzău, ci şi dzamă, dzăhar, dzimbet.

„8. Deosebirea între *ge* (*dj*) şi *j* consistă într'aceea că *ge*, *gi* s'ar puté transcrie cu *jie*, *ji*, de ex.: mferjje (merge), însă jor (jur).

„9. Diftongul *ea* se aude mai mult ca *ia* la cuvintele de genul feminin terminate în *e* şi articulate: valia, vulpia, carcia (cartea); mai adeseori *e* din diftongul *ea* se pierde cu totul şi rămâne *a* singur: sară, țară, înfrunzască, vorbască, bat (bét), şasă, şapce; la imperfecte: auzam, culejam, vegiam (vedeam), şegiam (şedeam), țăniam (țineam), ș. a. Adjectivul feminin reă se pronunţă *rè* (cu *e* închis), pronumele feminin ta asemenea: *tè*.

„10. Cuvintele terminate în *ea* nearticulate, ca stea, nea, cățea ș. a. se găsesc în vorbirea țeranului din Bănat aproape pretutindenea sub forma *auă*, de ex.: năuă (néuă), stăuă, cățăuă, nuéuă, măsuă.

„11. În diftongul *oa* se pot deosebi două sunete: un *u* și un *a*.

„12. Substantivele feminine terminate în *ă* fac pluralul mai mult cu *i* decât cu *e*; pluralul dela icoană este icoñi, articulat: icoñile; casă, plur. căși, cășile; fată plur. fiece, art. fiecele; mamă, plur. mame, art. mamele, dar și mamil, mai este și mumăni, ca dela tată tătăni. În gen. și dat. sing. primesc numai *i*: a icoñii, cășii, fecii (fetei), mamil ș. a. Dar și altfel *e* la plural este foarte rar; dela măr pl. este mîeră; pară, pîeră; frumos, frumósă, ș. a.

„13. Sufixele ori, ari și eri sint în-

trebuințate exclusiv pentru or, ar și er; de ex.: învățători (atât la sing. cât și la plur.), frăgari (sing. și plur.), mâneri etc. Unii cărturari pretind că în casurile acestea s'ar auzi la singular nu numai *î*, ci și un *u*. Atâta este sigur, că acest *u* năzuesce să dispară și urma lui este deja cu totul efemeră, întocmai ca și la cuvintele terminate în consonantă.

„14. Alătura formelor umblu și umplu se mai întrebunțază uneori îmblu și implu; însă numai unghi și nu înghi.

„15. Pe lângă rād și vând se dice mai des rid și vind, asemenea rât și rit. Vind se conjugă așa: vind, vindz, vinge, vingem, vingeț, vind; perf.: am vindut ș. c. l. Rid: mă rid, ce ridz, să rige, ăe rigem, vă rigeț, să rid; perf.: m'am ris șcl. tot numai cu pronumele reflexiv.

„16. Articulul pentru vorbe de gen masculin a pierdut pe *l*. Se rostesc articulat: omu, porcu, tot natu, socru (nearticulate cele două ultime sînt tot așa); boū articulat bōu (două silabe). Exemple de nume proprii art. și neart.: Gruescu, Părvănescu, Mănescu, Puīu ș. a. forméză genitivul și dativul sing.: lu Gruescu, pl. Gruescilor, lu Mănescu șcl.

„17. Pentru articlii al, ai, ale, se folosesc numai forma *a*.

„18. Pronumele reflexiv se întrebunțază și duplicat în perfectul compus: m'am bătutu-mă, ci-ai sculatu-ce (te-ai sculatu-te), s'o mbătatu-să, l'am văzutu-l, ă-am dusu-ăe (ne-am dusu-ne), v'ați supăratu-vă, s'or dusu-să, șcl.

„19. La verbul a fi însemnăm următoarele forme:

„Indic. prezente: io mis, tu iesci, iel ăi, noi ăis, voi vis, iei ăis și iei ăist, acest din urmă numai ca verb predicativ. Exemple: io mis Bănățan, noi ăis Bănățeni, voi vis dan țară ș. a. Se mai dice și: noi ăisăm și voi visăț în unele locuri.

„Ind. imperf.: ieram, ieraăi, iera, ieram, ieraț, iera.

„Ind. perf.: fusăăi, fusăș (silaba ultimă tonică), fu; fusărăm, fusărăt, fură; se mai conjugă și: fușăăi, precum și fuăi.

„Ind. perf. compus: am fost, ai fost, o fost, am fost, aț fost, or fost.

„Ind. viitor: oi fi, ăi fi, o fi, om fi, ită fi, or fi.

„In Meedica, mi se spune, e folosită și forma întregă: voi fi, viă fi, va fi, vom fi, viț fi, vor fi.

„Conjunctiv perfect: să fiă fost, să fiă fost, să fiă fost, să fim fost, să fiț fost, să fiă fost.

„20. Perfectul simplu indicativ dela verbul daū: io gegeăi (dedeăi, cu acc. pe ultima), gegeș (și dași) gege (dede, cu acc. pe silaba primă), gegerăm, gegerăț, gegeră (acc. pe prima silabă).

„Se mai conjugă și așa: dăgeăi, dăgeș, dăge, dăgerăm, dăgerăăi (acc. pretutindene pe *ă* ori *e*), dăgeră.

„21. Imperativul are o formă a sa particulară cu sufixele: areț, aăeț, ereț, ireț. Este de observat, că sufixele aici înșirate se pun numai în propozițiuni negative imperative; propozițiunile afirmative imperative aū aceiași formă ca și limba literară. Exemple: nu cāntareăi, nu strigareăi, nu bacereăi (nu baterăi), nu vorbireăi, nu urăreăi etc. Pretutindenea în *Bănat* este folosită forma acēsta; ici colo, sub înriurirea

școliei, se folosește astăzi și forma literară alături de cea mai sus.

„22. Optativul prezintă se conjugă în comunele Vărădia și Pătaș, după cum mi se comunică de elevii d'acolo, în modul următor:

„Îo reaş veñi, tu reaî veñi, iel ar veñi, noi ream veñi, voi reaț veñi, ieî ar veñi.

„23. Pronumele demonstrative: acesta, acela, acesta, aceea aș numai formele:

„Masc. Sing. Nom. și Ac. asta, ahasta; ăla, ahăla.

Masc. Sing. Gen. și Dat. ăstăia; ălăia.

Masc. Plur. Nom. și Ac. ăștea, hăștea, ahăștea, ăla.

Masc. Plur. Gen. și Dat. ăstora, ahăstora; ălora.

Fem. Sing. Nom. și Ac. asta, ahasta; aea, ahaea.

Fem. Sing. Gen. și Dat. ășteia; ăeia.

Fem. Plur. Nom. și Ac. eștea, heștea, aheștea; elea, ălea.

Fem. Plur. Gen. și Dat. ăstora, ahăstora; ălora...“

Alăturând observațiile d-lui Enea Hodoș cu indicațiile fonetice din Anonymus Lugoshiensis, e lesne de a constata că numai palatalizarea dentalelor *de* și *te* în *ge* și *ce* este un fenomen posterior, care tocmai de aceea pare a fi datorit iniurării Serbilor, la care el ne întimpină ca ce-va organic. În celelalte privințe, doi secolii n'au adus absolut nici o schimbare.

Trăsura cea mai caracteristică a consonantismului bănățenesc: conservarea lui *n* de naintea lui *ș*, distinge în același grad dialectul macedo-român; iar cu dialectul istriano-român unesce pe Bănățeni o particularitate morfolo-

gică foarte interesantă, anume optativul prezintă: *reaș, reaî, ream, reaț*, pe care noi l'am explicat deja altă dată (v. ¹ *Aș*) în următorul mod:

„Poporul judecă limba după auz, nu după scris. În forme ca fire-*aș*, face-*aș*, țicere-*aș*, alături cu *aș* fi, *aș* face, *aș* țice, urechea desparte silabic: fi-*răș*, face-*răș*, țice-*răș*. De aci, în loc de *aș* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raș*, trecută dela construcțiunea inversă la cea directă. Frasa istriano-română: „n'am puiava cu ce me *raș* copri, ni stramas pre carle *raș* zace“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-romănesce: „n'am plapumă cu care m'*aș* acoperi, nici saltea pe care *aș* zace“ = „nici saltea pe care zacere-*aș*“. Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâiu atențiunea asupra acestei forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îi dă o altă explicațiune. El crede că *raș* ar rezulta din fusiunea lui *vré* cu *aș*, fusiune o-cursă numai la prima persoană singulară, pe când la celelalte persoane ar fi numai *vré* cu perderea lui *v*. În acest mod condiționalul istriano-român:

raș ave
rai ave
ra ave
ram 'ave
raț ave
ra ave

ar fi, după Ascoli:

vrere-aș ave
vrai ave
vra ave
vram ave etc.

„Ei bine, chiar în această ipotesă prima persoană singulară *raș* ar rezulta, ca și'n explicațiunea noastră de mai sus, din construcțiunea inversă *vrerăș*. Noi

creдем însă că nu numai prima persoană singulară, dar și celelalte s'au născut din aceeași construcțiune inversă, cu sau fără verbul *vrere*, adică cu ori-ce verb, și anume:

raș ave = *ave-réș* (=avere-aș)
rai ave = *ave-réi* (=avere-ai)
ra ave = *ave-rér* (=avere-ai)
ram ave = *ave-rém* (=avere-am)
raț ave = *ave-réț* (=avere-ați)
ra ave = *ave-rér* (=avere-ar)..“

În studiul „Strat și substrat“, noi am demonstrat că așa numiții Macedo-români și Istriano-români de astăzi nu sînt alt ce-va decît Români ceî din Pannonia, pe cari în secolii IX—X i-a găsit acolo și i-a gonit peste Dunăre năvălirea Ungurilor. Este aprópe de mintea omului că dialectul acelor Români din Pannonia, prin însăși pozițiunea lor cea geografică, pe care nicî un crescut de munte n'ó despărția de șesul Timișului, trebuia să fi fost identic sau aprópe identic cu al Românilor din *Bănat*. Iată de ce este foarte important de a urmări acele puncturi de conservatism dialectal, prin cari Bănățenii și numai Bănățenii se mai asociază pînă acum cu cele doue dialecte române trans-danubiane.

Există alte puncturi, vocalice, consonantice și chiar morfologice, în cari graiul bănățenesc se întălnesc cu al Moldovenilor, ca și când Moldovenii, în specie cei dela nord, ar fi o veche migrațiune dela Timiș prin țera Crișului și prin Maramurăș, contopită apoi în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formațiunea Statului Bărlăden, cu mult înainte de descălecarea Moldovei în secolul XIV. Acastă cestiune noi o vom desbata ațurîa.

v. *Bărlăd.* — *Criș.*

II. Individualitatea teritorială a *Bănatului*.

Trei cuvinte:

- 1°. Troian;
- 2°. Aușoniu;
- 3°. Filma;

ne vor ajunge pentru a demonstra nestrămutata continuitate a naționalității române în regiunea dintre Tisa și Cerna.

1°. Troian.

Într'un manuscript paleo-slavic focmai din secolul XII, reprodus întreg de Srezniewsky (Извѣстія Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка, t. 10, 1863, p. 551—574) se citește următorul pasagiū mitologic:

...Троіана Хзрса
 Келеса Пероуна. на
 кѣмъ вѣратиша вѣ-
 сомъ злыиамъ вѣ-
 рокаша...

...pe Troian,
 Hărs, Veles, Pe-
 run, și-au făcut
 ței, în dracii ceî
 reî credeaū...

Hărs sau Hors, Veles sau Volos și Perun sînt divinități slavice cunoscute, menționate nu o dată în străvechea cronică a lui Nestor (cfr. Sacharow, Сказанія русскаго народа, t. 1, 1841, part. 1, p. 11—12). Ce caută însă printre aceștiia, ba încă mai pe sus de cei-lalți trei, numele lui Troian, pe care nu'l descrie și nu'l scie nicî un mitograf al Slavilor?

Un alt monument paleo-slavic, după un manuscript din secolul XVI (Vostokov, Словарь церковно-славянскаго языка, 1861 t. 2 p. 232), aședă pe același Troian, deși nu la primul loc, între diferite divinități slavice:

...мнѣше богы
 многы, Пероуна
 и Хорса Дыи и
 Троіана и инѣи
 мнози...

...închipuindu-și
 mulți ței: Perun
 și Hors, Diū și
 Troian, și alți
 mulți...

și mai adaogă :

... Перунъ въ
Слиникъхъ а Хорскъ
въ Купркъ, Тро-
панъ блше црь въ
Римкъ...

...Perun la E-
leni, Hors la Ci-
pru, iar Troian
fusesse împărat la
Roma...

Aci este deja de tot invederată iden-
titatea Țeului slavice Troian cu ma-
rele împărat Traian, „Trajanus“, în-
temeiătorul Daciei romane.

Să se observe că ambele manuscrise
paleo-slavice sînt anume de originea
bulgară (Drinow, Заселение Балканскаго
полуострова, p. 76).

Arheologul rus Kotliarewsky (Мате-
рьялы для археологическаго словаря, p.
13—14, în Древности, t. 1, Москва,
1865—67) combină aceste texturi cu
următoarele trei puncturi:

1. numele lui Troian figurează de
mai multe ori în vestita poemă rusă
medievală despre Expedițiunea lui Igor
la Dunăre, dintre cari o dată ca „dru-
mul lui Troian“ (въ тропи Троианю)
și o dată ca „Țera lui Troian“ (въ
землю Троианю);

2. Serbii și Bulgarii conservă pînă
astăzi în legendele lor poporane me-
moria unui „împărat Troian“ (царь
Троиан);

3. așa numitul val său șanț „al lui
Troian“, care se începe la noi în Ro-
mânia și se prelungesc apoi departe în
Rusia sudică, unde poporul îi conservă
același nume, mai existând acolo chiar
o tradițiune că fondatorul acestei im-
mense construcțiuni ar fi fost un „Tro-
ian împărat rimlenesc“ (Троиана царя
Римланскаго = Римлянскаго).

Kotliarewsky trage de aci conclusiu-
nea, că Țeul Troian pôte să nu fie în
realitate decât divinisarea de către
Slavii meridionali a împăratului roman
Traian.

Dar întrebarea cea fundamentală este:

1°. Divinisare să fie ôre, când ma-
nuscriptul cel din secolul XII pune pe
Traian între „dracii cei rei“?

2°. Slavii cei meridionali, așezați pe
peninsula balcanică nu înainte de secolul
VI, adecă patru secolii după mórtea lui
Traian, dela cine ôre putut'au ei să
imprumute memoria marelui împărat?

Vuk Karadzić (Lex. 750) reproduce
următoarea legendă serbescă din Bosnia :

„Craiul Troian în fie-care nôpte pleca
„în Sirmia, unde se iubiă cu o nevastă
„său fată, și se întorcea de acolo în-
„nainte de zori, căci peste Ți el se temea
„a eși la lumină, ca să nu-l topescă
„sórele. Cum sosia la iubita sa, îndată
„dedea cailor ovăs, și apoi petrecea
„drăgostindu-se, pînă ce caii isprăviau
„nutrețul și pînă ce cocoșii începeau a
„canta. Intr'o nôpte însă, fratele său
„bărbatul acelei muierii a legat limbile
„tuturor cocoșilor, ca să nu pôta cânta,
„și a dat cailor năsip în loc de ovăs.
„Când dară craiul, simțind vremea de
„plecare, întrebă dacă caii au isprăvit
„ovăsul, sluga i-a răspuns că nu. Mai
„târziu, înțelegend cursa în care a că-
„dut, craiul a încălecat în pripă ca să
„fugă spre orașul seș, dar în cale l'a
„ajuns sórele. Ca să scape de rađe, el
„s'a ascuns sub un stog de fin; însă
„vitele, din nenorocire, au imprăștiat
„finul, și astfel sórele a topit pe Troian“.

Peste Olt, în districtul Romanai, există la noi pînă astăzi aceiași tra-
dițiune. Împăratul cel topit de rađe
sóreli se numesc aci „Domnul-de-
rouă“, și poporul asigură că drumul cel
roman de pētră, care duce dela Dunăre
la Olt prin Caracal, fusesse făcut anume
de către dînsul, „ca să pôta merge mai
iute la amanta sa“.

Se scie că reposatul Bolintinenu a
transformat acestă tradițiune oltenă
intr'o frumoșă baladă :

.....
 Cum se face nópte, dela Istrul mare
 Cătră Olt te duci,
 Ca să ștergi de lacrimi, cu o sărutare,
 Ochiș ei cei dulci!
 Află că o dată sórele pe cale
 De te va găsi,
 Intr'o rouă dulce cu ȕilele tale
 Te va răsipi!

Tot așa cunoscutul scriitor rus Weltmann a compus din tradiȕiunea serbă o poemă întregă sub titlul de „Troian și Angheliȕa” (Moscvă, 1846).

Este interesant — în parentesă — că imaginea omului topit de raȕele sórelui pare a fi o veche metaforă italică, pe care noi o găsim la Florus, când ȕice că Celȕii, neputând suferi căldura, „par'că sânt topiȕi de sóre”: „quasi sole laxantur”. O altă metaforă înrudită tot despre Celȕi este la anticul poet grec Callimachus, care'i compară cu „fulgi de zăpadă” (Roget de Belloquet, *Ethnogénie gauloise* p. 66).

În ce mod legenda română a putut să străbată în Bosnia, ni-o lămuresc cercetările d-lui C. Jireček, cari demonștră că acea țără posedă în vécul de mijloc o numerosă populaȕiune curat românăescă, slavisată mai în urmă (Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa, Prag, 1879, p. 7—8).

Și totuși, însuși d. C. Jireček, cu trei ani înainte (Gesch. d. Bulg. 1876 p. 74—76), tocmai pe numele lui Traian la Slavii meridionali întemeiă posibilitatea că în epoca cuceririi Daciei dinșii vor fi locuit în vecinătate saș „póte chyar în țără (vielleicht auch im Lande selbst)”!

„Baladele bulgare — ȕice d. C. Jireček — cântă pînă astăȕi pe tzarul Troian, stăpân peste nenumărate comóre și la care din 70 de fântâne curge aur strălucit și argint curat. Sub Balcan este

un oraș Troian cu o mânăstire. Pe Topolniȕa, aprópe de Tatar-Pazargik, este podul lui Troian (Troianov most), de care nu departe se află nesce ruine numite de țărani Troianov-grad și o trecătoare Troianova-Vrata...”

Cătră acestea, negreșit, se mai adaoge Troianov-grad din Serbia.

Numai doé lucruri scapă din vedere d-lui C. Jireček:

1°. necesitatea prealabilă de a demonstra într'un mod serios că Serbi și Bulgarii aș locuit în Dacia saș măcar în vecinătate în epoca împératului Traian;

2°. împregiurarea cea capitală că în legenda serbo-bulgară personagiul lui Troian este o ființă antipatică, dușmană, chyar diabolică, „un drac reu” ca în manuscriptul cel din secolul XII, ceea ce nu ne intimpină nici o dată la Români.

Să luăm balada cea bulgărăescă, pe care o citéză d. C. Jireček și care a fost publicată de fraȕii Miladinovtzi (*Български народни пѣсни*, 1861 p. 38—41). Dela primul vers ea sună:

Бог да биег краля 'от Трояна!...'
 (Dumneȕeș să bată pe regele dela Troian!)...

Apoi la Serbi, după cum o constată însuși d. C. Jireček, Troian ne apare ca un monstru cu trei capete saș cu nesce urechi de țap.

În fine, dela profesorul A. Weselowsky (*Записки Акад. Наукъ, Petersburg, t. XXXVII, suplem. No. 3 p. 89*) noi aflăm că pînă și orașul Troian din Bosnia în baladele poporane serbesci se numesce „cel afurisit, unde se petrec nelegiuri”:

Додоше јој проклетог Трояна
 Џ коме се безаконје ради...

La prima aședare a Serbilor și a Bulgarilor pe Peninsula Balcanică, dinșii

aū trebuit să susțină o crâncenă luptă cu vechiul substrat românesc de acolo, și acea luptă a avut drept efect, între altele, de a preface pe Traian cel „optimus“ al Românilor într'un element reū pentru Slavī, întocmai după cum altă dată lupta între Eranī și între Indieni schimbase pe indianul „deva“ (ḍeu) în eranicul „daiva“ (demon). O asemenea înreutățire a sensului este o consecință firăscă a raportului internațional între Slavī și între Români, pe când absolut nimic n'ar pute justifica fenomenul contrar al transformării Traianului celui reū al Slavilor într'un Traian bun la Români.

În cele ḍise mai sus, noi ne-am ferit de a atinge măcar pe „bădica Troian“ în colinda „Plugului“ cea publicată de Alexandri:

S'a sculat mai an
Bădica Troian
Ș'a încălecat
Pe-un cal învătăț
Cu nume de Graur,
Cu șeua de aur...

Acest Troian ni s'ar fi părut o simplă mistificațiune din partea lui Alexandri, dacă nu l'am regăsi în excelenta colecțiune de „Pluguşore“ a d-lui G. Ghibănescu, anume într'o colindă din Trotuş (Analele literare, II, 1888, p. 42):

Și se sculară mai an
Bădică Troian
Ș'ncălecă pe-un cal negru ca corbul,
Iute ca focul...

Dar în alte trei „Pluguşore“ din aceeași colecțiune Troian este înlocuit prin „Machedon împărat“ sau „Alexandru împărat“, iar într'unul prin „Sfintul Vasile“, ceea ce ne face a crede că și dînsul nu este adevărat poporan, ci numai cărturăresc, datorit popilor sau dascălilor de prin sate.

Întru cât am putut urmări pînă acuma, numele personal Troian nu există astăḍi nicăiri la Români, și pôte că nici n'a existat vre-o dată, de vreme ce nici în documente nouē nu ni s'a întămplat a'l găsi, ceea ce arată că străbunii noștri îl consideraū mai pe sus de calendarul omenesc, ca și când ar fi un nume de divinitate, după cum nu se află numele personal „Isus“, iar numele personal „Cristea“ este „Cristofor“, nu „Crist“. Nici la vechii Români nimenea nu se chiăma „Jupiter“ sau „Apollo“. Iată de ce fôrte reū fac aceia cari bagă pe furiș în colinde pe fantasticul „bădică Troian“. Dacă numele personal Troian, după cum am văḍut, circulă la Slavī, acesta este tocmai pentru că la dînsii nu era nici un motiv de a'l distinge de cele-lalte numi personale.

Pe la anul 1532 un Italian din Padova, Francesco dalla Valle, călătoria prin Ţera-Românescă. El ne-a lăsat „Una breve narracione“, conservată în Biblioteca San-Marco din Veneția și reprodusă de Academia Maghiară (Magyar Történelmi tár, t. 3 p. 1—60). Ajungând la Tîrgoviște, Dalla Valle trase cu ai seī la mănăstirea Délul, ai căruia călugări — ḍice el — „ne fecero multe cortesie, et ne racontorno tutta l'istoria della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese, che fu questa che havendo Trajan o Imperatore debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati...“ La Români memoria lui Troian nu se învăța în școlă, ci a fost tot-d'a-una viuă în tradițiunea poporului. Și totuși Cihac (II, 423) nu se sfiesce a susține că troian este la noi un „élément slave“! Să observăm că el cunoșce acest cuvînt numai cu următoarele sensuri: „levée de terre, rempart, prairie entourée d'une levée de terre ou d'une haie, grande prairie

en général; monceau de neige fait par le vent, avalanche; chemin de St. Jacques, voie lactée“.

Față cu forma Troian=Traianus, este metodic de a'și pune întrebarea despre cauza trecerii lui *-ra-* în *-ro-*, și ar fi legitim chiar de a bănuî în acest fonetism o înriurire slavică, de vreme ce la Slavi există un nume personal propriu al lor „Troian“ dela *трой* „trei“, adecă „triplu“ sau „al treilea“. Este învederat că o asemenea înriurire slavică posterioară asupra unei vocale n'ar desminți întru nemic originea primitivă românescă a cuvîntului, ci numai și numai ne-ar duce la următoarea conclusiune: din latinul „Traianus“ Românii făcuseră „Trăean“ și l'au împrumutat Slavilor; apoi pe românul „Trăean“, printr'o etimologie poporană dela *трой*, Slavii îl prefăcură în „Troian“; în fine, forma cea slavizată „Troian“ s'a întors mai târziu la Români, înlăturând pe organicul „Trăean“. Așa dară, chiar în acest cas nu era permis lui Cihac de a băga pe al nostru Troian între „éléments slaves“. Noi credem însă că pină și trecerea lui *-ra-* în *-ro-* a fost datorită la noi unei etimologie poporane curat românesce, sau mai bine curat latine, cu totul independentă de slavul *трой*. Pe de o parte împăratul Traian fiind privit de către posteritatea cuceritorilor Daciei ca străbun al lor; pe de altă parte, dintr'o epocă immemorială, cu mult înainte de Tit-Liviū, toți Romanii privind ca străbunul ai lor pe anticul Troian, — în forma cea poporană Troian se făcuse de către Români din capul locului o fusiune între cei doi străbuni: Traianus și Troianus, astfel că Troian datéză la noi din prima epocă a graiului românesc, și dela noi a primit'o Slavii, nici decum vice-versa. Este curios că tocmai Slavii au revenit

în urmă la forma „Traian“ printr'o etimologie poporană a lor dela *трайни* „a trăi“, după cum ne-o spune însuși d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 75): „Der Eigennamen Trajan, Diminutiv Trajko, ist unter den Bulgaren allgemein gebräuchlich; der Accent auf der ersten Silbe: Trájan; die populäre Etymologie leitet den Namen von trajam duro, persevero auf, worauf sich auch ein bulgarischer Sittenspruch bezieht“. Pentru Cihac dară ar trebui să fie un slavism chiar atunci când Românii ar dice Trăean!

Bunul simț cel mai elementar ar fi de ajuns pentru ca oricine să vedă că pe Troian Slavii l'au luat dela Români și că nu era chip să'l fi luat de aiuri decât numai dela Români. Acesta însă ar proba descendența Românilor din legionarii lui Traian și numai atâta, fără a dovedi tot-o-dată și continuitatea lor cea teritorială pe țărmul nordic al Dunării, căci memoria marelui împărat ei puteau s'o ducă cu dinșii în Balcani sau în Rodop după teoria lui Rösler, ș'apoi s'o readucă înapoi peste mai mulți secolii la întorcere în Carpați. Pentru a demonstra această continuitate teritorială, să trecem acuma la periodul cel mai vechiu, necunoscut încă, din istoria cuvîntului troian.

Din cele patru drumuri romane, cari duceau dela Dunăre spre fundul Daciei, două treceau prin Oltenia, cele-lalte două prin Bănat. Ele au fost făcute chiar în prima epocă a cuceririi, și au trebuit apoi vécuri peste vécuri pină ce pe alocuria să le distrugă timpul, căci erau așternute cu pétră, „strata saxea viarum“, și încă nu cu un singur rînd de pétră, ci doue straturi suprapuse, legate la mijloc printr'un puternic ciment. O inscripțiune, găsită la

capătul sudic al unuia din cele două drumuri romane bănățene, ne spune:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F
NERVA TRAIANVS AVG. GERM
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT. IIII
PATER. PATRIAE COS. IIII
MONTIBVS EXCISIS ANCONIBVS
SUBLATIS VIAM PATEFECIT

(Aschbach, Trajans Donaubrücke p. 4; Hirschfeld, Epigr. Nachlese p. 419, C. I. L. vol. III).

Intru cât descendinții cuceritorilor rămăneau pe loc în țera Timișului, aceste drumuri nu puteau să nu fie identificate în tradițiunea lor cu memoria împăratului Traian, o memorie care, firesce, nu există acolo decât numai pentru dinșii, nu pentru alte nemuri, venite în aceiași regiune mai târziu.

Unul din cele două drumuri trecea din *Bănat* în Serbia actuală; sau, mai corect, era o prelungire făcută de Traian a unui drum roman mai vechiu de peste Dunăre, cam de pe timpul împăratului Tiberiu, dar numit de către locuitorii cu unul și același nume de „drumul lui Traian“.

În secolul VII elementul românesc cel transdanubian începuse a slăbi în ajun de a dispărea apoi de tot sub invasiunea Serbilor. Pe de altă parte, drumul cel roman de acolo, mai vechiu cu vr'o șapte-zeci de ani și executat în condițiuni mai puțin traînice, se stricase. Ce a urmat de aci?

Pe la anul 600, generalul bizantin Commențiol, aflându-se de dincolo de Dunăre în fața malului bănățenesc, cerceta cu stăruință pînă la indigenii despre drumul lui Traian, „ὁδὸς Τραιανοῦ“, și nemiință nu putea să-i răspundă nimic, pînă ce d'abia s'a găsit un moșneg de 112 ani, care i-a spus că un

asemenea drum existase cu 90 de ani înainte.

Acastă narațiune din Bizantinii Teofilact și Teofan, noi o dăm aci într'adină după Rösler (Slav. Ansiedlung an d. unteren Donau, p. 36—7), dușmanul cel mai înverșunat al continuității Românilor în Dacia.

Vrea să țină numele lui Traian în unire cu noțiunea unui drum roman de pîtră putea să se uite după o trecere de timp, dacă condițiunile de supraviețuire nu erau favorabile; pentru cazul contrariu însă, când adecă numele lui Traian în unire cu noțiunea unui drum roman de pîtră nu se uită, ci persistă viu în gura poporului, se cer neapărat două postulate:

a) posteritatea cuceritorilor Daciei să se fi mîntînit pe același teritoriu;

b) urmele unui asemenea drum să nu înceteze de a se înfățișa vedului acelei posterități.

Însuși Rösler, dacă ar mai trăi, ar fi silit a recunoște această rigurosă logică a faptelor.

Ei bine, în secolul trecut, nu mai departe, Bănățenii numiau încă troian numai drumurile cele de pîtră, precum vedem în Dicționarul Lugoșen circa 1670, despre care noi am vorbit mai sus și unde se citește: „Troian. Via strata“, adecă: troian se numește un drum de pîtră.

Se putea óre permanența unui termen de această natură, dacă Românii dela Timiș n'ar fi stat neclintii acolo dela Traian și pînă astăzi? Să presupunem un moment, după ipoteza lui Rössler, cumcă naționalitatea română s'ar fi format în Macedonia sau în Epir, unde ea nu veduse drum de pîtră și de unde va fi început a se așeza pe malul nordic al Dunării cu puțin înainte de secolul XII;— să presupunem una ca acesta, și atunci mai încerca-

ți-vă a explica pe acel „troian = via strata“.

Reposatul Hunfalvy, într'un memoriu prezentat în 1887 Congresului Orientaliștilor la Viena, contesta Românilor însăși existența cuvântului troian, pe care dinsul l'a găsit în Lexiconul Budan cu sensul de șes și cu greșela de tipar „troiun“. Lăcuind în Buda-Pesta, bietul Hunfalvy nu'și deduse osteneța de a consulta în biblioteca Universității de acolo vechiul vocabular bănățen! Și bine a făcut că nu l'a consultat, căci — pătimaș și dilettante cum era Hunfalvy, mai mult agitator internațional decât om de știință — ar fi fost în stare să suprima pe „troian = via strata“.

Noi am văzut mai sus că și la Olteni din Romaniștii drumul cel roman de piatră a rămas în legătură cu numele lui Troian, pe care însă, printr'o formă intermediară Roian ca și când ar deriva dela „rouă“, poporul l'a prefăcut acolo în legendarul „Domn-de-rouă“.

Dela noțiunea cea fundamentală de „via strata“, „drum de piatră“, conservată numai la Bănățeni, troian lesne a trecut apoi la ceilalți Români, prin diferite asociațiuni de idei, la noțiunile cunoscute lui Cihac, în cari toate predomină una din două: sau trăsura cea caracteristică de drum: troian „voie lactée“, sau cea de rădicătură d'asupra pământului: troian „levée de terre, avalanche“, sau chiar ambele la un loc: valul troian „retranchement prolongé“.

v. *Cale. — Troian.*

2°. Aușoniu.

Am văzut că ar fi fost o absolută imposibilitate, ca drumurile cele de piatră, făcute în *Bănat* de împăratul

Traian, să îi păstrat pînă 'n zilele noastre la Români de acolo numele cel stereotip de troian, dacă unul și același element românesc n'ar fi locuit fără întrerumpere între Tisa și între Cerna în curs de cei opt-spre dece veacuri dela cucerirea Daciei.

Prin urmare, pe la începutul secolului V, Hunnii lui Attila alegându'și *Bănatul* drept centrul lor de operațiune contra Occidentului, se aședară tocmai în mijlocul Românilor, cari erau atunci singurii autoctoni ai țerei.

Negreșit, acesta nu se dovedește prin poemele germane medievale, cari sînt posterioare cu opt sau nouă secole și unde mențiunea Românilor pe lângă Attila este istoricesc interesantă numai d'ora întru cât privește timpul redacțiunii acelor poeme, cel mult timpul cu puțin anterior, adică secolii XI — XII. De aceea, nici despre ducele român Ramung sau Nannuch din „Nibelungenlied“, nici despre „Sigeher von Walachen“ din „Klage“, nici despre săgetarii români din „Biterolf und Dietlieb“, eu nu voi vorbi aice. Dar nimenea nu poate contesta și n'a contestat nici o dată, că pentru epoca Hunnilor cea mai prețioasă fântână istorică este Bizantinul Priscus, care literalmente împărțise pâinea și sarea cu însuși Attila într'o localitate din actualul *Bănat*.

Priscus fusese născut în Tracia. El scria grecesc, dar sciea și lătinesc, limba oficială de pe atunci; ba încă s'ar pute judeca după însuși numele se că va fi fost mai curând de origine latină. Amic cu consularul Maximin, Priscus l'a însoțit, cam pe la anul 448, într'o ambasadă, pe care împăratul bizantin Teodosiu II a trimis'o la Attila. Itinerarul acestei ambasade a fost: dela Adrianopole la Sofia, apoi dela Sofia la Niș; prin ur-

mare, ambasadorii călătoriau către Dunăre nu în linia dreaptă, ci curmeziș spre apus. Tot spre apus au plecat ei din Niș, și s'au mirat mult, dice Priscus, când într'un loc cotitura drumului îi făcuse să credă că merg spre resărit: „ὕπὸ δὲ τῆς τοῦ ἰόπου ἀνωμαλίας ἐπὶ ἀνατολὰς κειῖνο τὸ μέγας ἔβλεπε τῆς ὁδοῦ“ (ed. Niebuhr p. 172). Este foarte important a constata această direcțiune spre apus, căci ea restornă cu desăvîrșire teoria acelora cari au susținut că ambasada a găsit pe Attila unde va în Moldova sau în Țera-Românească, adică într'o direcțiune de tot opusă spre resărit dela Niș. Textul lui Priscus este în această privință de o claritate perfectă.

Pășind dară către Dunăre într'o direcțiune sistematică spre apus dela Adrianopole prin Sofia și prin Niș, ambasada trebuia să ajungă cam în regiunea Singidunului, nu departe de Bielgradul de astăzi. Despre riurile pe cari le întimpinase în calea dela Adrianopole pînă la Dunăre, Priscus nu vorbește nimic; după ce ajunge însă pe malul nordic al Dunării, el ne spune că, pînă a sosi de acolo la reședința lui Attila, ambasada a trebuit să treacă mai multe ape navigabile, dintre cari cele mai mari sînt: „ὅτε Δρηκῶν λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τυγῆσας“, pasagiū pe care Klassen îl traduce prin: „Drecon dictus, et Tigas, et Tiphisas“ (ed. Niebuhr p. 183). Profesorul Gooss (Geogr. u. Gesch. d. Tr. Daciens 1874 p. 22), cunoscînd numai traducerea latină, bănuiesc că „Tigas“ și „Drecon“ sînt doî numi ale Tisei: „Drecon dictus et Tigas“, adică: „riul Drecon numit și Tigas“. După această ingenioasă ipotesă, în textul grecesc ar fi a se citi: „ὅτε Δρηκῶν λεγόμενος καὶ Τίγας“ în loc de „καὶ ὁ Τίγας“. În adevăr, „καὶ ὁ Τυγῆσας“, care urmază inme-

diat, ar fi putut să facă pe copist să adauge un „ὁ“ și de'naintea lui „Τίγας“. Orî-cum însă, adaosul ar fi foarte vechiu, de oră-ce, un secol mai târziu, deja Iornande veduse în textul lui Priscus trei riuri: „Tisiam, Tibisiamque et Driccam“, resturnând numai ordinea numilor. Noi preferim dară a lăsa pasagiūl întocmai cum este, fără a suprima pe un „ὁ“, și atunci Tigas, pus la mijloc între Drecon și între Tiphesas, nu pôte să fie alt ce-va decît Bega, un rîu bănățenesc intermediar între Tisa și între Timiș și care în unele locuri e navigabil chiar pentru vapóre. Cumcă din cele trei riuri cel mai important era Drecon, dovadă este că Priscus îl mai menționază o dată, numindu'l „Drecon“ (ed. Nieb. p. 213). Cu alte cuvinte, ambasada bizantină a trecut succesiv prin riurile Tisa, Bega și Timiș, înainte de a sosi la reședința lui Attila.

Itinerariul a pășit dară de astă dată dela apus spre resărit.

Acî se nasce întrebarea: punctul obiectiv al călătoriei fiind o parte centrală a *Bănatului*, de ce oră ambasada să fi mers pînă la Dunăre într'o direcțiune occidentală, în loc de a scurta calea apucând dela Sofia într'o liniă aprópe dreaptă, fără a trece prin Niș? La această întrebare răspunde însuși Priscus. Pentru a găsi pe Attila, ambasada trebuia să'l caute acolo unde era prevenită că'l va găsi, și 'n adevăr l'a și găsit spre apus de Tisa, de unde el se pregătia a năvăli asupra provinciilor bizantine (ed. Nieb. p. 173). Sosind ambasada și presintându-se lui Attila, a primit dela dînsul porunca de a merge la reședința lui și de a'l aștepta acolo. Astfel se explică ambele direcțiuni ale călătoriei, cea occidentală trans-danubiană și cea orientală cis-danubiană.

Să se observe în relațiunea lui Priscus următoarele două puncturi:

a) după trecerea Dunării, ambasada a înaintat de 'ntăiu puțin spre nord, depărtându-se de ținutul danubian, de care nu s'a mai apropiat: „ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα τῆς χώρας“ (ed. Nieb. p. 182);

b) după un timp nu îndelungat, s'a schimbat direcțiunea: „ἐτέραν ὁδὸν ἐτραπήμεν“ (ib. p. 182—3).

Ōre ce sens pōte avé aci schimbarea direcțiunii? ș'apoi o schimbare impusă anume de cătră conducătorii Hunni, cari însoțiau ambasada pînă la reședința lui Attila: „τῶν ξεναγοῦντων ἡμᾶς Σκυθῶν τοῦτο ποιεῖν παρακελευσαμένων“. Spre nord ambasadorii nu puteau înainta, căci n'ar fi fost schimbarea direcțiunii; spre sud și mai puțin, căci s'ar fi întors la Dunăre; dar nici spre apus dinșii nu puteau să apuce, căci acolo, în Ungaria sudică pînă la Buda-Pesta și mai departe, n'ar fi dat peste mari riuri navigabile. Prin urmare, singura schimbare posibilă a direcțiunii era acea spre resărit, trecēnd apoi Tisa, Bega și Timișul pentru a se înfunda în actualul *Bănat*.

Este curios că o comunicațiune epistolară fōrte descusută din partea istoricului unguresc Szabó a putut să amăgescă pe Amédée Thierry (Hist. d'Attila, 1864, t. 1 p. 89, 428) de a scrie următoarele: „On a beaucoup discuté sur le lieu exact où cette résidence était située: les uns ont cru reconnaître Tokai, d'autres la ville actuelle de Bude, d'autres encore des localités diverses; mais tous s'accordent à décider que ce lieu se trouvait dans le pays qui est aujourd'hui la Hongrie. Le récit de Priscus ne laisse d'ailleurs aucun doute sur ce point“.

Narațiunea lui Priscus, vom dice și

noi, nu lasă nici o îndoelă că ambasada bizantină n'a călătorit prin Ungaria, ci prin *Bănat*, înaintând pe un întins șes: „ἐν πεδίῳ κειμένην“ (ed. Nieb. p. 183), unde se împedeca numai dōră de bălți: „τοὺς λιμνάζοντας τόπους“ (ib.) și unde, deși erau destule rîulețe, totuși lipsiau pētră și lemn de construcțiune, cari trebuiau aduse de ațurîa: „οὐδὲ γὰρ λίθος, οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστίν, ἀλλὰ ἐπεισάκνω τῇ ἕλῃ κέχρηται ταύτη“ (ibid. p. 183).

După acéstă descripțiune este învederat că reședința lui Attila nu era în regiunea cea stâncosă și pădurósă a Mehadiēi, a Lugoșului, a Caransebeșului, ci în partea cea óblă și băltósă a *Bănatului*, aceia pe care Grisellini (Gesch. d. temesw. Ban. II) o numia „Flachland“ sau „platte Land“. Dar unde anume?

Priscus ne spune (ed. Nieb. p. 185) că pe drum, oprindu-se într'un sat, Bizantinii au dat acolo peste comitele Romulus și alți ambasadori cari veniau la Attila din Roma, și apoi împreună au urmat calea înainte. Pentru a înțelege acéstă întălnire, cată să admitem că ambasada cea romană venise pe teritoriul bizantin pînă la un oraș trans-danubian aședat chiar în fața *Bănatului*, cel mai apropiat de reședința lui Attila, astfel ca să călătorescă mai puțin pe pămîntul barbar, unde puteau s'o întimpine neplăceri sau pericole. Plecând dară dela Dunăre spre nord, era lucru firesc ca Romanii să întălnescă pe Bizantini, cari veniau din apus spre resărit, ceea ce s'a întămplat, după narațiunea lui Priscus, nu departe de reședința lui Attila. Dacă noi am puté sci orașul cel trans-danubian prin care trecuse ambasada cea romană, am avé o indicațiune despre acea parte a *Bănatului* unde era atunci centrul puterii Hunnilor, căci am căpēta curat

geometricesc punctul de intersecțiune al ambelor ambasade.

Priscus (ed. Nieb. p. 147) ne spune că Attila pretindea a avea drepturi asupra ținutului sudic al Dunării dela Pannonia spre resărit pînă la orașul Novae: „κατὰ τὸ ἔσθμα τοῦ Ἰστρου ἀπὸ τῆς Παιόνων ἄχρι Νοβῶν τῶν Θρακίων“. Orașul Novae se afla tocmai în fața drumului bătășen celui de pîtră, despre care noi am văzut mai sus că, cu doi secolî înainte, îl căutase generalul bizantin Commeniol. Pentru ca să țină atât de mult la Novae, lui Attila acest punct îi eră de o deosebită importanță strategică. În adevăr, el corespunde pe malul opus nordic al Dunării tocmai cu partea cea mai ôblă și băltôsă a *Bănatului*, astfel că de aci, aprópe într'o liniă dréptă, noi înaintăm spre nord cătră lacul Alibunar. Dacă ambasada romană va fi trecut Dunărea la Novae, după cum este fórté probabil, atunci întălnirea ei cu cea bizantină se va fi întămplat unde-va nu departe de acest lac, de unde amindouă împreună vor fi pășit înainte pînă la un punct óre-care apropiat de acolo.

Mai este o altă posibilitate, întemeiată de asemenea pe textul lui Priscus și care în fond duce la același rezultat. Vorbind despre o ambasadă bizantină anterioră, în fruntea căriia era Plinthas, Priscus ne spune că mersese pînă la Dunăre la orașul Margus, unde o așteptaŭ Hunnii cei regalî: „οἱ βασιλῆιοι Σκύθαι“ (ed. Nieb. p. 167), adecă tribul din care eră însuși Attila. Este de cređut că „Hunnii cei regalî“ își aleseră un loc de întălnire nu departe de însăși reședința cea regală. Vechiul Margus este Semendria de astăđi, nu cu mult mai spre apus de Novae. Tre-când Dunărea la Margus, ambasada cea romană, pentru ca să se pótă întălni

cu ambasadorii bizantini, trebuia să apuce tot în direcțiunea lacului Alibunar, întocmai ca și 'n cazul precedente al trecerii prin Novae.

În fine, mai este o a treia posibilitate. Între Margus și între Novae era aședat cam la mijloc, în pozițiunea actualului Kostolatz, orașul Viminacium, un centru comercial și politic însemnat, despre care Priscus vorbește în doue locuri (ed. Nieb. p. 140, 190). Dacă ambasada cea romană a trecut Dunărea prin Viminacium, ea trebuia éráși să înainteze tot spre lacul Alibunar.

Deci, în câte-trele ipotezele, de o potrivă posibile și singurele posibile, reședința lui Attila, ce-va spre resărit de punctul întălnirii ambelor ambasade, nu putea să fi fost aŭrî decăt unde-va în împregiurimile orașelului Vărșet de astăđi.

În privința acestui orașel este de observat ce-va de o valóre capitală în cestiunea care ne preocupă. Felix Milleker, care a studiat Vărșetul într'un mod monografic, ne spune următoarele despre muntele cel cu ruine de acolo, numit românesc „Cula“, adecă „turn“, iar nemțesc „Schlossberg“: „Acest munte — ȕice Milleker — oferă o vedere predominantă nu numai asupra văii dela Biserica-albă și Oravița, dar încă spre occident și spre sud pînă la Dunăre și pînă la Tisa. „Este o pozițiune, de unde se póte vedé întregul *Bănat*“ (Werschetter Gegend, Werschetz 1885 p. 25: „Dieser bot eine dominierende Uebersicht nicht nur in das Ung.-Weisskirchner-Oraviczaer Thal, sondern auch gegen Westen und Süden bis an die Donau und Theiss hin. Es ist dies ein Punkt, von dem man die ganze banater Gegend übersehen kann“). Noi întrebăm dacă Attila, barbar, dar mare general, putea să'și alégă o altă reședință mai nime

rită sub raportul strategic? o reședință însă, unde astăzi, ca și 'n Țilele lui Priscus, p^étră și lemn de construcțiune lipsesc. Este de regretat că colonelul Iannescu a scăpat din vedere caracterul cel strategic al Vârșețului în excelenta sa lucrare despre „geografia militară a Bănatului”.

Pe alăturata chartă noi indicăm cu linia roșie călătoria ambasadei bizantine, iar cu linia albastră pe a celeilalte, însemnând prin liniuțe negre cele două căi romane bănațene. Reședința lui Attila, spre resărit de lacul Alibunar, este reprezentată pe chartă printr'un cerc concentric roșu-albastru. Acea reședință nu era tocmai un oraș, ci un f^órte mare sat: „μείσση κόμη” (ed. Nieb. p. 187), „vicus ad instar civitatis amplissimae” (Iorn. XXXIV ed. Holder).

Este sigur dară, absolut sigur, că reședința lui Attila se află nu departe de Vârșeț, în apropiere de drumul cel de p^étră care se începea în dreptul orașului trans-danubian Novae, și pe unde elementul românesc, după cum am văd^ut deja, de vreme ce n'a încetat de a locui din epoca lui Traian, a trăit firesce și sub dominațiunea Hunnilor.

În adev^{er}, Priscus a întâlnit pe Români petrec^ând f^órte bine în giurul gr^óznicului Attila.

Lăsăm aci cu totul la o parte ceea ce spusese în ac^éstă privință Ungurul Otrokocsi, după care s'a luat apoi bătrânul Petru Maior (Inceputul Românilor, ed. 1812 p. 64 sqq.). E puțin metodic însuși Laurian (Magaz. istor. V, 208), care nu ȳea ostenea de a citi pe Priscus în textul grecesc, mulțumindu-se cu o traducțiune latină nu pretutindenea exactă. Orice problemă istorică controversată trebnⁱ supusă unei minuțioase analize, din care să rezulte dela sineși demonstrațiunea. Așa

am procedat noi mai sus pentru a găsi reședința lui Attila; așa vom procede și acuma pentru a constata ceea ce înțelege Priscus prin „ἡ Ἀύσονίων φωνή” sau „ἡ Ἀύσονίων γλωττία”.

La Priscus nu există nicăirea Latin, după cum credea Laurian, ci se află numai Roman. El numesce „Ῥωμαῖοι” pe locuitorii ambelor imperie, ai celui oriental ca și ai celui occidental, anume cu sensul politic de „cetățeni romani”, „cives romani”; când este vorba însă de naționalitate, atunci pe Greci îi numesce Eleni în opozițiune cu adev^{er}atⁱⁱ Roman: „Ἕλληνες τε καὶ Ῥωμαῖοι” (ed. Nieb. p. 203); ba întrebuint^éză și numele „Ἰτακός” (ib. p. 190).

Pintre supușii lui Attila, neminea nu sciea lătinesce, adecă limba în care vorb^ău și scie^ău „Romanii cei occidentali”: „οἱ ἑσπεριοὶ Ῥωμαῖοι” sau „Italieni”: „Ἰταλιῶται”, „Ἴταλοι”. De aceea Priscus ne spune nu o dată că pentru corespundința cu Occidentul Attila trebuia într'adins să 'și procure secretari de acolo: „πρὸς Κωνσταντινον, ὃν Ἰταλίτην ὄντα ὑπογραφέα Ἀττῆλα ἀπεστάλκει Ἀέτιος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων στρατηγός” (ed. Nieb. p. 176, 185, 208).

Pină a ajunge și a se opri la reședința lui Attila, Priscus nu ne vorbesce nimic nicăiri despre A usoni. Aice însă acest nume ne întimpină de o dată de trei ori, în condițiunile cele mai caracteristice.

Primul pasagi^u (ed. Nieb. p. 190) sună:

... προσελθών
τις, ὃν βάρβαρον
ἐκ τῆς Σκυθικῆς
ᾗ ἦθην εἶναι στο-
λῆς, Ἑλληνικῆ ἀσ-
πάζεται με φωνῆ,

...apropiându-se
cine-va, pe care
după haïna lui
cea scitică e^u il
luam drept bar-
bar, m'a salutat

χαῖρε προσειπὼν,
ὥστε με θαναμά-
ζειν, ὅτι γε δὴ
ἑλληνίζει Σκύθης
ἀνὴρ. ξύγκλυδες
γὰρ ὄντες πρὸς
τῆ σμετέρῃ βαρ-
βάρῳ γλ' ὄσση ζη-
λοῦσιν ἢ τὴν Οὐν-
νων ἢ τὴν Γότ-
θων, ἢ καὶ τὴν
Αὐσονίων, ὅσοις
αὐτῶν πρὸς Ῥω-
μαίους ἐπιμιξία
καὶ οὐ ἡαθίος τις
σφῶν ἑλληνίζει τῆ
φωνῆ, πλὴν ὅν
ἀπήγαγον ἀίγμα-
λώτων ἀπὸ τῆς
θρακίας καὶ Ἰλλυ-
ρίδος παραλίου...

în limba elenă, di-
cându'mî: χαῖρε,
aşa că eū, firesce,
m'am mirat că
unul dintre Sciți
vorbesce elene-
sce, căci, ameste-
cătura de nemurî,
ei se mulțumesc
cu propria limbă
barbară a fie-
căruia, fie acea
a Hunnilor, fie a-
cea a Goților, ba
fie acea a Au-
sonilor, aceia
carî sînt mai a-
mestecați cu Ro-
manii, și nu ușor
le vine lor a vorbi
elenesce, afară
numai dóră de
cei robiți din Tra-
cia saū de pe cō-
stele Iliriei...

Acî Priscus ne spune fōrte neted că
Ausoniî, carî sub dominațiunea lui
Attila locuiaū în Bănat alături cu
Hunnii și cu Goții, avēnd o limbă a lor
propriă, eraū și ei barbari ca și
cei-lalți, dar amestecați cu Romanii,
ceea ce'i deosebîa de Goți și de Hunni.

În pasajul al doilea (ed. Nieb. p.
206) la prânful lui Attila ne apare un
ghiduş saū măscăriciu numit Zercon,
care făcea pe toți să rîdă, împletecînd
talmeş-balmeş la un loc vorbe luate
din cele trei limbi ale țerei, anume
limba Ausonilor, a Hunnilor și a
Goților: „τότε δὲ διὰ τὸν τῆς εὐωχίας
καιρὸν παρελθὼν τῷ τε εἶδει καὶ τοῖς
ἑσθημασι καὶ τῆ φωνῆ καὶ τοῖς συγ-
κεχυμένως παρ' αὐτοῦ προφερομένοις ῥή-
μασι τῆ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὐννων
καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνύς γλωῖταν
πίπττας διέλεεν...”

În fine, în al treilea pasajiu Priscus
ne spune că, la același prânđ, un bar-
bar, care ședea la mēsă lângă dînsul
și care cunoscea limba Ausonilor:
„συνιεις τῆς Αὐσονίων φωνῆς“, Ța vor-
bit în acēstă limbă, și Priscus l'a și
înțeles,—ceea ce nu se putea întâmpla
dacă Ausoniî n'ar fi avut un graiu
fōrte apropiat de limba latină cea vor-
bită de pe atunci.

Ce e dreptul, chîar astăđi, după pa-
tru-spre-đeci secolî, puțină lătinēscă ar
trebui lui Priscus ca să pōtă înțelege
cântecul poporan adus de Bănățēnul
Murgu (Wiederlegung, Ofen 1830 p. 53):

De pe munte 'n vale
[vin,
În vale vin la riul
[lin,
Setea lungă să mî-o
[stîng
Care n'o puteam s'o
[frâng;
Vadul nu era în
[cale,
Ci în laturi mai în
[vale...

De monte in vallem
[venio,
In vallem venio ad
[rivum lenem,
Sitim lo' gam ex-
[stinguam,
Qualem non pote-
[ram frangere;
Vadum non erat in
[calle,
Sed ad latus magis
[in valle...

Cu atāt mai virtos dialectul daco la-
tin cată să fi fost de tot înțelegibil în
secolul V, când dicționarul seū consistă
apropē exclusiv din elemente latine și
pré-puține dacice.

Față cu cele trei pasaje de mai sus,
și mai ales cu pasajul al treilea, in-
dicele la edițiunea cea Niebulhriană a
lui Priscus, p. 615, comentēză fōrte
bine pe „Ausonica lingua“ prin „Ro-
mana rustica“.

Orî-cum s'ar citi și orî-cum s'ar in-
terpreta textul lui Priscus, este mai
pe sus de orî-ce îndoēlă că în regiunea
unde se afla reședința lui Attila lo-
cuiaū Romānî și se vorbea romā-
nesce, ba chîar unii dintre Hunni în-
vēțaseră limba romānă, dacă nu cum-va
barbarul, care vorbea romānesce lui

Priscus la prânzul lui Attila, va fi fost el-însuși un Român ajuns la o înaltă demnitate pînă la Hunni.

Dar pe acei Români de ce ôre Priscus îi numește Ausonii? Iată o cestiune, pe care neminea încă nu și-a pus-o pînă acuma.

După cum la întîlnirea Hunnului, care-i vorbea grecesc, Priscus l'a întrebă cu mirare: cine este? tot așa el trebuia din capul locului să întrebe: cine sînteți? pe barbarii pe cari îi aușia vorbind într'o limbă asemănată cu cea latină; și dacă el îi distinge apoi de Hunni și de Goți într'un mod sistematic prin numele de Ausonii, se vede că chiar dinșii i-au spus că așa îi chiamă.

Este cea mai veche mențiune istorică a unei vorbe curat românesce, care ne prezintă o tulpină latină și două sufixuri de asemenea latine, dar unite tôte printr'o formațiune lexică propriei noii naționalități latine din Dacia.

La intrarea Goților și a Hunnilor în actualul *Bănat*, Românii de acolo erau elementul etnic cel indigen, care avea tot dreptul de a se fâli că ei sînt aborigeni, autoctoni, cei bătrâni, stăpâni ai țerei; și tocmai acesta cată să fi spus ei lui Priscus la întrebarea lui că cine sînt dinșii, căci tocmai acesta vrea să ăică românesce aușonii.

Cuvîntul *auș*, din latinul „*avus*“ prin sufixul „-uș“, același sufix desmierdător ca în femininul „*mătușă*“ (= *amita* + *ușă*), însemnăză pînă astăzi pe „bătrân“ nu numai în dialectul macedo-român, dar și la Olteni, în districtul Olt mai cu samă, de unde rezultă că altă dată, înainte de separațiunea între Daco-români și între Macedo-români, a fost o vorbă comună tuturor Românilor. Sufixul cel intensiv „-oș“, pe de altă parte, la Bănățeni ca și la Macedo-români se ro-

stesce tot-d'a-una „-oniu“, derivând din sufixul latin „-oneus“. În scurt, vechiul bânățen *aușoniu* are un înțeles ce-va ca lătesc „senior“ față cu simplul „senex“. Să urmărim însă mai de aproape acest înțeles, care va arunca o neașteptată lumină asupra textului lui Priscus.

În România, pe lângă *auș*, ba chiar mai răspândit în graiu, este deminutivul *aușel*, despre care étă ce ne spune d. S. F. Marian (*Ornit.* I, 326): „Cea mai mică dintre tôte păserelele, „câte provin în Europa, și tot-odată „una dintre cele mai frumoșele, este „*aușelul*, numit în Bucovina *tartalac*. „*Aușelul* e de nouă-ăeci și șese milimetri în lungime, de o sută cincă-ăeci și patru în lățime, de patru-ăeci și opt în lungimea aripelor și de trei-ăeci și opt în lungimea coșii. El e pe „de asupra măsliniu, pe tîmple și la „turile grumazului castaniu; marginile „frunții și o trăsătură de-asupra ochilor sînt deschise, zăbelele și cercul „ochilor albi; virful capului galben, „părțile inferioare ale corpului galben-„aprinse și pe de lături ruginiu-castanii. Penele aripelor și a coșii castanii-„închise și pe mărgini măslinii-deschise. „Ochii castanii-întunecați; rostul negru; „picîorele castanii. *Aușelul* e răspândit mai peste tôte Europa. El petrece „véra prin păduri, érá primăvéra și „tómna prin grădini. Nutrețul *aușelului* sînt diferiți cărbuși, musce și „alte insecte mici..“

În tôte cele-lalte limbi neo-latine, ba mai în tôte limbile din Europa, numele *aușelului* este éráși un deminutiv, dar anume dela cuvîntul „*rege*“. Așa:

frances „*roitelet*“;
italian „*realino*“ și „*reillo*“;
spaniol „*reyezuelo*“;
german „*Zaunkönig*“;
rusec „*korolëk*“;

bohem „králiček“;
grec „βασιλικος“, etc.

Deja în latina clasică numele a uşonului era „regulus“.

Dacă deminutivul din a uş are sensul de „crăişor“, atunci intensivul a uşoniu cată să fi avut sensul de „rege“, negreşit nu ca cel mai bătrân în accepţiunea materială a cuvîntului, ci în accepţiunea cea morală: ca cel mai venerabil, de unde şi latinul „senior“, literalmente „mai bătrân“, a devenit la Neo-latini „seigneur“ şi apoi „sire“, adecă tocmai rege.

Există o dovadă, cumcă Români de la curtea lui Attila, dîcînd lui Priscus că ei sînt a uşoni, i-au şi explicat tot-o-dată înţelesul vorbei; şi era, în adevăr, un lucru cât se pôte de firesc ca dînsul să le fi cerut o lămurire în această privinţă, căci după graul lor cel lătesc el trebuia să i confunde cu anticii Ausoni din Italia, despre cari nu se pôte să nu fi citit vre-o dată, dar tocmai această confuziune îl incurca şi mai mult. De ce sinteţi voi Ausoni? ce însemnăză pentru voi acest nume? cum de aţi ajuns în ţera Hunnilor? etă nesce întrebări, pe cari împregiurările le impuneau orî-cui faţă cu A uşonii dela Dunăre.

Noi am vîdut că în textul lui Priscus este întrebunţat pretutindenea, adecă de trei ori, numai genitivul plural „*Αύσωνίων*“. Se scie că glosatori medievali, când interpretau un cuvînt, îl lua în forma gramaticală în care îl găsea. După această particularitate caracteristică, este lesne de constatat că Suidas, lexicograful bizantin din secolul X, are în vedere anume pe Priscus, când pune glossa cu genitivul plural: „*Αύσωνίων = Ιταλῶν*“.

Aci însă ne întimpină o nedumescire. Aceiaşi glossă: „*Αύσωνίων. Ιταλῶν*“ se află şi la Hesychius, lexi-

cograf alexandrin din secolul IV, care trăise înainte de Priscus, şi prin urmare nu putea să l cunoscă. Este totuşi nu mai puţin sigur că Suidas de asemenea nu cunoscuse lucrarea lui Hesychius nici măcar de nume, ci numai pe un istoric omonim din Milet. Astfel fiind, nemic nu ne împedcă a admite că la Hesychius glossa de mai sus este o interpolaţiune, făcută de cătră un copist posterior epocăi lui Suidas. Să adăugăm că din lexiconul lui Hesychius ne-a ramas un singur manuscript, după care l'a editat Musurus la 1514, ceea ce face peste putinţă o confrunţaţiune de texturi, pe când dela Suidas există mai multe manuscripte. Nedumerirea se înlătură dară fără multă dificultate, întru cât este mai pe sus de orî-ce îndoelă că Suidas a utilizat textul lui Priscus, şi acesta nu o dată, ci de o mulţime de ori. Ediţiunea Niebuhriană (p. 225—28) reproduce trei-spre-deci fragmente, despre cari dîce: „*Sequentia, quae sine auctoris nomine apud Suidam leguntur, Prisco tribuenda esse videntur*“. Cătră cele trei-spre-deci fragmente, cată să mai adăogăm acum un al patru-spre-decelea, luat de cătră Suidas tot din Priscus şi tot „*sine auctoris nomine*“.

Înainte de a merge înainte, să mai lămurim o împregiurare.

Descrierea călătoriei lui Priscus, aşa cum a ajuns pînă la noi, este scurată întru cât-va. Originalul cuprindea unele amănunte, cari au fost suprese de cătră copişti. Probă evidentă este următorul pasagiu din Iornande: „*Ad quem (Attilam) in legationem se missum a Theodosio iuniore Priscus historicus tali voce inter alia refert: Ingentia siquidem flumina, id est Tisia, Tibisiaque et Dricca transeuntes venimus in locum illum, ubi dudum Vindigoia, Gothorum fortissimus, Sarma-*

„tarum dolo occubuit“. Deși Iornande afirmă aci în modul cel mai pozitiv că reproduce propriile cuvinte ale lui Priscus, totuși în textul grecesc cel ajuns pînă la noi întregul epizod: „ubi dudum Vidigoia etc.“ lipsesce cu desăvîrșire. În același chip copiștii au omis din Priscus cuvintele care urmăză în Suidas imediat și fără separațiune după glosa „*Ἀυσονίων. Ἰταλῶν*“, și anume: „*καὶ Ἀύσονες, οἱ βασιλεῖς*“, adică: „iară Ausonii însemnăză regi“.

Sintem a u ș o n i, ceea ce vrea să dică cei mai bătrâni aice, adevărați baștinași, moșteni și domni ai acestui pămînt, — au țin Români cãtră Priscus; și dinsul a înregistrat întocmai declarațiunea lor, cu singura deosebire că alfabetul grecesc îl silia vrînd-nevrînd a pune un *s* în loc de *ș*.

Pînă acuma era o nestrăbătută enigmă de a găsi în secolul V la Priscus, lingă Hunnii și Goții lui Attila, pe „Ausonii“ sau „Ausones“ din antica Italiă, un termen etnic care atunci devenise deja de vécuri un simplu epitet poetic în literatura latină, și care nici chîiar în Italia, cu atât și mai puțin în provinciile romane, poporan n'a fost nici o dată.

Și câte enigme de felul acesta mai rămân nescotocite și nedeslegate în „istoria începutului Românilor în Dacia“! enigme pîntre cari fôrte multe s'ar fi descifrat pînă acuma, dacă istoricii noștri s'ar deprinde a studia isvórele în texturi originale, nu în traduceri, și dacă ar fi mai tari în sciința limbei, fără care istoria cea veche nu póte decât să șchîlopéteze în cazul cel mai bun.

3°. Film a.

S'ar puté mira cine-va cu drept cuvînt, că în călétoria lui Priscus la curtea lui Attila nu se află nici o mențiune

despre Gepiđi, deși se scie, din totalitatea fântanelor istorice contimpurane, importantul rol pe care l'au jucat ei în resboile lui Attila și apoi în căderea dominațiunii hunnice.

Faptul este că pe Gepiđi Priscus îi cuprinde sub numele generic de Goți, „*Γότθοι*“.

Noi însă vom căuta aci a'i deosebi pe unii de alții, căci cu Gepiđii naționalitatea română cea de lingă Timiș a avut mult a face, pe când cu Goții proprii ținși ea nu s'a ciocnit mai nici o dată.

Cine óre să fi fost Gepiđii?

Pe când Goții ocupaú numai regiunea de peste Nistru, se afla alătura cu ținșii o créngă separată din tulpina gotică.

Eraú așa numiții Gepiđi.

Posițiunea lor geografică în acea epocă resultă fôrte limpede din narațiunea lui Iornande. El ține că ei locuiseră de 'ntăiú pe o insulă a Vislei, că de acolo s'au întins peste o țéră mai spațiosă, fără a se depărta totuși de reședința primitivă, căci n'au încetat de a avé vecini o ramură a Burgunđilor, pe care și Ptolemeú (Geogr. III, 5) o pune lingă Visla; și în fine, că acéstă nouă patriă a Gepiđilor era numai munți și numai păduri, după propria expresiune a unui rege al lor, care — după Iornande: — „*inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque densitate constrictum*“.

Cu aceste indicațiuni în mână și cu o mapă de 'nainte ochilor, e peste putința a nu recunosce Galiția la pólele crescutului resăritén al Carpaților.

Din Galiția Gepiđii au trecut în Ungaria, întocmai ca mai târđiú Maghiarii.

Textul lui Iornande este aci de o confusiune spăimîntătoare, pe care póte cine-va s'o descurce numai dóră aducédu-și aminte că entusiastul istoric

al Goților trăia pe la anul 550 și că tot pe atunci scieau Bizantinii Procopiū, Agathias și Menandru, prin con-texturile cărora sîntem datorî a'l controla.

Iornande (De reb. Get. XII, L) repetă mereu că Gepiđii stăpănesc Dacia întregă, pe care éráși întregă — după el — o stăpăniseră mai 'nainte Goții. Când ajunge însă a delimita topograficesce hotarele acestei dominațiunii a Gepiđilor, ȃce că ei ședeau lingă flu-viele Criș și Mureș, între carî la mijloc mai bagă doue riurî cu nise numî problematice: „Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, et Gilfil, et Grisia qui amnes supradictos excedit...” (ibid. XXII).

Acésta'î „întregă Daciă“?

Ș'apoi tocmai în astă regiune nici că a fost vre-o dată nu numai o dominațiune, dar nici măcar o invasiune gotică, despre care să ne fi rămas o silabă în fântănele anticității.

Intr'un alt pasagiū (ib. V), Iornande trage hotarele teritoriului gepidic cu totul altfel, și anume: „Prin țera Ge-„piđilor curg riurî mari și renumite, „căci despre nord și apus o scaldă Tisianus, despre sud marea Dunăre, „despre răsărit o curmă fluviul Tavisis, „ale căruî unde iuți și spumănde se „reped furióse în Dunăre“.

Tisianus fiind Tisa; Tavisis, pe Tabla Peutingeriană Tivisco, în Priscus *Τιβίσκος*, în Ptolemeū *Τιβίσκος*, neputēnd a fi alt ce-va decăt Timișul; Gepidia este dară pămîntul dintre Tisa și Timiș.

Cum óre acum să împăcăm pe Iornande cu Iornande?

Procopiū, Agathias și Menandru ne spun într'un glas că Gepiđii stăpăniau orașul Sirmiu cu regiunea învecinată, și nu că o spun printr'o nudă afirmațiune de felul aceleia a lui Iornande, dar înregistréază un șir de evenimente

petrecute între Gepiđi și Longobarđi, între Gepiđi și Greci, între Gepiđi și Franci etc., tóte în actuala Serbiă.

Un alt scriitor sincron, Ennodiu, confirmă și el mărturia celor trei Bizantini, punēnd în Gepidia apa „Ulca“, pe care o recunoscuse deja Katancsich (Tab. Peut. I, 301), și'mî pare bine că și Rösler (Rom. Stud. 74) o recunósce a fi actuala Vukă, un rîu éráși din regiunea Sirmiuului (cfr. Fertig, Ennodius und seine Zeit, Passau, 1855).

Cum să explicăm óre cele doue aserțiunii contradictóre ale lui Iornande față cu necontroversabila unanimitate a lui Procopiū, Agathias, Menandru și Ennodiu?

Iornande sciea departe în Italia, copiānd pe Cassiodor sau compilānd pe prin Ablavius și alți scriitori perduți, fără să observe vre-o dată că fântănele sale nu sînt tóte din aceiași epocă. Extrema negligență a lui Iornande este ceea-ca l'a deochiat de de-mult în ochii criticilor (Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, 47—52).

Totul se limpeȃdesce, dacă vom restabili următórea ordine cronologică în migrațiunile Gepiđilor:

Primul stabiliment, lingă Visla;

Al douilea, în Galiția;

Al treilea, lingă Criș și Mureș;

Ultimul, între Tisa și Timiș, iar peste Dunăre, lingă Sirmiu.

Cum dară Iornande, deși descrie pe larg el-însuși hotarele gepidice în primele patru migrațiunii, totuși nu se satură de a celebra dominațiunea Goților și Gepiđilor peste „totius Daciae fines“?

Aci éráși el nu comite alt păcat decăt pe acela de a nu fi înțeles fântănele de carî se servise.

Și étă cum:

Bizantinul Procopiū este autoritatea autorităților în ceea ce privesce ambii

țermi ai Dunării. Ca secretar al lui Belisariū, el luase parte la toate strălucitele expedițiuni ale marelui căpitan și cunoscuse de aproape tot felul de nemurii germanice: Goți, Gepiđi, Vandali, Longobarđi etc. (cf. Dahn, Prokopius v. Caesarea, Berlin, 1865). Negreșit că neminea pe acest țărīm nu ne va pute conduce mai cu certitudine.

Ei bine, Procopiū ȃice ĩntr'un loc :

„Gepiđii, cari stăpāniaū urbea Sirmiū și tōtā Dacia, după ce ĩmpēratul Iustinian smulsea acea regiune de sub dominațiunea Goților...”

Cu câte-va rinduri mai jos :

„ĩmpēratul a dat Erulilor alte câte-va locuri din Dacia ĩn gīurul Singidunului, unde ei locuiesc și astăđi“ (De bello Goth., III, 33 : „*Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπιπλείστον ἀπάσας καταλαμβάνοντες ἔσχον. Ἐπεὶ δὲ τάρχιστα βασιλεὺς αὐτὸς Ἰουστινιανὸς ὀφείλετο Γότθους etc. καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρὶα δόντος βασιλέως Ἐρῶλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα*“).

ĩntr'un alt pasagiū :

„Mai 'nainte, pe când Dacia era tributară Goților, Gepiđii nu se mișcaū din fōstele lor locuințe de dincolo de Istru, cāci atāta se temeai de Goți, ĩncāt nu cutezaū a trece fluviul“ (ibid. III, 34).

Pentru scriitorul bizantin „dincolo de Istru“ este naturalmente țermul nordic. Prin urmare, pe țermul sudic al Dunării se aflaū Goții, cārora le era tributară Dacia de acolo și de grōza cārora tremuraū Gepiđii, așeđatī atunci līngā Tisa.

Apoi érāși :

„ĩn Dacia și ĩn Pannonia sīnt orașele Singidun și Sirmiū pe malul Istrului“ (ibid. I, 15).

Mai ĩncā :

„Hotarele Daciei, unde se aflā ur-

„bea Sirmiū...” (Procop. Hist. arcana, p. 18).

ĩn fine :

„Gepiđii stăpānesc Singidunul și Sirmiul cu regiunea ĩnvecinată...” (Proc., De bello Vand. I, 2).

Dacă aceste șese citațiuni nu sīnt de ajuns, Procopiū nī-ar mai procura altele vr'o douē-trei nu mai puțin decisive.

Sirmiul, adicā Mitrovitz de astăđi ; Singidunul saū actualul Bielgrad ; mai pe scurt Serbia, niē decum România danubianā, étā darā tōtā Dacia pe care o ocupaserā de'ntāiū Goții după trecerea lor peste Dunāre, precum nī-o spune și ĩnsuși Iornande (LV), iar retrāgēndu-se aceștiā, aū cuprins'o Gepiđii, pogoriți acolo din laturea vestcarpatinā, unde locuieserā mai 'nainte.

Confusiunea nominalā ĩntre Dacia cis-danubianā pe de o parte, și pe de alta ĩntre cele douē Dacie trans-danubiane, ale cārora hotare aū fost tot d'a-una fōrte reū definite, dar pe unde ĩn realitate aū stăpānit cāt-va timp nēm̃ul goto-gepidic ĩn urma invasiuniī Hunnilor, acēstā confusiune nominalā a făcut pe compilatori de felul lui Iornande a plāsmui o fantasticā dominațiune a Goților și Gepiđilor peste tōtā Dacia d'a-stānga Dunării.

Un alt vechiū scriitor tot atāt de puțin scrupulos, „necriticul și istoricesce nepēsătorul Eutropiū“ după cum ĩl calificā Eichhorn (Gesch. d. Litteratur, Gott. 1805 p. 387), bagā și el ĩn Dacia Traianā nu numai pe Tervingi și Taifali, dar ĩncā și pe Victofali, pe cari adevēratele fāntāne nu'i aratā nicāiri decāt spre apus de Timiș (Amm. Marcell. XVII, 12 ; Capitolin. M. Anton. XVI) și despre cari nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al Romāniei.

Istoricii moderni, fără a'și da oste-

néla de a scăpăra lumină din confruntarea isvórelor, s'aú mulțumit a tot repeți fabula, pînă ce, sub eleganta pênă a lui Rösler (Rom. Stud. 62), ea a luat nisce proporțiunii iperbolice pînă și 'n cronologiă.

Din istoria Gepiđilor ne preocupă de astă dată următórele doue puncturi:

1. Eí vorbăiaú un dialect gotic, fiind „ex Gothorum prosapia“ după Iornande, γοτθικά ἐθνῆ după Procopiú, Ἰόρθοι după Priscus;

2. Eí aú locuit fórté îndelungat într'o parte a *Bănatului*, fiind astfel vecini cu Românií de acolo, cu Aușonií cei de lîngă lacul Alibunar.

Pe la anul 600 un general bizantin măi dă încă lîngă Tisa peste urme de Gepiđi, cari însă nu măi sînt atunci o naționalitate compactă, ci nesce șubrede remășițe (Theophylact. ap. Stritter, Gepaed. p. 387).

E remarcabil — în parentesă — că precum Goțií propriú țiși ne-aú lăsat un prețios monument archeologic cu o inscripțiune runică în tesaurul de aur cel descoperit la Petrósa în regiunea Buzéului, tot așa în *Bănat*, însă numai acolo, a remas dela Gepiđi éráși un prețios monument archeologic scris cu rune, anume tesaurul de aur demormintat pe la finea secolului trecut în comitatul de Torontal, despre care Dietrich (Runeninschriften des banater Fundes, in Pfeiffer, Germania, 1865, IX, 177—209) conchide că aparține unui popor gotic, dar diferit de Goțií propriú țiși: „Fest steht aus der Sprache der Inschriften ein zum Kreis der Gothen gehöriger Stamm, und aus den Runen, dass es nicht genau derselbe war, dem wir den Ring von Bukarest, ursprünglich von Pietrossa, verdanken“.

Ori-cum ar fi, Gepiđii aú locuit într'o parte a *Bănatului* cel puțin pînă în secolul VII.

În acest mod, prin durata secolară a unui contact fie cât de indirect, Aușonií lui Priscus aú fost puși în stare și — am puté chiar țițe — aú trebuit să împrumute dela Gepiđi órecari gotisme. Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Români, apoi numai dórá în *Bănat*.

Acolo, în adevăr, ne întimpină un gotism, singurul de astă-dată, dar necontestabil.

Reposatul filolog bănățén Simeon Manguică, într'un studiú fórté interesant ca adunare de material pentru botanica poporană română (Familia din Pesta, 1874, No. 43—49; cf. Col. I. Tr. 1876 p. 360), țițe între altele:

„Frumóse credințe are poporul nostru și despre locuința ținelor din Țéra-Románescă, la locul cu apele albe, unde se scaldă ținetele și unde crește și flórea cea misterióasă, a cării trupină este învălă în pânđă de pără, și care om póte căpăta acea flóre, acela este norocos, căci dînsa 'l conduce cu o atragere magică cătră locurile unde se află tesaurii îngropați, și acolo, punénd flórea pe pămînt, pe loc es tesaurii pe fața pămîntului. Sufletul unei muieri care a vătémă ținetele, purtat fiind de ține spre chinuire și respălătire, ajungénd cu ținetele pînă la locul cu apele albe și vedénd acolo planta, cunoscénd'o a întins mânia să o rumpă din pămînt, dar observánd'o o țină, i-a dat cu sbicîl peste mână de i-a căđut flórea din mână. Dela locul cu apele albe din Țéra-Románescă, plécă ținetele în călătoriele lor, trec peste munții Orșovei, peste stánca cea mare dela Berzasca, trag la cărșiele Saschei și a Ciclovei, de aci fac excursiuni prin *Bănat*, apoi peste muntele Semenice de lîngă Caransebeș, și se întórnă înapoi în Țéra-Románescă. În călăto-

„riele lor, ținele bucuros petrec pe „poienele munților de iederă, de foiofii, „de semenic și de priboiu (geranium „macrorhizum, grosswüzeliger Storch- „schnabel), unde țin ele petrecerile, os- „pătările și jocurile lor, purtând cu sine „cete de suflete păcătoase spre pedep- „sire. Între ține este una cu numele „Filma, mai mică, dar mai rea, care „mai tare chinuie sufletul celor mor- „boși (căci sufletele le pòrtă ele cu sine, „iar trupul stă ca și amortit a-casă în „pat), și cele-lalte ține nu strică voia „ei. Despre această țină cei morboși, „venindu-și când și când ce-va în fire, „se ȳice că murmură din buze: Film o! „dar nu mă chinui așa tare, ci ertă-mă!“

Mangiuică mai adaugă :

„Tòte aceste despre ține le-am auđit „și scris dela muierile sciutòre din Si- „chevița, mai virtos însă dela Ana Ju- „rescu de acolo“.

Acéstă narațiune este pentru noi cu atât mai prețioasă, cu cât se pòte ga- ranta perfecta ei autenticitate. Man- giucă nu întrevedea de loc marea im- portantă istorică și lingvistică a celor povestite d-sale de cătră baba Ana de- la Sichevița. Entusiast pentru elemen- tele latine ale naționalității române, inamic a tot ce nu e pur roman, fòrte reu dispus mai cu deosebire pen- tru orî-ce lucru nemțesc, archeologul bănățen și-ar fi împus, de sigur, pa- triotica datorie de a nu lăuda „frumó- sele credințe ale poporului nostru de- spre locuința ținelor“, dacă ar fi bănuit cătuși de puțin că ele sînt tocmai... gotice!

Patologicesce vorbind, țina Filma, așa după cum o vedem în scenarul din legenda lui Mangiuică, unde bolnavul o invocă „din când în când venindu-și în fire“, nu e alt ce-va decât febra, al cărui epifenomen ordinar este delirul, τὸ παραφρονεῖν al lui Ippocrat. Acéstă

explicațiune medicală concòrdă, precum ne vom încredința îndată, cu înțelesul etimologic al cuvîntului.

Tremurul este punctul comun, unde febra se ciocnesce și se confundă cu diversele faze ale spaîmei, astfel că, luându-se una drept alta, în mai multe limbi însuși numele febrei derivă din noțiunea spaîmei.

La Francesi „frayeur“ și „effroi“, doue nuanțe de spaîmă, provin din la- tinul „frigor“, de unde la noi friguri „febră“.

La Sèrbi febra se chiamă грозница, dela гроза „teròre“, ultimul grad de spaîmă.

Cuvîntul nostru frică, la Albanesi frikă, este același cu grecul φρίκη „tremur“, de unde φοικώδης πυρετός „febră“.

Latinul febris „friguri“ se află în le- gătură cu grecul φέβομαι (mă tem) și cu germanul „bebe“ (tremur).

În monumentele paleo-slavice, febra se numesce трасавица, трасъкъ, трасъца, bulgăresce „tresopatkă“ sau „tre- scă“, din aceiași radicală ario-europeă cu sensul de tremurare, din care Persii au făcut „tars“ (spaîmă), la Osetini „tharsin“ (temere), în limba zendică „tarsti“ (spaîmă) etc.

Boemesce „třas“ însemneză spaîmă, iar „třasawka“ febră.

În limba persiană spaîma se ȳice „bîm“, bóla în genere „bîmari“, un fel de febră în specie „bîmari siah“, lite- ralmente spaîmă neagră (Vullers, Lex. Persic. I, 304).

Mai pe scurt, țina Filma, care re- presintă „febra“ sub raportul medi- cal, prin însăși acesta ar puté să fie „spaîmă“ în privința lingvistică; a- decă, în vre-o limbă óre-care — vom cerceta mai jos în care anume — cu- vîntul filma, mai 'nainte de a trece la

„febră“, putea să fi avut semnificațiu-nea generală de „spaimă“.

Omul primitiv, înzestrat cu „corpulentissima fantasia“ după expresiunea lui Vico, dă obiectivitate tuturor impresiunilor sale, fie interne sau externe. Un pasagiū din cartea lui Iob (IV, 13—17) ȃice: „In gāndurile visurilor „de nōpte, cānd somnul cade peste ō „menī, tēmā și cutremur m'au intim-„pinat și fācurā sā se cutremure tōte „ōsele mele, și un duh trecu pe di-„naintea mea, și pērul mi se sburli pe „cap; el stātu, dar nu cunoscuī fața „sa; un chip era înaintea ochilor mei...“ In acest pasagiū, ca și în legenda bā-nāțēnā a lui Manguicā, un bolnav, delirānd în friguri, vede „un chip înaintea ochilor sei“, un chip atāt de teribil încāt „i se sburlesce pērul pe cap“, și care totuși nu e în realitate decāt „spaima-febrā“ personificatā.

Asemēni fenomene, fie „spaimā“, fie „febrā“, fie ambele întrunite, ne apar adesea în mitologia diferitelor popōre, cānd ca ȃei, cānd ca ȃine, cāci sexul depinde de genul gramatical al cuvīntului.

La vechiī Romanī spaima era reprezentatā prin ȃei Pallor și Pavor.

La Elenī—prin ȃeul *Φόβος*, din aceiași radicalā *φεβ* (temere), din care am vȃȃut mai sus cā derivā latinul „febris“.

La Slaviī din Carniolia, ȃinele co-respunȃetōre Furielor din mitologia clasicā se chiamā *Дражина* și *страшница* (Venelin, *Болгаре*, Moscva 1829 t. I p. 145); cel de 'ntāiū cuvīnt dela *Држжж* (tremur), cel-lalt dela *страхъ* (fricā).

ȃeul de destructiune din mitologia indianā, teribilul ȃiva, acela din sudōrea cāruiā—dupā Mahābhārata—s'a nāscut febra (Muir, *Sanscrit texts t. IV p. 314*), se chiamā *Bhīma*, adecā „spaimā“. Același nume îl pōrtā de ase-

menea în monumente sanscrite mai multe alte ȃeitāți reutāciōse secundare, iar sub forma'i cea femeieścā *Bhīmā* el se aplicā la ȃeița morȃii *Durgā* și la o nimfā din cele ȃise „apsarasas“, a cārora principalā misiune este de a perde pe muritorī sau de a-i înnebuni (Roth-Bōhtlingk, *Sanskrit-Wtb. t. V p. 294*; *Gubernatis, Mitol. Vedica 1874 p. 193*).

Pentru spaima luatā în sens exclusiv de febrā, selbateciī *Mantra*, cari locuesc în Indo-china pe peninsula malaicā, au un ȃeu special, numit *Hantubara-sisip* (*Ujfalvy, Revue de philol. t. II p. 139*).

La Persi, febra este „o ȃinā roșiā cu pēr de flacāri“ (*Tylor, Anfānge d. Cultur t. I p. 292*).

În literatura sanscritā, febra e „regele bōlelor“ (Roth-Bōhtlingk, III, 168); rege, nu reginā, cāci sanscritul *jvara* (febrā) e masculin.

Romaniī, la cari febra era femeieā, aveaū pe ȃina *Febris*. O inscripȃiune, gāsitā în valea Haȃegului în secolul XVI (*Ackner-Müller, Inschr. in Dacien p. 19*) sunā:

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO.
FILIO. MALE. AFFECTO
P.

La Elenī divinitatea febrei era *Ἥπιαλος* sau *Ἐπιόληης*, aceiași—pōte—pe care Omer (*Odys. V, 396*) o numesce „demon de spaimā“, descriēnd cumplitetele dureri ale unui bolnav.

În descāntecele rusesci, febra este personificatā prin doȃ-spre-ȃeci ȃine „nepeptenate“ și „neîncinse“ (*Sacharov, Сказанія русскаго народа t. I, part. 2 p. 24*).

„...Druh—ȃice Pictet (*Origines indo-europ., ed. 1863 t. II p. 635—6*)—

„s'applique dans le Rigvéda à une es-
 „pèce de démon mâle ou femelle, et
 „signifie malfaisant, nuisible, de la ra-
 „cine druh, nocere velle, odisse. De là
 „aussi drôha, drôgha, malice, offense,
 „haine, drôghar, ennemi, offenseur,
 „druhvan, drôhin, qui cherche à nuire,
 „malin, etc. Cette personnification du
 „mal reparait chez les Iraniens dans
 „la Druj (au nomin. Drukhs) du Ven-
 „didad (Farg. VIII, passim), le démon
 „femelle qui se jette sur les cadavres
 „et qu'il faut chasser par divers pro-
 „cédés. Les inscriptions de Persépolis
 „offrent Druga comme le nom d'un es-
 „prit malin... Un corrélatif du démon
 „indien Druh est le lithuanien drugis,
 „fièvre et surtout frisson fébrile. La
 „fièvre, en effet, était considérée comme
 „produite par un mauvais esprit, et
 „personnifiée comme tel“.

La Boemî, după cum am văzut mai
 sus, t̃rasawka este „febră“, iar t̃ras
 „spaîmă“; dar același T̃ras ne apare
 în anticele poezii boeme dela Kralodvor
 ca „deu al spaîmei“:

„...ze stienov lesniech virazi T̃ras...“

Nu vom căuta de a mai îmulți a-
 nalogie.

Ele sînt de ajuns pentru a ne con-
 vinge că Filma, prin care se idealizează
 febra la Româniî din *Bănat*, pôte să
 aibă sensul etimologic de „spaîmă“.

Dacă însă Filma înseamnă în adevăr
 spaîmă, acésta cată să fie anume în
 vre-una din acele limbî, cu carî națio-
 nalitatea română va fi avut óre-când
 vre-un punct de atingere, iar mai în
 specie Româniî din *Bănat*.

Pentru a nu ne abate dela cererile
 metodei lingvistice, să stabilim mai
 întăiu condițiunile fonetice ale cuvî-
 ntului filma.

În limba română silaba *fî* este tot-
 d'a-una originală, adecă nu provine

nicî o dată din *fa-*, *fe-*, *fu-*, saũ din
 vre-o altă combinațiune silabică. Ca
 exemple avem: fiũ (fio), fiũ (filius),
 fiãstru (filiaster), ficat (ficatum), fig
 (figo), fir (filum), fildeș (turc. fildiș),
 fistic (turc. fistiq), fitil (turc. fitil), fișec
 (turc. fișek), filă (*φύλλα*) etc. Din ma-
 ghiarul „kép“ Româniî aũ făcut „chip“,
 dar pe maghiarul „fél“ nu l'aũ schim-
 bat în „fil“, ci l'aũ lăsat „fel“.

Încă o dată dară, orî-unde se află la
 noi silaba *fî*-, aceiași silabă *fî*-, iar nu
 alta orî-și-care, trebuî să fi fost în
 limba de unde s'a luat cuvîntul.

Prototipul cel imediat al Filmei ro-
 mâne nu pôte fi falma, felma, fulma,
 flama etc., ci neapêrat filma.

Constatarea acestui punct fonetic ne
 înlesnesce calea, înlăturând orî-ce eti-
 mologiã nemetodică.

Să ne întrebăm dară: de unde óre
 să fi luat Bănățeniî pe dina Filma?

Citind legenda pe care ne-o dă Man-
 giucă, ne-a isbit din capul locului ca-
 racterul vechiu germanic al totalitățiî:

- 1°. Ținele călătoresc prin țeră;
- 2°. Ele pörtă sufletele ómenilor morți;
- 3°. Filma e cea mai mică din ține;
- 4°. Ea este tot-o-dată cea mai rea;
- 5°. Cele-lalte ține se tem de dinsa.

În mitologia scandinavă asemeni ține
 se numău Norne.

În saga Nornagestr, scrisă după
 celebrul scandinavist Rafn în secolii
 XI saũ XII (Antiquités russes, t. I
 p. 211), trei Norne, călătorind prin țeră
 (thar fóru thá um landit völvur), ne-
 meresc la un copil în légën; pe când
 cele doș mai marî îl bine-cuvinteză cu
 dărniciă, se scólă cea mai mică (hin
 yngsta nornin) și'l blastemă (Dietrich,
 Altnord. Lesebuch p. 320).

Jacob Grimm (Deutsche Myth. 1854
 p. 381) reproduce următórea narațiune,
 nu mai puțin caracteristică, dintr'un
 poet german de pe la 1200:

„Treî surorî ðine cãlãtoriau prin țerã
 „(ziehen durchs Land) pentru a cãuta
 „de nevoile ómenilor. Cele de'ntãiu doë
 „pré-bune și nesocotite, voiaü cu grabã
 „sã sbóre în ajutorul altora. Cea de a
 „treia însă, la care ele se supuneaü
 „(als höhere Macht verehren), numind'o
 „dómnã a lor, nu'î lãsa sã facã binele
 „(werden aber von der dritten zurück-
 „gehalten)...“

În „Istoria Danicã“ a lui Saxo Gram-
 maticus, éráși un scriitor scandinav
 din secolul XII, se descriü de asemenea
 trei ðine, dela carî depind sortile ome-
 nescî și dintre carî cele de'ntãiu doë
 sînt bune, iar cea mai micã rea : „ter-
 tia vero proterioris ingenii inviden-
 tiorisque studii femina“, — pasagü a-
 supra cãruia Grimm (op. cit. p. 387)
 observã : „die dritte Nymphe ist wie-
 derum die bösgesinnte, das Geschenk
 der beiden ersten verringernde“.

În fine, în vechea mitologiã nordicã
 ðinele Norne ne apar și ca Valkyrie,
 adecã alegëtóre, avënd misiunea de a
 lua și a purta sufletele celor mortî.

Mai repetãm darã, nimic nu póte fi
 mai vechiu germanic, ca cele cincî trã-
 suri din legenda lui Mangiucã :

- 1°. ðinele cãlãtoresc prin țerã ;
- 2°. Ele pórtã sufletele ómenilor mortî ;
- 3°. Filma e cea mai micã dintre ðine ;
- 4°. Ea este tot-o-datã cea mai rea ;
- 5°. Cele-lalte ðine se tem de dînsa...

Un asemenea complex de elemente
 constitutive nu ne întimpinã nicãiri
 aïuri, nici chîar în miturile slavice, a-
 tãt de înrudite de alminterea cu cele
 germanice (cfr. Potebnia, О долъ, în
 Древности, Москва 1865 p. 153 — 96).

Este remarcabil cã la Slavî, atunci
 când ðinele lor se apropiã în unele
 puncturi de Norne, totuși vedem cã și
 acolo tocmai cele mai mari sînt mai
 grabnice a face reü, iar cea mai micã
 le mai reține, adecã un fenomen dia-

metralmente opus aceluia din mitolo-
 gia scandinavã (Potebnia, op. cit. 192 ;
 Grohman, Sagen aus Böhmen 1863 p.
 4 ; Miladinovtzi, op. cit. p. 16—19).

O exceþiune pinã la un punct for-
 mézã Croaþii.

La dînșii așa numitele ðine Rodie-
 nițe sau Sudienițe se asemênã óre-cum
 cu Nornele scandinave. Profesorul Val-
 javec a scris în astã privință o mo-
 nografiã întrégã, fórte interesantã, în
 care constatã cã și la Croaþi cea mai
 micã din ðine este generalmente mai
 rea (ap. Jagiç, Književnik 1865 t. II
 p. 53). Dar acéstã apropiare e numai
 parțialã, nu totalã ca asemênarea ce
 se observã între ðinele germane dela
 nord și cele bãnațene ale lui Mangiucã.
 Croaþii nu confundã nici o datã pe
 Norna, adecã ðina prevestitóre a sor-
 tilor, cu Valkyria, care pórtã sufle-
 teile ómenilor mortî. Apoi ðinele lor
 nu cãlãtoresc într'un mod sistematic.
 În fine, însuși d. Valjavec convine
 cã, ceî-lalți Slavî ne avënd nimic a-
 nalog, s'ar puté bãnui cã Croaþii vor
 fi imprumutat concepþiunea lor despre
 ðine anume dela Germani. Sã nu uitãm
 vechea observaþiune a lui Șafarik (Slow.
 starozitnosti p. 548) cã dintre toți Slavii
 cele mai multe gotisme se aflã la Serbi.

Grimm (D. Myth. p. 407) avusese
 darã și nu încetézã de a avé dreptate
 când a ðis : „noþiunea ðinelor ursitóre
 nu s'a desvoltat la Slavî“.

Aci este locul de a se încruci orî-
 cine de 'naintea lipseî de metodã a re-
 posatului Cihac. Deși ðina Filma nu
 are absolut nimic slavice și deși nici
 o datã slavicul *vi* nu trece la Români
 în *fi*, totuși Cihac nu s'a sfiit a afirma
 (Dict. II p. XVI) cã Filma nu e alt ce-va
 decãt Vila ma, dativul plural din ser-
 bul Vila „ðinã“ : „Le serbe moliti se
 Vilama est le datif pluriel que les Rou-
 mains du Banat ont changé en Filma“.

Cu o asemenea nouă teorie lingvistică despre trecerea tuturor labialelor una într'alta și mai ales despre paternitatea dativului plural, Cihac ar fi putut să susțină că „episcop“ se trage d'a binele din „vobiscum“!

Nici cei-lalți vecini ai Românilor — despre ținele Ungurilor, bună-ôră, se pôte vedé monografia lui Ipolyi (Magyar myth. 1854 cap. IV) — nimeni afară de vechii Germani, nu ne înfățișează întrunite cele cinci puncturi esențiale din narațiunea lui Manguică :

- 1°. Ținele călătoresc prin țără;
- 2°. Ele pörtă sufletele ómenilor mortți;
- 3°. Filma e cea mai mică din ține;
- 4°. Ea este tot-o-dată cea mai rea;
- 5°. Cele-lalte ține se tem de dinsa...

După ce am constatat tiparul vechi germanic al întregéi legende despre țina Filma, acuma soluțiunea ni se presintă dela sine.

În limba gotică, pe care o vorbău nu numai Goții propriu țiși, dar și Gepiții cei de lingă Tisa, filma însemneză „spaïmă“.

Textul lui Ulfla ne dă acest cuvînt de patru orî, de doé ca nume și de doé ca verb, în câte-patru casurile cu prepozițiunea *us* (din), care însă este aci cu totul indiferente, ca și 'n goticul „*us-agiths*“ (spăimîntat) din „*agis*“ (spaïmă), saũ ca și prepozițiunea analógă *ex* în al nostru s-païmă din „*expavimen*“.

Ca nume, goticul *film-*, de genul feminin, se traduce tot-d'a-una prin „spaïmă“.

Iată texturile :

I. Marc XVI, 8 :

Ulfla: dizuh than sat ijos reiro jah us-filmei...

Vulgata: invasit autem eas tremor et pavor...

Romănesce: erau cuprinse de cutremur și de spaïmă...

II. Luca V, 26 :

Ulfla: jah us-filmei dissat allans..

Vulgata: et stuporprehendit omnes...

Romănesce: și spaïma a cuprins pe toți...

Ca verb, goticul *film-* se traduce prin „uîmire“, adecă situațiunea în care omul își perde cumpétul :

III. Marc I, 22 :

Ulfla: jah us-filmans vaurthun..

Vulgata: et attoniti fuerunt...

Romănesce: și s'aũ uîmit...

IV. Luca XI, 43 :

Ulfla: us-filmans than vaurthun allai...

Vulgata: attoniti autem facti sunt omnes...

Romănesce: și se uîmiaũ toți...

Löbe, Gaugengigl, Diefenbach și alții confundă pe goticul ulfilian „*film-*“ (spaïmă) cu germanul — nu goticul — „*film*“ (pele), explicănd spaïma prin rădicarea peleii saũ prin eșire din pele. Precum românul „*speriare*“ (=ital. *spaurare*) nu se înrudesce cătuși de puțin cu românul „*për*“ (=pilus), deși „*sper-*“ și „*për*“ se asemănă în aparință, tot așa germanul „*film-*“ (pele) este absolutamente alt ce-va decât goticul „*film-*“ (spaïmă).

„*Film-*“ (pele), după legea corespundinței fonetice, nu diferă decât numai dóră prin sufix de grecul *πέλλα* și de latinul „*pellis*“, pretutindenî cu același înțeles concret de „pele“; căt despre „*film-*“ (spaïmă), Fick este cel de'ntăi care a isbutit să limpedéscă originea acestei vorbe. Ca temă verbală, goticul „*film-an*“ (uîmire) corespunde vechiului scandinav „*fålm-a*“ (tremurare) și grecului *πελεμ-ίζω* (sguduire); ca temă nominală, goticul „*-film-ein-*“

(spaîmă) ne conduce — pôte — la greul *παλμός* (bătăia de inimă); ca punct de plecare comun pentru această întrégă familiă de cuvinte, este radicala „pal“, conservată în latinul „pel-lo“ (împing) și în greul *πάλλω* (scutur); în fine, ca sens fundamental, o mișcare violentă saũ—maî bine—febrilă (Kuhn, Zeitschr. XIX, 262—3; Fick, Vergl. Wtb.² p. 373; idem, Ehemalige Einheit p. 234, 339).

Se scie că tulpina germanică primordială se despărția din capul locului în trei ramure: cea gotică, cea scandinavă și cea teutonică. Tóte popórele germanice, cu carî Românîi, direct saũ indirect, mult saũ puțin, aũ avut a face încóce dela secolul VII pînă astă-đi, aparțin fără excepțiune ramurei teutonice. În această ramură teutonică, care se desbină în sute de dialecte și sub-dialecte, cuvintul film- (spaîmă), fie ca verb, fie ca nume, nu se găsesce nicăiri. Chîar în ramura scandinavă, maî apropiată de cea gotică și dela care avem prețioșe monumente literare începënd din secolul VIII, această vorbă nu se află cu vocala *i*, ci numaî cu *á* în fálma (tremurare), saũ cel mult cu *e*, dacá vom admite ca făcënd parte din aceeași familiă pe islandesul *felmr* „spaîmă“ (Höfer, Zeitschr. f. die Wiss. d. Spr., t. III p. 58). Prin urmare, Românîi Bănățeni aũ putut împrumuta pe đina Filma exclusivamente din limba gotică, nu însă dela Goțîi propriũ đîși, cu carî n'aũ fost nicî o dată în contact, ci dela acei Gepiđi de lîngă Tisa, cu carî s'aũ învecinat, la marginea occidentală a *Bănatuluĩ*, în curs maî mult de un secol.

Deja la Gepiđi, pôte și la Goțîi propriũ đîși, vorba film-, afară de sensul seũ ulfilian de „spaîmă“, cată să fi însemnat o đină, o Nornă saũ Valkyriă, căci Românîi Bănățeni împru-

mutară dela dinșîi nu un cuvint comun, ci anume personificațiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întrégă de un caracter vechiu germanic fórt pronunțat: „đinele că-„lătoresc, purtând sufletele ómenilor „morțîi, iar cea maî rea din ele, deși „e maî mică, totuși poruncesce đinelor „celor bune“.

Negreșit însă că în fragmentul biblic al lui Ulfila, de vreme ce este biblic, nicî se pôte aștepta cine-va de a întâlni o accepțiune păgână a vorbeii film-. În acest mod, cercetarea noastră umple o lacună în mitologia gotică.

Din cele doue cuiburî ale Românismului, unul la Olt și celalalt la Timiș, Oltenia a fost scutită aprópe cu desăvirșire de invasiuni străine, și totuși nu se pôte đice că ea și-a păstrat naționalitatea maî bine decât *Bănatul*, unde Românul a fost neconținut în contact cu tot felul de némurî barbare. Cei maî plugari dintre toți Românîi prin însăși natura unui pămînt roditor peste mesură, Bănățeni se împăcaũ cu Hunni, cu Gepiđi, cu Avari, cu Slavii, cu Ungurii, hrănindu'i pe toți rîndurî-rîndurî și lăsându'i apoi pe toți să plece înainte, pe când Românul remănea pe loc, adevăratal a ușoniu al țerei dela Attila și pînă astăđi. Ne 'ntreupta atingere cu străinii l'a făcut pe de o parte maî gelos de propria sa naționalitate și maî conservator de frică de a n'o perde; dar tot-o-dată, pe de altă parte, memoria acelei atingeri s'a petrificat pe nesimțite, ca nesce straturî suprapuse, în graiul și în legenda Românilor din *Bănat*, astfel că numaî la dinșîi noi găsim unele tradițiuni etnice medievale, pe carî în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atât și maî puțin în Ardél.

Vom da un exemplu saũ doue.

Am vorbit mai sus despre Gepiđi, cari nu erau decât o ramură de Gođi. După acești Gođi, precum îi numește și Priscus, *Bănatul* a fost cotoplit de Avari, pe cari însă i-au nemicit Francii, anume Carloman prin fiul seú Pipin, gonindu'i din regiunea Tisei: „trans Tizam fluvium fugatis“, după expresiunea contimpuranului Eginhard (cf. Zeuss, *Die Deutschen* p. 738). Bănățeni dară cunoscură acuma doue mari popóre germanice: pe Gođi și pe Franci. „In *Bănat* pînă 'n ȓiua de astăđi — ȓice „Simeon Mangiucă (Albina din Viena, 1866 No. 88) — când vine vre-un „Némț prin sate romănesci, se ieaú „copiil după el și strigă drept semn „de batjocură: Némț! Némț! Goto-Frénț! și tot mai departe făcend „versuri de batjocură, parte rușinóse, „la fie-care sentență de doé versuri in „cadență repetesc: Némț! Némț! Goto-Frénț!“ Din generațiune in generațiune mumele romănce din *Bănat* aú făcut pe copiil lor să urască pe vechii asupritori Gotoși și Franci, cari vorbeaú de o potrivă nemțesce și ale căroră numi, intrunite in singurul Gotofrénț, aú ajuns acolo pînă la noi ca un archaism supra-viețuit in graul cel copilăresc.

S'a repetat mereú că „Ler-dómne“, obicínuitul refren al colindelor romăne, este o reminiscență despre împératul Aurelian. Acéstă opiniune n'are nici un temeu, și chiar nici un sens. In cursul meú dela Facultatea de Litere din Bucuresci, eú am demonstrat deja că acel „Ler-Dómne“ nu este alt ce-va decât „Lar Dominus“ al mitologiei romane, asupra căruia voú reveni pe larg la locul seú (v. *Colindă*). Aurelian, in ori-ce cas, nu putea să fi fost drag Romănilor din Dacia, pe cari tocmai dinsul i-a trădat, lăsându-i fără administrațiune și fără legiunii in prada

barbarilor. O amintire despre Aurelian s'a păstrat totuși, însă numai la Bănățeni; și cauza este că acest împérat, dac de origine și fórté celebru prin vitejiă, se născuse la Sirmium, actualul Mitrovitz, in fața saú la cósta *Bănatului*. Legenda cea bănățenescă despre Aurelian merită a fi atinsă aci măcar in trecét.

Frații Schott, in colecțiunea lor cea germană de basmuri romăne din *Bănat* (Walachische Märchen, Stuttg. 1845 p. 213, 357), aú publicat unul intitulat „Mandschiferu“, care li-a fost comunicat din Oravița. Nesciind romănesce, frații Schott explicaú pe Măngiferu prin francesul „mange-fer“, ceea ce ar fi la noi Măncă-feru, nici o dată însă „Măngiferu“, care e pur și simplu rostirea bănățenescă cea dialectală pentru numele compus Mănde-feru, franțusesce „main-de-fer“.

Să se observe că in Mănde-feru, „mân“ nu este o scurtare din forma obicínuită „mână“, ci forma romănescă cea veche organică „mănu“, la plural „mănule“, care nu o dată ne întimpină in tipăriturile din secolii XVI și XVII, bună-óră in următóarele doue exemple după Cipariu (Principia p. 129):

1°. Pentateucul Orăștian din 1581: „mănule'i era flocoase ca a lui Isav fratelui său mănu...“

2°. Omiliarul moldovenesc din 1643: „și ai in cap cunună și in mănu stég...“

„Mănde-feru“ este dară archaicul „Mănu-de-feru“.

v. *Mână*. — *Mănde-feru*.

In basmul din Oravița, saú mai bine in legenda transformată in basm, Mănde-feru este un om din popor, care își începe cariera ca ostaș de rând, fórté sărac și fórté cheltuitor, plăcendú'i mai mult vinul decât femeile, dar de o forță

fisică și de o vitejă atât de prodigioasă, încât îngrozesc pe toți și la urma urmelor ajunge împărat. Este caracteristic mai cu samă, cum Mân'-de-feru tăia omenii cu sutele și cu miile, ca și când ar fi nesce musce.

N'are cine-va decât să alătoreze legenda bănățenescă cu biografia lui Aurelian cea scrisă de Flavius Vopiscus, unde ni se spune întocmai așa despre sărăcia și cheltuelile acestui împărat, eșit din poporul de jos: „humiliori loco natus“, plăcându-i mai mult vinul decât femeile: „vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae“, ș'apoi de o forță fizică extra-ordinară: „nervis validissimis“, și atât de vitéz, atât de tăietor de omenii, încât într'o singură bătălie a ucis cu mâna sa patru-zeci și opt de dușmani, iar în diferite bătălii din același războiu peste nouă-sute cincizeci: „Aurelianus manu sua bello Sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta“.

De ce însă Bănățenii îl numesc pe Aurelian Mân'-de-feru? îl numesc așa fiind-că tot așa îl numău chiar vechii Români, tocmai legionarii cari serviau sub dînsul pe când el era încă numai colonel, „tribunus militum“, spre a-l deosebi prin această poreclă de un alt colonel Aurelian, mai puțin bătaios decât dînsul. Ni-o spune foarte neted Flavius Vopiscus: „quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat manus ad ferrum, ut si forte quaeretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: Aurelianus manu ad ferrum, atque cognosceretur“.

Intre latinul „Manu-ad-ferrum“ și între românul „Mân'-de-feru“ există

aceiași diferență prepozițională ca franțuzesca între „main-de-fer“ și „main-au-fer“.

Mân'-de-feru, „manu ad-ferrum“, iată dară singurul Aurelian cunoscut Românilor, și numai celor dela Timiș, permițându-ne astfel a înșira acum cronologicesc continuitatea cea teritorială a elementului românesc din *Bănăt*:

sub Traian;
sub Aurelian;
sub Hunni;
sub Gepiđi;
sub Franđi . . .

v. *Abeș. — Almaș. — Brâncă. — Buzan. — Frățuț. — Glad...*

³**Bănăt (grău-)**, t. d'Agric.; variété de froment. Se dice și „grău de *Bănăt*“. „Sub acest nume se cunosc în agricultură, în comerțul de cereale și în industria morăritului varietatea de grău care se cultivă de preferință în *Bănăt*, de unde-i vine numele. Acastă varietate este cu spicul alb, analog cu grăul bălan românesc, cu care are multă asemănare, deosebindu-se însă prin aceea că are un spic ce-va mai lung și bobe mai rotunde, mai măricele și mai sticlóse. Este unul din grănele cele mai căutate de morari pentru calitatea superióră a făinei ce se póte scóte din el. Introdus în România, acest grău reușese bine în primii 3—4 ani, după care interval trebuie adusă sémînță nouă“ (P. S. Aurelian).

v. ²*Bănăt. — Grău.*

Bănătul, s. m. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse villageoise. Sub acest nume d. Vulpian (Musica populară No. 35) pune un „joc de brău“, despre care ne lipsese orî-ce altă informațiune.

v. *Joc.*

Bănănăesc }
 Bănănăire } — v. *Bălălăesc.*
 Bănănăit }

¹**Bănărăesc**, -*escă*, adj.; propre à un monnayer ou aux monnayers. Unelte *bănărăesci*. Muncă *bănărăescă*. Ceea ce distinge meseria de bănar, de unde și adverbial: *bănărăesc* = așa cum fac bănarii.

v. *Bănar*. — *-ar*.

²**Bănărăesc** (*bănărit*, *bănărire*), vb.; peser une somme d'argent, compter la monnaie au poids. A cântări banii, fiind pré-mulți, în loc de a-i număra unul câte unul. Literalmente, a trage banii la cumpănă, cum se face la o bănărie de câtră bănarii. Din acest verb a remas în graiu numai participiul substantivat *bănărit*, când e vorba de o mare bogăție în bani.

v. *Bănărit*.

Bănărăesc. — v. ¹*Bănărăesc*.

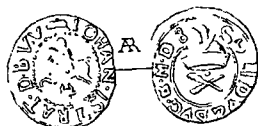
Bănărie (plur. *bănării*), s. f.; 1°. Hôtel des monnaies, monnaie; 2°. grande somme d'argent. În primul sens, astăzi se dice monetărie, în epoca Fanarioșilor taraphană. Derivă prin sufixul -*ie* din *bănar* „monnayer”. Întru cât Statul, fie în Moldova, fie în Muntenia, bătea bani în țară începând din secolul XIV, pôte și mai înainte, este învederat că *bănăria* nu e ce-va nouă la Români.

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „Făcută Dabija Vodă și *bănărie* de bani de aramă la Sučavă...”

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Era *bănărie* în cetatea Sucevei, care era dela Dabija Vodă și făcea șalăi de a-

ramă, cari numai aice în țară îmbla, 4 șalăi la un ban bun...”

În colecțiunea numismatică a Academiei Române se află un șalău din *bănăria* lui Dabija-vodă:

Este curios că acest bănuț a jucat un mare rol în istoria financiară a Poloniei. Sub anul 1662 scriitorul contimpuran Pasek (Pamiętniki, ed. Węglewski, Lwów 1877 p. 226) ne povestește: „Prin specula unor supuși poloni s’au introdus atunci în Polonia șalăii moldovenesci (szelągi wołoskie), în schimbul cărora s’au exportat în străinătate o mulțime mare de bani de argint și de aur, pentru care faptă acei speculanți nu merită de a purta numele de Poloni și vor trebui să dea o grea socotelă lui Dumnezeu, căci acei șalăi moldovenesci (te wołoskie szelągi) au pricinuit o mare sărăcie, desperare și omor între omeni. Începând dela Lemberg, la bălciuri lumea se bătea pentru acești șalăi; după aceea însă ei s’au retras din Polonia-mică și s’au încuibat în Polonia-mare, întindându-se pînă la fluviul Odra și pînă la Marea-baltică, întocmai ca o cumplită locustă (jako owa okrutna szarańcza)...”

„Iată ce pozna făcuse *bănăria* lui Dabija-vodă!

În sensul al doilea, ca „grande somme d’argent”, adus de Cihac (II, 8), se dice mai obicnuit *bănărit* și *bănet*.

v. *Bănar*. — *Bănărit*.

Bănărire. — v. ²*Bănărăesc*.

Bănărit, s. n.; le part. passé de

bănăresc pris comme substantif: grande somme d'argent. Sensul propriu este: atâția bani, încât nu se poate numera unul câte unul, ci trebuie cântăriți cu grămada, adică trebuie *bănărit*, cum fac bănarii la bănăria. *Bănărit* este mai mult decât *bănet*, care exprimă numai noțiunea colectivă de mulți bani.

I. Créngă, Povești I p. 67: „boierul acela, de mult *bănărit* ce avea, nu i mai sciea numărul...”

Ibid. p. 228: „Mulți crai și împerați eșiau înaintea lui Harap-alb, și care din cotrò îl ruga, unul să i deie *bănărit* cât va cere el; altul să i deie fata și jumătate de împărăția...”

v. ²*Bănăresc*. — *Bănăria*. — *Bănet*.

Bănățen, -enă sau -encă, s et adj.; habitant du Banat, propre au Banat. Serbiu, Unguri și Nemții din Bănăt sînt și ei *Bănățeni*, dar cuvîntul se aplică mai în specie la Românii de acolo. Intre Românii din Bănăt se deosebesc așa numiții Frățuți de așa numiții Bufani, cei de'ntăiu fiind *Bănățeni* de baștină, cei-lalți veniți acolo din Țera-Românescă. *Bănățenca* se distinge întru cât-va prin port de Româncă din Oltenia.

Cuvîntul funcționează și ca adjectiv, sinonim cu *bănățenesc*, dar atunci femininul e *bănățenă* nu *bănățencă*. Grânele *bănățene* se bucură de multă căutare. Vin *bănățen*, scórță *bănățenă*, cai *bănățeni* etc.

În Bănăt se rostesc *Bănățan*, *Bănățancă*.

Sub numele de *Bănățancă*, d. Vulcanian (Jocuri de brâu No. 21) a publicat musica unui danț poporan, despre care însă noi nu cunoștem amărunte.

v. ²*Bănăt*. — ¹*Bănățenă*. — *Bufan*. — *Codrén*. — *Frățuț*...

¹**Bănățenă**, s. f.; t. de Vitic.: va-

riété de raisin. „În comitatul Aradului, strugurii aū mai multe numiri, și adică: strugure alb numit mustăfer; strugure alb cam galben numit gâlbănuț; strugure alb numit țîța caprei, còda ôiei, boldenă, *bănățenă*...” (pr. D. Popovicu, Bănăt, c. Tincova).

v. *Bănățen*. — *Strugure*.

²**Bănățenă** }
Bănățencă } — v. *Bănățen*.

Bănățenesc, -escă, adj.; appartenant au Banat, propre au Banat. Graiul *bănățenesc* se deosebesc mult de cel oltenesc. Cîntecele *bănățenesce* aū fost adunate de d. Enea Hodoș. Doină *bănățenescă* etc.

v. ²*Bănăt*. — *Bănățen*.

Bănățenesce, adv.; à la façon du Banat, en dialecte de Banat. Așa cum fac saū vorbesc Bănățeni. *Bănățenesce* nu se rostesc „zic”, ci „dzic”, întocmai ca în Moldova. Am vedut la Mehadia o țerancă îmbrăcată *bănățenesce*.

v. *Bănățenesc*.

Bănecă. — v. *Bănciluță*.

Băncesci, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de village. Topicul *Băncesci* este pluralul din *Băncescu*, formă patronimică din numele personal Banciu (v. ³*Ban*). Un sat *Băncesci* se află în Tutova, o altă localitate cu acest nume în Argeș (Frunțescu, Dict. 28), dar cel mai interesant este vechiul sat moșnenesc *Băncescii* din Buzeu, în legătură cu memoria legendarei Dòmna Néga, care fusese și ea moșnenă acolo.

A. Odobescu, Scrieri III p. 175, reproduce povestirea unui țeran Buzeuan: „În vremea de demult, pe când

ómenii de pe lumea asta scieaú și puteaú mai mult decât ce pot și sciiú ceí de acum, pe când pruncul de trei úile íűi numéra numai într'o clipă tóte stelele de pre cer și vedea cu ochișorii cum cresce iérba câmpului și auűia cu urechile cum sfárie fusele când tórcé páiajinul, pe vremea de atunci tráia în plaűurile Buzéului o împérátésă tare și mare, pe care o chiáma Dómna Néga. Ea íűi avea palatele eí tocmai colo, în codrii Cisláului, unde se vedé și astáűi, pe o mágură mare ocolitá cu píraie, temeliele de zid ale cetáűii eí, iar grádinile și liveűile în caré ea se preumbla, când i se fácea urit a-casă, și-le avea pe colnicele Lapoșului, unde stă și acum puűul eí cu colac de pétră, sápat cu slove pe caré, đéű. niciú ceí mái cárturaré din úioa de astáűi nu le mái pot ghici. Din toűi copiiú cáűi Dumneűeű îi dase și 'i luase ínapói la sine, Dómna Néga rémásese în váduviá numai cu un fecior pe care 'l íubia ca lumina ochilor. Era și drágálaș, — batá'l fericea — puűul de împérat!..."

Nu scim ce va fi fácut Dómna Néga pe la Cisláű și pe la Lapoș, dar scim cá ea tráia încá pe vremea lui Mihaű-Vitezul, cáci la 1600 dáruise o admirabilá cruce unei mánástiré rusesú din Kiev (Воскресное чтение 1840 p. 436 sq.), și mái scim cá era véduva lui Mihnevodá Turcitul, cu care a fácut pe Raduvodá Mihnea, unul din ceí mái buné și mái ínteleűűi din vechii Domniú ai Románilor.

Crisov dela Radu-vodá Mihnea din 1622 (Cond. Mss. a episc. Buzeű, în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 97): „ca sá'ű fie sfíntei mánástiré [Aninósa] niște moré dela *Báncești* din apa Buzáului, pentru cá acéste moré au fost ale ráposatei mumei domnié méle Doamnei Néga, apói când au fost la pristávire domniei eí, iar ráposata muma domnié

méle Doamna Néga singurá au dat și au adaos acéste de mái sus zise moré la sfánta și dumnezeiasca mánástire..."

v. *Báncescu*. — *Néga*.

Bánceșcu (plur. *Báncescu*), s. m.; nom d'une famille noble valaque. Un ném de moșnené în Buzeű.

Zapis din 1705 (Cond. Mss. a episc. Buzeű, în Arch. Stat. din Buc. t. I, p. 109 a): „Adecá eű Párvul Odobénul dat'am zapisul mieu la mána dumnéului nepotu-mieu lui Anton sin Dragomir cápitan *Báncescul*..."; și'ntr'un alt act din același an (ibid. p. 109 b): „Anton cápitan sin Dragomir cápitan ot *Báncești*“.

v. ³ *Ban*. — *Báncescu*.

Bánčilă. — v. ³ *Ban*.

Bánčilúűá (plur. *bánčilúűe*), s. f.; caparaűon. Úol de cal. Pá turá de cal. Șáinenu (Dicű. germ. 33): „*Bánčilúűá*, Satteldecke“.

Doiná din Dobrogea:

Fóia verde alimon,
Sá pun murgul la pripon,
Sá'mí aștern o *bánčilúűá*
Și la cápétátu șeluűá...

(Burada, Cálét. p. 240)

unde editorul explicá în notá *bánčilúűa* prin „cerga de sub șea“.

Bánčilúűá este un termen fórté ínteresant, fiind íntrodus la noi, probabilmente prin comerűiú, dintr'o limbă neo-latiná medievalá, unde bancale saű bancal ínsemná cergá, „subsellii stragulum“, buná-óra într'un text din Du Cange (ed. Carpent. I, 561): „duas cortinas, unum bancale, et sellam suam cum omni apparatu equestri“. *Bánčilúűá* este a doua deminutivare din hánceá (plural báncele), care presupune pe un medío-latin *bancella*.

v. *Cal.*

Bănciulêsci }
Bănciulêscu } — v. ³ *Ban.*

Băncută. — v. *Băncuță.*

Băncuță (plur. *băncuțe*), s. f.; petite pièce de monnaie, pièce de 50 centimes. Laurian-Massim: „*Băncuță* = moneta de hărtia de mică valoare, de zece cruceri“. In Lexiconul Budan: „*Băncută* = ban de hărtia, der Bankozettel“.

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încercă lumea la cântar și stôrce pașprece câștiguri dîn spinarea muștiriului: pē mine cu trei leițe la sare, pē cumētra cu șapte bani la frunđișoră, pē Puican cu douo parale la lipiea dē pâine, pē Tircav c'o *băncuță* d'ali dē cinđeci dē bani...“

Delavrancea, Paraziții p. 309: „nu le aveaū decât cu ajutorul *băncuțelor* și a jumătăților de sfaņ...“

Doiņă din Bănat:

Tinerețe, haîne scumpe,
Cumpēra-v'aș, n'am *băncuțe*;
Bătrânețe, haîne rele,
Vinde-v'aș și n'am putere!

(Hodoș, *Posz. pop.* 153),

unde este de observat rima cea numai vocalică, întocmai ca la Spanioli: *-u-e* (scumpe = *băncuțe*), *-e-e* (rele = putere).

Un cântec ardelenesc cu forma *băncută*, veđi'l în Ungaria, 1892 p. 355.

Băncuță, cuvint noi, deși foarte răspândit, este o românizare din germanul „Bankozettel“, adecă *bancoț* (ettel). Transilvanul *băncută* se apropiă mai mult prin final de germanul „Banknotte“. In ambele casuri, asociațiunea de idei cu românul *ban* a ajutat nu

puțin la înrădăcînarea acestui cuvint în popor.

v. ¹ *Némț.*

Băndâr }
Băndaur } — v. *Bondar.*
Băndâr }
Băndoiu }

Bānde, n. pr. m.; Benoit? Să fie ôre o scurtare poporană din Benedict = bohemesce Benda (Jungmann)? In România „*Fata-Bānde*“ se chiamă o moșiă în Muscel (Frunđescu), iar augmentativul *Bāndoiu* „baltă în județul Brăila, plasa Balta, în mijlocul ei este și o insulă cu asemenea numire“. In Moldova, între moșiile mănăstirii Aron-vodă (Doc. Rom. II No. 6, în Arch. Stat. din Buc.) se menționază la 1762: „*Bāndești* de pe Prut“, ceea ce presupune și pe un patronimic *Bāndescu*.

v. ¹ *Ungur.*

Bāndesci }
Bāndescu } — v. *Bānde.*

Bāndolă, s. f.; t. famil.: femme lourde et paresseuse ou sans énergie. In munții Sucevei: „*Bāndoali* = o păpălugă de femeia care se tot duce încotrō apucă, unde calcă se cutremură“ (Șeđetōrea 1893 p. 126). Cuvintul la noi este luat d'a-dreptul dela Ruteni, la cari *bandolia* figurēză ca epitet feminin cu sensul de „rea, nenorocōsă“: „*Бандоля* = Reimwort zu *доля*: böses Schicksal“ (Żelechowski, Ruth. Wtb. I p. 12). Tot la Ruteni verbul *bandikuvati* însemnēză a lucra încet, a fi lenevos: „*бандикувати* = langsam arbei-

ten" (ibid.). Nefiind slavică, rămâne ca alții să cerceteze de unde anume vor fi căpătat Rutenii tulpina acestor două cuvinte. La noi, în orice cas, *bândolă* e un rutenism.

v. ¹ *Rus*.

Băngău (plur. *băngăi*), s. m.; homme qui n'est remarquable que par sa longueur. Lungan. Deșirat. În munții Sucevei: „*Băngău* = mare, lung" (Șeștorea 1893 p. 126). Vine din maghiarul *ban* „prost, nătărău“.

v. ¹ *Ungur*. — *Nătărău*.

Bănésă (plur. *bănese*), s. f.; épouse d'un Ban. Soția unui Ban, de unde vine cuvântul prin sufixul *-ésă* = lat. *-issa*.

Crisov dela Mateiu Basarabă din 1646 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroș No. I p. 169, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă jumătate de sat din Bezdéd fost'au mai de 'nainte vreme al lui Șarban postelnic de Coian și a mănăsa jupănesii Ancăi *bănesii* de moșie încă mai de 'nainte vreme, iar după acéia când au fost în zilele răpăosatului Alexandru voevod cel bătrân sinu Mircii voevod 7080 (1572), iar Șarban postelnic dinpreună cu mumăsa jupănesa Anca *bănésa*...“

Zapis din 1714 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, t. I p. 147, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Mariia *bănésa* Milésca împreună cu ginere-mieu Dumitrașco Brăiloiu vel căpitan za Cerneț...“

Mai multe sate în România pórta numele de *Bănésa* după boeria unei foste proprietare, dintre cari cel mai interesant este Storo**bănésa**, adecă „Bătrâna-bănésă“ în Teleorman.

v. ¹ *Ban*. — *-ésă*. — *Storobănésă*.

¹ **Bănesc**, *-escă*, adj.; pécuniaire, relatif a la monnaie. Laurian-Massim:

„*Bănesc* = de bani, în bani, relativ la bani: interese *bănesci*, afacere *bănescă*“.

v. ² *Ban*.

² **Bănesc**, *-escă*, adj.; relatif à la dignité d'un Ban. Ceea ce se atinge de boieria Banului. Veniturile *bănesci*. Puterea *bănescă*. Portul *bănesc*.

Cantemir, Chron. II p. 372: „s'au tras spre Severin și peste Olt, unde și la stăpâniia *Bănescă* unui dintr'înșii au agiuns...“

A. Odobescu, Scierii I p. 157: „o mulțime de panduri *bănesci*, călcând peste trupul tovarășului mort, se răpeșiră cu săbiile scóse...“

v. ¹ *Ban*.

³ **Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; dépenser de l'argent. Format din *ban*, acest cuvânt se aude în Ardél. „A *băni* = a cheltui, de ex.: și-o *bănit* și el banii, o remas numai cu punga“ (Reteganu).

v. ² *Ban*.

⁴ **Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; être Ban, avoir le rang de Ban. „A *băni*“ dela Ban prin analogie cu „a domni“ dela „Domn“.

Colindă muntenescă:

Slujése'mi, slujése
Pin' la Sân-Vășil
Să 'mpart boierii,
Că te-oiu ridica
Ban la Craiova,
Și tu că'i *băni*
De te'i ferici...

(G. D. T., Poes. pop 48).

v. ¹ *Ban*.

⁵ **Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; octroyer le rang de Ban, élever à la dignité de Ban. În vechiul graiu administrativ, pe lângă verbul generic boie-

resc = fac pe cine-va boier, se întrebuințău verbi specifici pentru aprópe fie-care boieră în specie: a vornici, a logofeți, a spătări etc. Astfel a *băni* pe cine-va, însemnă a'l face Ban. Vodă a *bănit* pe Golesecu. S'a *bănit* Ghica. Nu mă tot *băni*! când boerului i se ură să i se ȃică mereu „arhon Baue“.

v. ³ *Boeresc*.

Bănésca, s. f. artic.; t. de Choréogr.: nom. d'une danse villageoise. Nu avem amănunte asupra acestui joc țerănesc, ci numai o indicațiune.

„Danțurile cunoscute poporului pe aci sînt: brăul, sërba, sultănica, ungu-résca, lăzésca, *bănésca*, floricea, birul, slănicul, mocăncuța, băluța, boerésca, slătărăsca, siminocul, grădinița și dura“ (B. Ionescu, Dămbovița, c. Săcuenii).

E caracteristic un joc numit *Bănésca*, adecă cum jócă Bani, alătura cu un altul Boerésca = cum jócă Boerii mai de jos.

v. *Joc*.

Bănésce, adv.: pécuniairement, en argent. Laurian-Massim: „*Bănesce* = cu bani, pe bani, numerata pecunia“.

v. ¹ *Bănesc*.

Bănesci, s. m. pl.; t. de Géogr: nom de certaines localités. Frunȃescu (Dict. top. 29) înșiră o mulțime de sate cu numele *Bănesci*: în Prahova, în Argeș, în Dimbovița, în Vlașca, în Botoșani. Cuvîntul derivă, fie din numele personal Ban, fie din titlul Ban, prin intermediul patronimicului *Bănescu*.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1573 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora, p. 65, în Arch. Stat. din Buc): „feciorii lui Țalapie anume Barbul ot Lungestî și Negré ot *Bănești*...“

Afară de *Bănescii* din Botoșani, în-

dicați de Frunȃescu, catagrafia satelor moldovenesci circa 1859 (Buciumul Român, I p. 186) ne mai dă doue sate *Bănesci* în Tutova și unul în Némț.

v. ¹ *Ban*.

Bănésce. — v. *Bănesci*.

Bănèt, s. n.; pécule, beaucoup d'argent, grande somme en numéraire. Laurian-Massim: „*Bănet* = mare sumă de bani, avere mare în bani: *bănetul* lui nu l'are neminea; s'a strîns mult *bănet* în vistiriă; atăta *bănet* n'ați putut strînge decăt prědănd lumea“.

Bănet s'a format din ban prin sufixul colectiv -et = lat. -etum, care dintru 'ntăiu însemnă numai o mulțime de arbori crescěnd la un loc, dar pe care graul românesc, în divergință cu cele-lalte limbi romanice, l'a întins asupra noțiunii de mulțime în genere, acésta însă mai cu samă în Muntenia și 'n Moldova, fórte rar la Români de peste Carpați. Astfel între exemplele de mai jos despre *bănet*, trans-carpatin nu este nici unul.

Filimon, Ciocoi vechi p. 232:

„— Dar bine, mă, ce a făcut atăta *bănet* ce i-a ramas dela tată-seu?“

„— A dat tot în cărți...“

Delavrancea, Paraziții p. 180: „Ce negoț, ce daraveri, ce *bănet* s'ar face!...“

A. Vlăhuța, Nuvele p. 182: „ei s'au aședat jos, la pămînt, tustrei, ș'a nu mērat bani mulți între dinșii; vorbăiau încet și se țistuiău unul pe altul; el asculta cu drag cum îi zuruia în urechi *bănetul* lor...“

Basmul „Treii frați împěrați“ (Ispirescu, Legende p. 274): „Cel ce va mânca inima găineii, de cāte ori se va culca, se va pune la capul lui o pungă cu *bănet*, unde o va găsi când se va scula...“

Jipescu, Opincaru p. 46. „ómeni al-

tor nații își înteséză pungóli cu *bănet*
din negustorie, și noi strîngem într'ali
nóstre sárăcie lucie și ofurî verđi..."

Colindă muntenescă:

Noue mori de sub pămînt
Ș'alte noue mori de vînt
Macinând aur ș'argint,
Cu piscóie pe ferestra
Să pice *bănet* în casă...

(G. D. T., Poes. pop. 88).

Balada „Dobrișénu“:

Vr'o cincî-sute de meore
Ce es véra fétătore,
Buți cu vin și stupi cu miere,
Mult *bănet* și grea avere...

(Ibid. 474).

Balada „Corbea“:

Iértă, Dómne, pe Corbea,
C'o da bir ca birnicii,
Găléta ca nemeșii,
Bănetul ca vameșii...

(Ibid. 519)

Balada „Stănislav Vitézul“:

Paloșul dela Șupel
Cu tăișul de oțel,
Mult *bănet* cerea pe el...

(Ibid. 571).

Balada „Bolbocénu“:

Bolbocén negustoria,
Dar *bănet* ce căștiga
Cu sáraci 'l împărția...

(Ibid. 604).

Prin același sufix *-et*, din „galben“
se face „gálbenet = mulți galbeni“,
bună-óră în balada „Badîul“:

La negoț negustorium
Și cu el măcelărîm,
Gálbenet
Agonisim,
Cu *bănet*
L'îmbogățim...

(Ibid. 58).

v. ² *Ban.* — *Bănăria.* — *-et.*

Bănêz. — v. *Bană.*

Băniă, s. f.; dignité ou fonction de
Ban. Boeria de Ban, veche și cea mai
mare la Munteni, nouă și printre cele
mici în Moldova. Pină pe la 1600, în
Téra-Românescă numai cei din némul
Basarabilor puteau să ajungă la *Băniă*.

Balada „Aga Bălăcénu“:

„Aî, Domne măria ta,
Să-mi dăruesci *Bănia*
Că o să-mi stric nășia“.
Domnul dacă auđia,
Bania că-l jurula;
Atunci căpitan Costin,
Agăi Bălăcénu fin,
A lui cal că 'ncăleca
Și în óste se ducea...

(Lumina pentru toți, III. 71).

Ion Neculcea, (Letop. II, p. 313):
„pre Lupul Bogdan iar l'aú pus Hat-
man, pre Maxut vel Postelnic, pre
Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin
Zmucilă vel-Ban; și de atunce se a-
șază acéstă boierie cu temeiu în Mol-
dova de este așezată la rând, că mai
înainte vreme, deși era la vre-un Domn,
une-orî ședea mai sus, iar alte-orî mai
gîos: dupre cum le fusăse alte boierii,
așa ședè și cu *Băniea* la divan; iar de
ací înainte i s'aú așezat rândul după
Spatarul cel mare...”

Gheorgachi Logofêt, Letop. III p.
292: „acéstă boierie a *Băniei* în ve-
chile vremi n'aú fost, și nu de mult
s'aú adaos și acéstă boierie, făcându-
i-se și venit un ban de drobul de sare
dela ocnă...”

v. ¹ *Ban.*

¹ **Bănică.** — v. ³ *Ban.*

² **Bănică**, s. f.; t. de Botan.: Phy-
teuma, raiponce. Dr. Brândză (Prodromi.

p. 327) indică patru varietăți din această plantă, dar nu'î dă nici un nume românesc. Termenul *bănică* se găsește, pare ni-se, numai la d. Damé (Dicț. fr. I, 118). Ar trebui verificat. Noi bănuim că la d. Damé *bănică* este o greșelă în loc de *bănișor*, după cum în adevăr se numește această plantă în unele localități.

v. ³*Bănișor*.

Bănicioră (plur. *bănicioare*), s. f.; petit boisseau. Deminutiv din *baniță*. Țeranul, când rîgă pe cine-va să'î împumute cu o *baniță* de mălaiu sau de alt ce-va, nu țice nici o dată *baniță*, ci *bănicioră*: ce mare lucru să 'mî faci bine cu o *bănicioră* sau două! În Oltenia, *banița* dela mîră se numește tot-d'a-una la deminutiv *bănicioră* (M. Ciocâlteu, Dolj, c. Plenița).

v. *Baniță*.

Bănire. — v. ^{3.4.5}*Bănesc*.

¹**Bănișor** (plur. *bănișori*), s. m.; monnaie, argent (avec une nuance de cajolerie). Laurian-Massim: „*Bănișor*, deminutiv din *ban*, mai virtos cu ințeles de resfățare: a strîns băiatul *bănișori*; cine era să'mî mănânce *bănișori* mei!“ *Bănișor* e sinonim cu *bănuț*, care însă exprimă o nuanță mai puțin desmierdătoare, sau chiar exclusiv deminutivă.

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 271): „diîn ce vom avé, să dăm și să'î ajutăm, au *bănișori*, au pâine, au hănișoare, au încălțămintă, macarū unū păharū de apă réce...“

Fillimon, Ciocoii vechi p. 157: „In sănătatea săracilor țeranî, cărora le dăm fum de ardeiu și le punem ferul roșu pe pept, ca să le luăm *bănișori* din pungă...“

I. Créngă, Povești I. p. 49: „Nu te pune în pîră, măi omule, cu împăratul Iadului, ci mai bine ieat'î *bănișori* și caută'ți de nevoi...“

Jipescu, Opincaru p. 157: „Binili ce'î avem noi dēla stăpânire, să cađă pe capu, în casa și pe chieptu ălor dē ne mănâncă nouo *bănișori*!...!“

Balada „Darie“:

Măi Darie, puîu de lotru,
Ce ții drumul strînt din codru,
Și despoi pe călători
De-avuțîl, de *bănișori*...

(Marian, Bucov. II, 12).

„Plugușor“ din Dobrogea:

Dați-ne doi-trei leișori
De *bănișori*,
Că dór nu'î marea
Cu sarea;
Dați-ne doi-trei leișori
De *bănișori*,
Să facem un boldișor,
Să 'mboldim cel boușor...

(Burada, Călăt. p. 86).

Ca o gradațiune logică față cu sinonimul *bănuț*, în balada „Gheorghelaș“:

Toți *bănuții* și-a cărat
Și la mine i-a 'ngropat:
Cată colo după ușă
C'am un uleiu cu cenușă,
Și lea cincî sute de lei,
C'au fost *bănișori* tei...

(G. D. T., Poes. pop. 599)

Singularul *bănișor* însemnăză *ban* i sau avere în locuțiunea adusă de Dr. Polysu: „El are *bănișor* = er hat Geld, er ist reich“.

v. ²*Ban*. — *Bănuț*.

²**Bănișor** (plur. *bănișori*), s. m.; t. admin.: délégué du Ban de Craiova pour juger ou exécuter parmi les pay-

sans les choses de peu d'importance. Deminutiv din Ban prin sufixul compus -ișor, precum prin sufixul de asemenea deminutival -el erau formați vechii termeni administrativi analogi: vornicel, spătărel, stolnicel etc., din vornic, spătar, stolnic...

Bănișori erau dintru'ntăiu numai în Oltenia ca subalterni ai Banului; cu timpul însă, deja în secolul XVII, documentele ne arată *bănișori* și pe așuri în Țera-Românească. În crisoavele cele scrise slavonesce ei sînt generalmente numiți *ѡдичи*, adică „judecători“, ceea ce ne dă prima idee despre natura funcțiunii lor.

„In vechime — dice Fotino (*Ист. и. Ахиаз* t. III p. 457) — Banul avea sub dînsul *bănișori*, cari judecau diferite certuri, adultere și alte afaceri în cele cinci județe“.

Era un fel de judecători ambulanți, „missi dominici“, sau mai bine „missi discurrentes“ din legislațiunea medievală occidentală (v. Du Cange ad v. Missi).

Acastă veche instituțiune a fost desființată în secolul trecut de către Fanariotul Constantin Mavrocordat, care a concentrat atribuțiunile *bănișorilor* în mâinile celor cinci ispravnicii (Sulzer, *Gesch. d. trans. DAC.* III, 128; Baur, *Mém. sur la Val.* p. 51).

Bănișori nu aveau lefă, ci căpătau o plată ore-care proporțională dela cei judecați de dînsii, ceea ce constituia un venit destul de bun. Din acest venit o parte anuală fixă se cuvenia Banului, care astfel primia dela toți *bănișori* împreună suma de 500 lei pe an, ceea ce se numia venit al bănișoriei: „*ἐκ τῆς Μπανισορίας*“ (Fotino, III, 458). Desființându-se *bănișori*, această sumă o plătia Banului ispravnicii.

Județele din Oltenia fiind cinci, urmază că din fie-care județ se plătia

Banului 100 lei. Numărul satelor celor vechi în fie-care județ oltén fiind cam de 150—200, erau foarte de ajuns câte de-ce *bănișori* pe județ, câte unul adecă la 15—20 sate. Erau dară în Oltenia întrégă plus-minus 50 *bănișori*, fie-care contribuind la bănișoria cu câte 10 lei pe an.

E de prisos a mai adăoga că *bănișori* erau din boieri.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1629 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora p. 170, în Arch. Stat. din Buc.): „satul Cernețul din județul Mehedinți ca să fie volnic cu acastă carte a domniiméle să facă sat să fie slobozie să strângă oameni striini Sărbi și Arbănași și Ungurénii și oameni fără bir și fără dajde; iar de cătră domniia mia să aibă milă și să fie în pace de bir și de gălétă și de fân și de dijmă de stupi și de gorștenii de oi și de porci și de mișare și de céră și birul boului și al calului și de oața sécă și de *bănișori* din județ și de cai de olac și de toate dăjdilii și mănăturile câte sânt preste an în țara domniiméle, pentru că i-am ertat domniia mia ca să strângă oameni streinii dintr'alte țări, oameni fără bir și fără dajde, numai să aibă a dare de un om câte 2 galbinii într'un an, însă dela sveti Dimitrie 1 galbin și la sveti Gheorghie 1 galbin, iar de alte dăjdii să fie de toate în pace cum scrie mai sus, drept acéia și voi, birarilor, și voi toate slugile domniiméle, ori-carii de ce slujbă veț umbla într'acest județ, în vréme ce veț vedé carté domniiméle, iar voi să căutați să vă feriți și foarte în pace să lăsați satul Cernețul...“

Crisov dela Mateiu Basaraba din 1649 (A. I. R. I, 1 p. 107): „fortea să vă feriți și în pace să'i lăsați [pe călugării din Argeș], să nu mai scorniț cuvinte ca aceste; și voi potropopilor, și voi

bănișorilor, și voi armășeilor, și voi toate slugile dumnii-mele carii veți fi și vorniceii, încă să aveți a vă feri de sfânta mănăstire și de călugări și de satul mănăstirii...”

Dela același din 1637 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora p. 228, în Arch. Stat. din Buc.): „să nu aibă nimené trebă să judece satul Glodul, nici cămărașii dela Ocnele cele mari, nici *bănișorii* de județ, nici nimené, ci să aibă a-i judeca pre dâșii de toate părinte egumenul cu tot soborul, și cine dintru dâși va avé vină mare, să aibă a-l aduce pre el la domniia mé, iar alții intru dâșii să nu între...”

v. ¹ *Ban*.

³ **Bănișor** (plur. *bănișori*), s. m.; t. de Botan.: raiponce, *Phyteuma*. Póte să fie și „*Campanula rapunculus*”, numită franțuscesce de asemenea „raiponce”. Rădăcinele ambelor acestor plante servesc de o potrivă ca salată. „*Bănișori*, îi mănâncă țeranii cu oțet în loc de lăptuci” (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus; St. Istrătescu, Dimbovița, c. Cobia). *Bănișor* e deminutiv din ban „monnaie”, ca și termenul botanic *bănuțeii*, despre care a se vedé la locul seú.

v. ¹ *Bănică*. — ¹ *Bănuțci*.

Bănișoriă. — v. ² *Bănișor*.

Bănițare }
Bănițat } — v. *Bănițez*.

Bănițez (*bănițat*, *bănițare*), vb.; mesurer au boisseau. Costinescu: „A *băniță* = a măsura grâne cu banița”.

v. *Baniță*.

Bănòs, -òsă, adj.; qui rapporte de l'argent, riche, opulent. Laurian-Mas-

sim: „*Bănòs* = 1°. pentru persóne: plin de bani, avut în bani: om așa de *bănòs* încât nu'și mai numără banii, ci și'i mesórá cu banița: 2°. pentru lucruri: care aduce mulți bani, mult câștig: moșiă *bănòsă*, negoț *bănòs*, măiestrii *bănòse*”.

Balada „Chira”:

Sculurii de mătase,
 D'ale mai *bănòse*,
 Fir și ibrișin,
 Postav d'ál mai bun...

(G. D. T., Poes. pop. 649).

Varianta din Dobrogea:

Ghîlurii de mătasă,
 Marfă femeescă,
 Că e mai *bănòsă*
 Și e mai frumósă...

(Burada, Călet. 107).

Balada „Darie”:

Noptii și zile 'ntregi pândiam,
 Și pre cei *bănòși* prindeam
 Și de bani îi despolam...

(Marian, Bucov. I, 110).

Doină din Ardél:

De mi-aș mai găsi o fată,
 N'aș vré să mor nici o dată;
 Și de n'o fi ea *bănòsă*,
 Numai să fie frumósă...

(Bibicescu, Poes. pop. 177).

Cântec din Ardél:

Așa dice popa nost
 Când móre cel fără rost:
 Mergeți tare,
 Că banii n'are;
 Dar când móre vr'un bogat,
 Undeți cântă trăgănat:
 Puneți jos,
 Că'i *bănòs*!...

(Jarnik Bărsanu, Trans. 469).

v. ² *Ban*.

Băntălèsc.—v. *Băntuesc*.

Băntuesc (*băntuit, băntuire*), vb.; vexer, molester matériellement ou moralement.

Este cîdat că dicționarele româno-franceze, explicând pe *băntuesc*, tocmai pe „vexer” și pe „molester” le-au uitat cu desăvîrșire, traducînd *băntuesc* prin: „occasionner une perte, un dommage, léser, nuire à, offenser, choquer, blesser, attaquer” (Pontbriant și Damé), din cari cele mai multe, apróptóte, nu se potrivesc de loc cu sensul cuvîntului nostru.

E puțin exactă chiar sinonimica din Lexiconul Budan: „*băntuesc* = vatəm, întărit, tulbur”.

Pe toți însă i-au întrecut Laurian-Massim (Gloss. 58), afirmând că *băntuesc* ar trebui înlocuit prin bat: „oricum, e mai bine a’l înlătura, precum s’a înlăturat în faptă (?), mai ales când, pe lingă alte multe expresiuni, se póte supleni fórté bine și cu batere, de ex.: inimiții saũ lotrii *băntuesc* țera = bat țera; pétra a *băntuit* reũ buca-tele = le-a bătut”.

Băntuesc nu este tocmai „faire tort”, după cum îl traduce Cihac (II, 478), căci „a face reũ cui-va saũ la ce-va” póte să fie pe furiș, într’ascuns, pe nesimțite, pe când *băntuesc* exprimă tot-d’a-una o acțiune pe față și cu o violență óre-care, ceea ce corespunde pe deplin cu „vexer” și „molester”, cu „vexer” mai cu deosebire, întru cât acesta, ca și *băntuesc*, se aplică mai în specie la un reũ pricinuit de cătră o autoritate, de cătră cine-va saũ ce-va mai puternic.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Deuter. XXIII, 16:

Împreună cu tine va lăcui în- tru voi, va lăcui	Tecum habita- bit, in vos habi- tabit ubicunque
---	---

în tot locul unde
va plăcé lui, să
nu’l *băntuești* pre
elũ...

placuerit ei, non
tribulabis
eum...

Ibid. Tobit, VI, 7:

...inima și fi-
cații, de va *băn-
tui* pre cine-va
drac sau duhũ vi-
clén, acésté tre-
bue a le afuma
innainté omului
sau a fămeii, și
nu să va mai
băntui...

...cor et jecur, si
quem turbave-
rit daemonium
vel spiritus ma-
lignus, haec oportet
suffire coram
homine, vel mu-
liere, et non ultra
turbabitur...

Ibid. Dan. VI, 18:

...incuè Dum-
năzău gurile lei-
lor și n’au *băn-
tuit* pe Daniil...

...concluserat
Deus ora leonum,
et non affecerant
molestia
Danielem...

Ibid. Psalm. XXXIV, 13:

Și eu, cândũ
ei mă *băntuia*,
mă îmbrăcamũ
cu sacũ...

Ego autem cum
mihi molesti
essent induebar
cilicio...

În Psaltirea Șcheiană circa 1500 și la Coresi 1577 figuréză în acest pasagiũ vechiul sinonim *dodeesc* (= paleosl. ДѢДѢСЪ „molestum fieri”): „E eu cândũ ei *dodeiia*’mi, înveștia-me în sacũ...”

La mitropolitul Dosofteiu, 1680: „cândũ ei supăra mie, m’am îmbrăcat în zăblău”.

Sinonimul *dodeesc* ne întîmpină și la Cantemir, Divanul lumii, 1698 f. 82 b: „acolo rélele chitiri sau vrăjmașile ispitiri, carile ca demonii sau ca diavoli îi *băntuia* și’i *dodiia*, nu vor tréce, nice cătră dănșii vre-o putére vor avé...”

Cu sensul figurat la Cantemir, Chron. I p. 171: „ca un stârv lângă drum mort, carele nările drumeților *bântu-iaște*...”

Frumosă locuțiune proverbială la Ianache Văcărescu, Cron. (Papiu, Te-saur II p. 299): „și nu s'au *bântuit* nici măcar cu un paiu”.

Zilot, Cron. p. 17: „hoții Kărgialii, care de multă vreme *bântuia* orașele și satele din țera turcască...”

Ibid. p. 41: „eșirea Pazvangiilor din țeră au fost prin postul Pascelor; apoi iar au început când și când a face supărări și a o *bântui*, trecând, când pe față, când printr'ascuns, dincóce pe marginea Dunării și făcând jafuri și hrăpiri...”

C. Negruzzi, Scrisórea VI: „Alexan-dru cel Bun făcu la 1402 o bisericuță de lemn în cinstea S. Ioan Teologul, pe lângă care se adunară câți-va monași; și pentru adăpostirea lor și a altor creștini, în timpurile acelea pe când Moldova se *bântuia* de resboie și de rescóle, zidi aprópe de biserică și un turn de pétră...”

A. Odobescu, Scrieri I p. 106: „Mircea fusese așeșat Domn cu sila în țeră de Pórta turcască, și numai hulă și ură își rădicase asupra'și prin năpăstuirile sale; iar mai ales pe boieri îi *bântuia* și'i muncia cu réutate, ca dórá să le plătescă cu amar și cu chinuri omorul tătani-seu Mihnea...”, unde este de observat năpăstuesc ca sinonim cu *bântuesc*.

I. Créngă, Povești I p. 306: „După bucluc umbli, peste bucluc ai dat, măi jupâne Scaraoski. Să te înveți tu de altă dată a mai *bântui* ómenii, Sarsailă spurcat ce ești!...”

Basmul „Fata cu pizeze rele” (Ispirescu, Legende p. 394): „Se silia, bie-tul împérat, cu toți cei 12 fii ai seí, să facă pace, să fie între ómenii bună

invoire, să opréscă relele ce'l *bântuia*, dar géba, pagubele curgeau gárlă...”

În graul administrativ de altă dată *bântuesc* devenise un adevérat termen juridic, fóрте des în crisóve și'n zăpise.

Crisov dela Simeon-vodă Movilă, 1602 (Doc. Rom. II No. 25, în Arch. Stat. din Buc.): „dereptu acéia și vooa, tu-turor slugilor domnii-méle carii veți înbla preîn mesereri și slujbele domnii-méle, de vréme ce veți vedé carté domnii-méle, iară voi să avăți a vă feri de acel sat și de svânta monastire să nu'i *bântuiți* de nimic, nice; să se plângă calugherii...”

Zapis moldovenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „și a rămaso acestă sáracă Udrisca să n'ou *băntoiască* (БѢ-ПТОИАСКА) nemene...”

Cartea mitropolitului Luca al Ungro-vlachiei către logofétul Hera, 1629 (Doc. Rom. I No. 282, în Arch. Stat. din Buc.): „dumnéta'l *bântuești* să'i iai acéle moșii dela mâna lui; derept a-céia 'ț grăesc vlădiciia mé, ca unui boiarin bun și înțilept și bătrân, să socotești dumnéta că nu'ț iaste cu cale a'l *bântui*...”

Crisov dela Constantin-vodă Brâncoven din 1707 (Cond. Mss. a episc. Buzeu t. I p. 67, în Arch. Stat. din Buc.): „...sfintii sale párintelui Damaschin episcopul ot Buzău și altor oamenii ce vin să macine la morile sfintii sale, ca să fie în pace de căpitanul cu toți că-lărașii ot Buzău, să nu-i *bântuiască* de olăcării și de podvoade, să nu le iea cai de olac și carale de podvoade, ci să'i lase în bună pace...”

Ca termen juridic, *bântuesc* ne apare la Români deja în crisóvele muntenesci cele scrise slavonesce în secolul XV sub forma БАНТОКАТИ.

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (A. I. R. I, 1 p. 73): „ДА НХ НЕ СМЪЕТ

КАНТЪВАТИ НИ СЪДИЦ НИ ГЛОБНИК НИ
КНРЧН...“

Crisov dela Vlad-vodă din 1490 (A. I. R. I, 1 p. 6): „НИТКО ДА НХ НЕ СМЪКЕТ
КАНТОВАТИ“.

În vechiul stil juridic, *bântuesc* e sinonim cu *învăluesc*, iar substantivul „bântuélă“, după cum vom vedea la locul său, cu substantivul „val“.

Crisov dela Leon-vodă din 1630 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucet f. 33, în Arch. Stat. din Buc.): „și voi părcălabii, cari veți fi de acum înainte în orașul domniei mele la Târgoviște, în vreme ce veți vedea această carte de ertăciune a domniei mele, iar voi foarte să vă încredințați și în pace să lăsați toate bucatele sfintei mănăstiri Nucetul de vamă, ori-câte va vinde în târgu, de nimene bântuială să n'aibă, pentru că singur am ertat domniia-mé, precum iaste mai sus scris; iar cine să va ispită a *bântui* său a învălui pre sfânta mănăstire Nucetul de vamă, acela om rău va petrece...“

Alătura cu *bântuesc* (*bântuesci*, *bântuesce*) se aude în graiu o formă scurată *bântuîu* (*bântuî*, *bântue*), ce-va mai energetică.

Basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 341): „Apoi d-ta nu scii că aici în fântână este un balaur mare de șerpe care *bântue* omenirea?...“

Românul *bântuesc*, ca și serbul *bantovati*, vin d'a-dreptul din maghiarul *bántani*; e probabil însă că la Ungurii cuvîntul este de o provenință administrativă medio-latină din bandire „proscribere, multam imponere“ (cfr. Daničić, Rječnik iz starina t. I p. 26).

„Tot din *bántani* -- dice d. Măndrescu (Elemente ungueresci p. 136) -- s'a format și *bântălesc*, verb ce se aude prin Selagiū, întocmai ca *confiscălesc*, *contrălesc* etc.“

v. *Bântuélă*. — *Dodeesc*. — *Năpăstuesc*. — *Învăluesc*...

Bântuélă (plur. *bântueli*), s. f.; vexation, sous le rapport matériel ou moral; comme terme de théologie: tentation. Sensurile de: „lésion, dommage, nuisance, attaque, insulte, outrage, perte“, pe cari le dau dicționarele româno-franceze (Pontbriant, Damé), sînt puțin exacte, ca și sinonimica română din Lexiconul Budan: „*Bântuélă* = vătămă, întăritare, ispitire“.

Accepțiunea cea teologică: *bântuélă* „tentation“, ca sinonim cu ispită, ne apare foarte limpede în Biblia Șerban-vodă din 1688:

Deuter. VII, 19:

Bântuéléle céle
mari carele au
văzut ochii tăi...

Tentationes
magnas quas vi-
derunt oculi tui...

Job. XIX, 12:

Și totu odată
au venită *bântu-
ialele* lui preste
mine...

Unanimiter au-
tem venerunt
tentationes
ejus super me...

Luc. XXII, 28:

Iară voi santeți
carii ați rămasu
cu mine întru
bântuéléle méle...

Vos autem es-
tis qui perman-
sistis mecum in
tentationibus
meis ..

Ca termen juridic, în actele administrative *bântuélă* e sinonim cu val.

Crisov dela Radu-vodă Leon din 1665 (A. I. R. I, 1 p. 56): „dă nemic val sau *bântuială* să n'aibă...“

Crisov dela Șerban-vodă din 1684 (Cond. Mss. a episc. Buzeu t. III p. 333, în Arch. Stat. din Buc.): „de cătră domniia mé vor fi acești oameni în pace și ertați de bir de țară, de

miere cu țară, de gălătă cu fân, de séma a doao și a treia, de cară de oaste, de zaharéle, de sursat, de birul oștii, de birul leflor, de birul untului și de orânduialele și sataralele ce să pun pă siliște, și de alte dăjdii și măn-cături câte vor fi peste an în țara domniî méle, de nici unele va l sau *bântuială* să n'aibă..."

Una din *bântuelile* cele maî obicei-nuite, și tot-o-dată cele maî triste în istoria română, era atunci când boierii vroiaû, prin tot feluri de tertipuri, să robescă pe țeranii ceî liberî, cari stăpăniaû de capul lor câte un petec de pămînt și se numiaû cu mândria judecî saû cnejî, adecă „judices” și „principes”. Acest fel de nelegiuire se dicea: *bântuélă* de rumâniă.

Crisov dela Constantin-vodă Șerban din 1654 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez f. 322, în Arch. Stat. din Buc.): „...alți săténî toți câți sânt și să vor afla moșténî din satul Craiovița și cu feciorii lor câți Dumnezeû le va da, ca să fie judecî de acum înainte, în pace și slobozi de rumânie, ei și feciorii lor și cu toți moșii lor și cu tot hotarul de cătră boiarul domniei méle Diicul spatar și de cătră feciorii lui și de cătră toate rudeniile lui, de nimené *bântuială* de rumânie să nu aibă, nici de el, nici de feciorii lui, pentru că acest sat Craiovița ce scrie maî sus ei aû fost cnéjî cu ocinele lor încă maî de'nainte vréme...”

Crisovul lui Constantin-vodă Brâncovén din 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 18): „nepoții Neculii Pupăză den sat den Runcu ot sud Gorjii și cu feciorii lor cele va da Dumnezeu, ca să fie în pace și slobozi de rumânie, ei și cu toți feciorii lor, de cătră Costandin postelnic fecorul Paraschivei peharnic nepotul Radului Banul Buzescul și al jupănésii Elincăi

Bănésii și de cătră fecorii lui și de cătră toate rudeniile lui și de cătră tot némul cine s'ar trage den Radul Banul Buzescul, de cătră nimene nici un val și nici o *bântuélă* să n'aibă de rumânie...”

v. *Cnez.* — *Judec.* — *Rumân.*

Ion Canta, Letop. III p. 185: „Acest Domn [Teodor Calimac] cu chiverniselele dreptății sale în trei ani aû purtat poroncile împărătești, împlinindu-le fară smintélă și fară nici o *bântuélă* a Porței, odihnuind pre saraci cu dreptatea lor și apărându-i de toate împrotivirile, și aû mântuit țara de asuprelele Lajilor, cariî impresurase țara...”, unde „*bântuélă* a Porții” însemnéză „asuprelî din partea Turcilor”.

Zilot, Cron. p. 50: „Îa să venim acum iarăși a maî arăta *bântuélă* să-racei țeri ce aû cercat despre hoții Pazvangii...”

Pe lângă asuprelă, *bântuélă* e sinonim cu năpaste și cu vechiul *dodeélă*.

v. *Bântuesc.* — *Asuprelă.* — *Dodeélă.* — *Năpaste.*

Bântuire (plur. *bântuiri*), s. f.; l'infin. de bântuesc pris comme substantif: action de vexer, de molester. Asuprire. Învăluire. Năpastuire. Dodeire.

Zilot, Cron. p. 80:

Pădurile gema tot pline de băjâniî,
Prin găuri petrecând, prin găuri de jigâniî;
Dar unde s'aû simțit de hoți vr'o *bântuire*?
Për din capul cuva'și nu aû cercat clatire!...

C. Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, I: „Am auđit, urmă Alexandru, de *bântuirile* țerei și am venit s'o mântuîu...”

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 441: „El [Constantin Cantacuzino] mijlocise atunci să așede în scaunul Domniei pe

junele Grigorașcu Ghica, care-i făgădui să-l scutescă în totă vieța lui de orîce grijă, de orîce *bântuire*...”

v. *Bântuesc*. — *Bănuéldă*.

Bântuit, -ă, adj.; le part. passé de bântuesc pris comme adjectif: vexé, molesté. Asuprit. Invăluit. Năpăstuit. Dodeit.

Ianache Vă-ărescu, Cron. (Papiu, Te-saur II p. 277): „Sultan Mustafa, care fu cel mai cu multă înțelepciune împodobit decât toți împărații osmanlii a acestui strălucit nēm, și cel mai mare politic între Musulmani, așijderea și cel mai *bântuit* de nenorocire...”

I. Créngă, Povești I p. 183: „pe vremile acele, mai tôte țerile erau *bântuite* de resbóie grozave...”

Negativul nebântuit e sinonim cu nesilit.

Crisov dela Constantin Brâncoven din 1695 (Cond. Mss. a mănăstirii Ilu-rezu f. 6, în Arch. Stat. din Buc.): „Venit'aũ la domniãa mé de a lor bună voe, de nimené nesiliți și nebântuiți...”

v. *Bântuesc*.

Bântuitor, -óre, subst. et adj.; celui qui vexe, qui moleste. Asupritor, Invăluitor. Năpăstuitor. Dodeitor.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Job. XVI, 10:

...scârșni asu-
pra mé dinții, să-
gețile *bântuitoru-*
lui lui pre mine
căzură...

...fremuit su-
per me dentibus,
sagittae pirata-
rum ejus super
me deciderunt...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „Ales și mai vîrtos, pre unii cari și poruncilor noastre ca nisce obraznici îndrăznesc neascultători, și supușilor noștri *bântuitori*, și publicăi

răscolitori așavîa s'au văzut și s'au arătat...”

v. *Bântuesc*.

Bănuiu. — v. *Bântuesc*.

Bănuéldă (plur. *bănuiele* și *bănueli*), s. f.; soupçon, doute, prévention. Laurian-Massim: „*Bănuéldă* = acțiunea saũ rezultatul acțiunii de a bănuia: a întra în *bănuéldă* = a începe să prepună; a băga la *bănuéldă* = a face să prepună”.

Pe când verbul *bănuiesc* exprimă ambele sensuri de „soupçonner” și de „prendre en mauvaise part”, cei doi substantivi *bănat* și *bănuéldă* s'au specializat fie-care în câte un sens diferit, astfel că *bănuéldă* însemnează numai „soupçon”, iar *bănat* numai „regret” saũ „reproche”, fără a se confunda vre-o dată. Infinitivul substantivat *bănuire*, avînd ambele sensuri, este sinonim cu *bănat* și cu *bănuéldă* tot-o-dată. Sinonim cu *bănuéldă* în specie este *prepus*.

Pravila Mateiu Basarabă, 1652, p. 1: „să nu crezã lesne și fără de întrebare prepunerile și părãle și *bănuialele*...”

Ibid. p. 237: „Cela ce aștéptã să moștenescã ocinele și avuția cui-va, acela face *prepus* și *bănuialã* cum să fie otrăvit pre acéia rudã a lui...”

Ibid. p. 523: „Cade-se a ispiti *bănuialele* celora ce pãrãscũ pre episcopi sau pre clirici...”

Ibid. p. 586: „nevoința lorũ nu ăaste altũ ce-va fără numai ce a face și a lipi cinstii preoțilorũ *bănuiale*, batjocuri, spurcãciuni și ocãrũ și numai de aducere netocmiri și valure...”

Ibid. p. 609: „fãmeile obrazã dein cële fără *bănuialã*, adecã mumãni, surori și mãtuși de tatã sau de mumã...”

Ibid. p. 112: „nu o știe adevãratũ

că curvește, ce numai ce are așa oarece *bănuială*...”

În Pravila lui Vasile Lupul, 1646, în loc de *bănuelă* se întrebuințează pretutindenea sinonimul *prepus*, de exemplu f. 35:

„Un om de va fi săracu, și va încépe a cheltui bani mulți, face *prepus* și cum să fie furat...”

„Cela ce va avia în casa sa cinii bune ca acéia de furtușagă, face *prepus* și acesta cum să fie el furat...”

„Cela ce-are puțină face un furtușagă ce va să să facă să-l smintescă să nu să facă, iară elu 'l lasă de să face, acesta face *prepus* cum să fie cu știria lui acel furtușagă...”

„Acéste *prepusuri* nu sămtă nice de o *trébă* giudețului, mai vartos cândă vor fi înprotiva vre-unui om bun și vestit de lucrure bune...”

Locuțiuni:

a avé *bănuelă* = „suspçonner“;

a da *bănuelă* } = *préter aux*
a da loc de *bănuelă* } *soupçons*“;

om de *bănuelă* = „suspçonnable, sujet à caution“;

a întra în *bănuelă* = „être pris de soupçons“;

a scóte din *bănuelă* = „é:arter les soupçons“...

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 147): „A pomeni toate bunătățile pre deplin câte avea Domnul, nu mă lasă obiceiul istoriei, pentru ca să nu daă *bănuială* de colachie, care rumănește se chiamă *ciocoinicie*...”

Crisov dela Mihaïu Racoviță din 1742 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroș No. I p. 77, în Arch. Stat. din Buc.): „Dar Necolae polcovnicul încă au mai răs-puns cumcă a re *bănuială* că, fiind la o vréme toate scrisorile casei socrusău la sfânta mănăstire, să nu să fie luat cărțile lui de acéstă moșie de că-

tră călugări; care domniia-mé, pentru *bănuela* lui ce are asupra călugărilor, așa am hotărât...”

Legiuire Caragea, 1818, p. 57: „de iaste om de *bănuială*, sau risipitoriu, sau de viețuire urată, sau alt feliu încât și cu chizășie să nu fie vrédnic...”

I. Văcărescu p. 333:

Zioa de astăzi ți-a fost fatală:

Ce'ți făcu soarta, n' ai *bănuelă* !..

A. Pann, Erotocrit, II p. 42:

Vázând că soțul ei foarte pironiți ochi 'și

[ține

și cu luare aminte pe păstorița privia,

A întrat în *bănuială* că are amor cu ea...

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 170:

„Un neincetat susur de tainică trădare îi șoptia la auđ; mintea'i se muncia cu tot felul de *bănueli*...”

I. Créngă, Povești I p. 4: „Și bărbatu-mieă, Dumneđeu să'l țiepte! nu s'a putut plânge că l'am înșelat sau ție am risipit casa, deși câte o dată erau *bănuiele*...”

Basmul „Voinicul cel fără tată” (Ispirescu, Legende p 127): „Zimbi Dina când auđi și věđu urciórele ce'i dase Smeul. Nu đise însă nimic care să 'l dea vr'o *bănuelă*...”

„Poveste țerănescă” (ibid. p. 257): „Ca să te credem că tu ai făcut o așa vitejiă, arată-ne vr'un semn, care să ne scóta din *bănuelă*...”

Balada „Ilinuța Sandului“:

Ci tu, soro, să'mi așterni

Lingă tine la piclóre

În iatacu'ți de culcare,

Că'i iatacul de ferelă,

Adăpost la *bănuelă*...

(G. D. T., Poes. pop. 642).

Balada „Tudorel“:

Tu ibovnic ți-ai găsit
 Și cu el te-ai îndrăgit;
 Dar lasă c'ai nemerit!
 O să te puflu la 'ncercare
 Să mă scoți din *bănuelă*...

(Ibid. 674).

Proverb: „Nu se pôte

Mörte fără *bănuelă*
 Și nuntă fără căelă“.

(A. Pann, II, 113).

Altul:

Fii ia ori-ce în ferelă,
 Nu da loc de *bănuelă*...

(Ibid. I, 168).

v. ¹*Bănat*. — ¹*Bănuesc*. — *Bănuire*. —
Prepus...

Bănuelnic. — v. *Bănuicios*.

¹**Bănuesc** (*bănuit*, *bănuire*), vb.;
 1°. soupçonner, supposer, se douter;
 2°. prendre en mauvaise part, reprocher, regretter, se repentir. La Laurian-Massim se găsește numai primul sens, deși sub-împărțit în două, fără ca această bifurcațiune să fie tocmai de trebuință: „*Bănuesc* = 1°. a prepune, a presupune, a ști imagina, a crede: îmi *bănuesc* pe cine-va = cred că el a făcut sau comis ce-va; pe tine îmi *bănuesc* că mi-ai furat caii; neavând un césornic, îmi *bănuiam* că e foarte târziu; — 2°. a suspecta, a teme: nu e bine să'ți *bănuesci* fără cuvînt muierea; cel cui s'a furat ce-va, *bănuesc* totă lumea...“
 În Lexiconul Budan, din contra, ne întimpină numai sensul al doilea: „*Bănuesc* sau îmi *bănuesc* = îmi pare rău, doleo, me poenitet“. Luându-se, pe semne, după Lexiconul Budan, d. Damé (I, 118) se înșelă când afirmă că sensul al doilea „regretter, se repentir“

este propriu Transilvaniei, ca și când ar fi necunoscut pe aiurii, pe când de fapt în România Dunărenă ambele sensuri sînt de o potrivă răspândite în graiu și 'n texturi. Adevărul este că Românii trans-carpatini nu cunosc primul sens, pe care nu'l are nici prototipul cel unguresc al cuvîntului.

1°. *Bănuesc* = „soupçonner“.

La Laurian-Massim aprópe tóte exemple, cu o singură excepțiune, ni se presintă construite reflexiv: îmi *bănuesc*, ceea-ce este fórté exagerat, usul cel obicînit fiind numai *bănuesc*.

Pravila Mateiu Basarabă, 1652, p. 252: „Cine se va vâdi întru curvie, măcaru de nu va eși de față, acela nu poate să o ia muiare, că l'au *bănuiti* oamenii că au înblat cu dinsa, ca să nu se adevereze *bănuiala*...“

Zapis din 1745 (Cond. Mss. a episc. Buzeu t. II p. 97, în Arch Stat. din Buc.): „*bănuind* noi cumcă ne-ar fi mai rămas și nouo moșie nevândută de părinții noștrii într'acest hotar al Părscovalui, alunecându-ne după niște terfeloage de scrisori vechi, ne-am sculat cu toții de am dat mare jalobă...“

I. Văcărescu, p. 352:

Moșnegii cum mi-a 'mpărțit
 Ascunsa lor știință,
 Din număr eu am *bănuit*
 A Ielelor ființă...

A. Pann, Erotocrit II p. 43:

Deci dorind să'și vază soțul ce pasuri va
 [apuca
 Și ce urmare va face, din somn când să
 [va scula,
 A mers într'un loc d'oparte ș'in nisce frunze
 [s'a pus,
 Fără să o scie altul unde și'n ce loc s'a dus.
 Și de multă nerăbdare inima ei se bătea,
 Până să se 'ncredințeze despre care *bănuia*...

Gr. Alexandrescu, „Incă o ți“:

Apoi dac'al teü suflet l'ain *bunuit* vr'o dată,
Dacă nemulțumirea m'î adesea te-a mahnit,
E vremea de iertare; vecia ne'mpăcată
Mă chiamă: cerul Iértă acelor ce-aü iubit...

Delavrancea, Paraziții p. 210: „înainte de a'î auđi bine, le *bănuiam* șóp-tele...”

Basmul „Lucéfêrul de ȓioa“ (Ispirescu, Legende p. 385): „Busuñoc, *bănuind* pe Siminoc că s'o fi îndrăgostit cu femeea lui, nu voi să'l cređă când acesta îi mărturisă adevêrul...”

Satira poporană „Cucul“:

Cóse 'n pat, cóse 'n gherghef,
Dar de cusut n'are chof,
Cî'mi ese-afară pe prag
Să véđa pe cin' i-e drag.
Dac'o 'ntrebî, dac'o cártescî,
Ea ȓice c'o *banuescî*,
Cu belea te pomenescî:
Taci, barbate
Fermecate,
Nu le bąga 'n samă tóte...

(G. D. T., Poes. pop. 345).

Cu sensul „soupçonner“, construcȓiunea „a'și *bănuî* pe cine-va“ este rară și e mai mult posesivă decât reflexivă: „soupçonner quelqu'un des siens“.

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 33): „nu socotia că aü venit bătaia lui Dumnezeu de le plătește după faptele lor, ci și-aü *bănuî* pre o sor a mănecii, mătușa Doamniî, anume Olimbiada, călugăriȓă de mulȓi anî, că ea ar fi făcut fermece...”

Dionisie Ecclesiarhul, Cron. (Papiü, Te-saur II p. 178): „s'aü întors Turciî înapoi la oraș, și *bănuindu'* și pe boieri că ei aü pricinuit spaîma lor, aü chemat pe toȓi boierii și i-aü jurat să ȓie credinȓa cu ei...”

Construcȓiunea cu dativul în loc de

acusativ póte să aibă în aparenȓă sensul de „soupçonner“, în realitate însă însemnă tot-d'a-una „prendre en mauvaise part“, ca la Conachi, bună-óră, p. 224:

Mă laud de frumuseȓe, dar nu poți să'mî
[*bănuescî*,
Căci le trag chiar dela tine, căci tu mă
împodobești...

II. *Bănuesc* „prendre en mauvaise part“.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Luc. XIII, 14:

...mai marele sinagogului, <i>bănuind</i> căci o vindecă sâmbăta I-sus, zicia...	...archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat...
---	--

în contextul grecesc: ἀγαπακτῶν.

Tot așa în Noul Testament dela Bělgrad din 1648.

În Biblia lui Bobb, 1795: „măniindu-să căci o vindecă Isus sâmbăta...”

Biblia Șerban-vodă, Regn. I, XVIII, 9:

Și era Saulü <i>bănuindü</i> pre Davidü den zioa acéia și înainte...	Et erat Saul invidens David ab illa die et deinceps...
---	--

în contextul grecesc: ὑποβλεπόμενος.

Mitropolitul Dosofteü, Paremiar 1683, Dec. 17, f. 24 (Daniel, XII, 27):

Și deca audzără Vavilonianii, <i>bănuiră</i> foarte și să porniră asupra împăratului...	...ut audierunt Babylonii, indignati sunt vehementer et congregati adversus regem...
--	--

Același, Synaxar 1683, Oct. 20, f. 75 a: „nu divi, frate, nice *bănuî*; ȓudeȓulü lui Dumnedzău ȓaste direptü, ô'aî poftitü ai dobânditü...”

Ibid. Oct. 9, f. 56 a: „Ce ȓi-î, nevastă? a ce nu laș să odihnăscă cariî

sântu aici? — Iară ia răspunsă și dzasă: nu *bănu*i dumnéta asupra șarbei tale, că mare doru-mi'î, c'am avutū numai doi cuconî și i-am îngropat astădz pre-amāndoî..."

Ibid. Oct. 29, f. 94 a: „cu minunî și cu miracurî i-au făcutu-î filî luminîi, pentr'aciaia *bănuindū* Jidovîi și nepu-tānd răbda îndrāznirîa lui, cu grabnicā și fără vîaste moarte l'au umorātū..."

Ion Neculce, Letop. II p. 371: „o-blicind Împăratul pentru Șeremet că'î este jale de fecior, tare i-aū *bănu*it și l'aū muștrat..."

Ibid. p. 405: „Atunce și Grigori Vodă, după ce aū venit la Iași din oaste, trimis'aū arzū de jalobă la Împărăție pentru stricāciunea ce aū făcut Tătariî țării și pentru boierîi pribegî, ce sânt rude lui Mihai Vodă, cum aū făcut atâte amestecāturi la Tătari, fiind și cu indemnarea lui Mihai Vodă de s'aū făcut aceste. Decî Poarta aū *bănu*it tare l'ui Mihai Vodă..."

I. Créngă, Povești I p. 6: „Și dacă Enachi se pune pe gene'î, ea îndată lua apă rece și'î spēla fața, ca nu cum-va s'o vadă neadormita sócrā și să'î *bănu*escă..."

Ibid. p. 107: „epele eraū ale lui, și când le grijă, grijite eraū, iară când nu, — n'avea cine să'î *bănu*escă..."

Ibid. p. 223: „așa a trebuit să se întāple și n'ai cui *bănu*i, pentru că nu'î după cum gāndesce omul, ci'î după cum vrea Domnul..."

Ibid. I p. 154: „Stăpāne, să nu *bănu*escî, da am să ȓic și eū o vorbā: de ce nu te însorî?..."

Ib. p. 190: „Luminate crāisor, să nu *bănu*escî, dar nu te iūți așa de tare, că nu scii de unde 'ți pōte veni a-ȓutor..."

In ultimele doue pasage, este de observat restrictivul *da* sau *dar* în le-

ȓaturā cu „sā nu *bănu*escî". Tot așa în urmātōrele doue texturi:

Doină din Ardel:

Frunȓă verde-acuma cresce,
Iubesce, māndra, iubesce,
Da iea sana ce iubesci,
Nu cum-va sā *bănu*escî:
Sā nu iubesci o nalucā,
S'o iubesci și sā se ducā...

(Jarnik-Barsanu, Trans. 251)

Alta:

De lacrāmi nu'mî *bănu*esc,
Da'mî *bănu*esc de obraz,
Cā'î de tiner cu nācaz...

(Tribuna din Sibiu VI, p. 149).

Doină din Moldova:

Cucul ȓice, mērla ȓice:
„Nu'ți bé baniî, măi voinicel..."
Cucule, jivinā rea,
Nu purta de grija mea!
Mierlușcă, pasere surā,
Nu'mî tot *bănu*i din gurā...

(Alex., Poes. pop. 2. 298).

Invitare la nuntā:

Pin' la pamint m'oiu pleca
Și tot voue m'oiu ruga
Sā veniți
De bine-voiti,
Inșā sā nu *bănu*iți!...

(Albina Carpaților 1879, p. 300).

*Bănu*esc „prendre en mauvaise part“ se construesce fōrte des cu reflexivul dativ: *îmî bănu*esc.

La Romāniî din Biharia: „îmî *bănu*esc = îmî pare reū“ (Conv. lit. 1887 p. 1005).

Psaltirea din Bēlgrad, 1651, f. 92 a, resumatul psalmului L: „cā'ș cunoaște pācatele și'ș *bănu*iāște de iale..."

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 10, f. 209 a: „proștia māncare aciā ce mānca era plinā de țānțari, a-

căsta o răbdă trei ai încheiaț, și nemică n'au suspinatū nice ș'au *bănuitū*..."

Ibid. f. 210 b: „dodeit nu o dată sau de daori, ce 11 ai încheiațū, și nu ș'au *bănuitū*...”

Ibid. Oct. 26, f. 88 b: „acăstă de vom dzăce cătră 'mpăratulū, ne tiamemū să nu'ș *bănuiască* pre svinția ta...”

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 276):

Dumnezăū stătu 'n zborū mare
De Dumnezăū, de domni tare,
De'f mustră pentru ġudățe,
Bănuindu'și schimbind fiațe,
Și le grăfaște cu scrăbă...

Ioan Canta, Letop. III p. 154: „...să le dee [boierilor pribegī] ġupănesele și toată averea, cu laude despre Adălgheerē Sultan, că de nu le va da Grigorie Vodă ġupănesele, apoi să nu'și *bănuescă*...”

Doină din Ardél:

Busuoc cu fôia verde
Drăguțul cu alta'mī șede!
Șégă și prubuluescă,
Numai să nu'și *bănuescă*
Nici piciorul n'ôu întinde
Și trei-patru m'or cuprinde,
Nici afară n'ôu eși
Și—deū—altul mī-ofu găsi...

(Jarnik-Bărsanu. Trans. 248),

Alta:

Auđit'am auđit
Că mândra s'a logodit;
Las'o să se logodescă,
Numai să nu'și *bănuescă*...

(Bibicescu, Trans. p. 91).

Alta:

Măgeran cu fir cfuntat,
Ved bade că m'ai lăsat;
Mageran verde domnesc,
Lasă-mē — nu'mī *bănuesc*...

(Familia din Posta 1834 p. 240).

Ca cei mai mulți verbi cu sufixele -ăesc și -uesc, *bănuesc* are o formă poporană scurtată mai energică: *bănuiu*.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Pē chip iți jôcă mereū suferințili și grijili, ca flăcăraea unde se *bănuie* de comóra...”

Ibid. p. 156: „Mē bate ġăndu să *bănuiu* că ne'nșală ca pē copii și ne papă bani...”

v. *Bănuelă*.

²**Bănuesc** (*bănuit*, *bănuire*), vb.; traitez avec quelqu'un une affaire, administrer ou gérer.

În Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 427) ne întimpină:

„Benuiesk = Doleo.

„*Bėnuiesk* = Ago cum aliquo. Tracto. Curam gero”.

Este greu a admite identitatea de origine a ambelor cuvinte. Primul este verbul cel obișnuit *bănuesc* „regretter” din maghiarul *bánni*. Al doilea se deosebește cu desăvârșire prin sens, apropiându-se mai mult de ban „monnaie”, cu care lesne îl unesce asociațiunea de idei: a da și a lua bani, a se îndeletnici cu treburi bănesci, a face socotelă.

v. ²*Ban*.

Bănuicios, -ósă, adj.; 1°. soupçon-neux; 2°. suspect, sujet à caution. Laurian-Massim: „*Bănuicios* = 1°. aplicit a bănu; 2°. supus la bănuire”. Costinescu are forma: „*Bănuincios* = bănuelnic, care bănuiesce lesne, care se îndoiesce despre ce-va, despre cine-va”, — printr'o falsă analogie cu „putincios”, care derivă din „puțință”, pe când corespunzătorul „bănuință” nu există. Numai prin sensul „soupçon-neux” *bănuicios* e sinonim cu bănuitor, dar prin ambele sensuri cu bănuelnic.

v. *Bănuesc*.

Bănuincios. — v. *Bănuicioș*.

Bănuire (plur. *bănuiri*), s. f.; l'infin. de *bănuesc* pris comme substantif: 1°. action de soupçonner; 2°. action de regretter, de prendre en mauvaise part. Peste Carpați circulază numai sensul al doilea. Lexicon Budan: „*Bănuire* = dolor, poenitudo“.

Colindă din Bucovina:

Când își aducea a-minte
De traiul de mai 'nainte,
Plânga tot cu tânguire
Și cu mare *bănuie*
De muța chiar petrile
Vărsându'și lacrimile...

(Sbiera, Colinde p. 56).

v. *Bănuesc*. — *Bănuelă*.

Bănuit, -ă; le part. passé de *bănuesc* pris comme adjectif; 1°. soupçonné; 2°. mécontent.

Cu primul sens:

Zilot, Stihuri (Tocișescu, Revista, V p. 345:

Că mulți ziceam: Manul Grecul, ba și un-
[chiu lui Ipsilant,
Bănuit la Turci urmăză, deci nu scapă de
[gelat...

A. Odobescu, Scrieri I p. 103: „Acele strigăte, repetite de mii de glasuri, porniră glotă cu volbură după piață și toți se răpeșiră la locașele *bănușilor* omoritorii...“

Cu sensul al doilea:

Doină din Bucovina:

Nu fi, bade, cu bănat
Că ți-a fost plugul stricat!
Nu fi, bade, *bănuit*
Că ți-e plugul hârbuit!
Nu știu plugu'ți hârbuit,
Orî de cap ești amăștit?

Da de te ții *bănuit*
Că ți-e plugul hârbuit,
Să vii joi
Pin' la noi...

(Marian, Bucov. II, 43).

v. *Bănuesc*.

Bănuitor, -óre, adj; soupçonneux, ombrageux, jaloux. Laurian-Massim: „*Bănuitor* = care bănuiesce, care e aplecat a bănuși“.

A. Pann, Moș-Albu I p. 9:

De-o fi, ziceam în sine'mi, vr'un om *bă-
[nuitor*
Și cu artag la bețiă, bătaios, gâlcevitor,
Cum va vedé pe mine la mlez-de-noapte
[șezând
Cu nevasta lui în casă, te miri ce i-o da
[prin gând...

A. Odobescu, Scrieri I p. 138: „Grecul *bănuitor* și întăritat smulse pe biéta Ancuță din zadarnicele îngrijiri ale jupânițelor curtence...“

Balada „Cucul și turturica“:

Pentru dumnéta
Eă n'aș dice ba,
Dar ție și ție ba
Pentru maica ta,
Că'i *bănuitore*
Și fermecătore:
Ea 'mi va bănuși
De te-o'u pré iubi...

Doină din Ardél:

Duce-m'aș în lume, duce,
Dragostea érá m'aduce;
Duce-m'aș departe 'n țéră,
Dragostea mē'ntornă érá.
Dragoste *bănuitore*,
Rea copilă ești sub sóre,
Că orî-unde-a merge voi,
Tu mē'ntorni ér inapoil...

(Familia din Pesta 1885 p. 91).

v. *Bănuesc*. — *Bănuicioș*.

Bănulești, s. m. pl.; t. de Géogr.: ancien nom d'un village en Valachie. Astăzi, judecând după dicționarul lui Frunțescu, nici o localitate în România nu se numește *Bănulești*, pluralul topic dela patronimicul Bănulescu, derivat el însuși din numele personal Ban, articulat Banul. Ce s'a făcut dară cu vechiul sat *Bănulești* din județul Buzeu, des în actele din epoca lui Mateiu Basaraba și unde pe atunci se întrebuițea nu o dată acel nume personal Ban?

Crisov din 1649 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I f. 171): „...și iar [au cumpărat] dela Cărnileg 1 loc din *Bănulești* drept 100 aspri gata, și iar au cumpărat Nan dela Stănae fata Voinei un loc la fața Banului drept 140 aspri..“

Alt crisov din același an (ibid. f. 189 b): „și au fost mărturii la aceste cumpărături anume de acolo din sat [*Bănulești*] Stanciu și Fătul și Moș și Vlădan și Mihaî și Cărstiian și Stroe și Crăciun și Drăguș și Stoica și Banul...“

În secolul trecut *Bănulescii* s'a prefăcut în Bălunesci, bună-ora într'un zapis din 1780 (ibid. f. 389): „Înainte noastră avuse judecată egumenul Samoila ot schit Alunișul cu Vasile ot Bălunești sin Moisică pentru moșia dela Bălunești...“

Tot așa găsim Bălunesci în repertoriul topografic al lui Fotino (*Γσι. τ. Λακίας* t. III p. 199): „*Μπελονέσι*...“

În fine, în Țilele noastre *Bănulescii* prin Bălunesci s'a metamorfozat în Bălănesci, ca și când ar deriva din Bălan, uitându-se cu totul ori-ce tradițiune a vechiului nume. Este un mare sat moșnenesc, despre care d. B. Iorgulescu (Dict. geogr. Buz. p. 28) ne spune „In timp de invasiuni teritoriul acestei comune, măi cu samă valea Băjenarilor

și Virful-stănei, aș servit multora ca un sigur asil. Numele pare a fi luat dela un Bălănescu, căci ne întimpină des numirile: Nucul Bălănescului, Tufele Bălănescului etc.“

Am adus într'adins acest specimen despre modul cum pôte să dispară un vechiu nume topic, nu printr'o schimbare propriu Țisă, ci printr'o treptată sărire sau înlocuire a câte un sunet, pină ce te pomenesci la urma urmelor cu un nume radicalmente diferit, care pôte să dea nascere chiar la o nouă legendă locală.

v. ³·*Ban*.

Bănulescu. — v. *Bănulesci*.

Bănuț (plur. *bănuți*), s. m.; petite monnaie. Laurian-Massim: „*Bănuț* = deminutiv din ban, ban micuț: *bănuți* de argint, de aramă, de aur etc.“ Sinonim cu *bănișor*.

A. Pann, Povestea vorbeii III p. 75:

Că stăpânul casei un *bănuț* pierduse
Și slugile toate era de el puse:
Unii așternutul scutura din case,
Alții cernea praful care-l măturase...

Delavrancea, Vis și vieță p. 95:
„Scose punga; se uită în ea; dar ce să veadă? In loc de dimon, *bănuți* de aur ce luminau ca jerateculu...“

Ibid. p. 108: „Trânti căciula, aruncă zăbunul, scose punga din sin, o lărgi la gură ș'o puse pe tarabă. *Bănuții* de aur sclipiau par'c'ar fi fost vii...“

Balada „Gheorghelaș“:

Și câți ani l'am tot slujit,
Bănuți mi-am agonisit,
Avere mi-am întocmit...

(G. D. T., Poes. pop. 595).

Doină din Bucovina:

Frunză verde de-un bănuț,
Ce mi-e mie de-un drăguț!
Din cap când voiu clătina,
Șapte-opt ml-oiu căpeta...

(Marian, Bucov. II, 165).

„Ursita saŭ ursitorea hotăresce sorta fie-cărui copil în cele trei zile dela nascere. Pentru aceea în noptea a treia pune mossa în mijlocul casei, lângă femeea ce a născut, o mėsă rotundă, pe ea așterne o pândă curată, pe pândă o azimă de pâine unsă cu miere de stup și d'asupra trei bănuți în trei părți înfipti în azimă; mai pune pe mėsă un păhar cu apă, puțină metasă, un fir de busuoc, o pereche de bete și o bucată de pândă nouă...” (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

v. ²Ban. — ¹Bănișor.

²Bănăț (plur. bănuți), s. m.; t. de Zool.: germe de l'ouf. Metaforă din bănuț „petite monnaie”.

S. F. Marian, Ornit. II p. 256: „...când e să pună ouele sub cloșcă, atunci mai întâiu le cercă în zarea luminei spre a vedé, cari sînt bune de pus și cari nu. Cele ce aŭ bănuț în partea rotundă și nu sînt ciuruite, acelea sînt bune...”

v. ¹Bănuț.

Bănuțel. — v. Bănuți. — Bănuței.

Bănuți saŭ bănuței, s. m. pl.; t. de Botan.: 1°. *Bellis perennis*, paquette; 2°. *Buxus*, buis. „*Bellis perennis* = frusită, bănuței, năsturei, flóre-frumósă” (Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 9); și tot acolo (p. 10): „*Buxus sempervirens* = bănuței, merișor, cimișir”. *Lexicon Budan*: „Bănuți saŭ bănuței = *buxus semper virens*”.

Laurian-Massim: „Bănuți, o plantă ce stă tot-d'una verde, merișor, din cauza formei frunzelor plantei, cari

sînt mărunțele și rotunțioare ca nesce bani mititei. Bănuței, cu aceeași însemnare ca și bănuți, plural din bănuțel, care, ca deminutiv din deminutivul bănuț, exprimă și mai bine una din calitățile plantei, adecă micimea și rotunțimea frunzelor ei”.

Doină din Ardél:

Frunză verde ș'un bănuț,
Aséra mi-am prins drăguț;
Dar l'am prins într'o cercare,
Să vedem ce fire are...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 66).

Alta:

Frunză verde ș'un bănuț,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț..
Ba stă, deŭ, dacă'i mândruț!
Frunză verde ș' o fraguță,
Nu stă lumea 'ntr'o draguță..
Ba stă, deŭ, dacă'i mândruța!..

(Ibid. 40f)

Alta:

Frunză verde trei pătace,
Dis'a mândra că mi-a face
O pénă de bănuței
Frumósă ca ochii ei.
Frunza verde de gutue,
Eŭ am dis că nu'mi trebue
Făr' péna de măderan,
Sa ne mai iubim un an...

(Ibid. 49).

v. ¹Bănuț. — ²Bănuței.

¹Bănuței. — v. Bănuți.

²Bănuței, s. m. pl.; t. culin.: sorte de pătace. Un fel de tocmaci saŭ tăieței. Măncare țerănescă în Bănat: „Bănuței, un aluat tăiat mărunț în quadrat, se fierbe în zamă de carne de vită” (M. Juică, Grădiștea-mică).

v. ¹Bănuț.

¹băr, élément léxique constitutif

du mot desbâr. În limba română sint mai mulți verbi, compuși din prefixul romanic negativ dis- și din câte o tulpină despărută din graiu. Așa sint bună-óră:

desgurdesc = dis-gurd-;

desmierd = dis-merd-;

des-bâr...

În desgurdesc tulpina este invederat latinul gurdus „prost, greoiu“, de unde spaniolul gordo „gros, épais, imbécile“ și francesul gourd „perclus par le froid“. Românul desgurdesc coresponde perfect francesului dégoûdir „redonner du mouvement à ce qui était engourdi“ (Littré).

În desmierd, pe care Cihac (II, 495), printr'un adevărat saltum mortale etimologic, îl trage din maghiarul gyönyörít „délecter“, negativul dis- este urmat de latinul merda (fr. merde, span. mierda), însemnând literalmente „décrotter“, a spăla și a curăța de gunoii, cum fac mumele cu copiii lor, mai ales la animale, la cari această acțiune este o adevărată desmierdare.

În desbâr însă, pe care Cihac (II, 94) îl încumetresce fără sfielă cu slavicul brati „prendre“, eă nu gădesc nici o tulpină latină, care să corespundă lui bâr. De aceea prefer a crede că acest verb este o simplă contracțiune din desbaier „déliar“.

v. Baier.

²Bâr sau bârrr s.ă bîrrr, interj.; t. pastor.: cri du berger qui conduit et dirige ses moutons.

„Bâr este o exclamațiune clobănescă, de ex.: bâr, țintato, la strungă! bâr, cfolo, innapo! bâr, lae, bâr! bâr, bucălae, bâr!... (I. Simionescu, Tutova, c. Cărlomănesci).

„Bârr, oiă de acolea! saă: bârrea, oiă de acolea!“ (înv. Miron, Tecuciu,

c. Găicena), unde interjecțiunea este amplificată prin -a ca în „haida“ etc.

„Când mină oile, se țice: bârr; la capre: târr; la mață: hârr...“ (pr. R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

Satira poporană „Luptele Țiganului“:

Avea dada, avea,

Avea o oiă

Lae

Bucolae,

Mândră și lânosă,

Tare speriósă.

Eă țiceam: bîrrr!

Ea făcea: hîrr!...

Eă — hap dă lână.

Ea — hap dă mână,

Eă — hap dă barbă,

Ea — hap dă érbă...

(Marian, Satire p. 322).

Interjecțiunea bâr n'are a face cu latinul belare, de unde o trage Laurian-Massim (Gloss. 60); cu tóte acestea, póte să fie o onomatopeiă romanică, de vreme ce o găsim și 'n Occident: „Pour appeler les moutons on leur dit: brrr! brrr! Rozoy-en-Brie (Seine-et-Marne), communiqué par M. Leclerc; brrr! brrr! ta-á! ta-á! Suisse romande, Blavignac; beri-beril ou berou-berou! languedocien, Azaïs“ (Rolland, Faune popul. V, 128).

Să se observe tot-o-dată că din același grup fonetic s'a născut însuși numele oiiei în albanesul berr, pe care Gustav Meyer (Alb. Wtb. 27, 33) îl alăturază pe de o parte cu berr, barbero în mai multe dialecte italiene, iar pe de alta cu numele albanes al clobanului: „bari, wahrscheinlich altes Hirtenwort und mit berr zu verbinden“.

v. Óiă. — Bărdesc.

^{1.2}Băràc. — v. ^{1.2}Barac.

Băràcă (plur. bārăce), s. f.; brouil-

lard épais ; gelée blanche, givre. Lexicon Budan : „*Băracă* = negură grosă, nebula crassa, item pruina“. Este un deminutiv din bară „loc băltoș“, cu aplicațiunea noțiunii de umedélă la atmosferă.

v. *Bară*. — *Bărăciă*.

Bărăgă. — v. *Barangă*.

* **Bărân**, s. m.; t. milit.: ancienne machine de siège pour battre les murailles.

v. *Bărănesc*.

Bărăngă. — v. *Barangă*.

¹**Bărât**, s. n.; privilège, brevet. Din turcul berat „diplôme“. Prin *bărât* se înțelegea la noi crisoarul, dat unui individ sau unei asociațiuni, însă nu de Domnul țerei, ci de Părta Otomană.

Miron Costin, Letop. I p. 217 : „să scôtă uric de Domnie neschimbată în zilele lui, care uric în limba lor [Turcilor] se chiamă *berat*...“

Constantin Căpitanul, Cron. (Magaz. ist. II, 14) : „Într'acest an ș'aū innoit Duca vodă Domnia de al treilea an, după cum era obiceiul, aducându'i caftanul Lascarache Roset și cu un agă mare, înaintea căruia i-aū eșit Domnul cu boiarii, cu slujitorimea, aducându'l cu cinste în București, și îmbrăcând caftanul după ce aū citit *baratul* de Domnie, aū dat cu 12 tunuri...“

Enache Cogălnicenu, Letop. III, p. 257 : „Ear când aū fost vineri Mart în 3, s'aū pogorit la Împăratul la Ealioșk, triimețind de aū rădicat pe Constantin-vodă și l'aū adus la Kiuntruk, și pe Lințul l'aū dus înaintea Împăratului; și fiind că avea *băratul*, el vedând pe Împăratul aū scos *băratul*, care îndată aū apucat și l'aū dat la

Împăratul, și acolo unde îl cetia, aū făcut cu mâna...“

v. ¹*Turc*.

²**Bărât** (plur. *bărați*), s. m.; prêtre ou moine catholique. Șăinenu, Semas. p. 37 : „Preotul catolic se numesce în Bucuresci *barat* din ungarul *barát* (călugăr) dela paleo-slavul *brat* (frate), de unde Bărătia, numele bisericeii catolice din Bucuresci...“

Nu numai în Bucuresci, ci și pe aūri în România preuții catolici purtaū numele de *bărați*, de unde și numele satului Bărații în Moldova, în care „se află o biserică catolică foarte veche“ (Ort. Racovița, Dict. geogr. Bacău p. 116).

Crisov dela Constantin Mavrocordat, 1742 (Cond. Mss a mănăstirii Nucetul f. 50 b, cfr. ibid. f. 54) : „să aibă a luaré sfânta mănăstire tot vinăriciul domnesc den délul Topolovenilor după valé Glămbocelului dela tot omul căți vor avé vii într'acest dél al Topolovenilor pre moșia sfintei mănăstire, afară den viile *Băraților* cele vechi ce sânt ertate de alți răposăți Domni mai de nainte vreme...“

A. Odobescu, Scrieri I p. 101 : „Tótă obștea cuviósă, muieri și bărbați, asculta cântările latinesci ale *băratului* și resunetul măreț al organului...“

v. *Bărateș*. — *Bărăția*.

Bărătă (plur. *bărăți*), s. f.; béret, toque de laine ou de feutre. Din italianul *beretta*, cuvintul a ajuns la Români prin turcul *barata* „bonnet long de drap rouge que portaient les bostangis“ (Șăinenu).

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 225 : „... și sosind [Iordache Spatarul] în Iași, aū conăcit în curtea Domnescă la cămară, prinzând trebele cu mare tărie și nebăgatoriu în samă, păn și

cuhodari cu *bărăți* își făcuse, care acest lucru altă dată n'au mai fost ca să facă alt boier, fără de Domnie și Beizedele, mândrie peste samă...”

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 315: „... și vânătorii ce se făcuse până la 100 de oameni în 2 stéguri, și Roșii ce se făcuse iar până la 100 de oameni, cari se purta în haîne roșii și în *bărăți* Arnăuțăști...”

v. ¹ *Turc.*

Bărăteș, s. m.; ami. Prieten. Din maghiarul *barát* „ami”. Cuvîntul ne întimpină numai în Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bărăteșh.* Amicus”.

v. ² *Bărat.*

Bărați, n. pr. top. — v. ² *Bărat.*

Bără, n. pr. pers. m. Vom începe prin a reproduce următoarele texturi, luate numai din Condița manuscriptă a episcopiei Buzeu (în Arch. Stat. din Buc.):

Zapis muntenesc circa 1690 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 36): „Adecă eu Vișa și Rada, fetele *Bărăi* feciorul Cărstei Dănculescul, făcut'am zapisul nostru...”

Zapis din 1712 (t. III f. 35): „Adecă eū Négoe diiaconul sin Ion Bărăscul dat'am zapisul meu la sfânta episcopie din Buzău și la cinstită mână sfinții sale părintelui kir Ioasaf episcopul Buzăului, precum să să știe că eu de a mé bună voe și de nimené silit am închinat sfintei episcopii schitul nostru dela Préjma în moșița Cislaului, care schit ăaste făcut din temelie din moșu-mieu popa *Băra* și de Iosif fiu-său...”

Zapis din 1673 (ibid. t. I f. 304): „Adecă eu Stoian cu făméia mé Bărcă și cu feciorii miei...”

Zapis din 1762 (ibid. t. III f. 168): „care loc mi l'au dăruit și mie călugărița Băroae...”

Așa dară din numele personal *Bără* se formă patronimicul *Bărăscu* și femininul *Băroae* = nevêsta sau văduva lui *Bără*, pe lingă care există și o formă femeescă deminutivă *Bărcă*.

O localitate din județul Roman se numesce *Bărca* și tot așa se chiamă o altă localitate în Ilfov.

La Macedo-români *Bărcă* se întrebuinteză ca nume bărbătesc (I. Caragiani).

Din patronimicul plural *Bărăscii* măi multe sate pörtă acest nume: în Olt, în Argeș, în Sucéva, în Rîmnic-Sărat, în Buzeu, în Putna.

Prin -ilă, sufix favorit al numilor bărbătesci personale, *Bără* se amplifică în *Bărilă*. Numele cel mirenesc al nemuritorului mitropolit Dosofteu era Dimitrie *Bărilă*, iar după numile de botez ale părinților sei: „Leontar” și „Misira” (A. I. R., I, 118), se vede că dinșii nu erau Moldoveni de baștină, ci nesce Macedo-români stabiliți în Moldova, unde fiul lor a ajuns apoi un adevărat lucéför de credință și de sciință.

Cu vocalism scăđut, *Bără* și *Bărilă* devin *Bere* și *Berilă*. Ambele aceste forme ne întimpină, între altele, într'un crisov dela Mihaiu Vitézul din 1594 (Tocilescu, Rev. t. II p. 311).

Deja între anii 1222—28, sub țzarul serbesc Stefan, sint menționați într'un crisov al acestuia trei Români, fie-care cu numele *Berilă*: „а се Блaси чь-то сьмо дали сѣи цркви, имена си соуть... Дaншa, Бeрилo, Пeгь... Микь, Дoврнш, Бeрилo... Бeрилo, Мнрoшк, Бeлкнь...” (Miklosich, Monum. Serbica p. 12, 13), alături cu cari figuréză acolo numi romănesci ca: Bucur, Bală, Dedul, Singur etc.

Din Berilă numele patronimic Berilescu și numele topic Berilescii.

Zapis din 1690 (Cond. Mss. a mănăstirii Snagov, f. 93, în Arch. Stat. din Buc.): „și din Berilești „Stoica biv vel agă“, care iscălesce apoi: „Stoica agă Berilescul.“

Fornia scădută Beră nu e rară în nomenclatura vechilor familii boieresci din Ardel (Pușcariu, Date istorice t. II passim); așa:

Bera de Margina la 1437;

Bera de Mundra la 1600;

Bera de Livadia la 1640;

Bera de Venicze la 1667...

Dela scădutul Bere sau Beră vine patronimicul Berescu și topicul Berescii în loc de Bărăscu și Bărăscii. Localitățile cu nume Berescii sunt numeroase: în Bacău, în Covurluiu, în Putna, în Iași, în Dorohoiu, în Argeș, în Dolj, în Gorj, în Mehedinți, pe lingua caii Beresca în Prahova, în Argeș, în Iași, în Vasluu (Frunțescu).

Deminutivul Berică în zapisul muntenesc din 1627 (Doc. Rom. II No. 140 în Arch. Stat. din Buc.): „az Berica logofăt...“

Corelativ deminutivului feminin Bărcă, pe care l'am văzut mai sus, cu acelaș sufix primar -c- este format numele bărbătesc Bărc sau Berc, de unde printr'o sufixațiune secundară Bărciu, Berciu, Bărce sau Berce. Dintre Români din Ardel: Bercse de Bkszád la 1500, Bercse de Hétbük la 1615, Barcsi de Alba-Iulia la 1631, Barcsan etc. (Pușcariu, l. c.). În România, numele personal Bercia într'un crisov din 1573 (Cuv. d. bătr. I p. 252), într'un zapis muntenesc din 1696 (ib. 152), într'un zapis moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233) etc.; apoi satul Bercioiu în Argeș, satul Bărcioe în Putna, piraul Bărcescii etc., fără a mai vorbi despre intensi-

vul Bărcan, cărui îi rezervăm un loc deosebit.

Din forma Bărilă se nasce prin desmierdare numelé personal Bărle cu patronimicul Bărlescu, de unde topicul Bărlescii în Buzeu, în Suceva, în Iași, în Gorj, iar una și aceeași localitate din Romanati se dice Bărăscii și Bărluiu, această din urmă formă fiind un augmentativ din Bărle.

Din forma scădută Berle prin patronimicul Berlescu a eșit topicul Berlescii: în Ialomița, în Valcea, în Gorj, în Băila (Frunțescu).

Bărle sau Berle e des la Români de peste Carpați: Barle la 1471, Barla de Karansebes la 1537, Barla de Diagomirfalva la 1663, Berla de Karansebes la 1594, Berle de Kis-Buny la 1666 etc. (Pușcariu, l. c.).

Prin sufixele onomastice -oe și -ae, foarte obicnuite la Români, se formeză Băroe sau Beroe și Bărae sau Berae. Beroe se găsește în secolul XIV în Serbia printre Români cei mulți de acolo din acea epocă: **Берое** (Miklosich, Monum. Serbica, p. 97, 123), iar Bărae, mai sufixându-se prin -ac, a produs curioasa formă Bărăiaac, după cum se numesce o localitate în Mehedinți (Frunțescu), și într'un zapis moldovenesc din 1697 (Cond. Mss. a episc. Huși t. V f. 79 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și la tocmla noastră s'au tãmplat și oameni bunii anume Bărăiaacul egumenul de Căpriiana...“

În fine, din Bără prin sufixul deminutival -ac s'a format numele personal Bărac, conservat în topicul Bărăcescii din Prahova (Frunțescu); apoi o formă scădută arag, din care intensivul Bărăgan ne întinpină ca nume personal la Olteni într'un crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1615 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.):

„de-acia în lacul cu crucé, la puțul lui Bă ră gan“.

Astfel numele personal *Bără*, lăsând la o parte formele cele patronimice și topice, se ramifică în :

Beră,
Bere,
Berică,
Bărc,
Berc,
Bărcă,
Bărciu,
Berciu,
Berce,
Bărcioiu,
Bercioiu,
Bărilă,
Berilă,
Bârle,
Berle,
Bărluiu,
Băroe,
Beroe,
Bărae,
Berae,
Bărăiaș,
Bărac,
Bărag,
Bărăgan...

Marea răspândire a lui *Bără* la Români este cu atât mai interesantă, cu cât originea lui rămâne problematică.

Moroškin (Славянскій именованъ, p. 31) pune pe *Bără* (Бъръ) și *Bărcă* (Бъркъ) între numi slavice, dar singurul exemplu pe care 'l aduce este luat din așa numitul Sinodic al țarului Boris, o fântână bulgară plină de numi curat românesci: Albul, Băde, Balaciu, Barbul, Bucur etc. Ori-ce ar fi, numai slavice *Bără* nu este.

Ar pute să fie un nume de origine ciobănească în legătură cu interjecțiunea *băr* și cu verbul *bărăesc*, care însemnă a bâlbâi sau a borborosi.

v. ² *Băr.* — *Bărăesc.* — *Bărcan...*

Bărăbar, adj. invar.; égal, de compagnie, d'accord. Un provincialism din Bănat, din serbul карабар „in einer Linie“, de unde карабарније „das Gehen in gleicher Linie“, карабаритисе „sich in gleiche Linie stellen“, pe cari Serbi, la rîndul lor, le-aŭ luat din perso-turcul barabar „ensemble, parallèle“.

„*Bărăbar* = de o potrivă sau asemenea; a *bărăbări* = a asemena, a se împăca unii cu alții; *bărăbărit* = împăcat, doi sau mai mulți“ (S. Liuba, Bănat, c. Maidan).

v. ¹ *Turc.*

Bărăbăresc

Bărăbărire

Bărăbărit

} — v. *Bărăbar*.

Bărăc. — v. *Burec*.

Bărăciă (plur. *bărăcii*), s. f.; petite flaque. „*Bărăciă* sau bolbochiță numesce poporul o micuță adunătură de apă, în care se scaldă rațele și găscele. *Bărăcia* e făcută de ómeni într'adins. Tot *bărăcii* se numesc și micșorele bolbochițe ce se ved pe drum sau prin alte locuri în urma unei ploii sdravene“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Cuvîntul, ca nume propriu al unui loc apos, ne întimpină deja în crisovul dela Mihnea-vodă din 1589 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II p. 135, în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'î fie un vad de moară ce se numește *Bărăcie*...“

Este și mai interesant de a se găsi acest cuvînt în dialectul macedo-român: „una *bărică*, una *băricie* = mic heleșteu“ (I. Caragiani).

Bărăciă este format prin sufixul

colectival -iă din b a r a c, deminutiv dela bară „terrain bourbeux“. Din b a r a c, printr'un alt sufix, vine forma ardelenescă b a r a c i u n e: „Bărăciune se dice la o apă stătută, împuțită, de ex.: nu lăsa să beie jitele din b a r a c i u n e; saū: tătă ȕiua am băut și io b a r a c i u n e d'aceia, că nu'î p'acolo nici fântână, nici isvor, număi apă acea cu b a r a c i u n e“ (I. Reteganu).

v. *Bară*.

Bărăciune.—v. *Bărăciă*.

Bărăesc (*bărăit, bărăire*), vb.; 1°. crier en conduisant les moutons; 2°. chuchoter, parler indistinctement. Din interjecțiunea b a r prin sufixul onomatopoeic -ăesc.

Laurian-Massim: „*Bărăire* = a mîna oile, a le face să mērgă strigându-le b a r...“

Lexicon Budan: „*bărăesc* = oves ad mulctam compello; *bărăit* = compulsio ovium ad mulctam“.

Descântec⁷ din Bucovina:

De-a fi cu văduvă grasă,
De-a fi cu fată frumoasă,
Cu dînsa să nu grăescă,
Să nu *biriescă*,
La mine sa se pornescă...,

unde d. S. F. Marian (Vrăji p. 15) observă: „Sub verbul a *birii* se înțelege aici atăta cât a borborosi saū a șopti, adecă a vorbi ce-va pe sub nas ca să nu'î poți înțelege ce vorbesce. Iar verbul acesta este format dela adverbul b i r, cu care îndatinēză Româniî de pretutindenea a chema oile“.

v. ²*Băr*.

Bărăgan.—v. *Baragan*.

Bărăire }
Bărăit } —v. *Bărăesc*.

Bărăiăc.—v. *Bără*.

¹**Bărănesc** (*bărănit, bărănire*), vb.; tendre ardemment vers quelque chose. „*Bărănesc* după ce-va = năzuesc, mē bat; aliquid inhio, avide adpeto, alicui rei avide studeo; etwas sehulich verlangen, nach etwas streben, sich nach etwas sehnen“.

Număi în Lexiconul Budan sensul cuvîntului e explicat destul de bine. La Pontbriant se incepe deja incurcătura: „*bărănesc* = soupirer après, désirer ardemment, envier, convoiter“. De asemenea la Cihac: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose“. Acēstă incurcătură mai cresce apoi la d. Damé: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose, envier, convoiter, bougonner, grommeler“.

Nici o dată *bărănesc* nu însemnēză „attendre“. Nici o dată „bougonner, grommeler“. Nici o dată „désirer, soupirer après, envier, convoiter“, de ôră-ce tôte acestea nu exprimă o mișcare externă, și anume violentă saū împețuoasă. De aceea chiar la Laurian-Massim: „*bărănesc* = a dori fôrte, a umbla cu gura căscată după ce-va, a'î curge balele după ce-va“ nu este exact, căci „dorința“, fie ea cât de „fôrte“, nu este o mișcare externă, iar „gura căscată“ și „curge balele“ nu indică de loc violentă saū impetuositate. O altă greșelă la Laurian-Massim este de a crede că *bărănesc* se întrebuintēză număi în Ardel, pe când în realitate cuvîntul circulează mai cu samă în Moldova.

Costachi Conachi, p. 260:

Deci, patimile'ți mēsôră, omule, și le sla-
[besce,
Dacă cătră fericire inima ta *bărănesce*,
Căci a le opri pornirea într'o drēptă mē-
[surare
Ii a asculta pe minte și n'ntelepciunea cea
[mare...

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit.

1787 p. 25): „póte că tu ăi *bărăni* a-tunci să'mi ieși sufletul din mine, ori mai sciū eū ce dracul ț'a veni în cap să ceri!...”

Exemple comunicate de d. A. Naum :

„aū *bărănit* cu toții asupra'ī = s'aū aruncat repede asupra luī...”

„*bărănesce* mereū, și veī isbuti...”

Cuvîntul n'are a face cu italianul baronare, care nici nu există, ci pare a fi în Lexiconul Budan o simplă greșelă de tipar în loc de bramare; n'are a face nici cu maghiarul *várni* „attendre” (Cihac), dar și mai puțin cu *bărăesc* și cu *bale* (Laurian-Massim), ci este o forțe interesantă remășiță din vechea terminologieă ostășescă a Românilor.

La împresurarea și baterea cetăților, pînă la introducerea relativ modernă a tunurilor, arma cea mai puternică era o uneltă numită la vechii Greci „*κρός*”, iar la Romani „aries”, adecă „berbec”, fiind-că ea consista dintr'un lemn gros și lung, în capul căruia figură o bucată de fer în formă de cap de berbec: ostașii ținînd în mîni acéstă uneltă, se aruncaū impetuos și cu capul berbecului isbiăū și doborăū zidul cetății.

Slavonesce berbecul se dice *баранъ*, și tot așa se numia și unelta cea de asediū. Ca termen ostășesc, polonul *baran* cată să fi pētruns în secolul XIV la Moldoveni, de unde a despărut apoi cînd acea uneltă incetase de a mai fi întrebuintată, dar a despărut lăsînd Românilor în graū verbul *bărănesc*, literalmente: a se repeđi furios cu băranul pentru a atinge saū a isbi ce-va. Tot așa lătinesce din sinonimul „aries” se formase verbul „arietare” cu un sens apropiat de al nostru *bărănesc*, iar substantivul „arietatio” ne întimpină în medio latina, bună-óră :

„dum portas robustissima arietatione concutere tenderent” (Du Cange).

Este de constatat că Româniī lua-seră dela Slavī pe băran numai cu sensul de „*bélier comme machine de guerre*”, căci pentru sensul de „*bélier comme gros billot servant à enfoncer des pieux*”, care slavonesce se chiamă de asemenea *баранъ*, noi am păstrat pe vechiul latin „aries”: „ariete = o uneltă de bătut pari” în Lexiconul Budan.

v. ². *Arete*. — *Berbece*.

* ². **Bărănesc** (*bărănit*, *bărănire*), vb.; t. milit.: lancer contre une forteresse la machine de guerre nommée *bélier*.

v. ¹. *Bărănesc*.

Bărănire }
Bărănit } . v. *Bărănesc*.

Bărăntă. — v. *Borantă*.

Bărătăt, -ă, adj.; *décroté*, *prédestiné*, fatal. Ursit. Menit.

Cunoscem de o cam dată acest cuvînt numai din Dolj. „*Bărătăt* = destinat. De ex.: așa e *bărătăt* omul să muncescă și pămîntul să facă bucate” (N. P. Guran, Craiova).

Intru căt turcul *berat*, de unde românul *bărat* și neo-greul *μαράτι*, însemneză „*décroté*, *privilége*”, de aci verbul *bărătez* „*décreter*, *privilégier*”, de unde apoi forma participială *bărătăt*.

v. ¹. *Turc*.

Bărătăesc (*bărătăt*, *bărătaire*) saū **bărățesc** (*bărățit*, *bărățire*), vb.; v. ciféer, outrager en paroles.

Balada „*Badea*” :

Tu nainte să te duci,
Drumul drept să nu apuci;
Eu în urmă am să viu
Tot răcnind,
Bărățaind
Și din pistole trăsând..

(Țara-nouă, 1886 p. 225, 226).

Colindă din Dobrogea :

Tot strigând
Și *bărățind*,
Striga tare
'n gura mare...

(Burada, Călăt. 52).

Balada „Dobrișan“ tot de acolo :

Mihnea-vodă că dormia,
Și apoi mi se trezia,
El pe slugi le *bărăția*,
Și din gur'asa grăia...

(Ibid. 186).

unde editorul explică în notă pe *bărățesc* prin ocăresc.

Forma *bărățesc*, cu sufixul onomatopoeic -ăesc, vine d'a-dreptul din termenul latin ostășesc baritus, strigăt de rășoiu, pe lângă care Romanii mai aveau cuvântul barritus „răcnet de elefant“, doue vorbe identice prin sunet și atât de asemănate prin sens, încât era peste putință ca graful poporan să nu fi ajuns a le privi ca o singură vorbă. Se crede că pe baritus Romanii îl împrumutaseră dela Germani; fie; noue ne ajunge a sci că acest împrumut avusese loc înainte de formațiunea naționalității române, la care cuvântul a trecut ca o moștenire curat romană.

Forma posterioară *bărățesc*, cu același înțeles fundamental, se raportează către *bărățesc* ca „tăresc“ către „tărăesc“. Perdând elementul cel onomatopoeic -ăesc, ea pe de o parte a căpătat o nuanță de sens mai puțin frecventa-

tivă, iar pe de alta a devenit mai puțin energetică, astfel că în texturile de mai sus *bărățesc* se asociază cu răcnesc, pe când lui *bărățesc* îi corespunde strig și chiar numai ocăresc.

Este foarte interesant de a urmări în limba românească asemenea remășițe ale vechilor termenii ostășesci, fie ele latine, fie barbare.

La Laurian-Massim (Dict. I, 119) ne întimpină o a treia formă a aceluiași cuvânt, anume: „Băretare, baret, băretat=a'și vërșă focul în vorbe, a nu mai tăce din gură, a blăstema când pentru una, când pentru alta : mușerea asta nu face decât baretă totă ziua; baretă bărbatul, baretă copiii, baretă argații, baretă totă lumea; de băretatul ei toți avem să luăm lumea în cap“. Laurian-Massim propun derivațiunea dintr'un prototip latin „balitare, sberare continuă, ca formă iterativă din balare = sberare“. Este învederat că e mult mai aproape iterativul barrito din verbul latin barrio „răcnesc“, ceea ce ne readuce la etimologia cea ostășescă de mai sus.

v. *Atirn.* — *Bălaur.* — *Bărănesc.* — *Merindă.* — *Tăbăresc...*

Bărățiu (*bărățuit, bărățuire*) sau **bărășțiu** (*bărășțuit, bărășțuire*), vb.; 1°. se faire passage, passer à travers; 2°. solliciter. Cu ambele sale sensuri, cuvântul ne e cunoscut numai din Ardeal.
„A *bărățui* = a resbate la țirg când se tocmește marfa“ (R. Simu, Trans. c. Orlat).

La Moții din Ardeal: „*bărățue* sau *bărășțue* = umblă, trage nădejde la ce-va“ (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 98; cfr. Foișora din Sibiu, 1886 p. 4).

Etimologia = ?

Bărăția, s. f.; église catholique. Mai

în specie, acest cuvînt se întrebuintează despre biserica franciscană din Bucuresci; în genere însă, ori-ce biserică de rit catolic este o *bărăfia*, cuvîntul derivând din *bărat* „prêtre catholique“. Este o greșelă, când repositul Dimitrie Berindei (Revista română, I, 621) dice: „Am vorbit de dificultățile ce întimpinara catolicii în cercările lor de a’și stabili o biserică în Bucuresci; în fine, prin stăruința ambasadorilor austriaci, preotul catolic obținu dela Pörtă un inadins berat. Acésta făcu ca poporul să’l numescă preotul cu beratul, său prin abreviațiune beratul, iar bisericei lui să’i dică *Bărafiă*“.

Astfel graiul românesc posedă pentru noțiunea de „temple“ următorea diferențiere de termeni:

biserică „temple orthodoxe“;

bărăfia „temple catholique“;

capişte „temple arménien“;

havră „temple juiif“;

giamiă „temple musulman“...

v. ¹*Bărat*. — *Bucuresci*.

Bărbăntă. — v. *Bărbunc*.

¹**Bărbăt** (plur. *bărbați*), s. m.; 1°. homme, mâle; 2°. mari, époux. În primul sens, *bărbat* este în antitesă cu femeia saü muierë; în sensul al doilea, cu sóță saü nevéstă. În ambele sensuri corespunde perfect adjectivului latin *barbatus* „bărbos“, de unde italianul *barbato*, spano-portuguesul *barbado*, provențialul *barbat*.

Insușirea de a avé saü de a puté să albă barbă este ce va care dela cea de’ntăiu vedere deosebesce pe *bărbat* de femeia saü de muierë. De aceea un copil, deși de sex masculin, adecă de partea bărbătéscă, totuși nu este încă *bărbat*. De aceea éráși unui spân i se pôte dice că nu e *bărbat*. Acéstă însușire însă fiind caracteristică numai

la om, saü mai bine dicënd numai la o mare parte a omenirii, de vreme ce și ’ntre ómenii există némuri fără barbă, — este curios că Neo-grecii din latinul *barbatus* aü făcut pe al lor *βαρβάτος* „animal non châtre“ și *βαρβάτον ἄλογον* „cheval amblier“, ceea ce n’are a face de loc cu noțiunea de barbă. Cu același sens dela Neo-grecii la Albanesi *varvat* (G. Meyer). Este învederat că Neo-grecii n’aü luat cuvîntul d’a-dreptul din latina, care nu duce la o asociațiune de idei cu „animal non châtre“, ci l’aü imprumutat dintr’o altă limbă, în care se operase deja, anume în privința omenirii, trecerea sensului de „bărbos“ la „sex cu barbă“, de unde apoi „sex masculin în genere“, iar prin urmare *βαρβάτος* este un curat românism în neo-greca.

Afară de limba română, în tóte celelalte dialecte romanice latinul *barbatus*, mai adesea un tip poporan *barbutus*, a conservat pretutindenea într’un mod exclusiv, înțelesul cel literal al adjectivului „bărbos“, fără a se substantivă ca sinonim cu al nostru *bărbat* „homme, mâle“. Acéstă divergință între limba română și între surorile’i din Occident dá nascere la o cercetare despre cauza fenomenului.

În timpul colonisării Daciei, după cum se pôte constata pe bas-relievurile Columnei Traiane, toți legionarii romani erau rași și numai dóră în cetele cele auxiliare, compuse din barbari, se vęd ómenii bărhoși; Dacii însă toți purtau barbă, adecă erau barbati în tótă puterea cuvîntului. Cu chipul acesta, înainte de cucerirea romană, pentru o femeia indigenă noțiunea de barbă era într’o strînsă legătură cu noțiunea de sex masculin, astfel că cuvîntul nostru *bărbat* mi se pare a fi o simplă traducere latină a unei vorbe dacice des-părute din graiu.

Un admirabil specimen de asemenea dacisme travestite lătesce este cuvîntul nostru omuşor „luette, uvule, noeud de la gorge“. Ca înfăţişare materială, cine ôre se pôte îndoi că acest omuşor este un deminutiv din om, adecă din latinul homo? Şi totuşi ca fond, el n'are absolut nemic lătesc, fiind o asociaţiune de idei dacică, mai corect daco-tracică, pe care noi o regăsim întocmai în sinonimul albanes nîeridh, deminutiv dela nîer „om“, dar nicăiri în cele-lalte limbi:

lătesce uvula „struguşor“,
spaniolesce campanilla „clopoţel“,
nemţesce Zäpfchen „dopuşor“,
rusesce язычекъ „limbuţă“ etc.

Pentru omuşor = nîeridh paralelismul româno-albanes este decisiv (Cuv. d. batr., Suplem. (1880) p. LXXVI; cf. G. Meyer, Etym. Wtb. (1891) p. 313). Pentru *bărbat*, de o cam dată, ne lipsesc un termen de comparaţiune; dar faptul e absolut de aceeaşi natură, şi este foarte important de a urmări în limba română asemenea dacisme mascate.

I. *Bărbat* „homme, mâle“.

Laurian-Massim: „opusul muierii în genere prin sex; de ex.: numărul *bărbaţilor* născuţi este aprópe egal cu al muierilor“.

Mai trebuiu adăogat că, în sfera sexului bărbătesc, *bărbat* este opus copilului său—după cum se dice în graiul vechiu—coconului, de ex.: nu mai eşti copil şi ți-a venit timpul să te porţi ca un *bărbat*.

Adesea în loc de *bărbat* se dice om, mai ales la singular, de ex.: am vădut un om şi doue femei. Rar se aude la plural. Nu se dice: am vădut doi ómenî şi o femeică, ci: doi *bărbaţi* şi o femeică,—căci în pluralul „ómenî“ se cuprind ambele sexuri.

Codicele Voroneţian circa 1500, Act. Ap. XXII, 1:

Bărbaţi fraţi
şi părinţi, ascultaţi...

Viri fratres et
patres, audite...

Ibid. XXV, 14:

Uin *bărbatu*,
gice, oare-carele
fuglu iaste lăsatu
de Filicu...

...dicens: Vir
quidam est de-
relictus a Felice
vinctus...

Ibid. XXIII, 27:

Bărbatul ace-
sta priinsu de Iu-
dei...

Virum hunc
comprehensum a
Judaeis...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „pre acesta o m ũ fiind ũ prins ũ de Jidovi...“

Ibid., XXV, 17:

...dzişu se a-
ducă *bărbatul*...

...jussi adduc
virum...

unde la Şerban-vodă: „porunci ũ să să aducă o mul ũ...“

Ibid. XXIV, 5:

...aflămu acestu
bărbatu pierdză-
tor ũ...

...invenimus
hunc hominem
pestiferum...

unde la Şerban-vodă: „aflănd ũ pre o mul ũ acesta...“

Coresi, 1577, ps. V, 7:

Bărbat ũ crunt ũ
şi hitlén ũ nu a-
gonisêşte Dom-
nului...

Virum san-
guinum et dolo-
sum abominabi-
tur Dominus...

Ibid. XXXIX, 5:

Ferecat ũ *băr-
bat ũ* ce iaste nu-
mele Domnului
upovăire lui...

Beatus vir cu-
jus est nomen
Domini spes e-
jus...

Ibid. LXXIX, 18:

Fie mâna ta
spre *bărbat ũ* de-
repta ta...

Fiat manus tua
super virum
dexteræ tuæ...

Ibid. XCL, 7: Bărbatū fără mente nu cunoa- ște...	Vir imprudens non cognoscet...	el deîn Galilea, văzând acéste. A- tuncé iaca unū bărbat anume Io- sifū, sfétnicū...	tae eum erant a Galilaea, haec vi- dentes. Et ecce vir nomine Jo- seph, qui erat decurio...
la Silvestru, 1651: „omulū nebunū nu cunoaște...			
Ibid. CXXXIX, 12: Bărbatū lim- butū nu derége- se în pământū; bărbatulū nede- reptū rău vânăzâ în putredire...	Vir linguosus non dirigetur su- per terram; vi- rum injustum mala venabuntur in interitum...	Ibid. io. I, 30: ...după mine vine unū bărbat, carele înaintea mi e pus...	...post me ve- nit vir qui ante me factus est...
Noul Testament din Belgrad, 1648, Matth. XIV, 21: ...era bărbat ca la cinci mie, fără muieri și co- coni...	...fuit nume- rus quinque mil- lia virorum, exceptis mulieri- bus et parvulis...	Ibid. Act. Ap. I, 10: ...iaca doi băr- baț stătură în- nainté lorū...	...ecce duo viri adstiterunt juxta illos...
Ibid. XIX, 4: ...făcătorū au făcut dintăi bar- batul și muiaré.	...qui fecit ho- minem ab initio, masculum et feminam: fecit eos...	Ibid. VIII, 27: ...și iaca un bărbatū Arapū famăn...	...et ecce vir Aethiops, eunu- chus...
Ibid. Marc. X, 6: ...bărbatulū și muiaré i-au fă- cutū Dumnezău...	...masculum et feminam fecit eos Deus...	Ibid. XVII, 12: Și mulți deîn- tr'ânși crezură, și deîn muerile Grecilor céle de frunte, și bărbatū nu puținei...	Et multi qui- dem crediderunt ex eis, et mulie- rum gentilium ho- nestarum, et vi- ri non pauci...
Ibid. Luc., I, 27: ...să va scula la giudețū cu băr- bații rudei ace- știia și 'I va o- sândi pre ei...	...surget in ju- dicio cum viris generationis hu- jus, et condem- nabit illos...	Ibid. XXII, 4: ...legândū și dândū în temnițā bărbatū și mu- eri...	...alligans et tradens in custo- dias viros ac mulieres...
Ibid. XXIII, 49-50: Sta toț cunos- cuții lui departe și muierile ca- rele venise după	Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mu- lieres quae secu-	Ibid. Ep. Jac. I, 8: Că bărbatulū cu inimă îndoită neășezatu e...	Vir duplex a- nimo inconstans est...
		Ibid. Paul. Corinth. XIII, 11: Când era co- con, ca coconul grăia, ca coconulū	Cum essem par- vulus, loquebar ut parvulus, sa-

ADDENDA

(VEDI ADDENDA DUPĂ PAG. 2224).

(Cu steluța în cap sînt indicate comunicațiunile din partea d-lui Aureliu Candrea)

Abitir.

La colóna 88, după rîndul 28, a se intercala :

Balada „Mizilic-craiu“ :

Atunci Mizilic-craiu
In casă că mi'și intra
Și din gură cuvînta :
— Ce e gróza lupului,
Mai *abitir* a împăratului..

(Țara-noua 1887 p. 252).

Acătare.

La colóna 133, după rîndul 43, a se intercala :

* Forma amplificată *acătărilea* (= *acătare-le-a*) cu însemnarea de „bon, excellent, exquis“, mai circulază în Moldova.

Contemporanul V, sem. I, 293 : „...somnia ce'l pãlã mereu nu'î pãrea *acătărilea*...”

Ibid. VII. sem. I, 290 : „...după Irina ce'ia nu'î nici-o-datã borșul *acătărilea*...”

Ibid. 466 : „...da ce să nu fie un lucru *acătărilea* ?...”

Ibid. sem. II, 6 : „...așa li se cade, că de-î femeia *acătărilea*, o ucid...”

Aci.

La colóna 172, după rîndul 36, a se intercala :

* Pe lingă idiotismul „cât p'*aci*“, mai avem în românește și reduplicatul „p'*aci*-p'*aci*“ cu aceiași însemnare de „peu s'en faut“.

Ispirescu, Legende 12 : „Șoimulénul meú, pentru care p'*aci*-p'*aci* era să'mi pierd viéța pînă l'am dobândit, a 'm-bătrânit și el...”

Aci... aci, cu însemnarea francezului „tantôt... tantôt“ :

De la Vrancea, Sultănica 237 : „Haï să spunem ghicitorî, țise Doroftei care începuse a cânta, legănând capul, cam fără voie, *aci* p'un umăr, *aci* pe celalt...”

Créngă, Scrieri II 65 : „...țîind la urechi câte o lespégioră fierbinte dela sóre, cu argint printr'însele, și *aci* sărîm într'un picior, *aci* în celalalt, *aci* plecam capul la drépta și la stînga...”

Acolisesc.

La colóna 200, după rîndul 4, a se intercala :

Este curios că graiul prefăcea pe *a-colisesc* în *ocolisesc* printr'o etimologieă poporană dela *ocolesc*, adecă a se lega de cine-va nu d'a-dreptul, ci pe încungîurate. Așa într'un crisov dela Duca-vodă din 1681 (Melchisedec, Chron. Roman. I, 309). „s'au fost *ocolisind* Bazga și Apostol Bețivul de locul svintei episcopii fără ispravă și cu mare nă-paste...”

La colóna 214, după rîndul din urmă, a se intercala :

Acröiu, -öiă, adj.; très aigrelet. Se întrebuințeză în graiul Românilor din Selagiu (Tribuna din Sibiiu, VII, 333) Fiind compus din *acru* prin sufixul cel intensiv *-oïu* (=lat. *-oneus*), *acroïu* este mai mult decăt *acriü*.

v. *Acriü*.

Adäväsesc.

La colóna 291, după rîndul 34, a se intercala :

Intr'o a patra formă, la Moții din Ardél, s'a perdut nu numai *a*, dar și *d* a trecut în *t*: „a *täväsî* = a prăpădi, de ex.: tôte vitele mi s'or *täväsî* = tôte vitele mi s'aü prăpădit“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 62).

La colóna 306, după rîndul 18, a se intercala :

* **Ademenit, -ă**, le part. passé d'a-demenesc pris comme substantif: action d'attirer, séduction.

Conv. lit. XX p. 137: „ar fi dus, sârmanele, mult și bine dorul *ademe-*

nituluü, căci el, berbantul, în tötă vieța n'a *ademenit* decăt o singură femeia...”
v. *Ademenesc*.

Adiü.

La colóna 345, după rîndul 6, a se intercala :

La Moții din Ardél forma „a *adüia*“ a păstrat mai cu samă sensul latinuluü „a dire blandis verbis“ din Plaut, căci ea însemneză în genere „a mângăia“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 48).

La colóna 384, înainte de rîndul 1, a se intercala :

Adüiu. — v. *Adüiu*.

La colóna 457, după rîndul 4, a se intercala :

Aft. — v. *Aht*.

Agățare.

La colóna 494, în rîndul 9, a se adăoga :

Acest cuvînt însă are sensul mai propriü de „accroc“. Costinescu: „A-gățatură = sfișitură la haină apucându-se saü prinđându-se de ce-va; lucrul de care își rupe cine-va haina agățând'o“.

La colóna 494, după rîndul 25, a se intercala :

Agățător, -öre, subst. et adj.; grim-pant, qui s'accroche. Costinescu: „A-gățător = care se urcă, se agăță prin ajutorul labelor, unghiilor“. Se dice și despre unele vegetale. Iedera și vița sint plante *agățătöre*, al căroro luger fiind pré-slab, caută să se burice în sus agățându-se prin cărcee de alte plante saü răđemători. Scaül și căp-tălanul sint de asemenea *agățătöre*, deși

ei nu se²suiă, ci se agață prin go-
gôșele lor de lucruri de alături.

Substantivul feminin *agățătore* (plur. *agățători*) înseamnă o uneltă cu cuișe
sașu cu cârlige sașu cu cângi, făcută
într'adins pentru agățat pe ea haïne,
rufe, provisiuni sașu altele.

v. *Agăț.* — *Cârceiu.* — *Cârlig...*

Agățătore. — v. *Agățător.*

Aht.

La colóna 548, după rîndul 2, a se intercala :

Pe lîngă *ah*, se mai aude pe alocuri
și a ft.

Doină din Bucovina :

Inimă — pămînt și lut —
Multe a fturi le-am avut,
A fturi grele cu durere,
Mândră fără mângăiere...

(Marian, Ornit. I, 37).

Ajteșeu.

La colóna 609, după rîndul 2, a se intercala :

În loc de *ajteșeu* se aude une-orî
ajte-șiuă, o formă nu mai puțin inte-
resantă.

Trifulescu (Lumina pentru toți, 1886
p. 415): „Din gura sătencelor române
la țesutul pânșei:

„Marița, o sătencă, se duse la vecina
sa Ióna și găsind'o țesënd la pânșă,
îi șise după obicei: *Ajte-șiuă*, su-
rată Iónă!

„Ióna respuse: Țum-tale, surată
Marișo...”

La colóna 609, după rîndul 10, a se intercala :

Ajteșiuă. — v. *Ajteșeu.*

Alagea.

La colóna 670, după rîndul 41, a se intercala :

P. Ispirescu, Snóve p. 77: „Ce să
facă el ca să éșă d'acolo? Să întreb
nu'î venia la socotélă, ca să nu pață
vr'o *alagea...*”

Altiță.

La colóna 778, în rîndul 30, după cuvîntul
«din» a se adăoga :

primitivul „lătiță”, de unde prin îm-
prumut medieval dela Români vine

¹Alde.

La colóna 784, după rîndul 40, a se intercala :

Pe lîngă moldovenescul *Aldomir*
se mai pôte adăoga muntenescul *Al-
dimir* în crisovul lui Alexandru-vodă
Mircea din 1575 (Mănăstirea Cozia pach.
XXIV No. 2, în Arch. Stat. din Buc.):
„поксни Етонка учини с Етсднина въ
Илдимири место за виноград...”

Este fôrte interesant de a regăsi a-
cest nume *Aldomir* sașu *Aldimir*, sub
forma *Oldamur*, la un principe al
Cumanilor, pe care cronica maghiară îl
menționează sub anul 1282: „*Oldamur
Dux Cumaniae*” (Chron. Budense ed.
Podhradczky p. 207; Katona, Hist. crit.
Arpad. t. VI p. 866). Nu cum-va va
fi fost Român?

v. *Bărlad.*

La colóna 792, după rîndul 22, a se intercala :

Aldimir, n. pr. m. — v. **¹Alde.**

La colóna 793, după rîndul 16, a se intercala :

Aldur. — v. *Aldan* și Addenda la t. II și III.

Alăman.

La colóna 871, după rîndul 24, a se intercala:

Intr'un crisov dela Vlad-vodă din 1510 (Mănăstirea Câmpulung No. 2, în Arch. Stat. din Buc.) se menționează un *Alăman* (Алѣманъ) mare buclucaș, care, după ce deduse fiicei sale Maria satul Stănescii drept zestre, se încerca apoi cu orî-ce preț a 'și relua moșia, mergînd cu judecata pînă la Domniă.

Dintr'un crisov dela Petrașcu-vodă din 1561, relativ la același sat Stănescii (No. 9 ibid.), se vede că numele *Alăman* era foarte obișnuit pe acolo, astfel că pe atunci un *Alăman* se judeca cu doi popi, pe al cărora tată Radu îl desmoștenise bunicul lor numit de asemenea *Alăman*, și 'l desmoștenise anume fiind că era bătauș.

Alunat.

La colóna 948, după rîndul 2, a se intercala :

* Alătura cu forma participială *alunat*, se aude în Moldova și verbul *alunez* „écarquiller les yeux, ouvrir de grands yeux“.

Contemporanul, VII, 467: „Ochii îi erau rătăciți și aluna ū ce-va a încrușat...“

Ibid. 469: „Când se mai potoli risul, începu a îndesa și a da din cap, alunăud ochii...“

Ib. 470: „... tot suflă un scrum închipuit dela capătul de țigară cel stins de trei césuri, plécă urechea înspre femeia și alunéză ochii cumplit...“

Alună.

La colóna 952, în rîndul 17, după «alona» a se adăoga :

, sau mai bine allona, cu *ll*, fără care nu s'ar explica *l* în românul *alună*, și

La colóna 955, la capăt, înainte de «¹Alunică», a se intercala :

Alunéz. — v. *Alunat*.

Anghelina.

La colóna 1199, după rîndul 42, a se intercala :

* Intr'o ghicitóre din Bucovina despre „Cloșca și Ulul“ (Marian, Ornit. I, 124), Cloșca pörtă epitetul de Anghelușă :

Anghelușa ferbe pere,
Tandalic vine și cere;
Anghelușa nu se 'ndură,
Tandalic vine și fură...

La colóna 1293, după rîndul 17, a se intercala :

Apărae (plur. *apărăi*), s. f.; beaucoup d'eau versée par terre. O interesantă fusiune poporană din apă și din pluralul *părae* dela „părîu“, literalmente a face să se umple casa de părae.

I. Créngă, Povești I p. 65 :

„... și tórănă el tótă apa cea din fântână pe jăratec, pînă ce stinge focul de tot și se răcoresce cuptóriu; ba încă face și-o *apărae* prin casă, de s'a îndrăcit de ciudă hîrca dela bucătăria...“

v. *Apă.* — *Părîu*.

Arbure.

La colóna 1485, în rîndul 17, a se adăoga:

Este cîdat că d. I. Bogdan (Vechile cronice p. 121 nota) confundă pe hatmanul *Copaci* cu hatmanul *Arbure*, făcînd din amîndoi un singur personagiū. Tot la d. I. Bogdan (ibid. p. 157, 207) ni se pare a fi greșită în Cronica lui Macarie lectura următorului pasagiū: „Михоуль, великъ оубо саномь родомъ же Арбанасъ“, pe care'l traduce: „Mihul, boer mare, *Arbănaș* de nēm“. Era hatmanul Mihu *Arbure*, iar nici decum *Arbănaș*.

Argea.

La colóna 1577, în rîndul 14, după punct a se intercala:

Cihac ar mai fi putut adăoga că greul *ἀργαλειός* „jugum textorium“ (Passow, Carmina p. 602) a trecut și la Albanesi. Astfel într'un cîntec albanes din Sicilia:

Morè, bille, 'nd'argali...

Bre, fêtă, care șeși la resboiu...

(Camarda, Append. al Gramm. p. 86).

Și totuși n'are a face cu românul *argea*.

Arnica.

La colóna 1720, după rîndul 31, a se intercala:

* A se lovi cu capul de *arnice*, este o locuțiune proverbială, prin care se exprimă neplăcerile unei lungi călătorie.

„Eh, că destul te-ai chinuit tu pînă acum, luând delurile în pept și lovindu-te cu capul de *arnice*...“ (Tribuna din Sibiū, VII, 13).

Asan.

La colóna 1798, după rîndul 41, a se intercala:

Despre Constantin *Asani* Cilibiul vorbesce sub anul 1621 Miron Costin, Letop. I p. 264: „așezasă în gîndul seū Alexandru Vodă numai să omoare pre o samă de boieri, ales pre Vasilie Lupul Vornicul și pre Cehan Vornicul și pre Savin Hatmanul și pre Buhuș Visternicul și pre Ureche Spatarîul. Costin era mazil la țeră; ce orî să 'l tragă în partea sa Alexandru Vodă, orî alt gînd avea, îl chemasără la curte și 'i dară Hătmăniea. Ce văzând Costin lucrul îngroșet între domnie și între sfat de gînduri spurcate și foarte rele, și-aū luat zioa bună pre câte-va zile și aū eșit la țeră. Jară celorlalți boieri toate gîndurile lui Alexandru Vodă aū descoperit Costantin *Aseni*, om de casa lui Alexandru Vodă...“

Este probabil că tocmai cu acest Alexandru-vodă, crescut grecesce în Ștambul, se va fi introdus în Moldova nēmul *Asanilor*.

La colóna 1824, după rîndul 36, a se intercala:

* **Ascunđiș** (plur. *ascunđișuri*), s. n.; cachette. Sinonim cu *ascunsóre*.

Basmul „Fata de împërat cu stea în frunte“ (Convorbiri literare XX, 404): „Colo târđiū, mai cătră mieđul noptii, eși și fata lui Verde-Împërat cu îngăduința mai marelui curții împërațesci, și în *ascunđișul* ei de mai 'nainte se îmbracă cu haīna cea minunată de diamant...“

v. *Ascunsóre*. — *iș*.

Astruc.

La colóna 1910, după rîndul 31, a se intercala:

* Considerând forma romănescă a-

parte, ū-am puté admite un prototip latin abstruco în loc de adstruco. La Tertullian, adv. Marc. 4, 27, se citește: „...negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam“, unde abstruco înseamnă „a ascunde“ (v. Wölflin, Arch. f. lat. Lexik. VI, 568). Precum din „apo“, „batuo“, „mando“, s'au făcut „apuco“, „battuco“, „manduco“ (v. la cuvîntul *Apuc*), tot așa din abstruco s'a putut face abstruco, apoi astruco cu pierderea lui *b* ca în „ascund = abscondo“. Dela a „ascunde“ mortul pînă la a „îngropa“ nu e o mare depărtare.

-aș.

La colóna 1959, după rîndul 18, a se intercala:

Registrul armatei căzăcesci în 1649 (Регистр войска Запорожскаго, Москва, 1875) este plin de Români, cari își făceau așa dîcînd o școlă militară printre Căzaci. Nu e de mirare dară că ne întîmpină acolo o mulțime de numi personale cu sufixul -așcu: Fedora-

șco (p. 101, 160), Dumitrașco (p. 165, 169), Petrașco (p. 165, 176), Romașco (p. 196), Ionașco (p. 336) etc., cari nu sînt de loc căzăcesci.

Dintre acestea, este mai ales interesantă forma Romașcu.

Atirn.

La colóna 2062 după rîndul 19, a se intercala:

* Cu același sens tîrnă în balada „Corbea“:

Și 'și avea Corbea, 'și-avea
O căță cu nume Dulfa,
De bătrână ce era,
Păr pe dînsa nu avea;
Avea culcuș într'o tîrnă
Și 'nvălișul dintr'o lână...

(Biblioteca Familiei, anul I-ă, p. 39).

La colóna 2140, după rîndul 20, a se intercala:

Aușoiu. }
Aușoniū. } .- v. ²Bănat.

Strat și substrat.

La pag. XX din introducerea la tomul II, după rîndul 16, a se intercala:

Asupra acestui punct trebui să atragem atențiunea cu tot-dinadinsul, căci ștîngari științifici al-de d. Oblak dela Gratz (Archiv für slav. Philologie) s'au și grăbit deja a ne acusa de ignoranță, „Unwissenheit“, fiind-că cutețarăm a pune la o parte fonetica cea proto-slavică și am insistat în cazul de față numai asupra foneticelor slavice dialectale posterioare. D. Oblak n'a trecut încă peste vrîsta de a crede că tot ce sboră se mănăncă, adecă tot ce se găsește în manualuri este sacrosfînt. Manualurile cele cunoscute lui, le-am cunoscut și noi, și cine ore nu le cunoște! Dar ceea ce șcim noi și ceea ce n'a venit timpul

să scie și d. Oblak, este că toate foneticele din lume au câte o cronologie proprieă fie-căriia. In acest mod, ca să vorbim pedagogicesce, așa ca să ne pótă înțelege chiar d. Oblak, fonetica limbei *x* a avut in cursul istoriei sale perióda *a*, perióda *b* și perióda *c*. Dacă in perióda *b* s'a diferentiat din limba *x* un dialect óre-care *z*, fonetica acestui dialect *z* are a face numai și numai cu fonetica periódei *b* a limbei *x*, nici de cum cu perióda *a*. Linguști al-de d. Oblak își inchipuesc a fi grozavi, când compară, bună órá, graul țigănesc d'a-dreptul cu sanscrita saú cu vedica, in loc de a se mărgini cu vre-un dialect pracrit, după cum o cere bunul simț.

Babalic.

La colóna 2254, după rîndul 21, a se intercala :

In cronica lui Dionisie Eclesiarhul (Papiu, Tesaur, II p. 190—95), *babalic* are sensul de venerabil, însă când vorbesc Turcii între dînșii, de ex.:

„... aú început a se sfătui cu el, fiind om bătrán și vestit la resbóie; după altele i-aú đis: *babalic*, să punem tréba in lucrare...”

„... aú scris Căpitan-pașa lui Leú-pașa pitac: Multă sănătate și dragoste măriei tale *babalic*...”

La colóna 2282, după rîndul 26, a se intercala :

Băbeș, n. pr.; t. de Géogr.: nom d'une montagne. Frunđescu: „*Babeș*, munte și stánă in județul Prahova, plaiul Teléjen, aprópe de hotar, cu 1000 pogóne pădure“. Acéstă localitate este interesantă prin următorul criso v dela Mateiu-voda Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstirii Snégov, f. 65, in Arch. Stat. din Buc.): „... să ia ce va fi venitul dupre la stánele boeréști dupre munții sfintei mănăstirii Snégovului ce să chiamă Gărbova și dela Floréiu și dela Radila și dela *Babeșul* și dela Zánógă, cum au fost și mai de

'nainte pre lége bătránă, pentru că am miluit domniia mé cu tot venitul acestor munți de pre stánele boeréști să fie sfintei mănăstirii întărire și călugărilor de hrană, cum am văzut domniia mé și carté răposatului bătránului Alexandru voevod fecóru Mircii voevod pentru acești muți dela lét 7077 (1569) veche și spartă...”

Babeș este o curiosă formațiune din *babă* prin sufixul *-eș*, care rare-orí se acată la substantiví, ci mai cu samă la adjectiví.

v. *Babă*. — *eș*.

Baboiu.

La colóna 2286, după rîndul 10, a se intercala :

Glosar slavo-román circa 1670 (Mss. in bibl. Societății archeologice din Moscva, p. 127): „перкъ : *baboiu*“.

Baciu.

La colóna 2298, după rîndul 19, a se intercala :

Să mai adăogam in trecét că la Sașii din Ardél románul *baciu* a căpétat sensul onorific de om venerabil in genere : „B a a t s c h u, Ehrenbenennung

älterer Männer, dem hochdeutschen Meister, Herr entsprechend“ (Sitzungsber. d. Wiener Akad., hist.-phil. Kl., t. I p. 234).

La colóna 2353, după rîndul 40, a se intercala :

Bainschi. — v. *Băinți*.

Baier.

La colóna 2361, după rîndul 10, a se intercala :

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății archeologice din Moscva) are cuvîntul de doue ori :

f. 209 : „оузлоносѣ : *baerul* care poartă cei nebuni la gātu“ ;

f. 231 b : „оузоношенѣ : *baer* ci dau fărnicătorii să poarte la gātu“.

Balamut.

La colóna 2369, după rîndul 38, a se intercala :

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății archeologice din Moscva, f. 251) traduce pe slavul *шлѣпотникъ* „*blagueur, menteur*“ prin doi sinonimi românesce : „*с о с о т н и ѣ а, balamut*“.

v. *Ciocotniță*.

La colóna 2392, după rîndul 11, a se intercala :

Balmüt, s. m.; t. de Myth. : nom d'un sabre légendaire. — v. *Basm*.

Balș.

La colóna 2394, după rîndul 21, a se intercala :

Istoricul serb Miġatović, într'un studiu publicat englescesc (The eastern and western Review, 1893 January, p.

96), ne spune că în arhivul particular al *Bălșescilor* se află următoarele trei acte : 1°. un crisov moldovenesc din 1493, în care se țice că ei sînt „principi veniți din Serbia“ : 2°. doă scrisori din 1490, prin cari împăratul Frederic III recomandă Domnului Moldovei și Domnului Țerei-Românesce pe „principii serbesci Teodor și Ivan *Balșă*“. Putem asigura pe d. Miġatović că aceste trei acte sînt cu totul imagine. De același natură este împregiurarea că Balșii din Serbia purtau în marca lor nobilitară o stea, și că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălșescilor*, dar — numai dela anul 1800 încóce.

Înainte de d. Miġatović, episcopul Melchisedec (Chron. Rom. I p. 143) se încercase a trage pe *Bălșesci* din familia cea princiară serbescă, fiindcă în două crisoave dela Stefan cel Mare, din 1471 și din 1487, se vorbește despre satul Poġana pe apa Moldovei : „Где били кнезове Бѣлош и Данчул“, adică „unde au fost cnezii Băloș și Dančuġ“. De aci reposatul prelat trage conclusiunea că : „Nu e de mirare că acești Knezii serbesci, după ce patria lor a căđut sub Turci, au dobândit azil în Moldova cea independentă și ospitalieră pentru confrății creștini“. Nu acesta este de mirare, ci e de mirare că episcopul Melchisedec nu sciea că *chinezii* se numău la Români de'n-tău primarii satelor, iar mai târđiú toți țeranii cei liberi, ceea ce n'are a face de loc cu nici o familie princiară din Serbia sau de pe aiurġ.

v. *Chinez*.

La locul seú noi vom vedé că ade-vărata posteritate românescă a familiei Balșă din Serbia sînt Catargiġii, așeđați de'n-tău în Oltenia și apoi trecuți în Moldova.

v. *Catargiġii*.

Barangă.

La colóna 2484, în rîndul 38, a se adăoga:

Intr'un zăpis din Buzeu din 1780 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 639): „... eu având o Țigancă în Țigănița episcopiei, măritată după un Ioniță Lăutaru fecior *Barangăi*.”

Barbă.

La colóna 2507, după rîndul 41, a se intercala următorul alineat:

Intru cât se atinge de Țera-Românească, pedépsă prin raderă *barbei* se constată într'un mod decisiv prin crisoțul lui Constantin-vodă Șerban din 1654, care se află în posesiunea contelui Talievici la Craiova și unde se dice că țeranii din satul Dărvar în Mehedintzi, fiind prinși cu minciuna și cu clevertirea împotriva boierilor Filișeni, drept pedépsă „aū avut capetele și *barbele* rase ca nesce ómenirei și vicleni: „БРИТКЪТ ГЛАКЕ ИМ И БРАДЪКЕ ИКОЖ НКЦИ ЧЛОКЦИ ЗАН И ЛЪКАКИ“.

La colóna 2850, după rîndul 34, a se intercala:

Bădenu (plur. *Bădeni*), n. pr. m.; une ancienne famille noble valaque. O veche familie boierescă din județul Buzeu, despre care

v. *Bălenu*.

Băhă.

La colóna 2872, după rîndul 40, a se adăoga alineatul:

Cartea de judecată a mitropolitului Teodosie din 1669 (Magaz. ist. I p. 408): „Iar Stroe vornicul el prindea

băha cumcă nu știe de acea știre nimică. Decî acești boiari ei scoaseră o carte a lui Grigorie Voevod, carele îl da și 'l mărturisă că el l'aū îndemnat și i-aū zis să omoare pre Costandin Postelnicul, încă puindu'i și blestem mare căci l'aū adus la acea cale rea. Iar Stroe vornicul iar prinse *băha* și de aceia, zicând că'î este voia să scrie ce'i va fi voia. După aceia acești boiari mai scoaseră 3 răvășale scrise cu singură mână lui la Costandin comisul Vărzarîul, în care răvășă scriea tocma deplin vânzare și îndemnare a nu 'l lăsa viu, ci a'l omoră. Atuncia el singur se cunoscu și se vâdi aľave că este Iuda...”

Băhă.

La colóna 2872, după rîndul cel de pe urmă, a se adăoga:

„Pe la noi un om care a comis ce-va reu, ca să nu 'l judece pune *biva*, adecă nu spune. Un cal, care pôte, dar nu voesce să tragă, se dice *bivaș*“ (S. Lăuba, Bănat, c. Maidan).

Prin urmare, cuvîntul e vechiu și există de o potrivă în Moldova, în Muntenia, în Ardél și n Bănat.

Băhă.

La colóna 2873, în rîndul 23, după , a se adăoga:

La Bulgari *băhă* este un învederat împrumut dela Români, care există numai în locuțiunea „a prinde *băhă*“ cuprinsă în proverbul: бѣхъ не хваца, а не плаца = „nu tăgăduesce, dar nici nu plătesce“ (Duvernois, Словарь болгарскаго языка, p. 182, 2478).

Băiaș.

La colóna 2886, după rîndul 33, a se intercala:

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății arheologice din Moscva, f. 98):

„ЛАЗБНАА : feredeu, bae;
ЛАЗБНИКЪ : *băiaș*“.

Bălaciú.

La colóna 2927, după rîndul 24, a se intercala:

Deminutivul Balacico (Балачко) ne întîmpină ca nume personal în faîmósa poemă poporană serbă despre „Nunta lui Dușan“ (Karadžić, Писме t. II p. 151 sq.). Este „Balacico-voevoda din orașul Letian“, un uriaș din capul căruia es flacări și furtune și care este cel mai periculos dușman al Serbilor, adecă nu e Serb el-însuși, și nici Bulgar, căci vorbește cu despreț despre Bulgari. Acest nume Balacico ne întîmpină una singură dată în literatura poporană serbă, iar în cea bulgară nici o dată. Este învederat românul *Bălaciú*. Despre acésta noi ne vom îndrepta și mai bine, când ne va veni rîndul a vorbi, în introducerea la tomul IV, despre miticul oraș Letian.

La colóna 3017, după rîndul 12, a se intercala:

Bălcén (plur. *bălceni*), s. m.; celui qui va à une foire ou qui en revient. Formațiune oltenescă din *bălcîu* „foire“, care ne întîmpină în descântecul de obrintit din Valcea: „Impărțiră turta cu toți drumășii, cu toți *bălceni*...“ (Dr. Manolescu, Apărătorul sănătății, II p. 264).

v. *Bălcîu*.

Bălișor.

La colóna 3057, după rîndul 27, a se intercala:

Crisov dela Mihnea-vodă din 1580 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 26, 27 etc., în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'i fie lui satul *Bălișorului* tot cu tot hotarul până în apa Buzăului...“

Băluț.

La colóna 3092, după rîndul 35, a se intercala:

Doină românescă din Serbia (Picot, Chants pop. d. Roumains de Serbie p. 15):

Ald, *băluță*, să fugim,
Să fugim, să pribegim!
Acuma e bun de fugă,
Acuma e érba crudă...

Băltăreț.

La colóna 3072, după rîndul 8, a se intercala:

Prognostic țerănesc:

Când bate *băltărețul*,
Iea'ți tolagul și săculețul.

(Dr. Crăinicenu, Igiena țerănelui p. 27).

Băltină.

La colóna 3075, după rîndul 15, a se intercala

Hotărnicia oltenescă din 1749 (Cond. Mss. a mănăstirii Jitianu p. 69, în Arch. Stat. din Buc.): „și de acolo pe la capul moșii spre amiază-noapte drept în ulmî, în crângul lu Epure, și de acolé drept în *băltină* (БЪЛТИНЪ) în hotar, de aciă pe *băltină* (БЪЛТИНЪ) în jos pe lingă otarul Bereștilor...“

¹Bănat.

La colóna 3160, după rîndul 8, a se intercala:

Maî întâiî, pentru a nu lăsa nici o nedumerire în mintea cititorului, să lămurim pe deplin compozițiunea cea morfologică a cuvîntului.

Am spus că aușoniū este de trei ori romanic: prin tulpina „avus“ și prin ambele sufixuri „-uș“ și „-oniū“. Sufixul „-uș“ este aci maî cu deosebire remarcabil, fiind nu numai latin prin origine, dar încă specific românesc prin formațiune, astfel că, grațiă lui, priscianul *αὐσόνοιος* ni se prezintă ca un element exclusiv daco-latin, nu romanic în genere. În adevăr, acest sufix deminutival „-uș“, ca și sufixurile românesce de funcțiune analógă „-aș“ și „-iș“, câte-trele s'aū născut din sufixurile latine primare „-ascus“, „-iscus“, „-uscus“ amplificate prin sufixul latin secundar „-eus“ sau „-ius“, adecă din „-asceus (-ascius)“, „-isceus (-iscius)“, „-usceus (-uscus)“. Mărginindu-ne la sufixul „-uscus“, el ne întimpină lătinesc în „molluscum“, „labrusca“, „asinusca“, „atrusca“, „palusca“, „Mutuscus“, „Etruscus“ etc. Amplificarea acestui sufix primar prin secundarul „-eus“ sau „-ius“ este tot așa de normală ca și amplificarea prin „-eus“ sau „-ius“ a sufixului „-ucus“ în „Albucius“ din „albus“ sau în „pannicus“ din „pannus“, — forme rare în latina clasică, dar cu atât maî prețioase prin aceea că ele distingeau tocmaî latinitatea cea vulgară. În acest mod, românul mătușă reprezintă pe un latin „amitusca“, românul auș pe „avusceus“, românul intensiv aușoniū din Priscus pe „avusceoneus“ sau „avuscioneus“. Grupul consonantic *sc* în sufixul „-usceus (-uscus)“ a trecut la Români în sonul palatal *ș* întocmaî ca în fașă = ital. fascia = reto-roman faș

=lat. fascia“ sau în „ușă = ital. uscio = reto-roman uș = lat. ostium (oscium), un fonetism a căruia vechime se justifică pe deplin prin această concordanță italo-retică.

Acuma să aprofundăm sensul „senior“ al cuvîntului aușoniū la riscus.

²Bănat.

La colóna 3163, în rîndul 20, a se intercala:

Dionisie Fotino, care trăia pîntre noi în zilele noastre și care sciea bine românesc, tot încă nu putea să scrie grecesce altfel decăt: *Μουσατ* (Mușat), *Ἀρμάσης* (armaș), *Ἰάσιον* (Iași), *Ῥόσοι* (roșii), *Καλαράσιδες* (călărași), *μπανισόρ* (bănișor) etc.

Aldan.

La colóna XII din Addenda tomului II, după rîndul 35, a se intercala:

Din âldur, cu conservarea accentului și cu trecerea lui *-ld-* în *-nd-* ca în „ande = alde“ (v. ²*Alde*), s'aū născut tot în Ardél doue forme aspirate: *handur* și *durhan*, din cari cea a doua este o simplă metatesă din cea de n-tăiū: *dur-han* = *han-dur*, o metatesă foarte curiosă, dar învederată.

Următorea notiță despre aceste doue forme o datorim d-lui Ioan Reteganul: „*Hândur* și *durhân* = cânepa mare, grosă, ce se sémână prin mălaie, porumbări, cucuruze, și care servește de sémîntă. Sînt și *handurî* de vēră, din cari fac copiii sbicîuri; aceștiia sînt neteđi și abia cam ca degetul de groși, dar sémîntă se face numai din *handurî* ceî de tómnă. Auđi muierile vorbind: — Mândră țî cânepa, Părască? — Laso 'n foc căî numai *handurî*! — Io încă

am nesce *durhani* cât nu sciũ să'î to-
pesc să'î îngrădesc în gard..“

In acest mod genealogia de mai sus
al cuvîntului trebui completată, pe
lingă ramura cea formată prin sufixul
tonic -àn: *ald* + *an*, printr'o altă ra-
mură cu sufixul netonic -ur(=ulus)

ald+ur

|
ândur

|
hândur

|
durhân.

